

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

KATOLIŠKI OBZORNIK.

Uredil in izdal

dr. Aleš Ušeničnik.

LETNIK I.

V LJUBLJANI, 1897.

Tiskala Katoliška Tiskarna.

KAZALO

k prvemu letniku

„Katoliškega Obzornika."

„Leonova družba“.

„Veri in vedi.“

Boj véde zoper vero.

Reformacija je vrgla med narode seme dvoma. Duh upornosti pod imenom »misli svobodne« je začel razkrajati versko edinost in pripravljati prirodno pot brezverstvu. Luter sam je pač ohranil, nedosleden sam sebi, še marsikaj pozitivnega, a trebalo je le neustrašenega logika, da pokoplje še to in dá »misli svobodni« vso svobodo. Tudi tak mož je prišel in bil je — Lessing. »Lessing«, pravi škof Hafner, »je bil za Lutrom najznamenitejši mož v zgodovini protestantizma, osvoboditelj in ob jednem grobokop.« Pokopal je vse pozitivno in vso svobodo dal — negaciji. Ko je pisal »Natana«, mu je bil najvišji smoter roditi — dvom. »Če izmed sto bravcev«, tako je pisal bratu, »eden začne dvomiti, sem dosegel — namen!« A zli princip v nas ni zadovoljen s samim dvomom, s samo negacijo, ampak skuša dvom in negacijo tudi podkrepiti, utrditi, opravičiti, umsko dokazati. Zlà volja ne miruje, dokler tudi um ni zadovoljen. Zato miselci prešlega veka niso samo tajili vsake razodete resnice, temveč so tudi napeli vse moči, da bi z vzvodom umskih dokazov vzdignili veličansko zgradbo krščanstva iz stežajev. Ves bistre duha so obrnili le v to, da bi našli dokazov zoper božje razodetje. Začel se je boj, ki je znan pod imenom boj vêde zoper vero.

Vsekdar so se bojevali nasprotniki razodete vere tudi z védo, a vendar tako še nikdar ne, kakor v naši dôbi. Sedaj se lahko reče, da ni nobene stroke človeškega znanja, ki ne bi ob enem služila tudi za bojno orožje zoper božje razodetje.

Modroslovje je z občim dvomom samo sebi izpodkopalo tla, da bi le porušilo vsa tla tudi pozitivni veri. Moderni filozofje so podobni slepemu Samsonu, ki je zgrabil ter stresel stebre, da se je zgrudila ponosna palača in pod razvalinami pokopala sovražnike in — njega. Le, da imajo ti filozofje samo srd Samsonov, a ne tudi — njegovega duha. Idejalisti so zmetli vse v strašno zmeto, kjer ni več mogoče ločiti subjektivnega od objektivnega, misli od stvari, bitja od nebitja. Materijalisti pa so, boječ se te zmete, obsedeli na tleh in videli in čutili in spoznali le to, kar vidi in čuti in spoznava preprosti božji volek. Ni jedni ni drugi niso našli tâl za vero. Zmeta pojmov je prav tako nasprotna veri kakor nizko mišljenje brez vzleta. — Kant in Büchner, oba sta sovražnika veri. Jeden je bil idejalist, drugi materijalist, a oba sta se srečala tam, kjer se dandanašnji začenja vsa filozofija, v brezverstvu. »Prvi korak k filozofiji je brezverstvo,« je rekel gledé na našo dôbo po pravici Diderot.

Zgodovina, tudi ta je sama sebi izpodkopala tla, kjer je prišla veri na sled. Kjer bi imeli biti početki vere, tam je nastavila bajke. O teh bajkah Reimarus in Lessing še nič nista vedela, kakor priča Lessingov životopisec: »Lessing in Reimarus sta bila še preveč zatopljena v čas umskega prosvetljenja, zato nista spoznala, da so bajke odločilen činitelj za zgodovino vsakega verstva.«[1] To bi se menda po naše reklo: Lessing in Reimarus sta še preveč ljubila resnico, zato nista našla bajk povsod tam, kjer se začenja vera. A novodôbni zgodovinci so vzprejeli od filozofov načelo, da čudeži niso mogoči, in na tej podstavi preiskujejo dejstva. »Kritična veda nikakor ne more pripustiti čudežev«, pravi Strauss. »A dejstva, ki jih pripovedujejo evangelisti, bi vsakdo zastonj skušal razložiti naravno.« Zatorej moramo reči, da so bajke. »Ne tajimo evangelijskih dejstev, a pravimo, da so bajke.« Kjer torej obsledí zgodovina kako čudežno dejstvo, mora je najprej utajiti. Kadar pa to ni več mogoče, mora reči, da je le bajka. Kdo ne vidi, da taka zgodovina nikdar ne bo našla pozitivne razodete vere? Razodeta nadnaravna vera mora imeti domovinski list z nadnaravnim pečatom. A tak pečat so v prvi vrsti čudeži. Novodôbna zgodovina je potemtakem načeloma nasprotna vsaki veri. Že preden gre na delo, taji vsako razodeto vero, in ves njen trud je obrnjen izvečine tudi le v to, da utrdi svojo negacijo.

Koliko si nista že prizadeli arheologija in paleontologija, da bi porušili temelje božjemu razodetju! Izkopavali so blato v Ponilju, da bi našli kako stvarico, ki bi pričala, da je živel človek že v prastari davnini, ki o njej nič ne vé sv. pismo. Prebirali so napise na starih grobovih asirskih in babilonskih kraljev, in če so našli v slavospevih njih rodú in zmag kako številko, so jo vzprejeli s sveto spoštljivostjo, primerjali ž njo kronologijo sv. pisma, in če se ni vse ujemalo, je bilo pomotno sveto pismo, zakaj številka na spomenikih je morala biti seveda že a priori prava. Našli so na egipčanskem templju naslikan živalski krog (zodiak). Vse je kazalo, da je bil naslikan v temni davnini, zakaj na njem je imelo solnce stalež, ki ga že izdavna nima več. Zagnali so homerski hrup. Ta hrup je še odmeval, ko jim je bistroumen mož prebral na templju napise, ki so svedočili, da templja ni poslikal nihče drugi, kakor o svetlem dnevu zgodovine živeči cesar Avgust. Zopet so izkopali globoko iz zemlje — kostenjak. Zdelo se je po plasteh, da je ležal notri že kdo vé koliko tisoč let pred Adamom — neovržen dokaz, da je tudi sv. pismo polno bajk. Veselje je bilo v taboru kraljice Vede, a skoraj se je dokazalo, da je kostnjak zakopal le dobičkaželjen Anglež. Ko je zavladal po Evropi darvinizem, so začeli iskati praslino (protoplasma), pa prehodne likove (Uebergangsformen). Häckel je našel na dnu morja nekaj takega kakor praslino. A v Berlinu so mu dokazali, da je le sluzasta apnenka. Našel je na otoku kostnjak, tako čuden, da je mogel biti pač le prehoden lik — pitekantropos, človek opičnjak. A zopet so mu v Berlinu dokazali, da je le človeška hrbtenjača razjedena od kostne gnilobe. Tako se staroznanstvo peha in trudi za dokazom svoje negacije.

---

[1]) *M. Koch:* „Lessings gesammelte Werke.“ Biographische Einleitung. XL.

Kaj naj rečemo o prirodoslovju? Prav to je v naši dôbi stenolom zoper vero. Na podlago prirodoslovja so oprli trditev, da je in bo med vedo in vero večno nasprotje. »Kolikorkrat veda stopi za korak naprej«, tako je izrazil to misel Naquet, »tolikokrat se Bog umakne za korak nazaj«. Astronomija je baje našla večen krogotok gibanja, fizika večen krogotok življenja. Fizijologija je našla um v možganih in zavrgla dušo; embrijologija je našla v človeku razvoj iz prasline; patologija pa je potrdila oboje. V imenu prirodne vede je Büchner zatajil Boga in v imenu iste vede ga tajé vsi materijalisti.

Kamorkoli se torej ozremo, povsod se bije boj vede zoper vero.

Zakaj jih v tem boju toliko pade?

Ni moči tajiti, da pade v boju med vedo in vero mnogo brambovcev vere. Zakaj li?

V boju med vedo in vero ima izvestno veda ugodnejša tla. Najprej ima novodobna veda res zase neki videz resnice. Zakaj veda, posebno prirodna veda, sloni na izkušnji, in svojim očem in svojim čutilom vsi verujemo najraje. Seveda treba dobro ločiti, kaj uči izkušnja, a kaj je samo podmena in kaj samo domneva, toda prav to ni lehko, in zato se rado dogaja, da imamo za dokazano resnico, kar nikakor ni. Tako si je pridobila novodobna veda neki sijaj resnice, ki se ž njim ponaša tudi tedaj, ko kratko in malo ne sloni na trdnih tleh izkušnje. Kaj čuda, če je tedaj veri nasprotna! Kako bi laži-veda ne bila nasprotna božji vedi — veri! A tudi tedaj s sijajem in videzom resnice slepí. Koliko trditev roma po knjigah, razpravah, listih, pod imenom dokazanih resnic, ki nikakor niso dokazane! Vzemimo modroslovje! »Čudeži niso mogoči.« To izgovarjajo in ponavljajo modroslovci drugi za drugim tako hladno, tako mirno, kakor da bi se še nihče nikdar ne bil podvoumil o tem. In vendar! oglejte si dokaze za povedano trditev, kakšna siroščina! Kozmologi radi govoré o večnem krogotoku in se opirajo na Kant-Laplasovo teorijo kakor na neoporečno dejstvo, in vendar je vsa teorija še nedokazana podmena, ki ni brez resnih težkoč, a še manje, da bi ta podmena bila v katerikoli zvezi z negacijo božjega bitja in z večnim presnavljanjem stvari. Darvinisti izrabljajo vsak paleontologiški pojav za-se, in vendar se je že tolikokrat pokazalo, da so videli stvar tako, ker so si jo želeli tako. Oslanjajo se tudi na embrijologijo, in vendar je prav gledé na to še mlado znanost toliko prepornih misli! Zgodovinarji in nezgodovinarji pišejo o inkviziciji, in zopet je tanja kritika že tako često dokazala, da možje ni preučili niso te stvari.

Zlò je to, a je še večje zlò. Naša dôba ima malo miselcev, ki bi mislili svoje misli. Sodôbna šola ne uči misliti, ampak uči le obnavljati tuje misli. Kako malo mož je, ki ne bi vedno dejanski z vsem mišljenjem razodevali, da se ravnajo po tistem: αὐτὸς ἔφα! V vsem so vsekdar odvisni od drugih. Tako se je zgodilo, da je malo mož pritisnilo svoj pečat vsemu mišljenju. Vse gre za njimi. Marsikdo se sam sebi vidi samosvoj, a samosvoj je le

v posameznostih, a v bistvu nikakor ni samosvoj. In žal, da si je znalo tisto malo mož, ki so sami mislili, pridobiti sijaj nezmotnosti in ga nositi tudi tedaj, ko so se najgrje motili. Zato velika množica dan za dnevom ponavlja in misli nešteto zmot. A umišlja si, da sama misli, in če ji kdo prereka, ščuvajo jo, naj le »misli svobodno!«

„Le misli Ambattha preljubi!
Le dalje ves svet premišljuj!
Da misliti greh bi bil morda —
Brahmanom tegá ne veruj!"

In kar je največje zlò, človeška narava je po grehu samoljuba. Človeški um hoče biti samosvoj. Vera ga tirja, da se upogne božjemu umu, a veda se laska njegovemu napuhu. Zato je človeški um tako kritičen in vedljiv, kadar se gre za vero, a tako nekritičen in verljiv, kadar se gre za vedo. Dogaja se navadno, kar je vrgel sv. Hilarij krivovercu v obraz: »A e q u a n i m i t e r imperitus in tuis, i n s o l e n t e r in Dei rebus ignarus.« Sto trditev vzprejme brez dokazov, samo za vero mu noben dokaz ni dovolj močan. Le prečesto in prerado se izpolnjuje nad nami videnje sv. Janeza v skrivnem razodetju:

»In sem videl zver iz morja priti, katera je imela sedem glav in deset rogov, in na njenih rogovih je bilo deset kron in na njenih glavah so bila imena p r e k l i n j e v a n j a.«

»In zver, ki sem jo videl, je bila podobna risi, in njene noge so bile kakor medvedove noge in njena usta so bila kakor levova usta. In drakon ji je dal s v o j o m o č in veliko oblast.«

„In ves svet se je nad zverjo čudil. Et admirata est universa terra post bestiam!"

In so molili drakona, kateri je dal oblast zveri, in so molili zver rekoč: »Kdo je zveri enak, in kdo se more ž njo bojevati?« (Razod. 13. 1—4.)

Ta zver, kakor razlagajo sveti očetje, je p o d o b a n e k r š č a n s k e m o č i. Podoba je m o d e r n e v e d e, ki ima bolj ali manje vsa — **characterem aut nomen bestiae, znak** ali **ime** n e k r š č a n s k e m o č i. (Skrivno razod. 13. 16.)

»Et admirata est universa terra post bestiam — in ves svet se je nad zverjo čudil!«

Prašina pokriva dela gorečega Atanazija, bogoslova Gregorija, vzletnega Avguština, globokoumnega Akvinata, a obajavajo nas zmedeni Hegel, nizki Büchner, »kritični« Strauss. Da, kritični Strauss, pa Renan! Admirata est universa terra post bestiam! Ves svet se jima je čudil. In vendar je dokazano, da bi bilo lahko prav s tisto kritično vedo in s tistimi kriteriji, ki so rabili Straussu in Renanu zoper Kristusa, spraviti s sveta in vreči med bajke Straussa in Renana!

„Čim bolj ti sam misliš svobódno,
Tem bolj si podoben — bogú."

Tako kličejo apostoli »misli svobodne« množici, vedé ali nevedé, da človeško samoljubje najraje ta klic tolmači: »le misli sam in ne méni se za vero!«

Le nepokorna bodita Bogu, potem »b o t a k a k o r b o g o v a« (I. Mojz. 3. 5.), tako je dejal zlì duh v raju, tako nam govori še vedno zlì duh v srcu, in tako nam govori tudi novodôbna veda.

„Misel svobodna“ pa Leonova družba.

Misel svobodna! — Ta klic je tako star kakor človeški rod. Glasil se je vsekdar, sedaj tišje, sedaj bučneje; a najbolj se glasi izza reformacije. Ta klic očarava in baja. Zakaj svoboda, ta beseda je ena izmed najčarobnejših, ki so kdaj zazvenele na človeško uho. Kdo ne bi bil rad svoboden?

Le žal, da je satan že v raju potvaril ta pojem. Človek je svoboden, ker lahko stori ali ne stori, misli ali ne misli, veruje ali ne veruje. A človek, ki je po naravi z vsem bitjem odvisen od Boga, ne more iskati svobode v tej neodvisnosti. Zakaj čim je išče, zatají svojo naravo, in ne osvobodí se Boga, ampak je le »prost pravičnosti«, a »sužénj greha«. (Rimlj. 6. 20.) V oblasti božji vedno ostane, samo ne sin božji, ampak odpadnik in upornik. Kakšna svoboda je to?

Prav tako je z mislijo svobodno. Gotovo človek lahko svobodno raziskuje resnico. Tudi v mislih ima svoboda čarobno moč. A zabiti ne sme, da človeški um ni najvišji um, temveč le majhna lučica prižgana o večni neskončni luči; in da resnica, ki jo more spoznati po svoji naravi, ni vsa resnica, ampak da spoznava le z a r n i c e večne resnice. Zato se duh človeški le spopolni, kadar vzprejme od večne resnice nove žare, če tudi presezajo njegovo naravo in jih zato ne more imeti za s v o j e, in nespametno je, če se upira njih razodetju. Vera torej, razodeta resnica, ni sramotna za človeški um, ampak je usovršenje njegovo. Kdor je potemtakem prost vere, nikakor še ni popolnejši. Kdor pa se osvobodi vere, da n o č e verovati, če tudi padajo v njegov um zarnice božje, žarovi večne resnice, tak res odpade s svojo voljo od Boga, a prav s tem postane »sužénj ljudi« (I. Kor. 7. 23.) in kar je hujše »sužénj greha« in s u ž e n j z m o t e. Zakaj tak taji, česar jasna pamet ne more tajiti brez zmote. Kakšna svoboda je to, če človek noče biti pokoren Bogu, ki je njegovo usovršenje, a je pokoren zmoti in laži, pokoren zlim ljudem in satanu, ki so vredni le njegovega prezira! Ali ni taka »svoboda« in taka »misel svobodna« — najsramotnejša sužnjost? Vsi, ki govoré o taki prostosti, imajo »prostost le v z a g r i n j a l o h u d o b i j e!« (I. Petr. 2. 16.)

Vrnimo torej »misli svobodni« svoj pomen, in ne bo jih toliko padlo v oblast brezverstva! Prav je, da človek teži za svobodo, a težiti mora za ono svobodo, ki mu gre. Po naravi svoji je ves, kar ga je, božja svojina in last, ne teži torej za tem, da bi bil kdaj do cela samosvoj! Premeniti bi moral poprej naravo. A bojuj se in vojskuj, da bo svoboden vsega, kar ponižuje človeško naravo in jo uklepa v sramotno robstvo — stvari. Zopet je prav, da teži človek za mislijo svobodno, a zopet le za ono, ki gre njegovemu umu. Človeški um je pod božjim umom, in njegova misel le nepopoln posnetek božje misli. Zato naj človek le misli svobodno, a pravec mu mora vendar vsekdar biti božja razodeta resnica. Le ta svoboda je prava svoboda! Svoboden

človek je suženj božji, in svobodna misel sužnja božje misli — tako hoče narava stvari. A kdor preobrne ta red, upornik je večnemu Bogu, a suženj minljivi stvari, in njegova misel je uporna nezmotni božji misli, a sužnja zmotni misli — stvari! Če človek noče biti služabnik božji, mora biti hlapec — satanov!

In prav zato, da bi prava »misel svobodna« prerodila Slovence in jih osvobodila, se je osnovala v središči Slovenije — *Leonova družba!*

Leonova družba sloni na neporušnem temelju, da si vera in veda, obe hčeri božjega uma, nikdar in nikoli ne moreta biti nasprotni. »Nulla unquam inter fidem et rationem dissensio esse potest«, je dejal sv. vatikanski zbor. Ko bi si bili vera in veda kdaj nasprotni, bi bil Bog sam v sebi razdeljen, zakaj ena in druga je le odsev večne božje resnice.

Zbog tega Leonova družba smatra boj, ki se bije pod imenom vede zoper vero, za poguben in bridke obsodbe vreden boj. Tak boj je satanski in more le pahniti človeštvo iz prave svobode božjih sinov v robstvo satanovo.

Zato je in bo prvi smoter Leonove družbe, da služi **veri in vedi**; ne vedi zoper vero, ne veri zoper vedo, zakaj eno in drugo bi bilo krivo. Veri in vedi! Obe usovršujeta človeka, obe ga vodita k pravi svobodi, svobodi od greha in zmote, obe ga vodita k njemu, ki je zadnji smoter vsaki stvari, k — Bogu.

Ta smoter bo dosegla Leonova družba s tem, da bo ločila laživedo od vede in gojila čisto vedo. In ta veda je — krščanska. Krščanska ne tako, kakor da ni drugje nobene vede, kjer ni krščanske vere, ampak krščanska zato, ker prava veda mora imeti v sebi tudi pravi ozir na razodeto krščansko vero, sicer bi bila nepopolna ali zmotna, in taka veda je v krščanstvu ali pa vodi h krščanstvu; krščanska veda zato, ker prava veda nikdar ni v opreki s krščansko vero.

Zopet ni, kakor smo videli, nobene stroke človeškega znanja, ki bi ne imela bojevitega znaka zoper vero in ki bi ne bila prav zato vsaj po nekoliko laži-veda. Zato bo Leonova družba morala bolj ali manj gojiti vse stroke človeškega znanja.[1])

Najprej seveda bo morala gojiti bogoslovje in modroslovje. Zakaj kdor ne misli prav o početku vseh stvari, ta o nobeni stvari ne bode prav mislil. Kdor ne misli prav o prvem vzroku, ne bo prav sodil o drugotnih vzrokih in o učinkih. In zopet kdor sploh ne misli prav, bo zanesel zmote v vse. Največ zmot, ki v njih živi velik del človeštva, je krivo neznanje filozofije ali pa napačna filozofija. Brez modroslovja si ni moči misliti umnega zgodovinca, ne prirodoslovca, a najmanj dobrega socijologa. Modroslovje mora podajati načela in prvine vsaki drugi vedi. A majhna zmota v načelu je največja v posledicah. Parvus error in principio magnus est in fine, je dejal modro Aristoteles.

[1]) Tudi na Laškem snujejo katoličani tako družbo, ki naj bi imela pet odsekov: 1. Za socijalna vprašanja (ekonomiška, pravoznansko - politiška); 2. za versko - apologetiška; 3. za modroslovna; 4. za prirodoslovna; 5. za zgodovinska in sorodna vprašanja. Conf. „Rivista internazionale“ vol. XIII., fasc. 49., pag. 39 ss.

Gojiti bo morala in pretresavati socijalno vprašanje. Zakaj to je vprašanje našega časa in ena zmota v tem vprašanju bi imela lehko najžalostnejše posledice za človeško družbo. Tudi bi se skoraj nobena veda tako rada ne postavila v nasprotje z vero, kakor prav socijalna veda.

Velik boj zoper vero bije tudi zgodovina. Tudi v njej torej treba ločiti resnico in zmoto, resnico, ki se sklada z vero, in zmoto, ki se bojuje zoper njo. Potem pa je brez zgodovine nevarno reševati socijalno vprašanje. Vsak socijolog mora biti znan tudi z zgodovino človeštva.

Z modroslovjem, s socijalno vedo in z zgodovino je v tesni zvezi pravoznanstvo. Tudi temu se ne bo mogoče ogniti, tem manj, ker pravni nazori močno vplivajo na prevažna političká vprašanja.

Svoje mesto bodeta morala imeti tudi prirodoslovje in leposlovje. Prirodoslovje je trdnjava materijalizma, najhujšega rogoborca zoper razodeto vero. Leposlovje pa je materijalizma glasnik. S prirodoslovjem se materijalizem brani, po leposlovju pa širi svojo moč in oblast nad duhovi in srci. Na podlagi prirodoslovja veda zameta vsako premirje z vero. »Izkušnja in opazovanje sta naša edina vodnika«, je dejal Lamettrie. Moč leposlovja pa je vsem znana. V Parizu v narodni knjižnici je srce Volterjevo, o njem pa je napis: »Njegovo srce je tukaj, njegov duh pa je povsod!« Da je duh Volterjev res skoraj povsod, tega je krivo uprav — leposlovje.

Skratka: Leonova družba je znanstveno društvo, ki hoče gojiti krščansko vedo, osvoboditi naše ljudstvo suženjstva zmote in laži ter voditi ga k pravemu dušnemu napredku.

„Katoliški Obzornik“ — glasilo „misli svobodne“.

Zastonj bi Leonova družba upala, da doseže svoj smoter, če ne bo res — družba.

Dejali smo, da se na vseh plateh bije boj vede zoper vero. Dejali smo, da je ta boj toliko hujši, ker ima naš čas le malo miselcev in ker po grehu sploh človeška narava samoljubno teži za napačno svobodo od Boga in božje resnice.

Leonova družba mora zatorej na vseh plateh ločiti vedo od laži-vede, vedi dati čast, a boriti se zoper laži-vedo, služiti v vsem veri in vedi. A to je nemogoče enemu, dvema, trem, za to je treba zveze, družbe. Le družba upaj uspeha! Seveda vsak modroslovec mora poznati tudi bogoslovje, tudi zgodovino, tudi prirodoslovje, zakaj vsega tega potrebuje, a delovati vendar sam ne more za vse. Modroslovcu modroslovje! Zgodovinar tudi ni nič brez modroznanstva, a dela ima že na zgodovinskem polju preveč. Vsaka veda je bolj ali manj z drugimi v zvezi, a vendar tudi najboljši veščak ne more vsemu kaj. Treba je družbe, ki v njej eden goji najpoprej to vedo, oni ono, tretji zopet drugo, a v vsem drugi podpira drugega.

Leonova družba mora družiti miselce, buditi miselce, roditi miselce. Čim več, tem bolje. In najprej tam, kjer se vzgajajo zmoti ali resnici najmočnejši brambovci — po višjih šolah. Le tedaj bo premagala, kolikor moči, duševno suženjstvo zmote in laži ter dala veri in vedi svojo pravdo.

A kakor ima vsak organizem svoje organe — in družba je organizem —, tako jih mora imeti tudi Leonova družba. Le po njih more širiti pravo misel svobodno med narod, po njih kazati, kako je duh upornosti poguba za človeštvo. Eden izmed teh organov je že osnovan — Katoliški Obzornik.

Izvestno bi Leonova družba najlažje dosegla svoj smoter, ko bi naenkrat delovala po mnogih organih; z govorjeno besedo po zborih in shodih in društvih; s pisanimi knjigami, razpravami in časniki. A tako skromna družba, kakoršna more biti Leonova družba v Slovencih, tega ne more hipoma. Taka družba more delovati le po malem.

Za sedaj torej naj širi nje misel Katoliški Obzornik![1] Kakšen je torej Katoliškemu Obzorniku program?

Če Leonova družba hoče dati čast veri in vedi in vsaki svoje, hoče to tudi Katoliški Obzornik, ki je nje organ. Če Leonova družba sloni na temelju, da si vera in veda ne moreta biti nasprotni, stoji na tem temelju tudi Katoliški Obzornik. Tudi Katoliškemu Obzorniku je zatorej prvi smoter kazati harmonijo med vero in vedo, boriti se zoper verske zmote in zoper zmote v vedi, ločiti resnico in laž, braniti neustrašeno resnico. Katoliški Obzornik hoče biti glasilo »misli svobodne«. Za svobodo misli se bo boril; ne za ono svobodo, ki je le upornost resnici, ampak za svobodo, ki jo dá resnica, za svobodo od zmot in blodenj, za svobodo, ki jo je mislil božji Zveličar, ko je rekel: »Resnica vas bo osvobodila!« (Jan. 8, 32.) Zakaj sužnjost zmote in blodnje je najhujši sužnjost. »Iz sužnjosti kakega človeka«, kakor modro pravi sv. Avguštin, »je moči kdaj ubežati in počiti. Kam pa naj suženj zmote beži? S seboj jo vzame, kamorkoli zbeži!« Edina sužnjost našega duha je, če ga ima v svoji oblasti zmota, in zoper to sužnjost se bo bojeval vsekdar Katoliški Obzornik. Klanjal se bo le resnici, razodeti ali naravni, ne gledé, da je morda temu ali onemu resnica črez voljo.

Veri in vedi bo služil Katoliški Obzornik. Vera in veda pa nista dva zračna pojma, ampak dve životvorni ideji, dve ideji gonivki vsega gibanja in zibanja narodov. Vse človeško dejanje in nehanje določuje verska ideja. Zato je po pravici dejal Proudhon, da »na dnu vseh stvari nahajamo bogoslovje«. Tudi veda ima mogočno oblast na življenje narodov. Zato se vera in veda srečujeta in dotikata v življenji samem. Vsaka presnavlja in preobraža življenje po svoje. Če je med njima boj, se mora kazati notranji razpor tudi v življenji narodov in tak razpor je smrt narodom. Vsled tega bo Katoliški Obzornik stal na vidiku, od tam opazoval gibanje narodov in gonivne moči, so li zmota in laž ali resnica in pravica.

Kakor pa mora biti prvo, kar je najbolj nujno, tako se bo oziral tudi Katoliški Obzornik najprej na ona vprašanja, ki najgloblje zasecajo v člo-

[1]) Ta in oni se bo spotikal nad imenom. Tudi mi nismo povsem zadovoljni. A težko je s takimi stvarmi. Kolikor glav, toliko pameti. Potrpimo. Ime še ni vse in uho se ga tudi navadi. Slovniški mislimo, da je to ime prav tako opravičeno, kakor „nadzornik“. Pomenilo bi torej najprej to, kar — „L'Osservatore Cattolico“. Mislimo pa, da ne zaznamenuje samo osebe, ampak lahko tudi list, kakor na priliko tudi „Zbornik“. Sicer pa ime ni pribito za večno.

veštvo, ki najbolj odločujejo njega blaginjo ali gorjé. Takova vprašanja so: versko, socijalno in politiško vprašanje. Časovna, sodobna verska, socijalna in politiška vprašanja bo zatorej pred vsem drugim presojal Katoliški Obzornik — pod ozirom na resnico. Vse drugo bo ali izločil ali pa kolikor moči podredil temu smotru. — Skratka: Katoliški Obzornik hoče biti obramba životvorne krščanske vede!

„Katoliški Obzornik" pa „Rimski Katolik".

Izvestno je že marsikomu prišla na um misel, kako si bo pač Katoliški Obzornik proti Rimskemu Katoliku, ki ga je izdajal dr. Mahnič, sedaj krški škof.

»Ko zapuščam Slovenijo«, dejal je prem. msgr. dr. Mahnič, »me posebno tolaži Leonova družba, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal.« Teh besed se je oprijel »Slov. Narod« (1897, št. 35.), da pove, kaj si misli o Katoliškem Obzorniku. »Načela dr. Mahniča«, tako piše, »načela dr. Mahniča o slovenski politiki, o državi, o naši literaturi, naši umetnosti, o naših društvih (čitalnicah in »Sokolu«) so znana; pobijati jih mora vsak Slovan. Ako bo delovala »Leonina« po istih načelih Rimskega Katolika, potem vemo, da bo Katoliški Obzornik v še hujši meri napadal narodno stranko, vse odločne slovanske stranke, naše literate in umetnike, pa naša narodna društva. Po načelih Rimskega Katolika bo vzgajal tudi Katoliški Obzornik z denarnimi prispevki »mlade pisatelje«, rekše gimnazijske in akademične vohunčke, ki bodo nadaljevali kmalu še fanatičnejše delo dr. Mahničevih naslednikov . . .« — Tako »Slov. Narod«.

Na te nepravične besede povejmo kratko, mirno, a odločno: Katoliški Obzornik bo deloval po istih načelih, kakor je deloval Rimski Katolik. »Rimski Katolik je bil po svojem načelu odločno in čisto katoliški list«,[1]) in tak hoče biti tudi Katoliški Obzornik. Tak hoče biti — če bo le izhajal — pod sedanjim urednikom in tak smo prepričani da tudi pod vsakim urednikom. Zakaj kdor zavrže ta načela, zavrže — resnico. Naj vzprejmejo slovenski razumniki list kakorkoli, teh načel ne bomo zatajili, ker zatajili bi svoje prepričanje, zatajili bi — misel svobodno! Tega pa ne more tirjati nobeno miroljubje, nobeno rodoljubje. Bog nam je priča, da si želimo tudi mi miru in sprave, a na trošek načel in na kvar resnice si ju ne moremo želeti. Kar se dostaje načel, ne pozna katoliška cerkev nobenega kompromisa in nobenega kompromisa ne more sklepati zaveden katoličan. Prvo je: in necessariis unitas, potem bo: in omnibus charitas! Kadar nas ne bodo več ločila načela, tedaj bo prišel dan zloge in — ljubezni v vsem.

Naj slovenski razumniki podpirajo list ali ne, to nas ne bo motilo. Če bo moral list prenehati, naj preneha, a tega ne, da bi Katoliški Obzornik zmetel le en pojem, ki jih je s tolikim trudom čistil in bistril Rimski Katolik! Bolje da ga ni, nego li da bi bil brez načel!

* * *

[1]) „Dom in svet", 1897, pag. 125.

Vabimo torej vse, da se zbero v Leonovi družbi, bodite duhovni ali svetni razumniki, in vse, da se zbero okrog Katoliškega Obzornika. Prijatelje prosimo podpore, gmotne, a še mnogo bolj duševne, zakaj urednik ni — Mahnič. Nasprotnike pa prosimo, naj trezno bero, mirno sodijo in potem naj še le — govore. Zakaj uverjeni naj bodo, da nam je le za resnico! Ne gospostva, ne svoje časti, iščimo le božje časti!

„Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini Tuo gloriam!“

Dr. Aleš Ušeničnik.

Duhovnemu očetu slovó in naročilo.

„Ko zapuščam Slovenijo, me posebno tolaži Leonova družba, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal. Vedno bom v duhu spremljal njeno delovanje in kolikor bo v mojih močeh tudi delal za njeno procvitanje.“ (Dr. Ant. Mahnič, dné 6. febr. 1897 deputaciji kranjske duhovščine.)

Spodobno je pač, da glasilo »Leonove družbe« napiše častno listino v spomin možu, kateri je veliko pripomogel, da se je ustanovila, in katerega smemo imenovati nje duhovnega očeta. Dr. Anton Mahnič, vladika krški, je od začetka podpiral to početje; spisal je tudi več člankov o družbi, potoval je večkrat v Ljubljano radi nje, sodeloval je pri pravilih in bil je predsednik nje osnovalnega zbora. Duh njegov, ki je oživil na Slovenskem novo katoliško življenje, je pobudil tudi »Leonovo družbo«. Menimo pa, da prav sodimo, če rečemo, da mora družbo voditi njegova gorečnost in povzetnost, njegova učenost in zavednost, ako hoče res učvrstiti slovensko učeno razumništvo in rokovoditi slovenski duševni napredek. Če prav se je torej znameniti mož poslovil od nas idoč v novo domovino, duh njegov ostane vedno z nami. »Ko zapuščam Slovenijo, me posebno tolaži »Leonova družba«, saj ima ona namen na znanstvenem polju delovati po istih načelih, katere sem jaz zagovarjal. Vedno bom v duhu spremljal njeno delovanje in kolikor bode v mojih močeh tudi delal za njeno procvitanje.« Veseleč se te njegove obljube, pomudimo se nekoliko ž njim in njegovim dovršenim delom.

Anton Mahnič se je porodil v Kobdilju (občina Št. Danijel na Krasu) dné 10. septembra 1850. l., sin imovitih starišev Antona in Jožefe r. Jerič blagovnice. Hiši so pravili »pri Šimonovih«, od koder si je pisatelj privzel ime Šimonov. Njegov stric Jakob Jerič je bil duhovnik in profesor bogoslovja v Gorici. Ta je vplival na dečka Antona zlasti o počitnicah in ga je tudi spravil v šolo. Njegov dušni pastir, č. g. Andrej Brezavšček, zdaj župnik v Rihenbergu, mi je večkrat pripovedoval, kako modro in bistro se je držal v ljudski šoli naš deček Anton. Gimnazij je dovršil v Gorici, kjer je imel vrle sošolce, med kojimi naj imenujem dr. Ant. Gregorčiča in dr. Ant. Staniča

Dr. Stanič, odvetnik v Gorici, popisuje nam sošolca-gimnazijalca: »Taka je podoba, katero mi spomin hrani o dr. Mahniču kot dijaku, pred vsem podoba vzgledno mirnega in za tako mlada leta nenavadno možkega in resnega učenca.

Dasi z vsemi tovariši prijazen in uljuden, se je vendar rad izogibal njihovim hrupnim zabavam, ter si privoščil za edino razvedrilo od napornega učenja najraje samoten izprehod v božjo naravo.

Ne spominjam se, da bi dr. Mahnič dijak, kakor se to med otroki in mladeniči rado dogaja, imel kdaj s kakim tovarišem prepir: osorne, trpke besede ni bilo slišati iz njegovih ust.

Razven miroljubnosti ga je dičila — pri vsej nadarjenosti in vstrajni pridnosti — izredna ponižnost in dobrosrčnost. Ta-le poslednja lastnost se je pri njem javila o vsaki priliki, zlasti pa, kadar je bilo treba v različnih stiskah pomagati šibkejšim součencem. Tam je bil Mahnič prava tolažba in gotovo pribežališče, saj so vedeli, da ga ne bodo nikdar zastonj prosili kake usluge. Še ga vidim, kako neutrudno nam je dan za dnevom pred uro prebiral svoje grške in latinske naloge — enkrat, dvakrat, trikrat, kolikorkrat je kdo zahteval; kako potrpežljivo je popravljal različne slovniške in sintaktiške nestvore, kako drage volje nam je razlagal težja mesta latinskih in grških klasikov. Karkoli je vedel in znal, je bilo vedno skupna last vsega razreda, in tiste duševne skoposti, ki tako nerada privošči, da bi se kdo ž njenim znanjem opomogel, ni bilo na njem niti najmanjšega sledú. Bil je v resnici blagega in plemenitega mišljenja.

Ni čudo torej, da smo Mahniča vsi radi imeli in spoštovali, skoro kakor da bi bil naš učitelj. V tem pogledu niso zaostajali za slovenskimi rojaki niti italijanski součenci; preverjen sem, da mu tudi ti še dandanes hranijo prijazen spomin.

Izmed šolskih predmetov so bili Mahniču najljubši klasični in moderni jeziki, zgodovina in filozofija. Realnim strokam ni bil tako naklonjen in v tem se je zgodaj kazala značilna idejalna poteza v njegovem bitju.

Z vso ljubeznijo pa je gojil slovenski jezik, kateremu je menda posvetil, kar mu je prostega časa ostajalo od učenja drugih obveznih predmetov.

Zanimalo bode izvedeti, da je dr. Mahnič pričel svojo žurnalistično karijero že v drugem gimnazijskem razredu. Tedaj je namreč zasnoval list, kateremu je bilo ime »Vrt«. Po Mahničevem načrtu bi temu listu bili morali postati sotrudniki vsi slovenski součenci. Toda mi smo se lista, ki je v šoli hodil iz roke v roko, sicer veselili, tudi občudovali smo Mahniča, ali ne spominjam se, da bi bil kdo izmed nas kaj znatnega spisal za »Vrt«. Uvodni članki, proza in poezija — vse je bilo duševna lastnina Mahničeva, ki je bil in ostal izključni pisatelj, urednik, izdajatelj in založnik svojega prvega lista. — Kdo vé, ali mu ni usoda že takrat hotela nekoliko namigniti, kaj ga na tem polju približno čaka v bodočnosti?

Nov svet se je pač odprl dr. Mahniču, ko se nam je v višjih razredih začela predavati filozofija in estetika. Imeli smo v tem predmetu izvrstnega profesorja Fäulhammer-ja, ki je s svojim mičnim in jasnim predavanjem vedel vzbuditi za to vedo živahno zanimanje pri poslušalcih. Če je njegova

beseda imela tak učinek že pri nas, ki nismo bili bogve kako navdušeni za resno razmišljevanje, kolik vpliv je morala imeti še le na mladeniča, ki se je v vsem svojem duševnem razvoju kazal za modroslovje kakor nalašč ustvarjenega!

Da dopolnim skromno sličico, naj omenim naposled, da je dijak Mahnič bil od najnižjega razreda do najvišjega vedno najodličniši učenec ali vsaj med najodličnišimi, ter da je bil ljubljenec vseh profesorjev. Pa saj tudi skoro ni moglo biti drugače, kajti bil je po značaju, vedenju in znanju — vzor dijaka.«

Dali smo besedo posvetnemu možu, odličnemu odvetniku liberalnega mišljenja, da se izvé vsestranska sodba o dr. Mahniču. — Dostavimo naj še, da je bil vedno pobožen dijak, ki je hodil vsak dan k sv. maši in je vsak večer molil rožni venec. Njegova pobožnost je bila neprisiljena, ker se ni odgajal v zavodu zaprt, ampak na svojem stanovanju. Vsled tega si je tudi ohranil zavest svobode, ker ni bil nikomur ničesar dolžan, a zraven je imel priliko, da je na svoje oči opazoval svobodno dijaško življenje in vpliv liberalne gospode na mladino.

Po dovršenem gimnaziju z odličnim zrelostnim izpitom je vstopil v goriško bogoslovnico z iskrenim veseljem in pravim poklicom. Edino veselje mu je bilo učenje in molitev. Svojim poglavarjem je bil s celim srcem vdan, zlasti prevzvišenima gospodoma dr. Al. Zornu in dr. Evgeniju Valussi-ju. Med učnimi predmeti sta ga zanimali najbolj dogmatika in filozofija. Pokojni profesor Štef. Kocijančič, veleučeni poznavatelj semitskih jezikov, bi ga bil rad pridobil za orijentalne jezike, pa ni šlo .... Sicer pa je bil v šoli vedno prvi in pri semestralnih izpitih je vselej vzbujal pozornost součencev in profesorjev, pa tudi prevzvišenega knezonadškofa Andreja Gollmayra, kateri je po nekem izpitu glasno rekel: »Tega pošljem na Dunaj.« Ker se je v tem oziru že mnogo neresničnega pisalo o njem, naj še povem, da se je poznej izbralo drugega gospoda za ono častno mesto in ne Mahniča edino le iz tega razloga, ker se Mahnič ni nikomur priporočal in sploh ni hotel protekcije. Z učenostjo je družil odkritosrčno pobožnost in gorečnost, da je bil vsem tovarišem v vzgled.

Če prav najbolj tih in samoten v celi bogoslovnici, je vendar že takrat izdeloval v mislih načrte za javno delovanje v katoliškem zmislu. O goriški slovenski politiki je imel že takrat isto sodbo ko danes, da ni katoliška, če je še tako narodna in duhovnikom prijazna. Vnemal je prijatelje za svoje misli in načrte; ustanovil je nekako pisateljsko društvo, v kojem je večkrat govoril in navduševal tovariše, naj se urijo v spisovanju.

Po dovršenem bogoslovju so ga imenovali za prefekta v knezo-nadškofijskem deškem semenišču. Poprijel se je trdega dela z nedopovedno pridnostjo. Bil je vedno ali pri molitvi ali pri knjigi ali pri dijakih. Malokdaj je šel sam na izprehod in še tedaj ves zamišljen. Pisec teh vrstic, ki ga je sam opazoval sedem let, si ne more ni misliti, da bi bil kdo na Slovenskem toliko molil in premišljeval in se učil ko dr. Anton Mahnič.

Imel je pa v zavodu — kjer je ostal skoraj dvajset let — velik križ z dijaki in profesorji. Kdor pozna take duhovne zavode in naše posvetne

državne gimnazije, vé, kaj pravim, podrobno poročilo bodi odloženo za drugo priliko.

Nadarjene dijake, slovenske in italijanske, je rokovodil, da so se učili posebno filozofije in zgodovine, pa tudi, da so se vadili v spisovanju primernih nalog. Ko je prišel v zavod, je že našel časopis »Lipa«, ki je pa kmalu zamrla. On pa ni miroval, dokler niso Slovenci in Italijani prijeli za pero in se vadili v spisovanju.

Vse to pa ni bilo poglavitno, kar je namerjaval z učenci. Njemu je bilo največ do tega, da je gojencem vdihnil živo vero v Jezusa Kristusa in ljubezen do katoliške cerkve. Prepričan sem, da govorim iz srca vseh njegovih učencev, duhovnih in posvetnih, ki so mu zdaj politični prijatelji ali neprijatelji, ako rečem: Imeli smo mnogo učiteljev, katerim smo dolžni vse, kar smo, toda svojo krščansko zavest smo v prvi vrsti dolžni prefektu Mahniču. Po tem poglavitnem namenu krščanske odgoje je treba soditi Mahniča odgojitelja, ne po drugih opravilih, v katerih je bil manj spreten ali manj srečen, zlasti ona leta, ko je bil vsaj trikrat preobložen z delom.

Za dokaz njegovega idejalnega mišljenja naj še povem, da mu je pokojni nadškof že koj prvo ali drugo leto ponujal, da ga pošlje na Dunaj, kjer bi se svobodno učil, da pa je on to milost hvaležno odklonil. Zakaj pač? Iz istega razloga, iz katerega se je pozneje branil profesorske stolice, govoreč, da se hoče celega posvetiti odgoji učeče se mladine. Pomisli naj se, da je imel tedaj 200 gld. letne plače, brez vsake pravice do pokojnine. Modri prijatelji so ga prisilili, da je sprejel stolico Novega Zakona v bogoslovnici.

V bogoslovnici — kjer je začel predavati leta 1880 — je ložje pokazal svoje zmožnosti in gorečnost za Boga in cerkev. Kakor pri odgoji gimnazijcev mu je bilo tudi pri šolskem pouku poglavitno, da je mlade slušatelje vnel za krščanska načela, katera je včasih obširno pojasnjeval, in z velikim navdušenjem dokazoval njih porabnost v narodnem in družabnem življenju. Zato pa njegova predavanja niso bila vselej šolska, tudi se ni držal nobene knjige, in je obdelal vsako polletje le 10—14 poglavij. Če prav pa je bila tvarina pičla, je njegovo predavanje zelo pospeševalo duhovno odgojo bogoslovcev, a tudi utrdilo v njih zavest, da sveto pismo Novega Zakona je zlata knjiga modrosti, katera je narodom življenje.

Kdor ga je kdaj slišal bodisi v deškem semenišču, bodisi v bogoslovnici, je moral reči, da dolgo ne bo mogel skrivati svetu ognja, ki mu je v srcu plamtel. Saj je sam vedno govoril, da je treba načela izpovedavati javno, da se morajo duhovniki privaditi javnosti itd. Po prvih poskusih v »Kres«-u in »Slovenc«-u je začel izdajati svoj list »Rimski Katolik«, kateri je izdajal in za dve tretjini tudi sam pisal od 1888. do 1896. leta.

Sodilo se je list raznolično in deloma zelo ostro, toda pazljivi čitatelj bo našel v celem listu zopet en sam namen duhovnika in učenjaka dr. Mahniča: probujenje krščanske zavesti.

Menim, da zdaj že ni več med nami razumnega moža, ki bi otročje tajil liberalizem na Slovenskem, čegar zli duh je močno prevzel naše narodno življenje, slovstvo in politiko. To so spoznali že pred Mahničem drugi možje,

kateri so se tudi postavili liberalcem, časih celó odločno, a ne dovolj temeljito in dosledno. Vsled tega je katoliška stranka pešala, nasprotna pa je zavladala prav povsod. Tedaj je nastopil »Rimski Katolik« kot oborožen bojevnik, temeljito, da so naši najbolji knjižniki po sili umolknili, odločno, da so se ustrašili polovičarji, pa tudi dosledno in vstrajno, da so se ga oklenili prijatelji.

Bilo bi zdaj še prezgodaj, da bi mogli prav ceniti celo delo Mahničevo, dokler se ne poležejo strasti. Toliko je pa že zdaj gotovo: V zgodovini slovenskega (in morda tudi hrvatskega) naroda je zagotovljeno Mahniču častno mesto in če prav bodo trezni sodniki marsikaj na njem grajali in nevoljno zavrgli, poglavitno bo ostalo do sodnjega dné, in to je probujenje in poživljenje krščanske zavesti med Slovenci.

O priliki povišanja za krškega škofa se je pokazalo, da ima poleg srditih neprijateljev tudi mnogo prijateljev in častilcev. Vdobil je brez števila častitk. — Za njega posvečenje so došli vsi škofje goriške metropolije v Gorico. Bogoslovci so si izprosili dovoljenja, da so mu pri maši peli. Ljudstva se je zbralo toliko, da ni imelo kje stati v cerkvi. Čč. duhovščina goriška mu je poklonila dragocen prstan in v srebro okovan slovanski misale; kranjska duhovščina mu je poklonila dragoceno mitro in prstan, pontifikale v šestih zvezkih in kanon. Njegovi gojenci iz deškega semenišča, duhovni in posvetni, so mu poklonili naprsni križ z zlato verižico, kar so mu izročili med veselico, katero so v dan posvečenja priredili gojenci imenovanega zavoda. Ker so bili ob oni priliki zbrani vsi škofje, veliko duhovnikov in posvetnih gospodov, kateri so slavnostnemu govorniku čast. gosp. profesorju Francu Castellitzu glasno ploskali, menim, da ustrežem Mahničevim prijateljem, če cel govor objavim.

»Pretiosior erit vir auro«. Is. cap. XIII.

Bilo je pred dvema letoma, ko je slaven ljudski zastopnik na Nemškem končal svoj krepki govor v parlamentu z besedami: Mož ni več!

Po vsej Nemčiji so odmevale te besede, zakaj bile so značilne za našo dôbo. V vseh slojih človeške družbe je primeroma le malo mož, ki bi stali pogumno in nepremično kakor skala v burnem valovanju morja, mož, ki bi bili nevednim svetilka, lenim bodrilo, bojazljivim strah, dobrim pa ponos. Poglejmo v vsakdanje življenje, in videli bomo, da je rodil naš čas le malo mož, in to je toli bolj žalostno, ker živimo v resnem času, ko toliko vprašanj vedno bolj pretéče tirja rešitve. Zato bi vas utegnilo zanimati vprašanje:

Kdo je mož?

Veliki duševni mož Friderik Viljem Faber[1]) se je nekdaj še otrok sprl s svojo sestrico. Dokazoval je sestrici, da je več nego ona. Zmagal je in končal je prepir s ponositimi besedami: »Ko bi ti bila angleška kraljica, bi bil jaz vendar imenitnejši nego ti, zakaj jaz sem mož, a ti si ženska!« Mladi Faber, kakor vidite, se je prav dobro zavedal, kaj je mož. In povedal je dokaj resnice. Če slišimo samo besede: moška srčnost, moška moč, moštvo,

[1]) A retreat formen. — T. E. Bridgett.

mislimo si takoj nekaj velikega in vzvišenega. O možu veljajo do trohe besede proroka Izaija: Dragocenejši nego zlato bo mož. Pretiosior erit vir auro. Res je to, zakaj kaj dela moža?

Rojstni list z opomnjo »moškega spola«, gotovo še ne. Ker sicer bi ne mogli govoriti o »poženščenih« možeh, in o »moških« ženah. — Ali daló leta in starost človeku čast, ki jo imej mož? Tudi ne. Le preres je, kar je dejal bister opazovalec ljudij: Možu oče je otrok. A mnogo otrók ne teži po moški kreposti, in zato bodo z leti samo veliki otroci. Le igrače zamené.

Morda je v zlatu čudežna moč, ki pretvori ljudi v može? Časih res slišimo, če je ta ali oni mnogo podedoval ali zadel veliko »terno«: Ta je zdaj mož! Toda pameten človek ne bo verjel takim besedam, sicer bi si tudi osel z zlatom obložen lahko prisvajal moštvo, kakor oni osel, ki je mislil, da je doktor, ker je bil bremenat knjig.

Ni spol, ni starost, ne zlato ne tvorijo moža. Kaj je tedaj toli dragoceno moštvo? Pavel, ta moško-pogumni apostol, je povedal: »Mož je čast in podoba božja.« Pojasnimo na kratko te besede in spoznali bodemo, kaj je mož.

Bog je svoboden, samosvoj gospod. To je njegova nedosežna čast in veličanstvo njegovo. Bog je svoboda sama, ki jo razodeva z gospostvom črez vse stvari. Vladati in svoboden biti mora tudi mož, po božji sliki in priliki in v čast božjo; zato ga imenuje apostol čast in veličje božje.

Samo svobodnemu človeku, ki vé vladati, gre častno ime: mož. Vladarja pa spoznamo po tem, da daje zakone; da z bistrim umom in modrim premiselkom to ukazuje, kar resnično osreči narode; da ima moč in pogum izvrševati te postave. Tako vlada Bog.

In mož naj vlada kot namestnik božji, kot prilika božja. Ali se to pravi, naj mož brez ozira na Boga in popolnoma neodvisno daje postave in jih izpolnjuje? Kaj tacega misliti, bi bilo nezmisel, zakaj tedaj bi človek ne bil več stvar, marveč Bog in stvarnik sam. Mož vlada, ako vé božje postave in jih srčno in zvesto izpolnjuje. Če to, gre mu ime vladarja, ker ukrepa in vrši s svobodno voljo. Žival izvršuje zakon po slepem nagonu, ki ga je vanjo del stvarnik. Človek pa ima razum; ž njim more spoznati postave, ki naj vladajo njegovo bitje in žitje, a nobena moč ga ne more siliti, da jih izpolnjuje. Njega svobodna volja je, če izpolnjuje božjo voljo. Razumno in svobodno vzprejema božjo voljo in postavo za svojo postavo; deležen je božje svobode in božjega gospostva.

Česa tedaj nima človek, da vlada svobodno po »božji milosti«? Vse ima, če le spozna, kaj mu je storiti po volji božji, in če to voljo zvesto in odločno vrši.

In more ga li kaj ovirati, da ne bi vsekdar in povsod božje volje vzprejel za svojo? Nič. Pač so spone in lanci za roke in noge, a za voljo človeško jih ni!

To je torej moštvo, da človek vlada sam sebe. Kraljestvo, ki v njem more in mora biti sam svoj gospod, je njega svoje srce. V njem ne daj nobenemu gospostva; zakaj kdor ga premaga, njega sužnenj bo. Če ga vodita, če mu gospodujeta razum in modri božji zakon, je pač tudi služabnik, a

služabnik božji. A služiti Bogu je gospodovati. Kadar ga pa premagajo nizki nagibi, da ne sledi razuma in razbora, tedaj je v nasprotju z Bogom, s prvim vladarjem; njegova svoboda neha, njegova volja je sužnja, in moštva ni več.

Če človek hoče odločno in z veseljem, kar spozna za svojo dolžnost in voljo božjo, če ne odneha od tega za vse nič ne: tedaj je človek mož.

Po teh znakih spoznaš moža. Prva skrb mu bo, da spozna poglavitne resnice, ki jih potrebuje za življenje, da spozna voljo božjo in dolžnosti, ki mu jih nalaga beseda Gospodova. Svojo žejo po resnici in kreposti pa si bo gasil o životvornem studencu religije, ki prilija veri in čistosti, — onima dvema lučima, ki razsvetljujeta s svojimi žarki druga drugo in preganjata temo na življenja temnih potih. Mož, ki gleda svoj poklic v tej dvojni luči, ne hodi v temi, ne zablodi na kriva pota. Ne, marveč duh njegov razpne mogočne kreljuti in se dvigne kvišku k izvoru vse resnice, da tam teši večno žejo po resnici, tam okuša njene sladkosti, okuša ono, kar imenuje sv. Tomaž blaženstvo resnice — gaudium de veritate —; živi o resnici; postane sam duh luči, in tak gleda Boga; zakaj njegovo oko se je privadilo luči resnice, kakor orlovo oko solnčni svetlobi.

Navadnemu človeku zadostuje to, kar je zajel iz katekizma, da živi kot značajen krščanski mož. Možu pa, ki je višje postavljen, to ni dovolj. Kolikor višji je njegov stan, kolikor težavnejše dolžnosti, toliko bolj se mora oborožiti z vedo bogoslovsko in modroslovsko. Le tako bo mogel v naših preresnih časih braniti in utrditi svojo vero, in drugim biti vodnik. Le tedaj se ne bo bal visokoslovnih napadov, in se ne bo dal ustrašiti zaničevanju nasprotnikov, marveč potegnil bo sovražniku krinko z obraza in ga vrgel na tla, kakor nekdaj David zasmehovalca Goljata.

Če pa nima temeljite vede, bo njegova vera hirala, in on ne bo mogel iti v boj za najbolj vzvišene vzore človeštva: za pravo svobodo in moštvo. Zakaj niso vsi možje, ki se zovejo katoliški, tudi celi možje! Ker zakladi njihovega znanja niso nič boljši nego sedmeri snetjavi klasovi Faraonovi; njih pičlo znanje zamorí nazadnje še branje časopisov, ki zaničljivo prezirajo sv. pismo ali pa še vedno žede v starem zakonu. Po pravici pravi o takih sloviti pesnik in katoličan Fr. Weber:

So geht es!
Erst kommt Lauheit, dann der Zweifel,
Dann der Widerspruch, dann Hass und Spott;
Das halbe Denken führt zum Teufel,
Das ganze Denken führt zu Gott.

Dà, le temeljito preučavanje religije preobrazi učenjaka v moža plemenitega srca, vzvišenih idej, kremenitega značaja, skratka: celega moža. Zakaj jasnemu spoznanju večnih resnic sledi tudi krepka volja, živeti po božjem zakonu.

Evo ga — krščanskega moža — verno podobo Boga - človeka, obkoljenega od sovražnikov, ki ga od vseh strani zalezujejo, obsledujejo vse njegove besede, vsa dejanja, in pretehtavajo, kako bi ga ujeli. A zastonj je

njihov trud, neuspešen njihov napor: Mož stoji čist in brez madeža. »Kdo me more dolžiti greha?« tako vprašuje sovražnike, in sovražniki — molčé. Mož more in sme tako govoriti, saj mu je celo življenje svedok, da je svojo voljo ravnal vsekdar po volji nebeškega Očeta. Naj vohajo o njegovem življenju še tako skrbno, naj rijejo po njegovih mladeniških letih kakor krt po zemlji, naj razsekavajo in razkrajajo z nožem brezčutne kritike njegova dejanja — našli bodo že v otroku — moža, in v možu zopet — otroka.

Kako pa tudi ne! Od prve mladosti je imel pred očmi besede, katere je polkovnik Paqueron pisal svojemu sinu, ko je stopil na politehnične šole: »Živi vedno kot kristijan, in ne boj se nikdar kazati se kristijana. Visoko dvigaj svojo zastavo, da vidijo in spoznajo, kdo in kaj si. Po oseminštiridesetih urah ne sme nobeden tvojih součencev dvomiti o tebi, ali te vprašati po tvojem prepričanju. Bodi kristijan, preprost, a svoboden in neustrašen!«

In mož je prav govoril. Kdor ima čast, da je kristijan, njemu ni treba še le prositi vstrpnosti za svoje prepričanje, on sme tirjati spoštovanja.

Vzor krščanskega moža je Bog. In kakor je Bog neizpremenljiv, tako neizpremenljiv v svojih načelih in nazorih je tudi mož, zvest zgledniku, ki je po njem poobrazil svoje srce.

Takoj spoznamo moža, ki ne mešetari s svojimi načeli in ga ne vodi sebično oportunstvo, ampak ki večno in povsod trdno, neomahljivo in srčno zagovarja in brani svoje nazore, da se more res o njem reči: njegovo življenje, da, njegovo ime samo je že program. Da, moža, kateremu je živa krščanska vera zvezda-vodnica, njega krasé trdna načela, jeklen delaven značaj; on je, kakor poje pesnik:

„Ganz vom Eisen euerer Berge,
Ganz vom Holze euerer Eichen.“ *(Weber.)*

Ta podoba nas nehoté spominja onega, o katerem je rekel Kristus: Kaj ste šli gledat v puščavo? Trst, katerega veter maje? Ne, tak mož ni trst, ni igrača časa in mnenj; naj razsaja nevihta, naj tuli krog njega vihar, naj plamenikajo bliski po nebesu, vse mine, — a mož stoji še vedno trdno kakor skala sredi morskih valov, ko se poleže divji vihar.

Vera je kažipot, ljubezen pa pot, ki vodi k Bogu — in na tem potu najdemo krščanskega moža. Z ljubeznijo do Boga združuje ljubezen do bližnjega, ki je po božji podobi ustvarjen in brat njegov v Kristusu.

Idejal njegov je združenje ljudi med seboj in z Bogom, v njegovem kraljestvu na zemlji po posredovanju resnice in v kraljestvu volje po posredovanju božjega življenja.

Na tem polju bo delal neutrudno za svoje brate, temu poklicu bo žrtvoval čas, razvedrilo, mir, denar, zdravje in — ako treba, tudi življenje; da, ta poklic bo njegovo žitje. Kakor sveti sveča goré in dogorevaje, tako bo on žrtvujé se vršil svoje zvanje.

Vsem enako pravičen se bo vselej in povsod krepko potegoval za pravico, zakaj pravica je temelj reda, obramba mladine, življenje narodov. Vsaka družba mora razpasti, kadar ne vlada več načelo: Vsakemu svoje!

Po zgledu svojega božjega Učenika bo pač naklonil blagoslov svojega delovanja, sad svojega duha najprvo svojim bližnjim bratom, toda ljubil bo enako tudi druge.

Kaj more on za to, da ne more sovražiti, da njegovo srce tako močno bije od bratoljubja; kaj more on za to, da ne more pogasiti ognja žive ljubezni do bližnjega, ki močno plapola v njegovem srcu, — onega ognja, o katerem pravi Odrešenik: Ogenj sem prinesel na zemljo, in kaj naj hočem kakor to, da se vname! A tudi krščanski mož mora biti preskušen, in nikdar ne blišči njegova moška čast lepše nego-li tedaj, ko mirno trpi sramoto in prevaro. Te poskušnje se ne bo ognil, zakaj njegovim čistim in plemenitim težnjam se bo uprl popačeni svet. Prav zavoljo nesebičnega, vstrajnega delovanja ga bodo sumničili malosrčni značaji in kratkovidni duhovi in mu opočitali to in ono. Pač vedó, da zagovarja stvar, ki jej ni moči zmagovito oporekati, zato se oprimejo najhujšega orožja. Razvpijejo ga za g o b o v e g a, da bi se ga vsi ogibali. Vzamejo mu čast, kjer bi je najbolj potreboval za svoje delovanje. Imenujejo ga fanatika, sanjača, norca. Ta muka je podobna oni, ki jo je pretrpel sv. Kasijan, ko so ga učenci s črtali zbadali do smrti; bila je tem občutnejša muka, ker so ga mučili u č e n c i, tem hujša, ker so ga mučili s l a b o t n i učenci.

Ta način uničenja je prestal tudi naš Gospod s svojimi svetniki v tolažbo svojih služabnikov. Herodež in njegovi dvorjani so bili osramočeni o veličastvu Sinu božjega; da bi si kako pomagali, zasramovali so večno Resnico kot norca.[1])

Tudi sv. Pavel je skusil, da ljudje vsakega zaničujejo, kateri se ne sramuje biti »neumen« radi Kristusa. Nasprotniki so mu rekli: »Meša se ti, Pavel! Velika učenost ti jemlje um.«[2])

In če gre vera Tertulijanu, Arnobiju, Laktanciju, so psovali že prve kristijane in zvali jih mračnjake, sanjače, fanatike, da ne omenimo grših psovk.

Fanatik in fanatizem. V tej besedi je združila sedanja dôba vse sramotilne izraze, kar so jih poznali prejšnji časi. Ako treba uničiti hrabrega borilca sv. cerkve, pomočijo najprej v ta otrov strelice. Upajo namreč, da bo ta otrov deloval kakor v Filoktetu, ki ga je studil ves svet in bežal od njega, pustivši ga osamljenega od vseh. Gospodu so podmetali norost, apostolom nespamet in pohujšanje, stanovitnim hrabrim vojščakom svete cerkve pa podmetajo — fanatizem!

Učencu je dosti, da je, kakor njegov učenik. Bog pripušča to zaničevanje in preganjanje svojih, da bi izčistil njih nazore do popolnosti in okrepil njih dobro voljo do možnosti. Bog pripušča, da ima svet njih preosnove za novotarstvo, njih odkrito izpovedanje zlá za brezčutnost, za izdajstvo, za Kamovo delo; njih čisto gorečnost za krivoverstvo.

Kot apostol želijo prekleti biti za svoje brate[3]) in vendar se morajo zadovoljiti kot isti apostol, da jih svet imenuje kugo, večne upornike[4]), goro

[1]) Luk. 23. 11.

[2]) I. Kor. 1. 10. — Ap. dj. 26. 24.

[3]) Rim. 9, 3.

[4]) Dej. ap. 24, 5.

pohujšanja. Če se jim kaj posreči, tedaj jim svet podtika častiželjnost. Če jim pa kaj izpodleti, če včasi nimajo uspeha pri svojih podjetjih, tedaj pa vpije svet: glejte ga lahkomiselnega klativiteza! Lepo merilo to — merilo po uspehu — za pravično stvar in za moža, ki zanjo deluje! Po takem merilu je pač večji zmagavec Meke, nego li Križani na gori Kalvariji!

Toda ne sodímo preostro! Ne, svet ne ve, kaj govori, kadar obsoja plemenito, nesebično, junaško delavnost krščanskega moža za prenapetost in pretiranost. Svet ne pozna nič višjega nego li to, kar je vsakdanje, kar mu kaj vrže, in zato se ne more niti misliti, kaj se godi v srcu moža, v onem srcu, ki je morejo utešiti le velika dela. Svetu so zares vzvišene ideje tako tuje, da se ustraši njih lica. Kako bi torej svet čislal moža, o katerem lahko rečemo s pesnikom: »Und alle seine Glieder füllte Rittermark!« [1])

Toda, kolikor bolj pritlikavi se nam kažejo nasprotniki, toliko večji se nam kaže krščanski mož v tem boju. Bojuje se, a ne za svojo stvar, ne za svoje koristi, ne za svojo osebo, ampak mož bojuje boj Gospodov, bojuje se za Njegovo čast in za blagor svojih bratov. Bojuje se proti načelom, ne pa proti osebam — ali le toliko, kolikor se ne more ločiti oseba od stvari. In ko bi mu tudi bilo treba v tem boju za odločilno zmago prositi Boga čudeža, naj solnce obstane, naj se dan podaljša, izvestno bi ne zaklical kakor nekdaj Jozue: solnce pri Gibeonu stoj in luna ostani v dolini ajalonski, da popolnoma pokončam svoje sovražnike — ampak: solnce stoj, dnevi mojega življenja podaljšajte se, dokler ne dvignem sovražnikov in jih ne izpreobrnem in jih ne privedem h tebi, o Gospod!

V tej luči, v svitu takega junaštva in take kreposti blišči krščanski mož — ni čuda torej, da često že na tem svetu spoznajo njegove čiste namene, nesebično delovanje, plemenito teženje, da ga, ponižnega, po pravici — povišajo.

Često se torej zgodi že na zemlji, kar se bo po besedah Modrega zgodilo na koncu sveta, ko bodo zdihovali sovražniki gledaje slavo in čast pravičnih: ti so torej, ki smo jih nekdaj imeli v zasmeh in v zasramljiv pregovor. Mi neumni smo njih življenje imeli za nespamet. Glej, kako so zdaj prišteti med otroke božje in njih delež je med svetniki.

Premilostni gospod škof!

Ta večer, pri tej slavnosti, ki je toli častna za kn.-nadškof. deško semenišče, sem si izbral za predmet svojega govora razpravo o krščanskem možu, ker nisem hotel prezreti pri tej priliki stališča vzgojevalca, katero ste zavzemali tu celih 20 let z apostolsko navdušenostjo in vnemo. Načrtal sem na kratko delovanje in trpljenje krščanskega moža, — ker sem že preje kot Vaš gojenec, še bolj pa kot Vaš naslednik v vodstvu tega zavoda gledal v Vas čisto podobo krščanskega moža in čudil se jej; in nihče ne more bolj preceniti Vašega delovanja, Vašega truda in Vaših žrtev, da bi navedli izročeno Vam mladino z močjo svoje besede in še bolj z močjo svojega zgleda k

[1]) Lohengrin, 2. 88. 5.

plemenitemu mišljenju in delovanju, nego li oni, ki je sam vzrastel pod Vašim dobrotnim vodstvom in potem od Vas prevzel isto breme.

Premilostni gospod škof! Deško semenišče, ki ste mu tudi poslej velikodušno ohranili svojo blagohotnost in očetovsko naklonjenost, je navdušeno vzprejelo priliko, ki se mu je nudila, da Vam slovesno pokaže svoje spoštovanje, udanost in hvaležnost. Da — četudi ne bo tu nobena mramorna plošča spominjala na Vaše požrtvovalno delovanje, vendar bo globoko v srcih Vaših bivših gojencev ostal Vaš krepostni zgled, Vaša srčna pobožnost, Vaša ponižnost, Vaša radodarnost, Vaša veledušna ljubezen do učeče se mladine, in ta podoba jih bo še ogrevala, ko Vas že davno ne bo več pri nas, kakor solnce poživlja zemeljska tla z gorkoto svojih žarkov, ko že davno zrè razsvetljujé in oživljujé na druge dežele.

Da pa niste, premilostni gospod škof, zastonj tu delovali, da ni ugasnila hvaležnost v srcih Vaših bivših gojencev, pokažejo Vam ti sami, ko Vam skoraj izročé simbol — Vam gotovo najdražji — simbol sv. križa, ki je upanje naše, zastava naše zmage, znamenje, na katero ste nam tolikrat kazali, da bi pogled nanj zamoril v nas čut suženjstva, a okrepil duha svobode, duha otrok božjih.

Premilostni gospod škof! Tudi daleč od ljubljene domovine ne boste pozabili deškega semenišča, za to nam je porok Vaše blago srce — molili boste za nas — dà, molíte za ta zavod, ki ste mu darovali najlepše dni Svojega življenja, kateremu ste posvetili prvine Svojega duhovnega delovanja, molíte, da bi postal rodovitno sadišče celih mož, mož delavnih in častnih, mož krepostnih in značajnih, ki bodo potem med svetom kot hrabri križevniki nastopili v sveti boj za pravično stvar sv. katoliške cerkve, za blagor naše ljubljene avstrijske domovine.

Po tem govoru mu je pisatelj teh vrstic izročil naprsni križ s tem-le latinskim ogovorom:

Reverendissime Domine, Episcope Vegliensis!

Sollemni die, quo omnes ad Te veniunt gratulantes, novissimus ecce adest Tibi coetus parvulorum, adclamantium: Benedictus, qui venit in nomine Domini! Nec quisquam audet eorum voces laudem Tibi personantes reprimere, etenim si hi tacerent, lapides huius domus clamarent, domus, inquam, in qua Tu per viginti fere annos cum vigore iuvenili et ingenio praeclaro iungens parem operam et industriam parvulorum animos ad mentem Christi et Ecclesiae efformabas: duritiem laboris non recusans nec spiritum saecularem operi Tuo inimicum pertimescens.

Et re quidem vera, si operam Tuam in uno conspectu contuear, nescio unde habueris patientiam et benignitatem, qua nostram ignorantiam et malitiam, nostram petulantiam puerilem et inconstantiam iuvenilem tandem devicisti.

Ego vero, maximus debitor Tuus, gratias agere iussus, laetitia exulto, nam, etsi decem millia paedagogorum habeamus, non multos patres, nam in Christo Iesu tu nos genuisti. Noli aegre ferre, non dico laudem Tibi, sed Domino,

qui Te ad nos misit non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis sed in ostensione spiritus et virtutis, qua menti nostrae alte impressisti personam I. Chr. Salvatoris Nostri et amorem Ecclesiae cath. quam mundus non novit neque diligit. Hoc est opus tuum perpetuo mansurum. Nos igitur parvuli tui hoc maximum beneficium grato animo recolentes vehementer laetamur, quod Spiritus sanctus Te elegerit et signaverit.

Quod gaudium ut plenum esset, benigne permisisti, ut opus Spiritus sancti, quod hodie in Te perfectum esset, auro et gemmis nobis ornare liceret.

Reverendissime, signum redemptionis nostrae est, quod gratulantes Tibi offerimus, idque gemmâ decoratum, in qua posuimus reliquias SS. Hermagorae et Quirini, quorum officium et dignitatem tenes, simulque corda nostra inclusimus, ut quos semper in corde portabas, in pectore quoque gestares!

Velezaslužni slavljenec si je nadel križ in odgovoril: »Bogu bodi slava in hvala za vse, kar sem dobrega storil. Vstrajajte v katoliških načelih in v ljubezni Jezusa Kristusa in katoliške cerkve. Ponižno sprejemam križ, kateri mi je Gospod naložil. Radovoljno se klanjam božji volji in zapuščam slovensko domovino. Vedno se bom spominjal v molitvi svojih ljubih gojencev, pa tudi svojih prijateljev in sotrudnikov. Molite pa za me, ker čaka me prav gotovo težavno in trdo delo v novi domovini.«

Ta je torej njegova poslednja prošnja do nas. Mož je res potreben naše molitve, ker gre na novo delo že zelo utrujen. Bog mu povrni mladostne moči, da bo med hrvatskim narodom uspešno deloval. Mož, do zdaj tako vstrajen in delaven, gotovo ne položi križem rok. Zdi se mi, da ima že za hrvatski narod svoje načrte, saj je že v „Rimskem Katoliku“ obravnaval hrvatske žalostne razmere. — Krška vladikovina je sicer majhna in nje razmere so vrlo malostne in prvotne. Toda krški otoci kažejo apostolu pot v Dalmacijo, zlasti v Zader, kjer ima krška cerkev nekoliko mladeničev v bogoslovnici. Tja bo torej prav gotovo šel krški vladika... Seznanil se bo z bogoslovnimi profesorji in drugimi veljaki kršne Dalmacije, koja hrani najbolj krepko in razborito ljudstvo izmed vseh na slovanskem jugu. Hvala torej božji previdnosti, da ga je osvobodila iz malostnih goriških prepirov. Mi pa mu ohranimo prijazen spomin in čuvajmo njegovo duhovno zapuščino: krščanska načela, katera nas je učil, in katoliško zavest, katero je v nas obudil in utrdil.

Dr. Jos. Pavlica.

Nekaj poglavij iz mistike o satanu.

„Duh, kateri zdaj deluje v otrocih nevere...“
Efež. 2. 2.

Mnogo so pisali zadnji čas listi o satanstvu po ložah. Nekateri so trdili, oprti na razodetja mistične osebe, ki si je nadela ime »Miss Diana Vaughan«, da masoni molijo satana in da se jim satan tudi prikazuje, zdaj pod podobo zalega mladenča, zdaj pod živalsko podobo. Kazali so celo satanov podpis.

Drugi pa so prav tako odločno pobijali take misli, rogali se jim in zametali sploh vsako možnost takih stvari. Kakor navadno, tako se nam zdi, se je grešilo v preveliki hitrici in gorečnosti tudi zdaj na obeh straneh. Nam je všeč sodba učenega rimskega prelata, ki je dejal, da so grešili Francozi s »hipermisticizmom«, Nemci pa s »seminaturalizmom«. Francozi so prelahkoverni sprejeli masonsko razodetje o nadnaravnem javljenju satanovem v ložah, Nemci pa so presamoumno tajili skoraj da vsako možnost takovega javljenja. Ni eno ni drugo ni dobro. Vsaka skrajnost se dotiče zmote. Vendar če nam je odkrito povedati misli, bi dejali, da je za našo dôbo še pogubnejša druga zmota.

Naše dôbe glavno naziranje je — materijalizem, zmota vseh zmot. Ta odpor proti »mistiki« pa se je rodil prav iz materijalizma. Materijalizem je zanikanje vsake mistike, vsega, kar je nadnaravno, vsega, kar presega prirodne moči. Zato mora vsak, ki se bori zoper materijalizem za resnico, boriti se tudi za pravo mistiko, za nauk o nadnaravnem svetu, nadnaravnih bitjih in nadnaravnih močeh.

Ker se je šlo v zadnjem boju zlasti za to, ali delujejo zli duhovi na svetu ali ne, bomo pisali nekoliko poglavij iz mistike o — satanu.

I. Demonske moči pa satan.

Vsi narodi vseh časov so poznali temne nadnaravne demonske moči. »Vera v take duhove«, pravi Darwin, »je še bolj razširjena, kakor pa vera v dobrega Boga.« Ž njim se popolnoma zlaga oče materijalistov Büchner. Bodi ta trditev do trohe resnična ali ne, to je izvestno, da je vera v zle duhove res obča. Zamorci na Gaboonu imajo Mbuira; prebivalci na Madagaskarju Nianga; Patagonci se tresejo pred Galičem, zamorcem v Kongu pa je izvor vsega hudega — kača. Ljudje so se bali teh višjih moči, zato so jim prinašali in pokladali žrtev, da bi jih spravili. Take daritve, kakor pripovedujejo misijonarji in potniki, so še dandanašnji med poganskimi narodi.

Dejstvo je neoporečno, gre se le za to, kako je razložiti to dejstvo. Kako razložé materijalisti to dejstvo, je jasno. »Na svet človeka pahne temna roka.« Ne vé odkod in ne ve kam. Skrivne moči se igrajo ž njim po svoji volji. Zdaj mu natrosijo cvetja po travnikih, zdaj končajo polja; zdaj so mu prijazne, potem pošljejo kugo; zdaj dajo novo življenje, potem bledo smrt. Kaj čuda, če človek onemogel trepeče in si misli pod temi silami prav toliko hudih duhov? Zato se trudi, kako bi jih storil prijaznive, kako bi odvrnil od sebe njih jezo in srd in črt. Seveda dela vse to le »moč prirodna«. A neuko priprosto ljudstvo ne pozna te enotne prirodne moči. Ljudstvo je gledalo le mnogoobrazne nje pojave, zato je oživilo s svojo domišljijo svet in ga napolnilo z nadnaravnimi demonskimi močmi.

Ne rečemo, da je ta razlaga sama o sebi nemogoča, a prav tako tudi ni nemogoča krščanska razlaga. Vera v dobre in zle duhove je povzeta iz prvotnega razodetja. Takoj iz prva je bila ta vera tudi enotna. A čim bolj se je človeštvo zatapljalo v svoje strasti, tem bolj je prvotno

razodetje temnelo in kalilo se in izpreminjalo se. Podstavna misel je ostala, a dobila je raznolike obraze. Vsi narodje so ohranili misel na neki temen nadnaraven izvor vsega hudega od zlè demonske moči, a to moč so si domišljali različno. Videli so na svetu toliko hudega, ob enem je živela v spominu misel na ono demonsko moč, in tako se je zgodilo, da so si jo mislili delavno zdaj tu, zdaj tam, zdaj bolj prijazno, zdaj bolj razsrjeno; da so si jo umišljali v vseh prirodnih močeh.

Tudi ta razlaga je mogoča, da, že sama po sebi bolj verjetna. Človek bi ne prišel do takšne vere, ko mu ne bi bila že izpočetka nekako vrojena ideja o nadnaravnem svetu. Denimo prvotno razodetje, in temno češčenje kače pri zamorcih v Kongu nam ne bo več uganjka. Kačo si je izbral satan po prvotnem razodetju že v raju za svoj simbol.

Toda zasuknimo stvar in vprašajmo kar naravnost: Ali so demonske moči samo tvorbe človeške domišljije, ali pa res bivajo?

Ali je bitje duhov sploh mogoče? Büchner misli, da ne. Na to misel je osnoval cel sestav o svetu, ki v njem ni prostora ne duši, ne Bogu, ne posmrtnemu življenju. Tvari ni brez moči, a tudi moči ne brez tvari. Zatorej ni samoosebne neumrjoče duše. Če razpade tvar, razpadejo moči. Neumrjoči so le atomi, le neporušni praški vsemirja. Zatorej tudi ni breztvarnih duhov in ni večnega nadzemskega Boga. Vse take besede so le tlapnje, le sanje, le dim.

In zakaj, misli Büchner, da duhovi niso mogoči? Zato, pravi, ker »tvari in moči ni mogoče ločiti ne empiriško, ne logiško.«[1] Česar pa ni mogoče ločiti, tudi nikdar in nikjer ne more ločeno bivati. »Le praznoverje ali pa nevednost prejšnjih stoletij sta si mogla misliti v prirodi moči, ki bi bile delavne brez tvari. Vsi tisti, ki govoré o nadnaravni ali nadzemni stvariteljni moči, so v opreki s prvo izkušenjsko resnico. Duhove ali pojave duhov so videli le bolni ali pa praznoverni ljudje. Imenujte moč Boga, a ne govorite o osebnem nadzemskem krščanskem Bogu!«

A zdi se, da je Büchner več trdil, kakor pa dokazal. Kako vé epiriški in logiški, da ni moči brez tvari? »Ni moči brez tvari, ni tvari brez moči. Eno je samo o sebi tako malo možno in doumno, kakor drugo. Sami o sebi razpadeta v prazne odmisli in pojme. Tvar in moč sta torej ena ter ista stvar pod drugim in drugim ozirom. V čutnem svetu ne poznamo nobenega tvarnega delka brez moči; dà, če na tanje premislimo, uvidimo, da tvar brez moči celo ne more delovati na naša čutila. A tudi idealno, v svetu misli ne moremo pojmiti tvari brez moči. Mislimo si pratvar kakorkoli, vsekdar dobimo med poedinimi nje delki sestav privlačnih in odbojnih moči. Prav tako prazen kakor pojem tvari brez moči pa je tudi pojem moči brez tvari.« A če se dá resnici čast, ki ji gre, reči je, da to ni filozofija, ni »ljubomodrije«! Da tvar ne more bivati brez moči, to je jasno. Saj je že bivanje samo več kakor tvar. A zakaj bi moč ne mogla bivati brez tvari! Seveda, če je Büchner kar samovoljno razdelil svet v čutni in idealni, če govori samo o čutnem svetu in na

[1]) *Büchner:* Kraft und Stoff oder Grundzüge der natürlichen Weltordnung. 17. Auflage. Leipzig 1892. pag. 10. 294. 413 etc.

čutnem svetu le o tvarnih močeh, bo večno protivje, da bi taka moč, tvarna moč, moč čutnega sveta, bivala brez tvari, brez čutnega podklada, prav tako protivje, kakor da bi »bivala vid brez oči, predstava brez domišljije«. Toda le-ta podmena je, kakor smo dejali, samovoljna. Vprašanje ni, ali more bivati tvarna moč sama o sebi, ampak vprašanje je le, more li bivati bitje, ki bi imelo vso popolnost moči brez nepopolnosti in brez tvarne primesi? Če si ogledamo stvari, vidimo v njih tvaren podklad, a vidimo tudi neko moč, neko dejavnost, neko prvino, ki ni enaka v vseh, ki jih določuje, da so to in ne ono. Vprašanje je torej, more-li ta moč, dejavnost, prvina doseči toliko popolnost, da bi bivala sama o sebi brez tvari? In zares, stvari niso vse enako tvarne. Mnogo ložje je umeti moči, ki delujejo v kamenu, kakor moči, ki delujejo v rastlini; mnogo ložje moči rastline kakor pa moči živali, in mnogo ložje naposled moči živalske, kakor pa umske moči. Znano je, da je uprav zadnje vprašanje eno izmed onih, pred katerimi je obstal Du Bois Reymond ter dejal: »ignorabimus!« Kako se porajajo iz tvarnih mikov in vtisov umski duševni pojavi? Vse živčevje poznam, dejal je Reymond, vsa vlakenca v možganih; vem, kako delujejo stvari na čutila; znano mi je, kako se preminjajo vtisi in miki pod vplivom životnih moči; a kako se pod temi miki in vtisi rodi misel, tega ne vem, in vem, da ne bom vedel nikdar — ignorabimus!

Ignorabimus! pravimo tudi mi, ne vemo, kako, a to vemo, da se ne rodi brez duše, ker se ne more. V tvari ni nobene klíce, nobenega pogoja za misel. Znaki misli in tvari so si v opreki. Zato pa po vsi pravici sklepamo, da je bitje tem popolnejše, čim bolj se s svojo močjo dviga nad tvar in jo obladuje; dà, bitje misli le tedaj, če je prosto tvari, ali pa misli vsaj le po oni plati, ki ni zatopljena v tvar. Če pa bitje deluje brez tvari in sicer najbolj popolno deluje, kako, da ne bi moglo bivati brez nje? Kako, da vsaj ne bi bilo mogoče tako bitje? Česa bi mu ne bilo za bitje? Delovalo bi lahko, to je podmena; a sedaj si mislite bitje, ki bi lahko delovalo, a biti bi ne moglo; ki bi moglo, kar je več, a tega kar je manj, bi ne moglo. Komur to gre v glavo, mora tudi pritegniti, da je mogoče bitje, ki bi delovalo, a bilo bi ne! Breztvarna bitja so torej pač mogoča, to je: mogoče je, da bivajo — duhovi.

»Toda«, pravi Büchner, »mi nimamo pojma o breztvarnem bitju; nam je breztvarno bitje nedoumno«.[1]) Nedoumno? To je, pravega vseobsežnega pojma res da nimamo; nekak pojem o takih bitjih moremo le razbrati po negaciji; po tem, da od teh bitij posnamemo vse, kar je tvarnega, in jim pridenemo, kar je v nam poznanih bitjih netvarnega. Nedoumno res da je, toda je-li zato nemogoče? Büchner je navedel o neki drugi priliki v svojo obrambo izrek profesorja Mandsleya[2]): »Napuh je človeške nevednosti, če mislimo, da je kaj nemogoče, zato, ker se nam zdi nedoumno!« Zakaj ga ne bi navedli tudi mi? Če Büchner misli, da so duhovi nemogoči, zato, ker se njemu zde nedoumni, ga je utegnil preslepiti le napuh.

[1]) Ib. pag. 5 etc.
[2]) Ib. pag. 303.

Če pa so duhovi mogoči, ali tudi res bivajo? Znani spiritist du Prel pravi, da more le nevednež tajiti duhove. Prosvetljeni vek ni hotel verovati razlage srednjeveške, zato je zavrgel tudi dejstva. A s tem, pravi mož, se je pač prenaglil. Drugo so dejstva, drugo razlaga.[1]) Če možu gre vera — in res ne vemo, kako bi bilo mogoče utajiti vsa dejstva spiritizma — duhovi bivajo in bivajo zle demonske moči, biva satan.

Bivajo duhovi; zakaj najpoglavitnejših dejstev spiritizma ni mogoče razložiti brez delovanja duhov. Bivajo zlè demonske moči: zakaj pojavi spiritizma so često taki, da ne pristujejo dobrim čistim duhovom. Biva satan: zakaj, naj je demonskih moči več ali ena, mislimo si lahko vso demonsko moč združeno v enem bitju in temu bitju recimo — satan.

Temu dokazovanju bi utegnil kdo oporekati. Spiritisti se mnogokomu ne zdé verodostojni možje, zakaj dokazano je, da bivajo tudi spiritisti mameži, sleparji. Toda za bivanje zlih demonskih moči in satana imamo boljše svedoke. »Habemus firmiorem sermonem.« Uči nas tega božje razodetje. Prav tako izvestna kakor vse druge dogme, je dogma o grehu, padcu, pogubi angelov, dogma o bivanju zlih demonskih moči, o bivanju satana. »Hudiča in zle duhove, izrekel je IV. lateranski zbor, je Bog ustvaril dobre, a sami po sebi so postali zli.« To je učila vsekdar sv. cerkev, kakor svedoči že Origenes v knjigi »o prvinah«. Seveda brezvercem taki dokazi zopet niso všeč. Všeč, ali ne všeč, nepobitni pa so vendar. Kristus menda ni živel v temni davnini, saj je vendar tedaj caroval Avgust, ki se nam kaže v svetli luči zgodovine. Kristus menda tudi ni bil — odpusti mi, božji Zveličar! — navaden slepar, saj ga brezbožni Renan proslavlja za plemenitega vzor-moža. A če ni bil slepar, je bil Bog, zakaj vzor-mož si ne prisvaja božanstva, če mu ne pristaja. Če pa je bil Bog, utihnite klevetniki in verujte mu! Kristus je prvi svedok, da bivajo demonske moči in da biva satan. Kdor tají satana, tudi ne veruje v Kristusa. Kdor tají satana, je lahko krščen, a kristijan ni!

II. Kje je satan? — Kako hiter je?

Po božjem razodetju je satan s svojimi angeli kdaj bil dober. Bival je med srečnimi nebeščani. A ni prestal časa poskušnje, ni ohranil svoje imenitnosti (Jud. 6.), grešil je (2. Petr. 2. 4.) »in doli je bil pahnjen tisti veliki drakon, stara kača, ki se ji pravi hudič in satan; in njegovi angeli so bili ž njim vrženi.« (Skriv. razod. 12. 9.)

Satan je torej resnično bitje, ni samó poosebljena demonska moč. Satan je prvak in knez zavrženih duhov. Milijoni in milijoni so morda strmoglavili iz nebeških prostorov, a prvi med njimi je bil satan. Zato se zdi, da je satan če ne prvoval, izvestno stal na odlični stopnji med breztvarnimi duhovi že v nebesih. Prav zaradi tega nam opisuje sv. pismo njegov padec za veličansko- — strašno prikazen. »Videl sem satana kakor blisk z neba pasti«, dejal je Kristus sam. (Luk. 10. 18.) Tako razlagajo sv. očetje tudi mesto v skrivnem

[1]) *Dr. Carl du Prel:* Das Rätsel des Menschen. Einleitung in das Studium der Geheimwissenschaften. Leipzig.

razodetju (8. 10): »in padla je z neba velika zvezda, goreča kakor bakla«, in slično mesto pri Izaiji: »Kako si ti z neba padla, danica, ki si zjutraj vzhajala! kako si na zemljo padel, ki si ljudstva ranil! ki si v svojem srcu rekel: V nebo pojdem, nad zvezdami božjimi bom povišal svoj prestol! Pojdem nad višavo oblakov, in enak bom Najvišjemu. Pa boš v peklo pahnjen, v globoko jamo!« (Iz. 14. 12.). Kakor blisk šine krvavordeč izmed oblakov in blisne migljaje proti zemlji žgoč in trupajoč; kakor bi padla prelepa zvezda danica z neba ter se bliskovito bližala zemlji kot plameneča bakla, kot strašen zubelj, tako je padel satan. Bil je tedaj lep angel, danica med nebeškimi duhovi, a grešil je, in še kot grešnik obožavan, je potegnil s seboj neštete trume v večni prepad.

»Principio del cader fu il maledetto
Superbir di colui, che tu vedesti
Da tutti i pesi del mondo costretto.«
(Dante: Parad. 29. 55.)

» . . . colui, che fu nobil creato
Più ch' altra creatura . . .«
(Purg. 12. 25.)

pravi Dante. »Začetek in vzrok padca je bil prokleti napuh njega, ki je bil najlepši med vsemi stvarmi; njega, ki sedaj ječí sredi zemlje pod težo sveta.«

In zopet:

»S' ei fu sì bel com' egli è ora brutto,
E contra 'l suo Fattore alzó le ciglia,
Ben dee da lui procedere ogni lutto.«
(Inf. 34. 34.)

»Če bil tak lep je, kakor grd sedaj je,
In zoper stvarnika obrv je dvignil,
Ni čuda, da po njem vse zló je prišlo.«

kakor da je rekel: Že iz tega, da je satan sedaj tako zavržen, moramo sklepati, kako lep je pač bil nekdaj. Ni čuda, da je očaral s svojo lepoto pol nebes in jih potegnil v pogubo s svojim padcem!

Zakaj govorimo o tem? Zato, ker iz tega moremo razbrati satanovo moč in oblast. Greh ne izpremeni narave kar take, ne oslabi sam o sebi nje prirojenih zmožnosti. Kar je bil torej satan po svoji naravi pred padcem, to je še sedaj. Volja njegova je močna, kakor je bila, le zlà je, zakrknjena v grehu in večnem sovraštvu do stvarnika. Tisti trenutek, ko se je satan dvignil zoper Boga: non serviam! ne bom pokoren! tisti trenutek je bilo njegovo hotenje določeno, ustaljeno za večnost. »Non flectar«, ne upognem se — te besede bi lehko zapisali na peklenska vrata, zakaj te besede so izraz satanove volje. Nemogoče je, da bi se v satanu vzbudila le ena misel žalosti in dobrega kesanja zavoljo izgubljenih presrečnih nebes.

Tudi um njegov je, kakoršen je bil. Le prva in večna zmota je v njem, ki je je kriva zlà volja. Večno misli, da je bolje, če ni pokoren, in zato ne bo pokoren na vseh vekov veke nikdar!

Kakšna je torej satanova moč in oblast?

Najprej odgovorimo vprašanju, kakšna je njegova moč gledé na razne kraje.

Satan je angel, duh, breztvarno bitje; bitje, ki nima nobene stike s snovjo, s tvarjo. Satan ni velik, ne nizek; ne debel, ne droban; ne črn, ne bel. Satan ni niti kakor grozna pošast, vihrajoča po zrakovju, in pokrivajoča, kadar se potopi v peklo, sedem orali žveplenega jezera; in ni kakor zvezda, ne kakor iskra, ne kakor drobenca, očem nevidna točka. Satan ni ne kakor vihar, ne kakor veter, ne kakor dih. Ime mu je od »dehniti, dih, duh«, a ni dih. Vse to se nam le zdi. Naša domišljija je tvarna, mi smo tvarno bitje, zato tudi naš um posnemlje vse svoje pojme po tvarnih stvareh. Naš um ne gleda božjega bitja, ampak razbere ga le po tvarnih stvareh; in tako tudi ne gleda angelov, ampak tudi njih bitje mora razbrati le po tvarnih stvareh. Zato vé, kakšni niso angeli, a le malo vé, kakšni so. Če si potemtakem mislimo satana, moramo odmisliti vse, kar je tvarnega, kar je le na tvari, vsako razsežnost, vsako tvarno kakovost, vsako tvarno stanje. Deli kdo kako tvarno bitje, dokler si more misliti; dobi drobne, drobence, mičkene, nevidne, neznatne, nečutne delke; recite, če vam je všeč, da dobi točke, pike, pičice, a breztvarnega bitka ne dobi nikdar. Breztvarnemu bitju se ne bo niti malko približal; breztvarno bitje bo ostalo onkraj, prek vsega, kar vidimo, tipamo, čutimo, ali kar je sploh vidno, ali čutno. Da bi si kdo prav mislil, kaj je breztvarno bitje, preseči, prestopiti, preskočiti bi moral svojo domišljijo, vse meje snovnosti in tvarnosti, biti bi moral sam duh in samo duh.

Ali je torej satan na kakem kraju, na kakem mestu, v kakem prostoru? Sam o sebi ne. Če nima satan delov, ne more se prilegati, primerjati, skladati z nobeno razsežnostjo. Tu in tam, to so besede, ki znamenujejo različne dele razsežnega prostora. Zato satan sam o sebi ni ne tu, ne tam. Zakaj ne tu ne tam se ne more prilagoditi, cel s celim, del z delom, ker satan ni celota, ki bi imela dele. Kdor pravi, da je duh kar tak, sam o sebi, tu ali tam, meri še vedno satana po domišljiji, priklada mu še vedno razsežnost. Že stari krščanski modrijan Nemezij je dejal: »Duhov ne udrži nobeno telo. Vsa telesa prehajajo in prešinjajo. Zakaj kar je brez velikosti, brez snovi in delov, tega ne more obseči in objeti noben kraj. Kraj je to, kar je kraj telesa krog in krog; kraj je mer, ki obmerja s svojo obsežnostjo obsežno telo, a duh ni telo in ni obsežen.« Zato je dejal že tudi Boetij: »Vsi modrijani vedó, da breztvarna bitja niso v kraju.« A kje pa so angeli, kje je satan sam o sebi? Nikjer! Nikjer? nemogoče! »Mogoče je«, pravi sveti Tomaž Akvinski, »a nedoumno je za nas, ker naša domišljija ne preseza razsežnosti!« Kje pa je bil Bog, ko še ni bilo ne zemlje, ne sveta, ne angelov, ne nebes? Nikjer. Bil je sam v sebi. Tudi angeli sami o sebi niso nikjer, tudi satan sam o sebi ni nikjer, le sam v sebi je. Pravimo: kar duh, sam po sebi ni nikjer. Zakaj vemo pač, da je satan v peklu. Vemo tudi, da je na zemlji. Sv. Pavel govori o »poglavarju, kateri v tem zraku oblastuje« (Ef. 2. 2.), o »hudobnih duhovih v podnebju«. (Ef. 6. 12.) Kako je to umeti?

Če tudi satan kar duh ni v kraju, vendar je na drugi način lehko nekako v kraju. Duh ima dejavnost in lehko deluje tudi na tvarne stvari, lehko deluje tu in tam. Kadar pa deluje nekje, ne deluje drugje. Tako je torej res nekako tam in ne drugje. S svojim delovanjem stopa duh izza vsemirja v tvarni svet. Kjer se dotakne s svojo močjo telesnih bitij, tam je, ne omejen in ne obsežen kakor telesa, a vendar je tam in ne drugje. Sam o sebi se ne dotika nobenega kraja; vse telesno vesoljstvo je takorekoč druga sfera. Dva svetova sta, drugi poleg drugega, in drugi v drugem, a ne dotikata se sama o sebi, ker sta popolnoma inorodna. Še le to, da duhovi delujejo na vidni svet, druži oba svetova v en svet. Ker torej satan deluje v čutnem vesoljstvu, na zemlji, zato pravimo, da je na zemlji.

A kako je satan v peklu?

Duh je lehko v kraju, s tem, da se s svojo močjo dotika kraja. A božja moč lehko duha tudi naveže in priklene na en kraj, če omeji njegovo delovanje na tisti kraj. In glejte, tako je Bog satana pehnil v peklo. Navezal ga je na kraj groze, da je že sedaj njegovo glavno bivališče, kamor se mora vedno in vedno vračati, in da bo kdaj po sodnjem dnevu tudi njegovo edino bivališče. Ogenj, orodje božje pravice, ga veže na peklo. V ognji je, kar se ga dotika; a po božji moči, ki rabi ogenj za orodje, je tudi tako navezan na ogenj, da brez božjega dovoljenja nikjer drugje ne more delovati in biti. In kjer koli je z božjim dovoljenjem, povsod ga muči ogenj, ker vé, da ga vedno čaka. Peklo satan nosi seboj, ne le, ker je povsod, koder hodi, proklet in zavržen od Boga, daleč pregnan izpred božjega večnolepega obličja, ampak tudi že zato, ker je povsod jetnik večne ječe. Res je, kadar hodi po zemlji, ni dejanski navezan na ogenj, a kaj mu hoče, ko v njegovem pravem ozkem bivališču goré večni ognji, čakajoč trenutek za trenutkom, da mine čas božjega dovoljenja in se satan beden vrne!

Ali more satan obseči ves svet? Ne vemo. Če je bil, kakor vse kaže, kdaj prvi angel, je tudi prva med vsemi njegova moč. Gotovo tedaj veliko naenkrat lehko obseže, a če vse, kdo ve. Sv. očetje sicer pravijo, da angeli, kadar so na zemlji, niso v nebesih, a drugi tudi pravijo, da so. Potem pa tudi ni treba, da bi vedno vse obsegli, kar morejo. Lehko zdaj delujejo samo na tem mestu; a če hočejo, raztegnejo svojo moč na večji kraj.

Sicer pa ni velikega pomena, ali more satan s svojo močjo obseči vse svetovje ali ne. Zakaj neznanska je satanova hitrost. Ker satan ni tvarno bitje, zato se tudi ne premiče tako, kakor se premičejo tvarna bitja. Tvarna bitja prehodijo delek za delkom, kraj za krajem, in zato je treba časa. A satan — duh neha delovati tu, oprime se tam, pa je tam. Spusti človeka v Ameriki, pa se dotakne drugega v Aziji, in v Aziji je. Satanu ni treba čez visoke gore in široko morje, ampak kakor se mi mislimo sedaj tu, sedaj tam, tako je satan, izza vsemirja stopajoč s svojo močjo, zares hipoma sedaj tu, sedaj tam.

Lessing je v svojem Favstu, ki pa je ostal odlomek, v krepkih potezah narisal brzost satanovo.

(Favst in sedem duhov.)

Favst: Kaj vi? Vi ste najbrzejši duhovi pekla?

Duhovi vsi: Mi!

Favst: Ali ste vsi enako hitri?

Duhovi vsi: Ne!

Favst: In kateri je najhitrejši?

Duhovi vsi: Jaz!

Favst: Čuda, da je med sedmimi hudiči samo šest lažnikov? — Kako se zoveš ti? Kako hiter si?

Prvi duh: Laglje je pokazati, kakor pa odgovoriti.

Favst: No, dobro. Glej sem; kaj delam?

Prvi duh: S prstom migaš skozi plamen.

Favst: In se ne opečem. Pojdi tudi ti, sedemkrat šini na hit skozi plamene pekla, in ne opeci se. — Ti molčiš? Ne greš? — Ali so tudi hudiči bahači? Seveda, ni greha, bodi še tako majhen, ki bi si ga hudiči dali vzeti! — Ti, drugi, kako je tebi ime?

Drugi duh: Ime mi je Hil, to je po vaše dolgočasno: strelica kuge.

Favst: In kako brz si?

Drugi duh: Ali misliš, da imam zastonj ime? — Kakor strelica črne smrti!

Favst: Hodi in služi zdravniku! Za-me si prepočasen. — Ti tretji, kako tebe kličejo?

Tretji duh: Dila mi pravijo; mene nosijo peruti vetrov!

Favst: In ti četrti?

Četrti duh: Meni je Juta ime — jaz hitrno švigam s svetlobnimi žarki.

Favst: O vi! Vsa vaša brzina se dá premeriti in preračuniti — vi —

Peti duh: Ne srdi se! Ti so le poslanci satanovi v tvarnem svetu; mi smo v svetu duhov; mi smo brzejši!

Favst: In kako hiter si ti?

Peti duh: Tako hiter, kakor misli človeške!

Favst: Tako hiter, kakor misli človeške? To bi bilo nekaj! — A misli človeške niso vsekdar hitre! Kadar jih sili resnica ali pa krepost, oj kako počasne so često takrat, kako lene! Ti si morda hiter, če hočeš biti — a kdo mi bo porok? Ne! Povej ti, kako brz si ti?

Šesti duh: Brz kakor maščevanje maščevavca!

Favst: Maščevavca? Katerega maščevavca?

Šesti duh: Tistega — silnega, strašnega, ki si je sam pridržal maščevanje, ker ga maščevanje — veseli — —

Favst: Duh, ti preklinjaš — vidim te, kako se treseš! Hiter, si dejal, kakor maščevanje — — ne, ne imenujmo ga! — Hitro, praviš, da je njegovo maščevanje, hitro? In jaz še živim? še grešim?

Šesti duh: Da te pusti grešiti, je že maščevanje!

Favst: In hudič naj me šele tega uči! — Ne, njegovo maščevanje ni hitro; in če nisi ti hitrejši, le pojdi! — (K sedmemu duhu): Kako brz si ti?

Sedmi duh: Nezadovoljni smrtnik — če ti tudi jaz nisem zadosti brz —

Favst: Torej povej, kako brz?

Sedmi duh: Nič bolj in nič manj kakor prehod iz dobrega v greh!

Favst: Ha! ti si moj duh! Kakor prehod v greh, kakor padec v greh! — Dà, ta je hiter, ta je brz; tako brzo ni nič! Kakor padec v greh! Zvedel sem — zvedel. — Proč, vi, polži! — Ta je moj satan! — — itd.

Tako brz je torej satan. Hitrejši kakor strelica, kuga, piš, luč! Brz je kakor misel človeška, brz kakor padec v greh. Dolgo se upira človek skušnjavi, morda ure, morda tedne, a padec je vendar kakor v trenutku! Zdaj je človek še dober; en hip, privolil je — grešil je! Tako je satan zdaj v peklu, a le hip, le migljaj, in zopet bo plul in prhutal okoli tebe kakor strašna veša; in zopet trenutek, poniknil bo za vidni svet in prikazal se pri tvojem prijatelju, tvoji prijateljici za gorami, zakaj v tvojih možganih je morda videl njegovo, njeno podobo, in rad bi dokazal tudi njemu, tudi njej, kako hiter je — padec v greh.

Strašna je brzost satanova, a je le senca njegove moči in oblasti. Kaj bi mu pomagala brzina, ko bi spal v podzemlji, ali ko bi čepel v peklu ne vedé, kaj se godí okrog njega, ne vedé, da gori po zemlji hodijo bitja, ustvarjena po božji podobi, ne tako lepa, kakor je bil sam, a srečnejša, kakor on? A satan to vé — vé še več — in zato je satan.

III. Satan vedež.

Greh, dejali smo, ne izpremeni narave kar take.[1]) Satanov um je še isti, kakor ga je imel, ko je še bival med čistimi duhovi, »la somma d'ogni creatura«, prva izmed vseh stvari, kakor o njem poje Dante (Parad. 19, 47.) Če so zatorej angeli, kakor tako lepo pravi Gregor Nazianški, »prve luči večni žarki in žari, nadnebeška, prečista bitja«, ali kakor pravi Sofronij, »vrelci in studenci spoznanja«, si lahko mislimo, kakšen je bil satanov um in kakšen je še!

Čim bolj se bitje oddaljuje od tvari, tem popolnejše je njeno delovanje in spoznavanje. V čistih duhovih je um oproščen vseh tvarnih vezi. Neodvisen je od čutov in domišljije, zato mu tudi ni treba še le po njih razbirati in množiti svojih misli. Satan, če je duh, mora imeti vrojene ideje. Tedaj, ko je izšel po ljubeznem ukazu božjem, kakor ena izmed najlepših stvari iz nebitja v bitje, žarele so že tudi v njegovem umu ideje. Mi, ki stojimo v sredi med dvema svetovoma, med tvarnim in netvarnim, in smo obojnega deležni po svoji dvoplatni naravi, mi od obeh moramo prejemati svojo popolnost. Od netvarnega sveta imamo dušo in nje nesmrtnost in bomo imeli posmrtno spoznavanje; od tvarnega sveta pa dobivamo sedaj snov za umsko delovanje in spoznavanje. Angeli pa morejo iskati popolnosti le od bitja nad seboj, od njega, ki je vsej popolnosti večni izvor. Zato je angelsko spoznavanje popolnoma drugačno kakor pa naše. Mi imamo izpočetka le malo idej, in le pod miki in vtisi tvarnih bitij se duh nekako oplaja in rojeva vedno

[1]) „Peccando diabolus proprietatem naturae suae non amisit, sed data naturalia in eis manent integra et splendidissima, ut Dionysius dicit.“ S. Th. Chr. disp. de malo. 16, 6.

več in več misli; angeli pa imajo že izpočetka vse ideje, ki so jih po svoji naravi zmožni. Zakaj Bog dá, kar pristoji naravi, a naravi duhov ne gredó one mene, kakor naši; angeli se ne rojevajo, ne rastejo, se ne razvijajo, ne hirajo, ne umirajo, zato se tudi njih um ne razvija in izpopolnjuje, in ne pojema in slabí, temveč ima od početka svojo popolnost. Da angel spoznava kdaj več, kdaj manje, tega ni kriv njegov um, vedno enak, ampak tega so krive le stvari, predmeti spoznavanja, ki jih je kdaj več, kdaj manje.

Zavoljo vednega razvoja našega uma mi spoznamo kako stvar izprva le slabo, motno, nejasno, a potem vedno bolj, vedno jasneje, vedno bistreje. Tudi tega pri angelih ni. V angelih se ideja ne izpreminja, ne razvija, ne izpopolnjuje, zato vedno motri in si misli stvar tako, kakor si jo sploh more misliti po svoji naravi.

Tak je angelski um. Mi, ubogi zemljani, si ga le težko mislimo. Mi si le težko mislimo, kako iz večne neskončne božje ideje žaré ideje v angelske duhove od najvišjega do najnižjega, vedno bolj se deleč, vedno bolj pojemajoč, vedno bolj gasneč, dokler se v naši duši ne izpremené v motne, nedoločene, občne pojme, ki se moraje izpopolnjevati po stvareh samih. V najnižjem angelu nad nami, ki je tako rekoč prvi členek v nedozorni vrsti breztvarnih bitij, so ideje že vse drugačne. Mnogo jih je sicer — in ta raznolikost je znak nepopolnosti — a niso motne, občne, ampak bistre in določene slike in prilike poedinih stvari, in po njih angel spoznava stvari, kakor so. Nad njim so ideje vedno bolj enotne, vedno bolj obsežne, vedno bolj jasne. Čim višje gremo, tem popolnejši so duhovi, tem manje idej imajo, ki pa ob enem obsegajo vse, kar v spodnjih vrstah nebroj idej v vsej svoji mnogoličnosti, dokler se naposled vse ideje ne strnejo v eno, nestvarjeno, večno, božjo, ki se v njej zrca vsaka stvarca, vsaka misel, vsaka želja, vsak migljaj vsega, kar je, kar je bilo in kar bo, in vsega, kar bi lehko bilo.

Visoko v tej nedosežni vrsti je nekdaj stoloval satan in pod njim nebroj njegovih duhov. Sedaj je d a n i c a zašla in zatonila na veke v brezkrajni temi, a svojo svetlobo je ohranila. Satan je padel s svojimi služnimi duhovi, a svoj um še ima. Še so v njegovem predirljivem umu jasne ideje, ki jih je od začetka prejel od stvarnika

K a j t o r e j v é s a t a n?

Ni dvoma, da satan vé za vse, kar se na svetu zgodi, če le hoče. Nobena stvarca, nobena premena v vnanjem svetu ne more iti mimo njegovega uma, ne da bi se zrcala v njegovih idejah. Če se kaj premeni v prirodi, satan brž opazi. Nobenega črvička ne potepta človeška noga, da ne bi satan vedel. Za vsako živalico, ki zleze iz jajčka, satan vé; za vsako bilko, ki jo polomi veter, za vsako travico, ki požene, za vsak ptičji let, za vsak sapin dih. Satan vé, kaj dela človek. Gleda ga v šumni gneči, gleda v samoti. Vidi ga s svojim umom po dnevi, vidi po noči. Satan vé, kaj se godí v človeškem živčevju, v možganih; vé, kaj se zrca v čutih, kaj obrazi v domišljiji, kaj giblje v telesu.

Zakaj satan vé za vse to? Zato, ker še človeški um za to ni nezmožen. Vse to poedino in posamič človek lehko spozna: zdaj eno, zdaj drugo, zdaj

nepopolno, a kdaj bolj popolno; če ne ta, pa oni; če ne še zdaj, pa kdaj; če sploh ne, pa ni nemogoče, da bi. A kar človeški um po svoji naravi more spoznati, razvijajoč se in izpopolnjujoč, vse to spoznava angel, koliko bolj eden prvih angelov, satan, po svojih idejah vsekdar. Satan ne misli vedno na vse; zakaj tudi on je stvar in njegova misel ni vseobsežna, da bi v eni bilo vse; a kar hoče, to lahko spozna. Karkoli je scela v naravnem redu, vse to satan vé. Za koliko dejanj človek ne vé, satan vé! Zločinec stopa po prstih v temi. Tu spi potnik. Zdaj zasmrči. Zločinec se zdrzne. Postane, posluša. Krčevito stisne nož. Še enkrat se mu oglasi vest... Satan gleda, satan vidi, satan vé... Satan dobro zna »kriminalno antropologijo«. Če Lombroso vé, kdo je rojen hudodelec, kdo hudodelec iz strasti, koliko bolj satan! Anatomija in filozofija sta mu znani. Zato dobro vé, k čemu je bolj nagnjen ta, k čemu oni; koga bi utegnila pokopati ljubezenska strast, koga zavist, koga lakomnost, koga napuh.

Le nekaj je neznano tudi satanu. Nepoznane so mu naše srčne skrivnosti. Misli, ki jih nikomur nočemo odkriti, te ostanejo prikrite tudi satanu. Satan pač vidi, kako se nam preminja obraz, kako trepeče srce, kaj se giblje v nas; vidi celó slike v domišljiji, kako se izpremetajo in presnavljajo in obnavljajo, a prave naše misli za gotovo ne vé. Sodi pač po tem in onem, po menah domišljije, po izpreminjanju živcev in mišic, po vnanjih dejanjih; a naravnost gledati v naš um ne more. In zakaj ne? Zato ne, ker je dom svobodne volje svetišče, ki v njem deluje le Bog. Le Bog nagiblje našo voljo, in nihče ne pod njim; zato je svobodno hotenje znano le naši duši, pa Bogu. Le pred Bogom »ni nevidna nobena stvar, ampak vse je golo in razgrnjeno pred njegovimi očmi; on sodi misli in namene srca« (Hebr. 4. 13, 12.); »pregleduje srca in obisti« (Ps. 7, 10.), in »razume vse misli duhov«. (I. Kron. 28, 9.) »Vseh srce je nepretuhtljivo, kdo ga bo spoznal? Jaz, Gospod, pregledujem srca in ledvice skušam.« (Jer. 17, 9.) Zato sv. očetje dokazujejo Kristusovo božanstvo tudi iz tega, da je poznal misli srca. »Jezus vidi misli«, pravi sv. Hijeronim, »in nihče ne more videti notranjih misli kakor Bog; torej je Kristus Bog.«

Kako pa? ali vé satan za prihodnje stvari?

»Oznanite, kaj se bo v prihodnje zgodilo, in spoznali bomo, da ste vi bogovi«, tako je pisano pri Izaiji (41, 23.). Zdi se torej, da je spoznavanje prihodnjih stvari nekaj božanskega. »Kaj je tako božanskega«, pravi sv. Hilarij, »kakor spoznavanje prihodnjih reči?« in sv. Ciril: »Nikomur kaj takega ne pristoji, kakor edino le Bogu! To učé tudi pogani. Tako Hezijod in Pindar.

Res je, prihodnjih stvari samih po sebi po svoji naravi satan ne vé, kakor noben angel in nobena stvar ne. Zakaj prihodnje kar prihodnje za stvari še ne biva. Vsaka stvar je v neki dôbi in proti tej dôbi se merita preteklost in prihodnjost; nekaj je že bilo, nekaj še bo. Kar še le bo, tega za stvar v tej določeni dobi še ni. Česar pa za bitje še ni, tega tudi bitje ne more spoznati; zakaj to se ne zrca v njegovih idejah. Le večni Bog, ki ni ne v času, ne v dôbi; ki zanj ni ne preteklosti, ne sedanjosti, ne prihodnjosti; ki neizpremenljiv v sebi vse presega, vse predira, vse objemlje; ki

je sam vsemu izvor; ki se v njem zrca vsako bitje, vsaka bitnost, vsak bitek; ki se po njem vse obrazi; ki po njem vse biva, kar biva in kar more bivati, in ki bi brez njega vse niknilo v nič, ki bi brez njega nič ne bilo možno; le ta Bog, ki mu je ime soči (ὁ ὤν) (II. Mojz. 3, 14.), le ta vé prihodnje stvari. Zakaj zanj prihodnjosti ni, ampak večno zdaj.

A če satan ne vé prihodnjih stvari samih po sebi, nikar ne mislimo, da ničesar ne vé o prihodnjosti. Satan ima prirojene like vseh prirodnih vzrokov in vse do dna prozira. Karkoli bo torej kdaj nujno sledilo iz prirodnih moči in sil in počel in vzrokov, za vse to vé satan. Če je po tako imenovanem zakonu »energije in entropije« gotovo, da pojema životna moč vsemirja, ker pojema gorkota, satan dobro vé, kdaj bi po prirodnih zakonih vse zamrlo, če popred ne poseže vmes višja božja moč. Če tudi strasti človeške imajo svoje zakone in vse človeštvo svojo psihologijo, ne sicer nujno se razvijajočo, vendar verjetno, vé satan tudi, kako globoko bo še padlo človeštvo in do kdaj; vé, kam bo zabredel posamezni človek, če ne premaga src moč milosti božje. Marsikaj se nam zdi slučajno, kar po resnici sledí nujne prirodne zakone. Zato mi takih stvari ne vemo za gotovo, a satan jih vé. In zopet marsikdaj mi sodimo, da je res, kar je le podmena (hipoteza), a satan tako ne sodi. Zato se mi marsikdaj motimo, ko se satan ne.

Prečuden je potemtakem um satanov. V njem se obrazi ves svetozor, vsa preteklost, vsa sedanjost in velik del prihodnjosti. V njegovem umu o prirodnih stvareh ne more biti zmote. Zakaj v njem se ideje ne izpopolnjujejo, ampak so si vedno enake; in kadar koli uprè satan vanje bistre svojega uma, prozrè jih do dna.

A dejal bo kdo: odkod torej prva zmota? Gledé na prirodne resnice v satanu zmota ni bila mogoča. Kakor je nam jasno, da je ena ena, tako jasni so satanu vsi matematiški in prirodni problemi. Njemu ni treba popisati celih stranic števil; en pogled, problem je rešen. Če je torej v njegovem umu zmota, kakor priča božje razodetje, mora biti gledé na nadnaravno resnico. Zakaj nadnaravna resnica tudi njegov um presega in lehko ga premoti napuh, da sodi o njej, kakor bi ne smel soditi, ali da ravna pod ozirom nanjo, kakor bi ne smel ravnati.[1]) Naravne resnice pa so razkrite pred mogočnim in velikim, a nesrečnim vedežem. Brz je kakor misel, vediv pa kakor po svoji naravi morda ne noben drugi angel božji.

Kar pa sam vé, to tudi lahko razodene svojim pokornim duhovom. Ni dvoma, če mi ljudje lahko drugi drugemu razodevamo misli srca, da to more tudi satan. Seveda ni tako lahko umeti, kako se to godi. Satan ima misli. Dokler jih hrani sam za-se, nihče ne more dozreti njegovih skrivnosti. Zakaj dotlej se njegove ideje ne zrcajo v umu drugih duhov. Kadar se pa satan radovoljno obrne k drugemu, hoteč mu odkriti svoje misli, tedaj drugi duh more gledati v svojih idejah tudi skrivnosti satanove.

Tak je satan po svojem umu, velik, mogočen vedež. In vendar, ko bi drugega ne bilo, satan bi še vedno ne bil satan. Vedel bi pač, kaj se godí

[1]) S. Th. de malo 16, 6.

na zemlji; plul bi lahko po njej; opazoval vrvenje in drvenje ljudij, njih želenje in hrepenenje, njih boli in strasti; a ne mogel bi si kaj. Režal bi se lahko njih podlosti, zasmehoval njih ponižnost, zavidal njih svetost — a to bi tudi bilo vse. No, satan ima tudi veliko moč.

IV. Satanova moč in oblast.

Vsako gibanje sledi nekemu nagonu. Neživim in živim stvarem, ki nimajo spoznanja, je vtisnila to teženje popolnoma že priroda sama. Saj vidimo, kako teži rastlina nevedé in nehoté za lučjo. Stvarem, ki imajo spoznanje, je tudi že prirojen nagon, a ni več tako določen. Če žival čuti glad, jo pač žene nagon za hrano, a kam naj gre, tega nagon sam še ne določuje, to ji povedó še le oči, voh, sluh. Čebelo tudi žene nagon, da dela satovje, a rožice, ki na njih nabira méd, ji kažejo oči, vonj, okus. Pri razumnem bitju, kakor je človek, je ta nagon že zelo obeč, teženje za srečo. A poleg tega se javlja nov svoboden nagon, svobodna volja. Človeka vse žene za srečo, cela narava njegova; a pota, pomočke, sredstva si določuje sam s svojim spoznanjem in voli sam s svojo svobodno voljo. A tudi v njem vse delovanje sledi nagonu. Vzemite človeku teženje, in padel bo brez moči sam vase.

Vsaka stvar torej, ki potrebuje še kakoršnega koli gibanja, delovanja, razvijanja, mora imeti neki nagon, neko vrojeno teženje. To teženje je v breztvarnem bitju ob enem tudi svobodno, ker je občno njega spoznanje. Angeli torej, ki so breztvarna, a omejena bitja, zmožna usovršenja, imajo poleg jasnega uma tudi svobodno voljo. S to svobodno voljo pa ne težé samo za srečo; ne določujejo samo svojih misli in svojega spoznanja; ne odločujejo se samo za dobro ali slabo; marveč njih svobodni volji sledi gibanje tudi zunaj njih. Dejali smo že, da je nagon povod gibanju. A ni samo povod, ampak je tudi pravi dejavni vzrok. To vidimo jasno pri človeški volji. Kdo se ne zaveda, da mu je volja vzrok gibanja? Hoče naj, in premené se misli; hoče naj, gibati se začne domišljija; hoče naj, zgane se počutnost; hoče naj, dvigne se roka. V človeku volja giblje telo. Res je, da je telo združeno z dušo v eno bitje, a prav tako res je, da je volja človeška prav zavoljo zedinjenja s tvarnim telesom manj močna. Ni čuda torej, če trdimo, da a n g e l i m o r e j o g i b a t i s s v o j o s v o b o d n o v o l j o t u d i t v a r n a b i t j a i z v e n s e b e. Zakaj angeli so neprimerno popolnejši kakor človek, zato je tudi njih volja neprimerno močnejša. Volja človeška giblje pridruženo telo, angeli tudi druga telesa.

A če je tako, dejal bo kdo, angeli vse morejo, kar hočejo. Nikakor ne! Vzrok mora imeti učinek nekako že v sebi. Kar greje, mora biti gorko; kar barva, mora imeti v sebi barvilo. Bog more vse, kar hoče, ker je neomejeno bitje, brezkrajno morje bitja in žitja. V njem je vse, kar more biti, na višji način: bitje, gibanje, življenje, umovanje. A angel je omejeno bitje, po rodu ločeno od vseh tvarnih bitij. Zatorej tudi nima v sebi tvarnih učinkov. Njemu pristojno delovanje je mišljenje in hotenje. L e n a j m a n j š o m e n o

tvarnih bitij more provzročiti tudi angel, namreč gibanje.[1]) To ga še veže na tvarni svet.

Tudi satan, nekdaj angel luči, more zatorej s svojo voljo gibati stvari zunaj sebe. In v tem je njegova moč in oblast. »Samo v tem? O, potem satan nima posebne moči!« bo dejal morda kak bravec. A počasi! Njegova moč se bo takoj pokazala!

Kakšno moč imajo že ljudje! Ali ni dostikrat strašna? Kako prečudne učinke dosegajo z optiko, elektriko, magnetizmom, spiritizmom! In vendar! V čem pa je prav za prav ta moč ljudi? Ali ni prav v tem in samo v tem, da morejo gibati s svojimi udi druge stvari? Razna orodja rabijo; razne pomočke družijo; uklepajo in razvezavajo prirodne sile. To je vse. Kar morejo, morejo s tem, da s svojim umom poiščejo vedno novih skritih sil in moči, da jih družijo in ločijo, razvajajo in navajajo. Z lečami in ogledali delajo optične prevare. Z drgnjenjem, z dotikanjem, s spajanjem vzbujajo elektriko; z elektriko razsvetljujejo cela mesta; gonijo velikanske stroje; vozijo železnice; razbijajo podmorske pečine; razstreljavajo ladije. Z magnetizmom vspavajo živali in ljudi. A če more toliko človek, koliko več more satan!

Satana ne ovira nobena daljina. Zdaj je tu, zdaj je tam. Ne more ga udržati nobeno telo. Lehko mu je iti skozi zid in stene. Satan pozna vse prirodne sile, luč in toploto, elektriko in magnetizem. Pozna vse rudnine in rastline, otrove in leke. Pozna do zobca ves živalski in človeški organizem. Česa torej ne more satan? Če treba otrova, takoj je gotov. Če treba ognja, takoj ga ukreše. Če treba bliska, naglo ga izvabi. Megle naj razžene, in vedro bo; stisne naj jih, in dež bo. Razdene lehko hiše in mesta. Zbere lehko bacile in mijazme, in naredi kužne bolezni. Če treba zlata, bliskoma ga prinese. Hipoma zameni eno stvar z drugo. Gibanje je začetek vseh prirodnih učinkov. Vse delovanje v prirodi se vrši z gibanjem. Z gibanjem je mogoče vzbuditi toploto in luč, elektriko in magnetizem. Vse to torej more tudi satan. Vse, kar se lehko zgodi po prirodnih silah, vse more satan. Zakaj satan pozna vse in vse more rabiti. Združuje jih ali loči, kakor jih združuje ali loči priroda sama. »Vse, kar se dogaja vidnega na svetu«, pravi sv. Tomaž Akvinski, »vse morejo storiti zli duhovi s pomočjo prirodnih sil« (de malo, 16. 9. 1.).

Satan potemtakem more neprimerno več nego li človek. Satan mnogo bolje prozira moč prirodnih sil; združiti jih more mnogo hitreje; rabiti jih more nedosežno umneje. (St. Thom. de malo 16. 10. 11. — de pot. 6. 3.)

Ali more satan delati čudeže?

Pravih čudežev sicer ne, zakaj pravi čudež zahteva božjo moč. Le božja moč, ki ji je podvržno vse bitje, more dati mrtvi stvari življenje, premeniti vodo v vino. Satanu je podvrženo samo gibanje. Zato more le z gibanjem doseči učinke. Seveda z gibanjem more doseči take učinke, ki se nam zdé čudežni. Marsikaj morejo vešči ljudje, kar se zdi preprostim nemogoče. Koliko več torej more satan, kar se tudi najbolj veščim ljudem zdi čudežno.

[1]) „Minima variatio corporalis, quae fit per motum localem, potest fieri immediate per substantiam spiritualem.“ (St. Th. de malo 16. 10.)

Satan v hipu, na migljaj združi prirodne sile, ki se morda v prirodi nikdar ne družijo, in učinek se nam zdi čudežen. Satan hipoma ustavi vodo, užge v zraku svetlobo, ovre ognju moč. Bliskoma vzame eno stvar, podvrže drugo, zameni jo s tretjo. V trenutku zbudi v zraku človeške glasove, petje, smeh in jok. Mrtvo stvar začne premikati, gibati ji ude, delati ji v ustih govorico. (St. Thom. de pot. 6. 5. 1. 3.)

Satan more še več. Sesnovati si more iz raznih tvarin in snovi tudi telo in v tem telesu se prikazati. (St. Thom. de pot. 6. 7.) To telo ni živo, a videz ima živega telesa. Satan po njem govori, pije, jé, hodi. Dá si lehko zdaj podobo mladeniča, zdaj deklice, zdaj zopet živali. Vse, kar dela človek, satan lehko s svojim navideznim telesom posnema.[1]) Nadene si lehko podobo prijatelja, znanca iz daljne deželе, podobo mrtvega. Prikaže se po noči ali po dnevi, v samoti ali med ljudmi, v cerkvi ali doma. Sicer pa niti treba ni, da bi si nadel tako podobo. Satan vidi v našo domišljijo, zre slike, ki so shranjene v njej. Zato more provzročiti v domišljiji in v živčevju gibanje, da se obnové in združijo take slike kakor bi jih rad imel, ker to obnavljanje in druženje se vrši lehko popolnoma po prirodnih zakonih. Tako more satan spečemu ali bdečemu prikazati razne podobe, in človek misli, da ni samo videz, ampak da jih res gleda. (St. Thom. de malo 16. 11.)

Kaj torej more satan človeku?

Sam o sebi je človek pred satanom popolnoma onemogel. Satan ga lehko dvigne in hipoma prenese na samoten otok sredi šumečega morja, kamor še ni stopila človeška noga. Nosi in vrti ga lehko po zraku; vrže v globino in zopet zgrabi; potopi v morje ali nese na luno. Bije ga lehko, trga in praska. Obsede ga lehko, otruje, umori. Prikazuje se mu lehko v najčudnejših podobah; zdaj v zali zapeljivi podobi, zdaj v grozeči; zdaj nedolžen, zdaj brezsramen; zdaj človek, zdaj pošast; sam ali v druščini; tiho ali z divjim ropotom. Po noči, ko človek spi, mu zbuja podobe preŝlih dni, obnavlja hude prestane skušnjave, razburja domišljijo, draži živčevje, razvnemlje počutnost. Drugikrat ga muči z grozo in strahom, naganja ga v obup. Zakaj vsa taka čustva so v zvezi s telesnimi premenami in posebno z živčevjem, a vse to more satan gibati.

Le eno svetišče je v človeku, ki v njem satan nima oblasti. To svetišče je dom svobodne volje. Satan lehko zlorabi vse moči človekove, vse ude, samo svobodne volje mu ne more upogniti, če sam noče. Skuša lehko; vzbuja lehko čute in domišljijo in počutnost, a volje vendar ne more premagati, če se človek sam ne uda. V domu svobodne volje je le Bog gospod, pa človek!

A vkljub temu, kako strašna je satanova moč in oblast! Človek, »krona stvarstva«, je satanu le igrača. Satan lehko naredi ž njim, kar hoče.

Gorjé človeštvu, ko bi bilo samo sebi prepuščeno! Zakaj satan smrtno sovraži človeka. Ko se je satan uprl Bogu, stvarniku svojemu, od tedaj je njegova volja zakrknjena, od tedaj neukrotno sovraži Boga in vse, v čemer

[1]) Cf. quae habet St. Thomas de generatione daemonis, hic, qu. de pot. 6 8. ad 5. 6. 7. et nota, eum dicere: „hoc satis rationabiliter sustineri potest".

se zrca božja slika in prilika. Milton v »izgubljenem raju« tako strašno in resnično opisuje to sovraštvo:

„Globoko padli smo, v barjè žvepleno —
Kdo je poznal Njegovo strašno moč? —
Todà kesam se ne in ne upognem,
Če tudi zatemnèl je moj sijaj!
Zgubljen je boj, a vse še ni zgubljeno,
Premagana še moja volja ni,
In žeja moja ne po maščevanju,
Sovraštvo večno ne in večni gnev! — —
Za nami kraj je večnega veselja —
Pozdravljena mi temna strah in groza!
Gospodovati hočem! Bolje je,
Da sem v peklù gospod, ko suženj nebu!"

To sovraštvo ga spremlja povsod. Kar vidi božjega, vse črti. Kjerkoli uzre podobo božjo, spomni se njega, ki ga je pahnil izmed srečnih nebeščanov, in le to želi, le za tem teži noč in dan, kako bi iztrgal to podobo iz človeških src, kako bi jo zbrisal z lica zemlji. Le to je njegova želja, to njegov načrt, ki ga je dal vsem peklenskim močem:

„Človeka treba nam je zapeljati,
Da bo sovražil svojega Boga —
Ne bo smejal se On sramoti naši,
Smejali mi Njegà se bomo jezi,
Ko duše ljubljene padale bodo,
Ko klele bodo hitro prešlo srečo!"
(Milton.)

Zato nesrečen človek, ko bi božja previdnost ne čula nad njim, ko bi satanu vse pustila, kar more po svoji prirodi! A ljubezna božja previdnost, kakor uči božje razodetje, kroti satana in brzda njegovo moč in oblast.

Zato poglejmo, koliko moči mu je Bog pustil v zgodovini človeštva, od tedaj, ko se je prvič bližal zemlji, ko

„Osvete zlobne poln je hitel tja,
Proklet on sam in o prokleti uri!"

(Dalje.) Dr. Aleš Ušeničnik.

Materijalistično modroslovje.

I. Induktivna vzgoja in njene posledice.

Težko je preučevati dandanes gibanje človeštva. Javljajo se ti na videz politične stranke in te je težko razkrojevati. Danes čuješ v kakem gostolečem oklicu, pozivu, razglasu ali članku navdušenja polne besede, ki te slepé s svojim sijajem. Ljubezni, pravičnosti, vzorov, sreče kar mrgolí v njih. Drugi dan pa prihajajo s poleni in cepci, z blatom in kamenjem v ognjeviti razkačenosti na dan, in tedaj gorjé nasprotnikom! Dan za dnem se menja

pri njih krotki mir in divji boj, mehka strpljivost in kruta surovost, ponosni nastop in podlo lizunstvo. In ljudje, kateri so pri tem trpeči del, ki vzprejemajo učinke tacega delovanja?

Zdaj se jezé, zdaj odpuščajo; tu vzprejemajo strasti váse, tu majejo z rameni. Splošno rečemo lahko le to o njih, da nikdar ne vedó, pri čem da so.

Kolikokrat se je že zapisalo, da manjka jasnih nazorov in temeljitega, stalnega prepričanja! A po uspehih sodé, moramo reči, da se je to še vedno premalokrat poudarjalo. Zmedenosti v pojmih je toliko, da se zdi, kot bi je sploh ne bilo mogoče razmotati.

Glavni vzrok ti zmedenosti je naša napačna vzgoja. Glavni činitelji te vzgoje so naše šole in časopisi. Oba ta dva učitelja sta vredna svojih zmedenih učencev.

Sola vzgaja samo v ulomkih. Gimnazijcu, vseučiliščniku, pripravniku se drobí mnogo drobtin, a kaj, ko jih nima kam spraviti. Nobenega reda, nobene zveze mu ne podaja šola med posamnimi vedami. Uči ga najraznovrstnejših stvari, a poglavitno stvar — življenje in njegov namen — ostavlja na strani. Kakor je osebnost enotna, tako je tudi nje življenje enotno. In zato bi moralo biti tudi vse umsko in hotno delovanje enotno. A zato je treba stalnih načel, trdnih nazorov o svetu, njega naravi, njega početku in koncu, o človeku, o njegovem izvoru in namenu. In teh zdanja šola ne daje, pač pa jih jemlje. Nedokazane izmišljave trgajo mladeniču iz uma in srca najvišje metafizične resnice, ki jih po svoji naravi spoznava človeški um in nadnaravno potrjene v veri gleda kot temelje svojega in svetovnega bivanja. Namesto resnice se mu zanaša dvom v mlado dušo, namesto stalnih načel — slepilna umska gugála.

Časopisje nadaljuje pri večini šolsko vzgojo. S tem je povedano vse. Težko bi bilo dognati, kaj bi naši takozvani izobraženci in polizobraženci mislili in govorili, ko bi ne bilo časopisov. Skoraj se nam sili v pero, naj zapišemo vprašanje, kaj bi razven svojih s stanovsko vajo pridobljenih stvari sploh vedeli in znali. A to bi bilo pač le marno vprašanje. Nam zadostuje dejstvo, da vladà umstveno obzorje pri večini naših sodobnikov znamenje časopisja. Slučajno nastali, v vihravosti in pod vplivom najraznovrstnejših malostnih činiteljev sklejani članki, v smešni krajevni omejenosti sklepani dopisi, v diletantskem veleumju stlačene ocene in listki tvorijo takorekoč edino poljano novodobnemu ‚razboritemu‘ svetu, s katere plevelnimi izrastki se hrani.

Kje je tu mesta za kaka načela? Tu pač ni čuda, če se pozablja temelj ločitvi duhov, temelj boju, ki ne more ponehati, dokler bo stal svet. Votle puhlice, okrašene ničle, dozdevno duhoviti nezmisli, zaokrožene umske igrače in zvijače prevpivajo tudi pri sicer dobrih ljudeh Gospodove besede: *Nikar ne mislite, da sem mir prišel prinest na zemljo; ne mir, ampak meč sem prišel prinest.* (Mat. 10, 34.)

Ne zavedajo se, da je Jezus Kristus *postavljen v znamenje*, *kateremu se bo zoper govorilo.* (Luk. 2, 34.)

Vsaj mi ne smemo pozabljati teh resnic. Vzvišeno stališče, s katerega moramo razmotravati človeštvo, njegovo zgodovino, njegove zmede in

zmote, je za nas na kratko izraženo v teh-le besedah: Zveličar je središče vsi človeški zgodovini; središče življenju vseh družb in vseh posameznikov. Brez njega ti je nejasno vrvenje narodov, nejasno pa ti je tudi utripanje tvoje lastne duše.

Polovičarska, enostranska, v malenkostih iznajdljiva, za temelje brezbrižna vzgoja izpodmikava to stališče. Celó tisti, kateri so po svojem zvanju poklicani, da je branijo, se ne morejo odtegniti vplivom te vzgoje. Dnevno življenje s svojimi puhlicami in malostnimi pojavi zatemnuje končne cilje in pota raznih čet, ki nastopajo v boju, in izpodbiva trezno sodbo o njih. Največ pa škoduje v tem oziru napačna modroslovna metoda.

Način, metoda naše vzgoje je induktivna. Ne sodi se več po stalnih načelih, marveč iz pojavov se tvorijo splošne sodbe, ki same visé v zraku. Urejeno umsko delovanje pa mora izvirati iz stalnih, večno veljavnih načel, ki jih spoznavamo ali po svojem umu, ali po božjem razodetju. Tu se mora pričenjati vsako naše umsko delovanje, in preko predmetov, ki nam jih podaje izkušnja, preko zakonov, ki jih induktivno dobivamo v obsegu svoje izkušnje, se moramo zopet vračati k istim večno veljavnim načelom, pri katerih smo začeli.

To resnico nam pojasnuje angelski učitelj sv. Tomaž Akvinec S. th. I. 9. 79. a. 8. corp. V tem odstavku odgovarja vprašanju, ali je pamet druga zmožnost kakor um (Utrum ratio sit alia potentia ab intellectu). Tako-le pravi: »Pravim, da pamet in um ne moreta biti v človeku dve različni zmožnosti. Jasno to razvidiš, če premišljaš dejavo obeh. Z umom spoznavati se pravi enostavno zapopasti resnico, ki se dá spoznati; s pametjo spoznavati se pa pravi prehajati od ene spoznane stvari do druge, da se spozna resnica, ki se dá spoznati. In zato angelom, ki imajo po načinu svoje narave popolno spoznavanje resnice, ki se dá spoznati, ni treba prehajati od ene stvari do druge; marveč enostavno in brez prehajanja umevajo stvarno resnico. Ljudje pa spoznavajo resnico, ki se dá spoznati s tem, da stopajo od stvari do stvari, in zato se imenujejo pametna bitja. Iz tega se vidi, da je razmerje med spoznavanjem s pametjo in med spoznavanjem z umom tako, kakor med gibanjem in pokojom, med pridobivanjem in posedovanjem. In ker se pričenja gibanje vedno pri negibljivem in se završuje v pokoju, zato tudi človeško spoznavanje s pametjo pričenja svojo pot preiskavanja ali pridobivanja pri stvareh, ki se enostavno spoznavajo. To so prva načela. Po poti presojevanja razmotavajoč se pa zopet vrača k prvim načelom, ob katerih preskušava najdene stvari. Jasno je pa, da pokoj in gibanje ne izvirata iz dveh različnih zmožnosti, marveč iz ene tudi v prirodnih stvareh; po isti naravi se namreč kaka stvar giblje proti nekemu kraju, po kateri počiva v kraju. Torej še mnogo bolj po eni in isti zmožnosti spoznavamo po umu in po pameti. Odtod je razvidno, da je pri človeku ista zmožnost pamet in um.[1])

[1]) Respondeo dicendum, quod ratio et intellectus in homine non possunt esse diversae potentiae. Quod manifeste cognoscitur, si utriusque actus consideretur. Intelligere enim est simpliciter veritatem intelligibilem apprehendere; ratiocinari autem est procedere de uno intel-

Že iz teh besedí lahko razvidimo, da je indukcija nemožna brez nekaterih samo po sebi razvidnih resnic, skratka — brez silogizma. Silogistično se namreč pričenja od splošnih sodb in se prehaja k posamnim; pri indukciji se pa pričenja s posamnimi sodbami in prehaja k splošnim. Pri silogizmu se trdi to o posamniku, kar se trdi o vrsti ali razpolu, v kateri spada. Pri indukciji se pa trdi to o vrsti ali razpolu, kar se trdi o posamnikih.

Tudi indukcija mora pričenjati pri splošnih sodbah in se vračati zopet k njim; sicer nima nobene podlage. V tem oziru je Bakon Verumlanski (1561—1626) nastopil tisto opolzlo pot, po kateri je prišlo modroslovje dosledno do popolnega nihilizma. V ognjeviti razkačenosti je pobijal sholastično modroslovje in se norčeval iz Aristotela, trdeč, da je edino induktivna metoda prava znanstvena.

Posledice so se brž pokazale. Indukcija se drži samo izkušnje in zato sta Hume in Locke dosledno trdila, da je edino izvestno spoznavanje tisto, ki si je pridobivamo po izkušnji. S tem se je pričela empiristična modroslovska šola, ki se je pa kmalu ravno tako dosledno razvila v skepticizem. Saj ni bilo drugače mogoče. Če je izkušnja edino merodajna pri našem spoznavanju, s tem še ni dokazano, da je naša izkušnja nezmotna, izvestna. Kdo mi pa more dokazati, da v resnici biva to, kar vidim, slišim in čutim, in da biva tako, kakor vidim, slišim in čutim? Izvestnost je torej nujno pokopana po teh načelih. Vse spoznavanje je samo subjektivno; o stvareh samih na sebi se ne vé nič.

Te nujne posledice Bakonovega načela so razvili v svojih modroslovskih sestavih Kant, Fichte, Schelling. Hegel je prišel končno do tega, da je trdil, da ni nobene stalne resnice, marveč da se vse — tudi resnica — izpreminja. Njemu je to res, kar biva, in tako dolgo res, dokler biva.

Ali ni v ti trditvi narisan značaj novodobnih nazorov o svetu in življenju? Ali ni Heglov nauk temelj vsi naši vzgoji? Indukcija, katera nujno rodi empirizem, skepticizem in končno umstveni nihilizem, je podlaga naši šolski vzgoji in vsemu javnemu življenju, v katerem se gibljemo. Na stalna, večna načela misli malokdo. Zato pa opažamo vedno menjavanje znanstvenih in političnih sestavov, vedno izpreminjanje tako zvanega prepričanja tudi v najvažnejših stvareh.

---

lecto ad aliud, ad veritatem intelligibilem cognoscendam. Et ideo angeli, qui perfecte possident secundum modum suae naturae cognitionem intelligibilis veritatis, non habent necesse procedere de uno ad aliud; sed simpliciter et absque discursu veritatem rerum apprehendunt... Homines autem ad intelligibilem veritatem cognoscendam perveniunt procedendo de uno ad aliud; et ideo rationales dicuntur. Patet ergo quod ratiocinari comparatur ad intelligere sicut moveri ad quiescere, vel acquirere ad habere. — Et quia motus semper ab immobili procedit, et ad aliquid quietum terminatur, inde est quod ratiocinatio humana secundum viam inquisitionis vel inventionis procedit a quibusdam simpliciter intellectis, quae sunt prima principia; et rursus in via judicii resolvendo redit ad prima principia, ad quae inventa examinat. Manifestum est autem quod quiescere et moveri non reducuntur ad diversas potentias, sed ad unam et eandem etiam in naturalibus rebus; quia per eandem naturam aliquid movetur ad locum, et quiescit in loco. Multo ergo magis per eamdem potentiam intelligimus et ratiocinamur. Et sic patet quod in homine eadem potentia est ratio et intellectus.

Prepričanje! lepa beseda. Kolikokrat se rabi s slovesnim poudarkom v mogočen zagovor, zlasti kadar manjka druzih dokazov.

Prepričanje je v zdaj rabljenem zmislu skupina splošnih sodb, ki jih ima kak človek v svojem umu. Vredno je torej toliko, kakor njegove splošne sodbe. Pri tem pa ravno induktivni način naše vzgoje največ škoduje. Oglejmo si to zanimivo dejstvo.

V logiki razlikujemo popolno in nepopolno indukcijo. Pri popolni indukciji se morajo razmotriti vse posamne stvari; še-le potem se sme izreči splošni zakon, splošna sodba. Pri nepopolni indukciji ni sicer treba presojati vseh posamnih stvari; pač pa je treba vsako stvar, ki se opazuje, trezno, natančno in vestno premišljati. Treba se je ozirati samo na tista dejstva, ki so ž njo združena bistveno, in ne samo slučajno. Od vseh strani se morajo premotriti, predno se izreče splošna sodba.

Zoper to načelo se neštevilnokrat greši. V znanosti se vsled tega porajajo dan za dnem najraznovrstnejše podmene, ki dobivajo brž veliko lahkovernih ljudi zase. V predsodkih rojena, s par slučajnimi dejstvi podprta podmena stopa po lahkomišljeni znanstveni kolportaži med ljudstvo kot — dokazana resnica.

Globoko v tleh najdejo kak kamen, o katerem se zdi, da ga je rabila človeška roka, ali celo kako človeško kost in brž ti naračunajo tisoče in tisoče let starosti človeškega rodu. O kakem udu ne vedó natančno, čemu rabi in brž trdé, da je rudimentaren ostanek, ki se je v vrstnem razvoju vsled nerabe zakrnil. — Med zametkom kake ribe, gaščarice, sesalca in človeka najdejo nekakšno podobnost in brž sklepajo, da je eden iz druzega navstal. Takih sklepov, ki so vse preje nego znanstveni in ki bijejo v obraz vsaki logiki, se širi nebrojno pod imenom prave véde in ž njimi se izpodkopavajo tla razodeti resnici v ljudstvu in zlasti pri mladini.

Še več pa, nego v eksaktnih znanostih, je tacih nelogičnih stvorov v presojanju javnega življenja. Pri tem še mnogo bolj vplivajo posamna dejstva. Vsak dan prinaša s seboj svoje dogodke in ž njimi tudi svoje sodbe o njih. Časopisna poročila in njihovi dostavki podajejo vsak dan sproti svojim bravcem nekaj dejstev in na njihovem temelju se tvorijo splošne sodbe, tako rekoč, za vsak dan posebe. Kakšna brezmiselnost! Vrhu vsega tega pa ta poročila navadno še niso objektivna, marveč strankarsko ukrojena. Po popolnoma krivični in logično neutemeljeni indukciji se na ta način pridobivajo splošne sodbe in tvori prepričanje o najvažnejših stvaréh.

Jasno je pa tudi, zakaj se tako pridobivano prepričanje rado menja. Zmota splošne sodbe, ki ima svoj temelj le v par, morda celo enem samem slučaju, se često kmalu razvidi in sodba se izpremeni!

V tem imamo trdno modroslovsko razlago nestalnosti tako zvanega prepričanja in menjajočih se nazorov. Nelogična uporaba induktivnega načina je vzrok umske nestalnosti.

A umstvena nejasnost ima še globlje korenine. Induktivni način v sedanji veljavi jo sam na sebi nujno rodi. Vsakemu stalnemu načelu se izpodkopavajo tla in zato nima umovanje kje zastaviti temelja, nima pa tudi

kje končno preskušati, ali je pravo ali ne. Malenkostni duhovi ne razglabljajo dalje in se zadovoljujejo z induktivno pridobljenimi splošnimi sodbami in na njih osnovanimi podmenami. V svojih najrazboritejših zastopnikih pa vsklikuje eksaktna véda, kadarkoli se gre za najvažnejše stvari, za začetek in konec vseh stvari, za njihovo bistvo in njihov namen, za njihove temelje in cilje z obupnim vsklikom: Ignoramus et ignorabimus! Ničesar ne vemo in ničesar ne bomo vedeli! Ta klic je pogrebni zvon vsi bahariji eksaktne véde. A kako nujen, kako resničen je s stališča tistih, ki se držé le induktivnega načina, ki stojé na stališču golega empirizma!

Krščanski modroslovec priznava stalna in večna načela, katera po svoji pameti človek brž spoznava, čim sploh kaj spoznava. Ta načela so: zakon istovetnosti, kontradikcije in z zadnjim združeni zakon vzročnosti. Po zakonu vzročnosti spoznava človek prvi vzrok vsem stvarem — Boga in ž njim temelj vsi resnici. S tem je v zvezi spoznanje razmerja med človekom in Bogom, in dolžnosti, ki izvirajo iz tega razmerja. Religija ima tu svoj izvor. Med vsemi religijami ima pa samo krščanska vse znake resničnosti v sebi. In ta se oznanja neskaljena edino le v katoliški cerkvi.

Tako imamo poleg načel, ki nas jih uči naša pamet, še razodeta načela, ki nam jih ohranja in podaje kakoliška cerkev. Pri teh načelih se mora pričenjati vse naše umovanje in pri njih naj se končno preskuša. Ta naravna in nadnaravna načela so skalna podlaga stalnim in jasnim nazorom, stalnemu in jasnemu prepričanju. Induktivni način se pa nima kam opreti in zato se prekopicavajo njegovi pristaši sem in tja.

Še posebne vrste ljudi se moramo tu ob kratkem dotekniti. Poznamo namreč nekakšne umstvene dvoživke, ki v zasebnem življenju priznavajo umstvena in krščanska načela, v javnem življenju pa tulijo z volkovi laživéde in slepilnega napredka. Zase popolnoma logično mislijo, v javnosti pa plavajo po kalužah neutemeljene indukcije. Modroslovsko razlago teh dvoživk si prepuščamo za drugi pot. Za sedaj naj zadostuje, da jih samo omenjamo.

Menimo, da smo pokazali vzrok zmedenosti in nejasnosti našega časa in pri tem tudi pojasnili, kako težavno je preučevati njegovo gibanje. Za to je usposobljen le tisti, ki priznava stalna načela, i naravna i nadnaravna. In tak je samo katoliški modroslovec. Le katoliški modroslovec more s potrebno hladnokrvnostjo, nevarljivo samozavestjo in moško odločnostjo razkrivati na videz nerazvozljivo mrežo raznih strank, ki nastopajo. Po svojih načelih jih razsoja jasno in varno. Vsi drugi, ki se ne držé njegovih načel, se več ali manj nagibljejo v umstven nihilizem. Katoliški modroslovec razbira v njih umstvene temelje, preučava jih kot modroslovske šole in se pri tem prepričuje, da ima v katoliškem modroslovju ne le razodeta, marveč tudi naravna resnica svoje edino zavetje.

Z modroslovskega stališča moramo preučavati tudi socijalno demokracijo. Motil bi se, kdor bi sodil to gibanje samo z gospodarskega stališča, kdor bi se dal preslepiti, da je socijalna demokracija samo neka politična stranka, ki pripravlja gospodarsk prevrat v korist delavskim slojem. Socijalna demokracija zbira med ljudstvom vojsko ne le proti izkoriščevanju, marveč proti

vsemu našemu dosedanjemu naziranju o svetu in življenju. Socijalna demokracija je skratka bojevnica za najsilnejši in najjasnejši materijalistični modroslovski sestav naše dôbe.

Tisti način naše vzgoje, ki smo ga opisali kot vzrok zmedenim in nejasnim nazorom, ima v tem modroslovju svoj umstveni zagovor, svoj znanstveni temelj.

Zato sodimo, da je popolnoma času primerna razprava, ki jo s tem sestavkom pričenjamo. Materijalistično modroslovsko naziranje, na katerem sta osnovala Marks in Engels socijalno demokracijo, je njen predmet.

Najpreje si ogledamo tisto opolzlo pot, po kateri je Bogu odtujeno modroslovje pripravljalo tla materijalističnim nazorom; potem si ogledamo te same na sebi, pojasnimo jih z zgledi in končno razkrijemo zmote in protislovja, v katerih se sučejo.

II. Priprava materijalističnega modroslovja.

Ali je mogoče materijalistično modroslovje? To je prvo vprašanje, s katerim se nam je baviti. Modroslovje razkriva zadnje vzroke vsem bistvom, odgovarja zadnjemu ‚zakaj' in ‚čemu'.

Bíti so dvojne vrste: idealne in stvarne. Resnica, ki jo spoznavam, je tudi nekaj, je torej tudi bit, ki se pa loči od stvarne biti. Najpreje mora modroslovje pojasniti zvezo in povstanek obeh, potem more še-le nadaljevati svoje preučevanje posamnih podvrst, v katere se delita glavni vrsti in zakonov, ki jim veljajo. Aristotelovo sholastično in sploh krščansko modroslovje pravi tako-le: Idealne bíti so preje nego stvarne, po idealnih bítih, ki imajo svoj sedež edino le v umu, so napravljene vse stvari. Vseh stvari, ki bivajo ali ki so samo možne, idealne bíti, ideje ima v sebi božji um: stvari so zunanji izraz nekaterih teh večnih, nespremenljivih božjih idej. Človek pa ima zmožnost, s katero gleda v stvareh njihovo idealno bìt, njihovo stalno, od časa in prostora nezavisno bistvo, po kateri iz nestalnih, vedno menjajočih se posamnih stvari, razbira stalne, splošne pojme.

Ta zmožnost se imenuje um. Bog ima torej ideje, človek pa po stvareh, ki so zunanji izraz božjih idej, dobíva pojme. O idejah torej prav za prav pri človeku ne moremo govoriti. Ugovarjaš mi morda: Ali nima slikar ideje svoje slike v svojem umu preje, nego jo naslika na platnu? Ali nima stavbenikov um ideje tiste stavbe preje, ki jo potem sezida? — To je resnično. Toda noben slikar in noben stavbenik ne more svojih idej dobiti drugod, nego iz stvari samih. Znaki, kateri določujejo njegove ideje, so povzeti po čutnih slikah, v katerih mu javljajo čutila zunanje čutne pojave, ali pa so povzeti iz pojmov, ki si jih je pridobil iz stvari. Sestava teh znakov je pač delo slikarjevega ali stavbenikovega uma, toda ti znaki sami niso odvisni od njega, marveč um je odvisen od njih, nanje navezan, od njih omejen.

Potemtakem vidimo ta-le red: Božji um obseza v vzornih slikah, v svojih idejah, ki se stvarno ne ločijo od njegovega bistva, vso resnico. Resnica ima svoj sedež le v božjem umu. Stvari so resnične samo v toliko,

v kolikor odgovarjajo božjim idejam. In človeški um je resničen v toliko, v kolikor se njegove, iz stvari povzete umstvene slike, njegovi pojmi skladajo s stvarmi in po njih z božjimi idejami. Subjekt vse resnice, vsega, kar je in kar more bivati, je božji um; stvarí so na zunaj objektivirana resnica, ki je popolnoma odvisna od svojega pravega subjekta. In to objektivirano resnico gleda v stvareh tista čudovita človekova zmožnost, ki ji pravimo um.

Druge stvari so le sledí božje, posamne drobtinice, ki so padle iz neskončne zakladnice božjega bistva. Človek je pa *podoba in podobnost božja* (I. Mojz. 1, 26.), ker ne nosi v sebi le ene obličice, posnete po božjem bistvu, marveč more po svojem umu vsprejeti vase oblike vseh stvari. Zato beremo o stvareh: *„V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo“* (I. Mojz, 1, 1.), o človeku pa: *„A Bog je ustvaril človeka po svoji* **podobi**; *po* **podobi** *božji ga je ustvaril.* (I. Mojz. 1, 27.) Po pravici vsklikujemo s kraljevim pevcem: *„Luč tvojega obličja, Gospod, je zaznamenjana nad nami.“* (Ps. 4, 7.) Tista luč, ob kateri so se prižgale vse stvari, večna, neskončna luč božjega uma, je zaznamenjana tudi nad nami v luči našega uma. S to lučjo vidimo stalno bistvo v stvareh, spoznavamo resnico v njih in preko njih tudi izvor njihov in vse resnice — Boga samega.

Tako nas uči pravo modroslovje, kakšno je razmerje med idealno in stvarno bitjo.

Novejše modroslovje, počenši z René Descartes-om (1569—1650) in Bakonom Verulamskim je pa razrušilo temelje vsakemu zdravemu umovanju. Prvi je trdil, da moramo o vseh stvareh dvomiti, samo lastno bivanje nam mora biti gotovo. Cogito, ergo sum. Mislim, dvomim, torej bivam: to jim je edino izvestno načelo.

Drugi — Bakon Verulamski — je pa poudarjal, da je človeku nemogoče izvestno spoznavanje idealne bíti. Samo stvarne bíti mu je mogoče po izkušnji spoznavati. Zato je zametaval dušeslovje in metafiziko in zagovarjal, da je edina človeku dostopna veda — naravoslovje.

Na teh temeljih se je pričelo nadaljno propadanje. Ena vrsta modroslovcev se je poprijela po teh načelih preučavanja idealne bíti. Ločila je dosledno to bít od stvarne bíti. Trdila je, kakor smo že dejali v prvem poglavju, da je vse človekovo spoznavanje samo subjektivno, da se nikakor ne vé, kakšne so stvari same na sebi. Glavni zastopnik te struje je Kant (1724—1804). Ta mož uči, da nima človeški um že sam po sebi določene oblike, po kateri spoznava. Idealna bít je določena po teh oblikah. Kakšne so stvari in kakšen je njihov vzrok, o tem ne pristaje nam nobena sodba.

Kantov subjektivizem sta dalje razvijala Fichte (1762—1814) in Schelling (1775—1854) in sta prišla do tega, da sta spoznavajoči subjekt in spoznani predmet istovetna. Spoznavajoči subjekt ustvarja s spoznavanjem predmete, ki jih spoznava. Stvari niso take, kot jih spoznavamo zato, ker je naše spoznavanje odvisno od njih, marveč zato, ker so stvari odvisne od spoznavanja. Ta dva modroslovca sta popolnoma dobro umevala, kakšno moč ima idealna bìt nad stvarno bitjo; zavedala sta se, da mora biti idealna bìt pred stvarno

kakor njen vzrok, toda prezrla sta, da subjekt take idealne bíti ni človeški, marveč božji um. Človeški um sta istovetila z božjim in človeka sta zenačila z Bogom. Ta nezmisel je še jasneje razvil Hegel (1770—1831).

Toda s tem možem se bomo bavili kasneje; zato za zdaj izpuščamo njegovo modroslovje in si ogledamo še ob kratkem drugo vrsto novejših modroslovcev. Ti so se oprijeli Bakonovega načela, da je pri umovanju le izkušnja veljavna. Najpreje so jeli tajiti zmožnost človeškega uma, s katero nam je mogoče spoznavati bistvo, stalno splošnost v stvareh. Locke (1632—1704) je prvi v tem zmislu izpopolnil Bakonova načela. Za njim je Hume (1711—1776) tajil vsako izvestnost našega umstvenega spoznavanja, zagovarjal le izvestnost čutil in pobijal celo načelo vzročnosti. Ti nauki so rodili kmalu v metafiziških in verskih vprašanjih dvomljivce in nihiliste. Najpreje so se pojavili nasprotniki razodete vere, ki so zavoljo lepšega še priznavali višje bivanje, toda tajili vsak vpliv božji na svet in življenje. V Lockejevi domovini na Angleškem štejemo med te prve žrtve empiristične zmote Folanda (1670—1722), Collinsa (1670—1729), Woolstona († 1731), Tindala (1656—1733) in Chubba (1679—1747). Od tam se je preselilo to zmotno umovanje na Francosko. Zastopali so je Montesquieu (1689—1755), Bayle (1647—1706), Voltaire (1694—1778), Rousseau (1712—1778).

A kmalu so se našli možje, ki so dosledno nadaljevali to negativno delo in jeli tajiti vsako nadčutno bìt, — tudi dušo in Boga. De la Mettrie, Helvetius (1715—1771) in pisatelj knjige »Système de la nature« (morda Holbach [1723—1789]) so naravnost trdili, da je človek navaden stroj, da misli niso druzega nego gibanje možgan, da je neumno govoriti o Stvarniku in o duši.

Ti razdiralci vsega umstvenega reda se pa prav za prav ne smejo šteti med modroslovce, ker ničesar ne razlagajo, marveč samo vse tajé. S samim tajenjem se pa pač ne more ustanoviti noben modroslovski sestav.

Žalibog je pa kmalu prišel čas, ko so njihove negativne trditve dobile tudi navidezne dokaze. Naravoslovska veda je vedno bolj napredovala. Kopernik, Galilei, Kepler in Newton — njeni poglavitni stebri — so bili verni možje, a pri njihovih učencih se je kmalu jel poznavati vpliv brezbožnega, skeptičnega in razdiralnega modroslovja.

Izvestnost našega umstvenega spoznavanja se je tajila najpreje v modroslovju. Odtod je to laž vsprejelo naravoslovje in se ravnalo po nji. Samo čutila so se še priznavala. Naravoslovska veda, ta vzvišena hčerka človeškega uma, je vstopila v službo grdega, sebičnega materijalizma.

Zgodovina modroslovskih sestavov nam jasno kaže, da materijalizem ni izviral iz naravoslovnih ved, marveč se je v naravoslovje vtihotapil po lažnjivem modroslovju.

To je zabredlo tako daleč, da je v tako zvanem pozitivizmu, ki ga je po zmotnih načelih Bakonovih in Descartesovih izvel Avgust Comte (1798—1857), naravnost proglasilo, da je vsako bogoslovje in vsaka metafizika nezmisel.

Zakon vzročnosti je našel pri pozitivistih nove nasprotnike. Comte in njegovi učenci so često povdarjali, da je človeku nemogoče spoznati zvezo

med učinkom in vzrokom. Če poči puška, vidim pač, kako se napne petelinec, kako udari na prašnico, vidim ogenj in dim in slišim pok, toda o kaki notranji zvezi med temi pojavi ne morem govoriti. Čutila mi pripovedujejo samo, kako si časovno sledé razni pojavi, in več sklepati nisem opravičen. — Tak je pozitivistični nauk o zakonu vzročnosti.

Globoko je torej padlo modroslovsko umovanje. In zdi se, kakor da bi peklenski negativni duh še posebno iz tega vzroka podžigal veri odtujene naravoslovce v nadaljnem raziskavanju, da bi nabrali čim največ dozdevnih dokazov za lažnjive modroslovske trditve.

Vendar vkljub vsemu temu še ne moremo govoriti o materijalističnem modroslovju. Ti zastopniki negativnih struj se pač morejo imenovati sovražniki krščanskega modroslovja, toda sami niso modroslovci. Človek zahteva od modroslovca točnega odgovora na zadnji ‚zakaj' in s tem ga še ne dobi, če se mu vrže v obraz trditev: Ti ničesar ne veš in tudi ničesar vedeti ne moreš. Naravoslovsko vedo so pač omrežili s svojimi nauki, toda človeka, njegovega življenja in zgodovine človeškega rodu niso mogli razložiti s samim pobijanjem. Odkod so pojmi, ki jih ima človek, odkod božja ideja, odkod ideja nravnosti, pravičnosti in lepote, odkod družabne ustanove; družina, država itd.? Vsega tega dosedaj opisani materijalizem ni razlagal. S človekom in njegovim življenjem se ni pečal. Bil je samo naravoslovski materijalizem, ki je preziral človeka, njegovo mišljenje in delovanje.

Priznavati moramo, da je imel ta materijalizem velikanski vpliv v vednostnem raziskavanju. Darwinizem je njegova nujna posledica. Nikakor ni prišel Darwin po svojih študijah do svojega znanega nauka, marveč napačno modroslovje je vanj in v njegove tovariše vcepilo zmotne predsodke, ki so ga zapeljali.

Toda ves ta materijalizem visi v zraku in nima zase drugega, nego strastne, bolne, negativne strani človekove. O materijalističnem modroslovju moremo govoriti še le, ko se je pričelo materijalistično razlagati **človeško življenje in njegova zgodovina**. Temu modroslovju je pričetnik Karol Marks, ustanovitelj socijalne demokracije. Temelje za njegovo sestav mu je pa podal Jurij Viljem Friderik Hegel.

III. Heglova dijalektika.

Heglovo modroslovje razmotruje najpreje umsko bìt, trdeč, da prav za prav resnično biva samo to, kar je splošno. Posamne stvari so samo dozdevni pojavi. Splošno ima pa svoj sedež samo v mišljenju v obliki — pojma. Zato trdi dosledno, da je bìt, mišljenje in pojem istovetno.

Ta pojem obsega v sebi vse, kar biva. Absoluten je. Izven njega ne biva nič. Bog ni druzega, nego ta logični pojem, ta enotnost vseh bíti, to splošno bistvo vseh stvari. V tem oziru moramo torej Hegla po pravici imenovati — panteista.[1] Zanimivo je, kako razlaga Hegel postanek tako raznovrstnih stvari iz svojega splošnega, absolutnega pojma?

[1]) Primeri: »Was Gott als Geist ist, dies richtig und bestimmt im Gedanken zu fassen, dazu wird gründliche Speculation erfordert. Es sind zunächst die Sätze darin enthalten: Gott ist nur Gott insofern er sich selber weiss; sein sich Sichwissen ist ferner sein Selbstbewusst-

Ta del njegovega modroslovja je za nas najvažnejši. Hegel trdi namreč, da je protislovje tisto sredstvo, po katerem se splošni pojem razvija v vse raznolike stvari.

Logični pojem biva samo v mišljenju in je sam po sebi splošen. S tem, da biva v mišljenju, je pa določen, torej sam s seboj v protislovju. H krati je torej splošen in nesplošen. Sam seboj ostaja istoveten; posamno določilo, ki si je pridobi v mišljenju, ga pa izpopolnuje in pri tem razvoju je postal bogatejši za to določilo.

S tem, da biva v mišljenju, se zanikava v svoji splošnosti. Ker pa ostaja še vedno istoveten sam s seboj, namreč splošen, zanikava s tem prejšnje zanikavanje. Po tem zanikavanju zanikavanja se obogatuje v svojem razvoju.

Temu razvoju pravi Hegel sam ‚objektivna dijalektika bíti' in zato se imenuje v tem oziru njegovo modroslovje dijalektično.

Grozovite so posledice navedenih načel. Ž njimi se nujno tají vsaka objektivna resnica; vse se vedno izpreminja in protislovja se enačijo. Tako daleč nas vodi Heglovo modroslovje, da nam zatrjuje: Bit in nebít, nič in nekaj sta istovetna.

Iz nebíti se razvija bít. V razvijanju samem, to je v nastajanju, ni nobenega razločka med njima. Absoluten je le splošen pojem, ki ni sam po sebi v ničemer določen, ki se pa po zanikavanju samega sebe in po zanikavanju tega zanikavanja razvija v vse najraznovrstnejše stvari. Ta splošni pojem premostuje vsa nasprotstva, združuje največja protislovja. Danes je tak v svojem razvoju, jutri zopet drugačen. A kakoršno je ravno v neki gotovi dobi njegovo dejanjsko bivanje, to je za tisto dobo resnično in pametno. Kakor se njegovo dejanjsko bivanje izpreminja, tako se izpreminja tudi to, kar se imenuje resnično in pametno. Samo po sebi sledi torej to-le načelo Heglovega modroslovja: Kar je pametno, to biva in kar biva, to je pametno (was vernünftig ist, das ist wirklich, und was wirklich ist, das ist vernünftig).[1]

sein im Menschen und das Wissen des Menschen von Gott, das fortgeht zum Sichwissen des Menschen in Gott«. Encyklopädie der philosoph. Wissenschaften im Grundrisse. Zum Gebrauche seiner Vorlesungen von Herrn Wilhelm Friedrich Hegel. Mit Einleitung und Erläuterungen herausgegeben von Karl Rosenkranz. Berlin 1870. Verlag von L. Heimann; str. 474.

[1]) Philosophie des Rechts. Vorrede; str. XIX. — S posebno zvitostjo brani Hegel ti svoji načeli. Encyklopädie o. c., str. 34 piše: »Diese einfachen Sätze haben Manchem auffallend geschienen und Anfeindung erfahren, und zwar selbst von solchen, welche Philosophie und wohl ohnehin Religion zu besitzen, nicht in Abrede stellen wollen. Die Religion wird es unnöthig sein in dieser Beziehung anzuführen, da ihre Lehren von der göttlichen Weltregierung diese Sätze zu bestimmt aussprechen. (Kako hinavsko se to sliši od moža, ki tolikrat zatrjuje, da o Bogu izven sveta ne moremo niti govoriti, da Bog ni druzega, nego logični pojem, po protislovjih razvijajoče se absolutno!) Was aber den philosophischen Sinn betrifft, so ist so viel Bildung vorauszusetzen, dass man wisse, nicht nur dass Gott wirklich, — dass er das Wirklichste, dass er allein wahrhaft wirklich ist (seveda le kot splošni pojem!), sondern auch in Ansehung des Formellen, dass überhaupt das Dasein zum Theil Erscheinung und nur zum Theil Wirklichkeit ist.« — Mnogo podobnih Heglovih besedi bi lahko navedli, ki nam kažejo, kako premeteno je znal slepiti ta mož zlasti z ozirom na vero svoje sodôbnike.

Z drugimi besedami se dá ta trditev tako-le izraziti: Absolutno splošno se vedno razvija. Vsak dejanski razvoj je resničen in pameten. Nič ne dene, če se izprevrže v razvoju to, kar danes biva, jutri v svoje popolno nasprotje. Resnica je le nekaj relativnega, ki se tako menja, kakor vse drugo na svetu.

Hegel se izraža še točnejše in pravi, da imamo zunanji izraz tega, kar biva, torej zunanji izraz tega, kar je pametno in resnično, v d r ž a v i. Država mu je »samosvestna nravna podstat«,[1]) ki sama po sebi hoče le to, kar je pametno. V državi imamo torej prav za prav vsakokratno lice absolutnega splošnega pojma. V državi ima svoje temelje vera, nravnost in pravo. Kakoršna je država, taka je tudi vera, taka nravnost in tako pravo. In vsaka država je za svoj čas, dokler biva, pametna in resnična. To se pravi: Despotične države so ravno tako upravičene, ravno tako pametne, kot ljudovlade; stara rimska država s svojim poganstvom, s svojim zatiranjem delavskih stanov, s svojo razuzdano nravnostjo, je bila za svoj čas prav tako pametna, kakor kasneje krščanska država. Posamne države so le posamne oblike razvijajočega se absolutnega splošnega pojma, ki so vse popolnoma upravičene. Dokler bivajo, so pametne, zakaj: »kar je pametno, biva in kar biva, je pametno«.

Protislovje je sredstvo v razvoju; absolutno združuje vsa protislovja in dokazuje brez prenehanja, da se nebit od biti ne razlikuje. Zakon protislovja je uničen.

Potemtakem imajo vsi, tudi najrazličnejši nazori, ki jih srečavamo v človeški zgodovini, popolnoma isto vrednost. Antropofagija (ljudožrstvo), suženjstvo, tlačanstvo in krščanski nazor o ljubezni do bližnjega so iste veljave. Fetišizem, malikovavstvo, muhamedanstvo in krščanstvo imajo popolnoma isto ceno. Vera je pametna, dokler biva; ko propade, preneha tudi njena pametnost. Nobene stalne resnice ni; nobenega stalnega načela ni. Absolutno se snuje preko protislovij vedno dalje, vedno ustvarjajoč nove oblike, vedno porajajoč novo pametnost, novo resnico. V človeškem umu pa prihajajo te oblike k samozavesti. Človek jih vsprejema vase in se jih zaveda. In česar se ravno v nekem določenem trenotku zaveda, to je zanj pametno in resnično. Po teh načelih razlaga Hegel človeštvo in njegovo zgodovino.[2])

S tako odločnostjo govori o Bogu in njegovem bivanju, da so ga ljudje brez samostojnega mišljenja prištevali najboljšim zagovornikom prave vere in njegovo modroslovje imenovali temelj religiji in bogoslovju.

[1]) »Der Staat ist die selbstbewusste sittliche Substanz, — die Vereinigung des Princips der Familie und der bürgerlichen Gesellschaft; dieselbe Einheit, welche in der Familie als Gefühl der Liebe ist, ist sein Wesen, das aber zugleich durch das zweite Princip des wissenden und aus sich thätigen Wollens die Form gewusster Allgemeinheit erhält, welche so wie deren im Wissen sich entwickelnde Bestimmungen die wissende Subjectivität zum Inhalte und absoluten Zwecke hat, d. i. für sich das Vernünftige will.« Encyklopädie o. c., str. 436. — Potemtakem se tudi ni čuditi, če imenuje državo »p r a v e g a, p r i č u j o č e g a B o g a, b o ž j o v o l j o, k i s e m o r a p o b o ž j e č a s t i t i«.

[2]) Primeri: »In der That, wenn in der politischen Geschichte Rom oder das deutsche Reich u. s. f. ein wirklicher und wahrhafter Gegenstand und der Zweck sind, auf welchen die Erscheinungen zu beziehen und nach dem sie zu beurtheilen sind, so ist noch mehr in der allgemeinen Geschichte der allgemeine Geist selbst, das Bewusstsein seiner und seines Wesens ein wahrhafter und wirklicher Gegenstand, Inhalt und Zweck, dem an und für sich

Ali je mogoč globlji propad? Heglovo modroslovje ne opravičuje le vsega, kar imenujemo zmoto, greh, hudobijo, laž, krivico, marveč enači vse to z resnico, pravico in dobroto. Ropar in v vednem zatajevanju živeči krščanski redovnik, vlačuga in usmiljena sestra, nedolžno dete in v podli pohotnosti oslabeli lahkoživeć — med vsemi temi ni nobenega razločka.

Razjarjen človek, ki preklinja sebe in Boga, in pobožen vernik, ki ponižno moli, sta iste veljave. Pri preklinjevalcu je preklinjevanje pametno, dokler biva, pri molilcu — molitev.

Zdi se nam na prvi pogled, da so to taki nezmisli, da jih ni mogoče pojmiti. To se sliši kakor zmedena sanjarija razbolele domišljije, kakor v deliriju rojene umstvene spake.

Vendar pa je Heglova dijalektika temelj vsemu novodôbnemu naziranju o svetu in življenju. Vse vede, ki so se odtujile od Boga in ki ne priznavajo večnih načel krščanskega modroslovja, sloné na Heglovem modroslovju. Modroslovsko stališče novodôbnega naravoslovja je popolnoma Heglovo. Kaj pa druzega izraža brezbožna razvojna (evolucijska) podmena, ki trdi, da je ves svet le v vednem razvoju se nahajajoča skupina atomov?

Brezversko jezikoslovje, pravoslovje, primerjajoče veroslovje sloní v svojih načelih na Heglovih naukih. Saj se pod pretvezo prave vede slovesno zatrjuje, da so vse religije enako upravičene oblike verskega razvoja, da so vsi raznovrstni pravni pojmi enako veljavni. V obče povsod v Bogu odtujenem znanstvu srečavamo razvojno podmeno. Vse, kar biva, je samo neka nujna oblika večnega razvoja. Oblike se pa vedno menjavajo. Druga izpodriva drugo brez konca, brez mej. Stalne resnice ni nobene.

Heglovo modroslovje s svojim naukom o državnem božanstvu je zelo prijalo absolutistično nadahnjenim državnikom njegove dôbe. Ker niso prodrli do jedra njegovega sestava, so jih preslepile tiste besede, s katerimi Hegel opisuje državo. Zato so na vso moč podpirali Hegla in njegovo modroslovje. Prezrli so pa, da se država tudi razvija preko protislovij in da je jedna državna oblika le toliko časa »pričujoči Bog«, dokler je druga ne izpodrine. Način, po katerem se ustanovi nova oblika, je zanikavanje prejšnje oblike, in to zanikavanje je tudi popolnoma upravičeno in pametno.

Mlajši Heglovi privrženci so se tega načela z veseljem poprijeli. Sodili so, da so sposobni zanikavati tedanje državne oblike in pripravljati nove; smatrali so se za dovolj zmožne pomagati absolutnemu pojmu, da se razvije v novo božanstvo.

alle anderen Erscheinungen dienen, so dass sie durch das Verhältnis zu ihm d. h. das Urtheil, in welchem sie unter ihn subsumirt sind und er ihnen inhärirt, allein ihren Werth, so wie sogar ihre Existenz haben. Dass in dem Gange des Geistes (und der Geist ist es, der nicht nur über der Geschichte wie über den Wässern schwebt, sondern in ihr webt und allein das Bewegende ist) die Freiheit, d. i. die durch seinen Begriff bestimmte Entwicklung das Bestimmende und nur sein Begriff sich der Endzweck, d. i. die Wahrheit, sei, da der Geist Bewusstsein ist, oder mit anderen Worten, dass Vernunft in der Geschichte sei, wird theils wenigstens ein plausilber Glaube sein, theils aber ist es Erkenntnis der Philosophie.“ Encykl. o. c., str. 455.

Vzlasti ruski vseučiliščniki, katerih je bilo začetkom zdanjega veka vse črno po nemških vseučiliščih, so hlastno vzprejemali vase Heglova načela in živahno zanikavali domačo državno obliko. To zanikavanje se z drugo besedo imenuje — revolucija in ruski zanikovalci vseh obstoječih oblik razvijajočega se absolutnega pojma so si nadeli značilno ime — nihilistov. D à , H e g l o v a s e t e v j e p ò g n a l a r e v o l u c i j s k i c v e t , r o d i l a j e n i h i l i z e m.

Hegla imenujemo po pravici očeta revolucijskega modroslovja in umskega začetnika ruskega nihilizma.

Svoje bravce pa, ki so nas blagohotno spremljali do semkaj, vprašujemo: Ali ni suha, na videz neužitna igrača z besedami, kakor se nam na prvi pogled vidi Heglovo modroslovje, izredno praktičnega pomena?

V eni stvari je potrebovalo to modroslovje nujne izpremembe, da se je smelo imenovati popolnoma nihilistično. Hegel pričenja svoje modroslovje z idealno bitjo, in svet mu je razvoj te nesvestne, splošne, absolutne idealne bíti. Tega načela ni mogla pojmovati materijalistična njegova dôba. Saj po tem načelu duh vse vzraja in tvar nima prav za prav nobene veljave. Hegla torej še ne moremo imenovati materijalističnega modroslovca, dasi je ravno njegov sestav najbolj pospešil materijalistično naziranje. Hegel tiči še popolnoma v Kantovem, po Fichteju in Schellingu izpopolnjenem subjektivizmu. Idealizem mu je temelj.

Ta idealizem je bilo treba vreči iz Heglovih naukov in postaviti njegovo razvojno načelo na čisto materijalistična tla. To se je tudi kmalu zgodilo. Karol M a r k s je izvršil to delo. Materijalistično je izpremenil Heglove nauke in nanje je sezidal — s o c i j a l n o d e m o k r a c i j o.

(Dalje.) Dr. Janez Ev. Krek.

Ob osemstoletnici križarskih vojsk.

(1096—1896.)

Če preskočimo v duhu dolgo vrsto osem stoletij, vidimo v Evropi kaj živahno gibanje. Pred oči nam stopi pojav, ki o njem moramo strmeti, ker mu ne najdemo enakega v vsej zgodovini človeštva.

Današnji svet sicer rad praznuje vsakovrstne obletnice, vendar v svojih velikih skrbeh nima časa, da bi se spominjal osemstoletnice tega velikanskega evropskega dogodka. Edino v Clermontu na Francoskem so lani slavili osemstoletnico glasovite klermontske sinode, in Rim, ki je bil glava velikega pokreta, se je tudi l. 1896 natihoma spominjal začetka križarskih vojsk. Bodi tudi nam dovoljeno pomuditi se nekoliko pri tem dogodku. — Ni naš namen pripovedovati zgodbe križarskih vojsk, ker to najde čitatelj v vsaki svetni zgodovini, marveč razmotati želimo le nekatere misli, katere nam vzbuja ta epohalni dogodek.

Če razmotrujemo križarske vojske z zgodovinsko-filozofičnega stališča, se nam zdi, da stojimo pred velikansko egipčansko piramido. Ogledujemo jo od spodaj navzgor, z desne na levo, preiskujemo nje temelje, povprašujemo po namenu, po delavcih, ki so jo delali, in vse nas napolnjuje z začudenjem.

Dolgih osemsto let nas loči od križarskih vojsk, a mnoge točke se dotikajo, mnogotere časovne razmere so si precej slične.

Pred osemsto leti je kruto klanje kristijanov na vzhodu vzdignilo celo Evropo na noge, vseh oči so bile obrnjene na iztok, in ob osemstoletnici se zopet ves zahod nekoliko plašno, nekoliko radovedno obrača na skrivnostni vzhod. Po križarskih vojskah sta se tudi na duševnem polju spoprijela dva nasprotna principa: križ in polmesec, vera in nevera, krščanska in mehkužna arabska omika. In dandanes si stojita zopet dva principa nasproti: vera in nevera, žlahtna omika in razdivjana razuzdanost.

Oglejmo si torej križarske vojske kar zgodovinski čin in potem razmotrimo nekatere točke, ki nekako vežejo enajsti in dvanajsti vek z devetnajstim in prihodnjim dvajsetim.

Začetek križarskih vojsk.

Evropski položaj v predvečerju križarskih vojsk je bil čuden. Ravnokar se je bil odigral prvi čin velikanske drame, titanskega boja med papeštvom in cesarstvom. Veliki papež Gregorij VII. je v pregnanstvu legel v grob, toda njegov duh je še živel, njegove ideje so še dalje pretresale krščanski zahod. Gregorij VII. je vzdramil duhove; njegova močna roka je pregnala krivoverstvo iz nižjih slojev, služabnike cerkvene je navrnila na pot duhovskega življenja, visokim in nizkim je vdehnila svežega verskega duha, duha one vere, ki gore prestavlja.

Tako je bilo v zapadni Evropi. A na vzhodu je žarelo nebo od strašnega požara, ki se je zanetil v osrčju vroče Arabije in pretil požreti ves svet. To je Mohamedova vera, ki je ustanovila nove države in nov družaben red. Poleg nje se je razvila tudi posebna kultura, ki se je nenavadno hitro širila po Aziji (v Bagdadu) in po Evropi na pirenejskem polotoku. Dasi so bili sledbeniki prerokovi med seboj nesložni, okrutni drug proti drugemu in vdani mehkužnemu uživanju, v enem so bili vendar edini in trdni: vse brez razlike je navdajalo fanatično sovraštvo do krščanstva, njih fatalistična vera jim je dajala moči, ki ni poznavala nobenih težav in ovir. Dočim so se krščanski knezi med seboj klali in ropali, kakor bi se hoteli sami pokončati, je drla arabska moč nalik silni povodnji vedno naprej. Nastalo je velevažno prav svetovno vprašanje, od katerega je bila odvisna usoda olike in omike ne le evropskih narodov, marveč celega sveta: Kdo bo vladal svet, križ ali polmesec? Kdo bo likal mlade barbarske narode, krščanska ali arabska kultura?

Položaj za krščansko vero in omiko je bil nad vse resen. Najhujši udarec za krščansko stvar je bil, da so mohamedanci osvojili sveta mesta,

kjer je živel, trpel in umrl Ustanovitelj krščanske vere. Ta mesta so bila kristijanom najdražja svetinja. Že od davnih časov so hitevali tja. Palestina je bila še vedno obljubljena dežela. Veliki grešniki so izkušali tukaj zadostiti za svoje pregrehe in najti mir vesti; oni ki so jih trle kake težave, so iskali tu pomoči, drugi so se zopet zahvaljevali za prejete dobrote.

L. 638 je padel Jeruzalem v roke nevernikom. Iz početka se kristijanom ni še prehudo godilo, toda ko so se v 10. veku surovi Turki polastili Jeruzalema, so trpeli krščanski romarji neznanske težave. Ko so lačni, bosi in vsi utrujeni prišli do obzidja sv. mesta, so morali plačati visoko vstopnino. Toda od kod naj dobé denarja, ko so jih večkrat že med potom oropali? Tako blizu cilja, po tolikih težavah, so ležali bledi in lačni pred mestnimi vrati v nadlogo sebi in drugim! Tisti, ki jim je bila sreča mila, da so se vrnili, so pripovedovali rojakom o neznanskem trpljenju palestinskih kristijanov in evropskih romarjev. Njihovo pripovedovanje je šlo od ust do ust, od mesta do mesta, in kakor že pravi izrek »fama eundo crescit«, je ljudska domišljija še vse povečala in okrasila. To je pa vzdramilo krščanski ponos v evropskih narodih.

Krščanska vera se je takrat že globoko vsadila v ljudstva, ravnokar dovršeni boj med cesarstvom in papeštvom je vzbudil krščansko zavest, očistil in ojačil cerkev, ideje Gregorjeve so kakor električna iskra pretresle krščansko Evropo.

To je bilo potrebno.

Krepki in čili narodi, polni mladeniškega ognja, ki se še niso popolnoma osvobodili barbarstva, boja in dela željni, so bili v nevarnosti, da se ali med seboj pokoljejo in si onemogočijo duševni napredek, ali pa da padejo v pogubno fizično ter duševno letargijo in mrtvičnost. Evropa je bila takrat podobna prenapeti električni bateriji in križarske vojske so bile dober vodič, ki je olajšal nakopičene moči. Prej razkrojeni zahod se je naenkrat združno vzdignil proti vzhodu.

Že Gregorij VII. je snoval, kako bi krščanske narode vnel za boj zoper sovražnike krščanskega imena in skrunivce svetih mest. Ko bi ta genij bil izvršil svojo misel, bi bil izvestno dosegel sijajne uspehe. Toda kruti boj s Henrikom IV. mu je prekrižal vse načrte. Ni slavil slavja na grobu Zveličarjevem, ampak umrl je v pregnanstvu v Salermu. Veliki Gregorij je padel, a njegova misel je ostala, in ostvaril jo je njegov naslednik in učenec, ognjeviti Francoz Urban II. (1088—1099.)

Urban ni bil sicer tako globokoumen, čvrst in močan, kakor njegov učenik, vendar spreten, razborit, vstrajen, odločen in srčen.[1])

L. 1095. je sklical dva cerkvena zbora: meseca sušca v Piacenco in v listopadu v Clermont. Ta dva zbora sta izmed najsijajnejših, kar jih zgodovina pozna, dva epohalna parlamenta, velikanska ljudska tabora enajstega veka, Tukaj so bili cerkveni dostojanstveniki in državni velmožje v sijajnem blesku in poleg njih neizmerna množica ljudstva. Tukaj je bil v pravem pomenu zastopan ves narod. Noben govornik na svetu menda ni imel tako dovzetnih

[1]) J. B. Weiss, Weltgeschichte 3. Auflage IV. str. 604.

in mnogoštevilnih poslušalcev, kakor sta jih imela Urban II. in Peter Amijenski. S kratkimi, preprostimi besedami je Urban tako podžgal množice, da je v nepopisnem navdušenju vse zavpilo: »Diex le veult! Deus lo volt!«

Vsebina teh preprostih govorov tehta veliko več na zgodovinski tehtnici, kakor govori Ciceronovi in Demostenovi.[1])

Važno retorično pravilo je, da si govornik nakloni voljo poslušalcev. Zlasti ako jih hoče pridobiti za kako važno idejo, povzdiguje njih vrline in čednosti, opravičuje in zakriva njih slabosti in napake.

Urban je pa ravnal prav nasprotno. Svoje poslušalce je imenoval naravnost kar so bili: razbojnike, tatove, lakomneže itd.

»Dvignite se«, je dejal, »in obrnite svoje orožje, s katerega kaplja bratovska kri, proti sovragom krščanske vere. Vi, tlačitelji sirot in vdov, vi, razbojniki in skrunivci cerkvâ, vi, roparji tujega blaga, vi, ki za plačo prelivate krščansko kri, vi, ki kakor jastrebi letite na bojišče, ko vam zadiši kri, podvizajte se, če vam je do duše vaše, vzdignite se pod praporom Kristusovim v obrambo Jeruzalema. Vi vsi, ki ste krivi takih zločinstev, ki vas ločijo od kraljestva božjega, odkupite se s tem, ker to je volja božja!« — »To je volja božja!« — zagrmelo je enoglasno iz tisočerih grl.

V boj za sv. mesto! je bila edina misel, ki se je polastila duhov, in pred katero so se celó strasti morale umakniti vsaj za nekaj časa. Človeški napuh, častilakomnost, občutljivost, prepiri, vse je podleglo silnemu navdušenju. Zdelo se je, da je izginil celó razloček med stanovi; gospodar in hlapec sta imela le en naslov — kristijana, le eno dolžnost — braniti vero z orožjem v roki.

Nastalo je pravo preseljevanje narodov. Menihi so zapustili samostane, prepričani, da jih glas božji kliče v sv. deželo, puščavniki so ostavili skrivališča, šume in puščave ter se pridružili križarjem. Obrtniki, trgovci in deavci so zapuščali svoja opravila in hiteli v boj. Grofje in baroni so pozabili stare prepire, tudi za graščine niso več marali; srce jih je gnalo v sv. deželo.

Kar je najbolj čudno, razbojniki in roparji so prilezli iz svojih brlogov, priznali očitno svoja hudodelstva in se zavezali, da bodo v Palestini zadostili za svoje hudobije. Tudi žene z otroci so si pripele križ na prsa in v celih trumah šle od mesta do mesta, kličoč vselej, ko so zagledale kako novo mesto: Ali je to Jeruzalem? V pomorskih pristaniščih je bilo videti ljudi iz vseh krajev, in četudi niso drugi drugega razumeli, srca so se vendar razumela. Dovolj je bilo pokazati znamenje križa, in našli so se povsod bratje.

Zdelo se je, da je vsa narava pretrgala svoje zakone. Ljubezen do domače zemlje, družabne vezí, najvažnejša srčna čuvstva med stariši in otroki, zakonskimi in zaročenci, vse se je moralo ukloniti veliki ideji, ki si je osvojila krščanski zahod.[2]) Ni jih manjkalo, ki so pripovedovali tudi o čudežnih znamenjih na nebu. V živahni domišljiji so videli v oblakih križe, meče, borilce, gradove, angele, ki so opominjali na boj. Stari junaki in svetniki so prišli iz svojih grobov, celó Karol V. se je pojavil.[3])

---

[1]) Ferd. Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom. IV. str. 275 v opombi.

[2]) M. Michaud, Histoire des Croisades. Paris 1813. I. 109.

[3]) Weiss, Weltgeschichte IV. 607.

Po zimi 1095—1096. l. se je vsa Evropa izpremenila v velikansko orožarnico. Kovali so se meči, ostrile sulice, pripravljali ščiti itd.

Ce je kdo moral doma ostati, je prav zavidal odhajajoče. Leta 1096 in 1097 je bila, rekel bi, vsa Evropa v Aziji. Neštevilni rodovi so v teku stoletij prihrumeli iz prostrane Azije v Evropo, zdaj se je pa na mah vzdignila Evropa in planila kakor hudournik črez Azijo.

Sodba o križarskih vojskah. — Svojstva pravega zgodovinarja. — Pravična sodba o križarskih vojskah.

Sodbe zgodovinarjev o tem čudnem pojavu so kaj različne. Mnogi jih obsojajo in zaničljivo zasmehujejo kot delo barbarstva, fanatizma in srednjeveškega mračnjaštva. Marsikateremu profesorju so povod, da dá duška pred poslušalci svoji nevolji nad temnim srednjim vekom. Angleškemu zgodovinarju Gibbonu so križarske vojne nepotrebne in brez zmisla; toda protestant in prostomislec Gregorovius ga ostro zavrača, češ: »Dandanes je smešno gledati resnobnost in trudapolno dokazovanje Gibbonovo, da so križarske vojske nepotrebne.« [1])

Največkrat se bere in sliši, da so križarske vojne delo verskega fanatizma. Tudi to trditev odbija Gregorovius: »Neumno je po osmih stoletjih dokazovati, da so križarske vojne delo verskega fanatizma; one so razodetje svetovnega duha, proizvod polne narave srednjega veka, velika epoha v življenju človeštva samega.« [2])

Ta »Weltgeist« diši sicer po idealističnem panteizmu, vendar popolnoma se strinjamo s pisateljem, da so križarske vojske velika, dà, ena največjih prikazni v zgodovini. Oni, ki pomilujé majejo glave nad križarskimi vojskami, kažejo le omejenost svojega duševnega obzorja. Modroslovec-zgodovinar pa se s stojičnim mirom postavi pred vsak zgodovinski dogodek, ker veliki pojavi v življenju človeštva se morajo bolj preučevati kakor psovati. Ravno tisti, ki največ zabavljajo črez križarske vojske, smatrajo večinoma »javno mnenje« za nravno merilo. Ali pa križarske vojske niso izraz javnega mnenja?

Brez strastnih agitacij (kakoršnih je vajen naš vek), je vzplamtel ves krščanski zahod za isto idejo. Ubogi puščavnik in goloroki papež sta sklicala zahodnjake na pomoč vzhodnim kristijanom, in od vseh strani je jima grmelo nasproti: To je volja božja!

»Cloveški duh je bil takrat uklenjen v verige cerkvene oblasti in papež je tiral podložnike v fanatičen boj; sploh vsega zlega v srednjem veku je papež kriv.« Tako se bere in sliši vsak dan.

Toda ali ni bil papež tudi sam le slaba edinka v vesoljnosti človeške družbe, ali ni tudi sam bil le orodje nepremagljivih idej? — Govorimo s stališča nasprotnikovega. Kako se je mogel dati zlorabiti tako velik del človeškega rodú? Križarske vojske je proizvedel najžlahtnejši del človeštva, ta

[1]) Gesch. d. Stadt Rom. IV. str. 273.

[2]) . . . sie (die Kreuzzüge) sind eine Offenbarung des Weltgeistes, ein Product der vollen Natur des Mittelalters, eine grosse Epoiche im Leben der Menschheit selbst. L. c. 272—273.

del, ki nam je zapustil veličastna dela umetnosti in katerega potomci se zdaj ponašajo, da stojé na vrhuncu omike.

Res je, cerkveni poglavar je vrgel iskro v gromado, cerkev se je postavila na čelo velikemu pokretu, toda zastonj je podmetati iskro, kjer ni pripravnega goriva, zastonj je vnemati množice za idejo, katera jim je popolnoma tuja. Posamezniki se dajo morda pridobiti, množ pa ne. Ideja križarskih vojsk je bila torej lastnina in prepričanje celega krščanskega zahoda. In pred takim splošnim prepričanjem mora imeti človek spoštovanje. — Ravno tisti, ki dandanes na vsa usta razglašajo svobodo vesti, mišljenja in prepričanja, brezozirno obsojajo dogodke in čine minolih stoletij, ne meneč se za to, da so izumrli rodovi imeli tudi svoje prepričanje, da so jih v dejanju vodile morda visoke ideje, za katere je zdanji čas sicer nedovzeten, a oni so bili pripravljeni za nje vse žrtvovati. Ako vidimo, da je kdo popolnoma vnet za kako idejo ter povsem prepričan o njeni vrednosti, moramo vsaj ceniti njegovo prepričanje, četudi se ž njegovo idejo ne zlagamo. To bi naj uvaževal vsak, ki hoče presojati zgodovinske dogodke.

Največja hiba za zgodovinarja je, ako se ne more povzdigniti nad površje modernega naziranja, v katerem se je izšolal in v katerem živi. Kdor hoče nepristransko presojati kak zgodovinski pojav, mora najprej odložiti moderne naočnike, postaviti se mora na stališče onega časa, upoštevati vse okoliščine, kulturne, politične, družabne, dušeslovne nazore in prepričanje tistih, ki so sodelovali pri kakem dogodku.

Rekli smo že, da so križarske vojske podobne egipčanskim piramidam. Vsak potnik strmí pred njimi; toda, ko bi dandanes kdo začel zidati tako piramido, imeli bi ga vsi za norca. Ravno tako, ko bi dandanes kdo hotel uprizoriti križarske vojske v oni obliki in v onem obsegu, kakor so bile v dvanajstem in trinajstem veku, bi se mu po pravici smejali. Ali ravno tako napačno je zdanje razmere in nazore rabiti kot merilo za dogodke prejšnjih časov. Tako ravnajo oni, ki brezpogojno obsojajo križarske vojske in njihov čas. Največkrat so tega krivi njihovi moderni filozofični nazori.

Zgodovinar mora biti sicer modroslovec, ker brez modroslovja je zgodovina kup razmetanih dejstev, toda varovati se je jako, da modroslovni zistemi ne postanejo za zgodovino Prokrustova postelja. Za presojevanje zgodovinskih dogodkov treba je v pravem pomenu svobodnega duha. V zgodovinskem raziskovanju velja pred vsem metoda »a posteriori«. Metoda »a priori« se seveda ne more popolnoma izključiti, ker zgodovinar mora že prinesti s seboj najvišja načela, kakor so n. pr.: vsak učinek ima svoj uzrok, kar je protislovno, ne more biti oboje resnično itd. Toda svojega filozofičnega zistema ne sme nikdar postaviti za kriterij zgodovinskih dogodkov. Človeški duh je preveč nagnjen k temu, da povsod išče in nahaja dokazov za ono, kar je že poprej vzprejel za resnico. — Celo takrat, kadar je resničnost kakega filozofičnega principa nedvomljiva in zveza med tem principom in kakim dogodkom tudi gotova, ni varno kar naravnost s tem principom meriti dogodka.[1])

[1]) „Principes de la critique historique“ par le P. Ch. de Smedt, S. 7 (bolandist). Liège-Paris 1883, str. 38—39.

Vkljub temu mora zgodovinar biti modroslovec, t. j. ne sme ostati pri zunanjih, tvarnih dogodkih, marveč mora iskati njih notranjo zvezo in ideje, ki so nekako duša zgodovinskih dogodkov.

Ne sme pa gledati na to, kar se strinja ž njegovimi nazori, marveč na to, kaki nazori so vodili one, ki so sodelovali pri kakem dejanju. Kdor tako prostodušno razmotruje križarske vojske, za tega so pravi čudež. »Čemu bi se modroslovec bolj čudil, o čem bolj strmel, kakor o prizoru, ko se vsa Evropa, rekel bi, do temelja potrese in se dvigne kakor en mož z orožjem v roki proti Orijentu?« [1])

V resnici so križarske vojske globok in zanimljiv predmet za modroslovno razmotrovanje. — Kakor imamo dušeslovje posameznih ljudi, tako tudi celih narodov, in kdor bi hotel, recimo, pisati dušeslovje narodov, bi imel v križarskih vojskah obilo gradiva. Malo imamo zgledov v zgodovini, da bi kaka ideja narode tako močno prevzela, kakor ideja križarskih vojsk. Vse dušne in telesne moči, dobre in slabe lastnosti; čednosti in strasti z vsemi svojimi oblikami se tukaj kažejo našim očem. Najskrivnejše moči, ki tiče v človeški naravi, so privrele na dan. Najvzvišenejše čednosti in najpodlejše strasti so se podile v vseobčnem gibanju.

Krščanska ponižnost, viteški ponos in skoro nadčloveško junaštvo so se družili v eni osebi.

Krščanski križarji so trpeli neznosno vročino, lakoto in žejo, a tudi v največjih nevarnostih in težavah, na dolgih in trudapolnih potih po azijskih puščavah, v grozni stiski v Antijohiji, popolnoma iznemogli pred zidovi jeruzalemskimi, so vendar ohranili pogum, njih volja je bila kakor jeklo, njih duh vedno svež. — In ti ponosni junaki, pred katerimi je trepetal mohamedanski svet, so padali v prah in kleče hodili po svetih mestih, proseč odpuščanja za svoje grehe. Duhovniki, ki so jih spremljali, niso hvalili njih junaštva, ampak izpodbujevali so jih le z očitanjem njih pregreh; hrabri vitezi pa so radovoljno sprejemali ukore in kakor levi drevili v boj za veliko idejo. Po najsijajnejših zmagah so se oblačili v spokorno odelo, uspehe so pripisovali le Bogu.[2]) Daleč od domovine so prelivali svojo kri, da bi le pomagali ondotnim kristijanom, ptujim in neznanim po krvi, a bratom v Kristusu. Takega idealnega edinstva med narodi ni poznal svet dotlej, ni ga mogla ustvariti nobena druga vera, nobena druga ideja, kakor le krščanska.

V križarskih vojskah pa nahajamo tudi temne strani. Zgodovinar mora sicer hladnokrvno presojati dogodke, vendar mu ne sme biti vse eno, kako moralično vrednost imajo. Da je v križarskih vojskah marsikaj temnega, je naravno. V takem burnem in viharnem pokretu pridejo na svetlo vsakovrstne sile, človek se tukaj pokaže celega človeka. Ne le duševno, marveč tudi tvarno bitje je človek. Razum in volja človeška določujeta dejanja, toda pogostoma sta podvržena strastem, predsodkom, zmotam, sebičnosti, počutnosti. Od tod neskladnost v človeških dejanjih. V tem oziru moramo pritrditi zgodovinarju, kakoršen je Gregorovius, ki pravi: »Sveta lakota po zlatu« (auri

[1]) Michaud I., str. 112.

[2]) Michaud I., str. 480—481.

sacra fames), ki v človeštvu igra ravno tako svojo ulogo, kakor najidealnejši verski nagib, nas opominja vedno, da polovica zgodovine pripada materiji,[1]) — kakor polovica človeka samega, lehko dostavimo. Ne moremo odobravati tega, da so na mnogih krajih v svojem ognju začeli krvavo preganjati jude, obsojati moramo razsajanje fanatične druhali, ki je brez reda rogovilila po Ogrskem, Bolgarskem in Grškem, koža nam se ježí o groznem klanju v Jeruzalemu. Tudi marsikaj nespametnega nam stopa pred oči.

Neodpustljiva lahkomišljenost se nam zdi, da so cele čete otrok puščali iti na vzhod, kjer so jih brezdušni trgovci prodajali v sužnost. Do 200.000 potnikov je letelo za neko gosjo, katero so imeli za navdahnjeno.[2]) Vsak veliki pokret pač ima tudi svoje spačke. Premislimo le, kaka zmes je bila tukaj nakopičena! Najrazličnejši narodi, vsakovrstni značaji, neolikana, polbarbarska druhal, razbojniki in oderuhi! Pri taki sodrgi surove moči kaj lehko nadvladajo, navdušenje se lehko izprevrže v fanatizem. Ti ljudje so si zabili v glavo, da bo boj za sveto mesto izbrisal vse njih grehe in v tem prepričanju so počenjali najgroznejša hudodelstva. Nobena moč na svetu ni mogla brzdati groznih sil, ki so izbruhnile na dan. Peter Amijenski jim je sicer bil vodja, toda silnih moči ni mogel obrzdati. Lehko mu je bilo zanetiti ogenj, ali strašnega plamena ni mogel ugnati v določene meje.

Toda nepristranski sodnik mora postaviti na tehtnico svetle in temne strani. Činom posameznega človeka je težko določiti moralno vrednost, ker nihče umrljivih ne more videti vseh skrivnostnih nagibov človeškega srca, pri činih pa, ki so proizvod tisočerih glav, je to še tem težje.

V idealnem, realnem in moralnem svetu vladajo trije zakoni: metafizični, fizični in moralni. Metafizični zakon ne pozna nikakšne izjeme, tukaj lahko s popolno gotovostjo obrnemo splošno pravilo na vsak posamezni slučaj, nikdar se n. pr. ne more zgoditi, da bi krog bil četverooglat. — Veliko vprašanje pa je gledé na fizični zakon, ali je ta tudi večen in neizpremenljiv, ali pa je izjema mogoča v rokah tistega, ki je dal naravne zakone. Rešitev tega vprašanja je važna za modroslovca in zgodovinarja, ali tukaj se ne moremo s tem pečati, ker ni v strogi zvezi z našim predmetom.

Tretji zakon je pa nravni in moralni, po katerem se vršé dejanja človeška, izhajajoča iz svobodne volje. Tukaj je treba velike pozornosti zlasti zgodovinarju, ki obdeluje dejanja posameznih ljudi in celih narodov. Volja človeška je podvržena strastem in zatorej ima ta zakon veliko izjem. Moralni zakon je n. pr., da otroci ljubijo svoje stariše, a koliko izjem vidimo v vsakdanjem življenju! Krivično in nepremišljeno bi bilo splošno pravilo obračati na vsak posebni slučaj in ravno tako napačno iz posameznega slučaja sklepati o celoti. Dejanje posameznega človeka se ne sme nikdar postaviti kot splošna sodba in uštevati celoti: Ako n. pr. prideš v tuje mesto in kar v prvi ulici srečaš tri pijance, ali smeš iz tega sklepati: v tem mestu so sami pijanci? Ravno v tem se največkrat greši, kadar kdo presoja neko dôbo, narod, pokrajino, stranko ali stan. V moralnem redu je indukcija od posameznega na

[1]) Geschichte der Stadt Rom IV., str. 282.
[2]) Weiss, Weltgeschichte IV., str. 608.

splošno jako zapeljiva. To moramo imeti pred očmi, kadar govorimo o križarskih vojskah. V četah križarjev vidimo tolpe pustolovnih vitezov, razbojnikov, potepuhov. Da ti niso šli iz čistega namena na vzhod in da niso mnogo povpraševali, kaj je prav in kaj ne, je gotovo. Toda je li pravično iz tega sklepati, da so v obče vse križarske vojske bile le proizvod ropaželjnosti in fanatizma? — Poleg teh vidimo množice vrlih mož, ki so šli iz najčistejšega namena v tuji svet pomagat tlačenim bratom, ne vedoč, ali se vrnejo kdaj ali ne, ali se bo njih podjetje posrečilo ali ne. — Med križarji vidimo tudi duhovnike in menihe, katerih ni gnala v Palestino gorečnost za sveto stvar, marveč nada, da zadobé ondi nove škofovske stolice in druge lepe časti. Ali pa smemo iz tega sklepati, da so vsi šli iz sebičnih namenov v sveto deželo, da je »duhovni jarem« silil narode v daljni svet le za to, da bi cerkveni služabniki dosegli svoj namen, da bi cerkev obogatela in utrdila svojo »neomejeno« oblast nad narodi? Ne! Velika večina jih je šla s križarji le zato, da bi jih izpodbujala na potu, tolažila v nadlogah in širila v sveti deželi kraljestvo božje. Nikake časne nagrade niso pričakovali in ne dosegli; čast božja in blagor vzhodnih kristijanov je bil njih edini smoter, edino plačilo.

Nasprotnosti se med seboj pojasnjujejo. Ako primerjamo svetle in temne strani v križarskih vojskah, studi se nam marsikaj, zato se pa tem bolj lesketa častna večina nesebičnih, značajnih in požrtvovalnih môž. Kolikor koli sebičnih, nepoštenih nagibov in strasti je sodelovalo v tem nenavadnem pokretu, vendar »varal bi se, kdor bi mislil, da vera ni bila glavno gibalo, ki je močno gnalo množice križarjev«.[1]) Ako denemo na tehtnico križarske vojske ali kakoršen koli veliki zgodovinski dogodek, prepričamo se, da je končni rezultat vselej dober. Človek odločuje s svojo voljo posamezne čine, ima pred očmi nekak cilj in izbira tudi potrebna sredstva, da ga doseže. Njegov namen je lehko jako vzvišen in sredstva izvrstna, ali pa tudi jako slab in sredstva nepoštena. A vse to je delno (partikularno), vkljub tej posameznosti pa vendar vidimo nekako skladnost in skupen rezultat celih narodov in stoletij. Zatorej se vsi večji zgodovinarji in modroslovci strinjajo, da človeška dejanja prešinja še nek drugi, višji element, katerega se človek v svojem dejanju morda ne zaveda, ki pa iz njegovih činov proizvaja posledice, na katere ni mislil, in njegova dejanja dobé v zgodovini pomen, o katerem se mu še sanjalo ni. Ta višji element so ideje, ne kakor bi visele nekje v zraku v Platonovem in Heglovem smislu, marveč te ideje izvirajo iz večnega in neskončnega razuma božjega t. j. P r e v i d n o s t b o ž j a v o d i z g o d o v i n o č l o v e š t v a. »Božanstvo«, pravi Ranke, »je vselej ideal, ki sveti ljudem; v človeškem dejanju in nehanju še tiči sicer tudi nekako drugo nagnjenje, obrnjeno na razmere in pogoje realnega bivanja, vendar človeštvo neprenehoma hrepeni pa božanskem.«[2])

---

[1]) Michaud o. c. I., str. 109.

[2]) »Das Göttliche ist immer das Ideale, das den Menschen vorleuchtet; dem menschlichen Thun und Lassen wohnt zwar noch eine ganz andere, auf die Bedingungen des realen Daseins gerichtete Tendenz inne, aber es strebt doch unaufhörlich nach dem Göttlichen hin.« Weltgeschichte I., str. 3.

V zgodovini sta prepredeni **človeška volja** in **previdnost božja**, ki bije po žilah svetovnega gibanja. In ta cilj, ki ga daje višja roka človeškim dejanjem, je vselej dober in se vselej doseže; to je z jedne strani poveličanje božje, z druge pa napredek človeškega rodu k večjemu usovršenju.

Pomen križarskih vojsk.

Ako se vprašamo, kak pomen imajo križarske vojske v zgodovini kot celoti, t. j. kak uspeh, kake nasledke so rodile za človeštvo v gmotnem in duševnem oziru, najdemo zopet jako različna in nasprotna mnenja. Nekaterím so te vojske vir vsega zlega, ki je prišlo črez Evropo naslednja stoletja, drugi jih pa povzdigujejo nad zvezde. Miren opazovalec gré tudi tukaj srednjo pot. Ni dvomiti, da je marsikatera obitelj zaplakala vsled križarskih vojsk, veliko denarja je odšlo v globoko Azijo, mnogo delavnih moči se je izgubilo, tako da so cele pokrajine ostale skoro prazne in neobdelane. Resnica je tudi to, da so zlasti poznejše vojske jako poostrile nasprotje med vzhodom in zahodom. Toda kakor so nesreče in nadloge v življenju posameznega človeka večkrat zdravilo zanj in pripomoček k duševnemu in gmotnemu napredku, tako so tudi križarske vojske za evropski svet bile ostra burja, ki je očistila soparni zrak. Človeški duh se je brezdvomno po tem velikem dogodku pretresel in vzdramil; začel je nagloma razvijati svoje zmožnosti, in res vidimo že v dvanajstem, še bolj pa v trinajstem stoletju v Evropi lepe sadove v vseh strokah človeškega znanja, katerim se še dandanes čudimo. Evropskim duhovom se je povečalo obzorje; zemljepisno in narodopisno poznavanje se je razširilo; narodi so se zbližali; na svojih dolgih potih so spoznali drugi drugega; začelo se je živahnejše občevanje med narodi; trgovina se je povzdignila in ž njo gmotno blagostanje; misli so se zamenjavale; to so pa glavni pogoji kulturnega napredka. Evropa se je dalje očistila nadležne sodrge; marsikateri roparski vitez je obležal v azijskih puščavah, marsikateri nepokorni vazal je pustil svoje kosti na tujem svetu. Kraljeva moč v evropskih državah se je ojačila in s tem tudi države same. To je sicer nasprotno našim ustavnim in svobodoljubnim nazorom, toda v onih časih je bilo potrebno. Ljudstvo je bilo še nezrelo, da bi si z vladarjem samo dajalo postave, vazali pa so iskali največ le svojo osebno korist, pogostoma v očitno škodo države in naroda. — Križarske vojske so tudi nekoliko oblažile tužno stanje kmetskega stanú.

Mnogi so šli s svojim gospodarjem v boj in ko so se vrnili, so dobili svobodo. Zopet drugod so podložniki ostali brez gospodarja, kar so zlasti mesta dobro porabila. Od tega časa so rastla imovita mesta, svobodni meščanski stan se je lepo razvijal, kar je bilo sila važno za daljni kulturni in državni napredek. Zgodovinar Michaud pravi naravnost za Francijo, da so ji križarske vojske veliko pripomogle do poznejše slave in moči.[1])

V verskem in cerkvenem oziru so se brezdvomno dosegli tudi lepi uspehi, saj so križarske vojske veličasten pojav ravno verskega prepričanja. Krščanski duh je vzplamtel in se odločno postavil po robu zoper mohame-

[1]) Historie des Croisades I. str. 492.

danstvo; narodi krščanski so se tesneje zedinili, cerkev je razširila svoj blagodejni vpliv na nravstveno življenje narodov; papeževa oblast se je utrdila, kar je bilo zopet koristno za spreobračanje še barbarskih narodov. Dandanes je seveda to marsikomu v spotiko, toda to je bil zgodovinski postulat, sicer bi imeli tudi na zahodu neznosen pagansko-bizantinski cesaropapizem. — Pravi se, da je po križarskih vojskah cerkev obogatela. To je res; ali i to je bila naravna posledica. Mnogi veljaki, ki so se napotili v daljno Azijo, so sporočili svoje imetje cerkvam, bratovščinam in samostanom. Mnogi se niso nikdar vrnili, in tako je njihovo premoženje prišlo v cerkvene roke.

Res je, duhovščina je vsled križarskih vojsk obogatela; toda »duhovstvo je bilo tudi najbolj prosvetljen stan v narodu«. »Gotovo je, da je po duhovstvu prišla luč v Evropo in da je le duhovščina mogla na neki način posvetiti blagonosne sadove križarskih vojsk.«[1]) Ker je duhovstvo bilo najbolj prosvetljeno (»le clergé était la partie la plus éclaireé de la nation), je prava sreča, da je imetje prišlo v cerkvene roke, ker v nasprotnem slučaju bi ga gotovo ne dobili svobodni meščani, marveč lakomni in pohotni velikaši, ki takrat niso imeli nikakega zmisla za vedo in umetnost. Cerkev pa je s takim bogastvom mogla ustanoviti in obdarovati vseučilišča in druge šole, postaviti veličastne katedrale, bolnišnice, sirotišča itd. Samostani so prehranili tisoče in tisoče ubožcev; vsak tujec je našel v njih prijazen vzprejem, kakor v svoji hiši. Tako je delala „mrtva roka«. Dandanes pa v imenu »humanitete« bogatini čepé na svojih zakladih, dočim tisočeri stradajo in delajo kakor živina za svojega gospoda — žida.

Zgoraj omenjeno spričevalo francoskega zgodovinarja je tem važnejše, ker ima svoje posebno stališče. Kmalu potem pravi: »Dokler je duhovščina krepko pospeševala napredek civilizacije, tako dolgo je ohranila svoje bogastvo; ko se je odvrnila od civilizacije, izgubila je bogastvo.« — Znano je, da je država šele novejši čas ugrabila cerkveno imetje, torej iz tega naravno sledí, da je duhovščina poprej pospeševala omiko, da je bila prosvetljena, zdaj pa, ko se njen naraščaj vzgaja več ali manj v državnih šolah, je zapustila civilizacijo! Blažena logika!

Križarske vojske so proizvod verskega navdušenja in mladeniškega heroizma evropskih narodov, in tako globoko segajo v njih življenje, da si brez njih skoro ne moremo misliti evropske zgodovine.

Pravi namen križarskih vojsk. — Življenjsko vprašanje za krščanski zahod.

Toda ako hočemo katero stvar prav oceniti, moramo vprašati tudi po njenem namenu. — Kaj je torej bil namen križarskih vojsk, in ali so ga dosegle? V šoli smo se nekdaj učili, da križarske vojske glavnega namena sicer niso dosegle, vendar da so imele blagodejne posledice za evropske narode. Kateri pa je bil ta glavni namen? Osvobojenje Jeruzalema in svete dežele? Navadno se misli in govori tako. Toda če stvar natančneje zasledu-

[1]) Michaud o. c. I. 491.

jemo, vidimo, kako je navdušenje za sveto deželo polagoma pešalo, naposled je padel Jeruzalem zopet sovražnikom v roke; v Evropi je izginila zadnja nada, da bi se mogli kristijani stalno polastiti svetih mest. Vkljub temu ideja križarskih vojsk ni izumrla, marveč ostala je skozi vsa stoletja do najnovejšega časa eno najvažnejših vprašanj v Evropi. Papeži niso nehali klicati krščanskih vladarjev v boj zoper polmesec, ne več v daljno Palestino, marveč na vzhod, na balkanski polotok in proti Carigradu. Izpremenilo se je le bojno pozorišče, ideja pa je ostala.

V križarskih vojskah so se res vse težnje in misli obračale na Jeruzalem, vendar zadnji namen, poglavitno idejo moramo iskati globlje in to je: boj med mohamedanstvom in krščanstvom, med arabsko in krščansko omiko. In prav to daje križarskim vojskam veliki svetovno-zgodovinski pomen. Boj zoper mohamedansko barbarstvo in fanatizem, to je klic, ki odmeva že črez tisoč let v Evropi, a najkonkretnejši izraz je dobil v križarskih vojskah. Osvobojenje Jeruzalema je bilo le zunanje oporišče, ki se je sčasoma izpremenilo, ideja pa je ostala. Kakor je dandanes celo orijentalno vprašanje zvezano s Carigradom, tako je bilo takrat s sveto deželo. Zdaj je jasno, komu naj prisvojimo zmago. Zunanje se zdi, da se je v križarskih vojskah krščanstvo umaknilo polmesecu; v resnici so pa kristijani izgubili le Jeruzalem, ideja pa zmaguje, počasi sicer, a dosledno. Da so kristijani izgubili Palestino, k temu so največ pripomogle okoliščine. Vitezi krščanski so se v topli deželi pomehkužili in udali razkošnemu življenju, k temu so še s seboj iz Evrope prinesli svoje stare prepire in sebične namene. Največje zlo je bilo, da so hoteli kar črez noč vpeljati med jutrovskimi narodi evropske fevdalne uredbe. Grke so hoteli kar polatiniti. Na ta način so si popolnoma odtujili prebivalstvo, jeruzalemsko kraljestvo je bilo država brez naroda, ki se je morala prej ali slej pogrezniti, ker ni imela tâl.

Toda z druge strani so krščanske čete skrhale preveliko moč mohamedanstva, pretečo nevarnost so za mnogo stoletij odvrnile od Evrope, grškemu cesarstvu so podaljšale življenje. Ko bi ne bilo križarskih vojsk, bi bil Carigrad že veliko prej padel, turška povodenj bi se bila že prej razlila črez Evropo. — Hrabri krščanski vitezi so napravili silen vtisk na Saracene. Daleč po puščavah arabskih je šel glas o njih junaštvih, arabske matere so svojim otrokom pripovedovale čudne povesti o strašnih »Frankih«.

Kakor se je mohamedancev polastil nekak strah pred krščanskim orožjem, tako je z druge strani kristijanom porastel pogum, krščanska zavest se jim je vzbudila, začeli so se čutiti za en narod nasproti skupnemu sovražniku. Poprej so že sicer Franki junaško odbili Arabce pri Toursu in Poitiersu (l. 732.), hrabri španski vitezi so delali čudeže junaštva, ali to je bilo le »na svojo roko«; drugi narodi se niso za to nič brigali. Na vzhodu so se tudi Grki sami branili.

Po križarskih vojskah pa je postal boj zoper mohamedanstvo skupno vprašanje za Evropo. Države in narodi so uvideli, da je to prav življenjsko (vitalno) vprašanje za krščanski zahod. In v naslednjih stoletjih vidimo, kako različni narodi hité v boj proti Turku. Kdo bi preštel

vse narodnosti, ki so bile zastopane pri Nikopolju, pod Belim gradom, pri Lepantu, pod Dunajem!

S skupnim postopanjem si je Evropa rešila vero, svobodo in omiko; turška moč bi bila že zdavna zatrta, ko bi krščanske ideje ne ovirala človeška strast in politična sebičnost.

S križarskimi vojskami si je Evropa postavila velikanski spomenik, ki se nanj tudi pozni rodovi lahko s ponosom ozirajo. — Nehoté nas ta evropska provala spominja dveh sličnih v starodavnih helenskih časih. Kakor križarji, so se tudi grški junaki nekdaj zbrali in udarili proti Aziji — na Trojo. Grška domišljija ni pognala veličastnejšega pojava, kakor trojansko vojsko. Sijajna junaška dela so izvedli grški junaki, vse strasti so privrele na dan, sami olimpski bogovi so se zanimali za ta dogodek. Ta vojska je podala snovi grškim Muzam, ki so navdehnili velikega pesnika Ilijade in Odiseje. Kakor bogove so častili Grki trojanske junake. »Ko bi mi imeli toliko spoštovanja do svojih starih prednikov, bi bilo osvobojenje svete zemlje za nas ravno tako slavno in znamenito, kakor za grška plemena trojanska vojska.«[1]) Če že ne bi častili križarskih junakov kot pol-bogov, bi vsaj pravično sodili njih dela in čas, v katerem so živeli. V marsikaterem oziru stojé križarske vojske mnogo višje kakor trojanska. Že ideja, ki je Grkom potisnila orožje v roke, zaostaja daleč za ono, ki je Evropo vzdignila proti Aziji v križarskih vojskah. Divje strasti nam stopajo tu in tam pred oči, veliki značaji in junaki tudi, toda visokih kreposti iščemo pri Homerovih junakih zastonj; rodila jih je le krščanska vera.

Tudi križarske vojske so podale snovi nebrojnim legendam, bajkam, narodnim in umetnim pesnikom, našle so tudi svojega Homerja in ta je italijanski pesnik Torquato Tasso (1544—1595). Bodi tudi Homerova Muza v marsičem nedosežna, vendar pripomniti je, da je predmet »Osvobojenega Jeruzalema« (»Gerusalemme Liberata«) mnogo čudovitejši (plus merveilleux), kakor predmet Ilijade.«[2])

Ko je grški genij začel že pešati, usuli so se še enkrat evropski Grki črez Azijo. Aleksander Veliki je peljal svoje čete proti Perzijancem, kakor pozneje Gotfrid Bouillonski. Uspehi Aleksandrovi so bili sijajni, dasi kratkotrajni, nasledki v kulturnem oziru velepomenljivi. A križarske vojske nadkriljujejo tudi ta pojav. Prvič je cilj, ki ga je imel Aleksander, bil mnogo ložji in nižji. Aleksander je šel v Azijo, ne da bi ondi vpeljal nove uredbe, nove zakone, ni se boril proti kaki veri. Še celó nasprotno; Grki so poprijeli mnogo perzijskih običajev. Njegov namen je bil le streti že tako gnilo perzijsko državo. Križarjem so pa stali nasproti običaji Jutrovcev, Mohamedova vera in nasprotnik, ki ni bil tako postaren kakor Perzi, marveč poln ognja in mladeniške moči. Aleksander je imel sicer maloštevilno, toda dobro urejeno vojsko, kateri je sam neodvisno zapovedoval; s križarji so pa drle cele tolpe neurejene druhali in v rednih vojskah so bili trdoglavni velikaši, ki niso slušali nobenih ukazov. In če uspehi križarjev za oko niso tako sijajni, nasledki

[1]) Michaud o. c. I. 479.
[2]) Michaud, o. c. I. 481.

segajo veliko globlje v življenje evropskih narodov, kakor Aleksandrove vojske.

In tako so prišle križarske vojske v zgodovino kakor velik meteor, kateremu ni najti enakega. Ob osemstoletnici nam stopa pred oči iz grobov »železni« rod, ki je proizvedel tako velikanski pojav in nam kliče z besedami, ki jih je izpregovoril Rousseau: Glejte, kaj sem naredil! — Voilà ce, que j'ai fait! Z vsemi svojimi dobrimi in slabimi lastnostmi stoji vek križarskih vojsk na zgodovinskem obzorju in kliče vsem poznejšim rodovom: Kateri izmed vas je brez greha, naj vrže prvi kamen na mene!«

(Dalje.) **Fr. Kovačič.**

Leposlovje fin de siècle.

I.

Bili so časi, ko se je za dogmo jemal stavek: »Umetnost je sama sebi namen«. Če premislimo ta stavek in iščemo logičnega njegovega izvora, pridemo pač v nasprotje ne le z vsakim treznim modroslovjem, ampak z zdravo človeško pametjo, kakoršno ima vsak človek, kateri ni s predsodki zaprl mišljenju svobodnega vzleta. Ta stavek nima zmisla v nobeni drugi estetiki, kakor v panteistični. In kakor se je panteizem moral umakniti materijalizmu, tako se sedaj, ko se znanstveni materijalizem zajeda v vse slojeve in v vse stroke, umika to vodeno, brezmiselno načelo svojemu nasprotju: »Umetnost ima namen, mora imeti namen, umetnost je sredstvo za razširjanje novodobnih nazorov.«

Znani ženijalni opisovalec norcev Cesare Lombroso je povabil v Turin Maxa Nordana novembra meseca prešlega leta. Ta žid, ki je eden najuplivnejših pisateljev naše dôbe, je tam predaval v »Teatro Ballo« o nalogi umetnosti ter pobijal stavek: »l'art pour l'art« (umetnost edino le za umetnost).

»Teorijo, ki pravi, da je umetnost sama sebi namen, smatram za napačno, in kdor jo zagovarja, kaže le svojo veliko nevednost«, razlagal je ta zastopnik »novih struj«. »Zakaj dušeslovje, zgodovina nravnih nazorov in vseh umetnosti, dokazuje trdno, da je prazno in neutemeljeno naziranje, ki pravi: umetnost nima drugega namena, nego da je lepa.« In ko je kot materijalist razvijal svoje darvinistične nazore o družbi, nravnosti in umetnosti, izrekel je to obsodbo panteistične estetike: »Umetnost, ki je sama sebi namen in nima druge naloge, nego da si olajšuje umetnik ž njo svoje dušno stanje in se ž njo naslaja, ta umetnost je edino le umetnost onega še polživalskega človeka, ki je prebival v jamah kvaternarne dôbe.« Tako pisatelj, ki se hvali, da s svojimi kritikami stotisočem ljudi, pisateljem in občinstvu, »sugerira« nazore o umetnosti, lepoti in nravnosti.

Ko je Stritar vpeljal to načelo v naše leposlovje, si pač ni mislil, da ga ne bodo pobijali le ozkosrčni »dogmatiki«, ampak tudi možje, ki stojé na

čelu »napredka«. Če tudi zametujemo darvinistično nezmisel o »jamskem človeku«, moramo pritrditi nazoru, ki je izražen v navedenih besedah.

Ko je leposlovje veljalo le za zabavo, ko nam ni podajalo drugega, nego zaljubljene povesti, vzdihujoče pesmi in tožbe, katere tožijo nezreli ljudje bledi luni, so se pač ljudje dali prepričati, da je ta umetnost sama sebi namen, da je izraz božanske ljubavne čutne sile, in »svetih« čuvstev, katere pojé vzvišeno osebo pesnikovo itd. A zdanje leposlovje stopa pred nas v čisto drugi obliki. Tu se kaže materijalizem v vsej nagoti. V romanih se naravnost in izrečno pobijajo nravni nazori. Naturalizem si ne izbira več za predmet človeka, ampak ono, kar je Zola imenoval cinično: la bête en l' homme, ali čemur pravi socijalni demokrat žid Lafargue: Das Thierische im Innern, die blonde Bestie. Da ima to leposlovje namen, jako neplemenit namen, to spozna lahko vsak, kdor hoče sploh kaj spoznati. Ne pečam se s temi umazanci, v pričujočem spisu hočem opozoriti na nov tok, kateri slovenskemu občinstvu ni več neznan, a občinstvo ga ne umeva in ne pozna njegovega pomena. Jaz mislim na leposlovje, ki je v službi novih prevratnih idej.

Naše občinstvo se sploh premalo méni za stvari, ki se godé izven našega naroda. In vendar ne moremo umeti svojih domačih pojavov, če ne poznamo zunanjih vplivov, vsled katerih nastajajo. Kak pisatelj, ki je malo drznejši ali bistrovidnejši, nego navadna množica, zanese novih idej v slovstvo. Beseda »novost, napredek« preslepi občinstvo, da ga slavi in se naslaja s tem, kar se mu podaje pod znamko napredka. Na notranjo vrednost, na izvor idej se ne gleda prav nič, in gorjé tistemu, ki bi si upal motiti slavo ljubljencu brezmiselnega občinstva! Vendar opozarjati moramo občinstvo na nevarnosti in razkrivati zmote.

Aškerca in onih mladih pesnikov, katere on zdaj vzgaja pri »Ljubljanskem Zvonu« ne bo razumel, kdor ne pozna natanko idej, iz katerih izvirajo njihovi spisi, in vira, od koder jih zajemajo. Zato bomo v sledečih vrsticah podali nekaj črtic o največjem pesniškem talentu, kateri se je udal socijalni demokraciji, in zdaj mlade duhove tira za seboj. Kar je Aškerc podal socijalističnih idej, so le slaba senca, če jih primerjamo s pesmimi socijalne demokratinje Ade Negri. Ker socijalisti povsod širijo njene proizvode, in ker je Aškerc njeno pesnikovanje uvedel v naše slovstvo, podamo o njej nekaj črtic.

Kot socijalna demokratinja se Negri norčuje seveda iz buržoazijcev, onih ljudi, ki živé v razkošnosti od delavskih žuljev. Tu ne srečujemo »tiranov« iz rimske dôbe, ampak osebe iz sedanjega časa, od razkošnega življenja oslabljene ljudi, kateri se imajo družabnemu rédu zahvaliti za to, da vlečejo ogromne svote za svoje brezdelje. Kako biča socijalistinja tako buržoazijsko dete!

Slabotno in leno
Se v bolnih žilah
Pretaka ti kri —
Kot zadnja kaplja
Prevzetne rodbine,
Ki naglo gine.

Oj, kakšno življenje!
Sijaj veselic,
Pohotne pojedine,
Kipeče kupe
Ognjene plamene
Ti lijejo v kri.

Bahantično uživanje,
Ponočni poljubi
Nesramnih ustnic,
Dolgočasne ure,
In divji lovi
Na iskrih konjih.

Socijalni demokratje se delajo, kakor da zaničujejo breznačelnost liberalne buržoazije, katere edino načelo je: denar in čast. Zato pravi socijalistinja:

Neznano ti je
Neutrudno delo
Znanosti resne.
Ne čutiš, ne trepečeš v željah,
Ne sanjaš, da izpolni
Se koprnenje goreče vere.
Ne giblje se roka
Ti v plodnem delu.

Slaboten, nezmožen,
Za nič na svetu,
Truden od lenobe,
Bodeš nemarno
Neplodno življenje
V mrzlem objemu
Kake nesramne
Kurtizane
Sramotno končal.

Kapitalistična družba, ki je odtujena veri in nravnosti, je zaslužila, da jo mladi rod tako biča. Socijalistinja se obrača od te družbe strani, zapušča praznično okinčane plesne dvorane in razkošna gledišča ter tava med stradajočo množico po cestah, po podstrešnih luknjah, po skrivališčih revščine, nesnage in nenravnosti. Priljubljen predmet ji je novodôbna proletarijska mati. Za njo gre v bolnišnico, kjer se rodi dete, namenjeno bedi in sramoti. Ada je sama vzrasla iz proletarijata, pozna to življenje; pretresljivo slika obupno stanje sirot. Izredna lirična nadarjenost se kaže v njenih vrsticah, kakor plameni ji vzplapolavajo čustva, — a ona je popolna socijalna demokratinja, in v mrzli materijalizem uklepa svoje mišljenje in čustvovanje. Ne navajam dokazov za njen brezverski materijalizem, a pokazati hočem, kako novodôbna poezija služi materijalističnemu naziranju življenja in socijalnega razvoja. Ker mi je več na tem ležeče, da natančno izrazim misli, nego da bi zabaval, ne rabim mere in rim.

Ženska z otrokom, proletarkinja, išče po noči zavetja v prenočišču. Tu jo izprašujejo natanko, in potem dobi posteljo.

In ko je, tresoča se od sramote, svojega življenja
  Skeleče rane
Razkrila, dobila je slednjič
  Zaželeno postelj. — — —

In sanja se ji, da je gorka postelj
  Za vedno njena.
O pokoj, o sladki mir! Za zdaj in za vedno
  Je gorka postelj njena! — — —

Zvon zazvoni! V pusto spalnico
  Prisije hudobna zarja.
Iz postelje skoči uboga žena
  V somraku sivem.

In s cunjami si pokrije nage ude
  In vèn jo spodé z otrokom
V strah in v bedo, v burjo in nevihto,
  V nevarnosti neznane. — — —

Tako je to ljudstvo. A njegove želje so neskončne. Ne trpljenja, uživanja nam dajte! Mi ne verujemo v nebesa po smrti, mi hočemo nebesa uživati tukaj!

V plohah se naj vsipljejo rože na nas, mi hočemo kruha!
  Mi hočemo zlatega, sladkega grozdja;
Svobodno naj se blaženstvo razliva
  Črez celi svet!

V prvi številki letošnjega »Ljubljanskega Zvona« je objavil Aškerc »Delavčevo pesem o premogu«. Tendenca te pesmi je ista, kakoršno ima največja izmed novejših pesmi Ade Negri. A laška socijalistinja je silnejša

v slikanju, globokejša v mišljenju, odločnejša v smeri. Da spoznajo čitatelji moč socijalnodemokratične umetnosti, navajam tu nekaj odstavkov:

Tisoč metrov globoko pod zemljo
Razteza se rov.
Po jamah, po votlinah, kakor blodeči duhovi
Hodijo v svoji temni ječi
Rudokopi.

Petsto jih je z lučmi in krampi,
Z vrvmi in kladivi.
Trud in delo jih še nista upognila,
Petsto jih je, lepih, krepkih mož
Kot bojnih junakov.

Cvet mladosti jih še krasi.
Njih žené in otroci
Jih čakajo tam, kjer v solnčnih žarkih
Daleč od prepada in temnih nevarnosti
Večno zelenje cvetè.

Ječé in kopaje stopajo dalje
Globoko v prepad.
To je ljudska moč, ki divje se upira
Zoper skal nepremakljivo veličastvo
S kruto silo.

In rije in ruje, in koplje in trga
Okrutni Vandal,
Sesa in požira bogastvo nenasiten.
A zlobno premišljuje grozni prepad
Maščevalne naklepe.

In nevihta udari — švigne blisk.
Grom zagrmi.
Globočina neskončna razvname se,
S švigajočim plamenom, z groznim šumom,
Vse uničujoč.

Skozi temne rove, gugajoče se hodnike,
Skozi krik in tulenje
Razmesarjenih žrtev se dviga kot kača,
Ki zlobno se vije iz groba,
Plamen navzgor. — — —

Ritem se izpremeni. Enakomerno, pusto, brez oddelkov, vrsta za vrsto, rima za rimo slika grozni smrtni boj v globini. Ogenj se širi, hodniki se podirajo, iz globočine se slišijo obupni glasovi kakor tulenje divjih zveri. Blazen od bolečin, hoče ubežati rudokop, rešiti življenje, zajeti zraka [1]):

O, to suženjsko življenje, katero životari
Revež v temnem rovu v prahu in dimu,
To živalsko življenje brez solnca in cvetličja,
To življenje slepcev, to življenje groze,
Zdaj si želé, zdaj si ga želé — — —

A človek je slabši od naravne sile:

Plamen se dviga, dviga, se raduje, praskeče,
In nad groznim bojiščem se divje krohoče:
Iz sovraštva umor! In z nenasitljivo,
Zmagonosno besnostjo se roga razvalinam v obličje:
Končano je!

Trupla izvlečejo na dan in pokopljejo. Duhteče rože vzrasejo iz globine.

A sinovi mrličev, o temne, bolestne postave,
V lakoti in v bedi vzrasli, kakor očetje
Hodijo za eden sold in za košček kruha
Spet doli v rove!

[1]) „Die neue Zeit". XIV./II. 22.

Aškerc končuje pesem takole:

In gor vas spravijo na vrh potem
Na solnce božje, na svetlobo živo,
Mrliče, ki vas težko bo spoznati,
Vas, stokajoče v bolečinah smrtnih,
Umirajoče mučenike dela . . .
In kaj porečejo pač žene vaše?
In deca vaša kaj poreče takrat?

S tem Aškerc končuje. Kaj pa porečejo žene in deca? Zakaj se Aškerc ne drzne odgovoriti na to vprašanje? Zakaj s tem končuje? Ko pride socijalistinja v svoji pesmi do tega mesta, pa se vzbudi v njej še le pravi demon. Kjer Aškerc utihne, ker se mu ne zdi še varno, dalje govoriti, tam se Ada Negri obrača z drznim vsklikom do delavcev:

O ljudstvo, o ljudstvo suženjsko, poteptano,
Ki nikdar ne vživaš življenja lepote in moči!
Če se daješ vedno in vedno v sužnost teptati,
Je boljša zate smrt!

Živel požar, ki tvoje raztrgane cunje,
Tvojo lakoto, tvojo bedo za vekomaj uniči!
Živel požar, ki te bedne postave
V pozabljenost pogrezne!

Požar, ki neplodno usmiljenje bogatašev
Zate vzbudi za kratko urico, ki ti bolest,
Ki ti trud, ki ti vse vzame
In spanje in mir ti podari.

Živel požar, ker srečnemu, ki v luči se solnči,
Tuli strašni opomin: Vzbudi se!
Ne smehljaj se več v sladkih sanjah ljubezni!
Pusti plesišče in radost!

Pokrij si glavo in nagni se, nagni
S tresočim kolenom in bledim licem
K delu, k zemlji, kjer mrjó tvoji bratje
V razvalinah in v ognju!

Citatelj me morda nevoljno vpraša, zakaj seznanjam naše občinstvo s temi proizvodi?

Bili so časi pri nas, ko smo o takih proizvodih tujih slovstev molčali. A naš mladi zarod se je v šolah navzel zaničevanja do krščanstva in se na vseučilišču pod tujim vplivom načelno vzgaja v »novih strujah«. Ti skrbé, da se naše občinstvo seznanja z vsemi proizvodi drugih slovstev, kateri so v nasprotju z vero. Naša socijalnodemokratična lista sta med drugimi modernimi korifejami tudi Ado Negri že večkrat hvalila, in v novi »Slovenki« nekdo obžaluje, da slovenske pisateljice še niso tako prebrisane, kakor je kaka Negri, George Sand in druge. Narodnjakinja Melanija v Govekarjevem romanu »Ljubezen in rodoljubje«, katerega je izdala »Matica Slovenska«, se izobražuje ob pesmih Negrinih. In ‚krščanskosocijalni‘ »Slovenski List« je »Slovenko« toplo priporočal. To so nazori!

Aškerc je zdaj zavozil v Negrin tir, in ker je on urednik pesniškega dela pri »Ljubljanskem Zvonu«, pričakovati moramo, da bo mladi naraščaj v tem duhu vzgojeval. Zato je potrebno, da opozorimo občinstvo, od kod so te »nove struje« in kaj pomenijo. Če že moramo tička poslušati, je dobro, da vemo, koliko je vredna njegova pesmica in kje se je je naučil.

Zato podamo tu še nekaj vzgledov. Pretresljivi so prizori, v katerih pesnica slika siromaštvo; s tem si pridobi srce čitateljevo. In to odobravamo. A ona opazuje vse z materijalističnega stališča. Ona veruje v nazor, da je življenje le pojav fizičnih sil; beda, katero opeva, je fizični učinek prejšnjih dôb in je hkrati fizični vzrok bodočega krvavega preobrata, iz katerega imajo nastati socijalistična nebesa na zemlji. Pravice, ljubezni ni; trpljenje nima etičnega pomena; kdor se ne more veseliti, nima vzroka in upravičenosti, da živi. Kako oduren je ta nazor, tudi če je zavit v pesniško obliko, naj pokaže sledeči vzgled:

Beda, sila — stanarina ni plačana —
Že večkrat — in na cesti leži
Ubožno, umazano imetje.
Smrtnemu boju enaka je silovita selitev!

Megla in dež kapata na voziček
In grdita in močita cunje
In črvivo, golo, grdo pohištvo.
V mrtvi šari živi jokajoča duša!

Spominja li se postelja nesrečne ljubezni,
Ki jo je varovala, in ki je ustvarila
Bolehnima otročičema življenje glada in bede?
O, prokleta, ti ljubezen nizkih koč!

Grozni klic slišim v mrzlem jutru:
Ima li pravico izstradana sužnja,
Da s poljubom ljubezni ustvari novo bitje,
Otroka bede? Ljubezen siromakov je zločinstvo! itd.

To je poezija, katero je tako slavil v »Ljubljanskem Zvon-u« g. Cankar kot pridobitev nove dôbe.

In kaj se naj razvije po darvinističnem načelu boja za obstanek iz teh razmer? Boj na življenje in smrt med imovitimi stanovi in med proletarijatom, kateri se že zdaj pojavlja v stavkah. A stavke so brezuspešne. Siromaki so premagani od kapitala. Koncem stavke je trpljenje še večje:

Obupno se gledajo — obraz je upadel
Od dolgega bdenja, od lakote in boli,
Utrujen od boja. — In jeden zakliče obupno:
Čemu? Umrimo!

In drugi pravi: Otroci mi ginejo
V lakoti. — Tretji: Bolna mi žena leži
V bolnici. — Mrzla ledena groza
Pretresa množico.

A krepek mladenič poskoči pogumno
Z iskrim pogledom: Ne! Nikdar!
Do zadnjega moramo se boriti,
Ljudje smo, ne živina!

Veličastni v razcapanih oblačilih,
Jokaje se od sramú, trepetaje v srcu,
Obupne sence, vračajo se zopet
K delu. — Kdo jih odreši?

A proletarijat ne bo zadovoljen s pasivnim odporom:

Iz umazane, gole šare, ki v cestnem blatu
Se bliža novi prihodnosti,
Iz bede, ki zapira mi pot, vidim
Dvigati se grozeče barikade.

In v pesmi »Nota di cronica«:

Z oken palač se vsiplje razbito steklo,
Vsaka vrata zapahnjena, balkoni so zaprti.
Sredi mesta molčé oborožene krožijo straže,
V zraku se slišijo tožbe, solze in žalovanje nevest.

Oddelek vojakov je tu; borilci bledé —
O strah! . . . Na uporno gnečo so streljali,
A oni so, grozni in ljubki hhrati, pali v prah,
In nihče ni maščeval njih krvi prelite.

Lačni so bili, in očetje otrok; skrivnostni
Instinkt pravičnosti jih je gnal k prevratu;
Pali so . . .

In kdo je kriv? — Zavpila sem, in v imenu obeh —
V imenu upornikov in prodanih sužnjev,
V imenu bratomorcev in v imenu ubitih,
Metala sem prekletstvo na skrivne sile.

Instinkt pravičnosti, to je iznajdba materijalizma, katera jemlje človeku svobodo in odgovornost. Kakor čebela sestavlja svoje satovje, kakor pajek préde svojo nit in jastreb gloda mrhovino, tako pod vplivom temne sile, neprostovoljnega nagona rastejo in padajo družabni organizmi. Kjer vlada ta nauk, tam je seveda opravičen vsak prevrat.

Bodi za enkrat dovolj teh vzgledov! Kdo je ta pesnica?

Sedaj je emancipirana dama z dobrimi dohodki; ni še dolgo, odkar je hodila v lesenih cokljah; iz uboge učiteljice je postala po socijalnodemokratični in liberalni reklami svetovnoznana pesnica. Njena zgodovina je jako poučna in razsvetljuje precèj sedanje umetnostne in kulturne razmere.

Vzrastla je iz revščine. Izučila se je za učiteljico. Brezverska šola jo je vzgojila, ona šola, v kateri se resno in natanko razpravlja o Jupitru in o Afroditi, a molči o Kristusu in Materi Božji. Verski indiferentizem, kateri je glavna »pridobitev« novodôbne šole, ji ni zadostoval, socijalistični tok jo je potegnil v materijalizem. Ko je nastopila s svojimi pesmicami, pridobila si je kmalu občinstvo. Ognjevite ljubavne pesmi, panteistično navdahnjene pesmi o naravi so se prikupile širnim slojem. Liberalna družba ni spoznala, da so pesmi, katere slaví, v jedru socijalnodemokratične. Bilo je slično, kakor se zdaj godi z Aškercem. Liberalna buržoazija ne misli globoko; ko bi mislila, ne bi bila dolgo liberalna. Cerkev pa je takoj spoznala njeno smer. Dné 14. julija 1893. leta so prišle njene pesmi na cerkveni indeks. Protikrščanska družba je zdaj šele prav začela hvaliti in slaviti prej zaničevano učiteljico. Javno mnenje je prisililo laško vlado, ki se oprijema vsake bilke, da bi se pokazala popularno, da jo je nastavila kot učiteljico slovstvene zgodovine na šoli »Scuola normale Agnese«, na kraljevi pripravnici za učiteljice v Milanu.

Take budalosti — ne morem najti pripravnejše besede za ta korak — takih budalosti je zmožna samo liberalna vlada, katere glavna lastnost je breznačelnost in slepota. Sedaj hodijo hčere liberalnih meščanov k socijalni demokratinji v šolo, da se pri nji izobrazijo za učiteljice. To bo zarod, ki vzrase iz take vzgoje! Iz tega vzgleda se vidi, da nima liberalizem več moči za življenje. Sam si koplje jamo, v katero ga bo kmalo zvrnila hčerka — socijalna revolucija.

Ada Negri pa je vedno drznejša. Sedaj vedno odločneje proslavlja revolucijo in kliče proletarijat na boj. Vladi se nekaj jasní, ljubljenka laških materijalistov ji postaja neprijetna, a ne upa se nastopiti proti javnemu mnenju. Socijalna demokracija jo slaví kot novo devico Orleansko, kot največjega duha laškega naroda. In odtod prihaja, da se v neke vrste listih pri nas njeno ime vedno večkrat imenuje.

Tej pesnici se je zgodilo nekaj podobnega, kakor Carducciju, katerega tudi neki ljudje proglašajo za največjega veleuma laškega naroda. »Il Pensiero Slavo« ga je prav odločno slavíl pred kratkim časom povodom nekega govora. Kdo je pred tridesetimi leti vedel za njegovo ime? In nekega dné je sedel pri svoji mizici ter zlagal pesem. Ko jo je prečital, zgrozil se je sam nad svojim stvorom. A njegovi prijatelji so imeli neznansko veselje nad to pesmijo. Bila je himna na satana. Posebno so jim ugajale vrstice:

Kakor viharja piš,
Kot blisek močni,
Svetu zavladal je
Satan mogočni.

Slava ti, satana,
Oče upora,
Mojster uničenja
Napuha, razdora.

Blagor nam on deli,
Vodi nas k sreči,
V ognju postavlja si
Prestol bliščeči.

Daritve prinašamo
Ti na oltarje,
Ker si uničil
Boga in pa farje.

Carducci sam pravi, da se ni od začetka upal objaviti to pesem. A prevratni in framasonski listi so se je polastili in jo objavili z zmagoslavno navdušenostjo. V trenutku je bil Carducci najslavnejši mož na Laškem. Tolpa pristašev ga je gnala vedno dalje, ko je spoznala njegovo nadarjenost, in kmalu se je predrznil, javno upiti: »Strani z Bogom! Mi ga ne maramo!« Vedno glasnejši so bili slavospevi, katere mu je pelo brezbožno časništvo. Ko se je dné 8. decembra l. 1869. sešel vatikanski cerkveni zbor, ponatisnili so protikrščanski listi to himno, da z njo oporekajo temu očitnemu pojavu krščanske vere.

Tako se godi »veleumom«, ki korakajo na čelu napredka. Javna morála je dandanes mnogo slabša od zasebne. V javnosti vladajo nazori, kateri se v zasebnem življenju odkrito grajajo, a družba kot organizem je napojena z njimi. Časništvo skrbi, da se ta javna korupcija ohranjuje in da »napreduje«. Kadar ta od liberalizma izkvarjena družba najde v umetnosti kak nov nazor, kako predrzno bogokletstvo, zakriči od veselja in slaví moža, kateri si je predrznil to javno in brez strahu izreči, kar si drugi samo mislijo in želé. Hipoma ga dvignejo na ščit, z brezkončnim hvalisanjem ga omamijo in tirajo

vedno dalje. Carduccija so prignali tako daleč, da je javno in odločno v imenu svojega časa, v imenu družbe in omike, katera ga je izbrala za svojega glasnika, izrekel: »Mi smo satanski.«[1]) Zdaj pa naj pride kak prebrisan estetiški formalist in nam naj dokaže, da je ta umetnost »sama sebi namen«!

Okoli takih prvakov se zbira potem cel roj trabantov, posnemalcev, kateri vedno in vedno v najrazličnejših oblikah ponavljajo ideje, katerih so se naučili od prvakov. Lahko bi to dokazal z dolgo vrsto imen, a ne maram tem potom delati reklame zanje.

Pred tridesetimi leti je še framasonstvo ukazovalo omikani družbi, katere može si mora izbrati za duševne voditelje — in družba je slušala. Zdaj pa socijalizem diktira struje in nazore — in družba zopet sluša. To je ona breznačelna družba, ki misli, da mora ploskati vsemu, kar se ji prodaja pod znamko omike in napredka

Popolnoma pod vplivom tega protikrščanskega duševnega toka stoji Aškerc in možje, ki so okoli njega. Aškerc nikakor ni samostojen. Izučil se je pri novejših pesnikih in pisateljih. Želja, da bi bil »modern« in popularen, ga je odtujila krščanstvu, o katerem ima čisto napačne nazore, in ga je vrgla najprej v naročje absolutni narodnosti. A ko je videl, da se je to načelo v pesništvu že preživelo in ne obeta več lavorik, dal se je zapeljati pesnikom, kakoršni so: Carducci, Negri in njih posnemalci. Celo njih satanade posnema.

Ko je naše liberalno občinstvo čulo te nove glasove, slišalo je v njih samo odpor proti krščanstvu. To je bila za Aškerca najboljša reklama. Vse je segalo po njem. Nekateri gimnazijski profesorji so njegove pesmi celó vpeljavali v šolo. »Pegaz in osel« se je mladim ljudem kazal kot uzor satire in pesniškega veleumja. A ko se je nasrkal Aškerc proizvodov najnovejših struj, udaril je v tako smer, ki je čisto nasprotna liberalnim težnjam. A oni, ki ne vidijo nič, ne mislijo nič, to so liberalci. Slavé ga dalje.

In vendar se na socijalističnih shodih beró Aškerčeve poezije, razpravlja se o njih v socijalnodemokratičnem zmislu. Primerjajo ga Adi Negri in pravijo, da je najboljši sedanji pesnik. Slišali smo celó, da mislijo socijalni demokratje izdati njegove pesmi v nemškem prevodu, da bi jim bolje služile. A to bodo najbrže opustili, ker se itak Negrine pesmi dovolj prestavljajo. Napredni visokošolci so izjavili, da popolnoma soglašajo ž njim, in priredili mu slavnosten večer; dolg članek o vrlinah Aškerčevih smo brali v »Svobodi«, kjer ni manjkalo napadov na »nazadnjake«. In da bi tudi nežni ženski spol se čim prej navzel »novih struj«, ne pozablja »Slovenka« seznaniti svojih čitateljic ž njim.

Ker se nekateri agitatorji tako trudijo, to pesništvo narediti popularno in ljudstvo napojiti ž njim, smemo si pač dovoliti ne z estetičnega, nego s splošnega političnega stališča izreči svojo misel. Da stoji Aškerc pod vplivom socijalne demokracije, to je gotovo. A nade, katere stavijo vanj ti ljudje, so prazne, kakor so prazne nade delavcev, ki mislijo, da jim bodo pomagali oni mladi visokošolci, ki se zbirajo okoli rudečih listov in tako hlastno delujejo za nove poganske nazore. Tu pogrešamo poglavitnega elementa,

[1]) Carducci. Satana. (14) 24.

kateri je potreben za resno, požrtvovalno delovanje: prave ljubezni do ljudstva. Aškerc se nam je pokazal kot popolnega skeptika, dvomljivci so tudi oni mladi ljudje, ki se zbirajo okoli njega. Da z zbadajočim sarkazmom bičajo zdanje razmere, da zasmehujejo vse, kar je trdnega, pozitivnega, ne delajo iz stalnega, gotovega prepričanja, iz namena, koristiti ljudstvu, ampak samo zato, ker se njih odporni, sam seboj nezadovoljni duh oklepa vsake priložnosti, da bruha iz sebe sovraštvo in srd. To zanimanje za najnižje stanove, to ironično slikanje društvene nenravnosti in izprijenosti nikakor ne izvira iz plemenitega namena. Vsled takih pesmic postane pesnik slaven, a delavec ostane lačen. Proletarijat jim je le sredstvo, s katerim delujejo zase in za svoje ideje, kakor liberalci izrabljajo »narod« za svoje namene.

II.

Tej šoli, ki sloni kolikor toliko na istinitih razmerah, in je pač v toliko upravičena imenovati se realistično, v kolikor te razmere odsevajo iz njenih proizvodov — tej šoli nasproti stoji smešna prikazen dekadentizma. To so pesniki, ki so s svojo moralnostjo prišli čisto na nič in nimajo niti duševnih niti fizičnih sil več, da bi bili zmožni za kako jasno, odločno idejo. Taki so d e k a d a n t j e; ime, katero nosijo, jih prav dobro označuje.

Človeška narava se pač ne dá čisto zatreti, in zato najdemo tudi pri njih marsikaj lepega, zlasti kadar se približujejo mišljenju in čutenju zdravih ljudi, kakor Březina; a splošno smemo reči, da je dekadentizem ena najbolj žalostnih bolezni v slovstvu. Tu imamo na primer K a r á s k a. Spisal je zbirko pesmi. Kak naslov bi jim dal? Bil je pravičen in jim je dal naslov, kakoršnega so zaslužile: Sodoma. Državni pravdnik pa je to »Sodomo« zaplenil, ker se je celó državnemu uradniku stvar zdela preveč — sodomska. Poleg tega je imel nesrečni dekadent opraviti še s sodiščem. Kaj vse se ne zgodi umetniku, kateri trdi, da je njegova »umetnost sama sebi namen«! Taki proizvodi so ekscesi ljudi, kateri o svojem moralnem in umstvenem stanju lahko pojejo: »Ich hab' mein' Sach' auf nichts gestellt.« List »Moderní Revue« služi čisto tej smeri. Ilustracije se odlikujejo po izvenredni nagoti. Dekadenčna pesem, dekadenčna slika, dekadenčna skladba — to so stvari, katerih dušno zdrav človek pojmiti ne more. Karásek nam pripoveduje v neki pesmi, da je »izsesan od bolezni vseh svojih pradedov«. V drugi pesmi se raduje, da »bo njegova duša izginila po smrti brez sledú«, in le to ga boli, da bo njegovo »telo sicer segnilo, pa bo vendar še ostalo«. In v sredi med takimi obupnimi brezbožnostmi je še précej lepa himna na Mater Božjo! In v isti pesmi govori o »banalnem gibanju bulvardov«!

Karásek je spisal roman, ki gledé morálne vsebine stoji čisto na stališču Govekarjevem. A dekadent ni realist, njegov roman je zgodovinski. Začenja se doslovno s temi besedami: »Pisatelju se zdi, da se bo marsikomu ta knjiga zdela zelo nemoralna. Pisatelj je dovolj nadarjen in tako dobro vzgojen, da mu je to čisto vse eno. On vé namreč, da čim slabša je nrav neke ljudske pasme, tem bolj je ta v skrbeh za nravnost. V najhujšem slučaju pisatelj

torej ne žali drugega, nego samo neki predsodek, in kot predsodke moramo vsekako smatrati nravne zakone, katerih posameznik ni dal sam sebi, ampak katere mu je vsilila družba, v kateri živi.« Govekar temu dekadentu lahko zavida cinično surovost, s katero žali nravno čustvo in neizbrisno prepričanje ljudi. Kakšen je roman, ki potrebuje takega uvoda, — to pa naj si čitatelj sam misli.

Ta bolezen je v slovstvu epidemično nastopila. Na Francoskem je nastala v takem ozračju, v katerem nastajajo duševne epidemije.

Začetnik dekadentizma je Verlaine. Njegov značaj je popisal neki francoski estetik tako-le: »Verlaine je bil tako izvenredna prikazen, da si je težko misliti čudnejšega človeka. Bil je neko bitje, o katerem bi rekel, da stoji na malo nižji stopinji nego človek. Ni imel niti volje, niti razumnosti, niti moči, niti logike, niti duševne dobrote, niti zlobnosti, imel ni ničesar, prav ničesar. Bil je silno nervozen in občutljiv. A ni mu bilo mar, da bi bil spravil svoje občutke v red in zvezo, še toliko se ni potrudil, da bi jih bil obrnil na kak določen objekt. Živel je v čutnosti. Ni se povzdignil do one druge stopinje spoznanja, na kateri spoznamo pri udarcu s palico ono palico, ki nas je udarila; ostal je pri prvem občutku. In ker ni imel druge zmožnosti, bila mu je pa ta morda bolj razvita, nego pri drugih ljudeh. in občutil je tisoč užitkov in čutnih razlik, za katere si ne vzemó ljudje časa, da bi jih razlikovali. A ni dospel do njih po analizi ali po premišljevanju, ampak zato, ker je živel popolnoma čutno, bil je čutnost sama. Ali da se izrazim bolje: imel je tisoč občutkov, brez določenega predmeta, brez zveze, brez jasnosti. Verlaine ni bil človek, Verlaine je bil patologičen slučaj.«[1])

Darvinistični »estetik« Nordau pa je cinično rekel, ko je pisal o njegovi žalostni smrti: »Niedrigste Laster hatten sein Gehirn zu Brei geschlemmt. Er war seit Jahren vollständig fertig.« To je karakteristika začetnika nove literarne smeri, kateri se je v svojem jokajočem tonu imenoval »le pauvre Lélian« — revček Lelijan.

Take ljudi poznamo. To so novodôbni predstavljatelji omike. Kdo še ni videl po mestih takih ljudi, kateri kot mladi starci životarijo, brez moči, brez veselja, nesposobni za delo, nevajeni mišljenja, ljudi, kateri nimajo užitka ob zdravi zabavi, ampak le v izrednih bolestnih mikih še čutijo kako zadovoljstvo za par trenutkov, dokler jih zopet ne premaga gnus in prenasičenje?

Moralni dekadentje najdejo sebi primerno zabavo v dekadenčnem pesništvu. Zanimivo je, da je dekadentizem nastopil neposredno za naturalizmom. Med njima je organična zveza, dasi sta si na videz čisto nasprotna. To zvezo bom pokazal v naslednji kratki črtici.

Duševno življenje je šlo v drugi polovici našega stoletja urno navzdol. Zgodovina modroslovja kaže dekadenco do skepticizma. Duševnost je zginila, ostala je le materija, ako je sploh še kaj trdnega ostalo. Vsporedno s tem tokom je šlo leposlovje. V ruskem realizmu odsevajo razna modroslovna naziranja, nekateri romani obdelujejo načeloma tvarine, ki so vzete iz delo-

[1]) Claude des Roches: Les petites écoles poetiques contemporaines (Revue Thomiste III. 756.)

kroga tega modroslovja. Vpraševalo se ni več po vzrokih, ne več po namenih, preiskovalo se je le to, kar se vidi in čuti. Dušeslovje je postalo fizijologija, javno življenje se je jelo smatrati le kot niz posameznih faktov. V človeku samem se ni priznavala svoboda volje. Ljubezen se je imenovala »magnetičen vpliv silnega organizma«.[1] Vse višje umsko delovanje, katero vodi do verskih in moralnih načel, se je zatajilo.

To naziranje je izraženo v sodôbnem slovstvu. »Kdo vé zares, če je prepričan o čem ali ne?« tako vprašuje nesrečni Lermontov.[2]

Kaj je torej preostajalo leposlovcem? Višje ideje so bile izključene, šli so tisto pot, katero je šlo modroslovje. Iz modroslovcev so postali naravoslovci, iz psihologov fizijologi. Vglobili so se v mikroskopične preiskave, ker celote stvarstva niso več umeli.

Realizem se je lotil slikanja in posnemanja posameznih malenkosti. Koliko drobnjavi, koliko natančno opazovanih in zvesto ponarejenih predmetov vidimo v teh proizvodih! Mnogokrat se pisatelj tako vglobí v to tvarino, da ga le malenkosti vodijo; brez stalnega načrta se préde povest do negotovega konca. Mnogokrat dobi taka slika duševni znak pisateljeve individualnosti le od ironičnega pesimizma, kateri jo navdihuje.

Pa kaj popisavati? Zvesto fotografovanje nekaj časa zabava, a postane dolgočasno. Treba je tvarine, ki vleče. Realisti so se vglobili v spolsko življenje. Kot fizijologi so je popisavali, brez srama, mrzlo, brez srca, kakor kaka znanstvena knjiga. Umetnost je šla čedalje bolj navzdol. Postala je res služkinja in razširjalka morálnega nihilizma. Francoski naturalisti so ponižali slovstvo do najnižje morálne stopinje, katera je sploh mogoča. Da je javna morála sedaj tako pokvarjena, se mora pripisovati večinoma slovstvu, ki je ljudstvo izkvarilo. In če se je kdo uprl zoper to, rekli so: »Umetnost mora kazati le resnico! Verizem je edino prava struja. Mi priznavamo za voditeljico edino le resnico. Poglejte, če ni človeštvo res táko, kakoršno popisujemo!« Da, njih občinstvo je bilo res njih vredno, pozabili so le reči, da so sami pripomogli k temu, da je postalo táko.

In pristaši te struje so se bahali, kakor nedavno Govekar v »Edinosti«, da je idealizem na veke premagan, da bo ta realistična struja vladala odslej brez tekmecev. Zaslepljenci! Človeška narava se dá potegniti v blato, a se ne dá vtopiti v njem. Nastala je naravna reakcija. Občinstvo je prenasičeno, naturalizem se mu studi. Naveličalo se je zreti vedno svojo propalost in išče drugih struj, da se zadovolji ž njimi. Skeptik, ki je blodil v materiji, dviga svoj pogled, da zazre luč in se razvedri ob jasnih solnčnih žarkih. Ali jo pa tudi najde?

Dekadentizem nam priča, da ne. Ta rod, ki je vzrasel v zastrupljenem ozračju, nosi strup v sebi in boleha. Ali je dekadent angel, da ne bi propadel tam, kjer se nemorálnost v imenu napredka stavi celo pod postavno varstvo? Ali naj ima trdne nazore, če ga pa vsa šolska odgoja napeljuje k skepticizmu? Uda se, mehko, dovzetno srce se odpre »novim strujam«. Nove

[1] Lermontov. Junak našega časa. Str. 145.

[2] Tam 263.

struje pa mu zastrupijo kri in izsušé mozeg. In ko je njegovo srce podobno gnili citroni, vzdihuje:

Ure moje preteklosti so šle od mene, a jaz jim nisem natrgal cvetja,
dnovi so prihajali zaupno, a nisem jih okrasil z rožami, nisem jim
nažel zorečih (!) žarkov (!)
nastala je dôba mraka, veter Neznanega se dviga po alejah,
a niti ena vesela pesem mi ne zveni iz dalje.[1])

Ne popisuje sebe, razkriva le svoje rane in svojo slabost. V svojo dušo se ne upa pogledati, ampak opazuje bolezni svojih živcev. Njegova glavna želja pa je, da bi se kar najbolj oddaljil od realistov. Káko je dekadenčno popisovanje narave, naj nam pokaže ta-le vzgled iz poezij Dehmelovih:

Noch eine Stunde, dann ist Nacht;
Im blassen Strome rückt und blinzt
Ein Geglüh.
Der rothe Mond ist aufgewacht,
Da kuckt er übern Berg und grinst:
Sonne, hüh!
Singt mir das Lied vom Tode und vom Leben,
Mund auf, lacht! Das ist zwar sündlich,
Klingklang sündlich! aber eben
Trinken und lachen kann man blos mündlich!
Hüh![2])

Realizem je slikal predmete z minucijozno natančnostjo: njegovo načelo je bilo, da stopi pisatelj v ozadje in da govori le predmet s čitateljem. Dekadent pa je popolnoma ločen od zunanjega sveta; on pozna samo en predmet: samega sebe. A kakšen je on sam? Brez misli, brez prepričanja, brez stalnosti. Njegovo dušno življenje je le vrsta raznih čustvenih mikov, njegovo mišljenje so asocijacije fantazem. Dekadent torej ne slika v svoji pesmi nič, nego le svojo čutnost. On pesnikuje brez pojmov; besede, katere rabi, nimajo drugega namena, nego izraziti simbolično ono čustvo, katero je imel. Od tod izhaja, da imajo dekadenčne pesmi tak mističen značaj. Temno, nejasno, čudovito zmedeno, kakor jecljanje blaznega, to je dekadenčno pesništvo. Spasmodične krče, veličastne sence, mitre, štole, lesbiške bahanalije, zoreče žarke, nage ude, vriskajoči jok, mano, solnčni prah, banalne bulvarde itd. — to vse povije

[1]) O. Březina: »Lítost«.

[2]) Poljski dekadent pa tako-le vzdihuje po sreči:

A więc okrzykiem płomiennym
Wołam: cześć, cześć! cześć, cześć!
I w borze wysoko piennym
Rozbudzam echa: cześć, cześć!
Cześć, cześć!
Rosnący gwar wyliega
Na roztoczy łąk, pól, rzek
I jako jeden oceaniczny ściek
Po widnokręgi zalega:
Cześć, cześć! cześć, cześć!

Te budalosti bi izgubile sijaj svoje bizarnosti, ko bi jih skušal preložiti na slovenski jezik.

dekadent v klopčič in ga nam poda kot — pesem. Iz vsega pa se sliši navadno Dehmelov vsklik:

Aeh, verfaulte Welt!

Kdor se ne potrudi, da preišče dušno stanje dekadentov in preuči njegove vzroke, stoji pred tem pesništvom kakor pred nerazrešljivo uganko. Mislite si zdravega človeka, ki govori o svojih načrtih in misli jasno in odločno! In ta naj posluša histerično, pol blazno žensko in premišljuje njene vzdihe in vsklike! Ničesar ne bo razumel. Zdravnik pa, ki je preučil bolezen, ne bo sicer razumel zmisla besedi, katerega ni, pač pa bo sklepal na dušno stanje bolnega organizma.

Dekadentu je glavno opravilo, da ne izraža nobene misli in ne uporablja nobenega zakona, niti logičnega, niti morálnega, niti konvencijonalnega. Besedne skupine, katere podaje, niso nič drugega, nego simbol njegovih živčnih emocij, in nimajo drugega namena, nego ta, da v čitatelju provzročajo podobne živčne emocije. Zato imenujejo novejši dekadenti sami sebe: simboliste, v nasprotju z realisti. Nad živčno čutenje se dekadent ne povzdiguje in se noče povzdigniti. On stoji torej na istem stališču, kakor zloglasni umazanec Montegazza, kateri ljubezen in uživanje obdeluje samo kot fizijologijo ljubezni in fizijologijo uživanja. To je najbolj rafinirani pojav materijalizma v slovstvu. In kakor je skrajni racijonalizem združen navadno z babjeverstvom, kakor med skrajnim ideologičnim panteizmom in materijalizmom ni mnogo razdalje, tako tudi ta rafinirani materijalizem dobiva v dekadenčnih proizvodih mistično - sanjarsko lice.

Vzglede čitatelju rad prihranim. »Ljubljanski Zvon« jih je prinesel dovolj. Delal je dosledno; ker je vpeljal naturalizem v naše slovstvo, je bilo prav, da je pokazal tudi njegov sad. Mi opozarjamo samo še na to, da je ono pretirano rahločutje, ona nenaravna čustvenost, katera se kaže v dekadenčnih po lilijah dišečih in sladkovodenih pesmih, le zunanja barva, katera zakriva skrajno podlost. To kaže pač najbolje oče dekadentizma, slavljeni Verlaine. Od žene se je ločil. Ona se je omožila z drugim, on pa je živel po pariških ulicah kakor žival. Slednjič se ga je usmilila neka zloglasna ženska, pobrala ga je na ulici, očedila golazni in »ž njim živela«. In zato se ji je zahvalil s pesmijo, katera je lani po njegovi smrti prišla na svetlo, tako-le:

Ona je nenaravno zlobna! Kako klepeta v svoji grdi govorici!
Ta stari nesramni angel je tako hudoben, da je skoro čist. (!)
Nadležna je kakor grinta; zares, da sem se v tebe zazijal,
moral sem imeti čudno lakoto, gospodična mrcina,
Lakoto, ki je z vsem zadovoljna, kakor lakota onega, ki mrliče
izkopava itd.

Kar Verlaine v tej zbirki še nadalje podaje francoskemu občinstvu, je tako podlo in brezumno, da se gabi celo onim, ki so ga izprva slavili. To je dekadentizem v pravem pomenu besede.

V nečem pa stojé dekadenti vendar višje, nego podli materijalisti in naturalisti. Ti se lažejo, da stojé na vrhuncu napredka; v neznosni prevzetnosti se rogajo veri in zraven besedičijo, da podajejo v leposlovni obliki sad novo-

dôbne kulture in pridobitve znanosti. Dekadent pa vé in pove, da je — dekadent. On ne hvali svoje nravne propasti, ampak jo priznava. Podoben je človeku, ki ve, da ne more ničesar izgubiti in ničesar pridobiti. To je jasno izrazil že prej omenjeni Karásek v sonetu:

Njegovi Svetosti papežu Leonu XIII.

Ime preslavno Tvoje občudujem,
Kako razkošno biti je pri Tebi,
Prejeti blagoslov z rok apostolskih,
Ž njih diha hladnost belih svetih dlani.

Kot luč iz ametista srce svoje
Jaz rad prižgal bi v svetem hramu Cerkve —
Poganstvo v mislih pa se mi košati,
V laseh cvetlice, grešno sladnost pevam.

Vem, Lev, da nisem zmožen ukloniti
Prevratno glavo pred tijaro Tvojo,
Ki sveti v biserov se žgočem dežju.

Otrok propalosti jaz v temi blôdim.
Oj, od ljubavi božje sem predaleč,
Še upati ne smem v Njegovo milost.

Ni bilo težko, preložiti — ta sonet, ker je tudi v originalu čisto dekadenčen — še rim nima! Aškerc tako podučuje svoje učence.

A če premislimo vsebino, začuditi se moramo nad odkritosrčnostjo, s katero dekadent priznava svojo duševno revščino. A to je tudi najvišji duševni čin dekadentov, da skeptično priznava svojo slabost. Višje se ne dvigne. Kdor se uglobi v mišljenje dekadentov, spozna, da večinoma niso zlobni ljudje, njih srce bi bilo dobro, če ne bi bilo v podlosti izkvarjeno. One zagrizene hudobnosti, katera nasprotuje vsemu pozitivnemu in se upira krščanstvu, ker noče nalašč služiti Bogu, — tega znaka večine naturalističnih proizvodov — tu ne najdemo. Dekadenti so večinoma žrtve javne nenravnosti, ki spoznavajo svojo propalost, se jočejo — in ginejo. Oni spadajo med hekatombe, katere liberalno-poganska omika žrtvuje svojim nesramnim malikom.

Ta dekadentizem je zdaj zastopan v vseh slovstvih, najbolj med Francozi, Nemci, Lahi in Čehi. Tudi Poljaki ga poznajo. Predlanskim so njega zastopniki stopili pred svet s knjigo samosvestnega naslova: »Almanach dekadentów polskich«. A glavni znaki so pri vseh isti.

* * *

K sklepu se ozrimo nazaj na obe struji, o katerih smo poročali. Tu vidimo, da ima dekadentizem splošno bolj aristokratiško lice; a pesniki Negrine smeri so skrajno demokratični — proletarijski. Dekadentizem je mistično zamaknjen v sanjarstvo, premišljujoč svoje bolezni; socijalistični realizem pa samozavestno bojevito biča družabne razmere. Dekadentizem gleda z bolestno žalostjo v preteklost, pesniški socijalizem pa kliče na boj in pripravlja revolucijo.

Tu vidimo, da stojimo na meji dveh dôb, kateri se ostro ločita. Na eni strani je umirajoči liberalizem, na drugi pogumni socijalizem. Na eni strani žalost in obup, na drugi divji gnev in brezmejno zaupanje v moč pesti in uspešnost socijalnega boja. Dekadentizem umira v skepticizmu, socijalizem pa na podlagi darvinistično - materijalističnega svetovnega naziranja proslavlja boj za obstanek, ki bode baje v svoji prihodnji obliki proletarskim masam

pomogel do gospostva in do onega zemskega raja, o katerem se sanja ubogim zaslepljencem. Obe struji sta se razvili iz materijalizma in si stojita zdaj nasproti kot skrajna póla. Dekadentizem pomeni konec stare dôbe, socijalizem sam sebe proslavlja kot prvoboritelja nove, srečne dôbe.

Obe struji sta napačni in pretirani, kakor ekstremi sploh. V sredi med njima stoji krščanstvo, ono krščanstvo, katero se je tako dolgo preziralo in zaničevalo. Zdaj pa stopa vedno mogočneje na dan. V srcih vernih katoličanov ni ugasnilo, a »nove struje« so je v javnosti potisnile v ozadje. Zdaj pa stopa javno ne le v znanosti, ampak tudi v umetnosti vedno odločneje na dan. Nasprotne smeri nastopajo hrupno in oblastno, nekaj časa gospodarijo, a se uničujejo same, ko se razvijajo. Tako bo tudi zdaj. Ne bojimo se »novih struj«, tudi v našem slovstvu se bodo kmalu preživele. Žalostno je le to, da se ljudem pamet meša ž njimi, in da izgubé še to mrvico nravnosti, kar so je jim pustili prejšnji leposlovci. Želimo pa, da bi naši krščanski pisatelji in pesniki znali porabiti svojo nadarjenost in svojo moč, kakor zahteva naša dôba.

L.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal **dr. Jožef Debevec.**)

Napoved. *Prvo dejanje obsega: rojstvo, rast in romanje večnega Žida, njegovo prvo ljubezen in pripravljanje za poroko.*
Drugo dejanje: krst v Parizu.
Tretje dejanje: poroka, slavnostni govor, ženitovansko popotovanje.
Četrto dejanje: prepir v domači družini.
Peto dejanje: na smrtni postelji v dunajski borzni palači.

Pripomba. *Bravec, ki pozna Aristotelovo poetiko in Lessingovo hamburško dramaturgijo, pogrešal bo morda v pričujoči žalostni igri trojne enote: kraja, časa in dejanja. Tudi jaz je pogrešam, in po pravici rečeno, raje bi videl, da bi bil večni Žid ostal samo na enem kraju in deloval samo štiriindvajset ur, kakor pa da je prehodil skoraj ves stari svet, in je hodil skoraj od začetka sveta pa do danes. Enota dejanja pa se le zapaža, in izrazi se lahko z besedama:* ***non serviam!***

Oseb ne bom našteval ob začetku, kakor je navada, ker jih je preveč; prišli bi med nje tudi mi, ker vsi sodelujemo, bodisi kot igravci ali pa kot deske, ki po njih hodijo.

Predigra.

Prvi prizor.

(Raj. — Prvi stariši. — Na prepovedanem drevesu. — Kača.)

Kača *(Evi, približavši se prepovedanemu drevesu):* Eva, zakaj Vama je prepovedal Bog jesti od vsega drevja v raju?

Eva. Saj jeva sad vseh dreves, ki so v raju; le sad drevesa, ki je sredi raja, nama je Bog prepovedal jesti in dotikati se ga; sicer bi morala umreti.

Kača. Beži, beži; ne bodeta umrla ne; Bog Vama je le nevoščljiv, da ne bi postala njemu enaka. Zakaj to dobro vé: tisti dan, ko bosta jedla sad prepovedanega drevesa, se vama bodo oči odprle in bosta kakor bogova, in spoznala bosta dobro in hudo.

Eva. Toda zapoved, zapoved .....

Kača. Kdo vama ima kaj zapovedovati? Sramotno je za človeka, služiti komu drugemu. Svobodna sta. O, kaj je lepšega od svobode?

Eva. Že misel na nepokorščino mi vznemirja dušo.

Kača. Mišljenje je svobodno. Ali nimaš razuma? Kdo te more siliti, da tako ali drugače misliš? Pojdi torej in pregovori Adama, in jejta. Videla bosta, kako sladka je svoboda! Zakaj ne bi jedla od drevesa, kjer se vama poljubi?

Eva. Vest mi pravi, da bi se pregrešila zoper Boga, ako bi Adamu prigovarjala za tako dejanje.

Kača. Govorjenje je svobodno. Misliti smeš, kar hočeš, torej tudi govoriti. Zakaj pa imaš razum?

Eva. Čedalje bolj uvidevam, da je bila prepoved božja pretežka.

Kača. Poniževalna, reci. Svobodo vama je kratil.

Eva. Slušala te bom; osvoboditi se hočem od tega jarma, osvoboditi pa tudi moža. Grem!

Kača. O, srečna, ki si me umela: trenutek svobode ti je napočil. Proč z robstvom! Ne služiti!

(Eva odide. Kača pa počasi zleze z drevesa, pogleda za Evo ter se satansko zasmeje):

Ha, ha! Da ti veš, kakšna svoboda te čaka! Svobodna sta v resnici zdaj, ko vama je Bog prijazen, svobodna greha, svobodna trpljenja, skrbi, bolezni. Tudi jaz sem užival nekdaj tako svobodo; a zapravil sem jo, zamenjal sem jo s svobodo pekla. Zamenjajta jo še vidva. *(Izgubi se med drevjem.)*

Drugi prizor.

(Po 4000 letih. — Noč. — Babilonska planota. — Kača prileze na razvaline babilonskega stolpa ter gleda po svetu:)

Ha, izvrstno se mi je posrečilo! Ves svet je v moji oblasti. Hotela sta biti kakor bogova, ha, ha, njiju otroci so pa zdaj sužnji. Pravi jutrovski despotizem vlada povsod, kamor se ozrem. Nikjer svobode, nikjer sreče, nikjer zadovoljnosti; z reveži nima nihče usmiljenja. Lej no, še modri Platon, ki je povsod iskal Boga, ne mara za reveže. O Platon, Platon, voda na moj mlin je, kar pišeš: »Ubožca ne sme biti v državi nobenega; take ljudi treba pregnati iz mest, s trga in dežele, da ne bo nobene take živali v vsej državi.« [1]) In v kakšni umazanosti se valja svet, grški in rimski! He, le tako naprej! Ali ni dober sad prepovedanega drevesa?! Le jejte, le uživajte, redim se jaz!

[1]) De legibus lib. 11.

(V tem se nekaj zasveti od judejske strani. Sliši se tudi petje: „Slava Bogu na višavah, in mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje“.)

Kaj pa je to? Slava Bogu? ne: slava satanu? Kdo si upa kaj takega izreči? Crimen laesae maiestatis! Haló, poglejmo, kaj je? *(Kača sleze s stolpa ter se plazi proti Judeji.)*

Tretji prizor.

(Trideset let pozneje. — Kača pred vrati Jeruzalemskimi:)

Hu, kako mi vrè kri v srcu! Vse mi bo izpridil. Sin božji je, to že vidim. Kar sram me je, da me je v puščavi trikrat odbil. Adam se je dal takoj ujeti, ta pa ne, po nobeni ceni. Kaj mi je storiti? *(Misli.)* In kaj govori? O svobodi. »Resnica vas bo osvobodila!« Saj za en del ima prav: jaz sem lagal in z lažjo vzel prvima človekoma svobodo. A moje kraljestvo bo razdejano. Ne, to se ne sme zgoditi. Ne bodeš mi osvobodil ljudi, ne; naščuvati jih hočem zoper tebe, da te bodo križali. *(Izgubi se v mestu. Preobleče se za pismouka; izpod dolge halje se čisto malo vidi konec kačjega repa.)*

Četrti prizor.

(Trg v Jeruzalemu pred Pilatovo palačo. — Pilat na sodnjem stolu. — Jezus stoji zvezan pred njim v škrlatnem plašču, ves raztepen in poln ran. — Židovska množica: farizeji, pismarji in ljudstvo. — Preoblečeni pismouk hodi med množico ter ščuva:)

Vpijte: križaj ga, križaj ga! Njegova kri pridi nad nas in nad naše otroke.

(Ljudstvo vpije, pismouk pa si mane roke od veselja:)

Ha, zmaga je naša!

Peti prizor.

(Kakih osemsto let pozneje. — Trg v Jeruzalemu. — Na trgu stoji Žid, opravljen za daljne potovanje; ko skrbno skrije kačji rep, ki mu je migal izpod kaftana, vzdigne se na pot, govoreč sam s seboj:)

Motil sem se! Umorili smo Sina božjega, a vstal je; razgnali smo učence, a zbrali so vernike v Cerkev; v Rimu je tekla kri kristijanov, a iz nje so vzrastli novi; z Arijem, Nestorijem, Evtihom smo sejali seme zmote in krive vere, a moj sovražnik — Bog — je poslal Arabce, ki so vse pomêli, samo Cerkve Kristusove ne. In romarji, prihajajoči iz zahodnih dežel, pripovedujejo, kako mogočna je ta rimska Cerkev, in kako širi evangelij in osrečuje z njim narode. In papež, kakšno čudovito oblast ima! Vsi narodi ga čašté kot svojega duhovnega poglavarja. Sam cesar Karol Veliki se je v svoji neumnosti ponižal in sprejel iz njegove roke cesarsko krono. Jaz sem ob vse, vse! — — — Toda ne! Čakaj, še me ni konec! Rim, tebi veljaj zanaprej boj! Uničiti, streti te hočem v prah. Načrt imam, o krasen, o božanstven — ne, peklenski načrt! Pojdimo! *(Vzdigne se na pot.)*

Šesti prizor.

(Carigrad. — Patrijarhova palača. — Focij sedi zamišljen pri mizi, podpiraje glavo s komolcem. Nekdo potrka na vrata.)

Focij. Le noter! *(Žid-romar vstopi ter se globoko prikloni Fociju.)*

Romar. O, veleučeni Focij, kako pa, da si tako zamišljen? Taka bistra glava vendar ne bo v zadregi?

Focij. Prijatelj! predno ti razodenem svoje skrivnosti, bi vendar rad vedel, s kom imam čast govoriti?

Romar. Na imenu tako ni nič; no, toliko ti pa povem, da smrtno sovražim papeža. Namenjen sem sicer na Nemško, da tam pridobim zaveznikov, a mimogredé sem se oglasil tudi pri tebi,

Focij. Dobro, dobro! Sovražnik papežu! Potem si moj prijatelj!

Žid. Zoper Rim vedno! Sedaj pa razlôži, kaj te bolí.

Focij. Rim, papež! Noče me pripoznati kot zakonitega patrijarha carigrajskega; v poslednjem pismu mi je celo zapretil, da me izobči, ako takoj ne zapustim prestola carigrajske cerkve ter naredim prostora Ignaciju.

Žid. In to te vznemirja? Si-li ne znaš pomagati? Odtrgaj se od tega antikrista rimskega, bodi sam papež.

Focij. Krasna misel! Carigrajski cesarji tudi želé to. A kako izvesti?

Žid. Poslušaj! Z Bazilijem, ki ga nazivate Macedonskega, se dobro razumeta, kaj ne?

Focij. Od njega se ne bojim nobene ovire. Molčal sem k njegovim grdobijam, zato mi je hvaležen.

Žid. Izvrstno! Če imaš cesarja na svoji strani, tudi škofov ne bo težko pridobiti.

Focij. Ne vem; ne zaupajo mi prav. Za jutri sem sklical velik zbor ter povabil vse škofe carigrajskega cesarstva. Precèj se jih je že zbralo v mestu; vendar se bojim ...

Žid. Ne bodi plašljivec, Focij! Poslušaj me: Cesarja Mihéla upijani nocoj ter dobodi njegov podpis za vse sklepe jutršnjega zbora, in kaj ti je treba škofov? Ali ne more podpisati njih imen kdo drugi? Pamet, Focij, pamet! Vzemi papir in piši, kar ti bom narekoval. *(Focij piše.)* »Po sklepu zbora vesoljne vzhodne cerkve je papež Nikolaj odstavljen« — »odstavljen« podčrtaj! — »vsakdo pa, ki se predrzne zanaprej z njim občevati, bodi izobčen.« Takó, sedaj pa podpise! Nekaj jih naredim jaz, nekaj ti, saj imaš kaj več peres, ne? in črke boš menda tudi znal staviti različno, zdaj po koncu, zdaj pošev?

Focij. O, izvrstno, izvrstno!

Žid. Druge podpise pa dobodi od svojih zanesljivih prijateljev. Tako je listina vesoljnega zbora narejena, carigrajska cerkev ločena od rimske, ti pa si — prvi carigrajski papež! *(Odhaja.)*

Focij. Neznani prijatelj, ostani vendar še pri meni...

Žid. Mudi se mi dalje. Izvrši, kar si začel! Smrt Rimu! *(Odide.)*

Focij *(zamišljeno gleda za njim ter kakor v sanjah ponavlja):* Dà, smrt Rimu!

Sedmi prizor.

(Pred ozidjem carigrajskim. — Žid-romar sam:)

To bo udarec rimskemu papežu! Ha, ha! In kar naprej vidim, kako bo Carigrad potegnil za seboj Bolgare, Srbe, Ruse . . . Tresi se, Rim, odtrgal sem ti več nego sto milijonov vernikov! — A kam sedaj? Že vem! Osamiti te hočem, ob vseh straneh ti odtujim narode. Za enkrat najprej Nemce! *(Udari jo proti zahodu)*

Osmi prizor.

(Vormacija [Worms]. — Dvorana v kraljevi palači. — Kralj Henrik IV. sedi na prestolu, okrog njega nekaj nemških škofov. — Na desni Henrikovi Žid-romar.)

Žid. Kaj še pomišljaš, Henrik? Ali ne vidiš, kako raste papežu Gregoriju ošabnost? Strogo zahteva, da se duhovniki ne smejo ženiti, prepovedujo simonijo, in slednjič tirja, da noben škof ali opat ne sprejme investiture od tvojih uradnikov, od lajikov. Mar ni to skrajna predrznost?

Henrik. Kaj storiti?

Žid. Čemu pa si sklical cerkveni zbor? Odstavi papeža!

Henrik. Kaj misli o tem naš slavni zbor?

Škofje. Kar naš slavni kralj!

Henrik *(slovesno)*: Proglašam torej, da papež Gregor VII. bodi odstavljen!

Vsi. Odstavljen!

Žid. Ponižaj, poruši Rim, Henrik; ti bodi glava narodom!

Henrik. A če papež izreče cerkveno izobčenje nad menoj?

Žid. Ha! Čemu imaš vojake? Vzdigneš se zoper njega z vojsko in preženeš ga iz Rima.

Henrik. Naj se torej začne boj zoper Rim! Hohenstaufovci se ne dajo zaničevati.

Žid. Živeli Hohenstaufovci, poraz Rimu!

Deveti prizor.

(Frankobrod. — Cesar Friderik Rudečebradec sam pri zajutrku. — Vstopi romar.)

Žid. Dobro jutro, cesarost! Tako skromen zajutrek?

Friderik. Kaj hočeš s tem reči?

Žid. To, da ste nemški cesarji sploh preskromni, preomejeni. He, vse drugačni so vaši tovariši na Jutrovskem, v Carigradu; vse jim je pokorno, na trebuhu leže pred njimi vsi velikaši, in ni ga nikjer, ki bi bil njim enak.

Friderik. Mar jaz nisem neodvisen, mogočen nad vse druge?

Žid. Nisi! Mar papež v Rimu ni vladar kakor ti? Ali se moreš popolnoma svobodno gibati, povej!

Friderik. To je res, da ne! V Rimu, v Italiji nisem jaz gospodar.

Žid. In prav to je sramotno. Ako hočeš biti res cesar, polasti se Rima, tam stoluj, kakor so stolovali slavni rimski cesarji. Friderik, poslušaj me: ustanovi vesoljno monarhijo, to je: cesar vse in povsod!

Friderik. Krasen načrt! A kako ga izvršiti? Mesta v Lombardiji preveč ljubijo svobodo, kakor da bi se hotela pokoriti meni: zavezala se bodo s papežem zoper tujo silo. Saj veš, papeži vedno ščitijo svobodo.

Žid. Udari z vojsko na-nje, potem se bo že videlo, kdo je močnejši. Odnehati pa ne! Uniči svobodo svobodnih mest italijanskih, uniči moč papeževo!

Friderik. Pojdi torej in zberi mi vojsko, da odrinemo takoj proti jugu. Saj pojdeš tudi ti z menoj?

Žid. Kjer se gre zoper papeža, tam sem povsod tudi jaz! Jaz sem bil vedno in bom gibelin! *(Cesar ide. Pripravlja se prva vojska zoper Italijo.)*

Deseti prizor.

(Isto prizorišče. — Žid sam:)

Čakaj, rimska Cerkev, krvavela mi bodeš! Obdali te bomo z vojskami in strli tvojo moč! *(Odide.)*

Enajsti prizor.

(Pavija. — Cerkveni zborček [conciliabulum]. — Friderik Rudečebradec. — Petdeset škofov, večjidel Nemcev. — Žid-romar.)

Friderik Rudečebradec. Znano Vam je, častiti očetje, da je v Rimu zavladal po smrti papeža Honorija, ki je nam bil zelo neprijazen, velik nemir. Kardinali so pozabili, da smo tudi mi na svetu in so vsi volili kancelarja Rolanda za papeža; le dva sta se zavedala svoje dolžnosti ter volila našega kardinala Oktavijana. Tako imamo sedaj dva papeža. Kateri je pravi? To odločiti je naša cesarska dolžnost. Povabili smo tudi kralja francoskega in angleškega, naj pošljeta svoje zastopnike v Pavijo, da skupno volimo papeža, a nista se odzvala. Nič ne dé; volili bomo brez njih. Kaj se vam zdi?

Žid. Nemški cesar ne sme nikdar privoliti, da bi kardinali zoper njegovo voljo izbirali si papeža. Friderik, proglasi kardinala Oktavijana na svojo roko za papeža.

Škofje. Dà, Oktavijan bodi papež!

Friderik. A kaj storimo z Aleksandrom III., ki ga drugi priznavajo kot zakonitega vladarja vesoljne cerkve?

Žid. Izobčimo ga! Tvoj papež naj ga izobči!

Friderik. Modro si svetoval. Tako naj se zgodi!

Žid. Živeli Hohenstaufovci! Vi bodite nad papeži. Smrt papeški oblasti, smrt!

Vsi. Smrt!

(Nato kronajo cesarjevega pristaša, kardinala Oktavijana, za papeža; nadene si ime Viktor IV.)

Dvanajsti prizor.

(Raván pred Rimom. — Cesar Friderik II. koraka z močno vojsko proti večnemu mestu. Za njim goré vasi, ki jih je zažgal. — Papež Inocencij IV. beži iz Rima na Francosko. — V ozadju stoji)

Žid. Izvrstno, izvrstno mi gre! To se vidi, da je rodovini Hohenstaufovcev sovraštvo do Rima prešlo v kri in meso. Seme, ki sem ga sejal, klije, rodi stotern sad! *(Zgubi se med vojake)*

Trinajsti prizor.

(Pred Parizom. — Žid-romar prihaja, ves zamišljen.)

Kam naj se obrnem zdaj? Nemci so pridobljeni za me. Papeževa veljava je pri njih globoko omajana; seveda je v boju zoper Rim poginil ves hrabri rod Hohenstaufovcev. A Rim še stojí, vkljub temu. Naščuvajmo sedaj Francoze kar po vrsti, potem Angleže in tako dalje, in tako dalje! *(Odide v mesto.)*

Štirinajsti prizor.

(Pariz. — Kraljeva palača. — Kralj Filip Lepi (1285 — 1314) sedi na naslonjaču, globoko zamišljen. — Nekdo potrka na vrata.)

Filip. Entrez!

Žid *(vstopi.)* Bon jour, sieur! Kaj tako premišljujete? Pa Vas vendar ne moti več rajnik Bonifacij VIII.?

Filip. Môlči mi o njem, o Rimu sploh!

Žid. Jaz mislim prav tako! Veste kaj, sieur, prestavite Rim na francoska tla. Sedaj ravno ni nobenega papeža. Skrbite za to, da bo izvoljen francoski kardinal, in ta naj ostane tu, na Francoskem.

Filip. Mon Dieu, kakšna misel! In kje naj stanuje?

Žid. V Parizu gotovo ne! Ponudite mu Avignon!

Filip. Très-bien! Sluge, he, kje ste? *(Sluge prihité pred kralja, ki jim daje razna povelja. Žid se tiho prikloni in odide.)*

Petnajsti prizor.

(Pred vrati avignonskimi. — Žid sam:)

Tako, sedaj pa le vladaj katoliško cerkev, Klement, tebe pa bo vladal kralj Filip. Res, sam sebi se čudim, da se mi vse posreči. Oj, kako se boš omajala, Cerkev Kristova, vsled sužnjosti avignonske. Papež bo do cela odvisen od francoskih kraljev, drugim vladarjem pa se bo s tem zameril; v Rimu bode rastel nered vsled odsotnosti papeževe; in kaj še vidim v daljavi? Enkrat mora priti do tega, da dobomo dva papeža, ali pa še več! *(Vleže se ter zaspi.)*

Šestnajsti prizor.

(Fondi na Neapolitanskem. — Kardinali se zbirajo ter volijo proti zakonitemu papežu Urbanu VI. nezakonito kot protipapeža Klementa VII. — Žid gleda vse to ter si samega veselja mane roke).

Žid *(sam za-se)*: He, kakšna zmeda! Glej jih, zdaj imajo dva papeža! Ume se samo po sebi, da bodeta drugi drugega izobčila. In živeti tudi treba! Dajte, verniki, denar sèm! Pa ne bojte se več: ako ne dobite, česar želite, pri enem papežu, obrnite se na drugega. In vi, pobožni verniki, kaj stikate glave? Kaj se povprašujete, kje je resnica? Nikjer! No, cerkev rimska, sedaj te pa bo konec!

(Popravi si kačji rep, ki mu je vsled prevelikega veselja jel mahati izpod halje ter počasi stopi proti Klementu VII., kateremu zašepeta nekaj na uho, na kar protipapež vsklikne):

»Dà, dà, v Avignon nazaj!«

Sedemnajsti prizor.

(Žid sam.)

Nemčija, Francija, Italija, vse je zmedeno, povsod jo je Cerkev rimska zavozila ... Še v jedno deželico moram pogledati, kakó kaj mislijo o Rimu in papežu. *(Odide.)*

Osemnajsti prizor.

(Oxford na Angleškem. — Trg pred vseučiliščem. — Od jedne strani nastopi John Wiclef, od druge Žid — romar.)

Žid *(zagledavši Wiclefa):* Govd morning, Mr. John! Kam pa tako urno?

Wiclef. Na vseučilišče, predavat!

Žid. Čujem, da udrihate po menihih in papežu.

Wiclef. Kakó ne bi? Pomislite: Vzeli so mi mastno prefektovsko mesto ter je dali menihu, češ, ustanovljeno je bilo za redovnike; — kdo jih ne bi črtil, teh samopašnikov? In kralj me je poslal z nekaterimi drugimi učenjaki v Rim, da poravnamo prepir med njimi in papežem, pa — menite, da je mogoče mirno govoriti s tem antikristom? Opravili nismo nič. Kdo ne bi črtil tega rimskega samodržca, prevzetneža prevzetnega? In to sovraštvo — čuj me, čuj tudi ti, ošabni Rim, bodem vcepil v mlada srca, in potem gorjé ti, Rim, gorjé!

Žid. Tako modrega moža še nisem imel časti poznati, Mr. John, le takó naprej! Osvobodi Anglijo rimskega despotizma!

Wiclef. Dà, svoboda! Nekaj sem že storil: osvobodil sem najprej sebe. Poslušaj: kdo me more siliti, da bi sveto pismo prevajal in navajal takó, kakor hoče Rim? Veš, kaj sem naredil jaz? Prevèl sem sv. pismo po svoje, svobodno, in sedaj se krasno disputira!

Žid. Very well, Mister John! Svoboda najpreje v sv. pismu!

Wiclef. Dà, tu hočemo imeti svobodo, ne pa tam, kjer je ni. N. pr. prišel sem do spoznanja, da človeška volja ni svobodna .....

Žid. Jaz že davno trdim prav to!

Wiclef. Pa veš, kaj sem še našel v sv. pismu?

Žid. Nikar me ne muči in povej hitro!

Wiclef. Da oblast ima le tisti, ki je v milosti božji. Ako papež, škof, kralj etc. etc. ni v milosti božji, nima nobene oblasti več nad verniki, nad narodom.

Žid. Ti si res bistra glava! Nočem te dalje muditi; škoda bi bilo vsakega trenutka, ki bi ga izgubil zaradi mene. Pojdi torej; glej, učenci te željno pričakujejo. *(Podasta si roki; nato gre Wiclef na vseučilišče. Žid pa gleda nekaj časa za njim. Ko Wiclef izgine, vsklikne Žid):* Vse v redu. Hajdimo! *(Odhaja.)*

Devetnajsti prizor.

(Zlata Praga. — Vseučiliška knjižnica. — Hus sedi pri mizi ter piše. — Vstopi Žid.)

Žid. Má ucta, mistr Jene!

Hus. Ne potrebujem poklonov. Sedaj me pusti pri miru, ali pa hitro povej, česa želiš.

Žid. Diko praškega vseučilišča bi bil rad poznal; želja se mi je izpolnila.

Hus. Kaj čakaš torej?

Žid *(steguje glavo preko Husovih ramen na spis)* Samo jedno željo še gojim: izvedel bi namreč rad, kakšno delo pišeš, ki si tako zamišljen?

Hus. Izvirno sicer ne bo, a bo pa imenitno. Prepisujem namreč iz Wiclefa .....

Žid. Iz Wiclefa? Saj ga poznam. Poštenjak od nog do glave. No, pa kaj si že napisal? Ali smem brati?

Hus. Poslušaj, preberem ti sam. Naslov knjigi bo: Tractatus ed Ecclesia. Razumeš latinski?

Žid. Vse, vse!

Hus. Poslušaj me torej! Cerkev je družba tistih, ki so od vekomaj izvoljeni za nebesa. Tisti, ki so od vekov zavrženi, so le po zunanje v tej družbi. Edini glavar jej je Kristus. Papeštva ne potrebuje. Kristus ni nikogar postavil za poglavarja cerkvi, tudi sv. Petra ne. Vso oblast, ki jo imajo sedaj rimski papeži, so dobili le od rimskih cesarjev, počenši s Konstantinom Velikim.

Žid *(ploska):* Výborně! výborně!

Hus *(čita dalje.)* Papež in škofje imajo pa le tedaj oblast nad verniki, če so v milosti božji, če živé sveto in pravično. In isto velja o kraljih in cesarjih. — Iz tega pa tudi vidiš, kako lahko se pripeti, da papež niti ud ni Cerkve, ako namreč ni v milosti božji. In ljudstvo mu tedaj ni dolžno pokorščine, to se ume. Sploh je vsa tista pokorščina »pod duhovnim poglavarjem« iznajdba duhovnikov, naravnost zoper nauk sv. pisma.....

Žid *(mu seže v besedo.)* Dovolj, dovolj! Le piši dalje! Prekrasne misli! S Panem Bohem, mistr Hus! *(Prikloni se in odide. Hus pa piše dalje.)*

Dvajseti prizor.

Žid *(se ozira, če ga kdo ne vidi, in ko zapazi, da je sam, vsklikne):* Pa naj še kdo reče, da ne znam zób dreti? Najprej ga je treba omajati, potem se izruje. Papeštvo, tvoja moč je omajana daleč okrog, po vseh deželah; malo še počakajmo, potem pa — rèsk! — izdremo ta gnjili zob, izdremo papeštvo sè svetá! *(Proti občinstvu obrnjen naredi z roko, kakor da zob puli.)* Toda ne-še, ne, počakajmo še malo, da oteče! Čuj glavica, mej tem lahko obiščeš svoje prijatelje humaniste, saj ti tudi oni pomagajo majati ta ostudni zob. Z učenjaki moraš biti vedno prijazen, zakaj učenost, to ti je najhujše orožje, kdor ga zna vihteti. Latinsko in grško bi moral sicer znati nekoliko bolje, ker ti možje so mojstri v tem; no, pa za silo boš že kaj povedal! Kaj ne, pa le k mlajšim humanistom greva, k mlajšim, ti so ognjeviti; kaj stari, ti so kakor sveti očetje! Erazma posetiva v Rotterdamu, no pa v Italijo pogledava k Macchiavelli-ju in drugim. *(Odlazi.)*

Edenindvajseti prizor.

(Rotterdam. — Erazem v naslonjaču.)

Žid *(potrka na vrata ter vstopi.)* Ave, Erasme, ave, et praesidium meum et dulce decus meum! Ave, lux Germaniae, ave, decus doctorum virorum! Dovôli, veliki Erasme, da te z nadepolno mladino občudujem tudi jaz,

neznan ti tujec. Že davno je, kar sem slišal, da si »monstrum scientiarum«, da latinski tako elegantno ni pisal po Ciceronu nihče. Z občudovanjem sem poslušal, ko so pravili, da si sicer mašnik katoliške cerkve, a da že davno ne čitaš več maše, pa tudi v cerkev ne hodiš, in da se ti brevir zdi smešen, post neznosno breme. Z občudovanjem sem to poslušal in spoznal v tebi učenjaka; pa tudi drugi so spoznali, da molitev, pobožnost, sploh vera ni za učene ljudi. Kdor zna tako dobro latinsko in grško, kakor ti, Erasme, lahko živi tudi brez vere. Toda oprôsti mi, če ti povem, od kdaj te zlasti občudujem. Vidiš, odkar sem čital tvoje najnovejše delo »Moriae encomium«, hvalo neumnosti, ki je v par mesecih doživela sedem izdaj. Takega uspeha še ni imela nobena knjiga na svetu, Erasme!

Erasem *(modro.)* Habent sua fata libelli!

Žid. Kar naravnost ti povem, da sem se cele strani naučil na pamet n. pr. kar si pisal o papežih: Če je treba delati, prepuščajo delo sv. Petru in Pavlu; če je treba vleči dohodke od svoje službe, pridržujejo jih zá-se. Menijo, da so Kristusa popolnoma zadovoljili, če so se skazali kot škofe s svojim skoro glediškim ornatom, s svojimi ceremonijami, s svojimi naslovi »Vaša Svetost«, in pa z blagoslovi in preklinjanji ..... itd. itd. Noben nemški pisatelj pred teboj ni tako ometal papeža z blatom kakor ti, Erazme, in zato te občudujem. Voščim ti, da bi še dalje deloval v tem zmislu. Glej, mladina je vsa za teboj in strastno bere tvoje spise. Kako te ne bi to veselilo?

Erazem. Tvoja hvala mi daje novih moči. Bistroumen mož si tudi ti, ker si mene umel. Bodi prepričan, jaz bodem pisal še zanaprej takó! *(Poda Židu roko; nato se poslovita.)*

Dvaindvajseti prizor.

(Razgled po Italiji. Žid stoji s popotno palico v roki ter strmi.)

Hej, to smo kakor v poganskem Rimu! Povsod slišim le o klasikih, klasikih, na prižnicah beró Platona in Cicerona mesto sv. pisma, ha ha, in mladina je vsa prevzeta tega starogrškega in starorimskega duha. Pišejo pa ti mlajši humanisti res odkritosrčniše nego odkritosrčni Ovidij sam. Kar mi je pa najbolj všeč: zoperno skolastiško modroslovje so vrgli v kot, češ, da je pisano v barbarski latinščini. Tako je prav! Čemu nam je treba takega modroslovja! In epikurejsko življenje cvete zopet po mestih. Zares, zdi se mi, kakor da ste vstali iz grobov, razkošni Rimljani! *(Potuje dalje.)*

Triindvajseti prizor.

(Florencija. — Macchiavelli. — Žid.)

Žid. Po krivici te torej obrekujejo, o slavni Macchiavelli?

Macchiavelli. Po krivici! Kaj pa uči moja knjiga »Il principe«? Ali ni to vse resnično? Država je vse, posamezni človek ni nič, vladar, il principe, ima vso oblast v svojih rokah, vso, in nihče je nima, ako mu je on ne dá. In če učim, da mora vladar gledati vedno le na svojo korist, naj

reče krščanska vera kar hoče, mar je to tako napačno! In da doseže svoj namen, dovoljeno mu je vsako sredstvo; — no, ali te obide zona, ko to slišiš?

Žid. Kaj še! Saj tako so učili že stari. Nasprotno, veselim se, ker vidim, da se je s teboj, dragi Nikolo Macchiavelli, začela za zgodovino in politiko čisto nova, sveža, čvrsta doba. *(Objameta se in poslovita.)*

Štiriindvajseti prizor.

(Žid sam.)

Oblezel sem skoro ves svet in našel, da je vse nezadovoljno, da se povsod kuha, kuha nekaj, kar rimskim papežem ne bo dišalo. Pa čudno! v Rimu menda ne vedó nič, ker tako sladko spé. Inocencij VIII. je spal, Aleksander VI. spi. Meni je prav, čisto prav! Se pa še mi vlezimo za trenutek, da z novimi močmi vstanemo. In tedaj — izpulimo zob!

(Vleže se in se dela, kakor da spi. Časih plašno skoči kvišku ter se ozira proti Rimu, a ko vidi, da je vse mirno, zopet leže. Slednjič, ko sliši, da napoveduje papež Leo X. odpustke za mile darove v korist novi cerkvi sv. Petra v Rimu, vstane ter vsklikne):

Dovolj počitka! Moj čas se je približal.

(Konec predigre.)

Politični razgled.

Znamenje, ki vlada visoko politiko, je že dalje časa — vzhodno vprašanje.

Nam se zdi vzhodno vprašanje ogledalo, ki se v njem zrca zapadna Evropa taka, kakoršna je. Humaniteta odmeva doma z visokošolskih stolic, humaniteta iz lož, humaniteta iz zbornic, humaniteta s prestolov, a če pogledate to Evropo v zrcalu vzhoda, ne ugledate na njej nič humanskega, nič človekoljubnega. Turek divje znaša svoj srd in gnev nad ubogim krščanstvom, kri krščanska res »v potocih teče«, a evropska diplomacija? Gleda, mirno gleda. Ne samo to! Evropska diplomacija je šla celó za turškega žandarja. Pavel Cassagnac z ironijo biča to sramoto.

»Za Armenijo Kreta.«

»Da bi razmetal preosnove, ki so mu jih hoteli usiliti, je sultan podkuril nemire.«

»Mohamedani so, kakor v Armeniji, tudi na Kreti planili na kristijane.«

»In glej, kako se trudijo evropski poslanci, da branijo —«

»Koga? Zrtve?«

»Ne.«

»Pobivane?«

»Ne.«

»Kristijane?«

»O nikakor ne.«

»Koga pa?«

»Ubojnike, morivce, mohamedane!«

Ne da bi branila kristijane, Evropa brani Turke. Pri Akrotiri je začela metati bombe na kristijane.

Odkod ta čuden pojav?

Odtod, ker v Evropi vlada še liberalizem. Pri Akrotini so padale bombe liberalizma.

Evropa najprej ne brani kristijanov proti Turkom, ker sama ni krščanska, ampak liberalna, kar je toliko, kar turška, kakor je po vsej pravici dejal »L' Osservatore Cattolico« (1897. št. 38.) Kaj pa je Turek? Njegovo bistvo je zanikanje božanstva Kristusovega, zanikanje krščanske morále, fatalizem, harem, teženje po umazanem raju Mohamedovem, kjer so veliko plačilo huriske. Kaj pa je liberalizem? Sestav, ki zanikuje vsako neodvisno stalno resnico in nravnost. Iz tega pa izhaja vse, kar je turškega. Liberalna Evropa, prav tako kakor Turek, taji v javni politiki Kristusa, ne méni se za krščanska načela, malo ceni krščansko vero. Če ne vlada v Evropi fatalizem, pa vlada racijonalizem, kriticizem, skepticizem, determinizem, in determinizem je naposled isto kar fatalizem. Liberalna Evropa prav tako tlači krščanstvo. Metternich in Cavour sta imela o mnogočem vsak svoje misli, a kar se dostaje cerkve, sta bila edina: cerkev jima mora služiti. Cezarizem Henrika IV., Friderika Barbarossa, Friderika II., regalizem Ludovika XIV., jožefinizem avstrijski, republikanska demokracija, vsi so edini v tem, da nočejo služiti cerkvi, ampak da sami zasužnjujejo cerkev. In huriske? V tem oziru je Evropa le še bolj turška, nego li Turek. »Edere et fornicari«, jesti in nečistovati, to sta dve zadnji besedi, ki do njih dospe človeštvo odpadlo od Boga, in do njih sta dospeli Turčija in Evropa, izlam in masonstvo. Mohamedanski polmesec in masonska zvezda gledata na isti rod.

Tako nekako »L' Osservatore Cattolico«.

Drugi vzrok temu žalostnemu pojavu je ta, da je liberalizem bistveno — egoizem. Liberalizem je poteptal vse pravo, pravica sta mu le še sila pa nagon. Nagon pokvarjene narave pa je vsekdar egoistiški, zato je liberalízmu pravica vsekdar tudi le tam, kamor jo žene egoizem. Da jes ploh še Turčija, to je nečloveško in krivično dejstvo. Nečloveško, ker izlam ne pozna v svojem fanatizmu človeškega čuta, ampak brezčutno, brezsrčno, divje tepta vse, kar je krščanskega. Krivično, zakaj taka država, ki je nje bistvo boj proti resnici in pravici, proti krščanstvu in človečanstvu, taka država nima nobene pravice, da je. A evropske države, ki se vkljub svojemu načelu »de non interventu« mešajo v vse, tej sramoti vendar ne morejo storiti konca! In zakaj ne? Zato ne, ker jih vlada liberalizem, ki je egoizem. Države so si zavidne druga drugi, vsaka bi rada dobila bogato dedščino po iznemoglem sultanu, zato jim je ljubše, da je nobena ne dobi, nego li da bi jo dobila ena; zato jim je bolj po godi, da umirajo kristijani pod turškim mečem, nego da bi raztrupale ta meč. Ker jih egoizem priganja na to, da branijo Turčijo, zato pravijo, da

je to pravično, zato vpijejo, da je Grška kršila mednarodno pravo. Kako morejo evropske države še govoriti o mednarodnem pravu, ko so vendar zavrgle pravec vse moralnosti in vsega prava, ko so zavrgle — Boga! Tudi mednarodno pravo v njih ustih je le izrek egoizma. Ozrimo se le za nekaj let nazaj! L. 1870. si je Italija prisvojila Rim, prav tako kakor bi si Grška rada prisvojila Kreto. Lahi so se pozivali na narodni čut, ki hoče zedinjeno Italijo; Grki se pozivljajo na isti narodni čut, ki hoče zedinjeno Grško. Tam italijanstvo, tu helenstvo; en čut je toliko pravičen kolikor drugi; zavoljo enega se sme storiti, kar zavoljo drugega. Če je bila vojska proti Rimu sveta, je sveta tudi vojska proti turški Kreti, dà, če je nam govoriti odkrito resnico, je vojska proti turški Kreti svetejša. Papež ni tlačil, ni moril podložnih Italijanov, Turek jih tlači, jih mori. Kristijani na Kreti po načelu samoobrambe imajo pravico braniti se, in če imajo pravico braniti se, ima tudi Grška pravico braniti jih. A glejte! L. 1870. nihče ni črhnil, da je napad na Rim v imenu narodnosti zoper mednarodno pravo. Evropske države so mirno gledale, kako so Lahi uropali Rim. Danes, ko je Grška porabila isto ime narodnosti, je to po nazorih evropskih držav zoper mednarodno pravo, česar ni moči mirno gledati! Če je res, da je napad Grške na Kreto zoper mednarodno pravo, in da kaj takega evropske države ne morejo mirno gledati, so leta 1870. iste evropske države zatajile mednarodno pravo in molčé odobravale lopovstvo. Lopovščina je bila le toliko večja, ker Lahi niso imeli drugega vzroka, kakor »narodni čut«, Grki pa lehko pokažejo na morije po Turškem, ki kličejo vso Evropo v svet boj zoper nečloveškega barbarskega Turka. Pa pravijo: mir je v nevarnosti! Milijarde so izmetali za »oboroženi mir«, in zdaj se bojé za evropski mir, ko je četica Grkov šla branit tlačene in teptane trpine na samotnem morskem otoku! Dobro, verujmo jim: bojé se! Potem pa je vzhodno vprašanje evropskim državam ne samo ogledalo za njih grdi egoizem, ampak ob enem tudi ogledalo za njih nemoč!

»A saeculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea et dixisti: non serviam. Scito et vide, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum!« (Jer. 2. 20. 19.) Nad evropske države prihaja sodba božja!

Ko pa evropske države nočejo spoznati svoje zmote, da so zapustile Boga in jih je zato Bog prepustil vednemu strahu in trepetu, slavi krščanska misel vedno širje in širje med narodi svoje zmagoslavje. Narodi spoznavajo, da je le v krščanstvu upanje lepše bodočnosti.

V Avstriji je pokazalo ljudstvo pri zadnjih volitvah za peto skupino, da hoče biti, kar je, krščansko, katoliško, in da hoče imeti tudi take zastopnike. Posebno na Kranjskem vedno svetleje plameni katoliška zavest. Nekateri malovorni so se bali, kaj bo, če odklonijo katoličani od liberalcev jim ponujani kompromis. Bali so se za mandate v kmečkih občinah. A kdo bi se družil z mrličem? Liberalizem je mrlič. Zavrgli so vsak kompromis z liberalizmom, in zmaga ni bila samo čista, neoskrunjena, ampak bila je sijajnejša nego li bi bila s kompromisom! Toda o kompromisih bomo še govorili.

Na Francoskem se tudi začenja novo življenje. Katoličani so začeli spoznavati, da morajo biti katoličani tudi v politiki. Leon XIII. jim je modro

ukazal, naj se družijo in delujejo na podlagi republike. Monarhisti so se upirali in se nekoliko še, a pokazali so s tem tudi, da dihajo še v ozračju liberalizma, da jim je več gospodljivost, nego li katoliška stvar. Mnogo pa se jih je oklenilo Leona in začeli so na republikanskih tléh boj za sveto pravdo. Letos je v Brestu že zmagal prvi katoliški republikanec Gayraud proti kandidatu monarhistu. Zor se dela!

Na Laškem se kaže zadnji čas katoliška zavest na čuden način. Kaže se v tem, da katoličani ne hodijo na volišče. »Ne elletori, ne eletti!« Katoličani naj se zdržé volitev, je ukazal Pij IX. in prav tako za njim Leon XIII. Mnogi so se tedaj rogali, a danes spoznavajo, da to ni sama pasivna politika, ampak da je eminentno dejavna. Dum tacent, clamant! Zvesti katoličani so se zdržali volitev, in tako niso deležni sramotnega gospodarstva, ki se je začelo leta 1870. v zedinjeni Italiji. Krvavi socijalizem, ki se tako strašno širi po Italiji, je izrodek liberalnega gospodarstva. Liberalizem je zalegel tega vampirja. Zdaj pa, ko grozi zedinjeni Italiji, liberalci niti te tolažbe nimajo, da bi vso krivdo zvrgli na klerikalce. Zakaj klerikalci niso vladali, ker niso volili. Še le zdaj so liberalci opazili, kako malo razborito so se rogali katoličanom, ker niso hoteli na volišče. Zato so jih začeli zdaj vabiti. Drugod rujejo vse vprek zoper klerikalizem, a v Italiji vabijo klerikalce s prižnic in iz spovednic na volišče. Ni še dolgo, kar je pisal liberalni »Fanfulla«: »V Brestu kandiduje kanonik, in ves svet nima nič zoper to. A kar je dovoljeno, pravično, hvalevredno prek gora, zakaj bi bilo prepovedano, nepravno, grajevredno tostran? Če sme v Brestu kandidovati duhovnik, zakaj ne bi smel v Turinu, v Neaplju, v Milanu? zakaj bi ne smel vsaj oddati volivnega listka?« Škofje pa dobro poznajo nakane liberalizma in divje se srdé liberalni časniki nanje, ko vkljub vsej vabi vedno iznova kličejo katoličanom staro geslo: ne elettori, ne eletti! Zavedni katoličani pa slušajo svoje škofe, in tudi tako, dà, prav zato zmaguje katoliška stvar!

Liberalizem propada, noben kompromis ga ne bo rešil; na bojišču bo ostala na eni strani le socijalna demokracija, na drugi strani pa zmagavna misel krščanska! **Dr. Aleš Ušeničnik.**

Slovstvo.

Codex Sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae, quem adnotationibus illustratum exponit in Pontificio seminario Vaticano D. D. Henricus Maria Pezzani, in s. theologia et in iure canonico apud Pontificiam universitatem Gregorianam doctor renuntiatus, Ssmi Leonis P. P. XIII. cubicularius ad honorem. Pars I. 1893 pag. 178. Pars II. 1896 pag. 1070+293. Romae apud Henricum Filiziani (Pozzo delle Cornacchie, 7, 8.). — Velika osmerka. V Italiji 16 lir; izven Italije, pošte prosto, 18 lir.

Delo, katero s tem naznanjamo častitim duhovnim sobratom, je zanimivo po vsebini, a še bolj po obliki. Zato menda ne bode odveč, ako o njem izpregovorimo nekoliko obširneje.

Odkar je prisilna invazija l. 1870. potisnila staroslavno rimsko Sapienzo v posvetne roke, ter jej odvzela, kakor kaže šestindvajsetletna zgodovina, tudi nekdanjo slavo, se je bilo bati, da pomine in ugasne ogenj, ki je poprej v teh prostorih razžarjal in osvetljeval bogoslovsko vedo. Zlasti se je bilo bati, da zamró poprej tako živahne in na široko zapletene pravoslovne študije.[1]) Toda munificencija rimskih papežev je jurisprudencijo srečno rešila iz onih viharnih časov ter jo presadila v mirno zavetje posamnih bogoslovnih semenišč v Rimu. Ondi še dandanes cvete in se s priznano marljivostjo obdelava pravoslovno polje. Zato pa tudi cerkvenopravno slovstvo v Rimu nikdar ni ponehalo. Zadnji čas je več učenih juristov poslalo v dežel svoja predavanja. Omenjam le temeljito delo Feliksa Cavagnis-a: Institutiones iuris publici ecclesiastici (1888), dva dela, in pa dekretalno pravo, katero sta predavala na Apolinariju (t. j. v šoli rimskega semenišča) znamenita veščaka, profesorja De Angelis (Praelectiones iuris canonici ad methodum decretalium Gregorii IX. exactae, devet zvezkov) in Santi (Praelectiones iuris canonici, pet zvezkov). Razven semenišč in gregorijanske univerze okrog sebe zbira mlade pravnike tudi »Accademia di conferenze storico-giuridiche, ki jo je ustanovil kmalu po svoji izvolitvi za papeža Leon XIII. V njej razpravljajo najboljši juristi, kanonisti in romanisti, duhovniki in lajiki, obširno in temeljito posamne tvarine pravoslovne vede.[2]) Zato ni čuda, da se iz vseh pokrajin zbirajo v Rim bogoslovci in duhovniki, da bi ondi začeli in nadaljevali pravoslovne študije. Tje jih vabi tudi »Studium congregationis concilii«, kjer se vsak mesec javno obravnavajo »causae«, ki so ravno na vrsti, da se tako mladi, vendar graduirani juristi uvajajo v praktično delovanje in poslovanje.

Predava pa se kanonično pravo v Rimu mnogo drugače, nego po drugod. Vsa tvarina je razdeljena na tri leta. Prvo leto jemljó institucije, t. j. vire,

---

[1]) Morda bode koga zanimalo izvedeti, kaj in kako se je predavalo na Sapienzi pravoslovje. Kajpada ne morem govoriti iz lastne izkušnje. Pred seboj imam knjigo, ki jo je spisal o Rimu duhoviti francoski pisatelj, protonotarius apostolicus, dr. Gaume. Le-ta se je mudil l. 1841. in 1842. dalje časa v večnem mestu. Da ga je rimsko šolstvo zanimalo, je pač umljivo. Na Sapienzi je bilo takrat pet fakultet: bogoslovna, pravoslovna, medicinska, filozofska in filološka. Pravoslovcem se je predavalo: naravno-, narodno- (ius gentium), cerkveno pravo (Institutiones), kanonično pravo (Interpretacija dekretalov), Justinijanove Institucije, Pandekti, civilno- in kazensko pravo. — A tudi v nekdanjem rimskem kolegu (Collegium Romanum) se je predavalo cerkveno pravo. Ime zavoda samo nam je porok, da so jezuitje pravoslovne stolice zastavili z odličnimi možmi svojega reda.

[2]) Pisatelj teh vrstic je obiskoval to akademijo l. 1891/2. Takrat so se obravnavale te-le tvarine: 1. Diritto pubblico dei Romani, e Fonti epigrafiche del Diritto (Res sacrae et religiosae). — Prof. Giuseppe Gatti. 2. Pandette. — Prof. Odoardo Ruggieri. 3. Pandette (De donationibus). — Prof. Ilario Alibrandi. 4. Filosofia del diritto (Società domestica). Prof. Salvatore Talamo. 5. Storia del diritto privato romano secondo l' ordine delle Istituzioni di Gaio. — Prof. Vincenzo Natalucci. 6. Diritto ecclesiastico (Processo matrimoniale). Prof. Seb. Sanguineti. 7. Legislazione comparata, ossia legislazioni moderne posto in confronto con diritto romano. 8. Principii di legislazione economica. — Prof. Filippo Cortelli. 9. Origine e progresso del diritto commerciale in Italia (Atti e contratti commerciali). — Prof. Fil. Cortelli. 10. Istituzioni di antica epigrafia latina (Sistema dei nomi. Iscrizioni sepolcrali). — Prof. Carlo Lodovico Visconti. 11. Antropologia legale. — Prof. Giuseppe Lapponi. — Učni jezik je deloma italijanski, deloma latinski. Vsak profesor predava po jedno ali dve uri na teden.

splošne pojme in kratek pregled vsega cerkvenega zakonodajstva. Hkrati pa se obdeluje tudi jus publicum, ki razpravlja o temeljnih pravicah cerkve, o njenem razmerju do države in drugih avtonomnih konfesij. Drugo in tretje leto pa se predava cerkveno pravo po dekretalih Gregorija IX. Profesorji so torej navezani na razdelitev dekretalov (Judex, judicium, clerus, connubia, crimen). Tako se ni moči izogniti, da ne bi bilo treba iste stvari večkrat ponavljati. Često se zgodi, da je tvarina, ki logično in praktično spada skupaj, pomešana po raznih knjigah dekretalov. Metoda, ki zajema kanonično pravo naravnost iz virov, ki učenca sili, da mora »corpus« vedno pred seboj imeti, ima gotovo dobre strani. Pouk po tej metodi je bolj temeljit in globok, ali neprimerno težji od pouka cerkvenega prava po avstrijskih bogoslovskih učilnicah. Kdor se torej ni popolnoma uglobil v rimsko metodo, kdor ne zasleduje po navodu dobrega profesorja zgodovinskega razvoja posamnih zakonov, se mu lahko primeri, da bode znal dobro dekretalno pravo, ali vprašan, kaj je v dotičnem predmetu »ius vigens«, bode nehoté umolknil. Zato so jeli veščaki že pred leti misliti na to, da se dosedanja metoda predrugači. Neko srednjo pot v tem pogledu je nastopil sloveči jezuit Wernz na gregorijanski univerzi, ki je v svojih predavanjih sicer ostal še pri glavni razdelitvi dekretalnega prava na pet delov, vendar pa je posamne zakone sistematično združil in s tem nekako pot pokazal, po kateri bi bilo hoditi v bodoče kanonistom.

Dosedaj običajno, ali — če govorimo iskreno — nekam okorno in zastarelo metodo pa je popolnoma prevrnil naš pisatelj. Hotel je namreč podati zdaj veljavno pravo v kratkih odstavkih (canones), katerim je pod črto pridejal potrebno razlago. Vse cerkveno pravo bode razvrstil v štiri dele, izmed katerih je doslej dva spravil na svetlo. Prvi, najkrajši del razpravlja splošna svojstva cerkvenih zakonov in njih interpretacije. Potem navaja temeljne zakone: o sestavi cerkve in o rimskem papežu (Jus publicum). Vso to tvarino je porazdelil v 49 kanonov. — Drugi del razpravlja v treh zvezkih o osebah (de personis), njih pravicah in dolžnostih (can. 50 — 575). — Zaradi lažjega pregleda je pisatelj prav primerno razvrstil ta obširni del v šest poglavij. V prvem poglavju omenja vernikov in njih splošnih dolžnosti in pravic, potem govori o sv. zakramentih krsta, birme, R. Telesa; o posvečevanju praznikov, o pokori, o postu in zdržku, o zakramentu sv. poslednjega olja. Drugo poglavje nosi naslov: De coniugatis. Omenja zarók, zakónskih zadržkov, kaj se ima zgoditi pred zakonom, kako se poroča, o zakonskih pravdah, o poveljavljenju zakona, qui filii sint legitimi, o vzajemnih dolžnostih med stariši in otroki, de divortio, de secundis nuptiis. Koncem tega poglavja podaje knjiga ponatisek okrožnice Leona XIII. de matrimonio christiano: »Arcanum«. Tretje poglavje nam kaže duhovščino: kdo sme postati duhovnik, kdo ne; kdo sme duhovnike posvečevati in pod katerimi pogoji; o nižjih in višjih redovih. Nato jako lepo razpravlja dolžnosti in pravice duhovnikove, ki je *a)* mašnik, *b)* pridigar, *c)* spovednik. Nadalje obravnava cerkveno hijerarhijo, počenši od župnikov in njih pomočnikov: de dignitatibus, de canonicis aliisque ad capitula pertinentibus, de canonicis honorariis, de vicario capitulari, de patriarchis, primatibus, archiepiscopis et episcopis, de praelatis inferioribus,

de curia episcopali, de s. R. E. Cardinalibus et de curia Romana, de conciliis. — Četrto poglavje nam kaže meništvo (De regularibus): najprej o vstopu v meniški stan in o novicijatu, o profesiji, de regularibus ad intra, ad extra in naposled de recessu a religione. — Peto poglavje je naslovljeno: De fidelibus defunctis. Obravnava cerkvene zakone o pogrebih in kar je ž njimi v zvezi. — Šesto poglavje se glasi: De Sanctis in razpravlja v dveh kanonih: Sanctos invocare convenit, in pa: Nemini liceat venerari pro Sancto aliquem absque Ecclesiae auctoritate.

To je razdelitev in kratka vsebina prvega in drugega dela. Tretji del: de rebus, in četrti: de iudiciis (poenis) obeta pisatelj v predgovoru drugega dela.

O imenu, katerega je nadel svoji knjigi, razpravlja pisatelj sam v tretjem dodatku prvega dela (str. 165—172). Dokazuje namreč, zakaj jo je imenoval »Codex«. Hotel je podati cerkveno pravo svojim učencem in drugim duhovnikom v kratkih, jedrnatih stavkih ter pospeševati s tem kodifikacijo cerkvenega prava, kar so itak očetje vatikanskega zbora iskreno želeli. Brez dvojbe bode — tako trdi pisatelj — prišlo in mora priti do kodifikovanja cerkvenega prava. Temu pot pripravljati, poučevati, kako primerno, koristno, da, potrebno je težiti za kodeksom cerkvenega prava, nam pisatelj sam prav ognjevito in prepričevalno dokazuje, sklicujoč se naposled na papeža Pija IX., »qui, damnare praecipuos errores novissimos volens, hac breviori atque expedita forma in Syllabo usus est«. Koliko je pisatelj s svojim delom pospešil oficijelno kodifikacijo cerkvenih zakonov, o tem naša razprava ne sodi. Pač pa moramo poudarjati, da je srečno predrl zastarelo metodo pri predavanju cerkvenega prava ter združil v eno knjigo »institucije« in »tekst«. Kratki odstavki (canones) podajejo učencu zdanje cerkveno pravo. Povzeti so iz večine po dotičnih konstitucijah papežev, cerkvenih zborov, po odlokih kongregacij in po potrjenih cerkvenopravnih knjigah. Duhovnikom pa bodo ti kanoni tudi jako dobro služili, ker jih je lahko in hitro najti in pregledati. Vse delo je namreč logično razvrščeno po znanem redu: de personis, rebus, iudiciis. Pohvalno omenjamo tudi to, da se pisatelj ozira povsod, kjer je potrebno, tudi na postave, ki vežejo duhovstvo in vrnike grškega obreda.

Vsak kánon ima pod črto razlago, kjer se pove, odkod je povzet in deloma tudi razlagajo posamni termini, kar je neprecenljive vrednosti, ker učenec iz te razlage lahko dobi pregled in zgodovinski razvoj, dostikrat celo pravne razloge posamnih zakonov.

Strokovna kritika se je izrekla o delu jako laskavo. Pisatelj sam na začetku objavlja priznalno pismo profesorja cerkvenega prava na gregorijanskem vseučilišču v Rimu, P. de Luca S. J., ki se sklada z delom, ker je jasno, lepo razdeljeno in podaje čisto in zares katoliško resnico.[1])

[1]) „L'ordine, la chiarezza e sopratutto la sana e veramente cattolica dottrina, che constantemente ha mantenuta in esso, lo renderanno certamente accetto ai Cultori di Ss. Canoni. L'aver poi compendiate le leggi fondamentali della Chiesa in brevi e distinti canoni, tratti quasi sempre dalle stesse constituzioni Pontificie, coi commentarii a ciascuno che di bella luce l'illustrano, gioverà grandemente allo studio del Diritto Canonico ed offre un mezzo agevolissimo per riscontrare con prontezza le leggi, che al presente sono in vigore nella Chiesa".

Svoje delo je posvetil pisatelj svetemu Očetu, »universae Ecclesiae sapientissimo moderatori, Juris Pontificii assertori infallibili et ad vincula usque strenuo vindici«. Na čelu nosi knjiga »geslo« Leona XIII.:

„Justitiam colui: certamina longa, labores,
Ludibria, insidias, aspera quoque tuli:
At fidei vindex non flectar: pro grege Christi
Dulce pati, ipsoque in carcere dulce mori“.

Dr. A. Karlin.

Atomismus, Hylemorphismus und Naturwissenschaft. Naturwissenschaftlich-philosophische Untersuchungen über das Wesen der Körper. Von Dr. Anton Michelitsch, Docent der Philosophie. Graz, 1897. Im Selbstverlage des Verfassers. — Knjig, katere se pečajo s to snovjo, je izšlo pač že mnogo, a ne le, da niso pojasnile težavnega problema, ampak z različnimi hipotezami so novejši prirodoslovci zabredli v huda nasprotja. Pisatelj navedene knjige pa si je stavil nalogo, pridobitve kemije primerjati z različnimi modroslovnimi sestavi in jih razložiti. Iz vsega dela se vidi, da stojí pisatelj na vrhuncu zdanje znanosti; kar je pa še več vredno: s to moderno izobrazbo združuje temeljito poznavanje modroslovja in trezno, jasno mišljenje. Atomisti se bahajo, da se je vsled njihovih nazorov povzdignila prirodoslovna veda. Gospod pisatelj pozna natančno vse pridobitve novejših kemikov, ocenjuje njih vrednost, jih primerja in — iz rezultatov kemije dokazuje protislovje atomistike. Dokazi proti atomizmu so tako jasni in prepričevalni, da se jim z modroslovnega stališča ne dá ugovarjati. V prvem delu dokazuje, da se telesa substancijalno izpreminjajo. S tem so atomizmu izpodmaknjena tla. V drugem delu preiskuje substancijalne principe in jih najde v materiji in formi. Ta nauk je hilemorfizem. Jako zanimiv je tretji del, v katerem uporablja ta nauk na posamezne pojave v fiziki in kemiji: gibanje, kohezija, adhezija, elastičnost, elektrika, sile, gorkota, razni pojavi pri plinih, luč, prvine, atomska teža itd. pridejo v poštev.

Kar pazni čitatelj spozna iz teh jako zanimivih razprav, je to: Ako natanko preudarimo vse pridobitve fizike in kemije, ako se ne damo premotiti od šarlatanskega pretiravanja, katero se mnogokrat vsiljuje v znanstvene, prirodoslovne razprave, ampak s kritičnim duhom premotrimo njih modroslovno vrednost, pridemo po empirični poti na isti temelj, na katerem sta sezidala svoj modroslovni sestav velikana Aristotel in sveti Tomaž Akvinski, na isti temelj, kateri je temelj krščanskega modroslovja.

Kdor nima časa, da bi preučeval obsežna modroslovna dela, naj se potrudi, da prebere to knjižico, ki na sto straněh podaje dovolj gradiva za premišljevanje fiziku, kemiku, modroslovcu, in slednjič tudi onemu, ki mora na socijalističnih shodih se boriti z materijalističnimi učenjaki. Uspešen boj proti socijalni demokraciji je nemogoč onemu, ki ne pozna natanko materijalizma in orožja, ki ga zavrne. Zato priporočamo knjigo dr. Michelitscha najtopleje. Stane samo 70 kr.

E. L.

Povesti. Spisal dr. Ivan Tavčar. I. zvezek. V Ljubljani. Založil pisatelj. 1896. — Ker ti spisi niso novi, marveč so le zbirka že izdavna

natiskanih in prav tako izdavna prebranih povesti, zato ni, da bi se mnogo bavili o njih. Vsak ima že o njih svojo sodbo. Zato razberimo tukaj le kratko kritike veščakov.

Dr. Ivan Tavčar, pravi »Slovenski Narod« (l. 1897., št. 18. in 19.), je eden izmed tistih beletristov, »s katerimi se, hočeš nočeš, mora baviti javnost«; eden izmed tistih pisateljev, »ki prisilijo s svojim duhom, s svojim slogom vsakogar, da jih posluša, čita in — kritikuje, bodisi že ugodno ali nasprotovalno, entuzijastično ali sovražno«; eden izmed tistih romanopiscev, »ki se odlikujejo i po lastnem, značilnem slogu, i po bogastvu idej, i po pogumu, s katerim podajajo čitateljstvu svoje nazore o svetu«.

»Dr. Tavčar stoji sam sredi velikega krdela idealistov in najmlajših realistov. Zašlo pa je v Tavčarjeve prvence marsikaj značilnega za Stritarja ali Jurčiča. Iz prvega je zajel najprej sentimentalno patetičnost svetožaljskih, vedno strahotno nesrečnih zaljubljencev brez pravega in resnega posla in poklica, iz drugega pa neko pretirano manijo za obnormalnimi, na pol bedastimi, na pol sila modrimi originali iz kmetskega naroda. Ker se je pridružil temu vplivu še vpliv prav tedaj gospodujočih tujih romantikov, postal je dr. Ivan Tavčar romantik v besede celem pomenu. Stari gradovi s skrivnostnimi prebivalci in bajno lepimi prebivalkami, z viteškimi plemenitaši in posužnjenimi robotajočimi kmetiči; ekscentričnosti zaljubljenih ali homerično pijanih aristokratov; sila idealni, koprneči plebejski Togenburgi in genijalni potepuhi, duhoviti berači ter filozofujoči pastirji so ljubljenci bohotne fantazije Emila Leona in nekaj časa tudi še dr. Ivana Tavčarja.«

V bistvu se sklada s »Slov. Narodom« tudi »Slovanski Svet« (l. 1897., št. 1.):

»V I. zvezku Tavčarjevih zbranih spisov je ponatisnjena petorica nezrelih, v dijaških letih napisanih romantično idealnih in à la Werther sentimentalno deklamatoričnih novel, pa dvanajstorica kmetskih slik iz Loškega pogorja. Pisatelj razpolaga z bujno domišljivostjo in lepim narodnim jezikom; vendar ne podaje v svojih spisih resničnih značajev, nego večinoma le tipe po vzorcu nemških in francoskih romantikov stare šole. V slikanju efektov ljubi dr. Tavčar klasično pretiravanje, ki je z maniro modernih, zlasti pa realističnih beletristov v razmerju vode in ognja. Kot sodobnik Jurčičev išče si pisatelj rad tudi takozvanih originalov, ki so vsi bolj ali manj sorodni Krjavlju ali Martinu Spaku.« Tako »Slovanski Svet«.

Vse to, se nam zdi, da je »Dom in svet« (l. 1897. št. 6.) dobro razložil modroslovski, rekši: »Tavčarjeva jako očitna posebnost je ta, da hoče — efekt.« Zato pisatelj »ustvarja sam iz svoje domišljije več kakor opazuje.« Zato »si ne stavi naloge, da bi življenje opisal tako, kakor je, ampak tako, kakor zanima.« Zato: »velika nasprotja, nenavadne posebnosti, grozne strasti ... take slike naj vzbujajo zanimanje.« In »ker ni nikake resnice, kjer ni trdne umetniške umerjenosti, zato se mnoge njegove osebe prav bližajo karikaturam. Vse na efekt!«

Kar se torej tiče estetiške plati I. zvezka Tavčarjevih povesti, v njih ni toliko umetelnosti, kakor onega, čemur bi dejal Nemec — »Effekthascherei«.

Ker se pa estetična plat ne dá ločiti od versko-nravne, podajmo o teh spisih še sodbo veščakov na verskonravnem polju. Dr. Lampe izjavlja, da »Tavčarjevi spisi v celoti niso koristni našemu narodu«. Izrecno pa se je s tem bavil dr. Mahnič. Razbral je iz dr. Tavčarjevih spisov naslednje sodbe: 1. Dr. Tavčar je fatalist. »Edina svetovna sila, ki vse giblje, vse določuje, ne le v brezumni naravi, ampak tudi v človeku, je usoda.« 2. Dr. Tavčar je pesimist. »Usodna sila je slepa, brezčutna, neusmiljena, njeni prsti so železni.« 3. Zato dr. Tavčar dosledno tudi uči, da je sila spolne ljubezni neukrotna.« (Rimski Katolik. II. Str. 371. itd.) In zares te sodbe moremo razbrati, če tudi ne tako jasno, že iz I. zvezka njegovih spisov. Iz vsega preveva pesimizem. Zadnji namen človeškega življenja je pisatelju dr. Tavčarju neznan. »Kaj je naše življenje, ironija? Ironija ali pa krvava resnica!« »Te moči, katere so skuhale zemljo, so potrebovale nekaj takega, pravim, kar je človek. In naredile so ga, in sedaj mora živeti, kakor more. Vi me bodete umeli!« Ta sodba polblaznega Štefana Deske o človeškem življenju je tudi sodba Tavčarjeva. To spričujejo vsi njegovi spisi. Značilna v tem oziru je noveleta »Mlada leta«.

»Ne vem«, tako beremo v nje začetku, »ne vem, ali se še spominjaš, da sva nekega večera govorila tudi o tem, kaj da pač daje življenju najlepši kras. Bolečina, ker ona mu daje pravo svetost, sem rekel jaz. Ném si pritrdil tudi ti, ker si menil, da govori tvoj prijatelj iz izkušnje. Bog vé, kam te vrže življenje? Ali kadar stopiš vanj, prepričaš se kmalu, da si stopil v jezero bolečin. Tistikrat pa naj ti ne obupa srce!«

In zakaj naj ne obupa srce? Na to nam odgovarja konec novelete.

»Dà, prijatelj! Grabbe ima prav, ako trdi, da **človeško srce je ustvarjeno za to, da se raztrga.** Dà, raztrga! In baš prepričanje tega nas drži v viharjih po koncu, da ne omagamo, dokler nas zakon prirode ne zgrudi v svoj zemeljski rodni prah!«

Žalostna filozofija! A taka mora biti brez — krščanstva! Dr. Tavčar v svojih spisih ne pozna životvornega krščanstva. To je sodba in obsodba dr. Tavčarjevih spisov.

Taki duhomorni spisi niso za odraslo moško in žensko mladino, kakor méni »Slovanski Svet«, ki sodi samo po »poetičnih prizorih«. Niso za Slovence, kakor sodijo »Novice«, če tudi so urejeni po Pleteršnikovem slovarju. In nikakor ne moremo zahvaliti dr. Ivana Tavčarja, da je izdal in založil sam svoje spise, kakor misli »Slovenski Narod«, še manj pa moremo pozivljati slovensko občinstvo, da odlikuje pisatelja z obilnim naročevanjem njegovih zbranih povesti. Dr. Tavčar je imel dovolj darov, da bi bil napisal slovenskemu narodu lepih povesti, a ker ni hotel odpreti srca krščanstvu, zato takih povesti ni napisal, in najbolje zanj in najbolje za slovenski narod, če povesti, kar jih je napisal, skoraj padejo — v pozabo! Dr. Aleš Ušeničnik.

Drobtinice.

(† Dubois-Reymond.) Dné 26. grudna 1896 je umrl v Berolinu sloveč učenjak, Emil Dubois-Reymond. Rodil se je dné 7. novembra 1818 v Berolinu, učil se nekaj časa protestantskega bogoslovja, potem pa se v Bonu z vso vnemo lotil naravoslovja s posebnim ozirom na geologijo. L. 1839. se je vrnil zopet v Berolin, kjer ga je slavni profesor J. Müller navdušil za anatomijo in fizijologijo. Že 33 letnega privatnega docenta so ga vzprejeli v akademijo znanosti in sedem let pozneje so ga imenovali za naslednika svojemu učitelju. Polje njegovemu raziskavanju je bila električna fizijologija. Na tem znanstvenem polju je največ deloval, oziroma si je to polje takorekoč pripravil. Zasledoval in preučeval je neumorno tajinstveno igro tokov v živcih in mišicah, ki se končava s smrtno otrpnelostjo. Nemogoče je na tem mestu obširneje govoriti o njegovih delih, ki so zdravilstvu odprla nova pota. Že l. 1843. je objavil uspehe svojih opazovanj žabjega toka in električnih rib; pet let pozneje pa je izšel prvi zvezek njegovega največjega dela: »Unternehmungen über thierische Elektricität.« Mnogoštevilne njegove razprave so sicer širile materijalistično naziranje o človeškem življenju in dušeslovju itd., toda Dubois v ožjem pomenu besede ni bil materijalist.

Znani Schopenhauer pripoveduje v eni svojih parabol o dveh Kitajcih, ki sta bila v Parizu pri predstavi neke opere. Eden je pazno zasledoval le premembe prizorov, varnostne naprave proti ognju itd., drugi je skušal uganiti zmisel igre, ki se je predstavljala v tujem jeziku. Prvi je bil naravoslovec, drugi modroslovec. Dubois-Reymond je bil oboje; v prvi vrsti srečen raziskavalec na polju obćne fizijologije, v drugi vrsti globok mislec. Kot tak je bil odločen nasprotnik brezmiselnega materijalizma, ki ima v svojem sestavu več hipotez in dogem, kakor vse staro in novo bajeslovje, in je zato l. 1872. na koncu svojega govora »O mejah naravnega spoznanja« zaklical na shodu nemških naravoslovcev znani »I g n o r a b i m u s«. Ali bode namreč človeški duh sploh kdaj prodrl v celi svetovni sestav, raznih moči vrvenje in delovanje: i g n o r a m u s et i g n o r a b i m u s. Ta rek njegov je obče proslul. Na materijaliste je ta njegov izrek vplival, kakor rdeča barva na purane; med modroslovci pa se je vnel živahen prepor. Isto misel je izrazil v najpomenljivejšem svojem delu: »Die sieben Weltrāthsel.« Sedmero zagonetk je v svetovnem sestavu. Prva zagonetka je b i s t v o s n o v i i n s i l e. Ta zagonetka, trdi Dubois, je transcendentna, to je, nerešljiva.

Druga zagonetka je p r i č e t e k g i b a n j a. Tudi ta zagonetka je transcendentna; zakaj večnega gibanja materije ne priznava, nadnaravnega pričetka gibanju materije, pa pravi, da ne moremo pojmiti.

Tretja zagonetka je p r i č e t e k ž i v l j e n j a. To pa Dubois izkuša razložiti: »Ko se je materija začela gibati, so mogli navstati svetovi. Pod pogoji, katerih mi ne moremo posneti, kakor celo mnogo neorganskih pojavov ne, je m o g l o n a v s t a t i d i n a m i č n o r a v n o t e ž j e m a t e r i j e, k a t e r o i m e n u j e m o ž i v l j e n j e. Ponavljam in naglašam: ako

priznamo le en nadnaravni akt, je zadoščal, da je ustvaril gibajočo se materijo: trebalo je le enega dne stvarjenja.«

Tudi četrta zagonetka o smotreni urédbi narave ni trd oreh, piše Dubois. Tu si pomaga s selekcijskim naukom; ta mu je trdna ograja, da človeški duh ne zabrede v gosto temo. A tudi ta ograja ni nepredirna krščanskemu modroslovju.

Peta zagonetka je »postanek občutov«. Ta je zopet transcendentna, nerešljiva. A taka ni šesta, namreč početek umstvovanja in jezika. Dubois piše: »Med novorojencem in odraslim človekom je velik prepad, a se dá premostiti.« Da, drugi prepad se dá premostiti, saj je Dubois sam bil otrok; toda čez prvi prepad ni pokazal mostu.

Sedma in zadnja njegova velika zagonetka je prostost človeške volje, katere tudi ni rešil.

Priznati moramo, da se je Dubois z velikim svojim duhom mnogo trudil rešiti te »zagonetke«, a da je bil tudi toliko pošten ter priznal, da so brez božjega razodetja nerešljive. Zato je končal drugo svoje predavanje z besedo »Dubitemus« ter se za korak približal pozitivnemu krščanstvu.

Kako hud udarec za materijalizem je Reymondov »Ignorabimus«, povzeti moremo iz tega, da je Häckel v tem priznanju vohal že kar klerikalizem. »Dieses scheinbar demüthige, in der That aber vermessene »Ignorabimus« ist das »Ignoratis« des unfehlbaren Vatikan und der von ihm angeführten schwarzen Internationalen, jener unheilbrütenden Schaar, mit welcher der moderne Culturstaat jetzt endlich, endlich den ernsten Culturkampf aufgenommen hat.« [1]) Kar materijalistom ne prija, to mora biti romansko, to mora biti — laž. Tak je materijalizem.

Dr. Ign. Žitnik.

(Gladstone bogoslovec.) Slaviti Gladstone, starček že 85 let, je izdal zbrana dela durhamskega anglikanskega škofa Butlera [2]), ki je umrl pred sto leti. Zbirki je pridejal nekaj svojih razprav, ki rešujejo le te zanimive bogoslovske probleme: o prihodnjem življenju; o nuji in determinizmu; o čudežih; o Kristusu sredniku; o verjetnosti, vodnici življenja. Najdaljšo razpravo je

[1]) Ker je ta srd Häcklov tako značilen, naj navedemo ves odstavek. Häckel nadaljuje v predgovoru svoje antropogenije: »Die Posaune dieses gigantischen Geisteskampfes verkündet uns den Anbruch eines neuen Tages und das Ende der langen Nacht des Mittelalters; denn in den Fesseln des hierarchischen Mittelalters ist die moderne Civilisation trotz aller Culturfortschritte noch immer befangen. Wir erinnern daran, dass der Culturstaat die wichtigsten Abschnitte des bürgerlichen Jahres nach Kirchenfesten eintheilt, die öffentliche Ordnung durch kirchliche Processionen stören läst u. s. w. Wir geniessen jetzt allerdings das seltene Vergnügen, die »allerchristlichsten« Bischöfe und Jesuiten im Exil oder im Gefängnisse zu sehen (Häckel je pisal to l. 1874). Aber hat nicht derselbe Staat bis vor Kurzem diese gefährlichsten Feinde der Vernunft gehegt und gepflegt? In diesem gewaltigen weltgeschichtlichen Culturkampfe, in welchem mitzukämpfen wir uns glücklich preisen dürfen, können wir der ringendern Wahrheit keine bessere Bundesgenossin zuführen, als die Anthropogenie. Sie ist das schwere Geschütz im Kampf um die Wahrheit. Und der stolze Prachtbau der römischen Hierarchie die gewaltige Zwingburg der unfehlbaren Dogmatik fällt wie ein Kartenhaus ein.«

[2]) Studies subsidiary to the works of Bishop Butler by the Right Hor. W. E. Gladstone. Oxford. Clarendon Press. 1896.

napisal o posmrtnem življenju. Zakaj pišem o tem? pravi. Zato, ker mnogi na te resnice nikdar ne mislijo. Grožnje so kakor obljube bistven del v ekonomiji odrešenja, in koliko prostora dajejo dandanes v odgoji strahu božjemu? In vendar je dejal apostol: »Ker vemo, da se je bati Gospoda, prigovarjamo ljudem« (II. Kor. 5. 11.). Nato razlaga Gladstone dogmo o peklu, dogmo, kakor se nahaja v katoliški cerkvi. Nerazsodni ljudje se rogajo, a razboriti možje se vračajo k »mističnim strokam«. Dr. A. U.

(Sežiganje mrličev.) Toliko se je borila moderna brezverska veda zoper pokopališča, češ, da so rodišče nevarnih nalezljivih bolezni. Kruto je zahtevala sežigališča. Zdaj mora ista veda priznavati, da je nje poglavitni dokaz ničast. Najprej se je pokazalo, da bacili po grobeh živé le malo časa. Bacili kolere živé le še osemindvajset dni po pogrebu; bacili vročinske bolezni šestindevetdeset dni, sušice petindevetdeset do sto in triindvajset dni; samo bacili, ki so krivi vnetja vranice, živé morda nekaj nad eno leto. Potem pa se je tudi pokazalo — in to je poglavitno — da je zemlja za mikrobe nepredirna. Mikro-organizmi ne morejo skozi zemljo, če tudi so v zemlji vodine. Razvidno je zopet enkrat, da se veda bori za marsikaj samo zato, ker je proti krščanski misli. Samo zato se je potegovala za sežiganje mrličev, ker je sežiganje mrličev zoper krščanski čut. Dr. A. U.

(Mohamedan v zbornici.) Na Francoskem prihaja Grênier, poslanec Pont-Arlier-a, v turški obleki s turbanom na glavi v zbornico. Tu se »na čilimih klanja do zemlje«, pada na tla, poljublja jih, sploh vede se popolnoma, kakor mu veleva koran. Vsa zbornica ga gleda, gleda in — čudi se mu. Le tega mu niso pustili, da bi si v zbornici umival noge.

Ta pojav je za katoličana vsega premisleka vreden. Vemo, da je »toleranca« geslo nove dobe, da novodobni pesnik poje muzulmanom:

„Po svoje jaz — vi pa po svoje
Kot bratje častimo Bogá;
Molitev je dobra i vaša,
Če dobrega vzdih je srcá" —

a ne to, nekaj drugega nas polni s čudom. Čudimo se, da so še vedno katoličani, »ki ne vidijo«. Turek pride v katoliško zbornico, pride žid, pride ognjemolec; žebrá in se klanja — vstrpni liberalci in krotki katoličani molčé in čudé se strme vanj. A pride naj katoliški poslanec, pokriža naj se, pokliče naj sv. Duha, darivca tudi državne modrosti — kako se mu bodo zakrohotali »vstrpni« liberalci, in kako se ga bodo sramovali — katoličani bratje! — To je — svoboda vesti! Z zasmehom in s silo tlačijo katoliško zavest, a dvigajo, občudujejo izpovedanje — zmote. In mi katoličani molčimo; kam molčimo, mi se sramujemo javno izpovedovati svojo vero, mi se bojimo, da nas ne bi svet imel za »mračnjake«! Dr. A. U.

(Ali bivajo živa bitja na zvezdah?) Tega vprašanja se je dotikal v svojem letnem poročilu M. Jansen, zastopnik francoske vednostne akademije pri zadnji seji »Institut de France« l. 1896. Trdil je, da znanstveno raziskovanje vedno bolj potrjuje podmêno, da so tudi na zvezdah živa bitja. Analogije in primere med našo zemljó in sosednjimi zvezdami jo podpirajo: *a)* Splošni

zakoni spričujejo isti svetovni razvoj v vsem ozvezdju. Zemlja po Kopernikovih in Keplerjevih iznajdbah ni več osamljen svet, marveč član solnčne družine. *b)* Daljnogledi so pokazali na zvezdah zemeljskemu podobno površje: hribe, doline, morda tudi morja. *c)* Spektralna analiza je dokazala, da ima svetovje povsod isto kemično sestavo. *d)* Isto sredstvo je razkrilo voden par na zvezdah. — Po analogiji se torej nenaravnost sklepa, da biva organično življenje tudi na zvezdah. Pogoji za življenje bivajo na njih, torej biva tudi življenje. Jansenovo dokazovanje je pravilno, toda samo po sebi pač ne dokazuje več, nego precejšnjo dozdevnost neke podmene. Dr. Jan. Ev. Krek.

(Mednarodni katoliški znanstveni shod.) Congres scientifique internationale des Catholiques bo zboroval letos četrtič v Freiburgu na Švicarskem. Dosedaj je bilo določeno, da se prične v ponedeljek, dné 9. avgusta. Na splošno željo je pa pripravljavni odbor otvoritev za nekaj dni naprej prestavil. Letošnji shod bo vrlo znamenit za katoliško vedo. Pri zadnjem shodu, ki se je vršil v Brüsselju, se je prijavilo 130 spisov. Za Freiburg jih je že zdaj obljubljenih 190 in sicer: 150 z natančnim naslovom tvarine, ki jo obravnavajo, 40 pa brez točnejših določil. Shod je razdeljen v razne vednostne oddelke. Dosedaj ima n. pr. orijentalski oddelek 16 spisov, antropologični 10. Pripravljavni odbor se nadeja, da bo požrtvovalnost razboritih udeležencev omogočila vkljub ogromnim stroškom izdajo vseh znamenitih del, ki se obetajo iz Belgije, Nemčije, Francoskega in Amerike. Slovencev se dosedaj še nobeden ni udeležil bivših treh katoliških znanstvenih shodov. Francoščine veščim katoliškim izobražencem toplo priporočamo ta shod. Opozarjamo jih tudi na že izdana poročila o prejšnjih treh shodih.

Dr. Jan. Ev. Krek.

(Freiburško katoliško vseučilišče) ima letošnji zimski tečaj 60 profesorjev, 263 vpisanih dijakov in 112 izvanrednih poslušalcev. Svoje delovanje za 1896/7 je pričelo s slovesno inavguracijo dné 16. nov., drugi dan po prazniku bl. Alberta Velikega, ki je poleg bl. Petra Kanizija zavetnik vseučilišča. Sv. Oče je poslal k ti slovesnosti monakovskega nuncija, Mgr. Lorenzellija kot zastopnika. Škof lozanski (Lausanne) in ženevski (Genf) in tešinski škofupravitelj so poleg državnega sveta, poslancev velikega sveta in mnogobrojnega drugega občinstva počastili ta shod. — Nuncij je v svojem krasnem nagovoru pokazal i diplomatično spretnost, i svojo temeljito učenost. Stavil je tri vprašanja: Ali biva veda? Kje biva? Kaj je treba storiti današnjim in prihodnjim učenjakom? Odgovarjal je: 1. Najvišja načela, splošni zakoni in mnogobrojni zaključki bivajo; torej biva veda. 2. Najčišče, najobširnejše in najvzvišenejše biva v delih dveh bratskih duševnih velikanov: Aristotela in sv. Tomaža Akvinskega. 3. Učenjaki morajo torej najprej braniti dedščino, ki so nam jo zapustili naši predniki; pomnoževati jo morajo z vsemi novimi, res vednostnimi pridobitvami, ki jih morajo združevati z načeli Aristotela in Tomaža Akvinskega. Nuncij se je s tem pokazal pravega zastopnika sv. Očeta, ki ob vsaki priliki poudarjajo omenjena načela. Dr. Jan. Ev. Krek.

(Nagrade za znanstvene spise.) Na saragoškem vseučilišču je »pravnoznanstvena aragonska akademija« razpisala letos v čast svojemu zavetniku

sv. Tomažu Akvinskemu deset daril za spise vseučiliščnih dijakov. Tvarina spisom je zelo srečno izbrana: 1. Kozmologične teorije sv. Tomaža Akv. (Za to delo je namenjeno darilo infantinje Izabele.) 2. Umstveni temelj pravnih naukov v ‚Syllabu'. (Darilo saragoškega nadškofa.) 3. Kako se dokazuje načelo vzročnosti po načelu protislovja? (Darilo vseučiliščnega rektorja Ant. Hernandez Fajarnes-a) 4. Aragonska legenda. (Darilo poslanca Sig. Moreta.) 5. Splošne služnosti v aragonskem pravu: njihov izvor, zgodovina, dejansko stanje, primerjajoče zakonodavstvo in kritika. (Dar poslanca Joahima Gil Bergesa.) 6. Kolektivno hudodelstvo. (Darilo praktično-pravne aragonske akademije.) 7. Španska bogoslovsko-pravna šola mednarodnega prava. (Darilo saragoškega odvetniškega zbora.) 8. Pokrajina (region) in dežela (province) kot naravna uda v državi. (Darilo državnega gubernatorja Vl. Martinez del Campo.) 9. Zgodovina zmešnjav v Aragoniji in Navari o priliki prepira med D. Juanom II. in princem de Viana. (Darilo mestnega župana Lad. Gvizueta.) 10. Kazen in njen namen po sv. Tomažu Akv. (Darilo častnega predsednika akademiji markija de Valle-Ameno.)

Do 15. februvarija 1897 se morajo vsi spisi s priloženim zapečatenim imenom vložiti. V praznik sv. Tomaža Akvinskega 7. marcija se bodo darila razdelila v slovesni skupščini. Bog daj, da bi naša Leonova družba mogla posnemati saragoško akademijo. Zato je pa seveda najpreje treba, da bi slovenski velmožje posnemali požrtvovalne, za katoliško vedo navdušene španjske veljake. **Dr. Jan. Ev. Krek.**

(Kantova dela.) Berolinska vednostna akademija je sklenila priobčiti novo kritično izdajo Kantovih del, da izpolni, kot pravi, dolžnost, ki jo ima nemški narod z ozirom na čast »svojega velikega modroslovca«. Po celem svetu išče podatkov: Kantovih pisem, njegovih rokopisov, knjig z njegovimi lastnoročnimi opazkami in zvezkov njegovih učencev. Kritična izdaja Kantovih del pač ne bo rešila njegovih zmotnih načel. **Dr. Jan Ev. Krek.**

(Važni rokopisi.) V eni zadnjih sej berolinske akademije je poročal prof. Ad. Harnach o treh gnostičnih spisih iz 2. stoletja po Kr., ki jih je našel M. Ch. Schmidt v Kajiri. Kupil jih je egiptovski berolinski muzej. Pisani so na papyrus in obsegajo: apokrifni Janezov evangelij (Εὐαγγέλιον κατὰ Μαριὰμ, ali 'Απόκρυφον 'Ιωαννου); Modrost Jezusa Kristusa (Σοφία 'Ιησοῦ χριστοῦ), skoraj gotovo spis gnostika Valentina, in Petrova dejanja (πράξεις Πέτρου). Te spise pozna že Irenej (adv. haer. I.) in učenjaki že težko pričakujejo, da se v celoti ponatisnejo ti starodavni slovstveni ostanki iz prve krščanske dôbe.

Dr. J. Ev. Krek.

(Seismometer.) Pri nobeni naravni sili se ne kaže onemoglost človekova nasproti naravi tako očividno, kakor pri potresu. To, kar je človek od prve mladosti navajen smatrati za vzor nepremakljivosti, to se mu vsled nevidne in neznane moči stresa in ziblje pod nogami. Strah in groza prešine človeka, ker si je v svesti, da se te sile ne more niti ubraniti, niti pred njo bežati. Vsled tega je tudi opazovanje raznih pojavov pri potresu težavno, podatki negotovi, ker je opazovalec redkokdaj popolnoma mirnodušen. Zares je potreba že precej mirne krvi, da človek pri hudem sunku, ko se mu hoče poslopje

nad glavo zrušiti, vzame uro in natanko določi čas in smer potresa. — Dolgo časa že rabimo orodja, ki ž njimi merimo toplino, zračni tlak, množino dežja, hitrico vetra itd. Pri opazovanju potresa pa zanimivost preneha, človek spozna, da je zanj rešitev življenja imenitniši, nego li opazovanje potresa. Še le v najnovejšem času so se učenjaki jeli resno pečati z izumitvijo aparata, ki bi ž njim mogli potres opazovati, njegovo smer, silo itd. določiti. Tako orodje imenujemo »seismometer« ali »seismograf«. Dober in povsem raben seismometer sestaviti ni lahko, in vkljub mnogoštevilnim jako bistroumnim iznajdbam še vedno nimamo orodja, ki bi ustrezalo vsem zahtevam. Porabno orodje mora kazati najmanjše utripanje zemske skorje in tudi močne sunke, mora značiti smer in čas potresa, in vsaj približno tudi množino stresov. Nadalje mora orodje ostati rabno in nepoškodovano tudi pri najhujših udarcih. Ta zahteva utegne biti še najbolj kočljiva, kajti pri silnih navpičnih udarcih v Kalabriji l. 1783. in v Riobambi v južni Ameriki l. 1797. so hiše odskočile na kvišku in se porušile še le, ko so padale nazaj na zemljo; kameniti poulični tlak je raztrgalo in kamenje vrglo v zrak, več ljudi je udarec vrgel kvišku in do 30 *m* daleč. Da pri tacih elementarnih silah ne more nobeno orodje pravilno delovati, je povsem jasno. Kakor pa termometer zadošča le navadnim toplinam, ni pa sposoben za hudo vročino, enako ima tudi navadni seismometer nalogo podajati gibanje zemeljske skorje sicer v navadnih razmerah, nikakor pa ne v enacih izvenrednih slučajih. Zibanje zemeljske skorje so prvi opazovali Kitajci in sicer že pred 2000 leti. Choko je izdelal velik bakren kotel, kateri je imel na zunanjem obodu osmero zmajevih glav. Vsaka glava je imela v žrelu krogljico. Okoli vse posode je stalo ravno pod zmajevimi glavami osmero žabjih podob z odprtimi žreli. V sredi posode je viselo težko nihalo, ki se je pri najmanjšem zibanji zemlje zagugalo in sprožilo iz zmajevega žrela eno krogljico, katera je padla v žabje žrelo. Ker se je nihalo vselej nagnilo na isto stran, od katere je prihajal potres, se je s tem precej natanko določila smer potresa.

Večkrat že se je opazovalo, da so se tekočine v posodah, voda v skledi, pri potresu zazibale, in pri polni posodi se je je tudi nekaj zlilo čez rob. Prve poskušnje se opirajo ravno na ta pojav. Voda, ali kaka druga tekočina, se je potresla s prahom, najbolje z rastlinskim prahom od parklja (Lycopodium), pri potresu se je z vodo vred tudi tanka plast prahú zazibala, in nekaj tega prahú je ostalo na krajni steni posode. Kolikor više je segal ta prah na steni, toliko močnejši je bil sunek; poleg tega pa se je precej natanko spoznala tudi smer potresa. Cacciatore v Palermi je namestu vode rabil živo srebro. Napolnil je ž njim plitvo skledico, katera je imela v obsegu osmero majhnih luknjic. Pod vsako luknjo je postavil posodico. Pri potresu se je živo srebro v skledici zazibalo in na isti strani skozi luknjico plusknilo nekoliko živega srebra v podstavljeno posodico, od katere strani je prišel potres. Toda to orodje je kazalo le horizontalno valovito gibanje, vertikalnih sunkov na njem ni bilo moči spoznati. Tudi je dobro označilo le prvi, oziroma prve tresljaje, pozneji sunki, potem ko je vrhnja plast živega srebra odtekla, se niso dali več določiti. Prirodoznanec Mallet je to orodje zboljšal s tem, da

je položil na površje živega srebra majhno ladjico, ki je imela na sredi precej visok in tenek jambor, kateri se je s svojo ostjo dotikal okajene steklene ploče. Pri zibanji zemlje se je gibal tudi jambor in s svojo ostjo na pločo zarisal črte, ki so kazale smer potresa.

Profesor Milne je s tem aparatom združil električni tok, ki ga je napeljal v živo srebro. Nad površjem živega srebra je bila nastavljena kovinska ost, katera se v mirnem stanji ni dotikala srebra. Pri sunku se je površje živega srebra valovito zazibalo in doseglo kovinsko ost, ter na ta način električni tok združilo, ki je bil pa zopet napeljan na uro, ali pa na pisalno orodje.

Vse te priprave so bile le nezadostne, zato so izkušali prirodoslovci izumiti nove aparate. Mallet je postavil na trdno mizo dve vrsti stebričev, ki so imeli v primeri z višavo različno široko podlago in vsled tega svoje težišče v različni višavi. Vsaka stvar stoji tem trdneje, čem bliže dna ima svoje težišče, nasproti pa se tem hitreje prevrže, kolikor višje je težišče, oziroma kolikor manjši je ploskev nje podlage. Prostor med stebriči je posul z drobnim peskom. Pri sunku se je več ali manj stebričev prevrglo v pesek in s tem pokazalo smer potresa. Lasaulx je napravil desko, ki je imela na sredi presekan stožec in na stožcu jako rahlo položeno krogljo. Okoli stožca je bilo osmero jamic. Potres je vrgel krogljo raz stožec in obstala je v eni izmed osmerih jamic. Lega kroglje je značila smer potresa.

Na jako bistroumen način je Mallet sestavil avtomatično zaznamovanje časa. Najprej je združil s svojim aparatom nihalo dobre ure, ki bi ob potresu prenehala. Toda kmalu se je prepričal, da stenska ura z navadnim nihalom ni sposobna za opazovanje časa potresa. To izkušnjo smo morali žalibog tudi sami napraviti o ljubljanskem potresu. Skoraj vse stenske ure so že pri prvih sunkih obstale, dočim se žepne ure za potres niti zmenile niso. Na ladjah se v obče ne rabijo stenske ure z nihalom, ampak nalašč v ta namen, slično žepnim uram izdelane, kronometer imenovane, ki kažejo tudi v najhujšem viharji. Enako uro je toraj Mallet na naslednji način priredil: Oba kazalca je na koncih nekoliko zakrivil, ter na nju pritrdil majhne kocke iz plutovine, ki je bila napojena z glicerinastim črnilom. Ploskev s številkami se je dala nekoliko proti kazalcema premikati in je bila v zvezi z elektro-magnetom. Pri potresu je seismometer električni tok sklenil, električni magnet je za trenutek dvignil ploskev s številkami proti kazalcema in jo zopet odmaknil. Kjer sta se kazalca dotaknila ploskve, ondi sta se poznali dve črni piki, ki sta natančno kazali čas potresa.

Vsa doslej navedena orodja so le deloma izpolnovala svojo nalogo. Velikost sile, ki je delovala pri potresu, se ni dala določiti, močni navpični sunki so bili skoro brez vpliva na seismometer in slednjič je orodje sicer zaznamovalo prvi sunek, toda večja množina prejšnjih udarcev se ni mogla več opazovati. Ni čuda, da so ta orodja na meteorologičnih postajah opustili in so jih izkušali nadomestiti z boljšimi izumitvami. Gibanje zemlje pri potresu se zamore vršiti na trojni način; valovito, premočrtno gibanje v vodoravni ploskvi v vseh možnih smerih slično gibanju vodnega površja, ako

vržeš kamen vanjo; to gibanje se zamore določiti s pomočjo dveh pravokotno med seboj obrnjenih sestavljač (Componenten); in slednjič navpično gibanje. Slavni Galilei je opazoval v cerkvi svetilnico, ki je viseča na vrvi se semtertja gibala, to ga je napeljalo, da je jel natančneje preiskovati zakone nihanja. Na enak način je pred nekoliko desetletji Prost v Nizzi opazoval, da se svetilnik v salonu časih lahno zaziblje brez kakega vidnega vzroka. Najmanjše tresenje je bilo čutno, ako je solnce sijalo na steklene okraske, katerih odsev se je dobro vidno zazibal na steni. Po skrbnem opazovanju se je prepričal, da je temu vzrok večje ali manjše tresenje zemlje. Napravil si je nihalo ter ž njim opazoval v Nizzi komaj čutno tresenje za časa bljuvanja Vezuva l. 1867.

Med vsemi pripravami je nihalo najbolj sposobno naznanjati nam gibanje zemlje v vodoravni ploskvi. V istini se ne ziblje nihalo, temveč le njegova soseščina. Ako se tedaj na spodnji strani nihala pritrdi tanka prožna ost, ki se na lahko dotika okajene ploskve, tedaj se bodo pri najmanjšem tresenju pokazale črte in poteze na ploskvi. Nihalo miruje, ploskva pa se pod nihalom premika. Z enakimi orodji so opazovali že pred dvajsetimi leti potrese v južni Italiji, posebno pa v novejšem času na Japonskem, kjer so deloma evropejski učenjaki to orodje na različne načine zboljšali.

Posebno profesor Tomaž Gray v Glasgowu na Angleškem se je mnogo trudil, da bi nihalo v ta namen priredil. Prvotno orodje je imelo mnogo nedostatkov, črte, ki jih je nihalo napravljalo so bile pri srednjemočnih sunkih le kratke, pri malenkostnem zibanju tako neznatne, da so se komaj razločevale. Prva njegova skrb je bila tedaj grafična znamenja povečati. Zato je obesil težak na sredi votel svinčen krog na tri níti, kakor visi skledica pri tehtnici. Pod tem težkim svinčenim nihalom je bila nekoliko centimetrov oddaljena na sredi prevrtana ploskev, skozi katero je bil vtaknjen vzvod (Hebel) tako, da je s krajšim ramenom bil sklenjen z nihalom, z drugim daljšim ramenom pa se je dotikal pisalne ploče. Vsako najmanjše zibanje nihala je tedaj vzvod tolikrat povečano narisal na pločo, kolikorkrat je bila ena rama daljša od druge. To orodje je z različnimi nebistvenimi izpremembami bilo v rabi na različnih observatorijih in je večjidel dobro služilo za opazovanje horizontalnega valovitega zibanja zemljine skorje. Glavni nedostatek je bil ta, da so pri ponavljanju sunkov bile črte na ploči tako goste in se na različne načine križale, da ni bilo mogoče določiti prvotne smeri potresa. Prof. Milne je zato nadomestil pločo s papirjem, ki se je z enega valjarja navijal na druzega. Vzvod s pisalom zdaj ni več križal prvotnih črt, ker je vedno nov papir, slično brzojavnemu stroju, prihajal pod črtalo. Drugi nedostatek nihalnega seismografa je bil ta, da ni bilo ž njim možno vertikalnih sunkov opazovati. Tudi za to je sestavil Gray posebno orodje, katero je imelo nalogo zaznamovati vertikalne sunke.

Za tehtanje različnih stvari rabimo takozvane peresne tehtnice. Spiralno pero stavi skledici večji ali manji odpor nasproti, in kazalec ob strani kaže, kolik mora biti utež na skledici, da se pero do gotovega merila poniža. Ako pri peresni tehtnici pod stojalo z roko na lahno udarimo na kviško, tedaj se bode skledica z utežem nekoliko posedla, potem zopet stopila na staro mesto.

Na enak način je Gray sestavil seismometer za vertikalne udarce. Mehko spiralno pero je bilo sklenjeno z vzvodom, kateri je bil na enem koncu pritrjen, na drugem pak je imel primeren utež. Pri vertikalnem udarcu se utež vsled peresne prožnosti nekoliko poniža, potem pa zopet kviško dvigne. Z utego je združeno pisalo, katero na ploči zariše črto in smer potresnega sunka. Da se pa pri ponavljanji sunkov ne delajo črte vedno na enem in istem mestu, je ploskev okrogla, ter se počasi suče, blizu ob periferiji pa pisalo napravlja znamenja. Na ta način je lahko mogoče tudi natančno šteti število potresnih sunkov.

V najnovejšem času rabijo na observatorijih potresna orodja, katera so napravljena za opazovanje navpičnega in vodoravnega zemeljskega gibanja. Nihalo in utež s peresom imata kazalce, ki se drgneta ob široke, s papirjem prevlečene valjarje. Kadar je zemlja mirna, tedaj se napravita dve čisto vsporedni črti krog valjarja. Pri najmanjšem gibanju pa se zariše več ali manj upognjena črta na papir na valjarju. Z orodjem je združena tudi ura, ki nje kazalce elektromagnet o potresu pritisne na pločo, ter na ta način natančno zaznamuje čas potresa.

To pripravo s pridom rabijo v južni Italiji, ki se skoro vedno po nekoliko ziblje, in zlasti opazovališče na Vezuvu je izdalo že mnogo zanimivih podrobnosti in podatkov o potresih. Tudi na Japonskem je Wagner skrbno opazoval tamošnje potrese in v ta namen rabil navedeno orodje.

Kan. J. Sušnik.

Glasnik „Leonove družbe“.

Že pred veliko potresno katastrofo so se bili zbrali rodoljubje v Celje, posvetovat se o potrebi znanstvenega društva na krščanski podlagi. Sestavili so tudi pravila, ki jih je potrdilo visoko ministerstvo dné 9. januvarja 1895, št. 33.652. A zaradi velike potresne nesreče se je vsa stvar zavlekla. Šele na 19. dan novembra 1896 je bilo mogoče sklicati prvi občni in osnovalni zbor.

Osnovalni zbor na dan sv. Elizabete l. 1896.

Ta dan je bil velepomenljivi rojstni dan slovenske „Leonove družbe!“ Prišli so razumniki z raznih strani in osnovali znanstveno društvo, z imenom po velikem lučnjaku krščanske vede, Leonu XIII.

Zbor je izbral za predsednika osnovalnega in prvega občnega zbora monsignora dr. Mahniča. Predsednik je pojasnjeval veliki smoter novega društva, ki mu je namen »zbirati in vzpodbujati na znanstveno delovanje krščanski misleče može po Slovenskem; gmotno podpirati znanstvena početja; navajati na znanstveno delo mlade pisatelje; skrbeti za gmotno podporo in znanstveno izobraženje ter za krščansko življenje slovenskih visokošolcev«. Dokazoval je iz materijalistiških in nihilistiških teženj naše dôbe potrebo takega društva. Navduševal je vse na složno krepko delovanje. Naposled je

predlagal, da naj se voli novemu društvu odbor ali ravnateljstvo in pa deloma tudi že starešinstvo za slovenske visokošolce, in je vodil volitve.

Izvoljeni so bili z večino:

dr. Janez Krek, bogosl. profesor, za podpredsednika;
dr. Aleš Ušeničnik za tajnika;
dr. Josip Debevec za blagajnika;

msgr. dr. Anton Mahnič, zdaj škof krški *dr. Josip Pavlica.* bogosl. profesor *kan. dr. Ivan Mlakar,* bogosl. profesor	za odbornike;
dr. Karol Štrekelj, univ. profesor *dr Janez Janežič,* bogosl. profesor *Josip Rozman,* kaplan	za namestnike odbornikov.

Gledé na predsednika so se glasovi cepili. Naposled so na predlog monsignora dr. A. Mahniča navzoči izvolili z vsklikom za predsednika *prelata dr. Jan. Kulavica,* semeniškega vodjo.

V starešinstvo so bili izvoljeni:

prelat dr. And. Čebašek, stolni dekan,
dr. Josip Debevec,
dr. Fr. Detela, gimn. ravnatelj,
Josip Hubad, gimn. ravnatelj,
msgr. Fr. Jančar,
dr. Janez Janežič, bogosl. profesor,
Josip Jenko, gimn. profesor,
kanonik Andrej Kalan.
dr. Janez Krek, bogosl. profesor,
kanonik dr. Ivan Križanič, bogoslovni profesor,
prelat dr. Janez Kulavic, sem. vodja,
dr. Fran Lampe, prof. bogoslovja,
dr. Josip Lesar, prof. bogoslovja,
mgsr. dr. A. Mahnič, zdaj škof krški,
dr. Josip Marinko, gimn. profesor,
dr. A. Mihalič, okrožni zdravnik,
kanonik dr. Ivan Mlakar,
kanonik dr. Josip Pajek,
dr. Fran Papež, odvetnik in deželni poslanec,
Fr. Pavletič, sodnijski praktikant,
dr. Josip Pavlica, sem. špiritual,
Leopold Picigas, prefekt,
Fran Robič, državni poslanec,
Josip Rozman, mestni kaplan,
p. Hugolin Sattner, gvardijan,
Viljem Schweitzer, odv. koncipijent,
dr. Fr. Sedej, c. kr. dvorni kaplan in ravnatelj,
kanonik Josip Smrekar, bogosl. profesor,
kanonik Jan. Sušnik,
p. Stan. Škrabec,
dr. Josip Šorn, gimn. profesor,
dr. Karol Štrekelj, univ. profesor,
dr. Ivan Šušteršič, odvetnik,
dr. Aleš Ušeničnik,
dr. Fran Ušeničnik, špiritual,
Miha Vošnjak, državni poslanec,
Julij Wartho, katehet.

Društvo se deli v odseke. Določili so odsek za bogoslovje, modroslovje, socijalno vprašanje, leposlovje, pravoznanstvo, naravoslovje in zgodovino. Pomnožitev starešinstva, organizacijo odsekov in druge določitve pa je osnovalni zbor prepustil odboru in bodočim zborom.

Tako je bila »Leonova družba« zasnovana.

Tajnik je volitve naznanil pismeno posameznim odbornikom in starešinam, javno pa v »Slovencu« s pozivom na vse razumnike po Slovenskem.

Dné 23. decembra 1896 je imel odbor »Leonove družbe« prvo sejo. Predsednik prelat dr. Kulavic je izjavil, da provizorično vzprejme predsedništvo. Navzoči odborniki so se posvetovali o glasilu »Leonove družbe«. Po daljšem razgovoru so določili na predlog dr. J. Kreka listu ime: »Katoliški Obzornik«. Uredništvo je prevzel dr. Aleš Ušeničnik. Sklenili so tudi, naj ustanovniki in redni člani dobivajo list brezplačno, podporni člani za 1 gld., vsi drugi pa za gld 2·50.

Dné 8. februvarja 1897 je odbor vzprejemal člane. Družba ima doslej devetnajst ustanoviteljev, dvainsedemdeset rednih in oseminštirideset podpornih članov.

Kar smo že drugje povedali, povejmo še enkrat! »Leonova družba« živi. A motil bi se, kdor bi mislil, da sme sedaj deti roke v naročaj in čakati čudežev »Leonove družbe«. Taka družba, kakor je ta, dobiva vso životno moč od družabnikov. Delavnih članov treba, sicer mora shirati, kakor je pri nas res shirala že marsikaka čvrsto spočeta misel, kateri je pa maloskrbnost naša odtegnila potrebnega rediva. Zelo dvoumno uslugo bi storil slovenskemu ugledu, kdor se je oduševljal za »Leonovo družbo« a bi se sedaj, ko je zasnovana, zavlekel v kot brezdelnosti. Sedaj je čas dela.

Čas je, da se združijo vsi rodoljubi na zdušno delo. Smoter je velik in le z združenimi močmi ga je mogoče doseči. Naj nihče ne prereka, da nima moči. V Slovencih je sila moči, le da spé in da jih treba vzbuditi. Znanstvo je toli obširno, in redek je omikanec, ki ne bi čutil v sebi posebnega veselja za kako stroko. Če pa kdo po resnici ne čuti zvanja, da bi zastavil pero, podpira naj družbo vsaj gmotno. Saj tudi gmotnega rediva ji je treba, če hoče zvesta svojemu smotru pospeševati znanstvena podjetja, če hoče podpirati slovenske visokošolce.

Člani družbe so najprej redni člani, ki so dovršili nauke na visokih šolah ali pa, ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Dolžni so plačevati po deset kron letnine, podpirati društvene namene v obče in po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. Ustanovitelji družbe so vsi, ki ji plačajo enkrat za vselej vsaj sto kron. Ustanovitelji imajo vse pravice rednih članov: namreč aktivno in pasivno volilno pravico, bodisi v ravnateljstvo, bodisi v odseke. Podporni člani pa plačujejo po štiri krone letnine in imajo pravico udeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju.

Pozdravljeni torej širom slovenskih stranâ vsi, ki v njih srcih še gorí ljubezen božja in ljubezen domovinska! Ta ljubezen bo jih gotovo storila prijaznive »Leonovi družbi«, saj je le-ta ljubezen »Leonovi družbi« edino gibalo in gonilo! »Leonova družba« hoče biti falanga kraljestva resnice in luči zoper moči temè, zmoto in laž!

T. 2.

„Ut omnes unum sint."

„Da bi bili vsi eno".
Jan. 17. 21. — Geslo Leona XIII.

Zloga in mir. — Pogubna in blagodatna nezloga.

Nekaj lepega je zloga in mir, kdo bi to tajil? Zloga jači, nezloga tlači. Zloga je od Boga, nezloga od zloga. Te prislovice imajo v sebi globoko resnico. Vzajemnost krepi, zloga daje moč. Vis unita fortior. Kolikor bolj je moč združena in zedinjena, je dejal že Stagirit, toliko silnejši je. In mir? Miru ni treba naše hvale. Ko se je začel največji čin v zgodovini človeštva, se je začel s spevom o miru. Tisto sveto, veličansko noč, ko je Bog vzljubil človeški rod in mu poslal odrešenje, je odmevala po ozračju angelska pesem: Čast Bogu na višavah in mir na zemlji ljudem! Kaj je mir, to čuti vse; zakaj po miru hrepeni vse, kakor pravi globokoumno sveti Avguštin v knjigi o državi božji.

Kaj je torej zloga, kaj mir?

Zloga je edinost src. Če se zlagajo srca, če isto želé, če za istim smotrom težé, pravimo, da vlada zloga. Če pa eden hoče to, drugi drugo; če eden hiti za tem smotrom, drugi ga pa ovira, ali celó vleče v nasproten smer, pravimo, da je med njimi nezloga.

Mir pa je utešenje človeškega srca. V človeku je raznoliko teženje. Poleg prirodnega gona je čutno teženje, poleg čutnega je svobodna volja. Ti nagoni često težé vsak v svoj smer; drugam prirodni nagon, drugam čutno želenje, in zopet drugam volja. Bolnik hoče, da mu zdravnik izžge rano, a naravno in čutno teženje je nasprotno; celó v volji sami je razpor; hoče, če drugače ne more biti, a želi tudi, da bi tega ne bilo treba. Ta notranji razpor je vzrok nemiru. Kadar se poleže ta razpor, kadar se zedini teženje s teženjem, tedaj se srce uteši, umiri, tedaj je v njem mir.

Mir je potemtakem nekaj več kakor zloga. Časih je zloga, a mirú ni. Človek je zložen z drugimi, a ne radovoljno, ampak prisiljen od razmer; ne samovoljno, ampak iz strahú; zato v njegovem srcu ni mirú, ampak razpor. Raje bi hotel, da bi mu ne bilo treba biti zložnemu, ampak da bi lahko hodil svojim potem. Mir torej hoče zlogo, a ne samo zloge z drugimi ljudmi, ampak vrhu tega še zlogo v svojem srcu.

Prvo, po čemer hrepeni človek, je mir, utešenje srca, izpolnjenje srčnih želj. Le zaradi mirú si želi zloge. Res je, narava sama hoče zlogo, zato je vložila v človeško srce družabni čut. Človek je družabno bitje, a popolne

družbe ni brez zloge. Vendar zloga ni bila naravi prvi smoter, ampak mir. V zložni družbi je hotela dati človeku mirú in sreče. Saj človek doseže srečo le, če doseže mir. Dokler je v srcu razpor in nemir, srce ni zares srečno. Tega nemira pa je kriva nezloga. Le po družbi more človek zadovoljiti svoje potrebe, izpolniti svoje želje; a če je družba nezložna, ovira ga, zavaja ga, tlači ga morda. Zato hrepeni po zlogi, ker si želi mirú, ker si želi sreče.

Da je mir prvo in ne zloga, za to so dokaz razpori in vojske. Ljudje rušijo zlogo, ker njih želje niso utešene, ker v njih srcu ni mirú. Z razpori in vojskami želé doseči dobrin, ki jih v zlogi niso imeli. Z razpori in vojskami rušijo zlogo, ker so bili zložni le iz strahu in jih je strah minil.

Mirú si želi človek, ker si želi sreče. A srečen bo le tedaj, če doseže svoj pravi smoter, če doseže one prave dobrine, ki zares utešé koprnenje človeškega srca. Prej ni popolnoma srečen in ne popolnoma miren. Tisti pa, ki edini more utešiti človeško srce, je — Bog. Zato tako resnično in lepo pravi sv. Avguštin: Nemirno je naše srce, dokler ne počije v Bogu. V njem se umiri vse teženje, izpolnijo vse želje, v njem počije vedno nemirno, vedno po nečem hrepeneče, vedno neke ljubezni željno naše srce..

Zato vsaka zloga mora imeti zadnji smoter, dati človeku utešenje srca in sicer v Bogu.

Zloga ni sama sebi namen, ampak je le pogoj in pomoček, da človeštvo doseže pravi mir in pravo srečo. Če se ljudje družijo in edinijo in skladajo za hudo, je taka zloga slaba in pogubna zloga. Če taka zloga dá mirú, je ta mir le navidezen in poguben. Kakor namreč marsikdo išče sreče tam, kjer je najti ni mogoče, tako tudi mirú. Išče navidezne sreče, išče navideznega mirú. Zdi se mu dobro, kar ni dobro; videz ga je preslepil, strasti so ga zavedle. Zato mnogi, kakor pravi Modri (Modr. bukv. 14, 22.) »še tolikanj in toliko hudo mir imenujejo, dasiravno v veliki vojski nevednosti živé«.

Dobra in blagodatna je torej zloga; hudo in zlo je nezloga; a ne vsekdar! Nezloga, ki razdira blagodatno zlogo, je pogubna nezloga; a nezloga, ki razdira pogubno zlogo, je blagodatna nezloga.

Blagodatna je zloga, ki je pomožna narodu in poedincu k pravemu miru, k pravi sreči. Blagodatna je zloga, ki mu donaša pravih dobrin. Blagodatna je zloga, ki ga nikdar ne odvrača od zadnjega smotra, ampak, ki ga po časnih dobrinah vodi k Bogu, k njemu, ki edini popolnoma umiri in osreči srce. Zlo je, rušiti tako zlogo. Kdor vedé in hoté ruši tako zlogo, on ni rodoljub, ampak rodogub; on je sovražnik narodov, narodov grobokop! »Šest reči je, ki jih Gospod sovraži, sedmo pa studi njegova duša.« Studi pa »njega, ki med brati razprtije trosi«. (Preg. 6, 19.)

A če teži zloga za pogubnim početjem, če trga narod in poedinca od Boga, od prave sreče, in ga tira po krivi poti v propast, tedaj je dobro rušiti zlogo, tedaj je hvalevredno provzročiti nezlogo. »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, est laudabile.«[1]) Zakaj taka nezloga je edina pot k boljši zlogi. Poprej je treba razkrojiti pogubno zvezo, potem je šele mogoče misliti na novo blagovito zvezo. V tem zmislu je dejal

[1]) Sv. Tomaž 2—2. 37. 1. 2.

Kristus: »Nikar ne mislite, da sem mir prišel prinest na zemljo; ne mirú, ampak meč sem prišel prinest. Prišel sem razdvojit človeka . . .« (Mat. 10, 34.) Na zemlji je bila zloga, a zloga le za greh. Kdor je hotel rešiti človeštvo, je moral porušiti to zlogo, raztrgati, presekati to vez. Gotovo, provzročiti nezlogo samo o sebi, ni dobro, saj samo o sebi tudi ni dobro odsekati ud od telesa. A dobro je, če je to edina pot k zboljšanju, k rešenju.

To je zeló preprosta filozofija. Sv. Tomaž Akvinski jo je očrtal s kratkimi potezami v »Summa theologica« (2—2. qu. 29. in 37.). In vendar?

„Narodni sentimentalizem“. — Sprava. — „Slovenski List“. — „Edinost“.

Koliko nekateri dandanes govoré o miru in zlogi! Gledajo nezlogo v narodu, vidijo, kako zavoljo te nezloge hira narodni živelj, peša narodova moč, gine narodov ugled. Bridko obsojajo razpor in neprestano kličejo k zlogi. Vse to je še lepo in vredno hvale. A žal, da se o tem početju často dade zavesti od nekega »narodnega sentimentalizma«. Nič ne vprašajo, odkod nezloga; nič ne, kako doseči zlogo. Samo čuvstvo jih vodi, samo srce jim govori. Zloga mora biti, bodi kakorkoli! Kdor ni za zlogo na vsak način, ta ne ljubi naroda. Če stoji na eni strani »Narodni dom«, na drugi strani »Katoliški dom«, in narodni naprednjaki nočejo v »Katoliški dom«, niti katoliški narodnjaki v »Narodni dom«, sezidati je treba še nov dom »Slovenski dom«, in vanj morajo oboji! To slišimo, to beremo v Slovencih dan na dan. To je tudi neka domovinska ljubezen; a če nam je dovoljeno povedati odkrito resnico, reči moramo, da se ta ljubezen zeló bliža »petošolski ljubezni«.

Zloga je vendar nemogoča, če se ne odstrani tisto, kar je krivo nezloge! Potem pa tudi ni vsaka zloga hasniva. To sta dve načeli, ki ju pameten rodoljub nikdar ne sme prezreti.

Zloga je edinstvo src, vzajemnost teženja. Kadar bodo torej gledé na narod vsi imeli isto teženje, nastala bo narodna zloga. Teženje pa se ravna po spoznanju. Človek teži po kaki dobrini le, v kolikor je zaznava. Le to ljubi, kar mu um kaže ljubezno, le to sovraži, kar mu um kaže sovražno. Zato je nemogoča edinost src, če ni edinosti spoznanja. Naše teženje vodijo načela. Da je teženje enotno in zložno, morajo biti enotna vodilna načela. Brez teh — ne bodimo sentimentalni! — nikdar med nami ne bode zloge. A nas Slovence ločijo načela v dva tabora. »Že leta in leta trajajoči kulturni in politični boj med nami je moral odpreti oči tudi vsakemu političnemu otročaju, da nas ločijo načela.« (Slov. Narod 1897, št. 34.) Zato nič ne pomaga klicati k spravi in zlogi brez ozira na načela, ki nas ločijo. Vsaka taka sprava je le navidezna. »Saj smo se bili spravili l. 1874. Dolgo ta sprava ni trajala, in v laseh smo si zopet bili. To pa zaradi tega, ker je pri vsakem koraku se pokazalo nasprotje, ki je zahtevalo, da se ali podvržemo nasprotni stranki, ali zopet odcepimo od nje. (Slov. Narod 1897, št. 27.) Tako je bilo in tako bode, ker je to psihologični postulat.

Kdor torej kliče k zlogi, delovati mora na to, da se zedinimo v načelih. Zakaj »dve stranki sta neizogibni, kjer vladajo toli različna načela

o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«, kakor prav med Slovenci. (Slov. Narod 1897, št. 34.)

To edinost skušajo doseči razni rodoljubi na razen način.

»Slovenski List« in stranka, ki stoji za njim, misli, da se programa narodno-napredne in katoliško-narodne stranke lahko združita in spojita, ker sta si »podobna«.

Vsi, ki so uverjeni, da je ta boj pri nas boj med liberalizmom in katoličanstvom, se bodo nasmehljali. Podobna? Program liberalizma in katoličanstva naj sta si podobna? O ne, kar nič si nista podobna! V večnem nasprotju sta si, v večnem sovraštvu, kakor »ogenj in voda«. (Edinost 1897, št. 40.) Liberalizem je negacija katoličanstva. Kadar si bosta podobna luč in tema, tedaj si bosta podobna tudi ta dva programa, a prej nikdar in nikoli. To priznava »Slovenski Narod« odkrito. Misel »Slovenskega Lista« imenuje kar — »gorostasno«, in potem pravi: »Ločijo nas načela, v katerih se ne bomo mogli združiti povsem nikdar in nikoli.« (Slovenski Narod 1897, št. 34.) To se je pokazalo očitno tudi o snovanju »slovanske krščanske narodne zveze«. Katoliška stranka je z velikim naporom dosegla, da se je vzprejelo v program za podlago »pozitivno krščanstvo«. Proti temu se je vzdignila prava rabuka, in »Slovenski Narod« je pisal (1897, št. 90.), da so »slovenski liberalci morali še celó zatajiti svoje prepričanje, samo da so omogočili ustanovitev zveze«. Iz tega je razvidno, da so načela liberalne stranke v opreki s pozitivnim krščanstvom. Isto je razvidno tudi odtod, da je Slovenski Narod« tirjal, naj ostane pozitivno krščanstvo samo na papirju — in da ga je dr. Ferjančič tolažil, češ, da je ta primetek »pozitivno« samo — »klerikalna fraza«. To bodi povedano le za maloverne, zakaj mi o tem še nikdar dvomili nismo. Mi smo bili vsekdar prepričani in smo še, da je »boj zoper klerikalizem« tudi pri nas to, kar je drugod, in za kar ga je razburkala loža, namreč — boj zoper katoliško cerkev, in da sta si potemtakem katoliška in liberalna stranka res »diamentralno nasprotni«. (Sl. Nar. 1897, št. 27.)

Če pa je vse to živa resnica, kar je, je jasno, da se načela liberalna in katoliška ne dade združiti in spojiti, kakor ne voda in ogenj, da torej na tak način ni mogoče doseči zloge. »Spravo med diamentralno nasprotnimi strankami je sploh silno težko doseči«, priznal je sam »Slovenski Narod« (1897, št. 27.). »Takim ljudem v roko seči je pač težko«, pisal je v istem članku »Slov. Nar.« o možeh katoliške stranke, »dokler se niso korenito izpremenili in poboljšali.« A izpremeniti vodilna katoliška načela, tega slovenskih katoličanov ne more biti misel, in jih je tudi dandanes manj, nego li kdaj poprej.

A taka zloga ni samo nemogoča, ampak bi bila tudi nemoralna in pogubna. Krščanstvo ni potrebno samo za zadnji smoter človekov, kateremu mora biti vse drugo podrejeno, ampak podlaga je tudi pravi stanoviti obči sreči in blaginji na zemlji. Zato morajo biti krščanska načela vodilna načela vsemu teženju. Vsaka zloga je torej pogubna, ki ni zloga pod ozirom na krščanstvo, ki ni edinstvo src tudi v krščanskih načelih.

Nikdar in nikoli ne bomo sklepali zveze z liberalci na podlagi konfuznih programov, ki se dejanski ne dade ostvariti brez vsakovrstnih nedoslednosti in protislovij, brez nemoralnega polovičarstva in polutanstva, brez zaljubljenega spogledovanja z liberalizmom. brez plašljivega skrivanja katoliške zavesti! Ta zloga bi bila le druga izdaja tistega pogubnega sestava, ki se mu pravi — katoliški liberalizem, in ki mu je Pij IX. po pravici dal ime — pestis perniciosissima. Nikdar ne, četudi nas potem dolžite, da sejemo prepir in nezlogo! »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, laudabile est.«

Zvariti in spojiti se torej nasprotna načela ne dade. Zato je »Edinost« iznašla zoper narodno nezlogo drugo vračilo: »Pade naj vse, kar nas loči!« (21. jan. 1897.)

Presodimo še to rodoljubno tirjatev in zahtevo, je li res — rodoljubna!

»Pade naj vse, kar nas loči!« »Slovenski Narod« pravi, in ž njim se strinja v tem vsa katoliška stranka na Kranjskem, »da nas ločijo načela«. Pasti bi torej morala načela. »Slovenski Narod« pravi, da so med nami »različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«. Pasti bi torej morala bistvena načela o kulturi in politiki. »Slovenski Narod« pravi, da nas ločijo načela »gledé narodnega vprašanja, gledé šolstva, gledé društvenega življa, gledé umetnosti, literature in dr.« (Slov. Narod 1897, št. 34.) Pasti bi potemtakem morala tudi ta načela, načela o narodnem vprašanju, o šolstvu, o društvenem življu, o umetnosti, o literaturi . . . »Pade naj vse, kar nas loči!« — pa bomo zložni! Lepa zloga! V čem bomo pa zložni?

Brez načel je vendar nemogoče pametno delovanje; saj pametno je le, če je po pameti, če gré za pametjo in nje spoznanjem, nje načeli. Brez enotnih načel pa je nemogoče pametno in zložno delovanje.

Moder mož je dobil v gozdu dva otroka, ki sta jokala in se prepirala. »Kaj pa je?« »Domov bi rada šla.« »Zakaj pa ne gresta?« »Ta-le noče. Le tja sili. Jaz pa vem, da tam ni naša hiša.« »Je, je«, se je oglasil drugi, »saj vidim tam-le stezo in jo poznam, da pelje k naši hiši.« »Tista že ne, vidiš, ona-le!« »O, ne! prav ta-le!« In zopet sta se začela prepirati. Modri mož je videl to, in milo se mu je storilo: »Tako mlada, pa že nezložna! Oj, ljubi, mili mir, oh, črni ti prepir!« je nadaljeval s slavnim Bratoljubičem Domobranskim. »Kako pomagati? Oči ju ločijo, zrenje ju loči. Temu se vidi ta steza prava, onemu ona. Vid ju loči, vid. Aha, vid mora pasti!« Modri mož je bil vesel misli modre, vzel je dve rutici in zavezal jima oči. Potem je položil roko v roko: »Primita se, pa skupaj pojdita naprej, enega srca, enih misli!« Otroka pa nista bila modra in sta se še bolj jokala: »Saj nikamor ne vidiva!« »Le držita se roko za roko! — Zloga je prva stvar!« Otroka sta pa tavala in plakala.

Kar so oči za hojo, to so načela za teženje. Brez oči malo pomaga zloga. Narodna modrost pravi: Če slepec slepca vodi, oba v jamo padeta. Ali se bo mar narodu brez dušnih oči, slepemu narodu, kakor si ga želi »Edinost«, bolje godilo? Ali ne bo zašel v teme brez rešne poti?

Seveda, ko bi nas ločila le »malenkostna osebna navzkrižja«, bi rekli tudi mi: Pade naj, kar nas loči! Zakaj nezloga vsled osebnosti bi bila nemoralna, ker bi imela korenine v — egoizmu. A »Edinost« sama dobro vé, da nas ločijo tudi »načelne diference« (Edinost št. 40.), dà, le povejmo, diference v prvih vodilnih načelih. Zato pa je nemoralno reči: Pade naj, kar nas loči!

Nam se zdi, da nekateri le zato tako govoré, ker bi radi preprečili velik proces, ki se vrši med nami. Duhovi se ločijo bolj in bolj. Na eni strani ostajajo materijalisti, na drugi katoličani. Nekateri pa bi radi še nadalje slepomišili, in zato se tako bojé načel. In vendar je ta proces edini pojav, ki nam odkriva lepšo bodočnost.

Zloga torej, kakor si jo želi »Edinost«, je nemogoča. Noben pameten človek se ne bo ogrel za tako zlogo. Taka zloga bi bila res zloga »mračnjaštva«!

„Jugoslovanski klub“.

Načela ločijo Slovence v dva tabora. Težnje obeh strank na Slovenskem so bistveno različne, ker se ravnajo po bistveno različnih načelih. »Mogoče«, pisal je »Slovenski Narod« v 75. št., »mogoče je, da se slovenski poslanci na Dunaju približajo, ali mi poznamo načela, ki se tudi na Dunaju nikdar zatajiti ne smejo. Gotove zadeve so take narave, da naši, v mestih voljeni (t. j. liberalni) poslanci ne bodo nikdar smeli za-nje glasovati. In če bi glasovali, bi jih splošna nevolja volivcev takoj na suho postavila.« Iz tega razvidi »Edinost«, zakaj tudi »na Dunaj, kjer se bije velika bitka za naše vkupne interese, meče svojo črno senco ta nesrečni bratomorni boj«. (1897, št. 40.)

Načel ni mogoče zvariti, a nobena stranka tudi ni voljna zavreči jih. Kar se dostaje katoliške stranke, je to do cela nemogoče; zakaj katoliška stranka je vzprejela svoja vodilna načela iz katoliškega verstva; a za vero sveto katoličan vsekdar rad prelije srčno kri.

To so slovenski liberalci spoznali, zato so si izmislili nov način, kako doseči zlogo. Pustimo drugi drugemu svobodo gledé na ona načela, ki se v njih ločimo; a zedinimo se na podlagi, na kateri stojimo vsi, na narodni podlagi, na podlagi domovinske ljubezni! »Pozabivši medsebojna stvarna in osebna nasprotja skupno branimo skupne narodne zadeve in interese«, tako je to zlogo načrtal Šuklje, navdan od »istinitega čuta za narodni in deželni blagor.« (Sl. Nar. 1897, št. 69.) Ta zloga naj bi se pojavila med slovenskimi zastopniki in zastopniki bratskih jugoslovanskih narodov na Dunaju v podobi in obliki — »jugoslovanskega kluba«. »Slovenski Narod« je tako označil klubov smoter: »Klubova solidarnost naj bi veljala samo za gospodarska in narodna vprašanja, v drugih pa naj imajo poslanci proste roke.« (Slov. Nar. 1897, št. 69.) O takem klubu je trdil, da mu je — »vzor«. (Sl. Nar. 1897, št. 75.)

Ker se je z raznih strani o tej priliki opočitala slovenskim katoličanom (t. j. tistim, ki hočejo biti katoličani tudi v politiki) breznačelnost, povejmo tudi o tej stvari načelno svojo misel!

»Jugoslovanski klub« — lepa beseda! Ni čuda, da je živeje vzplamtelo mnogo src, ko je prikrilila z Dunaja misel o jugoslovanskem klubu. Ni čuda, da je nas mladina, vneta od domovinske ljubezni, s čudom gledala, ko smo ostali — hladni.

A hladni smo ostali, ker smo ostali zvesti načelom! Domovinska ljubezen, ki je na nje podlagi bilo osnovati jugoslovanski klub, ni tako ostro očrtan pojem, da bi nanj snovali brez preudarka. So možje, ki vedno govoré, kako so »navdani od istinitega čuta za narodni in deželni blagor«, a ki po resnici ljubijo samo — sebe. Domovinska ljubezen je, kakor vsaka druga, lahko dvojna. Nekaterim je domovina, narod oni podmet, ki mu želé dobro, ki ga ljubijo s čisto, nesebično ljubeznijo. Taki možje ne iščejo svoje hvale in slave in veličine; in če jo iščejo, iščejo jo k večemu v slavi in veličini svojega naroda. Če je narod slaven in velik, to je vrlih rodoljubov slava in veličina! A so drugi, ki sta jim domovina in narod samo predmet, samo pomoček za samoljubje, za svojo slavo in veličino. Pravijo in govoré, da ljubijo narod in domovino, a le zato, da jim narod podstavi rame, ki se po njih popnó k svoji veličini. Ta ljubezen je sebična ljubezen, amor concupiscentiae, in zloga v taki ljubezni je — grda zloga.

Kar se torej dostaje jugoslovanskega kluba, se nam vidi, da se je misel o njem rodila v glavi, ki je je malo skrb našega naroda in naše domovine. Vidi se nam tudi, da glavni pobornik te misli ni bil tako navdan od istinitega čuta za narodni blagor, kakor hoče čista domovinska ljubezen. Vidi se nam naposled, da bi prav zbog tega jugoslovanski klub ne bil služil toliko domovini, kolikor nekaterim poedincem. — A nihče naj ne misli, da smo se opirali samo na ta videz! Vodili so nas višji razlogi.

Najpoprej je treba »Slovenskemu Narodu« v spomin priklicati, kolikokrat je može katoliško-narodne stranke imenoval »brezdomovince«, kolikokrat jim podmetal, da sovražijo in po svojih načelih morajo sovražiti narodnost. Kako bi se torej napredna »narodna« stranka mogla zediniti s »klerikalno« na podlagi domovinske ljubezni v en klub? Ali je morda »Slov. Narod«, ko je tako pisal, le — klevetal? Toda s klevetniki katoliškega imena se katoličani ne morejo družiti!

Potem je še zadnji čas trdil »Slov. Narod«, da nas ločijo načela tudi »glede narodnega vprašanja«. Kako bodemo torej, »pozabivši medsebojna stvarna in osebna nasprotja, skupno branili skupne narodne zadeve in interese«, kako bodemo »solidarni v gospodarskih in narodnih vprašanjih?« Kako se bodemo združili v »jugoslovanskem klubu« na podlagi narodnosti, če nas že načela v narodnosti delé v dva tabora? »Klerikalna stranka, če je že narodna, tako je pisal »Slov. Narod« (1897. št. 27.), hoče narodovo politiko in gospodarstvo voditi in urediti na bistveno drugi podlagi, kakor somišljeniki narodne stranke.« »Dve stranki sta neizogibni, ker vladajo toli različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih.« (Slov. Narod« 1897, št. 34.)

Naposled — in to je πρῶτον ψεῦδος narodne stranke — bi se moral osnovati jugoslovanski klub brez ozira na — vero. »Klubova solidarnost

naj bi veljala samo za gospodarska in narodna vprašanja — tak smoter je postavil »Slov. Narod« jugoslovanskemu klubu — v drugih pa naj imajo poslanci proste roke.« V drugih, t. j. v verskih vprašanjih! In zares! Ko se je na Dunaju snovala zveza slovanskih poslancev, zavrgli so zastopniki narodne stranke naslov »katoliška zveza«. Zavrgli so program »na podlagi razodetih krščanskih resnic«. Taka programatična izjava, je dejal »Slovenski Narod« (1897, št. 73.) »je absolutno nevzprejemljiva in bi mogli poslanci narodne stranke — miru in skupnemu delovanju na ljubav — sprijazniti se k večjemu s formulo dr. Ferjančiča (»na krščanski podlagi«), dasi bi bilo najbolje, ako bi se področje skupnega kluba omejilo samo na narodna, na gospodarska in socijalno-politična vprašanja ... Čemu smo bili ljut boj zoper »Slovenčevo« stranko, če je našim poslancem pastirski list edino merilo in kažipot?«

Narodna stranka je torej hotela osnovati jugoslovanski klub brez ozira na vero.

A to je nemogoče. Zakaj rešitev vseh velikih vprašanj se snuje na podlagi verskega vprašanja. »Na dnu vseh stvari nahajamo bogoslovje.«

»Vera, pisal je l. 1891. sedanji škof dr. Mahnič v »R. K.« (III. str. 343.), izraža živo razmerje ali vez med človekom in Bogom. Človek je ves od Boga in ves za Boga; vera tedaj zavzema celega človeka. Ker se pa človeško življenje dejstvuje kot zasebno in javno, se obvezavna moč vere razteza ne le na zasebno, ampak tudi na javno življenje človekovo. Politika je pa stroka javne človeške delavnosti — torej verska nevtralnost v politiki nasprotuje jasnim umstvenim razlogom ... Po vsem, kar človek čini in dela, bodisi zasebno, bodisi javno, stopi v nekako razmerje z Bogom. Ker pa to razmerje izraža in določuje vera, je potemtakem nemogoče, da bi bil človek v kateremkoli delovanju versko nevtralen.«

Vsa politika in vse delovanje človeško se mora torej ravnati po veri. Noben katoličan o tem ne more dvomiti. Vsi katoliški Slovani, ki bi sedeli v jugoslovanskem klubu, bi morali potemtakem vsa vprašanja reševati pod pravcem vere, pod ozirom na vero. Če sodrugi ne vzprejmejo tega pravca, kako je mogoč klub, kako je mogoča zloga v klubu? To bi bil klub »drobtiničarjev« (Slov. Svet 1897, št. 5.)! Edini bi bili, ko bi se šlo za drobtinice, a o prvem načelnem vprašanju bi šli vsaksebi.

Dr. Mahnič je že l. 1890. tako lepo in resnično pisal o tej stvari, o »veri in ljubezni«. (R. K. II. 146.):

»Ni združenja, ni edinosti brez vezi. Tudi nas mora nekaj vezati. In kaj bi bilo to? Poudarjalo se je ter ne neha se poudarjati v raznih oblikah: Veži nas ljubezen do domovine, do naroda; saj v tej ljubezni smo vsi edini. To načelo bi imelo biti več ali manj snujoče v naših društvih in narodnih podjetjih."

»Mi bi se s tem načelom zlágali popolnoma, ako bi bili Slovenci, kakor nekdaj, edini tudi v načelnem naziranju, ako bi bili enega duha v veri; ker potem bi tudi ljubezen do domovine poganjala iz ene in iste korenike, in uravnali bi jo tako, da ne bi nasprotovala niti ljubezni, ki smo jo dolžni Bogu in bližnjemu.«

»Različnost in načelnostno nasprotstvo v verskem naziranju pa sega globoko tudi v življenje, nareja nezaceljiv poraz v ljubezen do naroda in domovine. Ni mogoče, da bi bili v krščanski ljubezni vztrajno edini taki, kateri verujejo, in taki, kateri ne verujejo.«

»Katoličan in materijalist naj se združita v ljubezni do Slovenca, t. j. vsak skušaj, kar je v njegovi moči, pospeševati njegov blagor. Ne bo li po različnosti naziranja, katero ima vsak o človeku, narazen šla tudi njuna ljubezen ali način, kako bo vsak dejstvoval svojo ljubezen do Slovenca? Prvi bo imel poleg časnega vedno pred očmi večni blagor ter bo temu vse drugo podrejeval; vzgojeval bo Slovenca za krepost, navduševal za nadzemeljske ideale. Materijalist pa bo končno tožil po časni, telesni blaginji; o čednosti ne bo govoril, ker ni prostosti; najvišjo omiko bo stavil v zunanjo olikanost, najvišjo modrost v olepšanje zemeljskega bivanja.«

Ali ni to resnično? ali ni jasno? ali ni neoporečno? »Po načelih se izpreminja ljubezen. Zatorej je pa povsem nemogoče, da bi združeno ljubili narod in mu služili tisti, katerih nazori o Bogu, o človeku, katerih verska načela si nasprotujejo ali se celó izključujejo. Nemogoče, da bi verni katoličani z liberalci ‚sveto služili sveti domovini‘!«

Toda neka misel gotovo že dolgo morí nekatere bralce: »Saj smo vsi katoličani, čemu torej to v programu poudarjati?« »Seveda v duhu krščanstva«, dejal je dr. Ferjančič 28. aprila t. l. na volilnem shodu v Kranju (Slovenski Narod 1897, št. 89.), »saj jaz še nisem slišal, da bi težil kak Slovenec za tem, da se razmere uredé v duhu židovstva, mohamedanstva ali v duhu kakega drugega verstva!« Izvestno ne teži noben Slovenec za tem, da bi se razmere uredile »v duhu kakega drugega verstva«. Vprašanje je le, če ne teži kdo, da bi se razmere uredile v duhu — brezverstva?

Če smo vsi katoličani, če smo vsi pripravljeni ravnati vse delovanje za narod in domovino po pravcu vere, na podlagi katoliške vere, čemu ne bi tega izrazili v programu? Resnice se nam menda vendar ni treba sramovati! Zakaj torej se ni osnoval — »katoliški jugoslovanski klub«? Ni bila potreba? Ne, bila je potreba! Dandanes, ko se bije boj med krščanstvom in materijalizmom, treba je tudi versko geslo napisati na prapor! Dejanski je nemogoča nevtralnost, bodi torej izključena še v programu!

A kaj se je zgodilo? »Slov. Narod« je vsemu svetu povedal, da je »taka programatična izjava absolutno nevzprejemljiva«. To je torej! Evo, dr. Ferjančič, »Slovenski Narod«, ki absolutno ne more vzprejeti naše vere v program slovanske zveze; »Slovenski Narod«, glasilo narodne stranke, pač teži za tem, da se razmere ne uredé v duhu krščanstva, ampak v duhu brezverstva! Mi smo o tem bili že izdavna uverjeni, zato smo vedeli, da je »jugoslovanski klub« nemogoč, ker bi že iz početka »nosil kal razpada v sebi«. (Slov. Narod 1897, št. 75.) Katoliški zastopniki bi se morali v vseh vprašanjih ravnati po pravcu vere, zastopniki narodne stranke po svojih načelih morajo zametati ta pravec. Katoliški zastopniki bi se morali v boju materijalizma zoper krščanstvo postaviti pod prapor krščanstva, zastopnike narodne stranke liberalizem dosledno vede k materijalizmu.

Zloga v »jugoslovanskem klubu« bi bila nemogoča, zato je klub sam nemogoč.

A povejmo tudi drzno svojo misel. »Jugoslovanski klub«, kakor so ga hoteli nekateri zasnovati, bi bil tudi — nemoralen! Dejali smo že, da ni mogoče ločiti verskega vprašanja od vprašanj politike in narodnosti. V tem oziru je »Slov. Narod« po pravici pisal: »Klerikalna stranka, če je že narodna, hoče narodno politiko in gospodarstvo voditi in urediti na bistveno drugi podlagi, kakor somišljeniki narodne stranke . . .« Resnica je to: ta hoče vse urediti na podlagi liberalizma, ona na podlagi katoličanstva; ta materijalizma, ona krščanstva! Prav zato in edino le zato vladajo med nami »toli različna načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih«, ker vlada različno načelo gledé na — versko vprašanje! Če je pa to res, je nezmiselno govoriti o solidarnosti za gospodarska in narodna vprašanja, a »o prostih rokah« gledé na druga vprašanja. Ko bi torej katoličani hoteli zložno delovati z liberalci v velikih vprašanjih, bi morali biti brezglavni in breznačelni, nedosledni in liberalni. To pa je za katoličana — nemoralno.

Jugoslovanski klub, klub, ki si je stavil za smoter, v državni zbornici leta in leta zdušno in združno delovati za narod in domovino, a brez ozira na vero, tak klub je za katoličana nemogoč in nenraven. Nemogoč: zakaj katoličana in liberalca, kakor priznava sam »Slovenski Narod«, ločijo načela o bistvenih kulturnih in političnih vprašanjih; zato je zložno delovanje gledé na ta odločilna vprašanja nemogoče. Nenraven: zakaj katoličan ne sme v nobenem vprašanju zatajiti svojih katoliških načel; katoličan, ki ga je poslal narod v zbornico, mora iskati zveze, kjer more delovati za narod in domovino po svoji vesti in svoji veri, ki je tudi — vera narodova.

„Kompromisi.“ — Zakaj smo zavrgli kompromis o zadnjih volitvah?

Če smo dejali, da se nam »jugoslovanski klub« vidi nemogoč in nenraven, nismo tega rekli o — kompromisu.

Drugo je klub, drugo kompromis. Klub je trajna zveza na podlagi enotnega programa. Klub zastopnikov jugoslovanskih narodov v državni zbornici bi torej moral imeti enoten program z ozirom na vsa ona vprašanja, ki se dostajejo narodne blaginje. Zakaj »zastopniki naroda v osrednjem zakonodavnem zastopu morajo poznati le en zakon: blagor naroda.« (Edinost 1897. št. 40.) Klubi se ne snujejo ali bi se vsaj ne smeli snovati brez vseobsežnega programa, brez idej-vodnic k pravemu napredku, k pravi blaginji narodov. A med temi idejami-vodnicami je katoličanu prva in bi sploh vsakemu človeku morala biti prva — vera. Vsak program, ki ima za smoter pravo blaginjo naroda, se mora snovati na verski ideji. Zato smo dejali, da je jugoslovanski klub nemogoč in nenraven, ker je »Slovenskemu Narodu« program sloneč na pozitivno-krščanski podlagi »absolutno nevzprejemljiv«. Ko bi se katoličani z liberalci bili zavezali v

jugoslovanskem klubu, »bi morali krščanska načela ali popolnoma prezirati ter zatajevati v politiki in v vsem javnem delovanju, ali pa liberalcem priznati, da smejo tudi oni z isto pravico širiti svoje protiverske nazore«. (R. K. II. 150.) Zatajiti verskih načel katoličani ne smejo. To bi bilo nenravno. Če pa priznajo liberalcem vso svobodo gledé na versko vprašanje, bodo šli v vseh velikih vprašanjih narazen, ker vsa taka vprašanja prepaja verska ideja. Klub bi ne bil več klub, zakaj v vseh odločilnih vprašanjih za narodovo kulturo in blaginjo bi šli vedno ali vsaj večkrat vsaksebi kakor pa skupaj. Potem bi pa tak klub, ki bi bil trajen, rodil v narodu pogubno breznačelnost. Po zgledu narodnih vodnikov bi se tudi v narodu preziralo versko edinstvo, a govorilo o narodni zlogi, ki je brez edinstva v veri ali nestalna ali celo nemogoča, za kar so nam žalostna priča Srbi in Hrvati. Doslednih katoličanov in liberalcev zveza v enem klubu je protinaravna in zato kot trajna zveza nemogoča.

Trajna zveza more biti le med sorodnimi in najbolj sorodnimi elementi. Če elementi niso najbolj sorodni, se bo spojina razkrojila, brž ko se bo približal sorodniši element. Tako je v prirodi, tako v moralnem svetu. »Verska ideja pa je silniša in ima še vedno večjo druživno in razdruživno moč kakor pa narodnostna. Sorodniša sta si v duhu nemški in slovenski liberalec, nego verni in liberalni Slovenec[1]); ožja je vez med ruskim nihilistom pa italjanskim karbonarjem nego med poslednjim pa katoličanom, ki je rodom Italijan. Najsijajnejši dokaz temu so mednarodni shodi, kateri se sklicujejo pod vplivom internacijonalnega masonstva. Francoz in Nemec, Italijan in Francoz, pa Rus in Nemec, katerih narodnostne težnje si toliko gredó navzkriž, se tu bratovski objemajo in navdušujejo. In kaj jih druži, kaj užiga? Sovraštvo proti krščanstvu, proti Bogu, proti avktoriteti in vsakemu socijalnemu redu. Ne narodnostna ideja, ampak verski nazori so, po katerih se politiške stranke oblikujejo. Poglejmo v evropsko parlamentarno življenje. Znana je glavna razdelitev parlamentarnih strank v desnico in levico. Je li razločiven znak te razdelitve res le čista narodnost? Kratko nikar! Druge, globlje segajoče sile so tu: desnica se več ali manj nagiblje k veri in izpoznava večne zakone božjega prava kot merodajne za politiko, levica je liberalna ter skuša iz politike potisniti vero in Boga.« (R. K. III. 345.)

Zato je »Slovenski Narod« sicer nedosleden sam sebi, a vendar po vsi pravici pisal: »S takimi možmi nikdar bratstva, k večjemu premirje.« (1897. št. 34.) Med liberalizmom in katoličanstvom ne more biti bratstva; zato tudi ne enotnega programa; in ker je klub trajna zveza na podlagi enotnega programa, zatorej tudi ne more biti med doslednimi katoličani in doslednimi liberalci — kluba.

A kar o klubu, ne velja o kompromisu.

Kompromis ni trajna zveza, tudi ni osnovan na podlagi vseobsežnega enotnega programa, ampak je le pogodba za skupno postopanje od slučaja do slučaja v nekaterih skupnih stvareh.

[1]) To resnico je nehoté priznal dr. Iv. Tavčar, ko je izrekel v deželnem zboru znane, a značilne krilate besede: »Raje z Žvegljem, kakor pa z Mahničem!«

Če tudi je namreč med katoličanstvom in liberalizmom načelno radikalna razlika in se zato v prvih vitalnih vprašanjih nikdar ne moreta zediniti, vendar se lahko zgodi, da je konkretno ena stvar, ki za njo težita oba vsak pod drugim ozirom. Tako je na priliko vprašanje o celjski slovenski gimnaziji. Vsi Slovenci jo zahtevamo, katoliške in napredne stranke. Seveda ozir je drugi in drugi. Slovenci katoliške stranke jo zahtevamo na podlagi pravičnosti, liberalci na podlagi gole narodnosti, da, na podlagi golega egoizma. Umejmo se! Mi govorimo o liberalcih, kar liberalcih. Načelo liberalizma ne pozna pravičnosti, pravica mu je le moč, pa število. Prav zato Nemci v državni zbornici niso dovolili prispevka za slovensko gimnazijo, ker so ravnali — liberalno. In ko bi bil slučaj obraten, mi zelo dvomimo, ali bi slovenski liberalci Nemcem dali, kar jim gre. A naj si je ozir tudi drugi in drugi, stvarno vsi hočemo eno. Tako je primorsko vprašanje, takih je še več konkretnih drugotnih vprašanj na vsakem polju. Taka so »denarstvena podjetja pri hranilnicah, v poljedelskih ali vinorejskih društvih.« (R. K. II. 147.)

Kakor pa se lahko zgodi, da stvarno vsi hočemo eno, tako se lahko zgodi, da imamo skupnega sovražnika, sovražnika namreč one stvari, ki jo hočemo vsi. Tudi tedaj se lahko združimo na podlagi kompromisa.

To toliko bolj velja če pomislimo, da liberalizem živi in deluje le po osebah. Nosivci liberalizma so liberalci, a liberalci so — ljudje. Ljudje pa imajo to srečno nedoslednost, da dejanski nikdar niso tako zlobni, kakor je njihov sestav, kakor so njihove ideje. Teženje za dobrim nikdar do cela v njih ne zamrje. Tudi v njih je, kakor je dejal tako lepo Tertulijan, »anima naturaliter christiana«. Liberalci se tudi nikdar popolnoma ne morejo odtegniti krščanskemu vplivu. Saj je priznal sam Renan, da ni moči strgati imena Kristusovega s sveta, ne da bi se pretresel svet do osrčja.[1] Liberalci dihajo in živé v krščanstvu, zato ni čuda, da se v življenju marsikdaj izneverijo svojim načelom. Prav zato pa tudi imajo sem ter tam težnje, ki se stvarno ne ločijo od pravih katoliških teženj.

Dasi je torej med katoličani in liberalci nemogoč enoten načelni program in zatorej nemogoča trajna blagovita zveza, imajo vendar kdaj pa kdaj skupne težnje. Zakaj se ne bi torej začasno, od slučaja do slučaja, združili in z združenimi močmi borili?

To je »takozvani kompromis, ki ga z dobro vestjo z liberalci sklepamo o volitvah, o peticijah za narodne pravice . . .« (R. K. I. 465.)

»Zakaj torej ste zavrgli kompromis o zadnjih volitvah?« dejal bo kdo.

Resnica je, zavrgli smo ga, a menimo tudi, da ne povedanim načelom navprek.

Kompromis pri zadnjih volitvah bi ne bil navadno združenje, ki smo o njem govorili, ampak imel bi to posebnost, da bi vsaka stranka morala popustiti nekatere zahteve druga drugi v prid. Morda takemu združenju še bolje pristoji ime »kompromis«, a to nič ne dé, gre se za stvar. Kaj je torej

[1]) »Arracher ton nom de ce monde, serait l'ébranler jusqu'aux fondements.« Renan: Vie de Jésus ch. 25.

reči o takem kompromisu? »Volitve naj se vršé mirno, mi liberalci prepustimo vam klerikalcem toliko mandatov in še negotov mandat v trebanjskem okraju, a vi nam prepustite mandate za mesta, pa za notranjski okraj!«

Gotovo bi bil to kompromis. Kompromis pa sklepajo katoličani z liberalci le, kadar se gre za skupne težnje. Katere so torej bile skupne težnje? »Jugoslovanski klub bomo laglje osnovali«, so dejali liberalci. A jugoslovanski klub tak, kakor so si ga mislili liberalci, ni bil mogoč. Zato to ni bil noben razlog.

»Zavoljo miru in zloge!« Najslabši razlog, kar se jih je mogoče izmisliti! Liberalci kar liberalci so zapriseženi sovražniki čistega katoličanstva in doslednih katoličanov. Zato si ni misliti, da bi si želeli s katoličanstvom miru in zloge iz nesebičnosti. Želé si le miru in zloge, pišejo in govoré o miru in zlogi, kadar bi bila njim v prid ali pa katoličanstvu v izvestno škodo. Liberalci so bili brez dvoma v stiski, ko so ponudili kompromis. A tudi katoličani se zavoljo ljubega miru ne morejo družiti z liberalci. Liberalizem je zlo, in če tudi so liberalci marsikdaj nedosledni in izvečine boljši nego li liberalizem sam, vendar vedno težé za tem, da bi se liberalizem razpasel in razlezel v vse sloje ve. To je popolnoma dušeslovno. Zato, če izvzamemo slučaje, ko višji oziri in višje dobrine zahtevajo premirje, z liberalci katoličanstvo ne more imeti ne miru ne zloge, ampak le boj. Ta boj je boj luči zoper temo, boj resnice zoper zmoto, boj dobrega principa zoper zlò. Boj je življenje, velja tu po vsej resnici. Ogenj sem prinesel na zemljo, je dejal Ustanovitelj katoliške cerkve, in kaj hočem, kakor da se užge? Ta želja božjega Izveličarja nikdar ne bo zamrla v srcu katoliške cerkve.

Boj je življenje. To načelo mora biti nasproti liberalizmu vodilno načelo še toliko bolj, ker še ni izginil s sveta Adamov greh. »Non serviam«, ta klic odmeva v vsakem srcu, v vsakem srcu leži poleg božjega semena tudi seme liberalizma. Liberalizem pa po svoji naravi razkraja. Zato bi zamoril božje seme, ko ne bi vrtnarica sv. cerkev trebila in ruvala njegovih kali. Denite med sveža jabolka eno nagnito! Dokler se ne dotikajo, je dobro. A če se gnilo jabolko združi s svežimi, kaj se zgodi? Nikdar ne dajo sveža jabolka gnilemu svoje svežosti, ampak gnilo dá svežim svojo gnilobo. Nekaj podobnega je, kar se tiče resnice in zmote. Če se resnica združi z zmoto, izgubiti more le ona, saj zmota nima ničesar izgubiti in nima ničesar dati resnici. A dejal bi kdo: »Resnica, če je resnica, vendar mora zmagati!« Seveda mora zmagati, a le v boju! Kompromis ni boj, in brez boja ni zmage! Če katoličani sklepajo kompromise z liberalci, izgubivajo le katoličani. Zato smo dejali, da brez važnega razloga katoličani ne smejo sklepati kompromisov, posebno pa nikdar ne zavoljo miru in zloge. Taka zloga je pogubna, ker le morí katoličanom energijo, načelnost, doslednost in neustrašenost v boji za krščanske ideale. Kakor po pravici pravi Sarda,[1]) postanejo taki zavezniki kmalu balast, pratež in prtljaga, ki ovira katoliškim idejam svoboden polèt.[2])

[1]) Dr. Sarda y Salvani: Der Liberalismus ist Sünde. pag. 118.

[2]) Preprost Kraševec je o zadnjih volitvah primerjal katoliške »kompromisarje« Izraelcem, ki so vsekdar le izgubili, če so se družili s Filistejci.

Boljša nezloga, nego li taka zloga! Bolje je, če smo vzrok nezloge, kakor pa take zloge! »Causare discordiam, per quam tollitur mala concordia, laudabile est«

Zato in le zato smo zavrgli kompromis. Ni se šlo za nobeno višjo dobrino, ki bi jo bili liberalci pomagali očuvati, ni se šlo zoper nobenega sovražnika, ki bi bil hujši nego li je liberalizem sam.

Zavreči kompromis je bila naša dolžnost. Kaj bi bil dejal po pravici naš narod? »Vpijete in vpijete zoper liberalce, zdaj pa nam vsiljujete liberalca za zastopnika!« Mi bi ne bili vedeli odgovora.

Zavrgli smo kompromis, in pokazalo se je, da le sveti katoliški stvari v prospeh. Poslancev smo dobili več, in kar je poglavitno, narodu nismo dali izgleda nedoslednosti ali celo breznačelnosti. Katoliška energija je ostala v narodu živa in neoslabljena po liberalnih mijazmah. Krščanska ideja je vzplamtela žarneje — na Dunaju je zastopan slovenski narod kot krščanski narod.

Slovanska krščanska narodna zveza.

Lepe so besede, ki je z njimi »Edinost« (št. 40) pozdravila to zvezo: »Pozdravljamo iskrenim veseljem in patrijotiškim zadoščenjem novo slovansko skupino v državnem zboru kakor jamstvo boljše bodočnosti ... Doseženo zedinjenje med našimi poslanci je visok mejnik med tužno minolostjo in — to je naša sladka vera — milejo bodočnostjo. V znamenju zloge in sporazumljenja naj branijo poslanci versko in narodno svetinjo naroda hrvatsko-slovenskega!«

Lepe so te besede, a ohladil nas je pridejan dodatek: »S programom se nočemo baviti danes, kajti v tem trenutku izginja za nas program pred dejstvom, da se je uresničila ideja.« Nas pa je razveselilo dejstvo le zavoljo — programa. Zakaj le program daje jamstvo za trajno blagovito zvezo, prav zato, ker je osnovan na krščanski podlagi.

Da, verska ideja druži in loči. Narodnostna ideja temní v zarji verske ideje. To gledamo doma, to po svetu. Proces, ki se vrši, vrši se v znamenju verske ideje. Liberalizem se izpremeta v materijalizem, na drugi strani pa vstaja krščanstvo. Materijalizem in krščanstvo, to sta ideji, ki se o njih ločijo poedinci in narodi v dva tabora.«

Prav je, da je padel jugoslovanski klub, a da je vstala — slovanska krščanska narodna zveza.

Načela katoliška in liberalna se ne dajo zvariti, ni prezreti, a zloga je mogoča le na podlagi enotnih načel. Zato so morala zmagati poprej ena načela, le tako je bila mogoča zloga. Doma še traja razpor, ni še miru in zloge, a zastopniki katoliškega slovenskega naroda so se združili po vsej pravici na podlagi katoliških načel, na podlagi pozitivnega krščanstva. In na kateri drugi podlagi naj bi se bili združili zastopniki slovenskega naroda? Na liberalni? Slovenski narod iz starine ni bil liberalen in po svoji ogromni večini še vedno ni, liberalizem je v Slovence iz tujcev zanešen; liberalizem je, kakor pravijo, importovano zelišče na slovenskih poljanah.

Zato bi bila anomalija, da bi slovenski narod zastopali liberalci na podlagi liberalnega programa. Taki zastopniki bi ne bili narodni zastopniki. Če hoče biti zveza slovenskih poslancev narodna, mora biti krščanska. Da se je zasnovala krščanska narodna zveza, to kaže, da so naši poslanci razboriti možje in pravi rodoljubi.

In kar nam polni srce še z večjim veseljem, zveza ni samo slovenska, ampak je slovanska. To je veselo znamenje, da so Slovani začeli spoznavati, kje je najmočnejša in edino trajna vez edinstva in zloge. Verska ideja je ta vez. Pozitivno krščanstvo je trdna vez, ki lahko združi vse Slovane. Če se združimo pod ozirom na idejo krščansko, ni se nam bati za bodočnost slovansko. Slovanov je na milijone in milijone, in če se ti milijoni navdušijo za čisto neizkaljeno krščanstvo, če pošljejo v zbornice zavedne krščanske može, potem je slovanstvo trden jez zoper vsak naval.

Za sedaj srčno pozdravljamo tudi to sicer še majhno, a prvo slovansko zvezo, ki se zaveda, da je le v zlogi moč, a da prave hasnovite zloge ni brez edinstva v veri!

Seveda se ne smemo varati in slepiti. V to zvezo je prišlo, prisiljenih od razmer, nekaj elementov, o katerih se ne vé, ali se bodo do cela priličili ali ne. Potem pa v domovini katoliška ideja ni še prešinila vseh slojev, zato bo še dalje trajal razpor, in ni dvoma, da bo tudi na Dunaj metal »svojo črno senco«.

Začudili smo se že po pravici, da je eden izmed zaveznikov opetovano imenoval zvezo — »kompromis«. Kakšen kompromis? Saj se je vendar zasnovala zveza na podlagi enotnega vseobsežnega programa! Zasnovala se je na verski ideji, saj pravi nje program: »Slovanska krščanska narodna zveza se bo potegovala za to, da se izobrazi javno življenje v verskem, kulturnem, socijalnem in gospodarskem oziru na pozitivno krščanskem temelju.« Zasnovala se je na ideji narodni: »bojevala se bo z vso odločnostjo za brezpogojno ravnopravnost vseh narodov.« Zasnovala se je na socijalni ideji: »Poglavitna naloga zvezi bo, potezati se v zmislu krščansko-socijalne reforme za kulturno in materijalno zboljšanje ljudstva, pred vsem eminentno delavskih stanov: kmetskega, obrtnega in delavskega na podlagi združene organizacije in avtonomije stanov.« Ali je mar to kak »kompromisni program«? Morda, da so res nekateri, kakor je trdil »Sl. Nar.«, morali zatajiti svoje prepričanje, a katoliški poslanci ti gotovo niso bili. Katoliški poslanci lahko s čistim prepričanjem brez kompromisa ostvarjajo program »slovenske krščanske narodne zveze«.

Še bolj smo se začudili, ko je dr. Ferjančič na volilnem shodu v Kranju kar naprosto trdil, da je »pravi smoter zveze, da si izvojujemo tako trdovratno nam odrekano narodno enakopravnost«. Gotovo je tudi to smoter, a ni ves smoter. Vsi želimo narodno enakopravnost, vsi težimo in stremimo za njo, a ne želimo samo tega in ne težimo samo za tem. Smoter zveze je tako obsežen, kakor nje program. Smoter zvezi ni samo, da bi bili Slovani narodno enakopravni, ampak da bi Slovanom »sreče svit se žaril«, da bi dospeli do one blaginje in one prave omike, ki brez nje tudi narodno enakopravni narod mora le hirati in propadati.

Podoba je, da politika napredne stranke o tej priliki ni bila — čista. Zato je razlagal dr. Ferjančič, da je primetek »pozitivno« krščanstvo samo klerikalna fraza; zato se je tolažil »Slovenski Narod«, naj le bo v programu pozitivno krščanstvo, če le ostane samo »na papirju«; zato je celó pisal »Slov. Narod« (1897, št. 89): »Dejstvo, da so tudi narodni poslanci v slovanski krščanski zvezi, jih ne sme nikakor ovirati, da delujejo dosledno v naprednem in svobodomiselnem[1]) zmislu, saj zato so bili voljeni.«

Vzpričo take politike je po vsej pravici občni zbor katoliškega političnega društva izjavil, »da odobrava slovansko krščansko narodno zvezo zato, ker so v njenem programu izražene katoliške in narodne ideje. Odločno pa protestuje proti temu, da bi te ideje ostale le na papirju, in zato zahteva od slovenskih katoliških poslancev, da smatrajo kot prvo in bistveno točko svojega aktivnega programa pozitivno krščanstvo kot temelj vsemu svojemu delovanju. Najodločneje prosveduje proti pisavi »Slov. Naroda« v tem oziru in izjavlja, da »Slov. Narod« po svojih načelih ne more imeti nobenega stika s »slovansko krščansko narodno zvezo«, ker njegova dotična izjava bistveno nasprotuje najvažnejši točki njenega programa.«

Ne dvomimo, da se bodo zavezniki ozirali na to izjavo, in upamo, da se bodo nanjo ozirali — vsi. Upamo tudi, da bodo poslanci napredne stranke odločneje pokazali svojo nevoljo nad pisavo »Slov. Naroda«. Vse obsodbe bi bilo vredno, ko bi še nadalje kazali simpatije do lista, ki je njih tovariša v »slovanski krščanski narodni zvezi« in v parlamentarni večini imenoval zaradi tega, ker je v večini, »petolizni ka v poljskem klubu sedečih židov in ljudskih izsesovalcev«. (Slov. Narod 1897, št. 92.) Kdor take pisave ne obsoja, obsoja sam sebe!

Nadejamo se, da ostane zveza edina in zvesta celemu programu. Le potem bo — kar je »Edinosti« sladka vera — ta zveza res »visok mejnik med tužno minolostjo in milejo bodočnostjo«!

Parlamentarna večina.

Mirú in zloge ni treba le naši ožji slovenski domovini, ampak prav tako ju je treba celokupni Avstriji. Kakor Slovence, tako ločijo vso Avstrijo načela v tabore. Med temi načeli pa je prav tako kakor pri nas eno, ki je prvotni vzrok ločitve, — versko načelo.

Katoličani in liberalci si stojé pri nas nasproti, katoličani in liberalci v vsej Avstriji; kristijani in materijalisti pri nas, kristijani in materijalisti po vsej avstrijski monarhiji. Kakor v Slovencih ni mogoča sprava, dokler »niso vsi eno« po verski ideji, tako je nemogoča v Avstriji. Le verska ideja vse prvotno loči, le verska ideja bo vse končno združila! Vsi drugi poskusi se bodo izjalovili.

To načelo nam podaje pravec, ki je po njem soditi sedanjo parlamentarno večino.

[1]) Ker „Slovenski Narod" nasproti klerikalizmu vedno ponavlja fraze o naprednem in svobodomiselnem duhu, a jih še nikdar ni pojasnil, mislimo po pravici, da mu rabijo te fraze kakor inostranskim liberalcem, t. j. v antikatoliškem zmislu.

Slovenski poslanci so dobro uvideli, da ni mogoče edinstvo, če se ne združijo na širši in trdnejši podstavi, nego li je narodna, marveč na podlagi programa osnovanega na verski ideji. Tak program je edino jamstvo trajne zveze, edino poroštvo za mir in zlogo. Verska ideja je najobsežnejša ideja, ki vse druge prodira in pronica. Ker sta torej mir in zloga nemogoča brez edinstva src, in edinstvo src nemogoče brez enotnih načel, vsa načela pa pronica in prepaja verska ideja, zato sta mir in zloga nemogoča, kjer ni vsem sveta, vsem prva verska ideja.

Slovenski poslanci, pravimo, so to jasno in bistro uvideli, zato so se združili v krščanski narodni zvezi. Ker je isti pogoj mirú in zloge za vso Avstrijo, in razpor drugih pokrajin, zanešen v državno zbornico, nujno zopet meče na Slovensko svojo »črno senco«, zato je bilo do cela naravno in dosledno, da so naši poslanci težíli za širšo krščansko zvezo. Na mestu slovenske se je osnovala slovanska krščanska narodna zveza.

Jasno pa je tudi, za čim končno teží ideja krščanske zveze. Ta ideja, če premaga srca z zmagoslavno močjo, ustvarila bi v Avstriji — »katoliški centrum«. Zakaj če verska ideja zares prešine srca, se bodo ublažila narodnostna nasprotja in pomirila, mir in zloga bota objela vse narode slavne katoliške Avstrije.

Seveda, ta dan še ni prišel in bržčas še ne pride skoraj. Med narodi v Avstriji vladata še mržnja in razkol; celó strank, ki se imenujejo krščanske, se drži še pretiran »nacijonalizem« v veliko škodo dobri stvari. Zato ni čuda, da slovansko-krščansko-narodna zveza ni mogla stopiti kot del v občno krščansko zvezo, v katoliški centrum. O razmerah, ki se je v njih osnovala, ni jej kazalo drugega, kakor skleniti kompromis, in s kompromisom je postala del parlamentarne večine. Kompromisne vezi sta avtonomija dežel, pa narodna enakopravnost. Kompromis je torej združil in osnoval parlamentarno večino, in kar o vsakem kompromisu, velja tudi o tej večini. To ni trajna, stanovita zveza, ki bi se zanjo katoličan mogel navdušiti. V tej večini je mnogo liberalnih življev, če tudi ni moči tajiti, da so zmernejši, razboritejši nego li so slovenski liberalci, čemur dokaz je že to, da so se združili s »črno« katoliško ljudsko stranko pod vodstvom Dipaulija in dr. Ebenhocha, ki o njih imenu pravega slovenskega liberalca izpreleti po vsem telesu mraz. A liberalni so ipak, in zato je po naših mislih ta večina le potrebno prehodno zlò.

Potrebno zlò, kakor vsak kompromis. Zlò je, če so maloštevilnega naroda zastopniki popolnoma osamljeni, in zlò je, če se morajo družiti z načelnimi nasprotniki. Treba je bilo voliti. Sami ne bi dosegli ničesar, v kompromisni zvezi morda kaj; vsaj ono, po čemer težé vse kompromisne stranke. Izvolili so torej po svojem prepričanju manjše zlò. S kompromisom so postali integralen del večine. Nekatere točke vežejo razne skupine te večine, in gledé na te bo pač mogoče skupno postopanje, če tudi le v konkretnih posameznih slučajih. Poglavitno dobro te večine se nam zdi to, da vlada ni mogla samovoljno osnovati svoje večine. Zakaj ni dvoma, da bi s svojo večino le morila živo katoliško zavest. Saj vemo, da katoliška ljudska stranka vladi ni ljuba, in če se vprašamo, zakaj ne, bo odgovor gotovo le ta: ne zato, ker je ljudska,

ampak zato, ker je — katoliška. Zato je bilo v dejanskih razmerah boljše za katoliško stvar, da so katoliški poslanci vsaj s kompromisom dobili večino, kakor pa, da bi bili prepustili večino vladi.

A razvidno je že tudi iz tega, zakaj smo dejali, da se nam vidi ta večina prehodno zlò. Zlò je namreč, da so katoliški narodi v Avstriji padli v oblast liberalizma. Zlò je, da še vedno ne morejo poslati na Dunaj v državni zastop toliko svojih mož, ki bi lehko odločno branili katoliško stvar. Zlò je to, a biti mora le prehodno zlò. Katoličani vse Avstrije se morajo vzdramiti, spoznati morajo, da jih le edinstvo more rešiti iz žalostnega stanja, ki jih je vanje pahnil liberalizem, da jih le edinstvo more rešiti pogube, ki jim pretí od socijalizma, in to edinstvo je le edinstvo v katoliški veri. Katoliška zavest mora prešiniti vse narode, potem se bodo našla srca še toli raznolike narodnosti. Edinstvo verske ideje bo zedinilo tudi srca, tudi volje, tudi težnje. Enega sovražnika imamo vsi, ta je — materijalizem: iz njega izvira vse hudo. Eno idejo-vodnico moramo imeti vsi, katoliško idejo: iz nje bota izvirala mir in zloga, sreča in blaginja. Materijalizem je ideja egoizma, krščanstvo je ideja pravičnosti; materijalizem ideja samoljubja, krščanstvo ideja bratoljubja!

Če hočemo srečno domovino, težiti moramo vsi za tem, da bota med nami mir in zloga, da bomo vsi eno. Ut omnes unum sint! A to edinstvo ima svoj pravi izvor le v verski ideji.

Naš smoter mora biti: krščanske zveze avstrijskih narodov, in končno: zveza krščanskih zvez — katoliška zveza, katoliški centrum!

* * *

Razberimo vse!

Po miru vse hrepeni, pravi sv. Avguštin in dobro čutimo vsi. A mirú ni brez zloge, zloge ne brez edinstva src, in ne edinstva src brez edinstva načel.

Načela nas ločijo, v načelih se moramo zediniti. Zastonj pa se bomo izkušali združiti in zares zediniti se v drugotnih načelih, če nismo edini v prvem načelu, če nas ne druži prva ideja. A prvo načelo in prva ideja je — verska ideja.

Brez verske ideje je mogoč kompromis, a trajna blagovita zveza in zloga ni mogoča.

Če torej hočemo Slovenci doseči mir in zlogo, vrnimo se vsi k očetov naših veri, združi naj nas katoliška ideja. Naši poslanci naj stopajo v zbornice združeni s katoliško zvezo.

Le verska ideja more pomiriti, zediniti tudi celokupno Avstrijo. Zato naj se snujejo povsod katoliške zveze; a iz katoliških zvez poedinih pokrajin bo vstala katoliška zveza katoliške Avstrije! Katoliška ideja bo prerodila narode, prerodila Avstrijo; premagala bo materijalizem in socijalizem — in Avstrija bo zopet presrečna država v veliki državi božji!

Ni zloge in mirú brez edinstva src, ni edinstva src brez vere! Zato narodom vrnimo vero — »ut omnes unum sint!« **Dr. Aleš Ušeničnik.**

Nekaj poglavij iz mistike o satanu.

(Dalje.)

V. Satan v zgodovini človeštva. — Pred Kristusom.

Že v prvem dejanju človeške zgodovine je stopil na pozorišče — satan. Človek je bil še srečen otrok božji, okičen z najlepšim dragotinjem božje ljubezni. Živel je mirno, srečno, nedolžno življenje. A satan, »stara kača« (Skriv. raz. 12. 9.) mu je zavidal srečo, mrzíl in sovražil je v njem podobo božjo. Zato je osnoval črn naklep. Šel je in je zapeljal prva človeka. Obljubil je jima: »bota kakor bogova«, (I. Mojz. 3. 5.) in preslepil ju je. Tako je bil satan »od začetka ubijavec, lažnik in oče laži«. (Jan. 8. 44). Pač so se Adamu in Evi odprle oči, a vse drugače, kakor pa jima je obetal satan. »Spoznala sta dobro in hudo«, a hudo je bila prav njiju nepokorščina. Človeštvo je padlo v oblast satanovo. Satan je bil odslej »vojvoda tega sveta« (Jan. 12. 31). Človek je ležal onemogel pred njim.

Žalostna, prežalostna bi bila ta sužnjost v oblasti peklenske kače. Satan bi se bil igral s človeškimi srci, teptal njih srečo, moril njih veselje, a nazadnje bi bil vse potegnil s seboj v večno pogubo. A Bogu, ki je Bog ljubezni, se je žalilo nesrečnega človeka. Za pokoro ga je pustil v satanovi oblasti, a obljubil mu je Odrešenika, ki bo strl sužne okove in potrl satanu ošabne rogove. Napovedal je stari kači dan, ko se bo dvignila zoper njo žena s svojim zarodom: »Sovraštvo bom napravil med teboj in med ženo, med tvojim zarodom in njenim zarodom; ona ti bo glavo strla, in ti boš njeno peto zalezovala« (I. Mojz. 3. 15). V teh besedah je kakor v zametku vsa zgodovina človeštva, njegovega padca in odrešenja. Načrtana je ona velika tragedija, kako je človek, zapeljan po tragiški hamartiji (ἁμαρτία, Aristotel.), zlosrečni krivdi, padel v sužnjost satanovo; a kako mu je Bog zasadil tedaj v srce novo upanje, da ni zdvojil sam nad seboj; kako bo poslej padal in se dvigal; kako Sin božji vzame na-se njegovo naravo in hamartijo; kako pojde na boj zoper satana; kako se spopadeta v velikem dvoboju, kjer se bo šlo za življenje ali smrt vsečihernega človeštva — »duello conflixere mirando« — kakor poje velikonočni himen; kako bo Kristus ranjen umiral, a umiraje gledal svojo zmago; kako bo Kristus umrl, a kako bo satan prav tedaj strmoglavil v brezno; kako bo Kristus z životvorno močjo zopet vstal; kako bo satan poslej le togotno zalezoval ženo in nje zarod, Mater božjo in sv. cerkev, dokler ne pride dan, veliki sodnji dan, ko ga bo Kristus priklenil »z večnimi vezmi pod temò« (Jud. 6.). To je ona velika tragedija, ki se vrši že 6000 let. In v tej tragediji je imel satan od početka veliko ulogo in jo bo imel do konca. Brez satana bi bila bržčas zgodovina človeštva vsa drugačna.

Oglejmo si torej »hudičeva dela« (I. Jan. 3. 8.)!

Po prvem grehu satanu ni bilo težko vlačiti človeka za seboj. Človeški um je otemnel, volja oslabela, brzd njegovi počutnosti ni bilo več. V srcu pa je gospodoval napuh. Skoraj je pozabil človek božje obljube, živel je po

slì poželjivega srca. Bil je »meso« (I. Mojz. 6. 3). Satan ga je tiral vedno dalje od Boga. Bog je pošiljal kazni, a satan je odvrnil človeški pogled od Boga; kazal mu je prirodne moči in nanje napeljaval vse zlo, kar ga je prišlo na človeštvo. Nečist človek je imel prirodne moči za bogove. Naposled pa si je sam začel delati bogove. »Zgubili so se v svojih mislih in otemnelo je njih nespametno srce; in so izpremenili veličastvo neminljivega Boga v podobo minljivega človeka in ptic in čveteronogatih in lazečih živali. Izpremenili so resnico božjo v laž in služili raje stvarem, kakor stvarniku. Zavoljo tega jih je Bog prepustil nesramnim strastem.« (Rim. 1. 21—26.) Koliko deleža ima pri malikovavstvu satan, to je težko določiti. Eno je gotovo. Težko si je misliti, da bi bil človek tako globoko padel brez vednega vpliva satanovega. Ta vpliv se kaže še na poseben način. Kakor je satan prvič grešil hoté biti kakor Bog, kakor je prva človeka s to mislijo slepil: »bota kakor bogova«, tako ga ta misel ni zapustila nikdar. Rad bi videl, da bi ga človek imel za boga. Saj je drzno stopil celó k božjemu Zveličarju, pokazal mu kraljestva sveta in njih veličastvo in mu rekel: »Vse to bom tebi dal, ako predme padeš in me moliš!« (Mat. 4. 9.) »Poglavar sveta« obeta vsa zemeljska kraljestva, ko bi mu le enkrat skazal božji Zveličar božjo čast. Zato ni čuda, da se v zgodovini z malikovavstvom vedno prikazuje tudi satanizem. Kolikorkrat je človek v svojem napuhu najdalje odpadel od Boga, tolikokrat se mu je ponudil in vsilil za boga — satan. Neko satanstvo se kaže že v daritvah, ki so jih malikovavci pokladali svojim bogovom. Težko je brez satanovega vpliva razložiti, da so pokladali Molohu svoje lastne otroke, sinove in hčere. Satan pač želi takih žrtev, zakaj vsaka daritev že sama o sebi pristoji le Bogu. Koliko ljubše mu je torej, če človek zaslepljen in zapeljan daruje narejenim malikom in njemu sam sebe po svojih otrokih! Skrajni satanizem pa je, če daruje človek ne sam sebe in ne svojih otrok, ampak svojega Boga satanu ali vsaj bitju, ki ni bog. Tudi to se je že zgodilo v zgodovini človeštva in se še godi. Tajiti je moči, utajiti ne, da so gnostiki zlorabili posvečene hostije pri svojih ostudnih misterijah, in rabijo jih bržčas tudi še masoni. — Seveda vse, kar smo doslej povedali, je dosegel satan lehko s samim delovanjem na človeško domišljijo in počutnost. A v zgodovini je kmalu pokazal tudi drugo moč.

V deželi Hus je za egipčanske sužnjosti živel pravičen mož Job. »Bal se je Boga in hudega zdrževal.« A satan je govoril: »Se li Job zastonj Boga boji? brez plačila, brez samoprida? Ali ni Bog blagoslovil dela njegovih rok? Stegne naj Bog nekoliko svojo roko in naj se ga dotakne, bomo videli, če ga ne bo klel v obraz!« Bog pa, ki tudi pravičnim pripušča poskušnje, je dejal satanu: »Glej vse, kar ima, je v tvoji roci, samo čezenj ne stegaj svoje roke!« Tedaj je satan nadražil Arabljane in Kaldejce, da so planili na Jobove oslice in kamele in jih odgnali. Vrgel je ogenj in strelo z neba in pokončal ovce in pastirje. Dvignil je silen vihar in potresel štiri vogle hiše in jo podrl.

A Job ni govoril zoper Boga. In satan je dejal: »Seveda, kar ima človek, dá za svoje življenje. Naj stegne Bog svojo roko ter se dotakne njegovih

kosti in mesa in videl bo, da ga bo v obraz klel!« Gospod je tedaj satanu rekel: »Glej, v tvoji roci je, vendar ohrani njegovo življenje!« Satan je tedaj šel in je udaril Joba s slonovico, z boleznijo, ki pokrije telo s turovi in prepade dušo, da človek koprni v grozi, v strahu, v omedlevici in otožnosti.

Tu torej vidimo, kako je Bog pripustil satanu veliko oblast. Strelo in vihar in bolezni je delala njegova moč.

Aron in Mojzes sta prišla k Faraonu prosit svobode izraelskemu ljudstvu v imenu Jehove. Za dokaz božjega poslanstva jima je Jehova dal čudežno moč. Aron je vrgel palico pred Faraona in izpremenila se je v kačo. A tudi egiptovski vražarji so vrgli palice in so se izpremenile v kače. Aron in Mojzes sta izpremenila vodé v kri. To so storili tudi vražarji s svojimi vražarijami. Aron in Mojzes sta priklicala nad deželo množico žab. Storili so tako tudi vražarji. Priklicala sta komarje. Priklicali so jih tudi vražarji s svojim zarotovanjem. A tedaj so že rekli: to je božji prst! Mojzes in Aron sta stresla prahu proti nebu in prišla je v deželo kuga. Vražarji pa so bili onemogli. »In vražarji niso mogli stati pred Mojzesom zavoljo turov, ki so bili po njih.« (II. Mojz. 9. 11.)

Brez dvoma so vražarji delali ta dela z močjo satanovo. Satan ima torej moč delati navidezne čudeže in Bog mu to časih tudi dopušča. Satan dela po prirodnih postavah, a gledavce tako premoti in preslepi, da se jim čudne reči zdé kakor pravi, resnični, nadnaravni čudeži. Tedaj je, kakor menita sv. Gregorij in sv. Hijeronim, urno zamenil za palice od drugod prenesene kače. Drugič je nagnal v deželo žab in komarjev. Vodo pa je tako razsvetlil, da se je zdela rdeča, ali pa je premamil gledavcev oči.

Kolikor bolj se je bližal čas obljubljenega Odrešenika, toliko bolj je besnel satan. Loteval se je celó teles ljudij, obsedal jih, mučil in trpinčil, klel in rotil se skozi njih usta. To nam nepobitno izpričuje sveti evangelij.

Zdaj je obsedel človeka in vzel mu je govorico, da je bil mutast. (Mat. 9. 32.) Drugi človek je bil zavoljo obsedenja slep in mutast (Mat. 12. 22.). Drugemu mladeniču je naredil satan, da je bil mesečen in je veliko trpel. (Mat. 17. 14.) V drugega je šel s svojimi pokornimi duhovi in ga je gnal v puščavo in v grobove. Naredil ga je divjega, da je večkrat raztrgal železne vezi. Ko ga je Kristus izganjal, ga je satan s svojimi prosil, »da bi jim ne zapovedal v brezno iti«. Šli so v svinje, ki so se v gori pasle, in čeda se je po strmem v jezero vrgla in je potonila. (Luk. 8. 32.)

Lotil se je celó božjega Zveličarja. Prijel ga je, dvignil se ž njim v zrak in nesel ga po zraku, podnebju, in postavil na tempelj. Potem ga je vzel zvrh templja proč na visoko goro.

Toliko je torej Bog časih dopustil satanu.

VI. Satan v zgodovini človeštva. — Po Kristusu.

Kristus je strl »hudičeva dela«. Sam je dejal malo pred svojo smrtjo: »Zdaj je sodba sveta; zdaj bo vojvoda tega sveta izvržen.« (Jan. 12, 31.) Rešil je človeštvo iz oblasti satanove, dal je svojim moč, da postanejo sinovi

božji. Vendar Kristus ni še vzel satanu vse moči. Satana ni pahnil končno v peklensko brezno, ampak mu je pustil, da se še vrača na zemljo in izkuša ljudi. V načrtu božjem je, da se človek, ki je grešil, tudi sam s Kristusom mora bojevati zoper satana in ga premagati.

Satan tudi po Kristusu še deluje na svetu. Zapeljuje srca s svojo zvijačo (II. Kor. 11. 3.), zapeljuje ves svet (Skriv. raz. 12. 9.); izpreminja se v angelja luči (II. Kor. 11. 14.), zalezuje ljudi (Ef. 6. 11.), ovira jih (I. Tes. 2. 18.), izkuša jih (I. Tes. 3. 5.); kakor rjoveč lev hodi okoli in išče, koga bi požrl (I. Petr. 5. 8.); pehá ljudi v ječe (Skriv. razod. 2. 10.); seje po svetu ljulko nevere (Mat. 13. 39.); širi in trosi »hudičeve uke«, (I. Tim. 4. 1.); oblastuje v zraku, deluje v otrocih nevere (Ef. 2. 3.); navdihuje izdajavce Kristusove (Jan. 13. 2.), lažnike (Dj. ap. 5. 3.), krivičnike (Dj. ap. 13. 9, 10.); mami pohotneže (I. Kor. 7. 5.). »Ni se nam vojskovati, pravi sv. Pavel (Ef. 6. 12.) zoper meso in kri, ampak zoper poglavarstva in oblasti, zoper gospodovavce tega temnega sveta, zoper hudobne duhove v podnebju . . . Zavoljo tega vzemite v roko škit vere, s katerim morete vse ognjene puščice hudobnega ugasiti.«

Satan torej še deluje na svetu. Tudi ni misliti, da bi bila sedaj njegova moč omejena samo na nevidne notranje učinke. Ne, marveč tudi znamenja še more delati satan. Kristus je sam to napovedal, da bi se verniki ne dali premotiti: »Vstali bodo krivi kristusi in krivi preroki in bodo delali velika znamenja in čudeže, tako da bi bili zapeljani tudi izvoljeni, ko bi bilo mogoče« (Mat. 24. 24.). Da se bodo godila ta znamenja le z močjo satanovo, to je jasno, a pravi tudi izrecno sv. Pavel (II. Tes. 2. 9.): »Prišel bo odstop (odpad od Kristusa in njegove vere) in se bo razodel človek greha, sin pogubljenja, kateri se bo ustavljal in se vzdigoval čez vse, kar se Bog imenuje, ali kar se po božje časti, tako, da bo v templju božjem sedel in se skazoval kakor da bi bil Bog . . . Skrivnost hudobije je že delavna . . . (Njegov) prihod bo po delanju satanovem z vso močjo in z znamenji in lažnjivimi čudeži in z vsem hudobnim zapeljevanjem.« Tega ni umeti le o času antikrista, ampak tudi sploh o časih brezverstva. Znano je, da sv. očetje pod podobo apokaliptiške zveri umevajo nekrščansko moč, katera deluje zoper božjo cerkev in se bo posebno poslednji čas vzdignila zoper njo. O tej zveri pa pravi sv. Janez: »Drakon, stara kača, ki se ji pravi hudič in satan, kateri zapeljuje ves svet, ji je dal veliko moč. In je delala velika znamenja, tako da je tudi naredila, da je ogenj z neba šel na zemljo vpričo ljudi, in je zapeljala prebivavce na zemlji z znamenji, katere ji je bilo dano delati. In ji je bilo dano, da je dala duha zverinji podobi in da govori podoba zverinja.« (Skriv. razod. 13.)

Vse to potrjuje zgodovina sv. cerkve. O izkušnjavah hudičevih niti govoriti ni treba. Sedaj vzbuja počutnost z notranjimi miki, sedaj privaja pod oči zapeljive stvari vnanjega sveta; enkrat nagiblje ljudi k nezmernemu veselju, drugič na obup; vedno pa pošilja svoje hlapce, zavržene ljudi, da sejejo seme krivih, pogubnih naukov in podžigajo strasti. Nekateri pravijo, da ne

čutijo takih izkušnjav, in zato tajé demonske moči. »Ne čutijo jih, pravi po pravici katekizem tridentinskega zbora (p. IV. 15. 7.), ker so se že popolnoma izročili satanu. Ni treba še le izkušnjav, saj satan že tako stoluje v njih srcih. A nje, ki so se Bogu darovali, nje besno napada satan, nje vedno zalezuje.«

A tudi drugače še vedno kaže satan svojo moč. Če prebiramo dela sv. očetov, ne moremo se zdržati prepričanja, da satan tudi vidno še deluje na svetu. Od Justina in Ireneja do Hijeronima, Krizostoma in Avguština cela vrsta očetov in zagovornikov vere Kristusove kaže na obsedence, češ: glejte, ime Jezusovo izrečemo nad njimi in satan pobegne! Iz tega so dokazovali zoper pogane božanstvo Kristusovo. Gregorij Nazianški sam o sebi priča, da je večkrat z imenom Jezusovim izgnal hudobnega duha. Evzebij zatrjuje zoper Hijerokla, predsednika Bitinije, prav to in se sklicuje na izkušnjo: »kakor nas uči izkušnja«. Prav to trdi Tertulijan zoper Skapulo, predsednika Afrike: »Hudobne duhove izganjamo iz ljudi, kakor je premnogim znano — sicut plurimis notum est.« Isto svedoči sveti Ambrož v javnem govoru zoper arijance in jih vprašuje: »Kje je tu sleparstvo? Kako je mogoče sumiti?« »Hudobni duhovi, če jih zarotimo pri Bogu, pravi sv. Ciprijan, takoj pobegnejo iz obsedenih teles.« Origenes priča zoper Celza: »Tudi sedaj so še med kristijani sledi sv. Duha: izganjajo hudobne duhove...« »Naj le pride, pravi sv. Atanazij, kdor se želi prepričati: znamenje križa naj naredi in imenuje Kristusa: in pobegne satan, prenehajo proročišča, izgine vsa čarovnija!« Tertulijan pravi, da se jih je prav zaradi tega mnogo izpreobrnilo. Posebno so se pogosto izpreobračali obsedenci sami, ko so bili oproščeni, kakor zatrjujeta Evzebij in Laktancij [1]) Satanska obsedenost v zgodovini človeštva potemtakem nikakor ni basen, kakor se nekaterim zdi.

Težko je ločiti v zgodovini, kaj je še sicer neposredno satanskega, a kaj je sama prevara. Toliko se sme reči za trdno, da se kaže v vsem poganstvu in v brezverstvu tudi še po Kristusu moč satanova. Znana so staropoganska proročišča v Dodoni, v Delfih in Tebah. Prorokovale so svečenice pitije, »črevobasnice«, ki so jih omamili duhovniki s pijačami in kadili. Časih je govoril kar malik. Ni dvoma, da je bilo v tem veliko sleparstva. Čemu bi satan kar sam nastopal, kjer ima na izber hlapcev? Vendar je težko vsekdar razložiti zgodovinska dejstva s prevaro. Že iz skrivnega razodetja vemo, da bo satan dal časi zverinji podobi, to je maliku, govorico. In res je le tako mogoče umeti nekatera dejstva. Tako pričajo Cicero, Juvenal, Porfirij, da je proročišče v Delfih naenkrat umolknilo. Sv. Atanazij pripoveduje o drugih proročiščih, ki so umolknila, ko se je začela oznanjati vera Kristusova. Iz tega sklepa, da je delovala v njih satanska moč. Drugi maliki so še poslej časi govorili. V življenju sv. Gregorija čudodelnika beremo, da je hudi duh, ki je govoril iz malika, umolknil vpričo svetnika. Tertulijan pripoveduje o čarodejnih mizah (»caprae et mensae divinare consuerunt« Apol. c. 23). Kolikor bolj je Kristusova vera živela v srcih, toliko manj je bilo satanstva. A kadar je začela vera umirati, oživele so čarovnije in satanstvo.

[1]) Cf. Hurter: Daemon vel invitus testis divinae originis religionis christianae. SS. Patrum opuscula selecta tom. I. — Cf. XI. 128.

Nikakor ne trdimo, da je v vseh čarovnijah deloval satan. Le to pravimo, da so se tako širile pod satanovim vplivom. Zakaj grozodejstva, ki so se zavoljo čarovnije godila, so zares satanska. Že Horac pripoveduje o taki čarovnici. Opisuje starko, nakičeno s perjem nočnih ptic, ovito s kačami, z grobnimi zelišči, pokrito z ostudnimi penami slinaste laznine. Ta zagreba otroke do kolen. Ne méni se za njih jok. Ko umrjejo, dela iz njih kosti in mozga čare in čarovila. Teodoret in Gregorij Nazianški pripovedujeta take stvari o Julijanu Odpadniku. Moril je otroke; iz droba je klical njih duše. Dobili so cele zaboje polne trupel in kosti, v mlakužah, na gnojiščih, v najbolj skritih krajih palače. V Mezopotamiji je v nekem templju obesil neko žensko za lase in jo preparal. Potem je zapečatil tempelj. Še le dve leti pozneje so jo dobili. Že leta 314. se je cerkveni zbor v Anciri moral boriti zoper tako vražarstvo. Dejal je, da so vse take vraže »izrodek divje domišljije, pa prevara satanova«. A malo je pomoglo. Ker ni bilo žive vere v Kristusa, je vedno zasedel srce satan.

Tudi dobre, svete kristijane je slepil satan, kakor nam priča življenje toliko svetnikov. Metal jih je na tla in tepel. Prikazoval se jim je v raznih, strašnih in zapeljivih podobah. Žvižgal je in piskal; igral in pel. A posebno ljubo je bilo satanu vendar le vražarstvo. Vraž je vedno nosila na sebi satanovo znamenje.

V dvanajstem in trinajstem stoletju se je obnovil gnosticizem. Gnostiki so rabili pri svojih misterijah posvečene hostije, premešene z mesom in s krvjo otrók. Na veliki petek so počenjali ostudne orgije. V petnajstem stoletju se je pokazalo zopet posebno duhorotstvo iz droba žen in otrók. Žalosten izgled je Tilen Lavalski. Bil je v mladosti slaven vojvoda. Še le štiriindvajset let mu je bilo, ko je bil že maršal. A potem se je udal nečistosti in magiji. Vraževal je iz drobov otrók in žensk. Dné 25. oktobra l. 1440. so ga sežgali. V petnajstem in šestnajstem stoletju je gospodovala astrologija. Po reformaciji je bilo še hujše. Arabaptisti so nagi letali okrog. Enkrat se jih je 300 poskrilo po jamah. Pričakovali so angelja s kruhom. A ni ga bilo in pomrli so od gladú.

Nesrečno čarovništvo je strašno zaslepilo vse, ljudi in sodnike. Take slepote skoro ni mogoče umeti brez satanstva. Ni mogoče umeti, da bi bila vsa stvar prišla tako daleč, ko bi vsaj nekatera dejstva ne bila resnična.

Prav tako strašna se je v gotovih dôbah pojavila obsedenost. Knjige, ki pišejo o takih stvareh, so polne dogodkov.[1]) Kakor smo že povedali, se mi ne opiramo na posamezna dejstva. Mnoga so izmišljena, mnoga pretirana, mnogi pojavi so le posledice raznih bolezni. A če se vzame vse skupaj eno k drugemu, ni môči utajiti satanskega vpliva in delovanja.

L. 1374. se je pojavil »vidov ples«. Po sto ljudij je plesalo, divje skakalo, pelo satanove litanije. Enkrat jih je bilo dva tisoč skupaj. Dejali so, da so krščeni od grešnih duhovnikov. Zato je izbruhnilo sovraštvo zoper duhovnike, menihe in cerkev.

---

[1]) Cf. Lecanu: Geschichte des Satans. Regensburg. Manz. 1863. — Po tej knjigi smo posneli novejša zgodovinska dejstva. — Cf. Görres: Mystik itd.

L. 1490. so začele besneti nune. Plezale so po zidovih, šle po strehah, tulile, govorile tuje jezike, napovedovale nesreče, gledale daljne stvari. To se je godilo v Belgiji v samostanu Quercy od l. 1490.—1494. Isto se je godilo pozneje v samostanih Kentorp, Wertet. Janez Wier je šel zato v Belgijo in je potem spisal knjigo o hudobnih duhovih (de praestig. daem.). Leta 1565. je pobesnelo v Amsterdamu sedemdeset sirot. Divjale so, pravile skrivne grehe, govorile tuje jezike. Obdolžile so neko pobožno ženo, da je kriva njih obsedenosti. L. 1611. se je nekaj takega dogodilo v Aix. Pobesnela je prva Magdalena de la Palud, za njo pa še sedem do osem drugih. Bruhale so najgrša bogokletja in šepetale najlepše molitve. V vsem se je kazal demonski vpliv. Obdolžile pa so duhovnika Gofridija iz župnije Accoules v Marseillu, ki je bil pripravljal Magdaleno na prvo sv. obhajilo. Dejale so, da so ž njim uganjale čarovnije. Škof se je odločno potegnil za brezmadežno življenje duhovnikovo. Parlament sam se je lotil stvari. Dejali so ga na tezalnico. Gofridi je v strašnih bolečinah priznal, a potem zopet tajil. Obsedenke pa so tulile, krohotale se češ: kakšne neumnosti smo vam natvezle! Sodnikom se je vse to zopet zdelo satanovo delo. Bili so zmeteni in obsodili so vkljub odporu škofovemu duhovnika na gromado. Sežgali so ga dné 30. aprila l. 1611, vpričo neštete množice, ki si zbegana in prestrašena ni vedela kaj. Nekaj podobnega se je zgodilo leta 1633. Več obsedenih žensk je obdolžilo duhovnika Grandier, župnije St. Pierre de Marché-Neuf. Goreč njegov zagovornik je bil nadškof v Bordeaux Escublo Sourdis. Ena izmed obsedenk, Clara Sazilly, je umela vse jezike, ki jih je kdo ž njo govoril: laško, špansko, nemško, grško. Nekdaj je ves popoldan govorila grški. Duhovnika so vrgli v ječo. Kar se je ž njim godilo v ječi, vse to je povedal nek obsedenec javno v cerkvi. Vsled čudnih pojavov so se nekateri celó izpreobrnili. Tako se je Lord Montaigü odpovedal protestantstvu. Izpreobrnil se je tudi svetovalec Queriolet, ki mu je ena izmed obsedenk povedala vse njega skrivne grehote. Grandier je tudi na tezalnici vse tajil. Vendar so ga obsodili in sežgali dné 18. avgusta l. 1634.

Takih dejstev je vse polno. Okrog l. 1700. se je lotil ljudi prečuden f a n a t i z e m. »Videl sem stvari«, pravi maršal Villars, »ki bi jih nikdar ne bil verjel. Vse žene in dekleta po mestu so se zdele obsedene; tresle so se in prerokovale. Število takih otrok je bilo v pokrajini cevenški in langvedoški osemtisoč. Stari in mladi so trdili, da ne morejo drugače, da jih sili neznana moč. Družili so se v tolpe, ropali, morili duhovnike, požigali hiše in cerkve. Samo leta 1704. so pomorili štiritisoč katoličanov in osemdeset dudovnikov. L. 1727. se je to obnovilo. Pojavili so se prečudni krči. Plesali so, sukali se, metali se na tla, kakor priča svobodomiselni samovidec Bonnaire. Fontaine, tajnik Ludovika XV., brezverec, je sam začel sukati se. V eni minuti se je šestdesetkrat zavrtel na peti. Drugi so skakali v ogenj in mirno stali na žarečem oglju. Deklica Sonnet, imenovana močerad, je tako stala, dokler ni ogenj ugasnil. Takih »nezgorljivih« ljudij je bilo do osemsto. Vse to, pravi Lecanu, je stokrat dokazano, ker se je stokrat ponavljalo vpričo tisoč gledalcev, prijateljev in nasprotnikov, gorečnikov in dvomljivcev. Vse je tudi zapisano v poročilih tedanjega časa.

Kar se je godilo med krščanstvom, se je godilo tudi med poganstvom in se še godi. Treba je brati le življenje velikega apostola Indije, sv. Frančiška Ksaverija, ki je živel za Lutra, ali pa tudi veliko delo pred malo leti umršega misijonarja kardinala Massaia: »petintrideset let mojega misijonstva«.

VII. Satan v zgodovini človeštva. — Nekaj ugovorov.

Dve stvari se zdita čudni, če prebiramo take dogodke. Najprej so med obsedenci tudi ljudje, ki so bili vsekdar brezmadežnega življenja, ali pa otroci, ki gotovo še niso grešili. Toda tega po Kristusovem nauku ni težko umeti. Bog namreč pripušča trpljenje, izkušnjave ne samo za kazen, ampak tudi za poskušnjo; često pa tudi vsled drugih vzrokov. O sleporojenem so vprašali učenci Kristusa: »Učenik, kdo je grešil, on ali njegovi stariši, da je slep rojen?« Jezus je odgovoril: »Ni grešil ne on, ne njegovi stariši, temveč da se razodenejo božja dela nad njim.« (Jan. 9. 3.) Bog ima torej druge namene, ki so nam zdaj še mnogokrat prikriti. Potem pa je obsedenost lahko poskušnja za obsedenca, a kazen za družbo. Druga stvar je, da so vsi pojavi često podobni blaznosti ali pa celó šele posledek dušnih in telesnih bolezni. Toda tudi to ni čudno. Satanov smoter je vedno greh. Če vsled njegovih del pride kaj dobrega, je to izvestno zoper njegov namen. Ko bi pa satan razodeval svoja dela na bistrih, vedrih in zdravih ljudeh, bi nihče ne mogel tajiti nadnaravnega sveta in nadnaravnih bitij. Ta vera v nadnaravni svet bi pa bila satanu navadno zeló v opreko. Satanu godi, da s svojimi deli zmeša ljudem glave. Tiste, ki radi verujejo, bi rad odtegnil s svojimi prevarami od početnika vse vere, Kristusa, in jih zamotal v vražarstvo in vse grehe, ki vedno sledé vražarstvu. Brezvercev pa in dvomljivcev noče privêsti k veri, ampak bi jih v brezverstvu še rad utrdil. Zato kaže čudne stvari, da radovedne in lahkoverne potegne za seboj. Kaže pa te čudne pojave v zvezi z boleznimi, da bi se zdelo, da so sploh vsi čudeži le abnormalni prirodni pojavi. Komur je poznana zgodovina človeštva, ve, da se je to satanu navadno tudi posrečilo. Z ene strani polni vraž, na drugi strani pa tajé celó neoporečne čudeže Kristusove.

Sveta cerkev o posameznih dejstvih ni izrekla nobene sodbe; nasprotno, v svojem obredniku opominja vse, naj bodo previdni in razboriti, da ločijo bolezni od napasti satanovih. A kakor previdna je cerkev, tako trdno pa živi v njej vedno tudi prepričanje, da satan deluje na svetu. To nam spričuje tretja stopinja sv. posvečenja, eksorcistat ali služba zarotovavcev, ki daje oblast, izganjati hudobne duhove iz kristijanov. Kristus sam je izganjal hudiče. To oblast je izročil apostolom (Mat. 10. 1.) in po apostolih sv. cerkvi. Sv. cerkev se je vedno zavedala te oblasti in jo vršila. Vrši jo še zdaj s svojimi blažili posebno pred sv. krstom. Resno je zarotovanje pred sv. krstom. »Torej, prokleti hudič, spoznaj svojo obsodbo, tako govori krstitelj, in daj čast živemu in pravemu Bogu, daj čast Jezusu Kristusu, njegovemu Sinu, in Duhu svetemu, in béži od tega služabnika božjega . . . Sliši, prokleti satan, zaroten z imenom večnega Boga in Odrešenika našega Jezusa Kristusa, Sinú njegovega, béži premagan s svojo zavistjo tresé se in ječé! . . .« V rimskem obredniku je

poseben, vzvišen obred za zarotovanje obsedencev. Zarotovavec moli molitve in bere evangelij, kako je Kristus izganjal hudobne duhove, in prosi sam višje moči. Potem prekriža sebe in obsedenca in začne zarotovanje: »Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči!« . . .

Vsa zarotovanja oseb in stvari so zato, kakor pravi sv. Tomaž Akvinski (IV. D. 6. qu. 2. a. 3.), »ker je po grehu dobil satan oblast nad človekom in nad vsem, kar mu je v rabo, na njegov kvar«.

Sv. pismo, sv. cerkev in vsa zgodovina človeštva torej svedoči, da satan deluje na svetu. Deluje raznoliko, izkuša pravične, slepí krivične, a najraje deluje v »otrocih nevere«. Tam, kjer raste nevera, raste tudi satanova moč. Ker je naš vek vek brezverski, zato je ukazal Leon XIII., da se koncem maše moli tudi molitev na čast sv. Mihaelu, naj bi nas branil v boju zoper satana, naj bi »satana in druge hudobne duhove, ki hodijo po svetu v pogubo duš, z močjo božjo v peklensko brezno pahnil«.

A dejal bo kdo: Kako je to, da dandanašnji ni več takih dejstev? Odgovor ni težak. Najprej to nikakor ni resnično za poganstvo, ampak k večjemu za moderno Evropo. Potem pa tudi čuda ni. Glavno delovanje satanovo je vendar le vedno notranje. Kadar to dobro uspeva, mu ni toliko za čudna dela. Prav v našem času pa satan sedi takorekoč na stolici sveta. Enciklopedisti in masoni so zavrgli vsako vero v nadnaravni svet. Pomagal jim je satan, ker je mešal v čudnih pojavih preših časov laž in resnico, sleparstvo in neumnost, dokler niso dvomljivci z lažjo in neumnostjo in sleparstvom zavrgli tudi resnice. Kjer pa ni vere v nadnaravni svet, se satan vrlo dobro počuti. Zakaj njegov namen je vedno isti: če že ne more bogovati sam, da le ne boguje stvarnik Bog! In zares! Komaj je satan opazil, da se je začel materijalizem majati, da brez bitja božjega ne uteši treznega umovanja, se je zbal za svojė gospostvo in takoj je vrgel med svet zopet nekaj čudnih pojavov, nekaj sleparskih, nekaj resničnih. Svet in človek sta zopet uganjka, odkar se je prikazal spiritizem. Da, vse to je osnoval satan tako premeteno, da je ves dandanašnji spiritizem prav za prav še vedno materijalizem. Protislovja, ki jih ima v sebi materijalizem, zakriva spiritizem z uganjkami in tako misli, da še vedno ni treba — vere v nadnaravni svet. Toda o tem bomo še govorili o drugi priliki. »Dogmatika spiritizma« hoče svojo razpravo. To pa je gotovo, da satan deluje tudi še v naši dôbi. Deloval je in bo deloval.

V raju je začel satan boj zoper človeka. Veliko jih je pogubil. »Njegov rep je potegnil tretji del zvezd neba.« (Skriv. raz. 12. 4.) Pismouke in modrijane, ki so se bahali z bleskom svoje učenosti in modrosti, je vrgel v globočino zmote in slepote. Večji del vsega človeštva je pahnil v malikovavstvo. Sam sebi si je osvojil božjo čast. Tedaj se je prikazal Kristus. Satan je zaječal in zaškrtal, a potem še z večjo besnostjo planil na ljudi in jih obsedal. A Kristus ga je premagal. Vzel mu je največjo moč, ko je odvzel »greh sveta« (τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κοσμου, Jan. 1. 29.) Poslej vsak lehko premaga satana, če se človek le združi z »ženo in zarodom«, z Marijo in s Kristusom, z Marijo in sveto cerkvijo. Zakaj zarod žene je Kristus, a so tudi vsi, ki so Kristusovo telo in popolnost njegova. Kristus je namreč

»glava svete cerkve, katera je njegovo telo in popolnost njega.« (Ef. 1. 22. 23.) Zato satan najbolj sovraži ženo in njen zarod, Marijo in Kristusa, Marijo in cerkev, prav kakor je zapisano v skrivnem razodetju: »In drakon se je razsrdil nad ženo in je šel bojevat se z drugimi iz njenega zaroda, kateri izpolnjujejo božje zapovedi in imajo pričevanje Jezusa Kristusa.« (Skr. raz. 12, 17.) Ta boj bo vedno hujši. »Skrivnost hudobije«, pravi sv. Pavel, »je že delavna« (II. Tes. 2. 7.) in antikristi že delujejo. Zakaj »noben duh, kateri Jezusa razodeva, ni iz Boga, in ta je antikrist, od katerega ste slišali, da pride, in je že zdaj na svetu.« (I. Jan. 4. 3.) Trije veliki antikristi tudi dandanašnji s satansko močjo delujejo na svetu: Mohamed, Buda, pa Bafomet masonski. Uresničuje se videnje sv. Janeza: »In ko bo končanih tisoč let, bo satan izpuščen iz svoje ječe in pojde venkaj in bo zapeljeval narode, kateri so na štirih voglih zemlje, Goga in Magoga, in zbral jih bo na vojsko, katerih število je, kakor peska morja. In bodo gori šli po širjavi zemlji in bodo obstopili tabor svetnikov in ljubo mesto.« (Skriv. raz. 20. 7.) Hud boj se bíje, a mi vemo, da peklenska vrata ne bodo premagala cerkve. Prišlo bo pač kdaj še hujše. Prikazal se bo v boju še »tisti hudobni, katerega prihod bo po delanju satanovem z vso močjo in z znamenji in lažnjivimi čudeži in z vsem hudobnim zapeljevanjem za te, kateri se pogubé, zato, ker niso ljubezni resnice sprejeli, da bi bili zveličani.« (2. Tes. 2. 9.) A prišel bo »ogenj od Boga z neba« in bo požrl vse sovražnike Kristusove. Antikrista »bo gospod Jezus umoril s sapo svojih ust in ga bo pokončal s svetlobo svojega prihoda« (ib.), a satan, kateri je vse zapeljal, »bo treščen v ognjeno in žvepleno jezero, kjer bota tudi zver in lažnjivi prerok trpela noč in dan vse vekomaj.« (Skriv. raz. 20. 9. 10.)

To je zgodovina satanova v zgodovini človeštva.

Konec.

Mnogo so pisali zadnji čas o satanstvu po ložah. Toda to ni glavna stvar. Ali se prikazuje v ložah satan ali ne, kaj za to, ko je ena stvar gotova. Gotovo je namreč, da je vse masonstvo delo satanovo! Ne proti »beli kozi« in »zalim mladeničem«, naš boj mora biti proti vsemu masonstvu. Masonstvo taji vero v čeznaravni svet; masonstvo obožuje prirodo; masonstvo smrtno sovraži Kristusa in njegovo cerkev; masonstvo s pomočjo satanovo deluje v otrocih nevere; naj ima satana tudi vidno v svoji sredi ali ne — masonstvo je satansko delo! Proti masonstvu, proti naturalizmu, proti materijalizmu, proti materijalistiškemu spiritizmu, proti vsemu brezverstvu bíj se naš boj, boj za nadnaravno vero, boj za vero Kristusovo, boj z »ženo in nje zarodom«, boj z Marijo in sveto cerkvijo!

Pokrižajmo sami sebe, pokrižajmo vse, ki še ječé v sužnjosti satanovi, in kažimo jim znamenje odrešenja — sveti križ! Kažimo sveti križ sovražnim močem! Vse naše življenje in delovanje bodi glasan klic, klic, kakor je vklesan v obelisk pred cerkvijo svetega Petra v Rimu: **„Glejte križ Gospodov! bežite sovražne moči!“**

Dr. Aleš Ušeničnik.

Materijalistično modroslovje.

(Dalje.)

IV. Marksov materijalizem.

Karol Marks (Marx) se je v svoji mladosti mnogo bavil s Heglom. Sestav tega modroslovca sam mu je izredno ugajal, samo idealističnega temelja ni hotel vzprejeti. Poleg modroslovja se je pečal Marks tudi z narodnim gospodarstvom in to ga je pripeljalo na novo pot, po kateri je v Heglovem zmislu, a na materijalističnem temelju razlagal svet in življenje.

Marks je bil sicer že prej materijalist, preden si je poskušal na materijalističnem temelju razložiti človeško življenje, toda priznavati moramo, da mu nikakor ni zadostovalo klevetno zabavljanje Feuerbachovo, ki je z najpodlejšimi sredstvi napadal versko naziranje; tudi K. Vogta, druzega surovega materijalističnega hlastača ni maral. S trpko ironijo so zasmehovali on in njegovi učenci materijaliste: H. Czolbeja, L. Büchnerja in E. Häckla, češ, da so buržoazijski polovičarji.

Lahko je res trditi, da mišljenje ni druzega, nego gibanje možganskih atomov, tajiti in pobijati vse, kar je z dušo v zvezi, a razložiti, zakaj in odkod ima človeštvo svoje misli, to je druga. Materijalistični rovarji, ki niso Marksove šole, so oholi zabavljači. Po pravici velja o njih Erdmannova trditev, da ni najti med njimi niti ene izvirne misli.[1])

Marks je poskušal drugače. On ni hotel samo tacega materijalizma, ki bi prevrgel med izobraženci prejšnje naziranje, ki bi vrgel raz prestol Boga samega med njimi, marveč hotel je materijalizem, s katerim naj bi se prevrgel ves dosedanji red, s katerim naj bi se uprizorila popolna duševna, politična in gospodarska revolucija.

V to svrho je najpreje iztrebil iz Heglovega modroslovja vse idealistične primesi; preobrnil jih je, kot sam zatrjuje.[2])

[1]) Grundriss der Geschichte der Philosophie, Bd. 2, str. 708 in naslednje: „Es findet sich bei den Materialisten der Gegenwart nicht ein einziger origineller Gedanke. Bis auf den cynischen Vergleich der Gedanken mit den Excrementen der Nieren hat Cabanis alles schon gesagt, was man jetzt zu lesen bekommt. Wenn es wahr sein sollte, dass die Naturphilosophie gelehrt habe über Dinge abzusprechen, von denen man nichts versteht, so hat sie nirgends so eifrige Adepten gefunden, wie unter den exacten Forschern. Wer heute ein Mikroskop gut zu behandeln weiss, glaubt ohne weiteres darüber absprechen zu dürfen, was Ursache, was Bedingung, was Kraft, was Stoff, was logisches Gesetz, was Wahrheit sei. Der Umstand, dass der Leserkreis dieser Bücher sehr gross ist und täglich wächst, dass Zeitschriften, die für den Horizont der Schulmeister und Bauern berechnet sind, dem Materialismus immer mehr Anhänger zuführen, ist für Viele ein Beweis gewesen, dass er die Philosophie der Gegenwart oder der Zukunft sei. Entschiede dieses, dann hätte der Materialismus seinen Meister bereits gefunden; denn der heil. Gambrinus zählt noch viel mehr begeisterte Anhänger, als er, und viel eifrigere; es ist bis jetzt noch kein Beispiel vorgekommen, dass die Vertheuerung eines Moleschottschen oder Büchnerschen Buches Revolutionen in grossen Städten hervorgerufen hätte."

[2]) Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Theil. Vierte Auflage. Hamburg. O. Meissner. 1890. str. XVII. XVIII: „Meine dialektische Methode ist der Grundlage nach von

Ravno to pravi Engels.[1]) Po tem naziranju ni nobenega absolutnega pojma, ki bi se razvijal. Mišljenje ni edino, kar stvarno biva, kakor pravi Hegel, marveč vse, kar biva, je le tvar in pojavi na tvari. To, kar imenujemo čustva, misli, želje, ni druzega, nego poseben pojav na izpreminjajoči se tvari. V tem zmislu se Marksov materijalizem kar nič ne loči od Feuerbachovega in Büchnerjevega. V naravnem modroslovju je le toliko pomenljiv, da uporablja za temelj Heglovo dijalektiko. Tvar se preko protislovij vedno razvija. Nove oblike nastajajo; a kmalu se izmed njih samih pojavi njihov nasprotnik, — ki jih uniči in na njihovo mesto zopet nove postavi.

V tem oziru se ni vredno dalje pečati z materijalističnim modroslovjem. Po Heglovi dijalektiki, kakor jo je Marks preobrnil, se uničuje vsak namen, vsaka smér, sploh vsaka stalnost iz narave. Stalno je samo izpreminjanje in tvar, ki se izpreminja.

Doslednih materijalistov je sploh nemogoče dobiti. Toda zlasti gledé na imenovana načela se materijalistični učenjaki največkrat urežejo.

Sami sicer poudarjajo, da ni druzega nego tvar, toda s svojim raziskavanjem dokazujejo nevedé in nehoté, kako lep red vlada v stvarstvu in kako je vse namenu primerno uravnano. Neprecenljivi so vsled tega tudi za krščanskega apologeta Darwinovi in njegovih privržencev znanstveni spisi. Modroslovski temelj je napačen in posledice so puhla podmena. Dejstva sama so pa velike važnosti in hvaležni smo učenjakom, ki nam jih podajejo, da

---

der Hegelschen nicht nur verschieden, sondern ihr directes Gegentheil. Für Hegel ist der Denkprozess, den er sogar unter dem Namen Idee in ein selbständiges Subjekt verwandelt, der Demiurg des Wirklichen, das nur seine äussere Erscheinung bildet. Bei mir ist umgekehrt das Ideelle nichts anderes als das im Menschenkopf umgesetzte und übersetzte Materielle.

Die mystificirende Seite der Hegelschen Dialektik habe ich vor beinahe 30 Jahren, (predgovor k drugi izdaji „Kapital"-a, iz katerega povzemamo te besede, je podpisan dné 24. prosenca leta 1873) zu einer Zeit kritisirt, wo sie noch Tagesmode war. Aber gerade als ich den ersten Band des „Kapital" ausarbeitete, gefiel sich das verdriessliche, anmassliche und mittelmässige Epigonenthum, welches jetzt im gebildeten Deutschland das grosse Wort führt, darin, Hegel zu behandeln, wie der brave Moses Mendelssohn zu Lessing's Zeit den Spinoza behandelt hat, nämlich als „todten Hund". Ich bekannte mich daher offen als Schüler jenes grossen Denkers und koketirte sogar hie und da im Kapital über die Werththeorie mit der ihm eigenthümlichen Ausdrucksweise. Die Mystification, welche die Dialektik in Hegels Händen erleidet, verhindert in keiner Weise, dass er ihre allgemeinen Bewegungsformen zuerst in umfassender und bewusster Weise dargestellt hat. Sie steht bei ihm auf dem Kopf. Man muss sie umstülpen, um den rationellen Kern in der mystischen Hülle zu entdecken.

In ihrer mystificirten Form ward die Dialektik deutsche Mode, weil sie das Bestehende zu verklären schien. In ihrer rationellen Gestalt ist sie dem Bürgerthum und seinen doctrinären Wortführern ein Aergernis und ein Greuel, weil sie in dem positiven Verständnis des Bestehenden zugleich auch das Verständnis seiner Negation, seines nothwendigen Unterganges einschliesst, jede gewordene Form im Flusse der Bewegung, also auch nach ihrer vergänglichen Seite auffasst, sich durch nichts imponiren lässt, ihrem Wesen nach kritisch und revolutionär ist.«

[1]) Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. — »Marx und ich waren wohl ziemlich die einzigen, die aus der deutschen idealistischen Philosophie die bewusste Dialektik in die materialistische Auffassung der Natur und Geschichte hinübergerettet haben.«

jih lahko uporabljamo v obrambo svetih resnic. Zato pa Marks in Engels velikokrat poudarjata, da se mora naravoslovec ogibati vsega, kar bi spominjalo na kak namen, kar bi govorilo o kakem redu in o kakem stalnem načelu.

Vse je v razvoju in ne samo, da ni nobenega reda, marveč protislovje je tista moč, ki vodi ves razvoj.

V naravoslovju moramo torej šteti Marksa med — mehanične moniste.

Tvar — atomi bivajo. Izven njih ni nič. Način atomskega bivanja je izpreminjanje, ki nima nobenega načrta, nobenega stalnega zakona. Svet in vse, kar obsega, je slučajen mehanizem razvijajoče se tvari.

O tem ne bodemo dalje na tem mestu razpravljali. To naziranje ima pač vse tiste znane napake in nezmisli v svojem dokazovanju, ki jih pozna vsak krščanski izobraženec.

Za nas je pomenljiv le drugi, važnejši del Marksovega modroslovja, to je: materijalistično zgodovinsko naziranje.

Tu je Marks samostojnejši, in če smemo tako reči, tudi duhovitejši.

Zopet ponavljamo, da mu je pri tem Heglova dijalektika za temelj. Vsled tega ne priznava nobene stalne resnice, nobene stalne ustanove v človeškem življenju.

Noben nazor o nravnosti, o religiji, o pravu nima objektivne, trajne veljave. Razmerje med možem in ženo, med stariši in otroci, med gospodarji in delavci, med vladarjem in državljani, ne pozna nobenega stalnega zakona, po katerem bi se snovalo in presojevalo.

Vsi nravni, verski, pravni nazori, vse različne rodbinske oblike, različni stanovi, raznovrstne države so učinki neprenehanega razvoja. V imenovanih nazorih in ustanovah vidimo nebrojno protislovje. Nravna načela Botokudov ali Mašukolumbov so popolnoma različna od naših; srednji vek je imel drugačne nravne nazore nego stari in novi, drugačne pojme o veri in pravu, drugačne misli o rodbini in državi.

Marks v tem oziru ničesar ne dokazuje, marveč vse to mu velja že samo po sebi za dokazano.

Hegelovo modroslovje ga uči, kako spajati najraznovrstnejša protislovja. Negacija negacije, iz nebiti nastajajoča bit mu opravičuje tudi najbolj nasprotne nazore. Na tem temelju se vprašuje, kako naj se razlagajo za vsak posamni čas tako različni nazori.

In z odgovorom na to vprašanje se bavi njegovo in njegovih učencev materijalistično zgodovinsko naziranje.

Oglejmo si je!

A. Družabnost.

a) Marks se je postavil pri svojem modroslovju na družabno stališče. Posamnik ne velja nič. Individuvalno življenje in delovanje se ne more umevati brez družbe, v kateri živi. Pred Marksom se je v resnici mnogo preveč pre-

zirala družabna stran. Atomizacija izobražene človeške družbe, ki se je pričela s protestantskim načelom o samostojnosti človeškega uma in najvažnejših stvareh, se je v 18. veku vedno bolj širila. Individuvalno življenje se je mnogo preveč poudarjalo. V političnem in verskem oziru so to individuvalistično naziranje podpirali angleški in francoski svobodoumniki, v gospodarskem oziru je Smith s svojimi privrženci postavil za temelj tako zvanemu industrijalnemu narodno-gospodarskemu sestavu, ali menčesterskemu liberalizmu — najodločnejši individuvalizem. V slovstvu je romantična dôba poveličevala posamnike, duševne ali telesne orjake in slavila individuvalno silo, naj se je že javljala v kakem roparju, v kakem vojskovodji ali kralju.

Ravno dôba, v kateri je pričel Marks svoje javno delovanje, je bila nasičena z individuvalističnimi nazori. Saj se je uprav tedaj po vseh evropskih državah porajal liberalizem, ki pač ni nič druzega, nego individuvalizem v verskem, nravnem, znanstvenem, umetelniškem, političnem in gospodarskem oziru.

Marks se je ustavil individuvalizmu in je jel poudarjati človekovo družabnost, socijalnost.

Dosledno so izvedeni njegovi nauki v socijalni demokraciji, ki tudi potaplja individuvalno življenje v družbi, v kateri posamnik nima prav za prav nobene samostojnosti. Družba ga ima vzgajati, učiti moliti, delati. Družba po socijalističnih načelih zanj kupuje, zanj prodaja, družba mu daje sredstva za delovanje in življenje.

Socijalistično načelo je popolno zanikavanje individuvalističnega liberalizma. Obojno je sicer napačno, ker obojno trdi preveč. Prvo preveč poudarja družabno stran človeške narave, drugo pa preveč dovoljuje človeški individuvalnosti. Prvo prezira to, kar drugo priznava za edino veljavno; drugo pa taji to, kar prvo preveč zagovarja.

Resnica je v sredi. Človek je samostojna osebnost, ki je pa v marsičem navezana na družbo.

Te opazke naj zadostujejo v pojasnilo. Naravnost dokazovati, v koliko je človek samostojna individuvalnost in v koliko je družaben, ni na mestu v naši razpravi. Zato treba posebne razprave.

b) Marksovo socijalno načelo, ki človeka razmotrava le kot družaben proizvod, je kmalu dobilo mnogo zagovornikov v modroslovju, v etnografiji in tudi v naravoslovju. Herb. Spencer je često zagovarjal, da je družba preje nego človek (Society is frior to man). Th. Achelis[1]) razbira vsa različna mnenja in našteva Darwina, Bastiana, Fr. Müllerja in mnogo drugih učenjakov med pristaši tega načela.

Prav za prav je že Hegel ravno to zagovarjal.[2]) Marks je tudi v tem oziru iz Heglove šole. Socijalistično načelo se je najpreje izreklo v modroslovju in od tod je šele prišlo v eksaktne

---

[1]) Moderne Völkerkunde, deren Entwicklung und Aufgaben. Nach dem heutigen Stand der Wissenschaft gemeinverständlich dargestellt. Stuttgart. Verlag von F. Enke. 1896.

[2]) Encyklopaedie, o. c. str. 319. nasl., 450—466.

vede. Umstvena zmota je tudi v tem slučaju postala predsodek, po katerem se je razvijalo znanstveno naravoslovsko raziskavanje.

Na prvi pogled se zdi, kakor bi bili Darwin in njegovi svojo podmeno dobili kot uspeh svojih vednostnih študij. A natančneje proučavanje njegovih vodilnih idej nam priča, da je njegova podmena — nedokazan predsodek, neutemeljena supozicija, povzeta iz zmotnega modroslovja.

Posamnik ne velja nič, ne pomenja nič; gre se le za vrsto in za razpol. Samo splošno: vrsta, razpol resnično biva; posamno je gol pojav brez prave realnosti.

To Heglovo načelo, ki je v svoji splošnosti popolnoma neopravičeno, se je preneslo tudi na človeka. Posamni človek je tako rekoč brez pomena. O njegovi brezsmrtnosti govoriti je nezmisel. Nesmrtna je samo vrsta, ali kakor se cinično izraža prvi zdajni zastopnik darvinistične šole na Nemškem Weismann: Nesmrten je le kalični plasma (Keimplasma).

Hegel je razlagal postanek vesoljstva po razvoju splošnega, absolutnega pojma preko protislovij.

To načelo obsega samo po sebi istovetnost vseh različnih bitnih oblik in s tem seveda tudi edinstvenost vseh rastlinskih in živalskih vrst. Darvinizem je potemtakem samo naravoslovski poskus, dokazati Heglovo dijalektično modroslovje. Zmotno načelo je rodilo zmotne posledice.

Mimogredé smo omenjali to važno dejstvo, ki že samo po sebi najbolj dokazuje moč uma in idej in že s tem pobija zmotne nauke tistih, ki so hoteli in še hočejo tajiti razliko med umstvenim in tvarinskim življenjem, ki pa ravno sami v razvoju svojih zmot dokazujejo, da ne govoré prav.

c) Prof. dr. W. Jerusalem je letos podal vsebino zdajnega naziranja brezverske vede v človekovi družabnosti.[1])

Ker je njegov spis najnovejši v našem vprašanju in obsega ob kratkem vse, kar se zdaj splošno sodi tudi med tistimi, ki se ne prištevajo socijalnim demokratom, zato izpisujemo tukaj nekaj poglavitnejših stvarij.

Jerusalem pravi:

»Das selbständige Individuum mit seinem eigenen Denken, Fühlen und Wollen, mit seiner eigenen Rechtssphäre, seinen eigenen, oft der Gesammtheit entgegenstehenden Interessen ist erst ein Resultat intensiver, durch die Arbeitstheilung beeinflusster Culturentwicklung. — — Nun findet man aber als Erzeugnisse dieser primitiven Gemeinschaften überall auf der Erde Sprache, mythologische und religiöse Vorstellungen, sowie bestimmte Sitten und Gebräuche. Da zeigen sich nun an den entlegensten, von einander durch ganze Continente und Weltmeere getrennten Punkten oft die überraschendsten Uebereinstimmungen, namentlich in Bezug auf Religion, Mythus und Sitte. Diese Uebereinstimmungen aber legen den Gedanken nahe, durch reiche Materialsammlung und vergleichende Betrachtung zu wirklich empirischen Entwicklungsgesetzen zu gelangen. Solche Gesetze zu finden, ist die gemeinsame Aufgabe der Soziologie und der Völkerkunde.«

---

[1]) Die Volksseele. Podlistek v „Neue Freie Presse« dné 8. in 9. jan. 1897.

To je sicer precèj zmedeno. A Jerusalem nam sam pojasnjuje, kako bo postopala veda v tem vprašanju, rekoč: »Die moderne Völkerkunde und Soziologie wird alle ethischen Systeme, welche auf individualistischer Grundlage aufgebaut sind, unbarmherzig wegstossen.

Grozna ironija se nam zdi, da se v listu, ki sicer služi edino le individualističnemu liberalizmu, poudarja socijalizem, četudi le v »etičnem« oziru. Ideja se tudi tu kaže močnejša, nego doslednost. Socijalistično naziranje preplavlja tudi liberalne kroge. V političnem in narodno-gospodarskem oziru se seveda socializem pobija, toda kakšen more biti uspeh take nedoslednosti, je drugo vprašanje.

Jerusalem tudi trdi v svojem spisu, da je pri umstvenem razvoju deloval socijalni činitelj, to se pravi, da se je človeško spoznavanje razvilo v družbi in da imajo različni umstveni nazori svojo razlago v človekovi družabnosti. A kako nedosleden je pri tem. Vedno še govori o nekakšnih vodilnih idejah. Boga in duše ne priznava, saj mu tega ne dopušča novodobna ‚veda', toda idealizma se vender ne more otresti. Čujmo, kaj pravi o religiji:

»Die Frage, ob es irgendwo auf der Erde vollständig religionslose Völker gibt, hat lange die Forscher beschäftigt. Namentlich in England, wo theologische Probleme weite Kreise interessiren, hat man über dieses Thema viel hin und her gestritten. Heute ist die überwiegende Mehrzahl der Gelehrten darin einig, dass selbst den primitivsten Völkern religiöse Vorstellungen nicht fehlen. Der Glaube an unsichtbare geistige Wesen, die Einfluss nehmen auf das Schicksal des Menschen, gehört zu dem, was Bastian die Elementargedanken des Menschengeschlechtes genannt hat. In den niedrigsten Formen des Fetischismus wie in den erhabensten Lehren der Cultur-Religionen ist dieser Gedanke wirksam.«

Namestu, da bi iz tega sklepal, da človeška narava sama po sebi vodi k spoznavanju božjega bivanja, in namestu da bi videl v tem potrjenje svetopisemskega izročila o enotnosti človeškega rodú in o prvotnem božjem razodetju, pa trdi Jerusalem, da je vse to le nujen razvoj, in prikrito dostavlja, da bo konečna stopnja v tem razvoju — splošno brezverstvo. Ali ni to neumno?

Fetišizem, najnižja religijska stopnja, mu je oživljena, oduševljena narava, kakor si jo predstavlja neizobraženi človek. In v razlago dostavlja: »Man darf also wol mit Bastian sagen, dass im Fetischismus die rohen und unentwickelten Keime unserer höchsten Errungenschaften liegen. — Uebrigens finden wir in Genien, Schutzengeln und Schutzpatronen auch in unserer Zeit nicht unerhebliche Reste dieser beschränkten Auffassung.«

Kaj porecimo takim besedam? Mož se igra s pojmi. Socijalizmu takorekoč v vsem pritrjuje, kakor smo videli že iz njegovih navedenih besedi in kakor še bolj vidimo iz naslednjih:

»Es dürfte sich vor Allem das Eine mit Sicherheit ergeben, dass unser liebes Ich mit all seinen eigenen Anschauungen und Interessen, mit all seiner Eigenart und scheinbaren Selbständigkeit und Unabhängigkeit ein Produkt

des Gesammtgeistes [1]) der Menschheit ist. Dieses Ich, welches wir Alle zum Angel- und Mittelpunkte unserer praktischen und welches manche Philosophen auch zum Angel- und Mittelpunkt ihrer theoretischen Anschauung machen, enthält in sich, ob wir es zugeben oder nicht, so viele und so starke sociale Elemente, ist in all seinem Reichthume so undenkbar ohne eine menschliche Gemeinschaft, in welcher und durch welche es lebt und sich entwickelt, dass selbst die egoistischeste Pflege und Erhaltung unseres Ich die soziale Gemeinschaft zur unerlässlichen Voraussetzung hat.«

Kako duhovito razlaga vest!

»Mit der Sitte hängen aufs engste die sittlichen Gefühle und Vorstellungen zusammen. Ueberall, wo Menschen wohnen, gibt es Handlungen, welche die Gemeinschaft missbilligt, und die Vorstellung von der zu erwartenden Missbilligung durch die Gesellschaft ist der Ursprung aller sittlichen Gefühle, der Anfang dessen, was wir Gewissen nennen.«

Tako torej tudi liberalna veda imenuje človeka, njegovo mišljenje in čutenje, njegove nazore in načela — družabni produkt. Liberalizem se s tem samega sebe pobija. In nič mu ne pomaga, če potem skuša nekoliko omejiti obseg svojih trditev.

Naš Jerusalem se trudi v tem oziru tako-le:

»Die Völkerkunde lehrt uns deutlicher als jede andere Wissenschaft, dass der Mensch ein Heerdenthier ist, welches nur in Gemeinschaft zu leben und sich zu entwickeln vermag.[2]) Sie bringt uns aber auch deutlich zum Bewusstsein, dass aus der Menschheit sich der Mensch emporgerungen hat zu einem selbständigen, in seinem Denken und Handeln eigenartigen Wesen, dessen höchstes Glück eben die Persönlichkeit ist. Diese mühsam errungene Freiheit kann und wird der Mensch nie aufgeben.«

Zadnja puhlica nam pač ničesar drugega ne dokaže, nego nedoslednost liberalizma in njega popolno propalost. Čim se tají božje bivanje, netvarinska in nesmrtna duša, stalno umstveno načelo, duševno prvenstvo nad tvarjo, potem se sam po sebi uniči vsak samostojen pomen človekove osebnosti, človekova čast in dostojanstvo. Potem je popolnoma upravičen socijalizem v človeški družbi, kakor razvojni nauk (evolucijonizem) v vsemiru.

O modroslovju trdi Hegel [3]):

»Die Geschichte der Philosophie zeigt an den verschieden erscheinenden Philosophien theils nur eine Philosophie auf verschiedenen Ausbildungsstufen auf, theils dass die besonderen Prinzipien, deren eines einem System zu Grunde lag, nur Zweige eines und desselben Ganzen sind. Die der Zeit nach letzte

[1]) Kakšen je ta »Gemeingeist“, o tem seveda ne čujemo nobene besede. S takimi izrazi samo slepé tisti ljudje, ki nočejo kar tako zavreči svojega prepričanja o božjem bivanju in o bivanju netvarinske človeške duše. Popolnoma nedosledno s takimi besedami uvaja idealizem v materijalistično naziranje. Zato ne more biti tako govorjenje drugačno nego hinavsko, ali pa brezmejno neumno.

[2]) Kako je mogoč po tem načelu individualistični liberalizem in po kakšni pravici se morejo tisti, ki je izrekajo, protiviti socijalizmu, je pač neumevno. Mentita est iniquitas sibi!

[3]) Encyklopaedie o. c. str. 43.

Philosophie ist das Resultat aller vorhergehenden Philosophien und muss daher die Prinzipien Aller enthalten; sie ist darum, wenn sie anders Philosophie ist, die entfaltetste, reichste und konkreteste.«

Če velja to o modroslovju, velja tudi o vseh drugih stvareh. Protislovja so srečno spravljena pod istim klobukom. Fetišizem in krščanstvo, mnogoženstvo in katoliški zakon, laž in resnica, bit in nebit — je vse istovetno.

Gospôda, ki je prva proglašala ta načela in jih razširjala, se pa nima pravice ustavljati, če jih po svoje razlaga tudi nižje ljudstvo in če si po njih ustvarja modroslovje — upora in revolucije.

Vpliv človekove družabnosti v razvoju človeške omike, ki ga je iz Hegla povzel Marks, je temelj, na katerem se je razvilo materijalistično, revolucijsko modroslovje.

B. Temeljni činitelj v družbi.

Po krščanskega modroslovja načelih vlada Bog svet in človeštvo. Človeška volja je svobodna v izbiranju svojih predmetov, a Bog kot splošni in prvi vzrok vodi tudi svobodna dejanja tako, da vedno dosega svoje namene. Zveza v delovanju vzrokov druge vrste t. j. vseh ustvarjenih bitij in zlasti ljudi se ne more pojmovati, če se ne priznava delovanje prvega vzroka, kateri vse druge vzroke udejstvuje. Zgodovina človeškega rodu nam je nedoumna, če ne upoštevamo najvažnejšega činitelja v nji, — namreč božje Previdnosti.

Materijalist noče poznati Boga in naravnost tají njegovo bivanje. Zato mora iskati drugod, v zgolj tvarnih stvaréh razlago brezbrojnih in najrazličnejših pojavov človeškega življenja. Uprav to je najvažnejše in najtežje. Modroslovske in naravoslovske zmote se skrivajo nerazsodnemu človeku, ki čuje, kako po večnem gibanju atomov nastajajo svetovi in raznovrstne stvari na njih. Želje po enotni razlagi vesoljnega sveta, ki je zapisana v srcu vsakega človeka, se po materijalističnem naziranju nekako izpolnuje vsaj z ozirom na postanek neživih bitij. Težje se že pojmuje življenje. A bleščeči znanstveni nakit, s katerim nastopa darvinizem, tudi tu marsikoga premoti. Zmota se še zvito zakriva, ko popisuje, kako je ob ugodnem trenotju nastala prva stanica in kako se je iž nje polagoma razvilo rastlinstvo in živalstvo. Tudi človeka še nekam srečno izvije iz opičjega rodú. Dotlé se še nekam vse skupaj drži. Ves sestav je vsaj navidezno celoten, a s človekom se pričenja nebrojno nerešenih vprašanj, katerim je treba nujno odgovoriti. Ko se gre za razvoj velikih zvezdnih teles iz gibajoče se plinove snoví, ko se pripoveduje po atomnih spojitvah rojstvo raznolikih tvorb na njih, ko se opisuje prapočetje prvih glivic, ko se slika njihov življenjski boj in njihovo vrstno izpreminjanje do človeka, se dá um še preslepiti. Vse to je človeku zunanje in vsled tega nekako tuje.

Logični skoki so vsled tega mnogo ložji, nego ko se gre za človeka samega. Tu je interesovan vsak sam in ne stoji več na stališču hladnega opazovalca, marveč lastna narava mu govori glasno vmes, lastno srcé mu kliče v spomin vse, kar je napolnuje, ko se loti s hladnim umovanjem razlage človeka in njegove zgodovine.

Vsak pozna sam sebe drugače, nego mu pripoveduje materijalistični nazor. Človek se zaveda, da ni navaden stroj, da ni samo slučajno nastala atomska zmes; zaveda se, da ima konkretne splošne pojme o bivajočih stvareh in da iž njih posega v idejalne višine, ustvarjajoč si abstraktne pojme; zaveda se, da umeva zvezo med vzrokom in med učinkom; zaveda se, da mora nujno bivati prvi neizpremenljivi vzrok vseh stvari, o katerih vé, da se vedno izpreminjajo. Sam o sebi je živo prepričan, da ga vodijo ideje v njegovem življenju. Ideja svobode ga navdaja, ideja pravičnosti mu uravnava življenje, ideja odvisnosti od Boga in ž njo združene religije mu živí v duhu, ideja nesmrtnosti, pred vsem pa ideja sreče in popolne blaženosti mu sije kot zvezda vodnica v življenju.

Odkod so vse te ideje, ki gibljejo njega, kakor so gibale vsako človeško bitje, kakor so dvigale ves človeški rod? Odkod ideja resnice, lepote, nravnosti, prava, odkod razloček med dobrim in slabim, odkod pojem greha, pojem kazni, odkod družabne ustanove, ki sloné na teh idejah: religija, družina, država?

Krščansko naziranje o svetu in življenju mu podaje točen in jasen odgovor. Uči ga, da objektivno istinito biva najvišja svoboda, pravičnost, nesmrtnost, sreča, resnica, lepota, najvišji vzor, katerega slaboten odsvitek je vse to, kar biva; uči ga tudi, kako vodi ta najvišji vzor njega, vse človeštvo in ves svet v eden najvišji namen, — v svojo proslavo. Ta najvišji vzor je večni, neskončni Bog.

Materijalist pa tají Boga in priznava samo tvar in njeno gibanje. A tudi on mora razložiti, odkod so ideje. Pojasniti mora, kako nastajajo, še več: — prevrniti mora vse, kar človek vé o samem sebi, razbiti njegovo idejalistično zavest in razložiti mu, zakaj se moti, če govori o resnici, o dobroti in lepoti, zakaj se mu tako gotovo zdi, da so ideje vladale v človeški zgodovini, in dokazati mu, da vse bujno vrvenje in hrumenje človeškega življenja, ves žilavi boj za vzore, za svobodo, za nesmrtno srečo ni druzega nego nesvestno, slučajno atomsko gibanje. Preje je moral iz neživih atomov razložiti postanek in razvoj živih organizmov; zdaj mora samostojni umstveni organizem in čile družabne človeške organizme razbiti v slučajne tvore brez uma, brez volje, katerih ne vodi nič druzega, nego navadni mehanični zakoni.

To je trda naloga. Poskušalo jo je rešiti že mnogo mož, a jedini Marks je zadel ob struno, katera je vzbudila splošno pozornost. Vseh drugih materijalistov poskusi raztolmačiti zgodovino človeškega rodú so ostali brez vsacega pomena neplodni poskusi.[1]) Marksova razlaga je pa zadela v živo zlasti nižje

---

[1]) Ti poskusi so jako zaviti in brez vsake edinstvene vezi. Popolno brezmiselni so zlasti, ko razlagajo postanek religije. Izvečine rabijo le navadne puhlice, s katerimi lové nerazsodne ljudi pod pretvezo prave znanosti. Kako smešni so, naj pokaže par vzgledovi z najnovejšega časa.

Dné 1. listopada l. 1896. je priobčila »Neue Freie Presse« podlistek pod naslovom »Zur Psychologie und Physiologie des Todes«, ki ga je spisal Edvard Sokal. V njem se razlaga postanek vere v nesmrtnost, ki je navstala bajè vsled tega, ker prvotni ljudje niso mogli imeti pojma o smrti. In dokaz za to? — Čujte in strmite! Še v naših časih se dogajajo slučaji, ko se dá le težko dokazati smrt. Celó zdravniki so se že časih motili.

stanove in na milijone je že ljudi, ki so vzprejeli njegovo razlago za svoj znanstveni, umetelniški in družabni program. Zato imenujemo njega po pravici očeta materijalističnega zgodovinskega naziranja in s tem prvega materijalističnega modroslovca.

Materijalizma samega Marks ne dokazuje. Vzprejel ga je kot dokazano dejstvo in zato je brezpogojno postavil kot temelje svojemu modroslovju te-le zmote: 1. Ni Boga in ni duše; vse je le izpreminjajoča se tvar; 2. nobene bistvene razlike ni med stvarmi, naj si bodo žive ali nežive, te ali druge vrste. Človek, živali, rastline so istega rodú kakor apnenik, železo, baker itd. Tvori so, ki so nastali v razvoju vesoljstva. 3. Tvar je večna; gibanje njeno je večno in čas je večen. 4. Človeški rod se je razvil iz živali in je preko dolgih dôb surove divjosti prišel do sedanjega stanja. 5. Nobene ideje ni, ki bi ne bila plod tvarnega razvoja.

Te zmotne trditve so Marksovemu modroslovju podlaga. Na njih je zidal dalje. Ob kratkem se dá njegov nauk izraziti nekako tako-le: Človek potrebuje za svoj obstoj in razvoj edino le tvarnih, materijalnih pogojev, ker je sam le tvarno bitje. Tekom dolzega časa človeške zgodovine so bile

---

Sokal piše: Das gewaltige Material, welches zu diesem Thema (o češčenju pradedov — Ahnencultus) von Morgau, Lubbock, Tylor herbeigeschafft und in erster Linie von Spencer gesichtet wurde, drängt vor Allem unausweichbar zum Schlusse, dass der Wilde ebensowenig wie ein kleines Kind eine Vorstellung vom natürlichen Abschlusse des Lebens durch den Tod haben kann. — Die Diagnose des Todes ist gleichbedeutend mit der Vorhersage, dass der Organismus seine Functionen niemals mehr aufnehmen wird, und wenn wir gegenwärtig, wie beglaubigte, wenn auch äusserst seltene Fälle beweisen, diese Vorhersage nicht immer mit Sicherheit stellen können, welche Vorstellung haben wir dann das Recht beim primitiven Menschen zu erwarten, dem unsere klaren Begriffe, unsere wissenschaftlichen Methoden, unsere Vertrautheit mit dem natürlichen Tode abgehen? Der Naturmensch, der auf eine Leiche stösst, wird gewiss nicht zwischen ihrem Verhalten und anderen ihm bekannten empfindungslosen Zuständen eine scharfe Grenze ziehen können. Wenn ihm nun im Traum der getödtete Gegner wieder erscheint, wenn er seinen Pfeil über sich hinschwirren hört und in jähem Entsetzen erwacht, so hiesse es, bei diesem primitiven Wesen die Denkweise eines gebildeten Europäers annehmen, wenn man vermuthen wollte, dass er dies Alles nur für Schein hält. — Mi pa sodimo, da najprimitivnejši divjak ne sklepa tako neumno, kot Edvard Sokal, ki mu odreka pojem smrti. Smešno našopirjeno kliče: »Ein verhängnisvolles Moment mag es gewesen sein, als zum erstenmale die Entdeckung des Todes gemacht wurde, zum erstenmale der Mensch in dem glasigen Auge des Röchelnden den Abschied auf Nimmerwiedersehen erkannte.« Oj, čudovito! V resnici, kdor po takih razpravah ne uvidi, kako je navstal pojem nesmrtnosti, mu ni več pomagati. In vse druge ideje! Nič ni ložje nego njihova razlaga. Evo je! »Der unerbittlichen naturwissenschaftlichen Methode gelang es, das ganze »altheidnisch-göttliche Gelichter« in ihre Krallen zu bekommen, und was stellte sich da bei näherer Besichtigung heraus? Statt künstlerisch schaffender Phantasie erblickte man den unheimlichen, dem Pathologen und Kliniker wohlbekannten Apparat der Sinnestäuschungen, Träume und Hallucinationen am Werke. Diese Gestalten, die wir angestaunt und bewundert, sind nicht Erzeugnisse einer leichtbeschwingten Einbildnngskraft, sondern grösstentheils und im Wesentlichen mit fataler Nothwendigkeit sich ergebende Produkte der mangelhaften, unkundigen Erfahrung und des logischen Irrthums. Sie sind nicht wie ein zarter, poetischer Hauch, der das Leben durchdringt und beseligt, und können auch nicht willkürlich entthront werden; sie sind durch psychologischen Zwang dem primitiven Denkvermögen aufgeworfen und halten in eherner Umarmung den Geist, den sie umstrickt haben, fest. — Odkod »Denkvermögen«, odkod »logične zmote«, ne vé niti Sokal, niti cela »Neue Freie Presse«. Po ,psihologični sili' (durch

razmere materijalnih pogojev do človeka različne, to se pravi: ekonomične, gospodarske razmere so se menjavale. Zato so bili tudi tvarni interesi posamnih ljudi in slojev različni in različno tudi to, kar imenujemo ideje. Gospodarske razmere so tista podlaga, na kateri se razlaga vsebina človeškega mišljenja in čutenja in sploh človeška zgodovina. Marks sam piše tako-le:[1]) »Eine kritische Geschichte der Technologie würde überhaupt nachweisen, wie wenig irgend eine Erfindung des 18. Jahrhunderts einem einzelnen Individuum gehört. Bisher existirt kein solches Werk. Darwin hat das Interesse auf die Geschichte der natürlichen Technologie gelenkt, d. h. auf die Bildung der Pflanzen und Thierorgane als Productionsinstrumente für das Leben der Pflanzen und Thiere. Verdient die Bildungsgeschichte der productiven Organe des Gesellschaftsmenschen der materiellen Basis jeder besonderen Gesellschafts-organisation nicht gleiche Aufmerksamkeit? Und wäre sie nicht leichter zu liefern, da, wie Vico sagt, die Menschengeschichte sich dadurch von der Naturgeschichte unterscheidet, dass wir die eine gemacht und die andere nicht gemacht haben? Die Technologie enthüllt das active

---

psychologischen Zwang) je vse razloženo. S to besedo pa lahko zaznamuješ, kar hočeš. — Navedli smo ta vzgled, da pokažemo, s kakšnimi bedarijami se brani avstrijsko liberalno izobraženstvo.

Za drugi vzgled pa bodi bivšega vodje živalskega vrta v Frankobrodu ob Menu — Haackeja knjiga naslovljena: Die Schöpfung des Menschen und seiner Ideale. Ein Versuch zur Versöhnung zwischen Religion und Wissenschaft. Jena. 1895.

Tam beremo n. pr., kaj so vzori — religija, lepota itd., namreč »ein das Gefühl der Befriedigung erweckender Gleichgewichtszustand unserer Gehirnatome«. Bog mu je »das Streben der Uratome nach Gleichgewicht«. Ker ne priznava duše in njenih netvarinskih zmožnosti, mora svojim praatomom pripisovati čudovite lastnosti. Na str. 373. piše: »Wir haben gesehen, dass wir die Materie als beseelt betrachten müssen. Wollen wir die Vorgänge in der Natur verstehen, so müssen wir jedem Uratom Empfindung und Wollen oder besser Willensempfindung zuschreiben«. Postanek splošnih pojmov razlaga tako-le: ‚In Bezug auf den Ursachen- oder Wahrheitstrieb äussert sich das Streben nach Gleichgewicht darin, gemachte Erfahrungen zu verallgemeinern'. To je razlaga. Kdor ni ž njo zadovoljen, je seveda omejen mračnjak.

Dovolj o Haackeju! Poglejmo si raje še Edvarda Hänzela knjigo »Der Einheitstrieb in einer moralischen Wissenschaft und Weltanschauung. Gemeinverständliche Ideen zur Lösung des Welträtsels. Zeitz 1896.

Na str. 19. beremo: »Die Einheitstriebe der chemischen Moleküle zeigen sich als die Grundelemente der ganzen organischen Entwicklung, indem sie durch die Konzentrirungen und Auszüge die umfassenderen organischen Einheiten und schliesslich auch die Seele als ein Organ liefern.« To je jasno in umljivo. Dušo torej že imamo. Odkod pa vzore in pojme? O tem beremo na str. 123: »Es ist nicht unwahrscheinlich, dass die Seele bei ihrem Uebergange in den religiös-künstlerischen Zustand, nicht nur unter den dauernden Schutz des Wachsthumstriebes, sondern auch unter den des Welthauptes, das mit diesem mit ihm übereinstimmenden Triebe (!!) nahe steht, kommt. Es lässt sich nämlich denken, dass das Welthaupt die weissen Aethertriebe nach ihrer Erzeugung mit Fäden durchzogen und sie alle besonders in Liebe gefesselt hätte.“ — Če bi kak navaden človek primeroma tako brezmiselno govoril, bi ga brž zaprli; Hänzel si laska, da je učenjak.

Navedli smo tri zglede iz najnovejše dôbe. Ti možje so iz prejšnjih razlag človeškega duševnega življenja povzeli vse, kar so mogli. Zato so tem pomenljivejši.

[1]) Kapital, o. c. 4 odd. 13. pogl. 89. op. str. 335, 336.

Verhalten des Menschen zur Natur, den unmittelbaren Produktionsprocess seines Lebens, damit auch seiner gesellschaftlichen Lebensverhältnisse und der ihnen entquellenden geistigen Vorstellungen. Selbst alle Religionsgeschichte, die von dieser materiellen Basis abstrahirt, ist unkritisch. Es ist in der That viel leichter durch Analyse den irdischen Kern der religiösen Nebelbildungen zu finden, als umgekehrt aus den jedesmaligen wirklichen Lebensverhältnissen ihre verhimmelten Formen zu entwickeln. Die letztere ist die einzig materialistische und daher wissenschaftliche Methode. Die Mängel des abstract naturwissenschaftlichen Materialismus, der den geschichtlichen Process ausschliesst, ersieht man schon aus den abstracten und ideologischen Vorstellungen seiner Wortführer, sobald sie sich über ihre Specialität hinauswagen.«

Iz tega posnemamo sledeči trditvi: *a)* Duševne predstave, ideje izvirajo iz človekovega družabnega razmerja; *b)* družabno razmerje je v nujni zvezi z gospodarskimi razmerami.

Kdor hoče torej po Marksovem preučiti človeško zgodovino in razvoj človeškega rodú, kdor hoče umevati, zakaj so v nekem določenem času vladale določene družabne razmere in določene ideje, mora pred vsem razmotriti gospodarske razmere tistega časa. Sicer se ne more imenovati ‚znanstven‘ materijalist.

Gospodarske razmere so pa v svojem bistvu način proizvajanja. Preiskuj torej, kako se vrši proizvajanje in s tem si boš razložil družabne razmere — družino, državo, umel boš pa tudi, zakaj imajo ljudje določene pojme o nravnosti, pravu in religiji. Tako uči znanstveni materijalizem.

Ta načela spoznamo najložje z zgledi, povzetimi iz Marksovih učencev. Najpreje si poglejmo, kako se razlaga po imenovanih načelih človekov postanek. Engels, najožji Marksov somišljenik, uči, da je delo rodilo človeka.[1]) Čujmo njega samega: »Delo je vir vsemu bogastvu, pravijo politični ekonomi. To je res — poleg narave, ki podaje tvar, katero delo izpreminja v bogastvo. Toda še neskončno več je nego to. Delo je glavni pogoj vsega človeškega življenja in sicer v taki meri, da moramo v nekem zmislu reči: Delo je ustvarilo človeka samega.

Pred več stotisoč leti, med oddelkom, ki se še sedaj ne dá za trdno določiti, tiste zemeljske dôbe, ki jo imenujejo geologi tercijarno, dozdevno proti njenemu koncu, je živel nekje v gorkem zemeljskem pasu, skoraj gotovo na neki veliki ravnini, ki se je zdaj pogreznila na dno indijskega morja, rod človeku podobnih, posebno visoko razvitih opic. Darwin nam je približno opisal te naše prednike. Bili so popolnoma kosmati, imeli so brade in šiljasta ušesa in živeli so v tolpah na drevesih.

Način njihovega življenja, ki odkazuje pri plezanju rokam drugo opravilo, nego nogam, je nagnil te opice, da so se pričele odvajati hoje z ro-

[1]) Fr. Engels: Der Antheil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen. Neue Zeit XIV. Jahrg. II. B. str. 546—554.

kami in da so jele bolj in bolj po konci hoditi. S tem se je izvršil odločilni korak za prehod opice v človeka.«

Engels pripoveduje dalje, kako se je polagoma roka oprostila in kako je pričela samostojno delati. Roka se je vedno bolj in bolj razvijala in ž njo vred tudi drugi telesni deli, med njimi zlasti glasovni organi. Delo se je izpopolnovalo in ž njim tudi družabno razmerje. Omenjene živali so vedno bolj čutile, da je skupno življenje zanje koristno; k temu skupnemu življenju so pa potrebovale govora.

»Najpreje delo, ž njim polagoma govor — to sta oba bistvena nagiba, pod katerih vplivom so počasi prešli opični možgani v človeške, ki so sicer prvim podobni, vendar mnogo večji in popolnejši.«

»Stotisočletja — v zemeljski zgodovini ne več nego li ena sekunda v človeškem življenju — so gotovo prešla, predno je nastala iz plezajočih opic človeška družba. Končno je bila tu. In kaj vidimo zopet kot bistveni razloček med opičjo tolpo in človeško družbo? Delo.«

Namestu rastlinske hrane se je jelo vživati meso. Jela so se rabiti prva orodja za lov itd. Jel se je rabiti ogenj in krotili so živali.

Način proizvajanja za življenje potrebnih stvari je torej rodil človeka. Človek je priroden proizvod, in čimdalje bolj se spoznava ta zveza med njim, njegovim mišljenjem in delovanjem in med tvarnimi pogoji njegovega bivanja.

»Čim bolj se bo to vršilo, tem bolj se bodo čutili ljudje zopet eno z naravo, in tem bolj nemogoča bo tista nezmiselna in protinaravna predstava o nasprotju med duhom in tvarjo, človekom in naravo, dušo in telesom, ki je nastala v Evropi, odkar je propadel klasični stari vek, in ki je dosegla v krščanstvu svoj najvišji razvoj.«

Po teh načelih dokazuje Engels dalje, kako se je nujno izpreminjal proizvajalni način in kako mora končno priti dôba, v kateri bodo vsa proizvajalna sredstva skupna last, v kateri zavlada komunizem.

Misel na Boga mu je »nezmiselna in protinaravna«. Marks sam pravi:[1]) »Previdnost božja je k večjemu govorniška oblika, eden izmed mnogih načinov, po katerem se opisujejo dejstva.« O Bogu pravi, da je »prvi industrijalec«[2]) (der erste Industrielle). In Pavel Lafargue kolne[3]) z ozirom na Marksov zgodovinski materijalizem: »M a r k s j e p r e g n a l B o g a i z z a d n j e g a z a v e t i š č a: i z z g o d o v i n e.«

[1]) Das Elend der Philosophie. Stuttgart 1885, str. 113.

[2]) Das Elend o. c. str. 39.

[3]) Die idealistische Geschichtsauffassung. N. 7. XIII. II. B., str. 579. Da se razvidi, kakšni zariti in besni ateisti so Marksovi učenci, navajamo tu celi odstavek, v kateren beremo navedene Lafargove besede: »Soll man die Ursachen der Entwicklung der Menschen, Thiere und Pflanzen nach einem einheitlichen Plan in der Welt selbst suchen oder ausserhalb der Welt? Die Deisten tragen kein Bedenken zu antworten, dass, wie das Vorhandensein einer Uhr einen Uhrmacher zur Voraussetzung habe, die Existenz der Welt nothwendigerweise einen Schöpfer voraussetze. Aber diese höchst einfache Lösung, welche schon die Wilden fanden,

Po Marksovem se ne gré človeku za druzega, nego za sredstva lastnega življenja in plojenja. Človekova zavest je vezana.[1])

Tudi človeška volja ni svobodna in nikakor ne dela ona zgodovine, marveč sama je gnana. Goni jo zakon materijalnih pogojev za življenje in plojenje.

Če so ti materijalni pogoji za nekatere ugodnejši nego za druge, se nujno pričenja boj. Tisti, ki so na slabšem, se polagoma upró — negacija obstoječega reda se prične in prav v zmislu dijalektičnega modroslovja nastane nova družabna oblika. Ta boj se vedno ponavlja in ne bo ga konec, dokler se ne ustvarijo take gospodarske razmere, v katerih bodo materijalni pogoji za življenje in plojenje za vse enaki, t. j. dokler se ne uvede komunizem, po katerem teži socijalna demokracija. Vsaka posamna dôba v tem razvoju ima pa nujno svoje posebne družabne oblike in svoje posebne ideje. Te oblike in ideje so le odsvit gospodarskih razmer.

Po Marksovi in njegovih učencev trditvi je bilo prvotno človekovo gospodarsko stanje — komunistično. Vsi so uživali vse skupno, tudi žene. Oblasti niso nobene poznali; o družini, o raznih stanovih in državi niso imeli nobenega pojma; nravnost jim je bila neznana; bili so popolni ateisti.

Ko so se jeli ločevati stanovi — najpreje kmetje, pastirji in lovci, se je pričelo med njimi menjavanje blaga. Nastala je — vir vsemu hudemu — zasebna last. Ž njo se je razvil tudi zakon, ki ni druzega, nego neopravičeno gospodstvo môž nad ženskami. Začetkom je bil zakon poligamičen, ker je posamnik, ko je nastala zasebna last, hotel zagotoviti svojim potomcem svojo lastnino, zato je moral vedeti, kateri so njegovi otroci in zato je bilo treba zakonske zveze.[2])

---

beantwortet nicht die Frage, sie schiebt ihre Beantwortung nur hinaus. Denn, wenn das Weltall einen Schöpfer voraussetzt, so hat ihrerseits die Existenz dieses Schöpfers das Dasein eines anderen Schöpfers zur unbedingten Voraussetzung. (Kako umno!!) Die christlichen Gnostiker der ersten Jahrhunderte behaupteten, dass, wenn Jesus der Sohn Jehovahs, dieser Jehovah, weil ihm die rohen, niedrigen Leidenschaften der barbarischen Juden anhafteten, seinerseits der Sohn eines unbekannten Gottes sei; die deistische Erklärung, welche nichts erklärt, kann wissenschaftlichen Geistern nicht genügen. Oeffnen sie irgend ein naturwissenschaftliches Buch und sie werden nicht auf den Namen Gottes stossen. Der Chemiker, der Physiologe, der Geologe, der Astronom, sie alle nehmen ihre Zuflucht nicht zu der bequemen Hypothese vom Dasein Gottes, um die Erscheinungen und Vorgänge zu erklären, mit denen sie sich beschäftigen. Vielmehr erklären sie dieselben einzig und allein durch die Eigenschaften der Materie. Jeder Gelehrte verweist Gott aus seiner Wissenschaft, die Gegenstand seines besonderen Studiums ist, und dies auch in dem Falle, wo er einen Gott zur Erklärung von Vorgängen annimmt, welche nicht zu dem Spezialgebiete seiner Forschungen gehören. Weil die Geschichte noch keine Wissenschaft ist, so flüchtet der Historiker oft zu Gott, um einen Schlüssel für Thatsachen zu finden, deren Ursachen er nicht zu erfassen vermag. Marks hat Gott aus seiner letzten Zufluchtsstätte vertrieben, aus der Geschichte. Indem wir die Geschichte gemäss der materialistischen Auffassung des kommunistischen Denkers prüfen und betrachten, schaffen wir die wissenschaftliche Geschichtsforschung. (ib. 578, 579.)

[1]) „Es ist nicht das Bewusstsein der Menschen, das ihr Sein, sondern umgekehrt ihr gesellschaftliches Sein, das ihr Bewusstsein bestimmt.“ Marx: Zur Kritik der politischen Oekonomie. Berlin 1859. Vorrede.

[2]) Bebel piše (Kritische Bemerkungen zu Katzensteins kritischen Bemerkungen über »Die Frau und der Sozialismus“, N. 7. XV. 1. B., str. 328): „Zunächst handelt es sich darum,

Da se je vzdržal red med posamnimi družinami, je bilo treba države. Država je bila seveda le za to, da je branila gospodujoče slojeve. Čim se je pa izpremenil način proizvajanja, ž njim gospodarske razmere in s tem tudi pot k pridobivanju zasebne lastnine, se je morala nujno izpreminjati tudi državna oblika. Ko ponehajo razločki med slojevi, ne bo treba nobene države več, zato, ker ne bo treba nikogar, da bi branil gospodujoče stanove. Država bo sama po sebi razpadla in namestu nje bo navstala družba, v kateri bo vladala popolna enakost. Osebe, ki bodo izvrševale družabna, uradniška opravila, ne bodo imele nobene oblasti in bodo tako delale svoj posel, kot ga jim bo poverila družba.[1])

---

festzustellen, ob die Auffassung, die Engels und ich und mit uns alle vorgeschrittenen Sozialisten von der Entstehung des Staates und dem Wesen des Staates haben, die richtige ist. Wir weisen nach (kako mogočno!) und ich folge darin im Wesentlichen Engels Auffassung, dass, wie z. B. die Einzelehe (to ni monogomija, marveč zakon sploh) erst entsteht, sobald der Mann Privateigenthümer ist, der für die Vererbung seines Privateigenthums die Sicherheit verlangt, dass seine Erben seine Kinder sind und er so der Herr der Frau und das Haupt der Familie wird, ebenso der Staat erst das Produkt einer Gesellschaftsordnung ist, in der durch die Eintwiklung des Privateigenthums Klassengegensätze entstanden sind. Jetzt wird eine Organisation nöthig, deren Zweck ist, die Privateigenthümer gegen die Bedrohungen und Angriffe der Nichteigenthümer, die sich beraubt und bestohlen erachten und entrechtet sehen, zu schützen. Der Staat ist also zunächst Schutzanstalt der Reichen gegen die Armen, die er unterdrückt. Aber seine Functionen erweitern sich in dem Masse, wie in Folge von wachsendem Gewerbe, Handel und Verkehr immer vielgestaltigere Interessengegensätze, einmal zwischen den verschiedenen Klassen der Besitzenden selbst, dann zwischen Besitzenden und Nichtbesitzenden, in die Erscheinung traten. Er muss also schützen, ordnen, überwachen und strafen. Damit ihm aber seine Aufgaben nach Möglichkeit erleichtet werden, erklärt er die bestehende Staats- und Eigenthumsordnung für ewig und heilig, müssen die Priester sie als die von Gott oder von den Göttern eingesetzte Ordnung preisen und vertheidigen und wird jeder Angriff auf diese Ordnung als Staats- und Religionsverbrechen gebrandmarkt und bestraft.

Hier zeigt sich schon klar, wie die religiösen und sittlichen Begriffe — — sich mit der sozialen Ordnung identifiziren und sich, wie sich ebenfalls leicht nachweisen liesse, mit der Umgestaltung der sozialen Ordnung weiter umgestalten und modifiziren." — Tu imamo jasen dokaz, kako resnična je naša razprava. Bebel se sklicuje na druge socijaliste in trdi isto o znanstvenem temelju socijalne demokracije, kot mi.

[1]) „Ist der Staat erst das Produkt, also die nothwendig werdende politische Organisation einer auf dem Privateigenthum beruhenden sozialen Gestaltung innerhalb einer gegebenen Gesellschaft, hat erst das Auftreten von Klassengegensätzen ihn nothwendig gemacht, so ist auch klar, dass die Staatsform allen sozialen Veränderungen sich anpassen muss, die durch eine veränderte Eigenthumsgewinnung, also durch eine veränderte Produktionsweise hervorgerufen werden. Und in der That zeigt sich, dass z. B. eine Gesellschaft mit moderner kapitalistischer Entwicklung, sobald diese einen gewissen Höhegrad erreicht hat, nicht anders als in modern konstitutionellen Formen — sei der Staat Monarchie oder Republik — regiert werden kann. Ist z. B. Russland heute noch ein autokratisch regierter Staat, dann nur noch so lange, als die Interessen der Kapitalistenklasse noch nicht die Interessen der alten sozialen Ordnung, die Adel, Geistlichkeit und Bauern repräsentiren, überwiegen. — — — Sind aber vorhandene Klassengegensätze sein (državni) Lebensnerv, nimmt die Bethätigung dieses Lebensnervs andere Formen an, in dem Masse, wie die Produktionsweise sich umgestaltet, so ist auch logisch und unanfechtbar, dass, sobald eine soziale Ordnung sich bildet, in der alle Klassengegensätze aufgehoben und beseitigt sind, die Existenzbedingung des Staates fällt und er aufhört zu existiren." (Bebel: Kritische Bemerkungen, o. c. str. 328, 329.) — Prihodnjo družbo primerja s sedanjo državo tako-le: »Hier im Staat eine Gewalt über

Engels se izraža še krepkeje, češ, da pride čas, ko bo država za v — muzeje.

Marsikdo, ki pozna socijalno demokracijo le kot politično stranko, sodi o nji, da hoče vse podržaviti. A temeljitejše preučevanje njenih znanstvenih temeljev nas prepričuje, da hoče odpraviti i državo samo. Ako ugovarjamo: Kdo bo pa potem skrbel za pravico, kdo bo varoval pravo in nravnost, nam odgovarja Marksova šola: Pravo in nravnost sta prazni besedi brez vsacega dejanskega temelja. Menjata se, kot se menja vse drugo in v končnem komunističnem gospodarskem stanju ne bo nobene treba. Marks nam kliče:[1]) »Vaše ideje so le proizvodi meščanskih proizvajalnih in lastninskih razmer, kot je vaše pravo le vašega sloja volja, ki ste jo povzdignili v zakon.«

Britko se norčuje iz tistih, ki zaupajo v kako pravičnost in ki trdé, da vodi ideja pravičnosti človeštvo. S trpko-zbadljivimi besedami pobija tiste, ki zahtevajo iz pravičnosti boljših razmer za delavske stanove zatrjujoč, da je neumno govoriti o kaki pravičnosti, ker je tudi ta ideja le odsvit gospodarskih razmer.[2])

der Gesammtheit stehend, die im Besitze aller Machtmittel, im Interesse der herrschenden Klassen leitet und unterdrückt, mit einem Worte herrscht, dort in der Zukunftsgesellschaft ein Gemeinwesen, das auf der absoluten Gleichheit Aller beruht, keine Autorität über sich kennt, und nur für die Ausübung klar umschriebener Funktionen Personen bestimmt, die nicht anders zu handeln vermögen, als die Gesellschaft, die sie einsetzte, ihnen vorschreibt. Wer diesen fundamentalen Unterschied zwischen Staatsgewalt und Gesellschaftsverwaltung nicht begreift, dem ist nicht zu helfen.“ (Ib.) Mi smo že pri tistih.

[1]) Dühring str. 15.

[2]) Kako umazano govoré njegovi učenci v tem oziru, naj spričajo Lafargove besede (Die idealistische Geschichtsauffassung, o. c. str. 625, 626);

„Die Nothwendigkeit der Produktion führt die Menschheit vorwärts und nicht die bewusste und unbewusste Gerechtigkeitsidee. Dies beweist am schlagendsten die Geschichte der Sklaverei.

Die Sklaverei dürfte sich gemäss der Auffassung der Idealisten des doppelten Glücks rühmen, aus Menschenliebe eingeführt und auch aus Menschenliebe abgeschafft worden zu sein. Nach ihnen hätte der Mensch von dem Augenblicke an aufgehört, sich an einer Portion von Seinesgleichen zu delektiren, wo die Liebe zu seinem Nächsten in seinem Herzen empordämmerte. Immerhin war es ein schöner Beweis seiner Liebe, den er dem Nächsten gab, wenn er ihn verspeiste. Nach der Ansicht der Katholiken kann man ja Gott keinen grösseren Liebesbeweis geben, als wenn man ihn in Form einer Hostie aufisst.

In Wirklichkeit darf man das Aufhören der Menschenfresserei nur wirtschaftlichen Ursachen und dem Einfluss der Frau zuschreiben. Anfangs nahm der ganze Stamm — Männer, Frauen und Kinder — an den Mahlzeiten von Menschenfleisch theil. Man verschmauste einen alten Verwandten, um ihm die Sorgen des Alters und die Beschwerden das harten Kampfes ums Dasein zu ersparen, für Jeden doppelt mühsalsreich, welcher die Kraft und Elastizität seiner Glieder eingebüsst hat. Aber als die Niederlassung in wildpret- und fischreichen Gegenden, die Züchtung von Vieh und der Ackerbau die Möglichkeit schufen, die Greise zu ernähren, liess man sie eines natürlichen Todes sterben. Man fuhr jedoch fort, die Leichname der auf dem Schlachtfelde gefallenen Feinde zu verspeisen, sowie auch die Kriegsgefangenen. Nun nahmen nur noch die Krieger an diesen Schmausereien theil, die Frauen waren von ihnen ausgeschlossen. Aus Neid begannen diese das Menschenfleisch zu verabscheuen und bezeugten ihren Ekel davor den Männern, welche an den kannibalischen Mahlzeiten theilnahmen. Der Einfluss der Frauen führte schliesslich dazu, dass diese Mahlzeiten abgeschafft wurden; sie bestanden nur noch als religiöse Zeremonien weiter. Das christliche Abendmahl ist ein Nachklang

Celó tako daleč so že prišli Marksovi učenci, da govoré o škodljivosti nravnosti in pravičnosti. »Čim bolj je pravičnost urejevala pravice svobodnih državljanov in nravnost okrasila njihove grehe z lepimi ukazi, tem bolj nečloveška je postajala sužnost«, kliče Lafargue.[1])

Kakor z nravnostjo, tako je po Marksovem modroslovju tudi z religijo. Tudi religija se je rodila iz gospodarskih razmer. Izprva je ni bilo. Ko je pa navstala zasebna last in ž njo gospodujoči in služeči zatirani slojevi, se je pričela tudi religija. Zatiranci so se bali svojih gospodarjev in so v teh gospodarjih videli nekaj višjega od sebe — naredili so iz njih bogove. »Religija je v človeških glavah fantastičen odsvit tistih zunanjih sil, ki vladajo njihovo vsakdanje življenje, odsvit, v katerem vzprejemajo pozemske moči nadzemske oblike«; tako trdi Engels.[2]) Marksovo mnenje smo že navedli.

Najpreje so po teh trditvah nastali narodni bogovi in narodne religije. Iz teh se je razvila splošna religija — krščanstvo »iz zmesi posplóšenega, orijentalskega, zlasti židovskega bogoslovja in vulgariziranega grškega, zlasti stoičnega modroslovja.«[3])

Vsaka religija ima za svoj čas nujno veljavo. Dokler trajajo zdanje gospodarske razmere, zlasti dokler traja zasebna last, bodo trajale tudi religije. Ko pa nastopi komunizem, razpade sama po sebi vsaka religija. Boj proti nji je prav za prav nepotreben. Samo, da se pospeši komunistično gibanje, t. j. socijalna demokracija, kateri se ravno religija in pred vsemi najboljše organizovana katoliška religija najbolj upira, se ji je treba ustavljati. Za zdaj zadostuje v socijalno-demokratičnih programih načelo: »Religija je zasebna stvar.«[4])

---

der Mahlzeiten von Menschenfleisch.« Ali je mogoča podlejši domišljija? In vendar moramo reči, da je vsaj dosledno materijalistična. Nadaljujoč svojo razpravo taji Lafargue, da bi bilo krščanstvo odpravilo sužnost: „Die christlichen Geistlichen verkünden mit vollen Backen, dass das Christenthum die Abschaffung der Sklaverei bewirkt habe. Es ist jedoch das Christenthum gewesen, welches die Sklaverei in Amerika eingeführt und sie in der alten Welt erhalten hat.« — Kakšno ime zasluži tak zgodovinar, je lahko uganiti.

[1]) O. c. str. 626.

[2]) Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie. Dietz. Stuttgart. Str. 304.

[3]) Engels: Feuerbach o. c. str. 63.

[4]) Kako se mora umevati navedeni stavek, naj pričajo Beblove besede (Kritische Bemerkungen o. c. str. 334, 335): „Ich habe nicht die Neigung zu wiederholen oder zu umschreiben, was ich in der ‚Frau' über die materialistische Natur der Religion und über ihr einstmaliges Verschwinden gesagt habe. Auf diesem Gebiete ist zwischen Atheisten und historischen Materialisten und Jenen, die das Streben ‚nach dem Unbekannten, unendlich Beseligenden', erfüllt, eine Verständigung ausgeschlossen. Haben aber später Leute — — noch das Bedürfnis, ‚eine vom Wunder der äusseren Natur, vom Dogmenzwang und Kirchlichkeit befreite Religion des Geistes und der Kraft' zu stiften, um sich ‚den zerschlagenen Himmel in ihren Herzen wieder aufzubauen', die socialistische Gesellschaft dürfte — das ist auch meine Meinung — diesem unschuldigen Vergnügen nichts in den Weg legen; sie sollte sogar allen sensiblen und anlehnungsbedürftigen Gemüthern entgegenkommen und ihnen eine oder andere von den vielen vermuthlich alsdann leerstehenden Kirchen oder Synagogen für ihre religiösen Bedürfnisse zur Verfügung stellen, falls sie das verlangen. Die immense Mehrheit wird es nichtsdestoweniger mit den bekannten Heineschen Versen halten, — wonach man den Himmel den Engeln und den

Religije torej v prihodnji socijalno-demokratični družbi tudi ne bo in nravnih načel ravno tako ne. Ko se odpravi zasebna last in ž njo združeni zakon, potem ne bo nobenega hudodelstva več. Samo hudodelci vsled bolnih možgan bodo se še pojavljali, a ti se ne bodo kaznovali, marveč zdravili v posebnih zavodih. Sploh bo pa tudi teh vedno manj, ko se predrugačijo gospodarske razmere, ko se odpravi zasebna last in zakon.[1])

Čudovito je, kako tolmači materijalistično modroslovje cerkveno zgodovino. Vse dogmatične boje s krivoverci hoče razlagati po gospodarskih razmerah. Za vzgled navajamo dr. Evgena Henrika Schmitta.[2])

Ta mož pravi, da je bilo prvo krščanstvo proletarsko gibanje.[3]) Dalje trdi, da so bile prve krščanske občine prav za prav samo »konsumne zadruge, dobrodelna in bolniška društva, pogrebna društva, zabavne, izobraževalne zveze in druge take družbe.« Vsi zadružniki so bili napolnjeni s proletarsko-revolucijsko idejo. Izprva so bili vsi enaki med seboj in o duhovstvu ni bilo nobene sledi. Na tihem so širili svoje ideje in podirali temelje rimskemu cesarstvu. Kako se je to godilo, nam opisuje pisatelj z besedami: »**Nekakšna splošna stavka se je na tihem pripravljala proti državi.**

In s tem sodi, da je razloženo, zakaj so se cesarji tako grozno ustavljali krščanstvu in je preganjali. Zato je bilo po Schmittovem treba krščanstvu krepkejše organizacije in to si je ustvarilo z duhovstvom in škofovstvom.

»Kar je bilo preje samo društveno opravilo, je zdaj prestopilo v svetišče, v svetišče posvečenega dostojanstva. A s tem je prenehala prejšnja enakost. Komunizem je izginil izmed kristijanov; proletarski značaj se je izgubil. Duhovstvo se je namreč jelo kosati v moči in oblasti z vladarji. Oba dela sta hotela imeti nadvlado nad proletarijatom. Ta boj se kaže n. pr. v arijanstvu. Tedaj se je šlo za to, je li Kristus Očetu enak (homousios), ali

Spatzen überlässt, dafür aber mit vollen Zügen zu geniessen, was Natur, Kunst und Wissenschaft und die unendlichen Fortschritte auf allen Gebieten der Cultur der befreiten Menschheit bieten.« Značilno je za Bebla, da se spominja tudi židovskih sinagog!

[1]) Proti zakonu se bojuje materijalistično naziranje z vso silo. Bebel zahteva za spolsko življenje popolno svobodo. Lafargue pa značilno pravi v tem oziru: »Ueberall, wo die kapitalistische Produktionsweise herrscht, — finden sich der Parlamentarismus, **die monogamische Familie, gemildert durch Ehebruch und Prostitution**, die deistische und idealistische Philosophie.« (Die ideal. Geschichtsauffassung o. c. str. 624.) ‚Gemildert', pomnimo to! Tisti pisatelj hvali **divjaško spolsko** življenje: „Est ist über allen Zweifel erhaben, dass der Mensch Eifersucht und Vaterliebe nicht kennt, so lange er in einer kommunistischen Gesellschaft lebt. Männer und Frauen leben da in der Vielehe: die Frau nimmt so viel Gatten, als ihr beliebt und der Mann so viel Frauen, als er kann. Trotzdem erzählen uns die Reisenden, dass diese braven Leute zufriedener und einträchtiger leben, als die Mitglieder der langweiligen und egoistischen monogamischen Familie." (Str. 584.) In dokaz za vse to se glasi: — „Es ist über allen Zweifel erhaben."

[2]) Vom Urchristenthum bis zur kaiserlichen Staatsreligion N. 7. XV. I., str. 412—414.

[3]) Temu pristavlja Kautsky: »Das heisst, im Wesentlichen eine Bewegung von Lumpenproletariern und Sklaven, nicht von Lohnproletariern. Darauf beruhten zum grossen Theil seine Unterschiede von der Bewegung des modernen Proletariats, darauf beruht auch der Unterschied in der Art und Weise, wie das Christenthum Staatsreligion wurde und wie der Sozialismus allein im Staate zur Herrschaft gelangen kann."

samo podoben (homoiusios). Schmitt vé natanko, da je Kristus pomenjal duhovstvo, Oče pa — cesarje. Arijanski boji so se vršili zato, če ima duhovstvo s cesarji popolnoma enako oblast nad proletarci ali samo podobno. Zmagalo je duhovstvo in tedaj je postalo krščanstvo — državna religija,[1])

Ravno tako nam razlaga Schmitt boj med zapadom in vzhodom o izhajanju sv. Duha. Sv. Duh, pravi, je nadvlada nad proletarci. Šlo se je za to, ali izhaja ta nadvlada le iz Očeta (cesarjev) ali tudi iz Sina (duhovstva). »Hinter diesen scheinbar dogmatischen Spitzfindigkeiten steckt, wie wir sehen, der grosse Kampf realer gesellschaftlicher Mächte und ihrer, die ganze Gesellschaft beeinflussender Interessenkreise«, nam kliče bogokletni Marksov učenec.

Iz navedenih vzgledov vidimo, kako temeljito podira materijalistično modroslovje vse, kar bi kazalo na razloček duha od tvari. »Za idealističnega modroslovca biva ideja sama za-se, za nas je ideja le delo človeških možgan«, pravi Kautsky.[2])

Človeški duh ima sicer tudi važno opravilo v družbi, toda le kot sluga gospodarskih razmer. Te mu nalagajo naloge, ki jih ima izvršiti in mu dajejo sredstva, s katerimi jih izvršuje. Človek napreduje, izvršujoč vedno nove tehnične naloge. Čim se pa tehnika izpremeni, se porodé tudi nove delavske in življenjske razmere in ž njimi novi pojmi o pravu, nravnosti, religiji itd.[3])

Končni uspeh je neizogiben. Nujno se mora razviti to, kar zahtevajo izpremenjene gospodarske razmere. A dasi je razvoj nujen in je končna zmaga komunistične družbe nujna, je vendar tudi boj potreben proti zdanji družbi. »Materijalistično naziranje nas vodi, da umevamo svoje nasprotnike, ne pa da se nehamo bojevati proti njim«, pravi Kautsky.[4])

---

[1]) Naši bralci gotovo majejo z glavami, kako je mogoča tako nezmiselna, zgodovinsko lažnjiva razlaga. A spominjajo naj se, da materijalist ne more priznavati nobene vodilne ideje in da mora zato vse odstraniti iz zgodovine, kar bi imelo kak nadtvarinski značaj. Kako zaríti so materijalisti, naj svedočijo Schmittove lastne besede o arianskem boju: »Es ist höchst oberflächlich, höchst missverständlich und naiv, wenn man noch heute die grossen Dogmenstreitigkeiten, die in furchtbaren Kämpfen die ganze damalige Welt erschütterten, in seichter Aufklärung als einen Streit um den griechischen Buchstaben Jota belächelt, und nichts als subtile Wort- und Buchstabenklaubereien hinter diesen, die ganze damalige Welt erschütternden Zwisten sieht. Es waren in der That furchtbare Klassenkämpfe, wo das ‚Dogma' nur das ‚Symbol', wie schon der Ausdruck lautet, der bildlich zutreffende Ausdruck des Weltbildes und Herrschaftsbildes war, welches sich die betreffenden Parteien formirten.«

[2]) Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten? N. 7. XV. I., str. 230. Lafargue pravi v tem oziru: »Wenn es den civilisirten Menschen auch unmöglich ist, den genauen Augenblick zu bestimmen, in dem er gewisse Ideen erlangt hat, diese Ideen sind doch nicht vom Himmel hinuntergefallen. Sie sind erworben worden durch die Erfahrung unserer Vorfahren, welche uns durch eine lange Reihe von Generationen derart veranlangte Gehirne vererbten, dass wir gleichsam von selbst gewisse Ideen erlangen, die uns in der Folge als angeborene erscheinen — — der Mensch und die Thiere (!!) können nur denken, weil sie ein Gehirn besitzen. Das Gehirn setzt die Empfindungen in Ideen um, wie die Dynamomaschinen die auf sie übertragene Bewegung in Elektricität umsetzen.« (O. c. str. 580, 581.)

[3]) Kautsky, Was will und kann — — o. c. str. 231, 232.

[4]) O. c. str. 237.

Kako velikanskega praktičnega pomena so te besede! Z materijalističnim naziranjem se zastruplja um, zlasti nižjih stanov. Vsi zavedni socijalni-demokratje se držé tega naziranja, kakor smo je opisali v svojem sestavku. Vsi socijalno-demokratični listi, vsi njihovi shodi se gibljejo v Marksovih načelih.

Ob rojstvu enotne avstrijske socijalno-demokratične organizacije v Hainfeldu, dné 30. grudna 1888 je pri prvi seji ‚sodrug' Hanich izrekel te-le besede: »Ueber unser Programm liesse sich unendlich viel sagen. In der Einleitung stellen wir uns vollkommen auf den Marxistischen Standpunkt. Wir anerkennen, dass eine ökonomische Entwicklung nöthig ist, ehe der Socialsmus zum Durchbruche gelangen kann, stehen also ganz auf dem materialistisch-geschichtlichen Standpunkte.«[1])

Materijalistični nazori o svetu in življenju so temelj socijalno-demokratičnemu gibanju. Socijalna demokracija zastopa novo modroslovje in se bojuje proti vsem krščanskim načelom. Pač se javlja tudi kot politična stranka, a to nas ne sme preslepiti, da bi prezirali, kam sega. Začetkom svoje razprave smo rekli, da je težko preučevati razne stranke. Zdaj ob sklepu prvega dela te razprave pa lahko rečemo, da je nemogoče omenjeno preučevanje, dokler se jasno ne izlušči izmed dnevnih pojavov njih modroslovski temelj in končni cilj. O socijalni demokraciji nam je zdaj jasno, da se glasi njeno geslo: materijalizem. Tem prisrčnejše in navdušnejše in tem uspešnejše se torej lotimo boja pod svojim geslom, ki ravno tako kratko in jasno slôve: Jezus Kristus.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Ob osemstoletnici križarskih vojsk.

(1096—1896).

(Dalje.)

II.

Filozofično - zgodovinsko ozadje žalostnih dogodkov na vzhodu.[2])

Dolgih osemsto let je preteklo, kar se je Evropa vzdignila, da bi zapretila in kaznovala nečloveško klanje na vzhodu, a kakor nalašč za osemstoletnico prihaja zopet obupni krik iz Azije, nebo se rdeči od požigov. Evropa trepetaje gleda na grozne prizore.

Kdo bi opisal strašne muke vzhodnih kristijanov v teku osem stoletij, kdo bi preštel bridke vzdihljaje, ki so se izvili iz prs uboge raje, kdo bi izmeril potoke krvi in solz vzhodnih kristijanov! Nehoté nam prihajajo na jezik besede pesnikove:

»Dovolj, dovolj je krvi že prelite,
Popiti je ne more zemlja več!«

[1]) Verhandlungen des Parteitages der österreichischen Sozialdemokratie in Hainfeld. Nach dem stenografischen Protokoll herausgegeben von J. Popp und G. Häfner. Wien 1889, str. 4.

[2]) Razpravo smo prejeli že začetkom leta, zato se še ne ozira na grško-turško vojsko, ki je itak le en prizor velike drame.

Dà dovolj! — Pa ni je še dovolj nečloveškemu Turku in mrzli evropski diplomaciji.

Kakor so se stari Rimljani kratkočasili s krvavimi gladijatorskimi borbami, tako zdaj Evropa pase oči na strašnih prizorih, katere nam dan za dnevom naznanjajo časniki. Žolč sili človeku v pero, ko piše o tej stvari, toda pustimo zdaj tarnanje, ker ne bi nič pomagalo, razmotrímo rajši hladnokrvno filozofično-zgodovinsko ozadje strašnih pojavov.

Kako silno je bilo navdušenje za boj zoper polmesec pred osemsto leti! Toda na svetu ni stvari tako svete in vzvišene, da bi je človeške strasti in slabosti ne mogle oblatiti in zlo uporabiti. Tudi silno navdušenje za križarske vojske, ki je izpočetka vsaj imelo čist namen, se je kmalu izrodilo v sebičen egoizem in ko je izginila nada za sijajnim dobičkom, so zahodni vladarji prepustili vzhod njegovi usodi. V svojih strankarskih prepirih zahodni knezi niso slišali obupnega krika na vzhodu. Zastonj so papeži rotili vladarje, naj vendar pusté prepire ter naj z složnimi močmi odbijejo pretečo nevarnost. Vse zastonj; tako se je veliko vprašanje, ki se ne dá odpraviti in prezreti, odlagalo od roda do roda, kotalo se je in motalo od stoletja do stoletja, a prišlo do nas le še bolj zamotano.

Le tu in tam, ko je že bilo preveč krika in so se že naveličali papeževih opominov, so poslali kako vojsko zoper Turka, toda kakor hitro so dosegli kak uspeh, že je sebičnost in nezloga vse pokvarila. Evrópa si ni dala truda, da bi idejo križarskih vojsk enkrat dosledno in korenito izvedla. »Ko bi bili knezi poslušali svet papežev, nikdar bi ne bil Turek zasadil polmeseca na Sofijini cerkvi, nikdar bi ne bil oblegal Dunaja.«[1]) Ne bi se tudi zdaj godili taki grozni prizori.

Vkljub vsej svoji premetenosti stojé evropski diplomatje kakor brez glave pred strašnimi dogodki. Vsak izvrača krivdo na drugega, nihče noče biti kriv, nekdo pa je vendar le kriv. Turek zatrjuje, da se njegovim podložnikom prav dobro godi in da so vseh neredov krivi le nepokorni, revolucijonarni krščanski narodi.

Stari Gladstone je v velikanski skupščini v Liverpoolu meseca kimovca predlanskega leta vso krivdo izvrnil na »neizrekljivega« Turka in sultana samega.

Drugi pa zopet pravijo, da ima Anglija krvavo klanje na svoji kramarski duši. Tako je pisal rusko-francoski »Nord« ravno takrat, ko je ruska carska dvojica bivala pri kraljici Viktoriji. »Anglija« — pravi dotični list — »je navdehnila vse, kar se je zadnji čas zgodilo na Turškem. Anglija iz sebičnih interesov vzbuja nerede na Bosporu, da bi odvrnila pozornost vlasti od Egipta, ona je odgovorna za vse stiske krščanskih narodov v Turčiji. Ko je spoznala, da Egipt več nese, kakor odiranje bolnika na Bosporu, je izpremenila politiko in tako zamotala politične níti, da so evropske vlade, ki so prej delale za olajšavo krščanskih narodov na vzhodu, sedaj prisiljene braniti sultana proti njegovemu prejšnjemu varihu. Angleška politika se vodi z macchiavellistično zvijačnostjo. Ko je Rusija žrtvovala milijarde in prelivala kri svojih sinov za

[1]) Weiss, Weltgeschichte V. v vvodu.

osvobojenje svojih krvnih in verskih bratov iz turškega barbarstva, tedaj je Anglija priskočila v pomoč preganjavcu kristjanov in je vso Evropo vzdignila proti osvoboditeljem kristjanov. Tako je šlo naprej do danes . . .«[1])

Nasprotno si pa drugi šepetajo, da ima v zadnjih dogodkih Rusija svoje prste. V resnici novejše počenjanje ruske diplomacije je prava uganka politične psihologije.

Ne maramo dalje izpraševati vesti evropski diplomaciji, tudi se nečemo spuščati v politične kombinacije, obrnimo rajši oči naravnost v orijent. — Na vseh krajih turškega cesarstva vre, kakor v kotlu.

Sedanje stanje turške države se nam zdi ravno tako, kakor če kdo v tesen lonec vsadi krepko rastlino. Nekaj časa je dobro, toda rastlina sili na vse strani; ako nima dovolj moči in je lonec pretrden, mora se zadušiti, ako pa ima rastlina dovolj življenjske moči in je lonec krhek, potem ga razžene in tako dobi prostost za svojo rast.

Turški meč je pognal brez števila krščanskih narodov pod turški jarem, a vkljub vsej okrutnosti jih ni mogel zatreti. Zdaj se prebujajo in turške spone pokajo. Krščanski element sili naprej, kakor krepka rastlina, izlam pa gnije in razpada kakor stara posoda. Popolnoma nemogoče je, da bi izlam zadržal propad osmanske države.

Vse reforme, s katerimi hočejo zamašiti nevarne razpokline, so le slab krpež, prava in zdrava preustrojba turške države je nemogoča. Najvišji princip turškega cesarstva je izlam kot državna vera, najvišji državni zakon je gospostvo »vernikov« nad »neverniki«. Izlam izključuje vsako reformo, vsako prostost drugovercev. Ko bi Turki dovolili kristijanom prostost, ravnopravnost in pristop v civilne in vojaške službe, bi se postavili na stališče, ki je izlamu tuje in nasprotno. Kako bi mogli Turki privoliti v take reforme in ob enem ostati mohamedanci?[2])

Turški sultan je hkrati posvetna in duhovna glava svoje države. Kot vladar tudi navzlic dobri volji ne more in ne sme ničesar storiti in dovoliti, kar bi nasprotovalo njegovemu značaju kot kalifu. Razven tega je sultan le igrača v rokah mogočnih dvornikov, oddaljen od vsega sveta, zaprt kakor jetnik, v vedni smrtni nevarnosti. Fanatična staroturška stranka ga ima popolnoma v rokah, proti tej stranki ali »palači« ne more »porta« t. j. ministerstvo ničesar.[3]) Staroturška stranka ima za seboj neštevilne množice fanatične druhali v notranji Aziji in Arabiji, ki že zdaj dvomijo, ali je sultan res zakoniti »pravoverni« kalif.

Če tudi evropski zastopniki izstisnejo iz njega kako reformo, je vselej že naprej odločena le za arhiv, ker je nemogoče, da bi se dejanski izvršila. Krščanski element, ki bi bil glavna opora države, je popolnoma brezpraven in v tem tiči glavno zlo turške države. Dočim se kristjani množijo od dné do dné, se je turško pleme že preživelo in propada bolj in bolj, odkar se več ne more pomlajevati s krvjo evropskih sužnjev. Cele vasi, kjer so nekdaj

[1]) Gl. »Vaterland« 24. kimovca 1896 — Morgenblatt.

[2]) Gl. »Historisch-polit. Blätter« 1896, Heft 1. str. 4.

[3]) Ibid. str. 8.

prebivali Turki, so zdaj prazne in »približno bi se že mogel izračuniti čas, ko bo turško pleme izumrlo«.[1])

Vojaštvo je omejeno le na Turke, kristjani nimajo pristopa v vojaški stan in jih tudi ne mika. Turke pa bolj veseli prosto hajduštvo, kakor pa čepeti v kasarnah, in tako sultan iz mnogih pokrajin ne dobi niti enega vojaka, nasprotno se pa množijo razbojniške čete. Država od dné do dné izgublja vojno moč, ker kristijanov sultan ne more vzprejeti v vojaštvo, sicer bi moral preustrojiti celo cesarstvo, potem bi pa bilo konec njegovemu kalifatu in prestolu. Edino zdravilo je, da se vse krščanske pokrajine odtrgajo od turške države. Pravi Turki bodo to lažje prenesli, kakor da se v celo državo uvedejo kake novotarije. Fatalizem je Turke prignal globoko v Evropo, fatalizem jih požene tudi nazaj, in če se Allahu poljubi, zapusté danes vsi Turki Evropo in odidejo čez Bospor v sv. Meko.

Krščanski orijent pa se prebuja in vstaja. Stoletja je ležal v razvalinah in skrival svoje zaklade, zdaj se zdi, da se bliža dan vstajenja. Do najnovejšega časa je bil orijent podoben širnemu polju, katero je videl prerok Ezehiel v prikazni[2]) posuto s suhimi kostmi. In Duh božji mu reče: »Sin človekov, ali misliš, da bodo živele te kosti?« Prerok odvrne: »Gospod Bog, ti to veš.« In Bog mu ukaže, naj prerokuje suhim kostem, da bodo oživele. In ko je prerokoval, »nastal je šum, in potres, in so pristopile kosti h kostem, vsaka k svojemu sklepu. In sem videl, in čez nje so prišli živci in meso in koža sta se raztegnila čeznje, pa duha še niso imele«. Na povelje božje reče tedaj prerok: »Od štirih vetrov pridi duh in nadahni te mrtve kosti.« In zgodilo se je tako in je nastala silno velika vojska.

Od obrežja egejskega morja do tibetske visočine, od Nilovih prepadov do vznožja Urala vstajajo »suhe kosti« in nastaja silna vojska v obrambo vere in cerkve Kristusove. Starodavni spomeniki, običaji in uredbe vzhodnih narodov dajejo glasno izpričevalo za resničnost svetopisemskih poročil in nauka katoliške cerkve proti novodobnemu poganstvu.

Velik šum in pokret se javlja po vsem svetu. Brezbožne moči se družijo in grozničavo delujejo na to, da bi vsi narodi stopili pod zastavo brezboštva. To edinstvo narodov, ki se snuje, navdaja isti duh sovraštva, zmot, strasti, hudobije, skratka — zarota vseh peklenskih moči.

»Adstiterunt reges terrae et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus.«[3]) Ta velikanski boj med duhovi, ki divja na zahodu, se bo prej ali slej zagnal tudi v Orijent; pred narode stopa usodno vprašanje: ali z Bogom, ali brez Boga; ali v krščanstvu naprej do časnega napredka in večne sreče, ali pa v obnovljenem poganstvu v barbarstvo in popolno razuzdanost.

Tem pogubnim silam se more upreti le dobro urejena, zlóžna in močna vojska.

---

[1]) Hist. polit Blätter 1896, I. str. 13.

[2]) Ezech. pogl. 37.

[3]) Psalm 2, 2.

„Ut omnes unum sint.“ — Potreba in korist sprave med vzhodom in zahodom.

Ko so Arabci začeli na vzhodu preganjati kristijane, se je širilo med grškimi kristijani ustno izročilo, da bodo Latinci, t. j. zahodnjaki nekega dné prišli in osvobodili Grško.[1]) — V križarskih vojskah se je le deloma izpolnilo to prerokovanje, — morda se izpolni zdaj.

Pred osemsto leti je pretil krščanstvu skupen sovražnik in zahod je poletel na pomoč vzhodu; dandanes pretí še hujši sovražnik krščanstvu in ravno zdaj je obudil veliki papež Leon XIII., ki mu je geslo: »ut omnes unum sint«, visoko misel, da si zahod in vzhod podasta roke in v znamenju križa udarita na sovražnika Boga in sreče človeštva.

Če kdaj, zdaj je ta klic o pravem času. Zgodovina preteklih osemstoletij nam kaže žalostne sadove krščanskega razkola; to nas mora spametovati. Zdaj naj bi se krščanski svet združil v novo križarsko vojsko, oborožen s ščitom vere in z mečem krščanske ljubezni. Vsi naj bi se združili, kateri so d o b r e v o l j e, katerim je na srcu sreča in blagor narodov, kateri še priznavajo nad seboj vsemogočnega Očeta in Kristusa, njegovega Maziljenca.

Komaj si moremo misliti, kolika dobrota bi bila za človeštvo, ko bi se vzhod in zahod enkrat spravila. Koliko perečih vprašanj, koliko sovraštva, zavisti in prepirov bi na mah prenehalo!

Zedinjenje bi blagodejno vplivalo v versko-nravnem in kulturnem oziru na oba sveta. Vzhodni narodi hranijo v sebi velike zaklade, katere je treba le odkopati. Pred vsem se orijentalci odlikujejo v verskem prepričanju. Za zahodno Evropo je jako slabo izpričevalo, da se orijentalci branijo unije zaradi tega, ker nas zahodnjake s m a t r a j o z a b r e z v e r c e. Kakor je ta splošna sodba z ene strani krivična in izvira iz nevednosti, tako je pa z druge strani res, da se je naše j a v n o ž i v l j e n j e odtujilo Bogu in njegovi cerkvi. Politiki, državniki, časnikarji in celó učenjaki tekmujejo v tem, kako bi narodu iztrgali vero iz srca. Zlasti pri nas Slovencih nekateri ljudje kar goré za vzhodne brate Slovane, a v svoji nedoslednosti ne vidijo, da je vera prvo, kar tirja orijentalec od onega, ki mu ponuja svoje prijateljstvo. Zedinjenje z vzhodom bi morda tudi našim ljudem odprlo oči, da je vera od človeškega dejanja in nehanja nerazdružljiva in bi obudilo tako versko zavest na zahodu. Krščansko življenje bi dobilo novih in zdravih elementov in mi zahodnjaki bi marsikaj lahko vzprejeli od jutrovcev. Njihove starinske in častitljive bogoslužne uredbe nas še tako živo spominjajo starih krščanskih časov, ko so veliki grški očetje razsvetljevali svet z lučjo svoje učenosti in bogoljubnosti.

Tudi jutrovci ne bodo vsled unije ničesar izgubili, marveč le pridobili. Krivično je, ako se evropska sebična politika istoveti s katolicizmom. Papež ne potrebuje jutrovskih dežel, marveč d u š. Orijentalci ohranijo svoje navade, svoj narodni jezik, svoje častitljive obrede in uredbe, zahteva se le, da stopijo v organično zvezo s Petrovo stolico, v idealno edinstvo Kristusovega skrivnostnega telesa.

[1]) Michaud o. c. I. 25.

Najhujša môra za vzhodne cerkve je bizantinski cesaropapizem. Temu bo potem konec. Tudi po tem lahko ostaneta cerkev in država tesno sklenjeni; prav je, da je cerkev pomočnica in zaveznica države, a ne dekla, in država pomočnica cerkve, a ne samosilna gospodarica. Če se cerkev enkrat izvije iz železnih oklepov državnega absolutizma, tedaj bo v verskem in kulturnem oziru uspešnejše vzgajala narode. Vsled unije se bo duhovščina umstveno in nravno boljše vzgajala, kar je velike važnosti za narodno značajnost, nravnost in omiko: kakršna je duhovščina, takšno je ljudstvo.

Cerkveno zedinjenje je velikega pomena tudi za rešenje t. zv. orijentalnega vprašanja. To vprašanje ni samo v tem, kako bi se turška država razkosala, marveč veliko bolj v tem, kako naj odslej potlačeni narodi stopijo v krog omikanih narodov.

To veleznamenito vprašanje je dandanes postalo — fraza. Kakor paglavci v šoli, vzdigujejo veliki in mali možje roke in kličejo: mi smo poklicani, da nesemo kulturo na vzhod! Nemški »Drang nach Osten« je znan, Angleži že par stoletij izvršujejo »svojo nalogo«, in novejši čas se celó Madžari ponašajo, da bodo izomikali vzhodne »barbare«! Na vse te ponudbe lahko orijentalci rečejo: ne potrebujemo vas. Kar se nemških kulturonoscev tiče, bi imeli marsikaj povedati, kako živinsko ravnajo z ubogimi črnci v afriških naselbinah; boljše bi tudi na vzhodu ne ravnali. Razven tega velikonemška ideja, ki sili na vzhod, ne more imeti zmisla za verske nazore in potrebe jutrovcev, ker je v svojem bistvu protestantska — dà, brezverska. Protestantizem se dandanes sam razkraja, kako bi ta pomogel orijentalcem, katerim je vera prva!

Mnogi tevtonski sinovi se že daj klatijo po vzhodnih deželah ter ondi trosijo zahodnoevropsko nemoralnost, brezverstvo in socijalno demokracijo, pri tem si pa polnijo svoje žepe. Bog varuj orijentalce takih prijateljev!

Na Angležih tičí prokletstvo izumrlih indijanskih plemen, ki so jih uničili s škodljivimi pijačami, druge pa izsesali in napravili iz njih helote; do omike in blagostanja niso pomogli nobenemu narodu. Kakor na Špancih, tako se bodo tudi na Angležih enkrat maščevale vnebovpijoče krivice; tudi tukaj velja: danes meni, jutri tebi.

O Madžarih nam ni treba dolgo govoriti. Madžari naj nesejo svojo kulturo svojim »bratom« Turkom, — tega jim ne bo nihče zavidal, drugi jih ne potrebujejo. Madžarski despotizem je sicer zrel za Azijo, toda tudi azijski krščanski narodi si zdaj želijo svobode. Madžarski element se širi z istimi sredstvi, kakor nekdaj turški; v tem še celó prekašajo Turke, ker Turek vsiljuje le svojo vero, za narodnost se ne briga veliko, Madžar pa hoče zatreti obojno. Največja nesreča je za Avstrijo, da so Madžari zadnji čas dobili prevlado v naši politiki na balkanskem polotoku. V interesu cele države je, da se polomijo predolgi rogovi oholim Madžarom.

Naj zahodnjaki rečejo, kar hočejo, orijent ima svojo kulturo in orijent pripada orijentalcem, kakor Amerika Amerikancem. — Dandanašnji se ravná evropska politika popolnoma po darvinističnih naukih, po katerih večji in močnejši narod lahko docela izsesá in naposled uniči slabejši narod. A v

duhu zdrave filozofije in krščanske vere ima vsak, tudi najmanjši narod pravico do obstoja in razvoja ter svojo posebno ulogo v veliki človeški družbi.

Duhoviti francoski govornik in pisatelj Bossuet primerja zgodovino narodov zemljevidu.[1]) Zgodovina posameznega naroda ali narodiča je kakor zemljepisna karta ene pokrajine, cela zgodovina človeštva je pa kakor zemljevid celega sveta. Tukaj so posamezne pokrajine zvezane v celoto, ena je večja, druga manjša, vendar vsaka ima svoje mesto in brez nje zemljevid ni popolen. Zatorej je popolnoma napačna zahodno-evropska politika, ki hoče tujim narodom vsiliti svoje uredbe in celo svojo narodnost.

V križarskih vojskah vidimo, kako so zahodnjaki hoteli vsiliti jutrovcem svoje uredbe, z drugimi besedami svojo omiko, kolikor so je sploh imeli. Toda ves trud se jim je izjalovil. — Orijent ima pač svoje posebnosti, ki jih ni moči prezreti.

Razlika med zahodno in vshodno omiko sicer ni bistvena, ker omika je občečloveška lastnina in kakor je človeška narava ena, tako tudi omika, ki je izpopolnjenje človeškega duha in srca. Vendar imata obe kulturi važne posebnosti, svoj značaj in svoje zunanje oblike. Marsikaj zahodnjakom ne prija, kar se jutrovcem popolnoma prilega. Svojo omiko mora orijent ohraniti in dalje razvijati. Toda kakor zgodovina uči, zakoni kulturnega razvoja so taki, da noben narod ne more sam za-se stalno napredovati, ako ne pride v dotiko z drugimi, gibajoča moč mora priti od zunaj. Ravno zato je orijent odrevenel v duševnem napredku, ker se je odcepil od zahoda, Turek mu pač ni mogel dati nikakšnega vzleta.

Ako nas zgodovinski razvoj in sedanji politični položaj ne varata, je Rusiji namenjena ta velikanska naloga, da vzhodne narode privêde v krog omikanih ljudstev.

Vzhodno vprašanje — slovansko vprašanje. — Ovire edinstva.

Vprašanje o zedinjenju krščanskega vzhoda in zahoda je pred vsem slovansko vprašanje. Hegemonija, katero je nekdaj imela grška cerkev na vzhodu, je prešla na Slovane, zlasti na Rusijo. Tem znamenitejše je to vprašanje za nas sedaj ob osemstoletnici križarskih vojsk, ker smo zlasti mi Jugoslovani v neposredni zvezi s križarskimi vojskami in se vprašanje cerkvenega zedinjenja posebno nas tiče. Vsa zgodovina južnih Slovanov do najnovejšega časa je skoro nepretrgana vrsta križarskih vojsk in prav v tem ima svoj svetovno-zgodovinski pomen.

Žalibog, da so Jugoslovani že večkrat zgrešili svoj visoki poklic. Kakor je na zahodu rimsko-nemško cesarstvo prevzelo dedščino osivelega Rima, tako se je zdelo, da bodo zapuščino vzhodno-rimskega cesarstva pododovali slovanski rodovi, ki so začetkom srednjega veka butali ob zidovje carigrajsko. Na balkanskem polutoku so vstajale redoma močne države: Bolgarija, Srbija, Hrvaška. Velike vladarje na slovanskem jugu je navdajala misel osvojiti si iznemogli Carigrad in ustanoviti enotno in močno slovansko državo. Žal, da

[1]) Discours sur l'histoire universelle. Paris 1805 str. 4.

se na slovanskem jugu ni rodil Karol Véliki; izprijen Bizanc je okužil tudi mlade narode. Zlasti se je zdelo, da bi bili Bolgarji pripravno središče nove krščanske države na vzhodu. Celo papeži, kakor Nikolaj I. in Inocencij III. in drugi, so stavili velike nade v Bolgarijo[1]), gojili so visoko slovansko idejo, katere se žalibog Slovani niso zavedali.

Balkanski narodi so dobili krščanstvo in omiko večinoma iz Carigrada, kakor zahodni iz Rima. Toda ko so se zahodni narodi krepko vzdržali in sadove rimske omike porabili v svoj prid, so Slovani onemogli pod bizantinskim vplivom, okuženi Carigrad jih je s seboj vred potegnil v grob, in tako so zamudili veliko ulogo, ki jim je bila namenjena. Ko je padel Carigrad in so balkanske države prišle v turške roke, se je pomaknilo težišče vzhodne politike na sever — v Rusijo.

Ni vzhodna omika kot taka kriva žalostne usode južnih Slovanov, ampak krivo je to, da so Slovani vzprejeli izvečine le izrodke te kulture, to je pred vsem duhomorni, despotični cesaropapizem in bizantizem t. j. fanatično zaničevanje vsega, kar ni po njegovem kopitu.

Velika apostola slovanska sv. Ciril in Metod sta prav dobro poznala nrav in položaj Slovanov, hotela sta slovanske narode vzgojiti v vzhodni grški omiki — tako bi bili Slovani zavarovani pred nemškim vplivom —, v cerkvenem oziru pa jih združiti s Petrovo stolico v Rimu — tako bi bili oteti bizantinskim krempljem; premočni vpliv z ene ali druge strani bi se paralizoval. Velika in lepa misel! Na ta način bi Slovani bili ostali v organični zvezi z zahodom in vzhodom, globok prepad med obema svetovoma bi bil nemogoč, v boju proti mohamedanstvu bi imeli vendar trdnejšo zaslombo na zahodu.

Njih cerkev bi ne bila nikdar postala slepo orodje vladarjeve samovolje. — Kadar je kako telo nezdravo, mora priti od zunaj pomoč in zdravilo. Tudi na zahodu vidimo take pojave cesaropapizma, tudi tu se je v mnogih pokrajinah zajedla večkrat velika pokvarjenost in nemarnost med cerkvene ljudi, toda prišla je od zunaj električna iskra. Ker cerkve posameznih pokrajin in držav na zahodu niso osamljene, marveč v organični zvezi z drugimi, je mogoča pomoč in reforma. Na vzhodu pa je cesaropapizem cerkev poistovetil z državo, meje državne so tudi meje cerkvene, če se tukaj zajé razuzdanost in malomarnost v verskonravnem življenju, je ozdravljenje skoro nemogoče. In če država pride pod tuj vpliv in tuje gospostvo, mora tudi cerkveni stroj delati za tuje interese v škodo lastnega naroda.

Zatorej je prav na slovanskem jugu cerkveno vprašanje silno velike važnosti. Ti narodi so po dolgem suženjstvu prišli k svobodi, odprla so se jim vrata do omike in napredka. Ravno zato, ker so tako dolgo ječali pod krutim jarmom, je velika nevarnost, da bi jim dolgoželena svoboda več škodovala kakor hasnila. Novejši čas vidimo pri Bolgarih in Srbih v literarnem, socijalnem in političnem gibanju žalostne pojave, ki nam kažejo, kako močno se jih prijema ravno to, zaradi česar boluje zahod: liberalizem, verski indi-

[1]) Prim. članek »Bolgarija in Rim« v R. K. l. 1893—94.

ferentizem, materijalizem in s tem združena nravna pokvarjenost in narodna brezznačajnost. Tukaj ima cerkev sveto nalogo navračati s svojim blagodejnim vplivom razvoj naroda v pravi tir, v ljudstvu pospeševati pravo krščansko omiko, ki razsvetljuje duhá, žlahtní srce, vzbuja težnje po visokih idealih in daje tudi moči v njih dosego.

Žal, da vzhodne cerkve v sedanjem položaju niso kos tej nalogi. Jutrovci sami tožijo, kako neomikana in zanemarjena je njihova duhovščina.

Neznanje dela največji prepad med obema svetovoma. Kaj drugo, kakor neznanje je, ako se orijentalci bojé katoličanstva in papeštva, kakor hudič križa, dočim hlastno srkajo nesnago zahodno-evropskega liberalizma in se bolj bližajo protestantom, kakor katoličanom. Ko bi orijentalci bolj poznali notranji proces, ki se vrši v protestantizmu, bi se s studom odvrnili od njega, toda na to se ne ozirajo, marveč vleče jih le njegovo nepomirljivo sovraštvo do papeštva. Z druge strani pa priznajmo odkritosrčno, da so tudi na naši strani mnogi zadržki. Ravno tisti, ki bi imeli tukaj prvo besedo, še premalo poznajo uredbe in bistvo vzhodnih cerkvâ. Prav resnične so besede prevzvišenega nadškofa sarajevskega v poslanici na pravoslavne: »Mi sad (sedaj) na žalost moramo kazati (reči), da se ne razumijemo, premda tako dugo zajedno živimo.«

Nevednost je najhujši sovražnik krščanske vere in ljubezni. Vzhod in zahod sta si dolgo stala nasproti, ne da bi se poznala. Drug drugemu sta očitala slabosti in napake ter tako povečavala razpor. Tudi na naši strani se je večkrat strastno iskalo, kar loči eno cerkev od druge, s preziranjem in a priori se je zametavalo vse, kar je bilo na vzhodu. Treba je že enkrat opustiti to metodo, »da udje ene cerkve iščejo in stikajo, kaj bi očitali drugi cerkvi, pa začeti preiskovati one točke, ki bi nas mogle zbližati, zediniti in konec storiti vsemu nasprotju.« [1]

Kdor hoče presojati versko-cerkvene pojave, mora imeti vedno pred očmi, da je cerkev sestavljena iz dveh elementov: božjega in človeškega. Ker smo že navezani na čutno spoznavanje, stopa nam tudi pred oči bolj materija, t. j. človeški element, dobra in lepa stran se skriva pod hrastovo skorjo in le previden preiskovalec jo more odkriti. S tega stališča je treba presojati obojno cerkev. Mi zahodnjaki moramo gledati na j e d r o vzhodne cerkve, ne na to, kako je ta ali oni patrijarh živel, kako ta ali oni učenjak govori, marveč treba je spoznavati vzhodno cerkev iz odlokov splošnih cerkvenih zborov, katere priznava vzhodna cerkev, iz grških cerkvenih očetov, liturgičnih obredov, zgodovinskih spomenikov in tradicije cele cerkve. Nasprotno tudi jutrovci morajo proti nam tako ravnati. Če jih bôde v oči to, da je na Petrovi stolici sedelo veliko nevrednih papežev, morajo pomisliti, da življenje tega ali onega papeža ni za nas nikakšna norma; če so mnogi pod verskim plaščem iskali lastno korist in vero zlorabili v politične namene, je to delo človeškega elementa, cerkev samo je treba spoznavati iz n j e n e g a nauka, ne iz knjig kakega profesorja.

[1]) Poslanica nadškofa dr. J. Stadlera na pravoslavne. »Balkan« I. str. 11.

Zor se dela. — Nova križarska vojska.

Veselo znamenje je, da novejši čas pada pregrada med vzhodom in zahodom. Mnogi učenjaki prav pridno preiskujejo zaklade vzhodnega sveta in zlasti, odkar je Leon XIII. poživil vprašanje o zedinjenju krščanskega sveta, se množijo spisi, ki obravnavajo različna vprašanja, tičoča se vzhodnih cerkvâ. Zlasti v Italiji, kjer je nekdaj narodna antipatija proti Grkom pospeševala razkol, se prav marljivo preučavajo uredbe grških cerkvâ.

P. V. Vannutelli je sam spisal že kakih dvajset del o vzhodnih narodih in cerkvah. Najnovejše njegovo delo je: »Studio comparativo fra l' Oriente e l' Occidente. Roma 1893. str. 151, c. 2 l.

V tem delu primerja bogoslužje, umetnost, književnost, zakonodajstvo, redovništvo itd., vzhodne in zahodne cerkve. Tu in tam nam kaže, kako je vzhodna cerkev v marsičem ohranila častitljive starokrščanske oblike, dočim je na zahodu zlasti t. zv. renesansa vpeljala sicer nebistvene, a z neke strani tudi nepotrebne novosti, posebno v cerkveni opravi, v glasbi in sploh cerkveni umetnosti. — V tem oziru bi se vsled zedinjenja lahko marsikatera stara uredba zopet vvedla.

Od prvega vel. travna 1896 izhaja v Rimu tudi poseben mesečen list, pod naslovom »Bessarione«[1]), ki se izključno peča z zedinjenjem cerkvâ.

Razvijajoč vrednik v prvi številki svoj program, lepo pravi, »da bomo za čas pozabili, da smo Latinci in se bomo spominjali le, da smo kakor naši nezedinjeni bratje, otroci istega Očeta, odkupljeni z isto krvjo Jezusa Kristusa«. Obeta, da bo »Bessarione« izhajal tudi v grškem jeziku, da ga bodo mogli brati tudi jutrovci, ki ne umejo italijanskega jezika.

Prav primerno si je ta list nadel ime slavnega kardinala Bessariona († 1472), velikega apostola cerkvenega edinstva, gorečega ljubitelja nesrečne grške domovine, enega najboljših sinov, katere je grški narod izza sv. očetov dal cerkvi.

Če se drugi zdaj za orijentalne cerkve toliko zanimajo, se moramo tem bolj mi Slovani. Mi imamo tukaj prvo besedo. Tujec, če ima še tako dobro voljo, tukaj ne doseže veliko, ker je ali nezmožen jezika, ali pa vsaj ne pozna naših razmer, potreb, narave slovanske. Razven tega je to vprašanje zlasti pri Hrvatih in Srbih tolike važnosti, da ga ne bi smel prezreti noben pravi rodoljub. Poprej se je mislilo, da je te reči treba pustiti pri miru, vsak naj veruje, kar hoče, a vsi morajo biti združeni v ljubezni do domovine. Toda žalostno izkustvo je pokazalo, da to ne gré; sovraštvo raste, razpor se poveča, sovražniki krščanstva in slovanstva pa se veselé. Kristus, »knez mirú«, more edini dati pravi mir in slogo.

Veselo znamenje je, da se je v tem oziru med našimi brati na jugu začelo daniti. Krščanski pisatelji hrvaški so se začeli resno zanimati za svoje

[1]) Komur je na srcu veliko vprašanje cerkvenega zedinjenja in kdor razume italijanski, priporočamo mu ta list. Za tujino velja na leto pet lir, naročuje se pa ali naravnost pri upravništvu v Rimu (Piazza ss. apostoli 51), ali pa v Sijeni (Tipografia s. Bernardino).

pravoslavne brate, zlasti učeni frančiškan I. Marković si je pridobil za poznavanje vzhodne cerkve lepih zaslug.

Izključno cerkvenemu zedinjenju pa je posvečen nov hrvaško-srbski list »Balkan«, ki izhaja v Zagrebu v nedoločenih obrokih. Urejuje ga bivši vseučiliščni profesor Al. Bresztyenszky.[1] O namenu tega lista lepo pravi urednik v predgovoru: »U znamenitom ter uzvišenom radu (delu) za jedinstvo Kristove crkve i vjere i na njoj osnovanog napretka i sloge ljudi, želi biti i »Balkan« najskromniji dionik, suradnik.« Res lepa ideja, vredna, da najde odziv na vsem balkanskem jugu!

Že slika na naslovni strani nam lepo predstavlja visoko idejo, katero zastopa »Balkan«. Papež in vzhodni patrijarh si klečé podajata roke nad evangelijem. Oba imata uprte oči v Mater božjo z detetom. Ob straneh se v daljavi vidi Petrova cerkev in sv. Sofija.

Visoka ideja, katero zastopa ta list, naj odmeva od jadranskega do črnega morja! Naj se poživi ideja sv. Cirila in Metoda, da slovanski rodovi na Balkanu, okrepljeni z nadnaravno močjo prave cerkve Kristusove, zavzamejo častno mesto v krogu omikanih narodov, duševno samostalni, značajni, zavedni, podjetni, — srečni!

Slovanski jug je imel dolge križarske vojske, sedaj ob osemstoletnici prve križarske vojske, ko stojimo, kakor znamenja kažejo, zopet pred velikanskimi dogodki, naj zaplapolá na slovanskem jugu prapor sv. križa. V tem znamenju so pradedje premagali divjega Turka, v tem znamenju naj tudi njih vnuki premagajo zmaja, ki jim hoče vzeti najdražji svetinji: vero krščansko in slovansko poštenost. Vsi, ki so dobre volje, naj se zberó v eno vojsko, v novo križarsko vojsko:

„Ne kó krvav nož, kiem rana
Zadaje se smrtna i težka:
Već kó pero sveto i zlatno,
Kojiem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi vitežka.“ [2]

(Dalje.)

Dr. Fr. Kovačič.

[1] List izhaja tudi v cirilici, naročuje se v tiskarni Antona Scholza v Zagrebu, prvi zvezek (152 str. vel. osmine) velja 60 kr. Slovencem kar najtopleje priporočamo ta list. Bodi nam pa dovoljeno pristaviti nekatere blagohotne opombe; prvič, naj bi list izhajal v določenih obrokih, vsaj dvakrat ali trikrat na leto; drugič, se bodo morali pisatelji bolj ozirati na vzhodne učenjake. Sklicevanje na nemške in francoske katoliške pisatelje za orijentalce nima posebne moči. Sv. pismo, sv. očetje in stari cerkveni zbori, potem pa izjave pisateljev, ki stojé izven našega tabora, to bo pravoslavne bolj prepričalo. Vsakemu zvezku naj bi se dostavilo tudi kazalo. — Prav goreče tudi mi želimo, naj bi se pravoslavni odzvali povabilu uredništva in pošiljali svoje spise v „Balkan“.

[2] Smrt Smail-age Čengijića: „Četa“.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.

(Dalje.)

Prvo dejanje.

Prvi prizor.

(Ulice v Wittenbergu. Večer. Dež. Časih se zabliska in zagrmi. Nastopi)

Žid. Hu, kakšno blato! In takó pozna jesen, pa še grmi. To mora nekaj pomeniti. — *(Ozira se na vse strani.)* Nikjer nobene luči več? Zaspanci! Pač, tam-le se nekaj sveti v samostanu menihov Avguštincev. Gotovo bedí moj prijatelj Martin Luter. Ravno prav; sedaj, ko je vse šlo spat, pomeniva se vse. *(Proti občinstvu.)* Načrt, kakoršnega še ni slišal svet, porodil se je v moji glavi. Zob je popolnoma omajan, zdaj ga izdremo. Dosedaj smo te praktiško pobijali, Rim, odslej te hočemo še teoretiško, znanstveno, in potem te mora biti konec! Hej, kako lepa misel se mi je zasvetila v glavi! S tem pričnemo, dà, s tem: papež ni učitelj narodov, kakor se usti, on nima pravice določevati, kakó naj se razlaga sveto pismo, hoho! Vsaki človek naj si ga razlaga sam. Torej, svoboda, svoboda najprej v verskem oziru, evangelijska svoboda; potem bodo ljudje sami zahtevali politiško svobodo, potem svobodo v družabnem življenju, in pričele se bodo grozne, krvave revolucije, hoho, vidim jih že naprej, verska revolucija, politiška in slednjič socijalna. A ta ples, ta krvavi ples bodeva pričela midva z Martinom Lutrom, začela ga bodeva z oznanjevanjem verske svobode. *(Bliža se samostanu.)*

Drugi prizor.

(Samostan menihov Avguštincev. Eno okno je še svetlo. Žid se priplazi tja ter trka: tèk, tèk, tèk!)

Žid. Martin, — Martin, — ali že spiš?

Luter *(oglasi se znotraj):* Kdo hudiča me moti o tem času? *(Pogleda skozi okno.)* Kdo je?

Žid. Tvoj prijatelj . . .

Luter. E, vsak vrag pravi, da je prijatelj.

Žid. No, eden, ki te hoče osvoboditi verskih spôn, v katerih vzdihuješ.

Luter. Osvoboditi? potem pa le noter! *(Hoče mu odpreti vrata; Žid ga ustavi.)*

Žid. Ni treba, jaz znam dobro plezati, splazim se kar skozi okno k tebi. *(Urno spleza skozi okno; pri plezanju se izpod kaftana pokaže kačji rep. Ko je v sobi, Luter zapre okno.)*

Tretji prizor.

(Ravno tam. Drugo jutro, t. j. pred praznikom vseh svetnikov. Žid in Luter stojita pri vratih ter si podajata roke. Žid ima na sebi koretelj in štolo.)

Žid. Pri tem naj torej ostane, Martine! Drevi nabij na cerkvena vrata tistih 95 odstavkov zoper odpustke, potem se pa pričkaj z osámi, ki se bodo zaletavale va-te. Jaz pa bodem hodil mej tem po deželi ter oznanjeval novi evangelij, evangelij svobode.

Martin Luter. Pa povej vendar, zakaj si po vsi sili hotel imeti koretelj in štolo? Kaj misliš, da si sedaj lepši, ali da te bodo raje poslušali?

Žid. Martin, ne veš-li, klin s klinom! Iz vere je vzraslo krasno družinsko življenje preteklih vekov, iz vere se je rodilo čudovito lepo razmerje med vladarji in papežem, in vrhu vsega tega poslopja stoji papež kot varih, kot sklepni kamen. A jaz hočem razdreti vse to, hočem, da razpade družinsko življenje, hočem, da se začnó narodi zopet sovražiti, da se začne boj vseh zoper enega in enega zoper vse — itd. — a vse to ne pojde, če ne pridem med nje v koretlju in s štolo.

Luter. Potem pa zopet porekó: Omne malum a clero!

Žid. In v nekem oziru bodo imeli prav! *(Odideta vsaksebi.)*

Četrti prizor.

(Kmetiška vojska. Čuje se vpitje: »Svoboda, svoboda! Živio dr. Luter! živela svoboda! Svobodo hočemo!« Mesta, trgi, in vasi goré. Grozno gorjé. Knezi zbirajo vojake ter neusmiljeno moré zapeljane kmete. Dr. Luter sam vpije: »Schlagt sie todt wie tolle Hunde, diese mörderischen Bauern.«)

Peti prizor.

(Preko odra gredó veseli svatje. Najprej godci, za njimi voj, potem: dr. Martin Luter, vodeč svojo nevesto, uskočico Katarino Bora. — Ko odidejo za kulise, nastopi večni Žid s porogljivim smehom:)

Žid. Ha, moje delo na Nemškem je dovršeno. Kar je še treba, storil bo Luter in njegovi prijatelji. Mi — gremo dalje! *(Odhaja.)*

Šesti prizor.

(Morje. Ladja, polna popotnikov, se bliža Angleškemu. Med popotniki je tudi večni Žid. V kotu sedi ter poje na lahko: Barčica po morju plava ... Ko odpoje, govori sam pri sebi:)

Žid. Nestrpno čakam, da stopim na angleška tla. Tu se bode pričelo novo življenje za vso Evropo; z Angleškega bodo romale nove ideje na zastareli svet dolgočasne Evrope. Saj je pa Angleška kot ustvarjena za voditeljico vsem deželam. Glej jo! sedaj se razprostira v vsej lepoti pred menoj. Kako si podobna nekdanji Grški, voditeljici starih narodov! Kakor ona, obdana si tudi ti od vseh strani z morjem; kakor njo, krasé tudi tebe izvrstna pristanišča; kakor tam, cvete tudi na tebi trgovina. Grški narod je strastno ljubil svobodo; tudi tvoje ljudstvo jo ljubi, in jaz mu hočem pomagati, da se osvobodi popolnoma vsakega jarma; najprej seveda zopet verskega! Stara pesem! *(Ladja trči ob suho zemljo, popotniki se izkrcavajo, tudi Žid stopi na suho.)*

Sedmi prizor.

(Palača Henrika VIII. Henrik in Žid.)

Žid. Zakaj si vendar tako žalosten danes, Henrik?

Henrik. Ne vprašuj me, saj mi ne moreš pomagati.

Žid. Morda pa le! Marsikaj sem že izkusil po svetu, pomagal sem premnogim, n. pr. v Nemčiji, ki so imeli morda enako bolezen, kakor ti...

Henrik. Za-me ni zdravila...

Žid. Že to ti polajša bolest, ako razkriješ svoje srce prijatelju; saj veš: Magnum solatium, doloris habuisse socium.

Henrik. Bodi! Znebil bi se rad Katarine Aragonske, svoje poročene žene. Zapodil sem jo že od sebe. Prosil sem v Rimu, da bi naju ločili...

Žid *(seže mu v besedo.)* Kaj ne, izbrano imaš že drugo nevesto?

Henrik. In kakšno! A Rim ne dovoli, pa ne dovoli!

Žid. Ne dovoli! Čemu ga pa prosiš dovoljenja?

Henrik. Čemu? Kako moreš kaj takega vprašati?

Žid. Oprosti, Henrik; pa pomagati si res ne znaš. Mar ne veš, kaj je naredil Aleksander Macedonski z onim slavnim vozlom, ki se ni dal razvozlati?

Henrik. No, presekal ga je!

Žid. Dobro! Presekaj tudi ti vsako zvezo z Rimom. Zakaj si pa vladar? Bodi sam papež! Izvoli si zvestega privrženca za škofa, in ta te bo rad poročil z drugo ženo.

Henrik *(premišlja).*

Žid. In potem, ko boš sam papež na Angleškem, bo vse cerkveno bogastvo tvoje. Henrik, ti si v enem dnevu lahko najbogatejši mož na svetu.

Henrik *(plane kvišku).* Velja! In ti me bodeš podpiral še dalje s vojim svètom?

Žid *(podaja kralju desnico).* What I sag, I am.[1])

Osmi prizor.

(Vvaja se reformacija. Parlament odstavlja papeža in postavlja kralja tudi kot cerkvenega vladarja. Prihajajo škofje ter mu prisegajo kot papežu pokorščino in zvestobo. Tomaž Mor umira pod rabljevo sekiro, ker noče pripoznati Henrika kot cerkvenega glavarja).

Deveti prizor.

Žid *(sam).* Takó, cerkev angleška je odtrgana od Rima, to je že nekaj, a še več, več! Še poglavitne reči mi manjka: vêda, modroslovje, to še ni odtrgano od — papeža, od vere. Tudi to se mora zgoditi. Tudi znanstvo, tudi filozofija mora reči z menoj vred: Non serviam! Ha, ha, ha! *(Izgine za oder.)*

Deseti prizor.

(Učenjaška soba. Bakon Verulamski stoji pri retorti ter kuha in poskuša nekaj. Žid ga molčé opazuje nekaj časa.)

Žid. O, sreče prevelike, Bakon, da sem tvoj vrstnik! Novo luč v znanstvu nam bodeš prižgal.

---

[1]) Kar govorim, to sem, t. j. mož-beseda

Bakon. Kakor vidiš, tiči vsa novost v tem, da se vedno naslanjam pri svojem preiskovanju na naravo, ne pa, kakor so to delali skolastiški modroslovci, na spekulacijo, na golo umovanje. Zato so jo zavozili. O, le držimo se trdnih tâl — grude, nature, in iz prikazni, ki jih sami vidimo, čutimo, slišimo, delajmo sklepe, inducirajmo splošne resnice.

Žid. Potemtakem imaš fizikališki poskus za edini vir trdnega spoznanja?

Bakon. Dà, moje načelo je čisto nasprotno preteklim vekom: vsa filozofija bodi naturna filozofija! In veš, prijatelj, v duhu že vidim, kako bodo prišli drugi modrijani za menoj in bodo opazovali naravne zakone in svet bo strmel nad novimi iznajdbami, ki jih bodo izumeli prijatelji, poznavatelji narave.

Žid. Častitam. Ti, Bakon, ti si prvi modroslovec nove lepše dôbe, ti si osvobodil filozofijo starih spôn! *(Poslovila se).*

Enajsti prizor.

Žid *(sam).* Le tako naprej! Nujna posledica bo, da pride logika, metafizika ob vso veljavo, hej, s tem pa je dobljeno vse, vse!

Dvanajsti prizor.

(Herbert Cherbury-ski in Žid.)

Žid *(se mu priklanja).* Slišal sem o tvoji modrosti in učenosti in sklenil sem postati tvoj učenec.

Cherbury *(začudeno).* Tak starec pa se hoče učiti?

Žid. Z leti raste vedoželjnost.

Cherbury. Poslušaj torej: jaz učim prav za prav le to, kar se na Angleškem sedaj sploh misli, piše in govori: da, kar je božjega v krščanstvu, nima nobene znanstvene podlage in se torej z znanstvenimi razlogi ne dá podpreti, in da sploh razodetja ne potrebujemo. Kakor je nesmrtni Bakon učil, da vse modroslovje bodi naravno, tako učim jaz: vsa vera bodi naravna, kakor jo kaže zdrava pamet, bodi človeška. Skrivnosti krščanstva so zoper naš razum in ne veljajo. Jaz čisto kratko pravim: Veruj v enega Boga, časti ga s poštenim življenjem in bodi prepričan, da dobiš na drugem svetu povračilo za to — to je moj nauk. Po njem se ravnaj, pa boš zveličan!

Žid *(briše si debele solze z oči).* Ves sem ginjen ... Jaz ... zveličan ... Že sem bil obupal, da nikdar ne bom; ti pa praviš, — da po tvojem nauku lahko ...

Cherbury. In da se o tem prepričaš popolnoma, ná, tu imaš moje spise: de causis errorum, de religione gentilium, pa de religione laici. Čitaj in misli!

Žid. Thank you, Mr. Herbert, Shank you. *(Gresta vsaksebi.)*

Trinajsti prizor.

(Trg v Londonu. Na sredi oder. Na odru kralj Karol I. z razgaljenim vratom, čakajoč smrti. Okrog njega člani trupnega parlamenta (rump-p.), na čelu jim Cromwell. Vse polno ljudstva. Od strani gleda hlastno tudi Žid.)

Žid *(za-se).* Tako dobre zemlje je ni kot je angleška; kar sem sejal, vse je vzrastlo, vse obrodilo sad, in kakšen sad! Meni sladak —! Seve Rimu, papistom, kralju kisel, grenak, toda ljudstvo ga uživa, uživa slastno! *(Molk. Sekira pade na vrat Karlu I., čegar glava odleti preko odra. Ljudstvo pa vpije: „Živela svoboda, živela ljudovlada!“)* Samo malo prehitro je vse to prišlo, prehitro! In kako vse gleda, ves svet proti Angleški! Hej, kmalu bodo začele tudi drugod padati kronane glave. *(Odide.)*

Štirinajsti prizor.

(Ljudski shod na največjem trgu v Londonu. Žid od vseh strani kliče in vabi ljudi ter jih goni skupaj na trg okrog govorniškega odra. Na odru stojé: pesnik John Milton, Tomaž Hobbes, Sidney in John Locke. Oglasi se najprej Milton.)

Milton. Meščanje, svobodni možje! 30 let je od tega, kar ste se vzdignili zoper Karola I. v krvavi revoluciji. Danes, ko pišemo že 1672, kršijo našo svobodo, kralj je na tihem zaveznik katoličanov. Vem, da tega nočete trpeti. Zopet mora priti do revolucije. In jaz pravim: narod ima pravico vzdigniti se zoper vladarja, kadar hoče. Narod vladaj in nihče drugi. In kot slovstvenik, ki želim slavo Angleški, zahtevam neomejeno tiskovno svobodo.

Narod. Very well! Takó je, takó hočemo i mi!

Hobbes *(daje znamenje, da hoče govoriti).*

Nekateri izmed ljudstva. Čujte, Hobbes bode govoril!

Hobbes. Očitali smo mi, da sem privrženec kraljev. Toda vi, možje, ste razumni dovolj, da bodete poslušali tudi tako mnenje, ki se morda ne strinja popolnoma z vašim. Najprej gledé na vero izjavljam, da je nimam nobene in da je po mojih mislih to gola človeška iznajdba, vendar pa kraljem koristna, da lože kroté nerazsodno množico. Cerkev mora biti čisto pokorna državi; država pa je nastala, kakor mislim, po svobodni pogodbi ljudi, ki so prvotno živeli vsak za-se, v divjem boju med seboj, a — so spoznali, da bi bil mir boljši, in v ta namen so ustanovili državo. Država pa ima neomejeno oblast, ki jo izvršuje kralj; kralju pa podložniki ne morejo kratiti oblasti.

Posamezni izmed ljudstva. Tega ne bodemo poslušali!

Žid *(proti občinstvu).* In vendar je dobro govoril, trdeč, da je država nastala po pogodbi. Voda na moj mlin!

Drugi glasovi. Mr. Sidney, govôri ti! Ti nam razodeni svoje misli!

Sidney. Moj govor bo kratek: strinjam se s svojim predgovornikom v tem, da je država nastala vsled svobodne pogodbe, a gledé na kraljevo oblast se ne strinjam.

Več glasov. Čujte, čujte!

Sidney. Jaz marveč trdim, da narod ima pravico, omejiti oblast svojega vladarja ali pa do cela jo premeniti.

Meščanje. Takó je! Do cela premeniti! Sidney je naš prijatelj!

(Slednjič vstane Locke)

Žid *(mirí ljudstvo).* Mir, ljudje, mir! Sedaj bode govoril največji modroslovec nove dôbe.

Locke. Ni kraj za to, da bi vam razkladal svoje modroslovske nauke, povem naj vam le, kakó sodim o našem državnem življenju. Saj se gré vendar sedaj za našo svobodo, ne-li? Torej povem, da jaz ločim dvojno oblast: ena dajaj zakone, zakonodajavna oblast, — druga izvršuj zakone, izvrševavna oblast. In sedaj me poslušajte: zakonodajavna oblast je edino le v — vaših rokah, v rokah ljudstva; izvrševavno oblast imej kralj.

Narod *(navdušeno).* To so besede, dà! Tako je! Mi hočemo dajati postave!

Žid *(za-se).* Dobro si jo pogodil, Locke! Zadal si smrtno rano vladarjem, ker odslej bodo le votle sence.

Locke *(ko se pomiré kriki in glasovi).* Dalje odločno in neustrašeno zahtevam versko strpnost, enake pravice za vse verske stranke, ker sem sploh za neomejeno absolutno svobodo vsakega poedinega človeka.

Ljudstvo. Svobodo vsem, le socinijancem ne in papeževcem.

(Zadnjih besed vtisk je nepopisen. Glasno hrumeč se ljudstvo razhaja. ***Žid*** *postoji še malo ter gleda za odhajajočim Locke-om, govoreč sam pri sebi:)*

Tvoje modroslovje, Mr. Locke, je preprostemu ljudstvu sicer še prikrito, toda razvijalo se bode dalje in dalje in slednjič, slednjič se razvilo v čudovito lep sestav: materijalizem, ki ga bo razumel vsak človek iz naroda. In na Bakona pa na tebe bodo kazali kot očeta tega najpopolnejšega, najumljivejšega modroslovja! *(Izgubí se.)*

Petnajsti prizor.

(Zopet London. Tako zvana „častitljiva“ revolucija je ravno izvršena: zakoniti kralj Jakob II. beži iz dežele na Francosko, angleško ljudstvo pa hiti naproti Viljemu Oranjskemu, ki si ga je samo izbralo za kralja, s táko lahkoto, kakor se odloži stara obleka in obleče praznična. Med množico, ki spremlja novega kralja v mesto, je tudi Žid.)

Žid *(zá-se).* Pomenljiv dan! Kaj smo vse dosegli! Versko svobodo za vse (izvzemši katoličane, to se razume!), in najširšo politiško svobodo! O, srečna Angleška! In za vse to imaš zahvaliti mene! *(Malo molči.)* Še nečesa manjka. Svobode na socijalnem polju še nihče ni proglasil. Hajdimo, poiščimo moža! *(Odide.)*

Šestnajsti prizor.

(Pri morju, kjer se Temza izliva vanj. Velikanske trgovinske ladije odhajajo in prihajajo. Nepopisno živahno gibanje. Po samotni stezi se sprehaja Adam Smith. Kmalu pride po isti poti Žid.)

Žid. Pa jo menda vendar ne misliš v Ameriko popihati, Adame?

Smith. Preveč ljubim domovino.

Žid. Čemu torej tako zamišljen?

Smith. Ker ljubim domovino!

Žid. »Ljubim domovino, ljubim domovino«, kdo te bo hu .... hočem reči, razumel.

Smith. Kaj me ne bi razumel! Pomagal bi rojakom rad do večje gmotne blaginje.

Žid. Poslušaj francoske »fizijokrate«, ki golčé: Laissez faire, laissez passer; le monde va de lui même.

Smith. Vse res, a meni to še ni dosti. Ne ujemam se ž njimi, ker trdijo, da skoro vse bogastvo izvira le iz pridelkov zemlje in govoré skoro samo o poljedelstvu; meni pa se zdi, da se bogastvo pridobi še tudi drugače.

Žid. No, kakó, kakó, govôri!

Smith *(kaže Židu popisan papirček).* Ná, beri! Tu so načrtane poglavitne misli moje nove teorije o narodnem gospodarstvu.

Žid *(čita).* »Delitev dela, menjavna vrednost, plačilo za delo, dobiček od glavnice, deželna renta, naravna in tržna cena, merkantilski sestav, kupičenje glavnice, državne finance, ljudsko blagostanje.« Povsem nova pota bodeš torej pokazal ljudem, po katerih se pride do prave sreče?

Smith. Nova, dà! Toda glej, nekaj novega nama ima povedati brez dvojbe tudi moj prijatelj David Ricardo, bankir londonski, ki ravnokar prihaja proti nama. Ali ga poznaš?

Žid. Stara znanca sva! Jaz poznam sploh vse poštene ljudi in jih tudi čislam.

Ricardo. Kaj pač tako ugibljeta in ukrepljeta?

Smith Pa raje ti povej, kaj nama prinašaš dobrega?

Ricardo. Dobrega ne prinašam mnogo, pač pa jako žalostno resnico za delavski stan. Premišljujoč namreč tvoje nazore, Adame, spoznal sem, da si delavski stan nikdar ne bo opomogel, zakaj v gospodarskem življenju vlada »železni«, mrzli zakon gledé na p l a č i l o, in ta pravi: plačilo za delo ne bo nikoli znatno presegalo vsote, ki je za življenje neizogibno potrebna, in to radi tega, ker je dognano: čim več se ponuja delavcev in čim manj jih je treba, tem manjše je plačilo. *(V tem stopi na prizorišče Robert Malthus.)* A še žalostnejšo resnico je našel naš prijatelj Malthus. Le poslušajte ga!

Žid, Smith *(ob enem).* Malthus, govôri, govôri!

Malthus. Jaz trdim, da delavski stan v gospodarskem »boju za obstanek« mora propasti, če se bo zarod množil v naravnem razmerju dalje; zakaj kapital se ne množi tako hitro kot delavsko prebivalstvo in bo torej naravna posledica ta, da bo vedno manj dela in vedno večja bêda.

Žid. Če primerjam med seboj vse, kar ste mi povedali vsi trije, prepričujem se čimdalje bolj, da nas more rešiti edino le s v o b o d n a t r g o v i n a; nje se morata oprijeti delavec in delodajavec. V svobodni trgovini se bodo razvile vse moči, ki zdaj še spé v delavcih in delodajavcih; pričel se bo boj, in v boju je — življenje. Πόλεμος πατὴρ πάντων. Da pa vse to uresničimo, spraviti moramo svoje misli med ljudi, s pomočjo tiska. Ali ste pripravljeni pisati knjige o idejah, ki ste jih ravnokar razvijali?

13

Smith in tovariša. Pripravljeni!

Žid. Dobro; tiskovne stroške prevzamem jaz na-se. Samo povej mi, Adame, kako bodeš naslovil ti svojo knjigo?

Smith. Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations.

Žid. In ti, Ricardo Daniel?

Ricardo. Principles of Political Economy and Taxation.

Žid. Ti pa, Malthe?

Malthus. An Essay on the Principle of Population.

Žid. In sedaj na delo! *(Oni trije odidejo. Žid ostane).*

Sedemnajsti prizor.

Žid *(sam).* Verska, politiška, gospodarska svoboda, vse doseženo! Takó domačega se čutim v tej deželi ... vedno bi hotel ostati tu ... *(Zamisli se.)* Oh, samo nečesa še pogrešam do popolne sreče. Takó sam sem, sam, in človeku ni dobro biti samemu. Pa kje sem že to slišal, kje? *(Prime se za čelo.)* Uh, davno, davno! Dà, dà, ženice mi je treba. Brez nje je življenje tako pusto, in zdaj bi nama dobro šlo: svobodna trgovina, neomejeni boj za obstanek — kaj za to, če ginejo milijoni od lakote, da le jaz dobro živim! *(Odhaja.)*

Osemnajsti prizor.

(L. 1717. Grad v Londonu. Topovi. Žid jih nabija ter strelja. Grmi po celem Londonu. Ljudje postajajo in štejejo. 33 strelov! Nekateri hité na grad ter vprašujejo Žida, kaj pomeni streljanje.)

Množica. Mar streljaš na čast sv. Janezu Krstniku, ker je danes baš 24. junija?

Žid. Tepci!

Množica. Ali se je morda rodil kralju prestolonaslednik?

Žid. Bedaki.

Množica. Povej nam, čemu si streljal, in sicer ravno triintridesetkrat, če ne — *(obkolijo ga in mu preté s pestmi).*

Žid *(prestrašen).* No, ker ste tako silni, vam povem. V gostilni »pri zlatem jabolku« se je rodila danes najlepša gospodična, kar jih je kdaj bilo na svetu in jih še bo, in mogočna bo, da se ji bodo klanjali cesarji. Če ne verjamete, pojdite gledat! *(Množica jo udere v mesto. Žid počasi za njimi.)*

Devetnajsti prizor.

(Gostilna pri „zlatem jabolku". Žid sedi pri zibki ter ziblje v njej povito dete.)

Žid *(poje):*

Aja, tutaja,
Žalost odhaja,
Slast me navdaja,
Aja, tutaja!

O, kakó lepo dete, takó lepo že zdaj, kakšno bo šele, ko vzraste!

Aja, tutaja, aja tutaja!

In pa kakšno lepo ime imaš, dete premilo! »Framasonska loža!« Kako to zveni po ušesih! In kako se rima!

Oj, ti divna Loža,
Ti si moja roža,
Če te kdo ne boža,
Vzame se mu koža — koža!

Ha, pa kaj opažam? Lej, lej, čim delj jo gledam, podobniša mi je: vse, oči, nos, usta, vse, kakor pri meni!

(Pôje): Aja tutaja, aja tutaja,
Loža, gartróža,
Aja, tutaja!
Ti boš moja, jaz bom tvoj!
Aja, tutaja!

(Poljublja jo kakor besen in njegov kačji jezik šviga razdražen vèn in noter)

Dvajseti prizor.

(Nekaj let pozneje.)

Žid *(ves zamišljen).* Silno brihtna je; sam ne vem, kaj naj bi ji še dal v roke? Vse angleške modroslovce in deiste je že prečitala. *(Kratek premolk.)* Ahá, že vem! Komenskega še ni čitala, še tega ji prinesem! *(Odhaja.)*

Edenindvajseti prizor.

(Gospodična . · . Loža, pozneje Žid.)

Loža *(sama).* Kakó se mi studijo ti razločki, ki so med ljudmi vsled rodú, ali zaradi vere, stanú, narodnosti; studijo se mi in jaz jih hočem odpraviti. S čim? Čakaj! Poudarjala bom vedno in povsod, da smo vsi ljudje, in da je to najlepše, biti človek, pravi, čisti človek, in nič druzega. O, vem, do solz bodo ginjeni ljudje, ko bodo slišali, kako lepa in dobra je gola človečnost! Kaj nam je treba nadčloveških naukov? Bodimo ljudje, ljudje! Humanitas, humanitas! Kaj mučite ubogo človeštvo z razodetimi verami? Vse vere so enako dobre ali, če hočete, enako slabe. Saj so vse polne sebičnosti, nestrpnosti! Najboljša je tista, ki ljubi brez predsodkov, s krotkostjo, dobrotljivostjo, vdanostjo! In to vero čiste človečnosti hočem učiti jaz, jaz!

Žid *(vstopi, zveženj knjig pod pazduho noseč).* Hu, kako mi je vroče, to je teža!

Loža *(hití k njemu ter ga objame).* Kaj pa si mi vendar prinesel, moj ljubi?

Žid *(blaženo).* Duševne hrane, srček! Tu je imaš za nekaj časa dovolj. *(Razklada knjige po mizi)* Spisi Ivana Amosa Komenskega so. Prav pripravno berilo za-te, za tvoja leta. Komenský je bil po rodu Čeh, po stanu evangeljski duhovnik. Pa saj tebi je vse eno, ta ali oni stan, kaj ne? Lej, tu prva knjiga ima naslov: Opera didactica omnia. Amstelod 1657; druga: Historia fratrum Bohemicorum, accedit eiusdem auctoris panergesia sive excitatorium universale, ad cuiusvis loci et ordinis in Europa viros... Halae 1702; in tretja, lej, ta je bila tiskana pa v Londonu samem in je znana skoro vsakemu olikancu: Pansophiae prodromus Londini 1639.

Loža. Hvala ti lepa, da tako skrbiš za mojo vzgojo.

Žid *(presrečen).* Vsak ženin si mora sam vzgojiti svojo nevesto.

Loža. Časih pa tudi nevesta vzgaja ženina.

Žid. Vzgojujva se torej skupno, da ne bo prepira! *(Odhajaje.)* Mej tem, ko boš čitala Komenskega, stopim malo na Nemško, priporočit se nekaterim prijateljem, da napišejo za-te kaj zanimivega. *(Odide.)*

Dvaindvajseti prizor.

Lipsko. Lessing, Herder, Žid.

Žid *(ko so se nekoliko časa že pogovarjali.)* Ali smem torej upati, da napišeta kaj za mojo nevesto? Hvaležna vama bo, in to vama povem: ona bo razširila vajino slavo po vsem svetu, in da je spis tudi suh, ona ga bo razglasila kot biser nemške poezije.

Herder *(podaja mu roko).* Jaz se takoj usedem ter pričnem pisati »Ideen zur Geschichte der Menschheit«. V enem mesecu dobiš knjižico po pošti.

Žid. Hvala ti! In ti, Efraim?

Lessing. Dve ideji nosim s seboj v glavi že dolgo; ravno prav; spravim ji na papir v zabavo tvoji nevesti; in sicer bo eno delo v prozi: Die Erziehung des Menschengeschlechtes — drugo v poetiški obliki: Nathan der Weise.

Žid. Vesta kaj, gospoda, nič ne bodeta pošiljala po pošti. Par potov moram storiti do prusovskega kralja Friderika II. in do nemškega cesarja Franca; nazaj gredé se oglasim v Lipskem in tedaj mi dasta svoje spise.

Herder. Prav takó! Srečno hôdi! *(Vsaksebi.)*

Triindvajseti prizor.

(Zopet London. „Pri zlatem jabolku“. Loža. Žid.)

Žid. Zdrava, rožica — Ložica! No, kakó ti ugaja Komenský?

Loža. Izvrstno! Glej, kar cele stavke sem prepisala iz njega v svojo »knjigo konstitucij«.

Žid. No, me veseli! In tu ti prinašam iz Nemčije od Herderja, nekaj pa Lessinga. Potem pa pozdravov od vseh strani, vse je navdušeno za-te, vse te vabi, da se pridi pokazat, po vseh mestih ti zidajo templje, kjer te hočejo slovesno sprejeti; strmi! Friderik II. sam, dà, sam cesar Franc, oba te pozdravljata in pravita, da bi si štela v veliko srečo, ako bi se seznanila s teboj!

Loža *(zaničljivo).* Pusti to, saj veš, da jih zaničujem, mogotce. Prilaščujejo si oblast, češ, od Boga jo imamo, med tem, ko je v resnici vsa oblast od ljudstva. Človeštvo, človeštvo, kakó si izgubilo vse pravice! Da je po mojem, pomečem danes vse vladarje s prestolov ter ustanovim svetovno ljudovlado!

Žid *(od veselja poskoči).* In to svetovno ljudovlado bodeva vodila midva, kaj ne, Ložica-rožica?

Loža. Dà, midva edina. Vse bo pod nama.

Žid. O, krasno, krasno! Ložica, ti moraš biti moja. Kar najprej mogoče mora biti poroka. Samo eno pot še storim preko morja. Saj veš, zakaj. Ti moraš biti bogata, najbogatejša nevesta na svetu. In jaz ti sam preskrbim doto, kakoršne še ni imela nobena cesarska nevesta. Pa tu na Angleškem ne dobim denarja, vse je požrl Henrik VIII. Na Francoskem, Nemškem, v Avstriji, tam ga še imajo; bodeš videla, cele vreče ti ga prinesem. In tedaj, ko se vrnem, tedaj bo poroka, kaj ne, Ložica framasonska? *(Zavrtila se parkrat po sobi, godci pa zagodejo tisto Vodnikovo: . . . „Ko nazaj pridemo, póroka bo!“)*

Štiriindvajseti prizor.

(Žid stopa pri Calais-u na francoska tla.)

Žid. Usodepolni trenutki! Kakó, oj zemlja, da se ne streseš pod menoj? Mar ne čutiš, koga nosiš? — Nič ne čuti. Še bolje! A čutila bodeš, ko bodeš pila kri Francozov! — Kakó naj pričnem? No, to se ume, zopet staro pesem: najprej zahtevajmo versko svobodo ter hujskajmo zoper Rim; — potem zahtevajmo politiško in slednjič gospodarsko svobodo. Pa kaj ti je? Ali se ti ni začelo že gabiti vedno isto delo, isto ščuvanje? Potrpi, potrpi, kmalu bo vse dobljeno — in neizmerno bogastvo ti pride v roke; a kar je še več — čaka te ljubezniva nevesta! Homo relinquet omnia et adhaerebit uxori suae. Dà, vse bi dal za-njo, vse! V resnico, kar zaljubljen sem. Kdo bi bil mislil, na stara leta!

Mlade norosti
Iz groba gredó . . .

Eh, kaj hočemo! Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan! ali pa še bolje: hinab! Hahahá! — Pa reci, kar hočeš, ločitev od nje mi trga srce . . . Izjokal bi se . . . Ne, ne! Še nikoli nisem jokal, še tedaj ne, ko me je On treščil z nebá, hahahá! Jokal! Ahasver jokal! Začnimo hitro, z vso silo, na vseh koncih, in potem se vrnemo slovesno — z milijoni po ljubljeno nevesto. *(Maha jo proti Parizu.)*

Petindvajseti prizor.

(Versailles. Kraljevi dvor. Mladi kralj Ludovik XIV. sedi na prestolu. Pred njim Žid.)

Žid. Christianissime rex, kaj pa ti je vendar, da si ves bled? Mar si bolan?

Ludovik. Mar ne veš, kaj se je zgodilo?

Žid. Kaj? gotovo kaj strašnega.

Ludovik. Gotovo! Pomisli: v jezuitskem kolegiju mojega glavnega mesta Pariza so imeli 12. decembra slovesno disputacijo, pri kateri je mlad pater trdil, da je papež nezmotljiv v verskih rečeh. Pomisli, če to ni grozno? Ni li to napad na moje kraljevo veličastvo? Če je papež nezmotljiv, ali ni potem vzvišen tudi nad državo? In vendar: l'état c'est moi!

Žid. Kaj bi si grenil življenje! Skliči cerkveni zbor v Pariz, in škofje in janzenisti in vsa tista sodrga ti radostno pritegne, karkoli boš zahteval.

Ludovik. Dà, cerkveni zbor! Tam hočemo pokazati papežu, da smo na Francoskem mi gospodarji! *(Avdijencija je pri kraju)*

Šestindvajseti prizor.

(Pariz. Cerkveni zbor. Navzočih 34 škofov in 37 drugih duhovnikov, največ zagrizenih janzenistov. V začetku se sliši hudo govorjenje. »Papež nam krati pravice! Papež nima nič govoriti na Francoskem. Prosimo kralja, da nam pomaga zoper papeža.«)

Žid *(stoječ ob strani, mane si roke od samega veselja).* Tako dobro še nikdar ni šel moj mlin, kot sedaj; francoski škofje mi ga sami gonijo. Le zoper Rim, le udrihajte po papežu, le proč z njegovimi pravicami, potem pa stopim jaz na noge, vi, privrženci kraljevi, ter vam vzamem vse pravice! Hahahá!

Bossuet *(nastopi ter čita sklepe o galikanskih svoboščinah).* Častiti zborovavci! Po dolgotrajnem premišljevanju smo sklenili, da predložimo nastopne štiri resolucije njegovemu kraljevemu veličanstvu v potrjenje. 1. Peter in njegovi nasledniki imajo oblast le v duhovskih zadevah, ne pa v svetnih. *(Žid: Tako je! S politiko nimajo nič opraviti. Papež, škofje naj se ne vmešavajo v politiko!)* 2. Ta oblast je omejena po sklepih kostniškega cerkvenega zbora *(papež je namreč podložen vesoljnim zborom).* 3. Papeževa oblast se mora na Francoskem ozirati na predpise, običaje in načela francoske cerkve. 4. Beseda papeževa ni da bi vselej veljala, razven če mu pritrdi vesoljna cerkev. *(Glasno odobravanje.)* Messieurs! Sporočiti vam imam slednjič tudi to, da je kralj Ludovik XIV. blagovolil potrditi te svoboščine galikanske cerkve ter ukazal učiti jih po vseh šolah. Mladina naj izvé, da ima francoska cerkev — svoboščine! *(Klici: Vive le roi!)*

Žid *(osramočen).* Zopet sem se nekaj naučil! *(Sklep zborovanja.)*

Sedemindvajseti prizor.

(Semenj v Parizu. Narod od vseh strani Francoske vrví sem ter tja. Vsi stanovi zastopani: duhovniki, profesorji, državni uradniki, meščanje, vojaki; ženskega svetá je vse polno okrog „štantov". Žid nosi pod pazduho cel kup brošuric ter vpije: „O svobodi rimskega papeža!" — Kdo kupi? Deux sous! Achetez, achetez — kupíte! —)

Prvi meščan. Kaj se dere ta pokveka?

Drugi meščan. O svobodi rimskega papeža kričí!

Prvi meščan. Pokličiva policijo, da ga zapre! *(Meščana odideta. — Pridrvi se trôpa otrók za židom ter vpije):* Mi smo janzenisti, mi smo janzenisti!

Več ženskih. Le še enkrat zini o svobodi rimskega papeža, potem pa ne bodeš več! Me držimo z janzenisti in črtimo Rim in črtimo jezuite!

Druge ženske. Na kosce se damo sesekati, če treba, za janzeniste. To povej Rimu, ki si ponuda (agent) rimskega papeža in jezuitov.

Uradnik *(k tovarišu).* Sicer ne vem, kaj učé janzenisti, pa mi je vse eno, a ž njimi držim, ker so zoper Rim in jezuite!

Duhovnik *(Židu).* Mólči o svobodi rimskega papeža! Tu poznamo le galikanske svoboščine! *(Žid zbeži)*

Osemindvajseti prizor.

Žid *(sam).* Toliko, da sem jim ušel. Kdo bi si bil mislil: bolj skoro črtijo Rim in jezuite, kakor jaz sam. A najbolje je pač to, da duhovni sami pomagajo. Kakó sem že slišal nekje: vsako kraljestvo, če je samo v sebi razdeljeno... ali kakó že? No, bodi temu kakor hoče, gotovo je, da francoski narod meni zorí. Sedaj mi je treba le še v nemškem cesarstvu sprožiti misel o cerkveni svobodi, sevé, v mojem zmislu, potem — potem pa se udarimo. *(Odide.)*

Devetindvajseti prizor.

(Zopet Pariz. Kavarna. **Žid** piše pismo svoji nevesti Loži na Angleško. Pišoč govori glasno, da ga občinstvo razume.)

Ljuba moja Loža!

Od samega veselja se mi roke tresejo, ko Ti pišem to pismo. Vse mi gre po sreči. Preteklo leto sem bil na Nemškem, še-le včeraj sem se vrnil s popotovanja. Nekoliko sem sicer še utrujen, vendar srce, kipeče od radosti, ne miruje, dokler Ti ne razodenem vsega, kar sem dosegel. Vidiš, ljuba moja, najboljša pot, da prideva do svojega cilja, je res ta, po kateri hodim že od Martin Lutrovih časov, namreč cepiti, razdruževati katoliško Cerkev, ščuvati škofe in nižjo duhovščino zoper papeža, prigovarjati jim, da zahtevajo enakih pravic, kakor jih ima on, in slednjič — kar je najboljše — da se kar popolnoma odtrgajo od Rima ter ustanové narodno cerkev. V ta namen sem torej potoval v Nemčijo Že na potu izvem, da je v Trijeru neki škof, Nikolaj Hontheim, ki je bajé precej takih misli kakor janzenisti na Francoskem. Brž jo mahnem k njemu. Sprejet sem bil prijazno. Povabil me je, naj ostanem dalje časa pri njem. Nisem se mu ustavljal, ostal sem. In sad najinih pogovorov, ki sva jih imela med tem časom, je knjiga, ki jo je ta škof spisal pod izmišljenim imenom „Justinus Febronius“. Naslov je sicer nekoliko dolg: „Justini Febronii J. C. de statu Ecclesiae et legit. potestate Rom. Pontificis liber singularis ad reuniendos dissidentes in religione christianos compositus...“ Res, liber singularis!! nekaj posebnega je ta knjiga. Sicer pravi, da želi pospeševati le spravo med katoličani in protestanti, toda v resnici namerava vse kaj drugega. Zlasti je naperjena proti papežu. To mu bere levite,

hu! Pravi: papež je le prvi med enakimi, nima torej za las večje oblasti ko drugi škofje; tudi so si prilastili papeži v preteklih stoletjih toliko predpravic, da je sedaj skrajni čas za škofe, ustaviti se temu nasilstvu in nazaj zahtevati pravice, ki so jim jih vzeli papeži. In če papež radovoljno ne odstopi pravic, naj škofje cesarja in kneze pokličejo na pomoč, ki jim bodo brez dvojbe radi pomagali. Vsak škof je prav za prav neodvisen v svoji škofiji od papeža, vsaka škofija skoro kakor Cerkev sama za-se. Ti ne veš, ljuba moja, kako je zašumelo po vsej Nemčiji, ko je ta knjiga zagledala beli dan. Govorilo se je povsod in se še govori samo o njej. Res, da so katoliški učenjaki strastno pobijali in jo še pobijajo, toda štirje kalini so se le našli, štirje nadškofje, ki so se usedli na te limanice in brž zahtevali od papeža. češ: Daj nam nazaj predpravice, ki si si jih prilastil, nazaj! Mi hočemo biti neodvisni od tebe! Cesar, pomagaj nam, da pridemo do svojih pravic! To so nadškofje: mogunški, trijerski, kolonjski in solnograški. Zmešnjava je velikanska. Pomisli le: najviše glave zoper papeža, in cesar naj pomaga! To je krasna komedija! Smejal sem se, da bi se bil skoro valjal po tleh. To novo strujo zovejo **Febronijanizem.** *Meni pa bo prekrasno služila, da uničim papeštvo in ž njim ob enem krščanstvo. Mar se Tebi ne zdi tudi tako, lepa moja Ložica? In na razvalinah papeštva bodeva midva plesala na dan najine poroke Pridi, pridi skoro zaželeni dan! Z veseljem Ti sporočam tudi to novico, da sem tu v Parizu pridobil kar celo armado „filozofov“ za-se. Videl sem namreč, da „farška“ nadvlada le prepočasi razpada, čeprav ji sami pridno kopljejo grob. S pomočjo „filozofov“ pojde pa po bliskovo. Pred leti sem na Descarta stavil vse upanje. da bo on podrl cerkvene „dogme“. In res je bil lepo začel, trdeč. da mora pravi modroslovec biti prost vseh predsodkov. Vesel sem bil, da je zavrgel peripatetiško modroslovje in Tomaža Akvinskega bogoslovje, sploh vso prejšnjo filozofijo. Vesel sem bil. pravim, in začel sem upati, zlasti, ko je tak lep vvod napravil: začetek modroslovja je dvom; dvomiti moramo o vsem, samo o tem ne, da mislimo. In potem: cogito, ergo sum. Toda mož mi ni ostal zvest. Pričakoval sem, da bo od dvoma prišel do ateizma; ná, pa povsod in vedno zagovarja bivanje božje. K sreči je spoznal to Descartovo zmoto David Hume, posegel nazaj po dvomu ter vvedel v modroslovje skepticizem. Hume — sicer si ga morala poznati, saj je bil Anglež in je deloval, ko si Ti bila še mlada — je dobil v Parizu jako vnetega naslednika. Pierre Bayle mu je ime, ki je tudi skeptik in še hujši ko Hume. Srečen slučaj je hotel. da je tudi profesor. in takó je vcepil v mnoga*

mlada srca skepticizem in ateizem. In ti mladi ljudje bodo sedaj moji pomočniki. Baš danes sem jih sklical k javnemu shodu. Že me čakajo zunaj; zato sklepam to svoje pisanje ter Ti podajam roko čez hribe in doline in čez to zeleno morje.

Ves Tvoj

Ahasver.

(Zgiba pismo in pečati.)

Trideseti prizor.

(Trg v Parizu. „Filozofska« armada stoji v polni paradi, v nepregledni vrsti. Na čelu jej je Voltaire, pobočniki: D'Alembert, Diderot in Damillaville. Vsa armada je nenavadno „uniformirana“: mesto svetlega meča ima namreč vsak filozof gosje pero za ušesom. — Čez nekaj časa nastopi Žid. Voltaire in vsi za njim mu „salutirajo“. Žid jim odzdravlja. Nato se ustopi predenj ter prične:)

Voltaire: Notre très-cher commandant!
Povabil si nas k posvetovanju. Kakor eden mož smo se vzdignili in prišli. Glej, koliko nas je. Cela armada — filozofov. Bojevati se hočemo. Neki hrvaški pesnik pravi:

Što su gvoždjem otci bili,
Nek su perom sad sinovi.

Ker morda ne znaš hrvaščine, naj ti prevedem te besede:

Nos pères combattaient aux armes blanches,
Que les fils combattent aux plumes.

In zoper koga se hočemo bojevati? Naj čuje ves svet: zoper vse, kar se je do sedaj verovalo in zoper vsako, katerokoli oblast, avtoritato. Bojevati se hočemo v ime pameti in svobode! Bojevati se hočemo za smrt in življenje! *(Vsa armada ploska.)*

Žid *(gladi si sivo brado, potem začne:)* V imenu pameti in svobode Vas pozdravljam. Skrajni čas je, da ste se oborožili, messieurs. Anglija, glejte, se je že osvobodila sramotnega gospodstva katoliške duhovščine, istotako Nemčija. Tlačeno ljudstvo se je globoko oddehnilo, ko so vrli možje vrgli s prsi grozno môro katoliških »dogem«. Vse stroke vêde se zdaj veselo razcvitajo, odkar je minila strupena zima katoliške hijerarhije. Le Francoska, ta hlapčuje! S silo so zatrli reformacijo, ki jo je bil pričel nesmrtni Kalvin, s silo vas oklepajo v jarem katoliške vere. Sramota! Ali ne vidite groznih posledic? Ali ne vidite, kako je vsled tega vse gnilo in pôdlo, gnil najvišji dvor, gnila despotiška duhovščina, ki pospešuje, kar le more, nevednost in praznoverje, samo da ohrani gospodstvo. Prijatelji, povejte, hočete li še dalje gledati to sramotno suženjstvo lepe francoske dežele?

Vsi. Smrt vsemu, kar gospoduje!

Žid. Sedaj vam povem, kakšna misel se mi je rodila. Filozofi, pisatelji, čujte me: Francoska mora postati ljudovlada!

Vsi. Vive, vive la république! Mort au roi!

Žid. A predno umorimo kralja, pomoriti moramo duhovne, ki so najboljša opora prestolu.

Didérot *(stopi iz vrste ter zavpije na ves glas):* Poslušajte me: jaz vam obetam in prisegam, da ne bodem miroval prej, dokler ne zadavim zadnjega francoskega kralja s črevesi zadnjega duhovna. *(Glasni in burni viveklici.)*

Žid. In potem, potem ko se Francoska poljudovladi, potem bomo delali na to, da poderemo vse prestole in vse oltarje celega sveta. Ste li za ta predlog?

(Vsi gromovito zavpijejo: Smo, smo! Nekateri vihté peresa drugi stiskajo pesti.)

Voltaire. Samo jeden oltar naj ostane, oni, ki bomo na njem postavili boginjo pameti.

Žid. Da, boginjo pameti! In sedaj, tovariši, še en predlog. Časih je bilo najhujše orožje na svetu meč, danes je pero. Francozje so storili mnogo slavnih činov z meči, mi, tovariši, premagamo s tem novim orožjem, s peresom, lahko ves svet. Zato predlagam: združimo se in spišimo delo, kakoršnega še ni videl svet, spišimo enciklopedijo vsega človeškega znanja, in sicer vse z našega stališča pameti in svobode.

(Nepopisno navdušenje. Vse vpije: Vive l' Encyclopédie!)

Voltaire. In kakšno nam bodi geslo, da se bodemo vedno ravnali po njem in poznali drug druzega?

Žid. Po mojih mislih bodi: »Écrasons l' infâme.«

Vsi. Izborno! Prekrasno! »Écrasons l' infâme!«

Voltaire. Dovôli samo še to vprašanje: kaj naj umevamo pod besedo l' infâme, katoliško cerkev ali Kristusa in krščanstvo?

Žid *(smejé se)* Odgovor je lahek: oboje!

Vsi. Dà, dà, oboje!

Žid. Predno začnemo pisati, določimo le še urednika. Kdo bodi urednik?

Vsi *(enoglasno).* Ti nam bodi! Vive le rédacteur!

Žid *(priklanjaje se na vse strani).* Kako naj Vas zahvalim za toliko zaupanje? Preveč me je iznenadila ta izvolitev . . . Vendar naj bo, sprejmem. Storil bom, kar bo v moji moči. Vse za pamet in svobodo! *(Gromovito ploskanje.)* Sedaj pa, mes trés-chers camerades, izvolite, izvolite predstaviti se mi, da bodem vsakega poznal. Vsak naj pove tudi stranko, h kateri se prišteva.

(Začne se predstavljanje. Prvi se predstavi Voltaire.)

Voltaire. Mene že poznaš in veš, da sem deist.

(Za njim se predstavlja D' Alembert.)

D'Alembert. Moje modroslovje je — skepticizem.

(Iz vrste stopi ter se predstavlja:)

Damillaville. Mene zovejo vsi »črtitelja božjega«.

Diderot. Naravnost povem, da sem ateist.

Voltaire. Dostavim naj, da prijatelj Diderot zasluži priimek: vulkan, ognjebljuvavnik. On kar bljuje iz sebe ogenj in smrt nad sovrage pameti in svobode.

(Nato se predstavljajo po vrsti: Lamarck, Holbach, Lamettrie, Helvétius, Condorcet, Laland, Volney idr. idr. brez konca in kraja.)

Lamarck. Panteist!

Holbach. Do cela materijalist.

Lamettrie in Helvétius *(ob enem).* Oba isto, kar najin prednik, materijalista.

Žid. Dosti, dosti! Srce mi poskakuje od radosti, da smo se našli, sami lepi, plemeniti duhovi. Če tudi smo gledé nebistvenih stvari različnega mnenja, vendar ena misel nas druži vse: Écrasons l'infâme.

Vsi. Oui, écrasons l'infâme! *(Odhajajo.)*

Edenintrideseti prizor.

(Zopet Pariz. Velikanska dvorana. Sredi dvorane velikanska okrogla miza. Na mizi nizek kotel, poln gnojnice. Okrog mize sedé po vrsti „filozofi" francoske revolucije, sami pisatelji: Voltaire, Diderot, D'Alembert, Holbach itd. itd. Vsi pišejo z neznanskim ognjem. Peresa pomakajo v kotel gnojnice. Na vzvišenem mestu je postavljen kateder: za njim sedi Žid z naočniki, urednik enciklopedije. 27 knjig je že napisanih. Razpostavljene so po vsej dvorani ob stenah. Cela skladovnica jih je, segajoča do stropa. Vsaka knjiga nosi na hrbtu napis: Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres . . . . Paris 1751. . . . Ljudje prihajajo trumoma ter kupujejo to najnovejše delo. Mnogi je poljubljajo kot pravo pravcato evangelje. Žid preobrača liste ter čita. Časih se na tihem namuzne, da se mu usta odpro do ušes, časih se zakrohota na glas. Naenkrat pa vstane ter vsklikne:)

Gospôda, izraziti vam moram svoje popolno zadovoljstvo. Vse, kar sem čital do sedaj, vse je izborno. In pa kako dosledno! Dobro ste jo pogodili, ko ste mesto besede »Bog« in »previdnost božja« vedno pisali »natura«. To je edino prav in dosledno. Pod besedo »duša« se je skazal pisatelj pravega mojstra-materijalista. A kar mi ugaja najbolj, je to, da namesto dokazov zoper katoliško vero in nravnost odgovarjate z dovtipi. Dà, dà, čemu dokazov? pokažimo le, kako smešno, neslano je katoličanstvo in vse pojde za nami. Le tako naprej! Vse bodi enotno, kakor da je pisal vse članke samo Voltaire ali Diderot ali kdo drugi izmed vas. — In, da bodete delali s toliko večjim navdušenjem, slavna gospôda, ozrite se le okrog sebe in poglejte: ljudje kar sipljejo v dvorano ter kupujejo plodove vašega duha ter beró, požirajo, se navdušujejo za vas in za vaše ideje . . . Gospôda! še nobeno človeško delo ni imelo takega uspeha, kakor ga ima že sedaj vaše. Zato kličemo: Continuez, écrivez, achevez!

Voltaire *(vstane ter srdito vrže pero po tleh):* Kdo bo pisal s tem črnilom! Preredko, premedlo je! Monsieur le rédacteur, prilijte hudičevega olja! Plus d'infernalisme, plus d'infernalisme!

(Pisatelji se lotijo z novim navdušenjem dela; peresa kar odskakujejo od papirja.)

Dvaintrideseti prizor.

(Pariz. Kavarna. **Žid** puši fino smodko ter piše:)

Premila Loža!

Ako bi Ti hotel pisati prav na kratko, zapisal bi samo te-le besede: pripravi si ženitovansko obleko, zakaj najina poroka se bliža. Na Francoskem je vse v mojih rokah. Vera je izpodkopana, ker vse hoče imeti svobodne misli v tem oziru, libres pensées. Posrečilo se mi je pa tudi v politiki dobiti môž, ki so za svobodo, za mojo svobodo. Zlasti dva taka moža Ti moram imenovati, ker bila bi neolika, ne poznati njiju imen. Prvi je Baron **de Montesquieu.** *Drugi pa J. J.* **Rousseau.** *Montesquieu je zeló nadarjen mož, ki je mnogo potoval in pozna francoski, pa tudi druge narode. V svojih perzijskih pismih — Lettres persanes — ostro šiba francoske razmere, a v svojem najslavnejšem spisu „O duhu zakonov“ — De l'esprit des lois — kar naravnost zahteva politiško svobodo s tem, da se uvede konstitucija, da se razdeli despotiška oblast kraljeva v zakonodajavno, ki jo bo imelo ljudstvo v rokah, in izvrševavno, ki jo imej kralj. Kako je mož govoril Francozom iz srca, pa ne samo Francozom, ampak skoro vsemu svetu, vidiš tahko iz tega, da so poslednji spis v poldrugem letu morali dvaindvajsetkrat natisniti. Toda še slavnejši je sentimentalni Rousseau. On je pravi ženij. Tako navdušeno, tako ognjevito, mislim, še nihče ni zagovarjal svojil nazorov, kakor ta pisatelj. Vrnimo se, kliče vsem, vrnimo se v naročje materi naravi — retournons à la nature — vsa sedanja omika je napačna, ker je ustvarila tak prepad med stanovi, ki smo vendar vsi, vsi enaki. Svobodno so živeli ljudje iz prva, šele kasneje so naredili pogodbo — contract social — da hočejo živeti skupno in so si izvolili vladarja, toda vsak trenutek ga zopet lahko odstavijo. In prvotna, naravna vera je bila istotako najčistejša. Krščanstvo jo je popačilo; krščanstvo odtujuje sinove domovini, pospešuje trinoštvo, slabí pogum v boju za domovino. Zato, ah, retournons à la nature! Navdušenje za spise Rousseanjeve, zlasti za „Emila“ in „Nouvelle Héloise“ je nepopisno. Druga polovica tega stoletja je njegova, on ga vodi s svojimi idejami. Množica dere za njim. Ženski svet nori za-nj, in Rousseau sam priznava, da jih je celó v najvišjih krogih malo, ki jih ne bi pridobil za-se, ako bi poskušal. Tako vidiš, draga moja, z neznansko hitrostjo jadramo proti politiški svobodi, proti socijalno-demokratiški ljudovladi. Ne bo dolgo, ko odstavimo kralja, in potem, — potem Ložica, bode kralj — Ahasver, večni Žid, in kraljica bodeš Ti. Sedaj se šopiri še Marija Antoaneta, kmalu pa bodeš sedela na*

njenem mestu Ti in nobena druga. Sicer Ti moram pripomniti, da se je zoper mojega Rousseau-a vzdignila stranka „fizijokratov“ ali „narodnih gospodarjev“, kakor se imenujejo sami, toda ni nevarna. nasprotno, tudi ta stranka dela za-me. In kako? Pobija sicer revolucijske misli Rousseau-ove, a prav tako strastno pobija tudi krščanstvo, zlasti pa nauk o zatajevanju in pokori, trdeč, da zato živimo, da uživamo, in to bodi najvišji cilj državi, da preskrbi vsem državljanom največjo mero uživanja na tem svetu, ker potem po smrti ni ničesar več. Da pa dobimo sredstev za uživanje, vladaj sloboda v trgovini, brez carine in določb, davki naj bodo za vse enako visoki. Odpravijo naj se vsi privilegiji in monopoli, odpravijo naj se vse zadruge, sploh država se ne vtikaj v trgovinski razvoj. Laissez faire, laissez passer! Svoboda, neomejena svoboda na gospodarskem polju, svobodno tekmovanje, — Tako je sedaj vse napeljano, vse hlepi po svobodi, ki sem jo jaz vedno oznanjeval. In ker v trenutku te zaželene svobode še ni, je vse nezadovoljno, strašno nezadovoljno; povsod vre, in kakor v ognjeniku se pripravlja nekaj groznega, česar svet še ni doživel. In dasi gospoduje povsod tolika nezadovoljnost, vendar so višji krogi slepi in gluhi. In duhovniki? Veš kaj je rekel moj prijatelj Mercier nedavno vpričo vsega Pariza? Rekel je: „Najmanj predsodkov, verskih namreč, v zmislu Voltairovem — ima, kaj menite? — duhovščina“. Nekateri so deisti, drugi očitni ateisti. Ali nisem izvrstno napeljal vode na svoj mlin, ljuba Ložica! O, ko odprem zatvornico, to bomo mleli, mleli, da bo veselje! Pa veš, kaj bom najprej zavalil na kamen? Najprej zmeljemo glave duhovnov, potem kraljev in na to druge. Vedno bo dovolj moke in vode tudi, saj je že sedaj kar cela reka! Celó ženske, čuj me Ložica, celó ženske oznanjujejo revolucijo, ljudovlado, svobodo, pogin krščanstvu. In tako ne mislijo samo Francozi; z njih slovstvom, ki zahaja daleč tja čez meje, so se razširile te ideje tudi po Nemškem, Avstrijskem, Bavarskem, Belgijškem, Holandskem, Španskem, Portugalskem, Laškem, povsod, povsod. Vse čaka, kdaj, kdaj — udarimo. Na-me gleda vse, kdaj bom dal znamenje. Za sedaj hočemo poskusiti, če smo kaj močni. Kmalu se bo govorilo po vsem svetu. Kmalu, kmalu izveš tudi Ti. Za enkrat Ti povem le to, da najprej napademo jezuite in jih uničimo, zakaj ti so nam najbolj na poti s svojimi šolami, zavodi in spisi. Le poslušaj torej, kaj bo?

Ves tvoj

Ahasver.

Triintrideseti prizor.

»Ali je kaj trden most?«

(Pred Rimom. Dve velikanski vojski si stojita nasproti. Na eni strani ves red jezuitov z generalom na čelu, na drugi strani: Žid, Voltaire in vsi „filozofi“ francoski, potem janzenisti, jožefinci, dalje zastopniki vseh držav: portugalski minister Pombal, francoski minister Choiseul, španska ministra Aranda in de Roda, angleški poslanec Keene, neapeljski minister Tonucci in cela vrsta drugih. Pred bojem izpregovori)

Žid. Prišel, približal se je trenutek, ko pokažemo svojo moč. Jezuitski zmaj leži pred nami. Glejte, cela armada jih je teh črnuhov. A tudi nas ni malo. Ne, več, mnogo več nas je, saj za nami stoji vse izobraženstvo in razumništvo. In dalje: ali niso vladarji na naši strani? Vprašam: kdo je poslal sem tebe, minister Choiseul? Ali ne Ludovik XV. in njegova mêtresa Pompadour? In tebe, Pombal, mar te ni poslal v boj tvoj kralj? In tako vse druge visoke glave. Zato pogum! In da je ta vojska zoper jezuite »bogoljubno« delo, evo vam dokaza: mar ne vidite duhovnov v naših vrstah, francoskih janzenistov in drugih cele trope? Poskusimo se torej! Poskusimo, če je »kaj trden most«? Sprimimo se! Vidite jezuite, kako stojé drug za drugim ter se držé trdno, da jim ne bi iztrgali niti enega? No, bomo videli, kdo je močnejši! Postavimo se tudi mi drug za drugim; ti, Voltaire ustopi se za menoj, potem ti, Pombal, ti Choiseul, ti Tanucci . . . . *(Postavlja jih v vrsto.)* Tako! Sedaj se pa držite kot junaki! Kakor hitro primem generala jezuitov za roke, potegnite me z vso silo k sebi, in če le ni vrag! — mora pasti in za njim vsi njegovi sinovi. *(V tem trenutku res zgrabi generala S. J. za roke. Vsa vojska za Židom ga vleče k sebi, pa tudi nasprotna vojska vleče in drži p. generala. Boj je neodločen. Nobena stran se ne premakne. Tu začno prihajati konjeniki na brzih konjih od vseh strani: s Francoskega, Španskega, Portugalskega, Neapolitanskega . . . . vsak drži po eno zapečačeno pismo v roki in vsak dirja v mesto, v Rim, pred papeža Klementa XIV., kateremu izroči vsakteri svoje pismo. Papež prebira pisma in prebledeva in vzdihuje. Slednjič vstane, gre k vojski jezuitov ter veli zadnjemu, ki je držal trdno, ko vsak drugi, naj izpusti. Ta res izpusti in vsa dolga vrsta in general spredaj pade v roke nasprotnikom. In začuje se donebesni: hurá, hurá! Victorie, victorie! Vittoria! itd. Konečno se oglasi:)*

Žid. Slava, slava vam! Prva trdnjava je padla. Kaj nas sedaj še ovira, da uničimo papeštvo, uničimo krščanstvo? uničimo slednjič kraljestva?

Voltaire. Drugo za drugim pride na vrsto! *(Veselje brez konca in kraja.)*

Glas *(izmej na tleh ležečih in poteptanih:)* Tudi vi, drug za drugim!

Štiriintrideseti prizor.

(Dunaj. Dvorna palača.)

Žid *(sam, čita neko pismo).* Kakó me ljubi, kakó vedno misli na-me! *(Poljubi pismo.)* Kdo ne bi žrtvoval vsega za tako ročico? Kakó lepó mi piše:

Ljubi Ahasver!

Glej, da skoro prideš. Ure štejem in dneve. Tebe pa le ni. Vedno me skrbi, da se Ti ne bi kaj pripetilo med tem hudobnim svetom! (Proti občinstvu: Oh, saj res, med temi volkovi!) Naznanjam Ti tudi, da sem Herderja in Lessinga že prečitala. Lessing mi zlasti ugaja. Njegov „Nathan der Weise“ ima čisto vse take misli, kakor jaz. Proč s krščanstvom, proč sploh z vsako zero, in bodimo zopet ljudje in samo ljudje. „Begnügt Euch doch, ein Mensch zu sein! — A tega Ti menda še nisem pisala, da mi je pred kratkim posvetil Lessing dva svoja spisa, eden nosi naslov „Ernst und Falk, drei Gespräche für Freimaurer“, drugi ga samo „Gespräche für Freimaurer“, v katerih mene proslavlja ter vedno in vedno zatrjuje, da treba človeško družbo razbiti na drobne kosce, kakor kamen, ki pride pod kolo. In vsaki drobni kosec bodi neodvisen, samostalen, absoluten. Mar niso izvrstne misli? Ako dobiš kakšno pisateljsko moč, daj, pridobi jo za-me, naj mi piše, ker tako rada čitam kaj takega. Sicer jih je pa vedno več, ki delajo za-me, n. pr. neki Wieland, ki piše časih umazano, da je še mene sram, pa Göthe je tudi ves moj, ves. — In Ti, ljubi Ahasver? Kaj pa vendar delaš na Dunaju? Ali si bil kaj v Nemčiji? Glej, da Ti ne zaspé

Težko čaka odgovora

Tvoja ljubeča Te

Loža.

Žid *(odgovarja in piše).*

Preljuba Loža!

Meni se na Dunaju godi prav dobro. Cesar Jožef II. je pameten vladar. Z njegovimi ministri, grofom Kaunitzom, z zdravnikom van Swietenom, opatom Rautenstrauchom, s slavnima profesorjema „cerkvenega“ prava, Eybelom in Pehemom, smo dobri, dobri prijatelji. O papežu nobeden teh kar ne more slišati. Zato tudi Jožef ne. Škofom je prepovedal v Rimu kakih milosti prositi. In tudi v „Collegium Germanicum“ ne smejo več pošiljati svojih mladih bogoslovcev. V Rimu je namreč slab zrak. Najbolj me veseli to, da cesar Jožef tako pridno odpravlja samostane ter pobira cerkveno imetje. Upam, da bom tudi jaz imel kaj dobička. Le-to me nekoliko skrbi, ker se nekaj sliši, da misli sam papež priti do cesarja. Kakó se mu bo obneslo, sporočim Ti kmalu. — Gledé na Nemčijo bodi le brez skrbi, vse je v redu. Na Bavarskem so zasnovali društvo „prosvitljencev“, „illuminati“, načeluje mu A. Weishaupt, profesor „cerkvenega“ prava v

Ingolstadtu. Namen ima vzvišen: konec storiti dem „Pfaffen- und Schurkenregimente“. Člani so vsi iz raznih stanov, duhovni in lajiki. Moč ima društvo tako veliko, da nastavlja in odstavlja celó vseučiliščne profesorje. — Izvrstno napreduje najina stvar tudi gori na Prusovskem Verska svoboda je proglašena. Moj prijatelj Friderik II. je prvi izrekel te krilate besede: „Die Religionen müssen alle toleriert werden; der Fiscal muss nur darauf sehen, dass keine der andern Abbruch thue, denn hier muss ein jeder nach seiner Facon selig werden.“ Že kar v duhu vidim, kako bodo še pozni nemški potomci premlevali te tehtne besede. Friderik je pa tudi mož, ki je kaj bral v svojem življenju. Bral je Voltêrija, potem pa domače modroslovce, ki so delovali za mojo svobodo, Krist. Tomarija, ki ga po pravici imenujejo „reformatorja“ slavne nemške „kulture“, čital je tudi Kanta No, pri tem možu sem bil tudi sam osebno. Čudak Ti je! 60 let je sedaj že star, pa še nikdar ni bil nikjer po svetu. V svoji sobi tiči, puši tobak in préde svojo filozofijo, kakor pajek mrežo. Spi malo, dve uri sta mu dosti. Zato sva pa tudi govorila skoro vso noč o bodočnosti človeškega rodu, o modroslovju in veri. Vesel, iz srca vesel sem bil njegovih nazorov. Koliko je še to vredno, da je **skeptik,** *kakor kažejo njegova protislovja (antinomije) čiste pameti. N. pr. prav tako si lahko mislimo in dokažemo, da ima svet začetek v času in mejo v prostoru, kakor nasprotje, da je časno in prostorno neomejen (večen in neskončen). In tako še nekaj takih protislovij. Ko sem ga vprašal, če se bivanje božje dá dokazati, odgovoril mi je: dokazi za bivanje božje so vsi napačni. Da Bog biva, se torej znanstveno, teoretiško ne dá dokazati, rekel je Kant in tako tudi uči. In na vprašanje, kaj je čednost, dal mi je odgovor: kar človek sam za prav spozna in po tem spoznanju ravna. Človek je torej sam sebi zakonodajavec v nravnem oziru. Kantovo modroslovje ima že sedaj velik vpliv na duhove, začelo se je z njim prav za prav novo življenje v modroslovju. Prineslo je to modroslovje vsestransko svobodo, osvobojenje od suhega formalizma stare šolske filozofije, običajne v temnem srednjem veku, osvobojenje od slepega verovanja. Vse hiti v Königsberg poslušat modrijana, po vseh vseučiliščih se predava njegovo modroslovje. Ženijalni Schiller ga občuduje; vse je tega mnenja, da edini Sokrat se more primerjati Kantu — Iz vsega lahko izprevidiš, da se mi Nemci niso odtujili. Nikar šele, ako bi Ti začel razkladati, kako je modrijan Fichte vnet za moje nazore o svobodi. Mimogredé povem, da je Tebi do cela vdan. Fichte trdi, da je sedaj v človeški družbi vse polno „slučajnosti“; zanaprej vladaj pamet (Vernunftstaat). Vladarji naj nikar*

ne ovirajo „svobodnega“ raziskavanja učenjakov, temuč še podpirajo naj jih. Vir, odkoder izvirajo vse pravice, je skupna volja. Sam piše: „Nihče se ne more primorati za kako reč, če se sam ne primora. Nikomur se ne more naložiti postava, ako si je sam ne naloži. Ako pusti, da mu kdo drugi daje postave, povelja, odreka se svojemu človeškemu dostojanstvu in se poživali.“ In zato ni prav, govoriti o narodni vstaji, o „ljudskem uporu“, zakaj: „ljudstvo ni nikdar upornik, . . . ono je v istini in po pravu najvišja oblast, Bogu edinemu odgovorna“. He, Ložica, kaj praviš k temu? Ali se ne ujema vse to lepo z mojim naukom o svobodi? Lep talent kaže tudi neki Hegel, samo da je sedaj še premlad, in ne vem, na katero stran se bo nagnil. Po vsem tem uživam torej pravo radost tu v Nemčiji, saj povsod raste in klije seme moje besede. Le to me jezi, da se nam je Friderik II. izneveril gledé na političko svobodo. V začetku namreč je krasno govoril: „Vladar ni nič, nego prvi služabnik (serviteur) narodov . . .“ A sedaj, na stare dni, ko si je utrdil prestol, le poslušaj ga: „Norosti so pri kraju. Odkar sem postal kralj, mislim tudi kraljevati in edini biti v deželi, ki ima kaj govoriti.“ Kakor kaže, Nemci, tepci, ne bodo imeli še tako hitro revolucije. Zato je pa toliko več upanja v Avstriji. Jožefovo seganje v cerkvene zadeve vzbuja veliko nevoljo . . . V Belgiji vre . . . Mažarji se upirajo . . . bo . . . bo . . . Da bi ga le papež ne premotil. Ravno sedaj, pravijo se je pripeljal. Brž moram k cesarju da naj ga nikar ne sprejme. — Kmalu dobiš zopet sporočilo! Bratje . . . Te pozdravljajo, zlasti pa

Tvoj

Ahasverus.

Petintrideseti prizor.

(Zopet Dunaj. Trg pred cerkvijo sv. Štefana. Vse polno ljudstva, ki kleči na tleh. Po sredi stopa sivolas starček, Papež Pij VI. ter blagoslavlja ljudstvo. Po več tednih žalosten zapušča Dunaj, prišel je svarit, opominjat cesarja Jožefa, a — zastonj. Pot ga vodi po starodavni „Kärntnerstrasse“. Po vseh cestah ga ljudstvo spoštljivo pozdravlja. A ministri? Za starčkom Pijem VI., nekoliko korakov oddaljen, stopa Žid ter osle kaže za njim, Kaunitz, van Swieten, Rautenstrauch idr. idr. pa se mu smejejo. Ko slednjič papež izgine za ozidjem dunajskega mesta, vsklikne:)

Kaunitz: Zdaj še-le zares sežemo po cerkvenem imetju! *(Vse se razgubi.)*

Šestintrideseti prizor.

(Še Dunaj. Cesarska dvorana. Ob stenah je razpostavljenih 15 velikih vreč in na vsaki je zapisano: 100 milijonov. Pri mizi sedi Žid, pišoč:)

Ljubljena Ložica!

Da je že iznajden brzojav, hotel bi Ti brzojaviti. Nekaj dote imam že za-te, 1500 milijonov gld. Denar sicer diši po

14

cerkvenem duhu, toda midva ga bodeva že razgnala, ta duh. Sedaj poberem béro še po Francoskem, potem pa čez morje k Tebi, Tebi!

Tvoj

Ahasverus, milijonar.

Sedemintrideseti prizor.

(Pariz. Rue Saint-Honoré. Jakobinski samostan. V obednici sedež jakobinskega kluba. Ob steni, nasproti vratom, govorniški oder. Pod odrom sedež za tajnike in predsednika. Pred njimi oltarček — oltar domovine. Ob drugih stenah krog in krog kipi: Rousseau, Helvétius, vmes bandera svobode; iz kotov štrlé dolge sulice, najdaljša nosi rdečo kapo, znamenje svobode. Težke verige visé ob stenah, pribite z velikimi žeblji, v znamenje, da je konec suženjstva. Sredi dvorane sedeži za mnogobrojne člane klubove. Stirje cenzorji stojé pri vratih ter od vsakega prišleca zahtevajo, da pokaže vstopnico. Po stenah je na več mestih z rudečimi črkami zapisano: Vivre libre ou mourir. — Večer — meseca novembra. Ura bije šest. Dvorana je napolnjena do zadnjega kotička. Predsednik kluba — kdo? — Žid — pozvoni, vstane, stopi pokrit na govorniški oder. Vse molči.)

Žid. Smrt trinogom! Smrt sovražnikom pameti in svobode! »Vivre libre ou mourir« — svobodno živeti ali umreti! To je naše geslo. Naša moč je velikanska. Ali ne vodimo mi Francoske? Tovariši Jakobinci, v zlogi je moč. Mi smo organizovani, kakor ni bila še nobena stranka in morda ne bo, in zato se vse trese pred nami, tresejo se pleminitaši, duhovščina, kralj. Vsa lepa Francija je naša. Ali ni to vzvišena misel: nad 700 podružnic po deželi združenih z nami? Kralj nima več besede. Poleg kluba Jakobincev ne more se držati kraljestvo. Zato mora pasti kraljeva glava, najprej na Francoskem, potem drugod. To je naš smoter. A najprej zatrimo krščanstvo. Seveda previdno, polagoma. Nocoj stavim ta predlog, ki ga jutri vi, poslanci naši, predložite »narodni skupščini«: »Vse cerkveno imetje, kar ga je na Francoskem, je narodu na razpolaganje. Takó pridobi narod stotine milijonov, ki se vzamejo lenim trebuhom.« — Predlog sprejet?

(Člani molčé vstanejo, v znak. da se strinjajo.)

Osemintrideseti prizor.

(Drugi dan. Ista dvonara. Žid, sam, pišoč:)

Pariz, 2. nov. 1789.

Ljuba Loža!

Še par mesecev in potem bodeš moja na veke. Moje delo bo kmalu dovršeno. Danes je v narodni skupščini prodrl moj predlog, da se cerkvi vzame vse imetje. Milijoni in milijoni pridejo tako v moj žep. K temu prištej še milijone, ki sem jih pripeljal iz Avstrije — no. bo že, že. — Vse to bo za najino poroko! Pričakuj me skoro!

Tvoj

Ahasverus

Devetintrideseti prizor.

(Nekaj tednov pozneje. Ista dvorana. Večer. Klubovo zborovanje.)

Žid Nocoj predlagam: vsi samostani na Francoskem naj se zapró, redovi odpravijo, delati slovesne obljube naj se slovesno prepové. Izgnani menihi naj dobé, če že hočete, pokojnino, redovnice pa naj do smrti ostanejo v svojih samostanih.

Dalje: odpravimo stare škofije — čemu nam jih je treba 134? — odslej jih bodi le 83, za vsaki departement po ena. Vsi kanonikati, prijorati, beneficiji naj se zatró. Škof naj se ravna po sklepih večine svojih vikarjev. Papež nima na Francoskem nič govoriti. Škofe naj volijo volivci po departementih, kakor se volijo poslanci, in četudi so mej volivci židje ali protestantje. Ta predlog se imenuj, ako postane zakon: »civilna konstitucija za duhovščino.«

Dalje: Vsak duhovnik mora priseči na to konstitucijo, če ne, izgúbi službo in bodi iztiran ali zaprt.

Dalje: Cerkev sv. Genovefe v Parizu spremenimo v panteon ter pokopljimo tam naše največje može: Mirabeaua, Rousseaua, Voltaire-a idr.

Dalje: Ker jaz in tudi mnogi izmed vas ne moremo videti duhovna in mi je kar slabo, ako ga srečam, prepovejmo nošnjo duhovske obleke.

Dalje: Ker je neumno trditi, da je zakon zakrament, izpovejmo, da zakon nima z vero nič opraviti, in da se lahko razdere vsak dan.

Vprašam: Hočete li jutri glasovati za te predloge?

(Vsi člani vstanejo in dajo s tem znamenje, da bodo glasovali. Nastopajo še drugi govorniki. Zborovanje traja vso noč.)

Štirideseti prizor.

(Ista dvorana. Jutro. **Žid**, sam, pišoč:)

Premila Loža!

Raduj se! Jaz skoro dovršim svoje delo. Napredujemo vrlo. Vse je podivjano, najbolj mladina. Duhovnikov ni nikjer več, pozaprli smo jih ali pregnali. 400 smo jih umorili prve dni tega meseca. V potokih je tekla kri — da bi gnala mlinske kamne tri! Ljudje niso več ljudje, ampak zverí. Danes smo oklicali ljudovlado. Kralj je odstavljen za zmirom To je moje zadnje pismo: zakaj mesto pisma pridem kmalu. kmalu sam po-te.

Zdravstvuj!

Tvoj ljubeči Te

Ahasver.

Pariz, 21. septembra 1792.

Edeninštirideseti prizor.

(Noč pred 21. prosincem 1793. Zborovanje Jakobincev. Natlačeno polno. Vse v dimu od tobaka. Na govorniški oder stopi Žid.)

Žid. Smrt trinogom! Duhovnikov ni več, razun kar jih je odpadlo od vere. Ti so pa naši zavezniki. Zdaj naj gre isto pot — kralj! Čemu ga redimo

v ječi? Kakšno korist imamo od njega? Ali nas ni hotel izdati? Mar ni hotel ubežati in se zvezati z Avstrijci zoper nas? Tako izdajico naj bi še redili? Predlagam: jutri naj pade glava Ludovika pod giljotino. *(Sprejeto.)* Konečno vas vabim, da se jutri, ko se bo zavalila kraljeva glava po tleh, zberete polnoštevilno v cerkvi Notre-Dame. Praznovali bodemo prvi narodni praznik. Na oltarju pa bodemo molili — b o g i n j o p a m e t i.

(Navdušenje. Pije in poje se vso noč. Zlasti se ponavlja pesmica, ki proslavlja giljotino, ki jo je iznašel zdravnik Guillotin)

Monsieur Guillotin,
Ce grand médicin,
Que l'amour du prochain
Occupe sans fin —
— — — — — —

J'ai fait faire une machine,
Qui met les têtes bas.
C'est un coup que l'on reçoit,
Avant qu'on s'en doute;
A peine on s'en apperçoit,
Car on n'y voit goutte.

Un certain ressort caché,
Tout à coup étant laché,
Fait tomber, ber, ber,
Fait sauter, ter, ter.

Fait tomber, — fait sauter,
Fait voler la tête;
C'est bien plus honnête.

Gospod Guillotin,
Ta veliki medicinec,
Ki ga ljubezen do bližnjega
Skrbi brez konca in kraja —
— — — — — —

Narediti sem dal stroj,
Ki meče glave po tleh.
En udarec dobiš,
Predno si misliš,
Pa komaj ga čutiš,
Ker ničesar ne vidiš.

Eno peró je skrito,
In ko se naenkrat sproži,
Potem pa pade, de, de,
Potem pa odskoči, či, či.

Pade — odskoči
Odletí glava;
To je pač lepše, (nego vislice)!

Dvainštirideseti prizor.

(Pariz. Place de la Revolution. Nebo megleno. Sredi trga oder z giljotino. Daleč se blišči brušeno jeklo sekire. Okrog odra celi polki vojakov, za vojaki pa stotisoči Parižanov. Po strehah, drevesih, nasipih tijlerij vse polno radovednih gledavcev. Tik odra večni Žid in voditelji ljudstva. — Francoski kralj Ludovik XVI. stoji z zvezanimi rokami na odru; ropot bobnov je za trenutek utihnil. Kralj govori poslednje besede: „Francozi! Nedolžen umiram, nekriv pregreh, ki mi jih pripisujete! Odpuščam provzročiteljem svoje smrti in prosim Boga, da bi kri, ki jo hočete zdaj preliti, nikdar ne prišla nad Francijo!“ Še hoče govoriti, toda tu sune večni Žid Santerrja, revolucijonarca, pod rebra.)

Žid. Santerre, mar dovoliš, da vam bo bral levite?

Santerre *(vsled tega ves divji).* Bobnarji, udarite po bobnih! Njegov glas se ne sme slišati. Mar misliš, Ludovik Capet, da sem te privedel sèm zato, da nam boš govoril? Ha! Motiš se! Privedel sem te na oder, da umreš! *(Proti rablju.)* Rabelj! stôri svojo dolžnost!

(Bobni zaropočejo. Rablji planejo po kralju, ki se še enkrat ozré v tijlerije, sedež nekdanje slave. Rablji ga vržejo na tla ter privežejo na desko. Njega spovednik kleči tik njega ter mu nekaj šepeta na uho. V tem se sproži peró, sekira zdrči, pade — in Ludovika ni več. Najmlajši rabelj zgrabi odsekano glavo ter jo kaže množici. Topovi

zagrmé. Ljudstvo pa zavpije: Živela ljudovlada! Vse se drvi na oder. Klobuki in kučme frčé v zrak, v znak veselja.)

Parižan *(noseč kraljevo suknjo na svoji sulici).* Glejte jo obleko trinogovo!

Drugi Parižan *(brizgajoč kri kraljevo po množici, z zasmehom):* Njegova kri naj pride na našo glavo, kakor se nam je pretilo!

(Drugi pomakajo konce bajonetov v kri, ali pa si mažejo brke ž njo. Slednjič prične druhal plesati okrog odra. Vodi pa ples večni Žid, ki je ves oškropljen s krvjo, ter neprenehoma vpije:

Triumf! Triumf! Triumf!

(Slednjič se plesavci razgubé v mesto.)

Triinštirideseti prizor.

(Temna noč. Pred hišo jakobinskega kluba stoji voz, težko obložen. Voznik stoji pri konjih ter čaka. Slednjič se odpró hišna vrata, in prikaže se Žid, dobro zavit v gorek kožuh. Stopi k vozu ter šteje. Nato sam za-se:)

Žid. Vreče so vse. Da jih le srečno odpeljem, ne da bi me kdo zasačil. O, Loža, Ložica, kako se boš radovala ob toliki kopici denarja! In kakšna bo najina moč. Saj vedno praviš: kdor ima denar, ta ima moč, ta ima ljudi! Midva bodeva imela vse, vse! — Joj, če pogledam nazaj, kaj sem vse storil! Ne, veš kaj, Ahasver, ti si bistra glavica, bistra, bistra! Ves svet si spravil iz ravnotežja. Revolucija francoska, to je pač tvoje največje delo. Oznanjeval si povsod svobodo; in glej, zmagala je v politiki, na socijalnem polju. Pa ne samo na Francoskem! Ves svet je po koncu, ves svet! Povsod vre in kipí. O, bistra glavica si, bistra! Non serviam! Ha, ha, ha! Zvest si svojemu programu, zvest! S kakšno težavo so stoletja zidali papeži in kralji krščansko-monarhiški državni in družabni red!

Tantae molis erat, christianum condere orbem . . .

Ti si jim pa vse podrl, vse, kakor skladavnico drv! Bistra glavica, bistra! In z eno besedico: »svoboda«. Seve, pa prehodil si mnogo, mnogo, in govoril mnogo, mnogo! In na mesto monarhije si postavil republiko in družbo; društva, zadruge, redove, vse, kar je bilo organizovano po krščanstvu, si razbil na milijone koscev, v same atome, v same »individuve«, vsak enak drugemu, čisto enak, vsaj v teoriji, in samo sebi je odgovoren vsakdo, nikomur drugemu, samo sebi. O, bistra glavica, bistra! Na milijone drobnih delov si razdrobil človeško družbo — zdaj naj plavajo ti atomi v morju življenja, naj plavajo, če nočejo, naj utonejo! Ti, Ahasver, boš lahko plaval, saj imaš milijone! *(Sede na vreče, napolnjene z denarjem, ter jih objema, rekoč:)* Seid umschlungen, ihr Millionen!

(Voznik poči z bičem in voz se začne pomikati v temno noč.)

Tehniška opomba — za strokovnjake. Ono prelevljenje v prvih prizorih predigre — iz golazni v pokonci hodeče bitje je — bi kdo utegnil ugovarjati — zoper vsako dramatiško tehniko. Gledé na ta ugovor se opravičujem s tem, da tehnika napreduje, pa tudi znanstvo, in moderno znanstvo trdi, da smo se mi vsi razvili iz nižjih živali, a ne sega le do golazni, temuč še globlje, do pracelice. Kdor ume ta razvoj, bo, upam, tudi oni. — Druge že slišim,

ki mi oporekajo, češ: zakaj se prvo dejanje začenja baš v Wittembergu? Odgovor: tako sem našel v virih, in sicer v protestantovskih virih. Tako piše Joh. Gustav Droysen v svoji „Geschichte der preussischen Politik“ (II. B., 100): „Običaji, mnenja, red državni in družbinski, célo življenje človeško, neizmerni zakladi, vse to je bilo obseženo, zapopadeno v tem cerkvenem sestavu, ki se je (po Lutru) stresel v svoji podlagi. Ničesar ni bilo, kar bi se s sestavom vred ne bilo omajalo noter do globine svojega bistva . . . Tako se je pričelo delo, čegar konca nihče ni mogel preračuniti. Nikdar ni bilo revolucije, ki bi bila globočje segla, strašnejše razdirala, neizprosniše sodila.“ Navedene besede le pojasnjuje, H. Gruber S. J., ako piše (K. Lex. s. v. Liberalismus): V „reformaciji“ je pridrlo odločilno liberalno pranačelo, iz katerega se dajo vsa druga liberalna načela na verskem, političkem in socijalnem polju dosledno razviti in so se v resnici tudi razvila, naj so „reformatorji“ in ortodoksni protestantje potem po toči še tako zvonili ter skušali pričeto gibanje ustaviti. Gledé na radovoljno in neradovoljno slepoto, v kateri še vedno tavajo širni in deloma zeló merodajni krogi, treba je kar najostrejše in najodločnejše poudariti, da je tesna zveza med cerkvenim liberalizmom reformacije in vsemi poznejšimi pojavi liberalnega gibanja noter do skrajno naprednega socijalizma. — Ker je, dokler se ta resnica ne spozna in pripozna, kar naravnost nemogoče, temeljito in uspešno pobijati tudi očitno revolucijonarni, politiški in socijalni liberalizem, ki preti državi in družbi. To je resnica, katero so neodvisni mislitelji tudi na protestantovski strani že davno spoznali kot brezdvomno.

(Konec prvega dejanja.)

Aškerčeva estetika.

Najprej dvoje opomb. Ko bi te vrste prišle kdaj Aškercu pred oči, vemo pač, da bi se s svojega »visokega stališča« niti ne zmenil zanje. Saj, kakor je že enkrat povedal, »polemika s tako zvanimi katoliško-estetičnimi kritiki je nehvaležna«. In zakaj? »Kdo so pri nas tisti možje, ki se zbirajo v tem taboru? To so navadno ljudje, ki sami niso nikdar ničesar umetniškega ustvarili, zato tudi nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije. Kar vedó o tej stroki, vedó samo iz sive teorije, ne pa iz svoje izkušnje . . . saj so nekateri taki kritiki (n. pr. v R. K.) dospeli celo že do zadnjega semestra bogoslovja! In pisatelji, ki jih napadajo takšni kritiki? Ti stojé mirno na svojih stališčih, gledajo od daleč to čudno kritikarsko vojsko, smejé se in pišejo — satire.« [1]) Vemo torej dobro, da bi se Aškerc ne zmenil za te vrste. Saj »pomiluje« celo Starino v »Edinosti«, da se je »s svojoj sodboj ponižal na stališče, na katerem stojé estetiki Slovenčevi in Katolikovi.« [2]) Toda to nič ne dó! Mi pišemo za čitavce, a pametni čitavci ne poznajo nobenega αὐτὸς ἔφα, ampak so razboriti dovolj, da tudi trditve Aškerčeve poprej presodijo, preden jim pritegnejo.

Aškerc očita katoliškim estetikom m l a d o s t! Tisti Aškerc, ki v tistem hipu poje baš slavospev m l a d e m u Govekarju! Tudi Cankar menda še ni starina (saj še ni dospel niti do zadnjega semestra), in vendar nam ni prišlo na uho, da bi se bil Aškerc pomilujé ozrl na njegovo kritiko v Lj. Zvonu, [3])

---

[1]) Ljubljanski Zvon 1897, str. 310.
[2]) Ljubljanski Zvon 1897. št. 3.
[3]) L. 1896. št. 10 in 12.

kjer deva v nič naše najstarejše in najslavnejše pesnike, pa prizanaša le Aškercu in Prešernu.« [1]) Seveda mladi Cankar je Aškerca **hvalil**: Aškerc mu je »pesnik z velikanskim obzorjem, najblažja duša, nedosežen pripovedovalec . . .«, a hvala moža ne sme premotiti, da ne bi bil pravičen!« Aškerc nam torej očita mladost! Ali ni to »nizko stališče«? Ali ni to stališče nizkega enostranskega mišljenja? Da nas ex-studiosus Govekar psuje z »lemenatarskimi modrijani«, temu se ne čudimo, a da to ponavlja »velikan« Aškerc, to je čudno! Saj vendar mladost ni sramota, sramota je le neumnost. Dokažite torej, da so mladi pisatelji pisali neumno! Nam se vidi, da je Modri (4. 8.) bolj modro zapisal: »Cani sunt sensus hominis! **Umnost človekova velja za sive lasé!**«

Prav tako malodobrno je, kar še očita Aškerc katoliškim estetikom, češ »da so to navadno ljudje, ki sami niso nikdar ničesar umetniškega ustvarili, **zato** tudi nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije«. Kako že pravi Stritar nekje? Da bi bil vsak kritik tudi sam umetnik, to zahtevajo le neumni ljudje. »V kateri deželi se zahteva, da naj brus tudi reže? Ali ni dosti, da ostrí nože in meče?« Kdor torej ni zidal kolinskega doma, njemu ne gre nobena beseda o gotiki? Kaj pa Winkelman in Lessing, ki ju Aškerčev oboževatelj v »Sl. Nar.«[2]) imenuje »dva Rafaela brez rok«? Kaj pa Gottschall, čigar »poetika je izvrstna in mnogo študirana knjiga«? [3]) Aškerc sam sebi prereka! Zdaj priporoča neumetnika Gottschalla »poetiko«, a takoj potem kleveta na katoliške estetike, da nimajo pravega pojma o bistvu in o svrhi umetnosti in poezije, ker niso sami še nikdar ničesar umetniškega ustvarili! Kaj takega bi se ne smelo primeriti možu na »visokem stališču«!

Ne, ne, le pustimo, kakor je bilo iz starine! Cankar naj le piše kritike, če čuti za to v sebi poklic, samo da nam kaj pametnega pové. Non quis, sed quid! ali kakor bi dejal grčavi »Stat nominis umbra«: »**Možato** je le z dokazi in protidokazi pobijati besede in trditve — **nemožato**, prav **babje** pa je iskati in povpraševati po imenu spisovatelja!« [4]) Seveda ta pravica gre dosledno tudi — katoliškim estetikom! A zdaj recimo katero o Aškerčevi estetiki!

* * *

„Humaniteta — najvišje estetično stališče.“

V slavospevu o Govekarjevi povesti »Ljubezen in rodoljubje« [5]) je povedal Aškerc tudi svoja načela o umetnosti. Nova niso ta načela. Že Stritar jih je oznanjeval v »Dunajskem Zvonu« v pravdi z »Zgodnjo Danico«. Tudi v »Ljubljanskem Zvonu« niso nova. Z istimi kriteriji, ki ž njimi Aškerc brani Govekarja, je branil že pred leti neki B. v istem »Zvonu« — Aškerca.

Katera so torej ta načela?

[1]) Lj. Zvon 1897, št. 4.
[2]) 1897, št. 99.
[3]) Aškerc v Lj. Zv. 1897, št. 3.
[4]) Časnikarstvo in naši časniki, str. 293.
[5]) Lj. Zv. 1896, št. 3. 4. in 5.

Poglavitno načelo je: »Največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega. Zato je tudi najvišje estetično stališče — stališče humanitete.« [1])

Kaj naj rečemo o tem načelu? Ali je pravo? Da in ne! Pravo je ali krivo, kakor je kdo tolmači. V njem tiči velika resnica, a tiči tudi velika zmota.

Če je najvišje estetično stališče — stališče humanitete, je soditi vso umetnost po človečnosti. Lepo je, kar je človeško — »največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega«. Kaj pa je človeško? Na podstavo človečnosti Aškerc snuje svojo estetiko, torej mora biti tudi prvo poglavje v le-tej estetiki: kaj je človeško?

Kaj je človeško? So, ki pravijo: človeško je vse, kar je v človeku in na človeku. Naravna posledica je: lepo je vse, kar je v človeku in na človeku. To trdijo realisti in naturalisti, to trdi tudi Aškerc. Zato pravi: »Povest, novela, roman, zlasti v realističnem slogu, je slika, je tako rekoč momentna fotografija življenja, kakršno je; poezija je življenje. V življenju, po svetu, po tej ljubi zemlji hodijo ljudje najrazličnejših značajev: svetniki in hudodelniki, idealisti in filistri, junaki in kukavice itd. itd. in infinitum. Novelist ravnaje se po Goethejevem načelu (ki pa je veljalo že tisoč let pred njim): Greif' nur hinein ins volle Menschenleben — zgrabi z umetniško roko zdaj tu, zdaj tam kak tak dvonogi eksemplar, imenovan »homo sapiens«, pa nam ga pokaže v svojem poetičnem laboratoriju; analizuje nam ga od vseh strani, kot poet — anatom nam pokaže njegovo srce, obisti itd., njegove želje, njegovo ljubezen in sovraštvo ... vse lepe in umazane motive njegovega dejanja in nehanja.« [2])

Jasno je po tem, ne le, da »mora poznati človeško srce z vsemi njegovimi strastmi, vse njegove skrivne kote do najmanjših gub, kdor hoče biti dober umetnik«, (in tega nihče ne taji), ampak da je tem boljši umetnik, čim bolj — fotografuje. »Očitalo se je Govekarju, pravi zares Aškerc, da so nekatere osebe v romanu »V krvi« kar gola fotografija nekaterih znanih gospodov in dam v nekem slovenskem mestu ... Ako presodimo to stvar s čisto umetniškega stališča, bi moral biti vsak romanopisec (in tako tudi Govekar) samo ponosen na to, če mu kdo reče, da so osebe njegovega romana tako realistične, da so kar fotografski podobne živim osebam iz življenja ...[3])

Podobno načelo slove še drugače: »Za pravega umetnika, pesnika, ni in ne sme biti nikakih postav, zakonov in pravil, nikake teoretične estetike: narava edina bodi mu učiteljica; samo ona, večno mlada, večno lepa narava ga more vzdržati in oduševiti. Koliko li ni ljudski um dodeval najvzvišenejšim naukom, preurejal jih in popravljal, dok jih ni čisto pokvaril! Edine nje, narave, ne more in ni mogel! Ona je taka, kakor je izšla iz rok Njemu! ...« [4])

---

[1]) Lj. Zv. 1897, str. 310.

[2]) Lj. Zvon 1896, št. 4.

[3]) Lj. Zvon 1897. str. 305.

[4]) Slov. Narod 1897, št. 97. v podlistku: Umetnost in kritika II.

O s o d n o j e t o n a č e l o. Prav je, da »osebe vseh pravih realistov povsod nastopajo kakor živi ljudje in se vedejo popolnoma naravno«. Prav je, da »so ljudje iz mesa in kosti, iz krvi in živcev, ljudje z duhom in srcem, ne sami angelji, pa tudi ne sami satani«.[1]) Vse to je prav, a motil bi se, kdor bi videl v omenjenem osnovnem načelu moderne estetike samo to posledico. V tem načelu tiči neprimerno več.

Česa po tem načelu umetnik ne sme? Kar je človeško je lepo; kar je naravno, je večno lepo, kakor je narava »večno mlada, večno lepa, taka, kakor je izšla iz rok Njemu«. P o t e m n a č e l u u m e t n i k v s e s m e. »Ljudi nam kaži v vsi svoji dušni in telesni nesnagi. Govoré naj, pljujejo naj in — naj, kakor jim je res navada v življenju. Vsako stvar imenuj po svojem pravem imenu, in govoriti smeš in moraš o vsaki stvari, drugače podoba tvoja ne bode resnična. ‚Kar modro zamolči‘ — ta nauk več ne velja; ‚naturalia non sunt turpia‘, to ti bodi geslo!« Tako po pravici izvaja Stritar iz načela naturalizma,[2]) a prav isto sledi iz načela humanitete, saj kar je človeško, je naravno.

V Lipskem je bila pred nekaj leti glasovita l i t e r a r n a p r a v d a. Trije pisači so sedeli na zatožni klopi zbog nenravnih spisov. Imenitni književnik dr. Kleinpaul jim je bil za zagovornika. »Če položimo na spise teh pisateljev pravec umetnosti, — to je vsebina njegovega zagovora — jih nikakor ne moremo in ne smemo obsoditi. Le eno je, za kar smemo terjati umetnika — r e s n i č n o s t. Če je pisatelj namenoma hotel pohujševati mladino, seveda je treba njega spise zavreči. A če je sam neobčutljiv za podlost, če riše podlost le zato, ker se nahaja med ljudmi, je pravi umetnik in ker umetnik — nedotičen.« Sodnik je s čudom vprašal: »Je li torej vse subjektivno? Jaz Vas ne umejem, ali sme umetnik vse risati?« Dr. Kleinpaul je mirno odgovoril: »Da!« — »Torej je dovoljeno naslikati podobo, veliko, kakor je ta-le stena, in nanjo naslikati najgrše prizore človeškega življenja, če so le resnični?« — Dr. Kleinpaul je zopet mirno odgovoril: »Da!« . . .

To je pravec novodobne umetnosti.

Aškerc bi bržčas oporekal: »Pravi umetnik ne zajema samo iz življenja golih modelov, on sam tudi nekaj dodaje svojemu umotvoru. In tisto, kar umetnik vdihne svojemu umotvoru, to je njegova individualnost . . . . Vsa dela velikih umetnikov vseh narodov nosijo na sebi pečat individualnosti.« [3])

Individualnost umetniška je svojstvo, ki je vtisne umotvoru obraznost fantazije. Sam Aškerc pravi: »Tista duševna moč, s katero umetnik prestvarja realno življenje v umetnost, je fantazija.« A individualna fantazija grdih prizorov ne prestvarja v lepe, ampak jih samo kaže z nove strani, v drugi zvezi, izvirne. A tudi izvirne se lahko še reže vsaki sramožljivosti v lice. Ta ugovor torej nauka Kleinpaulovega in Aškerca samega čisto nič ne izpremeni.

---

[1]) Lj. Zvon 1897. str. 307. — Primeri: Stritar V. 390.
[2]) ib. V. 391.
[3]) Lj. Zvon 1897, str. 307.

A Aškerc bo nadaljeval: »Ne moremo si tudi misliti velikega umetnika, ki sam ne bi imel nikakošnih idealov, principov in nam tistih svojih plemenitih nazorov nikdar ne bi odkril v svojih delih. Pesnik, ki bi bil sam brez idealov, sploh ne bi bil pesnik, ampak navaden dninar. Pa, če nam realist v posameznih osebah naravnost ne riše idealnih ljudi, je pa morda spis kot celota utelesba kakega ideala? . . .« To so še same trditve, kje je dokaz? Evo ga! »Baš, ker v realnem življenju, kakoršno nam kažejo realisti, ljudje ne jedó in pijó samo, tudi se ne ljubijo samo, ampak tudi mislijo, se boré ne samo za ‚ljubi kruhek', ampak tudi za najvišje ideale človeštva, zato hočemo v dobri povesti videti tudi borbe za ideje, hočemo čitati globokih misli, videti tendenco.« [1])

To bi bilo nekaj. A kaj, če je ta ideja le kakor lučca, ki svetlika nad močvirjem? Ali je res dovoljeno vabiti k tej luči, če tudi mora človek zabresti do vratu v mužavo in grez? Lepo je, kar je človeško, kar tiči v človeku in na človeku. In če v realnem človeku tičí malo idealnega, a mnogo živalskega, ali naj umetnik zavoljo tisto malo ideje odkriva vse gnusne plati svojega — kakor ga rači nazivati — »dvonogega eksemplara«? Kaj, ko bi mi argument obrnili ter dejali: Baš, ker v realnem življenju ljudje mnogo raje jedó in pijó in se ljubijo, nego li mislijo; se boré mnogo bolj za ‚ljubi kruhek', kakor za najvišje ideale človeštva, baš zato realisti, če so zvesti svojim načelom, morajo risati mnogo bolj sebičnost in podlost in pohotnost, nego li — ideje in ideale! Potem pa smo zopet tam, kjer smo bili. Sodnik — suhoparnež morda, a vendar pošten mož — se čudi: Torej umetnik vse sme? Sme z demonskim veseljem »na svetlo zvati strašno pretresujočo grez vsakojakih ničemnosti«, risati podlost, pisati pohotnost, da le riše in piše — naravno? — Umetnik-realist pa mirno odgovarja: »da!« — No, potem je pornografizem tudi prava umetnost in najbolj prava, ker najbolj živo posneta po mnogih »dvonogih eksemplarih«!

Ideje in ideali modernih realistov.

Z idejami in ideali, ki jih menda mora imeti tudi umetnik-realist, si je Aškerc malo pomagal. To še bolj razvidimo, če si ogledamo, kaj je realistu ideja, kaj ideal.

Za božje ideje se novodôbni realist malo méni. Tudi o tem vprašanju mora torej stati na stališču humanitete. Kar je človeško, je lepo. Če je to res, potem pa ne vemo, zakaj ne bi bila tudi vsaka človeška misel ideja? In ker je ideal stvar ali dejanje, ki se popolnoma sklada z idejo, zopet ne vemo, zakaj ne bi bilo vse, kar človek misli in hoče ostvariti — ideal? Človek pa lahko spočne s svojim umom misel tudi o grdi stvari, o grdem dejanju, o podlem naklepu, o brezvestni intrigi. Zakaj torej tudi taka misel, taka ideja, če jo hoče človek ostvariti, ne bi bila — ideal? Res ne vemo, zakaj bi ne bila s stališča — humanitete. Misel je; človeška je, in ker človeška, je tudi lepa!

[1]) Lj. Zv. 1897, str. 308.

Evo, v tem je umski razlog čudnemu pojavu, da tudi realisti, tudi naturalisti, govoré o idejah in idealih, in jih vendar to čisto nič ne moti, da ne bi hiteli dalje in dalje po poti pornografizma, kamor jih žene nedoumni genij!

Klasičen zgled za to nam je podal pisatelj v »Slovenskem Narodu« pod naslovom: »Umetnost in kritika«.[1])

Najprej pisatelj govori o idejah. »Ako motrimo kako umetnino iz neke daljave, da nam obseže oko nakrat vso — ako smo prečitali kako leposlovno delo do zvršetka, vprašati se moramo dvoje: kaj je hotel umetnik prikazati in kako je to prikazal? Vprašati moramo: na kakšno idejo je umetnik osnoval svoje delo in kako je to idejo utelesil, objektiviral, kak celoten vtisk napravi delo na nas?«

Taka ideja je na priliko »lep mladenič, ko baš hoče zavihteti diskos«. Myronu, grškemu kiparju, se je zdel mladenič »v onem momentu tako lep, da ga je lepota njegova oduševila napraviti ta kip«. In Myron je napravil »diskobola«, kip nesmrtne slave.

»Stoji pa ta diskobol na glavnem trgu. Vsak dan hodijo mimo mladeniči in deklice, idoči k svojim pajdagogom, in vsak dan se čudijo temu, kako je mogel umetnik kamenu vliti toliko življenja, postanejo še malo, skoro čakajoči, kdaj bo izletel diskos iz rók lepega mladeniča. Da je mladenič gol, čisto gol, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo umetnino uživajo, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano. Oni ločijo može od žen le po bradi, po obleki...« Tudi Grki, pravi dalje pisatelj, niso nikdar dejali: »Kvariš nam mladino, ker jo pohujšuješ z nagim kipom; nemoralna je tvoja umetnost!« — »Grki so pač vedeli, da more imeti slabe misli od diskobola le slab, nravno že do cela izkvarjen človek. Oni so vedeli, da je bilo umetniku golo telo samo sredstvo, da je mogel resnično pokazati diskobola...«

Druga ideja: Kreposten mladenič si konča življenje z revolverjem.[2]) Roman. A samomor je nenraven! Bodi sam o sebi, »a končno stanje, v katerem stori človek ta korak, nazivlje medicina paralitičnim. V najhujšem stanju melanholičnosti, tužnosti, ko človek obupuje, že ni več normalne pameti. Pa pri tem tudi ne igra tolike uloge volja njegova, nego instinkt...«

»Samomor leži v naravi človeški. Če se je Savel, maziljenec Gospodov, sam z mečem hotel prebosti, če se je Kleopatra zastrupila s kačo... Seneka si prerezal žile — o gospodje moralisti, dovolite, da se obupani moderni junaki v stoletju, ko so samokresi tako ceni, ubijajo v duhu časa!«

»Prav je bajè, če se odstrané hudodelci s sveta, da ne pokvaré drugih; če pa kdo roko stegne na-se, da se odstrani s sveta, ker je uverjen, da mu več ni obstajati na njem, vest bi mu delala vse življenje nemir, vse življenje bi nemirne delal druge — pa govoré: to je greh!!«[3])

[1]) »Sl. Narod« 1897, št. 90.

[2]) »Sl. Narod« 1897, št. 91.

[3]) »Sl. Narod« 1897, št. 91. Krasán argument! Na ta način je lahko dokazati, da ni greh, če stariši pomečejo nedolžne otroke v vodo, če sorodniki pomoré bolnike, če država pobije vse blazne! Ti uboga logika, kakó te davijo ti moderni filozofje!

Samomor je torej upravičen. Mladenič Vid naj se umori, in sicer naj se ubije v duhu časa — s samokresom! A za samomor je treba »paralitičnega« stanja, »najhujšega stadija melanholičnosti, ko že ni več normalne pameti«. Odkod dobiti to? Večen vrelec takega stanja je — nesrečna ljubezen. Torej Vid se mora zaljubiti. Zaljubimo ga v deviško Ano! »Oba sta mlada, lepa, vse vrline ju krasé, ki jih moreta mladenič in devica imeti.« Novo polje! Samomor bo dal krasnih prizorov, večno-mlada ljubezen bo dala tudi svojih!

A ljubezen mora biti nesrečna. Kako jo zasukniti, da bo nesrečna? O, tu je neizmerno polje za umetnika. Vse kraljestvo lepote in grdobe, plemenitosti in podlosti, zvestobe in intrige, vse je odprto umetniku-realistu. Ali tudi »n e n r a v n i« prizori? Tudi! A moralisti pravijo, da ne! O ti »naši moralni« estetikastri!

»Ti Terzitje nočejo umeti, da služijo umetniku »n e n r a v n i« prizori le za s r e d s t v o, da izražajo s kontrasti svojo i d e j o tem krepkejše in očitnejše; — ti Terzitje ne vidijo sploh ideje, nego le — blato, katero iščejo prav tako z naslado v vsakem umetniškem delu, kakor neka domača žival, kateri je gniloba najljubša . . . O gospôda, kje je tista katoliška pravičnost, objektivnost, katero vedno nosite na jeziku?«[1])

Dobro, torej izberimo — intrigo! Ljubezen mora biti nesrečna. Vida je treba zaplesti. Ravno prav! »Ana ima prijateljico Ireno, ki je sicer še lepša, nego ona. Ta Irena je že pokvarjeno dekle, potratna je in razvajena.« Naredimo, da se »tudi zagleda v Vida in napne vse svoje sile, da ga ulovi v svoje mreže. To ji bo tem ložje, ker je bogata!«

Zdaj se začnó za realista — nebesa. Izprijena, razvajena ženska mora zapeljati — krepostnega Vida, ki si je že izbral lepo deviško nevesto. Pisatelj je dosti indiskretno namignil, s kakšnimi »situacijami« bi se mu posrečilo rešiti ta problem. Gotovo je, da se dá napisati mnogo poglavij, mnogo prizorov, mnogo »pikantnih« stvari. Čim večja je krepost Vidova, čim večja brezsramnost »rafinirane« ženske, tem temnejši prizori bodo, tem bolj skriti očem ljudi, tem bolj . . . blagovoljni bravec naj si sam misli, če je izkušen in zrel mož, pisati še dalje se nam zdi nedopustno! Še en prizor — Vid je padel, problem je rešen! »Prepozno je prišlo kesanje in obžalovanje. Vid značajnik bi se moral zdaj z Ireno oženiti. A Vid svoje nedolžne Ane ne more in noče zapustiti. Ljubi jo, obljubil ji je, da jo vzame za soprogo. In ker bi moral dvema dolžnostima zadovoljiti, a ne more ni eni, da ne bi grešil proti vesti in proti značajnosti, o b u p a, s t e m n í s e m u v g l a v i (pade v paralitično stanje) ter završi svoje življenje s s a m o m o r o m . . .«[2])

Naj nihče ne prereka, da se mu zdi to vendar preveč. Realist se bo razhudil: »Ti Terzitje nočejo umeti, da služijo umetniku n e n r a v n i p r i- zori le za s r e d s t v o . . .! To je menda n a r a v n o! Da ne bode nikakoršne pege na značaju Vidovem, moralo se je jasno pokazati najprej in najdiskretnejšim, a plastičnim načinom, k a k o in z a k a j je Vid pal v mreže Irenine!

[1]) „Slov. Narod“ ib.

[2]) »Slov. Narod« 1897, št. 91.

Ko se ne bi jasno pokazalo, kako je Irena vse svoje čare razvila, ko se ne bi pokazalo duševno razpoloženje človeka, pač nedolžnega v nasprotju z rafinirano zapeljivostjo greha v ženski podobi, bi delali krivico značaju Vidovemu. Ne bi nam bilo umljivo in jasno, zakaj je Vid padel in zakaj se kesal, zakaj je Ani ostal še vdan, in ne bi nam bilo pojmljivo, da si življenje konča z revolverjem.«[1])

Kar torej umetnika oduševi s svojo »človečnostjo«, ki je pravec največje umetnosti, bodi to telesna lepota, ali karkoli, vse je lehko podstava umotvoru. Če pa je umetnik spočel tako idejo in jo misli ostvariti, mu je vse dovoljeno, kar služi ideji. Nagota in nenravnost sta sredstvo in zato nihče ne sme reči, da je umetnost — nemoralna. Če na priliko umetnik hoče naslikati Venero, naslika jo, kakor hoče ne gledé na nagoto, če le služi namenu. In hodili bodo mimo mladeniči k svojim pajdagogom, postajali bodo, uživali umetnino ... Da pa je Venera »gola, čisto gola, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo uživajo umetnino, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano. Oni ločijo može od žen le po bradi, po obleki ... Če mislijo slabo, so že do cela izkvarjeni«.

Krasna estetika! Načelo: »finis sanctificat media«, namen posvečuje sredstva, je tu do cela uporabljeno. Politiki je rabijo v politiki, a podtikajo je jezuitom; realisti je rabijo v leposlovju, a podtikajo je zopet jezuitom!

Strašna estetika! Odpri najgršo knjigo! Čitaš prvo poglavje ... studi se, gnusi se ti ... o, čitaj mirno dalje! »Če naletimo v svojem čtivu na prizore, ki so nam zoprni, ki se nam zdé grdi, čitajmo mirno dalje; v drugem poglavju že bomo morda našli kreposti, katere se nam bodo zdele prav radi odurnosti greha in podlosti v prejšnjem oddelku tem sijajnejše.«[2]) In če še ni kreposti? Le dalje in dalje! dalje do konca! »Ako smo prečitali do zvršetka, vprašati se moramo: kaj je hotel umetnik prikazati in kako je to prikazal ...?« Strašno! In ta načela razklada slovenski list slovenskemu narodu, slovenskim materam, in slovenski narod in slovenske matere ta list še beró, beró ga z mirno vestjo! Žalostno znamenje!

Krivoverska zmota o „čisti človečnosti“ — podlaga moderni umetnosti.

Odkod to, da iz načela humanitete sledé tako strašne posledice? Odtod, ker moderna umetnost nima več pravega pojma o humaniteti. »Največja umetnost je tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega.« Tako piše Aškerc. A človeško mu je vse, kar je v človeku ali na človeku. Dosledno je tudi vse to lepo. »Narava edina bodi pravemu umetniku učiteljica«, piše krasoslovec »Slovenskega Naroda«, »samo ona, večno mlada, večno lepa. Ona je taka, kakor je izšla iz rók Njemu!«

»Ona je taka, kakor je izšla iz rók Njemu«, to je tista osodna krivoverska zmota, ki na njej sloni moderna estetika. Seveda če je narava taka,

[1]) »Sl. Narod« 1897, št. 91.
[2]) ib. št. 90.

če je tudi človeška narava taka, kakor je izšla iz rók Njemu, ljubeznemu stvarniku, potem seveda je vsa lepa, saj je vsa lepa izšla Njemu iz rók. Potem gotovo mladeniči in deklice gledaje naravno podobo, naravni kip, ne bodo slabo mislili; potem je resnično geslo: naturalia non sunt turpia, kar je naravno, ni grdo! Humaniteta torej, kakor jo umevajo moderni realisti, »čista človečnost« sloni na podstavi, da je človeška narava taka, kakršna je izšla iz rók Stvarnikovih. A to je zmota zoper osnovno dogmo krščanstva o izvirnem grehu.

Človeška narava ni več taka, kakršna je bila in kakršna bi morala biti. V človeku človečnost ni več čista. Iz rók Stvarnikovih je izšel človek res lep; prečudna harmonija je bila v njem. A zdaj te harmonije ni več. Zdaj premaguje v človeku živalski živelj. Zdaj mora reči vsak človek s sv. Pavlom: »Vem, da v meni, to je, v mojem mesu, dobro ne prebiva; zakaj hoteti je sicer v meni, storiti pa dobro, tega ne najdem. Imam namreč dopadjenje nad božjo postavo po notranjem človeku; čutim pa drugo postavo v svojih udih, katera se bojuje zoper postavo mojega duha, katera me deva v sužnost pod postavo greha, katera je v mojih udih.« (Rim. 7.) Ta postava je postava poželjivosti. Nekdaj so v človeku vse sile bile pokorne umski volji in volja postavi božji in telo duši; a prvi greh je porušil to soglasje in z vso močjo se je pojavila počutnost. Le tisti, ki brez razbora in izkušnje prisega na evangelij Rousseaua, da je človek, kakor zdaj izhaja iz rók narave, popoln, le tisti more pisati, kakor je pisal »krasoslovec« »Slovenskega Naroda«: »Da je mladenič gol, čisto gol, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo uživajo umetnino, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano . . .« Zdi se, da ta sicer mogočni krasoslovec malo pozna človeško srce, človeško življenje, ali pa se le dela tako — »nedolžnega«.

Denimo torej, da je »največja umetnost tista, ki išče v človeku to, kar je v njem človeškega«. A ni vse, kar je v človeku, čisto človeško; narava človekova, kakršna je zdaj, ni vsa lepa. V človeku je marveč mnogo živalskega, v naravi človeški je velika disharmonija. Zato pravi umetnik ne sme fotografovati življenja, življenje ni poezija, ampak v človeku in življenju mora iskati, kar je človeškega; tisto mora očistiti, tisto mora povzoriti po pravzoru človeka, kakor je izšel iz rók božjih.

Dà, odkriti bodimo, niti vsega, kar je čisto človeško in lepo, ne sme umetnik prikazati. Kakor je Bog zaprl človeku raj, tako mu je odrekel kos lepote.

Krasoslovec »Slovenskega Naroda« piše: »Gospodje! Umetniki vemo, da je človeka ustvaril Bog, obleko pa le krojač (ki pa je, kakor kaže dandanašnja moda, brez estetičnega zmisla in okusa). Človeka je ustvaril Bog na svojo sliko in priliko . . ., torej je to človeško telo krona stvarjenja, je estetično lepo in kot tako brezpogojno prvi sujet lepe umetnosti.«[1])

V tem dokazu je več zmot. Najprej Bog ni ustvaril človeškega telesa kar takega po svoji sliki in priliki, ampak človeka. Zato bi k večjemu

[1]) »Slov. Narod« 1897, št. 125 v podlistku: Morala v umetnosti.

sledilo, da je človek krona stvarjenja, estetično lep in kot tak brezpogojno prvi sujet lepe umetnosti. Potem pa v tem dokazu zopet tičí ona radikalna zmota, da je človek še vedno tak, kakršen je izšel iz rók božjih. »Narodov« krasoslovec dosledno tají dogmo o izvirnem grehu.

Recimo tudi, da je človeško telo krona stvarjenja in torej estetično lepo, a izvirni greh je kriv, da mora biti večini ljudi nago človeško telo — »zakrita saiška podoba«.

Ali je izvirni greh oskrunil človeško lepoto? Tega ne bi rekli. Res je, marsikatero telo ni več lepo, ki bi bilo lepo brez izvirnega greha. Zakaj vsi vplivi, ki so v kvar telesni lepoti, fizični in moralni, so posledki izvirnega greha. Brez izvirnega greha bi ne bilo ne bolezni, ne boli, ne strahú, ne žalosti. A denimo, da bi se telo ne bilo nič izpremenilo, ali da bi nam umetnost kazala telo, kakršno je izšlo iz božjih rók, vendar telo kar tako ne more in ne sme biti »prvi sujet lepe umetnosti«. Le preveč se je namreč izpremenil tisti, ki bi užival telesno lepoto.

Človek, posebno mlad človek ne more več gledati in uživati s čistim čuvstvom vse telesne lepote. Zakaj ne? Zato ne, ker po izvirnem grehu telo vzbuja še drugi močnejši čut, čut poželjivosti. Zeló se moti »Narodov« krasoslovec, če misli, da o nagih slikah v gotovih pozicijah le »nravno že do cela izkvarjen človek misli slabo«. Resnica je marveč, da take slike morajo izkvariti tudi najbolj nedolžno bitje. Odkod bi sicer sploh prihajala moralna izprijenost? Čudno se nam zdi, da »realisti« tajé tako očividna dejstva!

Ne bodimo farizeji! Človek, ki vé, kaj je, vé tudi, da so lehko take podobe in slike prava poguba za cele generacije!

Ker pa o takem pogledu čut poželjivosti prevladuje, zato je človek dolžan z zatajevanjem neomadeževano ohraniti svoje srce, dolžan je odreči se »užitku, ki bi ga ponajvečkrat omadeževala nenravnost!

Razvneli se bodo »realisti«: »Torej lepota ni več lepota? Praviš, da je človeško telo lepo, a potem zopet trdiš, da ga navadno človek ne sme gledati! Kako se to ujema?«

Prav dobro se ujema. Poglejte bolnika, ki ga oči bolé! Kako zapira oknice, spušča zavese pred ono solnčno svetlobo, ki lije življenje, kamor posije! Ali svetozor ni več lep? Še je lep, a bolnik ne sme uživati njega lepote, ker mu bliščeča svetloba poraja še drugi čut, čut bolečine! Če hoče sebi dobro, se bo odrekel lepega svetozora, dokler ne ozdravi. Tako je tudi z grešnim človekom. Telo je še lepo, a Adamov otrok ne sme uživati te lepote, ker je ne more brez pogube. Naj se je telesna lepota premenila ali ne, on sam se je močno izpremenil. Tedaj, ko je bilo srce še svobodno greha, je s čistim veseljem gledal vse prelepo stvarstvo božje, tudi telo; zdaj tega ne more in ne sme več. Takrat pač, ko se bo njegov duh zatopil v nestvarjeno božjo lepoto, takrat, ko bodo minili zadnji nasledki izvirnega greha, takrat bo se človeku zopet odprl raj vse lepote. Zdaj mu telo, če tudi lepo, vzbuja želenje in kipenje srca, ki mnogokrat ni — čisto.

Krivo je torej, da je človeško telo »prvi sujet lepe umetnosti«. Umetnost mora kazati lepoto, ki jo more uživati s čistim veseljem človeško srce, a

nagote navadno ne more in ne sme več. Zato je tudi umetnost ne sme kazati.

Kakor pa niso vse oblike lepe, ali pa vsaj ne vzbujajo samo lepotnega čuta, ampak ob enem druge pogubne čute, prav tako je v življenju človeškem mnogo idej, a niso vse lepe, niso vse dostojne človeka. Izmed meteža toli raznolikih idej mora umetnik razbrati tiste, ki človeka spominjajo presrečne harmonije ter ga bližajo izgubljenemu idealu.

Le ta je pravi nauk o čisti človečnosti. Po tem nauku je res, »da ne moremo govoriti ne o poganski, ne o židovski, ne o indski, ne o mohamedanski, niti o krščanski estetiki, ampak o estetiki splošno-človeški.«[1]) Lepota je obče-človeška lastnina. Čut lepote je zasadil Stvarnik vsakemu v srce; seveda v enem je močnejši, v drugem slabejši; eden je bolj dovzeten za lepoto, drugi manj. A vrlo se moti Aškerc, ko iz tega izvaja, »da versko stališče nikakor ni zadostno pri ocenjevanju umetniških in pesniških del; marveč, da je skrajno enostransko«. Vrlo se moti, ko pravi, da »kdor se postavi na tako stališče, ta mora dosledno zavreči najlepše bisere svetovne literature in umetnosti starega in novega časa.«[2])

Odkod so biseri „svetovne umetnosti?“

»Največja umetnost je tista, ki išče v človeku, kar je v njem človeškega.« A nič ni v človeku bolj človeškega, nego li je — vera. V človeku je zdaj marsikaj živalskega, a poleg tega leži v človeškem srcu še vedno božje seme. Če katoliški duhovnik prosvetljenega devetnajstega veka tega ne vé, naj ga pouči pogan Ciceron: »Narava je dala človeku iskre in semena (igniculos atque semina) kreposti, pred vsem bogoljubja.«[3]) Narava torej sama nam je zasadila vero v srce. Zato po pravici pravi Tertulijan: »To je največji zločin, da ga nočejo pripoznati, ki ga morajo spoznati . . . Duša naša, naj ji oklepa ječa telo, naj je prepojena s slabo vzgojo, poženščena od sle in pohoti, naj je dekla krivih bogov, ko se strezne iz požrešnosti, iz spanja, v bolezni, **Boga kliče** . . . O testimonium animae naturaliter christianae!«![4]) Če torej umetnost išče v človeku, kar je človeškega, bo našla v njem tudi vero.

A še več. Vera je pripoznavanje človeka, da je ves od Boga, in za Boga, kakor je res. Ni torej mogoča v človeku nobena »čisto človeška« misel, nobena želja, noben migljaj, nobeno dejanje, ki ne bi bilo od Boga in za Boga, ki ne bi bilo torej prepojeno z vero. Nič ni potemtakem čisto človeškega v človeku, kar je v nasprotju z vero. A kar ni čisto človeškega, temu ni mesta v umetnosti. Versko stališče torej ni nikakor »skrajnje enostransko«, ampak je najširše stališče, edino vseobsežno stališče humanitete. Prvo, kar hoče humaniteta, čista, neoskrunjena in

---

[1]) »Lj. Zv.« 1897, 310.

[2]) ib.

[3]) Tusc. l. III.

[4]) Apolog. c. 17.

neizkaljena človečnost, je vera. Pod ozirom na Boga se mora razvijati v vsem, če ne, se izrodi in omadežuje in pade v oblast živalskemu življu.

Ker pa je to vero čisto in neoskrunjeno podedovalo le krščanstvo (in jo ob enem usovršilo in osvetlilo z nadnaravnim sijajem), ker je torej res »anima naturaliter christiana«, po prirodi svoji in naravi krščanska, zato tudi ni krivo, če pravimo, da je le ena estetika prava — krščanska. Estetika je sicer sama o sebi »splošno-človeška«, a to, kar je splošno-človeško, se je vse in čisto ohranilo le v krščanstvu.

Torej mi vendar zametamo »najlepše bisere svetovne literature«? Kratko in malo ne! Mi pripoznavamo lepoto v svetovni literaturi in pri tem nikakor nismo navskriž z »verskim stališčem«.

Prav zato, ker je »anima naturaliter christiana«, ker je narava sama vrgla v srce iskre bogoverstva, vrgla semena bogoljubja; prav zato, ker je potemtakem vsako brezverstvo in vsako krivoverstvo protinaravno; prav zato človek nikdar ni dosleden brezverec, nikdar ne dosleden krivoverec. Kadar sledi čistemu gonu svoje narave; kadar ga prehiti čista narava, oblada čisti naravni čut, premaga čisto vrojeno čustvo, tedaj vselej živi in dela, govori in poje, piše in riše kot bogoverec, recimo — kot kristjan.

Nobeno svetovno naziranje, ki je v nasprotju s krščanstvom, ne prevzame človeka tako, da bi si bil vedno dosleden v vsem življenju in mišljenju, snovanju in delovanju, prav zato ne, ker so v naravi kali drugega, krščanskega naziranja, in narave sleči ni mogoče. Zato je v človeku vsekdar marsikaj krščanskega, in posebno to, kar se mu zdi zares lepo, je največkrat povzeto iz krščanskega naziranja, ker je povzeto pod vplivom vrojenega čistega lepotnega čuta.

Taka je najpoprej lepota oblike. Preden je bila pisana kaka estetika, je bil že v človeku lepotni čut. Ta oblika se mu je zdela lepa, ona ne. Lepotni čut se lahko imenuje instinktiven čut. Zato je bolj ali manj v vseh. Tudi pogan, tudi mohamedan izbere torej lehko svojemu umotvoru lepo obliko. Lepa bo, če izbere ono, h kateri ga žene čisti lepotni čut. A kakor je čisti lepotni čut od Boga, tako tudi žene instinktivno človeka, da izbere obliko, kakršna je izšla iz božjih rok. Imenovati jo torej smemo v nekem zmislu krščansko obliko. Zakaj pogan izbere tako obliko le bolj instinktivno, zadnjega razloga si ne more dati, a dá ga po svojem naziranju in z zavestjo — kristjan.[1]) Tudi kristjan izbere lahko lepo obliko instinktivno in jo tudi, a on ve, da je lepa zato, ker je posnetek božje lepote; vé, da se mu lepa zdi, ker je tudi lepotni čut posnetek božjega lepotnega čuta.

A kar o obliki, velja tudi o idejah. Ideje vladajo tudi moralni red in potekajo tudi same iz njega. V moralni red pa je po grehu prišla največja disharmonija. Vendar tudi v porušenem templju človeškem še veje »anima naturaliter christiana«, dih krščanske duše, in zato tudi v srcu pogana navstane marsikaka krščanska ideja.

[1]) Govorimo vedno na podstavi, da je naravna vera čista ostala le v krščanstvu, da je torej prešla v last krščanstvu in je krščanska.

Ideja ljubezni starišev in otrok, ženina in neveste, ideja bratoljubja in domoljubja, ideja dolžnosti in pravice, ideja nravnosti, vse te ideje, ki se na njih snujejo najlepši umotvori, so ideje, ki nastajajo tudi v mohamedanih in poganih pod vplivom »animae naturaliter christianae«.

Nikakor torej ne zametamo — »biserov svetovne literature«.

Kar se najprej dostaje oblike, klanjamo se s spoštovanjem mnogim poganom, Homerju in Fidiji, Horacu in Virgiliju in toliko drugim. Če hočete jim damo prvenstvo, ko bi le krščanstvo ne imelo svojega Mihelangela in Rafaela, Danteja in Šekšpirja.

Kar pa se tiče idej, zopet priznavamo svetovni literaturi, naj si je tudi poganska, njih lepoto. Premnogo lepih idej so ostvarili kiparji in slikarji in pesniki. Sofokles in Eshil sta nam v svojih delih zapustila uprav velike ideje.

Seveda, to pa tudi moramo vzdržati, kadar se je »anima naturaliter christiana« zatopila v poganskem ali materijalističnem naziranju, so vzniknile poganske ideje in pojavile se poganske oblike. Tako je kult nagote pristno poganski in s poganskimi idejami so prepojena mnoga sicer v poedinostih lepa dela.

Skratka: Kar je v svetovni literaturi lepega, ni pogansko, ampak krščansko; kar pa je poganskega in ne krščanskega, ni lepo.

Korenito se torej moti Aškerc, ko pomilujé zre na one, ki stojé na — verskem stališču, češ »versko stališče je skrajno enostransko«. Premotila ga je fraza o »humaniteti« ali pa njegovo materijalistično naziranje.

Versko stališče je najvišje stališče. Kdor ne sodi umetnosti z vidika religije, ta bo nujno zablodil tja, kamor so zablodili dekadentje. Brez religije, brez vere bo tudi za umetnost prišel bankrot, kakor je prišel za modroslovje. In zares ne čudimo se, da je začelo v Slovencih bohotno širiti se slavje in posnemanje onega Zole, ki o njem pravi z bridkostjo Stritar: »Narod, kateri se s teboj ponaša, kateremu si ti nov prerok v leposlovju; narod, kateri tako hlastno bere nagnusne tvoje spise; narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor eden mož in te ne sune ter zapodi sramotno čez meje ... ta narod bliža se svojemu propadu!« [1])

Toliko o prvem načelu moderne estetike, ki jo v »Ljubljanskem Zvonu« razklada teoretično in praktično — Aškerc.

Tudi Aškerca samega sodimo mi s stališča — religije. Priznavamo, da mu je Stvarnik vsadil v srce močan lepotni čut. Žal, da se je ta čut razvijal samo gledé na obliko, na tehniko, v kateri je »mojster«, a lepotni čut idej mu je zamoril moderni liberalizem, ki mu je vse lepo, le ne to, kar je krščansko. Aškerc bi moral razgrebsti pepel s pogorišča svojega krščanstva, potem bi utegnil biti pravi »pesnik trpinov«, pevec - prorok, zakaj pod pepelom tli še tudi v njem »anima naturaliter christiana«, božansko ognjišče — lepih idej.

Dr. Aleš Ušeničnik.

[1]) Stritar V. 399.

Slovstvo.

Ateizem na višjih šolah.

Durch Atheismus zum Anarchismus. Von Nikolaus Siegfried.[1]) S tem naslovom je izšla jako poučna knjižica, namenjena visokošolcem, kateri na državnih univerzah iščejo višje izobrazbe. Pod psevdonimom se skriva eden najboljših poznavateljev novejšega modroslovja. Pisatelj nam popisuje, kaki modroslovni nazori se podajejo visokošolcem na nemških vseučiliščih. Z enega vseučilišča na drugo, od tega profesorja do onega gre pisatelj z visokošolcem, in iz spisov onih mož, ki veljajo za stebre napredka, dokazuje, kak strup podajejo svojim poslušateljem. Mladenič postane vsled visokošolskih predavanj ateist. Če Boga ni, je avtoriteta prazna beseda; liberalni profesorji, ki tajé osebnega Boga in zato državi prilastujejo vsemogočnost, nimajo nobenega dokaza za svoje nauke; njih nauk o državni avtoriteti visi v zraku, če ni zakonodajalca, kateri ima oblast sam iz sebe, ker je osebni zakonodajalec — Bog. Duhovito popisuje pisatelj dušne borbe dijaka, kateri prestopi v socijalno demokracijo, ker se mu studi protislovje in samovoljnost liberalnih zistemov. A tudi v socijalni demokraciji ga teži neznosna avtoriteta — kruto samodrštvo samopridnih kolovodij, kateri izpodkopujejo vsako avtoriteto, a hočejo imeti vendar vso oblast zase. Iz spisov najglasovitejših socijalistov dokazuje, kako hinavsko je počenjanje mož, ki pravijo z Liebknechtom: »Naša stranka taji vsako avtoriteto v nebesih in na zemlji« (str. 75), a silovito zatirajo v svoji stranki vsako gibanje, katero je naperjeno proti kolovodjem! Če Bog nima besede, kdo pa je dal besedo Beblu in Liebknechtu? Visokošolec kmalu zapusti tudi to stranko, in postane anarhist. Če ni Boga, ni nobene avtoritete, to je glavna misel, katera se kaže v teh prvih treh poglavjih. K sklepu privede pisatelj svojega junaka po poti pravega modroslovja do vere in do poštenosti nazaj.

Iz tega pregleda se vidi, da je pisatelj po pravici zapisal pod naslov svoje knjige besede: »Poučna slika iz sedanjega visokošolskega življenja, posvečena vsem, kateri ljubijo svoje krščanstvo.« Iz mnogoštevilnih zgledov naj vzamem tu le nekatere, iz katerih se spozna, kaj se dandanes na državnih vseučiliščih uči pod pretvezo znanosti.

Profesor dr. A. Döring v Berolinu uči, da ima vera »v svojem lastnem bistvu prežečega sovražnika«, kateri ji brani, da ne more delovati za blagor človeške družbe. »Ta sovražnik je iluzorični značaj verskih predstav, kateri je jasen že preprostemu razumu ..... Če to spoznava že preprosta pamet, je pa napredujoča znanost prava dojka nevere ... Odkar so Kopernik, Kepler, Newton ustanovili novo astronomijo, je domnevana zgodovina božjega razodetja postala čisto nepotrebna v vesoljstvu, in Laplace je lahko rekel, da za osnovanje te znanosti božanske hipoteze ni treba.«[2]) Z višine tako prosvet-

[1]) Freiburg im Breisgau. 1895. Herdersche Verlagshandlung. Dobi se v »Katoliški Bukvarni« v Ljubljani za 60 kr.

[2]) Döring: Philosophische Güterlehre. 410—411.

ljene znanosti govori gospod profesor seveda jako zaničljivo o »iluziji vere v božjo previdnost, povračilo in izvoljenje.«[1]) Zlasti vera v boljše življenje po smrti je »eine echte primäre Illusion«.[2])

Nič boljši od tega narodnega ekonoma ni profesor etike Fr. Paulsen, korifej prve vrste. Človek ne bi verjel, da si je mogoče izmisliti tako neumnost, kakoršno uči ta slavni profesor: »Monoteizem, kateri smatra Boga individualno bit poleg drugih biti, in ki pravi, da Bog deluje na svet kot izven njega bivajočo bit — ni nič različen od politeizma.«[3]) Vera v osebno nesmrtnost duše mu je »sanjarstvo«[4]) V krščanski veri je marsikaj, »kar se je naši pravi veri že davno odtujilo, n. pr. vera v čudeže in zle duhove.«[5]) Ker je gospod profesor tako neveden v temeljnih resnicah, mu radi verjamemo, če zatrjuje, da mu je »težko kaj odgovoriti onim, ki pravijo, da vodi znanost v ateizem.«[6])

Profesor Förster v Berolinu uči, da v vesoljstvu »ni mesta za nadnaravne sile, katere bi stale nad naravnimi silami.« Kaj je človeška duša, to zna ta materijalist jako učeno povedati: »Ona je rezultat, ki nastane iz presnavljanja in združenja v zunanjem svetu in v našem telesu delujočih nižjih oblik energije v energijo finejše organizacije, višjega trajanja in večje sile.«[7])

Posebno veliko veljavo ima sedaj profesor G. pl. Gizycki v Berolinu. Na podlagi jako zmedenih, večinoma panteističnih in nerazumljivih pojmov je sestavil nekako moralo, katera naj bi prosvetljeni družbi nadomestovala krščanstvo. Tu naj sledi nekaj zgledov neslanega modrovanja, iz katerega morajo celó protestantovski kandidati bogoslovja delati izkušnje, če poslušajo pri njem moralo:

»Smrt je konec vsega zla — meja, onstran katere ni niti dobrega niti slabega.«[8]) »Nismo strahovi, ampak živa telesa. V kolikor pa smo tvar in sila, smo večni.«[9]) »V dobro druščino pridemo, če umrjemo . . . Mati zemlja ne more biti hudobna.«[10]) Gizycki graja sv. Pavla, ki je rekel, da je brez vere nemogoče, Bogu dopasti, ker: prava nravnost ni v nobeni zvezi z vero.[11]) Kdor veruje, je po Gizyckega nauku celó slabši od brezbožneža, ker vernik »je vedno v strahu in v dvomu, ker spoznava, da njegova vera nasprotuje moderni znanosti, oni pa, ki se vsega popolnoma udaje toku duševnega napredka (to je brezverec), je vzvišen nad dvome boječih duš.«[12]) Vera je »gespenstische Auffassung der Dinge«, čustva kristijana so »geistig-sinnliche Erregungen«, kar nas uči vera, je »čaroben svet«.

Tako uči profesor morále! In on hoče, da se v tem duhu vzgajajo že otroci! »Naprednjak bo vzgojil svojega otroka tako, da ga bo otel v boju med nazori stare Palestine in srednjega veka in med nazori devetnajstega stoletja . . . ker ne bo njegovih nravnih predstav družil z verskimi nauki, ki

[1]) Döring. Tam. 202. — [2]) Döring. Tam. 211.
[3]) Paulsen: System der Ethik. I. 387. — [4]) Tam. 401. — [5]) Tam. 396. — [6]) Tam. 387.
[7]) Förster. Vortrag über Naturwissenschaft und Ethik.
[8]) Gizycki: Moralphilosophie. 361. — [9]) Tam. 365. — [10]) Tam. 364. — [11]) Tam. 465.
[12]) Tam 476.

se ne dajo dokazati.«[1]) — Tudi naš Bog in Zveličar sam se brez kazni sodi na katedru »moràle«: »Dasi (naprednjak) Jezusa priznava za največjega nravoslovca, ga vendar ne smatra za vsemu zadostujočega in nezmotljivega. Jezusova moràla potrebuje dopolnila, katero ji dajó grški in rimski modrijani, popraviti in izpopolniti jo morajo pridobitve novih izkustev dveh tisočletij.«[2]) Od moža, ki tako oblastno trdi o stvareh, o katerih pojma nima, seveda ne moremo pričakovati drugačne sodbe o krščanstvu, nego je ta: »Da krščanstvo propada in gine, o tem ne dvomi noben nepristranski opazovalec. Supranaturalizem se umika iz svojih zadnjih trdnjav.« . . . »Naš Bog bodi samo dobrota, ki je v človeku samem.« . . . »S tem, da človek zavrže vero v drugi svet, povzdiguje svoj značaj.« . . .[3])

Kolega gospoda Gizyckega, profesor E. Zeller, je njegov vredni tovariš. Stvarjenje je »ein sinnvoller Mythus«.[4]) — »Pojem dolžnosti deluje na nas z isto silo, če mislimo, da so bili naši pradedje sinovi bogov ali gorile.«[5]) Vera v čudeže »se ne strinja s sedanjim načinom našega življenja.«[6]) Kristus ni Bog, ampak človek. Še le polagoma se je »razvila vera v nadčloveško naravo onega, kateremu jo pripisujejo.«[7]) Da je Jezus Kristus od mrtvih vstal, to je gospodu profesorju seveda jako neljubo, ker mu prevrže ves zistem. Zato pravi kar kratko: »Istinitosti takega dogodka mi ne bi mogli priznati, naj bi bila kakor koli dokazana.«[8]) Vera v hudobne duhove je brez dvoma res izrečena v svetem pismu, »a samo v najnižjih slojevih še straši ta vera.«[9]) Kako karikaturo slika profesor Zeller svojim poslušateljem pod imenom krščanstva, če o veri sploh uči: »Ne samo, da se dogme lahko menjajo, dogme se celó morajo izpreminjati, če se hoče vera ohraniti.«[10]) »Svet ni imel začetka v času,[11]) se sploh nikdar začel ni.[12]) Kjer se deluje zaradi pokorščine do neke druge (božje) volje, tam ni nravnih dejanj.[13])

Na drugih vseučiliščih ni nič boljše. V Jeni uči profesor Häckel: »Čisto napačna je predstava osebne nesmrtnosti.«[14]) Kristusova vera je »krščanska mitologija«.[15]) O veri v Boga pravi: »Kolikor je združena ž njo predstava takozvanega osebnega Boga, je po največjih napredkih monističnega spoznavanja narave čisto premagana.«[16]) »Od kod pa je ta Bog? Kaj je delal pred stvarstvom? Od kod je dobil tvarino? Na polju res znanstvenega modroslovja bo zastarela predstava antropomorfnega osebnega Boga čisto izginila, še predno se konča to stoletje.« Vera je: »Druck der Unvernunft.«

Profesor Th. Ziegler v Strassburgu pravi: »Vera v Kristusovo vstajenje je pravljica.«[17]) Jezus je bil »virtuoz v nravnosti«. »Kakor Sokrat na polju dobrote, kakor Goethe na polju lepote, tako je bil Jezus na etično-

---

[1]) Tam. 477. — [2]) Tam. 477—478.
[3]) Tam 492. — [4]) Zeller: Vorträge und Abhandlungen II. 57.
[5]) Tam. 58. — [6]) Tam. 60. — [7]) Tam. 274. — [8]) Tam. 542. — [9]) Tam. 287.
[10]) Tam. 292. — [11]) Tam. 33. — [12]) Tam. III. 29. — [13]) Tam. II. 213.
[14]) Häckel: Der Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft. Bekenntniss eines Naturforschers (6. Aufl.) 25.
[15]) Tam. 30. — [16]) Tam. 30.
[17]) Ziegler: Geschichte der christl. Ethik. 71—72.

verskem polju lepa duša v onem etičnem pomenu, v katerem jo je ustvaril Schiller.« Ta mož je spisal zgodovino krščanske nravnosti.

V Pragi uči profesor Jodl: Edino prava vera je ona, »ki na mesto božje ljubezni postavi človeško ljubezen, na mesto vero v Boga vero človeka v sebe samega in v svojo moč, . . . ki uči, da edini zlobni duh človekov je človek, surovi, babjeverni, sebični, hudobni človek, a da edini bog človekov je človek sam.«[1]) Ta »nravoslovec« na katedru je prišel do tega zaključka, da bo še le ateizem vrnil človeštvu naravo, pomen in dostojanstvo, katero ji je vzel teizem.[2]) Pojmu o božanstvu »je brez dvoma usojeno, da bo s staro nezmislijo o vzroku sveta počasi, a gotovo izginil.«[3]) Ali je gospod profesor res prepričan, da bo Bog izginil, če mu on s katedra to zapoveduje?

V Lipskem uči Viljem Wundt, slavljen kot največji nemški modroslovec sedanjega časa: »Ona vera, ki dela iz ustanovitelja človekoljubne religije Boga in mu s tem jemlje človeško-nravstveno dostojanstvo, vera v trojico in v čudeže, je dandanes izgubila svojo moč tudi do onih ljudi, ki se s prepričanjem imenujejo kristijane, in število onih, ki so dogmatičnim tradicijam že čisto odtujeni, se je razširilo v vseh slojevih in stanovih, tudi je že splošno prepričanje, da je omenjeni sestav v nasprotju z vsemi nauki naše duševne omike.«[4]) Človeška duša je »vsota naših čutnih dejanj«. Krščanski nazor o neumrjočnosti človeške duše je Wundtu »iz bajeslovnih pradôb preostala oblika ideje nesmrtnosti«.[5]) Wundt uči svoje verne poslušalce tudi ta jako čudni nauk: »Gotovo smemo z vso pravico dvomiti o tem, da bi bila taka neumrjočnost etično potrebna, ali pa da ne bi bila izpolnitev take želje, če je sploh mogoča, neznosna nesreča.« »Ideja božanstva je možna samo, če mislimo boga kot svetovno voljo, in razvoj sveta kot razvoj božanskega hotenja in delovanja.«[6])

Na akademiji v Münstru uči Gideon Spicker: Lessing je »pravi Luther prosvete, . . . ker nas je osvobodil jarma svetega pisma.« Kar uči evangelij, je »nebeška samopridnost.«[7]) Ta mož stavi čudno vprašanje svojim učencem: »Ali ni Homerjev podzemski svet in krščansko nebo ravno tak izrodek domišljije, kakor potovanje skozi kraljestvo monad?«[8]) Spicker prerokuje, da bo vera prihodnosti »individualistični panteizem«.

To je nekaj podatkov iz navedene knjige. Vprašam lahko čitatelje: Ali je med navedenimi profesorji kateri, ki se še sme imenovati kristijana? Nobeden.

Kako pa deluje taka šola na dijake? Profesor Häckel govori jasno:

»Akademična mladina pride na vseučilišče navadno med osemnajstim do dvajsetim letom. V teh letih so mladeniči že po lastnem premišljevanju prepričani, da je znanost zavrgla cerkvene dogme, ali bolje: to premišljevanje je že tako razvito, da že v prvem polletju akademičnih študij, občevaje s prosvetljenimi tovariši in prepričani od svetlobe, katero razširja učenje naravoslovnih ved, zavržejo popolnoma religijozno vero.« (Str. 28.)

[1]) Jodl: Geschichte der Ethik. II. 290. — [2]) Tam. 290.
[3]) Tam. 608. Opomba 36. — [4]) Wundt. Ethik. (2. Aufl.) 662.
[5]) Wundt. Vorlesungen über die Thier- und Menschenseele (2. Aufl.) 479.
[6]) Wundt. System der Philosophie. 403.
[7]) Spicker: Lessings Weltanschauung. Predgovor. — [8]) Tam. 367.

Kdor želi še več podatkov, naj jih zajame iz navedene knjižice, katero naj bi vsak oče dal svojemu sinu, da ga spremlja v nevarnostih, katere mu stavi vseučiliško življenje. Naj dostavim le nekaj misli!

1. Tudi na avstrijskih vseučiliščih je mnogo profesorjev, kateri ne zaostajajo prav nič za navedenimi nemškimi »učenjaki«. Materijalizem, darvinizem, panteizem, racijonalizem itd. v najrazličnejših kombinacijah se predavajo.

2. Kdor hoče doseči kako državno službo s svojimi studijami, je prisiljen, na državnih univerzah poslušati predavanje, ker v liberalni državi vlada tiranstvo šolskega monopola.

3. Ali se je čuditi, da vzrašča mladina pod vplivom takih načel v »novih strujah«?

4. Ali ni velika krivica, če morajo katoliški stariši dati svoje sinove izkvariti, in morajo še drago plačevati za to?

5. Ali je pravično, da »katoliška« država nima nobenega katoliškega vseučilišča?

6. Ali je neopravičen enoglasni klic vseh katoliških socijologov, da se rešitev socijalnega vprašanja začenja pri šoli?

7. Ali ne izpolnjujejo škofje in vsi zavedni katoličani samo svoje dolžnosti, če zahtevajo temeljite preosnove šol?

Evgen Lampe

„**Balkan.**“ *Jedinstvu i bratskoj slogi*, izdao dr. A l e k s p l. B r e s z t y e n s z k y. Sv. I. god. II. Zagreb 1897. — Koncem meseca malega travna nam je došel nov zvezek tega znamenitega hrvaškega lista za cerkveno zedinjenje. S tem zvezkom je nastopil »Balkan« svoj drugi tečaj. O prvem tečaju smo obširneje govorili že na drugem mestu.[1]) Ker je ideja, katero zastopa ta list, velikanska in zlasti za nas Slovane jako važna, ker ima ta list dalje mnogo zagrizenih nasprotnikov, gorečih in z a v e d n i h prijateljev pa malo, zato želimo tudi na tem mestu nekoliko izpregovoriti o njem.

Prvi zvezek drugega letnika obsega na 142 straneh deset daljših in krajših člankov. Prvi članek str. 3—56 je nadaljevanje iz drugega zvezka lanskega letnika: »Z a r p a p a n i j e n a s l j e d n i k s v. P e t r a ?«

V prejšnjem zvezku je dokazal iz svetega pisma, da je Kristus postavil sv. Petra poglavarja svoje cerkve in da kot tak mora imeti tudi svoje naslednike. V istem zvezku navaja tudi razlaganja sv. očetov k dotičnim mestom sv. pisma, kakor tudi zgodovino vprašanja, ali je sv. Peter res prišel v Rim in ondi umrl.

V tem zvezku pa pisatelj dokazuje v I. delu, da je Peter bil v Rimu in je ondi umrl. Prvi in splošni dokaz za to je dejstvo, da je v zgodovini bilo vedno papeštvo središče krščanstva; ako torej sv. Petra ni bilo v Rimu, cela zgodovina in ves razvoj krščanskih cerkvâ sloní na laži, kar nasprotuje naravnim in nravnim zakonom in je torej nemogoče.

[1]) Glej „Slovenec“ št. 18., 19., 20., 21., 22., 25., 29. let. leta pod naslovom: „Novo podjetje na slovanskem jugu“.

Tudi najhujši nasprotniki papeštva priznavajo, da je v petem stoletju bilo splošno prepričanje krščanskega sveta, da je sv. Peter zadnja leta v Rimu živel in umrl. — Odkod to prepričanje?

Pisatelj dokazuje iz spisov cerkvenih očetov in pisateljev, da je to prepričanje prehajalo kot dedščina iz stoletja v stoletje, da je bilo splošno tudi v četrtem, v tretjem, v drugem in celó v prvem veku.

Prič bi se dalo navesti sicer še veliko več; a kar jih je pisatelj navedel, dokazujejo dovolj, samo bi trebalo natančneje navesti, kje se nahajajo dotična mesta, tem bolj, ker ima spis apologetično-polemično smer.

Vprašanje, ali je sv. Peter bil v Rimu, je sicer že nekoliko zastarelo, a ker pravoslavni Srbi že zdavna prekuhano jed zopet pogrevajo, je bilo prav, da je »Balkan« izpregovoril tudi o tem vprašanju.

Ravno, ker se je o tem že toliko pisalo, bi bil ta članek lahko nekoliko popolnejši. Pisatelj je n. pr. popolnoma prezrl starokrščansko umetnost, ki tudi daje močnih dokazov za primat Petrov in njegovo smrt v Rimu. — Nasprotno pa bi bil lahko nekoliko okrajšal drugi del. Tukaj namreč dokazuje, da nasledstvo na Petrovi stolici ni pretrgano in v ta namen našteva kar po vrsti papeže do konca zahodnega razkola. K čemu to? Dovolj bi bilo dotakniti se le najbolj zamotanih slučajev in pred vsem dogmatično in pravno pokazati, da nevreden papež nikakor ne pretrga nasledstva, kakor je lepo rekel že Leon V.: »Petri dignitas etiam in indigno herede non deficit.[1]) Pisatelj dalje izkuša, kar je črno, nekoliko olepšati in se pri tem sklicuje na Hergenrötherja, Hefele-ta in Jungmanna, kar je čisto neumestno v spisu, ki je namerjen proti nasprotniku katoličanstva.

Drugi članek je »Pogovor med grškim in latinskim duhovnikom« (nadaljevanje). V tem zvezku se jasno in poljudno razpravlja preporno vprašanje o izhajanju sv. Duha in o dodatku Filioque v latinski veroizpovesti.

Tretji članek »Bezgrješno začeće bl. dj. Marije u istočnoj crkvi« je povzet iz spisa bivšega vseuč. profesorja dr. Frankija in spisov Pasaglia; torej ni izviren in tudi ni predmet vsestransko obdelan.

Četrti članek (str. 93—118) nas seznanja z imenitnim ruskim bogoslovcem Makarijem († 1822 kot metropolit moskovski). Spisal je pravoslavno dogmatiko, ki je l. 1883. izšla že v četrti izdaji in je prevedena na francoski in srbski jezik, a tudi na nemški od Blumenthala, česar pisatelj ne omenja.

V tem zvezku pisatelj razvija glavne točke iz uvoda Makarijeve dogmatike; potem navaja rimokatoliške bogoslovce ter naposled primerja drugo z drugim in dela sklepe. Kolikor smo doslej zvedeli iz Makarijeve dogmatike, bi pač lahko podpisal vsak rimski bogoslovec. Le sedem vesoljnih zborov dela ruskemu bogoslovcu čudne težave. Z ene strani priznava, da se dogme vedno razvijajo v cerkvi in da ta ima vedno pravico zaklad božjega razodetja izražati v dogmatičnih obrazcih; z druge strani se pa kakor klešč drži sedem prvih ekumeničnih zborov.

---

[1]) Sermo I. in annivers. assumpt. ad pontificatum.

Naravnost izjavljamo, da nam je ta članek posebno drag v tem zvezku »Balkana«. To je edini pravi pot k zedinjenju, da se med seboj spoznamo. Pri nas se vedno toži, da orijentalci nimajo nikakšnega pojma o bogoslovju zahodne cerkve, in to je v obče resnica; toda nasprotno zopet orijentalci tožijo, da zahodnjaki ne poznajo vzhodne cerkve in njene bogoslovne vêde, in tudi to je res, — žalibog najbolj ravno pri nas Slovanih. Pisatelj teh vrstic je imel že večkrat priliko slišati in brati, da so orijentalni popje sami nevedneži, katerim je ves dogmatični pouk v psovanju in polemiki proti rimski cerkvi, o znanstvenem delovanju vzhodne cerkve se pa malo ali nič ne vé.

Od str. 119—128 imamo »Nekoliko pisama protopresvitera Evsenija protopresviteru i doktoru Visarionu«. Ta članek obsega sedem listov »protopresvitera« Evzenija, v katerih prijatelju naznanja svoje dvome in pomisleke o razkolni cerkvi. Želeti je, da bi se ti dvomi uvaževali.

Str. 129—133 je književno poročilo o »Bessarionu«, italijanskem listu za unijo. Potem sta dva članka, preložena iz francoskega, o nauku kaldejske cerkve o primatu in izhodu sv. Duha, toda dotične citate bi trebalo podpreti z jezikovno-zgodovinskimi dokazi. Naposled še sta dve kratki književni poročili.

S prostorom bi uredništvo že moralo biti nekoliko bolj varčno. Zadnji članki so tiskani, kakor kake vladarske diplome in zadnji list je ostal čisto prazen. Naj bi list prinašal književna poročila, zlasti iz slovanskih jezikov, o delih, ki se tičejo cerkvene unije in sploh orijentalne cerkve.

Marsikdo bi si kaj več želel, toda »Balkan« mora orati trdo ledino in se bo le sčasoma izpopolnil. Priporočamo ga kar najtopleje omikanim vernonarodnim Slovencem. Ideja, katero »Balkan« zastopa, je velika v verskem, kulturnem in narodnem oziru. Ustreza prav želji sedanjega papeža, in če tudi ne smemo preoptimistično soditi o zedinjenju, vendar bo tudi s tem olajšan pot k oni idealni cerkvi, ko bo en pastir in en ovčinjak. — Nadalje pa bi bilo želeti, da bi učeni možje zlasti na Hrvaškem s svojimi spisi pospeševali nalogo »Balkanovo«. Bogoslovni profesorji zagrebškega vseučilišča so k temu pred vsem poklicani. Tako bi »Balkan« utiral pot tudi strogi bogoslovni vêdi na slovanskem jugu. Dokler nimamo razvite bogoslovne vêde, je naše znanstveno delovanje luknjasto in pomanjkljivo. A na tem polju moramo delovati vzajemno vsi Jugoslovani. **Dr. Fr. Kovačič.**

Drobtinice.

(Leo Taxil pa masonstvo.) Znano je pač že vsem, da je Leo Taxil premeten kovar in slepar, ki mu ne gre nobena vera več. Z drzno brezsramnostjo je hlinil izpreobrnjenje, pisal izpovedanja bivšega prostomiselca, razkrival ložo in nje brezbožno počenjanje, nazadnje pa, ko so mu prišli na sled, hladno proglasil se za sleparja ter se rogal lehkovernemu svetu. Ni

moči tajiti, da so mu nekateri francoski katoličani malo razborito verjeli in s svojim svedočanstvom in dostojanstvom še mnogo drugih po raznih deželah zvedli na led. Z druge strani pa je zopet do cela napačna misel, kakor da je Taxil prevaral samo katoliško cerkev. Zdaj, ko so časniki že do dobra prerešetali vso stvar in je posebno jezuit Gruber, od prvega početka najhujši nasprotnik Taxilov, (znano je, da ga je Leo Taxil na tridentinskem shodu nazval umobolnim), že dve knjigi napisal zoper Taxila in drugove[1]), je možno razbrati, kaj je treba misliti o tej reči.

Kar se dostaje izpreobrnjenja, nekateri še vedno mislijo, da se je bil res izpreobrnil in da zdaj le zato taji, ker bi mu sicer masoni hudo zamerili, a Gruber meni po pravici, da je bilo vse izpreobrnjenje le prazna hlimba. Leo Taxil je po naravi premeten in prebrisan hlinež, zato se mu je posrečilo, da je leta in leta zvajal tudi take, ki so ž njim prijateljski občevali. Kratko in malo pa ni zameriti cerkveni oblasti, da ga je prijazno sprejela. Saj tega vendar nihče ne more tirjati, da bi cerkvena oblast videla tudi v srce.

A papež ga je blagoslovil, poreče kdo, kardinal Parocchi je celo pisal Diani Vaughan. Tlapnje! Kardinal Parocchi je prejel, kakor je v »Osservatore Cattolico«[2]) pojasnil tajnik Villard, pismo s podpisom: Diana Vaughan Joana Maria Rafaela. Priložena je bila knjižica: Evharistiška novena, pa nekaj denarja, nekoliko za sv. Očeta, nekoliko pa za antimasonski shod v Tridentu. Naposled se mu je pošiljateljica srčno priporočala v molitev, češ, da je v velikih bridkostih. Pismo je imelo vse znake pristnosti, in znano tudi še ni bilo, da francoska republika trpi v svoji sredi — ponarejavca matic. Kaj je bolj naravnega nego li to, da je kardinal zahvalil Diano? To je storil 16. grudna leta 1895.

Leon XIII. je sprejel Taxila le na mnoge prošnje gorečega redovnika Fouet-a.[3]) Sprejel ga je stojé in izpregovoril ž njim komaj kako besedo. Razgovarjal se je le s patrom Fouetom. Da mu je dal blagoslov, to ni nič čudnega, če ga je hinavec prosil. Kolikokrat damo miloščino kakemu beraču, ki je ni vreden! Potem pa blagoslov ni potrjenje zmote ali greha, marveč je ravno nasprotno.

Kar se pa tiče spisov, je treba zopet razbora. Ni vse laž, kar je napisal Leo Taxil. V »izpovedanjih bivšega prostomisleca« je zlegano le izpreobrnjenje, sicer pa je Taxil zvesto opisal svoje življenje in vedenje. Zato pač ni zameriti pisatelju, ki je preložil ta izpovedanja tudi na slovenski jezik. Tudi prva razkritja o masonih nikakor niso potvare. Poznavavcem masonov so bila znana že prej, potrdili pa so jih tudi bivši masoni. Saj je celo sam Lemmi imel Taxila izpočetka za prebežnika ter se je močno hudoval nanj

[1]) Leo Taxil's Palladismus = Roman, oder: die »Enthüllungen« Dr. »Bataille's«, Margiotta's und »Miss Vaughans« über Freimaurerei und Satanismus von Hildebrand Gerber (P. H. Gruber S. J.). I. Theil. 1—180. II. Theil. 1—268. Tretji del še izide. — Verlag der Germania. Berlin 1897.

[2]) 1897, št. 103.

[3]) Osservatore Cattolico 1897. 96. »Nota« iz Rima.

in na Margiotto. Tudi knjiga Taxilova: »Tripični bratje« ima še v sebi izvečine samo stvarna dejstva, kar priznava celo tako kritični in skeptični Gruber.[1]) Seveda je sem ter tam že vrgel vmes kako potvaro. Še le v naslednjih delíh je začel izmišljati se. Nabral je iz mistik raznih dejstev, okitil in opisal jih, potem jih pa podvrgel masonom in ložam. Zato so poznejša dela do cela nekritična. Po pravici pa terja Gruber, da tudi prvih del poslej ne uporabljajmo, ker knjige z večnosramotnim imenom Taxila niso vredne nobene avktoritete.

V knjigah Taxilovih so pač največ hrupa napravila odkritja o ženskih ložah, pa o satanizmu. Kaj se v ložah godi, tega ne vemo. Sam veliki mason Albert Pike je dejal, da ne vé, kaj počenjajo v tej ali oni loži. To pa je vendar gotovo, da po pravilih žensk ne smejo sprejemati. Ženske lože so izjeme. Po masonskem obredniku je namreč masonstvo bistveno zveza mož. Žene še niso »sprejemljive za masonsko luč«. Bati bi se bilo prepirov. Masonstvo bi ne ostalo skrivnost.[2]) Pač pa vodijo žene in dekleta k javnim sejam; tudi jih »adoptujejo«, t. j. sprejemajo v lože, a pravih tajnih sej se ne smejo udeleževati.

Zistematičnega satanizma v ložah, pravi Gruber, ni mogoče dokazati. Tudi je satanomolje kar tako protinaravno. Če človek spozna satana kot princip hudega, ga ne more po božje častiti.[3]) Potem pa je — in to je poglavitno — masonstvo naturalizem. Masoni tajé ne le razodetja, ampak sploh vsak nadčutni svet, vse nadnaravne pojave, zato dosledno tudi satana. Satan jim je le simbol upora proti osebnemu Bogu in simbol avtonomnega in titanskega »čistega človeka«. Odtod podobe satanove in himna satanova. Res pa je zopet in dokazano iz pristnih virov, da je »naravna religija«[4]) masonov izvečine panteistično-kabalističen kult »plodivnih moči«, in odtod so brezsramni poganski simboli po ložah.

Tudi gledé na sv. hostije meni Gruber, da je treba isto reči. Če masoni ne verujejo, jih tudi ne onečaščujejo. A priznati mora sam, da tukaj dokaz ni več pravomočen. Sovraštvo se nekako nasiti že s tem, da oskruni to, kar je drugemu svetega. To velja toliko bolj za masone po južnih deželah, ki morajo pač s protinaravnimi sredstvi zadušiti živo vest in vero mladih dni. Drugače tudi ni lehko razložiti dejstev, ki se zadnja leta tako pogostem dogajajo po Laškem. Seveda ne bi rekli, da je to po ložah — zistematiško, in to ponajveč ometa Gruber[5]); ampak to je ena izmed tistih reči, ki o njih pravi Albert Pike, da ne vé, če se ne godé v tej ali oni loži.

Nauk iz Taxilovega sleparstva bodi pa ta, da se držimo v vsem sv. cerkve. Kar nam sv. cerkev ukazuje verovati, to je izvestno nezmotna resnica. Gledé na razna nadčutna dejstva in zasebna razodetja pa bodimo previdni, kakor

[1]) Op. cit. II. pag. 265.
[2]) Op. cit. II. 256. Razvidno je iz tega, kaj mislijo masoni o ženskah.
[3]) Op. cit. II. 160 ss.
[4]) Op. cit. II. 261.
[5]) Op. cit. II. 201.

je previdna ista cerkev! Zlasti pa imejmo pred očmi 13. točko V. poglavja novè apostolske konstitucije o indeksu:

„Libri aut scripta, quae narrant novas apparitiones, revelationes, visiones, prophetias, miracula, vel quae novas inducunt devotiones, etiam sub praetextu quod sint privatae, si publicentur absque legitima Superiorum Ecclesiae licentia, proscribuntur.“ A. U.

(Calderon na modernem odru.) Naša gledališča niso več, kar bi morala biti. Zabavajo še, a vzgajajo ne več; in ne vzgajajo več, ker prav ne zabavajo. Kar je imenoval Aristoteles v svoji poetiki »κάθαρσις«, čiščenje strasti, tega moderno gledališče ne daje več, tudi moderne tragedije ne. Ni več nravne resnobe, zabava je mnogim le še to, kar draži živce. Sestre Barrisson bolj ugajajo, nego li resne Muze. Zato je velika naloga pravih človekoljubov preroditi dramaturgijo, izčistiti gledališča. Dunajska »Leonova družba« se tudi v tem oziru zaveda svojega zvanja. Trudi se, da bi vzbudila lepotni čut za pravo, čisto umetnost. Pokazala bi rada, da je vendar še neka večja umetnost nego li je ona, ki so ji edini predmet »spolni ekcesi«. Zato je priredila prelepe igre božičnice, Lisztov oratorij »Kristus«, zdaj pa samega Calderona »auto«: Veliko svetovno gledišče.[1]) 12. junija so igrali na Dunaju to prečudno igro. Prečudno pravimo. Zakaj dejanja nima mnogo, a ima veliko misel, in vkljub alegorijam plastično ostvarjeno. Življenje je drama. Svet je oder. Bog je ravnatelj in »režiser«. Zakon milosti njegove je »sufler«. Igralci so ljudje. Vsakemu Bog odloči svojo ulogo: ta bodi kralj, ta kmet, oni berač; ta modrijan, ona lepotica. Najboljši ni tisti, ki ima največjo in najlepšo ulogo, ampak kdor jo najbolje igra. Ko bo končana drama, pride — sodba. Bog — ravnatelj bo vsakega pohvalil ali pograjal, kaznil ali poplačal. Tej veliki misli, povzeti iz krščanskega naziranja, je dal Calderon de la Barca življenje, in kakšno življenje! Seveda ta misel je dandanašnji mnogim tuja, a prav to je bridke tožbe vredno, in toliko večja hvala gré »Leonovi družbi«, ki se ni ustrašila moderne »srede«, kakor bi dejal Aškerc, modernega »milieu-ja«, ampak je drzno priklicala Calderona, da v genijalni drami tolmači modernemu svetu stare, večno-mlade misli. Sebi je pridobila »Leonova družba« zasluženo hvalo, mnogim poslušalcem spoznanje, da je umetnost lahko tudi »krščanska«; nam pa je dala migljaj, da nas čaka velika in lepa socijalna naloga tudi ob preporodu gledališča. A. U.

(Žrtve dobrodelnosti.) 4. maja 1897 je uničil požar pariški »dobrodelni bazar«. Poldrugsto žrtev iz odličnih rodovin je terjala strašna katastrofa. Seveda se je o tem dogodku mnogo govorilo in pisalo. Nekateri tolmačijo vsa taka dejstva za »slučaj«, drugi govoré o njih pod ozirom na previdnost božjo, zopet drugi vidijo v njih kazen božjo. Tako tudi zdaj. Indiferentisti, kakor o potresih, tako o požarih, govoré le o slučaju, o usodi, o brezčutnih prirodnih zakonih. P. Olivier pa je klical Franciji: prst božji! (»Slov. Narod«

[1]) Cf. Reichspost 1897. 130, 134.

ga je seveda zato običal.) Nam je eno izvestno: Pred Bogom ni nobenega **slučaja**; brez volje Božje ni nobene **usode**; nobenega prirodnega **zakona** ni, ki bi ga ne bil vtisnil Bog. Pariški požar je za nas slučaj, za Boga ne. Previdnost božja ga je previdela in pripustila. Zakaj? Tega ne vemo. Za to gotovo, da bi bil človeštvu v prid. A kako, ne vemo. Morda je hotel Bog pokazati Franciji, kaj je brez njega; morda jo je hotel kaznovati; morda jo je hotel poučiti, da mu ni vsaka dobrodelnost ljuba; morda pa vse skupaj — kdo vé? P. Olivier je ménil, da je požar opomin božji nezvesti Franciji; in zakaj bi ne bil? Drugi pa kažejo na to, da je res »dobrodelni bazar« mnogo storil za uboge, za misijone, za cerkve, a da vendar ni bilo v njem vse, kakor bi moralo biti. Ti menijo, da je ta požar resen opomin za »moderno dobrodelnost.[1]) Ta dobrodelnost, ki je še najlepše, kar ima moderna kultura, vendar ni več »čista«, ni nesebična, ni po resnici krščanska. Zakaj ni je brez samoljubja, brez plesov, brez koncertov, brez gledališč, brez bazarjev. Zares tudi bazarji imajo velike madeže. »Če na priliko baroninja X. za perišče zlatov pusti, da jo prvi lahkoživec poljubi na lice, če grofinja Y. oddá svojo kramo za 50.000 fr. svojemu oboževatelju za en »lasek«, če dobé v obleki sežgane dame grešen »billet doux«, ki je kriv dvoboja med goljufanim možem in frivolnim lahkoživcem, so to sicer izjeme, vendar pa kažejo, kakšen mora biti pariški »milieu« po bazarjih. Večjo ulogo ima koketarija, nego li krščanska usmiljenost. Tudi po naših veselicah kaj radi nastavljajo kake »lepe« cvetličarice, genije, ciganke itd., da pobirajo darove za razne, tudi dobrodelne namene. Nihče ne taji, da bi brez takih zabav ne bilo marsikakega darú. Vendar pa je tudi res, da je neprimerno višji čista krščanska dobrodelnost, in bi se posušilo mnogo več solzâ, ko bi ne bilo treba milosrčnosti — »moderne vabe«. — Toliko ob tem resnem dogodku, ko se ponuja toliko »refleksij«. Seveda le živim v opomin, a brez prigovora njim, ki so umrle, še manj pa onim, ki so umrle morda kot čiste žrtve dobrodelnosti. One pa so tudi umirale v zavesti, da je ogenj zanje le čistiven in da se tudi v ognju kaže — **Bog ljubezni**. A. U.

(Bodoči svetovni shod vseh veroizpovedanj na pariški razstavi l. 1900.) Razni listi poročajo, da namerava francoski duhovnik Viktor Charbonnel z nekaterimi mlajšimi drugovi sklicati zastopnike vseh veroizpovedanj na svetovni shod, ki naj bi se vršil o priliki razstave v Parizu l. 1900. Charbonnel potuje od mesta do mesta, govori in piše, da bi navdušil občinstvo za svojo idejo. Potrebnost takega shoda utemeljuje približno tako-le: Izkušnja me je prepričala, da se mnogo izobražencev živo zanima za verska vprašanja. Zlasti švicarski protestantje so me presenetili v tem oziru; čudil sem se njih izvedenosti v verskih zadevah in pa njih preprosti, toda po modernih nazorih ublaženi pobožnosti. Nehoté sem se moral sramovati svojih sovernikov-katoličanov, ki se še niso oprostili poniževalnega jarma srednjeveškega formalizma. Bodoči shod naj bi bil poskus uvesti v zastareli katolicizem svobodnejše naziranje, sloneče na pridobitvah moderne omike. Bojim se sicer, da bodo moje kon-

[1]) Cf. na primer: Kausen: Die Wahrheit 1897. Heft 6.

ference zblodile duhove in srca vznemirile, ko se spominjam Renanovih besed: »Preprosta vera je prava; in jaz se ne bi mogel potolažiti, ko bi moral misliti, da bodo moje besede pohujšale le eno preprosto dušico, ki po svoje Boga odkritosrčno v duhu moli.« Toda ne nameravam dotikati se verskih ustrojev in dogmatičnih naukov, ki so zgodovinski tvori in kot taki morda socijalne potrebe, le nekaj več životvornega duha, nekaj več ljubezni do bližnjega hočem vdehniti v zastareli formalizem in dogmatizem. Vodilna misel mi je pa ta: Shod naj kot velika mirovna manifestacija zaključi naše stoletje, v katerem je besnelo toliko ljutih bojev in viharjev, kakor verskih, političnih, socijalnih in drugih; ta shod naj o pričetku novega stoletja razglasi vsemu svetu blagovestje mirú in sprave, da »smo očeta enega sinovi, ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi«. Verniki vseh veroizpovedanj naj se zberó in slovesno priznavajo: »Vsi verujemo v Boga«, in naj skupno molijo: »Oče naš . . .«

Ta ideja ni nikakor nova. Že na svetovni razstavi v Chicagu l. 1893. je bil tak shod. A Leon XIII. je v javnem pismu na kardinala Satolli-ja vsem katoličanom odločno prepovedal udeleževati se takih shodov. In po vsej pravici! Škoda, ki jo napravljajo taki shodi v verskem oziru, se ne dá primerjati z njih koristjo. Na videz je ideja res pobožna, a po resnici navdiha take ideje le mržnja do katoliške cerkve pa do razodete vere. Duhovnik Charbonnel je morda idealist, a če je, mislec ni. Taki shodi morejo pospeševati le racijonalizem in verski indiferentizem. Njih prva posledica je, da gine v narodih razodeta vera. Na takih shodih morejo pridobiti le sekte, a edina cerkev Kristusova se more le omadeževati. Zakaj kar se sklene v verskem oziru resničnega, cerkev Kristusova že ima; a česar še nima, ni resnično.

A. B.

(Evharistični časniki.) Novodôbna veda je odpadla od Boga in zato je naredila v najviših vprašanjih popoln — bankrot. Narodi so začeli to spoznavati in zato se vračajo nazaj h Kristusu, počasi sicer, toda vztrajno. Povsod se slišijo klici: Nazaj h krščanstvu. In res, začelo se je močno gibanje. Kristus pa prebiva pri nas na zemlji skrivnostno v presv. Rešnjem Telesu. Iz tega studenca božje modrosti — Jezusa Kristusa — so zajemali največji krščanski učenjaki, tu mora zajemati tudi naš vek. Da bi bolje spoznali Kristusa v sv. zakramentu, omenimo nekaj časnikov, ki se posebno bavijo s tem.

V slovenskem jeziku imamo poljuden časnik, »Venec cerkvenih bratovščin«, ki je začel šele izhajati, a je že na široko znan. Tistim pa, kateri se hočejo še bolj temeljito poučiti o presv. Rešnjem Telesu, je priporočati nemški časnik »Tabernakel-Wacht«. Izhaja po enkrat na mesec v Dülmenu na Westfalskem pri A. Laumannu. Stane 1 gld. 50 kr. Tu najdeš izvrstnih, temeljitih in zanimivih člankov o zakramentalno pričujočem Kristusu. Če kdo ume laški, mu bo zeló ugajal časnik »L'aurora del secolo del sacramento«. Izhaja v Milanu in sicer šele letos. Imenuje se »zarja«. List namreč upa, da se bo v prihodnjem dvajsetem stoletju povsod posebno častilo presv. Rešnje Telo. V ta namen hočejo zidati v Milanu tudi krasno cerkev, posvečeno presv. Rešnjemu Telesu. Stavba bo velikanska in bo veliko

stala; zato po vsej Italiji nabirajo doneske za zidanje te veličastne cerkve. — List ima izvrstne članke. Prinaša tudi ilustracije. Stane 2 gld. v Milanu; dobi se pri P. Gerardo Beccaro, vodji cerkve Corpus Domini. Janez Pristov.

(Evharistični shod v Benetkah.) Narodi so se začeli zbirati okrog Kristusa, pričujočega med nami v naših cerkvah. Bilo je že osemnajst imenitnih shodov po raznih krajih. Letošnji devetnajsti se ima vršiti v Benetkah. Shod skliče kardinal in patrijarh Sarto v Benetkah. Načrt je odobril tudi sv. oče Leon XIII. Vršil se bo od 8. do 12. avgusta. Cerkveno slavje bo v baziliki sv. Marka; razprave pa bodo v nalašč zato prirejeni veliki cerkvi sv. Štefana. Tudi bo ob enem evharistična razstava.

Častno predsedstvo pri shodu bo imel benečanski patrijarh. Povodom shoda bo izšel evharistični časnik: »XIX. Congresso eucaristico Venezia«, v dvajsetih številkah, kjer bo povzeto vse, kar tiče shoda, priprave in vzporeda.

Janez Pristov.

(S katoliških vseučilišč.) Na katoliški univerzi v Freiburgu (v Švici) se je letos slovesno ustanovila naravoslovna fakulteta. Ravno ta stroka je postala ljudstvu nevarna, ker so jo dobili v najnovejši dobi v roke lažiučenjaki, ki z nedokazanimi hipotezami hočejo izpodriniti dokazane resnice. Reči smemo, da je storilo katoliško vseučilišče v Freiburgu krepek korak naprej, ker zdaj predava že enajst profesorjev v tej stroki in sicer: o matematiki, izkustveni fiziki, elektrotehniki, kemiji, mineralogiji, geologiji, botaniki, zoologiji, fizijologiji, zemljepisju in o geofiziki. Laboratoriji so se čisto prenovili, obogatili, zboljšali. Upamo, da bo vzgojilo to vseučilišče krepkih učenjakov, ki ne bodo le branili vere krivičnih napadov, ampak tudi očistili naravoslovno vedo grdih zmot, v katere je zabredla zadnji čas, ter ji pripomogli do krepkega napredka. Če se ustanovi še medicinski oddelek, bo to vseučilišče, ki se jako lepo razvija, popolno.

Katoliško vseučilišče v Lille-u je slavilo letos dvajsetletnico svojega obstanka. Rektor msgr. Bounard je rekel v slovesnem nagovoru: »Kaj je bilo teh dvajset let? Neprestan čudež božje previdnosti. Ne le ustanovitev, tudi vzdrževanje katoliškega vseučilišča je čudež. Kaj vse so nasprotniki počeli, da bi nas zatrli! Tisoč neliberalnih postav so liberalci skovali proti nam; naslov in sodnost so vzeli našemu vseučilišču; vsilili so nam nepopolne programe, skoro bi nam bili vzeli medicinsko kliniko, — a hvala Bogu, naše vseučilišče ne živi samo, ampak rase. Tukaj, na bojišču, smo sezidali vseučiliško poslopje, knjižnice, šolo za babice, bolnišnice, nove laboratorije. Več, nego šeststo dijakov je obiskuje. Božja roka je z nami.«

Na Španskem izkušajo sedaj dominikanci ustanoviti v Cerveri v provinciji Leridi novo katoliško vseučilišče. V Cerveri je bilo že prej vseučilišče, a leta 1717. je je Filip V. preložil v Barcelono.

Ponosni so lahko Amerikanci na lepo se razcvitajoče katoliško vseučilišče v Washingtonu. Združene severno-amerikanske države stojé po svoji ustavi na ateističnem temelju. V njih velja načelo: Svobodna cerkev v svobodni državi! To načelo cerkvi ne škoduje mnogo, ker katoliška cerkev

je najbolj srečna tam, kjer je svobodna in se lahko razvija in razširja brez birokratičnih zadržkov, ugovorov, pomiselkov, pisarij in nadzorstva. A to načelo je pogubno za državljane, ker ne brani njihovih duš, ki so ustvarjene za Boga, ne pa za birokrate. Zato je velepomenljivo predavanje, s katerim se je začel letos na washingtonskem vseučilišču tečaj iz socijalne ekonomije. »Država bodi pokorna božjim zapovedim!« ta glas se je razlegal s katoliške vseučiliške stolice med amerikansko ljudstvo.

Veseli nas, da lahko poročamo o tako lepih uspehih katoliške znanosti. A boli nas pri tem, da o Avstriji ne moremo poročati še nič takega. Snuje se sicer katoliško vseučilišče v Solnogradu že dolgo; že davno bi bilo lahko ustanovljeno, ko bi avstrijski katoličani imeli več zavednosti in odločnosti.

A da je katoliško vseučilišče dandanes silno potrebno, uči nas najnovejši korak, katerega so morali storiti v tem oziru angleški škofje. Na Angleškem se po nekaterih vseučiliščih z vsemi sredstvi pobija in zatira krščansko mišljenje. Zato so ukazali škofje: Katoliškim vseučiliščnikom je dovoljeno obiskovati vseučilišče v Oxfordu in v Cambridge-u samo pod tem pogojem, da poslušajo celoten kurz predavanj o modroslovju, zgodovini in verouku pri katoliških profesorjih, da bi se na ta način, če ne odvrnil, pa vsaj oslabil pogubni vpliv brezverskih predavanj na mladino.

Kaj bi se reklo v Avstriji, ko bi naši škofje tako nastopili? E. L.

(Uporaba elektrike.) Dan za dnevom se porabi več elektrike in ni ga večjega mesta, kjer bi elektrika ne služila v najrazličnejše namene. 1. vinotoka l. 1896. v Parizu dinamični stroji in akumulatorji niso ustvarili nič manj kot 19.385 kilovatov elektrike. — V Ameriki izpreminja devet transformatorjev moč slapa Nijagare v električno silo za 3000 konjskih sil, ki je napeljana v 26 milj oddaljeno, zeló obljudeno naselbino Buffalo, kjer stane ena konjska sila okoli 36 dolarjev. — Telegrafičnih kabljev imamo do zdaj okoli 1300, njih dolžina znaša okoli 162.000 morskih milj. Najdaljši bo pa oni, ki bo v tihem oceanu vezal Ameriko z Azijo. — Z elektriko so jeli — marsikdo se bo čudil — tudi šoto izpreminjati v premog. Novi premog ima 76% ogljika, 5% vodika, 8% kisika in 11% odstotkov drugih primesi; dá pa le 3% pepela. Na Švedskem so se poskusi prav dobro obnesli. Tudi v Nemčiji so jeli židovski kapitalisti že resno misliti o novem premogu. Meterski stot bi veljal le 25 kr. — Kakor se poroča iz Baltimora, bo elektrika skoraj gonila ladje (pripovedke »lažnjivega kljukca« se uresničujejo) po morskih globočinah, kjer bodo preiskavali morska tla. — Na angleških železnicah napravljajo zdaj vozove, katerih tekoča telesa bodo gonila električne stroje in tako razsvetljevala vozove. — Na Dunaju izdeluje tovarna električnih strojev za neko blaznico stroje (za 500 konjskih sil), ki je bodo razsvetljevali s 3026 svetilnicami, jo greli in umobolnim obleko prali, sušili in likali, in, kar bi marsikateri gospodinji ugajalo, bo elektrika tudi železo v likalih grela. — Najzanimivejše pa je, da v neki tovarni za električne stroje v Londonu lové in pobijajo miši in podgane z elektriko. Kakor se zdi, slovaški otroci kmalu ne bodo več prodajali mišnic. I. S.

T. 3.

Stanovanja delavskega ljudstva.[1])

Namestu vvoda napisujem takoj pričetkom svoje razprave tri trditve, s katerimi hočem pojasniti zadevo, za katero se gre, namreč opisati razmere delavskih stanovanj in hkrati označiti preosnavljajoče namere v tem oziru. Te tri trditve slôvejo:

1. Delavskega ljudstva stanovanja so zelo slaba in škodujejo njegovemu gmotnemu, telesnemu in nravnemu zdravju; tudi v družabno-politiškem oziru imajo velike hibe.

2. V njihovo zboljšanje je najpreje poklicana družba v svojih konkretnih oblikah kot država, dežela in občina.

3. Družabno preosnavljajoče delovanje je nemožno, ali vsaj zavrto, če nima v organizaciji tistih, katerim je namenjeno, trdne podlage.

Lotímo se dokazovanja teh trditev.

1. *Delavska stanovanja so zelo slaba.*

Napake delavskih stanovanj so najpreje gmotne.

a) Delavska stanovanja so predraga. In sicer stanujejo delavci tem dražje, čim revnejši so.

Najnižje delavske plače po pokrajinskih mestih so 70—90 kr. Na leto znaša ta plača, če odračunimo nedelje in praznike, povprek 210—270 gld. — Najcenejša stanovanja — podstrešne sobice brez kuhinje in sploh brez vsake druge shrambe pa stanejo 60—90 gld. na leto. Cenejše tudi noben delavec stanovati ne more. Še slabše razmerje med najnižjimi dninami in najcenejšimi stanovanji pa opažamo po velikih mestih. Tam so dnine pač vsaj po 1 gld., toda najbornejšega stanovanja ne dobóš izpod 120—150 gld. — Ljudje, ki imajo 1200 gld. letnih dohodkov, dobé lahko popolnoma primerno stanovanje za 150—200 gld. (dve prostorni sobi, kuhinja, klet, drvarnica); torej plačajo zanje krog šestinke svojih dohodkov. — Ljudje s 3000 gld. letnih dohodkov stanujejo v stanovanjih s 300 gld. in tedaj plačujejo le desetinko svojega zaslužka. Čim se torej pomikajo dohodki kvišku, tem manjši so stroški za stanovanje. Lagodnost, lišp in razkošnost je po ceni, samo kar je nujno potrebnega — golo življenje — je drago. To velja za vse potrebe v

[1]) To vprašanje je obdelal pisatelj za poročilo pri katoliškem obrtnem in delavskem shodu v Solnem gradu 8.—11. vel. srpana l. l. Primerno prenarejeno in izpopolnjeno je priobčuje na tem mestu. Srčno želimo, naj bi se vse posamne točke, tičóče se družabnega gibanja, obravnavale na tak način, kakor je obravnava pisec tega sestavka in naj bi tako naš list postal znanstveno središče vsem Slovencem, ki proučavajo družboslovje. *Uredništvo.*

življenju: za košček kruha, za platneni jopič in tudi za neprijazno podstrešno čumnato. Samosilni kapitalizem čuva to načelo kot svoje najboljše orožje.

Delavci stanujejo torej predrago. Boj za obstoj je pri njih velikrat boj za stanarino.

b) Delavska stanovanja so nezdrava. ‚Po njih sadovih jih boste spoznali.' V poročilih raznih mestnih fizikov čitamo leto za letom med prvimi vzroki za nalezljive bolezni in vedno bolj razširjajóčo se jetiko — nezdrava stanovanja. Saj poznamo blede upale delavske obraze, ki glasno dokazujejo, kako nezdrava so njihova bivališča.

Znani socijalni politik profesor dr. Filipović (Philippovich) je preiskal 25 avstrijskih mest z ozirom na delavska stanovanja. Prepričal se je, da je mnogih polovica brez kuhinje. Po pet in še po več oseb kuha, stanuje in spi v eni luknji. — Na Dunaju je ogledal 101 stanovanje. Samo tri med njimi so imela dovolj zraka. Zato se ni čuditi, da v desetem favoritskem okraju, kjer so večinoma delavci, umira po trikrat več ljudi, nego v prvem okraju. Po pravici imenuje taka stanovanja »anarhistiška gnezda«.[1]) — Dunajska uradna štatistika javlja l. 1894, da živi 90.000 Dunajčanov v prenapolnjenih prostorih.

Ko sem vprvič prišel na Dunaj in sem zagledal čarobne palače pred seboj, sem se nehote vprašal: kje je pa tu prostora za delavce, za reveže? Kmalu sem imel priložnost videti zaduhle podzemske kleti in nizke podstrešne shrambe, kjer prebiva ubogo delavsko ljudstvo. Skrb za zdravje v naših dneh preiskuje trge, sega v kaznilnice, zida kmečkim otrokom šolske palače, a pri pragu delavskih stanovanj se ustavlja; tja ne sega.

Saško ministerstvo notranjih stvari je izdalo dné 30. kimovca 1896 odlok, v katerem zahteva za stanovanje in spalnico vsaj 30 m^2 zemljišča. Zraven določa, da mora priti na vsako odrastlo osebo 30 m^3 in za vsacega otroka 10 m^3 prostora v stanovanju; sicer je zdravju škodljivo. Zdravniki so se pri raznih skupščinah in svètih že večkrat izrekli, da mora imeti vsaka oseba povprek vsaj 10 — 15 m^3 prostora. — In kakšne so razmere v resnici? Velikanska večina delavskega ljudstva nima niti sledí kakega stanovanja, da bi bilo urejeno po teh načelih.

Razberímo neštevilna podstrešna in kletna stanovanja, ki nikakor ne morejo služiti v samostojna bivališča, premislimo, koliko primanjkuje v delavskih stanovanjih zraka in svitlobe, ki sta vsakemu človeku brezpogojno potrebna, preštejmo stanovanja brez kuhinj, nečedna, več družinam skupna stranišča in zraven si prizovimo v spomin najenostavnejše zahteve, ki jih nalaga skrb za zdravje, pa moramo reči: Našega delavskega ljudstva stanovanja so nezdrava.

c) Delavska stanovanja so v nravnem oziru škodljiva.

Če ima ena družina en sam prostor po noči in po dnevi, je to že samo na sebi pohujšanje. Otroci in odrastli, zakonski in samci, moški in ženske — vse vprek — to ne more biti v hasek duševnemu zdravju. Tem hujše je to, če je v eni luknji celó po več rodbin, kar se po večjih mestih tudi često dogaja.

---

[1]) Eug. v. Philippovich: Wiener Wohnungsverhältnisse. Berlin. C. Heymann. 1894.

Vrh tega ne smemo prezreti, da v delavskih stanovanjih manjka postelj. Škoda, da nimamo iz Avstrije nobenih številskih podatkov v tem oziru. Navajam pa za vzgled dve nemški mesti, ki sta v skrbi za družabno preosnovo in vzlasti za stanovanja tako rekóč prvi na Nemškem — Kolín in Mannheim. Iz njunih podatkov razvidimo, koliko slabše mora biti še-le pri nas.

Društvo za porodniško zavetišče (Wöchnerinnenasylverein) v Kolínu poroča v svojem šestem letnem poročilu za leto 1894, da je med tistimi družinami, pri katerih je imelo v minolem letu kaj posla, 112 jih stanovalo samo v eni sobi. Šestinpetdeset med njimi je imelo 3—9 članov. Društvo je našlo tisto leto 133 rodbin s samo eno posteljo.

Mannheimsko zavetiško društvo poroča za ravno tisto leto, da je našlo 124 rodbin s samo enim prostorom in 37 s samo eno posteljo.

Škoda se mi zdi prostora, da bi opisaval, kako se v tacih razmerah z besedami in dejanji širi pohujšanje, kako slabejši stanovniki nadvladujejo boljše. Delavski stanovi imajo vsled živahne materijalistiške agitacije socijalno-demokratskih časopisov, knjig, shodov, delavskih tovarišev nebrojno priložnosti slišati kaj slabega, protiverskega, nesramnega, in z maternim mlekom vsrkavajo vsled slabih stanovanj otroci vse to, kar se giblje v odrastlih zapeljancev obupnih srcih.

Še eno veliko napako moramo omenjati. Delavske rodbine vzprejemljejo v svoje luknje samske delavce in delavke in jim za majhno mesečno plačilo dajejo prenočišče. Za te in za njihove prenočevalce je nravna škoda nepopisna.

V tacih nezdravih luknjah ni nobenega nagiba za urejeno rodbinsko življenje. Mož se tako rekóč boji domov; dokler more, ostaje drugod: po beznicah, pri socijalno-demokratskih društvih, v gostilnah. Že zavoljo tega, da zadostimo na pošten način ti žalostni potrebi, moramo ustanavljati delavska društva.

Če moža ne trpi doma, kamo-li mladino. Že v otroških letih se ogibljejo stanovanja; ko pa jamejo dozarjati, jih razven po noči ne zalediš doma. Kako se izkvarjajo dečki in mladeniči na ta način, ni treba popisavati. Še hujše je pa za deklice. Njena ženska natora se ne more razvijati v nečedni luknji, in če je posebna božja milost ne obvaruje, izgubi vsled tega glavni znak svoje natore: nežnost in ž njo združeno sramožljivost.

V stanovanju ji je in ji mora biti dolgčas tembolj, če ni domača hči, marveč hodi le spat tja. Ako nima veselja do cerkve in do pobožnih vaj, je izgubljena. In kje naj dobi tako veselje? Sam dolgčas je zelo velikrat vzrok nepremišljenim zvezam in znanjem, ki ji kmalu izrabijo vse njeno nravno premoženje.[1]) Mlajši delavci, vojaki, vedne priložnosti za ples itd. ji brž začrtajo opolzlo pot, katera vodi v vlačugarstvo, v bolnišnice in ječe.

---

[1]) Iz svoje precejšnje izkušnje v tem oziru navajam ta-le značilni zgled: Naprošen sem kot duhovnik nekoč opominjal mlado delavko, naj se odtrga svojemu znanju, ki je je gojila z nekim omoženim (!) delavcem, ki je vrh tega imel še z neko drugo delavko zveze (!). Obljubila mi je. Dober mesec dni kasneje je nanesel slučaj, da sem jo videl in jo vprašal, kako drži svojo obljubo. »Trdno jo držim in jo hočem držati«, mi odvrne; — »toda strahovito mi

č) Delavska stanovanja so v socijalno-politiškem oziru zelo pomanjkljiva.

Socijalnopolitiška stran našega vprašanja nam pojasnuje tudi nravne napake.

Načela, po katerih se socijalnopolitiški presojajo delavska stanovanja, se delé v več vrst po raznolikem temelju, na katerem stojé. Liberalni industrijalci trdé, da se morajo delavcem preskrbeti dobra stanovanja, ker se s tem množi njihova delavska moč. S tem se torej pospešuje proizvajanje samo. O tem, da ima delavec kako pravico za dobra stanovanja, seveda liberalci ničesar ne vedó. Nekateri izmed njih izražajo svojo misel brez ovinkov; drugi jo pa pač izkušajo s ‚človekoljubnimi‘ puhlicami nekoliko zakriti; toda obojni so si enaki.

Krščanska načela govoré popolnoma drugače. Po teh načelih je vprašanje o delavskih stanovanjih ena glavnih točk družabnega vprašanja, hibe v tem oziru so posledice pa hkrati tudi važen vzrok izsesavanju delavskih stanov; pomoč v ti revščini pa povzdiguje delavcem gmotno, nravno in družabno silo in je s tem silno orožje v zmagobudilnem boju proti kapitalizmu.

To nam treba nekoliko pojasniti.

Družba je organizem in kot organizem je v sedanjih časih bolna. Ozdraveti ne more, dokler so njene prvotne stanice, njene prve organske tvorbe razrušene. Prvotne stanice, prve organske tvorbe v družabnem organizmu so pa rodbine. Da so te razrušene, vidimo najbolj, če si ogledamo delavska stanovanja.

K rodbini spada namreč nujno dom. Kjer ni doma, tam tudi ni prave rodbine. Omika, prava vernost, napredek ima svoje pogoje v rodbinah s stalnim domom. Nomadski rodovi, sem in tja se podeče človeške tolpe ne poznajo napredka. Zgodbe naših pradedov in vseh omikanih narodov na svetu nam to potrjujejo. Še-le ko se je pričelo poljedelstvo, s katerim je združen stalen rodbinski dom, moremo govoriti o pričetku omike.

Prvoborilci za omiko pri neomikanih narodih — naši misijonarji — se držé še sedaj ravno tega načela. Najpreje navajajo ‚divjake‘ na neko stalnost s tem, da jim zidajo hišice in jih učé poljedelstva, potem jih šele pridobé za pravo vero. Najpreje uničujejo nomadstvo kot glavni vzrok podivjanosti, potem gre lahko na boljše.

Naše delavsko ljudstvo je sedaj res v nomadskih razmerah. Brez doma, brez stalnosti se vali od kraja do kraja, od dežele do dežele, od zemlje do zemlje iskat si koščka kruha. Nomadski rod! samo s tem razločkom, da so prejšnji nomadski rodovi vsaj med seboj tvorili enotnost, nomadje prosvetljenega veka so pa med seboj atomizovani, razrušeni drug od drugega, ne samo brez doma, marveč tudi brez roditeljev, brez narodnosti, brez domovinske ljubezni, brez stanovske samozavesti, slabši nego »večni žid«.

---

je dolgčas. Nimam človeka, da bi se ž njim kaj pomenila.« Pri tem jo oblijejo solze. — Tedaj sem čutil bolj kot kdaj, kako neobhodno je potrebno —, da duhovnik v izvrševanje svojih svetih dolžnosti deluje neustrašeno za preosnovo sedanjih žalostnih družabnih razmer, ki ogromno zavirajo njegovo ožje duhovniško delo. Zavedal sem se jasneje, nego sicer, da spada družabno delo v našem času med prve dolžnosti duhovnega pastirstva.

Mednarodnost, katero tolikrat poudarjajo socijalni demokratje, strašno potrjuje to dejstvo.

V trdnem rodbinskem organizmu[1]) in v ljubezni do domovine in do lastnega naroda, ki je združena ž njo, je vera in nravnost, napredek in omika doma. Brez njega pa bohotno poganja nevera in nenravnost, nered in surovost. Življenje dovolj dokazuje to resnico.

Torej je misijonsko delovanje, posvečeno veri in omiki, zbirati atomizovano nomadsko četo delavskega ljudstva in jo urejati. Po tem, kar smo rekli, smo upravičeni trditi, da je prvi začetek k temu izvrševanje tega-le načela:

»Vsaka rodbina mora imeti lasten dom, ali mora imeti vsaj možnost, da pride do njega.«

V nadaljno pojasnilo navajam dva sicer načelno različna, toda v družboslovju vrlo znamenita moža. Prvi je dr. Schäffle.[2]) On piše:

»Die erste Grundbedingung besteht für die Familie in der Gewinnung einer festen Stellung innerhalb des socialen Körpers und der ihm angewiesenen äusseren Weltumgebung.«

»Haus und Familie sind in der Sprache aller Völker gleichbedeutende Begriffe.« Zelo lepo dokazuje pri ti priliki, da spada k hiši tudi vrt in pravi, da je vrt »Ort des Umganges mit der Natur«.

»Im Haus und Haushaltungsmobiliar ist das ganze sociale Niederlassungsgewebe schon angedeutet und je nach dem Wohlstand und Beruf der Familie mehr oder weniger reich und eigenthümlich entwickelt — — —. Die Familienniederlassung muss eine geeignete Stätte bieten für alle specifischen Verrichtungen der socialen Zelle und bietet sie auch.« Za tem razkraja rodbinsko delovanje in nadaljuje:

»Man sieht eine reiche Gliederung schon in der ersten Grundeinrichtung der Familie und den Zusammenhang jedes einzelnen der Bestandtheile des Hauses mit allen besonderen Seiten des specifischen Familienberufes.«

»Auch die ungeheure Bedeutung normaler Wohnzustände des Volkes tritt im Lichte elementarer anatomisch-physiologisch nüchterner Betrachtung selbstredend vor Augen. Es kann sich auf diesem Standpunkt elementarer Analyse der socialen Zelle offenbar nicht um Sentimentalitäten handeln, wenn man gute Wohnzustände verlangt, sondern es handelt sich um die unterste celluläre Grundbedingung der socialen Gesundheit, um die tiefste Lebensgrundlage aller vitalen Einheiten des Gesellschaftskörpers, um den gedeihlichen Standort der Bevölkerung innerhalb der socialen und äusseren Welt, um den

[1]) V tem smislu se izraža tudi načrt krščansko-socijalne delavske stranke, sklenjen pri prvem strankarskem shodu avstrijskih krščansko-socijalnih delavcev dné 5. prosenca 1896 (čl. 10): ker je temelj vsemu družabnem redu rodbina, zato smatramo za glavno nalogo vseh javnih oblasti vsestranski varovati in pospeševati rodbinsko življenje z zakonitimi določili in njihovim izvrševanjem v upravi. Podobno se izraža tudi »Socijalni načrt slovenskih delavskih stanov«.

[2]) Leben und Bau des socialen Körpers. I. Band. Tübingen 1881. Str. 231—233.

archimedischen Punkt des gesellschaftlichen Wirkens aller Individuen, um den Ort, am welchem Jeder in die Gesellschaft und ihre Gliederung hineingeboren wird und von welchem aus fast alle seine bürgerlichen Rechte und Pflichten rechtliche Bestimmtheit und sonstige festere Anknüpfung finden.« Duhovito in jasno!

Drugi veljak, ki ga navajamo, je naš sveti oče Leon XIII. On pravi v svoji znameniti okrožnici o delavskem vprašanju govoreč o rodbini[1]):

»Rodbina, domača družba, je prava, dasi zelo majhna družba in je starejši od vsake države. Zato ima tudi nekaj svojih pravic in dolžnosti, ki niso nikakor odvisne od države. Dokazali smo, da je po natori dana posamnim osebam pravica gospodstva nad stvarmi; ta pravica mora pripadati tudi človeku v kolikor je glava v rodbini; prav za prav je ta pravica v tem slučaju tem močnejša, ker se človeška oseba v rodbinskem življenju razširi. Natora najsvetejše ukazuje, da mora rodbinski oče svojim otrokom preskrbeti življenje in vse, česar jim je treba; sama natora ga vodi, da svojim otrokom, ki tako rekóč njegovo osebo pomenjajo in jo nadaljujejo, skuša zagotoviti za bodočnost vse pripomočke, da se morejo v izpremenljivem življenju pošteno živiti in braniti uboštvu. Tega pa ne more storiti na drug način, nego da jim v dedščini zapusti posestvo plodonosnih stvari.«

Da misli sveti oče pred vsem nepremično zasebno last, torej vsaj hišico, nam je še jasneje iz naslednjih besedi:

»Če ima delavec tako plačilo, da se more z ženo in otroki primerno živiti, bo, če je pameten, gledal na varčnost; natora sama ga opominja, naj skrbi, da mu po odbitih troških še kaj ostane, s čemer pride polagoma do malega premoženja. Družabno vprašanje se ne dá rešiti, če se ne zagotovi svetost zasebnega lastništva. Zato pa morajo zakoni podpirati to pravico in kolikor je mogoče skrbeti, da jih čim največ izmed ljudi izkuša si kaj lasti pridobiti. To bi izredno mnogo koristilo. Najpreje bi se gotovo po tem potu premoženje pravičnejše razdelilo. Družabna izprememba je razdelila zlasti mestne prebivalce v dva tabora, ki sta si med seboj neizmerno različna. Na eni strani je tista stranka, ki je premogočna zato, ker je prebogata. Ta ima sama ves obrt in vso trgovino v rokah in zato bogatí. Na drugi strani je revna in slabotna množica, v ranah onemoglega in za nemír pripravljenega srca. Če se pa vzbudi v tem ljudstvu pridnost z upanjem, da si more pridobiti kako malo zemljišče, se bosta obe stranki zbližali in razloček med ogromnim bogastvom in ogromno revščino bo ponehal.

Drugič bo zemlja mnogo več rodila.

Tretjič se bo pokazala ta korist, da bodo ljudje rajše ostali v svoji rodni deželi; saj ne bi zamenjavali domovine s tujino, če bi jim domovina dajala toliko, da bi mogli živeti.«

---

[1]) Encycl. »Rerum novarum« dné 15. vel. travna 1891.

»Vender se ne morejo doseči te koristi, če nezmerni davki uničujejo zasebno premoženje. Pravice do zasebne lasti, ki prihaja od natore, ne more odvzeti država; marveč sme le urejati rabo lastništva in jo prilagoditi splošnemu blagru. Krivično in nečloveško torej dela, če pod imenom davka preveč odtrguje zasebni lasti.«

V glavnih potezah smo s tem narisali krščanska načela, ki se tičejo rešitve stanovanjskega vprašanja. Samo s par besedami omenjam socijalne demokrate kot tretjo glavno stranko v družabnem oziru. Ti obsojajo naše trditve, češ da bi delavci z lastnim domom ne imeli svobode v preseljevanju in bi jih zavoljo tega ložje izkoriščali kapitalisti.

Prokleto mednarodstvo je lažnjivi temelj tem nazorom. Mednarodstvo je samo neka bolezen našega časa, ne pa, kot trdé socijalni demokratje, preosnavljajoče načelo. Ker tega ne izprevidijo, ne morejo nikamor. — Ker stojé vrh tega na materijalistiškem temelju, ne morejo pojmovati organskega ustrojstva delavskih stanov in zato se ne moremo umevati ž njimi. Toda oni nas niti umevati nočejo. — V delavčevi stalnosti, v njegovih okrepljenih rodbinskih organizmih vidijo največje ovire svoji zvezi. Za svojo agitacijo potrebujejo nujno atomizovano nomadsko množico; le v kalni vodi hočejo in morejo loviti ribe.

Mi pa zatrjujemo: Le s tem, da se razbije nomadstvo delavskega ljudstva, moremo pričeti z delavsko organizacijo. Le po tem potu moremo toliko napredovati, da bo delavec veljal kot izrastek podjetnikove osebnosti, kot član proizvajalnega organizma, ki je vanj svobodno vstopil na temelju zvestobne pogodbe; le po tem se smemo nadejati, da se bo delu zopet vrnil krščanski pojem javnega urada in delavcu značaj javnega uradnega upravitelja. In ko se to zgodi, bo rešeno družabno vprašanje.

Prva trditev je dokazana. Delavska stanovanja škodujejo gmotnemu, telesnemu in nravnemu zdravju; tudi v socijalno-politiškem oziru so zelo slaba.

2. *Družbina pomoč.*

V svoji drugi trditvi smo dejali, da morajo stanovanjsko vprašanje rešiti država, dežela in občina. Te tri oblike javne družbe morajo skrbeti za splošni blagor neposredno v gmotnem oziru. Svoje organiško s seboj zvezane družabne organizme morajo krepko braniti; če se pa kaže potreba, jim morajo podajati tudi potrebnih pripomočkov, da se morejo primerno razvijati. Iz tega se razvidi, da se morajo brigati za gmotne, zdravstvene in socijalnopolitiške razmere, posredno pa tudi za nravne, in da morajo odstranjati nevarnosti v tem oziru. Stanovanjsko vprašanje je torej tudi državno, deželno in občinsko vprašanje.

Predno izrazimo končno, kakšne so dolžnosti navedenih javnih družb, navajamo izza zadnjega časa nekoliko zgledov, tičočih se javnega delovanja po raznih državah, deželah in občinah v našem vprašanju.

A. Oglejmo si najpreje Francosko!

»Journal officiel« je priobčil dné 1. grudna 1894 zakon, katerega je predlagal poslanec Jules Siegfried, dné 5. sušca 1894[1]) po belgijski vladni predlogi leta 1889. V njem spoznavamo torej francosko in belgijsko zakonodajstvo v našem oziru.

Ta zakon hoče »pospeševati in olajševati zidanje cenih in zdravih stanovanj, posamnikom in družbam, ki hočejo za enkratno ali polagno plačilo prodati ali v najem dati stanovanja osebam, ki nimajo nobene hiše, zlasti delavcem ali vslužbencem, ki živé od svojega zaslužka ali plače ali pa tudi takim, ki hočejo sami zase zidati hiše.

Zakon določuje:

Izvoliti se morajo krajevni odseki v najvišji gosposki (Conseil supérieur) v pospeševanje zakonovih namenov. V vsaki pokrajini (département) bodi vsaj en krajevni odsek. Ustanavljaj ga ljudovlaški predsednik po nasvetih najvišje gosposke za cena stanovanja in vrhovnega sveta (Conseil général). Tak odsek imej 9—12 članov. Eno tretjino imenuj pokrajinski vrhovni svet iz vrhovnih svetnikov, županov (maires), članov trgovinskih zbornic in zbornic za umetelnost in obrt. Dve tretjini imenuj načelnik (prefect) in sicer eno tretjino iz strokovnjakov v zdravstvu, stavbarstvu in narodnem gospodarstvu, eno tretjino pa iz članov raznih družb za zidanje cenih stanovanj, vzajemnih hranilnic in strokovnih obrtnih društev.

Država podpira delovanje teh odsekov:

a) olajšuje za zidanje potrebna posojila. Javne blagajne (ubožne, hospicne, bolniške blagajne) smejo do ene petine svojega premoženja posojati v ta namen, ali pa tudi same zidati. Leta 1868. ustanovljena državna zavarovalnica za slučaj smrti sme sklepati s stavbeniki ali s prejemalci cenih hiš, ki jih v obrokih izplačujejo, začasne zavarovalne pogodbe. V teh pogodbah se zagotové ostali obroki, če tekom določenega števila let zavarovanec umrje;

b) oprašča cene hišice davkov. Družbam daje to dobroto le, če imajo v svojih pravilih določeno gotovo mero najvišje dividende;

c) odstranja škodljivi vpliv Code Napoleonovega dednega prava. Po smrti kakega lastnika cene hišice sme vse k nji pripadajoče premoženje ostati pet let neizpremenjeno. Tisti, ki vzprejme hišico, more potemtakem mnogo ložje zmagati svote, ki jih mora po pravični cenitvi plačati svojim sodedičem.

B. Z Angleškega navajamo najpreje **londonski stavbni red** leta 1895. Ta red prepoveduje zdravju škodljivo izrabljevanje stavbnih zemljišč. Preje je prišlo na eno acre do 3000 stanovnikov; po tem zakonu se pa sme zazidavati le toliko, da na takem prostoru biva k večjemu 400—500 oseb. Visoke stavbe so po tem redu prepovedane, če jemljó nasprotno stoječim hišam svitlobo.

Znamenit je v našem vprašanju tudi Buildings Societies Act (Zakon o stavbnih društvih) leta 1894.

---

[1]) Ljudovladstvo Francosko deluje tako brzo za ljudstvo. Naših poslancev ljudstvu prijazni predlogi pa — spé.

Na Angleškem in v Ameriki je mnogo stavbnih društev, ki so pa različna od naših. Ne zidajo namreč hiš, da bi jih prodajala ali dajala v najem svojim članom, marveč preskrbljujejo le svojim društvenikom potrebni kapital za zidanje ali nakupovanje hiš. Zato se tudi navadno imenujejo Building and loan societies (associations). — stavbna in posojilna društva. Na evropski pevnini se je edini poskus take družbe v Vratislavi ponesrečil. Stavbnih družb po našem kroju na Angleškem in v Ameriki tako rekóč ne poznajo. In vendar je tam razmerno mnogo več rodbinskih hišic, nego pri nas. Saj ravno angleški pregovor tako krasno zatrjuje pomen takih hišic z besedami: My house, my castle — moja hiša, moj grad.

Omenjena angleška in ameriška društva shranjajo denar svojim članom in ga po gotovih določilih izposojajo. Oseminšestdeset raznih sestavov je v tem oziru, kar ni čuda, če pomislimo, da je bilo leta 1893 samo v zveznih državah 5838 takih društev; med njimi so imela krajevno omejena društva 1,359.360 in splošna (national) 386.359 udov.[1])

Več takih društev je zavoljo nevarnih špekulacij propadlo. Zato se je sklenil leta 1894. omenjeni zakon.

Ta zakon jim ukazuje, da morajo gosposki vsako leto predložiti natančno poročilo, v katerem se morajo posebno tiste svote naznaniti, ki so se posodile na zasebna zemljišča.

Dalje ima po tem zakonu voditelj zadružnega zapisnika več pravic. Če deset društvenikov zahteva, mora voditelj knjigovodskega ali zavarovalno-tehniškega izvedenca poveriti, da pregleda društvene knjige. Če pa zahteva ena desetina, oziroma 100 udov, če jih šteje društvo nad 1000, mora pa z dovoljenjem državnega tajnika sklicati občni zbor. — Po teh določilih se varuje društvena svoboda, zabranjajo pa tudi opasne špekulacije.

C. Iz **Nemčije** navajamo te-le vzglede javnega delovanja v našem vprašanju.

a) Saško ministerstvo notranjih stvari je izdalo dné 30. septembra 1896 že omenjeno važno naredbo. V vvodu pravi, da se mora tudi z ozirom na stanovanja višje ceniti splošni blagor, nego zasebni in da se mora potemtakem posamnikom nalagati žrtva splošnosti v korist.

Posebej določa:

Ceste, ob katerih se zidajo hiše, bodite izpeljane od severo-vzhoda do jugo-zapada ali od severo-zapada do jugo-vzhoda, da se ohrani hišam potrebna svitloba. Skrbeti se mora, da se ne zazida ves stavbni prostor; pred hišami bodite vrtički, ob cestah drevesa, za hišami dvorišča.

Kolikor je mogoče, naj se zida po otvorjenem stavbnem načinu, da stoji vsaka hiša sama zase. Po kmečkih občinah se sploh ne sme drugače zidati. Med posamnimi poslopji bodita vsaj dve tretjini dostrešne višine prostora. Hiše bodite k večjemu do dve tretjini cestne širine visoke. V selskih okrajih imej posamna hiša le po eno nadstropje. Tretje nadstropje se sploh

[1]) Ninth annual report of the commissioner of labour 1893. Washington. Government printnig office 1894. — Building and loan Societies.

le izjemoma dovoljuj. Dvorišča bodite vsaj dve tretjini hišne višine široka. Samostalna podstrešna in kletna stanovanja so prepovedana. — Koliko prostora obsegaj eno stanovanje, smo že omenjali.

b) Zavarovalnice za starost in onemoglost na Nemškem zelo uspešno podpirajo stavbna društva.

Na Westfalskem je določil zavarovalniški odsek meseca listopada leta 1894. za zidanje delavskih hišic posojila do 300.000 mark po $3^2/_3$ %.

Badenski odsek posoja srenjam v ta namen po $3^1/_2$ %. Precejšnje svote sta si izposodili na ta način lahnska (66.300 mark) in offenburška (18.500 mark) občina. Do 60 % cenilne vrednosti se posoja. V badenskih mestih znašajo vsa taka posojila 199.900 mark.

Samo gorenje frankovska zavarovalnica noče v tem oziru ničesar storiti.

c) Na Pruskem je pozidalo merciško okrožje v trijerskem vladnem okraju od l. 1891. do l. 1896. skupno 39 hišic za 101.593 95 mark. Mesto Monastir je kupilo leta 1896, za 300.000 mark zemljišča za delavske hišice.

V hördskem okrožju so se sklenila leta 1896. ta-le načela v našem vprašanju:

Okrožno predstojništvo skrbi za natančno štatistiko o stanovanjih. Pospešuje po potrebi ustanavljanje hranilnih in stavbnih društev (to se je že zgodilo n. pr. v Hannovru, Göttingenu itd.). Samo vstopa kot član v taka društva in skrbi, da vstopajo vanje tudi posamne občine. Okrožnega stavbnega mojstra prepušča takim društvom in skrbi jim za posojila.

Pruska vlada je predložila leta 1895. zbornici zakon za zgradbo stanovanj delavcem in manjšim uradnikom v državni upravi. Dné 3. in 4. velikega travna se je obravnaval ta načrt v prvem branju. Proračun v ta namen znaša 5 milijonov mark.

č) Pri letni skupščini mestnih upraviteljev za ubožce v Frankobrodu ob M. se je dné 27. sušca 1895 sklenilo, da pokupi mesto stare hiše in priredi v njih stanovanja z dvema sobama za delavce. Mestni zastop ravno tam je pa leta 1894. sklenil skrbeti za stanovanja samostalnim dekletom in vdovam. Tudi gotsko uboštveno upraviteljstvo skrbi za zdrava delavska stanovanja. Hajdelberško mesto je prepustilo leta 1895. 112.000 mark iz mestno-hranilniškega premoženja za delavske hiše. Sezidalo je tri hiše z osem stanovanji. Vsako stanovanje ima po dve sobi, kuhinjo, verando, vrtiček, podstrešno izbo in shrambo. Najemnina stane pritlično po 180 mark na leto, v nadstropjih pa po 200—250 mark. Porabljena svota se s tem primerno obrestuje.

d) Zanimiv je nasvet offenbaškega društva »Eigenheim«, ki ga je l. 1895. stavilo mestnemu zastopu: »Zunanji del mesta se mora ločiti od notranjega v stavbnih stvareh; v ta namen se skleníta dva različna stavbna reda. Za zunanje mesto bodi dovoljen samo otvorjeni stavbni način; tudi v notranjem se podpiraj ta način, kjer je mogoče. Hišice za eno rodbino se posebno pospešujte »kot vzor zdravega stanovanja«. — Drugi pomenljivi nasvet v

našem vprašanju je stavil H. Rettich iz Stuttgarta,[1]) naj se ustanavljajo po mestih stanovanjski uradi. Ti naj imajo nalogo paziti, da niso stanovanja nezdrava in nravnosti škodljiva. Najložje se to nadzorstvo izvršuje, ko so stanovanja prazna. Zato naj se zahteva od hišnih lastnikov, naj vsako prazno stanovanje na posebnem listu naznanjajo omenjenemu uradu. Ta ima priložnost stanovanja pregledati in prazna primerna stanovanja naznanja dva do trikrat na teden vsakemu, kdor se za to s posebnim listkom oglasi. Imenovani dve vrsti zglasilnih listov naj se po tolikšni ceni prodajata, da se s tem pokrijejo upravni stroški stanovanjskega urada. Po tem potu bi se urad lahko prepričaval o kakšnosti stanovanj, zraven bi pa s posredovanjem opravljal dobro delo.

e) Po mnogih nemških mestih so se izdala določila o prenočevališčih. Mnogo rodbin zlasti izmed delavskega ljudstva ima namreč v svojih stanovanjih po eno ali po več samskih oseb črez noč. To je zdravju in nravnosti gotovo zelo na kvar. Zlasti saška mesta so se lotila te neprilike in so zaukazala, da se odrastle osebe različnega spola ne smejo vzprejemati v enem in tistem stanovanju — črez noč.

Č. Iz Švice navajamo leta 1896 sklenjeni načrt curiškega mestnega sveta, ki se čvrsto izvršuje. Po tem načrtu se je sklenilo, naj se zakonito olajša grajenje cenih delavskih stanovanj in naj za mestne delavce in vslužbence mesto samo preskrbi cena in zdrava stanovanja.

D. Avstrija:

a) Dné 5. svečana 1897 je predlagal dr. Filipović v dolenje-avstrijskem deželnem zboru, naj se ustanové stanovanjski uradi po teh-le načelih:

Redno se nadzirajte stanovanja, da se razvidijo zdravju škodljive stavbe in nezdrava poraba stanovanj.

Kjer se opazijo napake, naj se prisilijo dotičniki, da jih odpravijo; če ne, naj jih zadene kazen.

Posebno nezdrava stanovanja naj se takoj zapró.

Če je treba, naj se zaukaže, da se posamni hišni deli ali tudi hišne skupine po občini izlasté in podró.

V stanovanjskih uradih bodite člani zdravniškega in stavbnega poklica. Uradi so samostojni upravni organi pod občinskim nadzorstvom.

b) V zakonodajnem oziru imamo pri nas v naši zadevi edini zakon dné 9. svečana 1892 (drž. zak. št. 31) »tičóč se polajšav za nove stavbe z delavskimi stanovanji«.

Predno izpregovorimo o njem, podajemo izza zadnjega časa sodbo družboslovnega veščaka graškega profesorja E. Mischlerja,[2]) kateri naravnost pravi, da »nima ta zakon nobenega praktičnega uspeha«.

Po tem zakonu se daje za štiriindvajset let davčni oprost hišam z delavskimi stanovanji, če jih zidajo občine, splošno koristna društva, delavski zavodi, delavske zadruge ali delodajavci za svoje delavce.

---

[1]) Sociale Praxis 1897, str. 545 — 550.

[2]) Sociale Praxis št. 16, 1897, str. 395.

Take hiše so državnega davka proste:

če jih tudi deželno zakonodajstvo oprosti deželnih in okrajnih naklad in če se jim zmanjšajo tudi občinske naklade;

če so stanovanja nad cestnim površjem; stanovanja pod cestnim površjem niso davka prosta;

če znaša redno prostor za stanovanje 15—30 m^2, koder je en sam prostor, koder jih je več, pa 40—75 m^2;

če letna najemnina ne znaša za Dunaj nad 1 gld. 75 kr., v mestih, ki imajo nad 10.000 prebivalcev 1 gld. 25 kr., in drugod 80 kr. za 1 m^2;

če so hiše dozidane tekom deset let, odkar je v veljavi omenjeni zakon.

Z ozirom na ta zakon sta podali kupčijski in obrtni zbornici v Gradcu in Ljubnem državnemu zboru peticijo, v kateri prosita, naj se najpreje odpravi nejasnost v zakonu. Nejasen je izraz »stanovanja pod cestnim površjem«. Bolje in primerneje bi bilo »pod stavbiščem«. Nejasen je tudi izraz »prostor za stanovanje« (bewohnbarer Raum). Tu se ne vé, je-li se ima v tem umevati tudi kuhinja ali izba. Konečno ni nobenega razločka med stanovanji, ki imajo klet, ali ki je nimajo. — Dalje dokazujeta, da je najemnina prenizka in da po tem zakonu kapital, ki se vloži v delavske hiše, nosi samo krog 2%. Zato predlagata, naj ostane za Dunaj 1 gld. 75 kr. za 1 m^2; drugod povsod bodi pa najvišja najemnina za poslopja brez kletij 1 gld. 25 kr. na 1 m^2, pri poslopjih s kletmi pa 1 gld. 50 kr.

Mimogredé naj omenjamo, da nima naš zakon niti ene trohice družabno preosnavljajoče misli v sebi in da k večjemu daje kapitalu priložnost v delavskih hišah se obrestovati. Pri ti priliki opozarjamo na neko drugačno načelo, po katerem bi se dal doseči namen omenjenega zakona. Namestu hišnega najemninskega davka se uvedi naravnostni najemninski davek, od katerega naj se mali najemniki izmed delavskega ljudstva opraščajo. Davek naj plačuje najemnik z ozirom na velikost svojega stanovanja. Po sedanji uredbi plačuje delavec in obrtnik vsled visoke najemnine, katere gre več nego ena tretjina za davke, relativno najvišji davek, ker relativno najdražje stanuje. A tudi absolutno plačuje s tem višji davek, nego drugi stanovi. Seveda se lepo zakriva ta davek s tem, da se pobira od hišnega lastnika, in birokratski je potem dokazano, da delavec sploh ne plačuje nobenega davka.

c) Dunajska kupčijska zbornica se je pečala z vprašanjem, kako naj se uredé pravne razmere pri delavskih stanovanjih. Sedaj se ne ve, ali spadajo tista stanovanja, ki jih oddajajo delodajavci svojim delavcem, k plačni pogodbi, ali pa so predmet posebni najemninski pogodbi. Zbornica predlaga, naj se reši to vprašanje v obrtnem zakonu. Ta naj določi, da se mora imenovano pravno razmerje v delavskem redu posamnih podjetij jasno izražati.

Navedeni zgledi so kaotiška zmes. Saj ne morejo biti drugačni, ker delovanje javnih družb sploh nima jasnih namenov. Tudi v stanovanjskem vprašanju, celo v tistih redkih slučajih, kjer opažamo kaj javnega delovanja, bolehajo družbe na svoji stari kronični bolezni — na breznačelnosti. Zato

vidimo splošno, da ne umevajo dolžnosti, katere smo pojasnili v svoji drugi trditvi.

Javne družbe morajo odstranjati napake pri stanovanjih in pospeševati možnost, da si čim največ rodbin pridobi lastne hišice. V ta namen se morajo v soglasju z zadružno stanovsko avtonomijo ustanoviti občinski, deželni in državni stanovanjski uradi, ki skrbé, da se izvršujejo zakoni gledé na stanovanja.

Zakoni pa morajo:

1. prepovedati zdravju škodljiva stanovanja;
2. urediti prenočevališča;
3. poskrbeti za ljudi brez stanovanja;
4. hišni najemninski davek pravično urediti z ozirom na delavsko ljudstvo;
5. krepko podpirati vsa podjetja, ki brez špekulacije zidajo rodbinam delavskega ljudstva lastne domove;
6. nagibati, oziroma siliti delodajavce, da nesebično podpirajo cena, zdrava in družabno-politiško primerna delavska stanovanja.

3. Zasebniki in stanovanja.

V svoji tretji trditvi smo rekli: »Družabno preosnavljajoče delovanje je nemožno, ali vsaj zavrto, če nima v organizaciji tistih, katerim je namenjeno, trdne podlage.« Kdor pozna krščansko-socijalno načelo in kdor poleg tega — last not least — umeva demokratskega duha naše dôbe, mu je to načelo samo po sebi jasno.

Država, dežela, občina, sploh javna družba ne sestaje neposredno iz posamnikov, marveč iz manjih družabnih organizmov, ki iščejo v teh družabnih tvorbah varstva in podpore k napredku. Ti manji družabni organizmi so: družine, stanovske organizacije in narodi, oziroma narodne organizacije. Ker so prvotnejši, nego država, dežela, občina, se štejejo med družabne organizme prve vrste in tvorijo imenovanim organizmom druge vrste nujni temelj.

Naš čas atomizuje imenovane stanične oblike javne družbe in jih razorganizuje. Zato pa tudi ne morejo napredovati iz njih sestavljene družbe druge vrste.

Jasno je torej, da moramo pri vsaki družabni preosnovi najpreje ustanoviti oziroma oživiti družabne stanične oblike. To velja tudi v stanovanjskem vprašanju.

Zasebniki ene vrste, ki potrebujejo pomoči v tem oziru, se morajo organizovati v ta namen, da si pridobé cenih, zdravih in družabno-politiško primernih stanovanj. Potem bo javni družbi uspešno delovanje mogoče.

Zgledi iz zasebnega delovanja gledé na stanovanja v zadnjih letih nam tudi tu mnogo pojasnujejo. Zato navajamo važnejše:

A. Leta 1896 so ustanovili delavci velikega tvorniškega mesta St. Denis-a pri Parizu stavbno društvo. Ko vplača delavec 1 frank, postane društvenik. Plačuje lahko, kakor more. Ko vplača eno desetino svote, ki jo stane ena od društva sezidana hišica, dobi pravico do nje. Posamne hišice se med temi upravičenci izžrebajo. Kupna cena za eno hišico z vrtom stane 5400 fr.

B. Na Nemškem imamo ta-le znamenitejša stavbna društva in zavode za gradnjo delavskih hiš:

a) V Monakovem-Gladbachu je delniško stavbno društvo petindvajset let sem. — Od leta 1895. deluje ondu stanovanjsko društvo s sledečim delokrogom: Zastonj preskrbljuje stanovanja; zasebno jih nadzira; družinam, ki imajo mnogo otrók, preskrbljuje z društvenimi sredstvi tretji ali četrti prostor za stanovanje; namerava ustanoviti hranilnico za najemnino.

b) V Duisburgu in Rheidtu stavbna društva.

c) V Alfredshofu, Altenhofu in Schederhofu se zidajo za Kruppove delavce hiše po 4900 in 5500 mark. Na vsako stanovanje pride 274 m^2 [1])

č) V Avgsburgu zida delavske hiše strojna tvornica, v Arlenu na Badenskem predilnica.

d) V Winterthuru je od leta 1872. društvo za zgradbo cenih stanovanj.

e) V Stuttgartu deluje v našem smislu, društvo za blagor delavskih slojev in »delavski dom« za samce.

f) V Monakovem ima »delavski dom« celo skupino hiš s stanovanji za delavce.

g) V Würzburgu daje »društvena hiša« in »Burkardushof« cena in zdrava stanovanja; v Zelle-Würzburgu pa »delavski dom«.

h) V Wormsu imata tvrdki »V. Heyl« in »Dörr & Reinhart« delavske hiše.

i) V Höchstu ob M. zidata Lucius & Brüning, lastnika barvnih tvornic, delavske hiše in sicer večinoma za eno, k večjemu za dve družini. Prve vrste hišice imajo spodaj klet; v pritličju sobo in kuhinjo; pod streho izbo in shrambo. Ena hišica z enim stanovanjem stane 3600 mark. V hišicah za dve družini stane eno stanovanje 3500 mark.[2])

j) V Berolinu daje »Leohospiz« delavcem stanovanja.

C. Na Švicarskem je bilo leta 1894. 2029 delavcem sezidanih hiš; med njimi 613 z enim stanovanjem, 575 z dvema, 841 z več. Skupaj je bilo 5910 stanovanj, kjer je prebivalo 29,561 oseb. Največ takih hiš ima primeroma Curih ($^1/_3$). Poleg Curiha sta tudi Basel in St. Gallen znamenita v tem oziru. Štiri petine vseh delavskih hiš so postavili tvorničarji sami. Izmed delavskih stavbnih društev deluje najuspešneje že napominjani »Eigenheim« v Curihu. Najemnina znaša povprek 0·50 — 1·50 gld. na 1 m^2.

D. Avstrija:

a) Cesar Fran Josipa I. j u b i l e j n a u s t a n o v a za ljudska stanovanja in dobrodelne naprave (Jubiläumsstiftung für Volkswohnungen und Wohlfahrtseinrichtungen) na Dunaju ima že nad poldrug milijon premoženja. Namen ji je: zidati hiše za revnejše prebivalstvo, upravljati v ta namen izročene hiše, kupovati ali najemati zemljišča v svoje namere.

[1]) Neumeister & Häberle in Karlsruhe i. B. Neubauten. Eine Sammlung neuerer ausgeführter Bauten zeitgenössischer Architekten: Wohn- und Geschäftshäuser, Villen, öffentliche Gebäude aller Art, heftweise nach Gebäudegattungen zusammengestellt und herausgegeben. II. B. Heft 11/12. Nr. 23/24. Neue Kruppsche Arbeiterkolonien. Za načrte primernih delavskih hiš toplo priporočamo te zvezke.

[2]) Neubauten, o. c. II. B. Heft 10. Nr. 22.

b) Avstrijska domovska družba. (Oesterr. Heimstättengesellschaft) na Dunaju zida hiše in jih proti enkratnemu ali obročnemu plačilu prodaja. Zanimivo je, da spaja zavarovanje za življenje s svojim namenom. Kdor se zavaruje za življenje, plača 15% kupne cene; ostanek obrestuje po 5%, poleg teh obresti plačuje na leto še toliko, da ga amortizuje vsaj v tridesetih letih. Zavarovanje se sklepa tako, da ostaje zavarovan le tisti znesek, ki še ni amortizovan. — Kdor se noče zavarovati, mora takoj odšteti 30% kupne cene in ostalo amortizovati in obrestovati po 5%. — To načelo je zelo primerno; toda družba je žalibog osnovana na kapitalistiškem temelju. V prvi vrsti gleda pač le na svoj dobiček.

c) V Ljubljani je društvo za gradnjo delavskih hiš, ki je podpira kranjska hranilnica. Za Bežigradom ima 4 hiše; v vsaki so najmanj 4 stanovanja. Delavec, ki petnajst let plačuje najemnino, ima potem do smrti zastonj stanovanje.

č) Najlepše je pa urejena delavska stavbna zveza (Arbeiter-Bau-Association) v Neunkirchenu na Dol. Avstrijskem. Dné 1. vinotoka 1870 so se zapisavali prvi udje; mesečno so vlagali po 5 kr. Družba je dobila iz dobrih rok nekaj daril in brezobrestnega posojila. Kupila si je najpreje večji stavbni prostor, ki ga je parcelovala. Kdor je imel 25 gld. že v zvezni blagajni, se je smel udeleževati žrebanja teh parcel. Komur je padla, jo je plačal, oziroma po 6% obrestoval kupno ceno. Zveza je nato vsako leto določila, na katerih parcelah bo zidala. Lastniki teh parcel so imeli pravico izražati svoje želje gledé na zidanje. Ko je bila hišica dozidana, jo je dobil parcelin lastnik, če je vplačal vsaj 5% kupne cene. Vsako leto je moral plačevati 6% za dolžno svoto in toliko za amortizacijo, da je vsaj v petindvajsetih letih celo svoto vplačal. Daljše obroke je dovoljeval upravni svet.

Tako je bilo; tako je ostalo in še sedaj tako deluje ta hvalevredna zveza. Do dné 30. rožnika 1895 je sezidala 112 hiš z dvorišči in vrtički in je imela še 19 nepozidanih parcel. Koncem leta 1896 je imela za morebitne izgube 1571 gld. 57 kr. rezervnega zaklada.

d) Na koncu omenjamo, da tudi v Avstriji kot drugod gradé podjetniki svojim delavcem stanovanja oziroma stanovanjske vojašnice. Država zida delavske hiše svojim tobačnim delavcem, železničarjem itd., rudniki, plavži in tvornice imajo take hiše, toda ta podjetja izvirajo večinoma iz kapitalistiških dobičkaželjnih nagibov. Le redko kdaj imajo v sebi kaj družabno-preosnavljajočega jedra. Take delavske kasarne so v socijalno-politiškem oziru samo strojne shrambe, kjer spravljajo podjetniki žive, za proizvajanje potrebne strojne dele, t. j. delavce; druzega nič.

Mi hočemo služiti krščanski družabni preosnovi in zato mora biti iz ustanov, ki jih ustvarjamo, izločeno vsako kapitalistiško teženje. Stavbne družbe, ki skrbé samo za dividende svojim udom, niso za nič. Mi hočemo tudi v tem vprašanju organizovati in ne špekulovati.

Iz našega dokazovanja vidimo, da je skrb za primerna stanovanja potrebna, vemo pa tudi, kdo naj zastavi pri tem delu svoje roke. Javne družbe dolžnosti smo opisali; kaj je storiti zasebnikom, je iz navedenih zgledov in

pojasnil tudi jasno. Snujmo primerne stavbne družbe in uresničujmo tako, kolikor moremo, vzor, ki smo ga postavili v stanovanjskem vprašanju: Vsaka družina imej svoj lastni dom ali vsaj možnost, da si ga pridobí.

V tem smislu želimo najprisrčnejše, naj bi naša teoretiška razprava imela mnogo praktičnih uspehov. Pri solnograjskem obrtnem in delavskem shodu od 8. do 10. velikega srpana 1897 se je nasvetovalo skupno stavbno društvo vsaj za alpske pokrajine. Ce to ne bo mogoče, osnujmo vsaj za slovenske kraje tako stavbno društvo; kdor pa more, naj je ustanovi kar za svoj kraj. V pravilih, ki jih je sestavil omenjeni solnograjski shod, je znamenito zlasti to, da se osnuje pri takih društvih rezervni zaklad ne samo iz vpisnine, marveč tudi iz prostovoljnih daril. Ta zaklad pokriva morebitne izgube in v posebno važnih slučajih (ob bolezni itd.) pomaga delavcem plačevati njihov kupni dolg. Velikega obrta imamo že toliko v deželi, da marsikje tudi na Slovenskem zija globoka družabna rana v slabih stanovanjih. A veliki obrt bo rastel in s tem tudi važnost našega vprašanja, katero najdi povsod zrele resnobne možé v svojo rešitev.

Vrh tega so pa mali obrtniki skoraj tako na slabem, kot delavci. Tudi zanje, zlasti pa za uspešno poživljenje njihovih zadrug, je treba razvozlati stanovanjski vozel. Osnovane posojilnice, konsumna društva in kmečke zadruge so prinesle med nas že toliko družabno-preosnavljajočega duha, da je snovanje stavbnih društev mogoče. Sestava in način poslovanja sta vsakomur jasna, kdor pozna imenovane plodove krščanskega socijalizma med nami.

Samo ene določbe, ki je brez dvojbe najvažnejša, ki se pa ne dá zapisati v nobena pravila, ne smemo zgrešiti pri svojem delu.

Vsak, kdor se loti sodelovanja pri stavbnih društvih ali sploh pri kaki ustanovi v korist delavskih stanov, mora prinesti seboj gorko srce. Iz žive vere v Jezusa Kristusa, našega Odrešenika, mora zajemati vase dejanjsko ljubezen do ubogih izobčencev naše družbe.

Ta določba se ne dá birokratizovati; s pisarniškim slogom je v bistvenem nasprotju.

Saj se v našem času o delavskih razmerah mnogo poroča, statistiški se do prvin razkrajajo razmere delavskih stanov, dolgi razgovori se vršé, sklepa se o njih, a nič nismo na boljšem.

Gorkih src manjka, ker manjka edine nepremožne ogrevalne sile, namreč krščansko-katoliške vere. Naša poročila, naši razgovori, naše razprave bodite v tem oziru drugačne, — ne samo plod umstvenih sil, — marveč vsakega poročila, razgovora in razprave se drži košček srca. Katoliška vera jim prilivaj živo srčno kri. Potem bodo živele! **Dr. Janez Ev. Krek.**

Darvinizem.

Znanstveno - kritična studija.

(Sestavil A. B.)

Vvod.

Veselo je bilo nju svidenje. Dasi se nista videla že nekaj let, dasi je dopisovanje kmalu po ločitvi ponehalo, kakor se rado dogaja tudi med najboljšimi prijatelji, vendar ni še bila pretrgana vez, ki je kdaj v šolah vezala po duhu in nazorih sorodni si srci. Mladi zdravnik Vinko je takoj po svojem prihodu v mesto poiskal tam službujočega profesorja Božidara. Izprva sta bila drugi drugega vesela, a kmalu je živahni in gostobesedni govor začel zastajati. Spoznala sta, da je zazijal med obema globok prepad v mišljenju in naziranju. Oba sta čutila zadrego in bila sta vedno bolj oprezna, da se ne bi žalila.

Naposled se je ojunačil zdravnik in dejal z otožno pomilovalnim glasom: »Da, da, časi so se izpremenili, dragi moj Božidar! Ti imaš še vedno tiste otroške in sanjarske nazore, kakor sva jih imela na gimnaziju. Od takrat si malo napredoval, še vedno so težišče vsemu Tvojemu mišljenju neutemeljene verske bajke. Oprosti mi izraz, nočem Te žaliti! Vendar se mi zdi čudno, dà, prečudno, kako more nadarjen, razsoden, izobražen mislec, kakor si Ti, še držati se srednjeveških, že davno preživelih se predsodkov!«

»Torej sem Ti koristolovec, ki hlini zbog dobičkarije svoje prepričanje«, je dostavil smehljaje se profesor.

»Predobro Te poznam izza mladih let, da bi mogel kaj takega misliti o Tebi«, je odvrnil zdravnik nekoliko v zadregi. »Prepričan sem, da bi Ti takoj zamenil svoje nazore z našimi, ko bi prišel do spoznanja, da je vaša vera samo velika zmota človeškega duha, katere se pa človeštvo gotovo iznebi, ko se tudi najnižji ljudski sloji povzdignejo do one stopinje napredka, na kateri stojè dandanes skoro vsi izobraženci. Vsekako pa si mi Ti, kakor tudi Tvoji maloštevilni somišljenci posvetnih stanov, katerim ne morem odrekati izobraženosti, velika uganka.«

»Isto tudi jaz trdim o Tebi, in kakor menim, z večjo pravico«, dé Božidar in obraz se mu zresni. »Žal, da nisva tudi na vseučilišču skupaj ostala! Najbrže bi bila še danes ene misli in enega srca, kakor sva bila na gimnaziju. Z žalostjo vidim, da si se povsem predrugačil in izneveril vzorom, za katere si nekdaj tako gorel. Smiliš se mi, Vinko!«

»Čemú, prijatelj!« pravi Vinko. »Veseli se z menoj, da sem se srečno otresel meglenih vzorov in neosnovanih predsodkov, da sem se osvobodil verske sužnosti, v katero ukovana jeći še danes velika večina naših rojakov. Pomilujem Vas, da Vam še ni prisijalo solnce resnice, ki že tako dolgo ogreva druge prosvetljene narode.«

»Da prideva iz tega meteža splošnih fraz, prosim Te Vinko, da pokažeš vsaj meni prijatelju pot, po kateri si prišel Ti do resnice. Če Ti je moja prošnja količkaj v nadlego, odbij jo brez vseh okolnosti!«

»V Tvojih besedah tiči sicer nekaj zbadljivega očitanja, Božidare . . .«

»Nikakor!«

». . . . . vendar Ti prav iz srca rad odgovorim, ker Tvoja opomba mene prav nič ne zadeva. Na svojo žalost moram priznati, da je res premnogo omikancev zavrglo vero v boga, dušo, razodetje in druge nereelne pojme, ker versko nravoslovje odločno nasprotuje njih nasladnemu in razkošnemu življenju. Toda o meni ne velja to. Ne tajim, da je vera neizobraženemu ljudstvu potrebna, priznam celó, da je čisto krščansko nravoslovje najboljše, kar ih sploh poznamo, toda trdno sem prepričan, da je Vaša vera neresnična, dasi ima na sebi videz resničnosti, kakor vidi neodrasel otrok v zlati peni samo čisto zlato. Mene so do tega prepričanja dovedli samo umstveni razlogi.«

»Umstveni razlogi?« začudi se profesor. »Ker dobro vem, da imata narava in razodetje istega začetnika, ki je sam neskončna resnica, ki ni mogel dvakrat drugače govoriti, zato sem pač radoveden, kakšni so Tvoji umstveni razlogi, ki Ti branijo verovati v razodete verske resnice?«

»Moji umstveni razlogi se opirajo na dejstva, znanstvene resnice«, poudarja zdravnik.

»Narodni pregovor pravi: ‚Vsa pota peljejo v Rim'. V njem tiči globoka resnica, da vsaka veda ne samo ne nasprotuje naši veri, ampak jo celó podpira. Koliko izpočetka nevernih in akatoliških učenjakov bi Ti lahko naštel, ki jih je znanstveno raziskavanje pripeljalo v naročje naše cerkve.«

»Da, da, tudi jaz sem nekdaj tako mislil, toda prepričal sem se, da oni izrek ni resničen, vsaj za naravoslovne vede ne. Ne trdim, da je bilo od nekdaj tako. Dokler so veljale verske dogme kot vodilne resnice tudi v naravoslovju, je bilo več naravoslovcev katoličanov, toda odkar stoji veda na edinopravi monistični podlagi, katero ji je priboril descendenčni nauk ali darvinizem, največja pridobitev človeškega uma v našem, tako naprednem stoletju, od tedaj torej ste pobožni naravoslovci bele vrane, in sicer zaradi tega, ker veda nasprotuje naukom, ki jih uči vaša cerkev.«

»Da, da, Haeckel-ja se pač ni treba sramovati svojega učenca!« pripomni profesor z lahno ironijo. »Malo splošnih puhlic, nekaj naravoslovnih dejstev z vso silo nategnjenih na darvinistično kopito, nekaj panteističnih, ali še rajše materijalističnih nazorov, vse to lepo skupaj zvarjeno po pravilih nekam čudne logike, ki zdravemu razumu kar v lice bije, je bistvo dokazov Haeckel-ja, čegar znanstveno - poljudni spisi so evangelij našim izobražencem!«

»Golo sumničenje, smele in neutemeljene trditve!« se razvname zdravnik. »Sploh pa ne vem, čemu odgovarjam takim neopravičenim napadom. Če si modroslovno ali celó bogoslovno izobražen, nikar ne misli, da je Tvoja sodba o darvinizmu že merodajna; ne zakaj darvinizem se opira na naravoslovna dejstva in ž njimi dokazuje svoje trditve.«

»Zopet govori iz Tvojih ust Haeckel, najljutejši in najbolj zagrizeni nasprotnik vsakega verstva. Čemu sploh ne nadaljuješ njegove polemike, s katero zavrača vse nasprotnike darvinizma? Bogoslovci in modroslovci ne smejo po Haeckeljevih mislih imeti sodbe o descendenčni teoriji; če pa

naravoslovci z naravoslovnimi dejstvi pobijajo darvinistične nauke, uniči se vse njih dokaze z drzno in smešno trditvijo, da niso splošno naravoslovno izobraženi, ampak preveč enostransko, da jim nedostaje modroslovne izobrazbe, da mora človek poprej prepričan biti o resničnosti darvinizma, predno se dá o njem soditi. S tako znanstvenostjo je lahko zavrniti vse neljube nasprotnike in vse dokazati, celó da se je opica razvila iz človeka in ne narobe. Ne morem se nikdar prečuditi, kako more toliko in toliko omikancev verjeti golim izmišljotinam!«

»Tako vam pišejo v vaših strankarskih listîh, ker vedó, da ne pojdete resnice iskat k studencu samemu«, očita zdravnik.

»Ne, Vinko, tako ravnate vi, darvinisti! Jaz se vedno držim načela: ‚Da se resnica prav spozna, čuti treba oba zvona', držal sem se ga tudi, ko sem se spravil na preučevanje tega tako važnega vprašanja, od čegar rešitve zavisi celo naše naziranje. Prebiral sem dela glasovitejših darvinistov, pa tudi njih nasprotnikov, in se prepričal, da brez Boga sploh ni mogoče umeti temeljnih naravoslovnih resnic.«

»Ker sem se nekoliko obširneje bavil s tem naukom, kakor je za mojo stroko potrebno, dokazal bi Ti prav lehko in pa rad resničnost descendenčnega nauka, toda bojim se, da me ne bi umel .....«

»Ali bi mi res hotel dokazati descendenčno teorijo?« vpraša profesor zavzet.

»Prav rad! Naravoslovni pogovori so mi največja slast.«

»Hvaležno sprejmem Tvojo ponudbo!« dé profesor oveseljen. »Ne boj se, da Te ne bi umel. Ko sem študiral, naravoslovje zahajal sem tudi v medicinska predavanja in prebiral vaše knjige, in tako sem si prisvojil glavne in temeljne pojme nekaterih strok, ki strogo ne spadajo v moje področje, v področje profesorja za naravoslovje na srednjih šolah. Toda poprej se morava domeniti, na kakšno podlago postaviva svoje razgovore?«

»Znanstvena vprašanja se morajo reševati strogo znanstveno, brez vsake druge primesi«, poudarja zdravnik.

»Lepe besede, ki jih tolikrat slišimo od vas, toda žal, samo besede! Ne glej me tako debelo, Vinko! Moja opomba je precej upravičena. Kako poudarja Haeckel strogo znanstvenost v svojih spisih in smeši vse svoje nasprotnike s tem, da jim očita neznanstvenost. In vendar sta mu učenjaka in strokovnjaka His in Semper dokazala več navadnih sleparij v njegovih delih in mu vsled njegovega neznanstvenega početja odrekla pravico prištevati se še resnim raziskovalcem.[1]) Pripomniti moram tudi že zdaj, da mnogo tega, kar so darvinisti razvpili za dejstvo, ni dejstvo, marveč le izmišljenina.

[1]) Prof. dr. Otto Hamann-ova brošura: Professor Ernst Haeckel in Jena und seine Kampfweise. Göttingen 1893. — Dr. Fr. Pfaff. Schöpfungsgeschichte mit besonderer Berücksichtigung des biblischen Schöpfungsberichtes, VI. Aufl. Frankfurt 1887. str. 709. Na strani IV. pravi: »Wohl das äusserste von einer Verläugnung der dem Naturforscher vorgeschriebenen Grundsätze (da je namreč treba po dejstvih sestavljati teorije, ne pa, najprej si teorijo naravnost izmisliti in po taki teoriji prikrojevati si dejstva) findet sich in der ganz unbedenklich

V tem oziru se poleg Ernesta Haeckel-ja, profesorja v Jeni, odlikuje zlasti Oskar Schmidt, profesor v Strassburgu in za Haeckel-jem prvi darvinist. Svoja pia desideria proglaša kot vednostne rezultate neovržne gotovosti,[1]) podmen, ki jih je veda zavrgla kot neosnovane, se še trdovratno drži,[2]) itd. Tudi z logiko se ne gledata preveč prijazno, kar pa je pri darvinistih splošno v navadi. Vse to sem omenil samo zaradi tega, da se nama ne bode treba ukvarjati s takimi nepravilnostmi, ki se rabijo na vaši, časih pa tudi na naši strani. Najini pogovori naj bodo torej zares strogo znanstveni, a pri tem kolikor možno preprosti in umljvi!«

»Vrlo lepo!« pritrdi zdravnik. »Upam, da se kmalu vnameš za Darwina!»

»Jaz pa upam, da Ti dokažem ničevnosti darvinizma in Te prepričam, da tudi v tej stvari ni nobenega nasprotja med vedo in vero, ampak najlepše soglasje. Pričneva lahko, kadar hočeš. Kadar utegneš, pridi pod večer k meni pogledat; če Ti ni všeč v moji sobi, pogovarjava se lahko na izprehodu!«

»Dobro, dobro!«

Prvi pogovor.

Kaj je darvinizem? Njega zgodovina.

Čez nekaj dnij sta se sešla prijatelja-nasprotnika. Šetala sta po samotnih poljskih potih in se živo pomenkovala. Včasih sta pogledala tudi vsak v svoj drobni zvezek, kamor sta si zapisovala vodilne misli in značilne citate, ko sta proučevala to važno vprašanje.

»Začni torej in prižgi mi žarek nove luči«, izpregovori profesor Božidar.

»Ravno premišljam, kako bi se lotil in od katere strani bi prijel ta tako obsežni nauk«, odvrne zdravnik.

»Predlagam, da si najprej pojasniva, kaj znači izraz darvinizem«, méni profesor. »Zdi se mi namreč prepotrebno, da so pojmi jasni. Za to imam dva razloga. Pojmi namreč so v ustih naših nasprotnikov prepogosto samo prožne igračice, ki imajo po slučajnih potrebah najrazličnejši pomen. Tako n. pr. rabi Haacke često besedo stvarjenje, a v čisto drugačnem smislu, ker odločno taji vsakega stvarnika. Tudi pojem duša mu je vse kaj drugega kakor nam. Drugi razlog je pa ta, ker se pojem darvinizem navadno zamenjava z descendenčno teorijo. Teh je pa precèj veliko v najrazličnejših inačicah, kar je po vsem umljivo. Virchow namreč pravi, da je zasluga Darwinova v tem, da je izpolnil vrzeli našega znanja z domnevami. Ta zgled je

---

von Haeckel ausgesprochenen Erklärung der Thatsache, dass die Entwickelung des Individuums häufig der von der Theorie Darwins geforderten nicht entspricht, indem er nämlich für diese Fälle eine »Fälschung« des Stammbaumes durch die Natur annimmt, wahrscheinlich deswegen, damit man seine eigenen absichtlichen Fälschungen natürlich finde. Obširneje o tem kasneje.

[1]) Descendenzlehre und Darwinismus von Oscar Schmidt, dritte verbesserte Auflage, Leipzig 1884. str. 21. 290 in dr.

[2]) Isti str. 23 o bathybiju, str. 61 o eozou, str. 148 et sequ. o samosvoji stvoritvi i. dr.

bil sila zapeljiv; drugi so začeli mašiti praznine z drugimi izmišljavami. Razloži mi torej, kaj je Tebi darvinizem?«

»Meni je darvinizem oni nauk ali boljše vednostni sestav, ki uči, da se je vse popolno in dovršeno polagoma razvilo iz nepopolnega in nedovršenega in sicer brez vsake smotrenosti in s pomočjo čisto mehaničnih sil.«

»Dobra opredelba! Samo preobsežna je! Res je, da se kaže v novejšem času med nekaterimi materijalisti silno stremljenje, kako bi se mogel darvinistični nauk raztegniti na vse stroke človeškega znanja. Toda predno smemo iz kakega nauka izvajati posledice ali ga celó razširiti v znanstven sestav, je neobhodno treba, da je temeljni nauk dokazan. Haeckel in drugi navdušeni pristaši darvinizma ravnajo nespametno, ker zidajo velikansko zgradbo na slabo, omahljivo podlago. Saj Ti je znano, da se je pojavil celó med materijalisti odločen odpor proti taki neznanstveni podmeni, kakoršna je darvinizem. Svetoval bi Ti torej, da vrneš prvotni pomen besedi darvinizem ter ga omejiš samo na biologične vede, to je one, katerih predmet so organična bitja.«

Zdravnik nekoliko pomisli, potem pa pravi: »Naj bo, za zdaj lehko zožim opredelbo, ker jo potem itak razširim, ko dokažem resničnost darvinizma. Darvinizem nas torej uči, da so se vsa živa bitja sama po sebi izcimila iz anorganične snovi, da se vse živali in rastline polagoma razvijajo iz nizkih in preprostih oblik v višje, sestavljene, po čisto mehanični poti, brez vsakoršne smotrenosti. Razložil bom postanek življenja brez nam nerazumljivih nadnaravnih sil in dokazal bom, da je pojem bog popolnoma odveč. Trdim tudi, da se je razvoj iz nižjega v višje, iz preprostega v sestavljeno, iz nepopolnega v popolnejše vršil polagoma v nasprotju s privrženci one descendenčne teorije, ki pravi, da se je ta razvoj vršil skokoma. Dokažem tudi, da lahko razumevamo vse življenske in sploh naravne pojave, ne da bi bilo treba zatekati se k meglenemu pojmu kakoršnekoli smotrenosti.«

Zdravnik se je radovedno ozrl na profesorja, češ kaj poreče ti opredelbi.

»Torej Haeckel-jev darvinizem! Mojster sam, Darwin, si ni upal iti tako daleč, kakor njegov dosledni učenec; Haeckel mu je bil ‚enfant terribile‘, zato ga je nekoč opomnil: ‚Vaša drznost me pa vendar časih spravi v strah.‘[1]) Dasi se Darwin res otresa smotrenosti, vendar si ne upa tajiti osebnega Boga, kakor toliko njegovih učencev. Toda o takih darvinistih, ki skušajo svojo teorijo v soglasje spraviti z razodetjem, pogovoriva se obširnejše ob ugodnejši priliki; ravno tako izpregovoriva kasneje nekaj besed o oni descendenčni teoriji, ki uči, da se je razvoj vršil skokoma. Rešetala bova torej oni darvinizem, kateri se dandanes pri nas širi, kateri pa v drugih deželah, n. pr. na Nemškem precèj pojema, oni darvinizem, s čegar imenom se navadno označi descendenčna ali evolucijska teorija. Tvoje stališče mi je jasno, povedal si mi tudi svoj namen; razložiti Ti moram tudi jaz svoje stališče in svoj namen. Upam, da Ti v najinih pogovorih dokažem, da si ne moremo pametno raztolmačiti postanka življenja brez nadnaravnih

[1]) Citirano v listu „Natur und Offenbarung“ 39. zv. 1893, str. 360.

moči, da si nikakor ne moremo razložiti ne samo reda v naravi, ampak tudi živenjskih pojavov brez smotrenosti in da bi descendenčna teorija gledé na rastline in živali, tudi ko bi jo bilo mogoče dokazati, nikakor ne ovrgla razodetja. Torej začni Vinko! Affirmantis est demonstrare!«

»Rad, rad«, hiti zdravnik malko nevoljen, »samo da se rešim pustega dlakocepljenja. Vidim, da si prenatančen celó v malenkostih, zato moram globoko poseči, da Te v svojih trditvah uverim.

Da nam ne bo kdo očital, češ, da novotarimo, kar starokopitneže navadno močno v oči bôde, pokažem Ti, da darvinizem ni popolnoma nov nauk. V kratkem obrisu naj Ti očrtam zgodovino njegovega razvoja. Res je, da se je večina naravoslovcev do sredine tega stoletja držala stalnostne (stabilitetne) teorije. Mislili so izvečine, da so bile vse vrste rastlin in živali od začetka take, kakoršne vidimo še dandanes, kar pa je bilo povsem naravno, ker so verovali v stvarnika. Toda že v starem veku so se otresli globoki miselci tega predsodka, zavrgli čudeže in začeli naravo razlagati po čisto naravnih zakonih. Brez dvombe je že Efežan Heraklit slutil glavno in vodilno misel darvinizma in vsake descendenčne teorije, da se namreč vse na svetu izpreminja in izpopolnjuje, sicer si ne moremo tolmačiti njegovega glasovitega izreka: πάντα ῥεῖ, vse teče, vse se izpreminja. Dokaj jasneje, dasi še precèj okorno, se je izrazil Milečan Anaksimander. Prvotni ljudje so imeli po njem v začetku obliko ribam podobnih živali; tičali so namreč v nekaki bodičasti lupini in živeli v vodi. Ko so se dovolj razvili, zlezli so na kopno, vrgli oklep s sebe in vzprejeli sedanjo obliko. Ljudje potrebujejo — tako si je mislil modrijan — v svoji otročji dobi pomoči svojih roditeljev; prvotni ljudje bi se ne mogli ohraniti, ko bi imeli takoj v začetku otroško obliko. Agrigenčan Empedoklej pa je razvijal misli, ki so uprav darvinistične.[1]) Učil je namreč, da so bila prva živa bitja veliko manj popolna kakor kasnejša. Narava je tako dolgo proizvajala obilo žive snovi, dokler niso nastala za življenje sposobna bitja. Popolnejša bitja so se razvila iz nepopolnih, tako n. pr. so se živali, ki so enega spola, razvile iz dvospolnih (hermafroditičnih), t. j. onih živali, ki so obeh spolov, kakor so n. pr. črvi in nekaj členarjev. Empedoklejeve nauke so njega nasledniki grdo popačili. Menili so, da je narava proizvela dele in ločene organe, glave brez trupla, roke, noge, oči, ušesa itd. Iz slučajne sestave so nastali čudni stvori n. pr. konji s človeškim gorenjim truplom, ljudje z oslovskimi ušesi (bajeslovni kentavri, Midas), ki se pa niso mogli ohraniti. Še-le, ko so se prikladni kosi v enoto strnili, so nastale okoliščinam primerne živali in rastline, ki se lahko ohranjajo. Približno istih nazorov je bil tudi premalo cenjeni in čitani rimski pesnik in modroslovec Lukrecij Kar (Lucretius Carus). Celó Aristotel se je nekoliko nagibal na našo stran. Ne samo, da je bil trdno prepričan o samosvoji stvoritvi (generatio aequivoca), sicer ne bi mislil, da se celó visoko stoječe živali kakor črvi in žuželke porajajo iz nežive tvarine, ampak tudi gledé smotrenosti

[1]) Charles Darwin, Die Entstehung der Arten, übersetzt von David Haek, Leipzig. Reclam, stran 661.

in vzročnosti se je zeló bližal nazorom moderne znanosti. Globoki mislec je nekako tako ugibal: Pada li dež zaradi žita ali raste žito vsled dežja? Najverjetnejše je, da dež ne pada zato, da bi žito rastlo, še manj zaradi tega, da bi se žito pokvarilo, če je kmet slučajno mlati na prostem. Ta misel mu je bila povod, da je začel dvomiti o smotrenosti, ki se navidezno kaže v organičnih bitjih. Ali ni morda smotrena razvrstitev zobovja v ostre sekavce in široke kočnjake nastala ne zaradi smotra, ampak slučajno in se zaradi tega obdržala, ker je bila dobra in ker so poginile živali, ki so imele manj popolno zobovje? [1]) Čuditi se moramo, da tako bistroumni Aristotel ni dosledno do konca izvel te globoke misli in je ni raztegnil na ves svoj modroslovni sestav.

S propadom grškega modroslovja so zaspali tudi prvi početki pravega naravo-modroslovnega naziranja. Nastopilo je krščanstvo, ki je za toliko stoletij ustavilo naravni razvoj človeštva. S tem, da je zaneslo svojega boga celó v naravoslovje, onemogočen je bil vsak napredek do onega časa, ko so se dozoreli narodi otresli krutega jarma duševne in gmotne sužnosti, v katero jih je bila zakovala rimska cerkev v dobi njih nezrelosti, otroške nerazsodnosti in lahkovernosti. Teženje človeškega duha po spoznanju notranjih in pravih vzrokov vsem stvarem je zaspalo, duhovi so se ulenobili. Čemu iskati vzrokov, ko je vaš bog vsaki malenkosti vzrok in začetek?

Iz te žalostne in za človeštvo sramotne dobe omeniti mi je samo enega moža, ki je začel umevati naravo. Bil je arabski učenjak, zdravnik in nravoslovec Avicena. Ono Aristotelovo misel o smotrenosti in vzročnosti je znal po vrednosti ceniti; in kar je Aristotel zamudil ali prezrl, uporabil je Avicena za podlago celotnemu vednostnemu sestavu. V mnogobrojnih knjigah, v katerih razvija uprav moderne panteistične nazore, trdi, da so se mogle vse živali razviti iz neke zmesi potrebnih prvin brez semena. Knjige njegove so se čitale tudi po krščanski Evropi, toda versko zaslepljeni učenjaki jih niso hoteli umeti. Ko se je trezni Giordano Bruno osmelil poprijeti se njegovih naukov, ga je obsodil rimski samosilnik na gromado.

Prvi, ki je začel v novejšem času dvomiti o resničnosti naravoslovne dogme, da so bile vse vrste rastlin in živali kot take ustvarjene, je bil grof Buffon. Toda ker se niso njegovi nauki ujemali z dogmo, ki jo je kasneje formuliral bigotni Linné: ‚Tot sunt species, quot ab initio creavit infinitum Ens', obsodila ga je bogoslovna fakulteta pariškega vseučilišča, češ da uči nauke, ki nasprotujejo svetemu pismu, in Buffon je preklical svoje trditve in jih na vse možne načine izpreminjal, da bi jih spravil v soglasje z vero.

Toda napredujoči človeški duh se ni dal ustaviti. Pravo modroslovje, ki je bujno vzklilo v prejšnjem stoletju na Francoskem, je osvobodilo tudi v verske dogme zakovano naravoslovje in je postavilo na pravo, empirično podlago, katero je priporočal že slavni Bakon Verulamski. De Maillet (Telliamed) je trdil, da je organično življenje samo produkt nižjih naravnih sil, ter je skušal dokazati, kako so nastale iz rib ptice. Tako je mislil tudi

[1]) Aristoteles, Physicae auscultationes. II. 8. citirano v Darwins Entstehung der Arten, str. 661.

Robinet. Kaj je vzrok izpremenljivosti vrst, je pojasnil s kratkim zgledom. Ne stvarnik, ampak jezičnost je dala ženskam prijeten glas, zakaj čim večja je raba, tembolj se izpopolnjuje rabljeni organ. Lord Menboddo je prvi začel razlagati postanek človeka iz orang-utana.

Znanstveno utemeljevati descendenčno teorijo je z uspehom poskusil dr. Erazem Darwin, angleški zdravnik in naravoslovec, ded slavnega Karla Darwina. V svojem delu »Zoonomia« je prvi postavil popoln sestav razvojeslovne teorije. Skoro vsakemu delu mlajšega Darwina se dá na stran postaviti vsaj eno poglavje v delu starejšega. Razpravljal je že o dedičnosti, prilagodljivosti, o branilih rastlin in živali, o plemenskem izboru, o žužkojedih rastlinah, o nagonih; opazoval je celó dojenčke in opazovanja znanstveno tolmačil. S svojimi pravimi nazori je svoje vrstnike tako presegel in prehitel, da ga ni mogel nihče umeti razun enega. Jean Lamarck, ki je zastopal stalnostno teorijo, predno je izšla »Zoonomia« (1794), je premenil svoje mnenje o postanku organizmov. Leta 1809. je izšla njegova »Philosophie Zoologique«, v kateri dokazuje, da izvirajo vrste organizmov iz drugih vrst. Ovire, ki jih imamo o ločitvi vrste od podvrst ali različkov, ga je privedla do zaključka, da se vrste polagoma izpreminjajo. Vzroki izpremenljivosti so mu zunanje življenske okolnosti, nekaj križanje, največ pa raba ali neraba organov. Žirafa je dobila dolg vrat radi tega, ker se je morala vedno višje stegovati na drevje, zakaj spodaj so druge živali obrale in pojedle listje.

Toda te ideje si niso mogle pridobiti veljave. Vpliv Linnéjev je bil še premogočen, tudi tedanje modroslovje ji je bilo več ali manj nasprotno. Kant pravi, da sicer ni nemogoče misliti, da so se podobni organični stvori razvili iz enega prabitja, da se je iz šimpanza razvil človek; toda take podmene se mu zdé skrajno predrzne pustolovne domneve človeškega razuma. Največ pa je Cuvier pripomogel, da se Lamarck-ovo delo ni upoštevalo ne med strokovnjaki niti med drugim izobraženim občinstvom. Starokopitnežu se je res posrečilo z velikanskim znanjem posameznosti, da je Lamarck-ovo teorijo pobil kot neosnovano novotarstvo. Tudi Lamarck-ov naslednik Geoffroy Saint-Hilaire, ki je kot vzrok izpremenljivosti postavil življenske pogojnosti (monde ambiant), se je zaman trudil med vrstniki si pridobiti kaj privržencev.

Goethe-jevi oboževatelji trdijo, da se je on prvi med Nemci poprijel te misli. Toda Helmholtz, O. Schmidt, Wiegand i. dr. so dokazali, da rabi Goethe besedo sorodnost v istem pomenu kakor Linné. Če govori o razvoju, misli si skoraj gotovo samo idealen razvoj sorodnih organizmov, ne pa resničnega.

Seme, katero so usejali ti Darwinovi predniki, je ležalo nekaj časa na videz mrtvo v zemlji, a v kratkem je začelo krepko poganjati. Najprej so se ugreli nemški filozofi-panteisti, katerim je cela narava neskončno postajanje, trajno, vedno se pomljajajoče porajanje. Fichte, Hegel in Schelling so vpleli v svoje modroslovne sestave nauke, ki močno spominjajo darvinizma. Pod vplivom teh, pa tudi materijalistov (K. Vogt, L. Büchner, Moleschott, Bronn, Victor Carus i. dr.) in socijalistov (Marx, Engels) je prišla takrat do velike veljave opičja teorija o postanku človeka. Znanstveno jo je uteme-

ljeval angleški fizijolog Thomas Henry Huxley, trdeč, da je razlika med človekom in gorilo manjša nego razlika med gorilo in kako drugo nižjo opico. Filozof Herb. Spencer je l. 1852. razlagal razvoj nižjih organizmov v višje po mehaničnih vzrokih s pomočjo činitelja, katerega je imenoval preživetje najsposobnejšega (Ueberleben des Passendsten). Ko je še angleški geolog Lyell uveljavil svoje mnenje, da je bilo treba za tvorbo zemeljskih skladov kdo ve koliko tisoč milijonov let, so bila tla pripravljena za razširjanje descendenčne teorije, ki je zmagonosno nastopila pot po širnem svetu z mlajšim Darwinom[1]), ter se po nje genijalnem utemeljevatelju začela nazivati darvinizem. Spencerjev izraz: preživetje najsposobnejšega je zamenil Darwin z bojem za obstanek, ki je deloval v njegovih ustih kot nepremagljiv talizman. Izraz sicer ni bil nov, že Goethe in Herder ga rabita in ž njim dokazujeta. Tudi na Angleškem se je ta misel večkrat poudarjala v socijalnih in političnih problemih. Thomas Hobbes išče v »boju vseh proti vsem« izvor in početek družabnega življenja. Nacijonalna ekonoma Adam Smith in Malthus sta zaznamovala isto misel z besedo: »Svobodno tekmovanje«. Ker imajo ljudje — tako uči škotski duhovnik Malthus — nagnenje, množiti se v geometrični postopici (progresiji, 1, 4, 8, 16, 32, ...), in ker ne more množina živil nikakor hitreje rasti nego v aritmetični postopici (1, 2, 3, 4, 5 ...), izvira iz tega nujna posledica, da se mora človeški pomnoževalni nagon omejiti, bodisi z naravnimi sredstvi, bodisi z drugimi, ki pospešujejo umrljivost. Z bistrim in paznim očesom je zasledoval Darwin pojave nove struje, skrbno je prebiral spise svojega deda, Lamarcka in drugih descendenčnih teoretikov, pa tudi živinorejcev in vrtnarjev, sam redil živali in gojil rastline in opazoval, kako se izpreminjajo pod vplivom »umetnega plemenskega izbora« (künstliche Zuchtwahl). Kar dela pri domačih živalih in rastlinah človek, isto dela pri nepitomih živalih in rastlinah narava sama. Tega činitelja izpremenljivosti je nazval »naravni plemenski izbor«, kateri kopiči malenkostne izpremene, ki so se v boju za obstanek izkazale

---

[1]) Charles Robert Darwin se je porodil 12. svečana l. 1809. v Shrewsbury na Škotskem. Oče mu je bil zdravnik, kakor tudi ded, poznat kot nravoslovec. V otročjih letih je kazal Darwin malo veselja do učenja, tako, da se je oče bal, da mu ne bi bil kdaj v sramoto. Šestnajst let star se je šel s svojim starejšim bratom učit zdravilstva v Edinburgh. Toda ker je zanemarjal učenje in se rajši pečal z nabiranjem žuželk, ga je dal oče leta 1828. v bogoslovno semenišče v Cambrigde, da bi postal duhovnik. Prestal je sicer izpit koncem leta, a več časa je porabil za preučevanje botanike in geologije pod vodstvom profesorja Henslow-a. Ta ga je povabil, naj potuje s kapitanom Fitzroy na ladiji »Beagle« okoli zemlje. Z veseljem se je ukrcal Darwin 27. grudna l. 1831. in se vrnil še-le vinotoka l. 1836. Ta dogodek je bil odločilen za celo njegovo življenje. Mnogo manjših znanstvenih del je izšlo v kratkem kot sad njegovega potovanja, kar mu je prineslo leta 1853. zlato svetinjo učenjaške »Royal Society«, poprej pa še službo tajnika geološkega društva, katero pa je kmalu ostavil, da se je mogel izključno posvetiti preučevanju descendenčne teorije in nje utemeljevanju. Če upoštevamo, da je bil štirideset let bolan in da je mogel samo po dve uri na dan delati, občudovati moramo njegovo marljivost in plodovitost. Razven treh večjih je spisal tudi petnajst manjših del. Njegov značaj ga je delal prikupljivega vsakemu, kdor je ž njim občeval. Umrl je leta 1882. dné 20. malega travna na svojem posestvu v Dowr-u pri Beckenham-u, kjer je tudi prebil večino svojega življenja. Pokopali so ga v Westmünster, kjer počivajo slavni angleški možje.

živalim in rastlinam koristne, in tako tvori nove različke, nove vrste. Lyell-ovi milijoni in milijoni let so mu dobro došli za njegovo teorijo, ki je potrebovala za svojo verjetnost neizmernih dob, in tako je v njem dozorela misel, ki jo je na prigovarjanje prijateljev objavil, osrčen zlasti po naravoslovcu Wallace-u, ki je prišel do istih rezultatov. Leta 1859. je izšlo njegovo epohalno delo »Postanek vrst«, ki je postavilo celo modroslovje na pravi temelj. Kakor plaz, ki se utrga na gori, podere v dolino hrumeč vse in vse s seboj potegne, tako je tudi Darwin-ova teorija uničila vse prejšnje teorije in predsodke in si malone mahoma pridobila vse strokovnjake za descendenčno teorijo. Darwina so slavili kot druzega Newtona. Zlasti na Nemškem si je pridobil mnogo vnetih privržencev, ki so z nenavadno navdušenostjo in brezprimerno odločnostjo in brezobzirnostjo oznanjevali novi nauk. Izmed teh mi je omeniti v boju za darvinizem osivelega Ernsta Haeckel-ja, ki je v doslednosti prekosil celó svojega mojstra, zakaj Haeckel je takoj prenesel descendenčno načelo tudi na postanek človeka in dokazal, da se je tudi človek po istih zakonih kakor druge živali razvil iz nižjih živalskih oblik. Tudi Darwin ni hotel zaostati sredi pota. Leta 1871. je izdal v istem smislu spisano delo »Človekov izvor in spolni plemenski izbor«. Že poprej (l. 1868.) je izšlo njegovo tretje izmed večjih del pod naslovom »Izpreminjevanje domačih živali in rastlin«, v katerem je kar nagromadil dokazil za svojo teorijo.

To kratko zgodovinsko črtico naj sklenem s Haeckel-jem, da je dandanes vsaj devet desetin naravoslovcev na strani darvinizma in da se je teorija tako razširila med izobraženci in maso in tako globoke korenine pognala v vseh strokah vede in slovstva, da je ne bo môči nikdar več izrvati.«

Tako je zdravnik ves navdušen končal svoj govor.

Božidar pa, ki ga je ves čas pazljivo poslušal, je rekel:

»Oprosti prijatelj, da pristavim nekaj opomb k Tvoji zgodovinski črtici in da popravim nekaj Tvojih splošnih opazk, ki se mi ne zde povsem stvarne.

Najimenitnejša lastnost človeškega duha je, da teží po spoznanju resnice, po spoznanju vzrokov vsake stvari, vsakega pojava. Toda že zgodaj se je posameznikom duh ulenobil, da so obstali na sredi pota, ki vodi do spoznanja resnice. Proti izkušnji in prepričanju vsega človeštva so začeli posamezniki trditi, da je samo to resnično, kar doznavamo s čutili, in tajili so najvažnejšo in za človeka značilno zmožnost njegove duše, da spoznava tudi nadčutne resnice; zanikovali so, da mora biti spoznavalni osebek sam netelesen in netvarinski, ker spoznava netvarinske in nadčutne ideje, tajili so, da biva poleg čutnega sveta še drugi, popolnejši, nadčutni. Te nazore širi materijalizem ali kakor se sedaj navadno zove, monizem, češ ker enotno razlaga vse stvarstvo iz enega principa, ki mu je tvar s svojimi silami. Ker bi se najin razgovor o darvinizmu predaleč zavlekel, ako bi hotela presojati tudi modroslovne sestave, zato si prihraniva taka razmotrivanja za drugič; sicer pa nama bodo pogovori o najinem predmetu, darvinizmu, jasno pokazali pristranost in nedostatnost materijalističnega naziranja, kar je priznal veliki Dubois-Reymond, trdeč, da se je poprijel potapljajoči se materijalizem plavajoče bilke, ki se ji pravi darvinizem, toda tudi ta ga ne more rešiti bankrota.

Toliko mimogredé! Na podlagi materijalističnih načel torej so se lotili nekaterniki že v starem veku razlagati vesoljnost. Kaj čuda, ako se njih misli ujemajo z darvinističnimi! Ker ne more biti življenje od vekomaj, morali so materijalisti podeliti tvari zmožnost, da proizvaja žive tvore. Ker bi pa bilo preveč gorostasno trditi, da je tvar proizvela človeka in druge višje organizme kar take, morali so oni modrijani kakor Empedoklej, Heraklit in drugi, nujno trditi, da so se višji organizmi razvili iz nižjih. Toda do teh zaključkov so dospeli, ne opiraje se na nikake dokaze, nikaka dejstva, ampak na podlagi zmote materijalističnih predsodkov.

Hotel si tudi Aristotela uvrstiti me svojce, kar se mi ne zdi upravičeno. Res je, da je učil samosvojo stvoritev, ker se mu je zdelo, da nastajajo nižje živali kar iz blata, vendar pa je globoki mislec dokazal, trdno in dosledno se držeč zakona vzročnosti, da princip življenja ne more tičati v tvari sami. Oni zgled, ki si ga navel, da je Aristotel sam dvomil o smotrenosti, ne dokazuje ničesar. Veliki modrijan je hotel pokazati, da se dá o marsičem različno misliti, a da tako domnevanje ne mora biti nujno resnično, sicer ne bil mogel dokazati s pomočjo smotrenosti, ki jo je videl v naravi, da mora bivati Bog.

Domenila sva se bila, da naj bodo najini pogovori kolikor mogoče stvarni in znanstveni. Ali je to znanstveno, da si tako krivično napadel krščanstvo? Zdi se, če prebiramo Haeckel-ja, Schmidt-a in druge darviniste, da res spadajo taki napadi v njih toli hvalisano znanstvenost. Klin s klinom! Ker si napadel, moram braniti, dasi ne sodi tako ravnanje v znanstveno razpravo. Očital si, da je krščanstvo oviralo naravni razvoj človeštva. Malo je tako zagrizenih nasprotnikov krščanstva, ki mu ne bi priznali velikih zaslug za pospeševanje vsestranskega napredka in omike. Toda pustimo na stran vse druge zasluge krščanstva, poglejmo samo njega stališče napram naravoslovnim vedam. Krščanski učenjaki so se vedno držali načela, da je treba naravo razlagati po naravnih zakonih. Že sv. Avguštin je rekel: ‚In prima institutione naturae non quaeritur miraculum, sed quid natura rerum habeat.‘ Vera torej nikakor ne ovira naravoslovnega raziskovanja, pač pa ga pospešuje, zakaj čim bolj spoznavamo stvarstvo, tembolj spoznavamo tudi stvarnika. Vi se smejite, če mi rečemo: ‚Bog daje dež‘. Toda, to je tako resnično in še bolj, kakor če vi trdite, da je zdravnik ozdravil bolnika. Zdravnik ne ozdravi bolnika, ampak zdravila, ki jih je zdravnik primerno sestavil. Bog pa ni samo dal prirodnim silam zakonov, ampak v silah in s silami tudi deluje.

Zgodovina nam priča, koliko je cerkev storila za napredek prave vede tudi v toliko klevetanem srednjem veku. Le zlobna pristranost more tajiti zasluge vnetih katoličanov za prospeh naravoslovja. Čuditi se moramo naravoslovnemu znanju dominikancev Vincencija de Beauvais († 1264), Alberta Velikega (1205—1280) in frančiškana Angleža Roger-ja Bakon-a (1214—1294). Roger ni samo mnogo stvari izumel (smodnik, optične leče, daljnogled itd.), ampak on (ne Bakon Verulamski) je prvi naglašal poleg deduktivne tudi induktivno metodo pri izkustvenih vedah. Teh načel se je držal tudi duševni velikan sv. Tomaž Akvinski. Brezverski učenjaki so se smejali njegovim ukom

o zametnem razvoju (Embryonalentwicklung) človeka in živali, a preiskovanja K. E. v. Baer-a so njegove nauke potrdila kot resnične, iz česar lahko z veliko gotovostjo sklepamo, da je moral Tomaž sam mnogo opazovati. Sploh pa se je že večkrat dokazalo, da se ujemajo vsi bistveni in glavni nauki skolastičnega modroslovja z rezultati resnične moderne vede.«

Toliko na Tvoj napad! Vsak prijatelj napredka in prosvete bi moral s hvaležnostjo priznati zasluge naše cerkve tudi za razvoj naravoslovnih ved!

Kmalu po takozvani reformaciji je začel na modroslovnem polju racijonalizem dvigati ošabno glavo, iz njega so se izcimile druge zmote, zlasti materijalizem in panteizem. Polni teh zmot so skušali različni modroslovci in naravoslovci po svojih že a priori postavljenih podmenah prikrajati naravna dejstva in na tako podlago zgraditi svoje naravo-modroslovne sestave. Kakšno znanstveno vrednost imajo taki nauki, pri katerih igrajo glavno ulogo želje in domišljija pisateljeva! Vendar, ko so pričeli na vseučiliščnih stolicah predavati take podmene kot rezultate eksaktne vede, ko je Darwin descendenčno teorijo ne utemeljil, zakaj njegova dokazila se dajo tudi proti teoriji uporabiti, ampak v naravoslovna dejstva ovil ter ji tako dal videz resničnosti, si je pridobil darvinizem veliko veljavo med najširšimi, po napačnem modroslovju zmedenimi krogi. Na kakšni podlagi sloni ves darvinizem, ki se dandanes proglaša kot neovržena resnica, spričuje Darwin sam odkritosrčno v svojem najvažnejšem delu [1]): »Viele der Ansichten, die in diesem Werke vorgebracht werden, sind äusserst spekulativer Natur.« To pripoznavajo tudi drugi pošteni darvinisti, n. pr. Gustav Jäger [2]): »Die Abstammungslehre wurzelt also weniger in der Kenntnis der naturwissenschaftlichen Thatsachen als vielmehr in der Methode unseres Denkens. Istotako pravi znameniti zoolog Claus, da je činitelj, naravni plemenski izbor, s katerim stoji in pade Darwin-ova teorija, naravoslovno neutemeljena podmena, v katero je treba verovati. [3])

To so pač nepristranska, vsega uvaževanja vredna »testimonia paupertatis«, ki jih dajejo darvinisti sami svoji teoriji. In vendar se je še držé! O kako resničen je izrek: »Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coarcevabunt sibi magistros, prurientes auribus et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.« [4])

Poglejva še nekoliko vzroke, zakaj se je darvinizem tako brzo razširil in si pridobil toliko pristašev. V našem veku se bujno širita materijalizem in panteizem, zmoti navidez si nasprotni, v bistvu pa enaki. Po šolah, nižjih in višjih, po časopisju in po leposlovju so se zanesli nju nazori v vse družtvene sloje. Kakor v starem veku, tako se oklepajo evolucijske teorije v Haeckel-jevem zmislu vsi oni, ki nočejo pripoznati osebnega Boga, ako si sploh hočejo razlagati postanek življenja, razvoj živalstva in rastlinstva, in človekov izvor.

[1]) Ch. Darwin, Die Abstammung des Menschen. Aus d. Engl. v. V. Carus. Stuttgart 1871, str. 339.

[2]) Die Darwin'sche Theorie und ihre Stellung zu Moral und Religion, Stuttgart, str. 4.

[3]) Dr. Carl Claus, Grundzüge der Zoologie, III. Aufl. Marburg und Leipzig 1876, str. 88.

[4]) Tim. 4.

Toda resnici v čast bodi povedáno, da so se nekateri na vrhuncu naravoslovnega znanja stoječi možje, ki sicer ne priznavajo krščanskih načel, ojunačili ter se vzdignili zoper sleparije, ki jih uganjajo darvinisti z naravoslovno neizobraženim občinstvom. Nasproti trditvam fanatičnega Haeckel-ja se je izrazil Virchow na petdesetemu shodu nemških naravoslovcev v Monakovem l. 1877.[1]): »Wir können nicht lehren, wir können nicht als eine Errungenschaft der Wissenschaft bezeichnen, dass der Mensch vom Affen oder irgend einem anderen Thier abstamme.« Dubois-Reymond-ovo sodbo sem že poprej navedel.[2]) Dr. Otto Hamann, prej Haeckel-jev učenec in kot tak darvinist, je na podlagi strogo znanstvenih raziskovanj obsodil in popolnoma zavrgel darvinizem in prišel koncem knjige[3]) do zaključka, da si ne moremo razlagati stvarstva brez nadnaravne moči, brez Boga: »Der Verursachende ist der Wille, die Schöpfung die That Gottes.« Lahko si mislimo, kako je ta čin razkačil Haeckel-ja. Ves svoj gnev je razlil na Hamann-a, in ga imenoval brezvestnega odpadnika, njegovo delo pa od začetka do konca veliko laž. Namesto znanstvene protikritike cepec!

Koncem svojih opomb naj omenim tudi, kako so si krščansko misleči modroslovci in naravoslovci skušali razlagati postanek rastlin in živali. Izvečine so se držali stalnostne teorije. Na podlagi te so se poprijeli nekaterniki nekakega transformizma. Po njih mnenju niso bile različne vrste živali in rastlin takoj iz početka dovršene in na vrhuncu razvoja stoječe, kakoršne jih vidimo še dandanes, ampak stvarnik je podelil prvinam posebne plodilne moči (rationes seminales), ki je njih delovanje imelo približno isti uspeh, kakoršnega imajo še dandanes življenski principi v semenih, iz katerih se razvijajo rastline in živali. Tako je mislil že sv. Avguštin, za njim tudi mnogo skolastikov. Bog je torej po njih mnenju ustvaril semena s semenskimi močmi, ter jih je položil v zemljo, a semena so se potem sama po naravnih zakonih razvijala. Zato piše Suaresius[4]): »Deus ea tantum immediate produxit, quae nonnisi per ipsius actionem in rerum natura introduci poterant quoad species suas; nam cetera, quae per causas secundas produci poterant, convenientius fuit per illas fieri et hoc ipsum ad perfectionem universi pertinet.« Ta podmena se je vzdržala do naših časov in šteje še mnogo privržencev.

Nekateri pa so se poprijeli descendenčne teorije, toda ne v obliki darvinizma, kakor se dandanes razumeva ta beseda. Toda pripomniti moram, da jim je descendenčna teorija samo podmena. Pravijo torej, da se imajo morda vse vrste enega rodu le kot polutani ene vrste ter so vse navstale iz enega para. Toda ker si nikakor ni mogoče misliti, da bi življenje samo po sebi nastalo, zato stavijo Boga za začetnika življenja. Ne tajé očitnih pojavov smotrenosti, ampak vidijo v nji delo božje modrosti. Descendenčna teorija v ti obliki ne nasprotuje razodetju, zato pa vendar ni znanstveno utemeljena.

---

1) Amtlicher Bericht, str. 76.

2) Glej tudi »Katoliški Obzornik«, I. leto, št. 1, str. 98.

3) Dr. Otto Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus. Jena, 1892.

4) Tilman Pesch S. J., Die grossen Welträthsel. Philosophie der Natur. II. Aufl., II. Band. Freiburg im B. 1892, str. 218.

Krščanski razlagalec sv. pisma, Calmet, se nagiblje na to stran, ko piše[1]: »Minor profectio est, quam pro opinione, primitivorum animantium numerus; neque enim genera omnia luporum, canum et felium Deum creasse opus fuerat. Commode illa in certum unum genus convenire possunt et ex uno derivari, ut homines temperamento, colore, figura, vultu, proceritate varii inter se ab uno Adam et Eva.« Celó Linné, ki so ga razupili kot dogmatičnega učitelja stalnostne teorije, pravi[2]: »Suspicio est, quam diu fovi, neque iam pro veritate indubia venditare audeo, sed per modum hypotheseos propono, quod scilicet omnes species eiusdem generis ab initio unam constituerint speciem, sed postea per generationes hybridas propagatae sint.« V tem zmislu sta descendenčno teorijo učila tudi Lamarck in Geoffroy Saint-Hilaire, ki sta očitno pripoznavala verska načela.

Iz mojih opomb lahko posnameš, da descendenčna teorija, tudi če bi bila dokazana, ne bi nasprotovala veri. V novejšem času je celó nekdo[3]) poskusil na podlagi te teorije dokazati, da mora nujno bivati Bog. V obliki darvinizma pa, kakor ga učita materijalizem in panteizem, je treba descendenčno teorijo odločno zavrniti, ker ni samo protiverska, ampak tudi neznanstvena teorija; zakaj znanstvena teorija se ne more opirati na laž, kakor sta materijalizem in panteizem.«

Božidar je končal. Vinko je bil poparjen, a da bi prikril svojo zadrego, pričel se je prepirati s prijateljem o nebistvenih malenkostih, češ, da nikakor ne more umeti, kako da se toliko in toliko vseučiliščnih profesorjev in drugih učenjakov, katerim je le vede mar, še vedno drži darvinizma, če je res golo sleparstvo.

»To dejstvo se dá razložiti«, odvrnil je Božidar. »Pri nas, ko skoro v vsakem oziru capljamo za drugimi državami, velja še Tvoja trditev. V Nemčiji pa, Angliji, Franciji in drugod ginejo tla darvinizmu od dné do dné. Da so pa tudi učenjaki, ki so jim le vede mar, darvinisti, prihaja od tod, ker so tudi oni ljudje, podvrženi zmotam. Materijalistični in panteistični nazori so tudi marsikomu izmed njih skalili oči, da ne sodijo jasno. Obzorje našega znanja se je v našem veku tako razširilo, da je celó malokateremu učenjaku mogoče pridobiti si točen in nepristranski pogled čez vse, ker se je njegova strokovna veda tako razvila in pomnožila, da jo v zvezi z nekaterimi najbližjimi strokami komaj obvladuje. Denimo, da je modroslovec leto na leto poslušal bobnanje o darvinizmu. Lastna stroka jemlje mu ves čas, zato se ne more spustiti v kritično presojevanje darvinizma, a ker čuje, da ga celó vseučiliščni profesorji učé kot dognano resnico, sprejme ga kot resničnega in prikroji celo svojo stroko po ‚najnovejši znanstveni pridobitvi‘. Celó med naravoslovci je tako. Zoolog pravi: ‚Moja strokovna veda ne dokazuje darvinizma, a dokazali so ga paleontologi, treba je torej zoologijo v soglasju z darvinizmom razlagati.‘ Paleontolog pravi nasprotno: ‚Paleontologija se prav

[1]) Citat v Pesch-u, str. 222.

[2]) Citat v Pesch-u, str. 222.

[3]) R. H. Hertzsch, Der ontogenetisch-phylogenetische Beweis für das Dasein eines persönlichen Gottes. Halle, Handel. 1892.

za prav ne more smatrati kot dokaz za darvinizem, a ker so ga dokazale druge vede, kakor zoologija, primerjalna anatomija, moram svojo stroko učiti v darvinističnem zmislu, da ne zaostanem.‘ Poslušaj odkritosrčne darviniste, a ne Haeckel-ja, čitaj pazno njih knjige, in lahko se prepričaš, da ta razlaga ni tako napačna.«

»Precèj domišljav si in predrzen v sodbah, prijatelj«, pripomnil je zdravnik zbadljivo.

»Ne domišljav, ne predrzen«, odgovoril je mirno profesor. »Sodba, ki sem jo izrekel, ni moja, pač pa sem jo razbral iz del učenih mož, ki imajo tudi na vaši strani velik vpliv in ugled zbog svoje učenosti. Sicer pa upam, da te prepričajo najini pogovori o tem. Ker se je vvod vsled Tvojih opazk nekoliko preveč raztegnil, predlagam, da se takoj lotiva vprašanja samega.«

»Da, da, vvod se je močno razširil, a to vsled Tvojih neumestnih opomb in zavijanj. Nadejal sem se, da še danes rešiva preporno vprašanje o nujnostni potrebi in upravičenosti darvinizma, a vidim, da ne bi danes prišla do konca, ker si od sile, uprav sitno natančen. Zato predlagam, da se o tem pogovoriva jutri.«

»Kakor Ti je všeč, meni je prav!«

Drugi pogovor.

Ali je darvinizem upravičen?

Vinko je drugi dan približno tako-le govoril:

»Kakor sem že mimogredé omenil, govoreč o Lamarcku, je časih precej težavno določiti razliko med vrstami in povrstami v rastlinstvu in živalstvu.[1]) Zato je popolnoma umestno in upravičeno, da si stavimo ta-le vprašanja: Sta-li pojma vrsta in različek (povrsta, pasma) popolnoma različna, kakor se je dozdaj mislilo? Ali je mogoče natančno določiti v vsakem slučaju, spada-li kaka žival ali rastlina v to ali ono vrsto, ali pa je samo različek ali pasma ene same vrste? Morda prehajata ta dva pojma, vrsta in različek, drugi v drugega, in ni bistvenega razločka med obema?

[1]) Da razumemo te pojme, ki se rabijo za kategorije v naravoslovnem sestavu, pojasnimo si jih z obče znanim zgledom. Vse živalstvo se deli v devet rodov (phylum, Stamm). Rod se deli v razrede (classis), tako n. pr. štejemo v rodu vretenčarjev navadno pet ali sedem razredov. Razred se deli v rede (ordo, Ordnung), tako n. pr. ima razred sesavcev dvanajst redov. Red se deli v družine (familia), tako n. pr. ima red zveri več družin (medvedjo, kunjo, pasjo, hijenjo in mačjo). Družine se delé v plemena (genus, Gattung); tako n. pr. se deli kunja družina (mustelidae) v plemena: jazbec (meles), kuna (mustela), dihur (putorius) in vidra (lutra). Pleme se deli v vrste (species, Art), tako n. pr. se deli pleme kuna (mustela) v vrste: kuna belica (m. foina, Steinmarder), plemenita kuna (m. martes, Edelmarder), sobol (m. zibelina, Zobel) in podlasica (m. vulgaris, Wiesel). Pasje pleme pa se deli v te-le vrste: domači pes (canis familiaris), volk (c. lupus), lisice (c. vulpes), polarna lisica (c. lagopus) in šakal (c. aureus). Vrste se delé v različke ali pasme, tudi povrste (varietas, Abart, Rasse). Izmed različkov ali pasem domačega psa omenimo: hrta (c. f. leporarius), lovskega psa (c. f. sagax), ptičarja (c. f. avicularius), jazbečarja (c. f. vertagus), ovčarskega psa (c. f. pastoreus), kodra (c. f. aquaticus) in dogo (c. f. mastivus).

Glejva, kaj nam pové o teh temeljnih vprašanjih morfologija (oblikoslovje) t. j. ona stroka vede, ki se bavi z notranjo in zunanjo obliko, z anatomično sestavo organičnih bitij. Če je mogoče razdeliti večje število med seboj podobnih si živali ali rastlin v dve ali več skupin, ki se znatno razlikujejo, katerih razlike pa niso zvezane po prehodnih oblikah (Uebergangsformen) in se neizpremenjene ohranjajo od rodu do rodu, tedaj naravoslovci imenujejo taki skupini pravi vrsti. Recimo, da imamo pred seboj tolpo volkov in lisic. Dasi ima oboje živali mnogo, dà, premnogo podobnosti in skupnih znakov, je vendar lehko omenjeno tolpo razdeliti v dve skupini, v volkove in lisice, zakaj vkljub sličnosti se vendar obe znatno razlikujeta, razlike niso zvezane po prehodnih oblikah in ohranjajo se neizpremenjene od rodu do rodu. Zato tvorita volk in lisica pravi vrsti. Ako pa razločimo večje število med seboj podobnih si živali ali rastlin v dve ali več skupin, ki so njih razlike neznatne in izpremenljive, po prehodnih oblikah med seboj zvezane, tedaj pa se taki skupini zoveta povrsti, pasmi ali različka ene vrste. Oglejmo si čredo domačega goveda! V koliko skupin bi se dala razdeliti, toda značilne razlike teh skupin so neznatne, izpremenljive in po prehodnih oblikah med seboj zvezane, zato imenujemo take skupine povrste ali pasme ene vrste, ki jo tvori govedo.

Splošno nam torej zadošča to pravilo, kadar nam je živali ali rastline sestavno urediti. Toda kadar nam je določiti načelne ali bistvene razlike med vrsto in različkom, ne vemo si z morfologijo pomagati iz zadrege. Za zgled si oglejmo samo domače golobe.[1]) Golobje se ne razlikujejo samo po vnajnosti, kar se tiče oblike kljuna, dolgosti vratu in perutnic, velikosti guše, razvrstitve perja in števila repnih peres, (tako n. pr. imajo navadni golobje v repu dvanajst do štirnajst peres, pavji golob pa trideset do dvainštirdeset), ampak golobje se razlikujejo celó po izpremenljivosti ogrodja. Črepinja je pri različnih pasmah različna; navadni golobje imajo osemintrideset vretencev, golob gušavec pa celó triinštirideset. Ko bi našel naravoslovec pod milim nebom živeče živali s tolikimi razlikami, bi jih gotovo razdelil vsaj v različne vrste, če ne v različna plemena. A naravoslovec prišteva golobe navzlic tolikim razlikam eni vrsti, vrabca pa in ščinkovca, ki sta si mnogo bolj podobna, različnim vrstam. Našteti bi se dalo še mnogo zgledov iz živalstva, pa tudi iz rastlinstva, ki nam kažejo nedostatnost sestavne razreditve. Nekatere vrste imajo mnogo prehodnih oblik, ki vežejo najbolj nasprotne si povrste; razlike posameznih členov so kaj izpremenljive; pri drugih vrstah pa so pasme ali povrste strogo ločene druga od druge, brez prehodnih oblik, značilne razlike posameznih povrst ali pasem se stanovitno ohranjajo od rodu do rodu, prav kakor pri dobrih, pravih vrstah. Z morfologijo torej ni moči določiti bistvene razlike med pojmoma vrsta in povrsta. Morda pa z fizijologijo?

Videč to nepriliko, da je nemogoče po morfologičnih znakih urediti rastlinstvo in živalstvo, so postavili zistematiki to-le načelo: Kadar se ne moremo zanesti na morfologijo, prištevajmo eni vrsti one rastline ali živali, ki se med seboj uspešno parijo; če se pa ne dajo med seboj uspešno pariti, imejmo

[1]) Darwin: Die Entstehung der Arten, str. 46.

jih za različne vrste. Toda izkušnja je dognala, da se ne malo dobrih pravih vrst plodovito pari, različne vrste pa se tem težavnejše z uspehom parijo, čim manjša je morfologična sorodnost pri parjenju uporabljenih vrst, ne gledé na vrstno razdaljo. Najlažje je to dokazati s poskusi pri rastlinah, a tudi z živalimi, ki se pri njih vrši oploditev lehko tudi umetno zunaj telesa, kakor n. pr. ikrenje vseh rib. Dasi tvorita mandelj (amygdalus communis) in breskev (persica vulgaris) ne samo različni vrsti, ampak spadata, kakor že ime kaže, celó v različni plemeni, vendar se dasta uspešno križati. Isto tako se dajo križati oranža, citrona in limona, kapusove vrste, razni jegliči, rože, kukavice (orchideae), mnogo košaric (compositae), klinčnic (karyophyllaceae) itd. Postrv lahko oplodi lososove ikre. Z živalimi, pri katerih je treba spolnega združenja (Begattung) za oplojenje, je dosti težje take poskuse delati, ker navadno vlada neka zopernost med samcem in samico raznih vrst. Vendar poznamo precej zgledov uspešnega križanja med različnimi vrstami celó višjih živali. Vrste plemena fringilla (Fink), kakor vrabec, kanarček, liščck, ščinkovec i. dr. se dajo kaj različno med seboj križati, tudi divji petelin, ruševec, gorska in gozdna jerebica. Izmed sesavcev so nam znani polutani ali izvržki (bastardi) konja in osla, ovna in koze, domače koze in kozoroga, volka in psa, zajca in kunca itd.

Ker so bili nekateri izvržki (zlasti mezeg in mula) znani že za davnih časov, so morali zistematiki samovoljno postavljeni kriterij za vrsto nekoliko izpremeniti, ako so hoteli rešiti pojem vrste. Dejali so: Navadno se zastopniki različnih vrst ne morejo uspešno pariti; če se pa vendar dajo, so plodovi parjenja različnih vrst sami neplodoviti ali jalovi in se morejo k večjemu do četrtega rodu ohraniti; nasprotno pa so plodovi križanja dveh povrst, pasem ali različkov ene vrste, mešanci (Blendlinge), istotako ali še bolj plodoviti nego njih predniki. Toda tudi to pravilo se ne ujema povsem z dejstvi. Od devetinpetdeset pravih evropejskih vrbjih (salix) vrst poznamo čez sto divje rastočih trajno plodovitih bastardov. Koliko zgledov bi lahko našteli iz vrtnarstva! Darwinov zajec, zvržek zajca in kunca, je ostal plodovit cele rodove, istotako zvržek psa in volkulje, belega in rujavega medveda, domače in kitajske gosi, zvržek divjega petelina in ruševca (t. zv. Rackelhuhn) itd.

Znano je živinorejcem in vrtnarjem, kako škodljive in neugodne posledice ima časih trajno parjenje onih organizmov, ki izvirajo iz enega para. Plodovitost tako nastalih potomcev se manjša in manjša, dokler ne izgine popolnoma. To dejstvo se kaže v obče, posebno lepo pa pri nekaterih rastlinah, n. pr. pri koruzi, jegliču itd. Plodovitost se torej najbolje ohrani ali celó pomnoži, ako se parijo zistematično ne preveč sorodne, pa tudi ne preveč oddaljene živali ali rastline.

Iz teh dejstev sledí, da se dozdaj še ni posrečilo, niti morfologično niti fizijologično postaviti obče veljavnega zanesljivega kriterija za vrsto. Tega pa si ne moremo drugače razložiti kakor tako, da sploh zanikamo bistven razloček med vrsto in povrsto, pasmo ali različkom. Potemtakem bi bile vrste samo razvite povrste ali pasme, katerih prej izpremenljivi znaki so se s

časom utrdili, katerih prehodne oblike so izvečine izginile; povrste ali pasme pa bi bile prvi početki razvijajočih se vrst z neutrjenimi znaki in prehodnimi oblikami, ki še vežejo povrste ali pasme med seboj. Ta razlaga je edino pametna in naravna.

Kar pa velja za povrste in vrste, mora veljati tudi za druge kategorije naravoslovnega sestava. Kakor so se povrste polagoma razvijale in oddaljevale, ter se razvile v vrste, tako so se tudi vrste druga drugi oddaljevale ter se izpremenile v plemena, plemena v družine, družine v rede, redi v razrede, razredi v rodove. Z drugimi besedami bi se dala ista misel tako-le povedati in razložiti:

Nastalo je eno ali več prvotnih organičnih bitij, kako, o tem pozneje. Ta prvotna organična bitja so bila kaj preprosto ustrojena, približno tako, kakor stanice, ki še dandanes živé kot posamezni stvori, enostanične praživali in algc, ali pa sestavljajo telesa večstaničnih organizmov. Te prvotne organične stvore, katerih pa je mnogo ostalo v svojem razvoju na najnižji stopinji, je imenoval Haeckel protiste ter je zanje ustvaril posebno kraljestvo, češ, ker ne pripadajo ne živalstvu, ne rastlinstvu, ampak stoje med, ali bolje, pred obema. Protisti imajo značilna svojstva, ki so skupna rastlinam in živalim. Od njih sta se v začetku odcepili dve veliki debli; nekaj prvotno indiferentnih stanic se je polagoma preobrazilo v najnižje rastline, nekaj pa v najnižje živali. Zasledujmo v glavnih potezah razvoj živali, ker nam je nekoliko bolj znan.

Najnižje živali tvorijo rod praživali (protozoa). Mnogo jih je ostalo v onem enostaničnem stanju in kljub omenjenim razmeram so se kaj čvrsto razvijale, tako da je njih rod precej mnogovrsten. Od njih so se odcepili trije višji rodovi; enostanične živali so sc izpremenile v večstanične (metazoa). Rod črevarjev (coelenterata), kamor spadajo spužve, polipi, korale, in pa rod zvezdarjev (echinodermata), kamor prištevamo morske zvezde, morske ježke, holoturije, sta krenila na svoja pota; rod črvov (vermes) pa, ki šteje sam nebroj zastopnikov, je pognal iz sebe najvišje rodove. Iz njega se je razvil rod členarjev (arthropoda), v katerem so raki, žuželke, pajki; istotako rod mehkužcev (mollusca) s polži in školjkami; (rod moluscoidea se naslanja na mehkužce); rod plaščarjev (tunicata) pa naravnost veže črve z rodom vretenčarjev (vertebrata). Živali vsakega rodu so se dalje razvijale v razrede, razredi v rede itd. Vretenčarji so se približno tako-le razvijali: Ličinke ascidij (ascidiae) iz rodu plaščarjev so še precej podobne črvom, kar se tiče njih anatomične sestave, toda njih hrbtna kita (chorda dorsalis) in živčevje spominja nekoliko naličnih organov pri vretenčarjih. Le malo višje razvite so žilosrdke (leptocardii), najnižji razred vretenčarjev. Pri njih se ohranja hrbtna kita vse življenje in nadomešča hrbtenico. Hrbtenjača se v prednjem delu še ni razpustila v možgane, ampak je samo nekoliko zatekla. Slušála do zdaj še niso mogli odkriti; srca nimajo, kri se pretaka po telesu vsled utripanja žil samih. Gubasta tenčična tkanina v škrgni duplini deluje kakor obist pri višjih živalih. V ta red spada edino pleme amphioxus.

Pri oblouѕtkah (cyclostomi) se že kaže prvotna hrustančasta hrbtenica. Hrbtna kita se je razširila na sprednjem koncu v mehurčasto črepinjo, ki hrani razločno razvite možgane in čutila. Srce in obisti pričajo o njih višji razvitosti. Semkaj spada znani piškur (petromyzon fluviatilis, Neunauge).

Iz reda obloustk so se polagoma razvile ribe. Pri nekaterih je ogrodje še hrustančasto, pri drugih že koščeno. Ribe imajo tudi že čeljusti, polne ostrih zob, prsne in trebušne plavute poleg hrbtnih in repnih, (ki jih imajo tudi obloustke). Možgani že kažejo prve začetke zavojev. Ribe so pokrite s koščenimi luskami, razven rib dvodihalk (dipuoi), ki imajo rožene luskine in sploh kažejo prehod v višje razrede živalstva. Srce, ki ima pri ribah en preddvor in en prekat, ima pri dvodihalkah dva nepopolno ločena preddvora. Glavni mehur, ki rabi ribam samo za plavalo, rabi dvodihalkam tudi za dihalo, za pluča ob suši, ko ne morejo s posušenimi škrgami dihati.

Iz njim podobnega stanja so se polagoma razvile dvoživke ali kikoni (amphibia). Njih ogrodje se je nekaj izpremenilo, kakor tudi nekoliko njih drugi organi. Ribam podobne ličinke dišejó s škrgami, a razvite dvoživke navadno samo s pluči. Njih srce ima dva ločena preddvora, a skupen prekat.

Le malo je še bilo treba, in dvoživke so se razvile in prelevile v plazivce (reptilia). Pri njih je že srce ločeno v dva preddvora in nepopolno v dva prekata; plazivci imajo torej kakor ptiči in sesavci srce razdeljeno v venozno in arterielno polovico; dišejo vse življenje s pluči; celó njih zametni razvoj je precej podoben razvoju ptičev in sesavcev.

Od plazivcev sta se s časom odcepila najvišja razreda živalstva, ptiči sesavci. Luskinasto ali oklepno telesno pokrivalo plazivcev se je izpremenilo pri ptičih v perje, pri sesavcih v dlako. V boju za obstanek so razvili ptiči prednji par svojih udov v peroti. Ves njih ustroj se je sploh prilagodil novim razmeram, ki so združene z letavnostjo. Mladiči se približno tako plodijo in razvijajo, kakor pri plazivcih. Sesavci pa so se v tem oziru povspeli najvišje. Samice porajajo žive mladiče (razven kljunača) in jih potem dojé z mlekom.

Kakor so se rodovi ločili v razrede, tako so se razredi v rede, redi v družine itd.

Tako si moremo na edino pameten način razložiti postanek toliko živalskih vrst. Da se je ta razvoj vršil polagoma, vidimo že iz tega, ker ne opazimo nikjer velikih razlik (natura non facit saltus), vidimo pa tudi iz dejstev paleontologije, ki je dokazala, da se je razvoj nižjih organskih bitij v višja in najvišja vršil kdo vé koliko milijonov let.

Na podlagi naravnih očividnih dejstev torej sem dokazal upravičenost darvinizma, in pokazal, da je darvinizem edino pravi nauk, ki nam pametno razlaga postanek vseh rastlinskih in živalskih vrst Mislim, da ni moči mnogo ugovarjati.«

Prijatelj profesor pa je odgovoril:

»Na podstavi naravnih dejstev si mi hotel dokazati upravičenost Darwinove teorije. Dovôli, Vinko, da malko prerešetava ta dokaz!

Kakor darvinisti sami priznavate, so ločene vrste vsaj večinoma, če ne popolnoma, vse strogo in očividno druga od druge. Ker pa niste našli prav povsod med vrstami razlik, kakoršnih bi sami hoteli, ker ne morete prav v vsakem slučaju natančno določiti razmerja med pojmoma vrsta in različek, sklepate, da ni bistvene razlike med povrsto in vrsto, med vrsto in vrsto, med vrsto in plemenom, ampak da prehajajo kategorije druga v drugo. Mnogo bolj pametno bi bilo tako-le sklepati:

Ker vidimo, da so skoraj vse vrste strogo ločene in ne prehajajo druga v drugo, biva najbrže bistvena razlika med vrstami; če je pa še nismo mogli odkriti prav v vseh slučajih, ki so pa zelo redki, je krivo temu naše nepopolno poznavanje narave in pa naši nedostatni spoznavalni pripomočki. Tak sklep bi bil logičen, vi pa sklepate kakor oni, ki je videl v temnem mraku ženo in grm, pa je dejal, da ni razlike med obema.

Denimo, da bi res nič ne vedeli, v čem je razlika med vrstami, ali bi bilo upravičeno v nasprotju z izkušnjo tajiti tako razliko? O severnem siju se je pisalo že mnogo učenih razprav, a dasi se dozdaj še ni posrečilo pokazati, kaj je vzrok ti nenavadni prikazni, vendar se še nihče, ki hoče veljati za pametnega, ni osmelil, da bi tajil severni sij.

Toliko bodi rečeno o vaši logiki! Kaj pa naravoslovna dejstva, ali nas morda ta res silijo, da se oprimemo darvinizma? Ali jih res ni mogoče drugače razložiti? Ali jih darvinizem razlaga prav?

Recimo, da so se organizmi tako razvijali, kakor uči darvinizem. Nujna posledica bi bila, da bi imeli i v rastlinstvu i v živalstvu nepretrgano postopno vrsto od nižjih do višjih in do najvišjih stvorov brez znatnega presledka, brez mej med eno in drugo vrsto. Volk in lisica sta si zelo podobna, a ko bi bil darvinizem resničen, bi morali imeti med obema še mnogo prehodnih oblik, nekaj celó takih, o katerih ne bi mogli reči, spadajo li v lisičjo ali volčjo vrsto. A je-li to res? Ne, izkušnja nas uči drugače. Vse poedine rastline in živali so kaj lepo urejene po vrstah, a onih neštetih vmesnih oblik nikjer ni.

Pojem vrsta torej ni iz trte izvit, ni samovoljno postavljen, ampak sloni na trdni podlagi izkustvenih dejstev in je vsled tega popolnoma upravičen, ter se ne dá oporeči s še tako umetnim zavijanjem. Res, malo težko je opredeliti vrsto, ker ne moremo trditi, da je naše dozdanje znanje v tem oziru popolno. Vendar se ne dá z znanstvenega stališča oporekati opredelbi, ki sta jo postavila Cuvier in Agassiz. V eno vrsto, ki je stalna in neizpremenljiva, spadajo vse one poedine živali ali rastline, ki se ujemajo v bistvenih znakih in svojstvih, ki se pa ne razlikujejo znatnejše nego one poedinke, katere izhajajo dokazljivo iz enega para. Drugi naravoslovci so isto misel tako-le izrazili: Živalska ali rastlinska vrsta obsega vse one poedinke, ki so druga drugi podobne in med seboj plodovite, in ki plodé ravno tako si podobne in med seboj rodovitne potomce.

Toda, utegneš ugovarjati, kaj ne nasprotujejo taki opredelbi zgledi, ki sem jih navel?

Navidezno, v resnici pa ne. Najprej moram pripomniti, da se vi v tem slučaju preveč ozirate na morfologične in fizijologične znake rastlin in živali,

in da samovoljno prezirate vsa druga svojstva, ki se tudi morajo upoštevati. Drugič izpodkopujete vrsti veljavnost, ker so nekateri zistematiki nevedé napačno razvrstili živali in rastline po vrstah. Praviš, da se dajo oranža, citrona in limona uspešno križati in trdiš, da ta zgled nasprotuje opredelbi. Kdo pa je dokazal, da tvorijo oranža, citrona in limona vsaka zase posebno vrsto? Nekateri botaniki jih prištevajo kot različke eni vrsti, ne samo zaradi tega, ker se dajo uspešno križati, ampak tudi zaradi mnogo drugih sličnosti. Ravno tako prištevajo nekateri zoologi domačo in kitajsko gos eni vrsti. Ta ugovor bi se dal navesti tudi proti drugim zgledom, zlasti iz rastlinstva.

Toda, utegneš vprašati, kako si nam je razlagati polutane t. j. izvržke križanja dveh vrst, o katerih se ne dá dvojiti, da sta res pravi vrsti. Sami priznavate, da je res težko spariti dve različni vrsti vsled naravne zoprnosti, ki vlada med samcem in samico raznih vrst. Očividno je torej, da je narava sama krepko zarisala mejo med različnimi vrstami, da je prepad med vrstami tako globok, da ga ne bi rastline in živali nikdar prekoračile, ko bi jih človek s svojo zvito umnostjo ne prisilil. Odkod ona zoprnost, ki vlada med poedinkami različnih vrst? Če so bilo zdanje vrste nekdaj samo različki ene vrste, kako je nastala ona medsebojna mržnja, ko je vendar ne opazimo med sedanjimi različki, ki se radi in sami od sebe parijo in plodé popolnoma rodovitne mešance? To dejstvo samo pobija vse vaše nazore.

Oglejmo si še produkte umetnega križanja različnih vrst! Kakor sami priznavate, so izvržki ali popolnoma nerodovitni ali pa se dajo le z največjo težavo ohraniti nekaj rodov. Ako kažejo izvržki kaj rodovitnosti, mora vrtnar ali živinorejec skrbno paziti, da se izvržki poljubno ne križajo, sicer se takoj povrnejo v eno prvotnih vrst. Recimo, da se je živinorejcu posrečilo dobiti izvržek kozla in ovce (Bockschaf). Ako človek ne odloči tega izvržka od črede, ako ga sam primerno ne križa, izprevrže se ta izvržek takoj v eno prvotnih vrst, takoj prvi potomec tega izvržka se izpremeni v pravo ovco ali v pravo kozo. To pravilo velja za vse rastlinske ali živalske izvržke. Narava sama torej ne križa vrst, ampak le poseben slučaj ali umnost človekova in še to le redko in po malem. Potemtakem pa tudi polutani ne dokazujejo nestalnosti in izpremenljivosti vrste in drugih sestavnih kategorij.

Vrsta je torej stalna in neizpremenljiva, to nam kaže izkušnja. Čim bolj napreduje znanost, tem več dokazov imamo za to dejstvo. Ne samo zunajne razlike, ampak celó razlike v oblikovnih prvinah so odkrili učenjaki med posameznimi vrstami. Rdeča krvna telesca, dišave v krvi, sestava mišic, kosti in drugih organov, je pri različnih vrstah različna, celó semenske stanice (spermatozoa), ki so si na prvi pogled (pod drobnogledom) tako enake so si vendar toliko različne in za vsako vrsto tako značilne, da jih je lehko rabiti za vrstni kriterij.

Tudi to je brez pomena, kar si povedal o različkih ali pasmah ene vrste. Praviš, da so razlike med posameznimi pasmami domačega goloba večje nego razlike med pravimi vrstami. Ta trditev ni povsem resnična, ker je vaša sodba preveč enostranska. Ozirate se samo na morfologijo, po kateri se

golobje res znatnejše razlikujejo med seboj nego človek in opica, torej brezdvomno dve pravi vrsti; toda pri tem popolnoma zanemarjate druge znake, druga svojstva, ki družijo vse golobje pasme v enoto, v eno vrsto. Pasme kake druge vrste se pa popolnoma ujemajo, kar se tiče morfologičnih svojstev, a razlikujejo se po drugih znakih.

Opomnil si tudi, da so svojstva nekaterih pasem taka, kakoršna imajo prave vrste, namreč brez prehodnih oblik. Temu vzrok je ali napačna razdelitev, ali pa krajevne in druge razmere. Vemo, da se skoro vsaka rastlina ali žival novim življenskim okolnostim prilagodi in se s tem nekoliko izpremeni, toda te izpremembe niso nikdar tolike, da bi prestopile ostro začrtano mejo.

Časih so navidezne razlike med posameznimi pasmami čudovite. Bil sem v razstavi domačih živali. Nisem se mogel prečuditi toliki različnosti domačih golobov. Posebno me je zanimal golob, ki je bil navadnim golobom najmanj podoben. Nalašč sem rekel sosedu, preprostemu meščanu, čudeč se: »Kako pa je prišla ta sova v razstavo?« Mož, najbrže krojač ali črevljar, se mi je pomilovalno nasmehnil in dejal: »Ta človek še golobov ne pozna!« Istotako sem videl v dotični razstavi najrazličnejše kunce, manjše nego so navadni, pa tudi tako velike, kakor so jančki. Toda vsakemu se je že na prvi pogled poznalo, da je kunec.

Vsaka vrsta ima pač svoje različke in pasme, manj ali bolj raznolike. Poedinke vseh vrst se kot živa bitja po potrebi izpreminjajo, a le do neke meje; če jih kaj sili čez to mejo, morajo poginiti.

Kar človek pomni, so živalske in rastlinske vrste stalne in neizpremenljive; neopravičena in neresnična je torej vaša trditev, da si moremo samo z descendenčno teorijo razložiti postanek organičnih bitij. Istotako si ga lehko razložimo s stalnostno teorijo, oziraje se na stanje, kakoršno vidimo sedaj v naravi.

Kar se pa tiče Tvojega rodovnika, ki si ga podal kot neopovržno dejstvo, omenim za zdaj samo to, da je Tvoj dokaz pravi kolobar, ki mu pravimo: circulus vitiosus ali petitio principii! Kar bi moral dokazati, jemlješ za podlago svojemu dokazu!

Omenil si tudi Haeckel-jeve protiste, organizme, ki naj stojé v sredi med živalstvom in rastlinstvom. A nihče izmed strokovnjakov, ne botanik, ne zoolog, ne priznava več takih organizmov, o katerih ne bi vedeli, spadajo li v rastlinstvo ali v živalstvo, ker je meja med živalimi in rastlinami ostro začrtana.[1])

Oglejva si to razliko nekoliko natančneje!

Že v zunajni obliki in celem ustroju se razlikuje žival od rastline. Žival je na znotraj razvita, rastlina na zunaj, žival ima izvečine v sebi, v svoji notranjščini organe, ki hrano v organizem vzprejemajo (prebavila) in nepotrebne, škodljive snovi izločujejo (izločila), rastlina pa ima na

---

[1]) C. Claus, Lehrbuch der Zoologie IV. Auflage, Marburg str. 14.: Die Aufstellung eines Zwischenreiches für die einfachsten Lebensformen ist weder wissenschaftlich gerechtfertigt, noch aus praktischen Rücksichten erforderlich. Im Gegentheil würde die Annahme eines Protistenreiches die Schwierigkeit der Grenzbestimmung nur verdoppeln.

sebi, na svoji zunanji površini organe, ki isti posel opravljajo. Toda ta razlika velja samo za višje organizme, ne pa splošno. Višje živali imajo dihala v sebi, a že dvoživke, ribe imajo škrge zunaj sebe. Toliko bolj se kaže ta enakost organizmov, čim nižje zastopnike primerjamo. Pri enostaničnih organizmih, praživalih in algah, opravlja stanično površje vse, kar pri višjih živalih notranji organi, kar pri rastlinah listje in korenine. Torej zunajna oblika in ustroj sama za-se nista bistvena razlika med živalimi in rastlinami.

Nekateri so mislili dobiti razliko med živalskimi in rastlinskimi stanicami. Dejali so, da ima rastlinska stanica trdno kožico iz staničnine (celuloze), živalska pa ne. Toda poznamo nekaj rastlinskih stanic, ki nimajo nikakoršne stanične kožice, nasprotno ima prav mnogo živalskih stanic trdno kožico, plaščarji imajo celó plašč iz prave staničnine. Nekateri so rekli, da je listno zelenilo (Chlorophyll), ki ž njim razkrajajo rastline s pomočjo svetlobe ogljikovo kislino, samo rastlinam svojska spojina. Toda nekaj rastlin je (glivice, poletni koren itd.), ki nimajo zelenila, nasprotno pa imajo nekatere nižje živali (bonellia, hydra, stentor) mnogo zelenila v sebi, ki je rastlinskemu popolnoma enak. Sploh nima živalska protoplazma nič tvarinskega v sebi, kar se ne bi našlo v rastlinski.

Zelo važna in navidezno splošno veljavna razlika med živalimi in rastlinami je menjavanje snovi. Rastlina je v obče razkisalo (Reductions- oder Desoxydationsapparat), t. j. rastlina vzprejema va-se anorganične snovi (vodo, ogljikovo kislino, čpavec ali amonijak, solitarno kislino in nje soli), in jih po razkisanju (kisik izločuje) sestavlja (sintetično) v ogljikovodike, tolšče, beljakovine itd. Žival je kisalo (Oxydationsapparat) t. j. žival vzprejema va-se organične snovi (ogljikovodike, tolšče, beljakovine itd.) in jih po okisanju razkraja v ogljikovo kislino, vodo, čpavec, dušikove spojine itd. To delovanje, menjavanje snovi, ki je organskemu življenju pogoj, bi bilo dobro ločilo, ker si je popolnoma nasprotno, toda ni brez izjem. Precej rastlin je, ki vzprejemajo va-se samo organske snovi (glivice, poletni koren, t. zv. žužkojede rastline itd.), sploh pa tudi vse rastline dihajo, t. j. vzprejemajo va-se kisik kakor živali, zlasti po noči in za časa kaljenja.

Moderna fizijologija je torej potrdila nauk starih miselcev, peripatetikov in skolastikov, da ni bistvenega, obče veljavnega razločka med rastlinami in živalimi ne v hranitvi, ne v rasti, ne v ploditvi, ampak samo v tem, da imajo živali poleg vegetativnega ali rastlinskega življenja, ki je imajo rastline, tudi senzitivno ali čutno življenje, ki ga nimajo rastline. To senzitivno življenje se javlja po samohotnem gibanju, t. j. po takem gibanju, ki si ga ne moremo drugače razložiti, kakor da ga vodi občut in spoznavanje. Že vidim, da si pripravljen za ugovor, da mi hočeš našteti nekaj rastlin, ki se na videz same gibljejo.

Ako pritisneš prožno žogo, skrči se, dokler jo tiščiš, a takoj zavzame svojo prejšnjo obliko ali celó odskoči, če pritisk nagloma odneha. Tu vidimo gibanje, ki se javlja kot vzvratno delovanje ali reakcija na zunanjo akcijo, a nikomur še ni prišlo na um, da bi istovetil tako gibanje s hotnim gibanjem. Prav tako je mogoče razložiti vse gibanje rastlin brez vsakoršnega notranjega

nagiba, samo vsled zunanjih vplivov, seveda ne brez smotrenosti, o čemer pa pozneje. Res, enostanične rastlinice se krčijo, če jih dražiš, trosi (Sporen) nekaterih alg se gibljejo po vodi z migljanjem vitic (Pentakel), kakor se semena nekojih rastlin razpršé vsled prožnosti semenskih res ali lupin. Istotako se dajo razložiti nekatere druge prikazni rastlinskega gibanja zgolj po mehaničnih in fizikaličnih zakonih, n. pr. helijotropizem (cvet se obrača proti solncu), afelijotropizem (nasprotno), geotropizem (vsled zemeljske privlačnosti rastó korenike proti sredini zemlje, vrh v nasprotni smeri), reotropizem (rastline rastó proti tekoči vodi), niktitropizem (rastlina zapre po noči cvet in skrči svoje liste), spiralno ovijanje (hmelj, fižol itd.). Vsi ti načini gibanja se dajo razložiti mehanično, ne da bi nam bilo treba misliti, da rastlina deluje hotoma.[1]) Nič drugače ni z nekam čudovitim gibanjem višjih rastlin. Mimosa pudica, v Ameriki živeča metuljnica (papilionacea) takoj skrči liste, ako se je dotakneš. Okroglolista rosika (Drosera rotundifolia) je približno 1 *dm* visoka, pri nas domača rastlina in ima na vrhu okoli 300 vitic, ki izločajo neko lepilo. Ako zaide na rastlino majhna žuželka, obtiči na lepkem listu, tudi vitice se polagoma na-njo skrčijo in jo držé, dokler živalica ne pogine. Med tem je rastlina izločila kislo, želodečnemu soku podobno tekočino, ki živalico razkroji, in v nekaj dneh posrkajo žleze razkrojene snovi, in vitice se zopet stegnejo. Približno tako se živi tudi dionaea muscipula, v Severni Karolini domača rastlina, ki pa lovi žuželke z lepkimi, dvozaklopnimi dolenjimi listi.

To so vsi važnejši zgledi, ki se dajo našteti za na videz samohotno gibanje rastlin, toda tudi teh nikakor ni moči porabiti v dokaz, da se rastline res samohotno gibljejo, da čuteč reagirajo na mike, zakaj vsakdo, kdor jih je le količkaj opazoval, vidi v njih gibanju delovanje golega dasi zelo umetno in smotreno sestavljenega mehanizma.

Samo živali so zmožne hotnega gibanja, ker imajo samo živali čutila, po katerih zaznavajo zunanji svet; samo živali imajo živčevje, po katerem hotno gibljejo, t. j. hotno izprožajo v mišicah nakopičeno energijo. Izgovor, da pri praživalih še niso opazili ne čutil, ne živčevja, ne velja. Praživali sploh ne morejo imeti ne čutil, ne živčevja, ker so enostanične, čutila pa in živčevje je zloženo iz več stanic, torej enostanična žival ne more imeti večstaničnih organov. Vendar mora ista stanica opravljati tudi opravilo čutila in živčevja (v mali meri seveda), ker je delovanje praživali zelo podobno delovanju najnižjih večstaničnih živali, denimo morskih spužev, pri katerih je komaj spoznati prve početke živčevja in enega čutila. Pri rastlinah pa ne opazimo prav nobenega živčevja in nobenih čutil, in naj so rastline še tako razvite.

Bistvena razlika torej med rastlinami in živalimi je v tem, da ima žival poleg vegetativnega, rastlinskega življenja, tudi senzitivno, čutno, kakoršnega nima nobena rastlina. In to ločilo, ta kriterij je že pred dva tisoč leti opazil in poudarjal Aristotel in za njim prav tako Akvinat.«

[1]) P. M. Gander v listu Natur und Offenbarung XXXIX. Band, München 1893 v več razpravah.

Zdravnik je odgovoril: »Vedel sem, da boš navel te ugovore, ki so res vsega uvaževanja vredni. Toda njih pomen in veljavnost izgine popolnoma, ko Ti dokažem, govoreč o razvojeslovju, da poznamo nekaj prehodnih oblik celó med redi, razredi in rodovi, ko Ti razjasnim, zakaj da so se poizgubile skoro vse prehodne oblike. Ko Ti to dokažem, gotovo priznaš, da je bilo moje sklepanje pravilno, da je bil nujen zaključek, tičoč se upravičenosti darvinizma.«

»Le ne obetaj preveč, Vinko!« posvaril ga je profesor. »Vedi, da imam tudi jaz pripravljene protidokaze!«

»Vse prav!« je dejal zdravnik samozavestno. »Ko Ti spravim na dan samo en dokaz, razkadé se vsi Tvoji protidokazi v nič. A za zdaj velja počasi in varno stopati, da se kje ne prenaglim. Dovoli, da nadaljujem na pridobljeni si podlagi!«

»Kateri podlagi?«

»Da je darvinizem upravičen!«

»Saj sem Ti dokazal, da po naravoslovnih dejstvih nikakor ni upravičen. Le počasi! Sicer pa zaradi mene lahko nadaljuješ na podlagi, da je darvinizem upravičen, ako Te že sili Tvoje materijalistično naziranje, zakaj s to podlago še nisi prav nič pridobil, ker še vedno nisi dokazal, da je resnična descendenčna teorija, kakor si jo misli Haeckel. Le pazi, da ne porečeš kdaj, da si že dokazal resničnost darvinizma, ker si hotel pokazati njega upravičenost!«

»Kaj pa misliš!« se je razhudil zdravnik. »Toliko logike mi še vedno lehko prisodiš! Sicer pa predlagam, da končava danes, ker se mislim lotiti jutri novega poglavja.«

»Dobro!« (Dalje.)

Ob osemstoletnici križarskih vojsk.

(1096—1896).

(Dalje.)

III.

Križarska vojska na duševnem polju. -- Krščanstvo in arabizem. Pomen krščanskega modroslovja.

Kakor sta se na bojnem polju hudo spoprijela dva tekmeca, krščanski zahod in arabski vzhod, tako se je razvnel hud boj tudi na duševnem polju, na polju vede in umetnosti. Izlam je sicer načelno zavrgel vsako omiko in vedo, vendar ko se je nekoliko polegel prvi fanatizem in so Arabci v svoji prostrani državi prišli v dotiko z različnimi drugimi narodi, se je vzbudila tudi v njih težnja po vednostnem raziskovanju tem bolj, ker so Arabci takrat bili še mlad in od narave dobro nadarjen narod. Mogočni kalifi so imeli na

svojih dvorih večinoma grške zdravnike, in ti so sadove grške omike presadili na arabska tla. Zatorej vidimo, da so se bavili prvi arabski modrijani zlasti z zdravilstvom To jih je napotilo k Aristotelovi filozofiji, ker je med vsemi starimi modrijani Aristotel najbolj preiskoval prirodne pojave in moči. Zlasti so tudi sirski nestorijanci Arabce seznanili z Aristotelovim modroslovjem. Živahni arabski duh je kmalu začel razmišljati o zadnjih vzrokih vidne narave in zakonih umstvenega življenja. Filozofi so strastno preučevali in razlagali spise velikega Grka, arabska filozofija je kar iznenada zabliščala.

Toda aristotelizem ni prišel pristen v arabske roke, marveč nakvašen z novoplatonskimi idejami. Novoplatonizem je bil v različnih oblikah razširjen po vsem vzhodu pri kristijanih, kakor pri judih. Prav iz njega so se izlegle vsakovrstne krivovere. Novoplatonizem je tudi Arabce tako zmedel, da so zašli v strašne zmote, Aristotelovi filozofiji popolnoma nasprotne. Semkaj spada zlasti nauk o izhajanju (emanaciji) umstvenih substancij, ki igrajo v arabskem modroslovju veliko ulogo.

Arabski modroslovci so kmalu zadeli tudi na nauke izlama. Kako stališče naj povzemó nasproti koranu? Kakor sova solnca, tako Mohamedova vera ne more prenesti žarkov filozofičnega raziskovanja, toda naravnost filozofi niso smeli podirati koranovih naukov, zakaj bilo jim je za glavo. Kako so si torej pomagali iz zagate?

Eden najznamenitejših azijsko-arabskih modroslovcev — Avicenna — je izrekel načelo, da filozofija ne more priti v nasprotje z vero in božjim zakonom, in če se nekateri filozofi vendar pregrešé zoper vero, prihaja to iz hudobije ali pa iz nevednosti, nikakor pa ne iz filozofije kot take.[1]) — To načelo, samo po sebi popolnoma resnično, je vendar osodepolno v ustih arabskega modrijana. Po njem so namreč ustanovniki ver in preroki svoje nauke zakrivali v oblike mičnih podob in konkretnih dogmatičnih stavkov, da jih ljudstvo lažje razume. Dogme verske se ne smejo tako umevati, kakor se glasé in kakor so zapisane, marveč to je le zunanja obleka, naloga modroslovca pa je poiskati v njih pravo misel. Potemtakem si modroslovec lehko razlaga verska načela, kakor hoče in kakor bolj prija njegovemu zistemu. Na ta način seveda ne more priti do nasprotja med vero in modroslovjem, toda to je hkrati smrtni udarec za vsako pozitivno vero. — Prosto, nevedno ljudstvo mora verovati, kar vera pravi, modroslovec pa misli drugače, njemu je le to resnično, kar je s svojim umovanjem našel pod dogmatično skorjo. Arabskim modroslovcem je veljalo kot temeljno načelo, da je nekaj lehko resnično po veri, kar je krivo po razumu in nasprotno (»secundum fidem verum, secundum rationem falsum«). In ker si različni modroslovci isti predmet lehko različno razlagajo, zatorej je tudi mogoče, da je o eni in isti stvari več nasprotnih resnic, tem bolj, ker se po nauku arabskih modrijanov misli ne rodé v samem umu, marveč jih vliva vanj neka zunanja intelektualna substancija.[2])

---

[1]) Dr. Alb. Stöckl, Geschichte der Philosophie. Mainz 1865, II. str. 25.

[2]) Stöckl l. c. 31; Tomaž Akv. Summa C. g. l. II. c. 74, 76 in češče.

Dosledna svojemu zistemu je ostala arabska filozofija omejena le na višje kroge. Za niže sloje je dovolj koran, visokim pa filozofija nadomestuje vero, — umovali so arabski modrijani.

Toda arabska filozofija ni ostala samo na dvorih kalifov, marveč se je kakor močna povodenj razlila čez meje in si osvojila duhove tudi v krščanskih državah.

Nikakor ne smemo misliti, da so narodi v srednjem veku bili čisto zaprti drugi proti drugemu, marveč je tudi brez železnic vladal takrat kaj živahen duševni in trgovinski promet. Vsled križarskih vojsk se je seveda še silno povečal. Evropski potniki so prodrli celó globoko v Azijo, v mongolsko državo.[1]) Tako je krščanski zahod prišel v dotiko z arabskim elementom na zahodu na pirenejskem polotoku in na vzhodu v križarskih vojskah, ter se seznanil z arabskim modroslovjem. — V Evropi so bili dotlej znani le logični spisi Aristotelovi, od Arabcev so sedaj dobili tudi naravoslovne, dušeslovne, metafizične in etične spise, in to je bilo za zahodnjake kakor odkritje novega sveta.[2])

Na zahodu se je sicer že ob času rimske države lepo razvilo filozofično raziskovanje in se polagoma kristalizovalo v določen zistem, toda vsled strašnega preseljevanja narodov je duševno življenje nekako odrevenelo. Barbarske strasti so divjale kakor hidre in razrušile marsikaj, kar je krščanski duh poprej bil ustvaril. Brezdvomno je tedaj bila velika dobrota, ko so se zahodnjaki seznanili z arabsko omiko, toda z druge strani je od tega »znanja« pretila tudi resna nevarnost za duševni razvoj evropskih narodov.

Kristjani so dobili od Arabcev ne-le Aristotela, marveč tudi njihove komentarje z novoplatonskimi sanjarijami vred. Zdelo se je, da se krščanska vera in nravnost morata umakniti pred arabsko filozofijo, ki je hipoma preplavila evropske dvore in visoke šole, ter se zagnala celó v samostane. Arabsko načelo, da je nekaj lehko resnično po veri, krivo pa po razumu, se je preselilo tudi na krščanska tla.[3]) Proste mase lehko verujejo, učenjaki pa vere ne potrebujejo, njih duh se ogreva na solncu arabske filozofije.

Nastal je v resnici kritičen čas za krščansko vero in omiko. Za arabsko filozofijo je takrat že nastopila dôba razkrajanja in propadanja, vrh tega je arabska omika bila namenjena le višjim stanovom. Obojno bi bilo jako pogubno, ko bi bil arabizem stalno prevladal v Evropi.

Navdušenje za arabsko modroslovje je šlo tako daleč, da so nekatere cerkvene sinode na Francoskem morale prepovedati čitanje Aristotelovih spisov v zmislu arabskih razlagalcev. Kakor gobe so rasli vsakovrstni pogubni nazori. Kar brez pomisleka so nekateri modroslovci trosili med svet nauke, ki naravnost nasprotujejo krščanstvu. Krščanska vera uči n. pr., da ima vsak človek svojo individualno, razumno dušo, ki živi tudi še brez telesa in onkraj groba prejme plačilo za dobra ali huda dejanja. Temu nasproti so pristaši arabske filozofije učili, da imajo vsi ljudje en razum, ki je nekaj izven človeka,

[1]) M. Guizot: Histoire de la Civilisation en Europe. Paris 1863, str. 246 in sl.
[2]) Tilmann Pesch: Die grossen Welträthsel. Freiburg 1883, I. str. 140.
[3]) Stöckl o. c. 311.

da duša s telesom vred umrje; daljc, da je svet večen, da Bog poznava le splošnost (universalia), ne pa posameznosti (singularia) itd. Vkljub temu so ti modrijani trdili, da nečejo veri nasprotovati, marveč da govoré le po razumu.

Na ta način je bila krščanska vera v nevarnosti, da ji izpodkoplje tla pogubni racijonalizem, z druge strani pa je bila zasajena smrtna kal v samo modroslovje in sploh v vsako vedo. Ker, če je mogoče, da sta dve nasprotni reči lehko ob enem resnični, potem sploh ni objektivne resnice, potem je res le to, kar kdo misli. Kakor je arabska omika v svoji domovini kmalu zamrla in za vselej padla v grob, tako bi se bilo zgodilo tudi v zahodni Evropi. Ne moremo si lehko predstaviti, kakšno bi bilo dandanes družtveno življenje, kakšna civilizacija, ko bi bil prevladal duh skeptične arabske filozofije.

Zgodovinarji in modroslovci ukrepajo, kak višji namen ima prav za prav v zgodovini človeštva pojav mohamedanstva. Težko je v tem oziru kaj določnega povedati, ker skrivne so poti božje previdnosti, a vendar se zdi gotovo, da je mohamedanstvo z ene strani v roki božji kazen za pregrehe krščanskega sveta, ki se je zlasti na vzhodu pokazal nevrednega krščanske vere; z druge strani je pa strah pred turško silo obvaroval zahodne narode fizične zaspanosti in vsaj deloma zaprečil, da se niso še hujše klali med seboj. V višjem, kulturnem oziru je pa arabska omika nekako podnožje za krščansko-evropsko civilizacijo. Arabci so seznanili zahod z dragocenimi zakladi Aristotelove modrosti, nevarnost pred bahatim arabizmom je pa vzpodbudila krščanske duhove na odpor, na prav titansko delo.

Krščanski genij je kakor speč lev; marsikaj mirno trpi; a če ga kdo sune ali napade, tedaj pokaže svojo silno moč. V krutem preganjanju rimskih cesarjev je krščanstvo storilo čudeže junaštva, napadi paganskih filozofov so vzbudili velike cerkvene očete in pisatelje, katerih delom se čudi vsak trezen človek, odpor proti arabizmu je ustvaril tudi velikanska dela na polju vede in umetnosti. Kakor se je krščanski zahod vzdignil in z orožjem odbil arabsko silo, tako se je tudi krščanski duh — največ vsled križarskih vojsk — vzdramil in napovedal boj oholemu arabizmu.

Križarji so imeli zlasti tri reči pred očmi: 1. iztrgati sv. deželo iz rok nevernikov; 2. utrditi in braniti jo proti novim napadom; 3. urediti novo krščansko kraljestvo. — Na političnem polju se to ni do cela uresničilo, pač pa se je uresničilo na duševnem polju. Arabci so si prilastili Aristotela in ga zlorabili v svoje namene; filozofija je bila nekak arabski monopol. Temu so se uprli krščanski učenjaki, češ, Aristotela treba iztrgati iz arabskih rok, njegovi visoki nauki morajo postati lastnina vsega človeštva. To je bila ofenziva duševne križarske vojske. Drugič se je trebalo pripraviti na obrambo resnice nasproti blodnjam arabskih modrijanov, ki so svoje nauke podpirali ravno z Aristotelom. Trebalo je razkriti zmote, prekoslovja in nespametne trditve arabizma, nasprotno pa pokazati, da »kar je krščansko, je razumno, in kar je razumno, je krščansko.«[1]) Tretjič je očiščeni Aristotel postal podlaga

[1]) Kolika razlika med arabskim načelom, da je vera dobra le za nevedno ljudstvo, in krščanskim: fides quaerit intellectum — vera išče razuma. To načelo daje duhu mogočen vzlet, brez njega se veda izgubi v megleni skepticizem ali pa postane dekla živalskih strasti.

novemu kraljestvu krščanske vede, pomagal je razjašnjevati in razvrščevati posamezne resnice krščanske vere.[1])

Tako se po križarskih vojnah začenja na filozofičnem polju silen pokret. Krščanski modroslovci so začeli samostalno preučevati Aristotela, razlagati ga in čistiti arabskih pritiklin ter na njegovi podlagi dalje zidati veličastno zgradbo krščanskega modroslovja.

Prav pravi zgodovinar Weiss, da je krščanska zgodovina nerazumljiva brez arabizma, a ravno tako je resnično, da je krščansko modroslovje nerazumljivo brez arabskega. Kdor ima to pred očmi, le ta more spoznati velikanski kulturnozgodovinski pomen srednjeveškega krščanskega modroslovja. To modroslovje je rešilo evropsko omiko, iz njega je kakor iz studenca tekla živa voda, ki je poživljala razne umetnosti, katerih delom se še dandanes čudimo.

Naša doba. — Star boj, novo bojevanje. — Bankrot. — Upanje.

Dolga stoletja so minola od onega časa, ko je krščanski genij napovedal boj arabizmu, marsikaj se je izpremenilo, povsod se kaže velikanski napredek, a vkljub temu nas dandanes marsikaj spominja na one davno minole čase. Kajpada hegelijanci in absolutni napredujaki ugovarjajo, češ, v zgodovini se nič ne ponavlja, tukaj drvi vse naprej, človeški duh ali javljajoča se v njem ideja, ali skrivnostno »nezavestno« bitje. Toda nasproti idejalističnim panteistom govoré neovrgljiva dejstva, ki potrjujejo znani Salomonov izrek: »Nihil novi sub sole«, ali kakor pravi sv. Avguštin: »Non nova, sed noviter.« Zakoni človeškega duha so vedno isti, ali različna so vprašanja, s katerimi se bavi. Večen je boj med duhom in tvarjo, duh sili kvišku, meso ga vleče na zemljo. Ljudje se rodé in umirajo, rodovi se izpreminjajo na pozorišču sveta, a vsem teče v žilah ista kri, vsem divjajo v srcih iste strasti. Isti so gibljeji in zakoni človeškega srca, večna je težnja po sreči, ali različna so sredstva, s katerimi ljudje skušajo zadovoljiti željam svojega nemirnega srca, različni so nazori, v čem je prava sreča in zadnji namen človekov.

Ako primerjamo duševno bojišče 12. in 13. veka z današnjim, vidimo, da so se vojaki izpremenili, orožje deloma tudi, ali načelno nasprotje je isto. Davno je zašlo solnce arabske filozofije, ali načela, katera je zastopala, niso še izginila. Stari sovražniki vere in nravnosti: racijonalizem, skepticizem, naturalizem in s tem združeno materijalno uživanje, niso izključno proizvod novejšega časa.

Ako so ob času križarskih vojsk načela arabske filozofije prodrla v evropske visoke kroge (cesar Friderik II. n. pr. je bil očiten averroist), v šole in vsakdanje življenje, ali ni to še veliko bolj dandanes? Ali se ne oznanja tudi dandanes očitno in glasno, da je vera le še za prostaka, omikan človek je ne potrebuje? Človek naj išče svoje sreče tukaj, s smrtjo je vsega kraj.

[1]) Stöckl o. c. II. 312.

Pripoznavanje osebnega Boga je le za slabe glave, »svobodno misleč« človek pozna le večno naravo z njenimi neizpremenljivimi zakoni.

Ali se ne usiljuje racijonalizem celó v verska svetišča, kakor nekdaj arabizem v redove? Ali niso bili celó »krščanski« modroslovci, ki so resno trdili, da bogoslovec nekaj lehko za resnico drži, kar modroslovec zametuje kot zmoto in nasprotno?

Ob času križarskih vojsk so zlasti judje pospeševali arabsko filozofijo v Evropi, kdo pa dandanes najbolj pospešuje brezverstvo in demoralizacijo? V onih časih so se judje skoro izključno pečali s trgovino in vsled tega prišli do silnega bogastva in velikega vpliva, ali je pa dandanes kaj boljše? Krščeni in nekrščeni arabisti so se takrat ponašali s svojo visoko učenostjo, toda s svojim skepticizmom so izpodbili tla pravemu filozofičnemu raziskovanju in spravili v nevarnost sploh vsako omiko.

Dandanes se kaže v raznih strokah velikanski napredek, vkljub temu pa daje najnovejši angležki socijolog, darvinist Benjamin Kidd prav žalostno spričevalo civilizaciji našega veka, češ »ta silni napredek stoletja in sijajne zmage vede niso prinesle masam primernega dobička«. Nasprotno je za delavne sloje, ki nosijo na svojih ramah človeško družbo, naše stoletje dôba propadanja, delavec se ne smatra več za človeka, ampak za mrtvi stroj industrije. »Celó izobražen delavec tiči v tesnem kotu, kamor ga je porinila omika.« Sploh velikim množicam je ves napredek bore malo pomogel, svet ni našel svoje sreče, uboštvo in beda se množita.[1])

Vkljub vsej prosveti se v marsičem kaže strašna neotesanost; državniki tožijo, da se današnja družba v mnogih deželah ne dá več vladati, vzgojitelji tožijo o razdivjanosti mladine, ki ne priznava več avktoritete; kaznilnice in samomori se množijo . . . . .

In če malo natančneje pogledamo na znanstveno polje, prepričamo se, da ni vse tako lepo, kakor se sveti.

Vzemimo le kraljico in podlago vseh ved, današnje modroslovje. Pravi anarhizem! Današnja filozofija je po priliki tam, kjer je bila arabska v 12. in 13. veku — na robu propada. Filozofično polje je podobno bojišču, kjer se je ravnokar končala strašna bitka. Ranjeni in mrtvi vojaki — podrti filozofični zistemi — léžé semtertje, kateri so še pri življenju, tekajo kakor brez glave na levo in desno, ne vedé, kam bi se obrnili.

Zdi se, da dandanes ni več naloga modroslovju iskati resnice, marveč podirati staro in zidati novo. Človeški um ne išče dandanes več resnice izven sebe, ampak sam si je vir vse resnice, človeška misel je svobodna, neodvisna, ni se ji treba klanjati več niti resnici. — Le misli in zopet misli; če še tako nespametno misliš, vse je prav, da le misliš! V resnici se je malokdaj toliko delalo, mislilo, pisalo, kakor dandanes, a tudi malokdaj je bilo modrovanje tako brezplodno, kakor dandanes. Lessingov nauk: »Besser Streben als Besitz der Wahrheit« — ima neštevilno pristašev.

---

[1]) Benjamin Kidd: Sociale Evolution. Uebersetzt von C. Pfleiderer. Jena 1895. str. 8. i. dr.

Tudi slovenski pesnik je udaril ob to struno:

»Čim bolj ti sam misliš svobodno,
Tem bolj si podoben — bogú,
Tem bolj približuješ se Brahmi . . .
Le misli zato brez strahú!

Le misli, Ambattha preljubi,
Le dalje ves svet premišljuj!
Da misliti greh bi bil morda,
Brahmanom tega ne veruj!«

Toda »Ambattha« ima čudne muhe. Dočim se sam raduje »svobodnega« mišljenja, zahteva brezpogojno, da tudi drugi tako mislijo. Če pa se kdo zavé pravice svobodnega mišljenja in tudi začne sam misliti, pa nekaj drugače, tedaj pa dobi ime »osel« in kaj še!

Ravno ker si vsak dela »resnico« sam v svojih možganih, resnica pa je vendarle samo ena, odtod tolika nestrpnost proti tujemu mnenju in prepričanju ravno pri tistih, ki se najbolj potegujejo za »svobodo mišljenja.«

Če je res, da je »modroslovje kazalec na uri človeškega razvoja, kažipot kulturnega stremljenja narodov« [1], tedaj pač ne stoji današnja omika posebno visoko. Moderno modroslovje je tako daleč zavozilo, da človeku le še kaže strahotno bedo njegovega bivanja, da mu trga še zadnji žarek upanja in veselja iz srca, da ga žene v popolno obupnost in brezmejni pesimizem ter mu kaže edini rešni pot — vrnitev v nirvano s samomorom. Po načelih sedaj vladajočega modroslovja je namen vede in civilizacije človeško družbo pripraviti za splošen »štrajk«, da nekega lepega dné vsi ljudje sklenejo: sedaj nečemo več jesti, ne delati, ne spati, ne gledati, ne govoriti, ne dihati, ne misliti, skratka, hočemo se pogrezniti z vsem svetom vred — v nič!

Modroslovje je napósled privedlo človeka do spoznanja, da je »samo nemočen atom v vesoljnem stvarstvu, da je ustvarjen, da trpi, da se bojuje — brezuspešno« — tako nam zatrjuje »Zvonov« kritičar, ki brezdvomno stoji na »vrhuncu« moderne omike. Zastonj kmet obdeluje svojo njivo, zastonj vojak preliva kri za svojo domovino, zastonj učenjak brska po prašnih knjigah, zastonj tudi »Zvonov« kritičar spravlja svoje misli na papir, saj je vse brezuspešno!

Ta načela se žalibog že preveč dejanski izvajajo. Kam bo to prišlo? — povprašuje se marsikdo. Nekateri napovedujejo strašan polom, ki bo zadel človeško družbo, drugi obetajo prava nebesa v neki nedoločeni prihodnosti, tretji zatrjujejo, da bo veda sčasoma izpodrinila vero — in potem bo človeštvo srečno.

Vendar učeni možje, ki skrbno zasledujejo razvoj človeške družbe, trdé odločno, da je naš vek le prehodna doba. Sovražne moči sicer preté zatreti ves družabni red, vero, nravnost in kulturo, toda proti naravi vse človeške moči ne opravijo nič. Človeška narava je sicer nagnjena k temu, da v slabem išče dobro, vendar njeno bistvo je dobro in zatorej, kakor je že Aristotel učil, vkljub vsem hudobijam dobra stvar končno zmaguje, človeštvo se v

[1]) Pesch, o. c. I., 47.

celoti obrača k dobremu. Dandanes se različne moči kosajo med seboj, da kar iskre leté, toda prišel bo »Phase«, dan vstajenja za človeško družbo, posledica teh nasprotnih sil bo prenovljenje in pomlajenje človeške družbe.[1])

Velike nevihte lehko še pridejo čez človeštvo, marsikaj se bo izpremenilo, kar se nam dandanes zdi nemogoče, a narava in družba človeška se ne bo dala nikdar premekniti iz svojega kolovoza.

Nikakor pa nismo optimisti, ne moremo si obetati nebes na zemlji; dokler se bo kri pretakala v človeških žilah, tako dolgo bodo divjale v srcih strasti, tako dolgo bodo tekle solze, tako dolgo se bodo iz prsi dvigali težki vzdihljaji. Tudi v okrožju spoznanja ne bo resnica na svetu nikdar tako popolnoma zmagala, da bi ji nihče ne nasprotoval, boj med lučjo in temo bo trajal do konca dni, a vede in umetnosti za to ne bodo ugasnile. Če divje sile še tako razsajajo, »a vendar ne morejo ustaviti občnega napredovanja: nad najnevarnejšim počenjanjem razdivjanih duhov, nasilnikov, strastnih mogočnežev, razbrzdanih druhali veje duh nepremagljivega vladanja sveta, in ta vlada svet, vlada duševno življenje veleč: Bodi vedno popolnejše.«[2])

Kar se tiče vere, nismo niti daleč v takih skrbeh, kakor n. pr. »pobožni« protestant Schleiermacher, ki se je tolažil s to mislijo, da bo prej legel v grob, kakor bo naravna veda izpodkopala »evangeljsko krščanstvo«. Narava človeška se ne dá izpremeniti; kakor je nemogoče, da bi človeštvo nehalo misliti, tako je nemogoče, da bi popolnoma izgubilo vero. Brezverci sami so ravno sila praznoverni ljudje; kdor neče verovati v pravega Boga, mora verovati v Jupitra.[3]) Zlasti pa ima krščanska vera trdno zagotovilo za svoj obstanek: »To je zmaga, ki je premagala svet, naša vera« (I. Jan. 5, 4).

Toda posamezni narodi krščansko vero lehko zapravijo, kar je tudi v časnih rečeh za nje največja nesreča.

V tem se kaže ravno čudna moč krščanstva, da daje svojim bojevnikom vedno moči za odpor, vedno nov vzlet v duševnem napredku.

Nazaj k metafiziki! — Skolastika, nje vrline in napake. — Modroslovje bodočnosti.

Navzlic temu, da je današnja modroslovna veda tako strašno razrvana, je vender upati, da si v kratkem zopet opomore. Pred vsem je treba današnjemu modroslovju nekakih trdnih tal, gotovih načel.

Kadar vojaki izgubé bitko, se umaknejo in poiščejo trdnega in varnega torišča. Tudi filozofični generali spoznavajo dandanes, da se jim je vojska razpršila in začenjajo trobiti — nazaj! — Ali kam nazaj? — Nazaj h Kantu! — kličejo nekateri. Toda Kant je ravno največ kriv današnjega razkrajanja modroslovne vede. Vračati se h Kantu je ravno tako, kakor če mačka lovi svoj rep.

[1]) Bessarione I., str. 4.

[2]) Dr. Fr. Lampe: Dušeslovje str. 505.

[3]) Na Laškem n. pr. mnogi očitni ateisti (med njimi znani Crispi) nosijo na verižici pri žepni uri majhen rožič iz koralja ali kosti. Če jim kdo kaj neugodnega pripoveduje, nastavijo — kakor igraje — rožič proti dotični osebi, da se obvarujejo »hudega vpliva«!

Pri mnogih je pa modroslovje izgubilo vso veljavo, istovetijo je z naravoslovjem. Toda modroslovju se človeški duh ne more izogniti, ako hoče v kateri koli vedi doseči kak uspeh.

Kje tedaj naj iščemo trdnih tal in zdravila razpadajočemu modroslovju? Zgodovina človeškega razvoja nam jih kaže. To so tla, na katerih se je povzdignila velikanska zgradba človeške omike, na katerih so delovali največji duhovi, na katerih si je krščanski duh priboril sijajno zmago nad razpadajočim paganstvom in arabstvom. — Vrniti se je treba k filozofiji, katero je ustvaril veleumni grški genij, katero so učili Sokrat, Platon, Aristotel. Z orožjem te filozofije so prvi krščanski apologetje in sv. očetje odbijali napade paganskih filozofov, s to filozofijo so krščanski učenjaki po križarskih vojskah odbili pogubni arabski vpliv in rešili civilizacijo.

Te filozofije se drži navadna zdrava pamet v svojem sklepanju, po njej nevedoma in nehoté umujejo tudi današnji filozofi sami, ker brez nje sploh ne bi mogli ničesar storiti. To je v pravem pomenu naravna in tradicijonalna filozofija človeškega rodu.

Ali je opravičeno vračati se k starim? Marsikomu se bo čudno zdelo, da se ogrevamo ravno za filozofijo »mračnega srednjega veka«. Ko bi Cicero še živel, bi pač tudi dandanes rekel: »Multis etiam sensi mirabile videri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quae lucem eriperet et quasi noctem rebus offunderet, desertaeque disciplinae et iam pridem relictae patrocinium nec opinatum a nobis esse susceptum.« [1])

Ko bi resnica bila le proizvod našega mišljenja, časovnih razmer, potreb in nazorov, tedaj bi bilo nespametno klicati mrtve na pomoč. Toda resnica je nebeška hčerka, večna, neizpremenljiva, neodvisna od človeškega domišljanja; ali jo kdo spozna ali ne, ali jo ljubi ali prezira, ona ostane vedno, kar je. Zatorej je tudi opravičeno popraševati in preiskovati, kaj so prednamci velikega in resničnega iznašli.

Mnogi učenjaki na Nemškem so začeli resno proučavati Aristotela; seveda ga mnogi zopet vlačijo na kopito svojih zistemov, kakor nekdaj arabski modroslovci. V razumevanju in razlaganju Aristotelovih spisov se je treba ozirati na tradicijo t. j., kako so razni učenjaki tekom časa tolmačili Aristotela in razvijali njegov nauk.

V tem oziru zavzemajo prvo mesto korifeji srednjeveškega, »skolastičnega« modroslovja. Tudi možje, katerim nihče ne more očitati srednjeveških predsodkov, kakor Trendelenburg, Zeller (Geschichte der Philosophie der Griechen) i. dr. priznavajo, kako izvrstno so srednjeveški modroslovci poznavali Aristotela.[2]) Toda pred besedo »skolastika« se mnogim kar koža ježi. Visoko-

---

[1]) Cicero, De natura deorum l. I. c. 3.

[2]) Adolf Trendelenburg kliče svojim rojakom: »Es muss das Vorurtheil der Deutschen aufgegeben werden, als ob für die Philosophie der Zukunft noch ein neu formulirtes Princip müsse gefunden werden. Das Princip ist gefunden; es liegt in der organischen Weltanschauung, welche sich in Plato und Aristoteles gründete, sich von ihnen her fortsetzte und sich in tieferer Untersuchung der Grundbegriffe, sowie der einzelnen Seiten und in Wechselwirkung mit den realen Wissenschaften ausbilden und nach und nach vollenden muss.« Gl. Pesch o. c. I. 94—95.

učeni profesor izbruhne besedo »skolastika«, ako hoče izraziti najnižji pojem neumnosti in mračnjaštva; nadepolni študent postane hipoma učen, če udari s »sveto jezo« čez srednjeveške mračnjake; pisatelj misli, da položi pravi biser v svojo knjigo, ako jo nekoliko zasoli s psovkami proti mrzki skolastiki.

Toda nobeden se ne potrudi, da bi pogledal sam, kaj vendar je. Pošten in pameten mož mora človeku najprej pogledati v obraz, kdo je, in potem še-le izreči svojo sodbo o njem.

Recimo, da tudi ni vse prav, kar so stari iznašli, a pravičen človek mora priznati, da so imeli dobro voljo. Zlasti glavni zastopniki srednjeveškega modroslovja so bili možje čistega življenja, jeklenega značaja, ki niso marali za slavo, čast in dobiček, marveč jih je navdajalo plemenito in čisto navdušenje za resnico. — V tihih samostanskih celicah so pri brleči luči sestavljali svoja dela in večkrat popolnoma zamolčali svoje ime iz same skromnosti. — Kdor hoče služiti resnici in vedi, mora pred vsem odložiti sebičnost in častilakomnost.

Dandanes mnogi pisači blatijo največje svetinje človeštva z neodpustljivo lahkomišljenostjo samo s tem namenom, da dosežejo kak dobiček in »oslavijo« svoje ime.

Stari so nam v tem oziru vzorni učitelji, kako je treba delovati za resnico.

»Skolastičnemu« modroslovju se očita zlasti, da je aprioristično, le spekulativno, da se za izkustvo nič ne briga. Toda po krivici. Prvič že zaradi tega ne more biti srednjeveško modroslovje popolnoma spekulativno, ker so se skolastiki tesno oklenili Aristotela, ki izrecno uči, da se naše spoznavanje začenja z izkustvom in gre od stopinje do stopinje do najvišjih pojmov. Splošnost (universale) spoznavamo le iz posameznosti (singularia), bistvo iz zunanjih pojavov, vzrok iz delovanja in učinka. Dovolj je prebrati n. pr. prvo poglavje Aristotelove metafizike, kjer je prav drastično opisano, kako se iz opažanja posameznosti rodé naši pojmi in raste spoznanje.[1]) Skolastikom je veljalo kot glavno načelo: »Per experientiam ars et scientia hominibus efficitur.« Albert Vel. pravi izrecno, da piše o naravi le to, kar je sam izkusil ali kar je zvedel od zanesljivih ljudi, in to metodo tudi drugim priporoča. V delih sv. Tomaža Akvinskega nahajamo vedno združeno sintetično in analitično metodo. Zlasti nauk o človeku in pa izvrstni traktat »de passionibus animae« [2]) kaže, kako skrbno je opažal veliki učenik razne pojave duševnega življenja. Niti sam Šekspir ne bi mogel bolje preiskati vseh kotov človeškega srca, kakor je storil Tomaž Akvinski. Da se srednjeveškim modroslovcem očita zanemarjanje izkustva, je krivo nekoliko to, ker današnji skrajni empiristi sploh popolnoma prezirajo t. zv. notranje izkustvo.[3]) In vendar je tudi to potrebno opazovati. Kako živahno in bujno življenje se vrši v naši notranjosti! Prav v notranji izkušnji so nabrali skolastiki množino podatkov, katerih

---

[1]) »Principium nostrae cognitionis est a sensu.« Prim. Summa Theol. I. q. 84, a. 6 in 7.

[2]) S. th. I.—II. q. 22—48.

[3]) Dr. Lampe »Dušeslovje« str. 9.

naš raztreseni, nervozni in le za zunanje dovzetni svet niti ne opaža. V tem oziru jim moramo biti hvaležni.

Kar se pa tiče empirije v ožjem pomenu, ali zunanjega opažanja, moramo priznati, da so potrebo tega izkustva sicer načelno učili, dejanski pa — zlasti poznejši — zanemarjali. To nam pa še ne daje pravice, da bi jih brezpogojno obsojali, marveč moramo rajši vprašati po vzrokih tega pojava.

Prvič so svoje naravoslovno znanje zajemali le iz spisov starih pisateljev, zlasti Aristotela. Kar so v njem našli, to jim je bilo popolnoma gotovo.[1]) Aristotel je pa sicer nabral neizmerno množino podatkov in jih je večinoma tudi veleumno razložil, vse narave pa vender ni mogol obseči in vselej tudi ni pravega pogodil. Njegove pomanjkljivosti so se polastili tudi skolastiki. — Drugič pa niti od daleč niso imeli onih sredstev za poskuse in opažanja, kakor jih imamo dandanes, zatorej je jako krivično, ako današnji modroslovci zahtevajo od starih, da bi bili morali stati nekako tako visoko v poznavanju narave, kakor naše stoletje. To je ravno tako, kakor da bi kdo očital Cezarju, zakaj ni s topovi streljal.

Razvoj človeškega duha ima svoje zakone in ne more v istem času razviti vseh svojih zmožnosti. Človeški duh se je v srednjem veku sicer povspel na lahkih krilih v solnčne višave idejalnega sveta, a bil je preslab, da bi si v istem času podvrgel tudi vidno naravo in jo s poskusi nekako prisilil, da mu odkrije svoje skrivnosti.

Da se je človeški duh obrnil v srednjem veku bolj na spekulativno stran, zdi se nam, da je to prav providencijalna naredba. Nikdo ne more dvema gospodoma ob enem služiti. Ko bi se bilí skolastiki spustili v izkustveno raziskovanje narave, ostali bi abstraktni pojmi, za filozofijo neobhodno potrebni, neolikani. Vrh tega je bila še druga nevarnost. Narodi so bili še slabo izobraženi, krščanstvo se je po nekod šele širilo, ljudje so bili materijalnega mišljenja, in ko bi se še k temu pridružila empirična filozofija v današnjem pomenu, bi bilo še hujše. Mislimo, da je višja previdnost navrnila človeškega duha bolj na spekulativno pot, da ga je tako filozofija pomagala vleči iz materije kvišku.

Toda skolastiki poznejše dôbe in nižje vrste so jo predaleč zavozili in s svojim vrtanjem prišli na »kant«. Zlasti jih je zapeljala Aristotelova teleologija.[2]) Ne more se vsa krivda zvračati na Bacona Verulamskega in na humaniste, ker so pokopali skolastično filozofijo. Reforme je bilo res treba. Toda človeška narava je že taka, da se rada zaleti iz ene skrajnosti v drugo. Ne da bi se filozofi v dôbi preporoda vrnili k čistim vrelcem peripatetične filozofije, so pretrgali vse vezi s preteklostjo ter se iz vrtoglavnih visočin spekulacije spustili na tla gole empirije. Tako vidimo, da ima modroslovje zadnjih stoletij presežno empirični značaj. Empirija je filozofe prignala do skrajnega materijalizma. Ker pa materijalistični empirizem nikakor ne more rešiti velikih svetovnih vprašanj, ki se človeku vsiljujejo na vsaki stopinji,

[1]) Celó Leibniz pravi, da je pripravljen podpisati vse, kar je Aristotel spisal v knjigi »o naravi«. Pesch o. c. 111.

[2]) Card. Zigliara: »Summa Philosophica« — Parisiis 1895. I. 5 18.

so se vrgli mnogi modroslovci zopet v naročje idejalistične spekulacije. Idejalistični in materijalistični monizem si stojita sedaj nasproti, modroslovci obojnega smera so zagazili v zagato, iz katere si ne morejo pomagati. Filozofija je pa izgubila kraljevi venec.

A obupati ni treba. »V vsaki zmoti leži jedro resnice«.[1]) Doslej je človeški duh razvil svoje zmožnosti do skrajnosti na dve nasprotni strani. Spekulacija je do najtanjših níti razvila in razjasnila metafizične pojme, izkustvo je pa zlasti novejši čas doseglo sijajnih uspehov. Vse te rezultate je treba sedaj zbrati in jih prerešetati ter dva nasprotna póla zbližati. Sintetična in analitična metoda, izkustvo in spekulacija se morata spojiti.

Ako modroslovje zopet dobi trdna tla, ako se metafiziki vrne njena veljava in z druge strani porabi ogromen zaklad, ki ga podaja izkustvo, tedaj bo modroslovje zopet zacvetelo, tedaj se morda izpolni, kar je Leibniz slutil, »da bo prišel čas, ko bodo ljudje, vračajoč se k samim sebi, spoznali ceno neke svetejše filozofije . . . , ko bo raziskovanje narave zopet služilo v poveličevanje začetnika narave, ki nam v vidnem svetu kaže podobo (nevidnega) idejalnega sveta, ko se bodo vse vede zopet obrnile v dosego blaženstva.«[2])

Velika naloga je tedaj namenjena modroslovju bodočnosti. Ne more se reči, da bi človeški um v filozofičnem raziskovanju že prišel do mej svojega delokroga. Naš um ne more dejanski (actu) nikdar obseči vsega, kar je predmet spoznanja, toda njegova možnost (potentia) sega v neizmernost.[3]) To je v pravem pomenu »napredno« načelo, popolnoma nasprotno vse razjedajočemu skepticizmu in obupnemu pesimizmu.

Bodoče modroslovje mora na podlagi starih resnic iskati novih; pomiriti mora dva nasprotnika: spekulacijo in izkustvo. V nadčutnih pojmih se mora osloniti na Tomaža Akvinskega in Aristotela, v izkustvu pa ima zlasti dva zelo važna vrelca: naravoslovje in zgodovino. — Naravoslovje podaja modroslovcu podatke iz zunanjega sveta, sili ga, da preiskuje sam vzroke zunanjih pojavov, da reči spoznava tako, kakor so, ne kakor si jih on v svoji učni sobi domišljuje. Naravoslovje varuje modroslovca, da ne pride navzkriž z dejstvom. Vsak modroslovec mora biti nekoliko tudi naravoslovec, vsaj nedvomljive rezultate naravoslovnih znanosti si mora pridobiti.

Če se pa mora modroslovec ozirati na nezavestno naravo v njenih posameznih delih in v celoti, mora se tem bolj ozirati na krono stvarstva — človeka. Ni pa dovolj opazovati človeka le kot individuum, marveč treba je gledati na človeka v družbi in na celotno človeštvo.

Ako je resničen filozofični princip, da se iz dejanja spoznava narava delujočega (ex actione cognoscitur natura agentis, — omne agens agit secundum suum esse), tedaj je pač zgodovina najbogatejši izkustveni vir za modroslovca. Vse človeško delovanje pripada za pravo zgo-

[1]) V. Cathrein: »Moralphilosophie«. Freiburg 1890. I. 74.

[2]) Cit. Pesch II. 550.

[3]) »Et ideo in intellectu nostro invenitur infinitum in potentia, in accipiendo scilicet unum post aliud: quia nunquam intellectus noster tot intelligit, quin possit plura intelligire.« S. Theol. I. q. 86. a 2.

dovini; bodočnost nam je neznana, sedanjost pa je blisk, ki nagloma šine mimo nas, ostane nam le preteklost. V zgodovini gleda človek nekako samega sebe, uspeh svojega delovanja, delo svojih rok.

Zgodovina je velikansko ogledalo človeškega delovanja. Tukaj nam stopajo pred oči najskrivnejše želje človeškega srca, visoki idejali se svetijo kakor zvezde, podle strasti divjajo kakor pošasti. Potrebe in nadloge, radost in žalost, zmožnosti in slabosti, stremljenje in zmote, vse se vrsti pred nami.

Zgodovina nam kaže stebre, na katerih sloni človeška družba, ona nam pripoveduje, kaj je narode storilo srečne in nasprotno, kaj je bil vzrok njih propadu.

V tem oziru veljajo besede Ciceronove: »Historia magistra vitae, lux veritatis« ....

Zgodovina podaja modroslovcu neprecenljivih zakladov in ga varuje, da ne pride v nasprotje s prepričanjem človeškega rodú, da ne podira tega, kar so drugi stoletja z velikim trudom zidali, da ne zaničuje tega, kar je drugim sveto in drago, da ne ruši stebrov, na katerih sloni blagor človeštva.

Pomen zgodovine za modroslovje priznavajo večinoma vsi novejši modroslovci, ker vsak skoro išče v zgodovini potrdila za svoj zistem. Materijalistu je cela zgodovina nepretrgan boj za obstanek, panteistu je razvoj in razodevanje nezavestnega, hegelijancu je »zgodovina proizvod delovanja duha«[1]), tudi socijalni demokrat skuša z zgodovino podpreti svoje nauke. Ta zloraba zgodovine pa nikakor ne zmanjšuje njenega pomena za modroslovje, temveč nas le potrjuje v tem, da je zgodovina res važen vir za modroslovje. Laški hegelijanec A. Vera ugovarja sicer Ciceronovim besedam, češ, da je to poniževanje zgodovine.[2])

Vkljub temu se ravno sam poslužuje zgodovine kakor dekle, da mu potrdi Hegelovo filozofijo. — Nihče ne pravi, da ima zgodovina nalogo dajati nravna pravila, reševati politične in socijalne probleme itd. zgodovina naj ostane pri svojem predmetu, naloga drugih znanosti je iz nje zajemati potrebnih naukov.

Ako hegelijanci trdé, da se v zgodovini nič ne ponavlja, menda sami tega ne verujejo, sicer bi ne pisali filozofije zgodovine in govorili o »zakonih duha«. Ako nam n. pr. zgodovina pripoveduje, da so notranji boji pogubni za državo, mar ne smemo iz tega sklepati na isti učinek, kjerkoli se pojavijo državljanski boji? Ako se zavrže historična indukcija, mora se zavreči sploh vsaka indukcija.

Brezdvomno je tedaj zgodovina bogat vir za modroslovje, toda velevažno vprašanje je, po kaki metodi naj hodi modroslovje zajemajoč dokaze iz zgodovine?

Hegelov učenec A. Vera zopet odločno poudarja, da je za zgodovinsko modroslovje porabna le aprioristična metoda t. j. od splošnih principov na

[1]) A. Vera: »Introduzione alla filosofia della Storia« (Firenze 1869) str. XII.: »La storia è il prodotto dell' attività dello spirito.«

[2]) L. c. str. X.: »La storia riducevasi allora all' umile ufficio di maestra della vita. E per simil guisa se ne disconosceva la natura essenziale, il carattere proprio e distintivo, secondo il quale la ripetizione identica degli avvenimenti è impossibile.«

posameznosti.[1]) Dasi so po njegovem zistemu posamezne reči le pojavi vesoljne ideje, vendar v svoji veliki nedoslednosti trdi, da od posameznosti ne moremo priti do splošnosti, z drugimi besedami vesoljna ideja sama sebe ne pozna, ko je vender ista v posameznostih in v splošnosti.

Ravno tako tudi drugi vlačijo zgodovino na svoje zisteme po aprioristični metodi, kakor čevljar usnje na kopito. Na ta način je lehko najti dokazov za vsako budalost.

Pravo modroslovje, ki išče le resnico in nič drugega mora nastopiti metodo a posteriori t. j. od učinkov na vzroke, od posameznosti na splošnost. Iz zgodovine je treba delati zistem, ne pa iz gotovega zistema obdelovati zgodovino. V tem zmislu pripisujemo veliko važnost modroslovju zgodovine in ta element so srednjeveški modroslovci malo upoštevali, ker še historična veda ni bila tako razvita, kakor je dandanes.

S tem je ob enem rečeno, da je sicer potrebno vrniti se k starim, vender skolastika v vsem svojem obsegu se ne more in ne sme obnoviti. Pesch pravi: ... »Von einer Repristination der peripatetisch-scholastischen Naturwissenschaft, insofern solche in die Breite geht und sich mit der Specialerklärung der Einzelthatsachen befasst, kann absolut keine Rede sein.«[2])

Prav modro vodilo v tem oziru daje znana enciklika Leona XIII. »Aeterni Patris«. Pred vsem je dobro razločevati med skolastično filozofijo in tomistično. Ta je le del in hkrati cvet srednjeveškega modroslovja. To je treba povzeti in združiti z novejšimi nedvomljivimi rezultati naravoslovnih znanosti. Dandanes imamo važnejšega posla, kakor obnavljati neplodno vrtanje skolastikov, o rečeh, ki nimajo niti na praktično življenje niti na vedo samo nikakšnega vpliva.

Vsak čas ima svoja vprašanja in svoje potrebe. Z zgodovinskega stališča ne smemo prehudo soditi skolastičnega vrtanja, ker moramo pomisliti, da so stari imeli opraviti z arabskimi in judovskimi modroslovci, ki so večkrat privlekli na dan kako malenkostno vprašanje.

Marsikatero vprašanje se je porodilo tudi iz tekmovanja — časih ne ravno idejalnega — med različnimi šolami in verskimi družbami. Take reči treba prepustiti zgodovini modroslovja.

Žal, da se v nekaterih novejših skolastičnih knjigah zopet ponavlja staro pričkanje. Na dolgo in široko se razpravljajo t. zv. »domača« vprašanja, na druga pereča časovna vprašanja pa se nič ne ozira ali se pa prezirno odpravljajo z nekaterimi suhimi »atqui« in »ergo«.

Ako se skolastika obnovi z vsemi svojimi pritiklinami, lehko že naprej rečemo, da ne bo nikakšnega uspeha, marveč da se bo začel stari proces razkrajanja. Neposredno se je treba vrniti k Tomažu Akvinskemu in Aristotelu. — Toda ali naj samo avktoriteta odločuje? Ker to ali ono pravi Aristotel ali sv. Tomaž, tedaj je res! Ne tako! O tem pravi sv. Tomaž sam,

[1]) O. c. str. 22—23.

[2]) O. c. 155.

da je dokaz, ki sloni na človeški veljavi, najslabejši,[1]) kakor je to že tudi Boecij izrekel.

Današnji svet ravna v tem popolnoma napačno. Z ene strani so novejši modrijani vrgli v kót vse starejše učenjake, vsak si hoče postaviti svoj zistem, z druge strani pa cele množice slepo drvé za mnenjem tega ali onega pisatelja. Materijalistu je Darwin najvišji kriterij, drugim Kant, Hegel, Schoppenhauer, dà, največji del »razumništva« zajema celó iz romanov svoje filozofično naziranje! Kdor bi se predrznil dvomiti o nazorih Zole, Turgenjeva, Aškerca itd., dobi brco, da je mračnjak.

Kar se pisateljskih osebnosti tiče, ima preučevanje velikih srednjeveških modroslovcev tudi važen pedagogični pomen. Njim je bilo le do resnice, radovoljno so jo vzprejemali, kdor koli jo je izrekel, Aristotel ali Plato, Cicero ali sv. Avguštin, kristjan, pogan ali Arabec — mohamedanec.

Naravnost trdimo, da je n. pr. Tomaž Akvinski proti tujemu mnenju veliko bolj »liberalen« in »toleranten«, kakor marsikateri »mislitelj« našega časa. — Ako ima Tomaž opraviti s kakim nasprotnikom in hoče ovreči njegovo trditev, nikdar se ne zaganja v osebo in ne rabi žaljivih izrazov, časih čisto splošno pové: aliqui dixerunt (nekateri so trdili). Najprej brez zavijanja navede nasprotnikovo misel in je ne pobija naravnost, marveč zasleduje logični proces, po katerem je nasprotnik prišel do svoje trditve. Na ta način reši nekako čast nasprotniku, češ, ni iz hudobije ali neumnosti tega trdil, marveč logična doslednost ga je iz nekega napačnega načela privedla do krive trditve. Ko pa najde koren zmote, tedaj in principio dokaže, da je nasprotnikovo načelo krivo in torej njegova trditev brez tal. Rekli smo, da ima ta metoda sv. Tomaža pedagogični pomen. Zlasti mlad človek, ki misli kdaj znanstveno delovati, si mora prisvojiti ta le načela: 1. spoštovati nasprotnikovo mnenje; 2. imeti pred očmi le stvar, ne osebe; 3. ničesar ne podtikati nasprotnikovim besedam; 4. nasprotni trditvi vselej poiskati in izpodrezati korenino, ne pa samo listja in cvetja; 5. nikdar se ne pustiti v oblast strastem in predsodkom, ampak vselej slediti le luč razuma.

Na tej poti je mogoč napredek, ki ima za smoter le resnico, naj jo najde kdor koli. Naj tedaj vstane veliki duh Aristotela in Tomaža Akvinskega ter pomiri razdražene duhove in uredi razrvano modroslovno polje! Nečemo jima prodati svoje svobode zaradi njune veljave, marveč oklenimo se njunih načel, ker se najbolj strinjajo z načeli normalne zdrave pameti in s tradicijonalnim naziranjem človeškega rodu.

Sredi razjarjenih duhov in strasti naj povzdigne zdravo modroslovje svojo zastavo. David in Golijat si stojita nasproti: krščanstvo in novodobno poganstvo ali arabstvo, žlahtna omika in poltena razdivjanost, ki grozi človeški družbi s pogubo. Golijata je treba ubiti ž njegovim lastnim mečem. Krščanska veda mora začeti križarsko vojsko, kakor pred osemsto leti. Naloga krščanskih učenjakov je trojna: polastiti se vede, te trdnjave, v katero se

---

[1]) »Locus ab auctoritate, quae fundatur super ratione humana, est infirmissimus.« S. Th. I. q. 1. a. 8. ad 2.

skrivajo sovražniki krščanskega imena in rušitelji blaginje človeške; krščansko vero, nravnost in vedo je treba utrditi z močnim obzidjem dokazov, naposled treba je razviti novo kraljestvo vede, ki bo človeškemu duhu s starimi resnicami odprla pot do novih resnic, ki bo žlahtnila duha in srce vsem slojem človeškega rodu. Zdi se, da bo socijalno vprašanje kmalu izpodrinilo vsa druga vprašanja, kakor pred osemsto leti križarske vojske. Ugodna rešitev tega vprašanja pa hoče poprej nujno dveh korenitih preosnov: 1. da se duševna izobrazba vrne k trdnim in nerazrušljivim načelom; 2. da krščanstvo prešine vse naše dejanje. Teoretično in praktično krščanstvo mora zavladati na svetu Prvo pravi: »Veruj v enega samega Boga«, drugo pa: »Ljubi svojega bližnjega kakor sam sebe.« V teh dveh zapovedih tiči — rešitev socijalnega vprašanja.

V to novo, duševno križarsko vojsko smo poklicani tudi mi Slovenci. Naše ljudstvo ima drugo nalogo v zgodovini, kakor da bi se potopilo v evropski kaluži. — Tudi naši pradedi so imeli dolge križarske vojske, braneč svojo vero, omiko in domovino. Vero v Boga, krščansko omiko in narodno zavednost naj varuje naše ljudstvo tudi naprej. Možje, ki so dobre volje, katerim je v resnici na srcu blagor ljudstva, naj združijo svoje moči. Dobra volja in mirno preiskovanje resnice bo poravnalo različnost nazorov. Komur pa tega ni mar, naj se pobere iz slovenske hiše. — Na večer 19. veka naj se torej vzdigne idejalna križarska vojska; njen prapor bodi **križ!** Ἐν τούτῳ νίκα! Dr. Fr. Kovačič.

(Dalje.)

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.)

(Dalje.)

Drugo dejanje.

Krst.

Prvi prizor.

(Voz z Židom in vrečami se počasi pomika proti severu francoske dežele. Solnce vzhaja izza gorâ. Sliši se ptičje petje. Žid na pol dremlje, časih pa si na tihem zapoje: „Ko nazaj pridemo . . .“ Naenkrat pa se prikaže v daljavi truma brzih konjenikov, ki od Pariza sèm jahajo. Voznik opomni Žida, naj se ozrè. Žid pogleda, in — prebledi. »Zapazili so moj beg! Vse je izgubljeno! O, Loža, Ložica! Voznik, poženi, kar moreš, morda še uideva!« Voznik podí, a vreče so pretežke, voz ne more naprej. V tem trenutku ju dohité konjeniki. Obstopijo voz, ga vstavijo ter „pozdravijo“ Žida.)

Prvi konjenik. Francoski narod nas pošilja, da te privedemo nazaj v Pariz. Slušaj torej in vrni se!

Žid *(krčevito držeč vreče).* Kaj sem vam storil? Kaj sem storil francoskemu narodu? Zakaj me ne pustite pri miru? Vi ste divjaki. Vaš kralj Ludovik je tudi hotel mirno oditi iz Pariza, pa vi, divjaki, ste ga vjeli, hiteli ste za njim in ga sramotno pripeljali nazaj v Pariz. In zdaj hočete isto sramoto napraviti meni? O nehvaležnost!

Drugi konjenik. Nikar tako ne govôri! Tebe hoče narod počastiti. Zdaj, ko te ni več v Parizu, so še le spoznali, kaj si jim bil, zdaj so se jim odprle oči in spoznali so, da si bil duša revolucije prav za prav — ti. In zato te hoče narod imeti v svoji sredi in te odlikovati, kakor še ni odlikoval nikogar. *(Žid jih gleda neverno.)*

Tretji konjenik. Tu ná, pismo od samega Napoleona Bonaparteja, ki te vabi in prosi nazaj.

Žid *(čita ter zmajuje z glavo, slednjič izpregovori:)* Pustite me vsaj, da grem po nevesto, ki toži po meni že leta in leta!

Prvi konjenik. Zdaj slušaj in vrni se z nami. Pozneje doboš častno spremstvo, ki pojde s teboj po nevesto. *(Žid se vda. Voz se obrne in vsa družba se vrača v Pariz.)*

Drugi prizor.

(Trg v Parizu. Sredi trga oder, z venci okrašen. Na odru mnogo gospôde, v prvi vrsti pa Napoleon Bonaparte, prvi konzul francoski, gospa pl. Staël in Benjamin Constant, časnikar. Okrog odra se ljudstva kar tare. — Mej tem pripeljejo konjeniki Žida. Ko jih ljudstvo zagleda, zadoni iz vseh grl pozdrav. Godci zagodejo najlepšo, ki jo znajo. Žid je ves ginjen, a vendar preplašen, ne vedoč, kaj vse to pomeni.)

Napoleon Bonaparte *(proti Židu, prihajajočemu na oder).* Pozdravljen, enfant terrible de la république! V srečo si štejemo, da smo te še vjeli. Ti si naš. Ti si napravil revolucijo, a mi tega nismo vedeli, ker si se skrival po zakotjih. Sedaj te ne izpustimo več. Ostani pri nas. Moj prvi svetovavec boš. Samo ne zameri, imena ti ne vem; kakó naj te kličem?

Žid *(v zadregi, na tihem).* Pravega imena ne smem povedati, a izmišljenega ne vem nobenega. *(Glasno.)* Nimam nič pravega imena ....

Bonaparte in drugi *(strmé).* Je-li mogoče? brez imena? Takoj ga moraš dobiti, pri tej priči te bomo krstili.

Žid *(prestrašen).* Krstili?! Ne, tega pa že ne! *(Spusti se v beg ter dere skozi množico. Množica za njim; tako letajo po trgu nekaj časa semtertja. Slednjič ga vjamejo ter privedejo nazaj na oder.)*

Bonaparte. Ne boj se vendar tako silno krsta! Saj doboš samo ime! Glej, tukaj ti predstavljam botrco in botra. Botra ti bo gospa pl. Staël, rojena leta 1766., hči bivšega ministra Neckerja, slavna pisateljica, izobražena v modroslovju in slovstvu. Navzela se je najprej idej Montesquieu-jevih in Rousseau-jevih, nato se je posvetila učenju angleških senzuvalistov in slednjič je proučila nemške filozofe, Kanta, Fichteja in Schellinga. Spisala je tudi knjigo, s katero si je pridobila svetovno ime: »Considérations sur les principaux événements de la Révolution française.« Tako učeno

botro bodeš torej imel. Ali ni to častno za-te? In poglej botra! Samo jedno leto je mlajši od botrce, sicer sta pa po mislih čisto enaka in iskrena prijatelja. Njegov poklic je časnikarstvo. Jaz bi ga imel še mnogo rajši, ako mi ne bi vedno očital »despotizma«. Tudi Constant je spisal knjigo in sicer »Réflexions sur les constitutions, la distribution des pouvoirs et les garanties dans une monarchie constitutionelle«. To bo torej tvoj boter. Sedaj pripuščam njima, da te še podučita, kar je treba, in dasta pripravno ime. *(Odide.)*

Gospa pl. Staël *(ko odide Bonaparte).* A, ti si torej oni ženij, ki je provzročil to velikansko gibanje pri nas, ti? Pa zakaj si hotel pobegniti od nas? Mar ti je bilo dolgčas? Čakaj, sedaj bodemo vse drugače skrbeli za-te. *(Ogleduje ga skozi operno „kukalo“.)* A, mon Dieu, kakšen pa si? Kakšen starodaven obraz pa imaš? Kakor da si star sto, dvesto, več, tisoč let, in še več? Kedaj si se pa tako postaral? Pokličite brivca, da ga obrije in ostriže. *(Brivec prihiti in naglo opravi.)* Glej, sedaj si takoj mlajši, prijaznìši; koliko raje te bo videla nevesta! Kaj pa obleka? *(Ogleduje jo zopet natančniše.)* Parbleu! vsa je omadeževana od krvi? Kod pa si se vendar klatil? Vidiš, do sedaj si bil predivji, hlepel si le po revoluciji, odslej poslušaj, kako se mi boš vedel: jaz te hočem namreč seznaniti z najboljšimi rodbinami, vodila te bodem po salonih, toda da mi boš govoril pametno, mirno. Avtoritêto le zametuj, kakor doslej, v nravnosti in politiki, a dostavljaj, da vest človekova, ta je nepretrgano razodevanje in pamet — nespremenljivo dejstvo. Kakor doslej — zagovarjaj svobodnostne naprave, ljudovlado v majhnih deželah, konstitucijonalno vlado v večjih. Jaz, kot tvoja botra, zahtevam to od tebe.

Constant *(ko neha Madame Staël).* Slišal si malo prej, da sem ti postavljen za botra. Kot tak imam dolžnosti do tebe, a tudi ti meni nasproti. Prav bo torej, da me spoznaš. Vedi, da se potegujem vedno za svobodo posameznega človeka, svobodo v vsem, v veri, v filozofiji, v slovstvu, v obrtnosti, v politiki, zlasti pa za svobodo versko. Despotizem nima pravice, da živi, niti despotizem vladarski, niti despotizem nenasitnih množic. Compris? Tako govôri tudi ti!

Gospa pl. Staël. Mislim, da sva te dovolj podučila. Vendar, predno te krstiva, predno ti dava ime, izpovej svojo »vero«, da vidimo, če si »pravoveren«. Tako je navada pri krstu. Sicer jo molijo botri, a ti si odrastel, moliš jo lahko sam.

Žid. Moja »vera« ima več členov, le poglavitne vama bom naštel; naučil sem se je zlasti od Rousseau-a, pa tudi od drugih môž revolucije; vsak je kaj pridejal. To molitvico bi zval jaz »načela iz leta 1789«, podlaga pa so jim »človeška prava«, ki smo jih proglasili dné 27. avgusta 1789. Poslušajta me torej, kakó jaz molim: Člen 1. Ljudje se rodé svobodni in enaki gledé na prava in tudi ostanejo svobodni in enaki. Člen 2. Smoter vsaktere politiške družbe je ohranjenje naravnih in neodvzetnih človeških pravic. Te pravice so svoboda, lastnina, varnost in vpor zoper zatiranje. Člen 3. Začetek sleharne avtoritête je v narodu. Člen 4. Svoboda

je to, da imaš oblast, storiti vse, kar ne škoduje drugim. Člen 5. Zakon sme prepovedovati le dejanje, ki je škodljivo družbi. Člen 6. Zakon je izraz splošne volje. Vsi državljani imajo pravico sami ali po namestnikih vdeleževati se zakonodaje. Člen 7. Nihče ne sme biti tožen in zaprt, razun v zakonito določenih slučajih in na zakonito določen način. Člen 10. Nikogar ni vznemirjati zaradi njegovih nazorov, tudi ako se tičejo vere, razun če jih sam glasno razklada ter z njimi v nevarnost peha zakonito vrejeni mir. Člen 11. Svobodno izražati svoje misli in nazore je ena izmej najdragocenejših pravic človeških: vsak državljan sme torej svobodno govoriti, pisati in tiskati; vendar če napačno rabi to svobodo, nakoplje si odgovornost v zakonito določenih slučajih. Člen 14. Vsi državljani imajo pravico, bodisi sami neposredno ali pa po svojih zastopnikih prepričevati se o potrebnosti javnih davkov, prostovoljno za nje glasovati in paziti, kako se porabljajo. Clen 15. Družba ima pravico od vsakega javnega uradnika zahtevati račun o »hiševanju«.

Gospa pl. Staël. S tvojo »vero« sem popolnoma zadovoljna, kakor tudi boter gospod Constant. Sedaj nas ne ovira nobena stvar več, da te ne bi »krstili«.

Žid se pri besedi „krstili“ še jedenkrat splaši, da zbeži med množico ter divjá po trgu. Množica zopet za njim in kmalu ga slovesno privedejo nazaj pred botro in botra.)

Constant *(proti najmočnejšim izmed množice)*. Dva, trije ga držite, da nam ne uide! *(Trije možaki ga primejo.)*

Gospa pl. Staël. Ti si res pravi »enfant terrible«. Ves divji si še. A čakaj, damo ti takšno blágo, plemenito, lepodoneče ime, da bo že to samo vplivalo na tvoje srce in um ter te vsega premenilo. *(Vzame v roko koledar)* Poglejmo najprej, če najdemo ime kakšnega svetnika, ki bi bilo pripravno za-te.

Žid. Svetnika? Fej te bodi!

Gospa pl. Staël. Saj so prav lepa imena, le poslušaj: S. Petrus Ap. *(Žid se hoče iztrgati iz rok držečih ga možakov.)* No, no, če ne moreš že nič slišati o Petru, pa poiščimo drugega svetnika. Glej, tu je eden, ki ima kaj pripravno ime: S. Liberalis —

Žid. Fej!

Constant. Saj tudi ti vedno govoriš o svobodi; kako da ti ne vgaja to ime?

Žid. Ker je svetniško! Jaz hočem, če že moram, drugačno ....

Gospa pl. Staël *(proti služabnikom)*. Prinesite mi hitro največji slovar latinskega jezika, Thesaurus linguae latinae! *(Prinesó. Madame Staël lista semtertja. Naenkrat vsklikne:)* Εὕρηκα! Krasno ime! Prijatelj, veš kaj? imenovali te bodemo, ker si si pridobil že toliko zaslug za »klerus«, »klerikalizem«.

Žid *(obupno vzdihne.)* Ah! *(V tem trenutku se zgrudi na tla. Okrog stoječi ga dramijo, močijo z jesihom, a vse nič ne pomaga; Žid leži kakor brez zavesti na odru.)*

Constant. Milostiva! Ne ponujaj mu več tega imena; kakor vse kaže, bi bilo kmalu to ime »klerikalizem« njegova smrt.

Gospa pl. Staël. Čakaj, bodem pa uljudniše govorila ž njim; vikala ga bodem. — Čudna prikazen ta tujec! Pa, poglej monsieur, kakšne čevlje ima: vse prašne, blatnate, in stavim, da se jih ne drži samo francoski prah. Gotovo je prišel od daleč, daleč. *(V tem Žid odpre oči ter gleda gospo Staël.)* He, monsieur, kaj me tako nezaupno gledate? Nikar ne mislite, da vas hočem dražiti; res pa je, da bi vam kot botra izbrala rada najprikladniše ime, ki bi vas še v poznih letih veselilo. *(Ogleduje njegove čevlje.)* Kaj ne, monsieur, vi niste pri nas rojeni, na Francoskem?

Žid *(nekaj časa molči; nato:)* Ne!

Gospa pl. Staël. Ali smem vprašati, kje?

Žid. Moj dom je, kjer vlada pamet in svoboda!

Constant. Torej nimaš nobene prave domovine?

Žid *(molči)*

Gospa pl. Stael. Potem bi se Vam pa podalo ime, ki je tudi lepo in prijazno: »brezdomovinec«.

Žid *(srdito).* Ne šalite se z menoj, sicer — *(stiska pesti)*

Gospa pl. Staël *(proti Constantu).* Sedaj pa res ne vem, kako ga imenujmo! Nobeno ime mu ni všeč.

Constant *(zašepeče jej nekaj na uho).*

Gospa pl. Staël Superbe! To bo pravo, dà, to. Vedno govorite, monsieur, o svobodi; sedaj sva dobila za Vas ime: liberalizem. *(Židu se razjasni lice.)* Kaj ne, da Vam je všeč? Vedela sem naprej, da Vam bo. Liberalizem se bodete torej nazivali odslej. To pač veste, da liberalizem je sestavljen iz »liberal« in »izem.« Adjektiv »liberalis, e« — je od Romula, ki je sezidal Rim, pa do naših dni imel pomen: »to, kar je vredno svobodnega moža«.

Žid *(proti občinstvu).* No, in jaz sem vreden svobodnega imena!

Gospa pl. Staël. V tem pomenu so govorili klasiški Rimljani o liberalnih umetalnostih (artes liberales), o liberalni vzgoji .... itd., in so umevali s tem take umetalnosti, taka opravila in tako vzgojo, ki je dičila svobodnjaka pred sužnjem, ki je opravljal le mehaniška dela. Kakor pa se vsak pojem sčasoma razširi, tako se je tudi ta, in že o Ciceronovih časih je »liberalis« pomenilo toliko kakor plemenit, človekoljuben, darežljiv, sploh vse lastnosti duha in srca, ki dičijo svobodnega, imovitega, čislanega moža.

Žid *(proti občinstvu).* Čudovito se vse to strinja z lastnostmi mojega duha in srca!

Gospa pl. Staël. Cicero n. pr. večkrat združeni rabi besedi liberalis pa munificus, kar oboje pomeni, kakor veste, darežljiv. Tako v govoru za Kvinta Roscija: »Roscius semper liberalissimus munificentissimusque fuit.« A so črkobrbci, ki razločujejo ter trdijo, da je »liberalen« tisti, ki majhnim in poznanim ljudem deli dobrote, »munificus« pa, ki streže in daruje velikašem in mogotcem. Se-li Vi, monsieur, strinjate s tem razločevanjem?

Žid. Nikakor ne! Jezikoslovci so sploh najneumniši ljudje na svetu; kdo se bo menil za-nje? Naj bo »liberalis« kar hoče, jaz bodem skušal deliti darove velikim in mogočnim.

Gospa pl. Staël. Pa še nekaj zanimivega, pikantnega. Stari Plavt, pisec veseloiger, in pa njegov tovariš Terencij sta rabila to besedico »liberalis« tudi v pomenu: lep, mikaven, eleganten. Le poslušaj in sódi, če ni res! Plavt v igri »Miles gloriosus« pravi: Lepida et liberali forma est. = Lepe in prijazne postave je. Terencij v »Evnuhu«: Quam liberali facie, quam integra aetate! = Kako krasnega obraza, kako cvetoče mladosti! — Glejte torej, monsieur, kakšno ime sedaj dobite, ime, ki ima na sebi vse, kar si le more želeti človeško srce, plemenitost, ljubeznivost, lepoto. Prepričana sem, da bodete že s samim imenom pridobili ves svet zá-se in da bo vse norelo za Vami!

Žid *(blaženo, popravljajoč si ovratnik).* Loža, Ložica, ali slišiš? Jaz sem tudi lep, ljubezniv, prikupljiv, mil, prjazen! *(Proti gospej de Staël).* Pritísnite mi torej hitro to ime, hitro, da kedo drugi ne pride in mi ga ne sné!

Gospa pl. Staël. Takoj se zgodi. Le toliko naj Vam še omenim, da midva z gospodom Constantom rabiva to besedico sedaj še v nekoliko širšem pomenu, nama je namreč liberalen tisti, ki je prost vsake omejenosti duha, prost vsake tesnosrčnosti v mišljenju. Koderkoli se bodete torej predstavljali, morate razložiti, zakaj se tako imenujete.

Žid *(veselo).* Lahko delo! Omejenosti duha v resnici ne poznam, in tesnosrčen v mišljenju tudi nisem; nasprotno, ali nisem za svobodo, za najširšo svobodo v vsakem oziru?

Gospa pl. Staël. Sedaj se razumemo. Slovesno Vas torej —

Glas izmed gospôde. Postojte! ker bo »vera«, ki jo bo prej »odmolil«, vera tisočev in tisočev, mora biti popolna. In zato zahtevam, naj dostavi še te člene: »Osvobodi naj se delo« z razrušenjem zadrug in korporacij; zahtevam, da sodelujejo pri krvavih sodiščih meščanje kot porotniki, da se obravnave vršé javno v zbornicah in kriminalnih zadevah; hočem, da se pouk razširi na vse ljudstvo in da bodi vrejen v naprednem duhu; zahtevam dalje, da »ubožni zaklad« vzemi država v svojo skrb; slednjič, da naj se cerkev loči od države popolnoma ter odpravi tudi budget za bogočastje.

Žíd. Rad sprejmem tudi to v svoj program. Da bo torej moje veroizpovedanje popolno, ponavljam še gorenje člene: »Osvobodi naj se delo z razrušenjem zadrug in korporacij; zahtevam ... *(ponavlja vse do: — budget za bogočastje.)*

Constant. Želi še kedo besede?

Drug glas izmed občinstva. Predlagam, da se možu dene na glavo nov francoski cilinder, in mesto krvave suknje lep črn frak in bel telovnik pa črne rokavice, ker bo odslej hodil po salonih, ne pa po zaduhlih izbah.

(Splošno odobravanje. Brž prinesó cilinder, frak, bel telovnik in rokavice ter pokrijejo in oblečejo Žida, da je naenkrat eleganten Francoz. Tudi preobujejo ga v nove fine čreveljčke.)

Gospa pl. Staël. In sedaj naznanjam slovesno in javno pred celim svetom, da se bodete odslej, monsieur, imenovali L i b e r a l i z e m.

(Okrog stoječi Parižani mahajo s klobuki in robci ter zapojó pesmico:)

Prelepo ime — izem,
Ves svet naj te živi!
Izem, azem, — azem, izem,
Liberalizem —
Ves svet naj te živi!

Monsieur Libéralisme *(se zahvaljuje na vse strani ter tudi zapoje:)*

Prelepo ime — izem,
Ves svet naj me živi!
Azem, izem, — izem, azem,
Kar sem, nisem — nisem, kar sem;
Ves svet naj me živi!

(Gospa pl. Staël, pisateljica, in gospod Benjamin Constant, časnikar, primeta monsieur-a Libéralisme vsak za jedno roko ter ga peljeta proti palači Napoleona Bonaparta. Nepregledna množica jo dere za njimi. Začuje se godba, otroci pa mečejo klobuke ob tla ter vpijejo:) La liberté est morte, vive le Libéralisme!

(Zagrinjalo pade.)

Tretje dejanje.

Na vrhuncu slave!

Prvi prizor.

(Pariz Vse tiho. Nepregledna množica molčé pričakuje prihoda večnega Žida, ki je bil mej tem šel po nevesto na Angleško. Kar si začnó ljudje nekaj šepetati, še nekaj časa in — prikaže se fijakarski konj, za njim voz in v vozu sedita nova poročenca: Liberalizem in Loža. Množica ju navdušeno pozdravlja. Žid se odkriva na vse strani, Loža milostno odkimava.)

Drugi prizor.

(Ista nepregledna množica. Iz nje stopi pred Žida deputacija meščanov.)

Načelnik deputacije *(se globoko prikloni, nato pa začne govoriti).* Monsieur Libéralisme! ozri se in poglej, kaj nas je buržoazijcev, meščanov! Do sedaj sta nas tlačila dva stanova, plemenitaši in duhovniki; toda ne damo se več! Tretji stan, stan svobodnih meščanov, vzdiguje glavo. Ta stan prihaja sedaj k tebi. Glej, na rokah te bodemo nosili, ako nam odgovoriš na to-le vprašanje: Kaj je tretji stan?

Žid *(ki je bil mej tem stopil iz voza ter stojé poslušal nagovor, odločno).* Vse!

Deputacija *(enoglasno).* Vse! vse! Ste-li slišali? Tretji stan je vse, vse! Bravo! živel Liberalizem! Vzdignimo ga na rame in nosimo ga po mestu, po vsem svetu! Svobodno meščanstvo, to bo odslej tvoj nositelj, monsieur Libéralisme! *(Vzdignejo ga na rame ter nosijo mej množico. Zopet navdušeno pozdravljanje.)*

Eden izmej meščanov *(ko se navdušenje poleže).* Bourgeois, svobodni meščanje! Mi vsi smo slišali, kako sodi gospod Liberalizem o nas, o meščanih. Ali ne zasluži, da smo mu hvaležni?

Več glasov. Govôri, govôri!

Prejšnji Predlagam torej: napravimo mu voz, kakoršnega svet še ni videl, in na vozu bodi pripravljen prestol za-nj in njegovo plemenito soprogo, prostor tudi za njegovo častno spremstvo; mi pa, meščanje, mi, ki nismo bili do sedaj nič, a smo in bomo vse, mi se vprežemo v ta voz in ga popeljemo po vsem svetu, in naš monsieur Libéralisme naj sedi na prestolu ter oznanjuje povsod svoj divni nauk! Ste-li zadovoljni, govoríte!

Več glasov *(hrupno).* Zadovoljni! Haló, po voz! Po voz za Liberalizem!

Prejšnji. Po voz! Kdor si hoče pridobiti zaslug za voz, za menoj!

(Več meščanov odide.)

Tretji prizor.

(Prejšnja množica. Nastopi **deputacija človeškega rodú.**[1]) Za njo stoji sto mož z mogočnimi trobentami v rokah.)

Anarchasis, govornik človeškega rodú *(priklanjaje se Židu).* Monsieur Libéralisme, največji veleum, kar jih je svet kedaj videl! Vsi ti narodi, katerih zastopnike vidiš tu pred seboj, so slišali o tvojih slavnih delih, noter v vročo Afriko, daleč za nebotično Himalajo, čez reko Misisipi v pragozde amerčanske in tako dalje je pridrla slava tvojega imena. Narodi so ostrmeli in brž poslali najboljše svoje sinove, da se ti poklonijo in poslušajo tvojo modrost. Obrni svoje oči na-nje, na te odposlance človeškega rodú! Glej, tu imaš zastopnike Nemcev, Poljakov, Rusov, Švedov, Švicarjev, Holandcev, Brabancev, Angležev, Španjcev, Italijanov, — klanjajo se ti celó zagoreli Arabci, Sirci, Kaldejci, v srečo in čast si štejejo sinovi ameriških prêrij in pragozdov, brzonogi Indijanci, zreti v tvoje modro obličje in vživati sladkost tvojih besedij. *(Obrnjen proti množici.)* In ti narod francoski, bodi ponosen; glej, ves človeški rod z vse širne zemlje te občuduje in prihaja, da bi bil deležen tvoje svobode!

(Frenetiški klici navdušenja. Množica se objema od veselja.)

Žid *(dá znamenje, da hoče govoriti. Vse utihne. Nato prične Žid.)* Slavni zastopniki človeškega rodú, plemeniti narod francoski! Srce se mi širi od samega veselja. Prišli ste poslušat moj nauk. O ponos! Kje je kdo v zgodovini, ki bi bil govoril vesoljnemu človeštvu? Moj stari nasprotnik Jehóva je mej gromom in bliskom govoril na sinajski gori, toda samo enemu ljudstvu; tudi on, ki je rekel, da je prišel razdevat moje kraljestvo, je govoril samo enemu ljudstvu, njegovi apostoli so binkoštni praznik

[1]) Prim. Stare, Občna zgodovina, V. 37, ali Weiss, Weltgeschichte, XV. 51. Nemški baron Clootz, ki se je sam zval Anarchasis-a, »govornika človeškega rodú«, je bil zbral šestdeset ljudij v Parizu ter jih oblekel v vse mogoče nošnje evropskih, afričanskih, azijskih in američanskih narodov. Nošnje je dobil v pariških glediških garderobah. Pametni možje so se smejali sleparju, a drugi so pa le resno sprejeli to deputacijo človeškega rodú.

imeli pred seboj sicer veliko množico, toda bili so le Judje iz raznih pokrajin; mene edinega v vseh časih je doletela ta izredna čast, da govorim naenkrat vesoljnemu človeštvu, vsej zemlji.

Množica. Vive, vive, monsieur Libéralisme!

Žid. Poslušaj torej, rod človeški, moj nauk. Jaz ti ne kličem v spomin mračne, grozne besede: pénitence, pénitence, pénitence,[1]) tudi ne ostudne besede: pokorščina, — ne, kličem ti eno samo besedo, ki te bo osrečila: liberté, svoboda! *(Gibanje mej množico.)* Nikomur ne bodi več pokoren, razun samemu sebi. Vsak je sam svoj gospod! Ni Dieu ni maître!

Množica *(zahrumi)*. Ni Dieu ni maître!

Žid. Ali pa tudi veste, odkod izvira vsa svoboda, katero jaz oznanjujem?

Množica. Čujte, čujte! Mir!

Žid. Storíte vsi, kakor jaz! *(Žid položi kazalec desne roke na čelo. Vsi drugi storé isto.)* Dobro! Rekel sem vam to storiti zato, da nikdar več ne pozabite, kar vam sedaj povem: podlaga vsakej drugi svobodi je — absolutna svoboda mišljenja. Liberté de penser absolue!

Množica *(se bije ob čelo)*. Neumneži, da nismo tega prej vedeli!

Žid *(proti trobentačem)*. Pojdite na vse strani in trobíte po celem svetu, da podlaga vsakej svobodi je absolutna svoboda mišljenja.

(Deset trobentačev takoj odide, vsak na svojo stran glasno trobeč.)

Žid *(ko se trobenje že več ne sliši iz daljave)*. Svobodni misli ne pustimo staviti nobenih mej; to bi bila največa krivica in največa neumnost ob enem. Komu pa škoduje kàj svobodna misel? Zakaj bi se torej omejevala? Ker pa svoboda mišljenja ni popolna, ako se človeku ne dá tudi svoboda, da svoje svobodne misli pove tudi z besedami, ali da jih zapiše, ali da jih skuša vvesti v življenje s pomočjo kakega društva, zato zahtevam in oznanjujem kot dopolnitev absolutne svobode mišljenja tudi svobodo govora ter tiskovno in društveno svobodo. To dosezimo in — sreča je naša.

Glas izmej množice *(zamolklo)*. Prijatelji! svarim vas, ne poslušajte ga. Slepar sleparski! S svojo absolutno, nebrzdano svobodo rušiš pravo, plemenito svobodo.....

Nekateri meščanje. Pusti ga, gospod, naj izgovori!

Glas *(nadaljuje)*. Ti, s svojo absolutno svobodo mišljenja rušiš pravo svobodo, koplješ ji grob, zakaj ako sme človek misliti, kar hoče, sme dosledno tudi delati, kar hoče. Oznanjuješ anarhizem v mišljenju; mar ne veš, da za tem mora priti anarhizem dejanja?!

Žid *(silovito razburjen)*. Zamašíte mu usta, kričaču....

Glas *(mirno)*. A, taka je tvoja absolutna svoboda mišljenja? Vsako »prepričanje« imenuješ »sveto«, in ko ti jaz izražam svoje, mi hočeš braniti, mi jemlješ svobodo?

Žid *(kakor gori)*. Pobijte ga.....

[1]) pokora.

Glas *(umirajoč).* Exorietur aliquis tuis ex ossibus ultor! Prišli bodo socijalni demokratje, prišli anarhisti, tvoji lastni otroci, in pobrali ti bodo v ime iste misli svobodne, v ime svobodnega osebnega prepričanja, ki ga trobiš sedaj v svet, pobrali ti bodo tvoje ukradene milijone . . . . In prav bodo imeli po tvojih nazorih, monsieur Libéralisme! *(Umolkne, izdahne.)*

Drugi glas *(nekod izmed množice).* Pobil si mi tovariša, ker je svobodno izrazil svoje prepričanje. Toda ne misli, da bo sedaj vse molčalo. V ime prava in pravice protestiram zoper tvoj nauk. Po tvojem ima tisti prav, ki ima moč, in tisto je prav, kar koristi. Ali se ne pravi to teptati pravo z nogami? Kakó naj se ohrani v državi red, če se ne spoštuje pravo?

Žid *(kakor gori).* Kaj meni mar pravo! Ob tla z razgrajačem!

Drugi glas *(umirajoč).* Le pobijaj nas, a čakaj: prišla bo druga stranka h krmilu in iskala bode drugačnih koristi, in tedaj boš, mogočni Liberalizem, čutil težko pêto nasprotnikovo na svojem tilniku, in skliceval se boš na pravo in pravico, pa bo prepozno. *(Izdahne.)*

Tretji glas *(odločno).* Vem, da me čaka smrt, toda raje jo pretrpim, nego da bi molčal. V ime nravnosti, ki nam jo nalaga pamet, protestiram proti tvoji absolutni svobodni misli. Ti, ošabni Liberalizem, si naravnost nenraven, si po svojem bistvu — greh. Ali nisi ob revoluciji razdivjal vseh človeških strasti? Ali nisi toliko in toliko ljudi ponižal do zveri? Če je vsako »prepričanje« »sveto«, potem je »sveta« tudi laž! Ni ga torej razločka med resnico in lažjo? Na kaj naj se pa še opira nravnost? Mar ne vidiš, da si razdel človeško družbo?

Žid *(kakor zgoraj).* Meščanje, buržoazijci! mar pustite nesramnežu, da mi tako ugovarja? Zdrobíte ga!

Tretji glas *(umirajoč).* Tudi tebe bodo zdrobili, in sicer te bo zdrobila tista, katero ti tako smrtno sovražiš, katoliška Cerkev! Vse eno ti je, resnica in laž, vsako zmoto opravičuješ, — zakaj torej preganjaš katoliško Cerkev? Če govori resnico, saj si za svobodo, ne? in če bi učila tudi laž, saj praviš, da ti je resnica in laž vse eno? Zakaj jo torej sovražiš, njo edino? V tvojih očeh ga ni greha na svetu, samo en greh je — katoliška Cerkev in katoliški kristijan! Katoliški Cerkvi edini očitaš »nestrpnost«, ker uči, da je resnica le ena, in da laž nikoli ni bila, in ne bo — resnica. — Tako torej umevaš svojo svobodo?! *(Izdahne.)*

Žid. Kdo naj se ne razsrdi ob takem očitanju? Kakó naj ostanem miren? Kje je še kak nasprotnik? *(Vse molči.)* Ugnali smo jih. Vidite, koliko treba trpeti za sveto stvar? — Toda kaj vidim?

(Več meščanov privleče med tem velikanski voz, čegar posebnost so široke šine na kolesih; vse se tare in drobi pod njegovo težo. Pravi pravcati — parizar. Sredi voza sta pripravljena dva vzvišena sedeža, drugi poleg drugega, desni nekoliko višji; spredaj in zadaj več prestolčkov. Ves voz je okrašen s trobarvnimi zastavicami — simboli svobode.)

Četrti prizor.

(Prejšnji. Meščanje, ki so privlekli parizar.)

Meščanje. Monsieur, evo ti voza, na katerem te popeljemo po vsem svetu; sami se hočemo upreči vanj, kakor oni helenski bratje, ki so peljali svojo mater v svetišče, in ko bi se tudi imeli zgruditi na tla od utrujenosti, prav, kakor oni bratje, nič za to — mi buržoazijci hočemo vleči liberalni voz!

Množica *(vpije)*. Na parizar ž njim, na parizar! *(Naenkrat se vzdigne sto rok, ki posadé Ložo na desni, Žida na levi prestol.)*

Žid *(klanjaje se s prestola na vse strani)*. Bourgeois! predno nastopim ženitvansko potovanje, predno se zavrté kolesa tega težkega, vse drobečega vozá, poslušajte moj popotni načrt.

Množica. Mir! Poslušajmo!

Žid. Potovali bomo po samih lepih krajih, po samem polju. *(Med množico veselo gibanje.)* In sicer bodemo hodili po trojnem polju.

Množica. Čujte, čujte!

Žid. Dà, po trojnem polju: prvo polje, koder nas popelje pot, je versko, za njim pride političko, slednjič gospodarsko. Tam bo voz že pretežak, zato dalje ne bomo hodili. In sedaj poslušajte, kako se bo potovalo po verskem polju.

Posamezni meščanje. Vse streti, vse zdrobiti!

Žid *(hvaležno)*. Dà, na zadnje to dosežemo, a delati moramo temeljito, radikalno! Vsi veste, da so svobodni misli najbolj nasprotne stare, okamenele dogme, ki jih uči zlasti katoliška cerkev. Zato pojdemo s parizarjem čez-nje in vse stremo. Streti hočemo predpravice, ki si jih prilašča katoliška cerkev, l' infame, naše zahteve so: enaka svoboda za vsa verstva, vsa bogočastja! — Država naj bo čisto ločena od cerkve! — vsa verska »prepričanja« so sveta, nedotakljiva, utemeljena! — zato vsem enake pravice, enako spoštovanje! Misel svobodna v verskih rečeh, to, bourgeois, je prvi pogoj blagodejnega državnega in družabnega življenja. Proč torej z vero iz javnega življenja! — vera je zasebna reč, vsak naj veruje kar hoče, vsak naj to obravna s svojo vestjo!

Več meščanov. Très-bien! Ste-li čuli? Vera je zasebna reč, chose privée!

Drugi meščanje. Haló, trobci, zatrobite po vsem svetu: vera je odslej zasebna reč!

(Deset trobcev odide, glušno trobečih na vse strani: La religion est chose privée — vera je zasebna reč!)

Žid *(ko se šum nekoliko poleže)*. In ker je vera zasebna reč, nima cerkev nobene pravice več, da bi jo mi še smatrali kot samostojno družbo; in to jej hočemo tudi dokazati! Bourgeois, ta-le parizar bo strl »sveta« posestva, ki jih mi napravimo »posvetna«, sêkulizirana, strl bo cerkvene pravice do ubožnih zakladov, vse to bo odslej — državno, ali če hočete *(smehljaje se)*: naše! Razumete?

Množica. Oui, oui, razumemo! Continuez!

Žid. Nikjer pa nam cerkev ne škoduje toliko, kakor v družini in šoli. Zato je naše geslo v ime misli svobodne: Zakon bodi civilen.

Množica. Très-bien, mariage civil! živel civilni zakon!

Žid. Iz šole vrzimo cerkev vèn, in vsak otrok mora hoditi v državno šolo!

Četrti glas *(izmej množice).* Doslednost, kje si? Svoboda in — prisilna šola!

Žid *(razsrjen).* Môlči! Mi hočemo cerkvi na vsak način iztrgati šolo iz rok, in zato mora vsak otrok hoditi v našo šolo. Če si nasprotujemo sami sebi, kaj to komu mar! Namen posvečuje —

Četrti glas *(porogljivo).* Ahá!

Žid *(divje).* Zamašíte mu usta! *(Zgodi se tako.)* Država imej »monopol« gledé na vesoljni poduk! *(Pritrjevanje).* In slednjič bomo še nekaj videli na verskem polju: posvetno oblast papeževo.

Nekateri izmej meščanov. Čujmo, čujmo!

Žid *(previdno).* Ta oblast papeževa je ostanek temnega —

Posamezniki. Fej ga bodi!

Žid. — krščanskega srednjega veka. Če to oblast razrušimo, potem še-le bo človeška družba res svobodna.

Množica *(razdivjano).* S parizarjem čez svetno oblast papeževo! Uničimo jo, strímo jo.

(Upirajo se v liberalni voz, da bi ga premaknili. Žid jih miri; deset trobentačev odide na vse strani ter trobi: „Smrt papeštvu, smrt!“)

Žid *(ko se vihar nekoliko poleže).* Potrpíte še malo! Z verskega zapeljemo parizar na politiško polje in tam — tam, bourgeois, stremo vse privilegije in predpravice trinogov, bodisi da so oblečeni v frak ali pa v talar! Za vse in vsakega enake pravice! Trobci, zatrobite v svet: za vse in vsakega enake pravice! *(Zopet odide deset trobcev z glasnim trobentanjem na vse strani. Množica nepopisno navdušena.)*

Peti prizor.

(Prejšnji. Izmej množice se pririje odvetnik Mazzini s trumo »mladih« Italijanov, in Košut na čelu četici Madjarov.)

Mazzini *(proti Židu).* Z občudovanjem sem poslušal tvoje besede, monsieur Libéralisme; glej! mej tvojim govorom se mi je vnela želja, politiško zediniti razkosano Italijo. Kaj praviš, po katerem načelu bi šlo?

Žid. V imenu narodnosti!

Mazzini. Sosednje vlade bodo ugovarjale ter branile papežu deželo!

Žid. Po načelu, »ne intervenirati!« bodo molčale!

Mazzini. A ljudstvo je vdano papežu in bo nasprotovalo.

Žid. Mar ne veš, kakšno moč ima javno mnenje?

Mazzini. Vem, a to je za papeža!

Žid. Pamet! Javno mnenje se naredi!

Mazzini. Govôri!

Žid. S plačanimi časnikarji!

Mazzini. In s čim še?

Žid. In z vseučiliškimi profesorji!

Mazzini. Dalje! dalje!

Žid. Dalje, dalje! Mar ti ni še dosti? No, pa z ljudskim glasovanjem.

Mazzini. A to bo odločilo zoper nas!

Žid. Mar ne veš, da je ljudstvo tisti del človeštva, ki ne vé, kaj hoče? Ti mu povej, kaj naj hoče in glasovalo bo za-te.

Mazzini. A če vkljub temu kdaj glasuje v korist katoliški cerkvi?

Žid. No, tedaj reci, da je glasovanje — neveljavno!

Množica *(začudeno).* Salamonova modrost!

Mazzini. Gratie tante! *(Proti „mladim" Italijanom):* Avanti! A Roma! *(Odidejo).*

Košut *(z Madjari, proti Židu).* Veličina naroda madžarskega, njegova svoboda, napredek, to je moj ideal. Kaj praviš, mojster, kako ga dosežem?

Žid. Po načelu narodnosti, napredka!

Košut. A Slovaki, Hrvatje, Rumuni, ki bivajo z nami pod eno streho, zahtevajo isto načelo narodnosti in napredka tudi za-se!

Žid. In ti?

Košut. Jim ga ne bom priznal nikdar!

Žid. Prav imaš! Niso povsod enake razmere. Časih je potrebno po istem načelu narodnosti in napredka, da ena narodnost tlači drugo.

Košut. Zahvalim. *(Proti spremstvu.)* Mehed! Eljen Magyar orzsag! *(Odhajajo.)*

Peti glas *(izmed množice).* In to je svoboda liberalizmova?! Enake pravice za vse?!

Žid *(divje).* Kdo ugovarja? Zdrobite mu čeljusti! *(Zgodi se.)* In če se nam zanaprej še kdo ustavi, zdrobimo ga v ime našega suverêna — »človeštva«! In, da vam povem vse, na političkem polju zdrobimo slednjič vse kralje in cesarje, vse bodi enako, — svetovna ljudovlada, kjer ne bo ne militarizma, ne carinskih mej, kjer bo imel vsakdo enak vpliv na javno življenje!

Množica. Prekrasno! Vive la république universelle! *(Nekateri hočejo voz kar potegniti.)*

Žid. Takoj, takoj! Le še eno besedo: kadar pridemo na gospodarsko polje, prosim, tedaj storite prav gotovo vse, kar vam porečem. Zakaj bil sem v izvrstni trgovski šoli, v Manchestru na Angleškem, in tam sem se naučil, kakó se množi narodno bogastvo. Vse carinske meje, ki branijo uvažati žito v tuje države, stremo, poderemo: s parizarjem čez nje! Streti treba tudi vse zadruge, da osvobodímo obrtnike! Da vam povem na kratko, petera svoboda je, ki jo moramo doseči na gospodarskem polju, in sicer: 1. svoboda dela: delavec bodi svoboden državljan, nihče mu nima ukazovati, kaj naj dela, kje naj dela; svobodno naj sklepa pogodbo z delodajavcem — na ta način se bodo razvile delavske moči in bogastvo bo rastlo ....

Šesti glas *(izmed množice).* A čegavo?

Žid. Umolkni, nesramnež! *(Glas umolkne.)*

Žid *(dalje)* ... 2. svoboda zemljišča: kmet bodi svoboden ter prodajaj, zastavljaj, zapravljaj, dêli zemljišče, gozde, kakor hočeš — na ta način bodo lenuhi prišli ob vse, in pridne roke se bodo polastile vsega .....

Šesti glas *(zopet).* To se pravi: roke, ki bodo držale v roki zlate škarje ter rezale kupone .....

Žid *(besno).* Ali ti nisem ukazal, da môlči? *(Glas umolkne.)*

Žid *(mirnejše)* ... 3. svoboda kapitala: vsak naj svobodno posoja, pod kakoršnimi pogoji hoče, svobodna bodi borza, svobodne delniške družbe, obroči ... — tako se bo denar svobodno pretakal, dobilo se bo lahko na posodo, ustanavljala se bodo velika podjetja, obrestna mera se bode sama umno uravnala, in — narodno bogastvo bo rastlo.

Šesti glas *(obupno).* To se pravi —

Žid *(seže mu v besedo).* Ne besedice več! Ob tla ž njim! *(Glas utihne.)* ... 4. svoboda obrta in slednjič 5. svoboda trga. Z eno besedo: boj bodi med delodajavci in delavci, oboji bodite sebični, kar mogoče, in — bogastvo bo rastlo!

Šesti glas *(popolnoma obupano).* Še enkrat vprašam: čegavo?! Odgovôri, slepar!

Žid *(skrajno srdit).* Jaz nisem nikomur dolžan odgovora. Zadnjikrat velevam: môlči, sicer —

Šesti glas. Ker ne dobim odgovora, potem pa zahtevam v imenu milijonov: zagotovi nam svobodo beračenja!

Žid *(iz sebe od jeze).* Nikdar! Beračenje je sramota za človeško dostojanstvo. Berače bodemo zakonito preganjali —

Prejšnji glas. Takó?! Najprej nas hočeš napraviti berače in potem se nas sramuješ, nam pretiš z ječo in zaporom! Večjega hudobneža svet ni —

Žid. Dovolj! ne maram več poslušati psovk. Pobijte ga! *(Zgodi se).* In sedaj, bourgeois, na delo — *(slovesno)*

Allons mes enfants de la patrie,
Le jour de la gloire est arrivé ...

nič se ne bojte:

S kraja smo takega,
Zvaljamo vsakega —

uprite se v voz, vlecite, — ženitvansko potovanje se pričenja!

(Množica zažene hrup, vse se gnete okrog „parizarja“: eni vlečejo, drugi rinejo. Na milijone jih je. Gori sedita Loža in Žid. Voz zaškriplje. Vlečejo ga zdaj na versko, zdaj na politiško, zdaj na gospodarsko polje.

Široke šine grozno mrcvarijo: zdaj se spodtakne eden od tistih, ki vlečejo, zdaj drugi — šine pa vse starejo. Za „parizarjem“ grozni prizori: tu krvava glava delavčeva, tam strto truplo obrtnikovo, ondi zmečkan, zdrobljen kmetiški človek, tu strto srce, ko se mu je ukradla vera v Boga, ondi zdrobljeno vse: značaji, idejali, poštenost, pravičnost, ljubezen do bližnjega.

In kadar se zvija uboga žrtva pod neusmiljenimi šinami ter vprašaje vpira oči gor v Žida na prestolu, češ: je-li to naš raj, naša sreča, naše bogastvo? zasmeje se mu „gospod“ ter pokaže zobe, rekoč: „To je ravno svoboda konkurence.“

In čim dalje se pomika voz, tem bolj upadajo obrazi upreženccv in porivačev; voz pa je tudi vedno težji: od časa do časa skoči kak krivonos možic izmed množice na voz, za podlago pa si dene vrečo, ki čudno lepo zarožlja. In vedno več vreč je gori na vozu in krivih nosov, in za vozom in okrog voza vedno več strtih glav.

Gospod in gospa pa se sladko smejeta.

To je njiju ženitvansko potovanje; jok in stok strtih glav in zapuščenih, nesrečnih sirot, — to pa je njiju ženitvanska godba.)

(Konec tretjega dejanja.)

Slovstvo.

Ks. Władysław Michał Dębicki: Wielkie bankructwo umysłowe. Rzecz o novoczesnym skrajnym sceptycyzmie naukowo-filozoficznym. Z dodaniem studyum: Koniec wieku XIXgo pod względem umysłovym. Charakterystyka znamion szczególnych. — Warszawa. Nakład Gebethnera i Wolffa. 1895. — Ni bilo še dôbe, ki bi se tako ponašala z napredkom in z omiko, kakor naša, pa čudno: vedno bolj se množé nasprotni glasovi, kateri bodo skoro prevpili samohvalo te znanosti. Tu imamo tak glas, knjigo, ki v svojem naslovu sedanje modroslovje imenuje »veliki umstveni bankrot«. Pisatelj dokazuje, kako je modroslovje propadalo, odkar se je ločilo od krščanstva. Kdor zavrže najjasnejše in najgotovejše resnice — kam se naj obrne, kaj mu je še dovolj jasno, kaj mu je še gotovo? Pisatelj dokazuje, kako imajo vsi nekrščanski zistemi, kakoršnega koli imena in izvora, primes dvoma ali skepticizma. Menjuje se pyrronizem z absolutnim iluzijonizmom in z umstvenim nihilizmom; ta nestalna veda nastopa kot kriticizem, kot fenomenalizem, subjektivizem, subjektivni absolutni idealizem, drugikrat se zove nominalizem, agnosticizem ali solipsizem. V zgodovinskem razvoju tega propada razločuje pisatelj več dôb. Začenši od Kartezija podaja nam mnogoštevilne značilne zglede iz knjig glavnih zastopnikov nekatoliške znanosti. Pokaže se nam janzenist Pascal, ateistični in frivolni Bayle s pristaši, skeptik Berkeley, Hume, d'Alembert. Nato sledi Kant s svojimi nasledniki, Aenesidemus Schulze, Lichtenberg, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Tu se neha razvoj idealistične šole: prišli so do konca, do solipsizma. Zdvojili so celó nad bivanjem sveta, dovršili so bankrot. Začenja se nov razvoj. Prej je bila vse le misel, le ideja, in s tem je modroslovje propadlo; sedaj je ideja nič, in vse je le tvarina — začenja se materijalizem. A tudi ta je prišel do popolnega dvoma — do solipsizma. Moleschott, John Stuart Mill, Taine, Huxley, Helmholtz, Fick nastopajo drugi za drugim s svojimi deli. Iz njih del dokazuje pisatelj, da njihova »pozitivna«, »eksaktna« veda, zaradi katere so tako zasmehovali fantaste idealiste, nima kot monizem nič trdnejše modroslovne podlage, nego panteistični idealizem. Materijo sicer kot edino bivajočo

opisujejo, a kadar sodijo o bivanju ali o vrednosti spoznavanja, so popolni skeptiki Tako pravi n. pr. Moleschott: Ohne ein Verhältniss zu dem Auge ... ist der Baum nicht da. (Str. 73.) Mill pravi odločno, da veruje v materijo le v tem pomenu, kakor skeptik Berkeley (str. 74.). Taine pravi, da sta »jaz« in »materija« samo umstveni bíti (entités verbales) (str. 77.). Huxley pravi: »Materija in sila, v kolikor vemo zanje, sta le imeni (blosse Namen) stanja naše samozavesti« (str. 81.). Veliki fizijolog Helmholtz, o katerem podaje Dębicki prav dobro karakteristiko, trdi, da spoznavamo samo svoje živčne mike, nikdar ne zunanjih objektov (str. 83.). Materijalist Fick je prišel tja nazaj, kjer so nehali idealisti: Ves svet — – ni nič druzega, nego le naša predstava« (str. 88.) Zopet bankrot! Kak temelj ima vêda o materiji, ako mi je neznano ne samo, kaj je materija, ampak tudi ali biva materija?

Surovi materijalizem mislečih duhov ni mogel zadovoljiti. Zato je v moderni znanosti nastal klic: Nazaj h Kantu! Lange, Leclair, Rehmke, Goering, Drossbach se izkušajo zopet v subjektivističnih doktrinah. A znanosti ne rešijo bankrota — skepticizma —, dokler n. pr. Lange uči, da je »čutni svet produkt našega organizma« (str. 91.). Nato nam predstavlja Dębicki čudne matematike-idealiste: Czermaka, Leydena, Brückeja, Heringa, Rokitanskega, Gaussa, Riemanna, Zöllnera. Pelje nas v »pozitivno« Francijo, in kaže, kako so v skrajni idealizem zabredli Lyon, Barnout, Flammarion, Amiel, spiritist Gibier.

To vrsto sklepa Du Bois Reymond, ki kliče: Ignoramus et ignorabimus O skrivnostih sveta, o bistvu stvari, o duši, o nadčutnih stvareh ne smemo niti soditi; ničesar ne vemo in ne bomo vedeli nikdar, ker ne moremo vedeti.

Hudo obsoja Dębicki to znanost. Sleparstvo, katero uganja liberalna vêda z »mislijo svobodno« prispodablja panamski aferi.

A pisatelj gre še dalje in preiskuje učinek tega bankrota. Sledi mu dekadentizem v literaturi, v morali, v veri. Na razvalinah modroslovja se šopiri nihilizem. Med »prosvetljenim« občinstvom se širijo — babjeverski nazori. Ravno tam, kjer so vero popolnoma zavrgli, v modernih Babilonih, najbolj cvete sleparstvo in praznoverje. Kratko si ogledamo novi budizem, in potem nas vêde pisatelj med spiritiste. Največji duhovi, ki gojé ono vêdo, katera neče poznati niti Boga niti hudiča, stojé pred njim, kakor pred nerazrešljivo uganjko. Zöllner, Wallace, Gibier omahujejo med materijalizmom in spiritizmom; celó »veliki« Wundt je v zadregi, in Hartmann si ne zna pomagati.

Skozi cel labirint protislovnih zmot nas pelje pisatelj, jasne podobe nam ne pokaže nikjer. Ime za imenom, zmota za zmoto se vrsti v nepregledni vrsti. Izredno temeljito poznavanje cele novejše modroslovne in teozofične literature se mu ne more odrekati; a rabna je knjiga samo za onega, kateremu so mnogoštevilni modroslovni sestavi v glavnih potezah že prej znani. Inače bi dobil čitatelj o marsikaterem pisatelju zeló čudne pojme. Treba je imeti pred očmi namen pisateljev, potem se razumejo njegove, često na prvi pogled čudne sodbe, n. pr. »Eter na etru, z etrom naslikan — to je

slika skeptične vede, katero si je s trudom sestavil absolutni racijonalizem.« Resnične pridobitve novejše vede pač ne zaslužijo take obsodbe, a če pomislimo, da je logična podlaga vede prava noetika, ki nam daje zaupanje v našo spoznavno zmožnost in v objektivno istiniost razumskih načel, reči smemo, da je novejša veda sezidana res na slabem temelju. Pisatelj pa ne popisuje zgradbe, ampak preiskuje samo, kak je temelj, na katerem zgradba stoji.

Knjiga je izvrstna apologija krščanskega modroslovja proti entuzijastom »misli svobodne«. S skeptikom ni mogoč znanstven boj, ker ne prizna trdnih načel, pravi pisatelj. Edino orožje, katero imamo proti njemu, je »deductio ad absurdum«. To orožje pa vihti Dębicki neusmiljeno nad vedo, ki se je razvila pod zaščitjem umskega in verskega liberalizma.

Knjiga je izšla na ruskem Poljskem. Ker se je med Ruse in Poljake ravno iz nemških vseučilišč zasejalo največ strupenega semena, je dobro, da se jim pokaže absurdni temelj, na katerem stojé oboževatelji one »misli svobodne«, ki je svobodna le od logičnih in nravnih zakonov, a podvržena neštevilnim predsodkom, in katera v ustih premnogih, ki delajo »resnico«, kakor se jim zljubi, ne pomeni nič druzega, nego z bleste̊čimi frazami zakrit — bankrot modroslovja.

Evgen Lampe.

„Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Čast druha. Kosmologie se zvlaštnim zřetelem k moderním vědám přirodním. Napsal dr. Josef Pospíšil. Brno 1897. — Veselo je, da se tudi med Slovani duhovi vedno resneje pečajo z modroslovnimi vedami, zlasti z modroslovjem krščanske preteklosti in grškega velikana Aristotela. Vsled žalostnih razmer smo prišli v skoro popolno duševno odvisnost vse razdevajoče nemške filozofije. Čas je, da odvržemo nedostojne duševne verige in se upremo takemu jerobstvu s samostalnimi proizvodi krščansko-slovanskega duha. Prav s tega stališča je za slovanske modroslovce Aristotelova filozofija najprikladnejša. V nasprotju s Platonovim kozmopolitizmom ostane Aristotel vedno v mejah svoje grške domovine in njegova velikost je med drugim tudi v tem, da je umel specifično grški element povzdigniti do občečloveške, svetovne veljave. Komur je mar pravi kulturni napredek slovanskih rodov, ne sme kozmopolitičnih nazorov in življev spravljati v svoj narod, izpodrivajoč njegovo osebnost, marveč osebno lastnino je treba očistiti, požlahtniti in povzdigniti do veljave med kulturnimi narodi. Zatorej pozdravljamo z veseljem vsak korak na filozofičnem polju, zlasti v aristotelsko-tomističnem duhu. — Poljaki imajo znamenite krščanske modroslovce n. pr. p. Gorniziewicz i. dr., med Hrvati deluje v tem oziru marljivo profesor in akademik dr. A. Bauer, ki je poleg manjših spisov podal svojim rojakom že naravno bogoslovje in ontologijo.

Pri nas na Slovenskem je znano vsakomur, koliko zaslug si je pridobil v modroslovju naš neumorni pisatelj dr. Lampe. Posebno bujno se pa razvija krščansko modroslovje v Čehih. Na praškem češkem vseučilišču predaje tomistično modroslovje učeni profesor dr. Kadeřávek, na nemškem pa dr. Willmann. Najzdamenitejši češki tomist je pa dr. Pospíšil, kanonik v Brnu.

Ta je zaslovel že tudi izven domovine, on je iz Avstrije prvi ud rimske akademije sv. Tomaža.

Že l. 1883. je izdal materijalno logiko, noetiko in splošno metafiziko, za katero je žel vsestransko priznanje.

Zadržan z drugimi opravili in vrh tega bolehav, je šele letos — po štirinajstih letih — izdal II. del svoje filozofije, kozmologijo v dveh zvezkih, ki obsegata 1192 strani.

Svoje delo posvečuje zlasti češkim bogoslovcem, hoteč jim pokazati, da krščanstvo, katerega službi so se posvetili, stoji na mnogo trdnejših znanstvenih tleh, kakor vsi moderni materijalistični in panteistični zistemi. Zatorej pravi v uvodu, da bo glavni predmet in cilj njegovega dela pokazati, da se eksaktno moderno naravoslovje popolnoma strinja z osnovnimi nauki krščanstva, le naravoslovna slutvoveda mu nasprotuje. Pisatelj obdeluje kozmologijo v najširjem zmislu, zatorej razpravlja tu in tam o stvareh, ki strogo ne spadajo v kozmologijo, ampak v naravno bogoslovje, etiko, socijologijo itd.

Prvo vprašanje, ki se v kozmologiji vsiljuje mislečemu duhu, je: kaj je svet, kaj so telesa, iz česa so?

To vprašanje obdeluje v I. delu na 246 straneh. Prav po tomistični metodi navaja najprej različne starejše in novejše zisteme, ki so reševali to vprašanje: atomizem in dinamizem. Potem prestopi na pozitivni del in razlaga peripatetični nauk o tvari in liku (materia et forma). Resničnost tega nauka dokazuje obširno iz bistvenih izpremememb v telesih, iz njih naravnih (fizičnih) lastnosti, iz gibanja in fizičnih sil. Dalje govori v tem odstavku o neizpremenljivosti naravnih zakonov, o razmerju med fiziko in metafiziko v peripatetičnem modroslovju in napósled še primerja Aristotelov nauk z atomističnim. Prav v tem odstavku je težišče cele kozmologije, tukaj je tudi razpotje med Aristotelovo in moderno filozofijo. Nauk o tvari in liku je uprav karakteristična posebnost peripatetičnega modroslovja, vendar je pisatelj nekoliko preveč povedal, ko pravi: »Můžeme směle říci, že v nauce peripatetické o formě a materii t k v í t ě ž i š t ě filosofie aristotelsko-scholastické« (str. 132, I.). To velja le za kozmologijo; temelj pa, na katerem sloní cela zgradba velikanskega aristotelsko-tomističnega zistema, je nauk o d e j a v n o s t i in m o ž n o s t i (actus et potentia). Na to se opira tudi sam nauk o tvari in liku.

Aristotelski pojem o tvari in liku je tako močno utemeljen, da se mu niti najodločnejši nasprotnik ne more izogniti. Sam Louis Büchner stoji s svojima »Kraft und Stoff« nehoté na peripatetičnih tleh (ἐνέργεια καὶ ὕλη). Nasprotje med atomizmom in aristotelizmom tudi ni tako veliko; treba je le prav umeti in uporabljati obojni nauk. Pisatelj nikakor ne posnema skrajnih skolastikov, ki odrekajo atomizmu vsak pomen, ker pravi: Ko bi hoteli zavreči atomizem, morali bi zanikati mnoge sijajne pridobitve v naravoslovju. Peripatetično modroslovje tudi samo poudarja deljenje teles v majhne delce, toda tudi pri najmanjših delcih srečavamo tvar in lik. Kjer tedaj izkustvene vede, kemija, fizika itd. s svojim drobljenjem ne morejo dalje, tu nastopa peripatetično modroslovje z metafizičnimi sestavinami tvari in lika.

Četudi je atomizem pripomogel vedam do marsikatere pridobitve, vseh pojavov vender ne more razložiti; nasprotno pa ima tudi nauk o tvari in liku svoje težave, iz katerih se težko izmota brez samovoljnega apriorizma. — Na str. 246. začenja pisatelj z drugim kozmologičnim vprašanjem: odkod in k čemu je svet?

Dva nasprotna nazora se o tem vprašanju podita v celi zgodovini modroslovja. Eden trdi, da je poleg vidnega sveta še drugo nadsvetovno, neskončno bitje (dualizem), drugi pa, da razven vidnega sveta ni ničesar, le ta svet edini biva in biva od sebe vekomaj (monizem panteistični in materijalistični). Zvest svoji metodi zopet najprej govori o nasprotnih zistemih, o panteizmu in materijalizmu. Panteizem je dosegel svoj vrhunec v svetobolnem Hartmannovem pesimizmu in pisatelj s citati iz češke književnosti obširno dokazuje, kako je nemška pesimistična filozofija skalila duševno obzorje čeških slovstvenikov. Celó narodno-politično nasprotje tega ni moglo zapredčiti. Zadnji čas je, da se češki duh izvije iz teh pogubnih okovov.

V poglavju o materijalizmu se peča posebno natančno z darvinizmom (str. 336—592), ker je to dandanes največje važnosti. — Mnogi mislijo, da so krščanstvu z darvinizmom izpodbita tla; toda ti ljudje ne pojmijo prav ne pomena znanstvenih resnic, ne bistva krščanstva. Darvinizem prvič svojih podmen še ni dokazal; a četudi mu dopustimo njegove podmene, krščanstvo s tem ne izgubi ničesar. »Generatio aequivoca n. pr. ni niti najmanj dokazana in ko bi tudi bila, ne bi nasprotovala sv. pismu, ki pravi: naj rodi zemlja travo itd. Skolastiki so sami učili generatio aequivoca, seveda iz pomanjkanja izkustva. Razvoj vseh vrsti iz ene pravrsti, tudi ko bi bil dokazan, ne bi nasprotoval krščanskemu nauku. Vsa pravda med materijalizmom in krščanstvom se po mnenju pisateljevem vrti le okrog vprašanja, ali je stvar svetovna večna ali je pa ustvarjena v času z močjo božjo. — Po našem mnenju pa tudi večnost ali časovnost tvari ni tolikega pomena, marveč vprašanje, ali je materija od sebe (ens a se). Sv. Tomaž sam pravi, da se nemožnost večne stvari ne more dokazati in ne ovreči z nepobitnimi dokazi. Tudi ustvarjena materija bi bila lahko od vekomaj, ker Bog kot večno bitje lahko tudi od vekomaj na zunaj deluje. Drugo je pa vprašanje, ali ta nepopolna in izpremenljiva tvar more biti od sebe, dosledno ne le večna, ampak neskončno, vsemožno, najpopolnejše bitje — bog. In tukaj se mora razbiti materijalizem, ker ko bi materija bila od sebe, morala bi imeti vse ob enem, razvoj bi bil izključen. Tukaj se mora vsakateri um ukloniti neizprosni metafiziki, da je čisto jestvo (ens actu) vselej pred bitjem v možnosti (ens in potentia); ker je pa materija vedno le v možnosti k daljnemu razvoju in izpopolnjenju, torej mora biti pred njo bitje, ki je čisto jestvo (actus purus). Če se tedaj materijalistom dopusti tudi večnost materije, ne pridobé s tem nič, tvar je vendarle od drugega bitja, ki je vsaj po naravi (natura) pred njo.

Tudi tukaj kaže pisatelj, da si je prisvojil tomističnega duha. Tomistični zistem ni nikakor nepristopen za pridobitve raznih časov in ved, marveč išče povsod dobrih elementov in si jih prisvaja. Kdor

stavlja v nasprotje današnjo kulturo s tomizmom, nima pravega pojma o njem.

Pisatelj priznava tudi nasprotniku (Darwinu) velike zasluge na polju prirodnih ved, in v tem se odlikuje pred drugimi, ki brezozirno zametujejo vse, kar nasprotnik trdi in se vrh tega še zaganjajo v osebo, da niti las ne ostane na njem dober. Tako počenjanje, podmetanje slabih namenov in obiranje osebe, ne koristi dobri stvari nič, je znanosti nedostojno, nasprotuje duhu mirne tomistike in se studi vsakomu, ki le količkaj s svojo glavo misli. — Za monizmom prehaja pisatelj na dualizem, izvenkrščanski in krščanski. Obširneje dokazuje zlasti nauk o stvarjenju, kažoč, da je ta med vsemi drugimi v strogo znanstvenem oziru še najbolj razumen. Potem v posebnih poglavjih govori o ohranjenju sveta, o previdnosti božji, o svršnosti in smotrenosti v naravi in o čudežih. Naposled še primerja materijalistično-panteistični nazor o svetu s krščanskim, kar bi bilo bolj na mestu že poprej, ko je govoril o dotičnih zistemih.

V pohvalo pisateljevo omenjamo, da ima vedno pred očmi dejanske razmere in se ne spušča v prazne špekulacije. — Dasi je imel s terminologijo dokaj težav, vendar je jezik lep, slog lahek in umeven, kar tudi odgovarja tomistiki. Dela velikega Akvinca se odlikujejo s čudovito priprostostjo in jasnostjo, ker načelo tomističnega modroslovja je, vednostni zaklad storiti pristopen tudi širjim slojem. In ravno zato je potrebno, da se modroslovje obdeluje v narodnih jezikih, ne pa, da se zaklepa v latinščino. Delo Pospíšílovo je nagradila češka akademija cesarja in kralja Frančiška Jožefa I. Omikanim Slovencem prav toplo priporočamo to knjigo. Enkrat se moramo že odučiti zajemati samo iz nemške sklede. Že Stanko Vraz je nekdaj poudarjal, da bi vsak omikan Slovan moral vedeti še vsaj eno večje slovansko narečje. V znanstvenem oziru moramo biti solidarni. Knjigo priporočamo tudi tistim, ki so morda drugačnega filozofičnega mišljenja. Tolle et lege!

Dr. Fr. Kovačič.

Drobtinice.

(Kriminalna antropologija.) Meseca avgusta m. l. se je vršil v Genfu četrti shod kriminalne antropologije. Ker se tudi v Slovencih vedno bolj širijo »novi nauki«, obnovimo nekaj s tega shoda. Znamenita je bila razprava o M. Lombrosovih naukih. Ta laški fizijolog trdi, da se dadé hudodelstva anatomično in fizijologično razložiti. Razne nepravilnosti v človeškem organizmu, ki se podedujejo od krvnih prednikov, ustvarjajo ljudi — hudodelce. Lombroso preiskuje že dolgo take nepravilnosti in dokazuje celó, da je že našel anatomične in fizijologične znake za posamezne vrste hudodelcev. Tako n. pr. opisuje posebej politične, spolske, lastninske zločince. Splošno delé kriminalni antropologi pet glavnih vrst: 1. Rojeni hudodelci. Ti se nagibljejo k hudodelstvu vsled prirojenih, podedovanih čutniških nepra-

vilnosti, ki spadajo v vrsto epileptične nevroze. 2. Hudodelci iz blaznosti. Ti so pred ali med hudodelstvon duševno bolni. 3. Hudodelci iz strasti, ki so sicer precej pravilno razviti, toda pod vplivom kake družabne ali nravne strasti postanejo žrtve svoje silne duševne razburjenosti. Take strasti so n. pr. nesrečna ljubezen, žaljena čast, ljubezen do domovine, kak političen vzor itd. 4. Priložnostni hudodelci. Družabne razmere in pogoji, v katerih so rojeni, živé in delujejo, jih silijo k hudodelstvu. 5. Hudodelci iz navade, ki jih vstvarjajo zapori, policija, družabni predsodki. Ti so neposredna posledica sedanjih kazenskih zakonov. Lombroso sam se peča zlasti s prvima dvema vrstama. Svojo stroko imenuje »kriminalno antropologijo«. Utemeljil jo je s svojo knjigo »Človek hudodelec«, ki je že leta 1878. doživela drugo izdajo. — Ravno tistega leta je izdal Enrico Ferri razpravo: »Kako se dá utemeljevati odgovornost, če se taji prosta volja.« (Theorie der auf die Verneinung des freien Willens gegründeten Zurechnungsfähigkeit.) Ta mož se je kmalu potem seznanil z znanstvenimi načeli socijalne demokracije in je po njih izpopolnoval svoje in Lombrosove trditve. Leta 1883. je izdal »Socijalizem in kriminalnost«. Leta 1884. je vstopil v vrsto kriminalnih antropologov dr. Colajanni s svojo knjigo: »Socijalizem in kriminalna socijologija.« Za nekaj let je Ferri vse prejšnje podatke vporabil v svojem delu »Socijalizem in novodobna veda«.[1])

Kriminalna antropologija se je torej razvila na Laškem in je še sedaj posebno laška veda. Dve struji ločujemo v nji: 1. Ena vrsta trdi, da so hudodelci bio-psihično nepravilni ljudje. Hudodelstva so posledica ali atavističnih (rojeni hudodelci) ali patologičnih znakov (hudodelci iz blaznosti). Zastopniki te struje trdijo, da je pravoslovje le neki del naravoslovja in da pride čas, ko bodo pravniki zdravniki, ki se bodo v svojem delovanju opirali samo na fizijologijo in dušeslovje. Hudodelci potemtakem niso odgovorni za svoja dejanja, marveč so usmiljenja vredni bolniki; kazni so torej zanje krivične. Ne kaznovati, marveč zdraviti se morajo, kaznilnice se morajo izpremeniti v bolnišnice. 2. Drugi, socijalisti, pa trdé, da so hudodelstva samo nujen izraz gospodarskih razmer. Hudodelce in hudodelstva rodi družba, v kateri živé. Edina pomoč proti njim je zboljšanje gospodarskih razmer. Čim se te izpremené v socijalističnem smislu, ponehajo sama ob sebi vsa hudodelstva. Skupna last (komunizem) zemlje in sploh vseh proizvajalnih sredstev bo odstranila hudodelce iz človeške družbe.

Enrico Ferri, ki je ob enem strasten zagovornik Darwinovih in Marksovih naukov, hoče spraviti v soglasje obe imenovani struji. On trdi, da bodo v socijalistični družbi gotovo ponehala vsa hudodelstva iz navade, iz priložnosti in strasti. Hudodelci iz blaznosti in vsled prirojenih lastnosti se bodo pa zdravili kot bolniki. Sam piše[2]): »V socijalistični družbi se bodo potem, ko se odstranijo najbolj splošni in najstrašnejši vzroki boleznim, z zagotovljenimi, fizično, duševno in nravno zdravimi pogoji za obstoj posa-

[1]) Ta knjiga je izšla tudi v nemškem prevodu; ponemčil jo je dr. Kurella. Ferri pripravlja sedaj drugo laško izdajo.

[2]) Kriminelle Anthropologie und Socialismus. Neue Zeit. 1895/96. str. 459.

meznikov in družbe, vedno zdravili navadni bolniki. Ravno tako se bode ravnalo z maloštevilnimi hudodelci primerno fizično ali nravno patologičnim nepravilnostim njihovega organizma kot z več ali manj nevarnimi bolniki. Toda v socijalistični družbi so se po telesno, duševno in nravno zdravih pogojih za obstoj že naprej odstranili najbolj splošni in najstrašnejši vzroki človeškega propada, ki se najhujše in najnevarnejše izraža v hudodelstvu. Zločin, ki je bil doslej v rokah logičnih igrač pravnega spiritualizma in konvencijonalizma, bo poslej v blagodejni zdravniški skrbi »kriminalne antropologije«.

Lombroso pritrjuje tem trditvam, toda sam se bavi še vedno z anatomičnimi in fizijologičnimi zločinskimi znaki in prepušča preiskovanje družabnega vpliva na hudodelstva socijalistom. Jasno nam pa je iz vsega, kar smo navedli, da je kriminalna antropologija, naj že poudarja atavizem in patologični značaj raznih zločincev, ali pa vpliv družabnega življenja nanje, v svojem bistvu le v kazenskem pravoslovju dosledno izveden **materijalizem.**

Vsaka struja ima marsikaj zdravega zrna v sebi. Toda zaključki obeh so napačni, ker je napačen materijalistični temelj, na katerem sta sezidani. Prvo vprašanje, ki je moramo rešiti, se glasi: kakšna je človeška narava? In na to vprašanje nam odgovarja razum in božje razodetje: Človek ima netvarinsko in vsled tega nepokončljivo dušo, ki je lik njegovemu telesu. Ta duša ima dve zmožnosti: um in voljo, ki sta v svojem sebi lastnem delovanju samostojni. Tvar podaje samo pogoje njunemu delovanju, služi jima, nikakor pa ne gospodari. Umstveno spoznavanje in svobodno hotenjsko izbiranje sta popolnoma netvarinski delovanji. Po izvirnem grehu je sicer um oslabel in volja nagnena k hudemu, toda nikakor nista s tem še um in volja uničena.

Teh resnic ne priznava niti Lombroso, niti Enrico Ferri s svojimi pristaši. Njima ni človek nič druzega, nego slučajno nastala skupina atomov, brez vsake primesi kake netvarinske sile ali zmožnosti. Na tem temelju razlagata dosledno vse človeško delovanje in tudi njegove umstvene in hotenjske zmote.

Rekli smo, da je marsikaj zdravega v njunih naukih. Človek je čutno umstveno bitje. Cisto duševno življenje je v zvezi s telesnim, tvarinskim. Um je v zvezi z notranjimi in zunanjimi čutili. Čuti so pa navezani na telesne dele; kakor je vid navezan na telesni organ očesa, sluh na uho itd., tako so tudi notranji čuti, vzlasti domišljija, spomin in splošni čut navezani na svoj organ — možgane in živčevje. Če je torej ta organ bolan, je bolna tudi domišljija, spomin in splošni čut. Um pa dobiva tvarino svojemu delovanju po čutih; če torej čuti delujejo nepravilno, se javlja to tudi v umu. Od uma je pa volja odvisna; torej se kažejo zli nasledki tudi v hotenjskem delovanju. Vrhu tega je volja ozko spojena s strastmi, pojavi čutne željne zmožnosti. Ti pojavi so pa odvisni od telesnih organov. Torej nered v telesnih organih, ki so središče čutnemu življenju, pomenja nered v čutnem spoznavanju in željenju. Po vsi pravici se sme govoriti o prirojenem nagnjenju h kaki strasti: o telesnem razpoloženju k jezi, nečistosti itd., a to razpoloženje še ne uničuje svobodne volje. Samo na sebi le zmanjšuje svobodo in s

tem tudi odgovornost. Mogoče je in večkrat se dogaja, da so pri kom organi čutnega delovanja tako pokvarjeni, da ni mogoče pri njem samostojno umstveno in hotenjsko delovanje. Taki ljudje so blazni. A blaznost je le izjemno stanje in se dá lahko spoznati.

Človek kaže i v svojem umstvenem življenju ozko zvezo duše s telesom, netvarinskih sil s tvarjo, toda zato se vender grdo motijo tisti, ki trdé, da je vse človeško življenje le produkt njegovih tvarinskih sil. Izjeme, ki jih opažamo v blaznosti, le še bolj potrjujejo naše edino pravo načelo.

Sv. Tomaž Akvinski se peča z našim vprašanjem v svoji Summa theologica 1. 2. q. 51. a. 1., kjer pravi med drugim: »Kak človek je zavoljo organičnega razpoloženja sposobnejši za dobro spoznavanje, kakor drugi, v koliker potrebujemo za umstveno delovanje čutnih sil.[1])

Z ozirom na hotenjske zmožnosti pa pravi: »Nekateri so po lastnem telesnem sestavu razpoloženi k čistosti ali krotkosti ali k drugim takim lastnostim«.[2])

V tem smislu torej nimamo s stališča zdravega modroslovja in krščanske vere nič proti temu, da raziskuje veda anatomične ali fizijologične znake te razpoloženosti. Tudi Lombrosu prepuščamo v tem oziru prosto pot in se veselimo dejanjskih uspehov njegovega vednostnega delovanja. Toda vprašanje o bistvu človeške natore ne spada v njegovo stroko. In zato se z vsemi močmi upiramo, da bi — bodi si z zlobnim namenom ali samo iz zaslepljenosti — uporabljal svojo vedo v materijalistične namene. V svoji stroki je tudi Lombrosova veda opravičena, v vprašanjih, ki jih more rešiti samo modroslovje in bogoslovje, je pa Lombroso s svojimi privrženci ali zmoten abotnik, ali nevaren slepar.

Ravno tako priznavamo socijalistom, da ima na človekovo mišljenje in delovanje družba, v kateri živi, ogromen vpliv. Gospodarske razmere, vzgoja, stan vpliva nanj. A zato še vender ni človek samo svota družabnih činiteljev. Družabnost je samo ena stran natore, a nikakor ne njeno bistvo. Spoznavanje in hotenje je pač v marsičem zvezano z družabnimi razmerami, a zato še ni njihov produkt. Resnica in dobro sta neodvisni od družabnih razmer. Naj si bodo gospodarske razmere kakoršne koli, vedno ostane neizpremenljiv razloček med resnico in zmoto, zato ker je večno veljaven in neodvisen od človeka. Človeškemu umu ostane vedno resnica pravi predmet. Ravno tako je večen razloček med dobrim in slabim in dobro je edini nujni predmet človeški volji. Gospodarske razmere tega ne morejo izpremeniti. Ker so predmeti umu in volji neodvisni od tvari življenja in gospodarskih razmer, zato sta neodvisni od njih tudi zmožnosti sami — um in volja, katerima pripadajo.

Nič ne oporekamo, če Marks in Engel, Kautsky in Ferri in vsi drugi socijalisti preučavajo pogubni vpliv družabnega nereda na nravnost; toda temu se

---

[1]) Unus homo ex dispositione organorum est magis aptus ad bene intelligendum quam alius, inquantum ad operationem intellectus indigemus virtutibus sensitivis.

[2]) Sunt quidam dispositi ex propria corporis complexione ad castitatem vel mansuetudinem, vel ad aliquid hujusmodi.

moramo upirati, da pri tem tajé vsak razloček med dušo in telesom, vsako netvarinsko delovanje, vsako stalno resnico in vsako razliko med dobrim in slabim.

Vprašanje, ki smo je tu ob kratkem raztolmačili, je izredne praktične važnosti. Lombrosovi in Ferrijevi nazori se presajajo tudi v leposlovno slovstvo. Takozvana realistična šola v pesništvu in povestih ni druzega, nego leposlovna zastopnica materijalističnih nazorov in s tem tudi kriminalne antropologije v Lombrosovem smislu. Roman »V krvi«, ki ga je priobčil lanski »Zvon«, nam to jasno spričuje. S takim realizmom se razdira umu razvidna in razodeta resnica in se pripravlja pot edinemu doslednemu zastopniku materijalističnih nazorov — Marksovemu socijalizmu.

Ta praktični pomen je tem važnejši, ker bodo napačni zaključki kriminalne antropologije ostali še vedno v slovstvu in umetelnosti in med brezvestnimi agenti materijalističnih nazorov, ki v poljudnih knjižicah in člankih prodajajo ljudstvu pod imenom prave vede to, kar je ravno zmotno pri nji. Taka bo z nazori o rojenem ali družabnem zločincu, kakor z darvinizmom sploh. Darvinizem je sedaj že nastopil popolnoma nova pota. Vedno varnejše in temeljitejše proučavajo naravoslovci sploh in antropologi posebej razvoj posamnikov (ontogenozo) in vedno bolj se prepričujejo, da je vednostno popolnoma neutemeljeno govoriti o tem, da se je razvoj vrst (filogenoza) vršil na isti način, kot se vrši ontogenoza iz nepopolnega zametka do dovršene živali. Veda spoznava, kako neopravičene skoke je delal v svojem prvem začetku Darvinov nauk in zato je vedno več glasov med učenjaki, ki trdé, da je v svojih trditvah, vzlasti z ozirom na človeka, napačen, vedno manj tistih, ki se ga še držé kot verjetne podmene, nobenega resnega vednostnega zastopnika pa ni več, ki bi trdil, da je popolnoma dokazan. In vendar se kolportuje darvinizem med ljudstvo od nepoklicanih šušmarjev v slovstvu in v časopisih kot dokazana resnica.[1])

Dr. Dallemagne je pri omenjenem shodu v Genfu stavil javno vprašanje: »Dà, ali ne? ali trdi laška šola, da zadostuje celota anatomičnih znakov, da se spozna kak zločinec in da z druge strani ni zločinca, ki bi ne bil določen po teh znakih?«

Ferri, ki se sme po pravici imenovati prvak kriminalno-antropologične šole, je odgovoril tako-le: »Laška šola, govoreč o rojenem zločincu, ne namerava s tem ustvarjati izključno anatomične vrste: zločinec je oseba, sestavljena hkrati zgodovinsko, dušeslovno in družabno. Hudodelstvo izvira iz treh činiteljskih vrst. Lahko se rodi kdo z zločinskimi znamenji in umrje, ne da bi bil kdaj izvršil kak zločin, — — — če se mu je zadostno upiral.«

---

[1]) Pri genfskem shodu se je že pokazalo, da tudi kriminalna antropologija med vednostnimi zastopniki izgublja vedno bolj svoj materijalistični značaj in da pač uvažujejo njene prave uspehe, ne pa njenih zmot in neopravičenih modroslovskih zaključkov. Lombroso je bil takorekoč sam s svojimi odločno materijalističnimi trditvami. Celó socijalist Ferri je moral priznavati, da kriminalna antropologija v svojem vednostnem raziskavanju nikakor ne dokazuje materijalizma. Pri tem shodu se je videlo, da le tisti uporabljajo njene uspehe v materijalistične namene, katerim je a priori materijalizem dokazana stvar.

Dr. Isidor Mans, ki je pri shodu vrlo sodeloval, poročal je o njem v »Revue neoscolastique« in svoje poročilo sklepa tako-le: »Kako naj torej sodimo o genfskem shodu z ozirom na duhovno modroslovje (t. j. na tisto modroslovje, ki priznava dušo v človeku)? — Pozabiti ne smemo, da je bila izprva kriminalna antropologija zatrjevanje determinizma in materijalizma. — V Genfu se je dokazalo, da trditve kriminalne antropologije nikakor nimajo tega namena; da se popolnoma strinjajo z naukom o svobodni volji in odgovornosti; da ga prav za prav nujno potrjujejo. — Še vedno se bode preučavalo človekovo razpoloženje za zločin. A ne namerava se več zato zatrjevati, da je to razpoloženje nagon, ki se mu ni mogoče ustavljati. Kdor ima degeneracijske znake, še ni s tem po usodi izročen hudodelstvu.«

Prisrčno nas veseli ta zaključek, ki nam izpričuje, da se je kriminalna antropologija oprostila zmotnih podmen, na katerih jo je sezidal Lombroso. Sovraštvo proti Bogu in veri je nameravalo ž njo skovati novo orožje v svojem zakletem boju. A kakor z darvinizmom sploh, tako je tudi s tem bivšim njegovim izrastkom. Vednostni zastopniki so pošteno spoznali, da zaključki, katere stavi, niso opravičeni, in so ji pri svojem shodu odkazali mesto, ki ji pripada. Na tem mestu ji želimo obilo uspehov. Krščanski modroslovec bo z veseljem motril njeno delovanje, in ž njenimi utemeljenimi in dokazanimi načeli izpopolnil in obogatil svoj znanstveni nazor o svetu in življenju. Nravoslovje in pravo bosta dobila iz nje mnogo praktičnih naukov. In namesto, da bi razdirala človeško natoro in tajila njeno duševno stran, bo temveč pomagala, da se duhu tudi pri tistih nesrečnikih, katere telesne lastnosti nagibljejo k hudemu, priborí končna zmaga. Dr. I. Ev. Krek.

(„Materijalistično svetovno naziranje.“) Dunajska »Leonova družba« je objavila v majhni, a znameniti knjižici govor, ki ga je imel slavni anatom Hyrtl kot rector magnificus o petstoletnici dunajske univerze 1864/65. Govoril je o materijalističnem svetovnem naziranju. Posnemimo nekatere misli iz slovitega govora. Materijalizem, pravi učenjak, širi se bolj in bolj. Razlezel se je zlasti v sloje, ki imajo opraviti le s tvarjo. Nadel si je odelo vede. Kar pa veda ustvari, mora tudi le veda podreti. Zato si oglejmo v svitu vede to naziranje! Ali je res duša le pojav materije? Ali je res vse dušeslovje le eno poglavje analitike o možganih, kakor trdi Broussais? Kaj pravi anatom Hyrtl? ali bolje, kaj pravi anatomija človeških možgan o tem?

Najprej možgane poznamo le malo. Poznamo raznolike stanice in brezčiselna vlakenca, a njih pomen, njih razlika sta nam le malo poznana. Materijalizmu torej slabo pristoji, da toliko govori o možganih kot o rodišču misli! Ali so poskusi na živih živalih kaj dokazali? Pomisliti je pred vsem, v kako nenaraven položaj anatomija pri živih živalih prisili svoje žrtve. Potem pa taka anatomija pač kaže, da brez polut velikih možgan izgine čutenje in zavest, in brez polut malih možgan preneha vzporedno delovanje mišic, a o tem, so li možgani tudi naravnostni budilci zavesti in misli, ali pa so samo pogoj, o tem anatomija nič ne ve. Dejali so, da sivi del možgan vzbuja duševno delovanje, a kliniki so opazili, da tudi ž njim ne izgine vedno

mislivost. Vzajemnosti med menoj, ki mislim, in med prostornimi možgani še ni razložilo nobeno ni fizijologično ni praktično opazovanje. In naposled, če se nam tudi posreči kdaj, da bodemo natanko umeli vsako stanico, njih odnos k živcem in možganom, njih kemične razlike, število in svojstva njih zrnec, vendar vkljub temu še vedno ne bodemo razumeli, kje in kako se njih delovanje izpremeni v misli. Vsa siva središča možgan so skoraj enolična, kako je to, da so sedež tako raznolikim duševnim pojavom? Možgani dveh mož so lehko enaki, odkod to, da ravno nasprotno mislita in sodita? Ali ima sanjač drugačne možgane kakor resnjak? Veda se razvija. Ali je čas prinesel možganom nove organe? Tudi to ni splošno res, da bi imeli veliki duhovi velike možgane. Filip II., Kartezij, Cromwell so priče, da tudi z majhnimi možgani lehko deluje velik duh. Kako velika duševna darovitost, pravi Hyrtl, se kaže v narodnih pesmih Jugoslovanov, in vendar imajo le ti majhne brahicefalične lobanje!

Materijalisti se opirajo tudi na primerjajočo anatomijo. Mislili so, da ima človek največje možgane. A pokazalo se je, da imajo nekateri sesavci možgane, ki tehtajo 5, dà 9 funtov, a človeške k večjemu 3 funte. V prirodi nikjer ni najti stalne vzporednosti med veličino možganov in življenskimi pojavi. Ptice imajo dosti manj možgan nego li sesavci, a njih nagoni niso pač nič manj živahni ni močni. Dejali so zopet, da treba vzeti težo možgan v primeri s telesno težo. Zopet zmota. Pri človeku je razmerje 1:48, pri miški 1:30, pri pticah-pevkah celó 1:15. Na zavoje možgan je treba gledati, so rekli. Čim več zavojev, čim večje je zavitje, tem večja umnost. A pokazalo se je, da bi bil prešič najumnejši za človekom, dalеč za njim bi še le pristopical lovski pes. Na kemični sestav se je treba ozirati, so dejali. »Fosfor, fosfor,« so zavpili. »Brez fosforja nobene misli!« je vskliknil velik materijalist. Nesrečneži! Kemična analiza je povedala — tudi kemija ima svoje ironije — da imata največ fosforja ovca pa gos! Snovi se tudi vedno menjajo; kako bi ostala zavest enotna, kako bi bilo mogoče spominjanje? Zakaj časi kakor meteor šine v duhu davno pozabljena misel? Tudi patologija ne more pomoči materijalizmu. Patologija le uči, da ni nobenega organa v možganih, ki ne bi ranjen lehko otemnil duha, a tudi nobenega, ki ne bi fizično ranjen ostal brez vpliva na psiho. Po dolgih neozdravljivih boleznih možgan se še časi zadnje trenutke ugašajočega življenja zopet vzbudi zavest.

Tako stopnjo za stopnjo sledi Hyrtl materijalistom in naposled pravi: »Če povzamem vse, si zares ne morem razložiti, kateri vednostni razlogi bi bili vzrok, da je staro materijalistično svetovno naziranje Epikurja in Lukrecija zopet oživelo. Opazovanje in izkušnja sta tako malo zanje, kakor tedaj, in po pravici čislana eksaktna metoda prirodnih ved mu ni prinesla nobene nove opore. Materijalizma uspehi ne sloné na jasnih, trdnih dokazih, ampak na drznih trditvah, kakor jih ljubi duh časa. Stalno zmagal titanski materijalizem še nikdar ni in nikdar ne bo, če resna veda ne zavrže sama sebe!«

Še mnogo drugih dokazov je nagromadil Hyrtl zoper materijalizem, tako iz vesti, iz misli svobodne, a bodi dovolj! Le eno misel še denimo sem.

Hyrtl imenuje materijalizem dušni samomor, in po pravici! Poistovetite dušo in možgane, kaj vam ostane od človeka? Kup materije za na njivo! Potem človek ni nič drugega kakor prvi sesavec v stvarstvu, le še na slabšem nego li vsa druga bitja, ker se mora še le učiti trpeti brez tolažbe, tožiti brez rešitve, in če ni učakal srečnih dni, zdvojiti in umreti brez upanja. Dajte svobodno pismo materijalizmu, ideje o Bogu ne bo več, ne vesti, ne morale, ne omike, ne časti, ne dolžnosti; življenjski smoter bo uživanje; čustva človeškega srca ne bodo drugega kakor vsak drugi živalski nagon; anarhija, ropi, upori, uboji, krvosramnosti, to bodo magna charta človeških pravic, ki jo bode proglasil materijalizem. To priča zgodovina.

Tako Hyrtl, ki mu pač nihče ne bo očital »duševne impotence«. Vemo, da je bilo to leta 1864, in sedaj pišemo 1897. A to nič ne de. Leta 1864 torej je bilo mnogo učenjakov, ki so dejali, da je materijalizem vednosten sestav, a Hyrtl jim je dokazal, da ni. Hyrtl je dokazal, da močni tok materijalizma ne izvira iz hrepenenja po resnici, ampak vse drugje. Duh časa, ki noče več priznavati pravca večnih zakonov, ki teži le po uživanju, ta duh, a ne duh vede, je premotil in osvojil tudi resne može ter jih potegnil s seboj v tok materijalizma. Materijalizem svoje sedanje moči ni prejel iz vede, ampak iz volje. Zgodilo se je zopet, kakor tolikokrat v zgodovini človeških zmot: Stat pro ratione voluntas! Dr. A. U.

Srednjeveško stališče. Plitvi duhovi, kateri z neutrudno vztrajnostjo ponavljajo izreke, ki jim jih je liberalno časopisje vcepilo, pač ne poznajo hujšega sovražnika v politiki, nego so pošasti, ki so strašile v srednjeveški temi. Zmajev, rabeljev in inkvizitorjev, ki so baje uničevali takrat človeški um, se pa ni ustrašil Edouard Crahay, odvetnik prizivnega sodišča v Bruselju, ter je, preučivši natančno vpliv cerkve in tomističnega modroslovja na pravo in na državo, kakor tudi njima sovražne zisteme, spisal knjigo z naslovom »La Politique de s. Thomas d'Aquin«. Najprej razvija državopravna načela tega velikega učenika o potrebi oblasti, o izvoru prava, o obliki vlade, o dolžnostih države. Nato pa primerja ž njimi načela Rousseauova, socijalizem in anarhizem. Izkušeni, moderno izobraženi jurist pride pa po natančnem primerjanju — čujte — do spoznanja, da so nazori svetega Tomaža veliko modrejši, nego novodobni sestavi. Spoznavši, da so ti državnopravni nazori le zaključki iz katoliškega svetovnega naziranja »angelskega učitelja«, končuje svojo razpravo z lepimi besedami: »Moja misel je ta: Iz vere onih, ki trdijo, da se osebno, individualno bivanje končuje (s smrtjo), ne moremo dobiti prave politike, ki bi nam dala količkaj varnosti zoper najnevarnejše kršenje prava. Hkrati s to globoko resnico pa moram zatrditi, da diči srednjeveško državopravno vedo svetega Tomaža Akvinskega, tudi dandanašnji, neminljiva veličastnost.«[1])

Mislimo, da je g. Crahay vsaj tolik pravoznanec, kakor Slanc, ali tolik mislec, kakor Zlogonski in drugi srditi borilci proti vedi »neminljive veličastnosti.« Evgen Lampe.

[1]) »C' est pour avoir affirmé cette vérité profonde, que la politique médiévale de saint Thomas d' Aquin reste empreinte, encore aujourd'hui, d' une impérissable grandeur.«

Kar hoče biti Slovencem »Leonova družba«, to je Belgijcem „la Société Scientifique“ v Bruselju. Njeno načelo je oni izrek vatikanskega cerkvenega zbora: »Nobeno protislovje ne more biti med vero in pametjo.« Družba deluje s spisi in z besedo. Vsak tretji mesec izdaja list »Revue des questions scientifiques« (Obzornik znanstvenih vprašanj), kateri je že zelo razširjen in tvori vsako leto dve debeli knjigi, in »Annales« (Letopis), ki prinaša poročilo o društvenih sejah, o izvirnih znanstvenih delih društvenih članov itd. Znanstvene seje so razdeljene vsako leto na tri dobe: januvarija in oktobra meseca zborujejo učenjaki po en dan, teden po nedelji Quasimodo pa tri dni. Shajajo se tu učenjaki raznih strok in narodnosti, združeni le po ljubezni do resnice. Pri letošnjih predavanjih so bile med raznimi strokami zlasti častno zastopane: fizika, matematika, zoologija, zgodovina. Glavni tajnik Mansion je imel torej prav, ko je rekel v svojem poročilu, da družba uresničuje ono misel, katero kaže alegorija na grobu Pasteurjevem. Tam je upodobil kipar štiri angele z razpetimi peruti, ki pomenijo Vero, Upanje, Ljubezen in Vedo. To je pravo in častno mesto za vedo. Evgen Lampe.

(IV. mednarodni znanstveni shod v Freiburgu.) Dné 16. avgusta se je vršil le-ta znameniti shod. Zbralo se je do sedemsto mož učenjakov. Shod je pozdravil častni predsednik škof lozanski dr. Deruaz. Ideja njegovemu govoru so bile besede sv. očeta Leona XIII., ki jih je izrekel otvorivši vsemu svetu vatikanske arhive: »L'Eglise catholique ne craint pas la lumiere! — Katoliška cerkev se ne boji luči!« Predsednik baron Hertling je govoril o katoliški vedi. Ko pravimo katoliška veda, dejal je, mislimo vedo katoliških učenjakov, ki ne poznajo v zgolj znanstvenih vprašanjih drugega pravca, kakor pravec splošnega vednostnega umovanja, ki so pa tudi trdno prepričani, da med vedo in vero, če sta le pravi, ni mogoče nobeno nasprotje. V odsekih so se potem vršile najraznoličnejše razprave, zakaj več nego tri sto znanstvenih spisov je prejel odbor. Omenimo le nekatere. Dr. Delfin Donadin, profesor iz Barcelone, je govoril o vplivu katoličanstva na človeško družbo (L'influence du catholicisme dans la société au point de vue scientifique, litteraire et artistique). Prof. Mariano Macia: Scientiarum naturalium cognitio nec non studiorum orientalium constituit hodie firmum propugnaculum adversus incredulitatis impugnationes. — Iz modroslovnega odseka: Prof. Bach iz Monakovega: La logique d l'enfant; profesor Kaufman iz Lucerna: Die Methode des mechanischen Monismus; profesor Munnynck iz Lovanja: Notes sur l'atomisme et l'hylémorphisme itd. — Iz pravoslovnega in socijalnega oddelka: Vseučiliščni profesor dr. Béchaux iz Lille: O zlorabi javnega kredita in o mednarodnem varstvu hranilništva; dr. Durand, advokat iz Liona: Les caisses rurales Raiffeisen en france; profesor Sweeny iz Amerike o socijalni vedi, o veri in blagostanju narodov itd. — Iz jezikoslovnega oddelka: Profesor dr. Bros: De latini sermonis constructione; profesor Iuget: Essai sur la prononciation du latin; profesor dr. Kralich z Dunaja: Der Nachlass des Sokrates itd. — Iz naravoslovnega oddelka: Profesor Grecnouch: Le microscope orthomorphique; profesor

dr. Salse: Traitement par l' electricité itd. — Iz drugih oddelkov omenimo le iz govora profesorja dr. Luke Jelića iz Zadra zgodovinsko važno: O zakladnici stolne cerkve v Novem v Dalmaciji. Le te raznolike razprave iz vseh strok človeške vede najlepše objasnujejo besede Leonove: L' Eglise catholique ne craint pas la lumiere! — Veri in vedi!

(Dittes — „vzornik“ avstrijskih učiteljev?) Meseca julija se je vršila v dunajskem Novem mestu skupščina nemških avstrijskih učiteljev. »Ta skupščina, kakor piše »Učiteljski Tovariš« (št. 16. in 17.), je pred vsem pokazala, da je večina nemških učiteljev jako nacijonalno fanatična, da je nasprotnica klerikalizma, nasprotnica podeželenja ljudske šole in gorka zagovornica svobodomiselnosti. Skupščina je protestovala proti Gessmanovi nameri, da bi angaževal duhovščino za špijonažo in denuncijantstvo, — proslavljala je spomin svobodomiselnega in demokratskega pedagoga Dittes-a, katerega ideje so zašle še premalo med učiteljstvo...« Ker se zdi, da je tudi »Učiteljskemu Tovarišu« v srce segel klic »Dittes allerwege«, »Dittes für und für«, ne moremo si kaj, da ne bi zopet in zopet dvignili glasu. Morda res s tem rušimo zlogo, a kakor smo že zadnjič rekli, naše sveto prepričanje je, da taka zloga ni nič prida, če ni smeti povedati ni resnice. Resnica pa je, da Dittes ne more in ne sme biti vzornik avstrijskih učiteljev.

Kakor lepo razlaga v »Slovencu« (št. 199) J. M. Kržišnik, — »šola deci!« »Kakor ni ljud zaradi uradnikov, ampak uradniki so zaradi ljuda, tako tudi ni učilnica zaradi učiteljev, niso otroci zaradi vzgajateljev, nego šola in učenik, oba sta zaradi otrok in za otroke. Zato imajo prvo in glavno pravico odločevati o javnih učiliščih roditelji, bodi si naravnostno, bodi si nenaravnostno. Njih deca hodi v šolo, njih biser, njih zlato, njih ljubezen. Oni imajo pravico in dolžnost skrbeti, da se prav vzgojé, zakaj prav oni bodo dajali še poseben račun o njej. In oni tudi s svojimi novci vzdržujejo šolo. Dvojno krivico bi jim delal, kdor bi jim kratil, kar jim gre.« Šole namen pa je zakonito nravno-verska vzgoja; vera roditeljev in otrók je katoliška, torej bodi tudi vzgoja taka. Katoliška vera bodi podlaga nravni vzgoji naše dece!

Toda, ko bi tudi kdo ne pristal na povedane razloge, posledici bodo slovenski učitelji ipak pritegnili, saj je bila ta posledica v glavni skupščini »Zaveze slovenskih učiteljskih društev« dnė 5. vel. srpana 1897 v Celju »z burnim odobravanjem soglasno« vsprejeta: »Slovensko učiteljstvo je za versko šolo, kakoršno že imamo, namreč: Ves pouk naj je prešinjen, kakor dozdaj, z nauki sv. vere!«

Vzornik avstrijskemu učiteljstvu potemtakem more in sme biti le mož, ki je neustrašno, dosledno, neizprosno stal na tem stalu.

Tak mož pa ni bil Dittes nikdar nikoli!

Najprej Dittes sploh ni bil mož, kakoršen bodi mož. Dr. Kolatschek, eden izmed tistih, ki so leta 1868 šli iskat na Nemško odrešenika in so našli v Gothi Dittesa, sam kakor Dittes liberalec in protestant, se je uveril

pozneje, da je Dittes mož brez značaja in brez vesti, sebičen, častiželjen kovar. Kar je še hujše, dr. Kolatschek mu je opočital, da se z resnico grdo gledata.[1]) Taka svojstva pa pristojé najmanj pedagogu — vzorniku.

Potem je Dittes v prekem nasprotju vsaj s slovenskimi učitelji.

Pri glavni skupščini v Celju so se odločno potegnili tudi za učiteljico, kar je prav, dasi morda ni bilo ravno povoda za to. Ebenhoch pač ni mislil jemati učiteljicam kruha. A vprašajmo Dittesa, kaj pravi on o učiteljicah! Dittes pravi, da je učiteljica »bitje, ki še ni doseglo namena ali pa ga je že izgrešilo«. Učiteljicam tak mož po naših mislih ne more biti vzornik, niti njim, ki še priželevajo učiteljicam bitje in žitje.

Učitelji na celjskem shodu so se močno razhudili o nakani »klerikalcev«, da bi učiteljstvu naložili tudi veroučiteljevanje. J. M. Kržišnik je tudi to objašnjeval v »Slovencu«. A zabeležiti je, da so slovenski učitelji tudi v tem v opreki z Dittesom. Znano je, da je Dittes pripisal v statut za dunajski pedagogij: »Nikdar ne sme noga duhovnikova prestopiti učilišču praga.« Še le, ko so mu brzojavili, da taka opomba ne sodi v statut, je opustil svojo zahtevo. Toda še v svojem vzgojeslovju uči, da gre veroučiteljevanje svetnim učiteljem, a ne duhovnikom. »Dokler pa je religija pod duhovniško samovlado, naj se verouk do cela opusti!«

Slovenski učitelji so soglasno vzprejeli na celjskem shodu izjavo: »Slovensko učiteljstvo je za vzajemno in složno delovanje s častito duhovščino na polji ljudskega šolstva, izomike in napredka v prospeh slovenskega naroda.« Dittes bi si ne mogel kaj od sramu in jeze o taki izjavi slovenskih učiteljev. Dittes je dejal: »Učitelj je pedagog, duhovnik teolog. Med racijonalno pedagogiko in konfesijonalno teologijo so neprestopne razlike. Brezumno početje je, znamenje duševne in nravne onemoglosti, če kdo hoče ta nezdružna nasprotja zediniti. O občnih cerkvenih in pedagogičnih razmerah ne more svojemu izpovedanju zvest in goreč duhovnik vzajemno delovati s pedagogično izobraženim vestnim učiteljem, ne da bi naravnostno ali nenaravnostno drugi drugega pobijala. Kakor duhovnik ne more zatajiti v verouku svojega svetovnega naziranja, tako tudi učitelj, če je značajen, ne more zatajiti svojih misli v jezikovnem, zgodovinskem, zemljepisnem in prirodopisnem pouku.« Dittesu bi se torej zdela slovesna izjava slovenskih učiteljev »brezumna in znamenje duševne in nravne onemoglosti«. Ali more biti tak mož — vzornik avstrijskim učiteljem?

Vse te razlike in opreke med Dittesom in slovenskim učiteljstvom pa le potekajo iz načelnega nasprotja, ki je med njimi.

Slovenski učitelji pravijo: »Ves pouk naj je prešinjen, kakor do zdaj, z nauki sv. vere« in mislijo pač katoliško vero ali pa vsaj kako pozitivno versko izpovedanje, Dittes pa je bil zoper vsako pozitivno religijo. Pač pravi tudi on, da bodi vzgoja nravno-verska. Pač trdi, da »se vrlo moti, če kdo misli, da učitelj brez verouka ne more vplivati na

[1]) Dr. Kolatschek: Das Wiener Pädagogium in den Jahren 1868 bis 1881. Cf. Stauracz: Der Schlachtengewinner Dittes. Wien 1889.

verstvo dece«. Pač uči, da »so tudi v svetnih strokah verski oziri«. Pač mu je jasno, da ima učitelj celó več prilike v jezikoslovju, v zgodovini, v zemljepisju, v prirodopisju vplivati na verstvo šolske dece, nego li duhovnik, ki ima tisto malo ur za veroučiteljevanje. Vse to priznava Dittes — in njegove izjave o tem so znamenite! — a prav zato Dittes tudi izjavlja, da je razpor med učiteljem po njegovem vzoru in med duhovnikom v šoli nujen! Brez verstva šole ni, duhovnik hoče pozitivno veroizpovedanje, Dittes ga noče, evo — večen vir nujni nezlogi!

Da je Dittes res bil zoper vsako pozitivno versko vzgojo v šoli, to sam priča. Dittes v svoji pedagogiki zameta katekizem; noče, da bi vzgojila šola katoličane, luterance ali jude, ampak hoče, da vzgaja le ljudi brez nobenega strankarstva. Knjiga za verstvo naj bi bila iznimek iz spomenikov vseh verstev, »tudi iz zendaveste, tudi iz ved bramanske in budistične književnosti, iz izrekov Konfucija, iz korana . . .« To se pravi: veronauk naj bi bil nauk o »čisti človečnosti« brez ozira na Boga in posmrtno življenje; šolsko nravoslovje naj bi bilo tako zvano »lajiško«, kakor je poučujejo na francoskih šolah, nravoslovje brez pravca. Čuditi se ni, saj Dittes, dasi protestant po imenu, ni priznaval nobene pozitivne vere. O namenu človekovem pravi: »Kaj je zadnji namen človekov, tega ne vemo, a to tudi ni merodajno za vzgojo človekovo.« O nravnosti uči: »Da nravna dobrost ni človekova zasluga, niti nravna zlost njegova krivda, ampak da je oboje le usoda, o tem treznemu miselcu ni treba niti govoriti.« O svobodni volji piše: »Tako imenovane transcendentalne ali absolutne svobodne volje ni.« O verstvu: »Obraznost domišljije je ustvarila vse bajeslovje, ves svet bajk in pravljic z velikani in pritlikovci, duhovi in hudiči, sploh vse oblike praznoverja in verstva.« Sam o sebi je Dittes izpovedal: »Nikdar me ni slišal noben učenec, da bi bil dejal, da je Kristus Sin Božji ali druga Božja oseba, nikdar, da je svet odrešil. Opisal sem otrokom njegovo življenje le kot življenje plemenitega človeka . . .«

In tak mož, ki je v prekem nasprotju z naziranjem vsečihrnega slovenskega naroda in z javno soglasno izpovedjo slovenskega učiteljstva, naj bi bil pedagogom slovenske mladine — vzornik? »Dittes allerweg?«. »Dittes für und für?«

Močna je struja »dittesovanja«, in bati se je, da ne bi ta tok potegnil tudi slovenskih učiteljev za seboj. „Učiteljski Tovariš« »simpatizuje« s to strujo. Lani je preslavljal »velikana med avstrijskim učiteljstvom«, pedagoga Dittesa, in sedaj zopet v isti sapi, ko imenuje Dittesa svobodomiselnega, imenuje svobodomiselno tudi slovensko učiteljstvo. Zato želimo, da bi vsi Dittesa spoznali, preden si ga izberó za vzornika. Posledice bi bile žalostne. Zakaj to je izvestno — izpovejmo jasno, kakor je izpovedal sam Dittes! — med katoliško duhovščino in učiteljstvom, svobodomiselnim po vzoru Dittesovem, je zloga — nemogoča!

Dr. A. U.

Msgr. Duilhé de Saint Projet †. Umrl je nedavno ta neutrudni učenjak, ravnatelj »katoliškega zavoda« v Toulouse-u, kateri je prvi sprožil misel, naj

se shajajo katoliški učenjaki vseh narodov v slovesnih zborih. Živahen in podjeten, zraven požrtvovalen in velikodušen, se je lotil znanosti z vso vnemo in ji ostal zvest vse svoje življenje. Rezultat petnajstletnega truda je njegovo najboljše delo: »Znanstvena apologija krščanske vere« (Apologie scientifique de la foi chrétienne), katera je že prevedena v mnogo jezikov. Žal, da se ni mogel več udeležiti letošnjega mednarodnega znanstvenega shoda v Freiburgu (Švica). Evgen Lampe.

(Perpetuum mobile). Za malokatero stvar so ljudje še celó v novejšem času toliko truda, dela in časa uporabili, kakor v iznajdbo stroja, kateri bi sam vedno in neprestano deloval brez vsakatere zunanje pomoči. Marsikatere samo ob sebi ženijalne naprave so morale iti v staro šaro, akoravno je bil njihov iznajditelj prepričan, da je on vendarle slednjič rešil to zagonetko. Odkar je namreč teoretično dokazano, da vsakatera sila ostane neizpremenjena, dokler kak zunanji vzrok nanjo ne upliva, je ob enem tudi dokazano, da je »perpetuum mobile« v pravem pomenu besede nemogoč. Mehanično delo je vselej nadomestilo topline, toplina pa vedno izžariva, torej mora s časoma tudi mehanično delo prenehati.

Ako je pa »perpetuum mobile« v istini imaginarno, zakaj torej o njem govorimo? V novejšem času so se izvršile nekatere znajdbe, katere uporabljajo naravne sile, zračni pritisek za manjša mehanična dela. Ti stroji delajo na neveščega človeka utis pravcatega »perpetuum mobile«, ker delujejo neprestano leta in leta, dokler stroj sploh funkcijonira. Skusimo tak stroj popisati, kolikor je to brez slik mogoče.

Vsakemu omikanemu človeku je vsaj v glavnih potezah znana sestava kovinskega barometra. Kovinska neprodušna zaprta škatljica ima pokrovec iz tanke valovito zavite prožne kovinske ploče. Iz škatljice je zrak s pomočjo zračne sesalke odstranjen. Večji ali manjši zunanji zračni tlak prožni pokrovec škatljice več ali manj upogne. To premikanje pokrovca je s pomočjo vzvoda prenešeno na kazalce, ki kažejo zračni tlak na nalašč v ta namen prirejeni betvici. Ako si mislimo takošen aneroid primeroma zelo velik, bode gotovo tudi premikanje vzvodov ali kazalcev mnogo večje, in sila, s katero se vzvodi premikajo, uporabna za kako manjše mehanično delo.

Mislimo si zaboju podobno posodo iz neprožnega vlitega železa, katera ima kacega pol kubičnega metra vsebine. Krov te posode je na dveh mestih prevrtan, na katerih luknjah so nastavljene aneroidu podobne prožne škatljice. Ker bi se pa le po ena škatljica ne mogla dovolj premikati, je 6—8 enacih škatljic v sredi ena z drugo sklenjena. Notranjščina teh škatljic, ki imajo nekako podobnost s kovaškim mehom, je v zvezi z glavno posodo, na zunaj pa proti zraku popolnoma zaprta. Ako zunanji zračni tlak nekoliko prejenja, tedaj se v posodi zaprti notranji zrak raztegne, pritiska na stene posode, in, ker te ne odjenjajo, tedaj privzdigne nekoliko skupino prožnih škatljic slično kovaškemu mehu, kadar zajema sapo. Nasprotno se zgodi, ako je zunanji zračni tlak močnejši, nego v posodi zaprtega, tedaj se prožne škatljice ne-

koliko stisnejo zopet podobno mehu, iz katerega sapa uhaja. Ker zračni tlak nikdar ni dalj časa stalen, temveč se neprestano izpreminja, tedaj tudi prožne škatljice na posodi niso mirne, temveč se vedno semtertje premikajo. To neprestano premikanje se pa dá za mehanično delo vporabiti. Na podlagi te naprave sestavil je inženir Loessl uro, katero imenuje sam »avtodinamično uro«, in katere ni potreba nikda navijati. To delovanje zračnega tlaka samo ob sebi pa ni uporabno, ker je preveč neenakomerno, uporabiti se dá še le tedaj, ako se dotična moč zbere in hrani v kaki napravi, katera jo potem polagoma enakomerno oddaja. V ta namen sta pritrjena na krovu prožnih škatljic dva vzporedno postavljena železna nazobčana droga, katera ubirata med njima postavljeno zobčasto kolesce. Ubiranje je na tak način urejeno, da pri premikanji sem in tja ubira sedaj desni, sedaj levi nazobčan drog in kolesce vedno v isti smeri obrača. To kolesce pa navija navadno urno pero, kakor pri žepnih urah. Ker bi pa eno samo pero ne zamoglo uro pri dolgo trajajočem stalnem vremenu gnati, tedaj je Loessl desetero enacih peres tako med seboj združil, da se drugo pero začne navijati, ko je prvo popolnoma navito, in tretje, ko je drugo popolnoma navito itd., dokler ni vseh desetero peres navitih. Tako nakopičena moč zadostuje, da ura teče osemdeset dni. Ako bi pa zračni tlak oddajal še več moči, nego li se je porabi za navitje vseh peres, tedaj se sproži zaklopnica in iz glavne posode se izmakne toliko zraka, da vsled ravnotežja delovanje preneha. Istotako se z enacimi zaklopnicami poravna množina zaprtega zraka, ako je razlika med zunanjim in znotranjim zrakom tolika, da bi neugodno uplivala na prožnost sestavljenih kovinskih škatljic.

Drugo kolesje pri uri se ne razločuje od navadne ure, razun nihala katero se ne premika sem ter tje, temveč se suče v majhnem krogu okoli svojega ravnotežja. Seveda mora pri dobri uri biti oskrbljeno, da razlika v toplini ne more dosti nanjo vplivati.

Po teh načelih sestavljena in dobro regulirana ura ne potrebuje nikakega nadzorstva, goni jo le razlika zračnega tlaka. Enaka ura se nahaja v znanem Prater-ju na Dunaji, kjer že nad deset let mirno teče brez vsacega zunanjega sodelovanja.

Kan. J. Sušnik.

(**Živali in rastline**). Živalstvo je tako navezano na rastlinstvo, da brez njega biti ne more. Jako izvanreden slučaj bi bil pa tedaj, ako je kaka žival rastlini za njen obstanek neogibno potrebna. V južni Kaliforniji se nahaja nizko in široko razraščeno drevesce, katero tudi v največji suši vspeva, katero bi pa samo nobenega sadu ne doneslo, da ni nekega majhnega metuljčka, ki oskrbuje oploditev. Cvetni prah namreč pri tej rastlini ne more priti do pestiča na cvetji, ako se na poseben način vanj ne poklada. To opravilo pa izvršuje ravno dotični neznatni metuljček, ki s svojim rilčkom cvetni prah pobira iz prašnic in jih tlači v male votlinice na pestiču. Ob enem pa prebode plodnico in vanjo vlaga svoja jajčka, da ima zarod takoj tudi potreben živež. Drevo bi brez metuljčka ne moglo obroditi svojega sadeža, in metuljček bi brez sadeža ne mogel malim gosenicam preskrbeti živeža.

Kan. J. Sušnik.

„Kam plovemo?“

Fizična sila nas Slovencev ne bo rešila, rešiti nas more le moralna sila. Kajpada bi bilo nespametno, ko bi se mi o tem menili z njimi, ki so vrgli vse v vodo, kar nas dviga nad materijo; z njimi, ki pristajajo na definicijo Ludovika Feuerbacha: »človek je, kar jé«; z njimi, ki jim človek ni nič drugega, kakor žival, ki jim je človeštvo, kakor Renanu, »le tolpa nizkih, samogoltnih bitij, razlikujoča se od živali le z bolj premišljenim egoizmom«. S takimi, ki jim je človek le kup dušika, slepa igrača neizprosne usode, atom v vesoljstvu, ki mu vlada, kakor méni Aškerc, »moč vsemirna, moč prirodna« s trdim, neoporečnim železnim zakonom, s takimi je sploh neumno govoriti o narodovi sreči in nesreči, o narodnih težnjah, o rodoljubju. Kaj hočejo težnje, kaj rodoljubje, če nismo moralno svobodni, če nam ni dano delovati tako ali tako, če smo atomi, ki nas goni nepremakljiva, neubežna sila v večnem, nujnem vrtežu? Čemu hvaliti tega, a metati kamen na onega, hvaliti rodoljuba, a klevetati odpadnika, če ta ne more ljubiti, a oni ne more ne ljubiti? Čemu bodriti narod na moško dejanje, če bo itak bodočnost njegova le nujna faza v nujnem, večnem razvoju človeštva? »Comedamus et bibamus, cras enim moriemur!« to je edino modro poglavje v bukvah materijalizma. Z materijalisti torej ne bomo govorili. Govorili bomo le ž njimi, ki še niso izgubili vere v človeka; ž njimi, ki še hranijo v srcu vero, da je človek bitje, vzmožno podlih, a vzmožno tudi najlepših dejanj; bitje, ki lehko svobodno sledi strasti, v pogubo sebi in drugim, a ki se tudi lehko svobodno popne na višek plemenitega, delavnega moštva, v svojo srečo in v srečo vsečihrnega človeštva; bitje, ki nosi v sebi klico blažene nesmrtnosti, a ki lehko tudi na vek izgreši svoj tek. Z njimi, ki so še ohranili v srci to vero, ž njimi bo mogoča resna beseda.

Ponovimo torej še enkrat: fizična sila nas ne bo rešila, rešiti nas more le moralna sila.

Kam torej plovemo Slovenci?

»Kam plovemo«? To je veliko vprašanje, ki vedno sili na površje. Ko umira mož, ki je v valovanju življenja pozabil na vero mladih dni, »ko daje vsemu slovo, ko zapušča vse, se mu stavi na pot, kakor piše slovenski romanopisec, nova zagonetka — liki temno, neumljivo vprašanje zlovešče sfinkse: Kam plovem? . . .«[1] Pač je tedaj že malce prepozno to vprašanje. Karol

[1] Ljub. Zvon XVII. 653.

du Prel vsaj pravi, da je pravi »znanstveni škandal«, da človek, krona zemeljskega stvarstva, še tega ne ve.[1])

A ne le poedinci, tudi narodi, če jih je skrb napredka in blaginje, morajo sedaj pa sedaj postati ter se vprašati: Kam plovemo?

Kam plovemo? Nam se zdi, da v propast!

Naš narod izgublja moralno silo, in brez moralne sile so propali veliki narodi in še propadajo, kamo li ne naš narodič. O francoskem narodu piše sam Renan: »Stare vere ni več. Omikanci so iz prejšnjega idealizma rešili le neki surogat. Vsi živé še pod vplivom starih navad. Podobni smo živali, ki ji je fizijolog izrezal možgane, a ki vendar še vrši nekatere življenske funkcije, ker je bila nanje navajena iz mlada. A to instinktivno gibanje bo vedno slabejše in bo slednjič nehalo. Kaj potem?« Tako se vprašuje Renan in ne vé odgovora, ali boljše vé ga, a noče ga zapisati, ker je usoden za Francijo. Slôve namreč: popolna propast! Popolna propast, če se nesrečni narod za časa ne zavé, kam plove!

Če se je bati propasti mogočnemu narodu, kako bode brez moralne sile živel naš narod, ki mu znameniti pravniki (n. pr. dr. Gumplovicz v svojem državnem pravu) ne brez uvaževanja vrednih razlogov odrekajo še celo ime »naroda«. In vendar je žalostno dejstvo, da gine v našem narodu moralna sila. Ali bode to pojemanje zapretila nova sila socijalnega gibanja, ne vemo. Vsekako je dobro, če smo si v svesti, kam plovemo.

Kaj pa je tega krivo, da gine in mine v našem narodu moralna sila? Poleg drugih, zlasti ekonomičnih in političnih razlogov, zdi se nam, da je mnogo kriv žalostnega dejstva neki drugi vzrok, namreč — slabo berivo, slabi časniki in slabe knjige!

Oglejmo si le, kaj naš narod bere, razmotrimo posledice slabega beriva, in menimo, da nam bode mnogokdo pritrdil, ki doslej o tem še razmišljal ni. Drugi pa so itak že prepričani o tem, a dobro je, če se tega sploh zavedamo.

Kaj bere naš narod?

Za mladino, pravijo, da je najboljša knjiga komaj dosti dobra. Mi bi rekli: za vsakega. A gotovo za vsakega, ki le bolj vzprejemlje, nego li razmatra, in taka je mladina in tak je preprosti narod, taka je večina ljudi.

Kakove knjige, kakove časnike pa bere naš narod? Preprostemu narodu je družba sv. Mohorja izvestno velika zakladnica, a ne edina. Bralna društva so zanesla tudi že med preprosto ljudstvo Jurčiča, Tavčarja (vsaj z »Ljubljanskim Zvonom«), morda sem ter tam celó Stritarja. Med časniki pa so poleg »Domoljuba« in »Dom in Sveta« močno razširjeni »Rodoljub«, »Delavec«, »Svoboda«. V vsaki večji vasi imajo tudi kak »Slovenski Narod«, ki roma po imenitnejših hišah. Po trgih in mestih beró po čitalnicah vse časnike brez razbora, morda »Danice« in »Slovenca« ne. Izmed neslovenskih listov ima častno mesto »Neue Freie Presse«. Meščanu, ki rad seda med gospodo in tolče s težavo tudi nemški jezik, je najljubša nemška židovska

[1]) Dr. Carl du Prel: Das Räthsel des Menschen.

»Preša«. Med leposlovnimi listi v malomestnem življenju prvuje »Ljubljanski Zvon«. Gospodične, ki se shajajo k jour-fixom v čitalnici, ga navadno beró. Po večjih mestih med takozvanimi omikanci gospoduje v politiki »Slovenski Narod«; med delavci, če niso ravno v krščansko-socijalnem društvu, »Delavec«; med dijaki pa zopet »Narod«. »Narod« beró tudi učenke; med delavci pa marsikdaj učenke starišem beró »Delavca«. Za leposlovno berilo v slovenščini poleg »Zvona« skrbi »Slovenska knjižnica«, sedaj že tudi »Salonska knjižnica«. Dijaki in učenke beró tudi Aškerca, Jurčiča, Stritarja in Tavčarja, poleg tega pa še nemške klasike. A po pravici bodi povedano, taki spisi se zdé sedaj že skoraj presveti in prenedolžni. Govekarjev realizem je evangelij naše mladine. »V krvi«, »O te ženske«, to so vzori, ki se o njih ogreva mladina. Zato so jim tudi že slovenske meje preozke. V Novem mestu in Ljubljani so se zasnovale knjižnice, kjer se dobivajo »romani« na posodo. Slišali smo, da se nahajajo v rokah naše mladine celo Dumas, Bourget, Mantegazza. Daudet in Zola pa sta med mladino priznana ljubljenca. Da so mnogi spisi teh pisateljev na »indeksu«, kdo se za to dandanes še méni? A to ni dovolj! Med delavce mečejo socijalno-demokratični agitatorji brezverske knjižice, naše dijaštvo pa bere Renana, Darwina in Lombroza.

To je na sploh berivo našega naroda. Na sploh pravimo, zakaj kdor vé, kaj so knjižnice-posojilnice, vé tudi, da za mesta ni mogoče ni malo določiti beriva. Take knjižnice so kakor ladje, ki dovažajo iz vseh dežel najnovejše, najpikantnejše stvari na trg. In če se ne motimo, preplavljajo romani iz teh knjižnic že tudi deželo.

A sedaj to berivo nekoliko kritično presodimo gledé na v e r o i n n r a v n o s t.

Najprej denimo sem prepotrebno opomnjo.

Vedno se nam očita, da presojamo vse slovstvo le z verskega in moralnega stališča. To je resnično, a kaj pa sledi iz tega? Nič. Če ima kako delo ozir tudi na nravnost, tudi na vero, zakaj ga ne bi smeli presojati t u d i pod temi oziri? Ali mar s tem tajimo, da nima na primer tudi estetične plati? Kako to? Ali nima ena stvar lehko več ozirov? Ali ni stavba lehko i lepa i prikladna? Tako je tudi z leposlovnimi deli. Vplivajo na estetični čut, a vplivajo lehko tudi na nravni, tudi na verski čut. Priznajmo eno, a ne tajimo drugega! Seveda je zopet resnično, da se mi ne oziramo več toliko na estetično plat, kakor pa na nravno in versko. A to je z ene strani odtod, ker se pisatelji le premalo menijo za nravni in verski pravec, z druge strani pa odtod, ker estetično plat itak vedno ocenjajo naši nasprotniki in niso skopi ni s hvalo, ni z grajo.

Zgolj estetične kritike so potrebne, a potrebne so tudi kritike z nravnega in verskega stališča. Zakaj velik je vpliv slovstva na vero in nravnost, na naziranje, hotenje in čuvstvovanje — in kdo bi tajil, da je tak vpliv tudi nekaj?

Mi ne hvalimo knjige, ki je polna slovniških pogreškov, niti časnika, ki maliči jezik, niti povesti, ki ni v njej nobene tehnike, niti pesni, ki je brez nobene plastike. Take izdelke imenujemo, kakor jih je imenoval Levstik

ali Stritar, zmašilo, nagrabek, krpež. Z Levstikom sodimo tudi mi, da misli ne smejo biti ukradene; sestava ne razmršana, kakor razdrasana ščet; lice, ne razdrapano, kakor da so ga osepnice trikrat razjedle, kakor pravi Levstik; sodimo, da često v slovenskih spisih »slovnice zaman iščeš, ter dostojne zveze časi o belem dnevi z lučjo ne najdeš«; da je »čutilo prave lepote in dostojnosti ter mera pravilne sestave silno redka« . . .[1])

A nasprotno pa tudi ne moremo hvaliti knjige, naj je nje tehnika še tako dovršena, nje plastika še tako živa, nje jezik še tako čist, naj še tako zvesto »fotografuje« ali še tako mojstersko »idealizuje«, če pa je poguben nje vpliv na vero in nravnost. Dà, če je knjiga pogubna za vero in nravnost, je le tem pogubnejša, ako je sicer mojstersko delo. »Tem bolj nevarna, je dejal Platon, čim bolj dovršena!«

Po tej opomnji se vrnimo k stvari!

»Delavec«, »Svoboda«, »Rodoljub«, »Slovenski Narod«, »Neue Freie Presse«.

Oglejmo si liberalne in socijalno-demokratične politične liste, ki imajo med našim narodom največ bravcev.

»Neue Freie Presse« je znan list. List je »večnega žida«. Beri kdo Debevčevo ženijalno dramo o večnem židu, in vedel bo do dobra, kakšna je »Preša«. Hinavska v svojem vedenju, pikantna v podlistkih, neizbirčna v novicah, brezsramna v reklami, podla v naznanilih, perfidna in nedosledna v vsem, dosledna le v skrajnem, satanskem sovraštvu do katoliške cerkve. »Preša« podpira vse štiri vogle avstrijskega liberalizma.

»Slovenski Narod« je slovenska »Preša« z vsemi slabimi svojstvi, le brez dobrih. Od početka je glasilo liberalizma po Slovenskem. Krščanstva se ne upa naravnost pobijati, ker vé, da je tako delo pri nas še nevarno. A zato pobija klerikalizem, in pod licemerskim geslom »zoper klerikalizem« se bojuje proti cerkvi katoliški, edini trdnjavi životvornega krščanstva. Smeši papeža, ruje zoper škofe, kleveta na duhovnike, s klerikalci kolne škofom udano ljudstvo; a kje je brez papeža, brez škofov, brez duhovnikov, brez ljudstva — katoliška cerkev? Za zabavo prinaša kakor »Preša« »moderne« novelice, materijalistične filozofeme, ultramoralne kritike, senzacijonalne sodne obravnave, pikantne dnevne novice, »ženitbene« ponudbe.

Kar je »Narod« za slovensko »inteligenco«, to je »Rodoljub« za preprosto ljudstvo, ali, kakor se rači izražati Dragotin Česnik, za »nerazsodno maso, katero se lahko preparira, za kar se hoče, ki drvi slepo za svojimi voditelji, kakor drvi čreda bebastih ovac za ovnom-vodnikom, če tudi v svojo pogubo«. Takisto, kakor »Narod«, tudi »Rodoljub« sovraži katoliško cerkev, a na videz pobija le klerikalizem; neutrudno seje seme pristnega liberalizma, a pri tem — kakor bi dejal slovenski pripovednik Tavčar — »hinavsko zavija proti nebu oči«. »Če bi bila klerikalna stranka v resnici katoliška in ne klerikalna — to je evangelij »Rodoljubov« — gotovo bi bilo

[1]) Levstik: Zbrani spisi V. 288.

vse učiteljstvo na njeni strani, še več, nehali bi biti na Slovenskem dve stranki, saj smo vsi katoličani.« (Rodoljub 1897. 16.) Kakor »Narod«, takisto tudi »Rodoljub« zabava bravce z ljubavnimi povesticami in ščegačnimi novicami. Posebno hlastežen je po nagrabkih iz duhovskega življenja. Kar na božjem svetu kak duhovnik zagreši, to že izvoha kako »Rodoljub« in s sočutjem pripoveduje svojim bravcem. Na vrhu napiše na primer: »žalosten konec slovenskega duhovnika«; v sredi odkriva vse njegove resnične in neresnične grehe; proti koncu ga prišteva kar »modernim Don Juanom«, a potem pobožno, kakor solznodolski »pietist« sklepa: »Tam, kjer se le redkokrat utrne kaka solza, kjer malokdaj položi kdo kako cvetlico na gomilo, tam počiva J. J. Mož je bil velike nadarjenosti in le škoda, da si ni izvolil telesnim nagibom primernega stanu. Ker je v službi iskal napačna pota, zabredel je v najlepši moški dôbi v zgodnji grob. Naj v miru počiva!«

»Delavec« in »Svoboda« sta prav za prav le en list, ki pa ima dve imeni, da lehko izhaja brez kolka štirikrat na mesec. Kar velja o enem, velja o drugem. »Delavec« je socijalno-demokratičen list, s tem je povedano vse. Socijalna demokracija poganja iz blatnih tál materijalizma in iz njih sesa strupene sokove. Zato je le dosledna, če smrtno sovraži krščanstvo, saj je krščanstvo zanikanje materijalizma. Pravi apostol tega sovraštva na Slovenskem je »Delavec«. Seveda tudi »Delavec« si ne upa pridobiti naroda — brez hinavščine. Kristus živi v srci slovenskega naroda, in kdor žali Kristusa, rani narodu srce. Zato »Delavec« molči o Kristusu, ali pa istoveti njegov nauk s socijalno demokracijo. Kakor »Narod« in »Rodoljub« pobija tudi »Delavec« le — klerikalizem, a pobija ga z vsemi pomočki. Nič mu ni svetega, ne osebno prepričanje, ne brezmadežno življenje, ne žrtvepolno delovanje. Slep je za vse to; on vidi, méni, da vidi, hoče, da vidi le hinavščino, le sleparstvo, le mračnjaštvo, le nazadnjaštvo.

Klerikalizem je po nauku »Delavca« »najhujši sovražnik ljudstvu«, »smrad, ki hoče človeka popolnoma uničiti — telesno in duševno«, »jez, ki je vzrok, da človeštvo že prej ni prišlo do spoznanja«. »Klerikalizem, pravi, je roditelj vseh hudobij in sleparij . . .« Klerikalizem je »straža kapitalizma, a treba je najprej stražo potolči, potem pride na vrsto vse drugo«. Klerikalizem je kriv »krvolitja po amfiteatrih, inkvizicije, dôbe gorja in reve . . .« Klerikalizem je kriv, »da so gorele grmade, se kovale natezalnice in druge rabeljsko-svetohlinske priprave.« »Maziljenci« so pomorili tisoč in tisoč ljudi — ad maiorem Dei gloriam.« »Resnice, pravi, se črnkarji bojé; posebna veda o naravi je v največjo škodo njihovemu obrtu . . . tistih ‚čudežev‘ ni več . . . Po receptu črnih ‚bistroglavcev‘ moramo torej vse to prikrivati ljudstvu . . .«

O veri pravi »Delavec«, da očividno nobena ne more imeti brezpogojne dobrosti in resničnosti, ker »si različne privilegovane vere v marsičem nasprotujejo«. Bogoslovje imenuje »temne teorije metafiziške in angeljske fakultete, ki še vedno zaradi svoje budalosti gotovo ‚špacira‘ na prvem oficijelnem mestu«, »obrtno učenjaštvo, banavziško mračnjaštvo«. O krščanski morali trdi, da se »čedalje bolj drobi«, da pa se »vedno bolj razširja naziranje o

nravnosti, ki sodi po vzrokih in učinkih . . .« O umetnosti uči, da se menjavajo zakoni o lepem od dôbe do dôbe, kakor se menjava tudi svetovno naziranje. »Po moderno-znanstvenem naziranju sveta se prirejajo torej tudi moderni pojmi o lepem.«

Papeže imenuje »one, katerim pod kupolo sv. Petra suflira sam sveti Duh«. Za duhovnike je zložil toliko psovk, da jih ni mogoče našteti. Duhovniki so mu »črna garda, črni klerikalci, črnosuknježi, črnoopasani tonzuriranci, fanatiki, farizeji, inkvizitorji, popi, vampirji, blagoslovljene kosti, blagoslovljeni derviši, naslednlki Kajfeža in Pilata, klerikalni maziljenci, farška svojat, od svetega vinskega duha navdihnjeni možje . . ; konjski odpadki so vredni, da se jih vrže na njivo, a klerikalci — kamen na vrat — v smradljivi kanal gnojnice . . .«

Za zabavo svojim bravcem — delavcem in težakom, ženam, mladeničem, dekletom in otrokom — je preložil in »predelal« pamflet: »Spoved papeža Alexandra VI.« Samo en prizor:

Papež Alexander skoči pokonci: »Vera, vera! Kardinal, mar verujete v boga?«

»Kako zamorete Vi o tem dvomiti?« vpraša prestrašen kardinal.

»Dà, danes pri postelji umirajočega, kojega bledi obraz spominja Vas na Vašo visoko starost. Ali včeraj, včeraj pri bogato obloženi mizi se niste spominjali na to. In na dan, ko bodete postali papež, ne bodete vsled prevelikega veselja niti mislili na boga.«

»Eh, kaj vendar misli Vaša svetost, o meni?«

»Jaz se spominjam samo na neko pojedino in pijančevanje, ko se je jedlo in pilo, da je kar vse raz mize teklo; bilo nas je enajst kardinalov. Vsakdo izmed nas je že izpraznil več bokalov, kajti zmernosti nismo poznali. II koncu pojedine pride nekomu v glavo misel gledé vere, in vpraša v šali, ako ima kdo izmed nas kako vero. Uganite, kardinal, kaj smo odgovorili? Jaz sem bil gotovo v zadregi, kaj bi odgovoril. Deset jih je odločno odgovorilo: ne! Edini izmed nas pravi: mogoče! Njegov sosed misli, da je tisti edini en bokal manj izpraznil. Pijte! se je klicalo od vseh strani. On je pil znova, ali na opetovano vprašanje je odgovoril: kaj vem?« . . .

Drugi prizori so preostudni, da bi jih le omenili.[1])

Znano nam je pač dobro, da so bili tedaj za cerkev žalostni časi, in da je bilo življenje Aleksandra VI. res omadeževano,[2]) a tukaj le stvarno presojamo, kaj nudijo listi bravcem v zabavo. »Delavec« s satanskim veseljem voha zlasti za gnilobo, ki so je krivi nevredni duhovniki, in s satanskim veseljem jo odkriva svojim bravcem, češ: glejte jih, taki so!

---

[1]) In to piše tisti »Delavec«, ki je bobnal, kako »strašno svinjarsko« pohujšujejo duhovniki mladino, ker so postavili v izpraševanje vesti vprašanje: »ali si kaj nečistega mislil, storil?«

[2]) Novejša zgodovina pa je tudi dognala, da je največ tega, kar pišejo o nesrečnem papežu, le zgodovinska laž. Posebno je laž, kar piše »Delavec, da je bil še kot papež pijanec, brezverec. Resnica je marveč, da je bil kot papež strogo zmeren, delaven in goreč za čistost sv. vere.

Aškerc, Jurčič, Stritar, Tavčar. — Nemški klasiki.

V leposlovju gospodujejo med domačimi pisatelji Aškerc, Jurčič, Stritar, Tavčar, zadnji čas tudi Govekar z realisti-sodrugi.

Aškerc je po našem mnenju mojster v tehniki in plastiki, a ideje njegove so brez dvojbe racijonalistične in panteistične. Pod odelom jutrovskih basni in legend razklada svoj verski liberalizem, zanikuje nezmotnost razodete vere, slavi misel svobodno, taji vsako avktoriteto. Vse eno mu je Kristus in Buddha, krščanski Bog ali Brahma, saj so po njem itak vsi le basni in tvori človeške domišljije, le pesniške fikcije. Bog mu je vesoljstvo, a človek je vesoljnosti — atom.[1]) V pesem »Jaz« je položil ves svoj evangelij, svoje svetovno naziranje:

»Kdo sem? Kdo pač razreši dvom?
Vesoljnost jaz sem, ti — atóm . . .
Jaz moč vsemirna, moč prirodna.
In tebi, človek, moč, usodna . . .
Sedaj sem Brahma, stvarnik tvoj,
Ustvarjam z modroj ti rokòj,
Svet poln življenja, velekrasja,
Svet poln razuma in soglasja.
A zdaj sem Siva, ki ta svet
Prevračam v kaos divji spet.
A nisem Brahma, niti Siva,
Le moč prirodna jaz sem živa!

In ne ustvarjam ti svetóv,
Ne uničujem jaz jih vnóv —
Le gibljem se brez prenehanja,
Od vekov večno brez prestanja . . .
Ne vem, kaj je življenje, smrt,
Neznana srd sta mi in črt,
A tudi ne poznam ljubezni;
Ne vem, kaj je dobrost in zlost,
Ne vem, kaj greh je, kaj svetóst,
Poznam le — zakon svoj železni;
Nepremakljiv, strog, večen je
In trd, neoporečen je! . . .«

To je gol panteizem ali pa materijalizem. O priliki »Aškerčevega večera« v Gradcu je pisal »Delavec« v imenu slovenske mladine, ki je preslavljala Aškerca, med drugim tudi to-le: »Aškerčeva zvezda sveti tako blesteče v temnonočni, zlatapolni ostrog krščanstva, da se črnoopasani tonzuriranci prekopicavajo v njenem jasnem sjaju. Naravno! Saj so slavnega Galilei-a tudi imenovali brezverca, prenapetneža, heretika vsi oni, katerim pod kupolo sv. Petra suflira sam sv. Duh. Kaj čuda, če je tem dervišem Aškerc revolucijonarec, brezbožnik itd., ki jim on vendar trga krinko raz obraza, njim, ki za zlat denar in mastne trebuhe rešujejo človeštvo že skoraj celih 2000 let! Velike so Aškerčeve ideje, ki obsezajo celo človečanstvo in slovanstvo, prevelike so pa, da bi jih vi razumeli, ki imate interes, da svoje možgane ravnate po srednjeveških »špehih« . . ., a mi se ne brigamo za fanatiški krik blagoslovljenih dervišev!«

To dokazuje, da tudi akademiška mladina ne vidi Aškerca v — katoliškem taboru!

Stritarjevi spisi so prekvašeni s šopenhaverjanstvom in prepojeni s sentimentalnim svetožaljem. Stritar lepo piše, a marsikaj ni lepo, kar piše; zakaj kakor pravi po pravici Plutarh,[2]) ni vse eno, posnemati lepo (τὸ καλόν) in lepó (καλῶς) posnemati. Sploh je trpka sicer, a resnična sodba dr. Mahniča

[1]) Beri o Aškercu izborno razpravo v R. K. VIII. pag. 373. ss.: Anton Aškerc. Leposlovna in kulturna črtica.

[2]) Kako beri mladenič pesnike c. 3.

o Stritarju: »Dôba Stritarjeva v slovenskem slovstvu je dôba — fraz. Krščanstvo njegovo — fraza, usmiljenost njegova — fraza, slovanstvo njegovo — fraza, socijalstvo — fraza!«[1])

V Jurčiču je mnogo lepega, nekaj pristnega idealizma in zdravega realizma, a vse ipak ni, kakor bi moralo biti. »Rimski Katolik«[2]) ni po krivici očital Jurčiču, da se je sem ter tam izprevrgel v pravega »modernega« naturalista, ki mu posebno prija — gniloba. Povesti, kakoršne so »Mož in pravica«, »Dva prijatelja«, »Grad Rojinje«, »Hči mestnega sodnika«, »Lepa Vida«, »Bela ruta, bel denar« so zasnovane na motivih, ki niso etično lepi, in imajo prizore, ki so naravnost nemoralni in nemoralno opisani.

Dr. Tavčar je z bujno domišljijo nadarjen pripovednik, a njegovo naziranje pronica fatalističen pesimizem. Neukrotna hotljivost, divja strast, podel egoizem giblje vse, a nad vsem je brezčutna usoda. Človeštvo drvi naprej, a kam, nobeden ne ve. Če je ustvarjeno, méni pisatelj, je ustvarjeno, da trpi.

O nemških klasikih pravi Gervinus: »V našem slovstvu ni nobenega znamenitega moža, ki ne bi bil vrgel od sebe spon pozitivne vere!«

Zola, Daudet. — Govekar.

Kaj naj rečemo o Francozih Zoli, Daudetu in o njih slovenskem epigonu Govekarju?

O Zoli denimo sem kar sodbo Stritarja, ki mu izvestno nihče ne bo očital »mračnjaških« nazorov! V Zolinih spisih, pravi Stritar, »je vse popačeno, črvivo in gnilo; staro in mlado, moški in ženske, gospod in delavec, vse se valja po blatu . . . Kar mislijo in čutijo, kar govoré in počnó ti ljudje, vse samo blato in smrad! Iz gnojne gomile požene časi tudi kaka plemenita cvetica, po tem gnoju bi kaj takega zastonj iskal. Nedolžnost, poštenost, plemenitost tu še po imeni niso znane! Otroci pridejo tu telesno in duševno izprijeni na svet. Kako tu živé med seboj možje in žene, dečki in dekletca, kako govoré, kaj počnó, o vsi ti nesramnosti ne žugnem besede; in ko bi hotel, ne morem, ne smem . . . Dà, mnogo se more zlasti pisatelj učiti iz Zolovega romana, če že druzega ne, učiti se more iz njega, kaj je grdó! — Kaj pa veliko množico posebno mika v Zolovih spisih, kaj je knjige njegove zlasti tako razširilo in razneslo po svetu, to si bralec sam lahko misli; o taki žalostni stvari jaz nerad govorim . . . In če že Zola res misli, da nam mora s tako strašno brezčutnostjo, grozno mirno objektivnostjo popisovati današnje življenje, ali zakaj je popisuje s tako surovimi, tako ostudnimi besedami, kakoršnih ni slišati pri nas iz ust nesramnih vlačug in žganja pijanih potepuhov! . . . Zola naj reče, kar hoče, to ni druzega nego grda, umazana spekulacija . . . Vsakega poštenjaka sveta dolžnost je na vso moč pobijati tega nesrečnega človeka kakor najhujšega sovražnika človeške družbe. Kakor ljudomorni kugi, tako naj bi vse dežele svoje meje zaprle

[1]) R. Katolik I. 378.
[2]) R. K. IV. 231.

njegovemu strupenemu blagu!«[1]) In če še Stritar ne zadoščuje, vprašajmo velikega sovražnika vsakega verstva, racijonalista Scherr-ja, kaj on méni o Daudeti in Zoli! Daudet in Zola sta po njegovem mnenju »realista v superlativu«. Daudet, pravi Scherr, računi v svojih spisih le z dejstvom, da je občinstvo »željno politične pikanterije in škandalov«. V nekem njegovem romanu so glavni činitelj »krogljice iz kantarid« (Kantharidenpillen). V drugem, pravi Scherr, se je pogreznil do vratu v mlakužo svinjepisja (pornografije). Sploh, méni Scherr, je Daudet realizem »rafiniral«, a Zola ga je »brutaliziral«. »Poezija, če je še mogoče govoriti tu o kaki poeziji, se je ponižala pri Zoli do fotografičnega aparata, ki se obrača le na podle in najpodlejše, umazane in gnusne reči. Tu svatuje pocestno blato z drzno brezsramnostjo . . .«[2])

Po Daudetu in Zoli se ravna Govekar,[3]) Govekarjev pokrovitelj pa je — Anton Aškerc![4]

Renan, Darwin, Lombroso.

Naša mladina, smo dejali, tudi modruje. Dijaki beró Renana, Darwina in Lombroza.

Renan je sentimentalen panteist. Življenje Jezusovo, pisano z nekim satanskim sentimentalizmom, je tista knjiga, ki jo tako rade beró francoske dame in rahločutni malomislivi mladeniči. Saj Renan tako solznodolski piše že v vvodu: »Ponižni služabniki in slubnice božje, vi, ki nosite težo in vročino dneva, delavci, ki zidate tempelj duha; vi, zares sveti duhovniki, ki na tihem ječite pod oblastjo ošabnih saducejcev; ve uboge žene, pridite na praznik, ki ga je Bog s svojim smehljajem neki dan naredil za-nje, ki so preprostega srca! Vi ste pravi učenci Jezusovi. Ko bi veliki učenik zopet prišel, kje mislite, da bi našel prave naslednike? Ali mar med njimi, ki branijo simbole, v uradni cerkvi, ki goji vse, kar je on pobijal? Ne, med nami, ki ljubimo resnico, napredek in svobodo!«

Tudi se bravcem ni bati, da bi bil Renan — brezverec. »Jaz ne bom več ometal tega ugovora, pravi sam, mislim pa, da ne pobijam vere, ampak da ji služim. Seveda vero na čudeže je ljudstvo v soglasju s pozitivno vedo že itak izgubilo, čemu bi mu o tem lagal? A versko je po svoje. Kaj je bolj ginljivega nego njegov strah pred smrtjo, njegov ukus za umetnost in poezijo — to vse spada k veri, in sicer k najboljši.«

Pa morda ne bomo več kristijani, če verujemo Renanu? »Ne več kristijani?« tako tolaži Renan bravce. »Jezus je ustanovil vseobčno religijo, ki ničesar ne izključuje, ničesar ne postavlja kakor vero. Njeni simboli niso dogme, ampak podobe, ki jih lehko tolmačimo na sto načinov. Vse verske

---

[1]) Stritar: Zbrani spisi V. 394. 399.

[2]) Dr. Scherr: Allgemeine Geschichte der Literatur I. B. II. 2. p. 309.

[3]) »O te ženske!« Predgovor pisatelja: »Ravnaje se po Daudetu in Zoli . . .« p. XV.

[4]) ib. »Jaz pa poslušam Antona Aškerca ter na vse molčé skomizgnem z ramami«. pag. XV.

izpovedi so le potvare misli Jezusove. Jezus je ustanovil čisto bogočastje brez duhovnikov, brez obredov, brez dogem. V tem zmislu ostanemo kristijani, tudi če se skoraj v vsem ločimo od starih krščanskih izročil.«

Pa Renan taji božanstvo Kristusovo! O ne! Jezusa sicer imenuje — ne zamerite, da zapišem za Renanom blasfemijo! — »sina Jožefovega, največjega plebejca, ki je živel kdaj, grešnega, a blagega človeka«, no, da potolaži bravce, imenuje ga tudi »božanskega Jezusa«. »Ono vzvišeno osebnost smemo imenovati božansko, ne kakor da bi bil Jezus božanstvo na-se vzel, (Jezus nikdar ni izjavil te bogokletne misli), ampak bil je človek, ki je po njem človeštvo storilo največji korak k božanskemu . . . Sicer pa, pravi Renan dalje, po svetovnem naziranju Jezusovem en živenjski dih pronica vsemir, ki je dih človeka-boga, bog biva v človeku in živi po človeku, in tako tudi človek v bogu in po bogu.«

Tako Renan, odet v haljo sentimentalnega satansko svetohlinskega panteista, podira dogmo za dogmo, vedno prelivajoč solze od same ljubezni do dobrega Jezusa. Z vsemi pomočki francoske retorike slika Kristusa, kako uči in širi kraljestvo Božje. A če naposled bravec vpraša, kaj je to kraljestvo Božje, ki je je prinesel dobri Jezus, mu odgovarja zopet Renan z bleščečimi besedami o notranjem prenovljenju, o raju srca.

Ali je že prišlo to kraljestvo? O ne, to je bila le zmota, »lepa zmota«! »Z lepimi zmotami je Jezus očaral ljudi. Kakor vsi reformatorji, je mislil tudi on, da je rešitev bližja. V resnici je seveda to naloga, ki jo bodo smrtniki morda na veke reševali, a nikdar ne rešili. Ne zamerimo mu! Morda so drugi bolj krivi te zmote nego li on! . . . Počivaj torej v gloriji, blagi ustanovnik!« .

To je praznik, ki ga je naredil Bog s svojim smehljajem za bedne trpine, uboge žene in za svete duhovnike, ki ječé na tihem pod gospostvom ošabnih saducejcev!

Tak je Renan.

Darwin je že dobršno znan. Denimo sem le nekatere stavke iz konca h knjigi o »vzniku človeka«: »Kdor ne misli, kakor divjak, da so prirodni pojavi brez stike in zveze, ta ne more več verovati, da bi bil človek delo posebnega stvariteljnega čina, ampak človek je z drugimi sesavci vzniknil iz skupnega pradeda . . . Praded človekov je bil bržčas kosmat in repat četveronožec, ki je najbrž živel po drevju v starem svetu . . . Ta se je zopet razvil najbrž iz nekega starega vrečarja, vrečar iz nekake dvoživke, dvoživka iz bitja, podobnega ribi. Skozi somrak preteklosti vidimo, da je bil praded vretenčarjev povodna žival s škrgami, dvospolnik (hermaphrodit) . . .«

»Najtežji ugovor je ta, pravi Darwin dalje, da so pri človeku tako razvita umska in nravna svojstva. Toda kdor priznava načelo razvoja (evolucije), vé, da so umske zmožnosti živali in človeka enovrstne in napredne . . . Um je bil za človeka že v davnini zelo važen, ker mu je pomogel iznajti jezik, rabiti ga, narejati orožje, orodja itd. . . . Um se je najbrž razvil tako, ko je človek začel nekoliko z umetnostjo, nekoliko po nagonu govoriti; zakaj govor je vzvratno deloval na možgane in v možganih

se je učinek podedoval; ta učinek pa je zopet vzvratno deloval in izpopolnjeval jezik . . . Višje umske zmožnosti, razsodnost, odmišljivost, samosvest pa so najbrž navstale zbog vedne rabe in vednega izpopolnjevanja drugih duševnih zmožnostij.«

»Še bolj zanimljiv problem je razvoj nravnih svojstev. Nravna svojstva poganjajo iz socijalnih instinktov . . . In ker so ti instinkti za vrsto zelo koristni, zato so navstali bržčas po prirodnem izboru (natural selection). Nravno (moralično) bitje je bitje, ki lehko razmišlja o preteklih dejanjih in njih nagibih, ter jih odobruje ali graja. Dejstvo, da je človek edino zares nravno bitje, je največji razloček med človekom in drugimi živalimi. Jaz sem dokazoval, da nravni čut navstaja: prvič odtod, ker so družabni nagoni močni in vedno prisotni; drugič ker človek vedno misli, kako drugi sodijo o njem; tretjič, ker njegov duh živo deluje in se pretekli vtiski javljajo posebno močno, in s tem se razlikuje od nižjih živali. Zaradi tega si človek ne more kaj, da ne bi vedno mislil nazaj in naprej ter primerjal preteklih vtiskov. Recimo, da je hipna strast premagala njegove družabne nagone. Ko bo strast minila, bo primerjal oslabele vtiske z vedno prisotnimi družabnimi nagoni, in če se bo čutil nezadovoljnega, zakaj nezadovoljni smo vsekdar, če nismo zadovoljili nagonov, bo sklenil, da bo poslej drugače ravnal — in to je vest. Nagon, ki je trajnejši in močnejši, rodi v nas čuvstvo, o katerem pravimo, da smo morali po njem ravnati, da nismo mogli drugače. Ko bi pes mogel pomisliti, kaj je storil, bi časih dejal: »Tega zajca bi bil jaz moral dognati pod strel; ni bilo prav, da sem se vdal izkušnjavi ter sem ga lovil« . . .

»Vero v Boga so imeli časih za največji razloček med človekom in živalijo. Kakor smo pa videli, ni mogoče reči, da bi bila ta vera prirojena ali instinktivna. Zdi se, da je misel na vsemogočnega dobrotnega stvarnika navstala še-le potem, ko je bila kultura že zelo napredovala . . . Kaj pa neumrjočnost duše? Nič ne de, če ne moremo natanko določiti, na kateri stopinji človek postane neumrjoče bitje . . .«

In sedaj še Lombroso!

Značilen za Lombroza je vvod knjigi o »ženijalnosti in norosti«. »Žalostnega dela, pravi, smo se lotili. Razkrojiti nam je, razparati drugo za drugo vse nežne in raznolike tkanine, ki je ničemurni in trmasto zaslepljeni človek nanje tako ponosen; in ničesar nimamo, kar bi mu dali za to; ne novih in višjih vzorov, ne lepših in slajših sanj; ko bode oropan in razgaljen kričal od bolesti, mu bo režal nasproti le ledeni cinični nasmeh! To je usoda, ki vlada religijo resnice! Fizijolog se ne sme strašiti, če se kaže, da je ljubezen le igra pestičev in prašnikov, da so misli le mehanično tresenje molekul.«

Resnica je, da se fizijolog ne sme strašiti nobenega dejstva, a žalostno je, če gre s ciničnim nasmehom na delo; zakaj bati se je, da ima prikrit namen, in da bo na videz našel, kar želi. In zares Lombroso-darvinist je hotel najti, da človek nima svobodne volje in da ni nadčutnega sveta, in našel je vse to.

Zasledil je fizijologično sorodnost med veleumnostjo in norostjo, zasledil vremenski in plemenski vpliv na obojno, in takoj izvaja, da so bili preroki z judovskih gor le veleumni norci ali nori veleumi, da je krščanstvo le proizvod judovske ženijalnosti; da so bili sv. Ignacij iz Lojole, Devica Orleanska in drugi tudi le norci.

Obsledil je, da so razna slaba in dobra razpoloženja često dedična, in zopet sklepa, da hudodelniki niso odgovorni za svoja dejanja; da človek nima svobodne volje; da je le »bestija«.

Vse to razklada Lombroso v svojih delih. Lombroso je po svojem naziranju materijalist.

Kaj še bere naš narod?

Takovo je torej berivo našega naroda. Toda, kakor smo že dejali, le na sploh.

Najprej nam ni moči določiti, kakovo berivo širijo po mestih in deželi izposojevalne knjižnice. Kar nam je prišlo pod oči, je dosti žalostno.

Pred nami leži tak roman. Začenja se v »salonu«. Vlačugarstvo tu obhaja svoje orgije. Izvrg človeštva, moški in ženske, se zbirajo tu. Pisatelj imenuje ta kraj »tržišče za ženske«. V tem svetu se suče hči »salonske dame«. Divje pleše, brezsramno govori, podlo se vede, a nedolžna je, osemnajst let ji je, a nedolžna je. Krog nje se zbirajo čestivci, ki pa je ne mislijo snubiti . . . Roman se razvija in razvija. Hči vidi materino življenje, zavé se, da je tudi sama le materin »zaklad«, hoče se umoriti, a naposled spozna, da je lepše, če živi kakor mati. Hči moderne vlačuge moderna vlačuga.

Drugi roman je posvečen »jezuitom«. Ta govori o »mnihih«, oni o »nunah«, zopet drugi opisuje benediktinca na »balu«. Ta opisuje »orgije« po samostanih, Zofija Junghans pa zopet črne jezuite. Pisateljica nam tudi piše, kako uršulinka skuša umoriti ubogo gojenko. Tudi Keller si ni mogel kaj, da si ne bi bil privoščil jezuitov. Druga Fanica si je izbrala za roman samomor mniha. Da so taki romani polni duhovnikov - nečistnikov, to je umevno. Takih romanov kar mrgoli. A tudi duhovnik - morilec in samomorilec se je zdel nekemu pisatelju lep predmet in napisal je roman. Katoliška cerkev je v teh romanih prava potvara.

Naj nihče ne misli, da je to izmišljeno. Za vsako besedo lahko imenujemo pisatelja in knjigo, in vse te knjige se širijo po Kranjskem. Nad poldrugi tisoč romanov je spravila že ena knjižnica v deželo.

Potem pa moramo premisliti, da so del našega naroda tudi visokošolci. Tudi za-nje ne moremo določiti beriva, a to je izvestno, da že sam pouk na univerzah izvečine sloni na materijalizmu.

Tak je razgled na berivo našega naroda.

A sedaj se vprašajmo: Kako vpliva tako berivo na naš narod?

Naše berivo — naša propast.

Dobra knjiga mila prijateljica. Vedno je pri nas. Ne zapusti nas, ko nas vse zapušča. Zdaj nas uči, zdaj vedri; zdaj bodri, zdaj miri; navdušuje nas, a zopet tolaži; glasno nam govori, a potem tiho šepeta. Z nami se veseli in solzi; z nami žaluje in poje, a vedno nam je dobra, v vsem nas dviga in blaži. Mila prijateljica je dobra knjiga. Ni čuda, da se je svet tako oveselil »božanske umetnosti« tiska, da je cerkev sama v občnem zboru nazvala to iznajdbo »nebeško blagodat«, zakaj koliko lepih knjig bi brez tiska ne bilo prišlo med ljudi! A žal, da ni na svetu nič lepega, nič dobrega, česar ne bi omadeževala človeška strast in potvorila zavist temnih moči. Strast in zavist sta vrgli med svet tudi slabe knjige, in bridka resnica je, da je prav s tiskom zašlo v dežel nešteto slabih knjig.

Kakor pa je dobra knjiga mila prijateljica, tako je slaba knjiga najhujša sovražnica. »Knjiga, je dejal Herder, lehko človeka za vse življenje vzgoji, a lehko ga tudi za vse življenje pogubi.« »Mnogo lepega imajo knjige, je pisal že Plutarh[1]), kar veseli in bodri mladeniška srca, a marsikaj tudi imajo, kar lehko zblodi in zvodi mlade ljudi.« Naravna posledica slabega beriva, pravi P. Adolph v. Doss v zlati knjigi »Misli in sveti za omikane mladeniče«,[2]) je zmeta pojmov, breznačelnost, izprijenost, odpad od Boga, nenravnost, poganstvo!

Kaj naj torej rečemo o berivu našega naroda?

Prva posledica našega beriva — zmeta pojmov, breznačelnost.

Če si ogledamo berivo našega naroda, moramo reči, da mu je v najmilejšem slučaju nujna posledica zmeta pojmov in breznačelnost. Kje pa dobite, če izvzamemo odločno katoliške knjige in časnike, še jasnih in trdnih načel? Najboljši listi govoré vedno le o zlogi in ljubezni, o bratoljubju in miroljubju, a o načelih ni nobenega sledu. Zoper osebe se še bojujejo, kadar so jim neljube, a zoper vso stranko, zoper nje načela, tega ne, če ni morda — katoliška! Osnuje se kako društvo na breznačelni podlagi, polna usta imajo hvale. »Notranjska, naprej,« vpijejo, a ne mislijo na to, da bo društvo le orodje liberalne stranke. Zakaj katoliški stvari breznačelnost še nikdar ni bila v prid! Svojo stranko snujejo iz najprotivnejših elementov na podlagi nejasnega, zmetenega programa, in zopet ne mislijo, da bo stranka v resnici le liberalna. O narodnosti govoré, o krščanskem socijalizmu, a nikjer ni jasnega naziranja, nikjer trdnih načel.

A kaj še-le, če pomislimo, da je »Narod« evangelij velikemu delu slovenskega razumništva, »Rodoljub« velikemu kosu preprostega ljudstva, »Delavec« delavcem? Kdor bere take liste, temu mora biti naposled vera-fraza, narodnost-fraza, resnica-fraza, ljubezen-fraza, vse — fraza!

---

[1]) Kako beri mladenič pesnika. c. 1.

[2]) Gedanken und Rathschläge gebildeten Jünglingen zur Beherzigung. 9. Aufl. Freiburg im Breisgau. 1894. pag. 235.

Kaj pa je v teh listih najti trdnega, stalnega, neoporečnega? Ali mar versko naziranje, ki je ideja vseh idej? Danes piše »Narod«, da je tudi — katoliški, jutri prinese razpravo o bodočnosti slovenskega naroda na popolnoma materijalistični podlagi. Danes priznava cerkvi duhovno oblast, jutri bo pisal o »klerikalnem polipu«. Danes govori o Kristusu, jutri ga zamenja z Buddho. Danes priznava duhovščini državljanske pravice, jutri jih utaji. Ves program mu je boj zoper klerikalizem, a kaj je klerikalizem, še nikdar ni povedal. Prva naloga mu je boj zoper prevlado duhovščine, a v čem se javi ta prevlada, o tem zopet molči.

Poglejmo »Delavca«! Fraza vseh fraz je geslo: »vera-privatna stvar!« Če je vera privatna stvar, je privatna stvar tudi katoliška vera. A katoliška vera uči, da je Kristus postavil katoliško cerkev kot nezmotno in nezmotljivo učiteljico resnice in pravice. Ista katoliška vera uči, da so po Božji naredbi v cerkvi papež, škofje in duhovniki. A sedaj naj premisli vsak, kako piše »Delavec« o katoliški cerkvi, o papežu, škofih in duhovščini, in spoznal bo, je li res vse to »Delavcu« »privatna« stvar?

Ali so ti listi povedali kdaj jasno, kaj je narodnost? Toliko govori o narodnosti »Narod«, a kaj je v njega pojmu jasnega, trdnega? Ali v »Delavcu«? Sedaj je naroden, sedaj mednaroden!

Ali je trdna vsaj resnica? vsaj ljubezen? Če »Narod« ne ve, ali je bolj upravičeno krščanstvo ali materijalizem, če »Delavec« preslavlja sedaj misel svobodno, a potem darvinizem, tudi o resnici, o ljubezni ni nič trdnega, nič stalnega! Morda je Bog večni vir stalne resnice, morda materija klíca vedno razvijajoče se resnice! Morda je ljubezen sveto čuvstvo naše nesmrtne duše, morda je le igra atomov!

Kaj je v teh listih stalnega, kaj trdnega? Nič! Toda stojmo! Nekaj je vendar le stalnega — sovraštvo do krščanstva!

A sedaj dodajmo časnikom še leposlovna dela, še romane — kje je bravec, ki se mu ne bi sčasoma vse zavrtelo, vse zmetlo? Tu krščanstvo, tam poganstvo; tu svoboda, tam fatalizem; tu upanje, tam pesimizem; tu previdnost, tam usoda; tu duh, tam sama materija; tu osebni Bog, tam vesoljstvo! Sedaj je človek božji posinovljenec, sedaj »bestija«; sedaj združen z nesmrtno dušo, sedaj kup atomov; sedaj od Boga ustvarjeno bitje, sedaj opičnjak! Greh sedaj greh, a sedaj sladka slabost; sedaj zločin, sedaj lepa zmota; sedaj satanovo, sedaj božje seme! Kje je le ena ideja, ki bi se odsevala vedno ista iz beriva našega naroda? Kje je le en vzor, ki ne bi bil oskrunjen tu ali tam? Kaj je stalnega o človeku, kaj o Bogu? Vprašajte, vpijte, kričite: kam plovemo? vse vprek vam bo odmevalo: v nebesa, v nirvano, v materijo, v vesoljstvo, kdo vé?

Zmeta pojmov, strašna breznačelnost mora zavladati v Slovencih, če se bo vse dlje širilo tako berivo! Naš narod mora zdvojiti o vsem!

Druga posledica našega beriva — nenravnost.

Čudno je, da se nekateri ljudje kar zgražajo o sami besedi: »pohujšanje«! Povej odkrito sodbo, da so ti in oni spisi pohujšljivi, s Stritarjem

se jim zdi, »da bi bilo dobro kar po glavah«, z »Narodom« ti preté z — »brco in bičem«, vsekako pa te razvpijejo za — »svetohlinca in hinavca, za sentimentalnega moralista, za ozkoprsnega filistra in mlečnozobega idealista«.[1]) Sodimo, da se bojé le za svojo — »grdo, umazano spekulacijo«, kakor bi dejal Stritar.

Ni mogoče, da ne bi umazani romani izkvarili posebno mladini srca. Kaj je bolj vzprejemljivega, kaj bolj dovzetnega, nego li je srce človeško, mlado srce! Kar sejemo v srce, to iz njega vzraste, pravi Tiedge. Le to dodajmo: najraje pa vzraste iz srca trnje in osat! O dà, otroci Adamovi smo. Gorka kri se nam pretaka po žilah od srca in zopet do srca, a s to krvjo pôlje strast. Krščanska vera uči le globoko resnico, ko pravi, da že o spočetju ležé v našem srcu klice greha. »Fomes peccati«, tlivo in netivo greha je tudi dedščina, ki smo jo vzprejeli z bitjem in žitjem. Hudega torej ni še le treba sejati v srce, saj samo poganja. Strasti ni še-le treba podžigati, saj same vzžaré.

A sedaj pa slabe knjige! Kaj pa so drugega kakor stroki polni strupenega semenja, kakor rakete polne otrovanih ognjičev! Sejte to semenje v dovzetno srce, kaj more pognati kakor slabo; mecite te ognjiče v gorljivo srce, kaj more vzplameneti kakor hudo?

Naj nihče ne misli, da so to le krščanski nazori! Že Platon je isto učil. »V mladosti, pravi Sokrat pri Platonu,[2]) je duša silno vzprejemljiva za vsak vtisk. Kakor ti je ljubo, lehko upodobiš in obraziš nje čud. Kar človek v mladosti vzprejme v srce, to se navadno neizbrisno vtisne in določi njegovo naziranje za vse življenje.« »Pred vsem, je dejal rimski govornik Quintilijan,[3]) je treba vedeti, da mladina vzprejme vsak vtisk mnogo globlje, ker je nje srce še mehko in kakor prazna posoda.«

Zato oba, Platon in Quintilijan, sklepata, da so nenravni spisi posebno za mladino silno nevarni in pogubni.

Platon je že tudi izpodbil tisti vedni ugovor modernih realistov, da knjiga ne more človeka pohujšati, če ga ni že poprej izpridila slaba družba. S čim pa družba izpridi otroka? S slabimi pogovori mu vzbudi radovednost in poželjivost. Ni še-le treba izgledov, ni še-le treba podob. Mladina poišče si jih sama. Ali pa mar nenravni spisi ne vzbujajo radovednosti in poželjivosti? Recimo celo, ali ne slikajo prizorov in podob, ki si jih mladina zlahka izpopolni in ostvari? Kako torej, da ne bi nenravni romani mogli pohujšati mladine? Kdor to trdi, drzno bije dejstvom in resnici v lice.

Močna je živa beseda, a močna je tudi pisana beseda. »Ona mine, pravi Doss[4]), ta ostane; ono je ustvaril hip, ta je premišljena, urejena, likana, odičena; ono lahko enkrat slišimo, to lehko beremo zopet in zopet. Knjiga ima tisoč jezikov; govori od srca do srca; govori tem bolj živo, čim bolj je bravec osamljen, čim manj okolica moti njegovo pazljivost.«

[1]) Govekar.
[2]) Plat. de republ. — Cf. Jungmann: Gefahren belletristischer Lectüre. Freiburg 1884.
[3]) Quintil. Instit. orat. 1. c. 8.
[4]) O. c. pag. 235.

O, roman je družba! družba, ki se pred nami takisto po svoje meni in vede; in mi jo gledamo in nihče nas ne vidi. Če nam je kaj všeč, ukažemo in družba ponovi besede, ponovi prizor, ponovi, kolikorkrat ga zaželimo. Marsikaj smo že slišali, videli v življenju, česar nismo umeli, ta družba nam morda prav to tolmači. Zopet česa ne umemo, kar govori, a vtisne se nam v spomin in o prvi priliki se nam bo hipoma razjasnilo.

Iz romanov pije mladina strast in pohot. Nje domišljija se otruje in napolni z nenravnimi podobami; nje srce zagori od želenja; nje čuvstvovanje se omadežuje in oskruni. Domišljijá kakor kalejdoskop prikazuje še dolgo potem, časi še leta in leta poslej, podobe in prizore iz nenravnega romana; po noči v spanju, po dnevu v brezdelnem sanjarstvu; a pokvarjeno srce se vedno bolj zataplja v mužavo in grez poltenosti in pohotnosti.

Tako sodijo o romanih tudi inorodci in inoverci.

Napoleon je v egipčanski vojski zasačil pri svojemu nečaku Evgènu Beauharnais »Werthers Leiden« in vzel mu je knjigo, češ: »to ni za-te!«[1])

O Wielandovem toli hvaljenem »Musarion« pravi protestant Vilmar: »To ni berivo, ki bi se o njem rodovi oživljali, krepili in vedrili, to je strup, ki razdene najžlahtnejše ude, ki oslabi in ohromoti človeški naraščaj!«[2])

L. 1873 je prinesel časnik severno-amerikanskih metodistov naslednje poročilo: »Znano je, kako strašno se zajeda nenravnost v amerikansko mladino. Dečki in deklice se menijo o stvareh, ki bi jim morale biti še popolnoma neznane. Le malo jih sluti, kako propala je mladina. A krivi so te nenravnosti največ — romani . . .«[3])

Ne mislimo, da so romani krivi samo nečiste nenravnosti. Romani poveličujejo toliko drugih pregreh, ali pa jih tako opisujejo, da se človeku bolj prikupijo nego li primrzé. Ne le prešeštvo in nečistovanje, tudi samomori, dvoboji, ropi, tatvine so romanom priljubljeni predmeti. Dokazano je, da so romani krivi mnogo samomorov, dà, kar je bolj neverjetno, dokazano je, da morilci zajemajo misli in načrte iz romanov. Ubojnik Francesconi na Dunaju se je iz romanov učil.[4]) Neki jetničar, preskušen po dolgi službi, je sodil, da je večina mladih zločincev zavoljo romanov v ječi.[5])

A vendar le je najbolj pogubna posledica nenravnega beriva poltenost in pohotnost. Saj je ni strasti, ki bi bila močnejša od te; a ni je tudi, ki bi se kazala bolj nedolžno in človeško in ob enem bolj vabljivo in zapeljivo. In vendar je ta strast poženščila Grke, omehkužila Rimljane, zamorila cele rodove, v kali zatrla njih moštvo in krepost, njih bitje in žitje.

Ljubezenski romani, če že niso vsi tako nenravni, so vendar pogubni.

Bog je zasadil ljubezen v srca, tudi spolno ljubezen. A te ne za vse in ne za vselej. Bog je hotel ohranitev in vzgojo človeškega rodu. A ljube-

[1]) Weiss: Weltgeschichte 3. Aufl. 19. B. p. 588.
[2]) Jungmann: o. c. 11.
[3]) id. 63.
[4]) Wetzel: Die Lectüre 2. Aufl. Ravensburg. Dorn'sche Verlagsbuchhandlung p. 234.
[5]) id. 222.

zenski romani vzbujajo že v mladini planje in sanje, hotenje in želenje, ki more premeniti dečke in deklice le v nenaravne izrodke. Prav za prav bi o tem še govoriti ne bilo treba, saj gledamo vse to na svoje oči, ko bi le ne bilo hinavcev, ki to tajé. Ljubezenski romani so kakor apno, ki je polagajo okrog dreves, da prej vzcvetó in dozoré. Prej vzcvetó in dozoré, a ta razvoj je nenraven in le prezgodaj uniči drevo. Tako gledamo tudi, kako se mladeniči starajo, kako mladenke hirajo, ker jih razjeda prezgodna strast.

Vsi romani pa so krivi tistega nezrelega, osladnega, prenapetega čuvstvovanja, tistega vegastega naziranja o življenju, ki rodi le disharmonijo, le notranji razpor, le nezadovoljnost, letargijo in apatijo. Krivi so, da se bravci čutijo prevarane v resničnem življenju ter živé brezsmotreno, brezplodno, prazno življenje, ne vedé, kam plovejo in zakaj. »Če kdo ogleduje človeško žitje in bitje skozi steklo petnajst tisoč romanov, pravi sam Guy de Maupassant v podlem romanu »Yvette«, se mu zdi pač prečudno in čudne nazore dobi o stvareh!« Posebno pa še, če prebira tako imenovane »realistične« romane! Človek mora zdvojiti o človeštvu, o veri in zvestobi, o kreposti in poštenju, tako rišejo ljudi ti romani. V skušnjavah mora poslušati glas zapeljivca, ki tako rad šepeta človeškemu srcu: saj so drugi tudi taki in druge tudi take!

Če je to res, in zares ne vemo, kako bi kdo tehtno ugovarjal, je jasno, kakšne posledice bodo zadele naš narod o takem berivu.

Naš narod bo vse bolj izgubljal n r a v n o s t, izgubljal bo e n e r g i j o, izgubljal m o š t v o. Povedali smo, kaj naš narod bere. Časniki »Narod«, »Rodoljub«, »Delavec«, opisujejo umazane dogodke, podla dejanja zavrženih klatežev, a še raje žalostne zmote Bogu posvečenih oseb. Romani, če so najbolj »nedolžni«, opisujejo spolno ljubezen. A koliko jih je, ki rišejo prešeštvo, samomore, dvoboje . . . ! Poreče kdo: »a greh se kaznuje«! Pojdite s to neješčo frazo! Če kdo riše prizor za prizorom, vsak poln strasti, poln pohoti, in bravci srčejo vase to strast in pohot, kaj hoče potem — konec? Bodi tak ali tak domišljija in srce sta otrovana morda za vedno! Energija volje je zlomljena, nravnost omadeževana, a budna je poželjivost.

A kaj naj rečemo o romanih Zole, Daudeta, Govekarja? onega Zole, ki o njem pravi sam Stritar, da ga je »treba pobijati kakor najhujšega sovražnika človeške družbe«, da je treba »kakor ljudomorni kugi zapreti vse meje njegovemu strupenemu blagu«? Daudeta, o katerem pravi racijonalist Scherr, da se je »pogreznil časi do vratu v mlakužo svinjepisja«? onega Govekarja naposled, ki se, kakor sam pravi, »ravna po Daudetu in Zoli«? Če teh piscev romani niso nenravni, kateri romani so še nenravni?

Kaj je dejal Stritar o Zoli? »Narod, kateri se s teboj ponaša, kateremu si ti nov prorok v leposlovju; narod, kateri tako hlastno bere nagnusne tvoje spise; narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor en mož in te ne sune ter zapodi sramotno čez meje svoje, tebe, ki si mu tolika sramota pred svetom: ta narod, če tudi ni takšen, kakoršnega delaš ti, b l i ž a s e s v o j e m u p r o p a d u, in naših simpatij je nevreden!«[1])

[1]) Stritar: Zbrani spisi V. 397.

In kateremu narodu je Zola nov prorok? kateri narod bere nagnusne njegove spise? Francozi sami so se začeli še za časa trezniti. A naš narodič, slovenski narod, slovenska moška in ženska mladina bere Zolo in Daudeta, bere Govekarja, ki se »ravna po Zoli in Daudetu«! Slovenskemu narodu, njega najdražjim sinovom in hčeram, mladini, »upu boljše bodočnosti«, je Zola, je njega posnemavec Govekar nov prorok! Našemu narodu torej morajo giniti energija, moštvo, značajnost, nravnost. Naš narod se bliža — propadu!

Tretja posledica našega beriva — odpad od Boga, materijalizem.

Platonu je bilo načelo, da nobena knjiga za mladino ne imej v sebi ničesar, kar bi žalilo verski čut. Zakaj »kar človek vzprejme va-se za mlada, to se mu navadno neizbrisno vtisne v srce in za vedno določi njegovo naziranje«.

Kar pa velja za mladino, velja tudi ponajveč za druge ljudi. Vsi čutimo v sebi tisti večni: »non serviam!«, in vera je le služba, vera hoče pokorščino. Zato se tako rad v srce zajé dvom, zato nam tako prija »misel svobodna«. A zdaj pa denimo, da smo še slabo poučeni, da so umski nagibi vere naše oprti le bolj na verovnost drugih, to ni čuda, da se nam vsilijo dvomi, če slišimo, če beremo dan za dnevom ugovore, napade, sofizme zoper cerkev in vero. Kdor bi nam ometal: »saj slišite tudi propovedi, kako da vas zmete prvi brezverec«? temu sedaj le kratko odgovorimo z narodnim rekom: Norec vrže v vodo kamen, katerega ne more deset modrijanov izvleči! Zanikavati je lehko, dokazovati je težko. Dvome vzbujati je lehko, dvome izpodbijati je težko! Če pa še dodenemo, da je srce že pokvarjeno, potem pa je skoraj naravno, če se človek oprime dvomov. Saj želi, da bi ne bilo res, o čemer mu s toliko resnobo govori njegova vera in s čimer mu preti. Želi, da bi se izničilo v dvome in domneve ono naziranje, ki nasprotuje njegovemu čuvstvovanju in življenju, ki ga zato le razdvaja, ki rojeva le disharmonijo, razpor, nezadovoljnost, nemir. Zato so mu ljubi spisi, ki vzbujajo dvome o njegovem naziranju, ki je kar naravnost zametajo in taje. V njih išče razlogov, ki bi ž njimi utešil, umiril, prepričal sam sebe, da prav živi, da ne more drugače, da bi bil nespameten, ko bi se zavoljo verskih bajk o Bogu, o neumrjoči duši, o večni pravici, odpovedal uživanju, razkošju, veselovanju. Tako je. Homines sumus. »Nikdar nisem verjel, pravi Heine, da bi bil Bog človek, a takoj sem verjel Heglu, ko je dejal, da je človek — bog!«[1]

Da so slabe knjige že sto in sto bravcem zamorile v srcu vero, to le preglasno priča žalostna izkušnja. Ne bomo navajali zgledov. Po vsi pravici je dejal Alban Stolz: »Liberalno berivo, liberalni časniki, ki pišejo tako drzno o Bogu in tako paglavo o sveti cerkvi, so največ krivi, da so mnogokod župani, občinski svetovavci, imoviti meščani, učitelji, zdravniki in pisarji, ve-

[1]) Wetzel o. c. p. 213.

liki in majhni, tako sovražni katoliški cerkvi. Čim bolj tako časopisje pride med ljudstvo, tem bolj se mora ljudstvo navzeti takih nazorov.«[1])

A sedaj presodimo po tem, kako vpliva berivo našega naroda gledé na njega versko naziranje in verski čut!

Povedali smo, kaj in kako pišejo o duhovščini, škofih in papežu »Delavec«, »Rodoljub«, »Narod«. Nemogoče je, da bi se o takem berivu dolgo ohranilo v srcih bravcev spoštovanje do katoliške cerkve. Ne govorite o razločku med duhovščino in cerkvijo! Kajpada je razloček! Če je ta ali oni duhovnik omadeževan, ni še omadeževana zavoljo tega cerkev. Če ta ali oni duhovnik seje v svojih spisih racijonalistične zmote, ne moti se zato še cerkev. To ljudstvo že še umeje. A če napada kdo vso hierarhijo, če mu je vse klerikalizem, mračnjaštvo, sleparstvo . . . potem, dovolite, je to vse kaj drugega! Tak napada cerkev, tisti del cerkve, ki po božji naredbi prvuje v cerkvi (sacer principatus); tisti del cerkve, ki je od Kristusa prejel poslanstvo, da uči narode (ecclesia docens). Tak ruje iz naroda spoštovanje do cerkve!

In zares! Pojdite med delavce, ki že leta beró »Delavca«; pojdite med meščane, ki jim je »Narod« vsakdanja paša; pojdite med uradništvo, ki živi o samih liberalnih časnikih; pojdite, preskusite njih pojme o cerkvi, njih ljubezen do cerkve, spoznali bodete, kako resnično je, kar pravimo! Cerkev, kakor si jo oni mislijo, ni cerkev Kristusova in mati narodov, ni učiteljica resnice in braniteljica pravde, ampak neka potvara ideje Kristusove, ostrog mračnjaštva in rodišče »klerikalizma«. Kaj čuda, da ne čutijo zanjo v srcu nobenega iskrenega navdušenja, nobene čiste ljubezni! Izpačena ideja v razumu ne more ogrevati srca!

In to je prvo zlo.

A iz zlega se zlo poraja. Cerkev je shramba in obramba Božjega razodetja. Kdor ne ceni več cerkve, ta se bo odtujil tudi razodetju in veri. Cerkev je poslanka Božja, edina učenica in tolmačica sv. vere. Kdor njo zavrže, zavrže tudi sveto vero. Tudi to je naravno. Če prejemamo sveto vero od cerkve, je zgolj naravno, da mržnja do cerkve rodi v nas tudi mržnjo do vere. Če opisujete ljudstvu duhovščino in škofe in papeža kot same sebičneže, samodržce, mračuhe, črnuhe . . . in kar imate še takih »liberalnih«, svobodomiselnih pridevkov, bi bilo naše ljudstvo pač posebno ljudstvo, ko ne bi mu z blagovestniki omrzelo tudi blagovestje, z učitelji tudi nauk, s propovedniki tudi propoved, z božjimi oznanovavci resnice tudi božja resnica! Z osebami se nam zamrzé tudi ideje. To je dovolj močan razlog, ni treba, da bi iskali še drugih, da si jih je na izber. Le nekaj še namignimo! Močno se motijo, ki rujejo zoper cerkev, a menijo, da so tudi katoličani. »Ne more imeti Boga za očeta, kdor nima cerkve za mater!« velja dandanes, kakor je veljalo v 3. stoletju.

In zopet pravimo: pojdite tja, kjer je vedna hrana liberalno berivo, poglejte, kako je! Morda bodete še našli vero, polno, vseobčno vero, a gotovo bo kakor eksotična, inostranska rastlina, ki nima več pravih tal, ki ji

[1]) Wetzel o. c. p. 301.

korenine nimajo rediva, ki že izgublja životno moč, ki venc in hira in medli. A bržčas ne bodete več našli niti katoliške vere, ampak videli bodete, kako vsak samoglavo izbira, kar mu prija, a drugo prav tako samoglavo zameta.

To utegne kdo tajiti, a res je vendar le! Mnogi, ki še pravijo, da so tudi kristijani, tudi katoličani, so rešili in ohranili od krščanstva in katoličanstva malo več nego li ime, in še tega se sramujejo, kadar so sami med svojimi!

A sedaj dodenimo, da časniki ne grdé samo cerkve, ampak očito ali prikrito oznanjajo naravnost materijalizem, kako bi se še čudili, če pravimo, da liberalno berivo mora zamoriti vero v narodu? »Delavec« zajema iz materijalizma vsa svoja načela, in tudi v »Narodu« je mnogo več materijalističnega nego li krščanskega. Krščanstvo in materijalizem si stojita dandanes nasproti — vse, kar je vmes, je polutansko! — in kadar »Narod« ni polutan, je materijalist. Kakoršna hrana, takšna kri. Če velik del našega naroda bere le materijalistične časnike, mora sčasoma materijalizem prepojiti narodovo dušo.

Pri mladini in ženstvu so časnikom verni pomagači — romani. Dejali smo že, da romani, kakoršne bere naše meščansko ženstvo in naša šolska mladina, morejo zaploditi le breznačelnost in nenravnost. A dejali smo premalo. Taki romani morajo zamoriti tudi vero. Saj iz njih diše ponajveč duh zanikanja, duh upornosti, duh tajbe. Materijalizem je ideja, ki giblje pisatelje in njih junake. Venera in Herkules vladata svet, to je ideja materijalizma. Boga res da ne taje, a kakšen je ta Bog? Bog same ljubezni, kakor jutrovski emir, pravi Beda Weber, ki mu z brade ves čas tekó od ginjenosti solze, ki ima v roki pastirsko palico iz trsta, da bi koga prehudo ne zabolelo. A poleg tega Boga je vse božanska, večna, ohotna narava.

Zoli so očitali, da je pesimist in da pohujšuje. Kako se zagovarja? Pravi, da je vedno vzbujal s svojimi spisi veselje do življenja in dela. Mogoče, a vprašanje je, do kakšnega veselja? Kdor prebira njegove romane, dobiva neko posebno veselje do posebnega življenja. Še večje vprašanje pa je, kako bodi delo »edini temelj« človeški družbi, kakor pravi da je vedno učil Zola? Izvestno je, da Zoli religija ni nič, vera nič, verska načela in nravnost nič. To je še posebno dokazal s svojo trilogijo, katere prva dva dela, Lurd in Rim nista drugega kakor dva pamfleta proti katoliški cerkvi.

In vendar naše ženstvo in naša mladina še vedno bere Zolo, a »Slovenski Narod« priporoča, naj bi kdo vsaj poglavitne dele preložil še na slovensko! Že samo to priporočilo je dvojen dokaz, kako je pri nas že razjedeno versko naziranje. Najprej se »Narod« nič več ne meni za cerkev. »Narod« priporoča Slovencem spise, ki jih katoliška cerkev izrečno prepoveduje. Potem pa priporoča še posebno prav tiste spise, ki je v njih razlito vse sovraštvo brezverskega, podlega srca do katoliške vere in katoliške cerkve.

Za romani so dušna hrana prebujajoči se mladini Renan, Darwin, Lombroso.

Da so ti trije s svojimi spisi zakleti sovražniki vsake religije, tega ne bo nihče tajil. Kakšen pa je vpliv takih mož, ki so poleg tega daroviti, očarujoči retoriki kakor Renan, prirodoslovci kakor Darwin, patologi kakor Lombroso, lehko vsak vidi. In spise takih mož, ne manj nadarjenih kakor sovražnih verskemu naziranju, beró mladeniči brez razbora, brez filozofije, brez apologetike!

Mladeniči beró roman o življenju Jezusovem. Renan jih očara z bleščečim slogom, z žuborečo retoriko, z mehkim čuvstvovanjem, verujejo mu, izgubljajo vero v Kristusa, a tega ne vedo, na kakšni podstavi se snuje vse to. »Wer die Pfaffen aus der Kirche schaffen will, der muss erst das Wunder aus der Religion schaffen«, je dejal banalno Strauss, ko je začel pisati življenje Jezusovo,[1]) in njegov glavni aparat je, kakor sam cinično pravi, »die Wunder mythisch verdampfen zu lassen«.[2]) Na isti podstavi je začel pisati tudi Renan. Sam priznava v vvodu k 13. izdaji: »Če pa je čudež resničen, potem moja knjiga ni nič drugega, kakor tkanina zmot!« A vvoda mladina navadno še bere ne.

Mladeniči beró Darwina, njegovo pozitivno velikansko znanje jih očara, verujejo mu, ko jim razklada, da človek ni ustvarjen, da se je izcimil kakor vsa druga živad. A na to ne pazijo, kako na podstavi nabranih dejstev dokazuje; tega ne opazijo, da v zadnjem poglavju druge knjige o vzniku človekovem sam pravi: »marsikak nazor je sila spekulativne narave in nekatere bo veda izvestno ovrgla . . .«; nič ne vidijo, kolikokrat se ponavlja tisti tipični: »zdi se, bržčas, najbrž, verojetno je, utegnilo bi biti« . . .[3])

In naposled Lombroso! Lombroso preslepi mladino s številkami, z zgledi iz zgodovine, iz životopisov, iz potopisov. A tega zopet ne vidijo, da nekaj drugega dokazuje, nekaj drugega dokaže.[4]) Dokazuje materijalizem, dokaže pa le to, da je tudi materija ena sestavina človeškega bitja. Seveda mladina vzprejema va-se to, kar dokazuje, in to je, kakor smo dejali, — materijalizem.

Kdor trezno, mirno presodi vse to, se ne bo čudil, če pravimo, da se prepaja mišljenje in čuvstvovanje našega naroda z materijalizmom, da materijalizem pronica v naš narod.

Odpad od Boga, materijalizem, je nujna, naravna posledica materijalističnega beriva našega naroda. Vemo, da se take izpremembe ne dovršé en dan, a dovolj je, da se vršé naravno, nujno, neprestano. Dovršé se le prezgodaj.

* * *

»Kam plovemo?«

Če je res, da so nujne posledice našega beriva breznačelnost, zmeta pojmov, nenravnost, odpad od Boga, materijalizem . . . , je tudi res, da plovemo v — propast.

---

[1]) Vorrede pag. XIX.
[2]) Einleitung nr. 26. pag. 159.
[3]) Primeri le odstavek, ki smo ga navedli odspredaj iz zadnjega poglavja!
[4]) Cf. Katoliški Obzornik št. 3: Kriminalna antropologija pag. 295. ssq.

Narod brez religije in nravnosti, je narod brez moštva, brez značajnosti, brez energije, narod brez — moralne sile.

»Slovenski Narod« sicer trdi in materijalistično dokazuje, da je naša najvažnejša naloga povzdig materijalnega blagostanja — in važna naloga je res — a tudi on ne more drugače, naposled poudarja »etični moment«, svari pred »gnilobo moderne hipercivilizacije«, trdi, »da sta največja sovražnika človeške sreče v naših časih alkoholizem in venerizem«. »Kakor členi malega naroda, pravi, moramo imeti, rekel bi, drugo boljšo moralo, kakor je imajo členi velikih narodov«.[1])

V čem pa je moralna sila?

Moralna sila hoče jasen smoter in živo zavest. Narod, ki mu breznačelnost zamori vse ideje, ki mu slovstvo zmeša vse pojme, tak narod tava po temi in ne ve ne kod, ne kam.

Narodnost je lehko ideja, a lehko tudi ni. »Velik kos tega, kar imenujemo dandanes domoljubje, pravi Samuel Smiles v knjigi o značaju, je le hinavščina in sebičnost; predsodki, nečimernost in sovraštvo. To domoljubje se kaže z bahaštvom, vpitjem, petjem in zastavami. Tako domoljubje je največje prokletstvo, ki more priti na kako deželo.« Če torej vpijemo o norodnosti, s tem še ne dokazujemo, da nas giblje moralna sila.

Moralna sila hoče krepko voljo za jasni smoter. A take volje ne more ohraniti narod, ki mu razjeda telo nenravnost. Zakaj nenravnost potegne vse čuvstvovanje za seboj na tla, v materijo, v blato. Čuvstvovanje nenravnega naroda se vrti okrog uživanja in nasladnosti; okrog trenutne slè, brez ozira na bodočnost. Čuvstvovanje pa je nagib in podnet, ali pa zavornica volje. Čuvstvovanje je navadno več nego pol volje. Nenravno čuvstvovanje zamori v narodu vsak polet; vso odločnost in energijo; vso značajnost in samozatajevanje; a brez poleta, brez odločnosti in energije, brez značajnosti, vztrajnosti in samozatajevanja mora propasti tudi fizično najmogočnejši narod.

»Atene, pravi zopet Smiles, so hitreje propadle nego li so se bile dvignile. Zakaj atenski možje so moralno zmedleli; atenske žene, tudi omikane, so začele živeti nenravno.«

»Rim je propadel, pravi Anglež, ker se je ljudstvo vdalo nasladnosti in lenobi . . . Množina izprijenih poedincev ne more biti veliko ljudstvo. Morda stoji na visoki kulturni stopinji, a o prvem sovražnem navalu lehko razpade. Morda je bogata, omikana, umetelna, in vendar lehko stoji o robu propada. Če živi tako ljudstvo samo za-se, če mu je edini smoter uživanje, če je vsak sam sebi malik, je ljudstvo obsojeno in njegova propast je — neizogibna in neizbežna!«

Moralna sila naposled neoporečno tirja svetovno naziranje, ki je po njem človek svoboden, brezsmrten po duši, in stvar — večnega, nadsvetnega osebnega Boga. Brez takega naziranja je poedinec ali narod moralen, le dokler je — nedosleden!

---

[1]) Sl. N. 1897. št. 269.

Človek brez religije, brez nravnosti, je egoist brez altruizma, samohoten samoljuben, sebičen človek. Človek brez religije in nravnosti je »bestija«.

Če ni Boga, smo mi materija in nič kakor materija. Sile, ki nas vladajo, morejo biti le fizične sile. Toda, ako vladajo le fizične sile, ni kreposti, ni pravice, ni poštenja, a tudi ne zlosti, ne krivice, ne greha. Vsako bitje hoče biti srečno. Kar je sreče, je le na zemlji. Dovolite torej, tako si mora misliti vsak brez religije, dovolite, da si tudi poiščem sreče! Silo čutim v sebi. Sila ne pozna ne mojega ne tvojega. Dovoli, da se poveselim o tvojem imetju, o tvoji ljubezni. Kaj govoriš o družini? Fizične sile ne poznajo družine! »A to je moja lastnina«. Fizične sile ne poznajo lasti! »A to hoče rodoljubje!« Rodoljubje je le v krvi, a danes ne čutim v krvi rodoljubja!

Brez religije in nravnosti nima družinsko življenje nobenega svedoštva, nobene trdnosti, nobene podstave. Kar danes združi pohot, jutri razmeče. Poltena simpatija je nestanovitna vez. A družina je »semenišče človeštva«.

Brez religije in nravnosti so države brez temeljev. Zakaj brez religije in nravnosti ni nobene obveznosti in nobenih zakonov, nobenih pravic in nobenih dolžnosti. A države so počela blagostanja za narode in poedince.

Francoska revolucija, ki je iztrgala vero v Boga iz src, je morala »oficijelno« zopet vvesti religijo.

Če mogočni narodi ne morejo bivati brez religije, kamo li naš narod?

Naj nihče ne prereka, da so vendar narodi, ki nimajo več religije, a se jim vendar dobro godi. Najprej je veliko vprašanje, če se jim res dobro godi. Potem pa nikar ne pozabimo, kaj je dejal Renan o Francozih! »Vere nimajo več, a vsi še živé pod vplivom starih navad; podobni so živali, ki ji je fizijolog vzel možgane, a vendar še vrši nekatere življenjske funkcije. Toda to instinktivno gibanje bo vse bolj slabelo in slednjič nehalo — in kaj potem?«

Religija ne izgine hipoma. Tudi ko izgine, ostane še nje vpliv. A kadar ta preneha, kaj potem? Ko je solnce v resnici že zašlo, še lijejo njegovi žarki nekaj časa luč in življenje, a naposled izginejo, in zemljo pokrije mrak.

Čim bolj se bode izgubljal v našem narodu verski in nravni čut, tem bolj bode pojemala moralna sila poedincev; tem bolj se bode širil egoizem, samoljubje, sebičnost, nasladnost; tem bolj bo razpadalo družinsko življenje; izgubila se bode narodna zavest, oslabela vzajemnost, izginilo rodoljubje in domoljubje; narod bo — propadel! Verski in nravni čut pa se bo izgubljal bolj in bolj, če bo našemu narodu dušna hrana tako berivo!

Ne moremo si kaj, da ne bi sem dejali še proroških besed, ki jih je zapisal sam Rousseau. Izvabil mu jih je oni naravni čut, ki se giblje na dnu srca vsakemu človeku, a ki pri blodnikih le časi z elementarno silo pride na dan.

»Če se ozremo na strašne zmote, je dejal Rousseau,[1]) ki jih je že v Evropi provzročil tisk; če sodimo po tem, kako zlo od dne do dne napreduje, nam bo jasno, da se bodo kralji skoraj bridko kesali, da so odprli ti

[1]) Rousseau, VII. pag. 56. 44. — Cf. Jungmann o. c. 53. — Wetzel o. c. 224.

strašni umetnosti vrata v svoje države. O ko bi pač večina naših pisateljev ne začela delovati! Koliko bolje bi bilo za poštenje in nravnost, koliko bolje za družabni mir in red! A ti puhli praznoslovci letajo od vseh strani, oboroženi z brezumnimi teorijami, ter izpodkopujejo vero in nravnost! O besedah »domovina« in »religija« se zaničljivo smehljajo; vsi darovi, vse znanje jim je le za to, da rušijo in teptajo, kar je človeštvu svetega. Ta trdi, da je vsemir bog; oni, da je razloček med dobrostjo in zlostjo le tlapnja, le himera; drugi, da naj ljudje kakor volkovi v gozdu drugi drugega požro. To je modrost, katero učé; to je modrost, ki se deduje od rodu do rodu. Ali je poganstvo, polno zmot, le kaj zapustilo, kar bi se moglo količkaj primerjati s sramotnimi spomeniki, ki jih je ustvaril tisk pod gospodstvom evangelija? Brezbožnih spisov Leucippa, Diagore ni več; pogubnih sanjarij Hobbesa, Spinoze ne bo vsled tiska in naše rabe nikdar konec. Pojdite torej slavna dela, ki bi se za vas naši očetje ne bili niti zmenili, pojdite vi in z vami tiste še bolj pogubne knjige, ki v njih naša doba izparja svojo nravno gnilobo; pripovedujte kot zveste priče bodočim rodovom zgodovino naše prosvete in našega napredka! Če vas bodo brali, in če ne bodo še bolj propali, bodo sklepali roke in bridko govorili proti nebu: Vsemogočni Bog, ki držiš z roko duhove, reši nas pogubne prosvete naših očetov in vrni nam nedolžnost, edino dobro, ki nas more osrečiti, edino, ki je ljubo tvojim očem!«

Daj Bog, da ne bi tako tožili tudi zanamci! Daj Bog, da bi mi še za časa krenili na rešno pot! Sedaj plovemo v — propast!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična studija.

(Sestavil A. B.)

Tretji pogovor.[1])

O samosvoji stvoritvi.

Smehljaje je prišel zdravnik Vinko drugi dan k Božidaru, in svest si gotove zmage je pričel na izprehodu:

»Dozdaj si še ugovarjal mojim trditvam, Božidare, a danes pričneva z dokazovanjem. Najbrže Ti usahne vir pametnih ugovorov, ko Ti dokažem

---

[1]) V zadnji številki naj popravi častiti čitatelj nekaj pogreškov.

Str. 243	vrsta 23. odzgoraj	čitaj	*Avicenna*	namesto	Avicena.
» 244	» 3. »	»	*Monboddo*	»	Menboddo.
» 245	predzadnja vrsta	»	*Down-u*	»	Dowr-u.
» 245	vrsta 9. odzgoraj	»	*(dipnoi)*	»	(dipuoi).
» 255	» 9. »	»	*krkoni*	»	kikoni.
» 260	predzadnja vrsta	»	*Münster*	»	München.

resničnost darvinizma z neovržnimi rezultati moderne vede, ki si jih je pridobila z vsestranskim in eksaktnim raziskovanjem, odkar se je postavila na edino pravo monistično stališče.

Predno se lotim paleontologičnega dokaza, se mi zdi umestno, da se pogovoriva o vzniku življenja na našem planetu.

Na podlagi Kant-Laplace-ove veličastno kozmogonije ali teorije o postanku vsemirja smemo trditi, da je bila naša zemlja nekdaj v ognjenotekočem stanju. Organičnega življenja gotovo še ni bilo na njej; a ker se ne moremo poprijeti misli, da bi bile življenjske kali meteori ali izpodnebniki zanesli z drugih svetov na zemljo, moramo reči, da je življenje na zemlji nastalo. Vprašanje pa, kako si nam je misliti postanek življenja, je spravilo marsikaterega, sicer treznega in pametnega učenjaka do nedoslednih posledic. Celo Darwin[1]) si ni mogel drugače razložiti tega dejstva, kakor s pomočjo osebnega Boga, ki je smotreno ustvaril prva bitja. Toda mi, ki se ne moremo oddaljiti od stališča prave in čiste vede na polje domišljije in za človeka poniževalne dogmatične lahkovernosti, mi, ki ne moremo in ne maramo verjeti v čudeže, kakoršen bi bila nam neumljiva stvaritev prvotnega življenja, mi, ki nočemo storiti tega obupnega koraka, moramo poskusiti znanstveno si razložiti postanek življenja, t. j. brez nadnaravnih sil po mehaničnih in kemičnih zakonih brez vsake smotrenosti.

Poglejva, je li res nemožno misliti si, da so živa bitja nastala iz mrtve tvarine, je-li res samosvoja stvoritev (archigonia, generatio spontanea sive aequivoca, abiogenesis) znanstven nezmisel, kakor trdé »pobožni« učenjaki? Ali res ne spada tudi to vprašanje v področje modernega naravoznanstva, ki je tako priprosto pojasnilo in razložilo vse, še tako zamotane pojave nežive tvarine in živih bitij? Kdo si upa odrekati naravoznanstvu pristojnost, soditi o tem vprašanju?

Navidezna bistvena razlika med anorganično tvarino in organičnimi bitji je res marsikoga zapeljala do zaključka, da si postanka življenja ni mogoče razložiti brez umnega stvarnika. Ako pa pazljivo primerjamo anorganična telesa z organizmi, ako brez predsodkov opazujemo glavna svojstva obojih prirodnin in natančno določimo njih skupne in posebne lastnosti, kaj lahko uvidimo, da samosvoja stvoritev ni nemogoča.[2])

Organizmi tvarno niso bistveno različni od anorganizmov. Kemija je dognala, da je mogoče vsa znana telesa razkrojiti v malo število prvin. Večina prvin je malo važna, ker je malo razširjena, le manjši del prvin sestavlja organična in anorganična telesa. Ako primerjamo sestavine organizmov s sestavinami anorganičnih teles, pridemo do velevažnega dejstva, da ni ne v živalskem ne v rastlinskem telesu prvine, ki bi je ne našli tudi v mrtvi naravi; posebnih organičnih prvin torej ni.

---

[1]) Die Entstehung der Arten, str. 659 in drugod.

[2]) Sledeča razlaga je posneta po Dr. Ernst Haeckel-ju, Natürliche Schöpfungsgeschichte, VI. verbesserte Auflage, Berlin 1875. XIII. Vortrag, in pa po O. Schmidt, Descendenzlehre und Darwinismus, str. 147 et sequ.

Različnost organizmov in anorganizmov ne tiči v različnosti prvin, ki so v obojih iste, ampak samo v načinu, po katerem so prvine združene v kemične spojine. Različne spojine imajo različna svojstva. Omeniti mi je najprej precej različno agregatno stanje obeh telesnih skupin. Anorganična telesa imajo različno gostost, ali so trda ali kapljivotekoča ali plinasta. Toda te stopinje gostosti niso značilna svojstva posamičnih rudnin, ampak samo posledice različne topline. Voda je lahko trda ali kapljivo-tekoča ali plinasta. Organična telesa imajo četrto agregatno stanje ali gostost, ki velja samo za životvorne sestavine, nositeljice organičnega življenja. Niso ne plinaste, ne kapljivo-tekoče, ne trde, ampak v sredi med kapljivo-tekočim in trdim stanjem, torej trdo-tekoče. V vseh živih telesih je določena množina vode združena na poseben način s trdimi sestavinami, ali z drugimi besedami, organične sestavine imajo lastnost, da vpijajo vodo, ne da bi se v njej raztopile. Vzrok ti prikazni tiči bistveno v kemičnih in fizikaličnih svojstvih prvine, ki jo zovemo ogljik.

Ogljik igra največjo ulogo pri sestavljanju rastlinskih in živalskih teles. Ker se spaja z drugimi prvinami v najrazličnejših številnih in utežnih razmerjih, provzroča čudovito mnogovrstnost organičnih spojin. Njegove spojine z vodikom, kisikom in dušikom, katerim se pridruži navadno tudi nekaj žvepla, fosforja in železa, tvorijo tako-zvane beljakovine, ki sestavljajo organična telesa. Preprosta stanica, ki živi ali sama za-se ali zavzema veleważno mesto državljanke v republiki rastlinskega in živalskega organizma, sestoji iz trdo-tekočih beljakovin, združenih v malo kepico. Ta kepica je izprva enostavna zmes beljakovin, ki jo imenujemo protoplazmo ali sarkodo, pozneje izloči iz sebe trše stanično jederce in pa stanično kožico. Neskončno mnogovrstna in zamotana fizikalična in kemična svojstva beljakovin pa so pravi vzrok organičnih ali življenjskih pojavov, kakor je dokazala biologija, prav tako kakor je rast in oblika mineralnih kristalov neposredna posledica njih kemične sestave in njih fizikaličnega stanja. Zadnji vzroki so nam seveda v obeh slučajih enako neznani. Zakaj kristalizuje sol ali zlato v teseralnem sistemu, nam je ravno tako neznano, kakor to, da se prvine družijo v beljakovine, ki tvorijo živo organično substanco — protoplazmo.

Tvarno torej ni nikakoršnega razločka med živimi telesi in mrtvo tvarjo.

Lik organičnih in anorganičnih prirodnin je na videz precej različen. Glavna razlika je — kakor se je mislilo — v tem, da so anorganične prirodnine preprosto sestavljene, organične pa zelo mnogovrstno. Organizmi bi bili torej sestavljeni iz neenakih ali heterogenih delov, minerali pa vseskoz iz enakih ali homogenih delov. Taka razlika bi bila zares bistvena, toda odkar poznamo monere, izgubila je vso važnost. Celo telo moner, eden najenostavnejših organizmov, trdo-tekoča beljakovinasta kepica brez gotove oblike in strukture, sestoji iz kemičnih spojin, kakor rudnine, in se v ničemer ne loči od mineraličnih teles, n. pr. od visoko sestavljene kremenčeve gline.

Istotako so hoteli nekateri učenjaki dobiti bistven razloček v zunanji obliki organizmov in organičnih teles, zlasti so poudarjali matematično na-

tančno kristalno obliko mineralov. Ravne ploskve omejujejo kristal, stikajo se v ravnih črtah in tvorijo za vsako rudnino značilen kot. Zivalska in rastlinska telesa pa se baje ne dajo geometrično določiti, ker jih omejujejo krive ploskve, ki se stikajo v krivih črtah in tvorijo vedno menjajoče se kote. Toda tudi ta razlika je veljala samo nekdaj, odkar pa poznamo geometrično natančne oblike različnih praživali, zlasti pa zvezdarjev, je izginil razloček med organizmi in rudninami tudi v tem oziru.

Kaj pa s silami, ki delujejo v mineralih in organizmih? Nepremagljive težkoče nam ovirajo pot, ako opazujemo življenske pojave višje razvitih organizmov, ki se nam zde tako zagonetne, tako čudovite, da marsikdo misli, v anorganičnem svetu ni nič sličnega. Zato se je, žal, še do današnjega dne ohranilo napačno mnenje, da neka posebna življenska sila deluje v organizmih, ki stoji zunaj tvarine in nekako uravnava fizikalično-kemične sile organičnih teles. Toda novodobna veda je vrgla take sanjarije v koš in se postavila na monistično podlago. Kakor sem že omenil, provzroča ogljik ono posebno tvarno sestavo organizmov, zato si moramo misliti vse življenske pojave, pred vsem pa glavne pojave ohranjevanja in plojenja, kot fizikalično-kemična svojstva ogljika in njegovih spojin. Samo posebna fizikalično-kemična ogljikova svojstva, zlasti pa trdo-tekoče agregatno stanje in pa zmožnost tako zelo sestavljenih beljakovin, da se lahko razkrajajo, so mehanični vzroki posebnim pojavom gibanja, po katerih se ločijo organizmi od mineralov in katere imenujemo življenje.

To je v kratkem ona slavna »Kohlenstofftheorie«, ki nam kaj lepo pojasnuje, da ni bistvenega razločka med živo in mrtvo tvarjo, ona teorija, ki nam iznova potrjuje temeljni zakon: natura non facit saltus!«

Oprti na to teorijo se lahko lotimo vprašanja o samosvoji stvoritvi. Nikakor ni moči dokazati, da bi bila samosvoja stvoritev nemogoča. Poskusi ne dokazujejo ničesar, zakaj vedno ostaja ugovor, da je nedostatnost in pomanjkljivost naših priprav, zlasti pa naša nevednost kriva, da se še ni posrečil noben poskus, ki bi dokazal, da iz mrtve snovi še dandanes nastajajo živa bitja. Toda ko bi tudi mogli dokazati, da je samosvoja stvoritev zdaj nemogoča, ne bi smeli še trditi, da je bila nemogoča tudi nekdaj. Ko se je razvil naš planet do one stopinje, da je bil postanek vode in beljakovin mogoč, so bile zunanje okolnosti za samosvojo stvoritev gotovo ugodnejše nego li dandanes. Tisoč in tisoč ugodnih okolnosti, o katerih nimamo niti pojma, je takrat provzročilo stvoritev beljakovin in iz teh protoplazmo. Dasi te trditve ne moremo očividno dokazati, vendar se moramo držati nauka o samosvoji stvoritvi, ker je postulat našega umovanja. Samosvoja stvoritev je edina razlaga, ki se je more poprijeti moderni naravoslovec, kateri ne računa več z bajkami o stvarjenju.

Omeniti mi je pa tudi, da še nikakor nismo izgubili upanja, da dokažemo samosvojo stvoritev. Kako? Dve poti sta nam odprti: avtogenetična in plazmogenetična. Avtogeneza bi se imenoval postanek živega bitja iz mrtvih, anorganičnih snovi, plazmogeneza pa iz organičnih snovi. Nepričakovane pridobitve na polju novejše kemije nas potrjujejo v mnenju, da se

nam bo posrečilo sestaviti v kemičnih laboratorijih žive organizme, ker smo že dospeli do pol pota. Pred 70 leti so bili še vsi kemiki trdno prepričani, da more samo mistična življenska sila tvoriti takozvane organične ogljikove spojine, kakor so n. pr. alkohol, sladkor, tolšča i. t. d. Leta 1828. pa se je posrečilo Wöhlerju to dogmo izpodbiti, ko je umetno sestavil čisto organsko spojino seč (Harnstoff) iz anorganičnih teles (cijanovih in amonijakovih spojin). Dandanes so kemiki umetno sestavili že celo vrsto oganičnih spojin, ki se sicer nahajajo samo v rastlinskih in živalskih organizmih. Ni torej neupravičena naša nada, da bodo v kratkem izpodbili dogmo: omne vivum e vivo, s tem, da bodo iz umetno sestavljenih organičnih spojin umetno sestavili živa bitja (plazmogeneza).

Iz vsega tega lahko povzameš, da samosvoja stvoritev ni znanstven nezmisel, ampak popolnoma upravičena, da je postulat zdrave pameti vsakomur, ki si hoče znanstveno razjasniti postanek življenja.«

Zmagodobitno je zrl zdravnik v nasprotnika, češ, kako bo prenesel prvi udarec.

Božidar pa je dejal: »Oprosti Vinko! Povej mi odkritosrčno, ali sam veruješ to, kar si mi na dolgo in široko razkladal?«

»Ne žali me, Božidar!« se je razsrdil zdravnik.

»Moja opomba pač ni tako žaljiva za-te, kakor Tvoje razkladanje za me!« je dostavil profesor nejevoljno. »S svojim dokazovanjem, da je samosvoja stvoritev mogoča, da je celo postulat našega razuma, si mi hotel natvesti toliko naravoslovnih in logiških neresnic, katerih celó neizobraženec ne more vzprejeti za resnico. Čudim se samo, da nisi omenil one bajne prasluzi, ki jo je odkril Huxley leta 1868. v morskih globočinah in imenoval Haeckel-ju na čast bathybius (v globočini bivajoče bitje) Haeckelii. Kako dolgo se je ž njo sleparilo in se še slepari, češ da je ona prasluz neka prehodna oblika med mrtvo in živo snovjo, ki se baje še vedno poraja iz anorganične tvarine, dasi je Moebius neovržno dokazal, da je ona prasluz samo anorganična tvorba, malčeva padavina v morski vodi! Zares se čudim, da mi nisi poleg drugih darvinističnih gorostasnosti natvezel tudi te, ko me imaš za tako neukega in lahkovernega!«

»Dokaži mi samo eno neresnico, samo en nelogičen sklep!« je hitel zdravnik razburjen.

»Počasi, prijatelj, počasi!« ga je miril Božidar. »Najprej ovržem Tvoje mnenje o samosvoji stvoritvi, potem pa Ti znanstveno dokažem, da si postanka življenja ne moremo pametno razložiti samo po mehaničnih in kemičnih zakonih, ampak da zdrav razum nujno zahteva nadnaravno moč kot vzrok postanku organičnega življenja.

Kakor darvinisti sploh, hočeš najprej s praznimi besedami zabrisati bistveno, neprehodno razliko med živo in mrtvo tvarino. Priznavam, da se organizmi tvarno ne razlikujejo od mineralov, zakaj organizme in minerale sestavljajo enake prvine. Kar pa trdiš o posebnih fizikalično-kemičnih svojstvih ogljikovih spojin, je naravnost iz trte izvita gola trditev brez najmanjšega dokaza! Neresnična in neutemeljena trditev je tudi, da je mogoče razložiti

življenske pojave po mehaničnih in kemičnih zakonih. Dokaz sledi kasneje. Neresnica je, da je monera beljakovinasta kepica brez gotove oblike in strukture, da sestoji iz kemičnih spojin kakor minerali i. t. d. Take bajke so se preživele, zlasti ko so jim znanstvena raziskavanja izpodnesla vsako podlago. Poprej se je razvneta monistična domišljija prosto zibala in poljubne izmišljotine proglašala kot »rezultate eksaktne vede«, odkar pa nam je tehnika izboljšala in izpopolnila opazovalne priprave, ginejo tla takim sleparijam. S pomočjo drobnogleda se je dognalo o monerah in o stanicah v obče, da niso brez strukture, ampak da so tako čudovito, umetno in zamotano sestavljene, da niti z najboljšimi povečali in barvili ni mogoče prav natanko dognati njih strukture. Poprej se je zatrjevalo, da sestoji stanica iz enakih ali homogenih delov, da je jedrce samo zgoščena protoplazma, da je taka spojina kakor je več rudnin. Dandanes pa že ločimo v stanici nebroj različnih sestavin (Reinke jih je našel 39), katerih vsaka je samosvoja in opravlja svoje opravilo. Protoplazma je torej heterogena substanca in se bistveno loči od homogenih rudnin!

Sklicujoč se na zunanjo obliko živali in rastlin, prav za prav zamenjuješ obliko organizmov z raznimi izločbami ali sploh produkti njih življenskega delovanja, in sklepaš tudi iz tega dejstva, da ni bistvene razlike med organizmi in kristali. Čudno, da nisi prišel tudi do tega zaključka: Bučele gradé satovje, ki sestoji iz več tisoč celic. Te celice pa so votle, pravilne šesterostranične prizme z ravnimi ploskvami. Ker vidimo, da tudi kamena strela kristalizuje časih v šesterostraničnih (heksagonalnih) prizmah, ni torej bistvenega razločka med bučelo in kameno strelo!! Kdor zná, pa zná, misli si Haeckel!

Kar si povedal o podobnosti sil, ki delujejo v organičnem in anorganičnem svetu, bíje v obraz vsakemu izkustvu, da skoraj ni vredno odgovarjati takim trditvam. Vendar izpregovorim kasneje tudi o tem, ker se večkrat poudarja!

H koncu izražaš »upravičeno« nado, da se s časom posreči kemikom v retortah zvariti živo bitje, kakor se jim je posrečilo sestaviti organične spojine iz mrtvih snovi. Denimo (posito, sed non concesso), da se jim res kdaj posreči, kaj bi bilo s tem dokazanega? Da je samosvoja stvoritev mogoča? Da ni v organizmu prav nič druzega nego samo mehanične in kemične sile? Kaj še, ravno obratno! Zdrav razum bi tako-le sklepal: Kemiku se je posrečilo mrtve snovi tako sestaviti, da je nastalo iz njih živo bitje. Kdo pa je bil oni kemik, ki je sestavil prvotna živa bitja, ki jim je dal moč ohraniti se in množiti? Saj vendar vidimo, da se prvine same nikdar ne združijo niti v organično spojino, toliko manj v najpreprostejši organizem! Tudi ta pridobitev bi bila za monizem samo krepka zaušnica!

Kaj pa z umetno sestavljenimi organičnimi spojinami, ki nam baje dajo upanje, da se kdaj posreči plazmogeneza, t. j. postanek organizma iz organičnih snovi? Poglejva! Sladkor, alkohol, tolšča, organske kisline, alkaloidi (n. pr. nikotin, kinin) i. t. d. se imenujejo organske spojine, ker jih navadno tvorijo organizmi, v novejši dôbi jih umetno sestavljajo tudi kemiki. Organske spojine imajo z organizmi samo to zvezo, da nastajajo po njih delovanju, od

žive snovi ali protoplazme pa so prav tako različne kakor anorganske, ker niso organizovane, heterogene, ampak vseskozi homogene, mrtve, vedno brez življenja. Organizmi tvorijo organske spojine s pomočjo kemičnih in mehaničnih sil; tudi kemik lahko posnema organizme in uravnava različne sile tako, da se tvorijo iz iste snovi iste spojine, kakor je tvori organizem. Izdelke organizmov lahko človek prenareja, ker lahko razpolaga z istimi pripomočki, kakor organizmi, a izdelovalca samega, preproste stanice, mišičjega ali živčnega vlakenca, toliko manj pa tega ali onega organizma, človek ne bode mogel nikdar ponarediti in sestaviti, ker med izdelkom in izdelovalcem je očividno velikanska razlika.[1])

Kakšna razlika? Kakor uravnava in vodi kemik delovanje mehaničnih in kemičnih sil, da se tvori spojina, istotako mora biti tudi v živalskem ali rastlinskem telesu nekaj, kar isto dela, kar kemik, tedaj nekaj več, kakor gole mehanične in kemične sile. Popolnoma nemogoče je torej, da bi položil kemik v organično spojino ono nevidno moč, ki vodi in uravnava mehanično in kemično delovanje sestavin, da bi sestavil organizem. Črevljarski vajenec toliko časa opazuje mojstra, dokler se ne nauči sam napraviti črevlja, kakoršnega dela mojster. Ali je upravičen upati, da bo morda kdaj sam ali kdo drugi tako napredoval v črevljarstvu, da bode izdeloval iz usnja in žebljev poleg črevljev tudi črevljarske mojstre? Človek zná ponarejati mleko, ki se ne razlikuje mnogo od navadnega mleka. Toda zdravemu človeku še ni prišlo na um, da bi si morda poskusil iz nežive tvarine sestaviti tak organizem, ki bi sam po sebi proizvajal mleko.

Toliko na Tvoje neutemeljene trditve! Zdaj si pa oglejva vprašanje o samosvoji stvoritvi v pravi luči, luči vede in zdrave logike!

Samosvoja stvoritev, postanek živega bitja iz nežive tvarine, je naravosloven in logičen nezmisel, nemogočnost, ker je razlika med najnižjim organizmom in najpopolnejšo rudnino bistvena, neprestopna. Primerimo nepristransko obe vrsti teles![2]) Mrtva snov ne menjava sestavin, če jih izpremeni,

---

[1]) E. F. v. Gorup-Besanez, Lehrbuch der physiologischen Chemie, III. Auflage. Braunschweig 1874, str. 4: »Seit es gelungen, den Harnstoff künstlich darzustellen, haben wir viele andere, im Thierkörper vorkommenden organischen Verbindungen künstlich dargestellt, so Glycin, Leucin und Taurin; auf synthetischem Wege die Fette und andere Stoffe mehr. Noch zahlreicher sind die Beispiele im Pflanzenreiche vorkommender und künstlich darstellbarer Verbindungen..... Aber es würde den in den Stand der Sache Uneingeweihten irreführen heissen, wollten wir verschweigen, dass es der Chemie noch keineswegs gelungen ist, eine Klasse organischer Verbindungen, die wir organoplastische oder histogene nennen wollen, wirklich organisirter oder der Organisirung fähiger Stoffe künstlich zu erzeugen. Kein einziger dieser Stoffe ist noch in unseren Laboratorien künstlich dargestellt: weder Albumin noch Faserstoff, weder Casein noch Kleber, weder Stärkemehl noch Cellulose. Auch berechtigen uns keine aus der bisherigen Entwicklung der Chemie geschöpften Gründe zu der Hoffnung, dass es uns gelingen werde, eine Pflanzenzelle, eine Muskelfaser, einen Nerv, mit einem Worte wirklich Organisirtes auf chemischem Wege künstlich darzustellen.

[2]) Prim. Pesch. Die grossen Welträthsel. II. zv., str. 150 et sequ. in Constantin Kasert, Antworten der Natur, dritte umgearbeitete Auflage, Graz 1896, str. 80 et sequ.

izpremeni se tudi snov v drugo snov, mrtva snov je torej v tem oziru neizpremenljiva. Živo bitje pa neprestano menjava svoje sestavine in le dokler se vrši to menjavanje snovi, živi organizem kot tak, sicer takoj pogine in razpade v mrtvo snov. Rudnina ostane vedno ista rudnina, naj se oblika še tako predrugači, le da snov ostane neizpremenjena; pri organizmih, tudi najnižjih, pa ostaja oblika neizpremenjena, snov pa se neprenehoma izmenjava. Ali ni ta razlika bistvena?

Mrtva snov nima sama iz sebe nikakoršne dejavnosti, sama na sebi je mrtva in je le v toliko dejavna, v kolikor vzprejema dejavnost od drugih bitij (actio transiens). Popolnoma obratno svojstvo imajo živa bitja, ki imajo dejavnost sama iz sebe (actio immanens). Razlika je očividna.

Mrtva snov teží po miru; za obstanek ne potrebuje ničesar; čim manj je podvržena različnim vplivom, tem lažje se ohrani. Živo bitje pa se neprenehoma izpreminja; brez zunanjih vplivov se organizem ne more vzdržati. Rastlina potrebuje moče, zraka, ogljikove kisline, soli, svetlobe, toplote, sicer pogine; istotako je z najmanjšo živaljo.

Mrtvo snov lehko razdeliš mehanično, v kolikor delov in delcev hočeš, značaj iste snovi ostane; vsak delec je v vseh bistvenih svojstvih popolnoma enak celemu kosu, ker je snov vseskoz enakolična ali homogena. Razdeli organizem v njega dele, ki so raznolične ali heterogene sestavine in — organizma ni več.

Primerjajva rast kristalov in rast organizmov! Pravijo, da tudi kristali »rastejo« in tvorijo točno določene oblike. Kristali rastejo po apoziciji ali prileganju, t. j. najmanjši delci ali molekuli se prilegajo drug na drugega, kocka na kocko, oktaeder na oktaeder i. t. d. Sila, ki provzroča to prileganje, je njim svojska privlačnost. Da se pa tvorijo v vsakem slučaju ne poljubne, ampak za dotično rudnino značilne oblike, izvira najbrže iz tega, ker imajo najmanjši delci odločujočo obliko na sebi. Z močnimi povečali se prav lahko opazuje rast kristalov, zlasti če se hitro vrši. Vse drugače se nam kaže rast organičnih bitij. Organizmi rastó, ne s prileganjem novih delcev na prejšnje, ampak s tem, da vzprejemajo hrano va-se (intussusceptio) in jo sebi primerno prelikujejo, t. j. po delovanju celega organizma vlegajo se vsprejeti delci med stare in mešajo ž njimi ter tako tvorijo vedno nove delce, toda ne poljubno, ampak kakor je celemu organizmu prikladno. Skratka: pri rudninah določajo delci celoto, pri organizmih pa celota delce in njih opravilo. Ako vsadim vrbovo mladiko narobe v zemljo, se tvorijo tam, kjer so bile poprej korenike, veje in poganjajo listje in cvetje, veje v zemlji pa poganjajo mesto popja koreninice. Vsaka stanica ima torej zmožnost opravljati vsako opravilo, vendar navadno opravlja po legi in potrebi določeno opravilo, ki je za celoto potrebno in koristno; drugo opravilo imajo stanice v koreninicah, drugo v deblu, drugo v listih, drugo v cvetu. Ravno tako je pri živalih. Ako prerežeš glisto v sredi, se napravi takoj na vsakem prerezu belkast izrastek, ki se na sprednjem delu prerezane živali razvije v rep, dasi nima prva polovica nobene repne stanice, zadnja pa nič glave sestavljajočih delov. Istotako se martinčku lahko večkrat odtrga rep ali noga, vselej mu zrastejo ti deli na

novo. Vsak organizem uravnava svoje delovanje smotreno, deluje na nekak smoter, ki ga doseže včasih šele črez nekaj tednov ali mesecev, ko že davno ni več v organizmu delcev, ki so pričeli ono smotreno delovanje. Isti molekul je danes v človeku, jutri v hrošču, črez nekaj časa v ptiču, slednjič morda pomaga sestavljati cvetlično pero. Ali je mogoče misliti, da samo mehanične in kemične sile uravnavajo delovanje posameznih molekulov? Kako naj molekuli sami od sebe počnó to ali ono, čim so tu ali tam, ko so stanice v prvem početku vse enake?

Gotovo je prebavljanje, dihanje i. dr. mehaničen in kemičen proces, kakor se vrši tudi zidanje hiše mehanično. Toda ako ne vodi zidanja vešč stavbenik, ne nastane iz pripravljenega gradiva hiša, tudi če delujejo vse mehanične in kemične in druge potrebne sile. Ni dosti, da so v organizmu snov in razne sile, ampak treba je neke posebne razvrstitve snovi in sil, ki delujejo enotno, smotreno.

Naj monisti še tako vpijejo neukemu občinstvu, da znajo vse življenske pojave razložiti po golih mehaničnih in kemičnih zakonih, učenjaki - strokovnjaki trdé nasprotno, da namreč nikakor ne zadoščajo samo kemične in mehanične sile za umevanje najpriprostejšega življenskega pojava. Bunge, ki sloví za prvega fizijologa našega časa, navaja v svoji knjigi[1]) premnogo rezultatov najrazličnejših poskusov, iz katerih sledi, da se dajo življenski pojavi tem manj istovetiti z delovanjem mehaničnih in kemičnih sil, čim temeljitejše in natančnejše jih preiskujemo. Materijalisti so dolgo slepili ljudi n. pr. s trditvijo, da je vzprejemanje hrane v organizem gola endozmoza, t. j. pronicanje tekočin, kakoršno se vrši tudi skozi mrtve kožice. Toda temu ni tako. Prebavila so znotraj čez in čez pokrita z epitelom valjastih stanic, ki vzprejemajo hrano, toda ne vsake. Veliko strupov je, ki se v želodečnem soku raztopé, toda te epitelne stanice jih ne propuščajo v organizem. Ako se pa te strupe brizgne v kri, jih posrka črevesni epitel in jih izloči iz organizma. Kako naj se ta pojav razloži po fizikaličnih zakonih, je neumevno. Še veliko večje, nepremagljive težkoče nastopijo, ako bi kdo hotel po fizikaličnih zakonih razložiti delovanje levkocitov ali belih krvnih telesc, žlez, mišic, živcev, ali samo krvotok. Po teh opazovanjih pride Bunge do zaključka, da so vsi pojavi v organizmih, ki se dajo fizikaličnim potom razložiti, toliko življenski pojavi, v kolikor je gibanje listja in vejevja na drevesu, ki ga ziblje veter.[2])

Najbolj jasno pa se nam kaže razlika med rudninami in organizmi v razmnožitvi in ploditvi. Rudnina se sama iz sebe nič ne izpremeni, če je ne izpremené zunanji vzroki, tudi se ne plodi. Ako nastane iz ene, dveh ali več rudnin ena nova rudnina, izgubé prejšnje ravno toliko snovi, kolikor jih ima nova. Organizmi pa imajo bistveno lastnost, da se množé ali plodé.

---

[1]) Bunge, Lehrbuch der physiologischen Chemie, Leipzig, 2. Auflage 1889.

[2]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 237: »Was sich physikalisch erklären lässt, dass sind Vorgänge, bei denen die betreffenden Vorgänge absolut passiv in Mitschwingungen versetzt werden durch die von aussen in sie eindringenden Bewegungsvorgänge.«

Življenje enega organizma se prenaša na drugo, iz drugega na tretje i. t. d. in živo bitje, ki je dalo novemu življenje, ne izgubi nič svojega življenja. Organizmi nastajajo, rastó, propadajo in slednjič poginejo v določenem času. Stroji pa, ki naj bodo organizmu slični, res delajo nekaj časa, dokler deluje zunanja sila na-nje, a nikdar ne bodemo izumeli stroja, ki bi se sam gonil (perpetuum mobile nasprotuje fizikaličnim zakonom!), ki bi se sam popravljal, stroja, ki bi sam izdeloval sebi enake strojčke!

Iz navedenih stavkov, ki so jasni in razvidni vsakomur, kdor se je le količkaj uglobil v opazovanje naravnih pojavov, sledi nujna posledica, da je najvažnejši znak rudnin snov, organizmov pa lik, da je razlika med organizmi in rudninami bistvena.

Kaj pa je prav za prav ona oblika, ki daje snovi življenje? Morda mistična pošast, ki straši po organizmih? Tako nekako nam podtikate nauk o življenskem principu. Pojasniva si ga nekoliko z vegastimi zgledi (omnis analogia claudicat!). Ura se giblje smotreno, dasi je ne goni urar, ampak samo uteži in nihalo, torej čisto mehanična sredstva, vendar ne nastane ura nikdar sama od sebe, ampak treba je urarja, ki umno razvrsti sredstva in dá naravnim silam potrebni pravec. Umetna oblika izpremeni mramor v kip, pri tem pa prav nič ne izpremeni ogljenčevo-kislega vapna, ki tvori mramor. Ako se kip razbije, izgine oblika in ostane mramor. Ravno tako je tudi v organskih bitjih nekaj nevidnega, netelesnega, ki razvršča sestavine v določeno obliko, ki uravnava delovanje mehanskih in kemičnih sil, in jim daje organizmu primerno smer. Kaj je ta »nekaj«, se ne dá povedati, kakor tudi ne vemo, kaj je prav za prav privlačnost. Toliko vendar vemo prav za trdno po zakonu vzročnosti, da je ta »nekaj« živali in rastlin bistveno različen od golih mehanskih in kemičnih sil, ker enak vzrok vendar ne more imeti bistveno različnih učinkov.

Ta »nekaj«, ki je več od navadnih sil, se ne dá utajiti z vsemi puhlicami, s katerimi mamijo materijalisti nerazsodne ljudi, kakor n. pr.: »Brez snovi ni organizma, brez kemijskega izpreminjevanja ni življenja, torej je organično življenje samo kemijsko izpreminjevanje snovi.« Prav primerno jim odgovarja Dressel: »Brez papirja in črnila se ne pišejo knjige, torej naj gospodje materijalisti pošiljajo samo papir in črnilo v tiskarno!«

Upam, da sem Ti pojasnil bistveno razliko med rudninami in živimi bitji, ki jo vidi vsakdo, kdor si hoté ne zaveže oči!«

»Ne, nisi mi popolnoma pojasnil!« je ugovarjal zdravnik. »Potrjujem, da je ta razlika za zdanjo stopinjo našega znanja zares bistvena in neprestopna. Toda, ali si ne moremo misliti, da bi se mrtve snovi z različnimi silami in svojstvi slučajno vendar le zložile v organizem, ki je, kakor praviš, bitje, sestavljeno iz različnih snovi v primerno obliko, ki v njem delujejo mehanske in kemične sile enotno v isti smeri?«

»Ne, kaj takega si ne moremo misliti«, je odvrnil Božidar. »Najbolj umetna ura se pač ne more primerjati z najenostavnejšim organizmom, preprosto monero. Vendar si ne moremo misliti, da bi ura sama nastala, tudi če nje posamezne dele izpostavimo najrazličnejšim silam, še veliko manj

pa si moremo misliti, da bi organizem kar sam po sebi nastal iz neživih snovi. Nemo dat, quod non habet; če kemične prvine in sploh nežive spojine vsaka zase nimajo nič življenja, kako naj nastane iz še tako zapletene sestave neživih snovi živo bitje, iz samih ničel realno število? Vidimo, da se voz ne vleče sam. Toda morda bi se gibali, če bi jih dva, tri, sto, tisoč, milijon skupaj zvezali? Če se en voz ne vleče sam, morda bi milijon vozov drugi drugega vlekli in tako bi nastalo iz samih negibajočih se delov gibanje?

Vidim, da maješ z glavo. Da, da, kaj takega si ni mogoče niti misliti. Trezno in stvarno razmatranje naravnih dejstev nam potrjuje po izkušnji pridobljeno temeljno resnico: omne vivum e vivo.

S tem dokazom sem Te prepričal, kakor upam, da je samosvoja stvoritev že a priori neverjetna, nemogoča. Ravno tisto nam dokazujejo a posteriori vsi poskusi, ki so jih učenjaki v ta namen napravili.

Francoska akademija znanosti je naročila glasovitemu L. Pasteur-ju, profesorju kemije, naj znanstveno preišče vprašanje o samosvoji stvoritvi. Učenjak je napravil nebroj poskusov; naj omenim samo enega. Zavrel je vodo v posodi, zraku popolnoma nepristopni. V ti vodi ni mogel črez leto dni tudi z najboljšim drobnogledom opaziti nobenega živega bitja, v kapljici navadne vode pa se vidi, kakor znano, nekaj stotin različnih močelk (Infusionsthierchen). Ko je spravil ono posodo v dotiko z zrakom, ki je prihajal po razbeljeni cevi, tudi še ni bilo opaziti življenja v vodi. Istotako je ostala voda brez močelk, če je zamašil cev, ki je propuščala zrak, na več krajih s strelno pavolo. Ko pa je slednjič le za trenutek odprl posodo navadnemu zraku, je v malo urah kar mrgolelo raznovrstnih močelk. S tem in drugimi poskusi je bilo dokazano, da se močelke ne porajajo same od sebe v vodi, ampak še-le tedaj, ako pridejo v dotiko z zrakom, ki v njem plava nebroj življenskih kali.

Profesor Tyndall v Londonu, ki se je tudi mnogo pečal s takimi poskusi, je končno priznal, dasi materijalist, da je dobila teorija o samosvoji stvoritvi smrtni udarec.

J. Reinke, botanik v Göttingen, je prišel po obsežnih študijah o protoplazmi do sledečih rezultatov[1]): 1) Vsi organizmi, najnižji in najvišji, oni, ki sestojé iz ene kepice gole protoplazme, kakor tudi človeško truplo, so sestavljeni iz mnogoštevilnih kemičnih spojin, katerih važnejše so za vse živalske in rastlinske skupine enake ali pa se fizijologično zastopajo. Vsled tega so temeljni pojavi menjavanja snovi pri vseh organizmih enaki. 2) Nikakor ne morejo veljati najmanj popolni organizmi (glive sluznice, monere) kot prehodne oblike med živalimi in rastlinami in pa med anorganično neživo tvarjo. Živi organizmi, tudi najbolj preprosti, so temeljno različni od agregatov mrtve substance; najnižje živo bitje je kemično in fizijologično sorodnejše z človeškim telesom nego li z mrtvo beljakovinasto kepico brez strukture.

Te rezultate Reinke-jevih raziskovanj so potrdili vsi učenjaki kot resnične.

---

[1]) J. Reinke, Studien über das Protoplasma, Berlin 1881.

Ker so torej organizmi temeljno, bistveno različni od rudnin, si nikakor ne moremo misliti, da bi se dandanes porajala živa bitja iz nežive snovi; za dandanes vsekako velja pravilo: omne vivum e vivo.

Ali morda velja ta princip samo za dandanes, za zadnje postajanje organizmov, in ne tudi za prvi početek organskega življenja? Materijalistični monisti učé tako, a ker nočejo pripoznati resnice, zamotajo se kakor drugod, tako tudi v reševanju tega vprašanja v prekoslovne, nedosledne trditve. Bahajo se, da znajo razlagati življenske pojave samo z dognanimi in natančno določenimi fizikaličnimi in kemičnimi zakoni; česar ne doznavajo neposredno s svojimi čutili, vse proglašajo kot bedaste bajke. V tem slučaju pa sami še mnogo slabše ravnajo. V nasprotju z izkušnjo, na katero se sicer vedno sklicujejo, sanjajo monisti o posebnih teluričnih, atmosferičnih in astraličnih vplivih na mrtvo snov, ki so delali baje v arhozoični dobi prave čudeže in oživotvorili anorganično tvarino. Ne gledé na to, da ni treba v vedi upoštevati sanjarij, lehko vendar opozorimo moniste tudi v tem oziru na dve dejstvi. Prvo namreč nam pravi, da je življenski princip v organizmu bistveno različen od vsake posamezne fizikalične in kemične sile, pa tudi bistveno različen od njih kakoršne koli sestave, da gole mehanične in kemične sile, naj so še tako umetno sestavljene, ne morejo dati rudninskim snovém življenja. Drugič pa monisti popolnoma pozabljajo, da so se prav žalostno izjalovili vsi poskusi, pri katerih so na mrtvo tvarino delovali najrazličnejši vplivi, kakor najrazličnejše stopinje toplote, svetlobe, magnetizma, elektrike; najrazličnejše zmesi zraka s kisikom, ogljikovo kislino i. t. d.

Naravoslovje kot tako mora priznati, da mu ni mogoče razložiti postanka življenja; vsak odkritosrčen naravoslovec mora gledé na to vprašanje priznati z Dubois-Reymondom: Ignoramus.

Sploh pa tudi ni naravoslovčeva naloga, da bi preiskoval zadnje vzroke in razloge vsakega pojava, to preiskovanje spada v področje modroslovja, vede vseh ved. To nam pravi, trdno se držeč izvestnih resnic, da velja stavek »omne vivum e vivo« tudi za prvi postanek organičnega življenja, ker nimamo prav nikakoršnega razloga, da bi tajili veljavnost onega stavka za dobo, v kateri je nastalo življenje na zemlji, pač pa nas umstveni razlogi in pa izkušnja silijo, da priznamo omenjenemu stavku neomejeno veljavnost. Torej je moralo organično življenje nastati po stvariteljnem činu onega bitja, ki je življenje samo in zbog tega vir vsega življenja. In to netvarinsko, breztelesno bitje je — Bog.

Bog je torej početnik-stvarnik vsega organičnega življenja.

K. E. v. Baeru, s čegar imenom bi se monizem seveda rad lišpal, se zdi stvarjenje pameten čudež, kakoršnega njegovo umovanje zahteva kot vzrok življenju, čudež, kakoršnemu se njegov um čudé klanja; nasprotno pa se mu zdi samosvoja stvoritev neumen čudež, kateremu se zdrava pamet protivi.[1])

[1]) K. E. v. Baer, Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften. II. St. Petersburg 1876

S tem naj končam. Pomudila sva se morda nekoliko preveč pri ti točki, a upam, da ne brez koristi. Z dokazovanjem, da je hipoteza o samosvoji stvoritvi v nasprotju z naravoslovnimi dejstvi in razumom, sem hotel Ti ob enem predočiti, da je tudi monizem sam naziranje, ki se nikakor ne ujema z resnico. Ako je treba za postanek življenja nadnaravne moči, ki je različna od snovi in nje sil, potem se razkadi ves monizem v nič, zakaj s tem je izgubil vso podlago.«

Zdravnik se je globoko zamislil, naposled pa je dejal: »Resničnosti Tvojih dokazov, dragi Božidare, res ne morem tajiti. Zdé se mi zelo verjetni. A ker še nisem teh stvari natančno premišljeval, dovoli, da za nekaj časa prenehava s pogovori. V tem času hočem temeljito presoditi to vprašanje, ki se mi je dozdaj tako umevno zdelo. Ti si mi marsikaj odkril, česar nisem doslej opazil. Kadar pridem na čisto, bodeva nadaljevala pogovore!«

Oba sta bila vesela, profesor svojega uspeha, zdravnik pa, da je dobil novega gradiva svoji vedoželjnosti.

Četrti pogovor.

Mehanizem in teleologija.

Minilo je nekaj časa.

»No, Vinko, kako sodiš danes o samosvoji stvoritvi?« je vprašal profesor zdravnika, ko sta se zopet sešla na pomenek.

»Mnogo sem se zadnje dni bavil s tem vprašanjem, preudarjal kolikor mogoče objektivno vse razloge za omenjeno podmeno in proti nji, a naposled sem vendar-le prišel do prepričanja, da se podmena o samosvoji stvoritvi res ne dá pametno zagovarjati in vzdržavati. Rad priznavam, da so nekateri darvinisti, zlasti pa Haeckel, predaleč zašli v svoji gorečnosti in navdušenosti, a samo v ti točki; s tem pa nikakor nočem in ne maram reči, da si moramo misliti za začetnika življenja ravno vašega osebnega, krščanskega boga, ono nepojmljivo bitje, bi baje biva nekje v meglenih nebesnih daljah in je bistveno različno od vidnega sveta. Za razumevanje postanka organičnega življenja nam popolnoma zadošča svetovni duh nekaterih modroslovcev, ki so se otresli vseh predsodkov kateregakoli verstva in poslušali samo glas zdravega razuma, oni svetovni duh, ki je bistveno, tesno in neločljivo zvezan z vidnim, materijalnim svetom, oni duh, čegar vidni pojav je ravno svet, ali kakor vi pravite, stvarstvo. Ta duh, ki se javlja v stvari in nje vekovečnih, neizpremenljivih, slepo delujočih silah, je bil vzrok postanku življenja, je bil in je še vzrok nastajanju in izpreminjanju organizmov.«

»Ahà, iz materijalista si se prelevil v panteista!« je dodal smehljaje se profesor. »Srečno si se izognil Karibdi, a že se izpostavljaš nevarnosti, da Te požre Scila. Spoznal si, da se surovi materijalizem nikakor ne dá spraviti v soglasje z izkustvom našega spoznanja, a rajši, nego da bi pripoznal duha, bistveno različnega od stvari, kar je nujna zahteva treznega umo-

vanja, zatekaš se k mamljivo bliščečemu se panteizmu, ki nima niti toliko verjetnosti in videza resničnosti na sebi kakor materijalizem. Čudno, prečudno! Vi, moderni izobraženci se neprenehoma ponašate in nevednemu občinstvu zatrjujete, da sloni vse vaše naziranje na neovržnih dejstvih izkustvenih ved, a pri tem se oklepate največjih brezmiselnosti, kakoršna je ravno panteizem v ti ali oni obliki, samo da ni treba priznati kake resnice, ki količkaj diši po krščanstvu. Od Spinoze, prvega novodobnega panteista do najmodernejšega modroslovca Hartmanna so postavili vsi panteisti za podlago svojih sestavov trditve, ki se naravnost upirajo zdravemu razumu. Ni bolj različnih reči nego sta duh in tvar, in vendar gradé panteisti druge brezmiselnosti na tem protislovju, da sta duh in tvar istovetna ali identična! Da se pa Bog nikakor ne dá in ne more zenačiti z naravo in nje lastnimi silami, bi bil Ti prav lako povzel iz najinega razmatranja o postanku organičnega življenja, zakaj ono premišljevanje je prav za prav dokazovanje za bivanje osebnega Boga. Prišla sva namreč do zaključka, da tvar in nje sile nikakor niso mogle biti začetnice življenja, ampak živo bitje, ki je popolnoma netvarinsko, torej duh. Že to dokazovanje je ovrglo vse blodnje materijalizma, pa tudi panteizma, ki uči, da ni bistvene razlike med duhom in tvarjo, med Bogom in svetom, ampak da sta oba nerazdružno zvezana, da drugi drugega nadomeščata. Že oni dokaz torej je naju poučil, da je duh po bistvu različen od tvari, da je tudi Bog, ki je začetnik življenju, bistveno različen od sveta; še bolj natančno pa nama pojasni ta velikanski razloček med stvarnikom in stvarstvom pogovor o smotrenosti v naravi, zlasti v organskih bitjih in pa o postanku vrst v vašem zmislu.«

»Motiš se, Božidare!« je odvrnil zdravnik. »Prav ta pogovor nama pokaže nepotrebnost osebnega boga, nepotrebnost in neznanstvenost govorjenja o kakem smotru v naravi, ker se dajo vsi pojavi razložiti mehanično, brez vsakoršne smotrenosti.«

»To je nemogoče, kakor se prepričava! Ker sva zadela ob ta predmet, predlagam, da ga pričneva takoj rešetati, sicer se utegne pripetiti, da bi ga niti ne obravnavala. Ako začneš takoj z »dokazovanjem«, da se je res vršil razvoj živalstva in rastlinstva v Darwinovem zmislu, se naključi kaj lehko, reciva, da Ti dokažem, da je tak razvoj ne samo nedokazljiv, ampak tudi nemogoč in samo izmišljen, ker stoji očitno v nasprotju z dokazanimi naravoznanskimi dejstvi, reciva torej, da se to pripeti, potem bi bil popolnoma odveč pogovor, kako si vi razlagate izpreminjevanje vrst in kako utemeljujete svojo podmeno. In vendar je ta predmet najbolj zanimiv, ker tiči v njem bistvo darvinizma, ker se v njem kaže nedostatnost in pa puhlost darvinizma in materijalizma v popolni nagoti. Škoda bi bila, ako bi govoreča o darvinizmu ne pogovorila se o njegovem jedru! Zato Te prosim, Vinko, da mi razložiš red v naravi, zlasti v organizmih, in pa da utemeljiš razvijanje organskih bitij iz nižjih v višje, ako se je sploh vršil ta razvoj, kakor ga vi učite.«

»Prav, prav!« je pritrdil Vinko. »Rad pričnem z utemeljevanjem darvinizma, ne iz strahu, da bi morda sploh ne prišla do te točke, ampak

zaradi tega, ker bova potem lažje razumevala tudi dokaze za resničnost Darwinovega nauka.

Ni treba, da bi bil kdo ravno umetnik ali pa naravoslovec, da ga narava napolni z začudenjem in navdušenjem, ampak kdor ima le odprto in trezno motreče oko, mora pripoznati, da biva v vesoljstvu red t. j. veličastna enovitost v nebroju najrazličnejših pojavov.«

»Lepa in prava opredelba!« pohvalil ga je Božidar.

Vinko pa je nadaljeval: »Toda še bolj nego tajivec reda v naravi bi se motil oni, ki si misli, da je red brez reditelja (Ordner) nemogoč, da ni mogel red sam po sebi, brez smotra postati. Kdor tako presoja naravo, stoji na omejenem, antropomorfističnem stališču, ker po sebi, po svojih odnošajih do dejanj meri ves svet. Kar je svojemu namenu ali smotru primerno, ni nujno treba, da bi nastalo iz teženja po tem smotru, ampak nastalo je lahko slučajno. Ne slučajno, ta izraz je slab; vse, kar je, torej tudi red, je nastal nujno, vsled delovanja neizpremenljivih naravnih sil. To trditev, da je nastal red po mehaničnih zakonih, podprem lehko z dokazi, a ker ne govoriva o redu ne v nebesnih telesih, ne v mrtvi naravi na zemlji, razložim Ti mehanične vzroke postanku reda, ki vlada v organičnih bitjih s tem, da utemeljim darvinizem.«

»Dovoli, da prekinem Tvoj govor!« je posegel profesor vmes. »Tvoje dokazovanje bo najbrže dolgo, zato se mi zdi zaradi važnosti predmeta potrebno, da nekatere stvari že poprej malo premisliva in preudariva.«

»Svobodno!«

»Kot darvinist priznavaš red v naravi, red v pravem pomenu besede, a odločno tajiš, da je ta red nastal po delovanju kake urejajoče sile in praviš, da se je celo stvarstvo uredilo ne iz teženja po smotru, ampak kar tako samo o sebi, ker drugače ni moglo biti, ker ne bi moglo obstati, ko bi ne bilo smotreno urejeno, ker mora vse poginiti in izginiti, kar ni svojim razmeram primerno in prikladno.«

»Da, to trdim!« je poudarjal zdravnik.

»Predno jo mahneva po analitični poti, oglejva si sintetično, a priori, to vprašanje, biva li kako teženje po smotru v naravi, je-li mogoče razložiti si red v naravi brez urejujoče sile ali ne.[1])

Vsak učinek mora imeti primeren vzrok, torej mora imeti vsak pojav v vsakem oziru določen razlog. To je resnica, ki je nujna zahteva zdravega razuma, resnica, na kateri sloni vsa veda. Ni torej učinka brez vzroka!

Če pa proizvaja večja skupina delujočih vzrokov učinek posebnega pomena; če pri tem izmed neskončnega števila vseh možnih načinov razvijanja in nastajanja stanovitno izbira ravno oni način, ki dovaja do rezultata; če ostaja to razvijanje dalje časa neizpremenjeno navzlic vsem mogočim izpremembam in oviram; če se slučajno nastali zadržki precej odstranjujejo; če se oddaljena, razvijanju ugodna sredstva uporabljajo; če se vse, kar na-

---

[1]) T. Pesch. Die grossen Welträthsel, II. Auflage, I. Band, Freiburg 1892, str. 315 et sequ.

sprotuje dosegi rezultata, tako prenareja, da pospešuje dosego rezultata; če se vse odstranja, kar bi škodovalo dosegi rezultata, in vse varuje in neguje, kar je koristno; če se pri tem ne upošteva samo nujna potrebnost, ampak tudi simetrija, trpežnost in lepota; če se med razvijanjem tudi to pojavlja, kar ima še-le kasneje, v poznejšem stanju kaj pomena; če se proizvajajo tudi priprave in razmere, ki razvijanju služijo, imeti mora vse to svoj razlog le v tem, da so mehanično, nujno delujoče sile uravnane na kaj bodočega, t. j. da težé po nekakem smotru. V golem, mehaničnem delovanju slepo učinkujočih sil pač ni najti razloga, zakaj se vzdržuje izmed mnogo enako mogočih načinov stanovitno ravno oni, ki dovaja navzlic vsem oviram in težkočam do oblike, ki je še-le v prihodnosti prikladna in primerna. Ali se ne bo zgodilo ono, kar je za trenotek najlažje in najbolj enostavno, če delujejo samo mehanične sile?

Wo rohe Kräfte sinnlos walten,
Da kann sich kein Gebild gestalten.

Mogoče je, da se med neštevilnimi slučaji pripeti po golem naključju kaj prikladnega in primernega. Toda tak slučaj nosi na sebi znak izjeme, nikdar pravila. Ako slišimo, da je ubožec v najhujši stiski našel zaklad, ali da je krovec pal s strehe na mehko blazino, nas ti dogodki presenetijo, ker vsak pameten človek ve, da se kaj prikladnega in primernega brez teženja po njem navadno ne more in ne sme pričakovati.

Računarji so dokazali, da je treba že pri zelo malem številu elementov neizmernega števila kombinacij, da se mehanično doseže zaželeni rezultat.[1])

Zdaj pa se domisliva onega čudovitega zloga, ki se tudi v najnižjih organizmih ponavlja z zakonito pravilnostjo, zloga, kateremu tudi največji moderni učenjak ni prišel do dna; premisliva neizmerno število vseh mogočih kombinacij, ki bi bile nujno potrebne zaradi velikanskega števila atomov, združenih v različne, najpriprostejšo stanico tvoreče spojine, in reči moramo, da je postanek reda v naravi, postanek organičnega življenja, postanek različnih vrst — v vašem zmislu — čisto

[1]) Prof. L. Seidel podaja ta-le primer: V žepu je 64 kamenčkov, po osem jih je enako barvanih. Zaželeni rezultat bodi, da se potegne osem kamenčkov te ali one, toda iste barve po vrsti, drugega za drugim. Vpraša se, kolika je verjetnost, da se mehanično doseže ta rezultat. Seidel je izračunil, da bi se moralo napraviti 312.290 septilijonov poskusov, predno bi bilo verjetno, da se rezultat posreči. Da pa si predočimo to število, mislimo si 1000 milijonov ljudi, katerih vsak brez prenehanja napravi vsako sekundo en poskus. Vsi skupaj bi napravili tekom enega leta 31.557 bilijonov poskusov. Da bi se pa napravilo onih 312.290 septilijonov poskusov, treba bi bilo našim ljudem, katerih bi moralo biti 1000 milijonov, šteti približno 10 kvintilijonov let. Tudi to število je še nekam čudno, treba je je vsaj v nekoliko predočiti. Naša zemlja obsega nekaj čez en kvintilijon kubičnih milimetrov. Ko bi torej 1000 milijonov ljudi delalo poskuse, vsak enega v sekundi brez prestanka, in ko bi naši zemlji vsako leto le en kubični milimeter odvzeli (v 1000 milijon letih en kubični meter), bi morali našo zemljo več ko devetkrat celo odnesti, predno bi bilo verjetno, da se bi potegnili iz žepa kar mehanično osem kamenčkov ene in iste barve po vrsti drugega za drugim.

mehaničnim potom, brez teženja po smotru, matematično, torej znanstveno nemogoč.«

»Da, matematično nemogoč, toda nikakor ne absolutno!« je ugovarjal zdravnik. »Kaj bi se res ne moglo pripetiti, da se prvine že po kratkem poskušanju strnejo v prikladno skupino? Ali se ne more naključiti, da nastane brez teženja po smotru vendar smotreno? Kdo bi si upal kaj takega tajiti?«

»Žalostno znamenje za naziranje, ako mora računiti s *činitelji, ki niso absolutno nemogoči*!« odgovoril je profesor. »Zaradi važnosti predmeta Ti navedem še en zgled, na katerem ti pokažem vrednost vaših činiteljev.

Dr. Gutberlet takole dokazuje: Verjetnost, da se kaj pripeti, je tem manjša, čim več slučajev je mogočih in čim manj jih je ugodnih. Matematična verjetnost se dá izraziti z ulomkom, čegar števec kaže število ugodnih, imenovalec pa število možnih slučajev. Ako je toliko ugodnih slučajev, kolikor jih je sploh mogočih (števec je enak imenovalcu), potem preide verjetnost v gotovost. Ako je pa v števcu končno število, v imenovalcu pa neskončno, t. j. večje, nego se dá sploh izraziti, potem je vrednost takega ulomka enaka ničli ($\frac{a}{\infty} = 0$), v tem slučaju ni nikake verjetnosti. Če se n. pr. vrže 1001 krogla, od katerih je ena črna, 1000 pa belih, kar tako v pričakovanju, da se razvrsté simetrično tako, da bo črna krogla v sredi, na vsako stran pa 500 belih, potem bi bilo število vseh mogočih razvrstitev po matematičnih permutacijskih zakonih $= 1 \times 2 \times 3 \times \ldots. \times 999 \times 1000 \times 1001$. Ugodnih bi bilo toliko slučajev, kolikorkrat more 1000 belih krogel zameniti svoja mesta, torej $= 1 \times 2 \times 3 \times \ldots. \times 999 \times 1000$. Verjetnost torej, da se krogle tako razvrsté, kakor je zahtevano, bi bila:

$$V = \frac{1 \times 2 \times 3 \times \ldots. \times 999 \times 1000}{1 \times 2 \times 3 \times \ldots. \times 999 \times 1000 \times 1001} = \frac{1}{1001}$$

Ako bi se pa zahtevalo, naj se poljubno vržene krogle razvrsté v ravni črti, potem bi bila verjetnost, da se to res zgodi, enaka ničli, ker je število vseh mogočih lež posameznih krogel druge proti drugi neskončno ($\frac{a}{\infty} = 0$). *Verjetnost bi bila v dvojnem oziru nična*, ako bi se zahtevalo, da se poljubno vržene krogle ne razvrsté samo v ravni črti, ampak da je tudi vsaka krogla od krogle enako oddaljena, ker je število vseh mogočih razdalj krogle od krogle neskončno. *In verjetnost bi bila še v več ozirih nična*, ako bi se zahtevalo, naj mehanično, samo ob sebi nastane količkaj bolj zamotana, a pravilna in urejena podoba iz krogel.

Ako ni že prav nikake verjetnosti, da mehanično nastane taka, primeroma zelo enostavna podoba, kako naj si mislimo, da je nastal veličastni red i v posameznih organizmih; v njih celokupnosti, da je nastala čudovita sestava vsakega organizma, kakršne tudi največji učenjak ne more izboljšati, katere tudi najboljši in najspretnejši opazovalec ni natančno in do dna proučil, kako naj si torej mislimo, da je vse to nastalo slučajno, brez teženja po smotru, le zaradi tega, ker narava proizvaja toliko vsemožnih različkov, od katerih pa se samo oni ohranjajo, ki so svojim razmeram najbolj prilagojeni?

Red v naravi ni nastal sam po sebi, smotrena urejenost ni produkt izpremenljivosti in prilagodljivosti, ampak izvira iz teženja po smotru. To teženje po smotru se nam posebno lepo in jasno kaže v organizmih, katerih delovanje je očividno že poprej določeno in za bodočnost uravnano. Oglejva si to dejstvo na dveh zgledih. Šipkovo (rosa canina) zrnce ne ve nič o miših, nič o tičih. Ko se prične rastlina razvijati, nastavi si takoj na deblu močne in ostre trne, ki ji še le kasneje koristijo. Trnje namreč zabranja mišim pristop do šipovk ali šipečjih jagod (Hagebutte), katerih zrnca bi miši razgrizle in vrsta bi bila tako oškodovana. Šipovke imajo rdečo kožo, katera privabi mnogo ptičev, ki jagode hlastajo, a zrna ostajajo v ptičjih prebavilih neizpremenjena in se po tičih trosijo na vse kraje, kar je brez dvoma velike koristi za ohranitev in pomnožitev šipkove vrste. Že v zrncu torej ležé one moči, ki delujejo tako, kakor je rastlini kasneje koristno, ne isti hip, kar bi se pa brez dvoma zgodilo, da ni teženja po smotru. Metuljeva samica znese jajčeca prav pogosto na taka mesta, kjer ni takrat še prav nič hrane, dasi ne more sama vedeti, da bo tamkaj dovolj hrane, ko izlezejo gosenice iz jajčec. V jajčecu razvija žival organe, ki nimajo zanjo v takratnem stanju nikakoršnega pomena, kakor močne čeljusti, velik želodec, noge in predila; kot gosenica si nakopiči veliko zalogo hranila, ki ga rabi kasneje kot buba; buba pa si napravi dolge noge, velika krila in dolgo sesalo za metulja. Takih in enakih zgledov bi lahko našteli na tisoče in tisoče! Sploh je vse delovanje organizmov uravnano v prvi vrsti na bodoče potrebe, vse se ozira na to, kar še-le pride. Ker bodoči uspeh uravnava delovanje, ker je smoter pravi vzrok in vodilo delovanja, zato se zove smoter tudi s m o t r e n i v z r o k (c a u s a f i n a l i s), da se loči od drugih vzrokov.«

»Čudno zveni to, kaj ne?« se je posmehoval zdravnik. »Smoter, ki naj se ga še-le čez kaj časa doseže, naj že poprej določuje smer in način delovanja? Smoter pač ni nikakoršna sila! Česar še ni, to vendar ne more že delovati! Ali naj se vse to vrši na oni način, ki ga je pokazal slavni Pavliha, ko je, utapljajoč se, samega sebe prijel in iz vode potegnil?«

»Res, na prvi pogled se zdi najino premišljevanje čudno, a bilo je pravilno!« je pojašnjeval Božidar dalje. »Smoter res ni nikakoršna fizična sila, ker s m o t e r je m i s e l, i d e j a, ki mora imeti sile na razpolago in ki mora način njih delovanja določevati in voditi, sicer se smoter ne doseže, sicer ostane smoter v razumu. Vsakdanja skušnja nam spričuje to dejstvo. Z vsakim dejanjem hočemo kaj doseči, in tisto, kar hočemo doseči, imenujemo namen ali smoter. Predno začnemo delovati, si naredimo namen, t. j. z razumom preudarimo to, kar hočemo doseči z delovanjem; in ako je naša volja dovolj trdna in potrebne moči zadostne, dosežemo svoj namen, svoj smoter. Smoter torej ne more biti bitje samo za se, ampak ker je ideja, biva in more bivati samo v razumu, v spoznavajočem bitju. Smoter pa, v duhu spočet, je mogočna duševna sila, ki uporablja za svoje uresničenje druge, tudi fizične sile.

Predno napravim zaključek, ozriva se malo nazaj in ponoviva glavne točke najinega premišljevanja. Red biva, a ta red, ki ga opazujemo v naravi povsod, ni mogel nastati sam po sebi, ta red brez reditelja je nemogoč. Ta

red, ki se javlja z zakonito natančnostjo v vsakem organizmu, pa tudi v njih celokupnem delovanju, je učinek teženja po tem smotru. Smoter pa je zamisel, spočeta in zasnovana v duhu razumnega bitja. In kakšno pa je ono bitje?

Brezdvomno je moralo biti neskončno modro ono bitje, ki je zasnovalo idejo v tolikem nebroju tako smotreno urejenih organizmov, ki si je napravilo zamisel in osnovo o veličastnem redu v najmanjši stvarici in vesoljstvu! Vsekako je moral biti oni razum neskončno popolnejši od človeškega, zakaj čim bolj napredujemo v vedi, čim bolj se uglabljamo v proučavanje prirode, tem manjši se zdimo sami sebi, tem bolj nas obhaja neko utapljajoče in uničujoče čuvstvo ničnosti, ako se drznemo primerjati z onim bitjem, ki je ustvarilo nedoumna čuda smotrenosti. Tisto bitje pa ni bilo samo neskončno modro, ampak tudi mogočno, sicer ne bi bilo moglo napraviti reda, ne bi bilo moglo uvesti enotnosti v tako bujno raznolikost. Da se pa kak smoter doseže, ni dovolj, da se napravi namen, načrt, ni dovolj, da so potrebni pripomočki na razpolago, ampak treba je tudi volje; in ono bitje gotovo ni napravilo sveta in vsega, kar je na njem, prisiljeno, ampak s svojo svobodno voljo.

Evo Ti torej vse in še več svojstev, nego jih je treba za dokaz, da je stvarnik osebno, samostojno bitje, da nikakor ni mogoče istovetiti Boga s svetom, ampak da sta si Bog in svet v razmerju stvarnika in stvari, torej bistveno različna, ker Bog je sam iz sebe, svet pa od Boga. Že poprej sva rekla, da je začetnik življenja netvarinski, torej duh; zdaj sva spoznala, da je ta začetnik tudi neskončno moder, da ima neskončno popoln um, ki se pač ne more istovetiti s fizičnimi silami vidnega sveta. Ta duh je pa tudi vsemogočen, ima svobodno voljo, torej je prav tak in je naš edino pravi, krščanski Bog!«

Zdravnik pa je majal z glavo in dejal: »Vse lepo, kar si mi a priori dokazoval, toda

Grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
Und grün des Lebens goldner Baum.

Kaj hočeš z zaprašenimi srednjeveškimi dokazi, ako Te življenje, izkušnja drugače uči! Hotel si mi dokazati, da je red v organičnem svetu brez umnega reditelja nemogoč, izvajal si smotreno urejenost, ki jo vidimo povsod v naravi, iz nekakega teženja po smotru, izvirajočega iz vašega Boga. Toda vse Tvoje in Tvojih somišljenikov govoričenje je mahanje po vetru! Z dejstvi, ki jih lahko sami opazujemo dan za dnevom, Ti razložim in dokažem, da je in kako je mehaničnim potom nastal red, da je smotrenost le nujna posledica v naravi delujočih fizičnih sil.«

»Le počasi, Vinko!« je svaril profesor prijatelja. »Trdno sem prepričan, da prideva tudi po induktivni poti do rezultata, ki sva ga posnela iz sintetičnega dokazovanja. Več novejših naravoslovcev, kateri imena slujó po celem izobraženem svetu (Baer, Bunge, Naegeli, A. Braun, Askenasy, R. Hertwig i. dr.), so le prirodoslovna dejstva prisilila priznati, da biva v organizmih neko teženje po smotru, ki je neodvisno od zunanjih življenskih razmer. Že v

prejšnjem (tretjem) pogovoru sem poudarjal, sklicujé se na najnovejše rezultate fizijologije, da ni moči niti najpreprostejšega življenskega pojava razložiti fizikaličnim potem. Kako hočete tako zamotane in sestavljene pojave razložiti z golimi kemičnimi in fizikaličnimi silami! Sicer pa le govori, prazne slame ne bova mlatila. Na svetu je vse tako lepo urejeno, da ima vsaka, tudi najslabša stvar svojo dobro stran. To velja tudi za darvinizem, ki ima poleg vseh slabosti in napak to dobroto, da je, hoteč Boga odstraniti iz narave, nabral nebroj dokazov za njega bivanje, za bivanje reditelja, ki je tako smotreno uredil vesmir. Torej le začni, Vinko!«

»Govori, kar hočeš, samo glej, da se obdržiš tekom pogovora na površju!« je žugal zdravnik. Nekaj časa je premišljeval, brskal po svojem zapisniku, potem pa tako-le govoril:

»Dejstvo, da se dadó živali in rastline izboljšati, da se dadó živalske in rastlinske pasme v primeroma zelo kratkem času izpremeniti, to dejstvo je bilo znano od pamtiveka. Plinij pripoveduje[1]), da so Rimljani plačevali neizmerne vsote za dobre golobje pasme. Znano je, da je imel krompir v Evropo prinešen drobne in grenke gomolje. Ker so pa v obče vsi, tudi najpreprostejši kmetje izbirali za seme najdebelejše in najslajše gomolje, se je oddaljila naša krompirjeva pasma kar se tiče debelosti in kakovosti toliko od prvotne, da ji je mogoče komaj še primerjati. Leta 1596. so prinesli hijacint na Angleško. Od te pasme so jih imeli leta 1597. že štiri nove, leta 1629. osem, leta 1864. pa čez 700. Odkar se pa praktično in zistematično uporablja to dejstvo v vrtnarstvu, sadjarstvu, vinarstvu, poljedelstvu in v raznih strokah živinoreje, je naraslo število najmnogovrstnejših različkov živali in rastlin skoro do neskončnosti, kar je samo jasen in ogromen dokaz, da živalske in rastlinske vrste niso utrjeni, neizpremenljivi, mrtvi stvori, ampak izpremenljive oblike, polne življenja, ki neprenehoma težé po napredovanju. in izpopolnjevanju. Moderni živinorejci, vrtnarji, poljedeljci i. dr. govoré o živalskih in rastlinskih vrstah kot o nekaki izpremenljivi, plastični tvari, ki ji je mogoče vtisniti različne, poljubne podobe. Deniva, da ima vrtnar rdeče cvetoč rožnik. V kratkem si lahko iž njega vzgoji rožnik, ki bo imel popolnoma bele cvete; ali pa iz rožnika, ki cveté spomladi, dobi prav lahko take, ki bodo cveli samo jeseni. Iz enega para golobov, ki sta iste pasme, vzgoji si veščak več popolnoma različnih golobjih pasem.

Kako se sploh vrši to izpreminjevanje domačih živali in pitomih rastlin, si pojasniva z zgledom, ki je vsakomur vsaj razumljiv, ako ne znan. Reciva, da si hoče kdo iz navadnih golobov pasmo goloba gušavca. Kakor so si otroci istih roditeljev v obče zelo podobni, a vendar ima vsak nekaj značilnih, posebnih svojstev na sebi, ki ga ločijo od drugih, istotako so si golobje iz enega gnezda skoraj enaki, a nikakor ne povsem. Bistro oko izkušenega strokovnjaka brž opazi malenkostne in neznatne razlike med mladiči enega golobjega para, opazi med drugim tudi, da nimajo vsi enako velike guše. Ker si namerava vzgojiti gušavce, si zbere za pleme samca in samico,

[1]) Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 54.

ki imata izmed vseh mladičev največjo gušo, in jih skrbno loči od drugih golobov, da se ž njimi ne križajo, ker sicer se male razlike takoj poizgubé. Mladiči tega para imajo splošno večjo gušo nego mladiči drugih parov. Ta pridobljeni znak se dá kopičiti s tem, da se za pleme izbirajo neprestano golobje in golobice z največjo gušo. Na ta način je mogoče navadno pasmo domačih golobov izpremeniti v pasmo, ki se odlikuje po velikosti svoje guše od drugih pasem. S to izpremembo pa so se izvršile nujno same ob sebi še druge. Zakon soodnosnosti organov (Correlation der Organe) nam pravi, da so si vsi organi enega in istega organizma v tesni in bistveni zvezi med seboj; če se izpremeni en organ, se predrugači nujno i drugi. Tako n. pr. je znano, da so bele mačke z višnjenimi očmi navadno gluhe, da imajo živali z dolgimi nogami tudi podaljšano glavo i. t. d.[1]) Po istem zakonu so dobili golobje gušavci poleg velike guše tudi stegnjeno truplo, daljše peruti in noge.

Kakor se dá vzgojiti ta pasma, ravno tako se dadó umetno prirediti druge pasme domačega goloba, ravno tako je s pasmami drugih živali in pitomih rastlin. Omeniti mi je še važnost križanja. Ako hoče živinorejec, vrtnar ali kdo drugi doseči novo pasmo, ki bi združevala vrline dveh pasem v sebi, križa toliko časa obe pasmi, dokler se mu namen ne posreči. Navadno se misli, da stojé produkti križanja dveh pasem v sredi med obema, kar se res včasih pripeti, toda v resnici je mogoče le po dolgotrajnem križanju doseči oblike, ki združujejo lastnosti obeh pasem v isti meri.

Neovržno dejstvo torej je, da se dadó živali in rastline izpreminjati, da se dadó iz skoro popolnoma enakih rastlin in živali, izvirajočih od istih roditeljev, polagoma vzgojiti pasme, ki se izdatno razlikujejo med seboj in od roditeljev. To izpreminjevanje se ne vrši skokoma in naglo, ampak polagoma se kopičijo neznatne izpremembe iste vrste druga na drugo, še-le tekom časa se pojavijo znatne, očividne razlike med potomci istih roditeljev. Činitelji, ki provzročajo nastajanje novih pasem, razberó se kaj lahko iz navedenih zgledov in so v prvi vrsti ti-le:

1.) Izpremenljivost, t. j. zmožnost, po kateri si pridobi zarod istih roditeljev nove znake, ki ga ločijo od roditeljev, kateri pa ločijo tudi poedince istega zaroda drugega od drugega. Piščeta iz enega gnezda se Ti zde na prvi pogled enaka, a dekla, ki jim nasiplje dan za dnevom hrane, pozna vsako pišče posebej. Pastir pozna vsako ovco svoje morda večstoglave črede po nje posebnih znakih, ko bi jih kdo drugi razločeval le po barvi in velikosti.

Prav pogosto se pripeti, da se pojavijo različki brez vidnih vzrokov. Večkrat požene rastlina mladiko, ki se loči od drugih mladik, tako n. pr. se kar nenadoma prikažejo na navadnem rožniku rože mahovnice.[2]) Dular[3]) pripoveduje, da je nekje na Češkem rogata krava storila tudi tako tele, kateremu nista nikdar zrasla rogova. Navadno pa vemo vzroke in poznamo za-

[1]) Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 36.
[2]) Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 35.
[3]) Umna živinoreja, II. knjiga, str. 15.

kone, po katerih se pojavljajo različki. Raba ali neraba organov igra zelo važno ulogo v izpremenljivosti. Ona žival, katera mora več tekati, letati, plezati ali plavati nego druge, se kmalu prične razlikovati po razvitosti in krepkosti svojih udov od drugih živali, ki manj rabijo svoje ude. Ravno tako dobé živali močnejše zobovje, krepkejši glas, bistrejša čutila, čim bolj rabijo dotične organe. Drevo rastoče na vetrenem kraju, ima krepkejše veje nego ono v zatišju, ker pogosto gibanje in zibanje vejevja ojači drevesu mehanični zistem, t. j. oni del rastlinskega organizma, ki daje rastlinam trdnost (kakor živalim ogrodje). Nič manjšega pomena za izpremenljivost ni izpremememba življenskih razmer in okolnosti. Obilica ali nedostajanje hrane gotovo ni brez vpliva na organizme, kar je samo po sebi jasno. Ako presadiš rastlino, ki je rasla na suhem in solnčnem prostoru, v senčnat in mokroten kraj, kmalu opaziš na rastlini velike izpremembe. Našim domačim živalim, v mrzlejše kraje prenešenim, se dlaka zgostí, v gorkejših pa zredči. Prilagodljivost torej je zelo važen vzrok izpremenljivosti. Omenil sem že tudi zakon soodnosnosti organov, po katerem se izpreminjajo organi, ako se je le eden izpremenil. O teh naštetih vzrokih izpremenljivosti vemo, da so mehanične narave, z isto gotovostjo trdimo isto tudi o drugih, nepoznanih. Večja ali manjša raba je brez dvoma mehaničen činitelj, istotako izpremenjene življenske razmere in okolnosti, zakaj prilagodljivost je samo nekaka lastnost žive, organične tvarine, da primerno reaguje na zunanje vtiske. Izpremenljivost torej je v celoti popolnoma mehaničen činitelj.

2.) Podedljivost ali dedičnost, t. j. lastnost organizmov, po kateri se prenašajo na novo pridobljeni znaki (s podedovanimi vred) na mlajši zarod. Dokazov za istinito bivanje tega činitelja ni treba, ker vsakdo pozna iz svoje izkušnje neštevilno zgledov, ki pričajo, da se dadó na novo pridobljeni znaki prenesti na potomce. Poznam šepastega moža. Izmed treh njegovih otrok sta dva šepasta na isti nogi kakor oče. Ona krava brez rog, o kateri sem poprej govoril, je imela več telet, katerim izvečine niso zrasli rogovi. Podedljivost, ki je bila do nedavno nepremagljiva trdnjava teleologičnih modrijanov, je Darwin kaj preprosto mehanično razložil s pangenezo t. j. teorijo, po kateri se vse organizmove stanice ne samo po delitvi množé in za razna opravila diferencirajo[1]) ampak tudi izločajo neznansko majhna zrnca ali atome, ki se po telesu pretakajo. Te kaličice (gemmulae) se zbirajo v spolovnih žlezah in tvorijo spolovne prvine, katere se potem razvijajo v nove organizme. Na ta način se kaj lahko umejo vsi pojavi podedovanja znakov, ki so jih imeli roditelji ali njih predniki, lahko se umejo vsi pojavi atavizma, s to mehanično razlago je pa tudi za vselej izpodbita trditev teleologov, ki pripisujejo pojave podedljivosti nekim bajnim močem.

3.) Tretji činitelj pa, ki prouzroča nastajanje novih pasem in različkov, ni mehaničen. Darwin ga je nazval umetni plemenski izbor, ker človek umetno t. j. s svojim umom izbira pripravne organizme za pleme ter s tem daje mehanskim činiteljem smer, katero sam hoče. Brez tega činitelja ne bi

[1]) Več o tem kasneje, ko se bo govorilo o spočetkoslovju ali embrijologiji.

imeli mehanski, ki igrajo sicer veliko ulogo, skoro nikakoršnega učinka. Izpremenljivost bi ne bila nikdar tolika, ako bi človek umetno, na primeren način ne izpreminjal živalim in rastlinam življenskih pogojev, ako ne bi z vajo in rabo množil všečnih svojstev na organizmih. Vse malenkostne razlike, ki se tekom časa s primernim parjenjem vsled podedljivosti nakopičijo do neverjetnih različkov, bi se takoj poizgubile, ako bi človek skrbno ne izbiral za pleme organizmov s takimi znaki, ki so mu všečni, ki jih hoče vsled tega prenesti na njih potomce. Umetni plemenski izbor je torej najvažnejši, odločujoči činitelj v izpreminjevanju domačih živali in pitomih rastlin.

Ti trije činitelji provzročajo v umetni reji izpreminjevanje organizmov. Tudi v naravi opažamo nekaj sličnega, skoraj enakega, tudi v svobodni prirodi, kamor ne sega človekov vpliv, se vrši izpreminjevanje živali in rastlin. Jasno je in samo ob sebi umevno, da sta temu izpreminjevanju vzrok izpremenljivost in podedljivost, zakaj prav nikakoršnega razloga nimamo, da bi nepitomim organizmom odrekali te dve lastnosti, ki pospešujeta nastajanje novih pasem, novih različkov pri pitomih organizmih. Ta dva mehanska činitelja delujeta tudi v naravi, nju delovanja pa ne vodi teleologičen moment, kakor pri umetni reji, ampak popolnoma mehaničen činitelj, ki se zove naravni plemenski izbor. Kaj je ta činitelj in kako se javlja, pojasni nama naslednje premišljevanje:

Število kali, ki jih zaraja vsak organizem, je izredno, neverjetno veliko. Ako bi se razvilo vsako seme ali vsaka kal v daraslo rastlino, ako bi se izvalila vsa jajčka, kar jih znesó živali, z eno besedo, ako bi se vsaka življenska kal popolnoma razvila in učakala normalen konec, bi v nekaj letih zmanjkalo prostora na zemlji za ogromno namnoživše se število organizmov. Linné je izračunil, da bi se dobilo tekom dvajsetih let milijon rastlin od ene same enoletne, ki bi imela samo dve semeni. Tako nerodovitnih rastlin, kakor bi bila ta, v obče ni! Znano je, da se slon množi počasneje nego drugi sesavci. Toda ako bi vsak slon doživel povprečno 100 let (kar je zelo malo) in ako bi imel vsak samo šest mladičev v vsem življenju, naraslo bi njih število v 750 letih tako, da bi bilo samo za slone premalo prostora na zemlji, zakaj od enega slona bi jih bilo v tem času devetnajst milijonov!

Da se pa ohrani ravnotežje v prirodi, je nujno potrebno, da se zatre in pogubi velika množina rastlinskega semena, neoplojenih in oplojenih jajčec, pa tudi neodraslih in odraslih organizmov. Brezdvomno se vrši ta uničevalni proces včasih po golem naključju. Navadno pa se ohranjajo one živali in rastline, ki so na to ali ono stran bolje zavarovane proti vsakojakim življenskim neugodnostim. Izmed mnogoštevilnih pasem ali različkov ene vrste se ohranjajo najbolj krepke in utrjene, ali sploh one pasme, ki se v tem ali onem oziru odlikujejo od drugih pasem, nasprotno pa izginjajo one pasme, ki ne morejo s sposobnejšimi tekmovati, ki se ne morejo v boju za obstoj, v boju za bitje, vzdržati.

Reklo »boj za obstanek« je bolj prispodoba. Le redkokdaj pride v prirodi do pravega, hotnega, zavestnega bojevanja, navadno pa se vrši neko nezavestno, a tem usodepolnejše tekmovanje. Pogled v vsakdanje življenje,

v človeške razmere modernega veka, predočuje nam jasno oni srditi in brezobzirni boj za obstanek, ki divja po vsem organičnem svetu. Mi sami smo priča ljutih narodnih bojev, na svoje oči opazujemo, kako ginejo mali narodi vsled premoči večjih, kako propadajo manjše in slabotnejše države in se vtapljajo v večih in mogočnejših. Socijalno gibanje, ki pretresa zlasti kulturne narode, ni prav za prav nič drugega, ko obupen boj za obstanek, ki ga bojuje brezpravni proletarijat zoper kapitalizem. To so zgledi zavestnega boja za obstoj, koliko bi se jih dalo našteti še-le za nezavestni boj! Mož, dobrega srca, ki želi vsemu svetu le dobro, izume kak nov stroj. Nehoté je uničil s svojo iznajdbo ekzistenco tisočerih, morda vsega stanu, a sam si je opomogel. Kdor si je z izredno nadarjenostjo in vztrajno pridnostjo priboril višje mesto v človeški družbi, je oškodoval, naj si je še tako človekoljuben, svoje vrstnike, ker je temu ali onemu omejil življenske pogoje. Včasih se pa sploh ne more govoriti o nikakem bojevanju, kakor n. pr. za časa nevarnih epidemij. Nekateri ljudje se ubranijo smrti, ker so že po svoji krepkejši konstituciji zavarovani proti nalezbi; ako se pa vendar bolezni nalezejo, jo veliko lažje prenesó nego neutrjeni slabotneži. Iz povedanega sledi, da bi bilo ponekod, za nekatere slučaje boljše rabiti Spencerjev izraz »preživitje najsposobnejšega« nego Darwinov »boj za obstanek«.

Da pa res biva v prirodi boj za obstanek v najrazličnejših inačicah, nam spričujejo neštevilna dejstva. Kakor so Indijci skoro do malega zatrli slabejše Dravidce, kakor propadajo in ginejo Indijanci, odkar so prišli v dotiko z Evropejci, istotako se vrši v živalstvu in rastlinstvu. V začetku prejšnjega stoletja je došla v Evropo siva podgana (mus decumanus) in je našo, domačo podgano (mus rattus) popolnoma zatrla; v večjih krajih vsaj je domača podgana izginila, na kmetih životari še sem ter tja v zelo skrčenem številu. V pokrajinah okolu reke La Plata so se nekatere evropejske vrste osata (carduus) tako bujno razmnožile, da so zadušile skoro vse domače rastlinje.

Največjega pomena pa je ta vseobči boj za obstanek, ki vlada med posedinci istega stanu v človeštvu, iste vrste v živalstvu in rastlinstvu. Krojaču se ni treba bati, da bi ga čevljar s svojo konkurenco oškodoval ali celo uničil, bati se mu je svojih tovarišev krojačev, zakaj samo ti mu s tekmovanjem jemljo naročnike in ž njimi zaslužek. Istotako je v prirodi. Denimo, da je kje število volkov silno naraslo. Nujna posledica te pomnožitve je, da prične nedostajati hrane, kar je vzrok srditemu tekmovanju, ki se pojavi med volkovi samimi. Samo ob sebi je umevno, da mora poginiti tem več volkov, čim manj hrane je; ohraníjo se samo tisti, ki prekašajo svoje druge po hitrosti, zvitosti in moči.

Navidezno se ta boj za obstanek ne sklada povsem z urejenostjo v prirodi, ki sem jo poprej poudarjal, in ne malo površnih opazovalcev je smatralo boj za obstanek kot dokaz, da stvarstvo ni smotreno urejeno. Toda v istini je ravno ta boj za obstanek edino pravi vzrok redu v prirodi. Ako se pojavi kaka izprememba, ki organizmu koristi in mu vsled tega polajšuje boj za obstanek, se ohrani tak organizem veliko lažje,

nego oni, ki je brez take koristne izpremembe. Od rodu do rodu se koristne izpremembe kopičijo, škodljive, nesmotrene pa tekom časa izginejo, ker se organizmi brez koristnih izpremememb ali celo s škodljivimi izpremembami nikakor ne morejo vzdržati v boju za obstoj, ki vihra in divja z vso silo po vsem organičnem svetu, kateremu se ne more izogniti nobeno živo bitje.

Seveda, na prvi pogled se zdi človeku popolnoma nemogoče, da bi mehaničen činitelj, kakoršen je boj za obstanek, mogel ustvariti prava čudesa popolnosti in smotrenosti; toda pomisliti je treba, da je deloval ta činitelj milijone in milijone let, da je negoval boj za obstanek koristne, razmeram primerne, smotrene izpremembe ne na enem, ampak na neizmernem številu organizmov. Kdor le površno pozna čudovito sestavo očesa, bi se mu zdelo na prvi hip nemogoče, da je oko produkt mehaničnih sil, ako ne bi upošteval, da so mehanični činitelji delovali nepojmljivo vrsto let, da je nebroj organizmov poginilo, predno se je oko tako smotreno razvilo. Jourdain[1]) je preiskoval očesa vseh živótinj in dognal, da so najnižji organi, ki se morejo imenovati oko, le pege pigmentnih stanic brez živca. S tem organom živali komaj čutijo razloček med svetlobo in temo. Višja stopinja popolnosti so ona očesa, ki imajo od pigmentnih stanic okrožen živec, ki je pokrit s prozorno kožo. Zvezdarji pa že imajo med živcem in izbočeno prozorno kožo neko popolnoma prozorno, zdrizasto maso, katera zbira svetlobne žarke. Ako se je živec postavil v pravo razdaljo od površine ali ako se je prozorna kožica primerno izbočila, kar se je nujno moralo zgoditi po dolgotrajnem poskušanju, je nastalo oko, ki je dajalo slike zunajnosti. Po tej velevažni pridobitvi izvršile so se tudi druge izpremembe, ki pa niso bistvene. Leča s svojimi mišicami je nastala iz prozorne kože ter se od nje ločila in nazaj pomeknila; zenica je itak postranskega pomena, istotako trepalnice in mišice, ki obračajo oko.

Kakor sem Ti razložil postanek toli čudovito sestavljenega organa, kakor je oko, z delovanjem boja za obstanek, toliko lažje bi Ti še druge organe, ki smotreno sestavljajo živalska ali rastlinska telesa; razložil bi Ti lahko tudi smotreno soodnoso razmerje organizmov med seboj, a ker je samo ob sebi umevno, da je boj za obstanek vsako organizmu ugodno in razmeram prikladno izpreminjevanje pospeševal, uničeval pa sproti neugodno in škodljivo izpreminjevanje ter tako provzročil postanek smotrene urejenosti, zato torej, ker je postanek reda iz delovanja boja za obstoj itak razviden, hitim k drugi, važnejši točki.

Boj za obstanek ni samo vzrok smotreni urejenosti, ampak tudi postanku novih vrst. Kakor nastajajo v umetni reji pod človekovim vplivom v zelo kratkem času nove pasme, ravno tako, samo v veliko večji meri in uspešneje deluje narava z bojem za obstoj. Vsaka izprememba, ki organizmu koristi v boju za obstanek, se mnogo lažje ohrani in obdrži nego ona, ki organizmu škodi, ker se organizem s koristnimi in ugodnimi izpremembami uspešneje bori za svoj obstanek z neštevilnimi tekmovalci. Koristna

[1]) Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 239.

izpremememba se pa tudi mnogo lažje prenese na potomstvo, ker ima nositelj koristne izpremembe mnogo več upanja, da dobi kaj zaroda, nego oni, ki nima take ali slične koristne izpremembe. Tekom rodov se koristna izpre-memba čedalje bolj kopiči in veča, iz male neznatne, izpremenljive, nastane tekom časa velika, znatna in utrjena; organizem dobi nov znak, ki ga loči od organizmov, ki izvirajo od istih roditeljev, in tako se pojavi nova pasma, in ako se to razvijanje vrši še dalje, pojavi se polagoma nova vrsta. Darwin je izračunil, da je treba 14 tisoč rodov ali generacij, predno se razvije nova vrsta.

Le s pomočjo boja za obstoj se dá razložiti postanek nekaterih vrst, se dadó razložiti tudi drugi pojavi, ki so sicer neumljivi. Na otokih, kjer večkrat razsajajo hudi viharji, so skoro vse žuželke brez kril, ker krilate žuželke bi veter lahko zagnal v morje. Na Kerguelih je celo nekaj metuljev, muh in mnogo hroščev brez kril.

Najbolj zanimivi slučaji pa, ki govoré v prilog naravnega plemenskega izbora, so simpatična barvenost, »mimikry« in spolni dimorfizem.

1. Simpatična barvenost se zove oni neredki pojav, da so se živali gledé boje prilagodile boji svoje okolice. Lahko je umeti, da istobarvenost z okolico koristi vsaki živali, ali naj sama preganja in lovi druge živali ali naj ima sama mnogo sovražnikov, katerim se treba skrivati. Boj za obstanek je brez dvoma oni činitelj, ki je to velevažno izpremembo pospeševal in jo do take popolnosti vzgojil. Planinski zajec je bel kakor sneg, lev je zamazano rmen kakor puščava, nekateri morski klobuki (medusae) so prozorni kakor čista voda. Papige, ki imajo močan kljun in ostre kremplje, so svetlih in pisanih boj, one pa, ki se ne morejo braniti, so zelene kakor listje ali pa rjave kakor tla. Vsakdo pozna zeleno kobilico (locusta viridissima), ki se odlikuje po nežnosti svojega telesa od drugih kobilic in je radi tega ptičem jako priljubljena jed. A da se jih ubrani, ima ta kobilica tako zeleno barvo kakor trava, v kateri živi.

2. Istega principa je »mimikry«, le da se posnemanje ne omeji samo na bojo, ampak tudi na obliko sploh. Živali posnemajo navadno rastlinske dele, liste in stebla. Znan je živi list (phyllium siccifolium), ki se ga med listjem komaj opazi, ako miruje. Nekateri »listnati« metulji (Blattschmetterlinge, kallima paralecta, siderone strigosus) imajo po vrhu živo pisana krila. Ker hitro letajo, ni se jim bati preganjalcev, ako se pa hočejo odpočiti ali hrane nasrkati, obvarujejo se sovražnikov s tem, da sedejo na vejice določenih rastlin in krila zgoraj strnejo tako, da se vidi samo temna dolenja stran kril, ki je listom dotične rastline podobna i v boji i v obliki, včasih celo v nervaturi ali žilju. Naš navadni molj (tortrix ocellaria) je zelo podoben kupčku ptičjega blata. Včasih se pa žuželke celo med seboj posnemajo. Pleme metuljev, ki se zove heliconius, je popolnoma varno pred ptiči zavoljo svoje zoprno dišeče tekočine. Med roje tega metulja se mešajo drugi metulji, pieridi, ki nimajo one tekočine, pa jih vendar ptiči ne zasledujejo, ker so v letanju, v obliki kril tako podobni helikonijem, da jih niti strokovnjak ne loči z lahka. Na otoku Borneo živi neka črna osa (mygnimia

aviculus), katere krila imajo na robu belo liso. Njo posnema nek hrošč (coloborhombus fasciatipennis), kateri edini izmed vseh hroščev ima letalna krila neprenehoma razprostrta in na njih robu belo liso; pokrovke pa so mu nerazvite.

3. Kot tehten dokaz za mnogostransko delovanje naravnega plemenskega izbora treba mi še omeniti spolni dimorfizem, spolno raznolikost, t. j. med samcem in samico ene vrste, ki sta se razvila iz enakoličnih hermafroditov, se pojavijo v obliki nekatere nasprotne razlike. Te razlike, ki se ne nanašajo samo na spolovila, ampak tvorijo raznovrstne drugotne spolne znake, te razlike torej je najlažje razložiti z bojem za obstanek. Organizmi moškega spola so v obče aktivnejši, zato so pa samci bolj razviti nego samice. Pri nekaterih žuželkah so samo samci krilati, samice pa ne. Pri parazitih ali zajedavcih dosega spolni dimorfizem vrhunec. Samica nekaterih rakov zajedavcev (Siphonostomata) je izgubila čutila in gibala, da, celo členovitost, s katero se odlikujejo svobodno živeči raki in je narasla v veliko kepo, ki se izdatno razlikuje od razvitega, toda majčknega samca-pritlikavca.

‚Natura non agit more pauperum, natura agit ad opulentiam' so rekali stari opazovalci prirode. Njih besede poudarjajo ob vsaki priliki ‚pobožni' prirodoslovci, kadar mahajo po darvinizmu. Postanek koristnih izpremememb — tako modrujejo — se že dá za silo razložiti s pomočjo naravnega plemenskega izbora, toda nikakor ne onih izpremememb, ki nimajo praktičnega pomena, ampak služijo ozganizmom le v okras. Darwin je tudi za ta slučaj skrbel in razložil tudi postanek okraskov, ki so pa pojavi spolnega dimorfizma, z mehaničnim činiteljem, ki je naravnemu plemenskemu izboru soroden, in ga je vsled tega imenoval spolni plemenski izbor.

Ta se najbolj kaže pri ptičih in parkljarjih. Samec skuša samico sebi pridobiti s tem, da v boju premaga svoje tekmece ali da jo očara s svojimi prednostimi. Le poglej domačega petelina, kako se repenči in jezi, kako srdito se bojuje z drugim petelinom, ki se je hotel vtihotapiti med njegove kokoši! Kako ljuto se bijejo jeleni s svojim rogovjem, kako biki! Mnogi ptiči se skušajo prikupiti svojim samicam s posebno krasoto svojega perja (rajčica, pav, fazan, lirorepec i. t. d.), pevci z milim in mamljivim petjem, drugi ptiči, zlasti nekatere kure, z nekakim koketnim plesom. Ker se pa ti olepševalni znaki nahajajo samo pri samcih, le v neznatni meri tudi pri samicah, moramo si njih postanek tako tolmačiti, da so si samci te znake pridobili in pomnožili v medsebojnem tekmovanju za samice. Samci, ki niso imeli toliko prikupljivih znakov, kakor drugi, se niso mogli pariti, ker so jim lepši, slajše pojoči in spretneje plešoči drugi prevzeli vse samice. Pri ptičih je deloval tudi boj za obstanek v polni meri, sicer ne bi bilo prišlo do take razlike v perju, kakoršna vlada n. pr. med samcem in samico pri rajčici. Samica mora itak imeti preprostejše perje, da je sovražniki tako zlehka ne opazijo, ko vali jajca ali pita mladiče.

Upam, da sem Ti, naštevajoč gola dejstva za vsako trditev, nedvoumno dokazal, da biva borba za obstoj in da je ta borba provzročila postanek novih vrst. Pripomniti še moram, da zahteva boj za obstanek razhoden (divergenten)

razvoj organizmov. Brez dvoma je pri isti vrsti lahko več različnih varijacij ob enem nositeljem v korist, ti organizmi se poprimejo te, oni one izpremembe, ki jim pač bolje služi, in jo v svoji smeri dalje razvijajo in izpopolnjujejo. One srednje oblike pa, ki se niso ne na to, ne na ono stran razvile, ki si niso pridobile nobene koristne izpremembe, morajo prej ali slej poginiti v boju z ugodnejše razvitimi oblikami. ‚Vae victis' se glasi neizprosna sodba prirode. Kdor ne napreduje, zaostane, in kmalu ga zmane železni zakon prirode. Dokazov za razhoden razvoj mi prav za prav ni treba navajati, ker je že a priori razviden, vendar Te spomnim onih dveh različno razvitih skupin papig, kateri sem omenil govoreč o simpatični barvenosti, opozorim Te tudi na dejstvo, da sta nastala v severoameriškem govorju Catskill dva različka vrste »volk«, prvi je sloke in gibčne postave, podoben hrtu, in lovi jelene, drugi je pa zajetnejši in krajših nog, ki napada ovčje črede.[1])

Ker sem že v drugem pogovoru načrtal v glavnih potezah, kako se je približno vršil razvoj živalstva, ni mi treba tega še enkrat na dolgo in široko razkladati. Ako vemo, kako nastajajo iz ene vrste druge, nove, in ako poznamo činitelje, ki provzročajo nastajanje novih vrst, predočimo si to dolgotrajno razvijanje brez posebnih težav. Izpremenljivost, podedljivost in naravni plemenski izbor so oni mehanski činitelji, ki so provzročili red v prirodi in pa razvoj nepopolnih, preprostih, nižjih organizmov v višje, sestavljene in popolnejše.

Naj končam! Rad bi zaključil svoje dokazovanje z Darwinovimi besedami, s katerimi je ženijalni opazovalec završil svoje epohalno delo »Postanek vrst«, ker ž njimi kratko in jedrnato ponavlja bistvene resnice svojega nauka. Toda žal, v njih tiči nedoslednost, ki so mu jo najbolj vneti privrženci očitali po vsi pravici. Veleum, s katerim se dá primerjati samo veliki Newton, govori z vso spoštljivostjo o stvarniku, dasi mu je sam prestol izpodnesel, ker nam je mehanično razložil postanek vseh rastlin in živali in njih smotreno urejenost ter si s tem pridobil nevenljivih zaslug za osvoboditev človeškega duha iz jarma, ki so mu ga naložili spretni teleologi.[2])

Zdravnik je utihnil in zvedavo zrl v prijatelja, češ tako razviden dokaz ga je vendar prepričal. Ta pa se je smehljal in vprašal nekoliko zbadljivo: »Je-li to vse, kar se dá navesti v prilog Darwinovi teoriji?«

»Ali ti morda ni dovolj? Moje dokazovanje je bilo jasno, in vsakdo bi je umel, kdor še ni do vrha poln predsodkov proti darvinizmu. Sicer pa le pridi z ugovori, pripravljen sem pobiti vsakega!«

»Glej, da ostaneš mož-beseda!« je dejal Božidar. »Ti in vsi darvinisti imate med drugim tudi to slabo navado, da vedno preveč obljubljate. Obljubil si mi, da razložiš postanek reda in razvoj vseh organizmov po mehaničnih

[1]) Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 129.

[2]) Čudno! Darwin govori v vseh svojih, tudi poznejših delih o stvarniku kot o osebnem bitju, dasi je bil sam ateist, kakor nam pripoveduje dr. Edw. Aveling (Die Darwin-sche Theorie, II, vermehrte Aufl. Stuttgart 1894 str. 35 in nasl.) Aveling in dr. L. Büchner sta nekoč obiskala Darwina, ki je sam sprožil pogovor o veri in dejal, da misli v verskih rečeh tako, kakor ateista Aveling in Büchner, samo beseda agnostik mu bolje prija nego ateist. Med drugim jima je Darwin tudi rekel, da se je še-le s štiridesetim letom odpovedal veri.

zakonih, toda zelo slabo se Ti je sponeslo. Vendar se lahko tolažiš s tem, da bi sploh noben darvinist ne mogel izpolniti svoje obljube, ker je — neizpolnjiva, kakor Ti takoj pokažem.

Izpreminljivost, podedljivost in naravni plemenski izbor tvorijo ono nerazdružljivo trojico, one tri z milijoni in milijoni let zvezane stebre, na katerih sloni mamljivo bleščeča zgradba Darwinove teorije. Če se mi posreči dokazati, da le eden izmed teh činiteljev ni mehaničen, da pretiravate delovanje samo enega teh činiteljev, je izpodbita podlaga darwinizma, in vsa zračna zgradba se mora zrušiti v nič praznih sanjarij, ker samo dva činitelja brez tretjega ne moreta opraviti ničesar, k večjemu opravljata brezuspešno Sisifovo delo. A dokažem Ti — kakor upam — da so vsi trije stebri trhli, dokažem Ti, da se Darwinova teorija nikakor ne more naslanjati na dejstva, ampak da so ji dejstva nasprotna.

Zdaj pa k stvari! Prva, največja in usodepolna zmota darvinistov je trditev, da more narava sama istotako izpreminjati organizme, kakor jih izpreminja v umetni reji človek. Že a priori je neverjetno, da bi moglo imeti delovanje slepo delujočega činitelja, kakoršen je naravni plemenski izbor, isti učinek, kakoršnega dosega smotreno, namenoma in premišljeno delujoči človekov um. A posteriori kaže se nam ta neverjetnost, da, nemožnost še v večji meri.

Deniva (posito, sed non concesso), da imata izpremenljivost in podedljivost ono dejavnost, katero jima vi pripisujete. Oglejva si najprej vaš najvažnejši činitelj, boj za obstanek. Vi trdite, da narava sama v borbi za obstoj izbira in neguje malenkostne, neznatne, organizmu koristne izpremembe ter da jih tekom tisoč in milijon let nakopiči do znatnih in važnih razlik. Toda pomisliti je treba, da take prvotne malenkostne in neznatne izpremembe ne morejo biti organizmom v korist ter da se morajo vsled tega takoj poizgubiti. Kakšnega pomena naj bo $^1/_{14000}$ roga, peruti, plavuti organizmu v boju za obstanek? Kakšne koristi naj ima organizem v boju za obstanek od peruti, s katero še ne more letati? Predno more ptič uporabljati perutnice za letanje, morajo že imeti precejšno velikost, primerno urejene mišice, prikladno gibajoče se kosti in potrebno živčevje. Predno se pa vse to harmonično uravna, predno se doseže nujno potrebna soodnosnost imenovanih delov ptičje peruti, ne more še imeti boj za obstanek uravnalnega vpliva. Ko bi pa imel naravni plemenski izbor sploh kaj uspeha, bi se ta uničeval z učinki neomejenega parjenja razlikujočih se pasem ali povrst. Deniva, naj se parkljarju slučajno razvije komaj viden rožiček ($^1/_{14000}$ bodočega rogu). Ali se bo morda vsled te koristne izpremembe lažje vzdržal v boju za obstanek? Da bi se taka izprememba vsaj par rodov ohranila, moral bi si parkljar z $^1/_{14000}$ roga poiskati za parjenje družice z ravno tako izpremembo, sicer izgine taka izprememba brez sledu, kar nam spričujejo neštevilna opazovana dejstva. Henle pravi, da je treba najprej dokazati, da je mala, neznatna izprememba takoj v svojem prvem začetku organizmu koristna. Krnjav začetek uda, v notra-

njosti organizma tičoč, je za organizem brez praktičnega pomena. Da bi se pa mogel tak začetek, katerega se živali niti ne zavedajo, po Darwinovem načelu popenjaje se od stopinje do stopinje razviti do popolnosti, bi se morali pariti samci in samice, ki imajo oni krnjavi početek, ali iz ukusa, ali pa slutijo, kaka lepa bodočnost čaka njih krnjavi izrastek. In vsi ti neverjetni čudeži naj se zistematično ponavljajo pod vplivom slepo delujočega, mehaničnega činitelja, ki mu pravite boj za obstanek?

Vaša lahkovernost je vsega občudovanja vredna, pa tudi vaše otročje dokazovanje! Darwin si n. pr. tako-le tolmači postanek brzonogih volkov. Brzonog volk lažje ujame srno ali jelena nego počasen volk. Torej — sklepa Darwin — je verjetnejše, da bo počasnejši volk poginil, hitrejši pa se ohranil in to lastnost prenesel na svoj zarod. Kdo drugi bi pa tako-le sklepal: Ker hodi počasnejši volk večkrat na lov in mora tudi večkrat iti, da si utolaži glad, in ker telesne vaje telo krepé, bo kmalu počasnejši volk dohitel in prekosil hitrejšega.

Da, v prirodi biva nekak boj, a ta boj ima popolnoma drugi učinek, drugačen pomen, kakor si ga vi želite. V tem boju pride toliko drugih momentov v poštev, da izgine pomen neznatnega pričetka boljše organizacije. Kadar se število preveč namnoživših se istovrstnih poedink zmanjša, je to zmanjšanje odvisno od drugih razmer, ki se kaj malo strinjajo z individuvalnimi svojstvi organizmov. Boj za obstanek k večjemu varuje vrste, da ne propadejo ali degenerirajo, kar vidiva na zadnjem zgledu, a nikdar ne more boj za obstanek kopičiti malenkostnih izpremememb. Hotel si s človeškimi razmerami pojašnjevati učinke boja za obstanek. S tem si napravil dve veliki napaki, ker v človeškem življenju igrajo glavno ulogo vse druge sile, mehanične so bolj postranskega pomena, torej nikakor ne smemo smotreno in slepo delujočih činiteljev metati v isti koš. Poleg tega nam pa ravno človeško življenje dosti jasno kaže, kako neresničen je vaš nauk. Tudi zgodovina nam priča, da je propalo mnogo narodov, ne zato, ker so bili od drugih slabejši, ampak iz popolnoma drugih vzrokov. Toda čemu iskati zgledov v človeškem življenju, ko jih imamo v prirodi dovolj! Darwin*) pripoveduje, da so čmrlji neohodno potrebni za oplojenje naše domače detelje (trifolium pratense). Čim več čmrljev je, tem več semena zarodi detelja. Število čmrljev je pa odvisno od števila poljskih miši, ki uničujejo čmrljevo satovje in ž njim zalego. Število miši je pa spet odvisno od števila maček. Vsled tega je v bližini vasi in selišč največ čmrljevih gnezd, pa tudi največ detelje. Deniva, da se število miši pomnoži. Kaj je posledica tega? V bližini človekovih selišč bi imele mačke dan na dan pojedino, v prosti prirodi bi se gostile kanje (buteo vulgaris), število miši bi se pač zmanjšalo, a kdo bi se drznil trditi, da so se ohranile najboljše miši? Deniva, da miši ne bi imele preganjavcev. Kaj potem? Število čmrljev bi se skrčilo, a malo težko bi bilo trditi, da se je ohranilo najboljše pleme čmrljev.

---

*) Die Entstehung der Arten, str. 109.

Slučaj je, kakor vidiš, vaš glavni činitelj, s slučajem neprenehoma računate, dasi ga navidezno zametate, ker se tak činitelj kot vzrok smotrenosti in razvoju upira zdravemu umu. Kako naj si razlagamo postanek netopirjev? Slučajno so se napravili nekaterim žužkojedim sesavcem za $^1/_{14000}$ daljši prsti, slučajno jim je med prsti zrasla letalna mrenica, slučajno so se parili poedinci s to nekoristno izpremembo, slučajno so se kdaj spustili v zrak, videč, da ne morejo več na zemlji tekmovati z rovko in drugimi sorodniki, s kratka, ta slučaj se je ponavljal redno celih 14.000 rodov in končni rezultat vseh slučajev je vrli netopir, kateremu se niti ne sanja, kako se je po golih mehaničnih zakonih povspel do take popolnosti!

Toda, nisem Ti še osvetlil boja za obstanek v njega popolni nedostatnosti in puhlosti. Boj za obstanek ali preživitje najsposobnejšega naj je oni čudotvorec, ki provzroča postopni razvoj nižjih organizmov v višje, nepopolnih v popolnejše s tem, da izbira za pleme organizme s koristnimi, in vsled tega naprednimi znaki. Po vašem pristranskem mnenju torej se višje razvita žival lažje ohrani v borbi za obstoj nego nižje razvita, ker je baje ravnotežje v višjih organizmih vsled osredotočitve življenskih sil stalnejše (stabilneje) nego v nižjih organizmih. A te vaše trditve naravnost v obraz bijejo vsakemu izkustvu, ker je ravno obratno resnično. Res je, da je življenje višjih organizmov bolj osredotočeno nego življenje nižjih, a ravno vsled tega je ravnotežje padljivejše (labilneje) nego v nižjih bitjih, ako sploh smemo rabiti fizikalične termine za fiziologične pojave. Neovržno dejstvo je, da se nižji organizmi lažje ohranjajo v boju za obstanek nego višji, istotako je res, da nižji trdoživi organizmi veliko lažje prenašajo najrazličnejše nezgode nego rahli višji organizmi. Pražival se ohrani živo, tudi če ne dobi več let prav nič hrane, prenese brez škode toplino nad 100° in pod —20°; če se jo razreže, zraste iz vsakega kosca nova žival. Primerjaj s to trdoživostjo rahločutnost višjih organizmov! In kaj sledi iz tega? Ker se nižji organizmi mnogo lažje ohranijo v boju za obstanek nego višji, bi se morali višji organizmi, ako res velja vaš činitelj, boj za obstanek, v polni meri, nazaj razvijati v nižje, **torej ravno narobe, kakor pa trdite vi**! Ker se pa rudnine še mnogo lažje ohranjajo nego najnižji organizmi, ker za svoj obstanek ne potrebujejo prav ničesar, moral bi se, če je Darwinov nauk resničen, ves organični svet izpremeniti v mrtvo, anorganično tvar, ki ima najbolj stalno ravnotežje!! Darwinu se je najbrže tudi ta misel vsiljevala, ko je zapisal: »Und man könnté fragen: welchen Vorteil — soweit wir das zu beurteilen vermögen — hätte von einer hohen Organisation ein Infusorientier, ein Eingeweidewurm oder selbst ein Regenwurm? Haben sie keinen Vorteil davon, so werden sie von der natürlichen Zuchtwahl gar nicht oder nur ein wenig verbessert werden und für unbestimmbare Zeiten in ihrem gegenwärtigen niedrigen Zustand verbleiben,«[1]) Kaj se to pravi po domače? Darwin je nehoté pripoznal, da je naravni plemenski izbor, bistvena točka njegove teorije, ničeven činitelj! Kaj hočeš več?

[1]) Die Entstehung der Arten, str. 171.

Vendar, to še ni vse. Oglejva si naravni plemenski izbor še od druge strani! Deniva, da je naravni plemenski izbor res tako deloval, kakor vi bajate. Prva nujna posledica vašega nauka bi bila, da bi imeli zdaj samo najvišje organizme, ker v boju za obstanek bi morali višji in popolnejši izpodriniti in zatreti vse nižje organizme. Odkod to, da sploh še bivajo nižji organizmi?«

»Ravno to vprašanje kaže, da sploh ne razumeš darvinizma!« je posegel zdravnik Vinko vmes vzradoščen, češ, morda me ta bilka reši.« »Že v svojem dokazovanju sem omenil, da se vsak organizem toliko časa razvija, dokler se popolnoma ne prilagodi svojim življenskim okolnostim. Ako so te okolnosti preproste, zaostane tudi organizem na nizki stopinji razvoja. V drugih slučajih se morda niso nikdar pojavile koristne izpremembe, ki bi mogle biti predmet naravnega plemenskega izbora, pri nekaterih organizmih je bil dozdaj čas še prekratek, da bi se mogle izpremembe do višje stopinje popolnosti nakopičiti, nekateri organizmi, zlasti zajedavci ali paraziti, so se nazaj razvili, ker zanje nima višja organizacija nikakoršnega pomena i. t. d. Iz vsega tega lahko razvidiš, da so mehanski činitelji vzrok bivanju nižjih organizmov!«

»Čim manj govorite, tem boljše za vašo teorijo, zakaj čim bolj dokazujete, tem očividnejša postaja vaša revščina!» se je norčeval Božidar. »S svojim ugovarjanjem si samo podkrepil mojo trditev, da je naravni plemenski izbor jako muhast činitelj, ki včasih deluje, včasih pa ne, kakor se mu ravno ljubi. Tu imaš zgled za vaše, obče veljavne, vekovečne, neizpremenljive zakone! A nikakor mi nisi pojasnil vprašanja, zakaj niso nižji organizmi poginili, ker niso tako usposobljeni za boj, ki ga morajo biti s sposobnejšimi višjimi organizmi. Poglej si življenje v kakem malen ribniku, kjer so pač življenski pogoji za vse živalstvo in rastlinstvo enaki. A navzlic temu vidimo v njem zastopnike vseh živalskih rodov, od najnižjih praživali do najvišjih razredov vretenčarjev. Po vaši teoriji bi morali imeti samo vretenčarje, zakaj vsi organizmi živé in se razvijajo pod istimi življenskimi okolnostimi, torej bi morali višji zaostale v boju za obstanek zatreti ali pa bi se morali vsi nižji organizmi razviti v višje. Nasprotno pa zopet vidimo istovrstne, enake organizme v najrazličnejših življenskih razmerah.

Druga nujna posledica boja za obstanek — ko bi res kaj veljal — bi bila, da bi imeli v organičnem svetu neko zmes od oblik najvišjih organizmov, katere ne bi mogli vsled polahnega (allmählich) prehajanja oblike v obliko razdeliti v razrede, rede, družine, plemena in vrste. Toda vrste so strogo in neprestopno ločene druga od druge, kar sem poudarjal že v drugem pogovoru; prehodnih oblik ni, katere edine bi se dale uporabiti za dokaz resničnosti vaše teorije. Prehodnih oblik v vašem zmislu ni tudi prav nič najti v zemeljskih plasteh, kar bova kasneje slišala. Samo ta ugovor, s katerim je že Cuvier pobil Lamarcka, uničuje vse vaše trditve, pred vsem pa vaš imaginarni činitelj, nazvan naravni plemenski izbor.

Povzemiva na kratko, kar sva s preudarjanjem dognala o njem v soglasju s prirodnimi dejstvi. Nujnih posledic in uspehov naravnega ple-

menskega izbora ne vidimo nikjer. Prehodnih oblik, ki bi zanj govorile, ni ne zdaj in jih sploh ni bilo nikdar; da pa nižji organizmi še vedno bivajo in celo v istih življenskih razmerah kakor višji, stoji v očividnem nasprotju z nujnimi posledicami darvinizma. Ker so nižji organizmi za boj, ki ga bije celo rastlinstvo in živalstvo, mnogo bolj usposobljeni nego višji organizmi, bi se morali višji organizmi nazaj razvijati v nižje, ne pa obratno, kakor trdi Darwin. Male, neznatne izpremembe, ki naj so prvi početki razhodno razvijajočih se organizmov, niso nositeljem v korist, torej tudi ne morejo biti predmet naravnega plemenskega izbora, ter se vsled neomejenega križanja razlikujočih se povrst prej ali slej poizgubé.

Glavni steber Darwinove teorije, odločujoči činitelj, brez katerega vsi drugi ne opravijo in dosežejo ničesar, kar nam vi sami zatrjujete, naravni plemenski izbor se je razkadil v prazen nič, ko sva ga od več strani preiskala. S tem činiteljem pa mora pasti ves darvinizem. Toda, da si napraviva še popolnejšo sliko o njega pretiranosti, pristranosti in neresničnosti, si oglejva še druge činitelje.

Organizmi so vsekakor izpremenljivi, toda priroda ne kaže nikjer one stopinje in one vrste izpremenljivosti, kakoršno trebajo darvinisti za svojo teorijo. Vi na eni strani pretiravate izpremenljivost, na drugi jo pa napačno tolmačite.

Sijajni in občudovanja vredni uspehi, ki so se dosegli s pomočjo umetnega plemenskega izbora, nam spričujejo dejstvo, da se dajo morfologični znaki, dasi so za organizem postranskega pomena, zelo težko izpremeniti, fizijologični (t. j oni, ki se nanašajo na življensko dejstvovanje) pa kaj lahko. Ako bi veljalo mnenje darvinistov, bi se moralo ravno nasprotno vršiti. Rastlini je pač malo ali nič do tega, ali ima liste nazobčane ali napiljene, ali ji je steblo okroglo ali štirivoglato, ali ima v vencu in čaši en list manj ali več, a mnogo več ji je do tega, da raste v primernem podnebju, da dobiva dovolj svetlobe in moče, da ima prst njej potrebne snovi i. t. d. Vendar kaj rada izpreminja fizijologične znake, morfologičnih pa se drži trdovratno. Wigand je izpremenljivost natančno preiskoval in dognal, da so vse izpremembe za nastajanje novih vrst brez pomena, ker so fizijologične. Vse izpremembe, kar se jih je dozdaj opazovalo, so ali kemične (rastlina proizvaja več sladorja, kislin, eteričnega olja i. t. d.) ali histologične (mesnata tekstura mesto veziva, tkanina ima več ali manj tolšče i. dr.) ali se nanašajo na povečanje celega organizma ali posameznih delov, ne da bi se izpremenila oblika, ali pa zadevajo perijodični odnošaj (cvetlica cvete mesto spomladi še-le v jeseni). Naj si živinorejec še toliko prizadeva, naj vzgoji 100 različnih pasem iz ene vrste, tipičnih vrstnih znakov ne more prav nič izpremeniti, v vsaki pasmi vidimo jasno izražene vrstne znake.

Stoj! Včasih se res pojavijo novi morfologični znaki, n. pr. govedo brez rog, na rožniku vzklije mladika, ki ima rože-mahovnice, Darwin pripoveduje, da je kar naenkrat začela ena veja navadnega divjega kostanja cvesti rdeče i. t. d. Toda pripomniti je, da se ti novi znaki pojavijo nenadoma, da ne vemo, kaj jim je vzrok, in da nastajajo kar sami od sebe, ne pa vsled

gojenja. Iz večine jih imajo vse za spačke (Monstrosität), ki so ali patologičnega značaja ali pa so pojavi inorodne ploditve (heterogene Zeugung),[1] kakor jih razlaga W. Hoffmeister.

Organizmi so torej izpremenljivi, zunanje okolnosti in umetni plemenski izbor lahko pospešujeta izpremenljivost, a samo do gotove meje, če se pa pojavijo novi morfologični znaki, izvirajo iz notranjih vzrokov, ki tičé v organizmu, nikdar zunaj njega. Pretirana in napačna je torej vaša trditev, da uspehi umetnega plemenskega izbora spričujejo nestanovitnost vrstnih znakov, ampak prav ti uspehi jasno dokazujejo, da z umetnim plemenskim izborom ni mogoče doseči novih morfologičnih znakov.

A še veliko napačnejša je trditev darvinistov, da imajo tudi pod milim nebom živeči, nepitomi organizmi isto izpremenljivost kakor pitomi. Iz pradavnih časov so se nam ohranile v Egiptu natančne slike in mumije tedanjih živali, ki se niti za las ne razlikujejo od zdanjih! Isto velja za rastline. V zemeljskih plasteh, ki jih vi prištevate ledeni dobi, so našli ostanke živali, katere so popolnoma enake našim. Ako se niso pojavile znatne razlike v tako dolgi dobi — po vašem štetju je preteklo od takrat več desettisočletij — potem morajo biti pač individualne razlike brez vsakoršnega pomena in morajo, kakor nam kaže izkušnja, vsled neomejenega parjenja v najkrajšem času izginiti. Poznamo precej pasjih pasem, a ko bi živinorejci skrbno ne nadzorovali parjenja boljših pasem, ko bi se psi svobodno parili, bi kmalu izginile vse razlike med pasmami, in imeli bi v najkrajšem času samo eno pasjo pruht (Race).

A vi darvinisti ne pretiravate samo izpremenljivosti, ampak jo tudi napačno tolmačite. Ako ste srečno dognali vzročno zvezo med biologičnimi pojavi, pa že bobnate po svetu, da ste življenske pojave razložili z fizikaličnimi silami.[2] Vi trdite, da je raba ali neraba organov mehaničen činitelj. Toda vsakdo ve, da se po fizikaličnih zakonih z rabo stvari obrabijo; če se pa organi z rabo ojačijo in utrdijo, povečajo in krepkejše razvijejo, torej ravno obratno, kar bi po mehaničnih zakonih pričakovali, kdo bi še upal trditi, da je zakon rabe ali nerabe organov fizikaličen? Še mnogo manj se dá razložiti zakon soodnosnosti organov z golimi fizikaličnimi silami. Organizmi niso »mozaiku podoben agregat različnih znakov«, ampak vsi organi, ki sestavljajo organizem, so med seboj v vzročni zvezi, drugi od drugega odvisni. Ta zveza, ta odvisnost pa ni nikakor me-

[1]) Več o tem kasneje.

[2]) C. Claus, Lehrbuch der Zoologie, str. 126 pravi: »Offenbar ist es eine starke Uebertreibung, wenn begeisterte Anhänger die Theorie Darwins Newtons Gravitationstheorie als ebenbürtig an die Seite setzen, weil ‚dieselbe auf ein einziges Grundgesetz, eine einzig wirkende Ursache, nämlich auf die Wechselwirkung der Anpassung und Vererbung' gestützt sei. Sie übersehen, dass es sich hier nur um den Nachweis eines mechanisch-causalen Zusammenhanges zwischen biologischen Erscheinungsreihen, nicht im entferntesten aber um physikalische Erklärung handelt. Wenn wir auch berechtigt sind, die Erscheinungen der Anpassung auf Vorgänge der Ernährung zu beziehen und die Erblichkeit als eine, ‚physiologische Funktion' des Organismus aufzufassen, so stehen wir doch zur Zeit diesen Erscheinungen gegenüber, wie der Wilde einem Linienschiffe.«

hanična, kakor priznava sam Darwin.[1]) Nerazumevno je po fizikaličnih zakonih, zakaj se desna in leva polovica telesa popolnoma simetrično razvijata, na sprednjih in zadnjih nogah, celo na obeh straneh čeljusti. Če dajemo kaki živali mesto rastlinske hrane mesnato, se ne izpremené samo prebavila, ampak tudi zobovje. Denimo, da nastane ena izprememba mehaničnim potem, a zakaj se ob enem razvija tudi druga? Ena sama taka izprememba sama za-se je brez koristi za organizem, a predno se razvije druga soodnosna izprememba, izgine že prva, ker organizmu ne koristi. Močeradovi paglavci (Kaulquappen) dišejo s škrgami, dokler se v vodi razvijajo. Razviti zlezejo na kopno in začnó dihati s pljuči. Toda ni dovolj, da so se razvila pljuča in izginile škrge, ampak ves krvotok se je moral predrugačiti in srce ž njim. Stanice v spočetku (zametku, embriju) so izprva vse popolnoma enake. Kdo jim je povedal, katere in koliko se jih mora razviti v živčne vozle, katere v mišičja vlakenca, katere naj tvorijo hrustanec i. t. d. Zakaj se ne razvije včasih sredi možganov kost?

Tudi kar se tiče prilagodljivosti, ste zabreli v zmoto. Prilagodljivost ni omejena, kakoršna bi morala biti po vaši teoriji, ampak omejena. Ako se izpremènè organizmu življenski pogoji, t. j. ako pride v drugo podnebje, ako dobiva drugačno hrano, i. t. d. se prilagodi organizem nagloma novim razmeram, ali pa pogine. Prilagodljivost pa ni pasivno svojstvo rastlin in živali, ampak aktivno, t. j. iz organizma samega izvirajoče. Ako zaide kaka žival iz toplejših v mrzlejše kraje, se ji zgostí dlaka. Mraz ne pospešuje pretakanja krvi po podkožnih žilicah, torej ne vemo nobenega mehaničnega razloga, zakaj se dlaka zgostí.

Iz tega preudarjanja zakonov izpremenljivosti si je kaj lahko napraviti zaključek, da ti zakoni iz večine niso fizikalični ali kemični, ampak samo fizijologični. Torej izpremenljivost ni mehaničen činitelj.

Trdil si, da je Darwin razložil podedljivost mehanično s svojo pangenezo. Kaj še! Pangeneza je popolnoma neutemeljena, skrajno pustolovna podmena, katere se celo materijalisti niso hoteli poprijeti zaradi nje očividne neverjetnosti. Saj vendar vsakdo ve, da se svojstva roditeljev prenašajo na mladiče ne kot snov, ampak samo kot določena razvojna smer! Koliko posebnosti se pojavi na mladičih še-le čez več let, ko ni v njih nič več tiste snovi, ki so jo prejeli od roditeljev! Malo sicer vemo o podedljivosti, a tudi v tej kalni vodi ne pustimo darvinistom ribariti, ker toliko vendar vemo, da so zakoni podedljivosti bistveno različni od mehaničnih zakonov. Samo en zgled bodi v potrdilo mojim besedam. Glasovit učenjak[2]) je natančno preiskoval življenje brezovega zavijača (rhynchites betulae). Da ta $^1/_2 cm$ dolgi rilčkar ne izumre, treba redka jajčeca in ličinke skrbno varovati mnogoštevilnih sovražnikov. Ko ličinke izlezejo iz jajčec, morajo imeti suho listje za hrano, zaradi nežnosti morajo biti zavarovane proti vremenskim nezgodam. V ta namen

[1]) Die Entstehung der Arten, str. 194.

[2]) Erich Wasmann, der Trichterwickler. Eine naturwissenschaftliche Studie über den Thierinstinkt. Münster 1884 in Brehms Thierleben IX. Band, III. Aufl. Leipzig und Wien 1892 str. 156.

napravi zavijač iz brezovega lista lijak, ki je prav za prav čudovit umotvor. Najprej pregrize zavijač srednjo žilo, da ustavi večje dotakanje soka v pero, potem vjé z rilčkom najprej na desni strani od gorenjega zunanjega roba do srednje žile stoječo črto, na levi strani lista pa prikladno ležečo črto v podobi črke S. S tem reši precej zamotani problem višje matematike, kako treba konstruirati iz evolvente evoluto. V tehničnem oziru je samo ta matematični problem najbolj smotrena podlaga, na kateri se dá brezov list zviti z najmanjšo zgubo časa, moči in materijala v ozko zapirajoč lijak po mehaničnem problemu konično odvijljivih ploskev. Pripomniti je treba, da si mali matematik dovoljuje pri različnih peresnih oblikah veliko svobodo v izvajanju problema, toda vedno ga reši na najbolj smotreni način. To delajo tudi oni mladiči, ki se niso mogli učiti pri roditeljih tehnike, ker so bili ves čas od njih ločeni, to sposobnost so podedovali po svojih roditeljih!

Upam, da ne boš nikdar več poskusil podedljivosti razlagati po mehaničnih zakonih!

Kar sem povedal o naravnem plemenskem izboru, isto velja tudi za spolni plemenski izbor, zato ga ne bi bilo treba posebej zavrniti. Toda radi popolnosti ugovora bodi i to! Vi trdite, da je spolni plemenski izbor provzročil one razlike in izpremembe, ki organizmom prav za prav ne koristijo, ampak jim služijo samo v okras. Vi pripisujete samicam zelo razvit estetični čut, da znajo izbirati med samci najlepše, najmočnejše i. t. d. Ne samo, da bi bilo najprej treba dokazati, da imajo živali estetični čut, ampak vi bi morali tudi dokazati, da so mogle biti tudi neznatne, početne izpremembe predmet tega izbora; morali bi dokazati, da izbirajo samice; iz izkušnje vemo, da so samice popolnoma pasivne ter da samci izbirajo, kjer ne pride lepota perja, milina glasu, krasota rogovja, gracijoznost plesanja v poštev, ampak drugi razlogi, pred vsem pa moč. Pravite, da so samci nositelji okraskov, toda samica morskega psa je mnogo lepša od samca. Kako naj si pa razlagamo ono krasoto v naravi, ki ni mogla nastati pod vplivom spolnega plemenskega izbora, ki jo opazujemo pri brezspolnih živalih? Naj ima človek še tako bujno domišljijo, vendar ga presenetijo nekatere najnižje živali, kakor praživali, morski klobuki, morske zvezde i. t. d, ko jih prvič zagleda! Kako je nastal ta prekrasni čar, ko vendar spolni izbor ni mogel delovati? In vendar je ta krasota dotičnikom prej v kvar nego v korist, ker z živimi barvami, svetlikanjem in drugimi svojstvi se izpostavljajo sovražnikom. Zakaj se niso ti znaki poizgubili? Nehoté se mi vsiljuje vprašanje: Ali ne bi bilo za živalstvo bolje, da bi imela vsaka žival žleze obeh spolov, kakor jih imajo nižje živali? Kako to, da so se iz obojespolnih živali razvile enospolne?

Da se malo oddahnem, razloži mi vendar, ako moreš, postanek one divote, ki jo razvija rastlinstvo!«

Vinko, dasi pobit in potrt, je vendar ugodil Božidarovi želji.

»Vidim sicer, da nič ne opravim, a ker hočeš, bodi! Domišljavost ljudi je neverjetna! Večina jih je trdno prepričanih, da imajo cvetlice pisano cvetje zato, da se naše oči z njim naslajajo, in zato svoje mamljive dišave, da se

mi ž njimi napajamo, da rodé rastline svoje sadeže zato, da se mi ž njimi okoriščamo. Toda midva si oglejva stvar nepristransko!

Da se zarodi seme, s katerim se vse (vsaj višje) rastline plodé, je neobhodno potrebno, da pride cvetni prah na pestičevo brazdo. Pri dvodomih (zweihäusig) rastlinah (ena ima samo moške, prašne cvete, druga samo ženske, pestične cvete) se mora prenesti cvetni prah s prašnih cvetov na pestične cvete. Tudi pri enodomih rastlinah je tako naravno, da cvetni prah ne oplaja semenskih popkov istocvetnega pestiča, ker parjenje preveč sorodnih organizmov je za potomce škodljivo, kar sem že v drugem pogovoru poudarjal. Ta pojav se zove dihogamija in je posledica različnih vzrokov. Pri nekaterih cvetih zori cvetni prah, poprej nego se razvije pestič, ali pa narobe; pri drugih pa je pestič daljši od prašnikov, tako da ne more priti cvetni prah na pestič istega cveta. Natančna preiskovanja so dognala, da je oplajanje s tujim cvetnim prahom (Fremdbestaubung) splošno razširjen pojav v rastlinstvu, in da se dá z malimi izjemami le na ta način doseči normalno, vrsti neškodljivo seme. To prenašanje cvetnega prahu na pestiče drugih cvetov oskrbujejo v prirodi veter in pa žuželke. Cvetke-veternice (Windblütler) imajo večinoma neznatne cvete, brez vonja in brez medu, a take priprave, ki olajšujejo vetru prenašanje cvetnega prahu. Veliko večje je pa število žužkoplodnih cvetlic (Insektenblütler), katerim posredujejo oplajanje žuželke, zlasti bučele, čmrlji, metulji in muhe. Ti žužki letajo od cveta do cveta, in med tem ko iščejo medu in cvetnega prahu, nehoté izvršujejo posel oplajanja. Žužkoplodne cvetke namreč imajo velike, živobarvane in močno dišeče cvete, kateri vabijo žuželke že od daleč k sebi. Posebno barvane pege in črte na cvetnih listih kažejo žuželkam pot do nektarijev. Ti pa so tako postavljeni, da morajo žuželke na poti k njim oprašiti pestično brazdo s prinešenim cvetnim prahom, a ker pridejo pri tem v dotiko tudi s prašniki, prime se njih dlakavih udov lepki cvetni prah, katerega nesó na pestič drugega cveta. Najbolj zanimivo pa je, da ima skoro vsaka rastlinska vrsta svojo posebno vrsto žuželk, katera edina more nje cvete oplajati. Darwin je te pojave preiskoval in dognal, da morejo n. pr. samo čmrlji oploditi domačo deteljo. Ko so vaniljo prinesli v naše kraje, je prav dobro uspevala, samo sadu ni hotela nikdar zaroditi, dasi so jo naši žužki pridno obiskovali. Po dolgem času so spoznali botaniki vzrok neplodovitosti; tu v Evropi ne živi oni žužek, ki rastlino oplaja v nje domovini, Južni Ameriki, zato so morali botaniki s čopičem prenašati prah s prašnikov na pestiče. Tudi sočnati sadeži rastlin imajo isti pomen kakor čudovita barvenost in vabljivi vonj. Živali jedó sadeže, a seme se navadno ne razkraja v živalskih prebavilih, in ko pride iz živalskega telesa, ima že pognojena tla za bodoče razvijanje.

Vsi ti pojavi se dajo kaj lahko razložiti s pomočjo naravnega plemenskega izbora. »Toda ker ta ne velja nič, kakor Ti praviš, ne znam jih drugače razložiti!« je končal zdravnik pikro.

»Le nikar ne sanjaj več, da se dajo ti pojavi mehanski razložiti!« je pričel spet profesor Božidar. »Darwin je sam večkrat pripoznal, da se zelo

mnogo življenskih pojavov tudi z vso silo ne dá razložiti po njegovi teoriji.[1]) A da se prepričava, da nima naravni plemenski izbor tudi v rastlinstvu nikakoršnega pomena, oglejva si zanimiv slučaj, ki ga je priobčil Williams Lloyd v Journal of Botany.[2]) Čmrlj opravlja posel oplajanja skoro pri vseh košaricah (compositae), torej tudi pri neki naši plavici podobni rastlini (centaurea scabiosa). Lloyd je opazoval, da se čmrlji, komaj na cvet se vsedši, začnó valjati, kakor bi hoteli poginiti, in da padejo na tla. A kmalu se zavedo, leté spet na drug plavičin cvet, kjer se kmalu začnó valjati kakor omamljeni. Lloyd-u se je stvar zdela čudna, zato je začel natančneje preiskovati ter dognal, da ima omenjena rastlina v svojih cvetnih žlezah neko hudo opojljivo tekočino, ki čmrlja omami. Omamljeni čmrlj pa koristi rastlini, česar bi trezen ne mogel. Z valjanjem po košku namreč opraši se čmrlj po vsem dlakavem truplu s cvetnim prahom, katerega prenese na drugi cvet in tam spet z valjanjem oplodi pestiče.

Kako naj si to čudovito smotreno odvisnost razložimo z naravnim plemenskim izborom? Prva rastlina pač ni mogla z $^1/_{10000}$ svojega soku omamiti čmrlja, ki ji torej ni mogel koristiti. Ker ni bila prvotna rastlina s svojo malenkostno izpremembo nič na boljšem od svojih vrstnic, se je morala ta izprememba poizgubiti. Ta rastlina torej je morala imeti že od začetka ta sebi koristen znak, naravni plemenski izbor ga ji ni mogel dati. Kar sem povedal za to rastlino, velja tudi za druge, naravni plemenski izbor namreč ni mogel provzročiti krasnih cvetnih listov, ne vabljivih dišav, ki so rastlinam neizmerne koristi. Vemo, da nima ajdov cvetni prah nikakoršnega uspeha na bršljanovih pestičih. A če je bučela zjutraj najprej našla ajdov cvet, leta cel dan samo na ajdo ter jo oplaja, a nikdar se ne izpozabi, da bi šla isti dan tudi na bršljanov cvet. Odkod ve bučela, da bi z menjavanjem paše nič ne koristila rastlinam? Zakaj obiskuje ves dan samo istovrstne cvete? Kako naj si z istim činiteljem razložimo organe žužkojedih rastlin, ko vendar prvi početki teh organov niso imeli nikakoršne koristi za omenjene rastline? Profesor botanike nam je v predavanju pokazal žužkojedo rastlino, zastopnico plemena nepenthes. Vitičasti reclji te rastline nosijo živordeč list, ki pa je izpremenjen v vrču podobno posodo z zaklopnim pokrovom na vrhu. Rob tega vrča izloča medeno tekočino, znotraj pa je vrč z voskom prevlečen in gladek kakor led. Na dnu vrča pa je obilo jedke tekočine. Ako pride kaka živalica na rob vrča srkat med, pogleda zvedavo tudi na notranjo stran, a v istem hipu pade pokrov na vrč, živalica zdrsne po gladki ploskvi in pade v tekočino, ki jo brž razkroji.

Kaj deš, Vinko, ali bi si upal take in slične pojave smotrenosti razložiti z golimi mehanskimi silami?

Molčiš! Saj je najbolj prav, da ne gubiva časa.

Zdaj še lahko napravim zaključek svojemu govoru. Naravni (in spolni) plemenski izbor, t. j. činitelj, ki bi isto opravljal, kar dela v umetni reji človek s svojim umom, je gola iz-

[1]) Prim. Die Enstehung der Arten, str. 26, str. 173 in drugod.

[2]) Graška Tagespost dne 6. sušca 1897.

mišljotina; izpremenljivost in podedljivost, dasi podprti z raznimi nedokazanimi in neverjetnimi podmenami, nista nikakor mehanična ampak, v prvi vrsti teleologično, smotreno delujoča činitelja, torej se je Darwinu popolnoma ponesrečil poskus, materijalizem vvesti v biologične vede, t. j. z mehaničnimi in kemičnimi silami razložiti postanek reda v naravi, postanek prvih organizmov in njih razvoj. Vsa priroda in zdrav razum nasprotuje darvinizmu, največji blodnji modernega veka, ki je vir drugim, osodepolnim zmotam«.

»Stoj, Božidare!« zaklical je Vinko obupno. »Ako se ne dá z Darwinovimi načeli dokazati, da sta red in razvoj mehaničnega izvora, vendar ni še s tem izključena kaka druga, boljša mehanistična razlaga stvarstva!«

»Le na dan ž njo!« osrčeval je Božidar.

»Oglejva si M. Wagner-jevo migracijsko teorijo ali teorijo zemljepisnega osamljenja. (Migrationstheorie oder Theorie der geographischen Isolierung.) Wagner pravi, da morejo nastati nove pasme, nove vrste, če se parjenje na novo nastalih različkov s tem zabrani, da se različne povrste zemljepisno ločijo, ali aktivno s tem, da se novi različki izselijo, ali pa pasivno, da se po geologičnih dogodkih pretrga zveza med različki iste vrste. Ta teorija se opira na različna dejstva. V 15. stoletju so prenesli naše kunce na otok Porto Santo. Iz tistih kuncev se je tekom štirih stoletij razvila skoro nova vrsta, ker so bili kunci od drugih pasem ločeni. Kunci z otoka Porto Santo so manjši od naših, imajo rdečkasto barvo, radi grizejo in se ne dajo več z našimi pariti. Pa še drugo, važnejše dejstvo podpira Wagnerjevo teorijo, in to je posebni favnistični značaj skoro vseh otokov. Živalstvo na otokih ima splošno značaj živalstva bližnje celine, od katere se je otok odtrgal, toda te vrste niso iste vrste, kakor na celini, ampak, nadomeščajoče (vicariierend) vrste. Te pa si moremo samo tako razložiti, da so se vrste, ko se je otok odtrgal od celine, po svoje razvijale, nastale razlike niso mogle izginiti, ker se niso več mogle neomejeno pariti. — Ali se dá tej teoríj kaj ugovarjati?»

»Ne vem, ali se šališ ali resno misliš«; je odgovoril Božidar. »Da bi po Wagner-jevih nazorih mogle nastati nove pasme in nove vrste, bi se morali novi različki izseliti iz okrožja svojih sorodnikov, da bi se ž njimi ne pomešali. Tako neprenehoma se ponavljajoče preseljevanje je pa skrajno neverjetno, ker ne vemo in si tudi ne moremo misliti, čemu bi se organizmi z novimi izprememhami morali drugam preseliti? Tolike mnogovrstnosti organičnih bitij si pa tudi ne moremo drugače razložiti, k večjemu če si mislimo, da se je zemeljsko površje neprenehoma izpreminjalo in sicer tako, da so bile na novo pojavivše se pasme vedno ločene od drugih. Novejša geološka preiskavanja nasprotujejo Wagnerjevi podmeni, ker zemeljsko površje se ni tako izpreminjalo, kakor bi hotel Wagner. — Torej . . . !«

»Še nisva pri koncu!« se je branil Vinko. »Nekateri naravoslovci, t. zv. novolamarkovci, so se poprijeli pri utemeljevanju descendenčne teorije Lamarck-a in trdé, da je vzrok preobražanju vrst (Artenumbildung)

vpliv menjajočih se pogojev za bivanje in vsled teh pogojev izpremenjene rabe in nerabe organov. Za njih trditev govoré v prvi vrsti krnjavi (rudimentarni) organi. Živali, ki živé v votlinah in pod zemljo, skoro nič ne rabijo svojih oči, zato so jim ti organi zelo slabo razviti (n. pr. oči človeške ribice, krta, netopirja i. t. d). A tem živalim, ki so več ali manj izgubile vid, so se druga čutila (n. pr. slišalo, tipalo) zelo izpopolnila. Ako je bog te živali ustvaril, čemu jim je dal zakrnjene organe, katerih ne rabijo, pa tudi ne morejo rabiti?»

»Kdo si pa upa trditi, da so t. zv. krnjavi udje res brez vsake koristi za nositelje?« je ugovarjal Božidar. »Ravno novejša preiskovanja so dokazala, da so oči krtu, človeški ribici, zlasti netopirju ne samo koristne, ampak celo potrebne! Krnjavi udje niso samo arhitektoničnega značaja in vsled tega organizmu nekoristni, ampak čim bolj napredujemo v proučevanju prirode, tem bolj spoznavamo potrebnost in koristnost knrjavih udov za organizme. Kače imajo na onem mestu, kjer imajo druge živali zadnje noge, krnjave izrastke (Afterklauen),[1]) ki so pri parjenju velikega pomena. Nekateri so vprašali, čemu se nastavijo v gorenji čeljusti parkljarjev zobje, ki se nikoli ne razvijejo in ki se kasneje poizgubé. Toda tudi ti zobje so parkljarjem zelo potrebni, ker brez njih se ne bi mogla gorenja čeljust tako razviti, kakor je živalim treba. Isto se dá povedati skoro o vseh t. zv. rudimentih, toda več o njih kasneje.

Rudimenti torej niso mogli nastati vsled nerabe, ker organizmi rabijo t. zv. krnjave ude, ker so ti organizmom koristni. Z rabo se res organi okrepé in utrdijo, toda veliko in odločilno vprašanje je, če se taki na novo pridobljeni znaki dajo prenesti na potomce? Opazovanje odločno zanikuje podedljivost na novo pridobljenih znakov.[2])

V koliko morejo izpremenjene okolnosti izpremeniti organizme, omenil sem že poprej, kakor sem tudi že poprej pokazal, da prilagodljivost nikakor ni mehanskega značaja. Descendenčni razvoj se ne dá tudi po nazorih novolamarkovcev razložiti z golimi mehaničnimi in kemičnimi silami.

Trezni učenjaki-naravoslovci (ki sicer ne pripoznavajo krščanskih nazorov, katerim se torej ne more očitati strankarstvo in pristranskih namer) so očitno pripoznali, da je vsaka mehanična razlaga reda v prirodi in postanka organičnih bitij popolnoma nemogoča, ker se ne da tajiti, da biva v organizmih neko stremljenje po določenem smotru, neko teženje, ki je neodvisno od zunanjosti, neodvisno od nujno delujočih fizikaličnih sil. Predočiva si to teženje vsaj v nekoliko z lepo primero, ki jo je podal prof. Rihard Hertwig.[3])

---

[1]) Prim. C. Claus, Lehrbuch der Zoologie, str. 135.

[2]) Neue Revue, VIII. Jahrgang, N. 20. str. 604 v pražkega profesorja R. v. Lendenfeld-a razpravi: »Die oekonomische Zuchtwahl«: »Aber abgesehen von diesen theoretischen Erwägungen stehen der Annahme einer Vererbung individuell erworbener Eigenschaften alle empirischen Wahrnehmungen entgegen, es ist noch niemals die Vererbung einer erworbenen (nicht angeborenen) individuellen Eigenthümlichkeit beobachtet worden.«

[3]) Dr. R. Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, III. Auflage, Jena 1895, str. 44

Tek biljardne krogle je sicer odvisen od odbijanja in trenja, v prvi vrsti pa je odvisen od notranje, določeno delujoče sile, podeljene ji po kejevem sunku. Tudi organizem je nekak rezervoar raznih sil, ki je seveda mnogo bolj zamotan v delovanju nego biljardna krogla, a tudi mnogo manj odvisen od zunanjosti. Vprašanje pa, odkod te smotreno delujoče življenske sile, sem že (v sintetičnem delu) obravnaval.

S tem pa, da sem zavrnil vsako mehanično razlago stvarstva, s tem, da sem pokazal, kako neznanstveni in krivi so nauki Darwin-a, Wagner-ja in drugih mehanistov, in s tem, da sem sintetično in analitično dokazal smotreno teženje v prirodi, pri vsem tem nisem hotel reči, da so bile vse stvari že od prvega početka take, kakor jih vidimo še dandanes. Kako naj si mislimo postanek organizmov in postanek reda v prirodi, pojasnim Ti potem, ko se seznaniva tudi z važnejšimi dejstvi paleontologije in embrijologije; na podlagi prirodnih dejstev in s pomočjo umovanja si zgradiva naziranje, ki bo naravoslovno izobraženega moža dostojno.

Koliko bi Ti še rad povedal o ti točki, koliko dokazov bi Ti lahko še naštel, da biva smotreno teženje v prirodi izvirajoče iž nje stvarnika. Toda, žal, pogovor je že itak silno narasel, da morava končati. Upam, da se nisi preveč dolgočasil, Vinko?»

»Nikakor! Z največjim zanimanjem sem sledil Tvojemu dokazovanju in hvaležen sem Ti za vsa pojasnila«, je odgovoril zdravnik.

»Dovoli, da Ti še navedem dveh mož izreke, ki se nanašajo na predmet najinega današnjega pogovora.

‚Čudovit, toda pameten čudež se mi zdi ves ta svet; toda če so ga napravili činitelji, katerih ni bilo v prvotnem načrtu, ampak ki so delovali brez poprej določenega načrta, bi bil to še večji čudež, kateremu se moja pamet protivi, ne da bi se mu, kakor v prvem slučaju, čudé klanjala.‘[1])

‚Čudovita doslednost! Naš vek postavlja mnogo spomenikov, dá oltarjev ljudem, ki so se odlikovali v znanosti in umetnosti. Kaj pa je znanost? Poznavanje prirodnih pojavov in njih zakonov. Kaj umetnost? Posnemanje prirode. Torej v spoznavanju in posnemanju prirode kaže človekov duh svojo moč in svoje dostojanstvo. ‚Toda v prirodi je vse slep nagon, tvarna sila gol slučaj!‘ [2])

S tem končam za danes. Želim Ti, da bi naštete razloge za teleologično naziranje še enkrat trezno in skrbno premislil, sicer Ti ne bo mogoče otresti se Darwinovih predsodkov. Kdor je bil kdaj pristaš darvinizma, se odvadi nekako pravilno misliti, ker se mu zdi, da je vse res, kar si more misliti.

Lahko noč, Vinko, in pa veselo novo leto, ker se prej bržčas ne vidiva!«

(Nadaljevanje v prihodnjem letniku).

---

[1]) Karl Ernst von Baer, Studien aus dem Gebiete der Wissenschaften, II. Theil, St. Petersburg 1876, str. 470.

[2]) Pesch II., str. 139.

Liberalizem ali večni Žid.

(Žalostna igra v petih dejanjih. — Po zgodovinskih virih spisal dr. Jožef Debevec.)

(Dalje.)

Četrto dejanje.

Prepir v domači družini.

Prvi prizor.

(Široka državna cesta. Ob kraju ceste sem ter tja deske z rokami, kažočimi proti vzhodu, pod rokami pa napisi: »Nach Wien!« — Na obeh straneh nepregledna raván, na njej neštevilne tovarne, dimnik pri dimniku, in črni dim se vali iz njih. — Ob cesti, kakor povsod, kilometerski kameni; a čudo! skoro na vsakem počiva kak mož, elegantno opravljen, komolce pa opira na trdo natlačeno vrečo, ki stoji pred njim na tleh. Kaj je neki v vreči? morda krompir? — Vsi ti možje se željno ozirajo proti zapadu, kakor da nekaj pričakujejo.)

Drugi prizor.

(Isto prizorišče. Na zapadu se prikaže — parizar, kakor koncem tretjega dejanja, vendar z nastopnimi izpremembami: Parizar ima sedaj mnogo mnogo daljše ojé nego prej, in v to ojé so vpreženi dva pa dva horribile visu! sami učeni možje, bradači, z očali na očeh, izvečine tudi z dolgimi lasmi, in za ušesi ima vsak velikansko pero, in da jih je ložje spoznati, ima vsak svoj napis na cilindru, in sicer imata prva dva, ki sta vprežena vsak na eni strani, napise: „Redacteur der N. Fr. Presse«, tako desni, levi pa: »Redacteur der N. W. Tagblattes«; druga dva zopet z napisi na cilindrih, eden: »Redacteur der Tagespost«, drugi: »Redacteur des Grazer Tagblattes«, nekako v sredi sopiha »Corriere di Gorizia« . . . . i. t. d. i. t. d., dolga, dolga vrsta mož, ki vsi vlečejo, kar morejo, da se njih hropenje sliši daleč okrog; gotovo pol ure traja, predno odidejo vsi ti pari preko odra. — Slednjič se začuje velikanski hrušč: bliža se »parizar«. Kakor koncem tretjega dejanja spremlja ga i v četrtem nepregledna množica, toda z bistveno izpremembo: koncem tretjega dejanja so še vsi vpili: »živel tretji stan!« — sedaj se tretji stan, buržoazija, gnete le v najbližji bližini »parizarja«, okrog in okrog pa obdaja buržoazijo rdeče oblečena množica, noseča rdeče zastave in neprenehoma kličoča: »Živel četrti stan! četrti stan je vse!« — »Parizar« je na odru. Težak je, da se vse udaja pod njim. Režisêr, ki bo uprizoril »večnega Žida«, bo moral paziti, da pojde »parizar« prav počasi preko odra, da si bode gledajoče občinstvo lahko vse natanko ogledalo! Najzanimivejše osobje sedi spredaj, na nekakšnem kozlu, in sicer dva, ki ju že poznamo: večni Žid in gospa Loža; toda mej tem časom se je pomnožila njiju družina, ki šteje štiri ljubeznive sinčke in hčerko, pravo »čudo« svetá gledé na njeno lepoto, pa tudi omiko in poštenost. — Da olajšamo delo režisêrju o morebitnem vprizorjenju igre, naj povemo, kakó ta »častita« družba sedi gori na kozlu. Oseb je sedem; prav v sredi je zala hčerka, v obleki kakor škrlat rdeči, glavico pa ima v trenutku, ko prihaja »parizar« na oder, naslonjeno v naročje matere Lože, ki jej sedi na desnici. Gospodična rdečka, tako se zdi, sladko spi. Na njeni levici sedi skrbni oče,

stari večni Žid. Skrb se mu bere v obrazu. V rokah drži vajeti, ki ima na njih privezane vse urednike, ki vlečejo voz, v pol ure dolgi vrsti. Mož se je od tretjega dejanja sem silno zredil. Časih malo zadremlje in zakima, in tedaj se mu prikrade dobrovoljen nasmeh na skrivljene ustnice. Sinovi so pa tako razvrščeni, da sta na vsaki strani dva, in sicer sta na levi: tik matere Lože Radikalec, eleganten gospod, ki se mu bere na obrazu strastna gospodstvoželjnost, tik njega, prav na koncu kozla pa sedi Anarhist, v kožuhu in visoki kučmi, kakor kak ruski mužik, v roki pa drži bič, s katerim časih poči, a kadar poči, strese se vselej vsa družina gori na kozlu, zlasti pa — stari Žid. Čuden otrok, ta anarhist! No, v trenotku, ko stopi »parizar« na oder, poredněž nekoliko miruje. — Na desni strani, tik Žida sedi ljubezniv in krotek sin, Doktrinarec; roke drži križema in v enomer nekaj mrmra sam seboj, ne da bi ga kdo poslušal. Poleg njega, četrti otrok, sedi Naprednjak ali Progresovec, ki drži za »žlajf« ali závor, da zavira. »Parizar« sam je v četrtem dejanju že ves zabarikadiran: napravljen je kakor nekakšen zid na vseh štirih straneh, in v zidu so luknje, iz katerih molé žrela topov, izza zidu pa se svetijo konice svitlih bajonetov. — In kadar se priziblje težki »parizar« do katerega izmed kilometerskih kamenov ob cesti, ki na njih sedé gori omenjeni možici, vselej zgrabi v tistem trenutku dotični možic svojo trdo natlačeno vrečo ter se požene z njo čez zid v »parizar«, v varno zavetje. In od znotraj se sliši krohot, pa nič druzega. Parizar pa gre svojo pot dalje, do sredi odra. — Opazka za režisêrja! Tudi v tem drugem prizoru še ni pravega dijaloga, ampak le vpitje množice.)

Tretji prizor.

(Prejšnji. Ko pride voz nekako do srede odra, zavihti Anarhist svoj bič ter poči ž njim, da se vse strese: vpreženi uredniki prestrašeni obstojé, vsled tega obstane tudi voz; v tem trenutku se tudi v vozu, za barikadami, vse zgane, in posamezni krivi nosovi se prikažejo izza zidu, vohajoč, kaj se je zgodilo, in pa če je kaj nevarno? Bajoneti se zamajejo, topovi se premikajo . . . . In spredaj na kozlu? Vse po koncu! Žid, Loža in ostali sinovi jezno pogledajo razgrajača, in ko se nekoliko oddahne od strahu, vsklikne)

Žid *(proti Anarhistu).* Sinko, kaj pa misliš? To vendar ni olikano! Kdo bo tako pokal! Nazadnje mi splašiš še voznike!

Anarhist *(jezno).* Pa hitreje vozi! Lezemo kakor polž.

Žid *(tolažeč).* Pomisli, sinko, voz je težak . . . .

Loža *(istotako).* In v vozu so tudi gospodje, ki imajo jako slabe čutnice . . . .

Anarhist *(porogljivo).* »Slabo vest«, — hočeš reči, ha, ha!

Doktrinarec *(kakor oče).* Ti nam delaš vedno težave, brate; nedostaje Ti res olike . . .

Anarhist *(skoči razkačen v Žida ter ga davi za vrat).* Ha, vsi ste zoper mene, lepi sorodniki! *(Trga mu vajeti iz rok).* Vajeti sem! Zakaj bi pa jaz ne vozil nekaj časa?

Žid *(obupno).* Pomagajte, pomagajte!

Doktrinarec, Progresovec in Radikalec planejo po lastnem bratu, strgajo mu kučmo z glave, rujejo mu lase ter ga naposled vržejo daleč proč med množico. Med tem, ko leti nad glavami — in oči se mu svetijo kot ogenj, in lasje mu vihrajo v zraku ko kače — vpijejo nekteri izmed množice: „Vive l'anarchie! Hoch die Anarchie!“ Ko ima prileteti na tla, nastavita mu Rusa Bakunin in Krapotkin pa Nemec Most roke, da se ujame. In dadó mu v roko zastavo z napisom: „Ni Dieu ni maître“ — potem pa dirjajo z njim po ravnini, krog in krog voza,

in mnogi izmed množice se jim pridružijo in z divjim smehom mečejo bombe pod voz, da vsak trenutek kje poči in zagrmi. Žid na kozlu pa se ves trese, in zobje mu šklepetajo od strahu, in grize se v ustnice, mrmrajoč: Ta otrok mi je zrastel čez glavo! Gorjé meni! Da bi se le ti štirje ne pohujšali! *(Glasno proti ostalim otrokom).* Otroci! kaj ne, vi mi ostanete zvesti?

Sinovi *(vsi trije naenkrat).* Zvesti! Bodi brez skrbi, oče!

Žid *(proti hčerki).* In Ti, golobica moja, moja nada in moje vse?

Hčerka *(drzno).* Jaz? če Ti bom zvesta? *(Porogljivo).* O gotovo! Zvesta Ti hočem biti do zadnjega, dà, zvesto hočem vztrajati na tem-le sedežu, dokler vas ne preženem vseh, kar vas je, in ostanem sama, in voz in kar je notri, bo moj, in vajeti; te bom držala jaz v rokah in nihče drugi!

Žid *(čudé se).* Ali prav slišim? Moja hčerka takó govori? Dete, kaj ne poznaš četrte zapovedi, ki pravi: »Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti dobro pojde na zemlji?«

Hčerka *(kakor prej).* Ha, četrta zapoved! Čegava pa je? Kdo pa jo je dal?

Žid *(v zadregi).* Kdo jo je dal? No — to je že davno, davno . . . slišal sem Ga sam, ko je na Sinajski gori . . . .

Hčerka *(divje pogleda Žida).* Hinavec, ne morem Ti reči drugače ko hinavec, čeprav si moj oče!

Žid in **Loža** *(ob enem).* Hinavec?! Da se drzneš kaj takega očitati!

Hčerka. Da, hinavec! Sam si že davno zavrgel božjo avtoritêto, toda kadar se Ti gre za kožo, tedaj pa kličeš na pomoč — Boga! Hinavec! Koderkoli smo se vozili, bodisi po verskem, bodisi po političkem ali gospodarskem polju, povsod si uganjal samo hinavščino. In te mora biti enkrat konec! In jaz Ti hočem potegniti krinko z obraza *(hlastne z roko proti Židu, ki se pa naglo umakne)* ter pokazati, da si hinavec, polovičar, nedoslednež, potuhnjenec!

Žid in **sinovi** *(ob enem).* Dokaži, dokaži, sicer pojdeš tudi Ti za onim, že veš!

Hčerka. Dokazov hočete? *(Pokaže z desnico na rdečo množico).* Glejte jih! vsak izmed teh vam je dokaz vaše hinavščine!

Rdeča množica *(ploska).* Živela naše rešiteljica, socijalna demokracija!

Hčerka. Ali ne vidiš teh upadlih obrazov? In sedaj poglej svoj trebuh, kako se Ti je zredil!

Žid *(prebledi).* O usoda!

Hčerka *(nadaljuje z istim glasom).* Da bi lažje užival in se debelil, proglasil si ateizem kot vero »omikancev«, pa samó »omikancev«; nevedno ljudstvo naj bo le verno, ker kot táko raje hlapčuje in miruje. Hinavec! Tebi in Tvojim privilegiranim stanovom je ateizem pripomogel do bogastva in uživanja; vživati hočemo pa tudi mi — *(burno pritrjevanje med rdečo množico)* in zato hočemo dosledno vvesti ateizem za vse ljudi . . .

Žid *(obupujoč).* Oh, kaj bo, kaj bo!

Hčerka *(nadaljuje)* . . . . dà, splošni ateizem je moje geslo . . .

Prvi glas *(izmed rdeče množice).* Premalo, vse premalo! Mi oznanjujemo antiteizem, sovraštvo Boga in vsega božjega!

Drugi glas *(izmed rdeče množice).* Nihče ne zasluži, da je v naši družbi, kdor z vso silo in vnemo ne razširja ateizma!

Tretji glas *(izmed rdeče množice).* Mi sovražimo vsako cerkev, bodi katoliška ali protestantovska ali katerakoli. Proč s cerkvijo! Mar ne opravlja službe policaja, da varuje kapital? Mar ne slepari delavskih stanov z »menjico za nebesa«? Zatorej proč, proč s cerkvijo!

Prvi glas. Tovariši, izstopimo trumoma iz cerkve!

Drugi glas. Mi ne potrebujemo Odrešenika; delo je odrešenik naše dobe!

Tretji glas. Opustimo tudi besedo »vera« za vedno! Recimo raje: človekoljubje, humanitêta. Izobražena človeška družba je najvišje bitje, v katero verujemo; da se bo po naših nazorih organizovala, to upamo; in potem šele bo zavladala prava ljubezen, o kateri je krščanstvo do sedaj le sanjarilo.

Žid *(tarnajoč).* Oh kaj bo, kaj bo!

Hčerka *(porogljivo).* Ali slišiš, kako »tički lepo pojó«? Ali poznaš tudi pesemco? naučili so se je od Tebe!

Žid *(prestrašen).* Od mene?! Jaz vendar nisem nikdar pel tako grdih!

Hčerka *(kakor prej).* Dà, Ti si jih naučil! Seveda, Ti si zapel le polovico pesmice, ker si v vsem polovičar, a tički znajo sedaj celo!

Žid *(neverno).* Kdaj sem jo pel le polovico?

Hčerka *(zasmehujoče).* Kdor laže, mora imeti dober spomin, a Ti, papa imaš slabega. Kaj nisi v zadnjem času vedno trdil, da v državi ni prostora za Boga, da celó mora biti brez Boga? Dobro, mi smo si to zapomnili in šli za en korak dalje: če država ne potrebuje Boga, čemu bi ga potreboval posameznik?! In sedaj Te z opravičeno jezo vprašujemo: Kako moreš zahtevati, da državni služabniki s prisego kličoč Boga za pričo, zatrjujejo svojo zvestobo, če pa država sama ne mara za Boga? Ni-li to hinavsko polovičarstvo? In zakaj ne odpravite ministerstev za uk in »bogočastje«, če se država v resnici ne meni za Boga? Samo pol pesmice znaš, a mi hočemo zapeti celo, in zato proč z vsem, kar spominja Boga, proč s prisego, proč z budgetom za bogočastje!

Žid *(brišoč si potne kaplje s čela).* Ach, die Geister, die ich rief! . . .

Hčerka *(vedno drzneje).* In še dalje pojdemo. Širokoustno si vpil pred leti: »svoboda, enakost!« in praširokoustil si jo za buržoazijce, in še te le za nekatere; to je bila hinavščina! Mi hočemo enakost, svobodo res za vse pridne državljane, za brezpravni četrti stan; mi zahtevamo gospodarsko in politiško enakost. Bodoča država, katero ustanovimo mi na podrtinah sedanjih držav, bode čisto gospodarska, in kar se bo pridelalo ali proizvedlo, bo vseh. Toda v svoji bodoči državi ne potrebujemo nobene gosposke, nobenega »predsednika«, tu ne bo več »podložnikov«, ampak mi vsi, vse ljudstvo bo vladalo. A razumi dobro: le ljudstvo, ki dela, bo vladalo; vse lene trote pomečemo iz panja!

Rdeča množica *(nepopisno navdušena).* Proč s troti! Ob tla ž njimi!

Žid *(smrtno bled krčevito stiskajoč pest proti hčerki).* Črna nehvaležnost!

Hčerka *(ironično).* Potolaži se, papa, potolaži! Nehvaležna Ti nisem. Nasprotno! jaz in vsi moji oboževatelji *(kazoč na rdečo množico)* smo Ti iz srca ***hvaležni.***

Rdeča množica *(se porogljivo zakrohotá kakor po notah).* Ha há — ha há!

Žid *(z grozo).* Uh, ta smeh!

Hčerka *(kakor prej).* Hvaležni smo Ti, dà! Čuj! Mi hočemo imeti svobodno ljudovlado, kjer bo res ljudstvo in samo ljudstvo vladalo. In kdo nam najbolj pripravlja pot? Ti, dragi papa! Mi ne bi bili nikdar tako omajali »monarhistiškega čustva«, kakor si ga omajal Ti.

Žid *(zadet).* Jaz?

Hčerka. Ti! Naredil si vladarje »konstitucijonalne«; in tak vladar, kaj je drugega kakor nekakšen predsednik ljudovlade, z edinim razločkom, da je deden in da ima večjo plačo? Konstitucijonalni vladar je senca, stroj brez svobodne volje, ki mora podpisati vse, kar mu predloži državni kancelar ali ministerski predsednik. Za vsak čin vlade si napravil odgovornega le ministerskega predsednika, in s tem poslal »vladarja« v pokoj, z visoko pokojnino. Voda na naš mlin! Nam treba iti sedaj le še majhen korak dalje, pa smo pri — cilju! In zató: ***Srčna Ti hvala!*** *(Prikloni se mu.)*

Rdeča množica *(kakor prej).* Ha há — ha há!

Žid *(tresoč se).* Groza! Kaj pomeni ta smeh?

Hčerka *(kakor prej).* Rada bi Ti odkrila vse svoje srce, da bi videl, kako sem Ti hvaležna! Glej, država, ki jo uredimo mi po širni zemlji, mora biti absolutna, od nikakoršne višje moči odvisna, delujoča iz sebe in s svojo močjo. Večina ljudstva bo odločevala, in kar bo odločila, bo veljalo, naj se tudi upira vest posameznikov, ali zgodovinsko pravo, naj bo tudi zoper božje zapovedi, naj ugovarja cerkev! — večina odločuje! In Ti si nam čudovito lepo ugladil poti, v svojem konstitucijonalizmu si z enim kupljenim glasom večine večkrat podrl najsvetejše pravo; razglaševal si neprenehoma, da je država absolutna, vsemogočna — kar je bil dosedaj le Bog, — podrl si krščansko državo, nam trn v peti, ter sezidal sredi krščanskega ljudstva državo brez Boga, državo samo kot Boga, državo zoper Boga, in vsak, tudi opravičen ugovor zoper zakone te svoje države si zaznamoval kot upor. Zopet voda na naš mlin! Mi sedaj samó čakamo, agitujemo, organizujemo, in ko bo večina naša, bomo glasovali, in — država bo socijalistiška, absolutna, neodvisna, brez Boga, zoper Boga, prav po naši želji. Zato tudi v tem oziru: ***Srčna Ti hvala!*** *(Poklon.)*

Rdeča množica *(kakor poprej).* Ha há — ha há!

Loža *(proti hčerki obrnjena).* Dete, pomisli vendar, da bo bodoča država, ki o njej sanjariš, le velika prisilna delavnica, kjer se ne bo vprašalo, za katero delo ima kdo veselje ali poklic, temveč s kruto silo bodete gonili ljudi na delo, ene v državne tovarne, druge v državne gozde, tretje na

državno polje itd., pazniki ali priganjači bodo pa morali tudi biti in brez palice ne bodo opravili nič. Kje bo potem svoboda, ki jo obetaš? .

Hčerka. Tiho, tiho, mamica, saj sta z očetom vse lepo že pripravila. Ljudje so že navajeni sužnosti; navadila sta jih vidva. V vajinih državah hlapčuje vse; svobodni so le dvoje vrste ljudje: posestniki rent in pa — lumpje. Prvi bodo v naši državi izginili, drugi bodo morda ostali, pa bodo tudi edini zločinci, ki jih bo treba kaznovati. Vse drugo, pravimo, že sedaj hlapčuje. Kdo pa more v vajini državi reči, da je do cela svoboden? Vladar? ali minister? urednik ali učenjak? učitelj ali učenec? ali morda delavec, ki mora prodati svobodo, ako hoče živeti? O, vidva sta ljudstvo izvrstno navadila suženstva, tako, da ne bo čisto nič godrnjalo zoper moj »jarem«. In zato vama kličem: ***srčna hvala!*** *(Poklon.)*

Rdeča množica *(kakor poprej).* Ha, há — ha, há!

Žid *(razjarjen).* Ne posmehujte se mi!

Hčerka *(proti Loži).* Da ne boš imela krivega mnenja o moji bodoči državi, dostaviti moram še to: res je, da bom silila ljudi k delu, toda mnogo več svobode bodo imeli nego pod vajinim žezlom. Tako n. pr. hočem takoj odpraviti prisilno cepljenje kôz. . . .

Žid *(proseče).* Ne norčuj se iz mene!

Hčerka *(nadaljuje ironično).* Norčujem da se? Nikakor ne! V začetku sem Te bila res razžalila, toda sedaj me je resna volja, da popravim to razžaljenje z neomejeno hvaležnostjo. Naštela sem Ti, dragi papa, že nekatere vzroke, zaradi katerih sem Ti iz srca hvaležna; poslušaj me še dalje....

Žid *(nezaupno).* Ali naj Ti verjamem?

Hčerka *(kakor prej).* Dobrot, ki si mi jih storil, ne morem Ti nikdar povrniti. Poslušaj! Že dolgo sanjarim o tem, kako bodo v moji bodoči državi ***vsi*** državljani sámi ***uradniki,*** »ljudska država« pa skupna krušna mati. Zdelo bi se skoro nedosegljivo, toda Ti, oče, si mi tudi v tem oziru pripravil pot: koliko tisoč vojakov rediš dan za dnevom iz svojih državnih jasel! in koliko tisoč uradnikov je nastavljenih v državni službi! i vsako leto se njih število pomnoži. Voda na moj mlin! Samo še en korak storim, pa imam svojo socijalistično državo; samo še kmete, obrtnike in delavce proglasim za državne uradnike, pa smo tam! In to pojde lahko. Zato zopet: ***Srčna ti hvala!***

Rdeča množica *(kakor prej).* Ha há — ha há!

Žid *(z rastočim gnevom).* Tega krohotanja ne prenašam več!

Hčerka *(kakor prej).* O, mi smo Ti hvaležni, hvaležni! Vedno si trdil, da je država lastnica vsega narodnega imetja, in praktično si to dokazal, ko si vzel katoliški cerkvi imetje ter »vrnil« narodu. Glej! voda na naš mlin! Samo en korak dalje pojdemo ter porečemo: tudi imetje velikih tovarnarjev, bankirjev itd. je narodova last, pa bomo glasovali, kakor glasujete sedaj, in zadosti bo en glas večine v državnem zboru — in vse imetje bo narodova last! Zato zopet: ***Srčna ti hvala!*** *(Poklon).*

Rdeča množica *(kakor prej).* Ha há — ha há!

Žid *(si maši ušesa).* Neznosno!

Hčerka *(kakor prej, trobeč mu na ušesa).* Hvala Ti, da tako krepko pospešuješ centralizacijo v politiki ter se ustavljaš avtonomiji dežel; hvala Ti, da se vsled Tvojega prizadevanja steka ves kapital, ves denar v en centrum, v eno vrečo oj, hvala Ti! Voda na moj mlin! Ti si star: na Tvoje mesto se usedem jaz . . . . in usedem se tudi na vreče . . . . ha há, ha há!

Rdeča množica *(kakor prej).* Ha há — ha há!

Žid *(skrajno razburjen).* Kdo ne bi postal nervozen ob takem zasmehovanju? *(Jezno potegne za vajeti).* Volički, vlecite, vlecite kar le morete, da bomo prej tam! *(Hčerka mu hoče iztrgati vajeti iz rok, nastane krik, buržoazijci okrog voza branijo Žida, rdeča množica spodbuja svojo ljubljenko, vpreženci vlečejo . . . . metež, zmešnjava . . .)*

Četrti prizor.

(Prejšnji. V daljavi se zagleda stolp sv. Štefana).

Buržoazijci *(neznansko veseli).* Dunaj, Dunaj!

Žid *(zagledavši Dunaj).* O cilj mojega potovanja, o moj eldorado! *(Od veselja mu začno kapati debele kaplje iz oči).*

Loža *(mane si roke od radosti).* Tam bomo varni!

(Sinovi z novim pogumom branijo očeta pred napadi hčerkinimi.)

Žid *(proti hčerki).* Sedaj ne opraviš nič; ne bojim se te! *(Parizar drči v tem nekoliko bolj naglo dol v dunajsko ravan).*

Hčerka *(proti Židu).* Tu se ločita najini poti! *(Proti rdeči množici).* Pripeljite mi brzo najlažji voz, ki ga dobite! *(Pri tej priči jej pripeljejo rdečo dvokolnico. Hčerka skoči s parizarja na njo. Rdeča množica zavriska.)* Srečno pot! *(Proti Židu.)* V svojo smrt greš! Predno izdahneš, se še vidiva. Tedaj pridem in prevzamem Tvoje gospodarstvo. *(Proti rdeči množici).* Haló, hitimo kakor blisk po mestih, trgih in vaseh, do poslednje gorske koče, oznanujmo povsod novi evangelij socijalne demokracije! *(Množica zopet zavriska. Nekaj pa se jih pririje do dvokolnice, ki jo zgrabijo ter drvé ž njo kakor besni. Množica jo dere za njimi Vozniki, ki vlečejo rdečo dvokolnico, so — čudno! — krivonósi.[1]) — Dvokolnica z gospodično, vozniki in spremstvom kmalu zdirja izpred oči. Parizar pa se pomika, težko obložen, po dunajski ravnini, priziblje se v mesto, pred* **borzno palačo.** *Tu se vrata palače sama od sebe odpró na stežaj — in parizar z Židom in Ložo in sinovi in kar je v vozu izgine v notranje prostore palače. V istem trenutku se vrata zapró, zopet sama od sebe.)*

~~~~~~~~

[1]) Op. za režisêrja. Pri morebitni uprizoritvi te žalostne igre se nikakor ne sme pozabiti, da ima gdčna »Hčerka« zakrivljen nos — kakor oče. Voznikov dvokolnice prej ni videti; a v trenutku, ko ima iti po svetu, znajdejo se nenadoma ter se postavijo pred dvokolnico.
~~~~~~~~

Peto dejanje.

Zadnje ure v borzni palači.

Prvi prizor.

(Lep, poletni večer 29. dne rožnika l. 1868. — Pred borzno palačo na Dunaju se hladita Žid in Loža.)

Loža. Kako čarobno krasen večer!

Žid. In vendar se ga ne morem veseliti kakor drugekrati!

Loža. Pa res zapažam danes na Tebi neko čudno izpremembo, neki notranji nemir. Kaj Ti pa je, dragec?

Žid *(kažoč s prstom proti jugu).* Tam doli, tam doli na jugu, onstran gorá, ultra montes, se zbira, tako se mi zdi, nevihta. Moji revmatični udje jo že čutijo.

Loža *(čudeč se).* Beži, beži! Tebi se menda meša. Ob tako jasnem večeru, ko milijoni zvezd migljajo in pihlja tako prijeten vetrič, pa naj bi pameten človek mislil na vihar in nevihto?

Žid. Ne, meni se ne meša! Na svojem dolgem potovanju po svetu sem se nalezel toliko revmatizma, da vihar čutim kar dve leti naprej. In bojim se ga, to Ti moram priznati, bojim se ga silno, ker ranjen sem že takó na več mestih, zdaj naj pa pride še smrtni udarec, pa je po meni!

Loža *(prestrašeno).* Ranjen si že? in na več mestih? *(Očitaje.)* Zakaj mi tega nisi nikoli razodel?

Žid. Nisem Te hotel vznemirjati. A nocoj ne morem več molčati. *(Razgali nekoliko stare prsi).* Glej jih ran! Prvič je bilo dne 28. malega travna l. 1738. V Rimu je tedaj vladal papež Klement XII. Tedaj se je zbrala prva nevihta v Rimu zoper mene, in zagromelo je in strela je udarila, in v gromu in blisku so se čule besede: »In eminenti apostolatus specula« itd. Od tiste strele mi je ostala prva rana. Od tedaj pa nimam več miru. Nevihte so se ponavljale in pošiljale morilne strele proti mojim prsim. Že leta 1751. dne 18. majnika za papeža Benedikta XIV. je prihrumela druga. Jako huda je bila tretja, ki je privršala l. 1775., ravno ko smo s francoskimi filozofi imeli neko zborovanje. Vrgel jo je med nas papež Pij VI. s silno ostrimi besedami, ki so me spekle v dnu srca.

„Najprej so“, tako je zagrmelo iz Rima, „povsod razširili temo svojega brezboštva ter iztrgali iz src ljudi vero, sedaj pa poskušajo ti ljudomorni filozofje tudi to, kako bi pretrgali vse vezi, ki vežejo ljudi med seboj in pa z onimi, ki jih vladajo. Glasnó vpijejo v svet, da je človek rojen svoboden, ter ponavljajo brez prestanka, da ni podvržen nobeni oblasti, bodi katerakoli, da je sedanja družba kup nevednih ljudi, ki v svoji neumnosti objemajo noge duhovnov, ki jih sleparijo, in kraljev, ki jih stiskajo. Zveza duhovske in knežje oblasti je po njih

nauku le barbarska zarota zoper ono človeku prirojeno svobodo. Kdo ne izprevidi, da preté tako grozne zmote in druge brezštevilne prismodarije, ki jih pa znajo tako spretno zakrivati, porušiti družabni mir in varnost, in to tem bolj, čim manj se poklicani krogi zmenijo, da bi brzdali brezbožneže. In kdo ne izprevidi, da so ti brezbožni nauki za duše odkupljene s krvjo Kristusovo, tem pogubniši, čim bolj se kakor rak zajedajo ter razjedajo vse, kar je še zdravega, in se plazijo celo v srca kraljev, dà (in to priznavamo z grozo), silijo celo v svetišče?"
Zadela me je ta strela grozno zlasti še zaradi tega, ker se je slišala daleč na okrog; zakaj papež je razpisal zoper mene sveto leto, in tisoči katoličanov so vreli v Rim. — Še dve hudi rani mi je zadal ta neusmiljeni papež. Dne 10. sušca l. 1791. je obsodil mojo »civilno konstitucijo francoske duhovščine« ter kar naravnost izrekel, da ni brez razkola in krivoverstva. Uh, kakó me je to zabolelo! In ko smo obglavili Ludovika XVI., rekel je papež pred celim svetom, da vsega tega ni nihče drugi kriv kakor — jaz.

Loža. Kakšno krivično natolcevanje!

Žid. Kaj ne da? Pa še ni bilo konca. Iz tega prokl . . . . . Rima so še vedno švigale morilne strele nad mé. Tako l. 1821. dne 13. kimovca za papeža Pija VII., pet let pozneje, l. 1826. dne 13. sušca za Leona XII., šest let zatem, l. 1832., dne 15. velikega srpana za Gregorija XVI. Za vlade sedanjega papeža Pija IX. pa kar ni miru. Takoj l. 1846. dne 9. listopada *(torej tako pozno, ko vendar že ne treska več!)* me je ranil kaj občutno; potem pa leto za letom; dne 8. grudna 1864. l. je kar več strel privršalo naenkrat v strašnem »Syllabu«. Ni čuda torej, če se pred vsako nevihto, ves tresem.

Loža. Čudno, da še živiš po tolikih udarcih!

Žid. Oh, saj dolgo najbrže ne bom! Zakaj te strele so me sicer ranile, a v srce nobena ne; toda sedaj, sedaj . . . zdi se mi, čutim, slutim, da bo iz te nevihte, ki se zbira v Rimu, priletela smrtna strela ter me zadela v — *srce!*

Loža *(prestrašena poskoči).* Dragec! iz česa pa vendar sklepaš na take grozne reči?

Žid. Že več ko tristo let ni bilo vesoljnega cerkvenega zbora; a sedaj ga papež zopet sklicuje.

Loža *(zaničljivo).* Vesoljni cerkveni zbor? Kaj bi si belil lase zaradi njega!

Žid *(resno).* Zadnji cerkveni zbor tridentinski mi je polomil noge, da ne morem nič več prav daleč hoditi, a ta bodoči v Vatikanu . . . bojim se . . . mi bo prebodel — srcé! *(Bridko zdihne. Nekaj časa oba molčita. Nato prične zopet Loža).*

Loža. Kdaj pa si izvedel, da ga sklicuje?

Žid *(žalostno).* Danes!

Loža. Kje pa si izvedel?

Žid. Iz časnikov.

Loža. Kaj pa pravi papež v oklicu?

Žid. Toži o žalostnih časih, v katerih se nahaja katoliška cerkev; da so silno razširjeni »impii omnis generis libri, ac pestiferae ephemerides«, in da je uboga mladina izročena v poduk pogosto brezvernim učiteljem — iniquitatis et erroris magistris commissa misera iuventus«.

Loža. In vse to se bo popravilo na vesoljnem zboru?

Žid. Papež upa! Piše namreč *(čitajoč iz časnika)*:

»In oecumenico enim hoc Concilio ea omnia accuratissimo examine sunt perpendenda ac statuenda, quae hisce praesertim asperrimis temporibus maiorem Dei gloriam, et fidei integritatem, divinique cultus decorem, sempiternamque hominum salutem, et utriusque Cleri disciplinam, eiusque salutarem solidamque culturam, atque ecclesiasticarum legum observantiam, morumque emendationem, et christianam iuventutis institutionom, et communem omnium pacem et concordiam in primis respiciunt. Atque etiam intentissimo studio curandum est, ut, Deo bene iuvante, omnia ab Ecclesia et civili societate amoveantur mala, ut miseri errantes ad rectum veritatis, iustitiae, salutisque tramitem reducantur, ut vitiis erroribusque eliminatis, augusta nostra religio euisque salutifera doctrina ubique terrarum reviviscat, et quotidie magis propagetur et dominetur; atque ita pietas, honestas, probitas, iustitia, charitas omnesque christianae virtutes cum maxima humanae societatis utilitate vigeant et efflorescant.«

Loža *(srdito)*. Kaj? Človeški družbi da Cerkev koristi?

Žid. In s kakšno samozavestjo zatrjuje papež ta blagodejni vpliv katoliške cerkve na vso človeško družbo! Le poslušaj! *(Čita dalje)*:

»Nemo enim inficiari unquam poterit, catholicae Ecclesiae euisque doctrinae vim non solum aeternam hominum salutem spectare, verum etiam prodesse temporali populorum bono, eorumque verae prosperitati, ordini ac tranquillitati, et humanorum quoque scientiarum progressui ac soliditati, veluti sacrae ac profanae historiae annales splendidissimis factis clare aperteque ostendunt, et constanter evidenterque demonstrant.«

Loža. Je-li to ves program prihodnjega vesoljnega cerkvenega zbora?

Žid. Neka slutnja mi pravi, da ne . . .

Loža. In kaj slutiš?

Žid *(skrivnostno)*. Poslušaj me! Jaz sem imel od starodavnih časov, že od Focija sem in vseskozi, kot prvo geslo: Boj zoper Rim! omajati, uničiti veljavo rimskega papeža. To je bilo moje življenje. In zdaj se mi zdi, da hoče papež z velikanskim činom razdreti moje delo ter utrditi iznova papeževo veljavo. Že v oklicu namreč govori o oblasti, sodnosti in prvaštvu Petrovem nekam pomenljivo . . .

Loža. Ali se ne dá nič storiti zoper ta nameravani zbor?

Žid. V trenutku ne vem sredstva . . . .

Loža. Našla ga bodem jaz! *(Odideta v notranje prostore)*.

Drugi prizor.

(Dne 13. kimovca 1868. Večer. Žid in Loža sedita sama v dvorani pri mizi. Trije sinovi že spé, vsak v svojem kotu, četrti Anarhist, in hčerka sta pa tako vedno po svetu. Brleča svetilka slabo razsvetljuje velikanski prostor, natlačen krog in krog s samimi vrečami. Nekaj časa žalostna molčita. Nato prične)

Žid. Kaj bo, kaj bo? Rimski papež mi bo podrl vse, kar sem zidal stoletja s tako težavo.

Loža. Vse prečrno vidiš! Te najine palače nama ne podere noben papež, in vreč, ki sva jih napolnila, ne izprazni nihče več!

Žid (*tarnajoč*). Ni samo to moje delo! Pa tudi to je v nevarnosti, zakaj papež je začel tam zdraviti človeško družbo, kjer sem jo jaz prvič ranil.

Loža. Kako to misliš?

Žid. I no, začel sem s tem, da sem napravil najprej razkol, prepir, needinost v cerkvi, revolucijo versko . . .

Loža. In papež hoče tako daleč nazaj poseči ter celiti tako stare rane?

Žid. Kakor se kaže! Glej, kaj pišejo časniki: k bodočemu vesoljnemu cerkvenemu zboru v Vatikanu je povabil s posebnim pismom z dne 8. kimovca, torej pred petimi dnevi, tudi vse škofe vzhodnega obreda, ki niso združeni z rimskim sedežem, — in danes pa čitam, da je poslal pisma tudi protestantom in drugim nekatoličanom; vsi naj bi prišli v Rim, potožili, kar jim je na srcu, in se zopet spravili z materjo katoliško Cerkvijo. *Ut omnes unum sint*! povdarja vedno.

Loža. To bi bila za naju velikanska nesreča.

Žid. Če bi se to zgodilo, izruval bi papež zlo sedanje družbe s korenino; a tudi mene bi izruval iz tal . . .

Loža. In to se ne sme zgoditi, nikakor ne!

Žid. Pa kako zabraniti?

Loža. Nič lažjega! Glej, tako blizu imaš brzojavno zvezo z vsem svetom. Brzojavi torej takoj vsem nezedinjenim patrijarhom vzhodnega obreda, bodisi grškega ali armenskega, in pa zastopnikom protestantskih ločin, da se prav gotovo ne udeležé tega zbora, češ, da jim hoče vzeti svobodo, ki so si jo priborili s tolikimi težavami.

Žid (*ploskne z rokami*). Izvrstna misel! Sam ne morem okrog, naj pa električna iskra opravi to delo! (*Oba odideta na brzojavni urad*).

Tretji prizor.

(Teden pozneje. Isto prizorišče. Zopet večer. Sinovi zopet spé, Žid in Loža zopet sama pri mizi. Molk. Čez nekaj časa vstopi)

Prvi pismonoša. Telegram! (*Izroči brzojavko ter odide*).

Loža Odpri brzo! Odkod je neki?

Žid (*odvija s tresočimi rokami ter čita*): *„Ahasveru na Dunaju! Bodi miren. Povabila ne sprejel. Mi Grki ostanemo kakor smo bili že v Focijevih časih. Sicer pa imamo mirno vest. Papeževemu poslancu povedal, da je vzhodna cerkev ohranila vero čisto, kakor jo je sprejela od apostolov in sv. očetov. Novotarila je le zapadna. Pisma se niti dotaknil ne, da si ne bi omadeževal rok, in poslancu niti enkrat pogledal v obraz. Chaire!“ Očak carigrajski.*[1])

Žid in **Loža** (*ob enem*). Izborno, izvrstno!

---

[1]) Prim. Acta et decreta sacrorum conciliorum recentiorum. Collectio Lacensis. Auctoribus presbyteris S. J. . . . Tom. septimus. Str. 1112 nsl.

Četrti prizor.

(Prejšnja. Drugi pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči ter odide.*)

Žid (*čita*). *„Ahasveru na Dunaju! Odgovarjam na Tvojo brzojavko. Povabila papeževega nikakor ne sprejmemo. Njegovemu poslancu rekel: Čemu sklicujete vesoljni zbor, ko je vse križem? Vesoljni zbori so za mirne čase. Bodimo lepo tiho pa spimo. Zdrav!“ Očak jeruzalemski.*[1])

Loža (*radostno*). Vse nama gre gladko! Vzhod spi.

Žid (*samozavestno*). Dà, a zazibal sem ga v spanje jaz.

Peti prizor.

(Prejšnja. Tretji pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči ter odide.*)

Žid (*hitro odvije ter čita glasno*). *„Gospodu Ahasveru! Očak antijohijski je bil že sprejel povabilo papeža Pija IX. na vesoljni cerkveni zbor; dà, še celo s spoštovanjem je bil sprejel papeževo pismo, poljubil ga ter se dotaknil z njim čela. To sem izvedel jaz. Takoj k njemu. Očital mu in ga okaral. Rekel, da mora vabilo vrniti papeževemu poslancu. Vrnil. Zdrav!“ Antijohija. — Beger, generalni konzul ruski.*[2])

Loža (*ploska*). Bravo! bravo! Ves vzhod nasprotuje.

Šesti prizor.

(Prejšnja. Četrti pismonoša.)

Pismonoša (*vstopi*). Telegram! (*Izroči in odide.*)

Žid (*hlastno odpre in čita*): *„Ahasveru, Dunaj! Evangelijski višji cerkveni svet enoglasno odklonil vabilo glavarja rimsko-katoliške Cerkve k vesoljnemu cerkvenemu zboru. Odgovoril mu tudi, da nima pravice mešati se v zadeve naše cerkve. A šli smo še dalje. Vidimo, da moramo varovati protestante, bivajoče med katoličani, da jih ne zapeljejo k odpadu od čistega evangelija. Zato odrejujemo, da se pobirajo doneski za društvo Gustava Adolfa. Zdrav!“ Berlin, Evang. višji cerkveni svet.*[3])

Loža (*ploskajoč*). Odpor na vseh straneh! Ha, Rim, kakó si osamljen!

Žid. Kar sem enkrat odtrgal, je odtrgano!

---

[1]) Prim. ibid. str. 1120.

[2]) Prim. o. c. p. 1122.

[3]) Prim. o. c. p. 1123 nsl.

Sedmi prizor.

(Prejšnja. Peti pismonoša.)

Pismonoša (*ves upehan*). Telegram! (*Izroči in odide.*)

Žid (*glasno čitajoč*). *„Worms, Ahasveru! Tu zbrani protestantje cele Nemčije odločno odbili vabilo papeževo, odbili vsako duhovsko gospodstvo; izpovedali, da prej ne bo verskega miru, dokler ne bo zatrt jezuitovski red. Pozvali vse nemške protestante, da odbijejo vse, kar meri na zatiranje svobode duha in vesti. Pozdrav.“ Odbor.*[1])

Loža. Dovolj, dovolj veva! Vse v redu! Toda čuj, še nekdo trka. Zopet kak telegram?

Osmi prizor.

(Prejšnja. Šesti pismonoša.)

Pismonoša. Telegram! (*Izročivši ga odide.*)

Loža (*Židu*). Odkod?

Žid. Iz Monakovega. (*Čita.*) *„Ahasveru! Danes razposlal knez Hohenlohe, minister vnanjih zadev, okrožnice do vseh kraljevih poslanikov po različnih dvorih. Vsebina: Rim namerava, kakor se kaže, izreči dogmo o papeževi nezmotljivosti. To bi bila pač politiška zadeva. Vlade naj bi torej izrazile svoje mnenje: naj se li podložni škofje in koncil sami opozoré na žalostne posledice, ki jih bode imela Cerkev, ako bo tako rušila prijazno razmerje do držav? ali bi bilo morda bolje, ako bi se sešli zastopniki posameznih držav v posvet, kako nastopiti proti Rimu?*[2]) *Tvoj prijatelj. Pozdrav Loži.“*

Loža. Izvrstno! Države so tudi že po koncu!

Žid. Vse moramo spraviti kvišku, vse!

Loža. Sedaj lahko v miru greva počivat! (*Zapira vrata.*)

Deveti prizor.

(Isto prizorišče. Dne 8. grudna 1869. Žid in Loža sama.)

Loža. Danes se je torej pričel usodepolni cerkveni zbor v Vatikanu. Kakó Ti je kaj pri srcu, dragec?

Žid. Slabí me, slabí . . . in nekam tesno mi je pri srcu. Kaj mi pomagajo kupi pisem, ki sem jih prejel od vseh vlad v Evropi, in ki mi v njih zatrjujejo, da hočejo varovati svobodo »duha in vestí«, če se pa škofje ne bojé nobene grožnje in Rim trden stoji kakor skala. V resnici, bojim se najhujšega . . . . Da bi le to mogel zabraniti, da se ne bi proglasila dogma o papeževi nezmotljivosti. Rečem Ti, to bo moja smrt!

Loža. Ne boj se! Pridobila bodeva škofe, ki bodo glasovali proti definiciji.

Žid. Saj ne bo nič pomagalo; ogromna večina jih bo preglasovala.

Loža. Poskusiva pa le! (*Malo zagrinjalo pade*).

[1]) Cf. o. c. p. 1133.

[2]) Cf. o. c. p. 1199.

Deseti prizor.

(Teden dni pozneje. Prejšnja.)

Loža (*držeč v roki neko pismo*). Moje besedo niso bile zastonj. Sedemsto bratov, zbranih pri antikoncilju v Neapolju, ali ni to lepo število?

Žid. Kdaj so že otvorili svoj protizbor?

Loža. Isti dan ko v Rimu, 8. grudna.

Žid. Zanimivo! Da jim kaj takega pride na misel!

Loža. In kako krasno okrožnico je bil razposlal moj prijatelj Giuseppe Ricciardi vsem prostomislecem vseh narodov, da naj bi se sešli v 8. dan grudna t. l. v Neapolju ter osnovali svetovno človekoljubno družbo na podlagi svobodnega razmišljevanja, dočim je vera katoliška slepa. Sešli so se res, toda — sama ne vem, katere višje moči so vplivale! — že drugi dan je vladni zastopnik zaključil zborovanje mojih bratov. Govorili so baje nekaj tudi zoper Napoleona III., in odtod strah neapoljske vlade. Lahko si pa misliš, kako so bili razsrjeni! Veliki prostozidarski mojster Ricciardi mi piše, da so nato pismeno izjavili svoje nazore ter jih objavili po časnikih, in sicer se glasi njih izjava, kakor mi piše takó-le: »I sottoscritti delegati di varie nazioni del mondo civile, riuniti a Napoli per prender parte all'Anticoncilio, affermano i seguenti principii. Essi proclamano la libera ragione contro l'autorita religiosa; l'independenza dell'uomo contro il dispotismo della chiesa e dello Stato; la solidarietà dei popoli contro l'alleanza dei principi e dei preti; la scuola libera contro l'insegnamento del clero; il diritto contro il privilegio. Non riconoscendo altra base che la scienza, essi proclamano l'uomo libero, e la necessità di abolire ogni Chiesa officiale. La donna deve essere liberata dai vincoli che la Chiesa e la legislazione oppongono al suo pieno disvoluppo. Essi affermano la necessità dell'istruzione fuori di ogni intervento religioso . . .«[1]) — No, ni-li klasična izjava?

Žid. Popolnoma po mojih mislih! Sporoči jim mojo zahvalo!

Enajsti prizor.

(Nekaj tednov pozneje. Prejšnja. Minister Beust.)

Beust (*prisopiha ves prestrašen v dvorano držeč neko pismo v rokah*). Groza! nečuveno! silovito!

Žid in **Loža** (*ob enem*). Kaj pa je? Govoríte!

Beust. Danes sem dobil pismo iz Pariza od našega avstrijskega poslanika kneza Metternicha. Minister Daru je dobil iz Rima brzojavno poročilo, da prihodnje dni, menda že dne 17. sušca pričnó izdelovati pri zboru shêmo o nezmotljivosti.

Žid (*bled ko zid*). Že 17. dne sušca? Je-li mogoče? Ali ni več pomoči? (*Skoro jokaje*). Pomagajte pomagajte!

Beust. Grof Daru se je tudi sam silno prestrašil . . .

---

[1]) Cf. o. c. p. 1258.

Žid (*seže v besedo*). Kdo bi se pa ne?!

Beust . . . ter je takoj brzojavil v Rim, zahtevajoč, da naj se v zboru ne sklepa nič, dokler ne dospe zastopnik Francije. Sedaj čaka le še odgovora na svojo brzojavko, potem pa takoj pošlje zastopnika Po knezu Metternichu me vprašuje, če ne bi hotel tudi jaz poslati zastopnika Avstro-Ogerske k zboru, ali pa vsaj podpirati njegovih korakov v Rimu . . .[1])

Žid (*naglo*). In kaj mislite storiti?

Beust. V dvomih sem. Svetujte mi!

Žid. Sedite in napišite to-le brzojavko v Rim poslancu grofu Trauttmannsdorfu: (*Žid narekuje, Beust piše.*) *„Vienne. le 13. Mars. 1870. Le Comte Daru nous ayant demandé d'appuyer sa dépêche de 20 Février, je Vous charge de Vous employer pour amener la Cour de Rome à prendre en consideration la demande française et à s'abstenir de toute décision précipitée, surtout tant qu'on n'a pas laissé au Gouvernement Français le temps de faire entendre ses objections.“*[2]) *(Beust vstane).*

Loža. Z združenimi močmi bomo vse dosegli. Rim hiti, to se mu vidi, zato hitímo tudi mi!

Žid. Dà, dà, hitímo. (*Beust odide.*)

Dvanajsti prizor.

(Večer dne 17. julilja 1870. Silno soparno. Od juga sem se bliska, od daleč se čuje tudi zamolko grmenje. — Žid in Loža sedita zopet pred borzno palačo. Žid neznansko potrt).

Žid. Vse izgubljeno! Nevihta bo jutri, kakoršne še nisem doživel. Trga me po vseh udih. Groza! Časih je pomagalo streljanje v oblake, da so jih razgnali; tudi mi smo streljali od vseh strani proti Rimu: iz Avstrije, Prusije, malih državic nemških, kako je dalje streljala Francija, tudi Španija, Neapolj . . .

Loža. Antikoncilj mojih bratov! vse zastonj . . .

Žid. Koliko možnarjev je samó Döllinger sprožil iz Monakovega! Oh!

Loža. Prvi anti-infallibilist! Oh!

Žid. Koliko učenosti je nagromadil v svojem »Janusu«!

Loža. Pa nič ne pomaga! Oh!

Žid. In drugi bogoslovni profesorji so protestirali v imenu »svobodne vede«, ki bo uničena po tej dogmi!

Loža. Pa vse ni nič pomagalo!

Žid. Kako fina poročila je prinašala »Augsburger Allgemeine Zeitung« o tem rimskem zboru! Kamen bi se bil moral omečiti . . .

Loža. Pa ni vse nič pomagalo!

Žid. Meni že kar sapo zapira!

Loža. Še to upanje imam, da si bo Rim sam neizmerno škodoval s to dogmo.

Žid. Kako to misliš?

---

[1]) Cf. o. c. p. 1578.

[2]) Cf. o. c. p. 1579.

Loža. Pričakujem odpada imenitnih škofov . . .
Žid. Meni vse to ne bo nič pomagalo . . .
Loža. Ne obupati, dragec!
Žid. Oh, nocojšna noč bo grozna; kar naprej se je že bojim. *(Loža zadremlje; Žid pa hodi do jutra ves nemiren sem ter tja po borzi. Večkrat s strahom pogleda proti jugu, kjer so nakopičeni strelonosni oblaki.)*

Prizor iz daljne daljave.

(Dne 18. julija. Ob 10. uri dopoludne. Rim. Dvorana (aula) cerkvenega zbora. Na prestolu sedi papež Pij IX., zlato mitro na glavi, vrh bele albe rdeči pluvijal: Ob desni in levi na stopnicah asistencija, dalje mestni magistrat v črni viteški opravi. Navzočih je 535 škofov, ki imajo vsi kakor papež vrh bele albe rdeč pluvijal. — V dvorani temà; čuje se neprestano zamolko grmenje, bliski švigajo, strele udarjajo, kakor da je sodni dan.[1]) — Škof fabrijanski stopi na prižnico ter začne z zvonkim glasom čitati: »Constitutio dogmatica prima de Ecclesia Christi . . . Pastor aeternus itd.« Ves čas med čitanjem blisk in grom! Slednjič slovesno čita:

„Itaque nos traditioni . . . fideliter inhaerendo . . . docemus et divinitus revelatum dogma esse definimus: Romanum Pontificem, cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens . . , definit, ea infallibilitate pollere, qua divinus Redemptor Ecclesiam suam in definienda doctrina de fide vel moribus instructam esse voluit . . .“

Grom in tresk! — Glasovanje po imenih. 533 škofov glasuje: »placet«, dva »non placet«. Nato nepopisno navdušenje: zvonovi zadoné, škofje in vse ljudstvo pojó: Te Deum).

Trinajsti prizor.

(Isti dan. Dunaj. Borzna palača. V dvorani. Žid leži na tleh, nepremično, kakor mrtev. Poleg njega sedi Loža ter ga moči s kisom. Vsa dvorana polna gledavcev).

Prvi gledavec. Kaj pa mu je prav za prav?
Drugi gledavec. Strela je udarila vanj.
Tretji gledavec. Strela? Kod pa ga je ošinila?
Drugi gledavec. Ravno v srce ga je zadela!
Tretji gledavec. V srce? Grozno! Kako da še ni umrl?
Drugi gledavec. Sedaj je še v omotici in se ne ve, je-li živ ali mrtev.
Prvi gledavec. Poglejta no, kakšno čudno glavo ima: kar nekam podolgovasta je, kakor pri kači, in jeziček, čisto kačji . . .
Tretji gledavec. Saj res! In zobje, joj, kako čudni so! prav gadji in kakor da se cedi strup iz njih . . .
Prvi gledavec (*privzdigne Židovo nogo*). Jojmene, pa kako kratke noge ima! Prej še zapazil nisem, ko je še hodil okrog . . .
Tretji gledavec. Saj res, tako kratkih nog pa res še ne!
Drugi gledavec. Bedaka, kaj se čudita: mar ne vesta, da ***ima laž kratke noge?***
Loža (*huda*). Marš vèn! Taka škodoželjnost! (*Vsi gledavci morajo oditi.*)

[1]) Cf. poročilo v. Scheeben, Das ökumenische Concil vom Jahre 1869. Bd. II. p. 311, 122. Celó neki protestant, bivajoč stalno v Rimu, je trdil, da je bila nevihta tistega dne nenavadna prikazen. Redke so sploh v Rimu nevihte; v juliju pa komaj vsakih 10 let ena!

Štirinajsti prizor.

Prejšnja (sama).

Žid *(s težavo odpre oči, pa jih zopet zapre).*

Loža. Kakó Ti je, dragec, kako?

Žid (*s tihim glasom*). Umiram . . . . .

Loža (*skrbno*). Naj li pošljem po zdravnika?

Žid (*pokima*).

Petnajsti prizor.

(Prejšnja. Zdravnik.)

Zdravnik (*preiskavši bolnika, zmajuje z glavo*). Neozdravljiv!

Loža (*prestrašeno*). Dà, neozdravljiv! Prestreljeno je srce; tu ni več pomoči.

Loža. Pa vsaj polajšate mu morda lahko bolečine?

Zdravnik. Dà, to lahko storim. *(Sede ter napiše recept, ki ga izroči Loži.)*

Loža *(čita recept). „Kulturkampf po vseh deželah, — odprava konkordata, kjer še ni odpravljen — sekularizacija papeževe države — boj zoper jezuite — šola po bolnikovih nazorih.“ (Zgiba listek)* Mislite, da mu vsaj nekoliko odleže po teh zdravilih?

Zdravnik. Upam, ker so jako močna.

Loža. Dovolite še to vprašanje: ali treba rabiti zunanje, ali notranje? in v kateri lekarni naj jih dam pripraviti?

Zdravnik. Iz vsakega tu napisanega zdravila se napravi poseben »flašter«, ki naj se vsak za-se poklada na bolnikovo srce. Naredili pa bodo te »flaštre« ministri Stremayr, Bismarck, Visconti-Venosta, Lutz idr. idr.

Loža. Hvala lepa, gospod zdravnik!

Zdravnik. Če bo treba, pa me še pokličite! *(Prikloni se in odide.)*

Šestnajsti prizor.

(Teden pozneje. Prejšnja).

Loža (*devlje Židu oblépek na rano*). Boš videl, da Ti bo dobro del; čisto svež je. Danes ga je prinesel pl. Stremayr. Narejen je iz popolne odprave konkordata. Namazal pa je nanj minister dve ingredienciji: 1. zaradi nove dogme nezmotljivosti ima papež vsak trenutek tudi oblast zavreči pogoje konkordata, ki ga sploh poljubno lahko razlaga; 2. vsled te dogme je ena stranka (*namr. papež*) postala čisto druga nego je bila prej; in zato pogodba, konkordat ne more več veljati. O, ta oblépek Ti bo jako ohladil bolečine. (*Pritisne ga. Žid pa zamiži ter pokaže na obrazu, da mu res dé nekako dobro*).

Sedemnajsti prizor.

(Dne 20. sept. i. l. Prejšnja.)

Loža (*devlje drugi oblépek na Židovo rano*). Ta obliž si dobil iz Italije. Narejen je danes iz ogromnega ropa. (*Židu se zopet dobro zdi.*)

Osemnajsti prizor.

(Dve leti pozneje. — Prejšnja.)

Žid (*s slabim glasom*). Saj nič ne pomaga! Že dve leti mi daješ različne obliže in oblépke, pa bolečine kar nič ne odnehajo. Uh, uh!

Loža (*devajoč mu nov obliž*). Na, še tega poskusi! Ravnokar ga je poslal Bismarck. Naredili so mu ga dne 4. julija t. l. jezuitje, ki jih je pregnal iz celega nemškega cesarstva.

Žid (*z lahnim nasmehom*). Jezuitje? ah, ta bo pa morda pomagal. (*Ko mu Loža pritisne obliž, Žid zopet zamiži.*)

Devetnajsti prizor.

(Šest let pozneje. — Prejšnja.)

Žid (*žalostno*). Sedaj pa že vidim, da ne pomagajo vsi oblépki nič; od vseh strani si mi jih znesla, meni pa je le vedno hujše in hujše.

Loža. Ob smrti Pija IX. Ti je bilo nekoliko odleglo . . . .

Žid. Res! mislil sem, da bo njegov naslednik preklical vse, kar je storil hudega prednik. Ná, sedaj pa gre in mi ponovi vse stare rane . . .

Loža. Kaj ne, s prvo okrožnico svojo, ki pravi v njej: *„Has condemnationes omnes, Decessorum Nostrorum vestigia sectantes, Nos ex hac Apostolica veritatis Sede confirmamus et iteramus.“* Kaj ne, s tem?

Žid (*nemo prikima*). Oh, vse stare rane so mi jele krvaveti.

Loža (*nevoljna*). Potem Ti pa res ni več pomagati!

Poslednji prizor.

(Ob koncu 19. stoletja. Trg pred borzo.)

Pri oknu borzne palače slonita Žid in Loža ter gledata po trgu. Žid ves obezan, mrtvaško bled. — Na trgu besni strašen boj; dve sovražni armadi, velikanski, kakoršnih svet še ni videl, si stojita nasproti. Prva prihaja od zahoda in severa, druga od juga in vzhoda. V prvi armadi so čete takó-le razvrščene: najprej maršira rdeča množica, pojoč „das Lied der Arbeit,“ vmes stopajo devetniki in desetniki, za to množico stopa buržoazija, ki je v 3. in 4 dejanju vozila Židov voz: gospodje v frakih in klakih, kapitalisti, tovarnarji, vseučiliščni profesorji, odvetniki i. dr., v zadnji vrsti generali, sami — krivonosci. Na čelu armadi se vozi na vozu, kakor so se vozili rimski triumfatorji, „rdeča gospodična,“ **hči Židova:** *v eni roki drži rdečo zastavo, kjer je naslikano kladivo, in spodaj napis: „vse razbíti!“ v drugi roki pa visoko drži pergament, kjer je z zlatimi črkami zapisano:*

»Po moji smrti bo podedovala vse moje premoženje moja edina hčerka. Moji sinovi naj zanaprej služijo svoji sestri. Ahasver.«

Med armado vihra nebroj rdečih zastav z raznimi napisi. Žid in Loža z vidnim veseljem gledata to armado. Druga armada se šele zbira. Vsak trenutek dospe kakšna nova četica, majhna sicer, a dobro

organizovana. V prvi vrsti stoji mladina; eden izmed mladeničev visoko drži bandero s podobo **Križa,** *ki je geslo, da hoče ta armada „vse rešiti". Za mladino stoji preprosto ljudstvo z duhovniki; „inteligencije" ni videti mnogo. Razen zastave s križem vihra med drugo armado tudi še nebroj bander, praporov i. dr. z napisi:*

»Katoličanje, bodite složni v mišljenju in delovanju!« — »Katoličanje, tesno oklenite se svojih škofov in po njih sv. Očeta!« — »Pričujmo svojo sv. vero srčno, očitno in skupno!« — »Prirejajmo pogosto manjše in večje, krajevne in splošne katoliške shode!« — »Katoličanje, skrbite za krščansko družinsko življenje!« — »Otroška odgoja bodi krščanska! — »Katoličanje, vaše otroke naj učé le verni, katoliško misleči učitelji!« — »Katoličanje, poslužujmo se svojih državljanskih pravic v korist Cerkve, družine, šole!« »Katoličanje, ustanavljajte temu smotru primerna društva!« — »Podpirajte katoliški tisk z vsemi močmi!« — »Katoliški časnikarji, zastopajte, v čistem sporazumljenju s škofi, v vseh perečih vprašanjih prava, katoliška načela, razkrinkujte neutrudno hudobno sleparstvo sovražnikov sv. Cerkve, zlasti sovražnega časopisja, odbijajte strup zmote, spodbujajte k vestnemu izpolnjevanju verskih dolžnosti!« — »Katoličanje, gojite pravo modroslovje, zlasti sv. Tomaža Akvinskega.« — Katoličanje, gojite vneto zgodovinske vede!« — »Boj brezbožnemu liberalizmu! nazaj k pravični krščanski državi s svobodo in pravičnostjo do vseh, pred vsem do slabotnih in ubožnih!« — »Popolno svobodo katoliški Cerkvi!« — »Katoličanje, nauk o papeževi nezmotljivosti je zadal Liberalizmu smrtni udarec; neomejena, neustrašna zvestoba naša do Rima, pa življenje po zveličavnih naukih katoliške Cerkve v zasebnem in javnem življenju, to bo Židu-Liberalizmu smrt!«

Zmaga je še neodločena; nove čete dohajajo prvi, pa tudi drugi armadi . . . . . Zavesa še ni padla! Spoštovani gledavec! da se ne boš dolgočasil, vzdrami se, dvigni se, žrtvuj mir in ugodnost, stopi na oder, pridruži se armadi križa ter se bôri kakor Lev! Ne gleda sicer z zadovoljstvom na to četo niti Žid niti Loža, pač pa večni Bog!! — In če me vprašuješ: bodem-li zmagal **jaz,** *bodemo-li zmagali* ***mi,*** *odgovarjam ti:* ***„Haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra. (1. Jan. 5, 4.)***

Slovstvo.

Govekar.

Govekar je svojo skoraj le staro robo prodal A. Gaberščku, in ta jo že ponuja s posebno knjigo v salon. Jezik te knjige nima dosti napak, tudi govorni vzlet bi sam po sebi ne bil dolgočasen, toda v celoti je to delo — črke brez duha. Kar počnó zanemarjeni otroci, kar se godi po nizkih krčmah, kar po ulicah lahko vidiš, pa se ti ne ljubi pogledati, take navadne prizore G. opisuje otročje na drobno (celo dolžino muckovega repa je šel merit na centimetre) — zagotavlja pa, da piše za izobražene čitatelje. Kdor hoče naturalistiko sploh pahniti iz slovstva, ž njim seveda ne gremo, a če kdo táko navadno otročjo nezrelost ponuja razumništvu, moramo se vender strmeč vprašati, ali tako daleč sega izobraženost Slovencev? res ne dalje? V celi prvi knjigi te salonske šare ni ne ene plemenite misli,

ne enega plemenitega čustva; duh, ki človeka povzdiguje visoko nad drugo stvarstvo, je tlačen in zamorjen. Da bi vsaj ljubezen domovinska, ki zmagovito vlada in ukazuje po širnem svetu, dala smer kakemu sestavku! Zaman iščemo pri G. tudi le-te. Pisatelj ima samo hladno črnilo, da z njim ustvarja črke; gorkega srca, da bi se iz njega porodilo kaj lepega, ne; pusto se to čuti posebno tam, kjer snov pisatelja privede tudi do plemenitih misli: omenja jih pač, a malenkostne so mu, rabi jih le za okvir svoje slike. Mislimo, da so umevne te besede. Je-li res kdo verjame, da je to za izobraženega človeka?[1])

Pa utegne tukaj kdo pomišljati, saj imajo tudi veliki narodi tako slovstvo, ali bomo vsem v zobe povedali, da so reve duševne? — Da nas ne obsodi kak izobražen slovstvenik, bodi poprej poudarjeno: mi ločimo slovstvo za »izobraženo« občinstvo od ničvrednih otročarij. A kdor ima tako malo razuma, da krasni roman »promessi sposi« primerja z Albinami, in da se celo predrzne dela velikega Shakespeare-ja postavljati v eno strujo z Govekarjevimi poskušnjami, ž njim ne govorimo. Kar pa ostane ugovora, da imajo tudi veliki narodi tako slovstvo, ki nima nič več vrednosti, to nam glave ne bo zavrtilo. Povejmo svojo misel. Nam se zdi, da bi dejali drugi narodi, ko bi poznali naše »Zoline učence«, s Schillerjem: »Wie er räuspert und wie er spuckt, Das habt ihr ihm glücklich abgeguckt!«

Če bode tako slovstvo naš vzor, bo ležal naš narod ponižan pred nogami tujih narodov, ne bo dolgo in pisati bo mogla hladna kritika narodov sosedov: »Slovenci — majhen narod po številu — še manjši po duhu — kar vidijo pri velikih narodih, posnemljejo, pa posnemljejo le to, v čemer ni duha — kakor opice!«

Nova struja, zdi se nam, da ni na pravem potu.

Dr. G. V. P.

***Dostavek*:** Da se nam ne bode očitalo, kakor navadno, »kritikastrstvo«, denimo sem še nekatere druge sodbe.

»Edinost« je objavila o novostrujarjih naslednjo sodbo: »Poglejmo strujo, katero imenujejo v Slovencih novo, katero je pa že davno obdelal Paul de Kock in drugovi. Je-li pišejo res novi pisatelji po življenju? Ne! oni pišejo baš tako neverjetno kakor Marlittovka in njene posnemalke. Marlittovka e compagnia bella opisujejo ljudi, kakoršnih ni; tako tudi novostrujarji. ..«

»Aškerc je dejal, da novostrujarji poznajo ženske dobro; jaz pa pravim, da jih ne poznajo ne oni in ne Aškerc . . .«

»In ti da posnemajo Francoze? Smešno! . . .«

---

[1]) Čuditi bi se utegnil kdo, zakaj v tem listu ne damo bolj podrobne kritike. Bodi torej še ena rečena. Govekarju je Stritar srečno izteknil neki tuj citat, kateri ni sicer posebno lep a vsaj pravičen tam, kjer se kaka stranka več ne bojuje z razlogi in razumom, Govekar ga je obrnil na vse neljube kritike in široko razprostrto beremo v proslovu: »Pustite pse, naj lajajo, — to kaže le, da jahamo!« Včasih morda, a vedno ne, in slab dokaz za Govekarjevo umovno bistrino, če niti ne poskusi zavrniti z umskimi razlogi umskih razlogov, če sliši od vseh razlogov samo — glasove!

»Življenje bi radi poznali ti naši mladi ljudje in kažejo svetu, da je poznajo; poznajo pa le »chronique scandaleuse« iz raznih listov . . .«

»Ljubljanski Zvon« pa je tudi povedal Govekarju »nekoliko menj ugodne resnice« (Lj. Zv. 1897. št. 10. str. 640).

»Nočemo g. Govekarju očitati, piše Lj. Zv., da je baš psihološko razmotravanje, ki ga on zanemarja, najvišja stopinja pisateljske umetnosti, in da stoprav iz duševnega življenja je možno tolmačiti mnoga človeška dejanja, ki so sicer samo ob sebi nerazumevna; morda to g. Govekarju kakor Zoli ni dano. . . . Toda nekaj moramo prirekati g. G.: obseg duševnih občutkov, ki nam jih vzbuja njegovo realistično opisovanje, je primeroma jake majhen. . . . Bojimo se, ako se pisatelj v prihodnje ne poglobi, sam napredujoč v analizovanju duševnih činiteljev in v umetniškem njih izraževanju, da se polagoma izčrpa in izpiše; potem bi bilo neizogibno plitvo ponavljanje samega sebe, in njega ne bi več mogli primerjati z Zolo, nego s Paul de Kockom, ki pač more ugajati mladeniškim izpeljančkom in poluizobraženim ženskim, nikakor ga ne zrelim ljudem. . .«

Dalje: »Ne zahtevamo, naj bi bil tudi G. umetalen jezikotvorec, kakor je Murnik, — toliko pa smelo trdimo, da G. semtertja prešablonsko uporablja jezik, iz česar tudi izvira nekaka ohlapnost v slogu in nekaka stereotipnost, provzročena po neskrbnem izbiranju novih in malomarnem ponavljanju istih izrazov in rečenic . . . Resno ga opozarjamo, naj tudi te strani pisateljske popolnosti ne prezira, ako mu je do tega, da zadobé njegovi spisi trajno, klasično veljavo, in da se z njimi ne bodo naslajali samo slastnega berila željni poluizobraženci, ampak tudi pravi izomikanci...«

Sam Stritar je nedavno ozlovoljen pisal o »novostrujarjih«, ki jim v Slovencih prvači Govekar: »Prizadevamo si, pravični biti tudi proti novostrujnikom, če tudi njihova senca pada na nas. Jaz vsaj rad priznavam, kar ima dobrega nova šola — in tega ni malo — ali njene izrastke zametam; pobijal bi jih javno, odločno in krepko, ko bi ne vedel, da je moja beseda bob ob steno pri mojih rojakih, sosebno pri mladem rodu, ki je zdaj nastopil svoje vladarstvo. Želeti bi pa bilo, da vstane mož, ki ima kaj veljave, ter povzdigne svoj glas: »Ne tako, to je sramotno, na kvaro vsemu narodu. Kamenje, blato, gnojnica, to ni orožje, s katerim se bori pošten mož, pošten narod! Gorjé nam, če iz našega narodnega značaja izgine plemenitost, in če stopi podlost na njeno mesto! — —

Kako naši novi učitelji govoré o »morali« !

Zdaj se vse sme! Iz ene skrajnosti v drugo! Sklicujejo se na — Francoze! — — Ali je kak razsoden človek, ki bi ne videl, da ta narod propada, gnije tako, da že — diši! Francoski narod, kakor vse »latinsko pleme« !« —

Tako »Edinost«, »Ljubljanski Zvon« in Stritar. Vsakdo torej vidi, da se dá tudi z zgolj estetiškega stališča novostrujnikom in posebno Govekarju mnogokaj prirekati. Šablonski slog, zanemarjeno psihologično razmotravanje, jako majhen obseg duševnih občutkov, ki jih vzbuja, slabo poznavanje sveta, prepisavanje iz »kronike škandalov«, to pač niso vrline in slaba hvala Gove-

karjeve muze je, če se je bati, da utegne skoraj ugajati samo »mladeniškim izpeljančkom in slastnega berila željnim poluizobražencem«.

Seveda Govekar pravi: »Te novelice so moji skromni prvenci, ki sem jih pred leti priobčil v feljtonu političnih dnevnikov. Tudi neobjavljena novela »Primo loco« je — negoden prvenec.« No, če ta ugovor kaj velja, se mi močno čudimo, kako je zbirka prišla v »salonsko knjižnico«, »ki ni namenjena ne mladini ne širšim vrstam našega čitajočega občinstva, marveč odraslim razumnikom....« Mi smo sodili, da bo dajala »salonska knjižnica« »odraslim razumnikom« kaj izvrstnega, a ne »negodnih prvencev« negodnega feljtonista!

A. U.

Družba sv. Mohorja.

Dična družba sv. Mohorja je letos dala slovenskemu narodu zopet tako lepih darov, da so se jih vsi sloji brez razlike močno razveselili. Šestero knjig, in vsaka je dobila pohvalno oceno! Temu se zdi zlasti lep letošnji »koledar«; »tako zadovoljil, kakor letošnji, ga še ni nobeden njegovih prednikov, in iskreno ga veseli, da more o njem v obče izreči le pohvalno in priznalno sodbo«. Oni hvali Lampetove »Zgodbe sv. pisma« — »krasno delo«, »krasen zbornik in dika vsaki slovenski hiši, zlasti če družba preskrbi zgodbam še izvirne platnice«. Zopet drugi »beleži s posebnim zadoščenjem, da se knjige in spisi letos zlasti ozirajo na slovenske in slovanske razmere«, in hvali »skozi in skozi zanimivo, poljudno, a vendar temeljito, na podlagi očividstva in proučevanja pisano in z mnogimi čednimi podobicami okičeno knjigo — ,Bolgarija in Srbija'.« Milovršniku je pač ta ter oni kaj prirekal, češ da nam v povesti »Boj za pravico« riše le preveč »angelje in hudobce«, toda vsi so ga veselo pozdravili ter mu želé, da bi posvetil vse svoje blagovito slovstveno delovanje družbi sv. Mohorja. Tudi o »Poljedelstvu« so bile ocene dosti pohvalne. Nekemu ocenjevavcu se je sicer zazdelo, da bode delo večini težko ustrezalo, a urednik je takoj pripomnil, da mu mora ugovarjati. Edino gledé na knjigo »Sveti rožni venec« ni bila kritika z ene strani sosebno ugodna. Družba v tej stroki menda ne skrbi dovolj za »dober okus«. »Ljubljanski Zvon« pa meni, »da bi pobožnim udom Mohorjeve bratovščine bolj prijale in bi bile zdravejša dušna hrana konkretno pobožne knjige v živahni in zategadelj zanimivi obliki — zaradi česar so na glasu n. pr. spisi Albana Stolza — nego pa mistični in pietistični traktati, v katerih se proslavlja in priporoča asketično uničevanje samega sebe«, a pametno dostavlja, »ako bi ne bili po dosedanjih velikanskih uspehih Mohorjeve družbe živo prepričani, da književni odbor sam po svoji vesti in zavesti to ukrene, kar družtvenikom najbolj prija.« To je bil pameten dostavek! Mi izvestno ne bi ugovarjali, ko bi nam družba sv. Mohorja oskrbela dobro prelogo nekaterih del Albana Stolza, kakor nam je že oskrbela klasično njegovo delo: »Življenje sv. Elizabete«. Tudi ni napačno, kar pravi »Zvon«, da bi konkretno pobožne knjige močno zanimale. Todà kar govori o manj zdravih in mističnih pietističnih traktatih, v katerih se proslavlja in priporoča asketično uničevanje

samega sebe, to slabo pristoji listu govorečemu pohvalno o Mohorjevi bratovščini. Naj bi bil pisec razrezal v knjigi »Sveti rožni venec« — saj ta knjiga je menda eden izmed »mističnih in pietističnih traktatov«! — samo dva, štiri liste, pa bi bil videl, kako sodi o tej stvari zaščitnica in varihinja Mohorjeve družbe, katoliška cerkev, kako sodi veliki Leon XIII.! Kakor smo dejali, prav je, če nam dična družba oskrbi kako delo Albana Stolza, samo načela »Zvonovega« naj si nikdar ne prisvoji! Načelo »Zvonovo« — diši!

Po tako ugodnih ocenah bo se odbor izvestno z novim veseljem in z novo vnemo lotil trudovitega dela. In prav je tako! Delo je trudovito, a je tudi — hvaležno! Ni je skoraj hiše na Slovenskem, ki ne bi željno čakala lepih darov!

Bodi nam dovoljeno dejati sem še nekatere opomnje!

Želimo najprej, da bi vsi naši pisatelji jasno uvideli, kako hvaležno delo je pisati za Mohorjevo družbo! To je pravo narodno delo! Žal, da se nekaterim menda zdi nekako »nizko« pisati za družbo. Ni jim dovolj imenitno. Mi pa mislimo, da gre prva čast narodnim pisateljem. Omikanci že dobé beriva, če so res omikani, a narodu je treba beriva. Narodni pisatelji so lehko pravi apostoli narodu, apostoli omike in prosvete. Seveda je težje pisati za preprosti narod, kakor pa za sloje takozvanega razumništva. Treba je pisati res narodno, preprosto, a lepo. Vendar smo prepričani, da ima marsikdo, sosebno izmed mlajših pisateljev, narodni jezik dovolj v oblasti, da ima tudi obilo pisateljskih darov, zato iskreno želimo, da posveté svobodne ure zlasti družbi sv. Mohorja!

Kar se dostaje s n o v i, bi tudi nekaj pripomnili. Zdi se nam, da pisatelji mnogo premalo zajemajo snov svojim povestim iz cerkvene zgodovine. Saj je vendar cerkvena zgodovina tako velika in tako lepa, da je že sama kakor prekrasna povest. Dobro še pomnimo, kako rad je naš narod prebiral »Fabiolo«. In tako je skoraj na vsaki strani cerkvene zgodovine kak motiv, ki bi ga bilo lehko razsnovati v najlepšo povest. Uverjeni smo, da bi naši pisatelji s takimi povestimi zelo ustregli vsemu narodu.

Kakor se je »Slovenski Narod« po pravici razveselil, da se letošnje knjige zlasti ozirajo na slovenske in slovanske razmere, tako, sodimo, bi bilo prav da bi družba posegla sedaj pa sedaj tudi v veliko preteklost krščanstva, da bi predočila narodu kako dobo iz starega, iz srednjega, iz novega veka. Zakaj če je res, da materijalizem zaseza vse bolj v narode, je tudi res, da mora družba, kakoršna je družba sv. Mohorja, ne polemično, a irenično kazati, kaj je bilo narodom krščanstvo, in kaj je še lehko! Menimo tudi, da bi bil slo venski narod zelo hvaležen družbi, ko bi mu s časom oskrbela knjigo, o kateri bi si narod jasnil in utrjeval svoje versko naziranje, in se tako obranil pogubnih zmot naše dobe. Vse to seveda bodi le v premislek modrosti književnega odbora!

Gledé na o b l i k o mislimo, da nikdar ni dovolj poudarjena — p o l j u d n o s t. Vse, kar je preveč zavito in okičeno, a tudi vse, kar je preveč sistematiško, malo ugaja narodu. Govorimo konkretno! Zadnji čas so se začeli oglašati v »Koledarju« in »Večernicah« — kar je vse hvale vredno — tudi

pesniki. A zdi se nam, da časi ta ali oni le preveč robuje oblasti »rim«. Posledica je, da so pesmi temne, a narodu seže v srce le preprosta pesem! Zlasti bi želeli, da bi bili »Sijonski glasovi« vedno čisti in jasni. Zakaj če se bodo glasili takisto preprosto in vendar tako globoko, kakor odmevajo v narodovi duši vsa čustva, utegnejo biti prava narodna svojina. Nadejamo se, da bode marljivi in tenkoslušni g. Mih. Opeka, ki je v novem zboru »magister cantus«, skrbel za to. Saj je sam dal že letos prelep zgled s pesnima: »Češčena, Kraljica« in »Žalostna Mati«.

Skoraj presistematiška pa se nam zdi na priliko knjiga »Bolgarija in Srbija«. Nam vsaj se vidi, da bi narod mnogo rajši čital, ko bi imela knjiga bolj obliko potopisa. Kako je bil na ta način na primer rajni nepozabni Erjavec opisal Hrvate! Morda bode ugajala knjiga, morda se motimo, a prav bi morda ipak bilo, da bi si kdo, ki živi med narodom, malce ogledal, kako je.

Kar se tiče molitvenikov, se zlagamo popolnoma s »Slovencem«, da je treba zlasti pri njih skrbeti za lep jezik. Zakaj molitvenik je narodu pol slovnice. Po molitveniku narod moli in misli in naposled tudi govori. Ali pa je prav zdaj treba še novih ali ne, o tem sodi najlažje odbor sam, ki mu gotovo dohajajo razni nasveti od poverjenikov. Umevno je samo o sebi, da družba ne bo gojila »pietizma«. Pietizmu bi bile v prilog le kake osladno, sentimentalno, s samim čustvom pisane knjige brez dogmatične podlage, brez verskega jedra, kake »Stunden der Andacht«!

Po teh kratkih opomnjah si ne moremo kaj, da ne bi zaželili družbi še enkrat srečnega uspeha in vednega napredka. Tu bi res lehko rekli, kar ima vedno na jeziku »Učiteljski Tovariš«: »Ne nazaj, ne navzdol, ampak naprej in navzgor!«

A. U.

„Liberalne kritike".

Ker končujemo prvi letnik »Katoliškega Obzornika«, bo prav, če povemo častitim bravcem, kako so nas kritikovali naši nasprotniki. Ponatisnili bodemo njih ocene. Tega ne bomo storili zato, kakor da bi imeli ocene naših nasprotnikov za vekovite, častiti čitatelji bodo brez dvoma sami uvideli, da nam kaj takega ni moglo priti niti na kraj pameti. Ponatisnili jih bodemo zaradi drugih razlogov. Rado se nam očita, časi tudi z naše strani, da ne rabimo vedno dosti vztrpnih, krotkih, milih izrazov. Morda! Ni nam prišlo na um, da bi to kar tajili. »In multis enim offendimus omnes.« Če kdo z besedo ne zagreši, on je popoln mož, pravi sv. pismo. Izkušali pa smo ipak vsekdar izrazom presoditi ceno in moč. Rabili smo vselej besedo, o kateri smo sodili, da je prava in — to je dobro pomniti — skladna z razlogi! Kolikor veljajo razlogi, toliko naj velja sodba! To je naše načelo.

A naši razlogi? Povedali smo že večkrat in bomo vedno ponavljali, ker je to vitalno za našo dobo, kakor sploh za vsako dobo, da je človek tudi

moralno bitje, dà, da prav iz tega poteka njegovo najvišje dostojanstvo. Kakor pa so pri fizičnem bitju odločilni fizični vplivi, tako pri moralnem bitju moralni vplivi. Zato mi presojamo povsem dosledno tudi umetnost in slovstvo najprej s stališča — morale. In ker smo živo preverjeni, da je krščanska morala za poedince in narode največja blagodat, zato sodimo o slovstvu in umetnosti najprej s krščanskega stališča. Tisti torej, ki jim naši razlogi niso všeč, morajo omajati in izpodbiti najprej te razloge ali pa krščansko stališče!

Seveda se razlogi in stališča ne izpodbijajo s psovkami — psovke, kakor slove rêklo, niso noben argument! — ampak z razlogi!

Poglejmo torej, kako so ravnali nam nasproti možje iz liberalnega taborja in s kakimi razlogi so pobijali našo stvar!

Liberalni glasovi o „Leonovi družbi".

Vsakdo ve, čemu se je v Slovencih zasnovala »Leonova družba«. »Leonova družba« ne sloni na strankarstvu, ampak sloni na krščanstvu, in krščanstvo ni strankarsko, ampak — katoliško! »Leonova družba« ne zameta vede in znanosti, saj se je zasnovala »veri in vedi«; dà, nje prvi namen je bil, oživiti v Slovencih — filozofijo, »vedo vseh ved«.

Vsaj, dokler ni »Leonova družba« dejanski pokazala kaj nasprotnega, sodimo, da bi je potemtakem nihče ne smel klevetati. A »Slovenski Narod« jo je vendar klevetal. Komaj pol leta je minilo, kar se je sploh zasnovala naša družba, in komaj je dala prva životna znamenja, je že »Slovenski Narod« začel proti njej »filipike«. »Leonova družba«, tako je pisal v članku (1897. št. 171.) »se je ustanovila prav s tem namenom, da zasužnji tudi svobodno znanost klerikalizmu, da jo podstavi pod mero verskih dogem in katekizma, ter da s katekizmom v roki cenzurira in presoja znanstvena in umetniška dela. Kar ne gre pod versko mero, kar se ne strinja s sv. pismom: anathema sit! — to je brezversko, to je proti — Bogu! — Vsiljevanja vere in Boga v politiko smo že do cela vajeni ..., klerikalci pa raztezajo to svojo taktiko že tudi na kulturna vprašanja, na znanstvo in umetnost... »Katoliško stališče« je navadno tista fraza, za katero se skriva katoliški laži-znanstvenik in katoliški kritikaster. S tega »katoliškega stališča se uravnava sedaj po članih avstrijske in slovenske Leonine vrednost in nevrednost znanstvenika ali umetnika. Katoliški Leoninci imajo svojo znanost, »katoliško« estetiko, »katoliško« kritiko; objektivnega, občečloveškega stališča, vzvišenega nad vsa strankarska prepričanja, pa ne poznajo. Veliko škode na političnem in na kulturnem polju je že zakrivila ta Leonova družba, ta največja nasprotnica svobode. Veliko škode bo zakrivila tudi slovenska »Leonina«, toda... zaman je ves krik črnega reakcijonarstva: znanstvo se ne dá več izbiti s svojega vzvišenega stališča ter potegniti v ozkosrčnost klerikalizma. Umetnost in slovstvo pa ponosno prezirata vsa »katoliška« kritikastrstva... Naj nas napadajo še

bolj klerikalni laži-znanstveniki, naj nas obsojajo še strašnejše mladi in stari klerikalni estetikastri, katerih značilno svojstvo je — impotenca, mi vstrajamo . . . !«

Liberalna kritika o „Katoliškem Obzorniku“.

Izvestno bi bil »Slovenski Narod« vztrajal s psovkami v boju zoper »Leonovo družbo«, a »Leonova družba« kar taka letos še ni stopila na pozorišče. Zato pa se je spustil tem besnejše proti »Katoliškemu Obzorniku«, ki ga je izprva imela družba za svoje glasilo, dokler ji ni tega zabranila vlada. Besno, pravimo, se je spustil zoper »Katoliški Obzornik« in — podlo.

Častiti bravci naj sodijo sami!

Ko je izšla prva številka »Katoliškega Obzornika«, je prinesel »Slovenski Narod« (št. 104) naslednjo kritiko: »Katoliški Obzornik« . . . glasilo borniranih Mahničancev, zagrizenih sovražnikov vsake prave umetnosti, drznih grdilcev odločno narodnih društev in brezstidnih psovalcev najodličnejših slovenskih mož... obljublja, da bo moril naše najboljše književnike. To začenja že spis »Leposlovje fin de siècle«, kjer ubija sila modri lemenatarček E. Lampe — velikana A. Aškerca in drugove, pa dr. A. Ušeničnik, ki je vrgel v svoji filozofični (?) »oceni« spise dr. Ivana Tavčerja na grmado, je polil najprej z gnojnico ter jih žažgal, češ: sedaj je dr. Tavčar ubit in njega spisi »pozabljeni« . . . Vsi naši najboljši knjižniki so bili in so »liberalci«; to pa toli jezi črnuhe, da so izgubili v svojem fanatizmu že vso sramoto in zadnjo troho rodoljubja... Klerikalci torej hotoma ubijajo naše slovstvo iz — zavidnosti in iz duševne impotence, duševnega evnuštva. Vidite, tako imamo sedaj v Ljubljani prediven trifolij: »Slovenca«, »Slovenski List«. in — »Katoliški Obzornik«. Če ti ne zamoré vsega, kar čuti in dela po načelih napredka in »misli svobodne«, če nas ne zadušé ti lemenatarski modrijani v enem letu z vsemi židovskimi, s svetopisemskimi in framasonskimi citati, potem morajo klerikalci obupati . . . Slovenci imamo neko vrsto ljudi, ki ni le strahovito zlobna, nego tudi grozovito neumna in hinavska. Na čelu vsem so seveda »estetični« klerikaluhi, potem omejeni filistri, pa obupane, plesnjive, in baš vsled tega vedno moralistične stare device...«

Druga liberalna kritika o „Katol. Obzorniku“.

Kakor da se »Slov. Narod« ni še dovolj oddehnil, je začel v št. 262· iznova:

»Ko je zamrl Rimski Katolik«, nadjali so se idealisti, da je umrla ž njim tudi tista strašna ozkosrčnost, neumetniška filistroznost, tisto tercijalsko moralizovanje, tesnoprsno abderitovstvo in

tisto osebno sovraštvo, da so izginile izmed Slovencev vse one sramotno-žalostne prikazni ki so polnile strani »R. K.« zlasti tedaj, kadar je v njem zastavil kdo svoje »estetično-kritično« pero. Kot najnesramnejše pohujševalce naroda, kot najgadnejše zatiralce slovenske morale in največje oškodovalce naše vere je slikal »R. K.« leto za letom v najgorostasnejših člankih baš najodličnejše slovenske slovstvenike... Vsem tem bi bili kritiki »R. K.« za plačilo, da so posojali narodu skoraj brezplačno svoj talent in svoje zdravje, najrajši obesili na vrat mlinske kamene, jih potopili v globočino morja, pa sežgali njihove pesni, novele in romane na grmadi baje — ad maiorem Dei gloriam! Nada, da s smrtjo »R. K.« to herostratsko, nerodoljubno, nezaslišano, nehvaležno, pred vsem svetom nas sramoteče počenjanje preneha za vselej, pa se žal ni uresničila. »Katoliški Obzornik« je takoj v I. številki naznanil, da je prevzel vso dediščino »R. K.« ter bo hodil dalje po istih potih. To svojo obljubo je »Katoliški Obzornik« že začel izpolnjevati: napadi na Aškerca, dr. Tavčarja i. dr. so prav tako filisterski in abderitski ter prav tako hudobni in smeli, kakor so bili v »Rimskem Katoliku«. V družbi s svetohlinskim »Slovencem« zatira »Katoliški Obzornik« vsak slovstveni pojav, ki ni na »katoliškem stališču« ter izpodkopava med narodom umetniški ugled prav onim pisateljem, na katere edino moremo zreti Slovenci s ponosom . . . Tema dvema literarnima Terzitoma pa se je pridružil tudi slaboglasni »Slov. List« . . . V svrho klerikalizma in nazadnjaštva polagajo »Katoliški Obzornik«, »Slovenec« in »Slov. List« na žrtvenik svoje fanatične sovražnosti napram vsakemu napredku in vsaki svobodomiselnosti, edino resnični in pravi umetnosti, celo svojo pamet, svoj značaj, ter prav tako kakor ***besno tuleči derviši*** pozabljajo na vsako dostojnost. Odgovora taki »kritiki« in »estetiki« ne zaslužijo druzega nego — ***brco in bič!***«

*
* *

Tako so nas kritikovali naši nasprotniki. Z mirno vestjo in lahnim srcem prepuščamo sodbo častitim bravcem. Ali je res čudno, če nam kdaj uide kaka bolj ostra beseda? Ali naj imenujemo ljudi, ki so zmožni tako pisati, »lučnjake omike«? ali »trezne, brezstrastne, žlahtne resnicoljube«? ali vsaj »svobodomiselne človekoljube«? Mi sodimo, da jim taki naslovi ne gredó. Mi sodimo, da nasproti takim piscem ni moči rabiti dosti ostrih besed. Ostrih pravimo, zakaj nekaj drugega je ostrost, nekaj drugega — podlost. Ostri bomo, kadar treba, podli nikdar! Toda kaj pravimo: ostri! Doslej še ostri nismo bili! Ko je prišla prva kritika o »Katoliškem Obzorniku«, nismo odgovorili; ko je prišla druga, tudi ne. Zdelo se nam je namreč in se nam še zdi, da je najboljše, če take kritike ponatisnemo. Častiti bravec potem lehko sam sodi. Častiti bravec naj prečita spis: »Leposlovje fin de siècle«, če ga morda doslej še ni utegnil prečitati; prečita naj spis »Aškerčeva estetika«, a potem »liberalne kritike«, pa bo videl, kaj so — »liberalne kritike«; kako so »liberalne« in kako — »kritične«! Liberalne so s psovkami; kritične pa v tem, da izbirajo izmed psovk najpodlejše psovke!

Naj nas le še nadalje tako kritikujejo! Mi bomo pa — ponatiskovali! »Die Müh' ist klein, der Spass ist gross!« Take kritike bode sence, izmed katerih bodo tem markantneje sijali naši razlogi! Zakaj — povejmo še enkrat! — naš program je: pobijati zmote, braniti resnico, oboje pa z — razlogi! A. U.

Glasnik „Leonove družbe“.

„Leonovi družbi“ je prav kar minilo prvo leto — leto rastí. Družba je rasla iz majhnih klic, ki so jih položili rodoljubi lansko leto v slovenska tla. Odkrito povejmo, da smo imeli o naših nesrečnih razmerah izpočetka za družbo le malo upanja. Komaj je bila zasnovana, so jo že razvpili kot strankarski zametek, dasi nje znaki nimajo nič strankarskega, ako ni morda krščanstvo strankarstvo! O taki nestrpnosti se res nismo mogli nadejati Bog ve kakih uspehov. Razmere v Slovencih so zares čudne! Toda kljub temu je, hvala Bogu, družba rasla, in če bo tako rasla še poslej, upamo, da bomo učakali — »cvet in sad«.

»Leonova družba« ima sedaj 22 ustanovnikov, 91 rednih članov in 67 podpornih članov.

Izmed odsekov se je osnoval letos ***socijalni odsek***. Sestavil se je tako-le:

dr. Ign. Žitnik, državni poslanec, načelnik;
dr. Jan Ev. Krek, drž. poslanec, prof. bogoslovja, tajnik;
dr. Matek, prof. bogoslovja, voditelj za Štajersko;
J. M. Kržišnik, voditelj za Štajersko;
dr. J. Pavlica, prof. bogoslovja, voditelj za Goriško;
J. Rozman, voditelj za Koroško.

Vsak ustanovni ali redni član »Leonove družbe« sme vstopiti v njen socijalni odsek. Kdor želi vstopiti, naj se oglasi pri načelniku, državnem poslancu dr. Žitniku, ali pa pri tajniku, državnem poslancu in profesorju bogoslovja dr. Jan. Ev. Kreku v Ljubljani.

Temelj preučevanju splošnih načel, tičočih se družabnega vprašanja, bodite, kakor je med glasnim pritrjevanjem na osnovalnem shodu razpravljal prof. dr. Matek, okrožnice Leona XIII. Zato se je tudi sklenilo, da izda »Leonova družba« okrožnico o delavskem vprašanju »Rerum novarum« z razlago.

Odsekova organizacija naj bi bila naslednja:

Predsednik in tajnik odseku stanujeta v Ljubljani; ž njima v zvezi so voditelji po posameznih deželah ali okrajih. Voditelji naj zlasti skrbé, da ustanovljajo družboslovne klube. Odsek, oziroma njegovi pododseki, dosegajo svoj namen: 1.) z znanstvenimi sestanki, pri katerih se predavajo in razpravljajo tvarine, ki spadajo v družboslovje; taki sestanki naj bi bili vsaj dvakrat na leto; 2.) z znanstvenimi spisi; 3.) s poljudnimi knjižicami o družbo

slovnih vprašanjih; 4.) s prirejanjem pokrajinskih ali vseslovenskih družboslovnih kurzov; 5.) z ustanavljanjem socijalne knjižnice v Ljubljani, in, če je mogoče, tudi drugod.

Med nalogami, ki bi se morale v znanstvenem delovanju nekako razdeliti bi bile posebno: 1.) splošna načela o družabnem vprašanju; 2.) socijalna demokracija; 3.) zgodovina socijalnih razmer našega ljudstva; 4.) sistematično preučavanje javno - in zasebno - pravnih pojavov gledé na družabno preosnovo.

Med knjigami se priporočajo poleg Weissa, Vogelsanga, dr. Schindlerja (der Wiener soziale Kurs) zlasti še dela dr. Emila Steinbach-a (Dunaj, Manz'sche k. k. Hofbuchhandlung: Die Rechtskenntnisse des Publicums 1878; Erwerb und Beruf 1896, in pred vsem: Rechtsgeschäfte der wirtschaftlichen Organisation 1897).

Bog daj, da bogato obrodi seme, ki se je na osnovalnem shodu tako lepo zasejalo!

Drugi odseki »Leonove družbe« se bodo zasnovali po priliki in razmerah. —

Dobro vemo, kaj bode sedaj koncem leta temu ali onemu družabniku prišlo na misel. Kakšen dobiček pa imam letos od »Leonove družbe«? To je tisto usodno vprašanje, ki je zmožno uničiti družbo, še preden se je popolnoma razvila in okrepila. Resnica je, dobička družabnikom še ne moremo pokazati. Ne moremo reči nikomur: to in to knjigo si dobil brezplačno, to in to korist uživaš. . . . A to lehko povemo vsem družabnikom, da njih žrtve niso zavržene. Tudi kmetič, ko je zasejal seme, ne more pokazati nobenega dobička, ampak le izgubiček, a ne pride mu na misel, da je zavrgel seme. Seme ni zavrženo. Če bo letina mila, bo seme raslo in raslo in obilno poplačalo delo in trud. Tako je tudi z rodoljubivim delom. Ni moči takoj pokazati sadú. A zavrženo ni. Pride čas, ko bo obrodilo obilen sad, če bodo nebesa mila.

Člani »Leonove družbe« imajo lehko tolažilno zavest, da niso brezdelno prekrižali rok, ko jih je klicala ljubezen domovinska. Dà, ljubezen domovinska! Le-ta kliče vse, le-ta brezpogojno terja, da se vsi združijo v odpor proti materijalizmu, ki pod imenom in krinko »vede« bega in zvaja našo mladino, naš narod. Materijalizem, to je novi evangelij, ki obeta, da bo prinesel lepšo bodočnost našemu rodu. A prinesel je ne bo! Obeti njegovi so le sleparstvo, ali, če vam je ljubše, le prevara, le omama! Materijalizem je za narode pogibel! Zato ne ljubi naroda, kdor ne pobija materijalizma! Ker pa si je materijalizem nadel videz »vede in resnice«, zato je vstala »Leonova družba«, da dá pravi vedi čast, da brani resnico proti radikalni zmoti materijalizma. To je smoter »Leonove družbe«. Velik je ta smoter, tako velik, kakor velika je naloga — rešitev in sreča domovine! Zato pa hoče žrtev, zato hoče dela in truda! V enem letu boj ne bo končan, v enem letu ne bo morda nobene vidne zmage. A treba je vztrajnosti, treba je zatajevanja! Zavest, da se bojujemo za sveto stvar, ta zavest je tolažila in plačila dovolj, naj si tudi precej ne ugledamo uspehov!

Dobička, smo dejali, ne moremo pokazati družabnikom. Dobili niso nič, a kar so dali, ni zavrženo. Družabnikov pomoč utrjuje »Leonovo družbo«, in čim trdnejša bo družba, tem ložje bo dosegala svoj smoter. In dosega njé smotra je vseh nas najlepši dobiček. Srečen narod — srečni mi!

Zato iznova vabimo vse rodoljube, naj se združno zberó v »Leonovi družbi«. Sedanji člani naj ji ostanejo zvesti, novi naj se pridružijo! Mi sodimo, da je med nami še mnogo mož, ne samo duhovnikov, ampak tudi neduhovnov, lajikov, ki dobro vedó, da je smoter »Leonove družbe« upravičen in potreben, dà, nujen. Znanstva nam treba, pravega in svojega! V Slovencih pa je izvestno premalo pravega in še manj svojega! Premalo pravega! V omikane sloje se zajeda pogubni materijalizem. Še manj svojega! Zakaj malo jih je, ki sami mislijo! Oživiti mislivost in obraniti pravo naziranje, to pa je uprav smoter, ki si ga je postavila »Leonova družba«. Naj se torej vsi osvobodé vseh tesnoprsnih pomiselkov in predsodkov, naj velikodušno prezró, če jim ta ali ona troha ne godi, in naj se pridružijo »Leonovi družbi«! Časi so resni, a v zlogi je moč!

Redni člani »Leonove družbe« so lehko oni, ki so dovršili nauke na visokih šolah, ali pa ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Dolžni so plačevati po deset kron letnine, podpirati društvene namene v obče in po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. Ustanovitelji družbe so vsi, ki plačajo enkrat za vselej vsaj sto kron. Ustanovitelji imajo vse pravice rednih članov: namreč aktivno in pasivno volilno pravico, bodi si v ravnateljstvo, bodi si v odseke. Podporni člani pa plačujejo po štiri krone[1]) letnine in imajo pravico udeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju. Doneski naj se pošiljajo pod naslovom: »Leonova družba« v Ljubljani.

Naj se torej število članov *„Leonove družbe“* pomnoži in podvoji!

* * *

Denimo sem še ***imenik*** dosedanjih članov, ker jih nismo med letom objavljali po drugih listih!

Člani „Leonove družbe“.

I. Ustanovitelji:

1. Njegova ekscelenca prevzvišeni milostljivi gospod **Dr. Jakob Missia**, knezonadškof.
2. Prevzvišeni milostljivi g. **Dr. Mihael Napotnik,** knezoškof Lavantinski.
3. Prevzvišeni milostljivi gospod **Dr. Anton Mahnič,** škof Krški (Krka).
4. Milostljivi veleučeni gospod *Dr. Janez Kulavic*, prelat, c. kr. dvorni kapelan, semeniški vodja, kanonik in predsednik »Leonove družbe« v Ljubljani.
5. Milostivi velečastiti gospod † *Peter Urh*, prošt v Novem Mestu.

[1]) Ustanoviteljem in rednim članom »Leonove družbe« bodemo pošiljali z nje podporo tudi prihodnje leto »Katoliški Obzornik« brezplačno, podpornim članom pa s pogojem, da plačajo na mesto štirih šest kron podpornine.

Upravništvo „Katoliškega Obzornika“.

6. Milostljivi veleČastiti gospod † *Janez Ev. Marinič*, prošt v Dobrlivasi.
7. P. n. gospod *Janez Flis*, kanonik in stolni župnik v Ljubljani.
8. P. n. gospod *Dr. Ivan Mlakar*, kanonik, profesor bogoslovja in vodja dijaškega semenišča v Mariboru.
9. P. n. gospod *Dr. Ivan Križanič*, kanonik in profesor bogoslovja v Mariboru.
10. P. n. gospod *Jožef Erker*, kanonik v Ljubljani.
11. P. n. gospod *Anton Zupančič* profesor bogoslovja v Ljubljani.
12. P. n. gospod *Dr. Jožef Lesar*, profesor bogoslovja in vodja Alojzijevišču v Ljubljani.
13. P. n. gospod *Jurij Jan*, dekan v pokoju in častni kanonik, v Dólini pri Trstu.
14. P. n gospod *Janez Oblak*, častni kanonik, dekan v Kamniku.
15. P. n. gospod *Janez Novak*, dekan v Radovljici.
16. P. n. gospod *Anton Kržič*, profesor na c. kr. učiteljišču v Ljubljani.
17. P. n. gospod *Anton Peterlin*, duhovni svetovalec in župnik v Šmihelu pri Novem Mestu.
18. P. n gospod *Janez Sajovic*, duhovni svetovalec, župnik v Slavini.
19. P. n. gospod *Janez Tavčar*, župnik v Lešah.
20. P. n. gospod *Avgustin Šinkovec*, župnijski upravitelj na Jesenicah.
21. P. n. gospod *Frančišek Birk*, stolni vikar v Ljubljani.
22. P. n. gospod *Josip Prosenc*, zavarovalni zastopnik v Ljubljani.

II. Redni člani:[1]

1. Milostljivi gospod *Dr. Leonard Klofutar*, stolni prošt, vodja bogoslovnih študij, itd. v Ljubljani.
2. P. n. gospod *Dr. Frančišek Sedej*, c. in kr. dvorni kaplan, ravnatelj v Avguštineju na Dunaju.
3. P. n. gospod *Dr. Josip Pavlica*, profesor bogoslovja v Gorici.
4. P. n. gospod *Dr. Aleš Ušeničnik*, stolni vikar v Ljubljani.
5. P. n. gospod *Karol Hribovšek*, kanonik, ravnatelj bogoslovnice v Mariboru.
6. P. n. gospod *Dr. Sebastijan Elbert*, kanonik v Ljubljani.
7. P. n. gospod *Dr Franc Detela*, c. kr. gimn. ravnatelj v Novem Mestu.
8. P. n. gospod *Dr. Karol Štrekelj*, vseučiliščni profesor v Gradcu.
9. P. n. gospod *Josip Hubad*, c. kr. gimn. ravnatelj v Kranju.
10. P. n. gospod *P. Stanislav Škrabec*, frančiškan v Gorici.
11. P. n. gospod *Jožef Smrekar*, častni kanonik, profesor bogoslovja v Ljubljani.
12. P. n. gospod *Dr. Frančišek Lampe*, profesor bogoslovja, vodja v Marijanišču v Ljubljani.
13. P. n. gospod *Dr. Janez Janežič*, profesor bogoslovja v Ljubljani.
14. P. n. gospod *Dr. Janez Ev. Krek*, profesor bogoslovja v Ljubljani.
15. P. n. gospod *Dr. Ivan Svetina*, c. kr. gimn. profesor in katehet v Ljubljani.
16. P. n. gospod *Rok Merčun*, mestni katehet v Ljubljani.
17. P. n. gospod *Jožef Šiška*, škof. tajnik v Ljubljani.
18. P. n. gospod *Alfonz Levičnik*, škof. kaplan v Ljubljani.
19. P. n. gospod *Jožef Zidanšek*, profesor bogoslovja in podvodja semeniškega dijaškega semenišča v Mariboru.
20. P. n. gospod *Frančišek Korošec*, prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru.
21. P. n. gospod *Dr. Josip Debevec*, prefekt v Alojzijevišču v Ljubljani.
22. P. n. gospod *Dr. Frančišek Ušeničnik*, špirituval v duhovskem semenišču v Ljubljani.

[1] Imena so vvrščena po tem, kdaj je kdo pristopil družbi. Op. uredn.

23. P. n. msgr. *Frančišek Jančar*, papežev komornik, župnik nemškega viteškega reda na Dunaju.

24. P. n. gospod *Janez Rozman*, častni kanonik, mestni župnik pri sv. Jakobu v Ljubljani.

25. P. n. gospod *Dr. Martin Matek*, profesor bogoslovja in podravnatelj bogoslovnice v Mariboru.

26. P. n. gospod *Dr. Frančišek Perne*, gimn. katehet v Kranju.

27. P. n. gospod *Dr. Josip Marinko*, gimn. katehet v Novem Mestu.

28. P. n. gospod *Ivan Hutter*, katehet na c. kr. realki v Celovcu.

29. P. n. gospod *Jakob Kavčič*, c. kr. gimn. profesor in katehet v Mariboru.

30. P. n. gospod *Dr. Ignacij Žitnik*, beneficijat, državni poslanec v Ljubljani.

31. P. n. gospod *Frančišek Kummer*, dekan v Stari Loki.

32. P. n. gospod *Valentin Eržen*, špirituval in cerkve vodja pri Uršulinkah v Ljubljani.

33. P. n. gospod *Matija Kolar*, župnik pri Devici Mariji v Polju.

34. P. n. gospod *Simon Zupan*, župnik na Ježici.

35. P. n. gospod *Tomaž Potočnik*, župnik na Breznici.

36. P. n. gospod *Feliks Zavodnik*. špirituval in cerkve vodja pri Uršulinkah v Škofji Loki.

37. P. n. gospod *Ivan Plevanč*, župnik v Soteski.

38. P. n. gospod *Mihael Trček*, župnik v Šmartnem pod Šmarno Goro.

39. P. n. gospod *Anton Jamnik*. župnik v Sorici.

40. P. n. gospod † *Jožef Gerčar*, častni kapelan bazilike Lavretanske, župnik pri Sv. Trojici.

41. P. n. gospod *Anton Žgur*, župnik v Beli Cerkvi.

42. P. n. gospod *Mihael Arko*, dekan v Idriji.

43. P. n. gospod *Jožef Laznik*, župnik v Polhovem Gradcu.

44. P. n. gospod *Janez Brence*, župnik pri Sv. Gregoriju.

45. P. n. gospod *Dr. Josip Gruden*, kapelan v Šmartnem pri Kranju.

46 P. n. gospod *Ferdinand Erker*, kapelan v Št. Vidu nad Ljubljano.

47. P. n. gospod *Jožef Cerjak*, korni vikar v Mariboru.

48. P. n. gospod *Josip Rozman*, mestni kapelan v Celovcu.

49. P. n. gospod *Frančišek Bleiweis*, katehet pri Uršulinkah v Škofji Loki.

50. P. n. gospod *Matevž Ražun*, dekanijski admistrator v Pliberku.

51. P. n. gospod *Jožef Benkovič*, špirituval v Alojzijevišču v Ljubljani.

52. P. n. gospod *Viktor Steska*, mestni kapelan pri sv. Jakobu v Ljubljani.

53. P. n. gospod *Ivan Kromar*, župnik v Šturiji.

54. P. n. gospod *Frančišek Ferjančič*, kapelan v Trnovem v Ljubljani.

55. P. n. gospod *Ivan Zupan*, duhovni pastir v Šempetru na Krasu.

56. P. n. gospod *Josip Vrankar*, kapelan v Kranjski Gori.

57. P. n. gospod *Frančišek Rajčevič*, duhovni pastir v Trnju.

58. P. n. gospod *Janez Meršolj*, župni upravitelj v Preski.

59. P. n. gospod *Janez Kalan*, mestni kapelan v Kamniku.

60. P. n. gospod *Dr. Franc Kovačič*, profesor bogoslovja v Mariboru.

61. P. n. gospod † *Janez Golob*, župnik v Podbrezjah.

62 P. n. gospod *Martin Malenšek*, mestni župnik pri sv. Petru v Ljubljani.

63. P. n. gospod *Dr. Andrej Karlin*, gimn. katehet v Ljubljani.

64. P. n. gospod *Janez Kobilica*, župnik na Černučah.

65. P. n. gospod *Severin Fabiani*, prefekt v dijaškem semenišču v Gorici.

66. P. n. gospod *Eranc Porenta*, župnik v Križah pri Tržiču.

67 P. n. gospod *Ivan Štrukelj*, kapelan na Krki.

68. P. n. gospod *Janez Sušnik*, kanonik v Ljubljani.
69. P. n. gospod *Alojzij Stroj*, katehet pri Uršulinkah v Ljubljani.
70. P. n. gospod *P. Hugolin Sattner*. gvardijan frančiškanski in mestni župnik v Ljubljani.
71. P. n. gospod *Frančišek Avsec*, kapelan v Radovljici.
72. P. n. gospod *Dr. Andrej Pavlica*, stolni vikar v Gorici.
73. P. n. gospod *Dr Josip Dolenec*, profesor bogoslovja v Ljubljani.
74. P. n. gospod *Jakob Tajek*, c. in kr. vojaški kapelan v Mariboru.
75. P. n. gospod *Frančišek Schweiger*, župnik na Radovici.
76. P. n. gospod *Anton Oblak*, kapelan v Srednji vasi v Bohinju.
77. P. n. gospod *Janko Barle*, protokolist in arhivar nadškofijske pisarne v Zagrebu.
78. P. n. gospod *Dr. Frančišek Feuš*, profesor bogoslovja v Mariboru.
79. P. n. gospod *Anton Žlogar*, župnik v Kranjski Gori.
80. P. n. gospod *Dr. Frančišek Stanonik*, profesor na vseučilišču v Gradcu.
81. P. n. gospod *Dr. Ivan Koren*, kapelan v Dobu.
82. P. n. gospod *Andrej Kalan*, kanonik v Ljubljani.
83. P. n. gospod *Josip Primšar*, župnik v Podmelcu.
84. P. n. gospod *Dr. Martin Ehrlich*, kapelan v Pliberku.
85. P. n. gospod *Matija Ljubša*, duhovni pastir v moški kaznilnici v Karlau pri Gradcu.
86. P. n. gospod *Ivan Lavrenčič*, dekan v Šmartnem pri Litiji.
87. P. n. gospod *Frančišek Pešec*, župni upravitelj na Robu pri Lašičah.
88. P. n. gospod *Ivan Renier*, mestni kapelan v Kranju.
89. P. n. gospod *Janez Skvarča*, župnik v Budanjah.
90. P. n. gospod *J. M. Kržišnik*, kapelan na Teharjih pri Celji.
91. P. n. gospod *Frančišek Košir*, kapelan na Vrhniki.

III. Podporni člani:

1. P. n. gospod *Franc Povše*, kanonik v Novem Mestu.
2. P. n. gospod *Jožef Razboršek*, župnik v Šmartnem pri Kranju.
3. P. n. pospod *Janez Ažman*, župnik v Gorjah.
4. P. n. gospod *Janez Mervec*, župnik v Št. Rupertu.
5. P. n. gospod *Anton Stenovec*, župnik na Selih.
6. P. n. gospod *O. Alojzij Tomas*, frančiškan, lektor v Makarski.
7. P. n. gospod *Jožef Kerčon*, duhovni svetovalec, župnik v Predosljih.
8. P. n. gospod *Matija Prelesnik*, vikar v Novem Mestu.
9. P. n. gospod *Valentin Aljančič*, župnik na Dobrávi.
10. P. n. gospod *Janez Pristov*, kapelan pri Sv. Križu pri Litiji.
11. P. n. gospod *Jakob Strupi*, beneficijat na Goričici.
12. P. n. gospod *Anton Notar*, ekspozit v Plavijah pri Trstu.
13. P. n. gospod *Jakob Zupanič*, župnik pri Sv. Ožbaltu nad Mariborom.
14. P. n. gospod *Frančišek Boncelj*, duhovni pastir v Dražgošah.
15. P. n. gospod *Jožef Preša*, župnik na Ovsišu.
16. P. n. gospod *Josip Novak*, župnik v Žalini.
17. P. n. gospod *Ivan Šašelj*, župnik v Adlešičah.
18. P. n. gospod *Martin Nemanič*, kapelan v Mirni Peči.
19. P. n. gospod *Jernej Zupanc*, župnik v Motniku.
20. P. n. gospod *Frančišek Kušar*, ekspozit v Begunjah pri Cirknici.

21. P. n. gospod *Mihael Kožel*, kurat v Podkraju.
22. P. n. gospod *Janez Kljun*, župnik v Šmartnu v Tuhinju.
23. P. n. gospod *Vaclav Filler*, kapelan v Št. Rupertu.
24. P. n. gospod *Andrej Rovšek*, kipar in pozlatar v Ljubljani.
25. P. n. gospodična *Terezija Strle*, učiteljica v Gorjah.
26. P. n. gospod *Jakob Porenta*, župnik v Stopičah.
27. P. n. g. *Jakob Bajec*, kurat na Ustji.
28. P. n. gospod *Frančišek Češarek*, kapelan v Šmariji.
29. P. n. gospod *Ignacij Zupanc*, kapelan v Predosljih.
30. P. n. gospod *Janez Rihtaršič*, kapelan na Vrhniki.
31. P. n. gospod *Štefan Pivec*, kapelan na Rečici.
32. P. n. gospod *Viktor Köchler*, kapelan v Šmartinem pri Litiji.
33. P. n. gospod *Janez Zakrajšček*, župnik v Vavti vasi.
34. P. n. gospod *Viljem Paulus*, kapelan na Dolah pri Litiji.
35. P. n. gospod *Gašper Porenta*, kapelan v Stopičah.
36. P. n. gospod *Andrej Pipan*, župnik na Polici.
37. P. n. gospod *Ivan Černe*, župnik v Barkovljah.
38. P. n. gospod *Luka Smolnikar*, stolni vikar v Ljubljani.
39. P. n. gospod *Lovro Gantar*, dekan na Vrhniki.
40. P. n. gospod *Anton Kovačič*, kapelan pri Sv. Juriju na Ščavnici.
41. P. n. gospod *Ivan Koršič*, kapelan v Gorici.
42. P. n. gospod *Ivan Dermastia*, kapelan v Solkanu.
43. P. n. gospod *Jožef Knific*, beneficijat v Tomišlju.
44. P. n. gospod *Jakob Pavlovčič*, župni upravitelj v Suhoriju.
45. P. n. gospod *Janez Godec*, kapelan v Gorijah.
46. P. n. gospod *Mihael Zupan*, župnik v Sostrem.
47. P. n. gospod *Matija Mrak*, župnik na Bohinjski Beli.
48. P. n. gospod *Rev. Ant. P. Podgoršek*, Frontenac, Crawfort Co. Kansas v Severni Ameriki.
49. P. n. gospod *Janez Medvešek*, kapelan v Mozirji.
50. P. n. gospod *Anton Pfajfar*, župnik v Leskovici.
51. P. n. gospod *Mihael Klemenčič*, mestni župnik v Črnomlji.
52. P. n. gospod *Valentin Bernik*, župnik na Homcu.
53. P. n. gospod *Janez Vidergar*, župnik v Št. Juriju pod Kumom.
54. P. n. gospod *Anton Mežnarec*, dekan v Kranju.
55. P. n. gospod *Mihael Lendovšek*, župnik v Makolah.
56. P. n. gospod *Josip Pristov*, župnik na Prežganju.
57. P. n. gospod *Frančišek Petrovčič*, župnik na Trati.
58. P. n. gospod *Mihael Saje*, župnik v Štangi.
59. P. n. gospod *Frančišek Brulec*, župnik v Veliki Dólini.
60. P. n. gospod *Janez Podboj*, župnik v Planini.
61. P. n. gospod *Alojzij Šarec*, kapelan v Šmartinem pri Kranju.
62. P. n. gospod *Ivan Dugulin*, župnik v Ajdovščini.
63. P. n. gospod *P. Konrad Stazinski*, minorit pri Sv. Trojici poleg Ptuja.
64. P. n. gospod *Jožef Jaklič*, župnik v Dolenji vasi pri Ribnici.
65. P. n. gospod *Rev. Vitus Hribar*, Cleveland Ohio, Amerika.
66. P. n. gospod *Frančišek Kunstelj*, dekan v Cirknici.
67. P. n. gospod *Matija Karba*, župnik v Zrečah pri Konjicah.

Iznimek iz pravil „Leonove družbe.

§ 1. Društvu je ime »Leonova družba« in je znanstveno društvo s sedežem v Ljubljani. — Namen mu je: *a)* zbirati in vspodbujati na znanstveno delovanje krščanski misleče učenjake na Slovenskem, *b)* gmotno podpirati znanstvena početja, *c)* navajati na znanstveno delo mlade pisatelje.

§ 2. Sredstva za društvene namene so: *a)* društveni in javni shodi, *b)* občevanje s katoliškimi znanstvenimi društvi, *c)* izdavanje znanstvenega glasila in strokovnih spisov, *č)* predavanje o znanstvenih predmetih, *d)* nagrade znanstvenim spisom članov in druzih pisateljev, *e)* ustanovljenje zavetišč za slovenske visokošolce.

§ 4. Ustanovi se poseben zalog za visokošolce in mlade pisatelje, ki se nabira: *a)* iz darov, izrečno voljenih temu zalogu, *b)* iz prispevkov društvene blagajnice po sklepu ravnateljstva.

§ 5. Člani so: *a)* častni, katere imenuje občni zbor radi posebnih zaslug, *b)* ustanovitelji, ki plačajo društvu enkrat za vselej vsaj 100 kron, *c)* podporni člani, ki plačujejo letnine po 4 krone, *č)* redni člani, ki so dovršili nauke na visokih šolah, ali pa ki so se sicer skazali v znanstvenih delih. Redni člani plačujejo po 10 kron letnine.

§ 6. Kdor želi biti član »Leonove družbe«, oglasi se osebno ali pismeno pri ravnateljstvu, katero odloči o vsprejemu. — Kdor istopi iz društva, naj to naznani ravnateljstvu. Ravnateljstvo more izbrisati člane, ki na ponovljeni opomin ne vplačajo letnine. Vplačani denar se nikomur ne vrača.

§ 7. Redni člani imajo aktivno in pasivno volilno pravico bodisi v ravnateljstvo, bodisi v odseke. Imajo na shodih besedo in glas. — Dolžnosti rednih članov so: *a)* podpirati društvene namene v obče, *b)* po možnosti sodelovati z znanstvenimi spisi in predavanji. — Častni člani in ustanovniki imajo vse pravice rednih članov. — Podporni člani imajo pravico vdeleževati se vseh društvenih shodov in dobivati poročila o društvenem delovanju.

§ 9. Slovenskim visokošolcem na Dunaju in v Gradcu naj osnuje ravnateljstvo: starešinstvo slovenskih rodoljubov, čegar član more biti vsak član »Leonove družbe«. — Starešinstvu je namen skrbeti za gmotno podporo in znanstveno izobraženje ter za krščansko življenje slovenskih visokošolcev. — Število članov ni omejeno. — Člane starešinstva (starešine) izvoli občni zbor. Starešine pa si volijo svoj odbor, obstoječ iz načelnika, tajnika, blagajnika in še dveh odbornikov. — Starešinstvo naj vspodbuja visokošolce, da vstopijo v Marijanske kongregacije. — Tajnik piše zapisnike in dopisuje v imenu starešinstva. — Starešinski blagajnik upravlja zalog, omenjen v § 4., in poroča občnemu zboru. Izplačuje pa le one svote, koje dovoli starešinski odbor. — Odbor zboruje vsak mesec. — Starešinstvo zboruje vsaj vsak tretji mesec in s to priliko naj se združi znanstveno predavanje. — Starešine podpirajo odbor pri delu za društvene namene. — Vsaj vsako polletje enkrat obišče naj v to od odbora določeni starešina od starešinstva podpirane visokošolce. — Dotični starešina naj zlasti skrbi za duševno in gmotno podporo bolnim visokošolcem. — Starešinstvo poroča o svojem delovanju društvenemu ravnateljstvu.

§ 11. Občni zbor se skliče vsako leto enkrat. Dan in mesto za prvi občni zbor določi osnovalni odbor, za bodoče pa ravnateljstvo. Izvanredne občne zbore je sklicati, ako to sklene ravnateljstvo, ali pa, ako to zahteva polovica rednih članov v posebni pismeni vlogi. Ravnateljstvo vabi na občne zbore potom društvenega glasila, ali, ako tega nima na razpolago, potom drugega časnika. Občni zbor je sklepčen, če je navzočih vsaj dvanajst rednih članov. — Občnemu zboru predseduje društveni predsednik ali njega namestnik — če pa sta obadva odsotna, od občnega zbora v to izvoljeni redni član. — Na

občnih zborih se sklepa z navadno (absolutno) večino pričujočih članov. — Občni zbor voli po listkih predsednika, podpredsednika in drugih pet članov ravnateljstva in tri namestnike. Le-ti izvolijo takoj iz svoje srede tajnika, blagajnika in njuna namestnika. Volitev velja za tri leta. Občni zbor voli nadalje odseke, starešine slovenskih visokošolcev, sklepa o računih in proračunih za prihodnje leto in o drugih stavljenih predlogih. — Prememba pravil ali razpust društva se sklepa z dvetretjinsko večino glasov in mora biti vsaj polovica rednih članov navzočih. — O priliki občnega zbora naj redni člani čitajo razprave o znanstvenih vprašanjih. Tako čitanje postaviti je na dnevni red vsakega rednega občnega zbora.

§ 12. Ako občni zbor sklene razpust društva, mora tudi sklepati, predno se razdružitev izvrši, o porabi društvenega imetja. Ako pa višja oblast društvo razpusti, pripade vse imetje ljubljanskemu knezoškofijskemu ordinarijatu, ki naj je porabi za namene razpuščenega društva.

V Ljubljani, dné 15. decembra 1897. Ravnateljstvo „Leonove družbe."

Vabilo na naročbo „Katoliškega Obzornika."

„Katoliški Obzornik" je završil prvi letnik, in vabiti nam je zopet na naročbo.

Ne bomo mnogo govorili. Program *„Katoliškemu Obzorniku"* ostane isti: veri in vedi! Toda izkušali bodemo, še zvesteje, še bolj dosezati smoter. Dobro vemo, da ima list še mnogo nedostatkov. Opravičuje nas morda nekoliko, da je list nov, urednik nov. List in urednik sta morala premagati prve težave, ki se vsakemu takemu početju stavijo na pot. Upamo, da se list vse bolj usovrši; saj mu je smoter tako lep: veri in vedi!

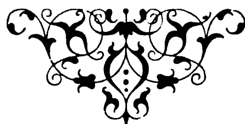
Veri in vedi bode služil *„Katoliški Obzornik"* Morda bi bilo komu ljubše, da bi gojil samo vedo, da bi bil zgolj strokovni znanstveni list. Mordà, a nam srce ni dalo, da ne bi bili zapisali v program: veri in vedi. Veda je dandanes prekvašena in prepojena s sovraštvom do vere, in ni dovolj, da očistimo vedo, vrniti moramo tudi veri nje čast, ki jo je oskrunila laži-veda. Ni dovolj, da kažemo narodom pravo vedo, vrniti jim moramo tudi vero, ki jo je zamorila laži-veda. Zato — veri in vedi!

Veri in vedi! A ne moremo govoriti o veri in vedi le abstraktno. Dandanes laži-veda presnavlja kulturo in politiko, zato morata tudi vera in veda kot dve životvorni ideji posegati v bitje in žitje. Zato naj se nam vendar ne zameri, če rešujemo tudi praktična vprašanja, če se oziramo tudi na dejanske razmere! Arhimed je izvestno mnogo koristil človeštvu, ko je ne mené se za usodo domovine, v viharnem boju risal svoje kroge, a grajati bi ga ipak ne smeli, ko bi bil šel v boj za dom in rod, ko bi bil na zidovju sirakuškem zastavil svoje vzvode. Lepo je čisto znanstvo, a uporaba znanstva je tudi nekaj! Tako bode naš list znanstven, a reševal bode tudi praktična vprašanja.

Pred vsem bo *„Katoliški Obzornik"* gojil modroslovje, reševal socijalno vprašanje, oziral se na slovstvo.

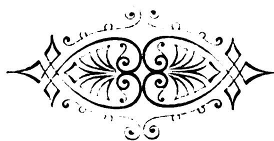
Vabimo torej vse rodoljube, da bi si naročili *„Katoliški Obzornik"*. Izhajal bode kakor doslej štirikrat na leto. Velja pa za celo leto **2 gld. 50 kr.** Ustanoviteljem »Leonove« družbe, nje rednim članom, pa tistim podpornim članom, ki bodo plačali **3 gld**. podpornine, ga bodemo pošiljali z družbino podporo brezplačno. Naročnina naj se pošilja pod naslovom: ***dr. Aleš Ušeničnik v Ljubljani*** (stolno župnišče).

KATOLIŠKI OBZORNIK.

Uredil in izdal

dr. Aleš Ušeničnik.

LETNIK II.

V LJUBLJANI, 1898.

Tiskala Katoliška Tiskarna.

KAZALO

k drugemu letniku

„Katoliškega Obzornika".

Filozofija, apologetika, polemika.

Zgodovina delavskega varstva in zavarovanja v Avstriji.

Vvod.

Ustvarjena natura ne more zastaviti meje človeškemu duhu. Na nadtvarnih krilih svojega uma se dviga duh nad njo in jo razkraja, tolmači in uporablja. Zmagoslaven je njegov vzlet, in motréč poljano, ki jo je vže preletel, se klanjamo božanstveni sili, katera nam odseva iz njegovega dela. Ogromno je, da se zgražamo o njem, mogočno je, da ga poedincu niti pregledati ni mogoče. Življenja plodilna in krepilna sila veje iz njega.

A pri tem, ko nam stopajo čudoviti uspehi človeškega duha pred notranje oko, se nam prijavlja še drug mogočnik, silnejši in bolj orjaški od njega, namreč — sebična strast. Duh nakopičuje od dne do dne bajne zaklade; strast jim kraljuje.

To bridko resnico nam oznanjajo milijoni, katerim kruta revščina s svojim železnim kopitom stoji na tilniku in jih usužnjuje pohlepni strasti, milijoni, katerim je zaprta pot do leskéčih draguljev pozemske sreče, katerim ledena sila izžemlje srca, tlači um, izsesava truplo.

Lepo je, da je ukoval človeški duh vodeni par v tesne okove in ga prisilil, da mu služi. Lepo je, da je jel posnemati bliskovo moč, da ukazuje silam v zraku in vodah in jih uporablja po svoji volji, a žalostno je, da je dobila te orjaške naturne hlapce strast v svojo službo in da jih uporablja v škodo človeku sploh, v škodo človeštvu.

Zastavo politiške svobode je dvignilo koncem prešlega veka upornosti pijano slovstvo, a v njenem rudečem svitu se je začela tudi krvava sužnost, polna krvi, polna po nedolžnem umorjenih človeških teles.

Zastavo gospodarske svobode je ob istem času razvila angleška sebičnost, a čim dalje je mogočno plapolala, tem več ljudi je propadlo v najgoršo gospodarsko sužnost. Čudno se maščujejo lažniva vodilna načela v zgodovini človeštva. Ravno nasprotno rodé, kar obetajo. Gospodarski liberalizem, katerega je Adam Smith v svojih spisih prvi jasno izrazil, je nastopil z nakičeno puhlico, da se svetovni trg sam ureja, če se mu pusti neomejena svoboda. Svobodna bodi delavska pogodba, tako je zaklical. Kogar hočeš, vzprejmi v delo in ponudi mu, kolikor hočeš, je učil delodajavce. Vstopi v

delo, kjer ti drago in zahtevaj plačo, kakršne si želiš, je velél delavcem. S tem se izravna svetovni trg — — —

Žaloigra tega izravnavanja pretresa dandanes človeški družbi osrčje. S tem svobodnim izravnavanjem se je zakrivala in se še zakriva zlobna dobičkaželjnost, ki je ustvarila iz nebrojne množice četrti stan, čigar pomen najbolje izražamo z besedico n i č: Nič pravic, nič lasti, nič doma, nič napredka!

Svoboda se je poudarjala, da se je pozabil človek, da se je ložje v prah teptala njegova osebnost. Svobodi se je kričalo in plesalo, da se je udušil glas nesrečnih človeških žrtev, ki so bile poražene ob njenem zmagoslavju.

N a p r e d e k v proizvajanju in razpečavanju blaga, se je postavil kot namen novi gospodarski struji. Kot najvažnejši pogoj za ta napredek se je imenovala s v o b o d a. D e l a v e c pa je postal le borno sredstvo, toliko vredno, kolikor služi napredku, kolikor pomaga, da se tem ložje kopiči bogastvo v rokah predrznih in srečnih ljudi, ki so dobili vajeti v roke.

Strašno izkoriščanje se je pričelo. V nežni mladosti so že silili otroke v tvornice; delalo se je marsikje po noči in po dnevu; dokler je utrujeno truplo še kaj zmoglo, se mu je nakladalo breme za bremenom. Za možem in otrokom je prišla ženska na vrsto. Odtrgali so jo od njenega pravega poklica, vzeli so ji materno častno nalogo in postavili so jo za stroj od zore do mraka, od mraka do dne. Brez počitka — dan za dnem — jim je v imenu svobode vihtela lakota svoj kruti meč in jih gnala na delo. Nedelje in praznikov — gospodovih dni ni poznala ta svoboda; v njenem načrtu pač ni bilo ni Boga, ni vere, ni vzorov.

Za koščék kruha!

— — — — — — — — — — — —

Die Wangen bleich und die Augen roth,
Wie sie sich mühen um einen Bissen,
Um einen Bissen schwarzes Brot.

In če se je oglasil kdo proti temu grdemu boju, se mu je v imenu svobode ustavljalo do mala vse javno mnenje višjih krogov. Zraven se je pa v hinavsko tolažbo pela ubogim izkoriščancem pesem, da je vsak človek dolžan delati in ubogati svoje predstojnike. Niso pa hoteli pristavljati, da je človek dolžan pred vsem skrbeti za to, da si ohrani svoje dostojanstvo, da mora biti delo človeka dostojno in da morajo predstojniki v podložnikih spoštovati nadtvarno osebnost.

Kaj se je brigalo svobodno proizvajanje za take metafizične trditve? Glasov o jasnih vzorih, o pravičnosti, o nesmrtnosti človeške duše, o enakosti vseh ljudi pred Bogom, o bratovski ljubezni med njimi, ni poslušalo. Mili pretresljivi zvoki pozabljene lire svetih vzorov so mu bile — Hekuba. Njemu je ugajal le zvenkèt suhega zlata in svitlega srebra! In ta zvenkèt se je tem krepkejše glasil, čim ložje in čim cenejše je bilo tekmovanje. To pa je bilo tem ložje in tem cenejše, čim slabše je bil plačan delavec in čim dlje je delal.

Če je zbolel, če mu je ude pretrl stroj, če so mu opešale moči, ni imel več pomena za svojega gospodarja. Padel je v kót kot izsesana citrona, brez

pomena za svobodni razvoj svetovnega trga, brez pomena za splošni napredek, komaj vreden, da se pohodi in uniči.

Zatirana človeška osebnost se je kmalu pričela upirati temu. Izmed zatirancev samih so se vzbudili možje, ki so pozivali k uporu; podpirali so jih nekateri izobraženci s svojimi utopijami ali pa z naravnostnim vzpodbujanjem k prekuciji. Ta pot je bila jalova. Zato so nastopili razboritejši človekoljubi drugo pot. Jeli so poudarjati, da je v teh razmerah dolžna nastopiti država in pomagati nesrečnim sužnjem, ki se sami ne morejo izviti izpod krutega jarma.

Njihov glas je le polagoma pretresel državnike in pomalem so se pričeli zakoni v pomoč izrabljanim revežem. To delo danes še ni dovršeno, marsikje še komaj pričeto. Dve različni smeri ima: 1. delavsko varstvo, 2. delavsko zavarovanje.

Delavsko varstvo se tiče zakonov, ki določajo najvišje število ur za dnevno delo, ki omejujejo otroško, žensko, nočno delo, ki zaukazujejo ob nedeljah ali sicer ob gotovih dneh počitek in ki se tičejo delavske plače. Svoboda delavske pogodbe je tisto načelo, katero je izročilo delavce v brezmejno izkoriščanje. Zato ni v svojem bistvu delavsko varstvo nič druzega, nego omejevanje te svobode v korist delavcev in proti delodajavcem.

Iz tega pravnega pojma delavskega varstva [1]) jasno vidimo, da se po delavskem varstvu zló ne izruje s korenino, marveč se samo omeji. Načelo svobodne delavske pogodbe ostaja, samo oslabljeno je po zakonih. [2])

Zabeležimo pa že takoj na tem mestu, da se je še temu omejevanju v vseh državah z vso krčevito silo ustavljal liberalizem. Svoboda je v nevarnosti, tekmovanje bo nemogoče, velika tvorniška podjetja ne bodo mogla uspevati. Tako je kričal po svojih zastopnikih. Vedel je, zakaj. Po pravici smemo reči, da s tistim trenotjem, ko se je pričelo zakonodavstvo v zmislu delavskega varstva, je bil liberalizem udarjen po glavi. Njegovo hiranje se

---

[1]) V tem zmislu opredeljuje tudi Dr. Pavel Laband delavsko varstvo, imenujé njegova določila „Beschränkungen der Vertragsfreiheit, Verbote, gewisse Ansprüche vertragsmässig zu begründen oder sie geltend zu machen.“ Das Staatsrecht des deutschen Reiches. Zweite Auflage. Zweiter Band. Freiburg im Breisgau 1891. Akademische Verlagsbuchhandlung von I. C. B. Mohr. Str. 218

[2]) Popolnoma podobno je zakonodavstvo v obrtnih zadevah. Ker to ne spada v našo razpravo in si podrobnejše raziskovanje o tem prepuščamo za drugóč, naj ga tu samo na kratko omenimo. Načelo, katero nujno sledi iz liberalnih naukov Smithove, ali tako imenovane menčesterske šole, slove gledé na obrt: Vsak sme izdelovati, oziroma proizvajati in prodajati, kar hoče; popolna obrtna svoboda vladaj! Vsled uresničevanja tega načela so morali nujno pasti stari cehi. Razdruženi obrtniki se vsled tega niso mogli braniti svojim sovražnikom in zato so jeli propadati. Propadajoči stan je zahteval pomoči in po dolgem boju je dosegel nekaj drobtin. A tudi tu je načelo še vedno ostalo. Obrtna svoboda še vedno velja, samo v nekoliko je omejena. Toda ta omejitev je le bolj akademična. Obrtne zadruge imajo samo nekaj formalnih opravkov. Za večino obrtov, zlasti za ves veliki obrt in za trgovino ni treba nobene usposobljenosti. Zato tudi ne vidimo nobenih uspehov. Liberalizem je privolil le v take izpremembe, ki ne škodujejo velikemu kapitalu. A kakor smo že rekli: o ti zadevi drugi pot. Tu opozarjamo samo na analogijo v zakonodavstvu za delavsko varstvo in v pomoč malemu obrtu.

je pričelo in ves mogočni grad njegovih abstraktnih spekulacij se je sesul v prah. Življenje je pokazalo, da nima pravice za obstoj. Sam si je moral pomagati kovati žreblje za svojo rakev.[1]) Bog daj, da ga čim prej položé vanjo.

Poleg delavskega varstva imamo tudi delavsko zavarovanje. Delavsko varstvo namreč, kakor smo že rekli, ne uničuje svobodne delavske pogodbe, marveč jo samo omejuje. Delavec tudi pri najobilnejšem delavskem varstvu še nima nobene stalnosti in ž njo združenega organskega stika z drugo družbo.

Preden se je pričelo veliko tvorniško proizvajanje, ni bilo delavcev v sedanjem zmislu. Obrtni pomočniki so bili nastajajoči mojstri, vajenci pa nastajajoči pomočniki. Obojni so živeli v rodbinskem razmerju s svojimi gospodarji; ravno v tistem razmerju so bili tudi kmečki delavci. Rodbinsko razmerje je plodovito svetišče, iz katerega izvira samo po sebi preobilo blaginje. Država se ne potrebuje, pa tudi ne sme vtikati v rodbinsko svetost.

Neumno in krivično bi bilo, ko bi zakon določeval, kako naj skrbita mati in oče za svoje otroke. Tu ne govori sama pravičnost, marveč odločilno besedo ima ljubezen. S tem seveda ne oporekamo, da ne bi smel zakon v izjemnih slučajih posegati v rodbine in braniti otrok tudi nasproti roditeljem, žene nasproti možu, toda to so pač le izjeme in iz njih se ne sme izvajati nobeno splošno načelo.

Dokler so veljali rodbinski zakoni za delavce in delodajavce, seveda ni bilo treba zakonito ustanovljenega delavskega varstva. Delavec je bil pa tudi preskrbljen, če je zbolel, če se je ponesrečil, če je onemogel. Zakon o delavskem varstvu določa samo nekatere nujne pogoje, katere mora izpolnovati delodajavec delavcu v korist, dokler traja delavsko razmerje. Za bolnega, ponesrečenega in onemoglega delavca ne ukazuje ničesar. V svoji najhujši bedi je ta brez varstva, brez pomoči. Zato je bilo potrebno, da se poleg delavskega varstva ustanovi tudi zakonita pomoč v omenjenih slučajih in to tembolj, ker z ozirom na najmanjšo plačo, pod katero ne sme noben delodajavec vzprejemati delavcev, čakajo še vsi državni zakoni izpopolnila. Samo nekaj določb manjših avtonomnih organizmov: dežel za deželne, občin za občinske delavce, imamo v tem oziru.

Delavčeva plača je običajno tako majhna, da je nemogoče zahtevati od njega, naj si prihrani za hude čase primerno svoto. Zato je torej popolnoma upravičena zahteva, da mora tudi tu vmes poseči država. Način njenega poseganja v tem zmislu imenujemo delavsko zavarovanje.

Pravno je opredeljujemo tako-le:

---

[1]) Kako se zlasti v naši državi vkljub vsemu liberalnemu kriku in viku nevedé in nehoté, nekako po nagonu človeške nature same, razvija zdrava gospodarska organizacija v zakonodavstvu in kako se z logično doslednostjo trebijo iz njega liberalna protislovja, nam jasno kaže znamenita knjiga: Dr. Emil Steinbach. Rechtsgeschäfte der wirthschaftlichen Organisation, Wien 1897. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung. Ob drugi priliki se pobavimo s tem vprašanjem.

Delavsko zavarovanje je preskrbljevanje delavcev, ki se ne morejo vsled brezdelnosti, bolezni, ponesrečenja ali starosti in onemoglosti sami preskrbovati. [1])

Zavarovanje ni popolnoma primerna beseda. Vzprejela se je zato, ker se v resnici vrši po načelih zavarovalne tehnike. Z ozirom na dozdevno proračunano število slučajev, v katerih je potreba imenovanega preskrbljevanja, se določa neka svota (premija), ki se mora v določenih obrokih redno plačevati z ozirom na visokost zagotovljene podpore. V opredelbo smo vzprejeli tudi slučaj „brezdelnosti". Če se držimo načela, da se mora preskrbeti delavec, kadarkoli brez svoje krivde ne more živiti samega sebe, moramo dosledno tudi takrat zahtevati preskrbljenja zanj, če brez svoje krivde nima dela. Ta misel sicer še ni uresničena, toda nujno sili čas sam in razvoj delavskega zavarovanja tudi na to stran.

Samo po sebi se umeva, da delavsko varstvo in delavsko zavarovanje še ne rešuje delavskega vprašanja, če tudi bi bilo popolnoma izvršeno. Da bi mogli govoriti o popolni rešitvi tega vprašanja, bi morali vreči korenito ob tla sedanji pojem delavske pogodbe v zakonodavstvu.

Dokler ne bo delavec organsko spojen s proizvajajočim subjektom, je nemogoče kaj druzega nego samo začasna pomoč, da se vsaj v nekoliko varuje dostojanstvo človeške osebnosti. [2])

---

[1]) Dr. Laband (o. c. str. 244, 245.) imenuje zavarovanje delavcev: „Die Versorgung der Arbeiter bei einer durch Krankheit, Unfall oder Alter und Invalidität verursachten Erwerbsunfähigkeit." Preskrbljevanje za čas, ko ne morejo dobiti dela, izpušča, ker se drži samo obstoječega prava in ker to preskrbljevanje na Nemškem, kakor tudi drugod, še ni uvedeno.

[2]) Prim. Dr. Ed. Steinbach o. c. str. 87. in 88.: Eine Hauptform der — Organisationen — ist die organische Ergänzung des Subjektes der Wirtschaft durch demselben untergeordnete Hilfskräfte. Das Hauptgewicht liegt hier auf den Merkmalen der organischen Ergänzung und der Unterordnung, denn unter diese Kategorie gehört durchaus nicht etwa jede Heranziehung der Arbeit anderer Personen seitens des Subjektes der Wirtschaft. Im Gegentheile, der Arbeitsvertrag, die locatio conductio operis und operarum, der Dienst und der Werkvertrag sind als solche ihrem Wesen nach Güteraustauschverträge und haben mit den Organisationsverträgen nichts gemein. Hier handelt es sich dagegen um den organischen Arbeitsvertrag, dessen Typus der sogenannte Beamtenvertrag ist." V tako razmerje mora stopiti tudi redni delavec k svojemu delodajavcu. Samo za dninarje — torej izjemoma — je upravičena pogodba, ki jo rimsko pravo pozna pod imenom locatio conductio operum in katera s e d a j velja za vse vrste delavcev. Steinbach še natančnejše opisuje značaj tacega organski urejenega delavskega razmerja, rekoč (str. 89): Der Beamtenvertrag ist keine Dienstmiethe, sondern ein Gewaltverhältnis des Dienstherrn, eine besondere Gehorsams- Treue- und Dienstpflicht des Beamten, und eine Pflicht des Dienstherrn zum Schutze und zur Gewährung des zugesicherten Diensteinkommens begründet, und ferner, dass die Besoldung keine Lohnzahlung ist, wie sie der Dienstmiethe entspricht, sondern eine mit der Verwaltung des Amtes verbundene Rente, dass sich die Höhe dieser Rente nicht nach dem Masse oder der Schwierigkeit der Arbeit bestimmt und nicht nach dem Umfange der Geschäfte wechselnd ist, sondern nach der socialen Stellung, welche der Träger eines Amtes einnimmt, sich richtet, dass die Besoldung demnach eine standesgemässe Alimentation des Beamten ist. Der Beamtenvertrag ist also — kein auf dem Gedanken der Aequivalenz der gegenseitigen Leistungen beruhender Güteraustauschvertrag (prodaja — kupovanje), sondern ein Organisationsvertrag. Samo v tako pojmovani in zakonito določeni delavski pogodbi je mogoča končna rešitev delavskega vprašanja.

V svojem spisu si hočemo ogledati pot, po kateri je hodilo avstrijsko zakonodavstvo v delavskem varstvu in zavarovanju; kakor smo že omenjali, se obojno še-le razvija. Tudi naša država ima še mnogo storiti v tem oziru. Sodimo, da zadostujejo naše vvodne opazke, da se vé, za kaj se gre in da nas tudi nihče ne bode krivo umel gledé na temeljne tirjatve, ki jih zahtevamo v korist delavskega stanu.

A) Absolutizem in prva dôba liberalizma.

a) Otroci in ženske. Veliki obrt in ž njim tvorniško proizvajanje se je v Avstriji pričelo koncem prešlega veka. Jožef II. je to gibanje z vsemi silami podpiral. Tvorničarji so bili pri davkih olajšani in so dobivali celó podpore iz državne blagajne. Imenovani vladar se je tudi v obrtnem oziru popolnoma ujemal z novimi idejami. Ko bi mu bilo mogoče, bi bil gotovo že sam odpravil vse, kar je bilo v oviro obrtni svobodi. A tedaj so bili cehi še premočni, da bi bilo mogoče razdreti njihov vpliv. Veliki obrt je pa navstal brez njih in preko njih in ž njim smo dobili v kratkem času veliko število tvorniških delavcev. Kmalu se je pokazalo, da se ne sme pustiti velikim podjetnikom neomejena svoboda. V najnežnejši mladosti so se že uporabljali otroci za tvorniško delo; da celo sedemletni dečki in deklice so se za ubogo pičel zaslužek po ves dan mučili v tvorniških prostorih; večinoma so imeli ondu hrano in stanovanje. Vsi vprek so legli zvečer k počitku, večinoma po več v eni postelji. Na kak njihov pouk ni mislil nobeden. Pokvarjeni na duši in na telesu so doraščali.

Jožef II. je posegel vmes. Dné 21. listopada 1786 je izdal najvišji odlok, v katerem to-le določa: 1. Dečki morajo spati v tvornicah v drugih prostorih, nego deklice. 2. Vsak otrok mora imeti svojo postelj, ki se mora vsak mesec očistiti. 3. Vsaj vsak teden se morajo otroci osnažiti. 4. Če ni sile, se ne smejo otroci vzprejemati pred 9. letom v delo. 5. Če pa se vendar vzprejmó, morajo obiskavati večerno, ali vsaj nedeljsko šolo.

S tem odlokom beležimo začetek delavskega varstva v Avstriji. Splošno moramo reči, da do najnovejših časov nimamo v tem oziru prav za prav nič druzega, nego nekatere določbe za tvornice. Zakonodavstvo delavskega varstva je bilo dolgo časa samo skromno tvorniško zakonodavstvo,[1]) če izvzamemo eno zakonito določbo iz prešlega veka, ki zabranja mojstrom, da ne smejo zlorabljati vajencev pri domačih delih.

Cesarjev odlok ni mnogo izdal. Že l. 1787. dne 18. svečana je bilo treba v dvorne pisarne odloku iznova zabičevati, da se ne smejo otroci brez potrebe jemati pred 9. letom v tvornice, in da se jim mora dati potrebni čas za neobhodni poduk.[2])

---

[1]) Dr. Ludwig Elster v Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Jena. G. Fischer. 1890. I. str. 400.

[2]) Odlok pravi: „Kinder dürfen vor dem Antritte des neunten Jahres nicht ohne Noth zur Fabriksarbeit aufgenommen werden.“ Kako malega pomena je bil, razvidimo iz njegovih besedi, s katerimi se nekako opravičuje, zakaj zahteva vsaj najnujnejši poduk za otroke, češ, „dass so viele in den Fabriken arbeitende Kinder einerseits nicht in der rohen Un-

Na ta določila bi bili morali paziti župani, župniki in zdravniki. Reči moramo, da so župniki izvrševali svojo dolžnost, toda nihče jim ni šel na roko in tako so ostale omenjene določbe v veliki večini le na papirju. To vidimo jasno iz odloka dolenje-avstrijske vlade dné 12. sušca 1816, ki se pritožuje, da ni najvišji odlok nič izdal. Večina tvornic je tedaj bila na Dolenjem Avstrijskem; če se ondi pred cesarskimi očmi ni izpolnoval navedeni odlok, kamo-li v tvornicah drugih pokrajin. Dolenje-avstrijska vlada zaukazuje, naj tvorničarji, župani in župniki vsako leto izpolnijo v to določene pole in jih oddajo pri političkí gosposki. Zdravnikom še posebej naroča, naj pazijo, kako se skrbi za zdravje tvorniških otrok, in pristavlja: „Da bei den Fabriken die Gefahr der Verkrüppelung doppelt gross ist, so wird erinnert, dass eine gespannte Aufmerksamkeit auf alle vorgeschriebenen Punkte den Aerzten zum besonderen Verdienste angerechnet wird.“ Iz teh maloštevilnih besedi si lahko mislimo, kakšne so morale biti razmere v tedanjih tvornicah in koliko otrok se je moralo telesno in duševno pohabiti.

Tvorničarji se niso mnogo menili za take dobrohotne odloke. Treba je bilo hujših strun. Dne 11. rožnika 1842 je izdala dvorna pisarna odlok, v katerem to-le določa: 1.) Redno se smejo vzprejemati v tvornice samo taki otroci, ki imajo 12 let; samo izjemno se dovoljuje imeti pri delu otroke od 9. leta dalje. 2.) Preden se vzprejme otrok, naj je, če je le mogoče, dovršil triletni šolski poduk. 3.) Po noči od 9. ure zvečer do 5. zjutraj ne sme delati noben delavec pod 16. leti. 4.) Od 9. — 12. leta smejo delati otroci kvečjemu po 10 ur, od 12. — 16. leta kvečjemu po 12 ur. Med tem časom se jim mora dati vsaj ena ura počitka. 5.) Tvorničar mora imeti natančen izpisek vseh delavcev do 16. leta. Če prestopi ta določila, ga zadene kazen od 2 — 100 gld. konv. denarja in če se to večkrat zgodi, se mu vzame pravica vzprejemati otroke pod 12. leti. V določenih ozirih morajo tvornice nadzirati župani, šolski okrajni nadzorniki in dušni pastirji.

Kako je moralo biti z odraslimi delavci, si lehko mislimo. In vendar ni zanje nobene besede v zakonu. Tudi o ženskem delu nimamo nobene določbe, razven te, da se je l. 1776 dovolila dunajskim izdelovavcem svilenega blaga, da smejo pri svojem delu uporabljati tudi ženske, da bodo tem ložje tekmovali z inozemci. Iz tega se pa pač ne dá sklepati, da bi bilo v tvornicah žensko delo prepovedano. Imenovani obrtniki so pripadali malemu obrtu in so bili tedaj še vezani na splošna pravila obrtnega stanu, kateri seveda ni poznal v svojih cehih žensk.

Navedena določila so ostala do l. 1859. Tedaj se je proglasila obrtna svoboda v obrtnem zakonu dné 20. grudna 1859 (drž. zak. str. 227). Dosledno je izvedeno v tem zakonu tudi načelo svobodne delavske pogodbe. Za dorasle delavce ni prav za prav nobenega sledú kakega varstva, pač pa se tiče nekaj določb ženskega in otroškega dela. §§ 82—86 govoré pod zaglavjem „Dodatna določila za večja obrtna podjetja“ o ti zadevi.

wissenheit, der Mutter wilder Sittenlosigkeit, aufwachsen, andererseits aber den Fabriken die nöthigen Hände und den geringeren Klassen der Verdienst entzogen werde.“ Po takih načelih je morala biti seveda skrb za delavce — Bog pomagaj!

Večja obrtna podjetja imenuje zakon tista, v katerih navadno dela več nego 20 delavcev. Vsako tako podjetje mora imeti poseben zaznamek svojih delavcev in delavski red. V tem redu mora biti naznačeno, koliko ur se dela, kako se izplačuje, kako se mora delo odpovedati in kako se uporabljajo otroci in ženske.

§ 86 govorí o otrocih. Pod 10. leti se ne smejo vzprejemati v imenovana obrtna podjetja, od 10. do 12. leta pa le z očetovim, oziroma varihovim dovoljenjem za taka dela, ki niso zdravju škodljiva. Preskrbljeno pa mora biti za otroški šolski pouk v redni ali v tvorniški šoli.

Kakšen šolski pouk je bil mogoč, vidimo iz § 87., ki določa, da otroci pod 14. leti ne smejo več delati, nego kvečjemu po 10 ur na dan; od 14. do 16. leta pa kvečjemu po 12 ur s potrebnim odmorom. Po noči, to je od 9. zvečer do 5. zjutraj se ne smejo rabiti delavci pod 16. letom. Obrtna gosposka jim pa sme v posamnih slučajih dovoliti tudi ponočno delo, kakor tudi sme kvečjemu za štiri tedne zvišati delavsko dobo za dve uri.

Za vajence določa liberalni obrtni zakon, da morajo mojstri skrbeti, da se naučé svojega obrta. Prepoveduje tudi trpinčiti jih.

To je vse, kar imamo do najnovejših časov otroškega in ženskega varstva v našem zakonodavstvu. Otrovanega njegovega duha nam kaže sledeči odlomek iz nagibov rudn. zak. dné 23. mal. travna 1854. (Drž. zak. št. 146):

„Man erachtete —, die Frage über die Zulässigkeit der Frauen und Kinder zur Bergarbeit nach den jedesmaligen Verhältnissen des Bergwerksbetriebes der bisherigen Uebung, der Beobachtung des moralischen Zustandes der Bevölkerung, von Fall zu Fall durch die Bergbehörde, unter allfälliger Mitwirkung der Geistlichkeit und der politischen Behörde, erörtern zu lassen, bestimmte politische Verfügungen aber diesfalls in das Gesetz nicht aufzunehmen.“

Same lepe besede, ki so pa morale ostati praktično brez vsacega pomena. Država se je vedla, kakor da bi imela v kapitalističnih podjetnikih same najblažje ljudi, ki komaj čakajo, kako bi kaj poskrbeli za delavce. Naravnost zoprno v teh nagibih je pa vsaj piscu tega sestavka to, da se v taki zvezi omenja duhovščina. Izkušnja je dokazala, da se rudniška gosposka ni kar nič ozirala na nasvete in prošnje dušnih pastirjev, ki so vsled tega prišli ob veljavo pri delavcih in v zamero pri delodajavcih. Svojo dolžnost so izvrševali in se potegovali za to, da se vrne žena družini in da se otroci ne uporabljajo v svojo duševno in telesno škodo. Če niso mogli mnogo doseči, niso krivi oni, marveč zakon, ki jih le v toliko navaja, da jih je potem uprava ložje prezirala.

b) N e d e l j s k i p o č i t e k. To vprašanje ima dve strani: versko in družabno-politiško. V naši državi se ravno pri tem vprašanju lahko vidi, kako je polagoma izginjal krščanski duh iz našega javnega življenja. Mnogobrojna zakonita določila iz starejše dobe zaukazujejo nedeljski in prazniški počitek v velikem in malem obrtu.[1])

[1]) Tako n. pr. vladna okrožnica dné 29. kimovca 1803, dvorne pisarne odlok dne 17. sušca 1825, najvišje kabinetno pismo dne 18. sušca 1833.

Samo tam, kjer je bilo nujno potrebno, se je dovolilo nedeljsko delo. V posameznih slučajih je pa moral obrtnik dobiti pri svojem župniku dovoljenja in se ž njim izkazati pri gosposki; tako n. pr. ob času, ko je bilo toliko nujnega dela, da ga ni bilo mogoče izvršiti ob delavnikih. Nedelje in prazniki so bili v zmislu teh zakonov v prvi vrsti gospodovi dnevi.

Prva izprememba tega načela je izražena v najvišjem odloku dne 18. mal. travna 1850 (drž. zak. št. 252), kjer se to-le ukazuje:

V krajih, kjer je katoliško prebivalstvo v večini, mora paziti gosposka na temelju obstoječih zakonov, da se praznovanje nedelj in katoliških praznikov ne moti s šumnimi deli ali z javnim trgovanjem.

Tu vidimo le še ozir na katoliško prebivalstvo. Nedeljsko praznovanje že ni več državno načelo. Zato tudi obrtni zakon dne 20. grudna 1859. (drž. zak. št. 227) nima nobenega določila o nedeljskem počitku! A še odločnejše se upira temu načelu liberalno zakonodavstvo l. 1867. in 1868.

Član 14. državnih temeljnih zakonov dne 21. grudna 1867. (drž. zak. št. 142) slove: „Nobeden se ne sme siliti h kakemu cerkvenemu poslu ali k udeležbi pri kaki cerkveni slovesnosti, v kolikor ni podložen po zakonu v to upravičeni oblasti koga druzega.“

Člán 13. zakona dne 25. vel. travna 1868 (drž. zak. št. 49) pa pravi še jasneje: „Nobeden se ne sme siliti, da bi se ob nedeljah in praznikih kake njemu tuje cerkve ali verske družbe vzdržal dela. Ob nedeljah se pa mora med božjo službo vsako ne nujno potrebno javno delo ustaviti.“

Tako se je po malem zavrglo nedeljsko in prazniško posvečevanje in počitek. A tudi tu je kmalu padlo liberalno načelo. Česar ni hotela država v božjem imenu, je morala vzprejeti iz nova pod imenom delavskega varstva, kakor bomo kasneje videli.

c) T r u k. Da bi tem ložje izkoriščali delavce, so tvorničarji že takoj iz prva v mnogih slučajih plačevali delavce s posebnimi znamkami in ne z denarjem. Poleg tega so otvorili svojo prodajalnico in gostilno. Rad ali nerad je moral torej delavec zaslužek zapraviti pri svojem delodajavcu brez dvojbe ne v njegovo, marveč v svojo obilno škodo. Ta dobičkaželjna zvitost se imenuje t r u k. Naši tvorničarji niso bili nič boljši od angleških, kjer se je opisana zloraba najprej pričela. Zato se je moralo primeroma kmalu pečati zakonodavstvo s to krivico.

Dne 24. svečana 1791. se je za tvornice truk prepovedal. Samo tiste delavce, ki stanujejo v tvorničarjevi hiši, smejo delodajavci preskrbljevati s hrano in pijačo. Ta prepoved se je vzprejela tudi v liberalni obrtni zakon l. 1859 (§ 133). Razni „rudarski redi“ tudi v tem oziru govoré, da se mora zaslužek izplačevati v denarju, ne pa v blagu, ob določenem času v „šihtmojstrovi“ navzočnosti.

č) D e l a v s k o z a v a r o v a n j e. Laband pravi [1]) popolnoma po pravici, da je celo v sedanjem razvoju pri delavskem zavarovanju javno pravo tako tesno zvezano z zasebnim, da ju je težko ločiti.

---

[1]) o. c. str. 241—254; vzlasti str. 244.

V svoji razpravi se pečamo le z zgodovino našega zakonodavstva z ozirom na delavsko varstvo in zavarovanje; zato se obširneje ne dotikamo zasebno pravnih razmer. V delavskem zavarovanju pa do najnovejših časov nimamo tako rekoč nič druzega, nego zasebne poskuse. Le malo je posegala vmes država in še tedaj ne vselej srečno.

V bujnem življenju cehovske organizacije se je že zgodaj pričelo nekako zavarovanje. Mojstri so imeli svojo posebno blagajno v podporo obolelim ali onemoglim članom, pa tudi pomočnikom v korist. Pomočniki so skrbeli s svojimi blagajnami za bolne tovariše. Cehi so imeli vsak svoje prenočevališče, kjer so vzprejemali popotne tovariše. Vsak došli tovariš je imel navadno nekaj dni hrano in stanovanje in je dobil vrh tega še potno podporo 4—5 grošev. Steklarji, tkalci in predilci so si ustanovili celo nekako preskrbovavnico za onemoglost in starost. Vsak onemogel član je dobival za-se in za ženo po 5 kr., za vsacega nedoraslega otroka pa po 3 kr. na dan.

Mojstri in pomočniki so se redno-navadno vsak teden shajali v določenih prostorih in ob ti priliki so se plačevali doneski v navedene namene. Toda vse je bilo seveda zelo priprosto. O kaki statistiki in po nji osnovani zavarovalni tehniki ni bilo govora; da bi se bilo skrbelo, kako naj se denar nalaga, zato se tudi nobeden ni menil.

Podobno preskrbljevanje, kakor pri obrtnih pomočnikih, se je pričelo že tudi izdavna pri rudniških delavcih. Pri delu pod zemljo so nevarnosti večje in zato je bila misel skupne pomoči ob nesrečah tem preje zrela. Bratovske skladnice, v katere so vlagali rudarji redno svoje doneske in iz katerih so dobivali podporo bolni in onemogli tovariši, so se brez državnega sodelovanja dolgo časa krepko razvijale.

Kakor smo že rekli, imamo zakonodavskih pojavov v delavskem zavarovanju iz prošlih dôb vrlo malo.

Sem štejemo Ferdinanda I. odlok l. 1527, s katerim priznava zakonitost pomočniških bolniških blagajn. Karol VI. je l. 1739. preklical ta odlok in samo dovolil, da se smejo pomočniki vsak teden shajati in v skupne namene zlagati po $^1/_2$—1 kr. na teden. Dne 1. vel. travna 1810 se je zakonito določilo, da mora gospodar bolnega posla oskrbovati. In šele l. 1837. se je ravno to ukazalo za rokodelske delavce, izvzemši dninarje. Na tvorniške delavce se je v tem oziru popolnoma pozabilo. V liberalnem obrtnem zakonu l. 1859. stoji medli, brezpomembni § 85, v katerem se pravi, naj se v tistih podjetjih, kjer je potreba, osnujejo bolniške blagajne (Betriebscassen). To je bilo vse. Ni čuda, da se po ti poti ni do mala nič doseglo.[1])

B. Liberalizem v svojem cvetu.

Liberalizem si je pred tridesetimi leti popolnoma podvrgel našo državo. Javno mnenje je preslepil s svojimi zvenečimi puhlicami; državno zastopstvo je dobil vsled tega v svoje roke in jel je gospodariti v vseh strokah javnega življenja. To njegovo gospodarstvo ga je še le pokazalo, kakšen je v resnici.

---

[1]) Dr. Leo Verkauf. Arbeiterversicherung u. Handwörterbuch der Staatswissenschaften o. c. 530 — 535.

Deklamacije o svobodi in napredku kmalu niso mogle več zakriti ostudnega dejstva, da se pod njihovim plaščem zakriva le podlo dobičkarstvo, da služi ves liberalizem samo umazanim namenom velikega kapitala.

Značilno opisuje to dobo Pavel Dehn z ozirom na tvarino, ki jo opisujemo v tem sestavku. Njegove besede [1]) slovejo v prevodu:

„Tudi Avstrija je priložila svoj del k obsežnemu gibanju nove dobe, da se iz teoretične pravne države osnuje praktična kulturna država, v patologičnem, pa tudi v terapevtičnem zmislu. Tudi v Avstriji stopa pred tem gibanjem svobodomiselni despotizem s svojim državno-patrijarhalčnim poseganjem v ljudske gospodarske razmere. Prav do sedanjosti so veljala njegova določila, zlasti varstvena carina in podpore za izvoz. Malo časa živeča liberalno-menčesterska vlada jih je poskušala odstraniti, toda brez uspeha; s tem da je posegla vmes v korist borznih spekulantov, jih je zlasti v obliki železniških garancij še povečala. Kakor je na Francoskem prišel za Karolom X. Ljudevit Filip, tako je v Avstriji nastopila za absolutizmom liberalizujoča vlada z lepimi političnimi besedami in dvomljivimi gospodarskimi dejanji. Sebe in druge je varala. V borzni druščini se je slavil „gospodarski napredek“ in neki minister tiste dobe je zagotavljal, da se pri Bodenbachu neha socijalno vprašanje. [2]) Potem je prišel krah [3]) in ž njim trajno propadanje vsega gospodarskega življenja. Pri tem se je grozno pokazala nezmožnost državne oblasti, ki je tako rekoč izgubila nravno jedro državne ideje. Pri ljudstvu se je pričel preobrat, najprej vsled gospodarske revščine, kasneje tudi vsled politične in narodne nezadovoljnosti. Dolgo časa je vrelo, tudi ko je bila že odstranjena liberalizujoča vlada, dokler se niso od zunaj, iz Berlina sem vrgle iskrene misli nagovora nemškega cesarja dne 17. listopada 1881. Izvzemši borzijance, ki so si najeli za službo vse večje dunajske dnevnike, se je pričela sedaj z ozirom na socijalna vprašanja ustvarjati krepka državna oblast s socijalno-političnimi nalogami, pravicami in dolžnostmi.“

Na tem mestu pripisuje Dehn socijalno-politično izpreobrnitev naše države nemškemu vplivu. To ni resnično, in Dehn sam v nadaljevanju svojega spisa navaja tudi druge mogočne činitelje. A preden se lotimo tega vprašanja, moramo označiti socijalno-politično delovanje liberalne vlade.

Več nego deset let (1867—1879) [4]) je neomejeno gospodovala liberalna stranka in vnemarno gledala, kako so čim dalje bolj propadali delavski stanovi. Iz vsega tega časa imamo samo tri zakone, ki imajo nekaj socijalno-političnega pomena. Ti so:

---

[1]) Die österreichische Fabrikgesetzgebung. G. Schmoller: Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. Neue Folge. X. 2. Leipzig. Dunker und Humblot 1886. Str. 175 nasl.

[2]) Ta je bil Giskra. Njegova beseda najbolj označuje liberalne stranke puhlo smelost združeno z najivno okornostjo.

[3]) L. 1873.

[4]) Hohenwartovo ministerstvo, ki je vmes za kratek čas nastopilo, je poskušalo urediti razmere med delavci in delodajavci, toda preden je prišlo to vprašanje do razprave, je padel Hohenwart in ž njim njegovi federalistični in gospodarski nameni.

1. Zakon dne 14. vel. travna 1869 (drž. zak. št. 63). V njem se dovoljuje, da se smejo ustanavljati **obrtna sodišča**, v katera naj volijo delavci in delodajavci vsak polovico članov. Ta sodišča imajo pravico razsojati vprašanja, ki nastajajo iz službabnega razmerja. Jasno je, da tak zakon ni mogel koristiti. Delodajavci so se ustavljali ustanovitvi takih sodišč in ostala so le na papirju. Dne 27. listopada 1896 (drž. zak. št. 218) se je ta zakon izpremenil. Namestu fakultativnih naj se vvedó obvezna obrtna sodišča. Zavoljo novega civilnopravdnega reda pa stopi ta zakon še-le 1. mal. srpana 1898. v veljavo. Liberalni zakon je bil v resnici mrtvorojeno dete.

2. Zakon dne 7. mal. travna 1870 (drž. zak. št. 43) se tiče **združevalne** (koalicijske) **svobode**. Liberalizem je bil sicer ves poln samega svobodoljubja, a pri tem je pazljivo uvaževal, da omeji svobodo pri tistih, ki mu utegnejo biti nevarni. Kazenski zakonik l. 1852 (dne 27. vel. travna, drž. zak. št. 117) ima nastopna značilna določila, katera navaja tudi še večkrat navedeni liberalni obrtni zakon l. 1859.

§ 479. Dogovori obrtnikov, tvorniških ali delavskih podjetnikov ali delodajavcev, da bi dosegli kako izpremembo v razmerah delavcev ali zaslužka, ali da bi ceno kakega blaga ali kakega dela na škodo prebivalstva zvišali, ali v svojo lastno korist znižali, ali da bi provzročili kako pomanjkanje, se kaznujejo kot prestopki.

§ 480. Provzročitelji takih dogovorov se kaznujejo po večji ali manjši važnosti stvari s strogim zaporom od 1 do 3 mesecev in če so hkrati obrtni predstojniki, s tem, da se odstavijo in so nadalje nesposobni za predstojništvo. Kazen drugih sokrivcev je 3 dni do 1 meseca, po tem, kolikor bolj je kdo sodeloval.

§ 481. Dogovori rudarških in topilskih delavcev, rokodelskih pomočnikov, pomožnih delavcev v § 479. naštetih delodajavcev, vajencev, poslov ali sploh delavcev, da bi s skupno stavko [1]) ali z drugimi sredstvi pri svojih delodajavcih izsilili večjo dnino ali tedensko plačo, so prestopki in voditelji se kaznujejo s poostrenim zaporom 8 dni do 3 mesecev; tudi se morajo voditelji po tem, če so tu- ali inozemci, iz dežele ali iz cele države iztirati.

Samo po sebi je umevno, da so podjetniki pač ložje ušli tem določilom, nego delavci. Dogovori med podjetniki so ostali lahko tajni, toda to je bilo pri delavcih skoraj nemogoče.

Vsaka stavka, vsako delavsko društvo, da celo vsak delavski shod je dajal samo sodišču priložnost zapirati in iztiravati delavce. Vse delavsko gibanje je bilo zavrto. Zato si tudi lehko razlagamo, zakaj se niso že prej razširila po naši državi delavska društva. Skoraj edino katoliška društva rokodelskih pomočnikov so tedaj delovala med delavci vzgajajóč jih umstveno in nravno, pripravljajóč jih pa tudi za socijalno-politične boje.

Navedeni kazenski paragrafi se niso mogli vzdržati. Od znotraj in zunaj (iz Nemčije) se je pričela borba proti njim, in podjetniki sami, ki so se čutili dovolj močne proti delavcem, so zahtevali za-se svobodo in s tem nujno

[1]) Zakon pravi: „Durch gemeinschaftliche Weigerung zu arbeiten“.

tudi za delavce. Seveda niso mislili na delavska združevanja, marveč le na to, da bi v miru in brez strahu pred državnim pravdnikom lahko snovali svoje „ringe, sindikate in kartele“.

Vlada je morala privoliti in z navedenim zakonom l. 1870. je ukinila § 479—480 iz kazenskega zakonika in namestu teh je določila, da nimajo dogovori niti delodajavski o znižanju plače, niti delavski o zvišanju plače ali o podpori tistih, ki vztrajajo pri takih dogovorih, nobene pravne veljave. Kaznujejo se samo tisti delodajavci ali delavci, ki s strašenjem ali s silo poskušajo izvršiti take dogovore, z zaporom 8 dni do treh mesecev.

S tem je padla najhujša ovira koalicijski svobodi in žal, da so jo najprej izrabili revolucijski hujskači. V Nemčiji in Švici je Lassalle razril tvorniške delavce, Marksova internacijonala je bila razpredena po vseh državah. Po l. 1870. je tudi v Avstriji javno stopila na noge ta struja. Marsikje je kmalu zašla v anarhistiške smerí, za tem nekaj časa ponehala, a končno zopet nastopila v sedanji po posamnih državah samostojno organizovani socijalni demokraciji. Mlada sila, s katero je nastopilo to gibanje, je potegnila tudi mnogo dobrih delavcev za seboj. Mnogokje so igrali prvo ulogo ljudje, ki so se imeli za vso svojo vzgojo zahvaliti katoliškim rokodelskim društvom. A to ne spada semkaj. Reči smemo, da tudi drugi socijalno-politični zakon iz liberalne dobe ne dela liberalcem posebne časti. Ti zakoni ne pojmujejo prav svobode. Namestu daljših besedi navajamo tu duševnega pričetnika ustavnih držav na evropski celini Montesquieu-ja, ki pravi [1]): „Politična svoboda ne obstaje v tem, da se more storiti kar se hoče. V državi, to se pravi v družbi, kjer veljajo zakoni, more obstajati svoboda le v tem, da se sme storiti, kar se sme hoteti, in da se ne sili storiti, česar se ne sme hoteti.

O tem si moramo biti na jasnem, kaj je neodvisnost in kaj je svoboda. Svoboda je pravica, da se sme vse storiti, kar dovoljujejo zakoni; [2]) zakaj ko bi kak državljan smel storiti, kar zabranjajo, bi nehala njegova svoboda, ker bi drugi imeli prav tisto pravico.“

Ali se ta načela zlagajo s tem, da se svobodno prepušča delodajavcem s karteli izkoriščati delavce in ljudstvo sploh, in delavcem, da smejo trositi in gojiti Bogu in človeški družbi nevarne ideje, si lehko vsak sam odgovori.

3. Zakon dne 19. mal. travna 1873 (drž. zak. št. 68). V tem zakonu se prepoveduje rubežen na delavsko plačo, preden poteče navadni plačilni obrok. Podobno se izraža tudi rudarski zakon, po katerem se ne sme rubiti rudarski zaslužek (§ 2. al. 6. zak. 10. rožnika 1887.).

C) *Katoliški možje in socijalno-politični zakoni.*

Ej, pro domo sua! morda vzklikne kdo, ko prebere napisano poglavje. Zato hočemo biti tembolj previdni in zapisati samo to, kar moremo tudi neovržno dokazati.

---

[1]) Esprit des lois XI. knj. 3. poglavje.

[2]) Ciceron pravi isto: „Omnes legum servi sumus, ut liberi esse possimus“. (Pro Cluentio 53.)

Za vlade liberalizma je trobilo domala vse posvetno izobraženstvo v liberalni rog. Tega nam pač ni treba dokazovati. Delavci sami niso imeli začetkom niti toliko svobode, da bi bili izražali svoje želje, v političnem zastopstvu niso imeli nobenega glasu, in vkolikor so kasneje nastopali v društvih in pri shodih, so s svojim revolucijskim duhom odganjali državo in državljane od sebe. Govorili so le v znamenju boja nasproti veri, nasproti državi, nasproti stanovom, skratka nasproti celi družbi in vsemu njenemu dotedanjemu naziranju. Ob tem času je bilo težko najti delavskih prijateljev. In vendar so se našli! Katoliški duhovniki in katoliško misleči izobraženci, zlasti izmed plemstva, z eno besedo katoliška stranka je povzdignila svoj glas nasproti liberalnemu samosilju in je krepko zahtevala, naj se opre država enoč tudi že na najzadnji stan in naj tudi temu v veliki revščini pomaga, da bo mogel ljudem dostojno živeti.

Že iz davna se je čul ta glas med zavednimi katoličani. Na Nemškem je škof Ketteler že leta 1848 vzbudil med duhovstvom in katoliško mislečimi posvetnimi možmi četo, ki se je potegovala za delavce. Da ni mogla dolgo časa v zakonodavstvu mnogo doseči, ni njena krivda. Celo o grozovitem kulturnem boju, ko je vsak duhovnik, ki ni hotel izdati svojih svetih načel, bil preganjan kot stekel pes, niso pozabili trpeči mašniki ubogih delavcev. Trijerski škof je v Lüttichu pri katoliškem shodu naravnost naglašal, da so njegovi duhovniki, katerih sta bili dve tretjini v zaporu in katerih ostali so sami stradali, ker jim vlada ni hotela dati nobene plače in jih je še mučila z najstrožjimi denarnimi kaznimi, uprav tedaj brez strahu in brez skrbi zase zahtevali za delavce zakonitega zboljšanja. To gibanje se je zaneslo tudi na Francosko in vzporedno ž njim se je pričelo tudi v Avstriji. Dr. Brunner, Dr. Wiesinger, dr. Gruscha in drugi katoliški prvoboritelji so se ob vsaki priliki potegovali za delavce.

Božja previdnost je privedla k nam barona Vogelsanga. Ta mož je s svojim obširnim znanjem in s svojim gorkim srcem jel sistematiški obravnavati delavska vprašanja. V edinem katoliškem nemškem dnevniku na Dunaju, v Vaterlandu, čigar urednik je bil, je priobčeval temeljite in duhovite članke v tem oziru. Sam je zasebno poizvedoval o delavskih razmerah in uspehe svojega poizvedovanja je priobčeval v svojem listu. Kmalu se mu je pridružilo še več nadarjenih, mladih mož, ki so se z vso silo poprijeli njegovih idej. Med njimi imenujemo le grofa Belcredija, grofa Clam-Martinica, in kneza Lichtensteina. Iz te šole so se rodili vsi tisti, ki stoje sedaj na čelu takozvanega krščansko-socijalnega gibanja.

Načelo krščanske pravičnosti jim je bilo vodilo pri raziskavanju družabnih razmer; sveta krščanska ljubezen jih je pa naganjala k temu.

V državnem zboru so izprva seveda ob liberalni trmoglavosti odleteli njihovi predlogi in nasveti, toda končno so vender podrli liberalno tolpo in mogli vsaj pričeti s socijalno-političnimi predlogi.

V dokaz navajam dve popolnoma nepristranski priči, dva strokovnjaka v zgodovini delavskega zakonodavstva v Avstriji. Njune besede navajam doslovno v izvirniku, ne hoteč jim ničesar pridejati in ničesar odvzeti.

Dr. Hugo Herz, avskultant pri c. kr. deželnem sodišču v Brnu, pravi[1]) tako-le:

„Eine thatkräftige Unterstützung fanden die Arbeiter in ihren Kämpfen bei einer Reihe von social-conservativen Männern, vor allem Graf Egbert Belcredi und Freiherr von Vogelsang, welch letzterer in der von ihnen im Jahre 1879 begründeten österreichischen Monatsschrift für christliche Socialreform im Jahre 1883 drastische Schilderungen österreichischer Arbeiterverhältnisse brachte.“

In govoreč o razpravi VI. poglavja obrtnega zakona, ki se ravno tiče delavskega varstva, pravi to-le:

„Bei der Berathung traten hervorragender Weise von Seiten der Conservativen Graf Belcredi, sowie Fürst Lichtenstein für die weitestgehenden Reformen ein.“

In že preje imenovani Dehn piše:[2])

„Als die konservative Regierung in Gestalt des Ministeriums Taaffe Ende 1882 mit der Reform der Fabriksgesetzgebung Ernst zu machen begann, fand sie auf liberaler Seite einen ebenso heftigen als zähen Widerstand. In Parlament, Presse und Versammlungen wurde erbittert gekämpft. In dem Lager der Gegner fand sich alles zusammen, was in Oesterreich liberal und intelligent ist oder sein will, mit den bekanntesten Staatsmännern und Rednern an der Spitze, mit den einflussreichsten Kapitalisten und Grossindustriellen im Gefolge, welche fast ausschliesslich die Interessen von Börse und Kapital vertritt, als täglich und weithin vernehmbares Organ. Klein und machtlos war dagegen, abgesehen von der Stellung der Regierung, die Schar der Freunde des Gesetzes, einige klerikale Socialpolitiker von Adel, welche trotz aller persönlichen Verdächtigungen sich wacker im Feuer hielten, das wiener „Vaterland“ und Vogelsang's „Oest. Monatsschrift für christliche Socialreform,“ beide wenig verbreitet, endlich die Arbeiter selbst, welche indessen weder in der Presse noch im Parlament vertreten waren.“

Prav tisti mož imenuje „klerikalno“ stranko vodilno v socijalnopolitičnih stvareh[3]) in jo hvali, da je z priznanja vredno neustrašljivostjo in brez predsodkov prijavljala krivice delavskega stanu.

Poleg zborničnega dela katoliških poslancev hvali še enkrat Vogelsanga, rekoč:

„Nicht minder verdienstlich waren die gleichzeitigen Bemühungen des Baron Vogelsang in dem klerikalen „Vaterland,“ dem einzigen unbestechlichen wiener Tagblatte, sowie in der „Oest. Monatsschrift für christliche Socialreform (1883—1884) die Verhältnisse in einzelnen Fabriken zu veranschaulichen.“

---

[1]) Der gegenwärtige Stand und die Wirksamkeit der Arbeiterschutzgesetzgebung in Oesterreich. Leipzig und Wien. Franz Deuticke. 1898, str. 13.

[2]) O. c. 177 nasl.

[3]) In socialpolitischen Dingen führende klerikale Partei.

Ta Dehn pripisuje pričetek avstrijske državne preosnove v delavskem vprašanju — delavsko varstvo in zavarovanje — v besedah, ki smo jih že navedli, nemškega cesarja nagovoru l. 1881. Iz gorenjih njegovih lastnih besedi pa se vidi, da te trditve sam ne vzdržuje popolnoma v svoji celoti.

Res je in to tudi mi priznavamo, da je našo vlado, oziroma našo birokracijo vzbudil nemški zgled, toda ideje, ki jih je Nemčija po svojem vladarju proglašala l. 1881, so že izdavna prej i na Nemškem in pri nas zagovarjali katoliški možje. Birokracija je v naši državi še jako silna in ob nji se razbije vsaka še tako lepa misel. Žal, da ljudski zastopniki nimajo na to birokracijo tako rekoč nobenega vpliva. Žalostna resnica pa je, da se ta birokracija najrajše poučuje — na Nemškem.

V našem vprašanju je Bismarckova zvitost in premetenost dala Nemčiji prednost. Ta duhoviti politik se je bil s kulturnim bojem odločno opekel. Moral je ponehati, ker je videl, da se katoliško duhovstvo ne vda in ker je spoznal, kolika nevarnost preti nemški državi od razširjajoče se socijalne demokracije. Pomiril se je s papežem in hkrati je vzprejel načela, ki jih je oznanjala katoliška stranka na Nemškem delavcem v korist, za svoja in jih položil na jezik staremu Viljemu I.

Ogrnil se je popolnoma v krščanski plašč in je z občudovanja vredno smelostjo skočil z najsvobodomiselnejšega preganjavca katoliške cerkve med marljive učence katoliških socijalnih politikov.

V dokaz temu navajamo njegove besede, ki jih je govoril cesar Viljem I. državnemu zboru dné 17. listopada l. 1881., rekoč:

„Že meseca svečana tega leta smo se udostojili izražati svoje prepričanje, da se ne bo smelo iskati zdravljenja socijalnih napak samo po potu zatiranja socijalno-demokratskih izgredov, marveč enakomerno s pozitivnim pospeševanjem delavske blaginje. Naša cesarska dolžnost je, da polagamo to nalogo državnemu zboru iznova na srce in s tem večjim zadovoljstvom bi se ozirali nazaj na vse uspehe, s katerimi je Bog vidno blagoslavljal našo vlado, ko bi se nam posrečilo vzeti kdaj s seboj zavest, da smo zapustili domovini novo in trajno varstvo trajnega miru in pomoči potrebnim večjo varnost in uspešno pomoč, ki jim po pravici gre. V svojem prizadevanju v tem oziru smo si gotovi, da se ujemajo z nami vse zvezne vlade in zaupamo na državnozborsko pomoč brez strankarskega razločka.

V tem zmislu se bo najprej na temelju bivših državnozborskih razprav predelal zakonski načrt o delavskem zavarovanju proti nezgodam, ki se je v prejšnjem zasedanju od zveznih vlad predložil, da se pripravi njegova zopetna razprava. V njegovo izpolnilo se mu bo pridala predloga, ki namerava enakomerno organizovati obrtne bolniške blagajne. Pa tudi tisti, ki se ne morejo živiti vsled starosti in onemoglosti, imajo do cele družbe upravičeno pravo, da jih država bolj podpira, nego li se je dozdaj moglo storiti.

Za to skrb najti pravih sredstev in potov, je težka, pa tudi ena najviših nalog vsake države, ki stoji na nravnih temeljih krščanskega ljudskega življenja. Ožji stik z realnimi silami tega ljudskega življenja in njihovo združenje v obliki korporativnih zadrug pod državnim varstvom in državno

skrbjo, bode, kakor se nadejamo, omogočilo rešitev tudi tistih nalog, katerim državna oblast sama ne more biti v takem obsegu kos. Vsekakor se pa tudi po tem potu ne bo dosegel namen, če se ne bodo uporabljala znatna sredstva.“

Dné 14. malega travna 1883 je govoril Bismarck po Viljemu I. te-le besede:

„Če se bo proračun za prihodnje leto prej obravnaval, se bo vsaj za zimsko zasedanje dobilo toliko svobodnega časa od nujnih poslov, katerega je treba, da dozoré uspešne preosnove na socijalno-političnem polju.

Za to je treba dolgo časa z ozirom na čuvstva, s katerimi gledamo v svoji starosti na velikost tistih nalog, ki se morajo rešiti, preden se naše dné 17. listopada 1881 navedene namere praktično vsaj toliko udejstvujejo, da bodo našle pri udeležencih popolno umevanje in vsled tega tudi popolno zaupanje.

Naše cesarske dolžnosti nam pa velevajo, da ne zamudimo nobenega sredstva, katero je v naši moči, v uspešno izboljšanje delavskih razmer in v mir raznih stanov med seboj, dokler nam Bog še časa za delo dovoli.

Zato hočemo iznova državnemu zboru s tem svojim nagovorom in z zaupnim pozivom na njegovo izkazano zvestobo za cesarja in državo na srce polagati, naj kmalu reši važne predloge, ki so v njem omenjene.“

V ravno tistem zmislu je govoril Viljem II. dné 25. rožnika 1888., rekoč:

„Zlasti si v polnem obsegu prisvajam govor mojega deda dné 17. listopada 1881. in bom nadaljeval v tistem zmislu. Deloval bom, da državno zakonodavstvo tudi še dalje skrbi za varstvo delavskega ljudstva, katero mora dajati po načelih krščanskega nravoslovja slabim in zatirancem v boju za obstoj.“

In dné 22. listopada 1888. slove prestolni govor Viljema II. tako-le:

„Kot drago izročilo svojega v Bogu počivajočega gospoda deda sem sprejel nalogo nadaljevati od njega pričeto socijalno-politično zakonodavstvo. Ne vdajam se upanju, da se more z zakonodavskimi naredbami odpraviti iz sveta revščina našega časa in človeško siromaštvo, vendar sodim, da mora državna oblast olajšati gospodarsko stisko in z organičnimi napravami spraviti v veljavo udejstvovanje na krščanskem temelju vzraščajoče ljubezni do bližnjega, kot dolžnost državne skupnosti. Težave, ki ovirajo uspešno po zakonih zaukazano zavarovanje vseh delavcev proti nevarnostim starosti in onemoglosti, so velike, toda z božjo pomočjo ne nepremagljive. Kot sad obsežnih preiskav bodete dobili v roko načrt, kateri vam predlaga primerno pot, da se uresniči ta namen.“

Naše liberalno izobraženstvo in naše veliko časopisje bi bilo izven sebe, ko bi čulo v Avstriji take besede. Zato smo pa tudi zaostali za Nemčijo.[1])

[1]) V poduk o socijalno-političnih zakonih v Nemški državi je najboljša zelo spretno sestavljena zbirka: Guttentag'sche Sammlung deutscher Reichsgesetze. V našo tvarino spadajo zlasti: Nr. 6. Reichsgewerbeordnung. O delavskem varstvu govori vzlasti novela

Kar smo pa vender dosegli v Avstriji, je sad krepkega, dolgotrajnega prizadevanja katoliških mož. Vseh posamnih njihovih govorov, nasvetov, predlogov, spisov in dejanj ne moremo tu naštevati, ker bi o tem morali pisati debelo knjigo. Naša trditev je že s tem, dokazana, da se je vršila delavska enkêta v obrtnem odseku od 30. mal. travna do 8. vel. travna vsled neprestanih zahtev in pod vodstvom katoliško mislečih poslancev v državnem zboru.

Ta delavska enkêta je prav za prav pričetek socijalno-političnega zakonodavstva v naši državi. Kadarkoli so se prej spominjali poslanci delavskega stanu in zahtevali potrebnih zakonov v njegovo podporo, so jim liberalci ugovarjali, da ni tako hudo, kakor se trdi. Da bi se ti izgovori enkrat za vselej pokopali, so katoliški poslanci sprožili misel, naj se skličejo delavski in delodajavski zastopniki, da v pričo obrtnega odseka pojasnijo svoje razmere.

Ta misel je po raznih spletkah vender-le prodrla in dné 30. mal. travna se je, kakor smo že omenili, pričela delavska enkêta.[1])

Poklicanim zastopnikom je predložila enkêta ti-le predvprašanji:

„1. Koliko časa se dela v Vašem obrtu?

2. V kakšnem obsegu in koliko stari delajo otroci?“

Glavna vprašanja so bila ta-le:

„1. Do katerega leta se ne smejo otroci rabiti pri rednih obrtnih opravilih, in je-li pri tem razlikovati med tvornico in delavnico, med vrstami obrtov in opravilom?

2. Do katerega leta, na koliko ur in za katere obrte se mora omejiti redna uporaba tacih otrok, ki so odrasli starosti neuporabljivosti in se li ima ozirati na stopnjo njihovega telesnega razvoja?

3. Do katerega leta, v kakšni meri in na kakšen način se ima omejiti delavnik tistih delavcev in delavk, ki so odrasli otročjim letom, ne da bi bili dosegli starost telesne zrelosti? Ali se morajo izdati različna določila za oba spola in kakšna?

4. Ali je mogoče brez nevarnosti za tekmovanje (Concurrenzfähigkeit der Gewerbe) med obrtmi in med pridobitno zmožnostjo delavskega stanú prepovedati delo odraslih delavcev po tvornicah in delavnicah ob nedeljah in praznikih, kakor tudi omejiti delo ob tako imenovanih delavnikih na neko gotovo, oziroma kakšno število ur na dan ali na teden? Če se to potrdi: Ali bodi omejitev za vsa obrtna dela enakomerna? Ali naj se neka-

---

dné 17. malega srpana 1878. — Nr. 21. E. von Woedtke: Gesetze betreffend die Krankenversicherung der Arbeiter vom 15. Juni 1883 und 28. Jänner 1885. — Nr. 23. E. v. Woedtke: Unfallversicherungsgesetz vom 6. Juli 1884 und Gesetz über die Ausdehnung der Unfall- und Krankenversicherung vom 28. Mai 1885. — Nr. 28. Leo Mugdan: Gesetz, betreffend die Unfallversicherung der bei Bauten beschäftigten Personen vom 1. Juli 1887. — Nr. 30. E. v. Woedtke: Gesetz betreffend die Invaliditäts- und Altersversicherung vom 22. Juni 1889.

[1]) Stenographisches Protokoll über die vom 30. April bis incl. 8. Mai 1883 im Gewerbeausschusse des Abgeordnetenhauses stattgehabte Enquête über die Arbeitergesetzgebung. Wien 1883.

tere kategorije izvzamejo in katere? Ali se smejo dopustiti za druge kategorije izjeme in v kakšnem obsegu?"

Vprašanja so nameravala izzvati splošni pregled, kako se delavcem godi, in od njih in delodajavcev samih izvedeti, kaj sodijo o nekaterih dvomljivih vprašanjih v novi predlogi obrtnega zakona, ki se je prav tedaj obravnavala v obrtnem odseku.

Izvedenci so zastopali zelo raznovrstna načela. Delodajavci so bili večinoma proti vsakemu skrajšanju delavske dobe in na dolgo in na široko so dokazovali, da bi moral vsled tega propasti veliki obrt v Avstriji, ker bi ne mogel tekmovati. Dejansko se je pokazalo ravno narobe. Moravski in severno-češki tvorničarji so se posebno kosali v obširnem dokazovanju, da ni mogoče v tem oziru privoliti delavcem. A ko se je izvršil zakon, nam poroča reichenberški obrtni nadzornik, da ob krajšem delavniku zaslužijo delavci to, kar so prej. Ravno tako so se ustavljali nedeljskemu počitku; z nekim posebnim cinizmom so tudi zagovarjali otroško delo, češ da se vsaj desetletni otroci potrebujejo pri delu. To misel je zagovarjal z zdravniškega stališča zdravnik dr. Czerkawski in raznim odgovorom v tem in drugih ozirih je odgovoril: „Delavec mora pač nesanitarno živeti, če noče sanitarno umreti."

Nekaj mož (n. pr. poslanec Pacher) se je pa vendar dobilo tudi med delodajavci, ki so pritrjevali skromnim določbam delavskega varstva v obrtni predlogi.

Delavski izvedenci so bili skoraj brez izjeme socijalni demokrati. Med njimi samimi jih je nekaj odločno zahtevalo delavskega varstva, drugi so se pa tako rekoč norčevali iz vsega, za kar se je šlo.

V dokaz navajam besede socijalno-demokratskega izvedenca Nechvile-ja iz severne Češke:

„Mnogi so se prepričali, da si prav za prav ne moremo mnogo obetati od nameravanih preosnov, ker ni dobre volje, in ker gojimo sedaj v glavi popolnoma druge zahteve in imamo že v načrtu druga pota."[1])

To je popolnoma v zmislu socijalne demokracije, ki teži le po uresničitvi svojega komunističnega programa. Socijalno demokracijo spoznavamo tudi iz teh le besedi tiskarskega izvedenca Högerja:

Ta § (75. v predlogi, da se mora dati vsakomur priložnost v nedeljah opraviti verske dolžnosti) je prav za prav zelo odveč, delavcev se nas je že velik del popolnoma odvadil hoditi k maši; mi ne verujemo več na nobeno prihodnje življenje, kjer bi nas čakalo samo večno veselje, materijalisti smo postali, ki hočemo, da se nam že na zemlji dobro godi in ki smatramo à vista menico na večnost za papir brez cene."[2])

---

[1]) Stenogr. Protokoll o. c. str. 109.

[2]) Stenograph. Protokoll o. c. str. 57.

Enkêta je vendar le spravila na dan grozne stvari. Vsak, kdor je količkaj nepristranski premotril gradivo, ki ga je podajala, je moral spoznati, da ne more iti več tako dalje.

Ob sklepu je predsednik obrtnega odseka drž. poslanec pl. Zallinger posegel do korenine in je s tem razkril ideje, ki so vodile tiste, ki so enkêto uprizorili in ki so največ storili, da se je tudi v zakonodavstvu pričelo socijalno-politiško delo. Dejal je med drugim:

„Pred tisoč in več leti je že prvi socijalistovski voditelj Spartacus vzbudil suženjsko vojsko s čarobno besedo: „Nobene pravice ni več na zemlji, ker ni nobenih bogov tam gori; zato dvignite svoje krepke roke in si prilastite to, kar ste si pridelali in kar uživajo bogatini.“ In Lassalle je izrazil to misel z besedami: Meščanski stanovi (bourgeois) so vam že izdavna dokazali, da ni nebeškega premoženja; zato zagrabite za njihovo pozemsko premoženje in uživajte, kar se vam sedaj zabranja.“ — To je tudi govorica sedanjih socijalistov; toda jaz mislim, da tičí v teh izjavah tudi ključ k rešitvi in pot, po kateri se more socijalno vprašanje najboljše rešiti. Ne bojim se tu javno izražati, da vidim to pot samo v tem, če se družba povrne k pozitivni veri, če se povrne k Bogu. Samo ta pot nas more trajno in temeljito rešiti iz nevarnosti, ki hrumi krog nas.“

Enkêta je pokazala, da se mora tudi v Avstriji pričeti na socijalno-političnem polju. Že l. 1883. se je vzprejel zakon o obrtnih nadzornikih; l. 1884. se je pa od 15.—23. vel. travna obravnaval in končno sklenil zakon o delavskemu varstvu (VI. pogl. obrtnega zakona).

Tedaj se je pokazalo, kako malenkosten in omejen je liberalizem, ko se gre za obrambo njegovih trdnjav. Nekateri liberalci (Mauthner, Matscheko, Sax) so žugali, da uide kapital preko mej, če se mu bodo tukaj nakladala taka bremena. Proti normalnemu delavniku, ki se je vvedel pri nas po švicarskem zgledu, so kričali, da je v Švici ta zakon le na papirju, da je nemogoče v Avstriji izvesti ga, in voditelj liberalne stranke, baron Chlumetzky, je celo zaklical: „Brez 12. ure bi propadel večji del tekstilnega obrta.“

Neki liberalec se je celo upiral nedeljskemu počitku in prepovedi, da bi se ne smel izplačevati zasluček v gostilnah.

Dné 18. svečana 1884. je zaklical v zbornici liberalec Neuwirth katoliškim poslancem: „Po vašem prizadevanju se v ti hiši naravnost pridiguje socijalna revolucija.“ — Par določil delavskega varstva je bilo torej liberalcem — socijalna revolucija.

Dné 17. vel. travna je gromel poslanec Auspitz tako-le: „V boju ki se sedaj bije proti meščanstvu in proti liberalnim načelom (!!) bomo vztrajali, ne meneč se za tó, ali prihajajo napadi od desnice ali od najskrajnejše levice, ali se vršé z ostro brušeno damascenko ali z neotesanim kolom, ali z zlobno premišljenostjo ali z okorno podlostjo; ne meneč se za tó, ali so izvenparlamentarni somišljeniki naših sovražnikov med modrokrvnimi, s stanovskimi predsodki napojenimi aristokrati, ali pa iz demagogov, ki smrdé po petroleju, kateri na mestu verskega fanatizma, ki je izviral

vsaj iz blagega vrelca, proglašajo samo umazani fanatizem zavisti za kruh in onesnažujejo vzvišeni duh nemškega naroda z umazanim sovraštvom med stanovi.

Ves reakcijski strah, ki sedaj tako na široko nastopa v Avstriji, ni nič druzega, nego odtisk tega, kar se istodobno godi v nemškem cesarstvu in bo zato tudi tukaj izginil, čim se tam stvar preobrne!“

V resnici značilne besede! Proti takim nasprotnikom je bilo treba braniti socijalno-politične zakone!

Zakon se je končno vender le vzprejel, žal da ne v prvotni obliki, marveč preluknjan v liberalnem zmislu. Chlumetzky je spravil v veljavo s 140—142 glasovi znatno olajšavo pri podeljevanju pravice, da se sme delati tudi nad normalni delavnik.

Poljaki so igrali dvoumno ulogo. Radi bi bili ustregli liberalcem in zato so pri vsaki priliki na videz posredovali, v resnici pa le ovirali razvoj delavskega varstva v pravem zmislu. Trebalo je mnogo hudih bojev, da se je vsaj to doseglo, kar imamo sedaj.

Nobeno očitanje se ne sliši proti katoliško mislečim možem tolikokrat, nego to, da niso za časa svoje 2000letne nadvlade za delavce ničesar storili. Nobeno očitanje pa ni tudi tako neumno in nehvaležno.

Blagostanje obrtnega stanu v srednjem in še tudi precej časa trajajoče v novem veku je vzplodil edino le duh krščanske pravičnosti in ljubezni. Ko se je pojavil veliki obrt, pa že katoliška cerkev nikjer ni imela kake odločilne besede. Reči smemo, da je z delavskimi stanovi vred bila napadana tudi katoliška cerkev, in kjer so se teptale delavske pravice, se tudi njene niso priznavale.

Vendar je pa kljub temu vzbudila izmed svoje srede po vseh državah celo vrsto pogumnih mož, ki so se e d i n i z jasnim umom in gorkim srcem potegovali za delavske stanove.

Naj tu navedemo lepe besede princa Lichtensteina, ki jih je govoril dné 17. vel. travna kot generalni govornik za VI. poglavje obrtnega zakona:

„Na dvojen način se stavijo hiše z ozirom na tla, kjer stojé. Tam, kjer so tla nepremična, n. pr. na naši pevnini, se zidajo visoke kamenite hiše in temelj se izkoplje v globokih tleh; take hiše se upirajo vremenu in časa viharjem.

Tam pa, kjer se tla po vulkanskih silah vedno majejo, n. pr. na Japonskem, stavijo lesene hiše in prelagajo temelj v težko trdno stesano streho, ki mora vzdrževati poslopje. Taka poslopja plešejo med potresom na svojih tleh, kakor če premikaš mizo sem in tja.

Hiše prve vrste so gorke, pripravne, prijetno se v njih prebiva, prostori so med seboj ločeni z vmesnimi zidovi. Hiše druge vrste so nevarne za ogenj, mrzle, neprijazne in dajejo samo začasno varstvo. Stanovniki so med seboj ločeni le s premakljivimi popirnimi stenami.

Dve stavbni vrsti sta tudi v človeški družbi. Temelj je ali v nižjih slojih, v delavskih stanovih, ki so zadovoljni s svojim položajem; taka družba se upira sovražniku, ki jo napada od zunaj, in se ustavlja ognju, ki

ga zažigajo notranje stranke; vsak stan se čuti domačega v svojem pravnem obsegu, ki ga lahko zatvori, kot bi bil njegova soba.

Ali pa so nižji ljudski sloji nemirni, ker se nezadovoljni s svojim položajem; potem pa družba ne more nič druzega, nego preložiti temelj v težko, nerodno streho, ki vse vzdržuje, pa tudi vse pritiska, v brezštevilno uradništvo, v nebrojno policijo, v milijone bajonetov in milijarde državnih dolgov.

Vkljub temu pa zadostuje vsaka sapica, da odpihne tako družbo, vsaka iskra, da jo vpepeli in med njo so pravni obsegi posamnih stanov tako slabo omejeni, da vsak dolgoprstež lahko pomolí svojo pohlepno pest skozi papirjevo vmesno steno v posest svojega soseda. Med tako družbo pa se vedno trese in poka; ne more niti veselo živeti, niti mirno spati od strahú, da se ne odpre prepad ob njenih nogah.

Izbirajte sedaj, ali hočete zgoraj policijo in spodaj dinamit, ali pa ljubezni polno in požrtvovalno skrb višjih stanov za ljudstvo, ki nam bo plačevalo s svojo ubogljivostjo, s svojo zadovoljnostjo in s svojim mirom.

Naša razprava nam priča, da tudi v Avstriji ni bilo drugače. Ne smemo pozabiti, da je od l. 1867. katoliška cerkev dobivala udarec za udarcem in da je državna oblast samosilno posegala v cerkvene zadeve. Možje, ki so se borili za cerkveno svobodo, so z isto vnemo zagovarjali tudi delavske pravice. Z delavskim varstvom in zavarovanjem še ni vse končano. To je res! A koliko hudega se je že s tem, kar imamo, zabranilo, koliko delavskih moči se je ohranilo, koliko sile se je vsled tega dalo delavskim organizacijam, to more presoditi vsak, kdor se je količkaj vglobil v žalostne razmere, preden so se uveljavili omenjeni zakoni.

Socijalni demokratje sicer nočejo priznavati resnice in ob volitvah se vežejo z liberalci proti katoliškim strankam. Tega pač ne delajo iz ljubezni do delavskega stanu, marveč le iz sovraštva do cerkve.

Zavest zaupanja v naša načela in zadovoljstvo, katero nam daje zgodovina delavskega varstva in zavarovanja, nam vzbuja tudi nadejo, da se tudi noben pošten in resnicoljuben delavec ne more ustavljati sili tega dokaza. Ko se mu razkadi s sovraštvom napojeno sanjarstvo, mu brez dvojbe stopi pred duševno oko najboljša mati vseh zatirancev in z vso gorečnostjo se je bo oklenil in s trdnim prepričanjem pričakoval boljših časov v naročju katoliške cerkve.

D. Kje smo sedaj?

V kratkih obrisih nameravamo v tem zadnjem odstavku svoje razprave navesti sedaj veljavne zakone, kateri se tičejo delavskega varstva in zavarovanja v naši državi.

1. D e l a v s k o v a r s t v o. Tu sem spadajo ti-le zakoni: *a)* 8. sušca 1885 za obrtne delavce v zvezi z vvodnim patentom k obrtnemu zakonu dne 20. prosenca 1859; *b)* 17. rožnika 1883, kjer se določajo obrtni nadzorniki; *c)* 23. svečana 1897 (drž. zak. št. 63), ki ima zlasti gledé na vajence več važnih določb; *č)* 27. listopada 1896 (drž. zak. št. 218) govori o obrtnih sodiščih; *d)* 21. rožnika 1884 (drž. zak. št. 115), ki govori o rudniških in topilniških

delavcih. V zvezi s temi zakoni so tudi raznovrstni ministerski odloki, ki vvajajo večinoma po zakonu utemeljene izjeme v korist delodajavcev.

Zakoni o delavskem varstvu se nikakor ne raztezajo na vse delavce. O zadnjem štetju l. 1890. se je nabrojilo v Avstriji 9,187.470 delavcev in dninarjev.

Od teh pripada:

		v odstotkih vseh delavcev
k poljedeljstvu in gozdarstvu . . .	6,440.027	70·10
k obrtu	2,243.734	24·42
k trgovini in prometu	424.153	4·62
nedoločenih	79.556	0·86

Po poročilih iz bolniških blagajn, iz zavarovalnic proti nezgodam in iz raznih zadrug se deli naštetih 2,243.734 obrtnih delavcev tako-le:

		v odstotkih obrtnih delavcev
v rudnikih	139.769	6·24
v tvornicah	731.909	32·63
pri rokodelstvu . . .	619.212	27·60
pri domačem obrtu . .	752.835	33·53

Delavsko varstvo ne sega na poljedelske in gozdarske delavce; na trgovske delavce le deloma z nedeljskim počitkom; prometni delavci so skoraj popolnoma izključeni; prav tako niso do mala nič zadeti delavci pri domačem obrtu. V malem obrtu se zakonita določila redno prestopajo; veliki obrt pa dobiva v obilni meri od vlade oprost. Samo ena tretjina obrtnih delavcev (ali 8% vseh delavcev) — tvorniški in rudniški — uživa delavsko varstvo v najširšem obsegu z otroškim varstvom in normalnim delavnikom.

Splošno delimo lehko vsebino delavskega varstva po raznih načelih, iz katerih se snuje: nravni oziri (nedeljski in prazniški počitek); splošno fizični oziri (varstvo proti nezgodam, obrtna higijena, normalni delavnik), zgolj gospodarski oziri (plačevanje, odpoved). Nekatera določila se tičejo različnih posebnosti med delavci (otroci, mladeniči in deklice, ženske); končno imamo še policijsko-redna določila (delavski izkazi — knjige — zapisniki — redi.) [1])

a) Nedeljski počitek. Za obrtne delavce določa zakon: Ob nedeljah mora počivati vsako obrtno delo. — Počitek se mora začeti najkasneje vsako nedeljo ob 6. zjutraj in mora trajati najmanj 24 ur. Zakon pa pripoznava mnogo izjem: nujna popravila in čiščenje delavskih prostorov in pripomočkov; taka dela, ki se ne morejo pretrgati. Delavci, ki ne morejo zavoljo nedeljskega dela k božji službi, morajo imeti drugo nedeljo za to primeren čas. Ministerstvo pa sme dovoljevati še posebne izjeme. — Tudi za rudniške in topilniške delavce velja nedeljski počitek 24 ur počenši v nedeljo ob šestih, a tudi tu je mnogo izjem. Praznikov ne pozna zakon.

---

[1]) Dr. Ernst Mischler v Oesterreichisches Staatswörterbuch. I. Band. Wien 1895, Alfred Hölder. Str. 49.

b) Varstvo proti nezgodam in obrtna higijena. V tem oziru se ukazuje, da morajo biti delavski prostori zračni in snažni; nevarnosti pri strojih se morajo s primernimi napravami omejiti; tudi stanovanja, ki jih prepuščajo delodajavci delavcem, ne smejo biti zdravju škodljiva. Posebno se mora skrbeti za zdravje pri kemiških obrtih in pri izdelovanju fosfornih užigal. — Za rudnike se zahteva, da se vvedó potrebna sredstva proti posutju, da se vožnja vrši varno in da se v ta namen vsak dan preiščejo vozni stroji, končno da se preiskavajo plini. Vrh tega so izdale posamne rudniške gosposke še mnogo podrobnih ukazov. — Vodstvo v rudnikih smejo imeti le izvedene osebe v rokah, ki so dovršile kako avstrijsko rudniško akademijo in so bile vsaj tri leta pri kakem rudniku v praktični službi.

c) Normalni delavnik. Za obrtne delavce ne sme trajati delo med 24 urami več nego po 11 ur. Minister notranjih zadev pa sme določiti zaslišavši obrtne in trgovske zbornice tiste obrti, ki smejo podaljšati delavsko dobo za eno uro. Vrh tega sme obrtna gosposka prve instance v posamnih slučajih k večjemu za tri tedne, deželna vlada pa tudi za dalje dovoliti, da se prekorači 11-urni delavnik. Za tri dni v mesecu se pa podjetnik samo oglasi pri obrtni gosposki prve inštance. Kjer je dovoljeno nedeljsko delo, je za menjavanje delavcev dovoljen en 18-urni delavnik na teden. — Ukazuje se tudi, da se mora dati med delom poldrugourni odmor; na poludne naj, če je le mogoče, odpade ena ura. Če se predpoldne ali dopoldne dela po pet ur ali manj, zadostuje poldanski odmor. Ministerstvo sme za posamne vrste raznih podjetij skrajšati odmoru namenjeno dobo. — V rudnikih ni nobene zakonite določbe, ki bi se tikala odmorov.

Za rudnike traje „šihta“ kvečjemu 12 ur; pravo delo pa ne sme presegati 10 ur. Za rudnike v visokih alpskih krajih sme dovoliti minister, da se ne sme prekoračiti 60-urna delavska doba na teden. — Kadar preti kaka nevarnost, sme rudniški lastnik zaukazati tudi daljši delavnik.

č) Plačevanje, odpoved. Plačevati se mora v denarju. Samo stanovanje, drva, orodje se smejo po pogodbi, hrana pa po lastni ceni vštevati. V gostilnah ali žganjarnah se ne sme plačevati. Prepiri zavoljo plače spadajo pred obrtna sodišča, ki se imajo ustanoviti, kakor smo že omenjali, s 1. malim srpanom l. 1898. Odpovedati se sme delo v 14 dneh; akordni delavci pa ne smejo preje opustiti dela, dokler ne izvršé, kar so prevzeli. — Prav to velja tudi pri rudniških in topilnih delavcih. Samo za paznike in uradnike velja tri mesečna odpoved. V gotovih slučajih sme podjetnik delavca takoj odpustiti. Če pa delavec opusti delo pred določenim obrokom, je kriv prestopka proti obrtnemu zakonu in je podvržen predpisani kazni. Delodajavec, ki pred odpovedno dobo brez zakonitega vzroka odžene delavca, mu pa mora plačati za celo dobo zaslužek.

d) Otroci, mladi delavci in ženske. Splošno velja, da se smejo otroci od 12.[1]) do 14. leta kvečjemu po 8 ur na dan uporabljati pri

[1]) Zakon šteje vedno izpolnjeno leto.

takih obrtnih delih, ki jim niso škodljiva, in če ne ovirajo šolske dolžnosti. Do 16. leta se ne smejo delavci rabiti po noči t. j. od 8. ure zvečer do 5. ure zjutraj, razven če to dovoli iz posebnih ozirov trgovski minister v zvezi z notranjim ministrom.

Za tvornice so določbe strožje. Pred 14. letom se ne smejo redno rabiti otroci v tvornicah; od 14. — 16. leta smejo opravljati samo ložja dela. — V rudnikih veljajo ravno te določbe. Pred 14. letom se smejo pri ložjih delih otroci uporabljati samo z dovoljenjem obrtne gosposke na prošnjo njihovih starišev, oziroma varihov, če pri tem ne zanemarjajo šolskega pouka. — Ženske ne smejo delati v tvornicah po noči, razven z ministerskim dovoljenjem. Tudi sicer se smejo rabiti le za ložja dela. Ministerstvo sme za nekatera obrtna podjetja sploh prepovedati ženskam in mladim delavcem delo. Pri rudnikih in topilnicah se šteje mlada doba ženskam do 18. leta. Porodnice smejo pri obrtnih podjetjih še - le štiri tedne po porodu na delo, pri rudnikih in topilnicah pa redno v šestih tednih in le izjemoma v štirih tednih.

Po novem obrtnem zakonu dné 23. svečana 1897. so se za *vajence* vzprejela posebna določila. Vsak mojster mora napraviti pogodbo, ko vzprejme vajenca, v kateri se zaveže, da bo skrbel za njegov strokovni pouk. — Pošiljati ga mora tudi v obrtno šolo. Ima sicer očetovsko oblast nad njim, toda trpinčiti ga nikakor ne sme. Če zanemarja mojster važne dolžnosti, zlasti če ne skrbi za obrtni pouk svojih vajencev, se mu sme odvzeti pravica sploh imeti vajence. Če pa se pregreši proti javni nravnosti, ali če je bil obsojen zavoljo kakega hudodelstva, ne sme imeti nobenega mladoletnega pomožnega delavca.

e) *Delavski zapisniki — redi — knjige.* Vsako obrtno podjetje mora imeti zapisnik svojih delavcev. Kjer je več nego 20 pomožnih delavcev, mora imeti od obrtne gosposke potrjen delavski red, ki mora biti nabit v delavnici.

V tem redu je treba zlasti o teh le stvareh določil:

1. Mladi delavci in njihova uporaba.
2. Začetek in konec delavske dobe; odmori.
3. Pravice in dolžnosti nadzorovalnega osobja.
4. Kazni in njihova uporaba.
5. Način plačevanja.
6. Obrok za odpoved in razlogi, kdaj se sme takoj razrušiti delavska pogodba.

Vsak delavec mora imeti, ko vstopi v delo, potreben izkaz in sicer trgovski uslužbenci izpričevala svojih prejšnjih gospodarjev; delavci pa delavske knjige.

Pri ti priliki omenjamo, da so trgovski uslužbenci nižje vrste (k višji vrsti se n. pr. štejejo: knjigovodje, blagajničarji i. t. d.) tudi vzprejeti v delavsko varstvo. Samó delavnik ni zanje določen in gledé na otroke ni pri njih nobenega določila. — Za nedeljo velja to-le: V večjih mestih, ki imajo vsaj 20.000 prebivalcev, smejo biti prodajalnice odprte do poldne;

tiste, ki prodajajo živila, pa tudi še zvečer po šestih dve uri; za druga mesta veljajo dosedanje navade, vender ne smejo biti odprte črez 3. uro. — Prepire med uslužbenci in trgovci-gospodarji bo tudi razsojalo obrtno sodišče. — V rudnikih in topilnicah je zaukazan službeni red, ki ga mora potrditi rudniška gosposka. — Tudi delavske knjižice so zaukazane za rudniške delavce.

Končno navstaja še vprašanje, kdo naj skrbi, da se izvršujejo zakoni delavskega varstva.

V obrtni stroki služi v ta namen obrtno nadzorstvo, ki je ustanovljeno z zakonom dné 17. rožnika 1883. Začetkom je bilo devet oseb pri tem nadzorstvu, sedaj jih je z vsemi uradniki vred — 46, ki so razdeljeni na sedemnajst nadzornih okrajev. Za naše kraje so ti-le okraji: Dalmacija in Primorska s sedežem v Trstu, Gorenji Štajar in Koroška s sedežem v Celovcu, in južni Štajar s Kranjskim z nadzornikom v Gradcu. Nadzornik mora gledati, da se izvršuje zakon. V ta namen sme, kadar mu je drago, pregledati delavnice in delavska stanovanja in kogarkoli izmed delavcev tudi brez prič zaslišati. To načelo se je splošno dobro izkazalo. Res je sicer delokrog obrtnih nadzornikov premajhen in zlasti njihova moč zelo omejena, vendar so primerno že zelo mnogo dobrega storili. Da se nam ne bode očitalo, da govorimo strankarski, navajamo v potrdilo besede socijalno-demokratskega voditelja Avgusta Bebel-a, ki je l. 1889. v štev. 81 to-le zapisal o avstrijskih obrtnih nadzornikih govoréč o njihovih letnih poročilih:

„Unser Urtheil über die vorliegenden Berichte zusammengefasst lautet dahin, dass die grosse Mehrzahl der österreichischen Gewerbeinspectoren es mit ihrer Aufgabe, Schutzbeamte für die Arbeiter zu sein, sehr ernst nimmt. Dass dieselben sich lebhaft bestreben, die vorhandenen Uebelstände zum Besten der Arbeiterschaft zu beseitigen und dass einige dieser Beamten wegen ihres festen und offenen Auftretens gegen die vorhandenen Uebelstände und ihre Urheber als Musterbeamte ihrer Art angesehen werden müssen. Besonders angenehm berührt die Weise, wie dieselben als Vermittler und Schiedsrichter überall in den Streitigkeiten zwischen Arbeiter und Unternehmer auftreten.. In der kurzen Zeit ihres Bestehens haben es die österreichischen Gewerbeinspectoren verstanden sich zu Vertrauenspersonen bei den Arbeitern einzuführen. Das ist alles, was man verlangen kann. Bleibt trotzdem noch vieles zu wünschen übrig, so liegt die Schuld nicht an den Aufsichtsbeamten, sie liegt an der Unzulänglichkeit ihrer Zahl, an dem Mangel an Mitteln, an den Fehlern kräftiger Unterstützung seitens der höheren und niederen Gewerbebehörden und nicht zuletzt an der Lückenhaftigkeit der bestehenden Arbeiterschutzgesetzgebung."

Ne bojimo se javno izreči, da se v tem oziru naše misli krijejo z Bebelovimi.

Ko se je pričelo obrtno nadzorstvo, je bilo v Avstriji 2564 njim podrejenih podjetij. Leta 1896. je bilo tacih podjetij 10.911, torej skoro za 325 % več. Zato ni čuda, da so imeli obrtni nadzorniki vedno več nadzorovalnega,

pa tudi druzega dela. Pritožbe, s katerimi se obračajo delavci k njim, se vedno množé.

Leta	1884.	je	bilo	pritožb	100			
„	1885.	„	„	„	526	uspešno	končanih	62
„	1886.	„	„	„	1359	„	„	75
„	1887.	„	„	„	1557	„	„	70
„	1888.	„	„	„	2780	„	„	64
„	1889.	„	„	„	4348	„	„	67
„	1890.	„	„	„	5023	„	„	41
„	1891.	„	„	„	5313	„	„	30
„	1892.	„	„	„	5254	„	„	43
„	1893.	„	„	„	5915	„	„	35
„	1894.	„	„	„	5817	„	„	35
„	1895.	„	„	„	6522	„	„	27
„	1896.	„	„	„	6742	„	„	30

Žalibog premalo uspeha pri tolikem delu! Veliko dela dajejo obrtnim nadzornikom tudi komisije. Kadar se ima iz nova upraviti, ali popraviti kaka tovarna, se kličejo poleg in v tem oziru znašajo njihovi nasveti več tisoč na leto (n. pr. 1894 — 3138, 1895 — 3388, 1896 — 3779). —

Za rudnike in topilnice ni posebnih nadzornikov. Leta 1896. je bil državni zbornici že predložen neki načrt v tem oziru, toda ta ni prišel do veljave. Nadzorstvo je še vedno v rokah rudniške gosposke. Prva instanca te gosposke je 28 „revirnih uradov," druga instanca so pa štiri rudniška glavarstva na Dunaju, v Pragi, v Celovcu in v Krakovem; vrhovno vodstvo je v rokah kmetijskega ministerstva. V ministerskem odloku dné 27. vel. travna 1892 so naštete točke, po katerih se morajo ravnati. Prav za prav imajo le gledati, da se izvršujejo zakoni gledé na varnost delavcev, delavski čas, delavske knjižice, delavski red, žensko in mladih delavcev delo, nedeljski počitek in izplačevanje. Posebe naj omenjamo, da smejo zaukazati varnostne naprave v nevarnih slučajih, in če se ne izvrši njihov ukaz, smejo podjetniku naložiti primerno denarno kazen. Če izprevidijo, da je delovodja nesposoben za svoj posel, ga smejo odstaviti in na podjetnikove stroške nastaviti druzega. Ob tacih slučajih smejo zahtevati pomoč politične gosposke. V tem zmislu imajo večji pravico od obrtnih nadzornikov.

2. Delavsko zavarovanje. S tem poglavjem smo brž pri kraju, ker nimamo v Avstriji druzega, nego bolniško zavarovanje in zavarovanje proti nezgodam.

Obojno se je bilo prej začelo po zasebnem delovanju. Leta 1879., ko še nismo imeli nobenega zakonitega delavskega zavarovanja, se je štelo v Avstriji:

369 bratovskih skladnic, ki so imele 99.917 udov in 1,562.955 letnega proračuna.

40 železniških zavarovalnic za slučaj bolezni, proti nezgodam pa tudi za starost in onemoglost.

860 druzih (večinoma samo bolniških).

Med temi poslednjimi jih je bilo:

504 za delavce pri velikem obrtu
235 „ „ „ malem obrtu
28 pri druzih podjetjih
93 splošnih.

Med njimi jih je samo 348, ki so preskrbovale tudi bolnika, in 120, ki so obetale svojim članom pogrebščino.

Imenovana društva so se osnovala večinoma še-le na temelju društvenega zakona dné 15. listopada 1867. (št. 134 drž. zak.) Prav za prav bi morala taka društva spadati po § 2. društvenega zakona 26. listopada l. 1852. (št. 253 drž. zak.) pod ta zakon, ker so zavarovalna. A naša vlada je bila do l. 1880. pač toliko pametna, da jim ni delala sitnosti smatrajóč jih za dobrodelna društva. Leta 1880. (dné 18. vel. srpana) pa je izdalo ministerstvo naredbo, da se morajo ta društva preosnovati po zakonu l. 1880. In še-le dné 16. mal. srpana 1892. (drž. zak. št. 202) se je izdal nov zakon, po katerem naj se uredé zasebna delavska zavarovalna društva.

Država sama je začela svoje delo v delavskem zavarovanju l. 1883.[1]) Dné 4. dec. je predložila zakon o zavarovanju proti nezgodam, a do konca državno-zborskega zasedanja ni prišel načrt tega zakona v zbornici v razpravo in dné 28. prosenca 1886. je predložila vlada nov načrt.

Dné 20. vel. travna do 5. rožnika 1886 ga je obravnavala zbornica in ga z malimi izpremembami vzprejela. V njem se določuje, da se ustanové krajevne zavarovalnice. Pri njih morajo biti zavarovani delavci tistih vrst, ki so v zakonu našteti. Zavarovalnice se ne ločijo po različnosti podjetja ali nevarnosti. V vodstvu je tretjina delavskih, tretjina delodajavskih, tretjina od vlade imenovanih zastopnikov. V zavarovalnice vplačujejo podjetniki 75%, delavci 25%, če imajo nad 1 gld. dnevnega zaslužka, sicer plačuje celo svoto delodajavec. Odškodnina se daje ob vseh podjetnih nezgodah, iz katerih izvira smrt ali vsaj štiritedenska pridobitna nezmožnost. Država ne prispeva z nobeno podporo. — Ta zakon se je proglasil dné 28. grudna 1887. (v 1. št. drž. zak. 1888.) — Do dné 1. listopada 1889 so se morale zavarovalnice dejanski ustanoviti.

Bolniško zavarovanje po državnem vplivu se je pričelo razpravljati v zbornici l. 1885. Dné 30. sušca 1888. (drž. zak. 33) se je uveljavil zakon tičoč se delavskega bolniškega zavarovanja, po katerem se je vvedlo prisilno zavarovanje. Prispevkov plačajo tretjino delodajavci, dve tretjini delavci.

Na tem mestu imamo le še omenjati zakon o bratovskih skladnicah dné 28. mal. srpana 1889. (drž. zak. št. 127)[2]) in že prej navedeni

---

[1]) V koliko je bil prej podjetnik odgovoren za nezgode, primeri: Die Haftpflichtfrage. Gutachten und Berichte veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. Leipzig. Duncker Humblot 1880. str. (1—15): — Dr. Randa in Dr. Braf: Haftpflichtfrage nach öst. Recht.

[2]) Ta zakon ima tri zakonske dostavke: 17. prosinca 1890 (drž. zak. št. 14), 30. grudna 1891. (drž. zak. št. 3) in 17. kimovca 1892. (drž. zak. št. 178.)

zakon o registrovanih pomožnih blagajnah dné 16. vel. srpana 1896., po katerem se smejo snovati zasebne zavarovalnice.

Zavarovanja za starost in onemoglost in za brezdelnost še pričakujemo, kakor tudi tega, da se bolniško in zavarovanje proti nezgodam raztegne na širše delavske sloje.[1])

S tem smo zvršili svojo nalogo. „Splošno, pravi Dr. Steinbach,[2]) smemo reči, da se bo pri trajni skrbi v nadziranju novejše avstrijsko zakonodavstvo za delavsko varstvo v bližnjem času praktično izvedlo na vseh poljih in da vobče vpliva dobrodejno in uspešno.“

Elster pa piše:[3]) Sčasoma izginejo brez dvojbe vedno bolj sedanje velike razlike v zakonodavstvu, ker bodo spoznale tudi tiste države, ki dozdaj še niso nič ali le malo poskrbele za delavce, da že zavoljo svoje samoohrambe ne smejo dalje brezdelno držati rok v naročju.“

Dà, in tega ne smemo samo želeti, marveč z vsemi silami delati na to s prepričanjem, da je tu treba sodelovanja vseh držav. Sedaj tekmuje veliki obrt tistih držav, ki se za delavce ne menijo, tem ložje. Izkoriščanje na dveh platéh cvete pri njih. Tako n. pr. Ogri nimajo druzega, nego bolniško zavarovanje; o kakem delavskem varstvu v našem zmislu ni pri njih niti besede. V delodajavčevem proračunu dosega svota, ki jo mora izdati za delavsko varstvo in zavarovanje, precejšno mero. Zato je samo po sebi jasno, da se more to vprašanje rešiti le z mednarodnim zakonodavstvom s sodelovanjem vseh omikanih držav. To misel zagovarja tudi Leon XIII.

Ne bo se pa dala uresničiti ta misel, ako poleg gospodarskih razlogov, poleg strahú pred socijalno revolucijo, poleg humanitarnih puhlic ne nastopi prava krščanska ljubezen, kar je nemogoče, dokler ne prešine krščanski duh narodov in držav.

Dr. Janez Ev. Krek.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

Naš vek ne pozna sv. pisma. Odkar je liberalizem začel izpodjedati temelje sv. vere, ni bilo več časa govoriti o sv. pismu. Treba je bilo braniti temeljne postojanke krščanske. Tako se je sv. pismo skoraj popolnoma pozabilo. Za nobeno reč ni dandanes tako ubogo malo zanimanja kakor za sv. pismo. Na sv. pismo se nič več ne ozira ne učenjak, ne pesnik, ne umetelnik. Pozabljene in brez časti ležijo sv. knjige le še po knjižnicah. Nekdaj so zajemali iz njih navdušenje in misli za svoje umotvore največji učenjaki, na primer sv. Avguštin, sv. Tomaž akvinski itd., največi pesniki, n. pr. Dante itd., največi umetelniki, n. pr. Michelangelo, Tizian itd., dandanes zajemljejo naši

[1]) Prim. Dr. Ad. Menzel: Die Arbeiterversicherung nach öst. Rechte. Leipzig. Duncker & Humblot. 1893.

[2]) O. c. str. 432.

[3]) O. c. str. 401.

slovstveniki iz lažnivih časopisov. Zato je tudi med starimi pisatelji in umetelniki pa med novimi velikanski razloček, kakor dan in noč. V starih prevladujejo veličastne misli, v novih pa zunanja oblika. Ko premišljujemo umotvore krščanskih pisateljev in umetelnikov, se nam povzdigne duh v nebeške višine, k Bogu, od koder so prišle ideje; ko premišljujemo današnje slovstvo in umetelnost, ki ni drugega, kakor posnemanje pokvarjene narave, se nam potare duh in pogrezne v pozemeljsko vsakdanjost. Le redko kdaj naletimo v naših slovstvenikih na vzvišeno misel. Krivo temu je zlasti preziranje sv. pisma. Sv. pismo je namreč največjega pomena ne samo gledé na sv. vero, ampak tudi gledé na znanost, leposlovje, umetelnost itd.

Da bi se vsaj nekoliko razjasnili pojmi, da bi vsaj nekoliko pomagal rojakom do pravega spoznanja in spoštovanja sv. knjig, sem sklenil objaviti nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

I.

Kaj je po nauku sv. katoliške cerkve navdihnjenje? Kdo je početnik svetih knjig? V čem je bistvo božjega navdihnjenja? Kako daleč se razteza božje navdihnjenje? Česa iščimo v svetem pismu? Važnost tega nauka!

Ako se pred našim razumništvom sklicuješ na sv. pismo, dobiš v odgovor: Kaj je sveto pismo? Ali je res Bog pisatelje sv. knjig navdihoval? Božje navdihnjenje je kaj čudnega in neverjetnega!

Vprašanje o božjem navdihnjenju je odločilne važnosti, ako hočemo razumništvo sprijazniti sè sv. pismom. Kdor ne veruje v Božje navdihnjenje, njemu je sv. pismo brez veljave. Potrebno se mi zdi tedaj pred vsem razjasniti nauk sv. katoliške cerkve o navdihnjenju sv. knjig. Ali je res ta nauk kaj čudnega in neverjetnega?

Ne!

Sv. katoliška cerkev uči, da je Bog početnik sv. knjig in da je beseda v njih božja beseda. Ako hočemo imeti tedaj pravi katoliški pojem o božjem navdihovanju, si moramo misliti nadnaravno vplivanje Božje na pisatelja-človeka tako, da se more in sme Bog imenovati početnik knjige in beseda v njej božja beseda. Vsi drugi nazori so krivi.

Bili so krivoverci, kateri so si mislili vplivanje božje na pisatelja-človeka mnogo presvobodno tako, da se po njih nauku Bog ni mogel več imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Sv. cerkev je vse podmene o božjem navdihovanju obsodila, ako se iz njih ni jasno videlo, da se Bog more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Ta dva pojma, da je Bog početnik svetih knjig in beseda v njih Božja beseda, je sv. cerkev vselej trdno hranila in kar se z njima ni dobro ujemalo, odločno zavračala.

Navesti hočem samo nekaj dokazov! Že apostoli in evangelisti imenujejo Boga početnika svetih knjig in besedo v njih božjo besedo. Sv. Luka piše [1]:

[1]) Dejanje apostolov I. 16.

Dopolniti se mora pismo, katero je prorokoval sv. Duh po Davidovih ustih o Judi, kateri je bil voditelj njih, ki so Jezusa ujeli:

ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσιν Ἰησοῦν.

Na drugem mestu[1]): Prav je sv. Duh govoril po Izaiji proroku našim očetom:

ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

Na drugem mestu[2]): Bog pa je tako dopolnil, kar je prorokoval po ustih vseh prorokov:

ἃ προκατήγγειλεν διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν.

Sv. Peter, prvi glavar sv. katoliške cerkve, piše v drugem pismu I. 21.: Prorokovanje ni prišlo nikdar iz človeške volje; temveč navdihnjeni po svetem Duhu so govorili možje božji: ἀλλὰ ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι.

Očitno se izraža tudi sv. Pavel[3]): Pavel, služabnik Jezusa Kristusa, poklican apostol, odločen v evangelij božji, katerega je Bog prej obljubil po svojih prorokih v svetih pismih: ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις. V pismu do Hebrejcev[4]): Velikokrat in po mnogih potih je nekdaj Bog govoril očakom po prerokih: Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις. Na drugem mestu[5]): Bog pravi po Davidu: ἐν Δαυὶδ λέγων. Na drugem mestu[6]) navaja besede iz Jeremije proroka kot besede sv. Duha: Pričuje nam pa tudi to sv. Duh: μαρτυρεῖ δὲ ὑμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Kaj je tedaj sv. cerkev verovala in učila o sv. pismu v prvih stoletjih, se iz navedenih besedi sv. Luke, sv. Petra in sv. Pavla jasno vidi. Da je Bog početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda, je bilo takrat samo ob sebi razumljivo. Te resnice niso šele dokazovali, ampak predpolagali kot temelj vsemu drugemu dokazovanju.

Kakor je pa sv. cerkev v prvem začetku ta nauk zvesto hranila, tako zvesto ga je hranila tudi v poznejših dobah.

Za drugo in tretje stoletje nam o tem izpričuje Origenes r. 185 po Kristusu, največji učenjak tedanjega časa, kateri pravi v spisu: περὶ ἀρχῶν, da so sv. knjige bile spisane po sv. Duhu. Prav tako se izražajo tudi drugi pisatelji iz te dobe: Sv. Klement aleksandrijski (umrl 217), sv. Justin mučenik (u. 166), sv. Atenagora, sv. Teofil antijohijski (u. 181) in dr.

Za četrto stoletje imamo jasen odlok kartaginskega cerkvenega zbora l. 398, po katerem se mora vsakemu, preden vzprejme škofovsko posvečenje,

---

[1]) Dejanje apostolov XXVIII. 25.
[2]) Dejanje apostolov III. 18.
[3]) Pismo do Rimljanov I. 1, 2
[4]) Pismo do Hebrejcev I. 1.
[5]) Pismo do Hebrejcev IV. 7.
[6]) Pismo do Hebrejcev X. 15.

postaviti to-le vprašanje: Ali veruješ, da je novemu in staremu zakonu, postavi, prorokom in apostolom eden početnik, vsemogočni Bog in Gospod? Credis etiam Novi et Veteris Testamenti, Legis et Prophetarum et Apostolorum unum esse auctorem Deum et Dominum omnipotentem? To veroizpovedanje se zahteva še dandanes pri škofovskem posvečevanju.

Za peto in šesto stoletje imamo celo vrsto katoliških učenjakov, ti so: sv. Krizostom (u. 397), sv. Ambrož (u. 397), sv. Jeronim (u. 420), sv. Avguštin (u. 430) i. t. d.

Peti cerkveni občni zbor ali drugi carjegrajski l. 553 je izobčil Teodora Mopsuestenskega, ker je trdil o nekaterih sv. knjigah, da jih je pisatelj spisal po paganski modrosti: Quod auctor pagana sapientia illos conscripserit.

Papež Leon IX. (1049—1054) ponavlja v veroizpovedanju, katero je poslal v podpis Petru antijohijskemu, besede kartaginskega zbora.

Prav tako se izraža tudi papež Inocencij III. (1198—1216) v veroizpovedanju, katero je poslal krivoverskim Valdenzom v podpis.

V šestnajstem cerkvenem občnem zboru ali v drugem lijonsken 1274 se je predpisalo Grkom, ki so se hoteli združiti s sveto katoliško cerkvijo, veroizpovedanje, v katerem so bile tudi te-le besede: Verujem, da je novemu in staremu zakonu, postavi, prerokom in apostolom eden početnik, vsemogočni Bog in Gospod: Credo (credimus) etiam novi et Veteris Testamenti, Legis et Prophetarum et Apostolorum unum esse auctorem Deum et Dominum omnipotentem.

V sedemnajstem cerkvenem občnem zboru ali v florentinskem l. 1438. so sv. očetje izrekli: Sv. rimska cerkev trdi, da je staremu in novemu zakonu t. j. postavi, prorokom in evangeliju početnik Bog, ker eden sv. Duh je navdihaval svete pisatelje obojega zakona: SS. Romana Ecclesia unum atque eundem Deum Veteris et Novi Testamenti h. e. Legis et Prophetarum atque Evangelii, profitetur auctorem, quoniam eodem Spiritu S. inspirante Utriusque Testamenti Sancti locuti sunt. To veroizpovedanje se je predpisalo egiptovskim jakobitom ali monofizitom t. j. njih odposlancem, katere je poslal njih opat Andrej v Florencijo prosit, da se smejo združiti s sv. katoliško cerkvijo.

Enako uči tudi sv. tridentinski zbor (1545-1563.), ki se pa očividno naslanja na florentinski zbor: Zbor spoštljivo priznava vse knjige starega in novega zakona, ker je obojim početnik Bog: Synodus omnes libros tum V. quam N. T., cum utriusque unus Deus sit auctor... suscipit et veneratur.

Prav tako jasno izraža se o tem tudi zadnji ali dvajseti cerkveni občni zbor vatikanski 1870: Te knjige priznava cerkev za svete in kanonične, ne morda radi tega, ker jih je s svojo oblastjo potrdila, dasi bi jih bila človeška roka sestavila, tudi ne samo radi tega, ker je v njih božje razodetje brez pogreška, ampak, ker so bile po navdihovanju sv. Duha

spisane in imajo Boga početnika...: Eos libros Ecclesia pro sacris et canonicis habet non ideo, quod sola humana industria concinnati, sua deinde auctoritate sint approbati; nec ideo dumtaxat, quod revelationem sine errore contineant; sed propterea, quod Spiritu Sancto inspirante conscripti Deum habent auctorem .....

Iz navedenih dokazov je očividno, da je sv. cerkev v vseh časih zvesto hranila nauk, da je Bog početnik svetih knjig in da je beseda v njih božja beseda. Ta resnica jej je bila podlaga in vodilo pri presojevanju raznih podmen o navdihnjenju Božjih knjig. Kar se z njo ni ujemalo, je vselej obsodila za krivo vero.

Ta resnica mora biti tedaj tudi nam podlaga in vodilo, ako hočemo dobro spoznati, kaj je po katoliških nazorih Božje navdihnjenje in v čem je njega bistvo? Po ti poti bomo spoznali, da ni nauk o božjem navdihnjenju prav nič čudnega.

Dva nazora o božjem navdihnjenju je sv. cerkev obsodila v sv. vatikanskem občnem zboru in se jih moramo izogibati. Sv. očetje pravijo: „Te knjige priznava sv. cerkev za svete in kanonične ne morda radi tega, ker jih je s svojo oblastjo potrdila, dasi bi jih bila le človeška roka sestavila, tudi ne samo radi tega, ker je v njih Božje razodetje brez pogreška“......

Prvi krivi nazor, ki je v teh besedah obsojen, slove: Sv. knjige se imenujejo svete in kanonične, ker jih je cerkvena oblast potrdila, dasi bi jih bila le človeška roka spisala.

Drugi krivi nazor slove: Sv. knjige se imenujejo svete in kanonične, kar je v njih božje razodetje brez pogreška.

Prvi krivi nazor je sveta cerkev zavrgla kot krivo vero, drugi pa kot nezadosten in nepopoln nauk. Bistvo božjega navdihnjenja je vse kaj druzega! Treba je bilo boja, da so se pojmi izčistili.

Ko je sredi 16. stoletja Mihael Baj jel zagovarjati prestroge nazore o navdihnjenju sv. knjig, sta se mu nasproti postavila dva učenjaka Lessij in Hamelij iz T. J., ki sta pa predaleč segla, ker sta med drugim tudi učila, da imenujemo lahko knjigo sveto in božjo, ako jo je pisatelj le po nasvetu božjem spisal, brez nadaljne pomoči sv. Duha, samo, da kasneje sv. Duh potrdi, da ni v njej zmote. To navdihnjenje so učenjaki imenovali naslednje (subsequens). Prepir, ki se je vnel med temi učenjaki, je pokazal, da so prestrogi nazori Bajevi o navdihnjenju svetih knjig nedopustni, pokazal pa je tudi, da je tudi omenjena trditev Lessijeva o naslednjem navdihnjenju kriva. Naslednje navdihnjenje ni navdihnjenje! Ako bi naslednje navdihnjenje zadostovalo za sv. pismo, bi se ne smelo več imenovati božja beseda in Bog bi ne bil početnik sv. knjig. Bodi pa omenjeno, da ni Lessij o nobeni naših sv. knjig kaj takega trdil. O našem svetem pismu je učil pravo. Bila je to le njegova gola podmena!

Jakob Bonfrerij, učenec Lessijev iz T. J., razločuje v Praelect. in Script. S. c. 8. sect. 1. trojno vplivanje sv. Duha pri spisovanju sv. knjig t. j. ali pred spisanjem ali ob spisovanju ali po spisanju, z drugimi besedami

ali predhodno (antecedens), sočasno (concomitans) ali naslednje (subsequens). Ako je mogoče dokazati, da se je vplivanje sv. Duha godilo po kojem izmed navedenih treh načinov, bi se smela po Bonfrerijevem mnenju knjiga imenovati sveta in božja.

Zadnja ali tretja Bonfrerijeva podmena t. j. o naslednjem navdihnjenju, se skoraj doslovno vjema z Lessijevo[1]) in je očividno kriva, ker bi po tem načinu Boga nikakor ne mogli imenovati početnika sv. knjig in besede v njih božje besede. Knjiga, katero je spisal človek, ostane vekomaj le človeška. Ako bi jo sv. Duh ali sv. cerkev potrdila, bi zadobila veljavo, da je vse resnično, kar je v njej zapisanega in da se smemo nanjo popolnoma zanesti. Tiste časti pa, ki je po njej knjiga božja, bi s tem še nikakor ne dobila. To je samo ob sebi umevno! Čudno, da sta učenjaka Lessij in Bonfrerij mogla kaj tacega trditi! Vendar moramo v obrambo Bonfrerija povedati, da ni rabil izrazov, naslednje navdihnjenje, kar si samo v sebi nasprotuje, niti sočasno navdihnjenje, niti predhodno navdihnjenje, govoril je le o raznem vplivanju sv. Duha; tudi ni govoril o potrjenju svete cerkve, ampak samo o potrjenju sv. Duha. Kakor Lessij tudi Bonfrerij ni trdil, da je katera izmed naših sv. knjig na ta način navdihnjena, ampak trdil je le, da bi bilo to mogoče![2])

Oglejmo si zdaj prvo in drugo Bonfrerijevo podmeno!

Prva podmena ali podmena o predhodnem navdihnjenju se glasi: Sv. Duh navdihuje, razodeva in kaže, kaj je treba pisatelju pisati ali govorniku govoriti. Pisatelj mora pisati vse, kar mu sv. Duh narekuje in ne sme ničesar izpustiti. Sv. Duh mu narekuje, kakor učitelj učencu. Ta podmena je sicer jasna in po njej se Bog more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih božja beseda. Ali pa ni morda razmerje med Bogom in pisateljem, kakor med narekujočim učiteljem in pišočim učencem preozko, bomo kmalu videli.

Druga podmena o sočasnem navdihovanju se glasi: Sv. Duh ne navdihuje, ne razodeva in ne narekuje, ampak samo varuje, da bi se pisatelj ne zmotil in ne zgrešil. Po tej podmeni piše pisatelj kar hoče in kolikor hoče, sv. Duh samo varuje, da ne zgreši. Tudi ta podmena je kriva, ker se po njej Bog ne more imenovati početnik sv. knjig in beseda v njih ne božja beseda! Bonfrerij je to čutil, zato je drugo podmeno nekoliko omejil. Dasi Bog ne navdihuje in ne narekuje kakor učitelj učencu vseh posameznih reči, katere treba pisati, vendar navdihuje na sploh, o čem treba pisati n. pr. o zgodbah kraljev judovskih ali pregovorih, ki se tičejo nravnosti. Poleg tega pa sv. Duh tudi naravnost navdihuje in narekuje, ako

---

[1]) Tudi Lessij je postavil tri podmene, ki so slične Bonfrerijevim. Tretjo smo gori doslovno navedli in se razločuje od tretje Bonfrerijeve le v tem, da govori Lessij tudi še o nekakem splošnem nasvetu božjem pred pisanjem.

[2]) Radi tega ni vatikanski cerkveui zbor obsodil Bonfrerijeve podmene, ker je to le učenjaška podmena! Cornely: Introd. in S. Script.

bi pisatelj imel morda kaj potrebnega po človeški pozabljivosti izpustiti, ali pa, ko bi se v kaki stvari motil. Toda tudi ta omejitev druge podmene ne zadostuje, da bi se Bog smel imenovati početnika sv. knjig, vsaj vseh delov sv. knjig ne! Ker se splošno navdihnjenje ne razteza na vse posamezne reči in misli, je gotovo verjetno, da zapiše pisatelj v knjigo lahko tudi mnogo takega, ki ni v božji volji in v tem slučaju bi se vsaj to ne moglo imenovati božja beseda.

Vendar se v enem slučaju tudi to, kar je človek spisal, lehko povzdigne v božjo besedo. V mislih imam namreč podmeno, katero postavlja učeni Kleutgen.[1]) Ta podmena je sicer na videz slična tretji Bonfrerijevi in Lessijevi, pa je vendar ta resnica bistveno različna! Vzemimo v roke Salomonove pregovore! Mnogo iz teh pregovorov je živelo v ljudstvu samem, mnogo jih je bilo že takrat gotovo v knjigah zapisanih. Sv. Duh pa je ravno te misli, ne gledé na že spisane knjige, navdihnil sv. pisatelju kot svoje ter jih ukazal zapisati. Dasi se je Salomon posluževal ljudskih pregovorov, dasi je imel morda pred seboj celó tudi že spisano zbirko pregovorov, vendar jih ni pisal kot človeške misli, ampak kot božje misli in božjo besedo. Vsi navdihnjeni pisatelji so se pri spisovanju božjih knjig posluževali svojega znanja in znanja drugih, ker božje navdihovanje se razteza le na to, kar je potrebno, ne pa tudi na to, kar pisatelj sam že zna ali prav lehko izve. Pri že znanih rečeh je dovolj, da sv. Duh razodene, kaj je treba p i s a t i. Vzemimo v roke še drugo Makabejsko knjigo! Sv. pisatelj sam pravi, da se je pri spisovanju posluževal obširne zgodovine Jazona Cirenejskega, katero je samo okrajšal. Kaj se to pravi? Knjiga Jazona Cirenejskega je le človeška knjiga in ako bi tudi sv. Duh potrdil ali sv. cerkev izrekla, da ni v njej nobenega pogreška, bi vendar radi tega še ne bila božja knjiga in beseda v njej bi ne bila božja beseda. Kako se je tedaj ta knjiga povzdignila v božjo knjigo? Sv. Duh je navdihnil sv. pisatelju, naj zapiše ravno te reči, katere so slučajno bile v knjigi Jazona Cirenejskega zapisane. Pri tem se je pa sv. pisatelj posluževal že spisane obširne zgodovine, ker navdihovanje božje ne izključuje človeške pridnosti in človeškega truda. Toda ne knjiga Jazona Cirenejskega, ampak knjiga, katero je spisal sv. pisatelj, je božja knjiga in beseda v njej je božja beseda. Zgled je dovolj jasen! Le v tem zmislu se človeška knjiga lehko povzdigne v božjo knjigo, človeška beseda v božjo besedo!

Tukaj moramo omeniti tudi J a h n - o v e p o d m e n e, katero čitamo v njegovi Introductio in Libros V. T. I. cap. 2. § 19. Le-ta podmena je na videz slična drugi Bonfrerijevi podmeni, pa je vendar prav za prav zelo različna. Prva razlika je v tem, da je Bonfrerij svojo drugo podmeno sočasnega navdihovanja raztegnil le na nekatere knjige,[2]) Jahn pa na vse knjige

[1]) Lessii de inspiratione doctrina str. 485.

[2]) Bonfrerij si je po svoji prvi podmeni razlagal vse proroške in zgodovinske knjige, v katerih se pripovedujejo zgodbe davne preteklosti, po drugi podmeni pa vse druge ostale knjige.

starega in novega zakona. Druga razlika je, da navdihuje po Bonfreriju, sv. Duh, dasi ne posameznih reči in misli, vendar le na sploh, o čem treba pisati, Jahn pa o tem popolnoma molči. Poleg vsega pa po Bonfreriju sv. Duh tudi še naravnost navdihuje in razodeva posamezne reči in misli, ako bi pisatelj utegnil po človeški pozabljivosti kaj potrebnega izpustiti, ali pa zmotiti se, Jahn pa vsako navdihovanje novih reči in novih misli zameta. Po njem sv. Duh samo zabranjuje, da pisatelj ne zapiše kaj krivega ali zmotljivega. Po Jahnu je beseda navdihnjenje neumestna, ker mu ne pomenja ničesar pozitivnega, no je le negativen pojem. Če je Bonfrerijeva podmena netočna, je Jahnova gotovo krivoverska, ker se po tem načinu Bog ne more imenovati početnika sv. knjig in beseda v njih ne Božja beseda. Po Jahnu je vse, kar je v sv. knjigi, izključljivo delo pisateljevo. Bog je iz knjige nekako le izbrisal in izključil pogreške, na njih mesto pa ni nič pozitivnega ukazal zapisati. Knjiga po Jahnovi podmeni bi bila sicer brez vsakega pogreška in silno velike važnosti, toda beseda božja bi nikakor ne bila.

V čem je tedaj bistvo božjega navdihnjenja po katoliškem nauku? Ali je kaj „čudnega“?

Da to prav jasno razumemo, treba, da premislimo, kaj je pri spisovanju sv. knjig delo Boga - početnika in kaj je delo človeka - pisatelja!

Knjiga, bodisi katerakoli, izvira iz uma in volje pisatelja - človeka. Kaj kdo piše, je odvisno od uma in volje. Um kaže pisatelju resnice, katere treba pisati, volja pa ga nagiblje, da jih tudi res zapiše. Um brez volje nezadostuje, volja brez uma tudi ne! Oboje mora neobhodno skupno delovati. Ako hoče tedaj kdo veljati za početnika knjige, mora biti neobhodno provzročitelj vseh misli, ki so v njej zapisane in provzročitelj volje, da so se zapisale.

Iz tega se jasno vidi, kaj mora biti pri spisovanju sv. knjige delo Boga - početnika.

Bog mora pred vsem razsvetliti in povzdigniti človeku-pisatelju um, da spozna vse resnice in vse reči, o katerih izključno mora pisati, ali da vsaj izve, kaj mu je pisati, ako dotične resnice in reči že spoznava.

Beseda „spoznavati“ pomenja imeti pravi pojem o resnicah in rečeh, o kojih se piše. Kar kdo piše, mora poznati za gotovo resnico. Spoznavanje sv. pisateljev je bilo še bolj jasno in bolj gotovo nego se zahteva pri posvetnih pisateljih, ko spisujejo knjigo. Da pa kdo spozna katerokoli resnico ali reč in jo lehko zapiše, ni neobhodno potrebno, da spoznava tudi ves obseg njenega notranjega bistva, notranji način in njene pričine. To je lehko tudi sv. pisatelju zakrito. Dovolj je na pr., da sv. pisatelj jasno in trdno pojmi, da so tri božje osebe, pa en sam Bog, dasi notranjega bistva presvete Trojice ne razume!

Že samo iz tega je namah razviden velikanski razloček med svetimi pisatelji ter božjimi proroki pa med poganskimi vedeži in poganskimi proroki. Pravijo neprijatelji svetega pisma: Ni mogoče, da bi se kdaj sprijaznili sè sv. pismom, ako mislimo na nespametno vedeževanje in prorokovanje, kakor čitamo o njem pri starih Grkih in Rimljanih.

In kaj trdimo mi katoličani? Tudi mi kličemo: Le proč s tem poganskim vedeževanjem in prorokovanjem! Nič tega ni pri sv. pismu! Sv. pisatelji niso bili kakor poganske sibile in poganski proroki! Le-ti so vsi izpremenjeni in vsi iz sebe, brez zavesti, govorili, kar sami niso vedeli. Sv. pisatelji niso bili mrtvo orodje v božjih rokah! Bog je njih um razsvetlil in povzdignil, da so spoznavali, kar so govorili in pisali, in da so po božjem razsvetljenju govorili in pisali, kakor bi sami ob sebi govorili in pisali. Bog je najprej razodel sv. pisateljem vse resnice in reči, ki so o njih imeli govoriti ali pisati, da so jih vsaj, kolikor je bilo potrebno, pojmili in da so potem govorili in pisali, kakor sami ob sebi!

Način pa, kako je Bog v pisateljih proizvajal jasne pojme, je bil pri raznih spisih in pri raznih pisateljih različen. O tem pravi sv. Pavel v pismu do Hebrejcev:[1]) „Velikokrat in po mnogih potih je nekdaj Bog govoril očakom po prorokih, poslednjič te dni nam je govoril po Sinu:

Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ.

Ta raznoličnost je bila odvisna nekoliko od raznoličnega znanja sv. pisateljev, nekoliko od resnic in reči, o katerih so pisali: Ako so bile resnice in reči pisatelju in sploh vsem ljudem skrite, kakor n. pr. način božjega stvarjenja, ali so sploh presegale človeški razum kakor božje skrivnosti, jih je gotovo moral Bog pisateljem v pravem pomenu razodeti, t. j. proizvesti v njih nove pojme; ako so pa bile resnice in reči pisatelju že znane, je zadostovalo, da jih je Bog po nadnaravnem vplivu priklical v spomin in dal vedeti, kaj je treba pisati; ako so pa bili pisateljem sicer neznane, pa so lehko o njih kje drugje izvedeli, je zadostovalo, da je Bog po nadnaravnem vplivanju nagnil pisatelje, naj o njih preiskujejo in razmišljujejo.

Navdihnjenje božje ne izključuje torej znanja, tudi ne dela in truda pisateljevega. Iz tega si razlagamo besede, katere čitamo v drugi Makabejski knjigi,[2]) po katerih sta Makabejski knjigi le okrajšani po drugi bolj obširni knjigi Jazona Cirenejskega. Da je sveti pisatelj tako priredil knjigi, se je moral mnogo truditi. „Nam samim pa, ki smo se lotili delo krajšati, ni bilo lehko delo, ampak smo prevzeli opravilo polno bedenja in potu.“ Sv. Lukež piše v sv. evangeliju:[3]) „Zdelo se je tudi meni prav, ki sem skrbno vse od začetka izprašal, po vrsti ti popisati, preljubi Teofil!“ Sv. Janez piše:[4]) „In kateri je videl, je pričeval in resnično je njegovo pričevanje.“

---

[1]) I. 1.
[2]) II. 27.
[3]) I. 3.
[4]) XIX. 35.

Nič torej ne dé, da so bile morda te resnice in reči pisatelju že znane, ali pa, da si jih je s trudom pridobil, samo, da po božjem čreznaravnem vplivanju pojmi vse resnice in reči, o katerih izključno mu je pisati. V sveti knjigi ne sme biti nobene misli, ki bi ne izhajala od Boga. Ako bi le ena sama misel bila, katero bi pisatelj iz svojega zapisal, bi se vsaj o tej ne moglo trditi, da je božja beseda.

Dalje! Treba, da Bog po čreznaravnem vplivanju pisatelju tudi voljo nagne, da se loti pisati kar mu je Bog razodel. Božji nagib se mora raztezati na vse posamezne misli. Ko bi le ena sama misel v knjigi bila zapisana proti volji božji ali brez volje božje, bi se cela knjiga ne mogla imenovati božja. To je samo ob sebi jasno in umevno! Splošni nagib božji, da naj n. pr. pisatelj piše o tem ali onem predmetu, ne zadostuje, da se knjiga more imenovati božja in Bog njen početnik.[1])

Temu nauku nikakor ne nasprotuje, kar čitamo o zunanjih priložnostih, o katerih so bile spisane sv. knjige, na pr., da so Rimljani prišli k sv. Marku in ga prosili, naj jim sestavi sv. evangelij po besedah sv. Petra, ali o pismu do Korinčanov, da so razmere same take bile, ki so sv. Pavla prisilile pisati itd., ker v nobenem slučaju ni izključeno božje, čreznaravno vplivanje. Rimljani so sicer prosili sv. Marka, naj jim spiše sv. evangelij, Bog pa ga je s svojo sv. milostjo nagnil, da je res spisal in sicer spisal takó, kakor je Bog hotel. Isto velja tudi o pismu sv. Pavla do Korinčanov itd.

Ta nauk je tako jasen, tako priprost in naraven, da se mu vidi, da je resničen! Zakaj odbiva posvetno razumništvo od sebe sv. pismo, si drugače razlagati ne moremo, kakor, da ne pozna nauka sv. katoliške Cerkve.

Zdaj pa nastane vprašanje o zunanji obliki, o jeziku, o besedah in besedilih, o podobah itd., v katerih se izražajo božje misli. Ali mora biti tudi zunanja oblika od Boga, da se mora knjiga imenovati božja in Bog njen početnik?

Glavna reč pri vsaki knjigi je vsebina; edino radi vsebine se knjiga piše. Vse drugo je postransko! Kdor je tedaj početnik vsebine, sme se imenovati početnika knjige. Druge postranske reči kakor jezik, zveza raznih stavkov itd. ne jemlje se niti v poštev. Tako sme n. pr. pisatelj imenovati knjigo, dasi na drug jezik prevedeno, svojo knjigo, ako so v prevodu vse misli vestno in natančno izražene. Kdor drugemu narekuje svoje misli, sme spis imenovati svojim delom, dasi bi bil pisec z drugimi besedami in besedili in v drugačni obliki misli izrazil.

Tako učijo sv. očetje tudi o sv. pismu! Vsebina je božja, oblika je človeška! Na ta način si razlagajo sv. očetje raznoličnost v besedah, besedilih in zvezah pri raznih sv. pisateljih. Kakor pri posvetnih pisateljih se nahaja tudi pri sv. pisateljih mnogo locizmov in drugih posebnosti, ki izvirajo iz nravi pisateljeve, njegove izobraženosti in iz okoliščin njegovega življenja. Sv. Jeronim graja pisma sv. Pavla radi mnogih nepravilnosti v

[1]) Božji nagib pa ne jemlje pisatelju proste volje, kakor je sploh milost božja človeku ne jemlje.

grškem jeziku. Ker je bil sv. Pavel iz Cilicije, se nahajajo v njegovih pismih tudi mnogi cilicizmi. O Izaiji proroku pravijo sv. očetje, da je njegov slog učen, ker je bil sam globoko izobražen; o proroku Jeremiji pa, da je njegov zlog priprost, ker ni bil izobražen.

To potrjuje tudi sv. pismo samo! V drugi Makabejski knjigi[1]) čitamo: „Jaz s tem sklenem povest. Če je dobra in zgodovini primerna, je to, kar tudi sam želim; če pa ni tako dobra, naj se mi izpregleda.“ Dalje imamo o svetih evangelijih veliko dogodkov, o katerih pripovedujejo vsi štirje evangelisti, toda vsak z drugimi besedami in besedili, vsak v drugačni zvezi. Ko bi oblika bila od Boga, bi v teh slučajih bila enaka!

Vse tedaj, karkoli spada k zunanji obliki t. j. jezik, razne besede, razna besedila, razne zveze, razne podobe in primere, vse to je lehko človeško delo, ker se pri vsem tem Bog sme imenovati početnika knjige.

Svoboda pisatelja - človeka v izraževanju božjih misli pa je imela tudi svoje meje. Ker so misli v tesni zvezi z besedami, in ker majhna izprememba v besedah lehko celo misel popolnoma izpremeni, je bilo treba, da je Bog tudi zunanjo obliko nadzoroval. Vsaka misel mora biti v sv. pismu točno, primerno in dostojno izražena, da imajo besede po svoji sestavi prav gotovo njen pomen. Ko bi besede po svoji zvezi ne izražale božje misli, bi sv. pismo bilo za človeštvo brez koristi in brez cene. Bog je moral torej tudi pri izbiranju besedi in pri konstrukciji pisatelja - človeka dejanski nadzorovati, da se ni morda krivo, božjim mislim neprimerno ali nedostojno izrazil. To nadzorovanje je bilo v tem, da je Bog po čreznaravnem vplivanju zabranil vse krive, neprimerne in nedostojne besede, besedila, konstrukcije, primere itd„ katere bi božjo misel netočno, neprimerno in nedostojno izražale. Tu pa tam je moral Bog tudi naravnost razodeti besede, besedila, primere, njih zvezo itd., ako je bilo potrebno za točen izraz božje misli.

Iz vsega tega sklepamo, da zunanja oblika sv. pisma ni vselej najboljša, najprimernejša in najlepša: „jaz s tem sklenem povest. Če je dobra in zgodovini primerna je to, kar tudi sam želim; če pa ni tako dobra, naj se mi izpregleda.“[2]) Kdor išče v sv. pismu popolne oblike, ni na pravi poti. En sam pogled na svete evangelije zadostuje, da spoznamo nepopolnost zunanje oblike sv. pisma. Kako okorne so včasih konstrukcije, kako okorna zveza raznih misli, kako stlačeno večkrat pripovedovanje raznih dogodkov! Koliko dogodkov je v kratkih besedah stlačenih na pr. v zadnjem poglavju sv. evangelija po sv. Marku! Kako lehko bi bil evangelist te misli obširneje povedal, jih lepše zvezal ter evangelij drugače končal! Tukaj se vidi človeška roka!

Radi tega opominjajo sv. očetje,[3]) naj v sv. pismu nikar ne iščemo zunanje oblike, ampak le vsebine. Oblika je lončena posoda, v kateri je shranjeno zlato. V tej priprosti posodi se lesketajo božje misli, božje večne ideje! Sleherna misel je tukaj božja misel. Tukaj ni nič človeškega,

---

[1]) XV. 38 itd.

[2]) II. Makab. XV. 38 itd.

[3]) S. Augustinus: de cons. Evang.

nič nizkega, vse božje in vzvišeno! Tukaj zremo v solnce božjega razuma, gledamo njegove večne načrte. Neskončen je božji razum, neskončne so misli in ideje njegove, ki se v sv. pismu zrcalijo. Bolj ko vanje gledamo in jih premišljujemo, lepše se nam kažejo, bolj nas mikajo, bolj nas povzdigujejo v nebeške višine, od koder izvirajo. Vse, kar je dobrega in pravega, vse, kar je lepega in vzvišenega, je v njih v najpopolniši meri zlito. Ko zapusti v časih človek posvetni hrup in se poda v celico sv. pisma in v njej premišljuje lepoto božjih misli, božjih idej, božjih načrtov, se mu zdi, da je že prenešen v nadzemeljski svet, kjer nehajo krivice in hudobije, kjer vladajo pravica, mir in veselje. Tukaj v sv. pismu je za človeka novi raj. Tukaj se nam kažejo stvari, kakršne bi morale biti po božjem namenu. Tukaj so naši vzori, ki po njih hrepenimo, za katerimi se trudimo.

Ni torej čuda, da so veliki pesniki, umetelniki in učenjaki zatekali se k sv. pismu, kakor k studencu misli in uzorov. V sv. pismu so iskali pred vsem vzvišenih misli, dasi niso zanemarjali oblike. Da bi jih Bog razsvetlil in bi prav spoznali božjo besedo, so prejemali celo sv. zakramente. Vedeli so, da pošilja Bog velike misli le v čista srca! S čistim srcem so jemali veliki pesniki pero v roko, s čistim srcem so se napravljali na delo umetelniki. Izkušali so vselej ustvariti kaj vzvišenega, nebeškega, za to so se ozirali vedno v besedo božjo. Njih imena izgovarjamo s častjo in spoštovanjem kakor sv. imena.

Kaj pa dandanes? Sv. pismo je pozabljeno! Zakaj? Glavni vzrok je, ker svet noče več poslušati nauka sv. katoliške cerkve. Kdor bi se res hotel prepričati, kaj je s svetim pismom, bi gotovo hitro drugače sodil, ker nauk sv. katoliške cerkve je sam o sebi priprost, naraven in jasen. Vidi se mu, da je resničen. Toda brezverski liberalni duh našega časa je preslepil sedanji svet, da je vrgel sv. pismo v kot. Z njim pa je zavrgel tudi vzore in na njih mesto postavil izkvarjeno naravo! Ker je pa liberalni duh izkušal prodreti s svojimi nazori na vsej črti človeškega življenja: v šoli, državi, v slovstvu, utemelnosti itd., se je zavrgla božja beseda na sploh v vseh strokah, z njo pa so se zavrgli vzori, ter se je na njih mesto postavila izkvarjena narava.

Poglejmo samo sedanje leposlovje in sedanjo umetelnost! Kakšen razloček med nekdaj in sedaj! Dandanes se gleda le na zunanjo obliko, bodi vsebina kakršna koli! Sedanje slovstvo in sedanja umetelnost je z redkimi častnimi izjemami na tleh! Valja se v pozemeljskih nižinah in nima moči, da bi se dvignila v nebeške višine. Tukaj je pravi vzrok, zakaj je zavladala med občinstvom apatija za leposlovje in umetelnost. Če kdo trdi, da je slovstvo in umetelnost dandanes sicer na visoki stopinji,[1]) a da je samo med občinstvom zavladala apatija, se ne ujema z resnico! Kako imej občinstvo čas in veselje z nizkim in podlim leposlovjem, z nizko in podlo umetelnostjo? Še poganski grški in latinski pisatelji in umetelniki so imeli več pravih in vzvišenih misli, več vzorov, kakor sedanji krščanski!

---

[1]) „Edinost“ 1897. štev. 123; glej „Dom in svet“ 1897. štev. 21.

Ker se je pa začelo naše slovensko slovstvo še le v novem času ter je zajemalo iz že izkvarjenih virov drugih narodov, je popolnoma naravno, da je zašlo v krivo strujo. Tudi naše slovstvo ne pozna božje besede! Prihuljeno je k tlom in nima moči, da bi se dvignilo k vzorom. Najboljši dokaz nam je „Zvon," ki se šteje za glasilo slovenskega razumništva. Pri tem listu so od nekdaj delovale izvrstne moči, toda moči nadahnjene z brezverskim, liberalnim duhom. Ti možje niso poznali pravih vzorov in jih niso mogli poznati, ker niso temeljito poznali krščanstva. Kako visoko nad nazori teh mož je krščanstvo!

Slovstveniki dandanes tožijo, da ni čitateljev in da slovstvo: „Zvon", „Slovanska knjižnica" itd. propada. Pesnik Aškerc pravi: „Pa samo ustvarjajoči genij in ljubezen do umetnosti in svobodomiselnih idej priganjata naše mlade poete k delu, apatija našega občinstva za lepo književnost gotovo ne."[1]) Mi pa odgovarjamo: Vrnimo se h krščanstvu, vrnimo se k božji besedi, ki se je na razne načine razodevala in oznanjevala človeškemu rodu, poslednjič pa se razodela v osebi Boga-Človeka Jezusa Kristusa in povzdignilo se bo leposlovje in umetelnost, apatija občinstva pa bo izginila!

Dr. A. Pavlica.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična študija.

(Sestavil A B.)

Peti pogovor.[2])

Darvinizem in paleontologija

Dan je potekal za dnevom, teden za tednom, a Vinka le ni bilo k Božidaru, tako da se je ta naposled jel bati, da zdravnika sploh več ne bo pogovarjat se o darvinizmu. Videla sta se pač večkrat, govorila o tem in onem, a o darvinizmu je molčal Vinko ko zid, profesor pa ga tudi ni maral opominjati, boječ se, da ne bi morda prijatelja žalil. Kar nenadoma pride zdravnik nekoč k Božidaru z željo, da bi šla skupaj na sprehod, kjer bi nadaljevala pogovore.

„Z največjim veseljem!" de profesor oveseljen, zraven pa pristavi oprezno, da bi zvedel nasprotnikovo stališče: „Mislil sem, da si že končal pogovore o darvinizmu?"

---

[1]) „Dom in svet" 1897. štev. 21 na zadnji platnici, kjer se po pravici obsoja struja „Zvonovih" pisateljev. Stvarni razlog, zakaj slovstvo propada in zakaj ni med občinstvom zanimanja za tako slovstvo, je pomanjkanje misli in vzorov! Sama lepa beseda ne zadostuje!

[2]) Nadaljevanje iz I. letnika. — Vendar je vsak pogovor stvarno samosvoja razprava, zato je umeven tudi njim, ki nimajo I. letnika.

„Nikar ne zbadaj! Težko je sleči starega človeka s sebe, težko je odpovedati se starim nazorom“, odgovori zdravnik. „Pogovor o darvinizmu kot takem zares končajva, ker sem se po dolgem premišljevanju in pazljivem poučevanju najrazličnejših dejstev do cela prepričal, da je samo ničevna, plitvega duha zadovoljujoča podmena darvinizem pa tudi druge teorije, ki hoté razložiti postanek in razvoj organizmnov iz golih fizikaličnih in kemičnih vzrokov. Koliko je dandanes znanstveno izobraženih mož, ki opazujejo prirodne prikazni in pojave le skozi prizmo poprej samovoljno sestavljenih in priljubljenih podmen, „vision directe des choses“ pa jim ostane vedno zakrita! Tak sem bil tudi jaz. Polagoma sem se nasrkal darvinističnih nazorov, ker so mi jih drugače vsega spoštovanja vredni učenjaki trobili kot dokazane, neovržne znanstvene resnice; poprijel sem se jih tem rajši, ker so se dejstva vsaj navidezno ujemala z mojimi predsodki. Zdaj še-le umevam, zakaj sloviti učenjaki, prvaki v prirodopisnih vedah, kakor Faraday, Maxwell, Mach i. dr. s toliko odločnostjo zahtevajo, naj se vendar že očisti znanstvo tuje navlake, naj se vendar iz „dejstvenega“ znanstva (Thatsachenwissenschaft) iztrebijo vse druge primesi, naj se odpravijo vse podmene, ki se ne ujemajo z resnico, naj se vendar začne poudarjati bistveni razloček med podmeno in dejstvom.

Darvinizem torej kot podmena, ki hoče vse stvarstvo po mehaničnih zakonih razložiti, nima znanstvene podlage, materijalizem v bijologičnih vedah je povsem nemogoč, saj so mu celo v kemiji z velikim uspehom začeli izpodmikati tla!“[1])

„Veseli me, Vinko, da si prišel do tega spoznanja! Zdaj se bova že mnogo lažje pogovarjala o drugih, sem spadajočih vprašanjih.“

„Jaz še vedno vzdržujem trditev, in si jo upam tudi dokazati, da se je vse organično življenje vsled delovanja notranjega življenskega principa polagoma razvijalo iz najnižjih in nižjih oblik v „višje in najvišje“.

„Quod est demonstrandum.“

„Takoj, takoj! Le brž se opravi, ko prideva na plano, pričnem z dokazovanjem!“

Iz mesta prišedši je govoril Vinko svojemu prijatelju približno tako-le:

„Zelo važen dokaz za mojo trditev je skoro vsa paleontologija ali veda o okameninah.

Okamenine so bile znane že v starem veku.[2]) Kakor povsod, bili so pred vsem verski predsodki krivi, da si niso znali sicer nenavadno bistroumni in prosvetljeni Grki prav tolmačiti okamenin. Nekateri modroslovci (med njimi celo Aristotel) so mislili postanek okamenin tako, da so se bogovi poprej vadili oblikovati mrtvo kamenje, predno so se lotili stvarjati žive organizme. Pisatelj Filostrat je skušal z okameninami podkrepiti bajko, da so nekdaj na zemlji res bivali velikani. Pripoveduje nam o mnogih veli-

---

[1]) Glej v tej štev. drobtinico „Atomizem.“

[2]) Ta zgodovinska črtica je posneta iz knjige: Dr. Melchior Neumayer, Erdgeschichte, I. Band. Leipzig 1886.

kanskih okostjih (celo 22 komolcev dolgih) in méni — kakor je razsodilo delfsko preročišče —, da so omenjene kosti ostanki onih gigantov, ki so žalostno poginili v boju z bogovi. Za časa prvih cesarjev v Rimu so začeli omikanci slutiti pravo o okameninah. Prvi jih je začel zbirati Avgust po vseh pokrajinah svojega cesarstva. Svetonij nam poroča, da je imel Avgust v svoji pristavi na otoku Capri neizmerno velika okostja velikanskih povodnih in pozemskih živali, zraven pa pristavlja, da je smatralo preprosto ljudstvo omenjene okamenine za ogrodja mitologičnih velikanov in orožja junakov.

Isto mnenje o okameninah je vladalo tudi v prvi polovici srednjega veka, v dobi neomejenega gospostva mladega krščanstva. Velika množina tedanjih učenjakov in vsa ljudska masa je častila v okameninah ostanke svetnikov, zlasti dolgi sv. Krištof je bil posebno priljubljen in pripraven predmet, kateremu so z mirno vestjo pripisovali tudi največja ogrodja. Sploh so uživale okamenine izredno češčenje, obešali so jih v cerkvah in vzidovali nad cerkvenimi vrati.[1]) Nekateri učenjaki - skeptiki pa so si pod vplivom arabske filozofije živalske in rastlinske ostanke povsem drugače razlagali. Neka neumljiva „aura seminalis“ ali „vis plastica“ je imela posebno lastnost, da je napravljala iz organske tvarine živali in rastline, če je pa nevedé popadla rudnine, nastale so iz njih živalim in rastlinam podobne tvorbe, kakršne vidimo v okameninah.

Le malo mož je ostalo vsaj približno na pravi poti, le malo mož je videlo v okameninah ostanke rastlin in živali, ki so res nekdaj živele. Postanek okamenin pa so si večinoma (od Leonarda da Vinci in Alessandra Allessandri počenši) kaj preprosto razlagali z bajko o vesoljnem potopu; ostanki povodnih in pozemskih organizmov, ki so jih našli večkrat celo na visokih gorah, so jim bili neovržne priče za svetopisemski diluvij. Tega predsodka se ni mogel iznebiti niti slavni Scheuchzer, ki si je pridobil mnogo zaslug za znanstvo s svojim preiskovanjem Alp. Na podlagi okamenin je dokazoval dvomljivcem, da je res bil vesoljni potop, kakor pripoveduje sv. pismo; v svoji knjigi „Physica sacra“ je objavil precej natančno sliko velikega močerada (salamandra gigantea Cuvier), ki pa je bil po njega mnenju ostanek predpotopnega otroka. Nad sliko je dal natisniti genljivopoučne stihe:

„Betrübtes Beingerüst von einem alten Sünder,
Erweiche Stein und Herz der neuen Bosheitkinder!“

V začetku osemnajstega stoletja je preiskoval član francoske akademije velikost naših prednikov in s pomočjo okamenin dognal, da je bil Adam približno 40 *m* visok, Eva pa poldrugi meter manjša! Prvi, ki se je uprl tem diluvijalnim teorijam, je bil Fracastoro. V okameninah je namreč mož videl ostanke živali, živečih v morski vodi. Ker pa se je takrat mislilo, da je za časa vesoljnega potopa sladka voda poplavila zemljo, niso mogle

[1]) V Crngróbu pri Škoji Loki visi v cerkvi veliko mamutovo rebro, o katerem misli ljudstvo, da je kost „ajdovske deklice“.

morske živali zapustiti ostankov na visokih gorah, okamenine so morale torej nastati neodvisno od potopa. Toda njegovo mnenje ni moglo najti odmeva . . .

Do tedaj so poznali samo take okamenine, ki so jih slučajno našli v votlinah ali katere je spravila na površje kaka naravna sila, voda ali potres. V drugi polovici osemnajstega stoletja pa so začeli votline znanstveno raziskavati in razkopavati. Nastalo je mnogo monografij o izkopaninah živalskih in rastlinskih ostankov, katere je Cuvier (1769—1832) zbral in s svojimi raziski pomnožene porabil za temelj novi vednostni stroki, paleontologiji. Občudovati nam je moža, s kako malim gradivom (poznal je samo okoli 160 izumrlih živalskih vrst) je kar ustvaril novo vedo v svoji knjigi „Recherches sur les ossements fossiles“. Nenavadno obsežno in temeljito znanje prirodoslovja in bistro oko sta mu pomagala premagati vse težkoče in ovire. S pomočjo zakona soodnosnosti organov, ki ga je sam zasledil, se mu je posrečilo rekonstruirati živali iz kakega neznatnega ostanka. Ako je našel samo zob popolnoma nepoznane živali, je najprej določil, je-li bila dotična žival mesojeda ali se je hranila z rastlinami. Iz tega je po analogiji še zdaj živečih živali sklepal na prebavila, na obliko udov, glave i. t. d. Kasnejše izkopanine so večkrat sijajno potrdile njegove slutnje. Toda ker se ni mogel otresti predsodkov o vrstni stanovitnosti in neizpremenljivosti, je tolmačil okamenine povsem napačno. Opazil je, da hrani vsak zemeljski sklad posebne, za isti sklad značilne živalske in rastlinske ostanke. Iz tega je sklepal, da je doživela zemlja več stvaritvenih dob, katerih vsaka je imela svoje posebno živalstvo in rastlinstvo. Koncem vsake dobe so se po njegovem mnenju pojavili veliki prevrati, ki so vse tedanje življenje uničili in zakopali. Ko so se zdivjane zemeljske sile zopet umirile, ustvaril je Bog novo favno in novo floro; vsaka kasnejša je bila popolnejša od prejšnje, dokler ni prišlo do zdanjega dovršenega stvarstva, ki je za človekov nastop primerno in dostojno.

S to razlago ni bil skoro nihče zadovoljen. Vernim naravoslovcem Linne-jeve šole ni šlo nikakor v glavo, čemu je treba podmene o večkratni novi stvaritvi vedno menjajočega se organičnega sveta, ko se vendar tako brezmiselno igranje ne strinja z božjo modrostjo. Po njih mnenju zadošča vesoljni potop popolnoma, da razumemo tvoritev zemeljskih skladov in v njih se nahajajočih okamenin. Tudi takrat malobrojni pristaši descendenčne teorije, Lamarckovi učenci, se niso mogli sprijazniti s Cuvier-jevimi nazori.

Medtem se je začelo daniti. Werner in njegova učenca Buch in Humboldt, so pripravili trdno podlago novi dobi, ki se je pričela z Lyello-vim nastopom l. 1830. za geologijo in paleontologijo. Charles Lyell je v svojem delu „Principles of Geology“ pobil Cuvier-jevo podmeno o velikanskih katastrofah in uveljavil svoje mnenje, da za tvoritev zemeljskih skladov ni bilo treba nenavadnih prekucij in prevratov na zemeljskem površju, ampak da si ono tvoritev lahko razlagamo z vidnimi naravnimi silami, ki še dandanes preobrazujejo zemeljsko lice. Novejša geologija si je popolnoma prisvojila Lyellove nazore in razlaga postanek trdnega zemeljskega površja ob kratkem tako-le:

Sčasoma se je zemlja, ki je bila najprej v ognjeno-plinastem, kasneje v ognjeno-tekočem stanju, tako ohladila, da se je napravila na nje površju trdna skorja. Ne samo izžarivanje toplote je provzročilo ohlajevanje, ampak tudi vodeni pari, ki so se v primerni oddalji od vroče zemlje zgoščevali in kot dež padali proti nji po zakonu privlačnosti. Na njo seveda niso izprva padali, ker so se že poprej izpreminjali v pare zaradi silne toplote. Zemlja se je torej vsled izžarivanja toplote in padavin ohlajala in zgoščevala, trda skorja se je debelila. Brez dvoma je ognjena tekočina še večkrat predrla primeroma tanko skorjo in se po nji razlila, kar še dandanes opažamo na takozvanih izpremenljivih zvezdah. Vsled zgoščevanja in ohlajanja se je ognjeno-tekoče jedro krčilo, a ker ni mogel nastati prazen prostor med jedrom in lupino, morala se je skorja gubati, kakor se n. pr. jabolko guba, kadar se suši. Tako so nastala na zemeljskem površju prvotna gorovja. Bolj ko se je zemlja ohlajevala, tembolj se je debelila skorja, tembolj so se višale gore.

Kmalu za tem se je pridružila tem silam nova, ki ni nič manj pospeševala zemeljskega razvoja. Ko se je zemlja tako ohladila, da je začel dež nanjo padati, ne da bi kapljice že poprej izpuhtevale radi vročine, je pričel vodni obtok svoje raztapljajoče in razdirajoče delo. Z gora je odnašala voda odtrgane kose in kosce pragorja v doline in morja, kjer so se sesedali in tvorili sesedine (Sedimente). Te prvotne sesedine, nastale iz peska, blata, grezi itd., so polagoma dobivale drugo lice. V vodi je bilo namreč raztopljenih najrazličnejših spojin, ki so tvorile v sesedinah padavine (Niederschläge) in jih kemično izpreminjale. Tudi velika toplota od spodaj in pa silni tlak gorenjih plasti sta izdatno izpreminjala zlog prvotnih, najnižjih sesedin. Tako se je godilo z granitom, ki je skoro povsem izgubil svoj prvotni zlog.

Ker se je zemlja neprenehoma krčila, kakor se še dandanes krči, nastalo je mnogo votlin in razpoklin v zemeljski skorji, v katere so se gorenje plasti sesedale, kadar jih je voda izpodjedla (potresi). Samo ob sebi je umevno, da je morala suha zemlja polagoma, a neprestano izpreminjati svoje lice. Kjer je bila nekdaj celina, morda celo visoke gore, nastalo je polagoma morje, ker se je dotični del usedel; obratno je po drugih krajih morje odteklo in se pokazala kopnina. Tako pogrezanje in vzdigovanje opazujemo lehko še dandanes na skandinavskem in apeninskem polotoku.

Geologi so poskušali tudi določiti, koliko časa je potrebovala zemlja, da se je ohladila do zdanjega stanja. Rezultati učenjakov, ki so na najrazličnejše načine reševali to vprašanje, se precej ujemajo. Thomson in Bischof sta granitno kroglo tako razgrela, da bi se pri isti toplini raztopile vse rudnine. Iz ohlajevanja one krogle sta učenjaka preračunila, da je poteklo 98 milijonov let od ognjeno-tekočega stanja naše zemlje do današnje dobe. Braun se je oziral na izžarivanje toplote, upošteval vse fizikalične okolnosti, ki vplivajo na izžarivanje naše zemlje, in določil 90 milijonov let. Iz teh računov lahko sklepamo, da je poteklo kakih 100 milijonov let, odkar se je začela tvoriti trda skorja na zemlji. Ker se je pa morala zemeljska površina shladiti na najmanj 50°C, da so mogla na nji bivati organična bitja, preostane nam približno 30 milijonov let za dobo, odkar biva na zemlji organično

življenje. To število let nam tudi popolnoma zadošča za dobo, ki jo zahteva descendenčna teorija za razvoj najnižjih organizmov do današnjega stanja. Ni se nam treba sklicevati na bilijone in tisoče milijonov let, ki so jih nekateri učenjaki izračunali po kaj nezanesljivih časomerih. Nekateri so iz globokih dolin, ki so baje nastale vsled izpiranja in odnašanja vode, hoteli določiti starost zemeljskih skladov. Drugi so računili po naplavih, ki jih še zdaj tvorijo reke, jezera in morja, koliko časa je moralo poteči, da se je napravila ta ali ona sesedina. Dobili so velikanska števila, toda novejša geologija je popustila bilijone let, ker se ne dá dokazati, da je voda vsako stoletje ali tisočletje enako visoko plast naplavila ali da je enakomerno izpirala in dolbla svojo strugo, ko vendar vidimo, da se vršé v tem oziru najrazličnejše nepravilnosti.

Toliko za vvod paleontologičnemu dokazu! Da se bova bolje umevala prinesel sem s seboj obrazec zemeljskih dob in tvorb, obris rastlinskega in živalskega rodovnika pa si boš po mojih besedah kaj lehko v mislih očrtal.

Dobe	Tvorbe	Podnebje	Prevladujejo:
Kvaternarna	Alluvij	Mrzlo, (potop)	Človek in kulturno drevje
	Diluvij		
Tercijarna	Pliocen	Tvoritev pasov Zelo vroče	Sesavci in listnato drevje
	Miocen		
	Eocen		
Sekundarna	Kreda	Nebo se vedri	Plazivci in storžnjaki
	Jura		
	Trias		
Primarna	Perm	Vlažno-toplo otočno podnebje Zrak nasičen z vodenimi hlapi	Ribe in praproti
	Karbon		
	Devon		
Primordijalna	Silur	Iz pramorja se vzdigujejo prvi otoki Kalno, toplo pramorje	Brezvretenčarji in haluge
	Kamber		
	Lavrent		

Vulkanskih tvorb, t. j. onih, ki so nastale naravnost pod vplivom ognjenotekočega jedra naše zemlje, nisem niti označil, ker takrat še ni moglo bivati življenje na zemlji; torej te tvorbe nimajo za najin namen nikakoršnega zmisla. Pričel sem z neptunskimi tvorbami, t. j. onimi, ki jih je tvorila voda; v njih so nam ohranjeni ostanki organizmov. Kakor vidiš, razdelili so geologi in paleontologi vse sesedine v pet večjih razdelkov, kojim so nadeli imena d o b e, dobe so razdelili v t v o r b e. Ta razdelitev ni poljubna, ampak se opira ne samo na različni zlog posameznih plasti in na njih posebni rudninoslovni značaj, temveč v prvi vrsti na okamenine, ki so v vsaki plasti splošno drugačne in samo za njo značilne. One značilne okamenine, ostanki organičnega življenja, se imenujejo v o d i l n e o k a m e n i n e (Leitfossilien), ker po njih določajo paleontologi značaj in starost posameznih tvorb.

Jasno je samo ob sebi, da so najnižje plasti najstarejše. Ker se pa skoro nikjer ne nahajajo vsi zemeljski skladi drug vrh drugega, ker je zlog istodobnih skladov včasih zelo različen, včasih pa so si plasti najrazličnejše starosti, kar se tiče zloga in kakovosti kamenja, popolnoma enake, zato so okamenine največjega pomena za določevanje starosti plastem in skladom. Čim nižjih organizmov okamenine hrani v sebi ta ali ona plast, tem starejša je. Vodilne okamenine bi se dale primerjati kazalcem ure, brez njih ne bi mogli določiti, v katero tvorbo ali dobo spada ta ali ona plast.

Prva doba se zove p r i m o r d i j a l n a ali a r h o z o i č n a (ἀρχαῖος prvoten, ζῶον živo bitje), nekdaj so jo imenovali tudi azoično, meneč, da ni življenskih ostankov v nji. Približno tako so debele nje tri tvorbe kakor vse druge plasti skupaj. Z veliko gotovostjo torej lahko sklepamo, da je tvoritev plasti primordijalne dobe najdalje trajala. Sodeč po tem, da nahajamo že v kamberski, zlasti pa v silurni tvorbi ostanke tako bujnega rastlinskega in živalskega življenja, si moramo misliti, da je že tudi za časa l a v r e n t i n s k e tvorbe organično življenje mnogovrstno procvitalo. Umevno je, da se ni moglo ohraniti dosti ostankov tedanjih organizmov, ki so bili samo beljakovinaste kepice, gole stanice brez trdnega ogrodja in oklepa. Vendar eno okamenino imamo iz lavrentinske tvorbe, ki brez dvoma izvira od živalice, nazvane „eozoon canadense“, ker so dobili ono tvorbo ob reki sv. Lavrencija v Kanadi (po ti reki ima tudi tvorba ime). Težko je določiti organični značaj one okamenine, ker so se pod silnim pritiskom gorenjih plasti hišice te živalice potrle, a vendar se še vidi na njih nekaj zloga, podobnega hišicam zdanjih foraminifer (n. pr. beneški kolač) iz rodu praživali. Za časa lavrentinske tvorbe se je življenje mnogovrstno razvijalo, ker so bili mnogo ugodnejši pogoji za življenje gledé svetlobe, vlage, ogljikove kisline i. t. d. nego zdaj; takrat se je moralo razcepiti skupno deblo vseh organizmov v dve glavni veji, v živalstvo in rastlinstvo.

V k a m b e r s k i t v o r b i (ime po pogorju v Wales-u, kjer so nekdaj bivali Kambri) se nahaja sicer malo okamenin, toda te nam kažejo najrazličnejšo mnogovrstnost. Razun vretenčarjev so zastopani vsi rodovi živalstva, izmed rastlin pa haluge (morske alge), ki so tvorile velike gozdove pod morsko gladino, kakor še dandanes (prim. sargaso-morje). Ker nastopijo

že v nastopni (silurni) tvorbi ribe, torej vretenčarji, misliti si moramo, da se je že za časa kamberske tvorbe polagoma izvršil prehod iz pračrvov v živali, zdanjim plaščarjem podobne, iz teh v žilosrdke ali brezčrepinjce, najnižji razred vretenčarjev. Kambersko tvorbo torej bi smeli imenovati s Haeckel-jem dobo halug in brezčrepinjcev.

V silurni tvorbi (ime po Silurih, keltskem rodu, ki so bivali v današnjem Wales-u in se Rimljanom vztrajno upirali) pa se že nahajajo, kakor sem omenil, ostanki rib hrustnic t. j. takih, pri katerih sestoji ogrodje iz hrustanca, ne še iz kosti. V silurni tvorbi torej so zastopani vsi živalski rodovi.

V primordijalni dobi so živeli organizmi izključno v vodi, kar nam jasno kažejo njih okamenine. V primarni ali paleozoični (παλαιὸς starodaven) pa nahajamo prve ostanke na kopnem živečih organizmov. Izmed rastlin nastopijo že v devonu (po angleški grofiji Devonshire) različni mahovi, lišaji, glivice in praproti, ki so se zlasti v karbonu močno razvili in dali ti tvorbi po ostankih (premogu) ime. Iz živalstva omenim naj samo škorpijone, stonoge, žuželke in pozemske polže, ki so ostavili sledove v tvorbah primarne dobe. Tvorba perm (po ruskem mestu Perm) ali dijas (dvojnata tvorba) ne hrani v sebi drugih, za najino vprašanje važnih okamenin, izvzemši dvoživke, celo nekaj plazivcev (proterosaurus), ki pa še močno spominjajo, kar se tiče njih ogrodja, dvoživkam lastnih svojstev. Vendar so ribe v ti dobi zastopane v tolikem številu, da prevladujejo vse druge vretenčarje, zato imenujemo primarno dobo tudi dobo rib in praprotovih gozdov.

V sekundarni dobi, ki se imenuje tudi mezozoična (μέσος srednji), nastopijo poleg tajnocvetk (kryptogamae) tudi prve vidnocvetke (phanerogamae) in sicer palme in storžnjaki. Poznamo tudi nekaj enokaličnic, celo dvokaličnic iz one dobe. Izmed živalstva mi je omeniti, da se nahajajo v trijadi (trias, trojnata tvorba) poleg rib hrustnic tudi kostnice, takrat so živeli tudi velikanski krkoni (Lurche). V tvorbi jura (po gorovju Jura) so odkrili ostanke ptičev in prvega sesavca (vrečarja). Vendar se imenuje sekundarna doba doba plazivcev, ker daje njih mnogoštevilnost in različnost tvorbam sekundarne dobe njih značaj. Poleg plazivcev, ki so jako podobni današnjim želvam, gaščericam in krokodilom, mrgolelo je v ti dobi najrazličnejših plazivcev s čudovitimi, zmajem podobnimi oblikami. Omenim samo leteče guščarje (pterosauria) in gorostasne pozemske zmaje (dinosauira) ki se nahajajo samo v mesozozoični dobi.

Četrta doba se imenuje tercijarna ali cenozoična (καινός nov) ker so živele v ti dobi rastline in živali, ki se močno približujejo oblikam novejšega, kvaternarnega živalstva in rastlinstva (Eocen, ἕως zor novih organizmov; miocen in pliocen, μεῖον, πλεῖον, sta tvorbi manj ali bolj novih organizmov). Mogočno so se razvile eno- in dvokaličnice, zlasti listnato drevje je obilno zastopano. Izmed živali prevladujejo sesavci, v ti dobi nastopijo že vsi redi današnjih sesavcev. V tercijarni dobi se je polagoma razvil tudi človek iz praopic. Gotovo mi boš ugovarjal, toda za dokaz tercijarnega

človeka se nočem sklicevati na različne ostanke človeških črepinj, o katerih se še niso zedinila mnenja učenjakov, tudi veleznameniti fragment človeške črepinje iz Neanderthal-a izpustim, ampak omenim samo one, gotovo umetno obtolčene kresilnike, ki jih je odkril abbé Burgeois v podmiocenskem sladkovodnem vapnencu pri Pont Levoy (Loir-et-Cher) in pa Ribeiro v portugalskih tercijarnih plasteh. Dasi so oni kresilniki res prav neokretno sklesani, vendar se ne dá tajiti, da imajo podobo najprimitivnejšega orožja ali orodja.

Peta in zadnja doba zemeljnega razvoja, v kateri živimo tudi mi, se zove kvaternarna ali antropozoična. Človekova se imenuje zato, ker si je človek v ti dobi pridobil prvenstvo nad vsemi drugimi organizmi. Živalstvo in rastlinstvo najnižje plasti te dobe se skoro nič ne loči od rastlin in živali, ki jih vidimo še dandanes. Vendar ne povse, ker nam dandanes manjka mnogo rastlin in živali, ki so takrat živele. V prvi vrsti pogrešamo onih velikih sesavcev (mamutov, slonov, medvedov), ki se izdatno razlikujejo od zdanjih sorodnikov. Tudi krajevna razdelitev živali in rastlin se je v ti dobi mnogo izpremenila. V najnižjih plasteh kvaternarne dobe dobivamo v naših krajih t. j. v toplomernem pasu, ostanke organizmov, ki dandanes uspevajo samo v vročem tropičnem podnebju, v kasnejših plasteh pa živali in rastline, ki živé zdaj samo v mrzlem, arktičnem pasu ali pa na visokih gorah. Na podlagi teh dejstev, pa tudi drugih (blodne ali eratske skale, zglajene in zbrušene pečine i. t. d.) so prišli geologi do zaključka, da se je morala za časa diluvija (potopa, ker so si poprej mislili, da je ta tvorba nastala vsled potopa) zemlja tako ohladiti, da je debel led pokrival večino zdanjega zmernega pasa. Ko je nastopila ona ledena doba, morale so se živali, gorkejšega podnebja navajene, proti vročemu pasu pomakniti, kar jih ni poginilo. Nasprotno so se priselile v ledeni dobi v naše kraje živali, ki sicer živé na mrzlem severu; a ko je mraz ponehal, umaknile so se nazaj proti tečajniku ali pa so se naselile po visokih gorah, pokritih z večnim snegom in ledom. Da je pa tudi človek živel z mamutom, pričajo nam precej natančne, dasi okorne slike omenjene živali, katere je človek kaj preprosto začrtal na različne kosti, zlasti pa na velike zobe mamuta samega. Te slike nam predstavljajo žival ravno tako, kakršnih se je že več izkopalo, popolnoma ohranjenih z mesom in dlako, zmrzlih v sibirskem blatu.

Iz tega kratkega obrisa paleontologičnih dejstev je razviden dokaz za resničnost descendenčne teorije. Ta pravi, da so se vsi organizmi razvijali in razvili od najnižjih do višjih in najvišjih in sicer polagoma. Paleontologija nam jasno priča, da so najprej nastopili najnižji organizmi, kasneje še-le višji, in sicer so najprej nastopili najnižji rodovi, kasneje višji, v posameznih rodovih najprej najnižji razredi, kasneje višji, v posameznih razredih najprej najnižji redi, kasneje višji. V lavrentinski tvorbi so odkrili prvo pražival (eozoon canadense), iz kamberske tvorbe poznamo najnižje zastopnike vseh živalskih rodov, izvzemši vretenčarje, ki se prikažejo še-le v silurju v najnižjih oblikah kot ribe hrustnice, kasneje v mezozoični dobi nastopijo kostnice. Oglejva si sesavce! Prva okamenina sesavcev je v juri ostanek vrečarja, torej nizkega

reda sesavcev, za njim še-le dobivamo okamenine višjih sesavcev. Razvoj višjih organizmov iz nižjih je očividen.

Da se je pa ta razvoj vršil polagoma, je ravno tako razvidno iz naslednjih razlogov. Kvaternarne plasti znašajo skupno 0·5 % vseh neptunskih tvorb, katerih debelost ali mogočnost se ceni na 12.000—40.000 *m*. Ker je pa preteklo nedvomno ne samo šest tisoč let, ampak najmanj 100.000, odkar živi človek kot tak na zemlji (to nam spričujejo ostanki človekovi iz početka kvaternarne dobe, ko je še živel skupaj z mamutom), koliko neizmerno dolgo so morale trajati druge dobe, v katerih znaša debelost plasti za tercijarno dobo 2·3 %, za sekundarno 11·5 %, za primarno 31·1 %, za primordijalno celo 53·6 %! Paleontologija nam torej jasno dokazuje, da se je razvoj iz nižjih organizmov v višje vršil polagoma, da je ona doba tem dalje trajala, čim važnejše izpremembe so se izvršile v razvoju organizmov. Primordijalna doba je najdalje trajala, zakaj v nji so nastali prvotni organizmi, ki so se polagoma razcepili v rastline in živali, v primordijalni dobi so se ločile živali v rodove in v skoro vse razrede, ki jih imamo še dandanes. Za te važne izpremembe pa je bilo v primordijalni dobi časa dovolj, debelost njenih plasti znaša povprečno več nego polovico vseh neptunskih tvorb; primordijalna doba je morala trajati okoli 15 milijonov let, ako so vse neptunske tvorbe stare 30 milijonov let.

Dasi se paleontologična dejstva, kar nam jih je znanih ujemajo z nauki descendenčne teorije, tako, da je smatrati vso paleontologijo prav za prav za velik, neopovržen dokaz descendenčne teorije, vendar Ti moram pojasniti in razložiti nekaj težkoč, ki navidezno nasprotujejo soglasju.

Ako so se organizmi res tako razvijali, kakor uči descendenčna teorija, potem bi morali imeti v zemeljskih sesedinah okamenine brezštevilnih prehodnih oblik, dobiti bi morali n. pr. ostanke živali, ki so še pravim črvom podobne, a v sledečih gorenjih plasteh bi morali najti take oblike, ki nam kažejo polagoma prehod v vretenčarje. Toda — priznati moram — takih oblik še niso mogli odkriti. Vendar se ta pomanjkljivost ne sme in ne more rabiti kot orožje proti descendenčni teoriji. Najprej nam je pomisliti, da se je le neznaten del nekdanjih organizmov ohranil, ker se le v izrednih slučajih pripeti, da okameni organizem in se tako ohrani. Organizem pogine navadno na vrhu in zgnije, celó okostje in drugi trši deli njegovi sprhné, ako jih brž ne zasuje debela, zraku neprodirna plast. Poleg tega moramo uvaževati dejstvo, ki sem ga že omenil, da nižje živalske in rastlinske oblike obstojé večinoma iz mehkih delov, ki se nikakor ne dajo ohraniti. Ako vidimo, da imajo dandanes celo nekatere praživali trdne vapnenčaste ali kremenaste hišice, školjke svoje lupine, členarji trdne rožene ali vapnenčasto oklepe, ko jih vendar prištevamo nižjim živalim, ne smemo si misliti, da so jih imeli že od prvega početka, ampak da so si jih tekom tisoč in milijonov let pridobili v boju za obstanek.

Drugič si ne smemo napačno tolmačiti dejstva, da nastopijo nekatere oblike kar nenadoma, neposredno, ne da bi nam bilo mogoče dokazati njih

prednike v nižjih tvorbah. Vemo namreč, da se je eden in isti del zemlje lahko večkrat nad vodo vzdignil in potem zopet pod vodo pogreznil. Dokler je bil nad vodo, niso mogli organizmi zapustiti nikakega sledu na dotičnem mestu, ker na kopnem se ne delajo sesedine; a ko se je črez kdo ve koliko tisočletij pogreznil pod vodo, napredovalo je med tem organično življenje tako, da nam večkrat ni mogoče dognati nikakoršne zveze med okameninami nove in prejšnje plasti. To vzdigovanje in pogrezanje je krivo, da se nam ni ohranilo toliko prehodnih oblik, kolikor bi jih pričakovali na podlagi descendenčne teorije, to je tudi vzrok, da so posamezne tvorbe med seboj precej različne in strogo ločene druga od druge.

Vrh vsega tega pa ne smemo pozabiti, kako nepopolno je še naše paleontologično znanje, kako bore malo okamenin še poznamo, kako malo krajev se je dozdaj znanstveno preiskalo v geologičnem in paleontologičnem oziru! In ako bi poznali prav vse okamenine, kar jih hranijo vse sesedine cele zemlje, poznali bi samo neznaten del nekdanjega živalstva in rastlinstva.

Vendar pa ta nedostatnost in nepomanjkljivost za descendenčno teorijo važnih oblik ni tolika, kakor bi kdo mislil. Našli so že precej ostankov živali, ki vežejo posamezne razrede, rede, družine, plemena in vrste med seboj kot prave prehodne oblike. Archaeopteryx lithographica, ki so jo našli v skrilju pri Sohlenhofen-u, je sicer ptič, toda dolgi rep, zobati kljun, oblika vretencev in sestava medenice (Becken) močno spominja ustroja, kakoršnega kažejo plazivci. Iz razreda plazivcev poznamo nekaj fosilnih oblik, ki vežejo posamezne razrede med seboj (pterodactylus), drugi kažejo prehod v zdaj živeče plazivce. Labyrinthodonta, močeradom podobne dvoživke, ki nastopijo že v začetku karbona, imajo še mnogo ribjih znakov na sebi, koščene ščite na prsih in hrustančaso ogrodje, prav kakor ribe, od katerih so se odcepile. V južni Franciji so odkopali črepinje polopic, katerih zobovje je zelo podobno zobovju nekdanjih kopitarjev in zdanjih polopic, kar nedvoumno kaže skupni izvor obeh redov. Istotako pričajo okamenine strahovite živali, nazvane dinoceras, da so bili kopitarji in zveri nekdaj mnogo bližje v morfologičnem oziru nego zdaj, zakaj dinoceras združuje v sebi znake petprstnih kopitarjev, kar se tiče nog, rogovi so podobni rogovom parkljarjev, v zobovju pa je podoben zverem.

Imamo pa še vašnejše dokaze, da se je razvoj tako vršil, kakor uči descendenčna teorija. Kopitarji in parkljarji so si med seboj tako podobni, da se je takoj od prvega početka sklepalo z vso gotovostjo na skupni izvor obeh redov. Misliti si moramo, da so imeli skupni predniki parkljarjev in kopitarjev po pet prstov na nogah, ker je petprstni ali pentodaktilni sestav splošen. Oba reda sta se začela razlikovati s tem, da so stopali kopitarji na en (srednji) prst, parkljarji pa na dva v sredi. Umljivo je, da so se rabljeni prsti ojačevali in krepili, nerabljeni pa polagoma krčili in ginili. Na podlagi tega deduktivnega premišljevanja moramo sklepati, da so imeli n. pr. predniki našega konja najprej po pet enakih prstov na nogah, kasneje se je srednji prst krepkeje razvil, ostali štirje pa zakrnili, najprej seveda prsta na straneh,

ker druga dva sta še včasih rabila. A ker se je srednji prst neprestano razvijal in v dolgosti in krepkosti presegel tudi ta dva, morala sta se vsled nerabljenja zakrniti in polagoma izginiti.

Preiskovanja Rütimeyer-ja, Kovalevskega in Marsh-a, ki so se mnogo pečali s tem vprašanjem, so potrdila, kar se je poprej samo deduktivno dognalo. Za našega konja se je posrečilo sestaviti kar cel rodovnik. V spodnjem eocenu so dobili okamenino konja (orohippus) s štirimi prsti, toda eden se je že zakrnil; v miocenu je živel anchiterium, konj s tremi prsti, v pliocenu pa so dobili ostanke konja, nazvanega hipparion, ki ima tri prste, srednji je krepak, stranska pa neznatna. Kvaternarni (naš) konj ima samo še en prst, ki ga imenujemo kopito; le včasih se pripeti, da ima komaj znatne ostanke drugega ali tretjega prsta, kar se dá samo s pomočjo atavizma razložiti.

Iz vsega tega sledi, da so se vsi organizmi res tako razvijali, kakor uči descendenčna teorija. Rodovnik živalstva in rastlinstva je podoben velikanskemu drevesu, zasajenemu globoko v zemljo, čegar zelene mladike — zdanje rastlinske in živalske vrste — molé nad površje. Korenike in deblo tega drevesa se nam, žal, niso ohranile celotno, a tem lažje zasledujemo veje in vejice (rodove, razrede i. t. d.), ki so pognale iz debla. Dozdaj se nam je posrečilo sestaviti rodovnike le za malo vrst in še te samo za novejšo dobo, a paleontologija, zoologija, botanika, primerjalna anatomija in druge stroke se povspnó brezdvomno do one stopinje popolnosti, da nam podajo popolnoma nepretrgane rodovnike vsaj za važnejše vrste, da nam stalno določijo vse prednike, po katerih se je vrsta razvijala od monere do današnje oblike, s kratka, upajmo, da bomo poznali za posamične vrste njih rodovno zgodovino (phylogenesis)!

Sicer nam pa, kakor sem že poudarjal, paleontologična dejstva že zdaj popolnoma zadoščajo kot neomajen dokaz za resničnost descendenčne teorije, kot glavni in najvažnejši dokaz, oprt na zanesljivo podlago izkustvene vede, kakršna je paleontologija.

Radoveden sem pač, kaj porečeš na ta dokaz in kako se izkoplješ iz zagate!"

„Ne boj se, Vinko!" mu odvrne Božidar smehljaje. „Sicer pa me nisi spravil v zagato, kar moram posebno poudarjati, zakaj jaz še do zdaj nisem izrekel prav nikakršne sodbe o descendenčni teoriji, pač pa sem z razlogi, z dokazi, katerih veljavnost si sam pripoznal, ovrgel one descendenčne teorije, ki hočejo mehanično razložiti postanek zdanjih organizmov; pred vsemi drugimi descendenčnimi teorijami sem se obrnil proti darvinizmu in dokazal njega neznanstvenost in ničevnost. S tem sem že rešil svojo nalogo, ki sem si jo stavil v početku najinih pogovorov, da je namreč monistično, t. j. materijalistično naziranje tudi v bijologičnih vedah neznanstveno, napačno. V tem pogovoru in pa v naslednjem Ti hočem samo mimogredé podajati še novih dokazov proti darvinizmu in drugim t. zv. mehaničnim descendenčnim teorijam, v prvi vrsti pa se hočem odslej bolj ozirati na vprašanje, je-li kaka descendenčna teorija (ki

je seveda brez materijalistične primesi) opravičena ali ne. To vprašanje je v verskem oziru popolnoma irelevantno, ker se dá descendenčna kakor tudi stabilitetna teorija prav zlahka spraviti v soglasje z razodetjem. To vprašanje je torej samo znanstvenega pomena.

Kaj pravi torej paleontologija na to vprašanje?

Tvoje trditve, ki jih sam nazivaš „dokaze", bi utegnili res omamiti koga, ki se ni prav nič bavil s paleontologijo. Kdor se je pa le nekoliko seznanil s to vedo, ne bi se dal preslepiti, zakaj ni vse resnica, kar si povedal, vse Tvoje trditve se ne strinjajo s paleontologičnimi dejstvi, ampak Vi si samo želite, da bi bilo res tako, kakor dokazujete; paleontologija pa govori precej drugače.

C. Claus, bivši profesor zoologije na Dunaju, se sam nagiblje na Darwinovo stran, vendar ne smatra paleontologije kot dokaz za resničnost, ampak samo za verjetnost descendenčne teorije, ker se mu najbrže zdi, da tudi ta, Vaš glavni in najvažnejši dokaz nekoliko vega.

Oglejva si najprej Tvoj rodovnik, kakršnih se lahko vidi nebroj, vpisanih in naslikanih po darvinističnih knjigah. Lep je, bistroumno je sestavljen, toda — žal — izmišljen, zakaj narekovala Vam ga je domišljija, ne pa veda, ki se ji pravi paleontologija. Deniva, da je razvrstitev neptunskih tvorb prava, deniva celo, da je tvoritev zemeljskih plasti trajala toliko milijonov let, kakor Ti praviš — sicer se pa s tem še pomeniva — vendar se ne ujema Tvoj rodovnik z dejstvi.

Najprej moram pripomniti, da ne poznamo nikakršnih ostankov iz lavrentinske tvorbe, t. zv. eozoon canadense je anorganična tvorba, sestavljena iz serpentina, krisolita in vapnenca, kar je dokazal Moebius. Vsi paleontologi se strinjajo z njegovo sodbo.[1])

V kamberski tvorbi pa kar nenadoma nastopi bujno organično življenje, toda ne tako, kakor bi hoteli darvinisti. Zastopani so vsi živalski rodovi, razven najnižjega (praživali), ki bi se moral pač najprej pokazati, da je resnična descendenčna teorija.

V kamberski tvorbi ni nič nizkih organičnih oblik, vse kažejo že visoko stopinjo popolnosti. Barrande je dokazal[2]), da tvorijo trilobiti (praraki) izmed vseh košarjev (crustacea) geologično najstarši red, prikažejo se že med prvimi organizmi na našem planetu kot zelo razvite živali, veliko višje razviti nego mnogi današnjih košarjev. Darwin sam se je bal, da bi utegnili samo trilobiti postati osodepolni za descendenčno teorijo. Tu ne pomaga nobeno zavijanje, da se predniki trilobitov niso mogli ohraniti, ker še niso imeli trdne lupine. Ali so dobili trilobiti kar nagloma trdno lupino? Kako to, da so se nam ohranili v silurju odtiski nežnih morskih klobukov (medusa), katerih celo truplo nima prav nič trdega v sebi? Praživali so se po vaši teoriji brez-

[1]) Karl A. von Zittel, Grundzüge der Palaeontologie. München und Leipzig, 1895. str. 5: Die angeblich schon in der Gneissformation vorkommenden Organismen (Eozoon) haben sich als mineralische Gebilde erwiesen.

[2]) Zittel, Grundzüge der Palaeontologie, str. 477.

dvomno poprej razvile nego drugi živalski rodovi, vendar nahajamo ostanke prvih praživali (foraminifera, radiolaria) še-le v kasnejši tvorbi, v silurju, torej potem, ko so že vsi višji rodovi nastopili. V silurju so se nam ohranile okamenine spužev in koral, torej nižjih živali nego so trilobiti, v kamberski tvorbi jih pa še ni!

Imamo pa še tehtnejše razloge proti vaši teoriji. White je našel v najnovejšem času (l. 1887) v skladeh, ki pripadajo kamberski tvorbi, okamenine plazivcev (dinosauria), ki so dozdaj veljali kot vodilne okamenine za kredo (konec sekundarne dobe), katere so smatrali paleontologi za prehodne oblike med plazivci in ptiči![1]) Walcott pa je odkril ostanke precej razvitih rib v rdečem podsilurnem peščenjaku v Canon City v državi Colorado.[2])

Ni treba več zgledov, ko nam že ti jasno spričujejo, da so vsi rodovi, tudi vretenčarji, hkrati in nenadoma nastopili že v kamberski tvorbi, le najnižja rodova, praživali in črevarje, ki bi se pač morali poprej pokazati, nahajamo v višjih, torej kasnejših, mlajših plasteh. Vsa paleontologična dejstva odločno nasprotujejo trditvi, da se dadó posamezni rodovi izvajati drug iz drugega;[3]) celo razredi, redi, družine in plemena nastopajo brez prehodnih oblik kar nenadoma.[4]) Je-li torej rodovnik v Vašem zmislu, v Vaši obliki opravičen?

S paleontologijo se gotovo ne ujema, ker paleontologija nam ne kaže divergentnega razvoja, ampak organizmi nastopajo drug poleg drugega brez prehodnih oblik, večkrat se celo pripeti, da se nahajajo višje razviti zastopniki te ali one skupine organizmov v nižjih, starejših plasteh (trilobiti, glavonožci iz rodu mehkužcev, vretenčarji itd.), manj razviti organizmi pa v višjih, mlajših tvorbah![5]) Vaš rodovnik torej je do cela izmišljen!

Ne pomaga Vam izgovor, da je bilo razvijanje na tem ali onem mestu pretrgano, ker se je zemlja nad vodo vzdignila. Res je, da se na kopnem ne morejo ohraniti živalski ali rastlinski ostanki, ako jih ne pokrije debela plast, toda radi tega bi vendar lahko imeli nepretrgan rodovnik vsaj za rodove in razrede, nekaj na tem kraju, nekaj pa na drugem, ker si ne moremo misliti, da so bili vsi do zdaj preiskani kraji v Evropi, Aziji, Ameriki in Avstraliji isti čas nad vodo in isti čas pod vodo.

Kar si omenil o prehodnih oblikah, tudi ne more veljati za dokaz descendenčne teorije. Iguanodon ima na sebi znake gaščeric, krokodilov in

---

[1]) Alois Trissl, Das biblische Sechstagewerk, vom Standpunkte der katholischen Exegese und vom Standpunkte der Naturwissenschaften, II. Auflage, Regensburg 1894. str. 106.

[2]) Zittel, Grundzüge der Palaeontologie str. 499.

[3]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 16.: Für die Ableitung der einzelnen Typen von einander fehlt somit jede Thatsache.

[4]) Ibidem: Für unsere weiteren Betrachtungen ist es von Wert, dass auch für den Säugethier-Typus keine Ableitung palaeontologisch möglich ist. Er ist da, ohne dass es gelungen wäre, Stammformen aufzufinden, und zwar sind die Säugethiere bei ihrem ersten Auftreten zugleich als Untertypen der Insektenfresser, Hufthiere usw. vorhanden.

[5]) Dr. Fr. Pfaff, Schöpfungsgeschichte, II. Aufl. 1877., prim. poglavje 26.

ptičev, toda ne nastopi pred sesaci in ptiči, ampak redno povsod še-le za njimi in sicer v kredi.[1]) Kako naj bo archaeopteryx lithographica prehodna oblika med plazivci in ptiči, ko je vendar Dames dokazal, da je archaeopteryx pravi ptič, ki je živel v istem času, ko so bili plazivci in ptiči že močno razširjeni, ne prej.[2]) Ako bi bil prehodna oblika, bi bil moral živeti pred nastopom pravih ptičev. Pterodactylus naj bo prednik raznim razredom plazivcev, ko ga nekateri učenjaki (Soemering) smatrajo za pravega prhutarja (Fledermaus, chieroptera), torej visoko razvitega sesavca!

Mimogredé omenim, da bi Ti naštel še nebroj zgledov, ki nam kažejo, kako nezanesljive so sodbe celo glasovitih paleontologov à la ex ungue leonem, iz ene koščice rekonstruirati celo žival! Mnogo okamenin, ki so poprej veljale kot vodilne okamenine za pradavne tvorbe in kot prehodne oblike med razredi in rodovi, se je izkazalo za povrste ali različke današnjih vrst; marsikaj je veljalo poprej za alge, kar so pozneje spoznali učenjaki za detritus, zdrobljene in razpršene delce višjih rastlin. Kako negotovo je iz posameznih ohranjenih delov sklepati kar na celo obliko, pokažem Ti na dveh zgledih. Ako bi bila kitajska rastlina ginkgo biloba že izumrla, ne bi noben učenjak niti slutil, da utegne ta storžnjak (Nadelbaum) imeti praproti tako podobne liste, ampak v ohranjenih listih bi jo gotovo obsodil v rod praproti! Sodeč samo po lobanji bi morali uvrstiti avstralskega kljunača med ptiče in ustvariti zanj poseben red med njimi. Te težkoče priznavajo najboljši paleontologi in ne pripisujejo po posameznih ostankih rekonstruiranim organizmom, kakršnih je pa največ, velike zanesljivosti in verjetnosti [3]) Vsi pravi učenjaki (Zittel Schenk, Rütimeyer itd.) svaré torej, naj se preiskovavci fosilnega življenja nikar ne prenaglijo v sklepanju, sicer smešijo sebe in resno vedo pred občinstvom.

Ob teh dejstvih se razkadi vse Tvoje dokazovanje v prazen nič, vse, kar je znanega in točno določenega iz paleontologije, ne more služiti kot dokaz za resničnost descendenčne teorije, mnogo prej bi se dalo porabiti kot dokaz za neverjetnost te podmene!

Stoj! Kaj pa je z „rodovnikom" našega konja? Ali ne kaže ta očitno razvoj petprstnega kopitarja v enoprstnega konja, da je descendenčna teorija resnična? Ne, tudi ta dokaz ne spričuje vaše teorije! Ali si moramo misliti, da so bili štiriprstni orohippus, troprstna anchiterium in hipparion res predniki našega konja? Nekako čudno bi bilo to, ker oni kopitarji so bili približno lisičje velikosti,[4]) naš konj pa nastopi z zdanjo velikostjo. Tudi njih zobovje in oblika črepinje se dá komaj primerjati z zobovjem in črepinjo našega konja. Čemu se je naš konj tako povečal? Nikakršnega razloga nimamo, da bi trdili, češ, konjevi predniki niso imeli toliko hrane, kolikor

[1]) Pfaff, Schöpfungsgeschichte, str. 690.
[2]) Hamann, Entwicklungsgeschichte und Darwinismus, str. 14.
[3]) Prim. T. M. Gauder, Erdschichten und Erdgeschichte, v listu „Natur und Offenbarung", 1892, str. 282 et sequens
[4]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 97.

jo ima naš konj, zato se niso mogli razviti do velikosti našega konja. Piče so imeli bržčas več, nego jo imajo naši konji. Kakor ne trdimo, da izvira indijski slon iz fosilnega mamuta, dasi ima mamut mnogo znakov zdanjega slona, tako je tudi neopravičeno izvajanje našega konja od onih kopitarjev.

Toda, deniva, da so bili orohippus, anchiterium in hipparion zares predniki našega konja. Deniva tudi, da se res nahajajo zaporedoma v plasteh, drug vrh drugega, spodaj najprej orohippus, potem anchiterium, za njim hipparion in slednjič konj. Kaj bi bilo s tem dokazanega? Descendenčno načelo v vašem zmislu? Nikakor! Omenjeni kopitarji sledé drug za drugim in niso ostavili drugih naslednikov kakor konja samega. A če je descendenčna teorija resnična, dobiti bi morali v zemeljskih plasteh nekaj oblik, ki so se odcepile od orohippa ali anchiterija in se po svoje razvile, imeti bi morali vsaj nekaj prehodnih oblik med zdanjimi oblikami samimi in pa med kopitarji in parkljarji. Ker pa ni do zdaj znane niti ene take oblike, zato si lahko mislimo, da so bili oni kopitarji vsak za-se posebna vrsta (ali posebno pleme z več vrstami), ki se ni druga iz druge razvila, ampak je bila druga od druge neodvisna; kar zadeva enotni postanek in razvoj, mislimo si lahko, da so tudi oni kopitarji izumrli kakor mamut, ki ni zapustil potomcev. Razlagali bi pa lahko še drugače, kakor delajo pristaši transformizma na podlagi vrstne stalnosti, ki trde, da niti vrste, še manj plemena, družine itd. niso imele skupnih prednikov, ampak vsaka vrsta se je že kot taka začela s stanico, ki se je potem skokoma od rodu do rodu naravnost razvijala do zdanjih utrjenih oblik, ne da bi se kdaj cepila in razcepila v drugovrstne, drugoplemenske oblike. Te podmene, ki sta jo v bistvu postavila že sv. Avguštin in sv. Tomaž Akvinski, se drži več glasovitih učenjakov, n. pr. K. E. Baer, St. George Mivart, Wigand in drugi. Naslanjajo se nekaj na paleontologijo, kakor na „konjev rodovnik“, zlasti pa na razvoj spočetkov ali embrijonov, kakor bova še čula.

Paleontologija nam tudi nikakor ne kaže, da se je živalstvo polagoma razvijalo, ampak obratno t. j. skokoma. Redno se razlikujejo drug vrh drugega ležeči geologični horizonti, včasih po kakovosti kamenja, navadno pa po bistveni izpremenjenosti v flori in favni, kar se nikakor ne ujema z zahtevami descendenčne teorije, ki uči polahni razvoj. V enem in istem geologičnem horizontu, tudi če pomenja vsled svoje velike debelosti dolgo, milijone let trajajočo dobo, ni navadno opaziti nikakršnega napredka v razvijanju, v spodnjih in zgornjih skladeh vidimo iste oblike, ki pa koncem dotične tvorbe namah deloma izginejo in se deloma s popolnoma novimi nadomestijo. Po teh dejstvih sodijo nekateri novejši geologi, kakor Pfaff in Hauer,[1]) da se je vršil razvoj tudi v predhistorični dobi skokoma ali perijodično; med temi „preobrazilnimi dobami“ (Umprägungsperioden) so bili dolgotrajni odmori, v kojih so ostale živalske in rastlinske oblike neizpremenjene.[2])

---

[1]) Pfaff, Schöpfungsgeschichte, str. 692.

[2]) Zittel, sam poldarvinist piše (Grundzüge der Palaeontologie, str. 15) tako-le: „Darwin schreibt die Vernichtung der minder günstig ausgerüsteten Lebewesen dem Kampfe ums Dasein zu; allein da nach der Selectionstheorie neue Arten äusserst langsam durch

Ker se bova najbrž s človekom pečala v posebnem pogovoru, zato ne maram zdaj zavračati Tvojih trditev o tercijarnem človeku, katerega baje zahtevajo nekateri umetno izklesani kresilniki v tercijarnih tvorbah. Za zdaj bodi le to omenjeno, da dvomijo celo darvinistično nadahnjeni paleontologi, je-li one kresilnike res obdelovala človeška roka ali so nastali pod vplivom v mrtvi naravi delujočih sil.[1])

Po vsem tem — vsaj tako upam — ne boš več smatral paleontologije za neovržen dokaz descendenčne teorije...

Umestno se mi zdi, da se o ti priliki nekoliko pogovoriva o paleontologiji sploh, s katero se tako tendencijozno bobna po svetu o posebnih priložnostih.

Zelo bi se motil, kdor bi mislil, da se nahajajo pozemeljski skladi res tako lepo po vrsti drug na drugem, kakor se navadno sliši ali kakor jih kaže Tvoj obrazec. V istini je precej drugače.

Sesedine različnih dob ne léžé vse povsod druga na drugi, ponekod manjka te plasti ali cele vrste skladov, ponekod pa drugih; v nekaterih krajih sploh ni razločnih neptunskih tvorb, t. j. sesedin, ampak na površju se kaže prvotno vulkansko kamenje. Večkrat se nahajajo najstarše tvorbe v najvišjih gorovjih, najmlajše pa v nižavah. Vzrok tem razlikam v legi je bilo in je še vzdigovanje in pogrezanje zemeljskega površja. Kamenje iz različnih dob ni vselej različno, pa tudi kamenje istodobnih plasti ni vselej enako ali vsaj podobno. Splošno se ne dá določiti starost te ali one tvorbe po vrsti kamenja.

---

allmähliche Anhäufung vortheilhafter Merkmale entstehen und ebenso vorhandene Formen nur nach und nach durch ihre stärkeren Mitbewerber verdrängt werden, so müsste man, wenn überhaupt die palaeontologische Ueberlieferung vollständig wäre, in den Erdschichten alle untergegangenen Uebergangsformen finden und wenigstens für gewisse, besonders erhaltungsfähige Gruppen vollständige Stammbäume construieren können. Wie aber die Erfahrung lehrt, halten nicht allein die meisten jetzt existierenden wild lebenden Pflanzen und Thiere mit grosser Zähigkeit ihre Merkmale fest und lassen seit Jahrhunderten oder Jahrtausenden keine nennenswerte Veränderung erkennen, sondern auch die fossilen Arten bleiben innerhalb eines geologischen Zeitabschnittes nahezu constant. Mit dem Beginne einer neuen, meist auch durch petrographische Verschiedenheit angedeuteten Stufe oder Formationsabtheilung verschwindet dagegen in der Regel gleichzeitig eine grössere oder geringere Anzahl von Arten vollständig oder dieselbe wird durch nahestehende, jedoch mehr oder weniger abgeänderte Verwandte ersetzt. Es gibt demnach offenbar Perioden, wo der Umwandlungsprocess und die Vernichtung organischer Formen in besonders rascher und energischer Weise erfolgt und zwischen diesen Umprägungsperioden liegen lange Pausen, in welchen die Arten ziemlich unverändert in bestimmten Formen verharrten."

[1]) Zittel, Grundzüge der Palaeontologie, str. 934.: „Die angeblich von Menschen bearbeiteten, gekerbten, mit Einschnitten versehenen und durchlöcherten Knochen fossiler Säugethiere aus dem Pliocän und Miocän haben sich als von Thieren benagt herausgestellt. Auch die berühmten von Abbé Burgeois im untermiocänen Süsswasserkalk von Thenay bei Pont-Levoy (Loivet-Cher) gefundenen Feuersteinsplitter, sowie ähnliche, von Ribeiro im Tertiär von Portugal nachgewiesenen Feuersteinfragmente, haben nicht die charakteristischen Schlagmarken der palaeolithischen Steinwerkzeuge, besitzen noch keine regelmässige Form und unterscheiden sich nicht von den durch metereologische Einflüsse natürlich zersprungenen Feuersteinsplittern, welche z. B. den Boden der lybischen Wüste zuweilen meilenweit bedecken".

Bavarski in angleški skriljavec (Thonschiefer) sta si jednaka, vendar prištevajo geologi bavarskega v tvorbo jura, angleškega pa v silur. Peščenjak iz Českega je popolnoma različen od francoskega peščenjaka, a vendar ju stavijo geologi oba v premogovo tvorbo.

Po kakovosti kamenja torej se ne dá določiti, v katero tvorbo spada ta ali ona sesedina. Tudi iz lege ali poleglosti slojev drugega proti drugemu (Lagerung) ni mogoče sklepati na njih starost, ker nimamo nikjer vseh skladov drugega vrh drugega, kjer bi z vso gotovostjo lahko sklepali, da so nižji skladovi starši, višji mlajši. Toda skladovitost (Schichtung) je zelo nepopolna in ponajveč nedostatna, včasih tako zamotana in nerazločna, da tudi najboljši geolog ne ve, kako bi sloje razvrstil. Obrazec Tvoj lepo kaže skladove drugega na drugem, a tako se nikjer ne nahajajo, marveč geologi so jih od vseh vetrov skupaj znesli — kar že imena kažejo, — tu so dobili ta sklad, tam onega, potem so jih lepo zvrstili in postavili drugega na drugega. Toda zakaj so jih tako zvrstili? Po čem določajo geologi starost različnim skladom?

Iz velike večine ali navadno po okameninah. Pri tem pa tako-le postopajo: Na podlagi, da se je organično življenje polagoma razvijalo iz nižjega v višje, iz nepopolnejšega v popolnejše, prištevajo vse plasti, v katerih se nahajajo nižji organizmi, v nižje, starejše tvorbe, sklade z okameninami višjih organizmov pa stavijo v primeroma višje, mlajše dobe. Kolikrat morajo plasti izpremeniti svojo starost! Marijinodolski skriljavec (pri Požunu na Ogerskem) je enak skriljavcu drobnjaka (Grauwacke) iz devonske tvorbe, zato so ga tudi do l. 1861. prištevali v devon. Ko so pa v njem odkrili sledove živalice, nazvane ammonites bifrons, so takoj starost omenjenega skriljavca zmanjšali in ga vvrstili v skladove jure. Takih zgledov bi Ti lahko naštel nebroj; najbolj zanimivo pa je, da se premogovi skladi ne prištevajo premogovi tvorbi (karbon), ampak najrazličnejšim tvorbam, kakor pač zahtevajo v premogu se nahajajoče okamenine.

Ko so geologi plasti naše zemlje tako razvrstili, ne upoštevši negotovosti in nezanesljivosti določevanja fosilnih organizmov, kar sem že prej poudarjal, se veselé, da paleontologija res dokazuje descendenčni postanek živali in rastlin, z velikim zvonom oznanjajo čudečemu se svetu, da se dejstva paleontologije in geologije popolnoma skladajo z descendenčno teorijo, a pri tem ne pomislijo, da izvajajo sklep iz poddstave ali suppozicije in da dokazujejo podstavo s sklepom, ne pomislijo, da je njih dokaz samo velik circulus vitiosus!

Še nekaj! Deniva, da bi se po kaki elementarni sili zagrnil dandanes kar nenadoma le majhen del obrežja s toliko plastjo, da bi zasuti organizmi okameneli. Čez kaj časa bi prišel kak učenjak, ki je seveda v modernem duhu izobražen, in začel znanstveno preiskovati zasuti del. Ker bi našel brez dvoma v plasteh, ki so morje zasule, ostanke najnižjih živali in rastlin, ki živé navadno v dno morja, sklepal bi lahko po zdaj veljavnih zakonih paleontologije, da spada ona plast v primordijalno dobo, ki je nastala pred Bog vé koliko milijonov let. Ob močvirnatem obrežju, kjer živé navadno

različni krkoni in plazivci, odkril bi učeni mož plast, ki bi jo z mirno vestjo prištel v sekundarno dobo, v kateri so baje gospodarili plazivci, kakor kaže Tvoj obrazec. Seveda bi lahko trdil, da je ta plast nastala nekaj milijonov let kasneje nego prva. Še malo višje, in paleontolog bi lahko staknil sklad, ki hrani ostanke zasutih ptičev in sesavcev, sklad, ki bi ga vrstil v tercijarno ali kvaternarno dobo. A če bi kdo hotel oporekati učenjaku, češ, oni skladovi so prav lahko nastali v istem času, zavrnil bi ga geolog s pomilovalnim posmehom, češ, učenjak ne more verjeti v čudeže!

In vendar se tak slučaj lehko pripeti in brez dvojbe se je že večkrat pripetil. Rumena reka na Kitajskem je zasula l. 1888. cele pokrajine tja do morja 15 *m* visoko. Ognjenik Skaptar-Jökul na Izlandu je l. 1783. izbruhal iz sebe maso, ki je najmanj šestkrat tolika kakor cel Montblank. Leta 1806. se je posula gora pri Goldau in zagrnila dolino 30 *m* visoko poldrugo uro v obsegu. Itd., itd.

Iz teh slučajev se dá sklepati, da je vsekako istodobni zasip večkrat zagrebel najrazličnejše organizme v dolenjih plasteh nižje, v gorenjih višje, ki so pa istodobno živeli, o katerih se ne more reči, da so med seboj rodoslovno zvezani.

Kdo pa nam jamči, da niso vse okamenine tako nastale? Odkod vemo, da so obljudevala izprva samo najnižja organična bitja našo zemljo, iz katerih so se tekom časa izcimila višja? Paleontologija nas pač ne sili k temu, ampak prav lahko si mislimo — ne da bi nam nasprotovala dejstva — da so vsi organizmi nastali hipoma (simul, in ictu oculi), a če so kot okamenine različno razvrščene po plasteh, je temu vzrok najbrž različnost živalskih in rastlinskih bivališč. Najnižje živali in rastline živé najnižje v zemlji ali vodi, zato so vobče v nižjih plasteh zapustile svoje okamenine; višjih organizmov okamenine pa se nahajajo v višjih plasteh, ker navadno živi več višjih organizmov višje v vodi in pa na kopnem. Vendar imamo v tem oziru toliko izjem, kar sem že prej omenil, da pravilo nima splošne veljavnosti, najmanj pa one, ki mu jo pripisujejo descendenčni teoretiki.

Kako bi se smejali onemu, ki bi hotel po predstavi v gledišče prišedši iz ostalih kulis na odru, iz dekoracij in oprave rekonstruirati si celotno dejanje neznanega mu igrokaza in z vso gotovostjo trditi, ravno tako se je vršilo dejanje in nič drugače! Istotako je z geologijo in paleontologijo. Tudi ko bi poznali prav vse ostanke nekdanjega življenja, vendar ne bi mogli trditi, kdaj in kako je vzniknilo organično življenje, kako se je razvijalo, ko vendar ni vse res, kar si mi lahko mislimo! Skratka: paleontologija v celoti, razdelitev zemeljskih plasti v dobe in tvorbe, je še samo podmena, in še kot taka ne dokazuje resničnosti descendenčne teorije!

Govoril si že večkrat o raznih milijonih let, ki so baje pretekla, odkar biva na zemlji organično življenje. Vaši milijoni let so sicer na videz nevarno in mogočno orožje zoper vsakega nasprotnika descendenčne teorije, mogočni topovi, toda v istini so na vso srečo z ničlami nabiti! Toda šalo na stran! Kaj je bilo in kako dolgo je trpelo pred nastopom življenja na zemlji, nima za najin pogovor pomena, zato izpustiva ti vprašanji!

Kako ste pa izračunili one milijone let, ki tako zelo prijajo descendenčni teoriji? Oni učenjaki, ki so določevali starost naše zemlje po nje ohlajevanju, pač ne morejo dokazati, pred kolikim časom je moralo vzkliti življenje na zemlji, ker nam ni treba misliti, da so se takoj pojavili organizmi, ko je bila zemlja tako ohlajena, da so komaj živeli. Ali so morda kje drugod čakali in prvo ugodno priliko porabili, da so se naselili na zemlji? Ali se ne bi tudi danes prav lahko začelo življenje, torej po Vaše trideset milijonov let pozneje?

Iz debelosti zemeljskih skladov računiti tudi ni kaj posebno zanesljivo. Kdo pa ve, kako debeli so zemeljski skladi neptunske tvorbe? Kdo jih je izmeril? Najvišje gore ne presegajo 9000 *m* nad morjem, čez 1000 *m* globoko v zemljo še niso in ne bodo tako zlahka prerili. Odkod torej vemo, koliko znaša debelost neptunskih tvorb? Za trdno nič ne vemo, ampak samo ugibljemo! Zato se pa ne ujemajo mnenja raznih geologov, nekateri trdé, da so zemeljske neptunske plasti povprečno okoli 40 *km* debele, drugi pa pravijo, da samo 10 *km*.

Da se pa te plasti niso tvorile vse polagoma in enakomerno, pričajo brezštevilni zgledi celo iz novejših časov, ko so se v izrednih slučajih napravile sesedine in poplavine nepričakovane debelosti in velikanske obsežnosti. Tako je n. pr. Neumayr dokazal, da prinaša Rumena reka v Kini vsako leto redno 300 milijonov kubičnih metrov blata in prodja, v 1500 letih napravi lahko 1 *km* visoko sesedino na površju 9 kvadratnih milj! V prejšnjih dobah je bilo to tem lažje mogoče, ker je zlasti v določeni dobi voda provzročila velike katastrofe, kakor nam kažejo ostanki. Angležki geolog Howorth, ki se je več let bavil samo s tem vprašanjem, mnogo preiskoval, mnogo se posvetoval, pa tudi prepiral z drugimi učenjaki o ti stvari, pravi, da je teorija o ledeni dobi izmišljotina (vsaj v nje zdanji obliki) in da je teorija o vesoljnem potopu dokaj verjetnejša.[1]) S potopom, ki ga spričujejo različni sledovi, se lahko razloži postanek plasti v primeroma zelo kratkem času, za to ni treba ne milijonov, ne stotisočev let. Ta potopna teorija si pridobiva čedalje več tal in privržencev med strokovnjaki, kakor ginejo od dne do dne pristaši onih teorij, ki se opirajo na domišljijo, ne na dejstva. Torej tudi debelost plasti ne priča o njih neizmerni starosti.

Nekateri so hoteli iz tvoritve premoga dokazati, da se je zemeljska skorja zelo počasi debelila. Najprej so trdili, da se les kaj počasi izpreminja v premog. Ko so za časa vladanja cesarja Franca I. našli popolnoma okamenelo drevo, hotel je cesar zvedeti, kako dolgo mora tako deblo ležati v zemlji, da okameni. Učenjaki so dali izruvati kol iz ostankov Trajanovega mostu pri Belemgradu (Železna vrata), ki je bil zgrajen pred 1700 leti. Kol je bil samo pol palca debelo na površju okamenel. Iz tega so izračunili, da je moralo 6—8 črevljev debelo drevo najmanj 200—300.000 let okamenevati. Toda danes vemo, da se ta proces utegne veliko hitreje izvršiti. V Ameriki so dobili povsem okamenela debla, ki so bila brez dvojbe obsekana z

[1]) Prim. Alois Trissl, Sündflut oder Gletscher? Regensburg 1894. 10. poglavja.

evropskimi sekirami. Pri Lochbroomu na Škotskem se je izpremenilo mahovje tekom petdesetih let v ropo (šoto), ki se ne loči mnogo od rjavega premoga. Dr. Göppert-u se je celo posrečilo dokazati, da se izpremeni les v premog v dveh letih pod vplivom višje topline in žveplenokislega železa, ki se nahaja povsod raztopljen na dnu vodá. Torej tudi postanek premoga ne zahteva visokega števila let, ampak največji in najobsežnejši skladovi so prav lahko nastali tekom nekaj tisočletij.

V novejšem času so se začeli v geologiji izobraženi možje znova potezati za to, da se sv. pismo, zlasti prva Mojzesova knjiga tolmači in razumeva litoralno, ker tudi najnovejše znanstvene pridobitve nikakor ne nasprotujejo literalnemu zmislu sv. pisma, ampak se dajo brez posebne težave spraviti v soglasje. Izmed teh Ti omenim samo nekatere zastopnike te smeri, kakor kardinala Gonzalez-a v Sevilji, Dr. Orti y Lara, profesorja na madridskem vseučilišču, prof. Sickenberger-ja v Freisingen-u, zlasti pa prof. Bosizio S. J., ki z velikim uspehom zagovarja literalni pomen sv. pisma v knjigah: „Das Hexaemeron und die Geologie“, „Geologie und Sündflut“ itd.

Sicer pa so to mnenja, ki še niso določena, o katerih se lahko misli, kakor se hoče; le to je gotovo, da je geologija s paleontologijo še nerešena uganka, ki pa se tudi v ti obliki, kakor se dandanes predava, ne more smatrati kot dokaz za resničnost descendenčne teorije.

S tem sem za danes rešil svoj nalog!“

„To je grozno, to je uprav herostratično, kar vi počenjate z vedo!“ se je razhudil zdravnik.

Profesor pa je smehljaje odvrnil: „Seveda, v vaših očeh je vsakdo Herostrat, kdor si upa pobijati vaše izmišljotine in zračne podmene, katere prodajate neizobraženemu občinstvu kot golo resnico! Sicer pa, študiraj sam, toda ne samo darvinističnih knjig, katere je slavni Rütimeyer prav dobro označil z besedo „Phantasieliteratur“, ampak tudi druge strokovne knjige, in gotovo se prepričaš tudi sam o tem!“

(Nadaljevanje prihodnjič.)

Kje je grob sv. Cirila?

Kdor je bil kdaj v Rimu, je poleg drugih starodavnih svetišč večnega mesta gotovo obiskal tudi cerkev sv. Klementa. Ko si, slovenski romar, molil ob grobu sv. Petra, prvega vidnega poglavarja cerkvi Kristusovi, in počastil velikega apostola sv. Pavla, si hitel na hrib Coelij, k sv. Klementu, kjer je, tako si doma slišal, pokopan naš blagovestnik, sv. Ciril. Vstopivši v starodavno baziliko sv. Klementa, si zvedavo vprašal vodnika: Kje je grob svetega Cirila? Gostobesedni vodnik je umolknil ob tem vprašanju. Za nekoliko časa je morda dejal počasi: Tam le v desni ladiji je kapelica, ki jo je papež Leon XIII. dal sezidati na čast svetemu Cirilu in Metodu: a grob sv. Cirila, kje bi bil, ne vem.

L. 1863. je minilo 1000 let, kar sta prišla na Moravsko sveta brata Ciril in Metod. Ves slovanski svet se je že nekaj let preje pripravljal, da bi slovesno praznoval tisočletnico. Začeli so tudi ovedati, ne bi li bilo mogoče najti grob sv. Cirila. Monsig. de Luca, tedanji apostolski nuncij na Dunaju, je pisal o stvari v Rim. Sv. oče Pij IX. je bil takoj pripravljen ugoditi Slovanom; ukazal je slavnemu starinoslovcu De Rossiju, da naj preišče cerkev sv. Klementa; da je namreč sv. Ciril pokopan pri sv. Klementu, v tem se ujemajo vsa stara poročila; a kje v cerkvi je pravo za pravo grob svetega blagovestnika, tega že davno ni nihče več vedel. Zato je bilo treba pregledati in proučiti stare spomenike, ki nam pripovedujejo, kje je pokopan sv. Ciril. To delo ni bilo lahko. Opominjam samo ene težave. Ko je Robert Guiscard l. 1084. požgal in podrl rimsko predmestje na hribu Coeliju, je razdejal tudi staro baziliko sv. Klementa. Papež Paskal II. je začetkom XII. stoletja na razvalinah stare cerkve zidal novo. Polagoma se je to pozabilo, in kakor se kaže, so mislili že proti koncu XIV. stoletja, da je bazilika sv. Klementa ista prastara cerkev, ki je bila verojetno že za cesarja Konstantina sezidana na mestu, kjer je stala hiša Klementove rodbine. V XVI. stoletju je bila pomota obča in tudi pozneje še, do začetka sedanjega veka.

Te pomotne misli je bilo največ krivo staro lice sedanje bazilike; v nji je vse tako urejeno, kakor je bilo prvotno obično v bazilikah: še dandanašnji vidiš v srednji ladiji pred prezbiterijem kor za pevce in dva visoka kamenita naslona, kjer so brali list in evangelij. Staro spodnjo cerkev so začeli še le l. 1859. odkopavati. Zato pa mora raziskovavec dobro ločiti pri starih poročilih, v katero dobo pristojé.

Poslušajmo torej, kaj pripovedujejo stara pisma in spomeniki o grobu sv. Cirila, in kako je uspelo delo De Rossijevo.

I. Dve stari pismi ali legendi govorita o grobu sv. Cirila, namreč italijska in panonska legenda. Italijska legenda je rokopis, ki so ga Bollandisti našli v knjižnici Frančiška Duchesne-a, odbornika v najvišem svetu pariškem.[1]) Legenda pripoveduje, kako so prinesli ostanke sv. Klementa v Rim: ob koncu popisuje smrt sv. Cirila. Zgodovinci mislijo, da je italijska legenda med vsemi najbolj verovna.[2]) Pripovedka piše z jasnimi besedami o vseh podrobnostih, takó da je pisatelj moral iz ust sv. Cirila samega slišati, kako in kje je našel sv. koščice papeža Klementa. Zato so rekli že Bollandisti, da je Duchesne-ov rokopis brez dvojbe posnet ali pa celo po besedi povzet po životopisu svetega Klementa, ki ga je napisal Gavderik, škof v Veletrih. Dobili so v samostanu Fossa-nova odlomek povedanega životopisa. V predgovoru pravi pisatelj: „zbrali smo in zapisali, kar smo videli in čitali, da se godi po prošnjah svetega mučenika Kristovega (namreč papeža Klementa.“ [3]) O Gauderiku pa vemo iz zgodovine, da je bil pri 8. velikem cerkvenem zboru, l. 869.—870.: torej je živel uprav v oni dobi, ko sta prišla sveta brata Ciril in Metod v Rim; če

[1]) A. Bollandi Acta Sanctor. Martii tom. II.: De Ss. Episcopis Slavorum Apostolis Cyrillo et Methodio, die 9 Mart.

[2]) Kardinal Bartolini: „Memorie dei Santi Cir. e Met.“ pag. VI.

[3]) „.... quae vidimus et legimus ipsius Ch.i Martyris fieri orationibus, colligentes transcripsimus.“ Boll. Act. S. l. c.

vrhu tega še pomislimo, da mesto Veletu ni daleč od Rima, ne bi bilo čudno, ko bi bil škof Gavderik osebno občeval s sv. bratoma. Če je Gavderik res početnik italijske legende, je napisal to legendo samovidec onih dogodkov, o katerih nam pripoveduje. Za Bollandisti so se poprijeli te misli učeni možje; kard. Bartolini govori v svoji knjigi, kakor da bi bila stvar izvestna.[1])

Drugo, uprav tako staro pismo, ki nam poroča kraj Cirilovega groba, je našel Šafařik v Moskvi, in l. 1851. dal med ljudi. Imenuje se druga panonska legenda. Nekaterim se dozdeva, da ni povse pristna: razkolniki so jo neki skazili. No v stvari, katero mi zasledujemo, ujema se popolnem z italijsko legendo: in tega nas je pred vsem skrb. Štiri druge legende, ki so se nam od starine ohranile, obširno oznanjajo sveto poslanstvo naših blagovestnikov, a o grobu sv. Cirila molčé.

II. Proti koncu l. 863. sta dospela sv. brata Ciril in Metod na Velehrad h knezu Rastislavu. Dobra tri leta kasneje sta potovala prvikrat v Rim. Nesla sta seboj koščice sv. Klementa. Na stolici sv. Petra je bil tedaj Nikolaj I.; umrl je 13. listopada l. 867., nekoliko prej nego li sta prišla sv. brata v Rim. Nikolajev naslednik je bil Hadrijan II. Ko sta se sv. Ciril in Metod koncem listopada ali začetkom grudna istega leta bližala večnemu mestu, je šel jima naproti papež sam, njegovo svečenstvo in množica blagovernega ljudstva; z veliko častjo so ju vzprejeli. 5. prosinca l. 868. je Hadrijan oba brata posvetil v škofa.

V Rimu sta se mudila dobro eno leto. Previdnosti božji pa je bilo všeč, da se Ciril ne vrne več v ravno Podonavje krščevat Slovane. Bog razodene Cirilu, da mu bode kmalu umreti. Štirideset dni se je pripravljal na srečno smrt. Z dovolitvijo papeževo si je oblekel meniško haljo, bržkone sv. Bazilija, in si izbral ime Ciril: prej se mu je reklo Konstantin. 14. svečana l. 896. je zaspal v Gospodu. Papež Hadrijan je ukazal, da naj pridejo k pogrebu vsi svečeniki, grški in rimski, psalme in pesmi pojoč, s svečami in kadilnicami v rokah; pokopljejo pa naj ga častno kakor papeža samega.[2])

Ko je bila končana slavnost pred pogrebom, gre sv. Metod k papežu, poklekne predenj in mu reče: Dostojno in potrebno se mi zdi, oče apostolski, da Ti to-le povem: „Ko sva šla z bratom z doma na sv. delo, ki sva je z božjo pomočjo začela, tedaj je najina mati naju s solzami prosila: ko bi kdo izmed vaju umrl, preden se povrneta domov, prinesi živi brat umrlega brata v njega samostan.“ Težko se je zdelo papežu ustreči prošnji Metodovi, a odrekel mu vendar ni. Mrliča je dal položiti v marmornato rakev in rakev zapečatiti s svojim pečatom; Metodu pa je dovolil, da sme iti po 7 dneh iz Rima in mrtvega brata seboj vzeti. Tedaj pa se rimski škofje in svečeniki in mestni boljari zberó na posvetovanje in pošljejo k papežu govoreči: Nepristojno se nam vidi, prečastni oče in gospod, da daš radi katerekoli stvari drugam prenesti sv. telo slavnega moža, po katerem je rimsko mesto in naša sv. cerkev dobilo predrag zaklad (ostanke sv. Klementa); Bog sam je svetega moža po svoji milosti iz daljnih krajev privedel k nam in od nas ga je vzel k sebi v nebeško kraljestvo. Rajši ga tukaj častno pokopljimo; zakaj dostojno

[1]) l. c. p. VI.—VIII. — [2]) Leg. ital. n. 10.

je, da ima tako slaven mož v najslavnejšem mestu slaven grob. — Svèt je bil papežu všeč, in sklenil je, da denejo sv. Cirila v grob v cerkvi sv. Petra.

Metod je videl, da se njegova namera ne dá izvršiti; zato odjenja in pravi: „Ker vam ni všeč, da bi uslišali mojo prošnjo, želim, da mi pokopljete brata vsaj v cerkvi sv. Klementa, katerega sv. ostanke je s svojim trudom in naporom našel in k vam prinesel.“ Tej želji je papež ustregel. Zbrali so se svečeniki in brezčiselna množica ljudi; Bogu hvalo in slavo pojoč so z neizrečnim veseljem in veliko častjo prenesli marmornato rakev k sv. Klementu. — Tako pripoveduje italijska legenda, po kateri je vse to malone do besede posneto.

III. Predno zasledujemo, kam so položili rakev, oglejmo si pogrebni sprevod na podobi v stari cerkvi sv. Klementa. Če gremo iz zgornje cerkve skozi zakristijo po stopnicah v spodnjo cerkev, pridemo naravnost v ozek, dolg hodnik, ki se razteza vprek pred vhodom stare bazilike. Na desnem zidu so l. 1863. razkrili podobo, slikano na apno.[1]) Veščaki sodijo, da pristoji v XI. stoletje. Gledavcu na desni kaže slika oltar; na oltarju leži odprta knjiga; pred oltarjem stoji duhovnik, papež; roki ima vzpeti, kakor da bi pozdravljal vernike z besedami, ki so zapisane v knjigi: „Mir Gospodov bodi vedno z vami.“ Z le e plati sem se pomika proti altarju velik mrtvaški sprevod. Mož, ki ga nesó k pogrebu, mora biti svetnik; zakaj okrog glave mu žari svetniški sij. Palij, ki se mu ob ramenih vije izpod bogato okrašenega mrtvaškega prta, očituje, da je bil nadškof. Dva akolita poleg nosil vihtita z eno roko vsaki svojo kadilnico, v drugi roki držita posodico za kadilo. Takoj za pogrebci gre svečeništvo; v sredi med njim je papež sam; pozna se po tijari, ki jo ima na glavi; svit, ki mu ozarja glavo, kaže, da je svetnik. Papežu ob desni gre star duhovnik; brada mu je nenavadno dolga. Ob papeževi levi nese dijakon križ na drogu nasajen, to se ne vidi dobro; De Rossiju se zdi, da duhovnik ob levi ne nese ničesar, ampak za njim; zadej molé v zrak krive pastirske palice; za svečeništvom se gnete pobožno ljudstvo.

Vse to se na sliki razločno vidi. Vprašanje je le: Koga nesó k pogrebu? Kdo je oni papež in svetnik ob njegovi desni?

Kdo je rečeni papež, zapisano je pod podobo z velikimi, dosti čednimi črkami. Bere se: HVC A VATICANO FERTUR PP. NICOLAO IMNIS DIVINIS QD AROMATIBUS SEPELIVIT. Latinščina tega napisa je res da trda, a misel je vendar lehko pogoditi. Za papeža Nikolaja so prenesli iz Vatikana svetnika, mazilili ga z dišavami in pokopali, svete pesmi pojoč. — Nikolaj, ki ga napis opominja, je Nikolaj I., prednik Hadrijana IV.; zakaj papež, ki gre za pogrebom, ima svetniški sij okrog glave; a samo prvi papež tega imena je svetnik. Imena svetnikovega, ki ga prenašajo, pa ni nikjer videti. Pod napisom, ki smo ga razmotrili, se bere samo še, da je neka Marija Marcellaria za prejeti milosti dala sliko napraviti. De Rossi misli, da je bilo ime mrtvečevo bržkone zapisano poleg nosil, pa da se je izbrisalo. Bila je namreč tedaj in

[1]) Spodnja cerkev je sedaj odprta na dan sv. Klementa. Tedaj je tudi razsvetljena. — Kar se tiče podob, ki bodemo o njih govorili, naj opomnimo, da od leta do leta bolj zabledevajo, ker je spodnja cerkev močno vlažna, zato je vedno težje razpoznati jih.

tudi pozneje še navada, da so na slikah pisali imena tikoma oseb. O tem nas uverujejo druge slike pri sv. Klementu in po mnogih cerkvah v Rimu.

Slika nam torej ne pove imena; morda pa se dá drugače dognati, koga nesó. V dobi, v kateri je živel Nikolaj I., niso prenašali v cerkev sv. Klementa drugega svetnika kakor sv. Klementa in pa sv. Cirila. Ostanke sv. Klementa je Ciril sam prinesel, ko je s svojim bratom Metodom prišel v Rim l. 867.; sv. Cirila pa so začetkom l. 869. pokopali pri sv. Klementu. Sv. Klement ali sv. Ciril mora torej biti svetnik, ki ga nesó iz Vatikana.

Utegne mi kdo prerekati: iz zgodovine za trdno vemo, da se je prenašanje sv. Klementa in sv. Cirila vršilo še le za Hadrijana II.; kako torej pravi oni napis, da so za Nikolaja nekoga prenesli iz Vatikana v cerkev sv. Klementa. Dandanašnji res ni več dvomiti, da je Hadrijan II. pokopal ostanke sv. Klementa in sv. Cirila; a te misli zgodovinci niso vedno bili. To pa je prišlo tako-le: Izvestno je, da je Nikolaj I. pozval sv. brata Cirila in Metoda v Rim; a Nikolaj je umrl nekoliko prej, kakor sta dospela sv. brata v večno mesto, tako da ju je vzprejel že njegov naslednik Hadrijan II. Ta okoliščina je bila povod pomotni misli, da sta sv. Ciril in Metod prišla v Rim za Nikolaja I. Pomota je bila obča v XI. stoletju in tudi pozneje še dolgo časa. De Rossi navaja več primerov; nam zadoščuj rimski martirologij, v katerem se dne 23. listopada bere: Telo sv. Klementa so za papeža Nikolaja I. prenesli in častno pokopali v cerkvi, ki je bila sezidana njemu na čast.[1]) Ker je slika, o kateri je govorjenje, narejena v XI. stoletju, ni čuda, da se je v napis vrinila časoslovna pomota. Namestu Nikolaja bi moral biti na sliki Hadrijan II. Svetnik pa, katerega sv. ostanke nesó iz Vatikana, je izvestno Klement ali pa sv. Ciril.

Kateri izmed teh dveh svetnikov je pravo za pravo na sliki, ne dá se za trdno določiti; a zeló verojetno je, da je sv. Ciril. Tako misli De Rossi, in svojo podmeno je podstavil z dobrimi razlogi. Na sliki se vidi, kakor da bi svetnik, ki ga nesó, še ne bil dolgo mrtev; a sv. Klement je umrl skoraj 800 let prej. Papežu ob strani gre samo eden svetnik; ko so pa prenašali ostanke sv. Klementa, sta bila oba brata pri sprevodu; in ker sta oba svetnika, bi bil slikar brez dvojbe obema začrtal svetniški sij okrog glave. Če pa slika predočuje pogreb sv. Cirila, takoj ugane vsak, da je svetnik ob papeževi desni sv. Metod. Res da ni opravljen kakor škof, a to nas ne more motiti; slikar je pogrešno mislil, da Metod še tedaj ni bil škof; zakaj posvetil ga je Hadrijan za škofa; in to je utegnil tudi slikar vedeti, dasi je pogreb Cirilov po njegovi misli bil za Nikolaja I. — Slednjič ne smemo prezreti že omenjenega napisa. Napis nam pripoveduje, odkod nesó svetnika. Pravi namreč, da nesó nekoga iz Vatikana k sv. Klementu. Slišali smo v italijski legendi, da so sv. Cirila najprej pokopali pri sv. Petru poleg Vatikana, in potem še le so ga po prošnji sv. Metoda prenesli v cerkev sv. Klementa. O ostankih sv. Klementa pa nam zgodovina nič ne pove, da bi bili kdaj pokopani v Vatikanu, t. j. v cerkvi sv. Petra poleg Vatikana.

[1]) „Cuius corpus (S. Clementis) Nicolao primo Pontifice Romam translatum, in Ecclesia, quae eius nomini antea fuerat extructa, honorifice reconditum est.

Kdor vse to pomisli, mora z mirno vestjo pritegniti veščemu starinoslovcu De Rossi-ju: Slika poleg vhoda v staro baziliko nam kaže pogreb svetega Cirila. Ne tajimo, da bi se povedanim razlogom ne dalo ugovarjati; a nihče ne more reči, da ni stvar zeló verojetna. Denimo, da je svetnik na nosilih sv. Klement in ne sv. Ciril. Slika ta ni zato nič manj pomenljiva za nas. Kdor prigovarja, da prenašajo sv. Klementa in ne sv. Cirila, mora priznati, da sta svečenika papežu ob desni in levi sveta brata Ciril in Metod. Naj je že torej naslikan pogreb sv. Cirila (kar je zelo verojetno) ali sv. Klementa, podoba je nam predrag spomenik naših sv. blagovestnikov.[1])

IV. Sv. Cirila so prenesli od sv. Petra k sv. Klementu. To nam pripoveduje italijska legenda, in potrjuje slika ob vhodu v cerkev. Kam pa so ga pokopali? Tudi to nam pové italijska legenda. Ob koncu pravi: marmornato rakev so položili v pripravljen grob na desni strani velikega oltarja. Panonska legenda, ki se ujema z italijsko, pa še dostavlja: bogoslužni Rimljani so nad grobom dali napraviti slike sv. Cirila. S temi besedami je natanko zaznamovan kraj, kje nam je iskati grob sv. Cirila. Oltarjeva desna stran je gotovo ona, ki je na desni svečeniku proti oltarju obrnenemu. V bazilikah pa veliki oltar ni prislonjen ob steni, ampak stoji sredi cerkve in sicer tako, da duhovnik gleda po cerkvi proti ljudstvu. Desna stran oltarjeva je torej leva stran za onega, ki pride skozi velika vrata v cerkev. — Iz panonske legende pa moremo posneti, da je bil grob ob steni; zakaj samo na steno so mogli slikati.

Sv. Cirila grob bi bil torej ob steni v levi ladiji; in gotovo ne bi ga bilo težko najti, da ni Robert Guisard l. 1084. razdejal stare cerkve. Na razvalinah se je v XII. stoletju dvignila nova cerkev. Kam so takrat prišli ostanki svetnikovi? Ali so jih izkopali in prenesli v novo cerkev? — To vprašanje nam iznova zmede sled. — Treba, da preiščemo stara pisma in listine.

Najstarejši rokopis, ki omenja ostanke sv. Cirila, so našli v arhivu plemenite rodbine Colonna v Rimu. Nikolaj Signorile, tajnik rimskega ljudstva, je popisal l. 1350. ostanke svetnikov, ki so jih ob njegovem času častili v Rimu. O cerkvi sv. Klementa pravi: „v cerkvi svetega Klementa so ostanki sv. Hrizogona, sv. Štefana papeža, sv. Aleksandra, sv. Bonifacija, sv. Pantaleona, sv. Prota in Hijacinta, sv. Cirila . . . itd.[2]) Cerkev svetega Klementa, o kateri govori tajnik Signorile, je brez dvojbe sedanja zgornja cerkev; stara cerkev je bila že davno zasuta, in Nikolaj Signorile bržkone niti slutil ni, da je bila kdaj še druga cerkev sv. Klementa.

Koncem XIV. stoletja so torej ostanki sv. Cirila menda bili v zgornji cerkvi; Rimljani so še vedeli zanje. Polagoma pa je ginil spomin na svetega Cirila, in kakor je podoba, v XVI. stoletju ni živa duša več pametovala, kje

[1]) Slika, o kateri govorimo, je dobro posneta v „Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Jahrg. XIV. 1869. Heft Jänner-Februar. Prinesel jo je tudi „Dom in Svet".

[2]) Bartolini o. c. p. 187.

je pokopan slavni naš apostol. Razvidno je to iz tega, kar piše zgodovinar Baronius v pripombah k rimskemu martirologiju: Sv. Ciril in Metod sta umrla v Rimu, tukaj bila tudi pokopana in proslavljena po čudežih; njiju svete ostanke so baje nedavno našli pod oltarjem prastare kapelice v cerkvi sv. Klementa.[1]) — Če so za Baronija iznova našli ostanke sv. Cirila, torej prej niso več vedeli, kje so. Baroniju pritrjuje vrstnik Avgustinec Angelo Rocca, knjižničar v Vatikanu. V nekem spisu pravi: „v cerkvi sv. Klementa sta pokopana Ciril in Metod, slovenska škofa, slavna po čudežih; znano je, da so njiju svete ostanke našli pod oltarjem, v prastari kapelici iste cerkve; tedaj pa je papež Sikst V. ukazal, da telo svetega Cirila prenesó v ilirsko cerkev sv. Hijeronima.[2]) To poročilo se popolnem ujema z opombo Baronijevo; razlika je samo, da Baronius pravi: „bajè so našli“, knjižničar Rocca pa piše: „znano je, da so našli ostanke sv. Cirila“. Tisto pa, kar oba dostavljata, da so namreč tudi ostanke sv. Metoda našli pri sv. Klementu, ni verojetno. Kar se dostaje povelja papeža Siksta V., je izvestno, da se ni nikdar zvršilo. Razen precejšnje relikvije ni pri svetem Hijeronimu nobenega spomina na sv. Cirila in nobena listina v kapiteljskem arhivu niti ne namiguje, da bi bili kdaj prenesli sv. Cirila od sv. Klementa k sv. Hijeronimu.

Najbolj važno poročilo iz XVI. stoletja beremo v knjigi Pompeja Ugonija. V knjigi je govorjenje o vseh cerkvah, v katerih so Rimljani praznovali „stacijone“. Za starinoslovce preimenitna knjiga je prišla na svitlo l. 1588., t. j. tri leta pozneje, kar je Baronius dovršil rimski martirologij. Ugonius je natanko zaznamoval kraj, kjer je bil takrat grob sv. Cirila; pravi namreč doslovno: „Telo sv. Cirila, apostola Moravanov, Slovenov, Čehov, je pod oltarjem v kapeli poleg zakristije.“

Proti koncu XVI. stoletja je bilo torej v Rimu zopet dobro znano, kje je grob Cirilov. Žal, da je v Rimljanih že davno jenjalo ono češčenje velikega našega apostola, po katerem so se odlikovali v X. in XI. stoletju, ko so v zahvalo za prejete milosti dali stene ob grobu opisati s podobami. Da so verniki obiskovali Cirilov grob, ne bi ga bili zopet tako kmalu pozabili. Poleg zanikrnosti Rimljanov, je še druga okolnost kriva, da je pri ljudeh prenehalo ustno poročilo o Cirilovem grobu. Papež Urban VIII. (1623.—1644.) je dal cerkev sv. Klementa irskim dominikancem, ki jo še dandanašnji oskrbujejo. Očetje dominikanci so prenovili kapelico sv. Cirila, preoblekli jo z marmorom in posvetili svojemu očaku, sv. Dominiku. Ker pozneje kapelice niso več predelavali, je še sedaj taka, kakršno so takrat naredili: bogata z vloženim marmorom, v baročnem slogu. Ostanke sv. Cirila so pustili, kjer so bili. A ker je na oltarju slika sv. Dominika, umevno je, da so ljudje polagoma

[1]) „Iidem (S. Cyr. et Meth.) Romae morientes miraculis clari sepulti sunt, quorum sacras reliquias nuper sub altari in eiusdem Ecclesiae (S. Clem.) sacello pervetusto repertas esse accepi.“ (Adnotat. ad Martyrol. Rom. die 9 martii).

[2]) „Quorum sacras reliquas sub altari in eiusdem Ecclesiae sacello pervetusto repertas fuisse constat.“ Bartolini l. c.

pozabili svetnika pod oltarjem. Seveda ko bi bilo ljudstvo še častilo svetega Cirila kakor ga je nekdaj, dominikanci gotovo ne bi bili smeli kapelice prezidati na čast svojemu očaku. Filip Rondinini, ki je l. 1707. dal na svitlo zgodovino sv. Klementa, papeža in mučenika, ni vedel več natanko za Cirilov grob, ampak samo mislil je, da je v kapelici sv. Dominika. Ljudje so na god sv. Cirila sicer vsako leto celo do konca XVIII. stoletja prihajali k sv. Klementu, tako pripoveduje kardinal Bartolini v svoji knjigi; posebno pa menda ni bilo nobenega skrb Cirilovega groba; zakaj ko so l. 1858. slovanski učenjaki začeli povpraševati, kje bi bil grob sv. blagovestnika, ni bilo o njem ne duha ne sluha. — Tedaj sv. oče Pij IX. naroči De Rossiju, starinoslovcu na glasu, da preišče cerkev sv. Klementa. De Rossi se je dela resno prijel. Proučil je stara pisma, o katerih smo govorili; potem pa začel iskati. Kako je uspelo njegovo iskanje?

V. Najprej je preiskal kapelico sv. Dominika. Preteknil je vse pod oltarjem, odveznil tudi tlakove plošče. Ves trud je bil zastonj. O sv. Cirilu ni nobenega sledu. To se je De Rossiju čudno zdelo. Saj vendar zgodovinci XVI. stoletja razločno govoré, da so ostanki sv. Cirila v kapeli poleg zakristije ali na desni velikih vrat. Rondinini jih še omenja l. 1707. Kam bi bili izginilii, tega živ krst ni vedel. De Rossi je začel dvomiti, je-li so res kdaj prenesli sv. Cirila iz spodnje cerkve v zgornjo, saj tega ne pripoveduje nobeden izmed vseh starih spomenikov. Zgodovinci XVI. stoletja res pišejo z jasnimi besedami, da je grob sv. Cirila tam, kjer je sedaj kapela svetega Dominika; a utegnili so se motiti; zakaj vsi so mislili, da je bazilika svetega Klementa, ki so jo videli, ona stara cerkev iz dobe cesarja Konštantina. Zato je De Rossi sklenil, da poišče ostanke sv. Cirila tam, kamor so jih prvič dejali. Spodnja cerkev je bila l. 1858. malone še vsa zaprta. Kopali so pri vhodu. Toliko se je tedaj videlo, da je obseg stare cerkve mnogo veči kakor sedanje; srednja ladija v stari cerkvi je bila toliko široka, kakor pri novi cerkvi srednja in leva stranska ladija vkupe. Iz tega je De Rossi preračunil, kolik bi mogel biti obseg stare apside, in začel je kopati na drugem koncu cerkve. Zvedeni mož je razkril staro apsido, in kar se mu je preje samo dozdevalo, je videl v resnici, da stara apsida objema novo. Kopal je še dalje v okrožji stare apside, in skušal prodreti do starega oltarja; zakaj tukaj ali nikjer je moral biti sled Cirilovega groba. Ker se je pa bilo bati, da bode izpodkopavanje škodilo novi cerkvi, je moral odjenjati in zasuti zvrtane predore.

Na očigled toliko neuspehov bi se bil vsak človek naveličal brezplodnega posla. De Rossi-ju ni dala vest, da bi miroval. — Ker ni mogel od strani priti do velikega oltarja stare cerkve, je dvignil v novi cerkvi tri stopnice poleg oltarja, da bi iznova kopal v zemljo. — V Rimu človek ne prevali kamena, da bi ne našel pod njim starodavnega spomenika. Tako je bilo i tu. Pod eno stopnico se prikaže dolg grški napis. V Bullettinu z l. 1863 [1]), kjer De Rossi sam vse te stvari popisuje, pravi: „Ne dá se ni povedati, s koliko

[1]) Bullettino di archeologia christiana 1863.

radovednostjo in nado sem hitel čitati odkriti napis. Grški napis, pa na tem kraju, bi utegnil biti grobni napis sv. Cirila Tesaloničana.“ Žal, da je up moža prevaril. Bil je grobni napis nekoga Elija Matrone; naredil ga je Viljem Sinesius iz Antijohije. Globlje tudi tukaj ni smel kopati; bila je nevarnost, da se kaj podere. — Ves trud slavnega starinoslovca je bil l. 1858. brez uspeha. V tem so v spodnji cerkvi pri vratih dalje kopali, in dan za dnevom razkrivali novih stvari.

VI. Leta 1859, so v levi ladiji ob zidu našli podolgast grob, zidan iz opeke. Bil je odprt in prazen; na dnu je bilo nekaj marmornatih plošic, znak, da je bil grob z marmorjem preoblečen. Mrlič je moral biti v rakvi, zakaj grob je prevelik, da bi bili mrliča brez rakve vanj pokopali. De Rossi je te okolnosti bistroumno presodil in takoj uvidel, da se vse nekamo ujema z italijsko legendo. V marmornati rakvi so položili Cirila v pripravljen grob oltarju na desni, tako pravi povest.[1]) Iz panonske legende smo razbrali, da je moral grob biti ob steni; in to bi bil zopet naš grob. Panonska legenda govori o slikah nad grobom. Poglejmo, če ni morda kje sled slikam.

V zidu nad grobom je dolblina s kamenjem založena; zazidali so jo bržkone, da bi bil temelj novi cerkvi bolj trden. V tej dolblini so bile gotovo slike, o katerih govori panonska legenda. Ko so jo odprli, ni bilo ničesar videti; zid nima niti ometa, nikar da bi se ohranile slike. Nad grobom torej ni nič; pač pa so malo v stran, grobu na desni razkrili dve sliki. Slog priča, da pristojita v X. stoletje, t. j. v ono dobo, ko so Rimljani noč in dan obiskavali grob sv. Cirila.[2])

Prva slika nam kaže sv. škofa, ki krsti odraslega človeka. Krščenec je potopljen v vodo; škof mu je položil desnico na glavo; levico pa drži, kakor da bi iz perišča vlival vodo na krščenca. Kdor sliko pogleda, takoj uvidi, da tip ni zapaden, ampak iztočen. Obraz, brada, premnogi križci na paliju, vse to ni latinsko, in še manj rimsko. Ohranjenih je mnogo slik rimskih papežev, a izraz jim je scela drugačen; posebno se razlikujejo po podobi in številu križev na polju. Krstitelj na našej sliki ni latinec, ampak orijentalec.

Drugo sliko je naredila ista roka kakor prvo. Predočuje nam kneza na prestolu, ki z vzdignjeno desnico nekaj ukazuje, dvema ali več osebam, to se ne vidi natanko. De Rossi je takoj mislil, da je uprizorjeno zgodovinsko dejstvo iz življenja sv. Cirila: knez Rastislav pošilja svoje ljudi v Carigrad, ali pa car Mihael odslavlja sv. brata Cirila in Metoda. Neovržnega dokaza za svojo slutnjo De Rossi še ni imel; tem manj, ker so nekateri hoteli, da na prvi sliki sv. Silvester krščuje cesarja Konštantina. Začel je iskati, ni-li morda kje kak napis, ali vsaj kaka črka. Skrbno omije sliki in zid okolo slik in med obema slikama se prikažejo navpično od zgoraj navzdol zaporedoma črke C I R I L. Črke sestavljajo ime našega blagovestnika; torej nam tudi sliki poleg imena kažeta prizor iz življenja sv. Cirila. Prva slika kaže

[1]) Cum locello marmoreo posuerant in monumento ad id praeparato in basilica B. Clementis ad dexteram partem altaris ipsius. Leg. ital.

[2]) Pan. leg.

sv. Cirila Slovane krščujočega; na drugi so knez Rastislav in njegovi poslanci, ali pa sv. brata pred carjem Mihaelom. V grobu poleg slik pa je bil pokopan sv. Giril.

Ker je bil grob prazen, se vidi, da so ob zidanju nove cerkve kam drugam prenesli sv. ostanke; in tako bi bila resnična poročila XVI. stoletja, ki trdé, da so ostanki sv. Cirila v kapelici sv. Dominika poleg velikih vrat.

Hvalo možu, ki se je toliko trudil in prizadeval, da bi izpolnil Slovanom srčno željo; razkril nam je mnogo lepih stvari, a sreča mu ni poslužila, da bi nam bil odkopal dragi zaklad, ostanke sv. Cirila. Bog vé, kam so izginili. Kardinal Bartolini misli, da so se sv. ostanki izgubili koncem XVIII. stoletja. Ko so l. 1798. divje francoske čete zasedle Rim, so se vojaki kar po cerkvah nastanili. Bogohulniki so skrunili svete hrame, plenili svete posode, grabili umetnino, razdevali grobove in pobirali iz njih zlatnino, kosti mrtvecev pa metali po cerkvi. Tudi cerkev sv. Klementa je bila prevratnikom v tabor. Kardinal Bartolini sodi, da so bogokletniki, hlepeč po zlatu, odprli grob sv. Cirila in ostanke sv. blagovestnika vrgli med druge kosti. Pod oltarjem sv. Dominika je še dandanašnji okrogla odprtina, skozi katero se vidi rakev, okovana s pozlačenim bakrom. Lupežna druhal je mislila, da bi se v rakvi utegnil dobiti zlat križec ali prstan, ulomila je rakev, in iščoč dragotin, svete ostanke pometala iz groba.

To je podmena kardinala Bartolinija. Scela neverjetna ni, a trdnega razloga nima.

V stolni cerkvi v Brnu so ohranili od XVI. stoletja v srebrni skrinjici kost iz roke sv. Cirila. V zapisnikih se omenja do l. 1805. Ko je Avstriji v bojih z Napoleonom šla trda za denar, so morale l. 1811. tudi cerkve darovati svete posode, zlato in srebro. Brnska stolnica je dala srebrno skrinjico, v kateri je bila roka sv. Cirila. Ob tej priliki se je izgubila sveta kost. Bržkone je bila kriva nepazljivost kanonika, ki je bil tedaj varih cerkvenih zakladov. Iskali so potem povsod sv. ostanek, a niso ga več našli. Delec roke sv. Cirila imajo sedaj v Rajhradu v samostanu sv. Benedikta; podaril jim ga je stolni kapitelj brnski v XVIII. stoletju. Razen tega hranijo koščico sv. Cirila pri sv. Hijeronimu v Rimu. To sta bržkone edini relikviji, ki sta nam ostali po našem blagovestniku sv. Cirilu. **Dr. Frančišek Ušeničnik.**

„Ves odgovor“ — novostrujnikov.

„Allons enfants!“ — kliče Govekar v „Edinosti“ — „le hrumite in bučite, le vpijte in iščite novih sredstev, mi hodimo nevzdržno svojo pot naprej — naprej — naprej! — Čemu pač razlogi, čemu boji? — Uspeh dokaže vse! Na vseh koncih in krajih vstajajo slovenski realisti in realistke, dá, celo dekadenta že imamo . . . Glejte, srednješolci imajo svojo „Novo nado“, kjer dominujeta realizem in materijalizem, kjer

Popravek: Na str. 63, 19. vrsta od spodaj beri: 14. svečana l. 869. je zaspal . . .

se navdušuje mladina za Zolo, Tolstega, za d' Annunzia [1]... in — za-me; — glejte, slovenski velikošolci, prisegajoči na znanstveni materijalizem, so si ustanovili v Pragi „Novo dobo“; hrvatski in slovenski leposlovci novostrujniki pa izdajajo svojo smotro za moderno književnost in umetnost: „Mladost“. In med sotrudniki hrvatsko-slovenske „Mladosti“ so Emile Zola, G. Brandes, V. Vereščagin, Lemaître... Vidic, Borut, Cankar, Zupančič (Aleksej Nikolajev, Gojko), gdč. Márica, Govekar in — Aškerc! Ti uspehi dokazujejo vse; mi naraščamo, mladina je z nami in za nami bodočnost je naša prej ali slej. Zaman je ves boj proti nam — zavirati nas morete — ustaviti in pobiti nič več. Za nami stoji „moderna“ vsega sveta; kamor pogledamo, novostrujniki, naj bodo že realisti ali dekadentniki, propirajo in zmagujejo. — Kaj hočete torej? — Sami vemo, da nas masa, množica, ne bo razumela nikdar, pa saj niti ne težimo za tem. Masa je vedno reakcijonarna. Prepuščamo jo Vam! — A inteligencija, elita meščanstva, razumništvo je naše ali bo kmalu naše... Trde boje imamo za svoje ideje, a ti boji nas le krepé in množé. — Če nam za hip upada pogum, evo, ozremo se preko domačega plota, v duhu pohitimo k svojim somišljenikom na Dunaji, v Franciji, v Italiji, Rusiji, Švediji — in zopet smo zmagoviti... To je ves moj odgovor na poniževanja dr. Ušeničnika in vseh nasprotovalcev nove struje.“

To — ves odgovor? No, potem je pa res očividno, da se dá povedati za novo strujo malo dobrega!

Označimo najprej, kaj sodimo mi o novi struji! Ne bodemo se sedaj prepirali o idealizmu in realizmu. Obe besedi imata pravi, a imata tudi napačen zmisel. Oba, idealizem in realizem, sta imela v zgodovini svoje solnčne, a tudi svoje senčne strani. Kje pa je kako delo, katero bi izšlo čisto, vzorno, iz človeških rok?

Toda nekaj drugega je. Novostrujniki trdijo, da jim je nad vse resnica in samo resnica. Ne bodemo oporekali, da umetnost ni filozofija, da torej umetnosti ne more biti prvi in edini namen „cognitio rerum per causas“, a tajimo, da je novi struji edini pravec — resnica. Ne! to ni res! In prav zato se mi bojujemo zoper novo strujo, ali bolje povedano, odvračamo naš narod od nove struje!

Po vsej pravici je pisal o novodobnih realistih že „Rimski katolik“ [2]): Kdor je prebral le eno povest realistov te šole, mu je pač jasno, da bistven znak njihovega realizma je prav za prav negacija vsega realnega v najvišjem pomenu: negacija verskih in naravnih resnic s tem, da se obujajo dvomi o njih, da se očitno ali prikrito uči materijalizem ali panteizem, da se poveličuje črna usoda, da se smešé cerkveni obredi in verske šege pobožnih

---

[1]) O tem je prav te dni pisal milanski „L' Osservatore Cattolico“: „V najnovejši drami d' Annunzi-ja: ‚Ville morte‘ prvujeta prešuštvo in krvosramstvo. Zato ga pariški list ‚Gaulois‘ imenuje kar ‚sinú pohoti‘ (figlio della voluttà)... Sicer pa je drama tudi na občinstvo naredila mučen in neprijeten vtisk. Celó d' Annunzi-ju prijazni listi hvalijo le lepo obliko...“ Op. A. U.

[2]) R. K. II. 263.

kristjanov; negacija v naravi s tem, da se namestu kreposti poveličuje greh, da se dramijo in netijo živinske strasti, da se mično opisuje dvoboj; brezbožnost in nenravnost sta predmet njih umetnosti; negacija lepega, s tem, da ti realisti opisujejo le grde strani človeškega življenja; njim nič ni na svetu realno, nego kar je umazano ... Berimo njih romane in povesti; ali najdemo eno ženo, da bi ji bila sveta zakonska zvestoba; eno dekle, eno nevesto, da bi se ženinu ne izneverila; enega junaka, ki bi nesrečno ne končal ali v dvoboju ali s samomorom! In četudi ima kdo kaj dobrega na sebi, glejte, mora biti — blazen! Povsod le tema, povsod le rane, povsod gniloba! Bog sam, ako ga še imenujejo, je neusmiljen trinog ... Vprašajmo: je-li to realizem? Je-li narava, je življenje res tako, kakor je nam slikate vi? Potem ni človeštvo nič drugega kakor neizmerna druhal tatov, sebičnežev, nečistnikov, prešuštnikov, dvobojnikov, samomorcev norcev! ... Mi tajimo odločno, da se sme tako naziranje o umetnosti imenovati realizem! ... Realiste tedaj, ki poznajo realnost le v njé negaciji, v njenem niču, imenujemo po vsej pravici — nihiliste, njihov realizem — nihilizem!“

Ne resnica, ampak negacija resnice je „ideja“ nove struje, negacija resnice v krščanstvu, negacija resnice v nravnih zakonih. Nova struja je struja materijalizma v umetnosti!

To smo trdili v članku „Kam plovemo?“ — in izvajali smo iz tega posledice. „Kdor trezno, mirno presodi vse to, tako smo pisali v „Katoliškem Obzorniku“, se ne bo čudil, če pravimo, da se prepaja mišljenje in čustvovanje našega naroda z materijalizmom, da materijalizem pronica v naš narod. Odpad od Boga, materijalizem, je nujna, naravna posledica materijalističnega beriva našega naroda. Vemo, da se take izpremembe ne dovršé en dan, a dovolj je, da se vršé naravno, nujno, neprestano. Dovršé se le prezgodaj!“

In čujte, Govekar, „on“, predstavnik novostrujarjev v Slovencih je — odgovoril. Odgovoril — vse!

Kaj pa je — odgovoril? Ali je zanikal, pobil, ovrgel naša izvajanja? Ne!

Ali je zanikal, pobil, ovrgel premiso, ki smo iz nje razbirali posledice? Tudi ne! Kaj pravimo, tudi ne! Govekar je še sam potrdil, podprl, podkrepil našo trditev! Mi smo dejali: naše slovstvo preveva materijalistični duh, glejte, Govekar to kar naravnost, da, celo napetolično, bahato in visokoslovno priznava in — dokazuje!

„Vsaki mesec nam rodi nov literaren talent, ki prisega na novo strujarsko zastavo: Ustanavljajo se že krasni zborniki za novostrujnike ...“ Potem našteva, da so ustanovili srednješolci v Zagrebu „Novo nado“, „kjer dominujeta realizem in materijalizem“; hrvatski in slovenski visokošolci v Pragi „Novo dobo“, prisegajočo na „znanstveni materijalizem“; hrvatski in slovenski leposlovci novostrujniki pa na Dunaju „Mladost“, ki sama o sebi pravi, da je „do sada jedini časopis, koji stoji posve na slobodoumnem temelju“, ki ga ne vežejo „lanci zaprašene estetike i etike“.

Glejte torej, novostrujarji sami priznavajo, da je nova struja struja materijalizma![1])

In to je — vse odgovor novostrujnikov? Ves! Ne, bodimo do zobca natančni, nekaj še navaja Govekar v obrambo nove struje! Proti temu, kar smo dejali in izvajali, res da ne ve nobenega odgovora. Molčé priznava našo trditev, da bo nova struja, če prevlada, vzplodila v Slovencih le breznačelnost in neznačajnost, le nenravnost in vetrnost, le brezvestnost in sebičnost; da bo zamorila narodu životno moč. Molčé priznava, kar smo dejali s Stritarjem, da narod, kateri tako hlastno bere nagnusne Zolove spise, narod, kateri ne vstane v sveti jezi kakor en mož ter ga ne sune ter zapodi sramotno črez meje svoje, da ta narod se bliža svojemu propadu in naših simpatij je nevreden!“ Molčé priznava, kar smo navedli iz njega svoje knjige „O te ženske!“, da se tudi on ravna po Zoli. Nobenega pametnega stvarnega razloga ne vé proti našemu članku. Ves njegov odgovor je potrdilo naše trditve, pa vzklik: „Le hrumite in bučite, mi hodimo nevzdržno svojo pot naprej! — Čemú pač razlogi? čemú boji? Uspeh dokaže vse!“

Da bi pač Govekar z domišljavo hitrostjo ne bil zapisal teh besedi!

Torej po uspehih naj sodimo struje! Toda, gospôda, ljudomorna kuga ima tudi uspehe, a je le kuga, Rimska korupcija je imela tudi uspehe; imenovala se je celo — „duh časa“; corrumpere et corrumpi saeculum vocatur, je dejal Tacit o njej; a bila je le korupcija, kriva narodove propasti. Lupežne struje imajo tudi uspehe. Wolfov fanatizem ima tudi uspehe. Struja tako imenovane „Schund- u. Revolverpresse“ tudi. Roman o Hugonu Schenku je šel med ljudi v 200.000 izvodih; o Rudolfu je izšlo 22 romanov; enega izmed njih se je prodalo 180.000 odtiskov. Ali ti uspehi dokazujejo, da je stvar — dobra?

Ne, gospôda, ta argument vam ne dela časti! Če nimate drugih razlogov, slabo za pravdo nove struje!

Toda odgovorimo naravnost. Priznavamo, da nova struja narašča, da ima uspehe. A ni je okrepil lepotni čut! Okrepilo jo je le sovraštvo proti krščanstvu, pa — živalski instinkti! Tistim, ki jim je moderna vzgoja iztrgala vero iz srca; tistim, ki jih je zatopila „moderna“ v materijalizem: tistim seveda najbolj prija materijalizem tudi v umetnosti, tudi v leposlovju. In tistim, ki z Darwinom in „moderno“ mislijo, da tičí v človeku „bestija“, da je človek, kakor pravi Nietzsche, le „plavolasa zver“,

---

[1]) V potrdilo ponatisnimo le še „velikonočni sonet“ Aleksija Nikolajeva iz 2. številke „Mladosti“:

Kako je poln kristjanov temni hram!
A on leži razpet na križu tam,
In množice se tja pomikajo,
Z molitvami se mu dobrikajo.

„Odrešenik sveta, pomagaj nam,
Brez tebe ne vemo ne kod ne kam . . .
Češčena si . . .“ pobožno sikajo
In svetih ran se mu dotikajo.

In vstala je in šla. In jaz sem vstal.
Nad križanega se sklonila je,
Poljub na ustna mu dahnila je.

Gorak je še igral na njih, sladák,
A jaz sem šel in sem mu ga ukràl
In odhitel sem — Juda II. — v mrak.

Dà, to je pravi cvet materijalizma, ali recimo frivolnega cinizma, venerizma, voluptarizma! Tak pesnik je res „figlio di voluttà“, — sin pohoti!

da ni ne nebes ne pekla, tistim seveda zopet najbolj prija to, kar neguje, vzbuja, draži živalske instinkte.

Še enkrat: Mi ne trdimo, da nima nova struja nobene dobre plati. Neki realizem je upravičen. A realizem, ki ni realizem, ki je le negacija vsega, kar je v človeštvu dobrega in plemenitega in svetega, tak realizem bodemo pobijali vsekdar. Morda brez uspeha — tega ne vemo. A to vemo, da se bojujemo s čisto domovinsko ljubeznijo za najboljšo stvar!

Le naprej torej, novostrujarji, če tako hočete! Marsikakega mladeniča, marsikako slovensko dekle še lahko potegnete s seboj v kalno strujo. Zdí se, da vlečete res že mnogo mladine za seboj. A ta pečat vam ostane, da nimate nobenega razloga za pravdo svoje stvari. Vaša moč je le v tem, da uganjate — spekulacijo z živalskimi instinkti!

Dr. Aleš Ušeničnik.

„Konfiteor“ novostrujnikov.

„Ljubljanski Zvon“ je priobčil v drugem zvezku letošnjega letnika estetično razpravo pod naslovom: „Moderno kritično stališče“. Razpravo imenuje „Sl. Narod“ (1898 št. 23.) — temeljito. V njej, tako piše ta list, se je „globokomiselni in tankočutni Borut lotil jako aktualnega predmeta ter okrcal z najfinejšim, a tolikanj ostrejšim rapirjem razne „stališčarje“ in moraliste. Razprava je kratek „konfiteor“ novostrujnikov“.

Ne tajimo, da se nas ne bi bila polotila neka radovednost. „Temeljita estetska razprava“ — to hoče kaj reči! Kako se je veselil „Rimski Katolik“ Zvonove estetične razprave o lepoti, a ni je hotelo biti! A mi smo jo učakali! Toda mirno in resno! Res, prebrali smo to razpravo. Konec pride še le prihodnjič, a vidi se, da je Borut že povedal, kar se dá povedati načelnega, in da bo prihodnjič samo mahal z rapirjem po raznih stališčarjih in moralistih. Ker je razprava, kakor sodijo novostrujniki, „konfiteor“ novostrujnikov, Borut sam pa celó pravi, da „apologija“ nove smeri, nam bodo častiti bralci „Katoliškega Obzornika“ gotovo hvaležni, če si razpravo nekoliko natančneje ogledamo in jo denemo malce pod analizo.

Jedro vse razprave — torej pravi „konfiteor“ novostrujnikov — je v sledečih besedah: „Za umetniško ustvarjenje so porabna katerasibodi človeška čuvstva, in takisto porabni katerisibodi načini. Kdorkoli upodobi v katerikoli snovi katerosibodi izmed svojih čuvstev na katerisibodi, toda tak način, da more preko snovi čutiti ž njim tudi še kak drug človek, tisti je umetnik v najširšem, občečloveškem pomenu besede. Umetnost v najširšem, občečloveškem pomenu besede je (torej) izražanje notranjosti kakega človeka po kaki snovi, izvedeno na tak način, da morejo čutiti preko te snovi tudi drugi ljudje tisto, kar je čutil izraževatelj.“

To je torej „konfiteor“ novostrujnikov. Riši in piši kdo karkoli, kakorkoli, da le ima katerokoli čuvstvo in da preko snovi tudi drugi čuti ž njim, pa je umetnik.

Naslikaj „kopo prasičev“! Če „prasiči na sliki niso izključno le prasiči, pravi Borut, nego obenem predstavniki razmišljajoče ponižnosti, tihe sreče in gorke vdanosti, je stvaritelj tiste slike takisto pravi umetnik, kakor tisti, ki izkuša doseči iste čuvstvene efekte s sliko, recimo kake pokrajinske ali samostanske idile.“

Opiši prešuštvo! Dobro! Ali kaj čutiš? Če čutiš in če bo beroč tvoj spis tudi drugi čutil, si umetnik. In čim bolj krepko, čim bolj živo opišeš, čim več „čuvstva“ položiš v prizore, tem večji umetnik si.

Ali torej umetnik vse sme? Vse. „Umetnik, kadar postane sam svoj, je pisal že pod Borutom pokrovitelj novostrujarjev Aškerc [1]), je suveren v svoji stroki in ni dolžen od nikoder prejemati nikakršnih ukazov, kvečjemu nasvete, če jih hoče poslušati ...“ In za njim isto ponavljajo vsi novostrujniki.

Ali sme torej umetnike stvarjati tudi nemoralna dela? „Nemoralnost ni v knjigi, odgovarjajo novostrujniki [2]), temveč je v stanju sugestije čitatelja. Za to pa pisatelj ni odgovoren ... On piše, da piše, ker ga k temu sili notranja moč, recimo pisateljski poklic ...“ „Morala, pravi novostrujnik Vidic [3]), se ne more upoštevati kot merodajno sredstvo proti realizmu, ker se delajo zaključki na napačnih premisah. O moralnosti ali nemoralnosti na sebi se pri umotvoru sploh ne dá govoriti ...“

Sodimo, da je ta „konfiteor“ dosti jasen. Po pravici se imenuje tudi „konfiteor“ novostrujnikov. Zakaj doslej je bil ta nauk svetu malone tuj.

O namenu umetnosti res niso bili vsi edini, a vsi so se ujemali v tem, da vsaj kvariti umetnost ne sme človeštva. Ne bomo navajali Platona, zakaj „moderna“ ga šteje med jezuite, niti krščanskih umetnikov. Denimo sem le svedočbo racijonalista Lessinga. „Blažiti, je dejal nemški mislec, blažiti nas mora vsa poezija. Žalostno je, če treba to še le dokazovati; a še bolj žalostno je, če so pesniki, ki sami dvomijo o tem“.[4]) Stritarju menimo da nihče ne bo odrekal svobodomiselnih nazorov o umetnosti. Tudi on je pisal nekdaj, da prava umetnost ne more biti nemoralna“, a mož je to drugače umel. „Umetnost ne sme nasprotovati moralnosti, čednosti,“ je pisal Stritar tedaj. „A še več; jaz trdim, da prava umetnost še ne more biti nemoralna, prava lepota je sama na sebi moralna. Ne morem si misliti lepote brez harmonije, saj je lepota ravno neka harmonija v najvišjem pomenu. Nemoralnost pa je sama na sebi razpor, nemir, večna disharmonija. Kdo bi ne bil že sam tega skusil? Ko si videl lepo podobo, ko si slišal lepo pesem, ko si bral lepo dramo — ali se ti niso ugladili valovi strasti, željâ in hrepenenja; ali ti ni bilo umirjeno, nekako čudno ubrano srce? In nasproti! Omenjamo tu le sloveče Makartove podobe: ‚Kuga v Florenciji ali pa sedem

[1]) Lj. Zv. XVII. 309. — [2]) Sl. Nar. 1897. št. 154. — [3]) Mladost str. 34.
[4]) Hamb. Dramat. 77.

naglavnih grehov‘; s kako genijalnostjo je bila slikana ta podoba! Ali — ko si jo gledal, in se ji čudil, in se je nagledal — ‚glava te je bolela po slabi tovaršiji‘. Zakaj? — Podoba je bila genijalna, a — nemoralna, in zato, naj se reče, kar se hoče, ne lepa!“ [1]) In kar je pisal Stritar tedaj v znani pravdi z „Zgodnjo Danico“, to je ponovil sedaj v pismu Pavlini Pajkovi: „Kako naši novi učitelji govoré o „morali“! Zdaj se vse sme! Iz ene skrajnosti v drugo! Sklicujejo se na Francoze! — — Ali je kak razsoden človek, ki bi ne videl, da ta narod propada, gnije tako, da že — diši!“ Dà, Stritar je to ponovil samemu Govekarju v lice. Pisal mu je takisto, kakor zna le on, s francosko finostjo: „Jaz nisem načeloma nasprotnik ‚novi struji‘; dasi starošolec, rad priznavam, kar ima dobrega, in tega ni malo; dà, celo za napredek jo smatram v nekem oziru. Samo ne prestopi naj, sosebno gledé moralnosti, neke, rekel bi, večne meje, čez katero ne sme. Ali ste to storili Vi v svojih poznejših spisih, kakor se Vam očita z neke strani, drugi pravijo, da ne — o tem meni ne gre sodba, ker ne poznam teh spisov. Človek ne more vsega, kar bi rad! — ‚Umetnik sme vse!‘ — to se meni zdi nevaren nauk, pravo dvorezno orožje, s katerim sosebno nerodna roka lahko napravi veliko, dà, nepregledno škodo! Zgledov imamo že zdaj le preveč.“ [2])

Ni torej dvoma, da je nauk novostrujarjev — nov. Ker je v svojih posledicah tako usoden, poglejmo, kako ga „globokomiselni in tankočutni“ Borut v „temeljiti estetski razpravi“ — dokazuje. Poglejmo, s kako pravico Borut seje zmajeve zobe! Dokazati mora Borut svoj nauk tembolj, ker sam pravi, da je s svojo razpravo napisal „nekako seveda nepopolno apologijo (nove) smeri“.

Dve stvari mora dokazati estetik novostrujnikov.

Dokazati mora prvič: da je „za umetniško ustvarjanje uporabna katerakoli snov“; drugič: da je uporabno „katerokoli človeško čuvstvo“ in „katerisibodi način“, da le more preko snovi čutiti isto tudi še kak drug človek.

Kako je „globokomiselni in tankočutni“ Borut dokazal prvo trditev?

I. Borut svoje razprave ni zamislil sam, ampak se je „opiral na kratek, ‚Schweine‘ naslovljen članek nemškega umetnika in pisatelja Hermana Bahra“. Ker je Herman Bahr sam novostrujnik, — „Neue Freie Presse“ [3]) ga imenuje moža, „der eine scharfe Zinke bläst“, — moramo torej pazno presoditi njegove razloge.

„Vse stvari, piše Bahr, imajo pravico, da pridejo po umetnosti do svoje absolutne, splošne veljave, čeravno so nekatere zato bolj pripravne od drugih.“

---

[1]) Stritar: Zbrani spisi VI. str. 355. 366.

[2]) Edinost. 1898. št. 7. 8. Stritar in nova literarna struja. Fr. Govekar.

[3]) N. Fr. Pr. 6. febr. 1898. — Potem pravi o njem: „man muss das Temperament des Schriftstellers in Abzug bringen, wenn man die Worte nach ihrem wirklichen Werthe abschätzt.

Za svojo trditev navaja Schillerja in Goetheja. „Es d e u c h t mir, pravi Schiller, das Leere und Gehaltreiche m e h r im Subject, als im Object zu liegen. Das Gemüth ist es, welches hier die Grenze steckt und das Gemeine oder Geistreiche kann ich hier wie überall nur in der B e h a n d l u n g, nicht in der W a h l des Stoffes finden.“ Goethe pa je enkrat dejal: „Unsere deutschen Aesthetiker reden zwar viel von poetischen und unpoetischen Gegenständen ... im Grunde aber bleibt kein realer Gegenstand unpoetisch, sobald der Dichter in g e h ö r i g zu g e b r a u c h e n weiss.“

To je nekaj. Kje pa je razlog? „Vse stvari, pravi Borut za Bahrom, so vendar s a m o p o j a v i v e č n e g a v s l u č a j n e m, in naloga umetnosti pač ni nobena druga nego ta, da jim ona snemaj ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazuj take, kakršne so po svojem bistvu.“

Ta razlog se nam vidi jako nesrečen za novo smer. Najprej govori o „n a l o g i u m e t n o s t i“. Toda novostrujniki proti „stari šoli“ vedno poudarjajo, „da še ni rešeno vprašanje o namenu umetnosti“ [1]), kako se torej sami smejo opirati na nalogo in namen umetnosti?

Potem pa je rečeni razlog naravnost zoper — novostrujnike! Če so stvari samo pojavi v e č n e g a v s l u č a j n e m, ter je naloga umetnosti prikazovati t o v e č n o, vprašamo:

prvič: ali je to, kar je n e m o r a l n o, na priliko prešuštvo, samomor, podlost, tudi pojav večnega v slučajnem?

drugič: kako pride kdo od te trditve logično do sklepa, da je umetnik tisti, ki „upodobi katerosibodi človeško čustvo na katerisibodi način“?

Iz rečenega razloga poteka vse kaj druzega. Če je res naloga umetnosti snemati stvarem ovoj vsakdanjosti ter prodirati do skrite začarane lepote, je jasno, da nemoralno kar tako ne more in ne sme biti predmet lepe umetnosti. Zakaj to, kar je nemoralno, ni pojav večnega v stvari, ni skrita lepota stvari, ampak prav nasprotno, potvara večnega je, madež lepote je, disharmonija med večnim in slučajnim je. Pač sme umetnik slikati tudi grdo, bodisi iz narave, bodisi iz nravnega življenja, toda ne kot tako, ampak le kot senco, kot nasprotje; torej ne tako, da bi se človek vanje zagledal, ampak da ga tembolj začara nasprotna lepota. Po izpovedbi novostrujnikov pa bi umetnik grd predmet smel takisto slikati kakor lep, zaradi predmeta samega in pa zato, da upodobi v njem svoja čuvstva grda ali lepa, umazana ali čista, živalska ali čisto človeška, plemenita ali — „bestijalna“.

Zopet: če je naloga umetnosti prodirati do skrite lepote, snemati stvarem ovoj vsakdanjosti ter jih prikazovati za to, kar so, pojav večnega v slučajnem, sledi, da oni realizem, ki „slika osebe tako realistično, da so kar fotografično podobne živim osebam iz življenja“, oni realizem potemtakem, ki mu slavo poje Aškerc [2]) govoré o takem realistu Govekarju, ne zasluži imena umetnosti. Fotograf vendar ne prodira do dná, do začarane lepote, do večnega v stvari!

Tudi Schiller in Goethe nista novostrujnikom nikakor v prilog. Seveda ni toliko do p r e d m e t a, kakor do r a b e. Tudi grd predmet je uporaben

---

[1]) Mladost 34. — [2]) Lj. Zv. XVII. 309.

za poezijo, toda ne na vsak način, in ne prepojen z vsakim čuvstvom, sploh ne pod vsakim ozirom.

Sedaj pa naj pameten človek sodi, s kako pravico Borut iz rečenega razloga sklepa, „da ne morejo imeti pomena vsi oni pomisleki, ki bi jih kdo stavil z moralnega stališča“! In vendar je prav zoper stališčarje in moraliste naperil svoj „najfinejši rapir“!

II. Oglejmo si drugo stvar, ki jo je moral Borut dokazati: „za umetnost je uporabno katerokoli človeško čuvstvo, izraženo na katerikoli način, da le more preko snovi čutiti isto tudi še kak drug človek“.

„Kot odločilni faktor v umetnosti, nadaljuje Borut v ‚temeljiti estetski razpravi‘ smo spoznali v prejšnjih vrsticah nekaj povsem drugega, snovem, ki so indiferentne, celo nasprotnega. Rekli smo, da v umetniških proizvodih ni gledati na snov, pač pa na to, ali je sploh, in kako je v njih upodobljena umetnikova notranjost. Kaj pa je umetnikova notranjost? Nič druzega, nego njegova individualnost, njegova subjektivnost. Kje pa tiči le-ta? Razume se, da se ne prikazuje v objektivnem, umstvenem delovanju umetnikovem, temveč edino le v njegovem čuvstvovanju in v pojavih tega čuvstvovanja. Potemtakem bi smeli reči: Kdorkoli upodablja svoja čuvstva v katerisibodi snovi, ta je umetnik. Toda priznamo, da bi bila taka opredelba še pač nezadostna. Namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi; torej mora umetnik svoja čuvstva upodabljati na tak način, da čuti tudi še kdo drug isto, kar je čutil on sam; upodabljanje mora biti tako, da preko občutkov, ki nam jih zbuja ali pa tudi ne zbuja snov sama, čutimo z umetnikom . . .“

Vsak lahko sam vidi, koliko vegastega dokazovanja je v tem prehodu od estetike, ki uči, da je „naloga umetnosti snemati stvarem ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazovati take, kakršne so po svojem bistvu“, pa do estetike — čuvstev. Umetnik mora prodirati v stvareh, je dejal poprej Borut, „do ujete, začarane lepote“, „skozi vnanjo lupino na dnó“. Seveda je zato treba umetelnosti. Treba je, da ima umetnik bister um, krepko obraznost, gorko srce; treba je, da idejo živo zamisli in spočne; da jo z životvorno domišljijo utelesi in upodobi; da jo objame in vzljubi s svojim srcem. Res je torej, da brez čuvstva ni umotvora, a prav tako ga ni brez ideje in prav tako ga za ljudi ni brez čutnega obraza, čutne oblike. Povsem krivo je torej graditi estetiko na samo čuvstvovanje.

Tudi nič ne pomaga, če Borut tako le sklepa: „Ker je umetnost občečloveška, mora biti tudi umetniško stališče občečloveško in mora obenem sloneti na tem, kar je v umetnosti občečloveškega. Ta važen občečloveški moment v umetnosti pa je pred vsem čuvstvo. Umetnika si ne moremo misliti brez globokega čuvstva . . .“ To, pravimo, Borutu malo pomaga. Zakaj misli niso nič manj občečloveške, nego li čustvo. Tudi brez misli si ne moremo misliti umetnika, tudi brez žive domišjije ne. Dà, čuvstvo poteka iz harmoničnega delovanja uma in domišljije, iz zveze idej s čutnimi oblikami, če morda tudi Borut ne ume pod „čuvstvi“ samo — živalskih instinktov.

Nedoumno je torej, kako je preskočil iz estetike objektivne lepote v estetiko izključno subjektivnih čuvstev. Izvestno je, da nima Borut nobene filozofične naobrazbe, o tem kriči vsa razprava, posebno tisto zamenjavanje individualnosti s subjektivnostjo in s čuvstvovanjem. Vendar se nam poleg tega tudi močno dozdeva, da je zajemal iz dveh virov. V prvi polovici se je opiral, kakor sam pravi, na Bahra, v drugem delu pa je ves pod vplivom najnovejše razprave Tolstega.

Todà bodi kakorkoli, recimo in denimo, da naloga umetnosti ni več „snemati stvarem ovoj površne vsakdanjosti ter nam jih prikazovati take kakoršne so po svojem bistvu“, ampak „upodabljati v snoveh čuvstva na tak način, da morejo čutiti preko snovi tudi drugi ljudje tisto, kar je čutil izraževatelj.“

Vprašanje je: „katera izmed svojih čuvstev sme umetnik izražati in na kateri način“?

Borut odgovarja, kakor je še znano, „katerasibodi in na katerisibodi način.“

Kakšne dokaze ima torej Borut za to drugo trditev?

Pričakovali bi, da bo na podlagi svojih premis tako le izvajal: „Kdorkoli upodablja svoja čuvstva v katerisibodi snovi, ta je umetnik.“ Toda „namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi“. Torej mora umetnik svoja čuvstva upodabljati na tak način, da čuti tudi še kdo drug isto, kar je čutil on sam“. A zopet je umevno, da umetnik kar človek ne sme vzbujati v srcih ljudi grdih, podlih, umazanih, nemoralnih čuvstev, zakaj če je namen umetnosti delovati na ljudi, ni in ne more biti nje namen kvariti, iznenaravljati, demoralizovati jih, ampak kaj druzega, če ne blažiti jih, vsaj razveseljevati, bodriti, vedriti, poživljati jih. Torej umetnik ne sme upodabljati katerihsibodi čuvstev, vsaj nemoralnih ne.

Ali so nemoralna čuvstva neumetniška? Ne pravimo, da za upodabljanje nemoralnih čuvstev ni treba toliko genijalnosti kolikor za moralna, ampak to trdimo: če je namen umetnosti tudi, da deluje na ljudi, da v njih vzbuja ista čuvstva, in je gotovo, da kratko in malo ne sme vzbujati nemoralnih čuvstev, so nemoralna čuvstva proti namenu umetnosti in zatorej — neumetniška! Res ne vemo, kako bi se mogel kdo, če ima še količkaj človečnosti v sebi, odtegniti tej dokaznosti!

Tako bi pričakovali, da bo sklepal trezen mislec. A Borut ne tako!

Borut a priori hoče, da naj umetnost sme vse, zato a priori zameta vsako razliko med čuvstvi. „Skratka, pravi Borut pa dolgoveznem stavku, skratka, ako nočemo zagaziti v absurdni dilema in se sprijazniti, ali z monopolizovanimi umetniškimi čuvstvi in načini, ali z brezštevilnimi ‚bistveno, različnimi‘ umetnostmi: moramo reči, da so za umetniško ustvarjanje porabna katerasibodi človeška čuvstva in takisto porabni katerisibodi načini.“ Tako Borut.

Čudno! Kakor da logika mora zatrepetati pred besedo: „monopolizovan“! Toda nekaterniki so že taki. Če ne morejo zavrniti zopernika, pljunejo nanj, pa pravijo: Fej, kakšen je! Če ne morejo ovreči stvari, a jim je neljuba, pripnó ji kako zaplato, pa pravijo: kako smešno! Če ne moremo

pritegniti, da bi umetnost smela upodabljati vsa čuvstva, pa pravijo: kaj ne, morala ima „v monopolskem zakupu“ umetniška čuvstva? Ne samo morala, ampak že umetnost sama, ki je „nje namen vendar tudi, da deluje na ljudi“ noče nemoralnih čuvstev, imenujte druga čuvstva „monopolizovana umetniška čuvstva“, ali kakor vam drago! Resnica, kakor smo dejali, ni zato nič manj resnica, če je kdo psuje!

Sicer pa svobodno! Če brez dokazov trdite, da je za umetnost uporabna vsaka snov; če brez dokazov trdite sedaj, da je naloga umetnosti snemati stvarem ovoj površne vsakdanjosti ter jih prikazovati take, kakršne so po svojem bistvu“, „prodirati stvarem do skritih krasot, do ujete začarane lepote“, a sedaj zopet, da je naloga umetnosti edino le upodabljati čuvstva: seveda brez dokazov prav tako lahko tudi trdite, da so porabna za umetniško stvarjanje „katerisibodi človeška čuvstva in takisto porabni katerisibodi načini.“

„Konfiteor“ lahko to imenujete, zakaj izpovedate lahko, kar hočete, a „apologije“ takih razprav ne imenujte! Za apologijo namreč treba — dokazov in razlogov!

Če torej upodabljanje katerihsibodi čuvstev na katerisibodi način v katerihkoli snoveh imenujete umetnost, dovolite, da mi umetnost, ki vzbuja v ljudeh čista čuvstva, imenujemo lepo umetnost, a umetnost, ki vse sme, bankrotno umetnost — dekadentov! Samo še to, gospôda! Lekarnik pritisne na skleničice, ki so v njih strupovi, mrtvaško glavo, pritiskajte odslej tudi vi, novostrujniki, ki po vaših načelih umetnost vse sme, svojim umotvorom na čelo — mrtvaško glavo! Zakaj nikdar se ne ve, ali ne nudite nesrečnim rojakom — otrova! — —

Mož, ki so jim „prasiči predstavniki razmišljajoče ponižnosti, tihe sreče in gorke udanosti“ — takih mož se boj, moj narod!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Slovstvo.

Cvetje s polja modroslovskega. Kratek sestav glavnih modroslovskih naukov. Spisal dr. Frančišek Lampe. V Ljubljani. Tiskala Katoliška Tiskarna. Cena 60 kr., po pošti 5 kr. več. Dobiva se pri upravništvu „Dom in sveta“.

Neumorni pisatelj, ki izdaja in ureja že enajsto leto „Dom in svet“, ki je uredil devet letnikov „Drobtinic“, ki nam je napisal poleg bogato zasnovanih apologetičnih razgovorov o človeku in Bogu, in poleg obrambnih govorov tudi temeljit vvod v modroslovje in še temeljitejše dušeslovje, pisatelj, ki deluje neutrudno tudi za družbo svetega Mohorja, ki sedaj kot „jeruzalemski romar“ prijetno in poučno pripoveduje o svetih krajih, sedaj kot učen in temeljit, a ob enem tudi goreč in pobožen bogoslovec razlaga zgodbe svetega pisma, ta pisatelj nam je s „cvetjem s polja modroslovskega“ zopet

podaril lepo delce svojega uma in truda. „Cvetje“ nam podaje pregled vse modroslovne vede in njegove glavne nauke.

„Nobena druga veda“, pravi po pravici pisatelj v predgovoru, „ni storila človeštvu s svojimi zmotami toliko zla, kakor krivo modroslovje. Koliko krivih naukov se trosi dan na dan po svetu! Krivemu modroslovju se moramo ustavljati z resničnim modroslovjem. Pravo modroslovje moramo pokazati ljudem tako, da je umevajo, sprejemajo in ljubijo.“

A žal „visoke šole po Avstriji učé po največ modroslovje, ki se naslanja na samo izkustvo in malo mara za umsko delo . . . Potemtakem je državno modroslovje ali tisto, katero učé učenjaki na državne stroške, na slabi poti. Tudi ni upati, da bi bilo kmalu bolje, ker se duh sedanjega časa obrača pred vsem na tvarinske in ne na duševne stvari.“

„Česar se je bilo bati že davno, to se je dandanes dovršilo: krivi modroslovni nauki so zašli tudi že med nižje ljudstvo. Zato je skrajna potreba, da se potrudimo za pravo modroslovje!“

Pisatelj, ki se je od nekdaj prizadeval koristiti rojakom, je sklenil, s tem delom vnemati rojake posebno za modrost. Nabral je na polju modroslovskem in v celoten šopek povil to, kar se mu je za sedanjo potrebo zdelo najpotrebnejše, najboljše in najlepše. In zares moramo priznati, da nam je podal najznamenitejše nauke iz vsega modroslovja. Govori nam v I. delu o resnici in zmotah; razlaga nam, kaj je svet, kaj so stvari; kaj telesa, kaj njih svojstva; razklada nam, odkod je življenje, kaj je človek, kje je človeške duše vir, odkod je svet. V II. delu nam govori o nravnosti in vesti, razklada naše dolžnosti do Boga, do samega sebe, do drugih ljudi. V III. delu tolmači nam nauk o družbi in pravici, o družini in državi, o socijalizmu. Naposled v IV. delu razjasnuje nam lepoto in umetnost, nje bistvo in nje vrste, in potrebno vprašanje o verstvu in umetnosti, o nravnostni umetnosti.

Beseda in pisava sta domači in lahki, a tudi lični in vneti, narekavalo ji je z umom srce. Zato je delo namenjeno ne samo učenim, marveč v obče vsem Slovencem, ki radi mislijo in resnico ljubijo.

„Cvetje s polja modroslovskega“ je pravi m a n u a l e m o d r o s l o v j a, kakor nalač posebno za dijake, ki so take knjige krvavo potrebni v sedanjih materijalističnih časih. Saj nima, kakor po vsej resnici pravi pisatelj, človeški rod tukaj na zemlji višje stvari, nego li je resnica, in človeka najbolj povzdiguje prava modrost. A prav za resnico in modrost vnema ta knjiga. Zato jo vsem toplo priporočamo.

Oblika je zelo lična in cena nizka, vsebina pa — zlata.

A. U.

Drobtinice.

(Atomizem) se zove materijalizem v kemiji. Ta podmena, ki uči, da sestojé vsa telesa iz neznansko malih, ne mehanično, ne kemično več deljivih, drug od drugega po eterski plasti ločenih delcev, t. zv. atomov, ta podmena

je pridobila v novejšem času skoro vse kemike za-se, ker je zelo enostavna in lahko umljiva in ker se navidezno ujema s kemičnimi poskusi. Vendar so začeli nekateri zelo izobraženi kemiki, svetovno znani učenjaki, že poprej dvomiti o resničnosti te podmene. Slavni Liebig, pa tudi Dressel, Mach in drugi so priznali, da se nekateri pojavi nikakor ne dajo v soglasje spraviti z atomizmom. Taki so n. pr. pojavi allotropije: nekatera telesa, prvine in spojine, se nahajajo v dveh modifikacijah, ki se ne razločujeta samo po fizikalnih lastnostih, ampak sta si tudi v kemičnih svojstvih povsem različni, n. pr. kisik [navadni kisik in ozon], ogljik [oglje, diamant, grafit], žveplo, fosfor, bor, zelen in silicij; izomerije: nekatere spojine, ki imajo enako odstotno sestavo, kažejo različne kemične in fizikalne lastnosti, n. pr. staničnina [celuloza], skrob [Stärke], dekstrin in gummi arabicum. Vendar so se skoro vsi kemiki držali atomizma, ker so nekateri prirodoslovni zakoni navidezno dokazovali resničnost omenjene podmene. Ti zakoni so: 1. zakon določenega, stalnega prostorninskega in 2. zakon stalnega utežnega razmerja (Gesetz der konstanten Volums- und Gewichtsverhältnisse) t. j. dve prvini se spajata le v gotovem, vedno jednakem, neizpremenljivem razmerju prostornine in teže in pa 3. zakon mnogokratnega razmerja (Gesetz der multiplen Proportionen), t. j. ako se pa spojita dve prvini v različnem razmerju, tedaj vlada med različnimi množinami prvine *a*, ki se spaja z isto množino prvine *b*, preprosto razmerje, ki se dá izraziti z malimi, celimi števili 1, 2, 3, 4, 5. Veljavnost teh zakonov, na katerih sloni ves atomizem, pa so popolnoma omajale najnovejše pridobitve znanstvenega raziskovanja na tem polju. Poskusi Amerikanca Heinrich-a, prof. na vseučilišču v St. Louis, in francoskega kemika Pavla Schützenberger-ja, profesorja na Collège de France, kažejo, da se dajo sestaviti spojine (n. pr. niklov okis, cezijev dvojnati okis), v katerih se nahajata obe prvini v drugačnem razmerju, kakor je zahtevajo omenjeni osnovni zakoni. V Ameriki je izumil dr. Emmens način, po katerem se dá prvina srebro izpreminjati v prvino zlato, ali kakor jo je izumitelj imenoval „argentaurum“. V New York-u so se skupili glasoviti učenjaki, kakor Tesla, Edison, Carey i. dr. v družbo „Argentaurum-Syndicate“, ki izdeluje iz srebra zlato, pravo zlato, zakaj državni penezni urad je plačuje kot pravo zlato. Kaj čuda torej, ako se mnogo modernih znanstvenikov spet poprijemlje nazorov do najnovejših časov tako preziranega in zaničevanega srednjeveškega hilemorfizma, po katerem se prav lahko umevajo vsi oni pojavi; ako se poprijemlje naziranja, katero vsa naša izkušnja sama potrjuje; kaj čuda, ako opuščajo „edino-znanstveno“ naziranje — materijalizem, da, nekateri se celó nagibljejo v drugo skrajnost — spiritizem, kakor slavni angleški kemik Crookes! [1]) O, revež-materijalizem, povsod te preganjajo, spraviti te hočejo celó iz vednostnih strok, ki se pečajo samo z mrtvo tvarino!

A. B.

(**Tolstoj o umetnosti.**) „Slovanski Svet“ št. 1. 1898 poroča o najnovejšem delu Tolstega o umetnosti sledeče: „Vse definicije umetnosti, po misli Tolstóva, so skolzke (opolzle), zato ker so v osnovo umetnosti estetike

---

[1]) Neue Revue, IX. Jahrgang Nr. 1. „Chemische Forschung und Technik“ von Eduard Sokal.

položili lepoto: „objektivne definicije lepote pa ni“. Torej moramo najprej odpovedati se od misli, da umetnost proizvaja lepoto; da služi le usladi. Kakor hrane ne prijemljemo radi uslade, a radi pitanja svojega telesa, tako v umetnosti ne moremo govoriti o usladi. Umetnost, po mnenju Tolstóva, je najprej „jedno iz uslovij človeškega življenja“; s tem, „sredstvo obščenja ljudij med saboj!“ Dejateljnost umetnosti je osnovana na tem, da človek sluhom ali zrenjem prejemlje izraze čuvstva drugega človeka i da je sposoben pitati taisto čuvstvo, katero je pital človek, kateri izraža svoje čuvstvo. Torej na sposobnosti ljudij, vsprejemati čuvstva drugih ljudij, je osnovana delavnost umetnosti. Umetnost začenja se tedaj, kedar človek, z namenom predati svoje izpitano čuvstvo drugim ljudem, iznova izzivlje ono v sebi ter izraža znanimi vnanjimi znaki. Čuvstva, jako raznotera, jako silna i jako slaba, jako značilna i jako ničevna, jako grda i jako lepa, če jih vsprejemlje čitatelj ali zritelj ali slušatelj, sestavljajo predmet umetnosti. Čuvstvo samozatajevanja i pokornosti usodi ali Bogu, katere predava drama; ali črezmerne radosti zaljubljenih, katero opisuje roman; ali sladostrastja, katero izraža slika; ali čilosti, katera doni iz praznične koračnice v muziki; ali veselja, katero izzivlje veseli ples; ali komizma, katero rodi smešna pripovedka; ali čuvstvo tišine i mira, katero slika večerni pejsaž ali poje večerna, zibajoča pesen, — vse to je umetnost. Kolj skoro zritelji — slušatelji vsprejemljajo toisto čuvstvo, katero je pital tvorec, to bo i umetnost. Izzvati v sebi i pitano kedaj čuvstvo i, izzvavši ono v sebi, gibanjem, črtami, barvami zvokom, besedo predati to čuvstvo tako, da drugi pitajo toisto čuvstvo, vidite, kaj je prav za prav dejateljnost umetnosti. Umetnost je torej delavnost človeška, katera se izraža v tem, da človek zavedno, znanimi vnanjimi znaki, predava drugim čuvstva, katera sam zanje pita i izveda, a drugi ljudje vsprejemljejo ta čuvstva ter jih takisto izvedajo.

Taka je, piše „Slovanski Svet“, za „N. Vr.“ izhodna ali načelna točka tistega dela Tolstovske raziskave o umetnosti, kateri je do sedaj zagledal beli svet...“

(Žužkojede rastline). Že v zadnjem „Katol. Obzorniku“ [1]) je A. B. omenjal žužkojedih rastlin plemena Nepenthes. Nepenthes raste v iztočni Indiji in doseže časih visočino 20—25 črevljev. „Vitičasti reclji te rastline nosijo živordeč cvet, ki pa je izpremenjen v vrču podobno posodo z zaklopnim pokrovom na vrhu. Rob tega vrča izloča medeno tekočino, znotraj pa je vrč z voskom prevlečen in gladek kakor led. Na dnu vrča pa je obilo jedke tekočine. Ako pride kaka živalica na rob vrča srkat med, pogleda zvedavo tudi na notranjo stran, a v istem hipu pade pokrov na vrč, živalica zdrsne po gladki ploskvi in pade v tekočino, ki jo brž razkroji.“

Nepenthes pa ni edino pleme žužkojedih rastlin. Po peščenih mužavah severne in južne Karoline raste Dionaea muscipula. [2]) Nje steblo je

[1]) K. O. I. pag. 369.

[2]) Cf. Salis-Seewis: Le azioni e gl' istinti degli animali 2. ed. Giachetti. Prato. 1896. pag. 71. — Natur und Offenbarung XLIII. 12. pag. 742, Risselmann: Insektenfressende Pflanzen.

kakih 10 palcev visoko. Peresni pecelj ima srčasto podobo, na vrhu pa je razkrojen list v dve polovici. Vsaka polovica ima na vnanjem robu šilaste bodice, ki sežejo, kadar se pero sklopi, druga v drugo kakor zobje pri skopcu. Na notranji strani imata po tri ali štiri občutljive ščetinice. Če se kaj količkaj dotakne teh ščetinic, se obe peresni polovici hipoma sklopita, ščetinice pa poležejo. Ako prileti kak žužek na pero ter se dotakne ščetinic, se pero nad njim zaklopi in žužek je v temni ječi. Pero se stiska vse bolj, iz žlezic izceja jedko tekočino in v devetih dneh je živalca razjedena. Časih tako požrè dve, tudi tri žuželke, a tretje navadno že ne more več prebaviti, pero počrni in odpade. A na mesto njega izraste kmalu nov list. Na površju lista so majhne žleze. Če pride na pero kako vlažno dušikasto telo, ne da bi se dotaknilo ščetinic, tedaj se pokaže drugi pojav. Iz zležic se zacedí pod vplivom dušika sprejemljiva tekočina, a pero se zaklopi počasi še le čez nekaj ur. Ako pa se telo dotakne ščetinic, a je suho ali neorgačno, kakor steklo, pesek, ali pa brez dušika, kakor les, slama, se pero sicer zaklopi, a se odprè že čez 24 ur.

Druga taka rastlina je Drosera rotundifolia. Raste posebno po severnih nemških planjavah. Ta ima na perescu kakih 200 klejastih lascev. Če prileti kaka muha na list, se prime lepljivih tipalk, in takoj se začnó lasci zgibati nad njo, opletajo jo vedno bolj in bolj in črez kakih pet ur so se že vse tipalke sklenile nad njo. Živalca se zaduši, nanjo se cedi jedek sok, 8 do 9 dni so lasci sklenjeni, potem se zopet razklenejo, na listu so ostale le koža, peruti in nožice. Ker tudi ni več soku, odnese jih veter. Za vodo so lasci neobčutljivi, zato v dežju ne delujejo.

Drosera in Dionaea spadata pod pleme Droseraceae. Poleg teh imenuje Risselmann med žužkojedimi rastlinami še Pinguicula, Utricularia, Sarracenia in Darlingtonia.

Žužkojede rastline so poleg neštetih drugih nov dokaz, kako je v vsemiru prečudna smotrenost, ki hoče nekaj več nego li golo materijo. Charles Darwin, ki ni sicer prvi opazoval takih rastlin, a ima vendar za njih spoznavanje velike zasluge, je nehoté utrdil naše dokaze zoper — materijalizem. Čim bolj napreduje prirodoslovje, tembolj se javijo v prirodi prečudni zakoni, ki jih je vanjo mogel vtisniti le breztvarni vsevladni božji um!

A. U.

(Katoliško časopisje.) Anončna pisarna Huberta Friedl-a na Dunaju je izdala katalog katoliških, krščansko-socijalnih in antisemitskih časopisov iz vseh delov sveta. Posvečen je papežu-jubilantu Leonu XIII. Lična knjiga, ki dela vso čast katoliškemu podjetju, je vrlo zanimiva. Poleg slik in življenjepisov odličnejših katoliških žurnalistov ima tudi seznamek vseh katoliških, krščansko-socijalnih, antisemitskih in strokovnih časopisov in koledarjev, ki prinašajo inserate, zakaj v prvi vrsti je namenjen trgovskim krogom. Onih leposlovnih in znanstvenih časopisov, ki ne prinašajo inseratov, ni v katalogu (tako n. pr. ni našega „D. in S.“, „K. O.“, „Zg. Danice“ in dr.). Da pa zvemo, koliko znaša število (približno) vseh odločno katoliških in krščansko-socijalnih (antisemitskih nismo niti šteli) političnih in strokovnih listov, pri-

našamo ta-le posnetek: Avstro-Ogerska ima 215 takih listov, Švica 38, Nemčija 275, Luxenburg 10, Belgija 118, Anglija 56, Danska in Norveška 2, Francija 163, Italija 77, Nizozemsko 117, Rusija 5 (katoličanom prijaznih pa 50), Španija in Portugalska 53, Balkan 1, Afrika 12, Sev. Amerika 161, Južna Amerika 10, Azija 15 in Avstralija 9. Lepa števila, ki kažejo, da so katoličani umeli opomin sv. očeta, naj širijo katoliško zavest in vnemajo krščanstvu odtujena srca za edino prave nazore z istim sredstvom, s katerim sovražniki krščanskega imena sejejo zmote in širijo brezvernost med krščanskimi narodi, to je, s časopisjem. A. B.

(Katoliška vseučilišča). Mlademu katol. vseučilišču v Freiburg-u preti velika nevarnost. Sovražniki krščanstva so toliko časa netili razpor v profesorskem kolegiju (od vladne strani), da se je osem nemških profesorjev odpovedalo svojim stolicam s 1. aprilom t. l. Posameznosti se še ne vé, le toliko je gotovo, da ima vlada svojo roko vmes; vlada je namreč brez povoda, brez disciplinarne preiskave ustavila nekaterim profesorjem plače in jih še-le potem dala izplačati, ko se je nemški poslanec v Bernu zanje potegnil. Velika izguba, zlasti ker so med onimi profesorji nekateri učenjaki, ki imajo ugled po vsem izobraženem svetu. Na srečo ima mlado vseučilišče vendar toliko lastnega naraščaja, da bo lahko tudi samo s svojimi močmi izpolnilo izpraznjene stolice. — Konferenca ogrskih škofov je sklenila, da ustanovi v Budimpešti katoliško vseučilišče, ki bo morda prvo v naši monarhiji. Da se pa to doseže, bo preteklo še nekaj let, zakaj zdanje budimpeštansko vseučilišče ne bo hotelo tako zlepa izročiti vseh katoliških ustanov in legatov, državna oblast pa bo najbrže tudi nasprotovala temu podjetju; kolikor bo mogla. — V Ameriki je že več katoliških vseučilišč, o katerih izpregovorimo kasneje kaj več. Za zdaj omenjamo samo to, da nameravajo napredni Amerikanci ustanoviti v najkrajšem času katoliško vseučilišče za ženske v Washingtonu. (Po „Hochschul-Nachrichten“) A. B.

(Zdravje in svetost.) Kdo še ni slišal zlobno-lažnjive trditve modernih „izobražencev“ - poganov, da so bili vsi svetniki katoliške cerkve duševno ali telesno več ali manj abnormalni, t. j. bolni, ker sta baje bolestnost in svetost (v katoliškem zmislu) nerazdružljivo zvezani. Zaletujejo se zlasti v zdržnost, ki jo zahteva cerkev od vseh neoženjenih ljudi, češ da je ta zapoved protinaravna in vestnim izpolnjevalcem na zdravju škodljiva. Ta predsodek izvrstno pobija francoski obzornik „Quinzaine“ v članku „Santé et Sainteté“, ki ga je napisal odličen član francoske akademije znanosti. Navaja nebroj vzgledov kanonizovanih svetnikov, ki so doživeli 100 let (sv. Janez Ev., sv. Simon, sv. Antonij pušč., sv. Hijeronin, sv. Avguštin itd.), istotako premnogo svetnikov in svetnic, ki so dosegli 70. leto. Pisec poudarja tudi, da askeza ni glavni pogoj svetosti, in navaja besede sv. Terezije, v katerih svetnica priporoča, naj prenehajo z mrtvičenjem in naj si privoščijo jedi in pijače vsi oni, ki si domišljajo, da so obdarjeni s posebnimi milostimi. — Sovražniki sv. vere, ki se povsod ponašajo s svojo znanstvenostjo in v imenu znanosti napadajo cerkev, se umikajo na vsi črti pred lučjo, ki jo širi veda krščanstvu v korist. A. B.

(**Znanstvena kritika.**) O knjigi: Gutberlet, Dr. C. Der Mensch. Sein Ursprung und seine Entwicklung. Paderborn 1896, o kateri tudi mi kasneje izpregovorimo nekaj besedi, so prinesla zadnja „Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“ (XXVII Band, IV. u. V. Heft) to-le oceno iz peresa društvenega tajnika dr. Heger-ja, ki je zelo zanimiva in za naše razmere tako značilna, da jo celotno priobčimo.

„Der Titel dieses Werkes lässt schon vermuthen, dass wir es hier mit einer antidarwinistischen Streitschrift zu thun haben. Wenn wir nur das Vorwort durchlesen, so wird uns der Standpunkt des Verfassers klar. Es ist die Arbeit eines katholischen Gelehrten, der es unternimmt, die „auf die Menschheit angewandte Entwicklungslehre“ vom streng teleologischen Standpunkte einer Kritik zu unterziehen und dieselbe in den Grund zu bohren. Insoferne hätten wir mit diesem Werke nichts zu thun, da ja der Verfasser auf keinem objectiven Standpunkte steht (Seveda! Samo materijalistično, t. j. darvinistično-monistično stališče je objektivno!) und die meisten von ihm berührten Fragen in seiner Beleuchtung (kako zlobno!) ausserhalb des Rahmens wissenschaftlicher Forschung liegen (Kakor da znajo monisti vse mehanično razložiti! S tega stališča stoji tudi najpreprostejša stanica zunaj okvira znanstvenega preiskovanja, ker tudi v stanici biva življenski princip, ki se nikakor ne dá spraviti v monistično igo). Wir sind hier nur auf eine Anzeige dieses Werkes eingegangen, um zu betonen, dass der wissenschaftliche Werth solcher Tendenzschriften ein sehr geringer ist (Če je pa pisatelj takih spisov monist, imajo njegovi spisi znanstveno vrednost! Zato je tudi dunajsko antropologično društvo imenovalo Haeckel-ja svojim častnim članom, in to radi spisov, katere so učenjaki nekatoličani nazvali „Phantasieliteratur“!). Es ist bei dem heutigen, noch unfertigen Stand der Ethnologie ein leichtes Unternehmen, von einem bestimmten Standpunkte aus die Lücken und Mängel der Forschung zu benützen, um ein anscheinend auf anderer Grundlage stehendes Gebäude zu zimmern, so recht und schlecht dies eben geht (Kako hudobno-zvito! Kdor pozna knjigo, se je sam prepričal, da gradi pisatelj temelj svojemu naziranju s pozitivnimi, najnovejšimi rezultati znanstvenega raziskovanja). Mir dünkt diese Arbeit mehr als eine solche des Zerstörens, als eine solche des Aufbauens (Gotovo! Ker pisatelj v prvi vrsti pobija darvinistične predsodke, ki pa v znanstvenih krogih itak ginejo!). Und in dieser negativen Seite liegt eben die Schwäche des Buches (Mi bi rekli vrlina). Wenn man auf dasselbe etwas näher eingeht und einzelne Capitel durchnimmt, so sieht man überall die oft gezwungene Beweisführung, die um jeden Preis zu dem schon im Voraus streng abgesteckten Ziele gelangen muss (Kako otročje! Kakor bi kdo pisal knjige brez namena! Zakaj pa ne našteje onih „prisiljenih“ dokazov?) Das ist aber keine ernste wissenschaftliche Methode (Torej h Haeckel-ju v šolo!) und darum muss von dieser Seite auch Verwahrung gegen dieselbe eingelegt werden. (Nemški prirodoslovci so na svojih shodih protestovali proti Haeckel-jevi in vseh monistov „znanstveni“ metodi!) Den ernsten Forscher, der immer nur die strengste Objectivität (t. j. proč z vsem, kar bi količkaj dišalo po kršćan-

stvu!) vor einem solchen voraus fixirten Endziele (!) bewahren muss, wird dieselbe nicht bekehren (Ker tudi nikogar ne vlečejo za lase v nebesa). Das Urtheil der grossen Menge der sogenannten Gebildeten ist aber für ersteren gleichgiltig. Die Wissenschaft hat nur ein Ziel und das ist die Erforschung der Wahrheit. Ob dasselbe mit dem Endziele des Verfassers übereinstimmmt, wollen wir getrost dem Urtheile der Zukunft überlassen." Heger.

Tako torej! Zdaj še nima Heger pametnih znanstvenih ugovorov proti Gutberletovim dokazom, a vendar imenuje njegovo knjigo neznanstveno, ker se ne strinja z njegovimi (Heger-jevimi), dozdaj še nedokazanimi nazori! Upa, da bo bodočnost obsodila Gutberletove, že zdaj z neovržnimi dokazi podprte nazore, in se tolaži s sladko nado, da bo bodočnost pripomogla do veljave darvinizmu, kateremu zdaj hudomušna prirodoslovna dejstva še nasprotujejo! Le naj upa, moderni „znanstvenik!" A. B.

(**Velikonočni čas.**) Leta 1894. sta bila škof Langenieux in učeni barnabit P. Tondini v avdijenciji pri Leonu XIII. Govorili so med drugimi stvarmi tudi o tem, da bi se za veliko noč določil stalnejši čas, in da bi se pridobila tudi vzhodna cerkev za edinost v koledarju. Nekaj dni potem je dobil P. Deuz, vodja vatikanske zvezdarne, nalogo od sv. očeta, da poučuje to vprašanje. Med raznimi učenjaki, ki se bavijo s tem vprašanjem, je poleg Deuza in Tondinija tudi W. Foerster, ravnatelj berolinske zvezdarne. Če se računi določijo, in doseže edinost, se bo baje od l. 1900. dalje velika noč premikala samo med 4. in 11. aprilom. E. L.

(**Električne orglje.**) Dobro napravljen mehanizem pri orgljah, zlasti pri velikanskih sestavah, ni lahko delo, zato se ni čuditi, ako so elektriko tudi v ta namen že najemali, da bi jim pomagala pri delu. Vsaka tipalnica pri manualu je sklenjena z zaklopnico pri dotični piščali, ki se vsled pritiska odpre in tako potrebno sapo vzprejme. Predno pa se pritisk tipalnice prenese do piščali, je dostikrat treba cele vrste večjih in manjših vzvodov, ki so jako na lahko sestavljeni in vsled tega tudi zelo občutljivi proti vsem neprilikam. Mala smet, nekoliko prahu itd. že lahko pravilno delovanje ovira. Orgljar „Mols" je v ta namen predlagal, da se vsakatera tipalnica z zaklopnico zveže z žico, po kateri naj se pretaka električni tok. Pritisk na tipalnico sklene tok in na ta način odpre zaklopnico. Električni tok se dobiva iz galvanične baterije, še bolje pa, ako je mogoče dobiti močnejši tok iz dinamičnega stroja, ki potem lahko še mehove goni. Po tem principu izdelane orglje v Valenciennes na Francoskem so se jako dobro obnesle. Ta mehanizem deluje veliko bolj točno, kot dosedanji, piščali zapojejo precizno v istem trenutku, ko se na tipalnico udari, in tudi za igralca je lažje, ker so tipke bolj občutljive. Velika prednost električnih orgelj je gotovo v tem, da ni potreba manuala postaviti v neposredni bližini orgelj, ampak je lahko poljubno oddaljen.

Drug način, kako se pritisk tipke prenese do piščaline zaklopnice, je uporaba stisnjenega zraka. Namestu vzvodov pri naših sedanjih orgljah, ali

namestu žice pri električnih orgljah se uporabljajo tanke svinčene cevi, katere se lahko poljubno upogibajo in zavijajo. Te cevi so v zvezi z nalašč v ta namen prirejenim mehom, kateri hrani v sebi in odpošilja do dve atmosferi stisnjeni zrak. Pritisk na tipko provzroči vstop stisnjenega zraka v svinčeno cev, kateri takoj premakne ves zračni slap v cevi in odpre zaklopnico pri piščali. Tej napravi dajejo veščaki celo prednost pred električnimi orgljami, ker baje ni tako občutljiva, kakor ona.

Kanonik I. Sušnik.

(**Tekoči zrak.**) Mnogo telesnin na zemlji se nahaja v trojnem stanu, v trdem, tekočem in razpenjavem n. pr. led, voda, par. Mnogo plinov se dá s silnim pritiskom tako stlačiti, da postanejo tekoči, toda drugi plinovi se upirajo vsakemu pritisku. Tudi navadni zrak je dolgo časa veljal za neizpremenljivega, zakaj vsi poskusi, da bi ga s pritiskom pripravili do tekočega stanja, so se ponesrečili. Zrak je prenesel pri poskusih silen pritisk do približno 2800 atmosfer, torej napetost, ki je enaka smodnikovim plinom v Mannlicherjevi puški, a ni se izpremenil v kapljevino. Kar s pritiskom niso dosegli, so skušali doseči z ohlajenjem. Francoska fizika Cailletet in Pictet sta naredila umeten mraz do —140° C ter tako ohlajeni zrak s pritiskom 39 atmosfer izpremenila v tekočino. Ako se ta tekočina še dalje shladi do —190° C, se ohrani v tekočem stanju tudi pod navadnim zračnim tlakom.

Tekoči zrak je nekoliko mlečnato-višnjevkaste barve. Ako se filtruje in očisti oglenčeve kisline, ki preostane kakor nekak sneg, se dobi popolnoma čista, prozorna, prav malo višnjevkasta tekočina. Hrani se kapljevina najbolje v posodi z dvojno steno, ki je med njima srednji prostor z zračno sesaljko kolikor mogoče izpraznjen. Ker je temperatura te kapljevine zelo nizka —190° C, zato se tudi vsaka stvar, ki pride ž njo v dotiko, naglo shladi. Živo srebro, ki se vlije v tekoči zrak, postane hipoma popolnoma trdo; alkohol in eter se v njem strdita; kavčuk se razdrobi, kakor da je od stekla. **Kanonik I. Sušnik.**

Glasnik „Leonove družbe“.

Kot ustanovitelj se je pridružil „Leonovi družbi“: milostljivi velečastiti gospod Dr. Andrej Čebašek, prelat, dekan in kanonik itd. v Ljubljani.

* * *

V „Katol. domu“ prireja „Leonova družba“ ob sredah prijateljske večere, kjer se obravnavajo razna pereča vprašanja. Doslej se je obravnavalo o znanstvenih predavanjih v obče, o konsumnih društvih, o poljudni apologetiki. Vsi somišljeniki dobro došli.

J. J.

Umetnost pa morala.

Onde l' affettuosa fantasia,
Che l' arte mi fece idolo e monarca
Conosco or' bene, quant' era d' error carca.

O čuvstvovita domišljija moja,
Kako si bila v zmote zapletena,
Ki ti umetnost bila — suverêna!

Michelangelo.

Druga je zmota v življenju, druga zmota v naziranju. Zmot življenja ne bomo na zemlji nikdar do korena iztrebili. Človeštvo je lahko popolnejše in popolnejše, a naposled — „es irrt der Mensch, so lang er strebt"! Todà dokler je zmota samo praktična, dokler je samo nesrečna nedoslednost človeška, da spozna dobro, a gre za zlim, dotlej nam ni zdvojiti o človeštvu. Kadar pa začenja kak narod svoje velike zmote dokazovati, obožavati, tedaj se mu bliža propast. Grški in rimski narod sta si vcepila smrtne kali, ko sta začela pripisovati svoje strasti bogovom. Njih moralna propast je bila s tem usojena. Zakaj praktičnih zmot se zaveda človek po boljšem spoznanju, in zato ne najde v njih miru. A če je potvaril človek tudi svoje naziranje, potem nima v sebi nobenega nagiba več, ki bi ga zadržaval na poti zmot in blodenj. Strasti so mu edino načelo in gibalo.

Tudi umetniki vseh časov so imeli svoje zmote. Nekaterih blodnje so bile velike, morda ne manjše nego li so zmote mnogih modernih umetnikov. Zato mi nismo nikdar dvomili, da ne bi mogla vstati za blodno moderno umetnostjo nova lepša in čistejša umetnost. Toda en pojav je, ki bo povrat k boljšemu silno opoviral. Moderna je začela svoje praktične zmote tudi dokazovati in obožavati. Kakor se moderna dejansko ne ozira v umetnosti na nobene meje, tako je začela tudi teoretična tajiti vsake meje. Moderna umetnost je brez morale, a moderna je začela tudi dokazovati, da to ni zabloda umetnosti, ampak da je šele umetnost, ki se ne ozira na nobeno moralo, prava umetnost. To je velika zmota, pogubna zmota, ki utegne, če se razpase, še sto in sto mladih umetnikov potegniti z viška lepe umetnosti v mužavo pornografije.

Ker tudi Slovencem novostrujarji izkušajo obrazložiti to estetiko kot edino pravo, zato smatramo za dolžnost odkriti goloto njih dokazov in razlogov.

Označimo najpoprej na kratko pravo naziranje.

Umetnost mora biti moralna.

Umetnost je delovanje in je tudi umetniško delo, je umotvorjenje in umotvor. V obojnem oziru pa je umetnost lahko slaba ali dobra. Dobra je, če se sklada s pametjo, ki je vanjo vtisnjen večni božji nravni zakon, slaba je, če se s pametjo in večnim zakonom ne sklada.

Pamet in naravni zakon poleg drugega velevata, da človek ničesar ne delaj s slabim namenom, a velevata tudi, da ničesar ne stori iz kakršnega koli namena, dobrega ali slabega, kar je ponajvečkrat in po svoji naravi („per se et ut in pluribus", pravi Akvinski[1]) drugim v moralno kvar.

Umetnost kot delovanje pa je le ena plat mnogoličnega človeškega delovanja. Kakor je torej človek dolžan ravnati vse svoje delovanje po pravcu večnega zakona, tako tudi umetniško delovanje. Kadarkoli in kjerkoli se odmakne od tega pravca, zgreši svoj smoter, zgreši pot do njega, ki edini more utešiti nemirno naše srce. Umetnost kot delovanje potemtakem mora biti brez vsake dvojbe skladna z večnim zakonom, moralno dobra, ali kakor navadno kar pravimo — moralna.

A tudi umetniško delo, tudi umotvor. Umetnik postavi umotvor na svet za-se in za ljudi. „Umetnosti namen je tudi", kakor priznava moderna sama, „da deluje na ljudi". Umotvor torej naj vpliva na ljudi. In zares, kakor priča zgodovina, umetnost globoko zaseca v življenje in teženje narodov in živo zadeva njih blaginjo ali njih gorje. Umetnost je torej že sama po sebi in po svoji naravi zmožna s svojim močnim vplivom provzročiti veliko moralno korist ali veliko moralno kvar. Če je zmožna biti v moralni hasek, je dobra, moralno dobra, moralna; če pa je zmožna „per se et ut in pluribus" roditi moralno kvar, je slaba, moralno slaba, nemoralna. A kaj je hujšega za človeštvo, nego li nemoralnost, ki je otrovan vir vsega gorja? Umetnost torej, če noče biti prokletstvo za človeštvo, mora biti moralna.

In zares! Kdo bo tajil, da nemoralna misel, nemoralno čuvstvo ni dostojno človeka, dà, da je proti časti, vrednosti in zvanju človeka? A kaj je umotvor drugega kakor simbol misli in čuvstev, utelešena misel, upodobljeno čuvstvo? Če torej niti v tajnem skrivišču uma človek ne sme zamišljati nemoralnih misli, in niti v tajnih globinah srca ne sme gojiti nemoralnih čuvstev, kako da bi smel take misli utelešcvati in taka čuvstva upodabljati, ko ima vendar umetnost namen vzbujati v drugih iste misli in ista čuvstva? Če beseda mora biti moralna, če celó migljaj mora biti moralen, koliko bolj mora biti moralna umetnost? Zakaj umotvor ustali besedo, oveči položaj. Beseda mine, umotvor ostane. Beseda vpliva na tega ali onega; umotvor vpliva na množice in bo vplival, ko že umetnika ne bo več.

Umetnik torej ni odgovoren samo za namen, ki ga je imel z umotvorom. Izvestno je nemoralno, če je gojil v sebi nemoralna čuvstva in je ta nemoralna čuvstva pokladal v umotvor. Prav tako izvestno nemoralno je, če je imel namen z umotvorom vzbujati v drugih nemoralne misli in nemoralna čuvstva. A tudi, če tega namena ni imel, je vendar moralno odgovoren, ako umotvor

[1]) S. th. I. 20. 5.

že po svoji naravi pogubno vpliva na druge. Zakaj umetnik mora presoditi umotvoru moč in vpliv. Umetnik dá umotvoru bitek, naj umotvor deluje in vpliva na ljudi. Vedeti mora potemtakem, kako je zmožen umotvor sam po sebi vplivati, vedeti mora, kakšna je izvečine človeška narav in kakšen učinek bo navadno provzročil s svojim vplivom umotvor. To terja etika, to terja naravni zakon. Vsak človek se mora pokoriti z vsem delovanjem temu zakonu, umetnik tudi.

Vse to velja ne gledé na vprašanje, ali je to, kar je nenravno, še lepo ali ne; ali je to, kar je nemoralno, še estetično ali ne. Naše prepričanje, opirajoče se na metafiziko lepote, je, da nemoralno ni ne lepo ne estetično, toda bodi lepo ali ne, bodi estetično ali ne bodi: nad stvarjeno lepoto kakor nad vsemi dobrinami kraljuje etika, t. j. Bog, vodeč in ravnajoč vse k zadnjemu smotru, ki se v njem strinjajo resnica in dobrost in lepota.

Ko bi tudi — samo denimo! — ko bi tudi na zemlji človek moral žrtvovati nravnosti kosec lepote, kaj de to, saj ga nravnost vodi v kraljestvo čiste lepote, a brez nravnosti ga ne bodo osrečili vsi utrinki lepote, ki bleščé iz stvari.

Seveda če je kdo materijalist, z njim niti ne govorimo. Materijalist sploh ne more govoriti o morali, in če govori, slepí sebe in druge. Materijalist — če je dosleden — je ateist; in ateist — če je dosleden — pozna le eno bitje, ki je središče vsega, ki je pravec etike in estetike, ljubezni in sovraštva, in to bitje je — on sam. Dosleden ateist je skrajen egoist, in skrajnemu egoistu je moralnost ali nemoralnost, resnica ali laž, človek ali bestija, vse isto, če le služi in kolikor služi njegovemu egoizmu.

Oglejmo si sedaj dokaze novostrujarjev za brezmoralnost umetnosti.

Prvi dokaz brezmoralnih novostrujarjev: „moralnost le v človeku".

„Morala je v nevarnosti! — je donelo na vseh straneh, in ti bojni klici še do danes niso potihnili. Toda tudi morala se ne more upoštevati kot merodajno sredstvo proti realizmu, ker se delajo zaključki po napačnih premisah. O moralnosti ali nemoralnosti na sebi se pri umotvoru sploh ne dá govoriti, ker je nemoralnost le v človeku samem, ne pa v umotvoru."

Tako dokazuje brezmoralnost umetnosti dr. Fr. Vidic v „Mladosti".[1])

Ko bi bil ta dokaz tako izvesten, kakor je samosvesten, bi seveda že kar sedaj brez okoliša morali pritegniti novostrujarjem, da smo se motili, grdo motili, ko smo pisali v vvodu o moralni in nemoralni umetnosti. Samosvesten, kakor smo dejali, je dokaz res. Toda po resnici bodi rečeno, zvit pa ni niti toliko, kakor ovnov rog. Zvit dokaz mora biti vsaj nekoliko verjeten. Ali kdo bo verjel, da sploh ne moremo govoriti o nemoralnosti ali moralnosti pri umotvoru, ko vendar vsi govoré o nemoralnih podobah, nemoralnih pesmih, nemoralnih romanih. Kdo bo to verjel, ko je vsem

[1]) Knjiga I., sv. 1., str. 34.

znano, da se z nemoralnimi podobami in spisi mora baviti i crkveno i državno zakonodajstvo? Tudi država ima svoj „indeks“[1]), ki z njim prepoveduje nemoralne spise in podobe, ima celo v kazenskem zakoniku §§ 305., 516., ki po njih kaznuje umetnika zelo nemoralnih podob s hudim zaporom od osem dni do šest mesecev, pisatelja takih spisov pa s hudim zaporom od šest mesecev do enega leta! Kdo bo torej kar takole dr. Vidicu verjel, da občna pamet in cerkev in država, da vsi delajo „zaključke po napačnih premisah“, samo dr. Vidic ne?

Seveda — priznajmo, kar je resnice v taki trditvi! — moralnost in nemoralnost drugače pristoji umotvoru, drugače človeku. Umotvor ni oseba, nima svobodne volje, ne more radovoljno kršiti večnih zakonov moralnosti, zato tudi ni odgovoren in ni nemoralen v tistem zmislu kakor človek, ni nemoralen „f o r m a l i t e r“, recimo sam na sebi. Morda je to mislil z besedico „na sebi“ tudi dr. Vidic. Todà če je to mislil, je nadalje sklepal sam po „napačnih premisah“. Zakaj iz tega, da kaj formalno, samo na sebi, še ni moralno ali nemoralno, ne sledi še, da sploh ni moralno ali nemoralno, kakor iz tega, da je človek formalno zdrav, še ne sledi, da voda ali barva ni zdrava. Voda je lahko zdrava in barva, voda kot vzrok, barva kot učinek in znak zdravja. Tako je tudi z umotvorom. Umotvor je moralno dober ali moralno slab. Dober ali slab je že sam po sebi; moralno dober ali slab pa je z ozirom na svobodno voljo. Zakaj umotvor je lahko učinek in znak nemoralne volje, a je lahko nemoralne volje tudi vzrok. In o umotvoru kot vzroku nemoralnega teženja in čuvstvovanja govorimo v le tej razpravi.

Ni dvoma, kakor smo že rekli in bomo še posebej dokazali, da deluje umetnost tudi na moralnost ali nemoralnost z močnim vplivom. Seveda volje slabi vplivi ne morejo prisiliti. Todà ker je človeška narava ena, zato delovanje ene plati močno deluje na drugo. Močno čuvstvovanje vpliva na domišljijo, da se ne more obrniti od predmeta, ki je vzbudil čutno valovanje in teženje. Kar pa je čuvstvovanju in domišljiji ljubo, temu le prerad in navadno prepusti razum, da vpliva tudi na voljo. „Zato“, pravi Akvinski,[2]) „pamet večinoma sodi po čutnem teženju in čuvstvovanju, sodbi pameti pa sledi volja.“ Umotvor torej, ki vzbudi močno neredno čutno teženje, prav vsled tega vpliva navadno tudi na voljo, zakaj močnemu teženju človek, kakršen je navaden človek s svojimi strastmi, le prevečkrat žrtvuje svojo moralnost. Tak umotvor se torej po pravici imenuje nemoralen. Nemoralen, ker provzrokuje navadno v drugih nemoralna čuvstva in mu torej gre ime po navadnem učinku. Nemoralen pa tudi, ker učinek volje umetnikove, ki brez nemoralnosti takega slabovplivnega umotvora ne more in ne sme zamisliti, hoteti, upodobiti in postaviti med ljudi. Umetnik je odgovoren za

---

[1]) Poglej v zborniku: „Catalogus librorum in Austria prohibitorum. Wien 1896.“ Verlag des Vereines der österr.-ung. Buchhändler, koliko spisov je v Avstriji prepovedanih zaradi nemoralnosti.

[2]) I. 77. 1,

učinek, ki navadno sledi iz umotvora, ali, če vam je ljubše, umetnik je odgovoren za „sugestijo“,[1]) zakaj umetnik je, ki z umotvorom — „sugerira“.

Dr. Vidic je torej s svojim napetoličnim argumentom zagrešil prav navaden sofizem, zakaj o raznolikem imenovanju in o analogiji imen govoré že v veži one stavbe, ki slôve — hram modrosti.

Drugi dokaz brezmoralnih novostrujarjev: Individualnost umetnikova — „najdražji zaklad“. — Max Stirner pa novostrujarji.

„Torej naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov bodisi na nezrelo mladino ali pa celo na dorasle, zataji v umetniškem delu svojo individualnost, najdražji zaklad, ki ga hrani!“ Tako kliče novostrujar Borut v „Ljubljanskem Zvonu“[2]) ogorčen zoper Stritarja in druge, ki stavijo umetnosti sosebno gledé na moralnost „neke večne meje“. Tako kličejo sploh novostrujniki. Max Stirner, znani moralni skeptik, je prav isto le nekoliko bolj odkritosrčno tako-le povedal: „Ali mar pišem, ker ljubim ljudi? Ne, jaz pišem, da dam svojim mislim bitek na svetu. Ko bi tudi videl, da vam bodo te misli ukradle mir in srečo, ko bi tudi videl, da bodo vzkalile iz setve mojih misli krvave vojske in propast mnogih rodov, jaz bi jih vendar sejal. Vi storite, kar hočete in znate, to je vaša stvar, mene tega ni skrb! Vi bodete morda zajemali iz mojih spisov le žalost in razpor in smrt, le malokdo veselje. Ko bi bilo meni do vaše sreče, bi storil, kar so storile krščanske oblasti, ki so smatrale za svojo sveto dolžnost obvarovati preprosto ljudstvo slabih knjig. Todà jaz ne pišem zaradi vas, celo ne zaradi resnice. jaz pojem, ker sem pevec. Vam pa pojem, ker imate ušesa in jaz potrebujem poslušavcev.“[3]) To so odkritosrčne besede! Seveda Max Stirner ni počepal v koruzo, če je kdo trdil, da ne deluje na „krščanski podlagi“. Max Stirner je dejal: „Jaz ne poznam nobene dolžnosti, nobene morale. Jaz sem absoluten. Če mi kdo ovrè pot, ga požrem. Ti si le založaj za glad mojega egoizma!“[4]) Tako odkritosrčni naši novostrujarji niso. Todà ni treba posebnega ostroumja, vsak lahko vidi, da naši novostrujarji isto mislijo. Saj drugače ni mogoče, če so količkaj dosledni. Novostrujarji hočejo biti „suvereni“, svoji lastni vladarji; po svoje hočejo pisati in delati; ustvarjati želé poslej samo to in le tako, k čemur jih priganja njihova „subjektivnost“. „Svobodoljubnega občinstva, katerega čuvstvo ni pokvarjeno z vsiljenimi dogmami nekake absolutne morale, religije in narodnosti, iščejo sedanji umetniki. Pristudilo se jim je dosedanje prostituiranje ukusu mase, — srce jih vleče po prostem vzletu, po svobodnem izražanju svojih lastnih čutov, vtiskov in misli .... Nič več nočejo biti le govorniki občinstva, ki hoče slišati in videti vedno

---

[1]) „Sl. Nar.“ 1897, št. 154.
[2]) „Ljub. Zvon“ 1898, str. 150.
[3]) Max Stirner: „Der Einzige“. 394 in sl.
[4]) id.

samo tisto, kar samo misli, kar njemu, njegovemu filistersko omejenemu in neizobraženemu ukusu prija."[1]) Tudi novostrujarjev je torej ubogo malo skrb naroda. Morda bode zajemal narod iz njihovih spisov žalost in razpor in smrt, novostrujarjev tega ni mar. Novostrujarji pišejo, da pišejo. Novostrujarji upodabljajo podla čuvstva, ker sami „pitajo" podla čuvstva, kakor bi dejal „Slovanski Svet", in so jim podla čuvstva všeč. A zakaj pa tiskajo svoja dela? Zato, da bi tudi drugi pitali taka čuvstva. Narodu pojó, bi dejal Max Stirner, ker ima narod — ušesa!

Tako torej? To je „visoka naloga umetnosti"? Kdo ne vidi, kako objestna, drzovita in frivolna je estetika novostrujarjev? Po tej estetiki je narod masa, ilovica, ki se ž njo igrajo, kakor jim je ljubo, vaški paglavci. Kar se jim ljubi, vse smejo novostrujarji. Umetnost je ščit, ki je na njem zapisano: vse se sme! Če se jim poljubi pitati krvosramna, bestijalna čuvstva, jih tudi smejo upodobiti, smejo delati reklamo, smejo terjati popolno svobodo, smejo zaganjati se v vse, ki bi skušali zapreti jim pot, smejo psovati jih filistre, abderite, kritikastre — vse smejo. Če se taka čuvstva razlezavajo v srce naroda, če trujejo narodu dušo in telo — kaj za to, kličejo, „ali naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov, zataji v umetniškem delu svojo individualnost, najdražji zaklad, ki ga hrani"?

Potemtakem je **individualnost** kakega novostrujarja več, nego li **narod in njegova duša**? Tudi **pôdla individualnost** dražji zaklad, nego li **narodova krepost**, **narodovo moštvo**, **čisto čuvstvovanje narodove duše**?

Zlosrečen naš narod, ki so mu vstali taki estetičarji, a še bolj zlosrečen, da njega vzgojitelji in učitelji o takem početju — molčé!

Toda Borut nadaljuje.

Tretji dokaz brezmoralnih novostrujarjev v priliki. – Nova struja pa železnice.

„Torej naj umetnik samo zaradi tega, ker se je bati slabih vplivov... zataji v umetniškem delu svojo individualnost? . . . Taka insinuacija pač ni nič manj nesmiselna, kakor če bi kdo zahteval, naj se odpravi železnica spričo mnogih nesreč, ki se na nji dogajajo. Kdor se boji, ostani doma za pečjo ali pa potuj peš, samo pogumnejših ljudi ne nadleguj s svojim zopernim javkanjem."

Ta primera se je zdela Borutu in njega hvalivcem gotovo sila imenitna, a po resnici je ubogo slaba primera. Če je res, da vsaka primera šepa, treba reči, da ta primera, kakor jo je Borut uporabil, šepa na vseh nogah, kar jih ima.

Borut primerja novo strujo z železnico. „Tertium comparationis" naj so menda nesreče, ki se dogajajo na železnicah in ki jih je kriva nova struja. Toda nekaj je pregoreči mož prezrl.

Na železnicah se dogajajo nesreče. Živa resnica! Ampak pravimo li zato: „Naj se le dogajajo, kaj je do tega? Kdor se boji, ostani doma za pečjo ali pa potuj peš?" Ali pravimo tako? Ali ne mar tako-le: „Žal, da se

[1]) „Slov. Nar." 1898. št. 62.

dogaja na železnicah še toliko nesreč! Države dolžnost je vendar, da tudi v tem oziru skrbi za varnost.“ Ali se ne sliši opetovano po časnikih ta klic?

Evo, Borut, tako je! Železnice so toliko dobro, da se ga ne bi radi odrekli. Ne bi radi ostali doma za pečjo, in ne moremo vsepovsod vedno potovati peš. Železnice so nam všeč, toda jamstvo terjamo, da se nesreče, kar le mogoče, omejé. Za železnice terjamo neke neprestopne meje. Terjamo, da nadzorniki od časa do časa vestno preiščejo progo. Terjamo, da so strojevodje trezni, pazni možje. Mnogo drugega terjamo. Če se pa vkljub temu primeri nesreča, terjamo, da se stvar strogo preišče, da se krivec ostro kaznuje. Izvestno je, da uprava časi zanemari dolžnost, toda znano pa je tudi, kako tankovestno, recimo naravnost drakonično časih oblastva zasledujejo nje, ki so bili morda le na pol krivi kake nesreče. Mi takih drakonskih činov ne hvalimo, toda mi kakor vsi človekoljubi terjamo vestnost in resnobo.

A sedaj izvedimo primero! Tudi umetnost je kriva mnogo zlà, še več zlà in večjega zlà. Nemoralna umetnost truje celemu narodu dušo in telo, razjeda ves narodni organizem in končuje še bodoče generacije. In pogubni vpliv umetnosti je le toliko pogubnejši, kolikor bolj je potajen in skriven. Zares, če gledamo, kako kriva umetnost razdeva narode, ne moremo s frivolnim cinizmom reči: „Kaj za to, naj pa ostanejo doma za pečjo!“ Ne, tudi slovstvo je neka dobrina, tudi umetnost. Med drugimi proizvodi in činitelji narodne kulture tudi mi ne bi radi pogrešali lepe knjige, lepih umotvorov. Toda če nam je umetnost draga, nam ni zategadelj manj drag narod. Zato terjamo, da bodi umetnost moralna. Zato terjamo, naj umetnost ne prestopi nekih večnih mej. Kakor vse, tako se mora tudi umetnost pokoriti večnim zakonom moralnosti. Mi nočemo, da bi se vsak šarlatan postavljal nam za vodnika k prosveti. Mi ne poznamo suverenih umetnikov. Nikakor ne terjamo, naj se uklanjajo pokvarjenemu ukusu tega ali onega; ne terjamo, naj so klasicisti ali romantiki in ne realisti; ne terjamo nobene „prostitucije“ umetnosti nasproti tej ali oni šoli, tej ali oni dobi, temu ali onemu plemenu. Toda eno terjamo! Umetnost priznavaj večne meje, ki jih je postavil vsemu človeškemu delovanju Stvarnik; umetnik se pokori njemu. ki je od njega prejel lepotni čut, — Bogu. Bog kraljuje vsepovsod, Bog kraljuj in gospoduj tudi v umetnosti!

Res je torej, mnogo nesreč se dogaja na železnicah, a še več in še večjih je kriva moderna umetnost. Če torej po pravici terjamo za železnice ostropaznost, jo terjamo po pravici in še bolj po pravici tudi za umetnost. Vemo, da vseh nesreč na železnici ni mogoče zabraniti, a tega nočemo, da bi strojevodja drvil, kamor mu ljubo in kakor mu drago, in se režal potnikom v lice. Tudi umetnost o največji skrbi ne bo tu ter tam brez slabega vpliva. Toda ako ni mogoče slabih vplivov sploh zabraniti, zato še ni „nesmiselna insinuacija“, če terjamo, da se umetnik klanjaj vsaj zakonom večnega Boga, onim zakonom, ki bi bilo brez njih človeštvo žrtev strasti, igrača samosilnikov, rop egoistov! Žalostno je, da treba to nasproti novostrujnikom še posebej povdarjati.

Tudi Borutova primera je torej slab argument za estetiko novostrujarjev.

Četrti dokaz brezmoralnih novostrujarjev: Mladino romani in drame lahko pohujšajo, a ne doraslih, če je snov „umetniški“ obdelana. — Nova struja in mladina. — Brezvestnost novostrujarjev. — „Umetniški“ obdelana snov. — „Katarza.“ — Otrovniki naroda.

Borut še nadaljuje:

„Ne rečemo, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine, zanikujemo pa to gledé d o r a s l i h. Kako je možno varovati mladino takih knjig, o tem razpravljati ni naša naloga; o tem naj premišljujejo vzgojitelji in učitelji. Doraslega človeka pa, ki ga oblada in pohujša kaka nedostojna, toda u m e t n i š k i o b d e l a n a snov, takega človeka proglasimo kar a priori za pokvarjenca, ki ga nikakor ni možno še bolj pohujšati, pa bodi knjiga, ki jo čita, „nemoralna“, kakor le hoče; kajti ako niti napram hladnim, bledim posnetkom iz življenja — in taki posnetki so vendar tudi v najboljšem primeru vsi umetniški proizvodi — ne more obdržati moralnega ravnovesja; kako naj ga obdrži napram vročim, mamečim prelestim realnega življenja samega, ki se prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne, in kateremu se ni mogoče ogniti na tako preprost način, kakor kakemu „nevarnemu“ spisu! Če se kdo po umotvorih pohujša, je vedno sam kriv.“

V teh razstavkah je taka zmes resnice in neresnice, da so zares značilne za filozofijo modernih novostrujarjev. Filozofija modernih novostrujarjev nima nobenega stalnega načela razen negacije krščanstva; ta je edino načelo. Bodi kdo racijonalist, materijalist ali panteistični budist — nič ne de, da le ni kristjan!

„Ne rečemo, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine —“ Torej vendar le! Saj se nam je zdelo, da je samo farizejstvo, ko je pisal novostrujar: „Da je mladenič g o l, č i s t o g o l, to ne pride na misel nedolžnim bitjem. Samo umetnino uživajo, golega telesa ne vidijo, saj jim je to čisto neznano. Oni ločijo može od žen le po bradi, le po obleki.... Grki so pač vedeli, da more imeti slabe misli o dioskobolu le slab, nravno že do cela izkvarjen človek. Oni so vedeli, da je bilo umetniku golo telo samo sredstvo, da je mogel resnično pokazati dioskobola“ ....

Torej novostrujarji ne trdé več, da ne bi mogli neke vrste spisi pohujšati nezrele mladine. No, eden izmed njih je to že tudi pred Borutom odkritosrčno priznal. „Drugi del vprašanja pa je“, je pisal Vid-Cid v „Sl. Nar.“[1]), „kako vpliva leposlovje na mladino, ki sveta ne pozna. R e č i m o r a m o, i z r o m a n o v i n d r a m s e m l a d i n a n e m o r e i n n e s m e u č i t i ž i v l j e n j a, i n č e g a n e p o z n a, n a j j i h n e č i t a! Zakaj namen pisateljev ni, seznanjati mladino z opisi fantazije in strasti, to bi bilo tudi nevarno, k e r n o b e n a l i t e r a t u r a n e m o r e b i t i r e s n i č n a, v e r n a p o ž i v l j e n j u, o b e n e m p a z a b a v n a i n k o r i s t n a za onega, ki — recimo — ne pozna življenja, kakor n. pr. kako mlado dekle.“

[1]) L. 1897., št. 154.

Po tem lepem priznanju je seveda veliko vprašanje: kdaj pa je človek — dorasel?

Vid-Cid odgovarja le-tam: „Kdor pa pozna življenje in je v svojem značaju in v načelih utrjen, na tega umotvor nima moralnega vpliva. In če ga ima, je kriv sam in ne pisatelj!“

Izvrstno! Kdor torej ne pozna življenja, kdor v svojem značaju in v načelih ni utrjen, tak naj romanov novostrujne moderne ne čita, zakaj „namen pisateljev ni, seznanjati mladino z opisi fantazije in strasti, to bi bilo tudi nevarno....“ A sedaj pa poglejmo, kdo v Slovencih novostrujne spise čita! Pišejo jih, kakor svedoči Govekar v „Edinosti“, Vidic, Borut, Cankar, Zupančič, gdč. Marica, Govekar in Aškerc; pišejo jih slovenski velikošolci, pišejo jih srednješolci. Piše jih torej ponajveč — mladina. Bere pa jih izvečine zopet — mladina. V „Novi Nadi“, kakor zopet priča Govekar, se navdušuje mladina za Zolo, Tolstega, za d'Annunzia in — zanj.... „Mi naraščamo“, kliče Govekar, „mladina je z nami in za nami!“

Evo, kolika brezvestnost! Novostrujniki ne morejo tajiti, da so njih spisi nevarni vsem onim, ki še ne poznajo življenja, ki v svojem značaju in v načelih še niso utrjeni, in vendar se obenem bahajo, da je uprav mladina z njimi in za njimi! Ali ni to brezvestno? Naravnost frivolno pa je, če po tem Borut še piše: „Kako je možno varovati mladino takih knjig, o tem razpravljati ni naša naloga; o tem naj premišljujejo vzgojitelji in učitelji.“

Todà oglejmo si še drugi del trditve: Dorasléga pa „kaka nedostojna, todà umetniški obdelana snov“ ne more pohujšati! „Pri umetniškem — poudarjamo — umetniškem delu more govoriti o pohujševanju le snoven materijalist.“

Čudno se nam zdi, da Borut tako poudarja besedo — umetniško. Kaj takega lahko poudarja, kdor ima kako visoko idejo o umetnosti. Seveda če je umetnost kaj vzornega, kaj božanskega, ni mogoče govoriti o pohujševanju. Zakaj kjer je pohujševanje, je nemoralnost; nemoralnost pa je razpor, nemir, večna disharmonija, a ne moremo si misliti lepote, kakor je dejal Stritar, brez harmonije, „saj je lepota ravno neka harmonija v najvišjem pomenu“. A kaj je Borutu umetnost? Par prasičev, „ki so polegli po tleh, pohotno prežvekuje, zadovoljno pihaje in meditativno sanjaje; drugi prasič, bolj eremitske narave, se je umaknil v stran proti bleščečemu polju, zatopljen v misli, kakor da ga moré notranji dvomi in mučijo uganke sveta....“ Dodenimo še naslov: „Mir v svinjaku“, pa imamo sliko in sicer, kakor sodi Borut, umetniško sliko.[1]) Kaj je Borutu umetnost? Upodabljanje kateregasibodi človeškega čuvstva, grdega ali lepega, na katerisibodi snovi, na „pokrajinski idili“ ali na „prasičih“, in na katerisibodi način, na moralen ali nemoralen, verski ali brezverski, da le more preko snovi čutiti z njim tudi še kak drug človek — to je Borutu umetnost. Zares ne vemo, kje tiči tista moč, da nedostojna snov še pohujša, a umetniško obdelana ne!

[1]) Glej „Ljubljanski Zvon“ 1898, str. 80.

„Pravi poznavatelj umetnosti“, nadaljuje Borut, „se ne ozira nikdar na snov, kakršna je sama po sebi, ampak vedno le na to, kaj je po nji izraženo in kako je izraženo.“ Torej sedaj menda že ni več dovolj, da kdo pozna svet, da je utrjen v značaju in načelih, biti mora tudi pravi poznavatelj umetnosti, da ga nedostojna snov ne pohujša. In vendar niti to ni dovolj! Če je nedostojna snov zmožna pohujšati, bi lahko pohujšala tudi pravega poznavatelja umetnosti. Res je, da se pravi poznavatelj umetnosti ne ozira toliko na snov, kakor na to, kaj je po nji izraženo in kako je izraženo. Todà po načelih novostrujne estetike je lahko po snovi izraženo najgrše čuvstvo na najgrši način. In ker je, kako pravi Borut sam, „namen umetnosti vendar tudi, da deluje na ljudi“, bo moral tudi pravi poznavatelj o upodabljanju grdih čuvstev pitati v sebi grda čuvstva. Če pa pita v sebi grda čuvstva, je menda ipak hujši, — pohujšan.

A kaj boš, pravi Borut, „če se kdo po umotvorih pohujša, je vedno sam kriv.“ Zopet slab argument! Seveda je tudi sam kriv. Toda kriv je tudi umetnik in najprej umetnik, ki pita v sebi grda čuvstva in jih upodablja prav s tem namenom, da bi jih pitali tudi drugi, saj je, da še enkrat ponovimo Boruta svoje besede, namen umetnosti vendar tudi, da deluje na ljudi.

Tudi nič ne pomaga, če trdi Borut, da „upodabljajoč taka in enaka čuvstva objektivni realisti ne poudarjajo absolutne vrednosti teh čuvstev v kateremkoli pogledu; nočejo nam jih vsiliti, niti jih ne hvalijo, niti ne grajajo, nego se jih le odkritosrčno izpovedajo pred vsem človeštvom. ‚Tako smo čutili mi‘, pravijo, ‚čutite tudi vi z nami, ako hočete in morete!‘ Oni nam poročajo samo dejstvo brez komentarja.“ To, pravimo, Borutu nič ne pomaga. Borut je o tem pozabil, kaj je umetnost po naziranju novostrujarjev. Umetnik svoja čuvstva prav zato upodablja, ker hoče, da bi tudi drugi čutili isto; in umetnik, če je res umetnik, mora upodabljati čuvstva prav na tak način, da tudi drugi morejo čutiti ž njim. Sam Borut je to izvajal iz namena umetnosti, ki je, delovati tudi na druge ljudi. Lažno je torej reči, da nam umetniki „poročajo samo dejstva brez komentarja“. „Dejstva“, je dejal vendar malo poprej Borut sam, „so samo pripomočki, s katerimi nas izkušajo pripraviti do tega, da z njimi vred občutimo.“ Če nas izkušajo pripraviti do tega, nam menda ipak hočejo vzbuditi, vsiliti enaka čuvstva. Čudno se nam zdi, da si more kdo na eni stranici tako prerekati. Če ne govori Borut kakor fonograf le tega, kar mu na jezik pokladata Herman Bahr in Dehml, ampak res tolmači svoje mnenje, je to prerekanje le očit dokaz, da sam dobro čuti, kako nevarno in pogubno estetiko razlaga in brani.

„Objektivni realisti ne poudarjajo absolutne vrednosti teh čuvstev.“ Čudno! Ali morda ni dovolj, da v drugih vzbujajo nemoralna čuvstva, ali je treba ljudi še prepričavati, da so ta čuvstva najsvetejša? Ali ni dovolj, če trujejo narod, ali je morda treba narodu še dopovedati, da pije iz „čaše nesmrtnosti“?

Sicer pa, kdor prodaje volčje črešnje za prave, naj se ne opravičuje preveč, da ne poudarja njih absolutne vrednosti! Kdor pita grda nemoralna

čuvstva ter jih upodabljena prodaja za „umetniške“ umotvore, ta jih prav s tem že hvali. „Umetniško“ je pridevek, da mu ni treba še hvale! Zakaj človeštvo še vedno sodi, da je umetnost nekaj lepega, čistega, vzvišenega, blažečega, nekaj, kakor bi rekel „Ljubljanski Zvon“, kar nam vzbujaj „sovraštvo do hudega, a ljubav in naklonjenost do dobrega“ — skratka, nekaj, kar dovaja „v naši duši neko katarzo, kakor jo izvršuje tudi drama“.[1]) Lepa „katarza“, katarza z nemoralnimi čuvstvi! Ne katarza, ampak zavdaja, in oni, ki so nje početniki, niso drugega, kakor — otrovniki naroda!

Peti dokaz brezmoralnih novostrujarjev: Umotvori „bledi, hladni posnetki“. — Zakon milosti. — Stritar o „bledih“ posnetkih. — Farizeji.

Todà Borut se je oščitil še z drugim dokazom: Mogoče, da se dorasel človek pohujša, a če se, „ga proglasimo kar a priori za pokvarjenca, ki ga nikakor ni možno še bolj pohujšati; kajti ako niti napram hladnim, bledim posnetkom iz življenja — in taki posnetki so vendar tudi v najboljšem primeru vsi umetniški proizvodi — ne more obdržati moralnega ravnovesja, kako naj ga obdrži napram vročim mamečim prelestim realnega življenja samega, ki se prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne, in kateremu se ni mogoče ogniti na tako preprost način, kakor kakemu ‚nevarnemu‘ spisu“.

Tudi ta argument nima moči. Najprej bi vprašali vsakega človekoljuba, ali so vroče mameče prelesti realnega življenja za človeštvo res tolika blagodat, da jih je treba obnavljati še posebič v umetniških, če tudi hladnih in bledih posnetkih? Mi bi dejali, če je težko premagati prelesti realnega življenja, nikar jih obnavljati še v umetnosti! Dosti žalostno je, da je realno življenje često tako podlo, tako nizko, tako režeče se živalskim instinktom zato ni treba še posnetkov. Novostrujarji bi si pridobili za narod mnogo večjih zaslug, ko bi risali narodu človeka dostojnejše življenje, ko bi ga dvigali, blažili, kazali mu kvišku iz barja in mužave človeških strasti! In to jim je vendar mogoče, saj je moderni vsak umetnik, naj upodablja katerakoli, torej menda tudi lepa in nravna čuvstva. Če pa novostrujarji tega nočejo ali ne morejo, naj pitajo nemoralna čuvstva sami za-se, a naj jih ne obnavljajo in upodabljajo, in narod jim bo — hvaležen!

Kar se pa tiče moralnega ravnovesja, moramo deti sem opomnjo iz katekizma. Ko bi Borutu tako bilo znano krščanstvo, kakor mu ni, bi dobro vedel, da igra v boju s strastmi veliko ulogo — milost. Zakon milosti pa je ta, da poseže v boj vselej, kadar se človek ne more ogniti vročim in mamečim prelestim, a da zapusti človeka, če se samovoljno spušča v nevarnosti. Zato se kaj lahko dogodi, da človek v realnem življenju kljub vročim in mamečim prelestim obdrži moralno ravnovesje, a da ga ne

[1]) „Ljubljanski Zvon“ 1898, str. 256.

obdrži „napram hladnim, bledim posnetkom“ umetnosti, prav zato ne, ker bi se tem lahko umaknil na „preprost način“. Seveda iz tega nikakor ne sledi, da ni umetnik odgovoren, ampak da je kriv le tisti, ki se po umotvorih pohujša. Oba sta kriva. Kriv je, kdor se pohujša, ker se prelestim ni umaknil, a kriv je tudi umetnik, ker je položil v umotvor čuvstva, ki so zmožna otrovati človeško srce, ter jih je položil celo z namenom, da bi vzbudil tudi v drugih ta čuvstva — saj „namen umetnosti je vendar tudi, da deluje na ljudi“. Opomnja pa, da se tudi realno življenje „prav malo zmeni za to, ali pohujšuje ali ne“, je docela nepotrebna. Če se ljudje ne zmenijo za to, ali s podlim življenjem pohujšujejo ali ne, iz tega vendar ni moči sklepati, da zato niso krivi in odgovorni, in da se za to tudi ni treba meniti umetnosti! Žalostno je, če se ljudje ne zmenijo za to, a še bolj žalostno, če jih umetniki ne posnemajo samo v realnem življenju, ampak še v umetnosti!

Sicer pa — in to je poglavitno! — ne moremo kar tako vzprejeti trditve Borutove, da so umetniška dela le „hladni, bledi posnetki iz življenja“. Težko je časih najti v realnem življenju takih pôdlosti, toliko nizkote, kakor jo kupoma kažejo uprav novostrujarji. Sodimo, da bi časih trebalo iti v Pariz — in tega si vendar ne more vsak privoščiti tako lahko, kakor si lahko kupi Govekarjeve posnetke. To je ravno novostrujarjem svojsko, da pitajo najrajši živalska čuvstva in iščejo takim čuvstvom primernih snovi. Novostrujar čuje ali sam zamisli kak pôdel dovtip, na pr. „saldirano“, pa napiše o tem pôdlo črtico ter spodaj podpiše: Govekar. Novostrujar zbira iz realnega življenja le elemente, tu nekaj, tam nekaj, in te kose in ude druži v eno celoto. Zato so njegovi umotvori znani in novi. Znani so elementi, saj kdo bi se res popolnoma mogel ogniti vseh, tudi nelepih vtiskov iz realnega življenja? A novostrujarjevi umotvori so tudi novi, zakaj v taki zvezi, tako jasno, tako odkrito je le malokdo gledal vroče in mameče prelesti realnega življenja. Navadnemu človeku niti čas niti denar niti čut dostojnosti ne pripušča, da bi v realnem življenju iztikal za takimi prizori. Realno življenje svoje pôdle plati še vedno kolikor toliko zakriva. Umotvori novostrujarjev pa jih odkrivajo povečane in „rafinirane“ za mal denar, o vsakem času, na vsakem kraju. Domov v sobico pride Maupassant, ter ti pred očmi nariše pariško „žensko tržišče“; pride Zola ter ti vzbudi „veselje do življenja“; nariše ti celó ostudno laž, kako kardinal blagoslavlja nag divji zakon vpričo sentimentalnega francoskega duhovnika „bledega in nežnega“ Fromenta; pride Govekar ter ti pové, kako se „saldira“; privedel bo sivega starca, da ti opiše kaj in kako; in ko se bo „bledi in inteligentni“ starec s sivo melirano brado naposled poredno nasmehnil in umolknil, poreče Govekar: „O blagor mu, ki ima v starosti še tak nasmehljaj!“ češ: Mladenič, poslušaj tudi ti vedno modrega Horacija, sprejemši njegovo geslo: Carpe diem! za svoje. „Človeško življenje je neprestana težnja za srečo. In ženske — ženske so vsikdar neizcrpljiv vrelec prave sreče in blaženosti. Žal ti bo za vsak hipec, kateri ti bo potekel brez njih ....“ Domov v sobico pridejo za male krajcarje na mesec vsi, in

odkrijejo ti toliko nagote in nizkote, pôdlosti in brezsramnosti, da se je more v realnem življenju nagledati da ali ne kdo. Da ne bodo posnetki samo posnetki, za to že poskrbé novostrujarji. Stritar pravi: „Ni res, da je svet tak, kakršnega nam kažeš ti, Zola; ni res, da je človek takšen, kakor nam ga ti slikaš. Da je takih ljudi na svetu, kakršne vidimo po tvojih romanih, resnica, žalostna resnica! Ali da so vsi ljudje taki, da ni nobenega, ki bi bil kaj prida, to ni res, to je grda laž. In vendar bi moral človek tako soditi po tvojih romanih, po katerih vlada in se šopiri samo lopovstvo, sama nemarnost, sama nesnaga .... Kakor žejen potnik v puščavi po hladnem studencu, tako hrepeni bralec tvoj po poštenem človeku, zaman!“[1]) Tako sodi Stritar o Zoli, in ta sodba velja bolj ali manj za vse. Prebrati je treba res le enega novostrujarja, da se človek uveri o tem. Taki so torej ti posnetki. Da niso bledi posnetki, za to skrbi že domišljija. A da niso hladni, za to skrbi Adamovih otrok vroča kri — —

Ko človek bere dokazovanje novostrujarjev, si res ne more kaj, da ne bi nevoljen dejal: Ti farizeji! V svojih spisih, ki so menda le bledi in hladni posnetki iz realnega življenja, nam odkrivajo same ljudi polne strastnosti, polne divjih nagonov. A od bravcev in gledavcev, ki jim res pôlje po žilah živa kri in ne črnilo, od njih zahtevajo, naj so brezkrvni, brezčutni, brezživčni stojiki! V spisih novostrujarjev se ženska zaradi enih sanj prostituira, a ženske, ki so po njih povzeti „bledi in hladni posnetki“, naj ostanejo brezmadežne, če tudi jim novostrujar stavi sliko za sliko, prizor za prizorom pred oči. V spisih novostrujarjev se bledim, inteligentnim starcem s sivo melirano brado iskré oči, če se spomnijo ženske, a če jo vidijo pred seboj, jih prešine strast, in vendar se „solnce njih življenja že nagiba v zaton, slana je oparila nekdaj toli bujne črne lase, hrbtišče se jim hoče kriviti, trhli so udje, žile osuhele“; a mladeniči in možje, ki so po njih povzeti ti „bledi, hladni posnetki“, naj nič ne čutijo, ko jim razgrinja novostrujar pôdle prizore in vliva v srce pôdla čuvstva! Ne rabimo radi takih izrazov, a kaj naj rečemo, kakor — farizeji!

Še peti dokaz brezmoralnih novostrujarjev. — Dvojno pohujšanje. — „Skriti biseri.“ — Zolova trilogija. — Aškerc o novodobni umetnosti. — Pogubni vpliv novodobnega leposlovja tudi na dorasle — neutajen.

Mladino, to priznava novostrujar Borut, neke vrste spisi lahko pohujšajo, a zanikuje to „gledé doraslih“. Videli smo že, koliko so vredni njegovi argumenti. Toda v vsem tem smo stali na stališču Borutovem. Borut menda pozna le pohujšanje, ki se tiče tega, kar imenujemo v navadnem govoru „nemoralno“. To pa je krivo. „Slabi vplivi“ umotvorov, zlasti knjig, ne delujejo le na srce, čud in nagone, ampak tudi na um.

Če kdo bere Zoline romane Lurd, Rim, Pariz, se mu nikakor ne vzbujajo samo čuvstva. Zola mnogo modruje in dokazuje. Njegov junak se vedno

[1]) Zbrani spisi. V., 396.

zataplja v refleksije. Resnica je, beročemu te romane se rojevajo le nejasne in motne ideje, ki se prelivajo v prav tako nejasna in motna čuvstva. A iz tega prelivanja se naposled vendar le izlije močno čuvstvo, kakor se vsled pronicanja kapljic v zemljo izlije iz nje močan studenec. To močno čuvstvo pa zopet močno vzvratno deluje na umsko naziranje.

Kdor čuvstvuje z Zolo v Lurdu, temu se rodi v srcu neka mržnja proti katoliški cerkvi in neko čuvstvo gnusa. Ta mržnja in ta gnus vedno naraščata ter se naposled prelijeta v neko obupno valovanje naziranja. V umu navstane razpor. Bravec začne razmišljati z Zolo. Milijoni romajo v Lurd k „tolažnici žalostnih", vračajo se potolaženi, ozdravljeni. A novodobna veda ne more priznati čudežev. Razum nove dobe „protestira proti taki glorifikaciji absurdnega". Če si kakega pojava ne more raztolmačiti, pravi razum nove dobe: razložiti ne morem, a razložiti se mora naravno! . . . Molitev, čudeži mehkužijo voljo in energijo. In vendar — tisoči se vračajo potolaženi, tisoči, ki so romali v Lurd bedni, bolni, potrti! Ali naj jim vzamemo, ukrademo to iluzijo, to „božjo laž"? laž, ki jim daje novo življenje? Človeštvo žeja po božjem. Stoletja niso mogla ugasiti te žeje, in sedaj koncem znanstvenega stoletja se vrača ta žeja z novo močjo. „Lurd je bliščeč, nedvomen dokaz, da človeštvo morda nikdar ne bo moglo pogrešiti sanj o Bogu." Če je izpil človek grenko kupo življenja do dna, se zopet vrača k „božji zmoti, k večni laži o raju". Lurd to dokazuje. Kaj torej? Ali naj se vrnemo h krščanstvu? Ne, zakliče bravec, ki je čuvstvoval z Zolo, ne! Pojav v Lurdu je le zadnji utrip krščanstva, „ta močna reakcija je le dokaz, da se premeta katoličanstvo v zadnji agoniji". „Nikdar več ne bode klečal ves narod, kakor je klečal v 12. stoletju, po katedralah. Najivna vera otroške dobe, prva vera mladih narodov, ki upogiblje kolena pod posvečenim strahom nevednosti, je minila, je mrtva." A človeštvo vendar žeja po božjem! Dajmo mu „novo religijo", novo vero, novo upanje, nov raj, novo iluzijo, novo božjo laž!

To je konec onega procesa, ki se godi v srcu bravca čuvstvujočega s Zolo v Lurdu. Jasno je, da to niso le nova čuvstva, ampak novo naziranje, in če ne novo naziranje, vsaj strašen dvom o vsem dosedanjem naziranju.

In v „Rimu"? V tem mestu, ki so njega tla napojena s krvjo krščanskih mučencev, ki v njem govori vsak kamen, vsaka pot, vsak prašek o prestvarjajoči moči krščanske ideje, v Rimu izgubi bravec čuvstvujoč z Zolo, kakor junak Pierre Froment, zopet vso vero. Nove religije, te je treba človeštvu, je klical v Lurdu, a v Rimu razžene hipoma, s silno močjo in oblastjo, vse sanje — veda. „Veda pomete ves katolicizem in ž njim vse verske pojme, vse podmene o božjem. Le veda je večna. Najivno je, če kdo pravi, da vera ne nasprotuje vedi; resnično je marveč, da je sv. pismo ugonobljeno! . . . Kakor vse religije, je tudi katolicizem le neko naziranje o svetu, nekak višji socijalni in politični kodeks. Ta kodeks pa je minljiv in umrljiv, kakor vse človeško . . . Smijal bi se človek, ko vidi, kako nekateri učenjaki stavijo vedi neke meje . . . Oj vi ničemniki, vi in vaši omejeni ali slabo ustrojeni možgani, vi umirajoči dogmatiki, vi, ki hočete zopet sanjati stare sanje, veda vas bo pometla, kakor pomete veter suho listje!"

Pierre Froment je gledal, v mračne sanje zatopljen, in z Zolo čuvstvujoči bravec gleda ž njim, kako se ruši Rim v divji kaos ...

Junak Pierre Froment, Zola in ž njim čuvstvujoči bravec najdejo izgubljeni srčni mir v — „Parizu“. Kako, ne vemo, ker je v Avstriji državni pravdnik knjigo zaradi brezverskih odlomkov — prepovedal. Toliko pa se zdi, da tudi v tej knjigi ni vse čuvstvo, ampak kakor v „Lurdu“ in „Rimu“, tako je tudi v „Parizu“ gospodarica — ideja, sicer ne vemo, zakaj bi bil v verskih stvareh ne pretenkočutni avstrijski pravdnik knjigo prepovedal! Tudi „Neue Freie Presse“[1]) s svojim posnetkom isto priča. Zola hoče dokazati, da je med vero in vedo smrtno sovraštvo, a da se bo iz boja vrnila zmagavka — veda.

Sodimo, da po tem vsak sam uvidi, kaj si mislijo novostrujarji, ko govoré o čuvstvovanju. Trilogijo „Lurd-Rim-Pariz“ je „Slov. Nar.“ močno hvalil in priporočal, da bi jo kdo preložil tudi na slovenski jezik, torej je izvestno pisana po vzoru novostrujnikov.

Sicer pa niti Borut sam ne more utajiti, da delujejo umotvori tudi na naziranje.

„Objektivni realisti, tako piše Borut, nam budé na eni strani globok čut popolne odvisnosti in nemožnosti napram naravnim močem, ki delajo z nami, kakor se jim poljubi, napram življenju, kateremu so naši ideali prazen nič — na drugi strani pa nas navdajajo s trdnim zaupanjem, z gorečo ljubeznijo do življenja, do narave, ki je ne smemo sovražiti, kateri ne smemo nasprotovati, dasi nas tepe, nego moramo verovati vanjo. Ona že ve, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo; kadar pride za to čas, zaceli že sama vse rane... Evo vam biserov, skritih za lupinami!“

Pametne ljudi vprašajmo: kako je mogoče vzbuditi v srcu taka materijalistična čuvstva, če nam umetnik ne omreži naziranja z materijalističnimi idejami? Kdor tako čuvstvuje, kakor pripoveduje Borut, da čuvstvujejo objektivni realisti in njih bravci, ta mora tudi tako misliti! „Wenn das Gemüth verstandslos, pravi po pravici moderni Dühring, so tappt es im Dunkeln!“ Brez idej ni izrazovitih čuvstev! „Biseri skriti za lupinami“ novostrujnih umotvorov, so torej najpoprej ideje!

Aškerc to očitno izpoveda v kritiki Govekarjeve povesti: „Ljubezen in rodoljubje“. „Naturalizem, pravi, je poglabljeni realizem; naslanja se rad in največkrat na znanost, hoče vsaki stvari priti do dna. Naturalizem je naravna posledica današnjega modernega naziranja sveta. Moderni, znanstveno vzgojeni človek, ki se je bolj poglobil v ta vidni, dejstveni svet, računa le s tem, kar se dá dokazati, z eksperimenti dokazati. Naturalizem, kakor že njegovo ime kaže, ljubi torej naravo kot tako, jo uči ostreje opazovati in proučevati. Pred vsem pa se oklepa naturalizem človeka in tudi njega opazuje in analizuje in izkuša vse na njem in v njem razlagati zgolj z naravoslovnega stališča ...“

[1]) Nr. 12066.

Aškerc torej naravnost trdi, da je novodobna umetnost posledica modernega naziranja in da tudi sama najrajši tolmači to naziranje, opazujé in analizujé posebno človeka zgolj z naravoslovnega stališča. Ideje, in uprav materijalistične ideje potemtakem v novodobni umetnosti celo prevladujejo, kamo li da bi se umetnik nanje niti ne oziral!

Obračajmo stvar kakorkoli, naj bodo ideje prvo in čuvstva le posledice, ali pa čuvstva prvo in ideje le pomočki, to je izvestno, da umetnost močno vpliva na um in moderna umetnost zlasti na svetovno naziranje. Zveza med naziranjem in čuvstvovanjem je tako tesna, da drugo vpliva na drugo. Ideje porajajo čuvstva in čuvstva zopet delujejo na ideje. Stara filozofija je dobro poznala to vplivanje in razlivanje, ter mu je vzdela celo svoje ime — „redundantia naturalis“.

Ta vpliv moderne umetnosti na naziranje pa je — le odkriti bodimo! — mnogokrat še nevarnejši in pogubnejši nego li vpliv na živalske nagone. Pri mladini je morda močnejši drugi, pri odraslih je močnejši prvi. Doraslim so se morda strasti res že toliko polegle, da jih ne mikajo nemoralni prizori, a prva nevarnost ostane vedno.

Moderna umetnost, kakor je dejal Aškerc, je naravna posledica modernega naziranja sveta. Modernemu naziranju sveta pa je značilno sovraštvo do krščanstva. Zato se o vplivu moderne umetnosti na um ne gre prav za prav za nič drugega kakor za krščanstvo in nekrščanstvo, ali recimo kar naravnost, za vero in nevero. V p r a š a n j e z a b i t j e i n n e b i t j e k r š č a n s t v a pa je izvestno veliko vprašanje, prvo človeško vprašanje.

Nepremagljiva je „ž e j a č l o v e š t v a p o b o ž j e m“, kakor pravi Zola, nepremagljiva kakor hrepenenje po sreči. Stoletja niso ugasila te žeje in prav koncem našega znanstvenega stoletja, kakor zopet priznava sam Zola, je prevzela narode z novo močjo. Zato se ne gre za lapalije, ampak gre se za osodo človeštva. Krščanstvo je rešilo ta veliki problem, rekoč, da je človeštvo stvar božja in da je zatorej ona žeja po sreči hrepenenje po Bogu. „Nemirno je človeško srce, dokler ne počije v Bogu“, s temi besedami je izrazil to idejo genijalni Avguštin. Bog, pravi krščanstvo, je početek in konec vsega, vir vseh bitij in njih smoter. Umna bitja pa dosežejo svoj smoter popolnoma le tedaj, če se združijo z umom in s srcem z Bogom. Zato, pravi krščanstvo, vera v posmrtno blaženstvo ni nobenega iluzija, nobena „božja laž“, ampak resnica. Moderno svetovno naziranje pa je zavrglo vero v Boga, izcimilo se je v gol materijalizem. Zato zameta tudi religijo in vero, in na vprašanje, zakaj narode žeja vkljub vsej kulturi, vsemu napredku, vsej vedi, vedno in neprestano „po božjem“, ne ve nobenega odgovora. „Narava že ve, pravi Borut, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom gotovo svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo . . .“ Človeštvo trpi silno žejo. Kakor Tantal koprni po požirku; kakor on steza roke po jabolku sreče. A materijalist ne more dati človeštvu nobene tolažbe. „Narava že ve, zakaj te muči in trapi, ona ima gotovo svoje posebne namene!“ Todà kakšne namene? Če je materijalizem resničen, padajo rodovi kakor list za listom... Atomi so nesmrtni, vpijejo materijalisti — a žalostna taka brezsmrtnost!

Vprašanje za bitje in nebitje krščanstva je torej zares veliko, osodno vprašanje.

In prav to vprašanje, tako veliko in tako osodno, posebno rada rešuje moderna umetnost. Zolina trilogija vsa sloni na tem vprašanju. Na Angleškem, kakor je nedavno poročal „Sl. Nar.", je napisal eden glavnih predstavnikov novodobne umetnosti — če se ne motimo, Hall Caine — velik roman, ki mu je edini namen dokazati, da omikanec ne more biti kristjan. V Slovencih se je materijalizem skril pod besedo — atavizma. Novostrujarji „računajo le s tem, kar se dá dokazati, z eksperimenti dokazati." S tega stališča presojajo vero in nravnost, Boga in svobodno voljo, ves naravni in nadnaravni svet — če se dá z eksperimenti dokazati. Le s tem računajo, kar se dá z eksperimenti dokazati, in na podlagi tega stavka vse razlagajo. To so dejstva.

A sedaj si oglejmo bravce! Kdo pa so? Ljudje so, ki dihajo v novodobnem ozračju, mladi ali dorasli. Od doma so prinesli s seboj v šolo vero v srcu. A šola je dajala veri le malo rediva. Tisto malo ur krščanskega nauka je skoraj toliko kakor nič, zakaj vse drugo je odtrgano od vere. V zgodovini, v prirodoslovju, v dušeslovju se vse tako tolmači, da se zdi verska ideja brezvplivna, često pa celo tako, da se vse zlo izvaja iz verske ideje. Svetovno naziranje, ki je človek dobi v naših šolah, je toliko katoliško kakor muhamedansko ali budistično. Tako pride mladina nevedé in nehoté do sklepa, da verska ideja za življenje nima nobenega pomena. Z gimnazije, z realke se nekateri vrnejo domov, postanejo trgovci, obrtniki, umetniki, drugi gredó na visoke šole. Na visokih šolah je še slabše. Kar so prinesli mladeniči še vere s seboj, to jim izkuša razjesti in razkrojiti materijalizem, ki se javno uči po visokih šolah. A največkrat že z gimnazije prineso indiferentizem, in z njim so najbolje pripravljena tlà, da jim bahata, lažniva veda vcepi v srce sovraštvo do krščanstva. Lažniva veda, pravimo. Sam Dühring, veliki sovražnik krščanstva, ni mogel in ni hotel tega tajiti. „Le pritisnimo staremu duhovstvu na čelo pečat, pravi Dühring v zadnjem svojem delu, a pritisnimo ga še poprej in posebno značilno na brezsramno čelo vlačuge v e d e, te brezsramne izdajavke in preganjavke resnice!"

Z gimnazij, z realk, z visokih šol pa se zbira naše svetno razumništvo, uradniki, advokatje, zdravniki, trgovci, umetniki in obrtniki. O taki vzgoji so le izjeme, če imamo še može trdnih verskih načel; večinoma je vera razjedena, bledi, nejasni pojmi brez životne moči; časih pa je v srcu namestu vere mladih dni praznota, nihilizem, ali pa celo sovraštvo do krščanske vere, sovraštvo do edine neustrašne učiteljice krščanske vere, do katoliške cerkve. V življenju seže večina malokdaj po knjigah. Časniki so jim skoraj edino berivo. In če seže ta in oni po knjigi, ni zlepa znanstvena knjiga, a najmanj kaka apologija krščanstva ali sploh kaka verska knjiga. Najprej je še kako leposlovno delo. In glejte, edina knjiga, ki naj jim ublaži srce, ki naj jih dvigne za malo časa iz meteža duhomornih ničemnosti vsakdanjega življenja, je prepita z materijalizmom. Govori jim, kako je Lurd le glorifikacija absurdnosti, kako je Rim črna jama črnega kovarstva, da je le Pariz človeka dostojne vere. Govori jim, kako se je krščanstvo preživelo, da nasprotuje

moderni vedi, da je gol anthropomorfizem; da je krščanska vera in morala človeški kodeks, minljiv in izpremenljiv kakor vse človeško. Govori jim, da je vse v krvi, da je človek to, kar naredi iz njega ozračje, da je igrača brezčutne usode. Budi jim globok čut popolne neodvisnosti in nezmožnosti napram naravnim močem, ki delajo z nami, kakor se jim poljubi — na drugi strani pa jih navdaja „s trdnim zaupanjem, z gorečo ljubeznijo do življenja, do narave, ki je ne smemo sovražiti, kateri ne smemo nasprotovati, dasi nas tepe, nego moramo verovati vanjo; ona že ve, zakaj nas muči in trapi; ona ima s človeštvom gotovo svoje posebne namene, ki jih mi niti razumeti ne moremo . . .“ Evo vam biserov, ki jih ponuja edina knjiga! Ali ni res, da mora o takem berivu izničiti se še tisto malo vere, kar jim je je še ostalo po umskem bankrotu v šolah? Ali naj se ne zmetejo še tisti pojmi, kar jih imajo o krščanstvu? In toliko bolj, ker deluje leposlovje na um in srce ob enem. Tudi leposlovje ne razlaga materijalizma, kakršen je po resnici, ampak kaže ga kaj rado v nekem sijaju. Saj, kakor pravi duhovito že imenovani Dühring, „tudi gniloba v temi sije“!

Denimo torej, da je resnično, kar trdijo novostrujarji, češ da umetniška dela, tudi nemoralna in materijalistična, ne morejo imeti slabega vpliva na dorasle, ki so utrjeni v značaju in v načelih! Denimo samo! Zakaj krščanstvo uči, da človek, zlasti kar se tiče nenravnosti, nikdar ni dovolj utrjen. Treba mu je vedne čuječnosti. „Qui se existimat stare, videat, ne cadat!“ (I. Cor. 10. 12.) to velja mladim in doraslim. A denimo samo! Toda kje pa so tisti dorasli, ki so utrjeni v značaju in načelih, namreč v značaju krščanskega moža in v načelih krščanske vere in morale? Novodobna šola ne vzgaja takih mož. Kar jih je, so si priborili tak značaj in taka načela vkljub novodobni šoli. A pretežna večina bravcev modernih romanov nima ni takega značaja, ni takih načel. Njih versko prepričanje šole bolj omajajo, nego li utrdijo.

Zato je slab vpliv novostrujnih umotvorov na mladino in tudi na večino doraslih bravcev — neutajen ter izvesten!

Zadnji dokaz brezmoralnih novostrujarjev: „Neumetniška kritika.“ — Umetnost za človeka. — Večne meje. — Velika izpoved Petrarke, Tasa, Mihelangela, Danteja.

Še en argument smo našli pri novostrujarjih zoper moralo v umetnosti.

„Vsi oni“, piše Borut, „ki napadajo kako umetniško delo zaradi njegove tendence, tega dela ne sodijo z umetniškega stališča po njegovi absolutni umetniški veljavi, nego s postranskega stališča po njegovi postranski veljavi v etiškem, filozofskem ali verskem pogledu . . . . Dobro! Samo naj se potem ne bahajo, da so podali umetniško kritiko, da so dotičnega umetnika „umorili“, ali karsibodi, kajti, najsi tudi dokažejo, da so vse ideje v njegovem proizvodu krive, vsi prizori nedostojni, vse tendence nemoralne, proizvod je morda vendar umetniški . . . .“

Ta argument je menda neranljivi Ahiles novostrujnikov. Kadar nič več ne pomaga, se zatekajo k svojemu Ahilu: „Dobro! Samo se ne bahajte, da ste podali umetniško kritiko!“

Ko bi nam bilo kaj do tega, je li naša kritika umetniška ali ne, bi mi vprašali najprej Boruta: katera kritika pa je umetniška?

Katera kritika pa je umetniška? Borutu je izvestno znano, da je prinesla „Novo Doba, list sjedinjene hrvatske, srpske i slovenačke omladine“,[1]) dolgo razpravo „o kritici“, povzeto iz revue „Rozhledy“. „Novo Doba“ deli kritiko v štiri skupine: v estetično, moralistično, znanstveno in dojmovno.

„Estetična kritika“, pravi „Novo Doba“, „ocenjuje delo po svojih absolutnih zakonih o lepoti, a glavno in edino pozornost obrača na delo po njegovi osamljeni notranjosti brez ozira na postanek in tendenco.“ „Novo Doba“ pravi, da bilo odveč dokazovati siromaštvo in tesnosrčnost take kritike; češ da sodi samo po idealih ene dobe in po idealih nekoliko ljudi, ki so ji absolutni ideali lepote sploh.

„Moralistična kritika“ se ozira ne na delo samo, ampak na posledice dela, dobre ali zlè, koristne ali škodljive. Del ne sodi po zakonih lepote, ampak po zakonih morale. „Novo Doba“ sodi, da ta kritika ne izvira iz čistih umetniških razlogov.

„Moderna znanstvena kritika“ proučuje delo, a ne samo na sebi, ampak delo ji je samo pomoček za studij sil, ki so delo rodile: namreč za studij umetnikove duše, njene okolice, odgoje, kulturnih in družabnih momentov. Delo ji je znak vseh teh sil, pred vsem seveda znak umetnika, a umetnik sam je zopet predstavnik in otrok svojega časa, svojega plemena in svoje kulturne vrste. Ta kritika se imenuje znanstvena, prirodopisna, analitična, psihologična ali socijologična. „Iz nje“, pravi „Novo Doba“, „se odbija čista objektivna znatiželjnost.“ Todà, sodi „Novo Doba“, ti kritičarji niso si samo med seboj v nasprotju, ampak tudi poedine zgradbe njih sestavov kažejo mnoga nepremostiva protislovja. „Ona znanstvena objektivnost je bila velika iluzija....“

„Dojmovna, impresionistična, subjektivna kritika“ ne išče znanstvene resnice, ker je kritika mož skeptikov, ki so prepričani samo o relativni vrednosti vsake take resnice, ampak ta kritika se zadovoljuje z izrazom ene edinite resnice, ki jo daje umetniško delo, to je subjektivne resnice, resnice dojmov, ki jih je delo vzbudilo v njih duši. Ta kritika ne pravi: to delo je tako in tako, je tako navstalo; to je že predogmatično; temveč pravi le-to: to in to čutim; ta in ta dojem je vzbudilo delo v meni! Kritičar-impresionist je torej le nekaka Eolova harfa, kjer se vsled udarov umetniških dojmov čujejo akordi, ki potem zopet zamirajo... „Isti udar bo morda jutri izmamil drugi akord. Vse teče, vse se menja, gine, vse je relativno in subjektivno... Tak kritičar kaže samo refleksno sliko, kako se izraža v zrklu njegove subjektivnosti; podaje torej v prvi vrsti sam sebe, ali mu je delo všeč ali ne... Tudi ta kritika je moderna, ker odgovarja skepticizmu moderne duše, njeni nervoznosti in njenemu nemiru, bogastvu in rafiniranosti njenih dojmov... Impre-

[1]) Gl. „Novo Doba“ broj 1.—5.: „O kritici.“

sionizem je struja, sočasna današnji umetnosti, dekadenci, simbolizmu, novomisticizmu . . ., skratka oni smeri, ki se obrača k edini resnici, ki bo končno ostala, k resnici svoje duše in njenih tajnih globin."

Katera kritika je torej zares umetniška? Naj nam Borut povė, hvaležni mu bomo! Ali impresionistična? Gotovo ta! Zakaj Borut je mož čuvstvovanja. Po Borutu „je čuvstvo edini suverėn pri umetniškem ustvarjanju; temu suverėnu pokorava vse drugo, podjarmlja ideje prav tako, kakor snovi". Zato tudi od kritičarja izvestno terja ne analize, ne sodbe po zakonih lepote, ne po zakonih morale, ampak le-to: kaj čutiš? kakšen dojem je vzbudilo to delo v tvoji duši?

Todà, potem moramo reči Borutu z „Novo Dobo": „Prav subjektivni kritičar mora imeti največ vztrpnosti, zakaj ako za-se zahteva popolno svobodo izražati svoje dojme, ne sme te svobode kratiti ne moralistu, ne ortodoksnemu verniku, ne političarju in ne socijologu, ker tudi ti izražajo samo svoje dojme!"[1]) In zares ne vemo, kako bi mogel subjektivni impresionist dokazati, da mi nimamo pravice povedati, kake dojme v naši duši vzbuja kako umetniško delo. Tudi ne vemo, kako bi mogel ovreči, če kdo pravi, da v njegovi duši, kar je nemoralno, vzbuja neprijetno čuvstvo disharmonije, čuvstvo zoprnosti in gnusa. Njegova duša je lahko prav tako Eolova harfa, kakor duša Borutova; tudi v njegovi duši se obrazi refleksna slika, tudi on je lahko „pukom resonančnom daskom umjetnika". Če v njegovi duši to, kar je nemoralno, ne vzbuja umetniških dojmov in se ti dojmi ne zbirajo v sladke akorde, kaj more on za to, „subjektivna istina, istina dojmov" ni zato nič manj istinita.

Ali je morda Borutu znanstvena kritika umetniška kritika? Todà potem moramo mu zopet opomniti z „Novo Dobo", da je moderna „znanstvena objektivnost velika iluzija"; pred vsem pa, da znanstveno stališče ni še umetniško stališše.

Ostala bi torej še tako imenovana „estetična kritika". Ali zopet ne verujemo, da bi bila Borutu všeč. Estetična kritika sodi po zakonih lepote. Začela bi se torej zopet pravda o lepoti, in ne vemo, kako bi Borut proti Stritarju in proti drugim dokazal, da je tudi to, kar je grdo, lepo. Če je namreč predmet umetnosti lepota, a je, kakor trdi Borut, umetnik vsak, kdor upodobi katerokoli čuvstvo na katerikoli snovi in na katerikoli način, ni dvoma, da bi bilo po Borutovi sodbi tudi grdo lepo. Zakaj med katerikolimi čuvstvi in katerimikoli snovmi in katerimikoli načini so kajpada tudi grda čuvstva in grde snovi in grdi načini. Da bi pa tudi grdo bilo lepo, o tem nas seveda Borut ne bo tako lahko prepričal.

Katera kritika je torej po vaših načelih umetniška? Zares smo radovedni, katera! Vsak šušmar in mazar vam lahko upodobi svoja čuvstva na svoji snovi in na svoj način, in iz dela bo prosevala njegova šušmarska in mazarska individualnost. Kako, na podlagi katerega principa mu bodete

---

[1]) „Novo Doba", god. I., broj 5., str. 189.

dokazali, da ni umetnik, če je „umetnik vsak, kdorkoli upodobi v katerikoli snovi katerisibodi izmed svojih čuvstev na katerisibodi, todà tak način, da more preko snovi čutiti z njim tudi še kak drug človek,[1]) če namreč" — kakor tolmači zadnji odstavek Borut sam[2]) — „hoče in more?"

Tako bi mi vprašali Boruta in novostrujne estetičarje, ko bi nam bilo do tega, je li naša kritika umetniška ali ne. Todà — to bodi še enkrat povedano! — nam je ubogo malo do tega. Res da je naše prepričanje, da nič ni lepo, kar je nemoralno, da je estetika, kakor vsi drugi človeški tvori, pod etiko, todà dokaze za to najdejo novostrujarji skoraj v vsakem letniku „Rimskega Katolika". Če jih nočejo vzprejeti, je njih krivda. Mi pravimo le to, kar smo že opetovano rekli: Če ima kako delo tudi ozir na nravnost, tudi na vero, zakaj ga ne bi smeli presojati tudi pod temi oziri? Ali mar s tem tajimo, da nima tudi estetične plati? Da bi vendar novostrujarji kar a priori proti vsaki pameti vsega ne tajili!

Umetnost je za človeka! Bodi torej njen namen, kar vam ljubo in drago, en namen ni in biti ne more: umetnost ne sme kvariti človeštva! A umetnost bi bila človeštvu v pogubo, ko ne bi priznavala večnih mej moralnosti, ko bi vodila človeštvo tja, kjer se reži nemoralnost poštenju in kreposti v lice, tja, kjer svatuje, kakor pravi o Zoli racijonalist Scherr, pocestno blato z drzno brezsramnostjo!

Imejte torej vse življenje, a priznajte „moralnosti večne meje"!

Ne moremo si kaj, da ne bi dejali sem iz rečenega članka „Nove, Dobe" še konca, ki se nam zdi zares pameten.

„A kaj moralistična kritika? Mislim, da ima tudi ona pravico do bitja. Ne sicer" — pravi dalje ta list po svojih modernih nazorih o čisti umetnosti — „ne sicer v okviru strogo umetniških interesov, todà so le ti edini ki ravnajo življenje? Celo nasprotno, moralistična kritika ima svoj kos resnice, ko pravi, da so njeni interesi najvažnejši, ker ona govori za društvo, za narod, za srečo vsega življenja. Umetnost je naposled krasan luksus, a društvo hoče živeti, in zato treba reda in morale. Kako torej, da ne bi čuvarji teh interesov imeli pravice govoriti o umetnosti, kakor govoré o drugih pojavih v društvu, o njih dobrem ali slabem vplivu? Kdo more ukratiti narodnemu organizmu pravico, da pazi v imenu svojih življenjskih interesov na smeri svoje umetnosti? Kateri narod bo dovolil, da se njegova umetnost izprevrže v element, ki bo slabil in rušil narodni organizem?"[3])

To so pametne besede, ki pričajo, da so še možje, ki niso zatajili v metežu krivih nazorov svoje narave in naravnih čuvstev, ki niso žrtvovali molohu modernega materijalizma svojega naroda in narodove sreče!

* * *

---

[1]) „Ljublj. Zvon", 1898, str. 83.
[2]) id. str. 147.
[3]) „Novo Doba", br. 5., str. 189.

„Odlomek velike izpovedi napram občnem človeštvu“ imenuje Borut proizvode umetnikov.

Prav! To je lepa fraza, a ne bodi le fraza! Naj le izražajo umetniki „svoj obup in svoje veselje, svoje molitve in svoje kletve, svoje poltne zmote in svojo angeljsko nežnost“ — a tako, da ne bodo človeštva vlekli v blato, ampak da bodo človeštvo čistili, blažili, dvigali! Obupa in kletev in zmot je na svetu dovolj, ni treba, da bi še umetnost bila dekla — prostitucije! Odlomki velike izpovedi naj bodo umetniška dela, one izpovedi, ki je nje „magistrale“:

„Wohl dem, der frei von Schuld und Fehle
Bewahrt die kindlich reine Seele!“

Taka je bila izpoved Petrarke, ko je klical, otožno zróč na prêšle dneve:

„Ti sam, ki čine moje zreš brezbožne,
Nebeški kralj, nevidni, večnoživi,
Prihiti duši na pomoč blodivi,
Očvrsti z milostjo moči nedožne!

Kar bežnih dni še meni čas odsodi,
O smrti — *tvoja* naj me roka ščiti:
Ti veš, da zadnja nádeja si moja!“
— — — — — — — — — — — —

Taka je bila izpoved Tasa:

„Nebeški oče, temna megla blodi
Nad pravim potem. Čez poljé majavo
In opotèč, čez drn in strn, mužavo,
Po krivih pòtih noga moja hodi.

In preden zima mi lasé pobeli,
In na-me padejo noči brez zarje
In dan zagrnejo mi potemneli —

Dej, sveta tvoja roka naj me vodi,
Da najdem še za časa stezo pravo,
Daj milost svojo mi na pot temavo,
Ki svetla luč stopinjam mojim bodi! - -

Dej, vrnem že na tvoje naj se poti,
Ko vzvišen ptič, ki dvigne se nad bárje,
K nebesom jasnim razprostrè peroti!“

Taka je bila poslednja izpoved velikega Mihelangela. Malo časa pred smrtjo, ko se je prej trudil mnogo let o stavbi sv. Petra „v čast božjo, v čast svetim apostolom, v zveličanje svoje duše“, je zložil sonet, ki v njem vidimo, kakor pravi Beissel, vso njegovo dušo, njegova predstva in težnje njegove, njegove zmote in njegovo kesanje.

Sonet pa je le-ta:

Giunto è già 'l corso della vita mia
Con tempestoso mar' per fragil barca
Al comun porto, ov' a render si varca
Conto e ragion d' ogni opera trista e pia.

Onde l' affettuosa fantasia
Che l' arte mi fece idolo e monarca,
Conosco or' ben', quant' era d'error carca
E quel ch' a mal suo grado ognun desia.

Gli amorosi pensier' già vani e lieti
Che fien or', s' a due morti mi avvicino?
D' una son certo, e l' altra mi minaccia! —

Nè pinger' nè scolpir fia più che queti
L' anima volta a quello amor divino,
Ch' aperse, a prender noi, in croce le braccia!

Na trhlem čolnu črèz vodé viharne
Življenje moje tjà je že dospelo,
Kjer obči brod je, kjer za dobro delo,
Odgovor dati za reči bo marne.

Pač vidim zdaj, kako so blódnje kvarne
Domišljanje mi napolnilo celo:
Umetnost za *boga* je zgolj imelo,
Željé rodilo mi nepreudarne!

Željé ljubezenske, ve sanje moje,
Kaj hčete zdaj, ko *dvojna* smrt se črni,
Gotova tà, grozeč se druga bliža? -

Mirú ti *kipi* ne dadé ter *bôje*,
K *ljubezni večni*, duh se bedni, vrni,
Ki širi ti roke naproti — s *križa!*

To je bila izpoved velikega Mihelangela. Velik je bil, a v eno veliko zmoto je zablodil, kakor z bridkostjo izpoveda sam, — umetnost mu je bila suverên, „idolo e monarca". Brez te zmote bi bil genijalni umetnik tudi kot umetnik še večji. Zatorej naj se umetniki učé o veliki izpovedi velika genija, da tudi umetnost mora priznavati nad seboj večno ljubezen in nje zakone, zakone morale; da tudi umetniško hrepenenje in želenje mora gibati ljubezen, ki giblje vsemir in vse stvarstvo.

Tudi Dante Alighieri je bil zablodil. „La Divina Commedia" je njegova „velika izpoved".

Nel mezzo del cammin di nostra vita	Sred poti našega življenja bloden
Mi ritrovai per una selva oscura,	Zavedel sem se v hosti mrakoviti,
Che la diritta via era smarrita.	Nikjer nikamor pot ni držal hoden —

To je začetek izpovedi. A konec? „Že je gibala vse moje hrepenje in želenje ljubezen večna" —

„L'amor, che muove il sole e l'altre stelle!"

Dr. Aleš Ušeničnik.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

II.

Nauk o sv. pismu se ujema z razumom. Človeški razum terja za nadnaravne resnice božje razodetje v pravem pomenu besede, za naravne pa vsaj božjo pomoč. Od božjega razodetja do sv. pisma je samo en korak. Za ohrambo božjega razodetja mora biti avtentično sredstvo: ali knjiga ali učeča cerkev. V starem zakonu si je Bog izvolil sv. pismo, katero je izročil sinagogi, v novem pa učečo cerkev. Tudi za novi zakon, dasi imamo učečo cerkev, je vendar le primerno, da imamo tudi sv. pismo. Zgodovina uči, da je vera v sv. pismo občečloveška Zgodovina uči še posebej, da se je človeštvo odlikovalo na poseben način v skrbi za naše sv. knjige in v njih spoštovanju. Tega si po naravni poti ne moremo razlagati. Vera v navdihnjenje naših sv. knjig je trajala v vseh časih in je občečloveška, ki gotovo more izvirati le iz občečloveškega razuma.

Racijonalizem je zavrgel sveto pismo, ker je baje nauk o sv. pismu nasproten človeškemu razumu. Brezverci bi radi proglasili sv. pismo za praznoversko knjigo brez vsake notranje vrednosti. Dandanes se poudarja po šolah le gola znanost, ki je plod človeškega razuma. Razum je v vseh rečeh edini sodnik. Česar razum ne pojmi, se zameta med stare vraže. Celo s ponosom se zametujejo verske reči, ker so za razum baje že premagano stališče. Visoko stoji dandanes svobodni človeški razum, kateri je preiskal že obisti zemlje in neba ter gleda s preziranjem na srednjeveško temo. Kaj

božja beseda, razum naj sodi! Tako se dandanes ponavlja. To mnenje vedno bolj prodira in malo pomaga oznanjevavcu božje besede, če se sklicuje na sveto pismo. Pravijo: Res je, da je tako zapisano, ali kdo se meni za to, vpraša se le, kaj pravi razum!

Kdor hoče dandanes sprijazniti razumništvv s sv. pismom, mora dokazati, da se nauk o sv. pismu ujema z razumom, da sv. pismo zelo ustreza človeški naravi, da bi brez njega čutili nedostatek v božjem redu in da je bilo človeštvo o tem v vseh časih trdno prepričano.

Gotovo je, da terja človeški razum božje razodetje. V slučaju, da je človek namenjen k nadnaravnemu večnemu življenju, je božje razodetje celo neobhodno potrebno. Ako nas je Bog namenil za nadnaravni namen ali smoter, je bilo neobhodno, da nam ga je sam naznanil. Nadnaraven namen je izven naših moči, pa tudi izven našega spoznavanja. Človek bi sam o sebi nikdar ne mogel spoznati, da je ustvarjen za nadnaraven namen. S svojim razumom bi človek tudi nikdar ne mogel spoznati pomočkov, katere mu je rabiti, da doseže nadnaravni namen. Sredstva, ki pomagajo k nadnaravnemu namenu, morajo tudi sama biti nadnaravna. Nadnaravna sredstva so pa popolnoma odvisna od proste volje božje. V tem slučaju je torej nujno potrebno božje razodetje! Tako nam strogo narekuje razum!

Toda tudi tedaj, ko bi bil Bog namenil človeka le za naravni smoter, bi božje razodetje ali vsaj božje razsvitljenje bilo vendar potrebno. Naravni smoter ni sicer izven naših moči, tudi ne izven našega spoznavanja. Mi spoznavamo, da nam naravni smoter po naravi nujno pristoji. To zahteva neskončna modrost božja, katera je vsakemu bitju določila naravi primeren smoter. Naš razum ima tudi naravno moč, da lehko spozna vsa sredstva naravnega reda, ki so potrebna za dosego naravnega smotra. Nobena resnica naravnega reda ne presega človeškega razuma. Ali trdimo, da je človeški razum tako slaboten, tako obkrožen od zaprek in težav, da mu je v resnici nemogoče priti do gotovega spoznanja vseh resnic, ki so potrebne v dosego naravnega smotra. Da kdo uspešno teži po določnem smotru, treba, da jasno spoznava vsa sredstva, ki so v dosego potrebna. Ne bilo bi sicer težko spoznati le nekaj resnic naravnega reda, toda treba je spoznati vse, kar je potrebno, da človek živi, kakor zahteva naravni red. Tudi bi ne bilo težko pridobiti si nekoliko nejasnih in dvomljivih pojmov, toda imeti treba jasne in trdne pojme, ako se hoče resnično težiti po smotru. Tudi ne govorimo tukaj o posameznih učenjakih, kateri so po svoji izredni nadarjenosti dospeli s svojim razumom do mnogih resnic, do katerih so prišli narodje šele po krščanstvu, ampak govorimo o celokupnem človeštvu t. j. o vseh narodih celega sveta, o vseh stanovih in vseh starostih. O celokupnem človeštvu trdimo, da je nezmožno dospeti do jasnega in trdnega spoznavanja vseh resnic, ki so potrebne, da ljudje živijo po naravnem redu in resnično težijo po naravnem smotru. Koliko milijonov ljudi nima potrebnega časa in ne potrebnih zmožnosti, da bi te resnice sami raziskovali! Koliko jih umrje v zgodnji mladosti, ne da bi bili mogli dospeti do jasnega spoznavanja![1]) In

[1]) St. Thom. Summa contra gent. I. 4.

vendar je treba že od zgodnje mladosti živeti po naravnem redu in težiti po naravnem smotru. Vsi ti milijoni in milijoni ljudi bi bili tedaj nezmožni doseči svoj namen. Ugovarjajo, da se nevedni ljudje lahko učijo od drugih učenih, da ni treba radi tega še božjega razodetja. Toda, kje so učeni ljudje, kateri bi vse potrebne resnice trdno in nedvomljivo spoznavali? Več ko štiritisoč let je preteklo pred Kristusom in kakšne uspehe je imelo človeštvo? Pogrezalo se je vedno bolj v dvome in nevednost. Dvomilo se je o najbolj preprostih resnicah, na pr. ali je Bog, ali je duša neumrjoča itd. Brez teh temeljnih resnic pa ni mogoče nobenega nravstvenega življenja. Dvomili so največi učenjaki starega časa, koliko bolj je bilo ljudstvo v nevednosti! Kako so bili učenjaki prepričani o bivanju vsemogočnega Boga, pové nam Cicero: De natura deorum l. 1. c. 1.: Plerique deos esse dixerunt; dubitare se Pytagoras: nullos esse omnino Diagoras Melius et Theodorus Cyrenaicus putaverunt. Qui vero deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate et dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias: Večinoma pravijo, da so bogovi; Pitagora dvomi; da sploh ni bogov, trdita Dijagora Melij in Teodor Cirenec. Ti pa, kateri pravijo, da so bogovi, so tako različnih in nasprotujočih si mnenj, da bi težko bilo jih našteti. Kako so bili učenjaki prepričani o neumrjočnosti človeške duše, govori dovolj jasno Platonova knjiga o neumrjočnosti človeške duše, v kateri ni razun naslova nobene gotovosti: Qui praeter titulum nil certi continet intus, kakor poje o njej Pavlin Nolan. Cicero pravi o njej:[1]) Evolvi ejus librum, sed nescio quomodo dum lego assentior: dum possui librum et mecum ipse de animarum immortalitate cogitare coepi, assensio omnis illa elabitur, t. j.: Ko odprem njegovo knjigo in čitam, se mi zdi, ne vem kako, da me prepričuje; ko pa odložim knjigo in začnem sam pri sebi premišljevati o neumrjočnosti naših duš, mi izgine vse pridobljeno prepričanje. Kakor o teh dveh temeljnih resnicah, so dvomili učenjaki starega veka skoraj o vseh drugih resnicah naravnega reda. Strašna zmešnjava je vladala. Kar je kdo za gotovo trdil, je drugi izpodbijal. Imena Sokrat, Platon, Anaksagora, Empedoklej, Demokrit in drugi pričajo o tem dovolj. Ista zmešnjava se kaže tudi pri vseh pisateljih novega zakona, kateri so zapustili krščanstvo, ter se oslanjajo le na svoj razum. Kolikor glav, toliko modroslovskih načrtov. Kar je komu dokazano, je drugemu dvomljivo; kar je komu sveto, je drugemu grešno. Da, celo o temeljnih že omenjenih dveh resnicah, o bivanju vsemogočnega Boga in neumrjočnosti naše duše, se še dandanes koncem devetnajstega stoletja med seboj prièkajo in tržejo odpadniki od Kristusovega nauka.

Iz vsega tega se jasno vidi, da je človeštvo, kakršno je, v moralnem smislu nezmožno dospeti do vseh naravnih resnic, ki so nujno potrebne za nravstveno življenje. Božje razodetje ali vsaj božja pomoč je prepotrebna, da človek živi po naravnem redu in uspešno teži po naravnem smotru. Ako bi ne bilo božjega razodetja, bi človek dandanes bil kakor žival.

[1]) Cicero quaest. tuscul. l. I., c. 11.

Tudi tedaj, ko bi nekateri veliki učenjaki s svojim razumom res dospeli do vseh resnic, ki so potrebne za nravstveno življenje, ni še s tem rečeno, da bi tudi celokupno človeštvo moglo dospeti. Kdo bi hotel in mogel tem učenjakom verovati, kateri sami niso živeli, kakor so učili? Kdo bi dal tem učenjakom oblast učiti vse narode? Kljub temu, da bi nekateri res spoznali potrebne resnice, bi človeštvo vendar ostalo v večni temi! To priča zgodovina. Tako govori tudi naš razum. Božje razodetje ali vsaj božja pomoč je prepotrebna, obračajmo kakor hočemo.

Iz vsega sledi, da naš razum terja za nadnaravne resnice božje razodetje v pravem pomenu besede, za naravne resnice pa terja ali božje razodetje ali vsaj božjo pomoč. Toliko izpoznava goli razum. Zato vidimo, da je bilo in je še dandanes pri vseh ljudstvih celega sveta vera v božje razodetje. Ni resnično, da bi ta vera bila le pri judih in pri kristjanih. Vsi narodje verujejo, da se je Bog razodel. To vero podpira človeški razum.

Od božjega razodetja do svetega pisma pa je samo en korak. Razodeta božja beseda se mora hraniti nepokvarjena. Da se božja beseda hrani nepokvarjena in se neizpremenjena razširja med narode in nadaljuje od roda do roda, si je moral Bog izbrati primerno sredstvo. To sredstvo mora biti avtentično. Avtentično sredstvo narekuje razum, ker drugače bi razodetje ne imelo za človeštvo prave koristi. Nastalo bi raznolično razlaganje razodetih resnic, pozabilo bi se in popačilo marsikaj in vsakdo bi se od svoje strani skliceval na božje razodetje.

Dokazano je, da si je Bog za novi krščanski vek izbral kot avtentično sredstvo učečo cerkev, kateri je v varstvo izročil vse resnice. To sredstvo je bilo v novem veku zelo potrebno, ker po drugi poti bi se sv. vera ne mogla tako zlepa širiti po celem svetu, pri vseh narodih, pri vseh stanovih in starostih, kakor se zahteva. Ali trdimo, da je tudi knjiga, ako je avtentična, sposobna, dasi ne v toliki meri kakor učeča cerkev, hraniti božje razodetje, je širiti ter nadaljevati od roda do roda. Učeča cerkev je živo sredstvo, knjiga je mrtvo sredstvo. Učeča cerkev je neposredno sredstvo za vse ljudi celega sveta, knjiga ne more biti neposredno za vse ljudi, ker jo vsi ne umejo. Ker ne more biti za vse ljudi neposredno sredstvo, ne more biti tudi za vse ljudi neodvisno in izključno sredstvo. Vendar bi našemu razumu nikakor ne nasprotovalo, ako bi se Bog avtentične knjige posluževal kot glavnega, dasi ne izključnega[1]) sredstva v obrambo svojega razodetja pri enem narodu na pr. pri izraelskem ljudstvu. Drugo sredstvo je potrebno za vse narode, drugo za en sam narod. Zgodovina uči, da so v starem zakonu imele prvo ulogo knjige, o katerih so verovali judje in verujemo tudi kristjani, da so božje. Zgodovina tudi uči,

[1]) Hurter: Theol. fund. compend. ed. 1880, p. 110: Nam non obstante lege Moysis scripta erat in synagoga magisterium vivum ordinarium sacerdotum et extraordinarium prophetarum . . . . quorum curae, custodiae, magisterio haec ipsa lex erat concredita: Dasi je bila pisana postava Mojzesova, bilo je vendar v sinagogi tudi še živo učeništvo in sicer redno v duhovnikih, izredno pa v prorokih . . . ., katerim je bila izročena postava v skrb, varstvo in podučevanje.

da je vse življenje starih judov slonelo na teh knjigah in da se je nauk, ki je bil v teh knjigah, v resnici neizpremenjeno in na lahek način širil od roda do roda. Res je, da so judje ob času prihoda Jezusa Kristusa začeli sv. pismo razlagati vsak po svoje in da so že najbolj preproste resnice hudobno zavijali na pr. zapoved ljubezni do bližnjega itd., toda to ne dokazuje drugega, nego da so avtentične knjige nepopolno sredstvo, katero bi tudi pri enem ter istem narodu polagoma izgubilo svojo veljavo.

Naš razum se torej ne upira, da bi *avtentična knjiga* ne mogla biti primerno sredstvo, po katerem bi se hranilo božje razodetje od roda do roda. Našemu razumu nasprotno bi bilo le, ako bi v to bile namenjene neavtentične knjige. Razum celo zahteva v obrambo božjega razodetja ali od samega Boga postavljeno učečo cerkev ali avtentične knjige. V starem zakonu je bila tudi učeča cerkev (sinagoga) t. j. viši duhovnik in drugi duhovniki, katere je Bog sam postavil. Le-tem pa ni Bog izročil vseh resnic, kakor so izročene po Kristusu učeči cerkvi novega zakona, izročil jim je samo varstvo *sv. knjig*[1]) Učeča cerkev starega zakona ni bila zakladnica vseh resnic, ampak le varuhinja sv. pisma, v katerem so bile shranjene vse potrebne resnice starega zakona. Avtentična učeča cerkev mora biti v posesti vseh resnic in prosta vseh zmot. Tako zahteva naš razum. Z ozirom na Boga namreč ne more biti nobeno sredstvo avtentično, ako ni prosto vsake zmote. Tega pa ne moremo trditi o sinagogi! Sinagoga se je o tem razločevala od krščanske cerkve, da ni imela daru nezmotljivosti. Ker ni imela tega, ni mogla biti v pravem pomenu besede avtentično sredstvo, katero si je Bog izbral za stari zakon v obrambo svojega razodetja od roda do roda, od Mojzesa do Kristusa. Zato si je Bog za stari, nepopolni zakon izbral drugo primerno avtentično sredstvo, ki je sicer zadostovalo, pa je samo tudi bilo nepopolno. To sredstvo so bile svete knjige, izročene v varstvo sinagogi.

Isto nam potrjuje tudi sv. pismo samo. Ko je v novem zakonu hotel Jezus Kristus postaviti ter označiti avtentično sredstvo, po katerem bi se hranile ter širile od roda do roda po vsem svetu vse razodete resnice, je dejal apostolom: „Pojdite torej *in učite* vse narode“: πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη (Mat. 29, 19). „Pojdite po vsem svetu in *oznanujte evangelij* vsej stvari“: Πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἄπαντα κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει (Mark, 16, 15). „In mi boste *priče* v Jeruzalemu in po vsi Judeji in Samariji in do kraja sveta“: καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἰερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρίᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς (Dej. apost. 1, 8). „Kdor vas *posluša*, mene posluša; in kdor vas zaničuje, mene zaničuje. Kdor pa mene zaničuje, zaničuje Njega, kateri me je poslal“: ὁ *ἀκούων* ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. (Luk. 10, 16). „*Učite* jih spolnovati vse, karkoli sem vam zapovedal. In glejte! jaz sem z vami vse dni do konca sveta“: καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Tako v novem zakonu! Ko je pa hotel Bog postaviti ter označiti avtentično sredstvo, po katerem bi se v starem zakonu hranilo ter širilo od roda do roda, od Mojzesa do

[1]) Hurter: Theol. fundament. compend. ed. 1880, p. 270.

prihoda Zveličarja Jezusa Kristusa, njegovo razodetje, je rekel tako: „Zapiši (Mojzes) to v spomin v bukve“ (Mojz. II. 17, 14). „Zapiši si te besede, s katerimi sem storil zavezo s teboj in z Izraelom“ (Mojz. II. 34, 27). „Stopi k meni (Mojzes) na goro in ostani ondi; in dal ti bom kamnati tabli in postavo in zapovedi, katere sem zapisal, da jih učiš“ (Mojzes II. 24, 12). „In ko je bil Gospod nehal govoriti z Mojzesom na gori Sinaji, mu je dal dve kamneni tabli pričevanja, popisani s prstom božjim“ (Mojz. II. 31, 18). „Te besede je govoril Gospod vsi vaši množici na gori izmed ognja in oblaka in teme z močnim glasom, ter ni nič pridjal; in jih je zapisal na dve kamneni tabli, kateri je dal meni“ (Mojz. V. 5, 22). Dalje čitamo, kako skrbno da je Mojzes po povelju božjem zapisal vse božje besede: „Mojzes pa je zapisal vse besede Gospodove“ (Mojz. II. 24, 4). „Mojzes je tedaj zapisal to postavo in jo je dal duhovnom, Levijevim sinovom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove in vsem starašinam Izraelovim.“ „Potem tedaj, ko je bil Mojzes zapisal besede te postave v bukve in dokončal, je ukazal levitom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove, rekoč: Vzemite te bukve in jih položite zraven skrinje zaveze Gospoda, svojega Boga, da bo ondi v pričevanje zoper tebe. Zakaj jaz poznam tvojo nepokornost in tvojo silno veliko trdovratnost. Še zdaj, ko živim in z vami hodim, ste se vedno ustavljali Gospodu; koliko bolj, ko bom umrl“ (Mojz. V. 31, 9, 24).

Iz navedenih stavkov je razvidno, da je po svetem pismu v novem zakonu avtentično sredstvo, po katerem se hrani in širi božje razodetje učeča cerkev, v starem zakonu pa da je bilo v prvi vrsti sv. pismo. To se popolnoma ujema s človeškim razumom! Ako ni bilo v starem zakonu avtentične t. j. z drugo besedo nezmotljive cerkve, so bile neobhodno potrebne avtentične knjige, iz katerih je učeča in poslušajoča cerkev zajemala vso modrost. Iz tega pa je tudi razvidno, da morajo biti knjige, ki so namenjene za obrambo božjega razodetja, tako avtentične, kakor je v novem zakonu učeča cerkev. Kar učeča cerkev potrdi in razsodi, je, kakor bi sam Bog potrdil in razsodil. Učeča cerkev je jezik, kateri ponavlja in sicer nezmotljivo vse resnice, katere je božji jezik ob času razodetja izgovoril. Učeča cerkev je glasnica, po kateri sam Bog govori krščanskemu ljudstvu. Tako avtentične so morale biti v starem zakonu tudi knjige. Ako bi te knjige ne imele druge veljave, kakor človeško, kdo bi jim veroval, kdo bi bil dolžen verovati? Te knjige morajo imeti božjo veljavo, drugače so brez koristi. Te knjige morajo biti orodje, po katerem sam Bog govori. Ako pa imajo te knjige božjo veljavo, ako so orodje, po katerem sam Bog govori ljudstvu, tedaj so božje knjige. In nič drugega ne uči sv. katoliška cerkev o sv. pismu, nego da je božje pismo. Ako je sv. pismo božje, je resnično vse drugo, kar še uči sv. katoliška cerkev o sv. pismu: Ako je božje, ima Boga za početnika; ako ima Boga za početnika, je navdihnjeno!

Temu ugovarjajo: Ni neobhodno potrebno, da so knjige v pravem pomenu besede navdihnjene. Tudi če niso navdihnjene, imajo lehko božjo

veljavo! Nič ne de, ako jih je spisala človeška roka, samo da Bog potrdi in proglasi, da so brez pogreška!

Reči moramo, da se ta nauk na prvi pogled bolj upira zdravemu razumu nego nauk sv. katoliške cerkve. Dokazali smo, da terja naš razum sredstvo, po katerem se božje razodetje hrani nepremenjeno. Katero sredstvo si je pa Bog izbral v starem zakonu, ako so bile svete knjige le slučajno spisane, ako jih Bog ni navdahnil? Zgodilo bi se bilo lehko, da bi ne imeli nobene knjige! Naš razum pa terja gotovost v tej stvari. Dalje! Kako naj človek spiše knjigo, da bo popolnoma po božji volji in da jo Bog lehko proglasi za svojo? In ali se to ne upira dosedanjemu občečloveškemu prepričanju? Ali se more v zgodovini dokazati? Vidi se, kako nejasni in zmedeni so ugovori novodobnih racijonalistov, kako priprost in jasen pa je nauk sv. cerkve!

Ugovarjajo: Zadostovalo bi, ako bi se sv. pismo omejevalo na potrebne resnice verskega in nravskega značaja. Toda v sv. pismu čitamo o raznih dogodkih, ki bi prav lehko izostali, čitamo zgodbe sodnikov, kraljev itd. Vsaj za to ni treba navdihnjenja v pravem pomenu besede.

Odgovarjamo: Marsikaj se zdi na prvi pogled brez važnosti, kar pa v resnici ni. Veliko je dogodb, katere pojasnujejo, označujejo in potrjujejo božje razodetje, veliko jih je, katere določujejo priložnost in čas božjega razodetja, veliko je zgledov, s katerimi se dejanstveno potrjujejo nauki božjega razodetja. Pomisliti moramo dalje, da je Bog namenil sv. pismo za ljudi in je je torej moral pripraviti in prirediti po človeški. Na primer: Božje razodetje na gori Sinaju se omejuje na verske in nravske resnice, sv. pismo pa človeški naravi prav prikladno na dolgo in široko pripoveduje vse, kar se je godilo ob gori in na gori Sinaju. Ali je to razumu nasprotno? Ali bi ne bilo veliko bolj neprimerno in neprikladno, ako bi bil Bog ukazal zapisati samo gole razodete resnice?

Toda pravijo, da ni potrebno, da je v sv. pismu vse resnično, kar se pripoveduje, ampak da je dovolj, ako so verske in nravske resnice prav zapisane.

Temu odgovarjamo, da bi nam na ta način sv. knjige ne mogle prav nič koristiti, ker bi iz njih vsak svoje resnice zagovarjal. Ne vedelo bi se natanko, do kje sega božje navdihnjenje in kje začenja človeška roka. Kar bi meni veljalo za razodeto resnico, bi tebi veljalo za pisateljevo mnenje.

Iz vsega sklepamo, da nauk o navdihnjenju sv. knjig v starem zakonu narekuje goli človeški razum. Ako bi v starem zakonu ne imeli sv. pisma, bi resnično pogrešali avtentičnega sredstva za obrambo božjega razodetja. Zato so vsi narodi starega veka — ne samo Izraelci — verovali v knjige, katere je sam Bog navdihnil. Take knjige so imeli Egipčani, Babilonci, Perzijani, Grki, Rimljani itd. Ta vera je občečloveška. Ker je občečloveška, izvira brez dvojbe iz človeškega razuma in iz naravne potrebe. Iz tega se vidi, kako bije najnovejši racijonalizem, kakor v vseh drugih vprašanjih, tudi v tem vprašanju človeškemu razumu v obraz!

Kaj pa v novem zakonu? Rekli smo, da je v novem zakonu postavil Bog kot avtentično sredstvo za ohrambo svojega razodetja u č e č o c e r k e v. Učeča cerkev hrani nezmotljivo vso razodeto resnico. Čemu rabi tedaj v novem zakonu sv. pismo? Ali ni nepotrebno?

Ne! Tudi v novem zakonu čutimo potrebo sv. pisma. Ko bi sv. pisma ne bilo, bi imeli racijonalisti še večo moč napadati nauk sv. katoliške cerkve. Ko bi sv. pisma ne bilo, kolikokrat bi se slišale in čitale o sv. cerkvi besede: „Kako pa morete, katoličani, dokazati, da je res Bog vaš nauk razodel? Kako morete dokazati, da vedno enako učite? Vi pravite, da je Bog tako razodel, ali morda je kako drugače!“ Na ta način bi se napadala sv. cerkev. Toda Bog, ki je poznal človeško naravo, je preskrbel sv. cerkvi vse orožje. Dal ji je avtentične knjige, v katerih je skoraj ves Kristusov nauk. S temi prepotrebnimi avtentičnimi knjigami maší sv. cerkev krivovercem usta do današnjega dne. Ko bi avtentične, t. j. navdihnjene ne bile, bi nam malo ali nič ne koristile. V tem so sv. knjige novega zakona podobne sv. knjigam starega zakona.

Pa ugovarjajo: Sv. knjige starega in novega zakona so se v teku časa lehko pokvarile, na mnogih mestih lehko premenile, tu pa tam okrajšale itd. V tem slučaju bi sv. knjigam vendar ne mogli zaupati. Bile bi brez koristi!

Prazen ugovor! Bog, kateri je dal svojemu razodetju avtentično sredstvo, po katerem bi se hranilo, poskrbel je tudi, da se je to sredstvo, kolikor je bilo potrebno, nepokvarjeno in nepremenjeno ohranilo. Hraniti se je moralo nepokvarjeno in nepremenjeno vsaj gledé verskih in nravskih resnic ter vseh drugih dogodkov, brez katerih bi se razodetje samo omajalo, in sicer hraniti toliko časa, dokler traja potreba, radi katere se je Bog razodel. Čemu bi se drugače Bog razodeval? Toliko izpoznava razum!

Vemo sicer, da se je v sv. pismu marsikaj nebistvenega pokvarilo in da se je lehko tudi kaj navdihnjenih knjig poizgubilo. V novem zakonu je namreč postavil Bog kot avtentično sredstvo za ohrambo božjega razodetja nezmotljivo učečo cerkev. Njej pritiče nezmotljiva sodba tudi o sv. pismu in vseh njegovih odstavkih. Sv. cerkev nezmotljivo sodi, katere knjige in kateri odstavki so navdihnjeni, kateri niso. Toda nezmotljivost ni porok, da se nobena knjiga ne pokvari ali celo ne izgubi. Nezmotljivost sv. cerkve se razteza le na razodete resnice, med katere spada tudi določitev, katere knjige in kateri odstavki so res božje besede. Sv. tridentinski občni zbor je razsodil na pr., katere knjige so navdihnjene in božje, ni pa razsodil, da so bile samo te knjige navdihnjene in da se nobena knjiga ni izgubila. To ne spada v področje nezmotljivosti, ker tudi ni potrebno. Tako trdijo največi katoliški učenjaki Kardinal Franzelin piše:[1]) Ad munus Ecclesiae pertinet sub assistentia Spiritus S. custodia infallibilis, sicut verbi Dei generatim, ita etiam verbi scripti. Quod quidem non ita intelligendum est, acsi assistentia Spiritus S. promissa esset, ne umquam aut textus aliquis aut pars

[1]) De Deo trino ed Rom. 1874, str. 42.

libri divini aut etiam liber integer excidat. Quamvis enim specialis providentia Dei circa conservationem librorum sacrorum tam Veteris quam Novi Testamenti tempore agnosci debeat; promissa tamen assistentia Spiritus S. et inde pendens infallibilitas Ecclesiae in custodia depositi fidei per se non includit indefectibilem conservationem omnium librorum eorumque partium, qui sunt divinitus inspirati atque adeo continent verbum Dei scriptum. Ratio est, quia libri inspirati non sunt unicum nec absolute necessarium instrumentum ad conservandam revelationem, unde potest Spiritus S. per Ecclesiam conservare integritatem revelatae veritatis, licet permitteret libri aut partis libri inspirati iacturam: „Naloga sv. cerkve je, da čuva z obljubljeno pomočjo sv. Duha nad božjo besedo sploh, tedaj tudi nad pisano božjo besedo. Ne smemo si pa razlagati, da je Bog obljubil pomoč sv. Duha z namenom, da bi se ne mogel nikdar izgubiti noben odstavek ali del navdihnjene knjige, ali pa tudi cela knjiga! Treba je sicer pripoznati, da je v starem in novem zakonu posebna previdnost božja čuvala sv. knjige. Toda obljubljena pomoč sv. Duha in od nje odvisna nezmotljivost sv. cerkve v ohrambi izročenega zaklada sv. vere, ne zahteva ob enem tudi nepogrešne ohrambe vseh svetih knjig in vseh odlomkov, ki so navdihnjeni, v katerih je zapisana božja beseda. Razlog je, ker niso sv. knjige edino, tudi ne neobhodno potrebno sredstvo v ohrambo božjega razodetja. Sv. Duh se lehko poslužuje sv. cerkve v popolno ohrambo vseh razodetih resnic in nič ne de, ako dovoli, da se izmed navdihnjenih knjig ali izmed njih odlomkov kaj poizgubi.“ To velja o krščanskem veku! S tem pa ni še rečeno, da so sv. knjige v novem zakonu nepotrebne in da se jih je mnogo poizgubilo. Dokazali smo, da so tudi v novem zakonu svete knjige potrebne kot orožje proti krivovercem in zato so se po veliki božji previdnosti in veliki skrbnosti sv. cerkve skoraj gotovo vse brez izjeme ohranile. Videti hočemo kmalu, kako velikansko, zares izredno skrb je imela sv. cerkev v vseh časih za sv. pismo. Ta izredna skrb, ki je izvirala iz previdnosti božje, je zadostno sredstvo za ohrambo sv. pisma v novem zakonu.

Kaj pa v starem zakonu? V starem zakonu so bile knjige veliko večje važnosti, nego v novem zakonu, kajti pred Kristusom so bile knjige v prvi vrsti avtentično sredstvo za ohrambo božjega razodetja. Izguba katerekoli knjige bi bila osodepolna. Zato je previdnost božja morala biti večja v starem zakonu nego v novem, da so se vse knjige ohranile. Skrb starih Judov za sv. pismo je presegala vse meje. Ta nepopisljiva skrb je izvirala iz božje previdnosti in je bila zadostno sredstvo, da so se potrebne knjige ljudstvu ohranile.

Kakor je torej razvidno, se ves nauk sv. katoliške cerkve o sv. pismu ujemlje s človeškim razumom. Sv. pismo v katoliškem zmislu je nekako

zahteva našega razuma. Motijo se racijonalisti, kateri pobijajo ta nauk kot nekaj neverjetnega in razumu nasprotnega.

Toda še bolj verjeten se nam bo zdel nauk sv. katoliške cerkve, ako zgodovinsko preiščemo, kako visoko je vedelo človeštvo v vseh časih ceniti sv. knjige, s kakšnim spoštovanjem so jih hranili Judje in s kakšnim spoštovanjem jih hranijo kristjani do današnjega dne. Izredna skrb, katero je imelo človeštvo za sv. pismo, priča, da je moral biti početek sv. knjig vse drugačen, kakor oni drugih knjig. Imeli so sicer tudi poganski narodje svoje sv. pismo, katero so spoštovali in čislali, ali o takem spoštovanju, o takih skrbeh, kakor jih je imelo človeštvo za naše sv. knjige, ne čitamo v zgodovini. Iz tega premišljevanja bo tudi razvidno, kako zelo je božja previdnost skrbela, da so se v vseh časih potrebne sv. knjige ohranile.

Komaj so bile prve petere sv. knjige spisane t. j. v petnajstem stoletju pred rojstvom Jezusa Kristusa, že vidimo, kako je Mojzes, kateri jih je po božjem navdihnjenju spisal, skrbel za njih ohrambo na izreden način. Ukazal jih je položiti v sveti šotor zraven skrinje zaveze. Skrinja zaveze je bila v najbolj odličnem prostoru sv. šotora. Ta prostor se je imenoval „Najsvetejše“. V „najsvetejše“ je ukazal Mojzes položiti sv. knjige, da bi se s prav tako skrbjo hranile, kakor skrinja zaveze in da bi jih vedno spoštovali kot svete. Tako čitamo v V. Mojzesovi knjigi[1]): „Potem tedaj, ko je bil Mojzes zapisal te postave v bukve (hebr. „sefer“) in dokončal, je ukazal levitom, ki so nosili skrinjo zaveze Gospodove rekoč: Vzemite te bukve in jih položite zraven skrinje zaveze Gospoda, svojega Boga, da bo ondi v pričevanje zoper tebe. Zakaj jaz poznam tvojo nepokornost in tvojo silno veliko trdovratnost. Še zdaj, ko živim in z Vami hodim, ste se vedno ustavljali Gospodu; koliko bolj, ko bom umrl.“[2])

Šesto knjigo sv. pisma je po božjem navdihnjenju spisal Jozue, ki je bil izvoljen za naslednika Mojzesovega. Tudi ta knjiga sega tedaj v petnajsto stoletje pred Kristusom. Ko ga je Bog odbral za vodjo izraelskega ljudstva, mu je dal kot najbolj važno nalogo, da ohrani zvesto petere Mojzesove bukve: „Naj ne hodijo bukve te postave od tvojih ust; temuč premišljuj jih noč in dan, da ohraniš in izpolnuješ vse, kar je v njih zapisano.“[3]) Slednjič pa je Jozue sam dodal peterim Mojzesovim novo knjigo, katera je s peterimi prvimi veljala za eno samo knjigo in se je dosledno tudi hranila zraven skrinje zaveze v „Najsvetejšem“: „Tudi je zapisal (Jozue) vse te besede v bukve Gospodove postave“[4]) (Mojzesove).

---

[1]) XXXI. 24, 25, 26, 27.

[2]) Te besede potrjujejo nauk sv. katoliške cerkve o namenu sv. pisma v starem zakonu. Sv pismo je bilo izvoljeno kot avtentično sredstvo v ohrambo božjega razodetja proti trdovratnosti in nepokornosti judovskega ljudstva.

[3]) Jozuetove bukve I. 8.

[4]) Jozuetove bukve XXIV, 26.

Važno je tudi vedeti, da se vse naslednje zgodovinske knjige, spisane pred babilonsko sužnostjo: Bukve Sodnikov, Rutine bukvice, štiri bukve Kraljev, začenjajo z veznikom *in* (hebr. *ve),* kar pomenja, da se Mojzesova in Jozuetova knjiga v njih nadaljuje in, da so se vse skupaj skoraj gotovo hranile zraven skrinje zaveze.

Kako so skrbeli Judje za Davidove psalme, razvidno je iz kroniških bukev, katere je spisal skoraj gotovo Ezra po vrnitvi iz babilonske sužnosti leta 457. pred Kr., v katerih čitamo: „In ukazal je Ezekija (kralj judovski od 727 do 698 pred Kr.) in poglavarji levitom, da naj hvalijo Gospoda z besedami Davida in Asafa, vidca.“ [1])

Tudi za Salomonove spise je vestno skrbel kralj Ezekija, kakor čitamo v zbirki Pregovori (Salomonovi): „Tudi ti pregovori so Salomonovi, ki so jih nabrali možje Ezekije, kralja Judovega.[2])

Kako so Judje skrbeli za sv. knjige ob času največje stiske, ki jih je zadela, t. j. ob času babilonske sužnosti (606—536 pred Kr.), razvidno je iz tega, ker so jih tudi takrat pridno čitali in premišljevali. V knjigi preroka Danijela čitamo: „Prvo leto njegovega (Darijevega) kraljevanja sem jaz Danijel iz bukev izvedel število let, o katerem je Gospod Jeremiji preroku govoril, da v sedemdesetih letih Jeruzalem jenja biti pustota.“ [3])

Očitno je tudi, da so kralju Ciru pokazali prorokovanje Izajijino in Jeremijino: „Tako govori Cir, kralj Perzijanov: Vsa kraljestva na zemlji mi je dal Gospod, Bog nebeški, in on mi je zapovedal, da naj mu sezidam hišo v Jeruzalemu.“ [4]) „V prvem letu Cira, kralja Perzijanov, da se je dopolnila beseda Gospodova iz Jeremijinih ust, je Gospod obudil duha Cira, perzijanskega kralja, da je razglasil po vsem svojem kraljestvu itd.“ [5])

Po babilonski sužnosti prizadevala sta si zlasti Ezra in Nehemija, da bi vse sv. knjige zbrala. V II. Makabejski knjigi čitamo: „Ravno to je tudi zapisano v spisih in razlagah Nehemijinih in kako je napravil knjižnico in je nabral iz dežel bukve, tudi proroške in Davidove in liste kraljev.“ [6])

Ob času kralja Ptolomeja II. Filad. (286—247 pred Kr.) preložili so učeni judje,[7]) katere je sam kralj poklical v Egipt, petere Mojzesove knjige

---

[1]) II. kroniške bukve XXIX, 30.

[2]) Pregovori XXV, 1.

[3]) Danijel IX, 2.

[4]) II. kron. bukve 36, 23.

[5]) Ezrine bukve. I, 1.

[6]) II. Mak. knjiga II. 13.

[7]) Povest pravi, da jih je bilo 72. Zato se imenuje ta preloga in preloga vseh knjig star. zak. na grški jezik z okroglim številom: Septuaginta. K tej prilogi so kristjani pridjali še sv. pismo novega zakona in so imenovali vse skupaj s splošnim imenom: Septuaginta: LXX.

na grški jezik. Kmalu potem so se tudi vse druge sv. knjige preložile na grški jezik. Leta 230. ali vsaj leta 130. pred Kr., ko je vnuk Jezusa, sina Sirahovega, prevajal „cerkveno knjigo“: ‚Ecclesiasticus‘ iz hebrejskega jezika na grški, je bila grška preloga vseh sv. knjig že gotova. Vnuk Jezusa, sina Sirahovega, toži, da sv. knjige, kakor postava, tudi proroki in druge sv. knjige, izgubé mnogo veljave, ako se iz hebrejščine preložijo, ker se iz hebrejščine ne more natanko prelagati.[1]) V teh besedah se omenja postava, proroki in druge knjige.

Ob času Makabejcev (drugo stoletje pred Kr.) so Juda Makabejec in po njem izbrani možje zvesto hranili božje knjige: „In izbral je duhovne brez madeža, kateri so imeli gorečnost za postavo božjo.“[2]) Judje v Palestini so o tem času celó pisali Judom v Egiptu bivajočim, katere knjige so vnovič k sv. pismu prirastle: „Enako je pa tudi Juda vse to, kar se je bilo zgodilo ob vojski, katera je nas zadela, nabral, in je pri nas. Če tedaj želite teh reči, pošljite, da vam jih prinesejo.“[3])

O prvem stoletju pred Kr. in prvem stoletju po Kr. pričata nam Philo (roj. 20—15 pred Kr.), modroslovec Aleksandrije, in Jožef Flavij (roj. 37 po Kr.). Jožef Flavij našteva v svojem spisu proti Apijonu 1. 8. vse knjige starega zakona in dostavlja, da se po pravici prištevajo božjim knjigam.

Ob času Jezusa Kristusa bili sta med Judi dve različni šoli: farizejska in saducejska, kateri sta vsaka po svoje razlagali sv. pismo.

Kako so Judje hranili in čuvali sv. pismo po prihodu Zveličarja, ne more biti več velike važnosti, ker je sv. pismo prešlo v roke katoliške cerkve, vendar hočemo podati kratek pregled njih velikanskih trudov z ozirom na sv. pismo tudi v novem zakonu.

Učenje sv. pisma se je v prvih šestih stoletjih po Kr. skoraj izključno gojilo na vseh judovskih akademijah v Palestini in Babiloniji. O tem pričata Talmud jeruzalemski, kateri se je popolnoma dovršil v prvih štirih stoletjih in Talmud babilonski, kateri se je dovršil v prvih petih stoletjih pred Kristusom. Talmud je knjiga, v kateri je ves judovski nauk iz onih stoletij. Talmud je judovski zakonik do današnjega dne.

Poleg Talmuda imamo iz onih časov nebroj razlaganj ali komentarjev sv. pisma. Največi judovski učenjaki so vse svoje moči polagali v razlaganje in razjasnjevanje sv. pisma.

Iz Jožefa Flavija spisov in iz Talmuda je razvidno, kako skrbno so Judje razločevali pravo sv. pismo od nepravega. V svoji preveliki gorečnosti niso pripisovali knjigam, pisanim po Ezri in Nehemiji, celo več prave veljave božjega pisma in sicer radi tega — kakor pravi Jožef Flavij[4]) — „ker ni gotove zveze prorokov“: quod minus explorata fuit successio prophetarum.

---

[1]) Knjiga Jezusa, sina Sirahovega: Predgovor.
[2]) I. Mak. knjiga 4, 46.
[3]) II. Mak. knjiga 2, 14 itd
[4]) proti Apijonu 1. 8.

Ker niso imeli po Kristusu Judje nobene druge tolažbe kakor sv. knjige, si lahko mislimo, kako so jih premišljevali in vseh pogreškov očiščevali. Dostavljali so raznim besedam, raznim konstrukcijam razne opombe, pristavljali zgodovinske opazke in razlaganja. Vse te opombe in opazke so v šestem stoletju po Kr. jeli zbirati in so delo nadaljevali do 10. stoletja. Takrat se je veliko delo, kateremu pravijo „M a s o r a" [1]), dovršilo. V enajstem stoletju sta imenitna rabina Aharon Ben-Ašer in Ben Neftali na podlagi vseh raznoličnih tekstov, vseh raznoličnih opomb in opazk, izdala očiščeno hebrejsko sv. pismo, katero ima veljavo do današnjega dné pri Judih in pri kristjanih. Kdor hoče imeti pojem o velikih skrbeh judovskih masoretov za sv. pismo, naj pomisli, da so le-ti natanko prešteli vse stihe, vse besede, vse črke vsake knjige, natanko zaznamili začetno črko in besedo vsake knjige, dalje sredno črko, sredno besedo in sredni stih vsake knjige itd. Vse to pa so storili, da bi obvarovali knjige vsakršnega pokvarjenja.

V sedmem in osmem stoletju se je proti talmudistom porodila šola k a r a j i t o v, kateri so bili v vsem podobni sedanjim protestantom nasproti katoliški cerkvi. Priznavali so samo sv. pismo in je razlagali v racijonalistiškem duhu.

V enajstem stoletju so krenili judovski učenjaki zopet na boljšo pot. Njih prizadevanje za sv. pismo je bilo od takrat do današnjega dné ogromno. Le v šestnajstem in sedemnajstem stoletju je videti, da je njih gorečnost za sv. pismo nekoliko omrznila.[2])

Kaj pa med kristjani?

Kar se tiče Gospoda našega Jezusa Kristusa in sv. apostolov, je sploh znano, da so se v besedi in pismu večkrat sklicevali na sv. pismo, kar je znamenje, da so bile knjige sploh znane. Sklicevali so se skoraj na vse knjige, katere veljajo še dandanes Judom za svete in sicer sklicevali kot na božje knjige, katerim gre neomejena vera.

V prvih treh stoletjih krščanske dobe so se največji krščanski učenjaki bavili le s sv. pismom starega in novega zakona. Že v prvem stoletju se je sv. pismo jelo prelagati na latinski jezik. V drugem stoletju je bilo že celo sv. pismo preloženo na latinski jezik. Ta preloga se imenuje „I t a l a". Sv. Avguštin (r. 354) trdi o svojem času, da je latinskih prelog brez števila: Qui scripturas ex hebraea lingua in graecam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo: P r e l a g a t e l j i i z h e b r e j s k e g a j e z i k a n a g r š k i s e d a d ó p r e š t e t i, r a z l a g a t e l j e v l a t i n s k i h p a j e b r e z š t e v i l a.

Za drugo in tretje stoletje nam je priča o velikih naporih za sv. pismo Origenes (roj. 185), ki je prevzel delo, da bi grško prestavo: Septuaginta popolnoma očistil vseh pogreškov. Prepisaval je po šestkrat, osemkrat in devetkrat sv. pismo v raznih jezikih in z raznimi črkami, primerjal tekst in postavljal znamenja, kjer se mu je zdelo poprave potrebno. Delo Origenovo je bilo ogromno!

[1]) Masora = sporočilo, ker izvajajo vse te opazke in opombe iz ustnega sporočila.
[2]) Cornely: Introductionis in libros s. compendium.

Poleg preloge: Septuaginta imamo iz drugega stoletja dve grški prelogi, kateri je oskrbel Aquila, ki je bil iz Ponta doma; iz istega stoletja imamo tudi še prelogo, katero je oskrbel Theodot in še drugo, katero je oskrbel Symmach.

Vse to jasno priča, kako veliko zanimanje za sv. pismo je bilo v prvih treh stoletjih pred Kristusom.

Kakšno zanimanje pa je bilo v četrtem, petem in šestem, sedmem in osmem stoletju, nam dokazujejo imena: Evzebij iz Cezareje (u. 340), sv. Bazilij (roj. 329), sv. Gregor Naz. (roj. 326), sv. Janez Zlatoust (r. 347), sv. Hilarij (u. 367), sv. Ambrož (r. 340); sv. Jeronim (r. 340), sv. Avguštin (r. 354), sv. Ciril Aleks. (r. 412), sv. Leon Veliki (u. 461), sv. Gregor Vel. (r. 540), Beda (r. 672), Alcuin (u. 804) in drugi.

Sv. Jeronim je na ukaz papeža Damaza celo sv. pismo, starega in novega zakona, po hebrejskem in grškem izvirniku v latinski Itali pregledal in popravil. To delo je dovršil do l. 392. Od l. 390. do l. 405. pa je skoraj celo sv. pismo starega zakona vnovič preložil na latinski jezik. Latinska preloga, katero je sv. Jeronim nekoliko vnovič napravil, nekoliko iz prejšnje Itale popravil, nekoliko pa neizpremenjeno pustil, imenuje se Vulgata in je sv. cerkvi v rabi do današnjega dné.

Iz omenjenih stoletij imamo ohranjene popolne kataloge celega sv. pisma. Izdali so jih razni cerkveni zbori in papeži, na pr. kartaginski zbor l. 397. in 419., Inocencij I. (402—417), Gelazij (492—496) in drugi.

V grški cerkvi je določil zbor trulanski leta 692. katalog sv. pisma, kateri je tudi Focij v devetem stoletju priznal, in obsega vse knjige, katere sv. katoliška cerkev priznava za svete.

Iz devetega stoletja imamo za sv. pismo gloso, kateri pravimo: glossa ordinaria, katero je sestavil Valafrid Strabo (u. 849), delo ogromnega truda!

Tudi deseto, enajsto, dvanajsto in trinajsto stoletje je rodilo bogate sadove gledé sv. pisma. V tem času sta se odlikovala v popravi Vulgate Lanfrank, škof kontuarijski, in kardinal Nikolaj. Anzelm Laudun (u. 1117), je izdelal gloso, kateri pravimo: glossa interlinearis. Iz trinajstega stoletja imamo tri velike korektorije ali epanortote[1]) za Vulgato in sicer pariški, dominikanski[2]) in frančiškanski korektorij. V teh korektorijih se je Vulgata popravljala; pristavljale so se tudi varijante in razni izreki svetih očetov. Ti korektoriji so podobni hebrejski masori. O velikem zanimanju za sv. pismo v onih časih pričajo posebno imena: Albert, sv. Tomaž Akv., sv. Bonaventura itd.

V trinajstem stoletju se je sv. pismo najprej v latinski Vulgati razdelilo v poglavja in stihe; kmalu potem se je ta razdelitev vvela tudi v grško Septuaginta; v petnajstem stoletju so jo tudi Judje sprejeli v hebrejski izvirnik.

---

[1]) Korektorij ali epanortota t. j. poprava.

[2]) Dominikanski korektorij je napravil Hugo a S. Caro leta 1240. Le-ta je prvi napravil za Vulgato tudi konkordancijo.

Sv. očetom, zbranim na vienskem občnem zboru l. 1311., se je potrebno zdelo vnovič poživiti zanimanje za sv. pismo, da so sklenili, naj se po visokih šolah predava hebrejski, arabski in kaldejski jezik.

V polovici petnajstega stoletja iznašli so tisk. Glavno delo nove iznajdbe je bilo sv. pismo. Kako silno so se množile izdaje sv. pisma, spoznamo lahko iz tega, da se je štelo že pred letom 1517. več ko 200 izdaj samo latinske Vulgate. Izdale so se tudi poliglote, t. j. sv. pismo v več jezikih. Ker so se pa izdaje latinske Vulgate med seboj razločevale, trudila sta se Robert Stefan in I. Hontenij, da bi pogreške sčistila in razlike poravnala.

Naredba sv. vienskega cerkvenega zbora o orijentalskih jezikih je rodila mnogo sadov. Od takrat se je začelo temeljito proučavanje izvirnega teksta.

V šestnajstem stoletju je sv. občni zbor tridentinski (l. 1545.) proglasil latinsko Vulgato avtentično in vestno naštel vse knjige, katere so se v sv. cerkvi od nekdaj spoštovale za svete in božje.

S podvojenimi močmi proučava se od takrat sv. pismo pri katoličanih, kakor tudi pri protestantih. Protestantje, dasi krivoverci, so mnogo storili za sv. pismo. V zadnjih stoletjih so nabrali ogromnega slovniškega, zgodovinskega in kritičnega gradiva, katero izvrstno rabi pri razlaganju sv. pisma.

Kaj pa naj rečemo o raznih prelogah v vse mogoče jezike celega sveta? Sv. pismo se je preložilo na kaldejski, sirski, arabski in perzijski jezik, na koptiški in etijopski jezik, na armenski, georgijski, gotski ali starogermanski, na staroslovenski jezik, preložilo se je v vse sedaj še živeče jezike in narečja, da se o njem lahko reče, da je občečloveška knjiga. Ni pa naroda na svetu, kateri bi našega sv. pisma ne poznal!

Vse to je očividen dokaz, da je bilo vesoljno človeštvo v vseh časih prepričano o potrebi sv. pisma. Skrb, katero je imelo človeštvo za naše sv. pismo, presega vse meje in se ne dá razlagati po naravni poti. Ko bi sv. pismo bilo le navadna človeška knjiga, bi si ne mogli razlagati brezmejnih trudov, katere je imelo vesoljno človeštvo zanjo. V tem slučaju bi se bilo človeštvo motilo v svoji poglavitni nalogi, kajti skrb za ohrambo sv. pisma smatrala se je v vseh vekih za najbolj važno in poglavitno nalogo. Sv. pismo se je od začetka čuvalo kot punčica v očesu, kot največji zaklad celega sveta! Občečloveško je torej spoznavanje, da sv. pismo ni človeška, ni naravna knjiga, ampak nadčloveška, nadnaravna knjiga. Razum občečloveški se upira racijonalcem našega časa, kateri so vrgli sv. pismo med staro šaro. Kako more biti nezmisel, kar terja razum človeški in kar je vesoljno človeštvo v vseh časih spoštovalo sveto in božje? Nauk svete katoliške cerkve o sv. pismu potrjujeta tedaj jasno in neovrgljivo človeški razum in zgodovina!

Kam nas je privedel racijonalizem in liberalizem? Opustila se je pot, po kateri je človeštvo varno hodilo tisočletja; zapustil se je studenec, iz katerega izvira živa voda, iz katerega izvira vse, kar je pravo, dobro in lepo; zapustila se je božja beseda, ki je edino pravi temelj sedanjega življenja in poroštvo prihodnjega.

Izrabljajo se dandanes človeške moči izključno v razmotrivanje in raziskavanje človeških knjig na pr. klasikov. Proučavanje klasikov je sv. cerkev vedno pospeševala, ker je koristno. Toda klasiki niso veljali nikdar za namen, ampak za sredstvo v dosego pravega namena. Dandanes pa so klasiki namen; vse drugo se prezira in izključuje. Horacij, Ovidij, Göthe, Schiller — so edini vzori našega časa! Vse drugo se samo smeši! Iz šol, iz slovstva in umetnosti se popolnoma izključuje vse, kar je nadčloveško in nadnaravno!

Posledica temu pa je, da postaja življenje narodov, kakor tudi njih umetnost in slovstvo vedno bolj pusto in prazno, zelo vsakdanje in prozajično. Ako hočemo človeštvu pomagati, treba, da je ločimo od liberalizma in je zopet pripeljemo k božji besedi. Življenje narodov, njih umetnost in njih slovstvo postati mora zopet božje! **Dr. A. Pavlica.**

Darvinizem.

Znanstveno-kritična študija.

(Sestavil A. B.)

Šesti pogovor.

Darvinizem pa razvojeslovje in primerjalna anatomija.

„Kaj poveš danes novega, Vinko?“ je vprašal profesor Božidar zdravnika o naslednjem sestanku.

„Predno pričnem z novim, treba še nekoliko pogreti staro“, je odvrnil Vinko. „Zadnje dni sem premišljal Tvoje ugovore proti paleontologičnemu dokazu. Res, mnogo preveč nedostaja edino dokaznih prehodnih oblik, ki bi jih moralo kar mrgoleti po zemeljskih plasteh, ko bi bila descendenčna teorija neovržno resnična. Nič kaj se ne strinja ž nje zahtevami tudi nastop nekaterih razvitejših, popolnejših oblik pred manj razvitimi in manj popolnimi v isti skupini (n. pr. trilobiti izmed košarjev; ichtyosauria, razred dvoživk, ki so njih končine zelo podobne ribjim plavutam, vendar imajo paleontologično najstarši zastopniki tega razreda noge, ki so nogam dvoživk popolnoma enake, kakor je dokazal Baur[1]). Pravega prehajanja nižjih oblik v višje res ni mogoče neovržno dokazati po zdaj znanih okameninah; kjer so se raziskovalci nadjali, povsod jim je izpodletelo. Nahajajo se res isto plemenske, istovrstne oblike s polahnimi izpremembami v zemeljskih plasteh, toda te so zakopane navadno v istočasnih sesedinah, ne pa v časovno zaporednih. Ti in drugi ugovori izpodkopujejo veljavnost paleontologičnega dokaza za

[1]) Dr. C. Gutberlet, Der Mensch. Sein Ursprung und seine Entwicklung. Paderborn 1896, str. 78.

descendenčno teorijo, nekateri izmed njih utegnejo biti celo osodepolni zanjo, ker dokazujejo ravno obratno, kakor pa uči ta teorija. Vendar se dá napraviti lep zaključek iz paleontologičnih dejstev. Ako je mogoče drugače dokazati descendenco, evolucijo, ne s pomočjo paleontologije, ker ta ni dokazna, potem se ta razvoj nikakor ni mogel izvršiti samo iz zunanjih vzrokov, kar trdé darvinisti ali pristaši kake druge mehanične podmene, ampak ta razvoj se je vršil iz notranjega razvojnega principa, ker vsled naravnega izbora ali kakega drugega mehanističnega činitelja bi morali dobiti več prehodnih oblik nego utrjenih, določenih, s čemer pa se ne skladajo dejstva. Ako se je vršil kak razvoj, se je vršil v točno določeni smeri, ne pa s počasno in negotovo izpreminjajočim izborom."

„Povsem Ti pritrjujem! V ti točki se že strinjava, ker Tvoj zaključek se do pičice ujema z mojim, ki sem ga napravil že zadnjič", je dejal Božidar in veselo prikimal.

„Biva-li kaka descendenca? Odgovoré naj druge stroke prirodoslovne vede!" je nadaljeval Vinko.

„Darwin sam, pa tudi mnogo njegovih naslednikov je menilo, da govorita živalski in rastlinski zemljepis ali zemljepisna razširjenost živali in rastlin njih teoriji v prilog, sicer ne bi bil Darwin posvetil temu predmetu dveh poglavij v svojem najvažnejšem delu.[1]) Toda ta dokaz prav za prav ni dokaz za descendenčno teorijo, kvečjemu se lahko reče, da ji ne nasprotuje. Ker se dejstva zemljepisne razširjenosti rastlin in živali tudi prav lahko umevajo po t. zv. stvariteljni ali stalnostni teoriji[2]), zato naj izpustim ta predmet!"

„Dobro, izpustiva ga, a le za sedaj, o priliki se pomeniva tudi o tem, da si izpolniva naziranje o postanku organizmov!"

„Preidiva torej sedaj, je pričel Vinko, k razmatranju dveh prirodoslovnih strok, ki druga drugo dopolnujeta, katerih procvit in dotlej nepričakovani napredek se začenja z uveljavljenjem descendenčnih načel, menim namreč razvojeslovje in primerjalno anatomijo, ki slonita obe na descendenčnem principu. Radi prevelike obsežnosti tvarine se omejim seveda samo na najvažnejša dejstva, ki dokazujejo descendenčno teorijo; kar je za najino vprašanje manjše važnosti in zanimivosti, izpustim."

Božidar pa je prekinil Vinkov govor rekoč: „Dovoli, prijatelj, da vtaknem o ti priliki v najine pogovore dve tri besede o ploditvi sploh, ker menim, da dobiva tako nekaj gradiva, potrebnega za končno rešitev najinega vprašanja".

„Kako nastajajo organizmi? Veda odgovarja splošno: omne vivum e vivo, ali pa natančnejše: vsak novi organizem je navadno, a ne vselej, enak svojim neposrednim prednikom. Zračna podmena o samosvoji stvoritvi je prazno mašilo in slepilo, ne edini salto mortale raznih monističnih sestavov.

---

[1]) Ch. Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 493—560.

[2]) T. Pesch S. J. Die grossen Welträthsel, II. B., II. Aufl. Freiburg in Breisgau 1892 str. 237.

Posrečilo se je res nekaterim učenjakom, kakor Traube-ju, D. Lemonnier-u, K. Vogt-u i. dr. sestaviti iz organskih, pa tudi iz anorganskih spojin stvore, ki naj bi bili podobni preprostim stanicam. Ako se spusti lepove kapljice (Leimtropfen) v raztopljen zagoltenec (Gerbsäurelösung), se napravijo po vrhu kapljic mrene zagoltnega lepa (gerbsaurer Leim), ki skozi nje lahko pronica raztopljeni zagoltenec, in mrena se utegne vsled tega odebeliti. Ako se vrže v raztopljeno sladkornokislo vapno košček žveplenokislega cinka, se napravijo cevčice z različno debelo steno, ki se ravna po velikosti cevčic. Pa tudi iz ogljikovokislega natrona so se napravile z žveplenokislim bakrom, železom ali cinkom stanicam podobne tvorbe z odprtimi luknjicami. Konečno je napravil Famintzin stanice s kremenčastokislimi mrenami.

Hvaležni bodimo učenjakom za ves njih trud, marsikaj so spravili na dan, kar nam pojasnjuje delovanje fizikaličnih in kemikaličnih sil v službi življenskega principa, marsikaj iz fizikaličnega in kemičnega laboratorija žive narave so odkrili, mnogo orodja, priprav in sredstev spoznali, s katerimi deluje laborant — življenski princip, ki ga ni moči utajiti. Vzeti moramo namreč na znanje, da vsi ti poskusi kažejo ravno obratno, kar hočejo materijalisti dokazati, da so vse njih t. zv. psevdoorganične stanice v primeri s pravimi stanicami to, kar je leseni konjič, ki se kupi na sejmu za dva novca, v primeri z živim konjem. Čim bolj napredujejo prirodoslovci v posnemanju životvorne prirode, tem jasneje se kaže bistvena razlika med mrtvorojenimi umetnimi posnemki in pravimi stanicami, polnimi življenja.[1])

Preživele so se bajke o življenskem principu kot nekakem skupnem izrazu delovanja raznih kemikalnih in fizikalnih sil v beljakovinastih spojinah, saj vendar vidimo, da življenje ni nujno priklenjeno na beljakovine, saj je vendar očividen razloček med mrtvo beljakovino in živo stanico!

Toliko o samosvoji stvoritvi zaradi celotnosti tega pogovora, sicer pa sva že to vprašanje obširnejše obravnavala v tretjem pogovoru kjer sva prišla do zaključka, da se ta podmena ne dá več vzdržati, ker veda odločno trdi, da izhajajo vsi organizmi iz drugih organizmov po ploditvi.[2])

---

[1]) Prof. Dr. Johannes Ranke. Der Mensch. II. Aufl. I. Bd. Leipzig und Wien 1894 str. 107: Und wie, nach R. Virchow, jede Zelle eine Zelle, so setzt, nach den Gebrüdern Hertwig, jeder Zellkern für seine Neubildung einen Zellkern voraus: omnis cellula e cellula, omnis nucleus e nucleo.

Durch diesen Nachweis einer inneren komplizierten Struktur des Protoplasmas, welche R. Greeff speziell auch für den Protoplasmaleib der Amöben festgestellt hat, ist das früher auch von der exakten Naturforschung anerkannte Protoplasmatheorem der modernen Naturphilosophie, welche dem Chaos ihres Protoplasma-Urschleims eine schöpferische Gestaltungskraft für die Bildung animaler Formen zuschreibt, ***definitiv widerlegt*** und ***damit der ganzen modernen Schöpfungstheorie der Lebewesen der Boden, auf dem sie sich aufbaut, entrückt.***

[2]) Med tem mi je prišla v roke za strokovnjaka zelo zanimiva monografija, priobčena v „Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, Jahrgang 1880“, iz peresa našega rojaka Fr. Krašana pod naslovom: „Bericht in Betreff neuer Untersuchungen über die Entwicklung und den Ursprung der niedrigsten Organismem.“ Pisatelj

Ploditev je pa ali brezspolna (monogonia) ali spolna (amphigonia) ali pa sta obe združeni. Brezspolna ploditev se deli v tri naslednje vrste.

Po delitvi (generatio fissipara) razpade stanica-matica v dve ali več povsem enakih stanic tako, da se ne more razločiti prvotni organizem od novega ali od novih. Prvotni organizem se razdeli v dva ali več novih organizmov po aktivnem, samohotnem delovanju staničnega jedra,[1]) zakaj jedro je nositelj vsega življenskega dejstvovanja v stanici, protoplazma okoli jedra igra samo pasivno ulogo in se razdeli še-le tedaj, ko se je že jedro razdelilo. Te vrste ploditve se držé skoraj vse praživali, ker so enostanične, na ta način se plodé in množé vse stanice v organizmih sploh.

Brstitev (generatio gemmipara, Knospung oder Sprossenbildung) se bistveno ne loči od delitve, ker tudi tu se razdeli materni organizem v dva ali več med seboj enakih organizmov; vendar se novi organizem izdatno razlikuje od maternega organizma in se še-le kasneje izpopolni v obliko svojega roditelja. Ti novi popki se ali ločijo od maternega organizma, ali pa ostanejo ž njim združeni v cele kolonije. Te kolonije imajo časih celo skupno živčevje, pri nekaterih takih družbah pa si razdelé na novo nastali popki-organizmi delo med seboj, nekateri skrbé samo za gibanje, drugi

---

spada med one, ki niso zadovoljni s pokopom teorije o samosvoji storitvi in želé, da se znova ventilira to vprašanje (Kakor bi ne bilo dnevno vprašanje vseh prirodoslovcev!) Zdi se mu, Krašanu, da Pasteur-jevi poskusi niso dokazni. Rezultate teh poskusov bi morali tako formulirati: Pod uveti, s katerimi je poskušal Pasteur in drugi, da se namreč poskuševalna tvarina segreje na 100°C in še čez, zapre v steriliziran zrak in odtegne vplivu navadnega zraka, pod takimi uveti je torej samosvoja stvoritev nemogoča! Nikakor pa se ne bi smelo reči, da je sploh nemogoča. Pisatelj svetuje torej, naj se delajo poskusi v navadni, nezavreti vodi v dotiki z navadnim zrakom, sploh naj se skuša postanek novih organizmov olajšati, ne pa ovirati!

Pisatelj je pod takimi uveti napravil mnogo poskusov, ki so zahtevali mnogo dela, mnogo truda in potrpežljivosti, poskusov, ki so za vprašanje o postanku nižjih organizmov (t. j. o samosvoji stvoritvi) že a priori nedokazni, poskusov, ki so se pa tudi pod takimi uveti izjalovili in dokazali ravno isto, kar Pasteur-jevi in poskusi drugih učenjakov. Že v vvodu pravi pisatelj, da (str. 267) „entbehrt die Frage über die Ur- und elternlose Zeugung bisher einer sicheren Basis, auf der eine weitere Forschung angebahnt werden könnte, indem sie nahe daran ist, einen Abschluss zu finden, der jede folgerichtige Anknüpfung an bekannte Entwicklungsgesetze der Natur unmöglich macht". Potem, ko je na neštevilnih poskusih pokazal, kaj vse pospešuje razvoj in množitev najnižjih organizmov, ne pa, da se ti na novo tvorijo, pride do zaključka (str 314): „Ich kann daher im Hinblick auf das Bisherige mit Beruhigung meine Ueberzeugung dahin aussprechen, dass die ungeformte organische Materie das Vermögen und die Tendenz nach individualisirender Gestaltung in sich selbst trägt und dass nichts weiter nöthig ist, diesen organisatorischen Trieb zu entfesseln und in Bewegung zu setzen, als eine Störung des molecularen Gleichgewichtes entweder durch frischen, chemisch wirksamen (ozonirten) Sauerstoff oder durch solide Körperchen und heterogene Massen, welche durch ihren Contact ihn erzeugen — wobei sich die beschleunigende Wirkung schon fertiger von aussen zugeführter Keime in Form von Pilzsporen, Bacterien- und Myceliенmassen etc. von selbst versteht, aber auch die ähnliche Wirkung anderer Körperchen, die nicht einmal organischen Ursprungs sind, begreiflich wird."

[1]) Dr. L. Landois, Lehrbuch der Physiologie des Menschen. VII. vielfach verbesserte und vermehrte Auflage. Wien und Leipzig 1891 str. 999.

samo za hrano, tretji samo prebavljajo, četrti skrbé samo za ploditev. Glej siphonophora! Vendar se že pri živalih z brstitvijo nahajajo prvi početki spolne ploditve.

Združitev (conjugatio, generatio sporipara) pa že močno spominja spolne ploditve. Navadna je pri močelkah in gugarinah iz rodu praživali, kamor spada nekaj zelo nevarnih živalskih in človeških zajedavcev. Dva taka organizma se zarasteta skupaj in se potem obkrožita s skupno mreno. Skupno telo razpade v več mehurčkom podobnih trosov, iz vsakega trosa se napravi več čolničkastih telesc, ki se razvijó v popolne organizme.

Pri spolni ploditvi (generatio ovipara) pa nastane mladič iz specifičnih spolnih produktov, navadno po združitvi dveh plodilnih snovi, iz semena in jajca. Žlezi, ki proizvajata te spolne snovi, sta navadno razdeljeni na dva organizma; če pa ima en organizem obe vrsti žlez, če torej proizvaja en organizem obojno snov, se zove ta pojav hermafroditizem. Mnogo črvov, n. pr. trakulja, pa tudi nekaj mehkužcev je hermafroditov. Dasi imajo nekatere živali oboje žleze, vendar je v naravi tako oskrbljeno, da se — kakor pri rastlinah — če le mogoče združita v ploditvi snovi dveh organizmov.

Dve posebni vrsti spolne ploditve sta parthenogenesis in paedogenesis. V obeh slučajih se razvijajo jajčeca, ne da bi jih bilo treba oploditi (befruchten) s semenom. Lep zgled deviške ploditve nam je bučela. Matica vzprejme pri rojitvi seme v posebno shrambico (receptaculum seminis). Ko nese jajčka, oplaja jih s semenom, ki se ohrani več let živo, ali pa ne, kakor se ji ljubi. Iz oplojenih jajčk izlezejo navadne bučele — delavke (zakrnjene samice), iz neoplojenih pa troti. Ako se ne more matica napolniti s semenom, zaraja same trote. Za nekatere druge živali tudi, kakor listne uši in nekaj košarjev je dokazano, da imajo poleg prave spolne tudi deviško ploditev, to pa takrat, kadar je treba vrsto brž namnožiti, ker se ploditev z oploditvijo ne vrši tako hitro.

Otroška ploditev, ki se lepo kaže na naših muhah, se le v toliko loči od parthenogeneze, da pri nji nesejo še nedorasli, nerazviti organizmi, kakor ličinke hišne muhe, jajca, ki se potem brez oploditve razvijajo v popolne organizme. Paedogeneza je torej parthenogeneza nedoraslih organizmov.

Lahko bi kdo vprašal, čemu so uvrstili ta dva načina ploditve med spolne, ko je vendar ni razlike med tema in med delitvijo ali brstitvijo. Po delitvi in brstitvi nastali novi organizem je tvoril bistven del svojega roditelja, ni se bistveno razlikoval od drugih njegovih delov in je opravljal kakor drugi deli vsa organizmova opravila. Bistven znak spolne ploditve je pa ta, da nastaja novi organizem iz stanice posebne vrste, iz stanice, izločene iz posebnih organov, spolovil, ki ne opravlja drugih življenskih opravil in je že izprva namenjena v ohranitev vrste.

Poleg brezspolne in spolne ploditve se nahaja v živalstvu še tretja, iz obeh prvih združena ploditev, ki se imenuje menjava rodu ali metageneza v širšem pomenu (Generationswechsel oder Metagenesis).

Metageneza je menjava vsaj dveh rodov, katerih eden se plodi brezspolno po delitvi ali pa brstitvi, drugi rod pa se plodi izključno ali vsaj

večinoma spolno. Utegnejo biti tudi trije rodovi, prva dva se plodita brezspolno, tretji spolno. Lep zgled te ploditve nam podajejo hydromedusae. Prvi, brezspolno se plodeč rod tvorijo polipi, ki so navadno v večjem številu združeni v kolonije. Ti nimajo nikdar spolovil, ampak po brstitvi nastajajo iz njih spolne živali, meduze. Meduze ali klobuki so višje organizovani nego polipi in se prosto gibljejo; le poredkoma se plodé brezspolno, praviloma spolno, ker proizvajajo jajčeca in seme, iz katerih nastajajo brezspolni polipi. Ta zgled nam kaže, da se ne razlikujeta oba rodova samo v ploditvi, ampak tudi v postavi in sestavi, v organizaciji. Dasi sta oba rodova zastopnika ene vrste, vendar so ju dolgo časa prištevali različnim razredom živalstva, ker sta si i v zunanjosti i v notranji sestavi popolnoma različna. Metagenetično se plodé tudi salpe iz rodu plaščarjev, na katerih je Chamisso najprej odkril ta način ploditve; semkaj spada tudi ploditev mnogih črvov, zlasti pa vsled nje opasnosti obče znane trakulje (taenia).

Heterogonija pa se loči od prave metageneze v tem, da nadomešča deviška ploditev brezspolno. Daphnidi, neki košarji, imajo tipično heterogonijo. Dolgo časa se nahajajo poleti samo samice, ki zarajajo po parthenogenezi ogromno število poletnih jajčec. Iz teh jajčec se izvalé samci in samice, ki napravijo oplojena zimska jajca, iz teh izide parthenogenetično se plodeči rod.

Umestno se mi je zdelo, ta površni pregled raznih ploditvenih načinov ravno na tem mestu vtakniti v razpravo, ker spada ravno semkaj ta predmet. Iz teh morda nezanimivih črtic izluščim kasneje nekaj zrnja. Ti pa, Vinko, nadaljuj svoje predavanje!“

Vinko, ki je dozdaj molčé prikimaval Božidarovim besedam, je takoj ugodil pozivu in svoj pričeti govor nadaljeval rekoč:

„Historia vitae magistra! Tudi razvojeslovja se menim lotiti od njega zgodovinske strani, ne samo, ker je zgodovinski razvoj razvojeslovnih nazorov že sam ob sebi zanimiv, ampak tudi, ker brezdvomno uvidiva, da je napočila nova doba razvojeslovju in sorodnim strokam z uveljavljenjem descendenčnega principa. Človeški duh se je že od nekdaj trudil razmotati to sila zapleteno vprašanje, kako nastajajo organizmi; duhovi so hoteli in poskušali pronikniti to temno uganko na vsak način; ker si niso mogli dosti pomagati z biologijo, ki je bila do polpreteklih časov še v povojih, razreševali so jo z vsemi strokami človeškega znanja.“

„Hm, hm!“ je majal Božidar z glavo in glasno mrmral.

Vinko pa se ni dal zmotiti in je po svojih zapiskih[1]) brskajoč tako-le govoril:

„Kakor modroslovje od prvih početkov do dandanes, tako je nihalo tudi razvojeslovje do srede tega stoletja med dvema skrajnostima. Jonski filozofi, na čelu jim temni Efežan Heraklit, so se takoj spravili na vprašanje,

[1]) Glej T. Pesch, Die grossen Welträthsel, I. B. str. 644 et sequ. — Landois, Physiologie, str. 1066. — Dr. F. G. K. Hildebrand, Die Wunder der Zeugung, Berlin (brez letnice) str. 124 et sequ. — Dr. Oscar Hertwig, Lehrbuch der Entwicklungsgeschichte des Menschen und der Wirbelthiere. III. Aufl. Jena 1890, str. 20 et sequ., 40 et sequ., 60 et sequ., 124 et sequ.

odkod je vsemir, kako je vse nastalo, in prišli do zaključka, da ni na svetu nič stalnega, ampak da se vse razvija, vse izpopolnuje, da vse še-le nastaja, s kratka „πάντα ῥεῖ“. Temu naziranju nasproti so se postavili filozofi eleatske šole na stališče, da je vse izpreminjevanje in nastajanje samo navidezno, v resnici pa je po njih mnenju i bivanje vsemira i bivanje posameznosti vedno isto, vedno enako, neizpremenljivo.

Ti dve nasprotji vladata v modroslovju še dandanes; v razvojeslovju pa je potihnil prepir, ker veda je zavrgla nauk, da so organizmi že v svojem prvem početku taki, kakršni so odrasli, le da se razlikujejo od teh po primerno manjši velikosti; veda je obsodila preeksistenčno teorijo (ali syngenesis) in nedvoumno dokazala resničnost epigeneze, t. j. nauka, po katerem se organizmi razvijajo, t. j. novi telesni deli organizma nastajajo na novo iz indiferentne mase.

Alkmeon (okrog 580) je sodil, da se morata za stvoritev novega organizma oba življenjska soka zmešati; mladičev spol je zavisen od večje množine tega ali onega soka. Pitagora (550) je zavrgel samosvojo stvoritev in učil, da nastajajo vse rastline in živali iz semena. Ta izkušenjski nauk je zavel njegove naslednike na polje nebrzdane domišljije. Heraklitu (500) se je zdelo, da leta vse polno različnih, toda za vsako rastlinsko in živalsko vrsto posebnih klíc po zraku in plava po vodi, klíc v nerazvitem stanju, ki blodijo sem ter tja, dokler ne dobé v spolovilih prikladne rastline ali živali ugodnih tal, kjer morejo uspevati in se razviti. Demokrit (494—370), smejavi filozof iz Abdere, je trdil, da vsak organ izločuje v mali meri snovi, ki se v spolovilih zbirajo in kasneje razvijajo, nauk, ki močno spominja Darwinove pangeneze[1]).

Vse staroveške učenjake pa je prekosil Aristotel (384—322). Njega prirodoslovnemu znanju in bistroumnosti se ne moremo prečuditi, njega velikih zaslug za biologijo ne morejo prehvaliti tudi oni, ki se ne strinjajo z njegovim modroslovnim sestavom. Aristotel je prvi poudarjal individualni razvoj organizmov v tem zmislu, kakor ga umevamo še dandanes. Učenjak ni samo precej natančno poznal sestave spolovil, ni imel samo obsežnega znanja o ploditvi vseh višjih živali (učil je n. pr., da morejo nekatere ribe kakor morski volk, squalus, Haifisch, roditi žive mladiče, čemur so se kasneje smejali kot prazni bajki, kar so pa novejša opazovanja potrdila kot resnično), ampak preiskoval je tudi, kolikor je bilo tačas mogoče, natančno živalske in človeške spočetke, spoznal pravi pomen in vrednost naprav, ki so v spočetnem razvoju samo prehodne, a vendar važne. Na nenavadno obsežno izkušnjo oprt je učil, da v semenu še ni razvitega organizma z vsemi posameznostimi, ampak da se polagoma razvijajo organi na novo iz nerazvite snovi.

Do slovečega zdravnika Galena (131—203) se je še marsikaj odkrilo, kar je važno v biologiji, zlasti ta mož je v marsičem izpopolnil Aristotelova opazovanja in je obogatil pred vsem anatomijo z mnogimi odkritji.

---

[1]) Glej „K. O.“ I., str. 353 in 366.

Za njim pa so začele propadati prirodoslovne vede, nastopila je doba, v kateri so najbolj prosvitljeni možje slepo premlevali rajši slabše ko boljše klasike-naravoslovce, kompilatorja Plinija so bolj cenili od Aristotela, zavladala je doba, ko so se reševala najvažnejša prirodoslovna vprašanja po samovoljnem umovanju, skoraj nikdar po opazovanju; doba, katero najbolj osvetljuje naslednji dogodek. Preporno vprašanje: koliko zob ima konj, je provzročilo med tedanjimi učenjaki hudo polemiko, napisali so mnogo knjig o tem vprašanju, navajali v podkrepitev svojih nazorov mnenja različnih avtorjev — a nikomur ni palo na um, da bi pogledal konju v gobec in mu preštel zobe ter tako napravil konec vsemu mahanju po vetru.

Iz tega si lahko napraviš sodbo, kakšne sanjarije so morale vladati, kar se tiče razvojeslovja do srede prejšnjega stoletja!"

„Le počasi, prijatelj, počasi!" je prekinil profesor zdravnikov govor. „Postal si nekam ohlapen in netočen v izrazih, stvar obravnavaš preveč na debelo in mečeš vse srednjeveške mislece v en koš. Očitaš jim, kakor bi ne imeli zmisla za nepristrano opazovanje in prirodoslovno raziskovanje ter jih hočeš smešiti, kar se pa meni vidi zelo krivično in pristrano početje. Zategadelj hočem Tvoji zgodovinski črtici pristaviti nekoliko opomb z ozirom na srednji vek.

Prav je, da si poveličeval Aristotelove zasluge za prirodoslovje in povzdigoval njega zdrave in trezne nazore o razvojeslovju, saj mu celo Haeckel v zgodovinsko-vvodnem poglavju svoje „Anthropogenije" ni mogel odreči priznanja in pohvale. Če si pa hvalil Aristotela, čemu grajaš skolastike, saj ti so se imenovali per excellentiam njegove učence, dediče njegovih nazorov, kolikor so se ti strinjali z njih naraslo izkušnjo. In med skolastiki blesti ime angeljskega učitelja, Tomaža Akvinskega (1225—1274), ki je dela svojega učitelja Aristotela očistil raznih zmot, ki je njegov vednostni sestav na vse strani razširil, na novo in izdatnejše podkrepil in izpopolnil.

Prav na kratko Ti podam jedro njegovega nauka o ploditvi in razvoju nauka, ki kaže njegovo trezno in globoko, na obsežno opazovanje se naslanjajočo izkušnjo, nauka, ki je izvzemši nekaj manj važnih pritiklin v svojem bistvu danes tako resničen, kakor je bil tedaj, sredi mračnega srednjega veka.[1])

Tomaž najprej zagovarja z vso odločnostjo epigenezo, samo drugo ime rabi za isti pomen, ime edukcija, v katero so se vjeli marsikateri, inače bistroumni modroslovci.

Kant se prezirljivo zaletuje v Tomaževo edukcijo, kakor bi bilo treba umeti pod to besedo kako preeksistenčno teorijo, kakor bi Tomaž trdil, da že bivajo v semenih preformirani organizmi, ki se po spoju (Begattungsakt) izvabljajo h kolikostnemu (kvantitativnemu) razvoju, s kratka, Kanta je premotila beseda edukcija, da je vvrstil Tomaža med preformiste, ker ni poznal

[1]) Pri rokah imam le Tomaža Akv. Summ. theol.; o tem vprašanju sem povzel iz nje. I. del, quaestiones 45, 75, 76, 90, 91, 92, 97, 98, 99, 115, 118 in 119. Vse drugo sem posnel po T. Pesch-u, Die grossen Welträthsel, I. Band, str. 655 et sequ.

njegovega nauka o ploditvi. Tomaž pa je hotel označiti z besedo edukcija kar Kant s svojo produkcijo ali epigenezo, kar je razvidno iz njegovih spisov.

Hylemorfizem, Aristotel-Tomažev nauk o telesih, da namreč sestoji vsako telo iz tvari in lika, prideva telesom lastnost, da se izpreminjajo, ginejo in na novo nastajajo, kar se — mimogredé omenjeno — nikakor ne dá v soglasje spraviti s pristranim atomizmom. Po atomizmu namreč obstojé vsa telesa iz gole snovi, atomizem torej ne more povoljno razložiti izpreminjevanja teles, ker neumljivo je, kako naj se snov izpreminja. Iz atomizma torej sledi gledé ploditve nujno kaka preformacijska, torej neznanstvena teorija. Hylemorfizem pa ne uči samo izpreminjevanja, nastajanja in minevanja telesnega stanja, njega slučajnih, nebistvenih lastnosti, ampak tudi izpreminjevanje, nastajanje in minevanje teles samih. Tomaž izrecno uči, da nastane po ploditvi povsem nov organizem, ki se stopnjevalno razvija od prvega početka do svoje dovršene oblike.[1]) Kako se pa vrši ta postanek?

Po ploditvi — pravi peripatetično modroslovje, kakor uči tudi moderna veda — po ploditvi nastane nov organizem, samostojno bitje, ki se ne dá istovetiti z roditelji ali smatrati kot del roditeljev. Iz nič-a ne nastane nov organizem, ker potemtakem bi bil postanek vsakega novega organizma stvaritev, torej pravi čudež. Nastati se ne pravi iz nič-a postati, ampak postati iz nečesa to, kar je bilo prej drugače. Kip ne more nastati iz nič-a, ampak kip nastane iz nečesa, kar ni bilo prej kip. Ploditev je torej izpremenitev ene substance v drugo, enega telesa v drugo. Da dobi nov organizem za sestavo svojega telesa snov od roditeljev, o tem se sploh ne dá dvomiti, tvar je torej od roditeljev. Odkod pa lik?

Modroslovnih razlag ni manjkalo že od nekdaj. Plato je domneval, da se njegove nadsvetne ideje združujejo s tvarjo, ki jo roditelji izločujejo in tako tvorijo nove organizme. Arabski filozofi-panteisti so videli v svojem svetovnem duhu oni lik, ki se o vsaki priliki združuje s tvarjo v svrho stvaritve novega organizma. Pod vplivom arabskega modroslovja zagazili so tudi krščanski modroslovci v enake zmote. Nikolaj Malebranche, glavni zastopnik t. zv. okkazijonalizma je trdil, da je (krščanski) Bog edini vzrok vsega delovanja v naravi, naravni vzroki so neki samo „priložnosti“, prilike, o katerih deluje Bog. Opirala se je ta podmena na misel, da je ta razlaga pač najbolj preprosto, pa tudi vsestransko zadostna za razumevanje nastajanja v naravi. Te povsem panteistične nazore je peripatetična šola odločno zavrnila, češ da je tako naziranje ne samo neznanstveno in vsaki izkušnji nasprotno, ampak da hrani v sebi tudi pojme, ki nasprotujejo božji modrosti in božjemu dostojanstvu. Bog naj se v svojem delovanju klanja poljubni samovoljnosti, rekel bi, muham svojih stvari! Ako je vse delovanje stvari samo navidezno, potem je tudi njih bivanje samo prevara, čemu nas torej Bog slepi z videzom? Ali se ne ujema vse bolj z

[1]) Thomas, Summ. c. gent. l. 2 c. 89: Ordo generationum propter multas formas intermedias inter primam formam elementi et ultimam formam, ad quam generatio ordinatur.

božjo modrostjo, če si mislimo, da vse stvari res bivajo, kakor nam čuti kažejo, da je delovanje stvari istinito, nego da bi si mislili, da je Bog dal vsem stvarem le navidezno bivanje in delovanje, ko mora vse sam delovati.

Odkod torej lik?

Tvar in lik tvorita bistvo vsakega telesa. Tvar je nositeljica, podlaga, subjekt substancijalnih izpremememb, ki pa ne biva niti za trenotek sama zase. Kako naj biva tvar sama zase, ko še ni združena z likom, po katerem je telo to, kar je. Tvar je sama zase čista možnost (pura potentia).

Tudi lik telesa ne biva sam ob sebi. Lik je ono, kar določuje, da je tvar ta ali ona substancija, tvar mu je conditio sine qua non. Kakor torej ne more ne tvar ne lik sam zase ne bivati ne delovati, tako tudi bivanje, življenje ne pripada vsakemu organizem sestavljajočemu delu posebej, ne ločeni tvari, ne ločenemu liku, ampak obema skupaj, ki tvorita združena organizem. Duša ne vidi, ampak oduševljeno oko vidi, duša ne čuti, ampak oduševljeno oko čuti. Lik je v svojem bivanju neobhodno odvisen od tvari, tako tudi v svojem nastajanju. Nastajanje novega lika je — kakor sem že omenil — samo izpreminjevanje, samo prehajanje enega lika v drugega.

Vzroka ti izpremembi sta dva. Causa materialis je tvar, brez nje ni ne bivanja ne nastajanja, toda pravi vzrok izpremembi, causa efficiens, je plodilna moč, ki opremlja pripravljeno tvar z isto vrsto dejstvovanja, kakršno ima plodilna substancija sama, po kateri dobiva tvar liku roditeljne substancije enak lik, lik, ki je že od prvega početka priklenjen na tvar, nositeljico vsega izpreminjevanja v telesih, in tvori ž njo novo bit, nov organizem.

Za postanek novega lika, prav za prav življenjskega principa novega organizma, vegetativnega ali senzitivnega, popolnoma zadošča plodilno delovanje organizmov, saj se prav vse delovanje novega organizma razteza samo na razsežne stvari, t. j. telesa. Vegetativni princip nastane s tem, da prične tvar vegetirati, senzitivni princip s tem, da postane tvar čuteče bitje, za postanek nove rastline ali živali zadoščajo plodilne moči starega organizma.

Človeška duša pa ne more tako vznikniti, kakor ona dva življenjska principa, ker tvar ne more postati nikakor misleče bitje, zakaj mišljenje je n a d tvarjo in ne more nastati iz materijalnih vzrokov. Za človekov vznik ne zadoščajo vse moči čutnega sveta; saj je duh človekov bistveno različen od materijalnih sil, visoko vzvišen nad vso čutnost, kakor nama pokaže pogovor o človeku. To resnico je slutil že Aristotel, učeč, da prihaja človekov duh v tvar in se ž njo spaja o d z u n a j, deforis, θύραθεν. Človekov duh nastaja po neposrednem stvariteljnem činu božjem, sicer bi bil človekov postanek nemogoč.

Toda, ne tiči-li v tem nauku zmota, ki sem jo očital okkazijonalistom? Nikakor! Peripatetiki starega in srednjega veka so najboljši zagovorniki zdravega naturalizma, t. j. naziranja, da je treba vse, kar je v naravi, razlagati z naravnimi vzroki in razlogi. Čuditi se moramo temu naturalizmu srednjeveških menihov, ki so vzprejeli naturalizem pogana Aristotela, ne mene se za predsodke svojega časa, videčega za vsakim nerazvidnim pojavom kako

bajno moč, spoznali so celo v solncu pravi in neposredni vzrok življenju na zemlji[1]), kar je moderna veda znanstveno potrdila in utemeljila.

Njih naturalizem je segal tako daleč, da so izvajali samosvojo stvoritev iz vpliva nebesnih telés in njim pripisovali mnogovrstno ulogo pri nastajanju vseh organizmov rajši nego da bi se zatekali k nepotrebnim bajeslovnim bitjem. Ako so torej zahtevali za človekov postanek neposredne stvoritve, so morali imeti za to tehtnih razlogov.

Ti globoki misleci, o katerih govoré moderni plitveži le s pomilovalnim posmehom na ustnih, so tudi poznali in po vrednosti cenili vzročni princip, na katerem naj bi slonelo vse znanstveno raziskovanje, da je namreč treba vsaki stvari, vsakemu pojavu vzroka, in sicer zadostnega vzroka. Oprti na ta temeljni znanstveni zakon so zahtevali peripatetiki za postanek človekovega duha stvariteljnega čina božjega, ker ves čutni svet z vsemi svojimi močmi je nezadosten vzrok za postanek človekovega duha. Po duševnosti svojega življenskega principa stoji človek nad vsem vidnim stvarstvom, on zavzema v vrsti naravnih bitij odlično mesto, stoječ v sredi med duhovi in telesi. S človekovim dostojanstvom se torej tudi sklada, da se v svojem vzniku loči od drugih prirodnin, njegovo izjemno stališče zahteva tudi izreden način postanka. A vendar si ni treba misliti, da je njegov vznik brezpotreben čudež v besede ožjem pomenu. Zakaj stvariteljni čin, ki po njem organizem dobi dušo, ne poseže kot izjemni čin v naravni tek, ampak stvarja, ker in kjer zahteva priroda. Akvinat naravnost pravi, da roditelji polóžé v zametek svojstva, ki terjajo za dušo, ki so nuja, da božji stvariteljni čin provzroči dušo.

Toliko zadoščaj o Tomaževem modrovanju gledé ploditve. Zdaj pa še nekoliko paberkov njegovega fizijologičnega znanja! Poleg tega, da pozna različne načine ploditve, poudarja, da so spolne izločine plodečega organizma nekak preostanek hraniva (superfluum alimenti), ker spolna zrelost nastopi pri višjih organizmih še-le tedaj, ko je organizem tudi kolikostno dorasel. Spolne izločine višjih živòtinj so vsake zase semen imperfectum, ki vsako zase ni animatum actu, est tamen animatum virtute, unde non est simpliciter inanimatum. Po oploditvi še-le je semen perfectum, ki se počne razvijati, ako so izpolnjeni drugi pogoji, med drugimi virtus elementorum, od katerih poudarja zlasti toploto. Tomaž je bil spermatist. Oblika je od možkega principa, materija od ženskega. Upošteval je tudi mnenje dandanašnjih ovistov in mnenje onih, ki pripisujejo enako važnost obema, a sam je bil spermatist. Kaj je menil o razvoju spočetkov, sem naglašal že v začetku, da je namreč ta razvoj novih pravih tvoritev neko vzpenjanje od nižjih do višjih oblik. Tomaž je bil v pravem pomenu epigenist[2]), preformistična teorija mu je inconveniens.[3])

---

[1]) Thom. Summ. theol. q. 115, art. 3.

[2]) Thom Summ. theol. I. qu. 119 art 2: Manifestum est autem, quod commune se habet ad proprium et determinatum, ut imperfectum ad perfectum; et ideo videmus, quod in generatione animalis prius generatur animal, quam homo, vel equus; sic igitur et ipsum alimentum primo quidem accipit quamdam virtutem communem respectu omnium partium corporis, et in fine determinatur ad hanc partem, vel ad illam.

[3]) Ibidem.

Epigeneza ga je zavela do napačnega nazora, kakor bi se v človekovem spočetku najprej pojavil vegetativni princip, potem senzitivni in naposled intelektivni.

Toliko sem hotel vstaviti v tvoj zgodovinski pregled, da spoznaš vsaj nekoliko peripatetično filozofijo o ploditvi, ki se v prvi vrsti opira na izkušnjo in da se prepričaš, da so peripatetiki edini do najnovejših časov zastopali prave nazore o ploditvi."

Božidar je končal, Vinko se pa je opravičeval, češ da je slišal in čital o skolastičnem modroslovju vse drugo, samo pohvalne besede ne, zato si ni mogel misliti, da so vladali v tem modroslovju tako zdravi nazori o tem vprašanju. Potem pa je Vinko nadaljeval:

„Dasi so že v sedemnajstem stoletju odkrili specifične spolne produkte (Regner de Graaf jajčece, holandski medicinec L. Hammen, Leeuwenhoek-ov učenec, pa seme), vendar ni bilo nikoli toliko nejasnosti o ploditvi kakor v osemnajstem stoletju. Znameniti anatom Blumenbach si je izmislil v pričetku prejšnjega stoletja novo teorijo o ploditvi in jo obelodanil s sarkastično pripombo, da je njegova teorija 263. njemu znanih, brezmiselnih, sanjarskih podmen o ploditvi. Vse teorije, ki so imele tedaj količkaj veljave, so bile preformistične. Da je že cel organizem v spolnih produktih z vsemi malenkostimi preformiran, o tem ni dvomil nihče, učenjaki so se prepirali le radi vprašanja, kateri princip je odločiven.

Med ovisti (ti ovisti so pristaši preformistične teorije, oni ovisti, katere smo poprej omenili, so se držali epigeneze) nam je omeniti Leibnitz-a, K. Bonnet-a in Albr. Haller-ja. Bonnet je menil najti v parthenogenezi, ki jo je sam odkril, mogočno podporo za svoje naziranje. Slavni Haller je bil tako zaljubljen v svojo teorijo, da ni hotel niti svojim očem verjeti, videč, da jajce pod najboljim drobnogledom ne kaže podobe razvitega organizma., in rajši nego da bi se odpovedal svoji teoriji, je trdovratno trdil, da so vsi organi vendar že preformirani v organizmu, katerih pa baje ni mogoče opaziti, ker so prozorni! Ta teorija je nujno zahtevala absurdni zaključek, da so nastali vsi organizmi, kar jih je bilo, je in bode, hkrati: zakaj če je organizem že v jajcu preformiran, potem mora imeti ta kolikostno še nerazviti organizem, v sebi preformirane vse bodoče potomce, seveda v veliko manjši meri.[1])

Navzlic vsem gorostasnim trditvam je imela singeneza ali „Einschachtelungstheorie" mnogo odličnih privržencev. Albr. Haller, prvi fizijolog in anatom prejšnjega stoletja, si je upal napisati v svoji knjigi (Elementa physiologiae corporis humani, 1757) besede: Nulla est epigenesis! Nič ne nastaja na novo, vsi organizmi so že od nekdaj preformirani.

Nič boljši niso bili „animalkulisti", t. j. oni, ki so trdili, da je spermatozoon že povsem diferenciran, vse dele svojega telesa v sebi hraneč

[1]) Buffon si je hotel napraviti nekak pojem o velikosti teh ljudi. Do šestega roda je še šlo, zakaj njegovi računi so kazali, da je popolnoma razvit človek v primeri s samim seboj v telesu svojega šestega prednika tolik, kakor je ves solnčni zistem v primeri z najmanjšim solnčnim praškom. Todà kaj naprej? Zakaj prvi človek je nosil v sebi, kakor so izračunali, 200.000 milijonov potomcev!

organizem. Mnogo je pripomogla oblika spermatozoov k temu nazoru. Spermatozoa imajo res nekako glavo in vrat, a v gibajočem se dolgem repu hoteli so videti tedanji mikroskopiki tudi že truplo in končine. Animalkulisti pa so imeli proti ovistom še važnejše dokaze. Očividno se rodi mnogo bitij pohabljenih. Vedoč pa, da je izmed mnogo spermatozoov le eden odločiven, so menili animalkulisti, da se spermatozoa med seboj bojujejo in da v tem boju vsa druga poginejo, le eden ostane in še tisti časih ranjen in pohabljen.

Mimogredé omenjam, da so mislili nekateri učeni prirodoslovci, kakor anatom Lovr. Oken, profesor v Jeni, da sestojé vsi organizmi iz močelk (Infusionsthierchen), enostaničnih živali, katerih povsod kar mrgoli. S hrano prihajajo močelke v organizme, ki se v spolnih izločinah združujejo v nove organizme. Potemtakem bi bil vsak organizem samo slučajen konglomerat močelk.

Vsem tem zmotam in blodnjam je napravil konec Kaspar Frid. Wolff, ki je spravil razvojeslovje v pravi, znanstveni tir. Leta 1759. je v svoji doktorski disertaciji „Theoria generationis" jasno spričal epigenezo. Razvoj organizma je niz novih tvoritev, organ se nastavlja za organom iz indiferentne snovi. Dokazal je tudi, da obstojé vse tkanine iz prvotno enakih, kasneje za vsako tkanino posebnih in različnih delcev (moderno stanic), pokazal je, da nastanejo vsi organi iz kličnih plasti, in sam spisal vzorno monografijo o postanku prohoda (Darmkanal).

Ti novi nauki so vzbudili občo pozornost, a zadeli so tudi ob hud odpor pri vseh tedanjih kapacitetah. Wolff si je nakopal toliko nasprotja, da je moral ostaviti domovino in bežati pred svojimi sovražniki na Rusko. Vendar se ni dal ustaviti izproženi plaz. Mlajši rod učenjakov se je oklenil Wolff-ove teorije, ki pa že ni več teorija, saj smo se vsi brez izjeme prepričali o nje istinitosti; razvoj organizmov v zmislu epigeneze lahko opazujemo vsak hip pod drobnogledom. Največ pa so pripomogli h konćnemu uveljavljenju pravih naukov in nazorov v razvojeslovju K. E. Baer, Remak, His, Kölliker, Gegenbaur, Balfour, Beneden, Kovalevsky in nebroj drugih novejših raziskovalcev.

V najpoglavitnejših potezah je nauk o ploditvi tak-le: Vsi vretenčarji imajo spolno ploditev, za postanek vretenčarja je torej neobhodno potrebno, da se spoji spermatozoon z jajčecem. Pri nižjih vretenčarjih se vrši ta oploditev ponajveč zunaj živalskega telesa, samica znese jajčeca in še le tedaj jih oplodi samec. Te živali se imenujejo ovipare. Pri višjih pa se oplodé jajčeca v maternem telesu. Oplojena jajčeca se razvijejo ali popolnoma ali samo nekoliko v matičnem telesu. Potemtakem se ločijo višji vretenčarji v vivipare in ovo-vivipari, prvi rodé žive mladiče, drugi nesó oplojena in že nekoliko razvita jajca, ki se izven živalskega telesa razvijejo popolnoma. Med ovipare-vretenčarje spadajo ribe, med ovo-vivipare se stejejo ptiči, plazivci in dvoživke. Njih jajca se oplojajo in prekoračijo prve štadije razvoja, preden jih žival znese. S tem seveda ne trdim, da ne morejo tudi te živali nesti neoplojenih jajc.

Neznanstveno početje bi bilo, ako bi hotel kdo pripisovati posebno važnost razliki med oviparo, ovo-viviparo in viviparo ploditvijo, saj vidimo vse te ploditvene načine zvezane s prehodnimi oblikami. Ribe so iz večine ovipare, nekatere vrste morskega volka pa rodé žive mladiče, istotako zoarces viviparus. Skoro vse kače so ovo-vivipare, v neugodnih razmerah pa obdržé v sebi jajca tako dolgo, da se spočetki popolnoma razvijejo.[1]) Močeradi neso oplojena jajčeca, ki se v vodi razvijajo. Oni močeradi pa, ki ne živé ob vodah, rodé žive mladiče (črni in lisasti močerad). Samica zaplodi sicer več jajc, toda iz teh se razvijejo dva do tri mladiči na stroške drugih jajčec, ki razpadejo. Mislilo se je do najnovejših časov, da rodé vsi sesavci žive mladiče, nedavno pa so odkrili kljunače (ornithorhynchus in echidua), ki nesó kakor ptiči jajca, iz katerih izlezejo kasneje mladiči.

Nerazvit organizem v svojih ovojih se zove s p o č e t e k , z a m e t e k (e m b r y o), prosto živeča žival pa, ki še potrebuje razvoja, se zove ličinka (Larve). Razvoj ličink se vrši naravnost ali pa nenaravnost. V prvem slučaju se razvija ličinka brez ovinkov do popolnoma razvite živali. Nenaravnostni razvoj pa dela ovinke, nastavlja organe, ki imajo samo za ličinkino stanje kaj pomena in se kasneje poizgubé. Za nenaravnostni razvoj, ki se imenuje tudi m e t a m o r f o z a, so značilni ličinkini organi. Lep zgled metamorfoze nam podaja razvoj žuželk, pa tudi razvoj dvoživk, pred vsemi pa razvoj žabe. Iz žabjega jajca izleze paglavec, ki je zelo ribam podoben in se razlikuje od razvite žabe s tem, da diše s škrgami in še nima pljuč, da mu še manjkajo končine in plava s plavutastim repom.

V čem pa obstoji bistvo ploditve?[2])

Bistvena, edina sestavina semena, ki pride pri ploditvi v pošte‌v, so spermatozoa, izločine modnih cevčic. Spermatozoa so stanice, katerih jedro je diferencirano v hruški podobno ploščato glavo in vrat, protoplazma pa v vitičast rep (cilia). Sredi repa se vleče tanka nit, brez katere je rep negiben. Dasi je spermatozoon neznansko majhen, vendar je za vsako živalsko vrsto tako značilen, da ga je mogoče porabiti za vrstno ločilo. Z gibanjem svojega repa se premikajo spermatozoa dokaj hitro, v eni minuti za svojo 400kratno dolgost, kar je za ploditev velikega pomena.

Jajce, produkt jajčnika (ovarium), je pa v različnih redih kaj različno. Vendar je vsako jajce stanica z velikim klicnim mehurjem (vesicula germinativa), obdana z debelo prožno mrenico. Tako jajce se pa ne more še oploditi, ker še ni zrelo. Zorí pa jajce ponajveč že v jajčniku s tem, da se klicni mehur razpoči in deloma zmeša s protoplazmo. Potem pa se stanica razdeli po precej zamotanem procesu v dve zelo neenaki stanici, mnogo manjša stanica ostane na večji in se imenuje tečajno ali smerno telesce (Pol- oder Richtungskörperchen). Ta proces se ponovi dva- ali trikrat, tako nastanejo

[1]) Pred nekaj leti je v Gorenjah pri Ajdovščini gad pičil dekle, ki je bralo steljo. Nekateri so šli, ujeli v tistem grmu gadko in jo nepoškodovano spravili v pripravljeno steklenico. Čez nekaj dni sta izlezla iz gadke dva živa mladiča.

[2]) Naslanjal sem se v izrazih na znamenito delo: Dr. Mišo Kišpatić: „Ribe. Prirodoslovne in kulturne crtice.“ Matica Hrvatska. Zagreb, 1893.

dva ali tri tečajna telesa, sedeča na tako zvanem animalnem tečaju (v nasprotju z vegetativnim) jajca samega, ki je po tem procesu zorelo in se usposobilo za oploditev. Čemu ta proces, odkod nazivanje animalni in vegetativni tečaj, izprevidiva kasneje.

Po osemenitvi ali pa po spoju se spermatozoon tesno združi in stopí z jajčecem, proces, ki se zove o p l o d i t e v. Navadno pride več spermatozoov do jajca, toda samo enemu pošlje jajce poseben izrastek nasproti, kjer predere spermatozoon mrenico in pride v jajce. Pri jajcih s trdo mrenico je nalašč zato pripravljena mala luknjica, mikropyle. Da jih ne prodere več v jajce, kar bi bilo za nastajajoč organizem pogubno, izloči stanica takoj po prihodu prvega spermatozoa neprodirno mrenico iz sebe, katere ne morejo več predreti kasnejša spermatozoa. V jajce prišedši se amalgamira rep spermatozoa v protoplazmi, jedro spermatozoa pa se spoji z jedrom jajca v eno jedro, in v tem obstoji bistvo oploditve.

Zdaj se še-le umeva, zakaj izloča nezrelo jajce tečajna telesca, obstoječa skoraj izključno iz jedrovine (Kernsubstanz), katera edina ima vpliv na življenjsko dejstvovanje v stanici. Da se ohrani v jajcu ravnotežje, ki bi se gotovo zrušilo, ako bi ostala vsa jedrovina v jajcu in ako bi vzprejelo jajce še jedrovino spermatozoa, zato je nujno potrebno, da se odstrani pred oploditvijo nekaj jedrovine iz jajca.

Jedro samo je edini nositelj pojavov p o d e d o v a n j a. Prenos svojstev na mladiče se vrši navadno z enako energijo obeh principov, zakaj lastnosti mladičev so povprečno rezultanta, ki se drži približno srede med svojstvi enega in drugega. Oploditev je edini odločujoči činitelj pododovanja, vsi drugi vplivi so za pododovanje postranskega pomena, kar so najnovejši poskusi angleškega prirodoslovca Walterja Heape-ja sijajno dokazali.[1])

Kakor ne izpremeni cepljenik kakovosti cepiča, ampak mu podaje samo gradivo, tako nima adoptivna matica, ki vzprejme per transplantationem oplojena jajčeca tuje pasme, prav nič vpliva na kakovostni razvoj spočetka.

Po dovršeni oploditvi se začne b r a z d i t e v (Furchungsprocess). Oplojeno jajčece se brž razdeli v dve stanici in sicer tako, da ima vsaka pol ene, pol druge jedrovine. Vsaka stanica teh dveh se na isti način razdeli v dve, vsaka od teh dveh zopet v dve, tako da jih dobimo od ene stanice v kratkem 2, 4, 8, 16, 32, 64 itd. Brazditev je dobila od tod svoje ime, ker se pokaže na površju še nerazdeljene stanice brazda, ki se čedalje bolj globoči in zajeda, dokler se stanica-matica popolnoma ne razdeli v dve stanici-hčeri. Te brazde stojé druga na drugi navpično.

Brazditev je več vrst, ki so zavisne od množine hraniva v jajčecu in od njega lege. Protoplazma namreč, živa beljakovina, ki ima aktivno gibanje, tvori stanico in se zaradi tega imenuje tudi gradivo (Bildungsmaterial, -dotter). Ker pa potrebuje stanica, kakor vsak drug organizem, hrane, zato mora imeti stanica v sebi shranjenega nekaj hraniva (Deutoplasma, Nahrungsmaterial, -dotter). To hranivo tvorijo mrtve beljakovine; hranivo se deli le

[1]) „Neue Revue,“ 1898. IX. Jahrg. Nr. 3. Henri de Varigny (Paris): „Vererbung und Milieuwirkung.“

pasivno, po aktivnem delovanju protoplazme v jajcu; hranivo ovira brazditev. Hranivo je različno razvrščeno v jajcu, nekatera jajca ga imajo več, druga manj. Koliko bódi hraniva v jajčecu in kako naj bo razvrščeno, to je odvisno od ploditve dotične živali same. Največ hraniva imajo seveda jajčeca onih živali, ki se razvijajo zunaj, saj te ne dobivajo nič hrane od drugod, a hrano rabijo, da se morejo razviti. Jajca ptičev so n. pr. zelo velika. Pravo jajce pa je v zmislu razvojeslovja ali embryologije samo rumenjak; beljak, jajčja koža in lupina so kasnejšega izvora, nebistvene, a vendar važne pritikline. Rumenjak sestoji ponajveč iz hraniva, le na vrhu se nahaja tanka plast protoplazme z jedrom, ki se zove tudi kliena ploščica (Keimscheibe). Druge živali imajo hranivo sredi gradiva, pri nekaterih pa je hranivo enakomerno razdeljeno po vsem gradivu. Tam, kjer je največ hraniva, se zove vegetativni tečaj jajca, zakaj na istem mestu se kasneje tvorijo prebavila; tam pa, kjer je največ gradiva, a najmanj hraniva, animalni tečaj, tu se namreč nastavi živčevje, glavni pogoj animalnega življenja.

Kjer prevladuje hranivo nad gradivom, tam se ne deli jajce ali prav nič ali pa le nepopolno; le tam, kjer prevladuje gradivo, protoplazma, se množé stanice. Tako nastane sčasoma skupina stanic, katerih velikost skupno je enaka velikosti prvotne stanice-jajca. To stanje razvoja se imenuje morula, ker je zelo podobna murvi ali pa malini. Ta preide polagoma v blastulo, ki si jo najlažje predočiš s kavčukasto sredi votlo žogo. Že v začetku brazditve namreč nastane sredi stanic s prozorno tekočino napolnjena votlina, ki se čedalje bolj veča, čim bolj napreduje brazditev.

Vzemi žogo, ki propušča zrak, položi jo na dlan, pritisni jo s prstom druge roke tako, da se žoga vboči (einstülpen). Tako dobiš skledico, ki jo tvori dvojna kavčukova plast. Približno enako nastane po vbočitvi (invaginatio, Einstülpung) iz blastule gastrula, dvoplastna klica, ki ima podobo čaše z dvema stenama. Skoz t. zv. prausta (prostoma, Urmund) se pride v votlino, ki je nastavek prohoda in se zato imenuje archenteron (Urdarm). Obe plasti prehajati ob praustih drugo v drugo, nastali sta pa tako, da ostane animalni tečaj na zunanji strani, vegetativni pa pride v praprohod. Zunanja plast se imenuje zunanja klična plast (das äussere Keimblatt, Ektoderm, Ektoblast), notranja pa notranja klična plast (das innere Keimblatt, Entoderm, Entoblast).

Pri nižjih živalih (coelenterata) ostane razvoj pri dveh kličnih plasteh. Takoj, ko sta nastavljeni ti dve, se začnó iz njih razvijati potrebni organi. Pri životinjah višje organizacije pa se razvije med obema plastema še tretja, srednja klična plast (Mesoderm, Mesoblast). Ta obstoji prav za prav iz dveh plasti in nastane ali iz izločenih stanic entoderma ali pa tako, da se entoderm drugič na dveh straneh vboči.

Iz teh treh kličnih plasti nastanejo vsi organi. Ves organizem sestoji iz stanic, ki so najpoprej vse enake, kasneje se diferencirajo v posebne oblike, kakor pač zahteva tkanina, ki jo sestavljajo. Stanice se čedalje bolj množé po delitvi, po vbokanju in zgibanju se delé v posamezne skupine, ki predstavljajo prve nastavke razvijajočih se organov.

Iz ektoderma se razvije vrhni del kože (epidermis, obstoječa iz roženice in Malpighi-jeve sluznice) z vsemi žlezami in kožnimi izrastki (lasje in nohti), živčevje in epiteli vseh čutil; iz entoderma se razvije prohodna sluznica z vsemi žlezami; mišičje, žilje s krvjo, spolovila, veziva (kosti, hrustanec) in navadno vezivo pa ponajveč iz mezoderma.

V podrobnosti se spuščati je skoraj nemogoče, dasi bi bilo zelo zanimivo in poučno, pa tudi važno za najino vprašanje. Kdor hoče razvojeslovje temeljito preučiti, opazovati mora sam in studirati mikroskopične preparate, midva pa nimava niti slik, ob katerih bi mogla razpravljati ta predmet. Upoštevaje ta vzrok, zlasti pa razlog, da bi samo za površen pregled specijalnega razvojeslovja porabila kdo ve koliko časa, omejim se samo na nekatere točke, ki imajo kaj pomena za descendenčno teorijo."

Božidar se je spet vtaknil v Vinkov govor in dejal: „Dovoli, prijatelj, da nekaj pripomnim. Specijalnega razvojeslovja zares ne moreva obravnavati, niti površno, a principe, po katerih se vrši razvoj, vendar lahko preučiva.

Oglejva si najprej zoritev jajčeca! Nihče ne more trditi, da izloča jajčece tečajna telesca iz kakih kemikaličnih ali fizikaličnih vzrokov, ampak očividno je zoritev neko smotreno, za bodoče potrebe uravnano delovanje, s katerim se jajce pripravi in usposobi za bodočo oploditev.

Po oploditvi, po spojitvi spermatozoa z jajčecem, jenja podedovalni vpliv na spočetek, novi organizem je v možnosti, implicite, že do cela razvit ker je že opremljen z vsemi kakovostimi, ki jih potrebuje za razvoj in za življenje. Kako se vrši ta prenos svojstev na mladiče, to je Sisifova skala, ki jo valé materijalistični darvinisti zaman navkreber, na vrh je ne spravi nihče, a vsak se poskuša v teorijah.[1]) Darwinove pangeneze se ne drži nihče več, ker je preveč pustolovna. W. Roux je menil rešiti skrivnostno zagonetko pododovanja z nedokazano in nedokazno trditvijo, da so duševne lastnosti le pojavi kemičnih alteracij, kemične alteracije roditeljev pa se lahko prenesó na potomce. Toda Naegeli je dokazal, da se ne dajo prenesti znaki roditeljev na mladiča po kemičnem procesu, ampak samo po določeni molekularni razvrstitvi jedrovine, ki jo je imenoval idijoplazma ali Vererbungsplasma. V ti teoriji so hoteli odkriti drugi učenjaki skrito preformistično teorijo in jo zato zavrgli. Haeckel je spoznal, da se duševni pojavi vendar ne dajo kar tako razložiti z golimi materijalnimi silami. A da ne bi bilo treba priznati posebnega življenjskega principa, živalske duše, je podelil radodarno vsakemu atomu, vsakemu molekulu, svojo dušo. V svoji teoriji o pododovanju, ki jo je nazval perigenezo, trdi, da prihajajo iz vseh organov mali delci v spolovila, kjer se združujejo v spermatozoa ali jajca. Ti delci, plastidule, imajo vsak svojo dušo, zato pa tudi vsak ve iz spomina, kako delo mu je opravljati v novem nastajajočem organizmu. Veliko pozornost je vzbudila Weisman-ova teorija. Weisman zagovarja svojo „zdržnost klične protoplazme" (Continuität des Keimprotoplasmas), teorijo,

[1]) Vse znamenitejše teorije o pododovanju se dobé v knjigi: Yves Delage, „La structure du protoplasma et les théories sur l'hérédité." Paris, 1895.

po kateri se je ohranilo od prvega početka, ko so bili še vsi organizmi enostanični, nekaj neizpremenjene klične plazme. Ta klična plazma je bila in je še z enostaničnimi organizmi identična, zato je bila v tedanjem stanju bolj podvržena vsem mogočim zunanjim vplivom, nego je zdaj v višjih organizmih, kar je dalo povod mnogovrstnemu razlikovanju. V višjih organizmih se je ohranila ta klična protoplazma samo v spolnih produktih, ki se prenaša na potomce in v organizmih vpliva na delovanje drugih organov, torej ravno narobe, kakor se v obče misli. Koliko vrednost in veljavo imajo ti in slični poskusi, kaže nam sodba Fr. Müller-ja, vnetega darvinista, o neki novi taki teoriji:[1] „Den Versuchen Darwins, durch seine Pangenesis, Haeckels durch seine Perigenesis der Plastidule, die Thatsachen der Vererbung dem Verständnisse näher zu bringen, hat W. K. Brooks einen neuen nicht minder geistvollen und wohldurchdachten, aber auch, fürchte ich, nicht minder erfolglosen Versuch folgen lassen.“

Dasi je ravno to vprašanje še nerešeno, vendar je toliko gotovo, da se materijalistom nikdar ne posreči razložiti pojavov podedljivosti; brez posebnega življenjskega principa ni mogoče umeti podedovanja, ko se očetovi znaki vendar ne morejo dejstvovati v snovnih kakovostih neznatnega spermatozoa.

Po aktivnem delovanju staničnega jedra nastane iz jajca morula. Delitev stanic primerjati z delovanjem kakega mehanizma, je abotno, kar potrdi vsakdo, kdor je kdaj opazoval delitev.

Da se napravi iz morule blastula po golih mehaničnih silah, je neverjetno, ker ne vemo nobenega razloga za to. Še manj se da mehanično tolmačiti postanek gastrule iz blastule. Zakaj se redno vboči vegetativni tečaj blastule k animalnemu? Ker so stanice vegetativnega tečaja večje, pa tudi manj aktivne vsled večje množine hraniva, bi bilo pričakovati, da se animalni tečaj vboči k vegetativnemu, da pride animalni v praprohod, vegetativni pa na površje, kar se pa nikdar ne zgodi.

Ko so se napravile klične plasti, prične se navstavljanje in razvijanje organov po dveh sicer zelo preprostih principih, ki se pa niti zdaleč ne dasta primerjati, še manj istovetiti z delovanjem golih fizikaličnih in kemikaličnih sil. Vsled neenake rasti (Princip des ungleichen Wachsthums) ki je prvi princip, se množé stanice na enem mestu klične plasti hitreje nego na drugem mestu. Ako se vrši ta množitev stanic v navpični smeri s plastno ploskvijo, se plast zdebeli, ako se pa množé stanice v smeri plastne ploskve, se poveča površje plasti. Ker pa tvori v rasti zaostala okolica v primeri s hitrejše rastočim mestom nekak nepremičen okvir, se mora hitrejše rastoče mesto ali izbočiti ali vbočiti. Po vbočenju se tvorijo vse žleze, deli čutil, osrednje živčevje itd. Pluča, ki so prav za prav velika žleza za izločevanje ogljikove kisline, se tvorijo tako: Zadaj za žlezo ščituljo (glandula thyrioidea, Schilddrüse), ki seveda nastane tudi po vbočenju, se napravi v goltnem požiralniku mala vboklina (Einstülpung), ki čedalje

[1]) Gutberlet, „Der Mensch“, str. 151.

bolj raste (to je prvotni sapnik, trachea, Luftröhre). Koncem te vbokline se napravita dve, iz vsake teh vboklin se napravijo po daljnem vbokanju desna in leva pluča. Pri vbokanju pridejo v poštev še drugi činitelji, zlasti zaraščanje igra veliko vlogo, tako n. pr. nastane črevo, da se entoderm vboči in da se robova vbokline zarasteta. — Po izbočitvi nastane n. pr. prvotni očesni mehur iz prednjega dela možganov, brbončice na jeziku, v črevesu itd.

Nič manj važen ni princip delodelitve in ž njo združene razločitve prvotno enakih stanic v specifične tkanine. Življenje vsakega organizma se javlja v različnem delovanju. Treba je snovi vase sprejemati, porabne telesu prikrajati, nerabne izločati; z gibanjem izpreminjajo organizmi obliko svojega telesa. Organizem vsake živali ima zmožnost, da reaguje na zunanje mike, ima pa tudi zmožnost, da po oploditvi ohranja svojo vrsto. Vsa ta opravila opravlja pri enostaničnih živalih ena stanica sama; čim višji pa je organizem, tem bolj so ta opravila razdeljena na posamezne skupine stanic, ki so pa prvotno vse enake. Nekatere stanice služijo samo za prebavljanje, druge samo za izločanje, tretje samo za gibanje, četrte samo za prevajanje mikov, pete samo za ploditev itd. S tem, da postane stanica mišičje vlakence, ki služi samo za gibanje, se zakrnejo več ali manj vse druge lastnosti stanice, kakor občutnost, zmožnost prebavljanja, izločanja itd. S fizijologično izpremembo se vrši tudi morfologična, mišičje vlakence je drugačno kakor živčni vozel s svojimi priveski.

Ta dva principa razvijanja se ne dasta umeti brez posebnega, netvarnega življenjskega principa, ki vodi vse izpreminjevanje. Kako bi sicer mogla nastati tako čudovita smotrenost v organizmu, kako bi vedela vsaka stanica, kako naj se razvije, kaj naj postane, kakšno opravilo naj prevzame, ako bi tega ne vodil posebni, ne fizikalični, ne kemikalični princip, nevidni mali stavbenik, ki čepi v početku skrit, kakor pravi Baer. Opazovati treba samo razvoj spočetkov, da se prepričaš, kako nezmiseln je materijalizem v tej ali onej obliki, ki hoče vse razložiti z golo tvarjo in nje silami.“

Ko je profesor Božidar končal, je povzel zdravnik Vinko besedo in nadaljeval:

V tem oziru Ti pritrjam popolnoma. Resno dozdaj ni nihče niti poskusil, da bi razložil spočetkov razvoj mehanično. Brata Hertwig, Richard in Oscar[1]) pravita, da sta studirala na coelenteratih pogoje gibanja in vbokanja in dognala, da rastó hitrejše in se gubajo ona mesta kličnih plasti, ki pridejo funkcijonalno bolj v poštev. Todà ta zakon rabe in nerabe organov, ki pa tudi ni zgolj mehaničen, kakor sva dokazala v četrtem pogovoru, se nikakor ne sme in ne more raztegniti na razvoj spočetkov. V spočetku namreč ni nikakšne razlike gledé delovanja in rabljenja med posameznimi deli plasti in iz njih nastajajočimi organi, vsi delujejo le v toliko, v kolikor se razvijajo in diferencirajo. Ako bi veljalo mnenje bratov Hertwig-ov za spočetni razvoj, potem bi se ne smela pluča v človekovem spočetku niti razviti, ker jih spočetek še prav nič ne rabi, saj mati diše i zanj. — Meha-

[1]) Dr. Oscar Hertwig, „Lehrbuch der Entwicklungsgeschichte“, III. Aufl. Jena 1890. Str. 132.

ničnih razlogov ni, zakaj se razvijejo ravno te stanice v živčne vozle in ne v mišice. Življenjski princip je na vsak način postulat treznega umovanja.

Misel, da se razvoj vsakega spočetka vrši s stereotipno natančnostjo tako, kakor se je vršil razvoj njegovega roditelja, to misel sem hotel uporabiti v prilog descendenčne teorije. Todà prehitel si me z razkladanjem Tomaževega modrovanja o ploditvi, po katerem je to natančnost lahko umeti. Da je ta natančnost brez posebnega življenjskega principa neumljiva, so začeli priznavati tudi darvinisti sami.[1])

Toda tudi brez te malenkostne opore je razviden descendenčni princip iz razvojeslovja.

Sam Baer pripoveduje nekje tako-le: Spočetki sesavcev, ptičev, kuščarjev in kač, bržčas tudi želv, so si v prvih stadijih kakor celotno tako tudi v razvoju svojih delov istinito tako podobni, da jih je mogoče le po njih velikosti razločiti drugega od drugega. V svoji posesti imam dva spočetka, shranjena v vinskem cvetu, katerima pa sem bil pozabil pripisati imena, in zdaj mi je popolnoma nemogoče povedati, katerim razredom pripadata. Vtegneta biti kuščarja ali mala ptiča ali pa tudi zelo mlada sesavca, tako popolnoma so si enake te živali v ustroju glave in trupla. Ta dva spočetka še nimata končin. Tudi ko bi jih imela v tem zelo zgodnjem razvojnem stanju, ne bi mogli iz njih nič spoznati, zakaj noge kuščarjev in sesavcev, peroti in noge ptičev, istotako človekovi roki in nogi, vse te nastajajo iz iste prvotne oblike.

Tako Baer. Spočetki pa so si še v marsičem drugem enaki. Preprosta stanica kot prvi razvojni stadij je skupna vsem živalim, praživali se seveda ne povzpenjajo nikoli višje. Vsem drugim večstaničnim živalim je skupna brazditev in po nji nastala morula; blastula in gastrula se nahajata v razvoju vseh večstaničnih živótinj. Coelenterati ostanejo v tem razvojnem stanju, spočetki vseh ostalih živali pa se razvijajo višje. Po tvoritvi kličnih plasti so vsi spočetki podobni nekakim črvom, iz tega stanja se razvija vsak živalski rod drugače. Spočetki vseh vretenčarjev, torej tudi sesavcev, imajo zatem najprej ribam podobno obliko. Na vratu se jim nastavijo škrgne odprtine s škrgnimi obloki, dà, celo žilje je v tem stanju tako uravnano, kakor pri ribah, ki ostanejo pri ti vrsti dihala. Včasih se pripeti, da pride otrok s škrgno odprtino na svet (fistula colli congenita), s predorom med požiralnikom in površjem. Tudi končine se nastavijo vsem vretenčarjem enako, v prvem početku jih ni mogoče razločevati.

---

[1]) Dr. med. Albert Moll, „Untersuchungen über die Libido sexualis.“ I. Band. I. Theil. Berlin 1897, str. 239: „Dass sich aus zwei miteinander verschmolzenen Keimzellen unter günstigen Umständen ein Wesen von derselben Art entwickelt, wie es die Erzeuger der Keimzellen waren, ist und bleibt vorläufig ein Rätsel.“ Poprej, str. 238., pa še pravi: „Die Principien, die der Darwinismus für die Entstehung der Arten und für die Abstammung des Menschen von niederen Organismen annimmt, sind schliesslich doch nicht geeignet, das Rätsel der Descendenz zu lösen; denn die Hauptvoraussetzungen des Darwinismus, die Vererbung und die Veränderungsfähigkeit sind weder durch Darwin noch durch seine Schüler bisher erklärt worden.“

Enakost spočetkov pa se ne kaže samo v zunanji obliki, ampak tudi v razvoju notranjih organov. Govorila sva že o hrbtni kiti (chorda dorsalis), ki služi kot ogrodje najnižjim vretenčarjem in ascidijam, prehodni obliki med črvi in vretenčarji. Ta hrbtna kita se nastavi in razvije v spočetkih vseh vretenčarjev enako, pri nekaterih se seveda nadomesti z drugim, trdnejšim, trajnim ogrodjem. Ribe hrustnice imajo pravo hrbtenico (Wirbelsäule), a ta obstoji še iz hrustančastih vretencev, tudi lobanja je še iz hrustanca. Istotako imajo spočetki vseh višjih vretenčarjev na gotovi stopinji svojega razvoja i hrbteníco i lobanjo iz hrustanca, kateri pa kasneje okostenita.

Nižje živali imajo živčevje in čutila razvrščena po telesnem površju. Ravnotako imajo spočetki vretenčarjev na površini svojega telesa nastavek živčevja in čutil. Nastavek hrbtenjače in možganov obstojí v mozgovni ploči (Medullarplatte), ki je del ektoderma nad hrbtno kito. Ker raste ta ploča hitreje nego okolica, vboči se in tako nastane v ektodermu mozgovni žleb (Medullarrinne), ki se čedalje bolj vbočuje, dokler se oba žlebova roba ne strneta in zarasteta. Tako nastane mozgovna cev (Medullarrohr), ki je že pod površjem in se čedalje bolj globoči, luč v sredi (lumen) pa gine v primeri z debelečo se steno. Na tem stanju ostane osrednje živčevje brezčrepinjcev trajno. V spočetkih višjih vretenčarjev pa se napravijo na prednjem delu mozgovne cevi najprej trije mehurčki, potem pet, ki nam predočajo prvotne možgane. Tako so spočetni možgani višjih vretenčarjev v svojem razvoju enaki možganom obloustek in nižjih rib. Kasneje se prične prednji mehurček močnejše razvijati od drugih in pokrije vse druge, razen zadnjega, ki se tudi močno razvije. Na ta način nastanejo veliki in mali možgani prevesni nad drugimi možganskimi deli. Skorja velikih in malih možganov je prvotno še brez zavojev in brazd, prav kakor so možgani nižjih vretenčarjev.

Tudi v razvoju čutil kažejo spočetki višjih vretenčarjev naprave, ki so pri nižjih trajne. Prvotni očesni mehurček, izbočina možganov, je pri brezčrepinjcih trajen; to je njih oko. Pri drugih vretenčarjih pa se ta prvotni mehurček vboči in tvori t. zv. očesno čašo. Nad to čašo se vboči tudi ektoderm, ta ektodermalna oboklina se odtrže od površja in se pomakne v očesno čašo; tako nastane očesna leča. Prostor med lečo in dnom očesne čaše pa izpolni mezodermalno steklenasto vezivo. — Nič drugače ni s slušalom. Na sencih se vbokne mala jamica, ki je pri nekaterih členarjih, n. pr. košarjih, trajna. Ta jamica se zaraste v mehurček, odtrže od površja in pomakne v skalnico. Ta mehurček se preščipne v dva dela, v utriculus in sacculus. Iz utricula se razvijejo drug za drugim trije polkrožni kanali, iz saccula pa polagoma polž. To polahno izpopolnjevanje slušala v spočetkih višjih vretenčarjev se skoraj popolnoma ujema z raznimi slušali, ki tvorijo nekake stopnjice od obloustek do sesavcev.

Dovolj! Čemu več zgledov, saj že ti zadoščajo — tako menim — da se prepriča človek brez predsodkov o resničnosti descendenčnega principa. Spočetni razvoj nam kaže nedvoumno, da so si spočetki vseh životinj enaki do neke stopinje razvoja, kaže nam, da ponavljajo spočetki višjih organizmov naprave, ki jih vidimo trajne pri nižjih, celo take naprave, ki nimajo zanje

v razvitem stanju nikakršne koristi. Čemu se nastavljajo spočetkom ptičev in sesavcev ribje škrge?

Vseh teh dejstvenih pojavov pa, ki se vedno in povsod ponavljajo z zakonito natančnostjo, si ne moremo drugače razložiti in raztolmačiti nego z biogenetičnim temeljnim zakonom, ki so ga že drugi prosvetljeni prirodoslovci slutili, katerega je pa Haeckel končno tako formuliral: Ontogeneza je samo kratka ponovitev phylogeneze. Ontogeneza, t. j. spočetni razvoj poedinih životinj nam kaže časovno zelo skrčen razvoj, po katerem so se posamezne vrste polagoma, v neprimerno daljših dobah povzpele iz preproste stanice do svoje zdanje organizacije.

Ta zakon je seveda treba umeti cum grano salis. V tako kratkem času, kakor se izvrši spočetni razvoj, se ne morejo pojaviti vse malenkosti, ki so jih imeli vsi predniki, spočetni razvoj posnema le bolj površno rodovni razvoj ali phylogenezo, vendar pa dovolj jasno.

Zato uči Haeckel s polnim pravom: Po zakonih pododovanju so oblikovne izpremembe, ki jih preteče klíca pred našimi očmi v najkrajšem času, le skrčena in skrajšana ponovitev dotičnih oblikovnih izpremémb, po katerih so se povzpenjali predniki dotičnega organizma tekom več milijonov let. Ako položimo kokošje jajce v valilnico (Brütmaschine) in vidimo 21. dan iz njega izlesti pišče, se ne čudimo več nemo čudovitim izpremembam, ki se pričenjajo z enostavno jajčjo stanico in dvoplastno gastrulo, nadaljujejo s črvom in brezčrepinjcem podobno obliko in končujejo s početnimi oblikami, ki posnemajo v bistvu ustroj ribe, dvoživke, plazivca in končno ptiča. Sklepamo marveč od teh oblik na primerno vrsto prednikov, ki so se razvijali iz enostanične amebe (amoeba) do praoblike gastreje (gastraea), potem skoz razrede črvov, brezčrepinjcev, rib, dvoživk in plazivcev do ptičev. Niz kličnih oblik piščetovih nam podaje obris vrste njegovih prednikov.

Kako resničen je ta biogenetični temeljni zakon, priča nam najbolj dejstvo, da se je še-le s pomočjo tega zakona odkazalo pravo mesto v sestavu nekaterim životinjam, katerih razvite oblike so popolnoma različne od svojih najbližjih sorodnikov. To velja zlasti za nekatere rake-zajedavce, ki živé na ribjih škrgah. Poprej so jih prištevali, sodeč po njih oblikah, med nižje organizovane črve. Ker pa imajo ti zajedavci v svojem spočetnem razvoju prav take oblike, kakor jih opazujemo pri vseh drugih košarjih, prištevamo jih košarjem, katerih nekateri organi so se vsled nerabe zakrnili, kar je pri vseh zajedavcih navadno. Ker živé ti trajno na drugih živalih, ni se jim treba dosti gibati; tudi čutil ne rabijo, zato se jim zakrnejo gibala in čutila, a močno se razvijejo sesala, s katerimi vpijajo hrano. Znamenito je tudi, da zaplodé zajedavci ogromno število jajčec, kar je vsekako zelo smotreno urejeno, zakaj pri tolikih nevarnostih, ki preté zajedavcem, jamči le izredno veliko število jajčec ohranitev vrste. Razvoj zajedavcev je torej močan dokaz za biogenetični osnovni zakon in s tem za descendenco.

Trdna zaslomba biogenetičnega osnovnega zakona so pa tudi rudimenti ali krnjavi organi. Ni ga višjega organizma, ki bi ne imel nekaj organov, ki so v razvoju zaostali za drugimi, ker organizmu ne rabijo

več, organov, ki so pa pri nižjih životinjah popolnoma razviti in opravljajo svoja opravila. Omeniti jih hočem samo nekaj.

Vsakdo je že opazil pri človeku in sesavcih v notranjem očesnem kotu večjo ali manjšo kožnato gubico (plica semilunaris), ki pa nima za organizem nikakršnega pomena več. Ptiči in plazivci pa imajo to kožnato gubo popolnoma razvito in zelo gibljivo in jo rabijo kot tretjo trepalnico, ki se zove žmurka (membrana nictitans, Nickhaut). Kako naj si razložimo to kožnato polmesečno gubico? Potrata časa in materijala bi bila, ako bi jo stvarnik stvarjal tudi takim organizmom, ki je ne rabijo. Menim, da si te krnjave trepalnice trezno misleč človek ne more razložiti drugače nego s tem, da so imeli skupni predniki plazivcev, ptičev in sesavcev ta nastavek, ki se je pri nekaterih ohranil v polni razvitosti, pri drugih pa vsled nerabe zakrnil, a vendar po atavizmu ohranil.

Češerika (epiphyse, glandula pinealis, Zirbeldrüse) je zagoneten del možganov, ki se ne dá nikakor umeti sam po sebi brez primerjalne anatomije. Pri nekaterih plazivcih (gaščerica) je ta organ mnogo bolj razvit, sega prav do lobanje, ki ima na tem mestu odprtino, koža pa je nad odprtino prozorna. Brezdvomno se sme smatrati ta organ za tretje oko (Parietalauge), ki je vsekako velikega pomena za dotične živali; s tem očesom zaznavajo namreč predmete nad seboj, zlasti leteče sovražnike.

Čudno se zdi marsikomu, zakaj nimajo vsi sesavci repa, ako res izhajajo iz skupnih prednikov. Pač, vsi ga imajo, če ne popolnoma razvitega, pa vsaj zakrnjenega. Spočetki človeka in brezrepatih opic imajo več vretencev nego razviti organizmi, vendar ostane nekaj zakrnjenih vretencev v podobi trtice (os coccygeum, Steissbein), ki nam predoča atavistične ostanke repa. Pripeti se sem ter tja, da se pojavi na tem ali onem človeku pravi rep v podobi kratkega izrastka. Mišičje, žilje in živčevje pa je pri vseh repatih in nerepatih sesavcih kot zaklop medenice enako nastavljeno, kar je neovržen dokaz, da izvirajo i repati i nerepati sesavci od istih repatih prednikov.

Čemu je človeški spočetek v šestem mesecu po vsem životu, tudi po obrazu, izvzemši dlani in podplate, porasten z gosto, volnato dlako t. zv. lanugo? Lanugo izpade navadno že v spočetnem življenju, v izrednih slučajih pa se ohrani vse življenje pri t. zv. dlakavcih. Čemu se nastavi dlaka po vsem životu, ako se kasneje ohrani le na nekaterih mestih? Mnogo verjetnejša je razlaga, ki nam jo podaja descendenčna teorija, da je namreč lanugo priča naše preteklosti, našega pokoljenja od dlakavih prednikov.

Toda čemu bi še kopičil zglede! Vsa anatomija ne pozna ni onega znaka, ki bi bil samo človeku lasten. Vsak človeški organ ima svoj homologon tudi pri ostalih, na videz tako različnih sesavcih. Toda ne samo sesavcih, ampak vretenčarjih sploh. Pripeti se, da homologni organi ne opravljajo pri vseh vretenčarjih enakih opravil, n. pr. ribji plavni mehur in pluča drugih vretenčarjev sta homologna organa, a v opravilih sta si različna. Vendar ima vsak važnejši organ tega vretenčarja brezdvomno svoj homologon v vsakem drugem, tudi popolnoma različnem vretenčarju. Bistveno so vsi

organi pri vseh vretenčarjih popolnoma enako ustrojeni in nastavljeni, kakor nam kaže razvojeslovje spočetkov. Živčevje, čutila, ogrodje, mišičje, prebavila, izločila in spolovila, v vseh teh točkah se strinjajo vretenčarji vsaj bistveno v razvitem stanju, v spočetnem življenju pa popolnoma.

Primerjaj krta z žirafo gledé vratú! Vsakdo bi a priori mislil, da mora imeti žirafa v svojem vitkem dolgem vratu, ki je najmanj stokrat daljši od krtovega, vendar več vretencev nego krt. Toda i žirafa i krt imata po sedem vratnih vretencev, kar se pa dá umeti le tedaj, ako sta izšla oba od skupnih prednikov, imajočih po sedem vratnih vretencev.

Odkod torej ta enakost? Kako naj si jo razložimo? Pristaši stalnostne teorije si mislijo, da je Bog ustvaril vse vretenčarje po istem načrtu, tipu, eno idejo ali zamisel je realiziral na raznovrstne načine, kakor so pač razmere nanesle in zahtevale. Tako je nastala iz istega načrta človekova roka, netopirjevo letalo, medvedova taca, konjevo kopito, ptičja perut, kuščarjeva noga, ribja plavuta. Tako si je tudi misliti postanek krnjavih udov, ki so po tem naziranju samo arhitektonskega pomena. Taka razlaga ni sicer eo ipso povsem neverjetna .... Toda, če sem Te prav umel, tudi Ti ne zahtevaš božjega posredovanja tam, kjer ga ni treba, tam, kjer zadoščajo naravni vzroki, saj praviš, omnia naturalia naturaliter explicanda!"

„Gotovo! Le nadaljuj!" je dahnil Božidar vmes, ves zatopljen v Vinkovo dokazovanje.

Vinko pa je vzradoščen nadaljeval: „Ali ni torej v vsakem oziru pametnejše in človeka dostojnejše naziranje, po katerem Bog ni gnetel in svaljkal ila za vsako živalsko vrsto posebej, kakor si preprosto ljudstvo predstavlja stvaritev, ampak da je Bog dal nastati eni stanici, iz katere se je potem tekom let razvila tolika raznolikost organičnih oblik.

Toda, nisem-li napravil prevelikega skoka v svojem izvajanju? Omenil sem na kratko, da tvorijo vretenčarji skupino živali, ki so izšle iz skupnih prednikov. To velja pa tudi za druge rodove živalstva, tudi v vsakem drugem rodu živalstva so si posamezni razredi, redi družine, plemena in vrste tako homologno ustrojeni, da si jih brez težave mislimo nastale iz skupnih praoblik. Lahko umljiv zgled iz rodu členarjev! Kako različna sta si na videz rak in metulj! Toda če preiskujemo nju anatomični ustroj, zlasti če se pa oziramo na nju spočetni razvoj, opazimo bistveno enakost v glavnih potezah. Truplo jima sestoji iz obročkov, prvotno enakih, obročkov, katerih vsak nosi dvojico prvotno enakih končin. Ti obročki se s svojimi končinami v vsakem razredu drugače diferencirajo v glavo, oprsje in ozadek, da je težko spoznati njih enakost. Toda prvotna nastava je vsem členarjem skupna, kar je neovržen dokaz za njih skupno pokoljenje.

Toda tudi posebnosti, vsakemu rodu lastni znaki niso popolnoma ločeni drug od drugega, tudi rodovi so zvezani po prehodnih oblikah in tako med seboj tesno združeni v celoto, podobno velikemu drevesu. Praživali so korenika vsega živalstva. Po prehodnih oblikah, stoječih sredi med eno- in večstaničnimi živalimi, po t. zv. dicyemidih so zvezane praživali s črevarji in črvi, ki so deblo onega drevesa, iz katerega izhajajo drugi živalski rodovi kot

glavne veje. Da je ta sklep res opravičen, kažejo nam razne prehodne oblike, ki vežejo črve z drugimi rodovi.

Balanoglossus je sicer črv, toda njegov rilec kot gibalo, zlasti pa njegova ličinka, t. zv. tornaria je po svojem prohodu in po votlini v rilcu z odprtino navzgor tako podobna trdokožcem (echinodermes), da so jo do nedavnih časov tje prištevali.

S členarji pa so črvi zvezani po mnogoštevilnem razredu črvov-obročkarjev (annelida), kamor spadajo n. pr. naše gliste in pijavke. Trupla teh črvov-obročkarjev so tako razdeljena po obročkih, kakor so pri členarjih. Pravi členarji imajo na vsakem obročku dve končini, ti črvi pa po štiri, kar se dá kaj lahko umeti. Ker se namreč gorenja, dorzalna dvojica končin ne rabi, zakrnila se je v nadaljnem razvoju črvov-obročkarjev v členarje. Najbolj jasno pa nam kažejo zvezo členarjev s črvi zastopniki plemena peripatus. Te živali kažejo čudovito zmes znakov, ki jih opazujemo deloma na črvih, deloma na členarjih. Po svojih segmentalnih organih (to so izločila, ki se pričnó z dlakavim lijakom v prednjem obročku, prederó steno med obročkoma in se po mnogih zavojih izlivajo v drugem obročku ven) spadajo nedvoumno med črve, po svojih dihalih pa v rod členarjev. Imajo namreč traheje, z zrakom napolnjene cevčice, na vsakem obročku dve. V svojih končinah spaja peripatus znake členarjev in črvov. Noge še niso kakor pri členarjih členovito zvezane s truplom, tudi še nimajo same členov, vendar se samostojno gibljejo z lastnim mišičjem in imajo, kakor pri členarjih, na koncu kremplje. Glava obstoji iz treh obročkov, končine so primerno diferencirane v tipalnice, čeljusti in ustne brbončice — naprave, s katerimi se odlikujejo členarji. Živčevje pa kaže ustroj pravih črvov.

Črvi so zvezani tudi z vretenčarji. Ascidije iz rodu plaščarjev so dorasle popolnoma podobne črvom, zlasti če se jim odvzame plašč iz trde staničnine (celuloze). Njih ličinke pa so popolnoma podobne spočetkom vretenčarjev v zgodnjem stanju. Kakor pri vretenčarjih se napravi tudi tem ličinkam po vbočitvi iz ektoderma osrednje živčevje, ki ima spredaj možganom vretenčarjev podoben mehur z enim očesom. V repovi osi (Achse) imajo ličinke ascidij hrbtni kiti vretenčarjev enako napravo, ki ravno tako nastane kakor spočetkom vretenčarjev. Le neznatno višjo stopinjo ustroja zavzemajo brezčrepinjci (amphiosus), ki pa spadajo vsekako med vretenčarje.

Vprašam zopet, čemu te prehodne oblike med posameznimi živalskimi rodovi? Če je bil vsak rod, vsak razred, vsak red i. t. d. posebej ustvarjen, čemu te prehodne oblike, ki jih prav za prav ne vemo kam uvrstiti, čemu te mešanice tako različnih in tujih si znakov? Vse te težkoče pa kar izginejo, ako motrimo vse te pojave s treznim očesom, brez predsodkov. Ta dejstva kar silijo človeka, da se oprime descendenčne teorije in na njeni podlagi izvaja vse živalstvo enotno iz ene ali morda več praorganizmov, indiferentnih stanic, ki so bile približno enake našim praživalim."

„Z veseljem sem opazil", je povzel profesor Božidar besedo, ko je zdravnik končal, „s posebnim zadovoljstvom poudarjam, da si se potrudil, kolikor Ti mogoče, oprezno in objektivno zagovarjati descendenčno načelo

ali boljše polahni razvoj vsega živalstva (in rastlinstva) iz najnižjih, še zdaj živečim organizmom podobnih ali sličnih bitij. Na mojo žalost, poskus se Ti ni povsem dobro obnesel zato, ker si zajemal podatke in razloge iz kalnih, darvinističnih virov. Kako malo znanstveni in zanesljivi so ti viri, nam priča početje E. Haeckel-ja, ki se s polnim pravom imenuje izmed vseh učenjakov na profesorskih stolicah prvoboritelj materijalizma in njegovega sinčka darvinizma.

Da bi pridobil svojim materijalističnim in darvinističnim dogmam vsaj videz znanstvenosti, proglaša Haeckel v svojih knjigah (Generelle Morphologie, Natürliche Schöpfungsgeschichte, Anthropogenie) gole izmišljotine za prirodoslovna dejstva, dà, drznil se je celo ponarejene slike podajati občinstvu kot pristne, samo da bi pridobil kaj dokaza za descendenčno teorijo.[1])

---

[1]) W. His, Unsere Körperform und das physiologische Problem ihrer Entstehung. Leipzig 1875 str. 168–171: Es ist wohl erlaubt, Haeckel eine Strecke weit auf dem Boden thatsächlicher Darstellung zu folgen und einige seiner beweisendsten Abbildungen einer genaueren Prüfung zu unterziehen. Wir nehmen die erste Auflage der natürlichen Schöpfungsgeschichte zur Hand und finden S. 242 abgebildet in drei untereinander stehenden Abbildungen das Ei des Menschen, das Ei des Affen und dasjenige des Hundes, je 100mal vergrössert, auf S. 284 aber in drei nebeneinanderstehenden Figuren den Embryo des Hundes, denjenigen des Huhns und den der Schildkröte. Die Uebereinstimmung in jeder der beiden Figurenreihen ist eine vollkommene, und kaum kann man sich etwas Ueberzeugenderes denken als diese weitgehende Identität von Formen verschiedener Wesen... Noch merkwürdigere Uebereinstimmungen enthüllt indess eine weitergehende Prüfung der Figuren. Die absolute Identität besteht nicht allein für die Eier der einen und für die Embryonen der anderen Bilderreihe, sie besteht auch für Ort und Form der bezeichnenden Buchstaben, ja sie besteht für die Zahl und für die Länge der Strichelchen, mittelst deren jene den Figuren angefügt sind. Es hat uns mit anderen Worten Haeckel je drei Clichés desselben Holzstockes unter drei verschiedenen Titeln aufgetischt! Das Verfahren war etwas stark, und von Seiten eines durch Tragweite, Tiefe und Gewissenhaftigkeit der Forschung gleich hoch dastehenden Mannes, von Prof. Rütimeyer, wurde es sofort gerügt als eine, den öffentlichen Credit des Forschers tief schädigende Versündigung gegen wissenschaftliche Wahrheit. Darnach durfte man zum Mindesten eine Zurücknahme und Entschuldigung des begangenen Fehlers erwarten. Statt dessen hat Haeckel in der Vorrede seiner späteren Auflagen schwere Schmähungen auf Prof. Rütimeyer gehäuft, gleich unwahr, was ihren Inhalt, wie unedel, was ihre Form betrifft.....

Reichliche embryologische Abbildungen enthält die Anthropogenie. Ein Theil sind die wiederabgedruckten Holzstöcke der Kölliker'schen Entwicklungsgeschichte. Soweit es sich aber um Haeckel'sche Originalien handelt, stehe ich nicht an zu behaupten, dass die Zeichnungen theils höchst ungetreu, theils geradezu erfunden sind.....

Ich selbst bin im Glauben aufgewachsen, dass unter allen Qualificationen eines Naturforschers Zuverlässigkeit und unbedingte Achtung vor der thatsächlichen Wahrheit die einzige ist, welche nicht entbehrt werden kann. Auch heute noch bin ich der Ansicht, dass mit Wegfall dieser einen Qualification alle übrigen, und sollten sie noch so glänzend sein, erbleichen. Mögen daher Andere in Herrn Haeckel den thätigen und rücksichtslosen Parteiführer verehren, nach meinem Urtheil hat er durch die Art seiner Kampfführung selbst auf das Recht verzichtet, im Kreise ernsthafter Forscher als Ebenbürtiger mitzuzählen."

Haeckel, ki se z vsemi štirimi brani vsega, kar bi dišalo po dogmah, je vvel v svoji gorečnosti za darvinizem dogmatizem v prirodoslovje in s tem odvzel vso podlago svobodnemu raziskovanju. Takemu početju so se morali upreti vsi učenjaki (Rütimeyer, His, Hensen, Virchow, Bastian, Brandt i. dr.), celó navdušeni pristaši Darwinove teorije, kakor Semper.[1])

Neprizadetemu in nepristranskemu opazovalcu se nehoté vsiljuje misel, da darvinizem in descendenčna teorija sploh ne moreta biti resnična, ker resnice pač ni treba zagovarjati in dokazovati z neresnico in sleparijami!

Toda toliko le mimogredé! Midva pa skušajva očistiti Tvoj razvojeslovni in primerjalno-anatomični dokaz vse darvinistične privlake in poglejva, v koliko se dá razvojeslovje in primerjalna anatomija porabiti v prilog descendenčnega principa.

Najprej odločno oporekam Tvoji in vseh darvinistov trditvi, da se dajo vsi živalski rodovi izvajati iz skupnih pradedov, da so živalski rodovi kakorsibodi zvezani med seboj po prehodnih oblikah.

Le začniva pri praživalih! O vsaki priliki se sliši, da izhajajo vsi drugi rodovi iz praživali, to pa zaradi tega, ker se prične vsak organizem s stanico, t. j. z onim stanjem, na katerem so baje zaostale praživali. Pražival in (oplojeno ali neoplojeno) jajce se strinjata le v tem, da sta vsak zase stanice; druge podobnosti, še manj enakosti, ni nobene. A vendar opravičuje že ta podobnost darviniste do sklepa, da izvajajo vse druge živali iz praživali. Kdor pa brez predsodkov primerja prvotno kal večstaničnih živali s kako praživaljo, ne najde razven enostaničnosti nobenega drugega skupnega znaka Praživali so popolnoma prilagojene svojim skromnim razmeram, ena sama stanica opravlja vsa življenska opravila kakor čutenje, gibanje, hranitev, plojenje in izločanje na poseben način. Zlasti izločanje se vrši tako karakteristično, kakor nikoder drugod v organičnem svetu. Na določenem mestu staničnega telesa se napravi z izločino napolnjen mehurček (contractile Vacuole), ki ga pražival iztisne, da ne ostane ne sledu več po njem. Ko bi res drugi živalski rodovi izhajali iz praživali, morala bi se ta naprava vendar kje ponoviti, dasi mimogredé, vendar bi zaman iskali kaj nalíčnega (analognega), še manj istoličnega, enako ustrojenega (homolognega) v kalih drugih

[1]) Semper, der Haeckelismus in der Zoologie. Ein Vortrag. Hamburg 1876. — — Offner Brief an Herrn Prof. Haeckel in Jena, Hamburg 1877.

„Wahrlich, mein Herr Haeckel, ich bewundere die Kunst, mit der Sie es verstehen, jedes Dogma zu perhorrescieren und doch Ihrem Publicum kaum mehr als unbewiesene – und oft unbeweisbare oder falsche — Dogmata einzutrichtern; mit der Sie es verstehen, thatsächlich den Darwinismus zur Religion zu machen, doch aber das Bedürfnis nach solcher Naturforscher-Religion zu belächeln; mit einem Wort, ich staune die Virtuosität an, die Sie besitzen in der Kunst, das Publikum zu gängeln am morschen Seil angeblich wissenschaftlicher Forschung."

„Wir haben Gesetze, welche des Gelehrten Werke gegen Nachdruck schützen; wir sind, wie alle Bürger des Staates, gegen Raub und Mord und Wegelagerei so ziemlich sichergestellt. Wer aber, Herr College, schützt uns gegen derartige Angriffe, wie er uns von Ihnen geworden ist?"

živali. Če pomenijo praživali ono prvotno stanje vsega živalstva, zakaj se noče dandanes, dasi se je napravilo toliko preiskovanj na vse mogoče načine, niti ena, najbolj indiferentna pražival, kakar je monera, za najmanjši korak povzpeti višje? Izgovor, da so se praživali tekom časa popolnoma prilagodile svojim razmeram, je jalov. Če niso bile že takoj v pričetku prilagojene, so morale poginiti, če so pa bile že prilagojene, potem se niso mogle višje razvijati, kar jim pa tudi ni bilo treba, saj se pražival mnogo lažje ohrani v boju za obstoj nego višji organizmi.

Izvajati torej druge rodove iz rodu praživali, je neutemeljena dogma darvinističnih prirodoslovcev, opirajočih se na golo izkustvo ....

Da so pa praživali rod živalstva, popolnoma ločen in osamljen od drugih rodov, priča nam dejstvo, da ni nikakšnih prehodnih oblik, ki bi ga vezale z večstaničnimi živalimi. Darvinisti so seveda poskusili tudi to praznino izpolniti z izrodki svoje domišljije in jo zamašiti z nekaterimi, še ne natančno preiskanimi živalimi, kakor so dicyemidi in orthonectidi. Toda ker so te živali zajedavke, živeče v drugih živalih, spoznali so jih nekateri preiskovalci kot zakrnjene oblike črvov.[1])

Da pa ne morejo biti oblike, ki si jih naštel za prehodne, genealogičnega pomena, sledi že iz dejstva, da so t. zv. prehodne oblike sila redke, kar sem že drugod poudarjal. Po descendenčni teoriji bi moralo biti mnogo več prehodnih oblik med vrstami, plemeni, družinami, redi, razredi in rodovi nego je teh samih, kar se pa ne strinja ne z zdaj živečim, ne s fosilnim organičnim svetom.

Kar so mogli darvinisti prehodnih oblik iztakniti, vse se opirajo na enostransko, pretirano primerjanje le nekaterih znakov. Potemtakem bi lahko dognal neposredno genealogično zvezo med metuljem in netopirjem, med človekom in prasičem (noben drug sesavec ni v ustroju drobja tako podoben človeku kakor prasič), med človekom in medvedom. Ni se nam treba truditi, Darwinovi učenci sami izvajajo njegova temeljna načela ad absurdum.

Ne bom se torej pečal z onimi prehodnimi oblikami, kakor so balanoglossus, peripatus in drugimi, ki vežejo črve z drugimi rodovi, omejiti se hočem samo na vretenčarje in pokazati, kakšno mesto zavzemajo ti v živalskem sestavu z ozirom na druge rodove.

---

[1]) Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 181: Da die Dicyemiden in der Niere der Cephalopoden, die Orthonectiden in Würmern und Echinodermen parasitisch leben, ist es möglich, dass ihre niedere Organisation durch Rückbildung zu erklären ist.

Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 168: Von grösster Bedeutung sind die Orthonectiden und Dicyemiden, parasitäre Thiere, die uns erst in jüngster Zeit bekannt geworden sind. Wenn man sie als Mesozoen zwischen die Protozoen und die übrigen Thierstämme stellt, trotzdem diese Thiere echte Parasiten sind, so that man dies, wie wir oben sahen, indem man einseitig nur auf die den Leib in einfachster Weise zusammensetzenden Keimblätter hinwies. Leuckart und andere haben sich auch dieser Deutung widersetzt und halten diese Gruppen für rückgebildete Plattwürmer. Die einfachste Deutung, die ihrem Bau und ihrer Entwicklung Rechnung trägt, ist die, die in ihnen auf dem Larvenstadium stehen gebliebene geschlechtsreife Larven sieht, die durch den Parasitismus noch weitere Rückbildungen erlitten haben.

Že dejstvo samo ob sebi, dejstvo namreč, da izvajajo različni učenjaki vretenčarje iz različnih rodov, največkrat ravno iz onega rodu, v katerem je dotični preiskovalec strokovnjak, že to dejstvo nas dela nekoliko nezaupne vsakemu izvajanju vretenčarjev iz nižjih živali sploh, posebej pa tudi poudarjanju, da so črvi predniki vretenčarjev. Nekaj prirodoslovcev izvaja vretenčarje iz košarjev, nekaj iz žuželk, nekaj iz pajkov, nekaj iz mehkužcev, nekaj iz trdokožcev, a velika večina iz črvov, zato se pomudiva samo pri teh in preiščiva njih trditve.

Vretenčarji so po svoji hrbtenici in po legi glavnih organov popolnoma osamljeni v živalstvu in ločeni od drugih rodov. Predhodna oblika hrbtenice je hrbtna kita, a tudi ta se razteza od glave do konca; dorzalno, nad njo leži hrbtenjača z možgani, ki jih hrbtenica s črepinjo zakriva; pod njo, ventralno leži pa prohod z vsemi priveski, srce in spolovila. Ta razvrstitev je za vse vretenčarje značilna; kdor jo hoče izvajati iz naprav in razvrstitev katerihkoli drugih organizmov, se zapleta v čedalje večje težkoče.

Največ privržencev si je pridobila Semper-jeva podmena, da izhajajo vretenčarji iz črvov-obročkarjev. Semper je odkril v spočetkih morskega volka taka izločila, ki so prav podobna izločilom obročkarjev. To so namreč praobisti (Urniere), prehodna oblika pravih obisti, ki naj bodo homologni organi segmentalnim organom obročkarjev. Toda, ako tudi ne upoštevamo večkrat opazovanega pojava, da namreč nastajajo čisto enaki organi povsem samostojno, brez genealogične zveze, na različnih poedinih živalih, kakor n. pr. oko vretenčarjev in oko glavonožcev (cephalopoda) iz rodu mehkužcev, kamor spada sipa (sepia officinalis, Tintenfisch) in brodnik (nautilus Pompilius), ne gledé torej na ta dejstva, zavrniti treba izvajanje Semper-jevo vendar kot neutemeljeno. Vretenčarji imajo osrednje živčevje dorzalno, zato se tudi zove hrbtenjača, črvi pa vsi ventralno, zato se zove njih osrednje živčevje trebušnjača (Bauchmark). Seveda ta neprilika ne dela Semper-ju posebne težave, ker učenjak si misli, da je začelo nekaj črvov laziti po hrbtu, in tako je nastala ventralna stran dorzalna, iz trebušnjače hrbtenjača. Toda Baer poudarja veliko razliko med trebušno in hrbtno stranjo, ki se razločno kaže pri vretenčarjih, členarjih in obročkarjih tako, da ni mogoče teh dveh strani kar tako zamenjati. A ne samo to, Semper-jevo samovoljno izvajanje zadeva še ob druge nepremagljive težkoče in sitne neprilike. Trebušnjača črvov se prične z dvema živčnima vozloma v glavi nad prohodom (obere Schlund- oder Hirnganglien), ki se potem nadaljujeta v dveh nitkah z vloženimi vozli preskočivši na ventralno stran pod prohodom. Ako se torej žival prekucne na hrbet, kar je že samo ob sebi neverjetno, pride res trebušnjača na vrh, pod njo prohod, a živčna vozla, ki predstavljata možgane, prideta na ta način v glavi pod prohod.[1]) Vretenčarji bi torej morali imeti, ako izhajajo iz obročkarjev, možgane pod ustimi. To pa, kar sem povedal za obročkarje, velja za črve sploh.

[1]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 43—46.

Ne pojmim, kako morejo resni učenjaki darvinistični dogmi na ljubo še vedno upoštevati take sanjarije!

Praviš, da so ascidije iz rodu plaščarjev nekake prehodne oblike do vretenčarjev. Črvom niso prav nič podobne, poprej so jih prirodoslovci pri-števali kot poseben razred rodu mehkužcev, zdaj pa, ko je descendenčna teorija v polnem cvetju, hočejo jih nekaterniki združiti z vretenčarji pod imenom chordonii, kitarji. Toda učenjaki, dasi često sami darvinisti, se upirajo takemu početju.[1]) Oglejmo si torej ascidije in njih svojstva z ozirom na vretenčarje!

Izmed vseh plaščarjev so samo ascidije, in še te samo kot ličinke, v nekoliko podobne vretenčarjem. Po biogenetičnem osnovnem zakonu bi morali sklepati, da izhajajo ascidije od vretenčarjev, ne pa narobe, ker ličinke ascidij posnemajo naprave, ki so pri vretenčarjih trajne. No, darvinisti se ne menijo dosti, če postavijo kak svoj zakon na glavo, da jim le služi kot neovržen dokaz za njih zračno dogmatično zgradbo!

Trdiš, da je repna kita ascidij homologon hrbtne kite nižjih vretenčarjev. Kaj še! Repna kita ascidij sploh ne sega v njih valjasto truplo, ampak služi samo dolgemu repu v oporo. Ta rep izgine skoraj pri vseh plaščarjih, navadno že koncem razvojnega življenja, rep je torej postranskega pomena. In vendar naj bo opora tako minljivega organa homologon hrbtni kiti in hrbtenici vretenčarjev, ki se bistveno razteza po vsi dolgosti života!? Tudi preprosto živčevje, obstoječe iz v tri dele preščipnjenega vozla, zvezanega po živčnem izrastku z repnim vozlom, se ne more in ne sme nikakor primerjati ali celo za homologni organ smatrati z živčevjem vretenčarjev. V drugih organih pa so ascidije popolnoma drugače ustrojene nego vretenčarji. Sploh pa je K. E. Baer dokazal, da je ona stran, kjer leži živčevje, ventralna, torej se ne more niti z daleka primerjati z dorzalnim živčevjem vretenčarjev.[2])

Vrli amphioxus, žedeč na morskem dnu, zakopan v pesek in blato, bržčas niti ne sluti, kako so ga darvinisti proslavili v zadnjem času. Poprej so ga objestni in nehvaležni prirodoslovci poniževali med črve, zdaj pa so ga hvaležni potomci njegovi, darvinisti povzdignili in spoznali v njem nezmotljivo svojega pra-pra-pradeda in iz hvaležnosti ustvarili zanj poseben razred v rodu vretenčarjev. No, vsi učenjaki niso tako radodarni s hvaležnostjo, Claus ga je meni nič tebi nič vvrstil kar med ribe, drugi vidijo v njem nerazvito ribo, zaostalo v ličinkinem stanju, vsi pa ga brez izjeme prištevajo v tako enotno ustrojen rod vretenčarjev.

---

[1]) Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 274: Die ontogenetische Uebereinstimmung dagegen hat dazu geführt, Wirbelthiere und Tunicaten als Chordonier zu vereinigen. Wenn man nun auch zugeben muss, dass viele Merkmale eine Verwandtschaft mit den Wirbelthieren beweisen, so sind doch die vorhandenen Unterschiede so ausserordentliche, dass kein besonnener Systematiker sich so leicht dazu entschliessen wird, die Tunicaten unter die Wirbelthiere aufzunehmen, weil ein solcher Schritt die Charakteristik des so einheitlichen Wirbelthierstammes unmöglich machen würde.

[2]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 42.

Menim, da sem Ti dovolj jasno pokazal, kako samostojen je rod vretenčarjev, ter da se ne dá izvajati od nobenega drugega. Ravno isto bi Ti lahko dokazal tudi za druge živalske rodove. Toda bodi dovolj, da sva konstatirala popolnoma ločeno in osamljeno mesto, ki je zavzemajo v živalskem sestavu vretenčarji, zakaj ti nas najbolj zanimljejo.

Tudi v rodu vretenčarjev ni vse tako, kakor si mislijo darvinistični descendenčni teoretiki. Dejstvo, da ima krt sedem vratnih vretencev kakor žirafa, je po Vaših nazorih jasna priča za skupni izvor krta in žirafe, sesavcev sploh, katerih predniki so imeli sedem vratnih vretencev. Dobro! Kako pa to, da ima lenivec (bradypus tridactylus, Faulthier), ki skoraj nič ne rabi svojega kratkega vratu, devet vretencev v njem, žirafa pa v svojem neprimerno daljšem in gibčnem samo sedem?[1]) Ne dokazuje li samo to dejstvo po Vaših nazorih proti descendenčni teoriji? Sesavci, ki baje izhajajo iz skupnih prednikov, imajo vsi rdeča krvna telesa (Erythrocyten) okrogla, kamela, lama in nekaj sorodnih vrst pa ima eritrocite podolgovate[2]), kar pač nikakor ne kaže na skupni izvor sesavcev. Kopitarje in parkljarje tudi izvajate iz skupnih prednikov, ker Vas sili k temu razvoj stopal; toda ne vem, kako naj spravite v soglasje s svojimi trditvami dejstvo, da imajo pri vsi enakosti ogrodja vendar konji 17—19 hrbtnih vretencev, govedo pa samo 13?[3])

Potemtakem tudi primerjalna anatomija ne more biti neovržen dokaz za descendenco v Vašem zmislu, in tudi najbolj zagrizeni pristaš stalnostne teorije lahko ostane pri svojem naziranju, ne da bi se mu bilo bati sramotnega očitanja, češ da ne stoji na višini prirodoslovnega znanja in se drži podmen, ki stojé v navskrižju z novejšimi rezultati![4])

Kaj pa z razvojeslovjem? Podpira morda ta prirodoslovna stroka polahno descendenco?

Kot glavni dokaz prav za prav si navel Baer-a, najodličnejšega embrijologa. Ako bi bil Baer vedel, da bodo darvinisti tako napačno tolmačili ta njegov edini citat, ki navidezno služi descendenčni teoriji, ako bi bil Baer kaj takega slutil, gotovo ne bi bil zapisal teh stavkov, ki si jih poprej navel, saj Baer je bil ves čas odločen nasprotnik descendenčnih teoretikov Darwinove smeri! Seveda, darvinistom je bilo zelo neljubo, da med drugimi kapa-

[1]) Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 568.

[2]) Landois, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, str. 26.

[3]) Dular, Umna živinoreja II., str. 15.

[4]) Kölliker, „Ueber die Darwinsche Schöpfungstheorie“ v „Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie“, Bd. 14. 1864. „Zum Verständnisse der gesetzmässigen, harmonisch vom Einfacheren zum Vollkommeneren fortschreitenden Formenreihe aller Organismen bedarf man nicht der Entwicklungstheorie von Darwin. Das Dasein allgemeiner Naturgesetze erklärt diese Harmonie, auch wenn man der Annahme folgt, dass alle Wesen selbstständig und unabhängig von einander entstanden sind. Darwin vergisst, dass die anorganische Natur, bei der von keinem Zusammenhange der Formen durch Zeugung die Rede sein kann, denselben gesetzmässigen Plan, dieselbe Harmonie zeigt, wie die organischen Bildungen, und dass es, um nur eines hervorzuheben, ebenso gut ein natürliches System der Mineralien, als ein solches der Pflanzen und Thiere giebt.“

citetami, kakor so His[1]), Moebius, Snell[2]), v. Kölliker[3]), Askenasy[4]), Naegeli, Quatrefages[5]), Virchow[6]), Du-Bois-Reymond, Bunge[7]), Mečnikov, Wiegand[8]), v. Hartmann[9]), tudi odlični strokovnjak Baer[10]) zavzema njim nasprotno stališče. Njegovih temeljitih ugovorov proti darvinizmu niso niti poskusili znanstveno ovreči, pač pa so se drznili zavrniti jih z malo znanstveno in naravnost smešno trditvijo, češ Baer v svoji starosti ni več vedel, kaj govori. A modro so zamolčali, da Baer tudi v svoji mladosti ni drugače mislil.[11])

Kako je umeti Tvoj citat iz Baera, pojasnijo nama besede W. His-a, najboljšega poznavatelja človeških in živalskih spočetkov.

„Eine Identität in der äusseren Form thierischer Embryonen, wie sie so vielfach behauptet worden ist, existiert nicht. Schon auf frühen Entwicklungsstufen besitzen die Embryonen ihre Klassen — und ihre Ordnungscharaktere, ja wie wir kaum zweifeln dürfen, auch ihre Art — und ihre Geschlechts-, selbst ihre individuellen Charaktere. Es handelt sich eben nur darum, diesen Charakteren nachzugehen, sie unserem Auge, oder überhaupt unserer Erkenntnis geläufig zu machen. Wir stehen heute mit der Differenzialdiagnose der Embryonen ungefähr auf dem Standpunkte eines einjährigen Kindes, das alle vierbeinigen Thiere mit einem Collectivlaute bezeichnet, und, wenn wir erst den Fleiss und die Schärfe, welche seit Linné auf den Ausbau des zoologischen Systems verwendet worden ist, auf Charakterisierung von Embryonen werden verwendet haben, werden wir sicherlich an Fächern und Fächlein eine genügende Zahl gefunden haben, um die zur Beobachtung kommenden Formen darin einzuordnen.“

L. 1876. je pokazal Th. Bischoff v monakovski akademiji celo vrsto skrbno in natančno napravljenih slik raznih jajčec in spočetkov od različnih sesavcev, kakor so človek, goved, pes, prasič, kunček, podgana, mačka,

---

[1]) His, Unsere Körperform und das physiologische Problem ihrer Entstehung. Leipzig 1875.

[2]) Snell, Vorlesungen über die Abstammung des Menschen. Herausgegeben von R. Seydel. Leipzig 1887.

[3]) v. Kölliker, „Ueber die Darwinsche Schöpfungstheorie“ v „Zeitschrift für wissenschaftliche Zoologie“ Bd. 14. 1864.

[4]) Askenasy, Beiträge zur Kritik der Darwinschen Lehre. Leipzig 1872.

[5]) Quatrefages, Das Menschengeschlecht. Leipzig 1873.

[6]) Virchov, Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat. Berlin 1877.

[7]) Bunge, Lehrbuch der physiologischen Chemie. II. Aufl. Leipzig 1889.

[8]) Wiegand, Der Darwinismus und die Naturforschung Newtons und Cuviers. Braunschweig 1874.

[9]) E. v. Hartmann, Wahrheit und Irrtum im Darwinismus. Berlin 1875.

[10]) Karl Ernst von Baer. Studien aus dem Gebiete der Naturwissenschaften. II. Theil. St. Petersburg 1876.

[11]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 177: Habe ich doch noch vom Katheder herab hören müssen, dass des grossen Embryologen (t. j. Baera) Standpunkt zum Darwinismus sich aus Altersschwachheit erkläre, habe doch selbst ein Newton im Alter die Bibel gelesen. Dass die Ansichten Baers aber in seinem Mannesalter nicht andere waren, und dass Newton, sobald er den Namen Gottes aussprach, seine Kopfbedeckung abnahm, davon wurde uns nichts gesagt.

miš in krt. Iz teh slik, pa tudi iz His-ovih v omenjeni knjigi, ali pa tudi iz drugih (n. pr. M. Duval. Atlas d'embryologie, Paris 1888 ali Ranke, Der Mensch. II. Aufl. Leipzig und Wien 1894.) se lahko vsakdo prepriča, tudi ako sam nima prilike mikroskopično opazovati razvoja od prvih početkov, da si niso spočetki v nobenem stanju enaki, celó jajca in spermatozoa različnih živalskih vrst so različna. Ako bi bila enaka jajca in spočetki, kakor trdi in riše Haeckel in za njim drugi mehanisti, moralo bi se včasih pripetiti, da bi spočetek v človeški maternici zaostal in zorel v ribjem stanju ali stanju dvoživke ali plazivca, vrečarja ali opice; in ako žena splavi plod, bi morala splaviti, če je descendenčna teorija resnična, ne človeškega zametka, ampak kako nižjo razvito žival. Seveda se ne zgodi to nikdar, spočetek vsake vrste je že od prvih začetkov zanjo značilen in samo nji lasten. Kakor sem že drugje omenil, so celo spermatozoa vsake vrste tako karakteristična, da se jih lahko rabi kot vrstno ločilo ali kriterij.

Haeckel-jev biogenetični osnovni zakon je izmišljotina, nedokazana in nedokazna dogma, katera naj dokaže descendenco! Ta dogma sloni na drugi enake vrste, ki se zove Haeckel-jeva gastreja - teorija, po kateri se v razvoju vseh večstaničnih živali napravi po vbočitvi (invaginacija) gastrula. Toda Mečnikov[1]) in Hamann sta dokazala delaminacijo, postanek dvoplastne klice po tangencijalni delitvi stanic, iz česar sledi nujno, da si spočetki vseh rodov niso enaki v teh razvojnih stadijih, da se različni živalski rodovi nikakor ne strinjajo niti v prvih razvojnih stopinjah.

Ne vem, kako si sploh kdo drzne trditi, da se nahajajo kdaj spočetki v nekem črvom podobnem stanju. Nastavek živčevja in drugih organov je tako različen od črvov v katerem koli stanju kakor je ustroj razvitega vretenčarja od črva. V tistem stanju, ko naj bo človeški spočetek v stanju brezčrepinjcev, ima že tako specifično diferencirane vse važnejše organe, da se že lahko spozna kot spočetek sesavca.

Ravno tako napačna je trditev, da posnemajo spočetki višjih vretenčarjev naprave, ki ostanejo pri nižjih trajne. Tako n. pr. se baje nahaja človeški spočetek okoli 20. dneva v ribjem stanju, ker se vidijo na vratu škrgnim oblokom podobne tvorbe. Prvič je treba pomniti, da ni v človeškem spočetku nič, kar dela ribo res ribo, tudi v zunanji obliki ni nikakršne podobnosti. Drugič pa treba poudarjati po opazovanju spoznano dejstvo, da ne pomeni spočetni razvoj nikakega povzpenjanja od nižjih oblik do višjih ali celo od nižjih živali do višjih, ampak spočetni razvoj se vrši iz splošnih, skupnih nastav v posebne, specijalne oblike. Z drugimi besedami: Spočetne nastave vseh vretenčarjev so enake, vsi vretenčarji si enako nastavljajo homologne organe, ki so za rod vretenčarjev značilne. Tako torej vidimo v gotovem razvojnem stadiju vseh vretenčarjev t. zv. škrgne obloke, ki se pri ribah razvijejo v škrgne odprtine z vsemi napravami, potrebnimi ti vrsti dihala; pri sesavcih pa v čeljusti, v jezičnico, slušalne koščice itd. Napačno je torej izvajati višje vretenčarje iz nižjih, v

[1]) Metschnikoff, Embryologische Studien an Medusen. Wien 1886, str. 187.

tem slučaju iz rib, z istim pravom bi se smelo ribe izvajati iz višjih vretenčarjev ali celo iz človeka, kar je poskusil K. Snell, profesor v Jeni.[1])

Spočetki višjih vretenčarjev ne posnemajo naprav, ki so pri nižjih trajne, ampak iz istih indiferentnih nastav se razvijajo organi višjih in nižjih vretenčarjev, razvoj se vrši iz splošnosti v posebnosti za vsak razred, red, za vsako družino, pleme in vrsto značilne tvorbe. Čim starši je spočetek, tem jasnejše se kažejo njegovi razredni, redni, družinski, plemenski in vrstni, da celo individualni znaki; spočetek se ne razvija iz specijalnih oblik v specijalne, ampak iz splošnih, indiferentnih v posebne.

Da je Haeckel-jev biogenetični osnovni zakon, glavna opora darvinistične descendenčne teorije, izvit iz trte, je razvidno še iz drugih dejstev. Po tem zakonu sodeč ponavlja človeški spočetek v četrtem razvojnem tednu stanje plazivcev. A v tem času in še kasneje so si možke in ženske spolovilne nastave še popolnoma enake, torej — mora sklepati vsak descendenčni teoretik Vaše vrste — so bili naši predniki v stanju plazivcev obojespolni (hermafroditi) ali pa brezspolni — sklep, ki je vsekako absurden, naj si ga ogledujemo od katerekoli strani. Praviš, da je lanugo, s katerim je človeški zametek porasten v šestem mesecu, neovržna priča, da so bili nekdaj naši predniki kakor drugi sesavci z dlako porasteni po vsem životu. Ne gledé na to, da se lanugo izdatno loči po svoji histologični sestavi od dlake, nima še spočetek razvitih zob, ampak samo nastave, globoko v zobini (Zahnfleisch). Torej, naši kosmati predniki niso imeli zob! S čim so se ti slavni pradedje brez zob hranili, naj blagovolé dognati darvinisti!

Na podlagi biogenetičnega osnovnega zakona sestavljenim rodovnikom ne pripisuje celo materijalist K. Vogt, kateremu pač ne more nihče očitati pristranosti, nič večje vrednosti in verjetnosti nego rodovnikom srednjeveških vitezov, ki so izvajali svoje pokoljenje od trojanskih junakov!

Izvolil si meni nič tebi nič človeka vvrstiti med živali, s kolikim pravom, nisi še povedal. No, za zdaj še je stvar brez pomena, a o človeku, je-li samo žival ali bistveno kaj več od živali, pogovoriva se drugič, za danes samo nekaj kratkih opazk.

Že a priori bi bilo čudno, ko bi človek, ki je brezdvomno vsaj najpopolnejša žival, kar mrgolel najrazličnejših krnjavih udov, kakor menite in učite Vi. Po Vašem mnenju se ohrani samo tisto, kar je organizmu koristno, izgubi pa se vse, kar je za organizem brez pomena. Zakaj ni izginil črviček (processus vermiformis, Wurmfortsatz), izrastek na slepem črevesu (coecum, Blinddarm), ki je po Vašem mnenju krnjav izrastek, ki je pa človeku, kolikor ga dozdaj poznamo, bolj v škodo nego v korist. Koliko otrok pomrje ob črešnjah le radi tega, ker jim peška zamaši črviček! — Le tako omenjam, da češerika ne predstavlja zakrnjenega tretjega očesa, ki je še ostalo pri plazivcih. Temenski organ plazivcev ne more biti oko, kakor je dognal Leydig. ker v tem organu ni živca, bistvene sestavine vsakega čutila, pač pa smatrajo nekateri prirodoslovci ta organ za ogrevalo

[1]) Vorlesungen über die Abstammung des Menschen. Aus dem handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von R. Seydel. Leipzig 1887.

(Wärmeorgan). Kakšen pomen pa ima češerika v človeku — ne vemo, a reči ne smemo, da je krnjav organ brez koristi, saj sva videla, kakšno ulogo igrajo kačje krnjave noge pri parjenju, kako nujno potrebni so za razvoj čeljusti spočetni zobje - sekavci v čeljustih dvoparkljarjev, dasi se kasneje poizgubé. Kako smotreno je urejen vsak organizem, kako potreben je vsak del za celoto, kako umno je sestavljen vsak organizem po principu najmanjše uporabe materijala, spričujejo celo odlični darvinisti, n. pr. A. Weismann: „Da ist nichts Gleichgiltiges, nichts, was auch anders sein könnte. Jedes Organ, ja jede Zelle und jeder Zelltheil ist gewissermassen abgestimmt auf die Rolle, welche er der Aussenwelt gegenüber zu übernehmen hat[1]."

Trdil si, da so ljudje - dlakavci atavistične priče naših živalskih kosmatih prednikov. Toda dokazano je, da je taka dlakavost (hypertrychosis) spaček (Monstrosität) patologičnega izvora, ne pa genealogičnega. Ako se pojavi na kakem človeku ostanek repa, združena je ta tvoritev z drugimi, n. pr. črepinja je napačno razvita, prohod je zaprt itd. Ali morda niso imeli naši repati predniki odprtega prohoda?

Ker bova kasneje morda natančnejše obravnavala take „atavistične živalske podobnosti" na človeku, zato Te za zdaj opozorim na Rankejevo knjigo: „Der Mensch", v kateri se lahko poučiš, da so vse take abnormalnosti patologične.

Kako si organizmi odstranjajo organe, ki so postali nepotrebni, je pokazal Mečnikov.[2]) Poleg rdečih krvnih telesec kroži v krvi tudi mnogo (v primeri z rdečimi 1:400) belih ali levkocitov, ki opravljajo najrazličnejša opravila. Ko se začne žabji paglavec izpreminjati v žabo, gine mu rep. To opravilo prevzamejo levkociti in začnó z vso energijo žreti rep, vsled tega se zovejo tudi požeruhi (phagocyti). Mečnikov je opazoval v njih cele kosce mesa in živcev. Pri človeku in sploh pri vseh vretenčarjih se javljajo levkociti v tem oziru. Ko je treba zobe-mlečnike omajati, spravijo se levkociti nad korenino in jo snedó skoraj vso, da mlečnik lažje izpade. Kdo ne vidi v tem delovanju čudovite smotrenosti? Zgrozil bi se človek, videč, da kroži po njegovi krvi toliko milijonov samostojnih bitij, popolnoma neodvisnih od njegove volje, ki počnó kar hočejo! Odkod vedó ti fagociti, da jim je treba pospraviti ravno paglavčev rep ali snesti trdno zobno korenino, zakaj se ne lotijo kakega drugega, tečnejšega in slastnejšega dela? Ali se ne dá samo iz delovanja teh levkocitov kar otipati življenski princip, princip, vzvišen nad vse fizikalične in kemikalične sile?

Naj končam! Menim, da sem Ti ob kratkem dovolj jasno pokazal, da tudi razvojeslovje ne podpira descendence, kakor si jo Vi mislite in želite."

Profesor Božidar je končal, zdravnik pa je nevoljno majal z glavo, mrmral in potem zbadljivo pristavil: „Zdaj že pričenjam umevati stavek, ki

[1]) August Weismann. Aufsätze über Vererbung und verwandte biologische Fragen. Jena 1897. str. 315.

[2]) Landois, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, str. 34 in 290.

sem ga že večkrat slišal, da namreč obstoji vse znanstveno delovanje t. zv. katoliških učenjakov v tem, da skušajo podirati to, kar drugi zgradijo in da se rajši naslanjajo na negativne nego na pozitivne rezultate znanstvenega raziskovanja!“

Božidar pa se je glasno zasmejal in rekel: „Ni napačna ta puhlica, Vinko! Toda je-li to znanstvena zavrnitev mojega dokazovanja? — Da se potolažiš, zaupam Ti svojo nakano. Opazil si, da sem zgradbo Tvojega darvinističnega naziranja rušeč skrbno odbiral dobro in porabno gradivo, katero hočem drugič porabiti. Priznaš mi tudi, da sem tudi jaz v najinih pogovorih prispel z marsikatero drobtinico pozitivnega značaja. Upam, da sem tako zbral vse gradivo, ki se mi zdi potrebno, da si napraviva končno sodbo o darvinizmu posebej in o descendenčni teoriji v obče, da se morda celo odločiva za kako descendenco na varni podlagi resničnih ne namišljenih dejstev.“

„Pač zelo sem radoveden, kakšna bo Tvoja descendenčna teorija!“ je odvrnil zdravnik porogljivo.

(Nadaljevanje prihodnjič).

Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

Tertulijan je zapisal v svoji apologiji klasični stavek: Anima naturaliter christiana — Človeška duša je po svoji naturi krščanska. Ta stavek izraža v najkrajši obliki najboljšo obrambo krščanske vere. Človeška natura teži v svojem umstvenem delu po r e s n i c i, v svojem hotenjskem pa po d o b r e m. Krščanstvo ji podaje obojno, resnico in dobro, v popolni meri. Krščanska resnica in krščansko dobro ustrezata v vseh ozirih človeškemu teženju in se torej do pičice prilegata človeški naturi. To skladnost krščanstva in človeške duše izraža Tertulijan v svojem navedenem stavku.

Vsled tega pa mora biti tudi resničen stavek: S čimer se ne sklada človeška natura, je zmotno in se samo po sebi razdere; zmoti se potemtakem ustavlja natura sama. Vsaka zmota je namreč v svojih zadnjih koreninah v protislovju s temeljnimi resnicami, ki so položene v človeško naturo. Res je, da se potrebuje često mnogo časa, preden se to protislovje jasno razkrije, toda to pač ne more izpremeniti naše temeljne trditve, da se natura sama po sebi ustavlja zmoti.

Različna pota imata v tem oziru individualna in socijalna natura. Posamnik zase redno mnogo preje in ložje pride do resnice, nego družba, ki si je enkrat ustalila napačna načela v svojih zakonih. O tem nas uči vsakdanja izkušnja. Po pravici lahko pravimo, da so posamniki v našem času boljši, nego družba, da so posamnikov načela splošno bolj prava, nego družabna, da je zasebna nravnost na višji stopinji, nego javna.

Razlogov za ta pojav imamo brž dovolj na izbiro, če pomislimo, da v družabnem naturnem razvoju vplivajo mnogo silnejši činitelji, nego v zaseb-

nem, da je zlasti družabna sebičnost neprimerno večja, nego sebičnost pri posamnem človeku. Posamnik, bodi si še tako le na svojo korist nagnjen, se vendar ne more otresti ozira na druge ljudi. To, kar imenujemo s splošnim izrazom srce, se ne dá popolnoma ubiti in zato ne moremo najti človeka, ki bi ne imel vsaj nekaj mehkosti, nekaj sočutja za tujo bol. Čuvstvo skupnega bratovstva je premočno položeno v človeško naturo, da bi se dalo s korenino izruvati. V družbi je to drugače. Oglejmo si veliko posvetno družbo — državo, kakor se je razvila v sedanjem času. Sama sebi se šteje namen; sebičnost ji je poglavitni znak. Zmisel za splošno človeštvo ji je zelo zatemnel. Država, oziroma večina, ki v nji odločuje, je po sedaj veljavnih nazorih izvor vsemu pravu. In pri tem odločevanju ni navezana na noben zakon, na nobeno načelo, razen na načelo lastne koristi. Grši, nego se tu javlja, sebičnost pač ni mogoča. S tega stališča moramo popolnoma odobravati, če se manjšina v boju z večino v državi lotuje vseh sredstev, ki so ji količkaj dostopna: tudi ropotanja in zbijanja in pretepanja. Zlepa ne moremo najti boljšega dokaza za to, da je novodobna država zavrgla vsak večno veljaven nravni pravec, nego če opozorimo na obstrukcijo, ki je divjala v avstrijski zbornici. Če pravimo, da je divjala, ne mislimo nikakor, da bi bila že pokopana. Ne gledé na politične razmere, ki so kot navlašč zato, da se iznova še hujše skoti iž njih, je že samo dejstvo bivše zbornične obstrukcije porok, da ni uničena. Obstrukcija ne umrje več. Logične posledice, ki izvirajo iz kakega napačnega javnega načela, živé stalno, čim so se porodile in sicer dotle, dokler ne vzrastejo v toliko, da prekopicnejo ves sestav. Temu zadnjemu pojavu pravimo revolucija. V to teži novodobna država z vso silo in po načelih, katera si je sama stavila za svoj temelj, vzgaja ljudstvo uprav v svojo pogibel. Seme lastnega razpada seje sama v svoje truplo.

Načelo neodvisnosti, absolutnosti in ž njo združene brezmejne sebičnosti, pokopava države. Edini Bog more ljubiti samega sebe nad vse, ker je neskončne popolnosti. Vsaka stvar pa, ki ljubi sama sebe nad vse, oziroma ki ne pozna Boga in njegovih zakonov nad seboj, mora nujno postati brezsrčna, samosilna in mora končno uničiti samo sebe.

Dasi je pa sebičnost bistveni znak novodobne države, je vendar tudi v tem oziru natura močnejši, nego zmotno načelo in v nezavestni nedoslednosti se sem pa tja tudi v državnem življenju pokaže ideja celokupnosti človeškega rodu. Do dobra se ne more izgubiti. Mednarodni sklepi v splošni blagor, posredovanja velikih držav, da se zabranijo večje vojske, posveti v skupne namene so često na dnevnem redu. Res je sicer, da pri tem posamne države vodi skoraj brez izjeme le skrb za lastne koristi in da se zavest naturne skupnosti, ali kot pravimo z drugo besedo: bratovstva vsega človeškega rodú ubogo malo kaže pri imenovanih pojavih, toda še tu vidimo, da je vendar v naturo položena resnica močnejša, nego zmotna načela.

Iz prava se je popolnoma izgubila krščanska ideja, da je najvišji posvetni organizem celo človeštvo in da morajo vsi drugi manjši organizmi — države, dežele, družine — služiti namenom velikega skupnega organizma. Dejanjski pa se vendar v državnem življenju često utrinjajo iskre,

ki pričajo, da se ta ideja ne dá pokopati. S tem, da so se države v svojem sedanjem razvoju ali kot jim pravimo: moderne, novodobne države — postavile na samosvoje, od Boga neodvisno stališče, bi se bila morala izgubiti vsaka sled, ki bi kazala kako vzajemno skrb za skupne koristi celega človeštva. Morala, ponavljamo, a v življenju vidimo, da se ta sled ni izgubila, ker se ni mogla. Brani jo človeška natura.

Krščanstvo hvalijo često tudi nasprotniki, da se je ob svojem času izkazalo kot najvišja kulturna sila in da je takrat zelo blagodejno vplivalo na družabne razmere. Seveda pravijo, da sedaj niso več časi za to. A če razglabljamo vzroke, kateri so krščanstvu dajali kulturno in družabno moč, vidimo takoj, da se to omejevanje krščanskega vpliva na neki minoli čas, sesede samo po sebi v prazen nič. Krščanstvo je namreč ravno s tem razvijalo svoje blagodejne učinke v kulturnem in družabnem oziru, ker je oživilo svoje, ali prav za prav v naturi utemeljene ideje o celokupnosti človeškega rodú v konkretnih oblikah. Najvzvišenejša taka konkretna oblika je — papeštvo. Papež je sicer pravno poglavar samo tistim, ki so po sv. krstu vstopili v cerkveni organizem, toda po svojem namenu je oče vesoljnemu človeštvu, za vse postavljen, vsem poslan. Njegovo sveto zvanje mu nalaga nepreklicno dolžnost razširjati božje kraljestvo po zemlji in z vsemi močmi delovati na to, da se pospeši najvišji družabni vzor, da namreč postane „en hlev in en pastir“ na zemlji. Lahko bi nam bilo dokazovati, kako je papeštvo izvrševalo to svojo sveto dolžnost in kako je še dandanes izvršuje. Toda to ni namen našemu sestavku. Samo to poudarjamo, da živi v papeštvu popolna konkretna oblika vzvišene ideje celokupnosti celega človeškega rodú.

Drugo konkretno obliko te ideje je rodilo krščanstvo v obnovljenem rimskem cesarstvu. Ko je mazilil in kronal Leon III. Karola Velikega za rimskega cesarja, je v najlepšem pomenu besede vršil svojo nalogo kot oče vsega človeštva. Rimski cesar ni dobil s svojo krono nobene neomejene oblasti v državi, ni postal absoluten vladar po naših sedanjih pojmih, marveč je postal prvi služabnik absolutnih krščanskih idej. Namen njegovemu delovanju je postala s kronanjem skrb za vesoljno človeštvo. Zato se je štel po svojem bistvu kot najvišji posvetni varih vseh krščanskih kraljev in knezov, s katerimi si je stavil skupno nalogo razširjati krščansko vero in ž njo združeno omiko po celem svetu. Misel krščanskega bratovstva je bila zapisana na praporu „svetega“ rimskega cesarstva; tej misli je imelo služiti cesarsko žezlo in meč. V zvezi z najvišjim duhovskim očetom je imel najvišji posvetni oče skrbeti za to, da postanejo „ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi“.

Ta namen je bil sam po sebi nujno odvisen od krščanskih načel o človekovem namenu, začetku, padcu in o odrešenju. Brez teh načel ni mogoče logično priti do celokupnosti vsega človeštva in do občečloveškega bratovstva. Čim se pa postavijo ta načela, so posledice že dane in strogo logično sledí vse to, kar občudujemo v prejšnjih dobah v kulturnem in družabnem oziru.

Jalovemu očitanju, ki nam prihaja s celo vrsto zmot in krivic, ki so jih zakrivili razni cesarji in tudi nekateri papeži, bodi le par besedi! Preje smo rekli, da je dandanes zasebna nravnost boljša, nego javna. O prejšnjih časih velja narobe: javna nravnost, javna načela so bila boljša nego zasebna. Družabnega življenja najvišje ideje so bile namreč popolne; ljudje pa niso bili popolni, ker sploh noben človek brez posebne božje milosti v vseh ozirih ne more biti popolnoma. Ogledalo, v katerem se je zrcalila resnica in pravica, je bilo čisto in jasno; zato se je pa toliko bolj videlo, kadar je kdo omahnil in prestopil mejo pravih načel. A splošno moramo še pristavljati, da je bila pač tudi zasebna nravnost mnogo boljša, nego je sedaj.

Kako pa se je moglo zgoditi, da človeška natura ni varovala krščanskih idej? Tako utegne kdo ugovarjati z ozirom na to, kar smo trdili v začetku svojega sestavka. Na to odvračamo, da je človeška natura v svojem bistvu pač varihinja resnici in dobroti, da je pa vsled izvirnega greha nagnjena v nekoliko k slabemu. To nagnjenje ni toliko, da bi mogel človek postati kdaj popolnoma slab, da bi ne imel nič dobrega na sebi, ali da bi mogel zaiti v same lažnjive pojme. Toda toliko pa je, da lahko krene na napačna pota.

Ta stran človeške nature je tekom časa postala v javnem življenju vodivna. Ustaljevala se je v zakonih in si je polagoma pridobila gospodarstvo. Vsled tega pa, ker so načelne izpremembe v javnosti mnogo počasnejše, kot smo že rekli, se pa drži še dlje, nego bi se morala po zasebni nravnosti sodéč, držati. Saj nas uči zgodovina, da je časih javno življenje tako gnilo, da se ne dá več ozdraviti po mirnem potu. Krvave revolucije izravnavajo ob tacih slučajih nerodno počasnost družabnega napredka, in elementarna sila, ki buta v revolucijah na dan, nam dokazuje, da so revolucije vsaj razložljive, če že ne rečemo logično utemeljene. V njih se — seveda največkrat ponesrečeno — bojuje človeška natura proti zmotam in krivicam javnega življenja. Uprav zato pa, ker so nekak nezavesten, nepremišljen pojav, ne dosegajo vsega svojega namena. Človeštvo tava iščoč poti resnice in pravice in ko ga pri tem tavanju mine razsodnost in potrpežljivost, skoči brez jasnih ciljev v šumni vrtinec krvavih uporov. Ti pojavi nam pričajo, da je res, kar smo rekli o človeški naturi in njenih bojih proti zmotam in krivicam.

Te splošne trditve se nam pa pokažejo še mnogo jasneje, če raziskavamo dejstva kakega konkretnega individualnega ali družabnega življenja. Take študije so nam zlasti zato potrebne, da posvetimo tistim, ki krščanskim verskim naukom odrekajo pomen za javnost in jih smatrajo samo za simbolične oblike človeškega čuvstvovanja in ugibanja.[1]) Vsacega posamnika življenje in zgodovina vsake družbe je pripravna za tako razmišljanje. Najložje se pa človek vglobí v te tolažilne resnice, če seže v svoj lastni um in srce in kritično razkraja vsebino svojega mišljenja, hotenja in čuvstvovanja

[1]) Prim. „Slov. Narod" (12. aprila 1898), ki piše o „tistih, ki vsiljujejo simbolične verske resnice kot empirične nauke ter hočejo, naj imajo vsi cerkveni nauki navzlic svoji prvotni nedoločenosti neposredno juridično in politično veljavo".

Od povsodi mu zveni kot slastne utehe polna resnica Tertulijanov stavek: Anima naturaliter christiana.

Naša razprava namerava uprav tako raziskavanje v nekem gotovem omejenem oziru. Razkrivati hoče namreč razpad napačnih ekonomskih (gospodarskih) idej o pravu novodobnih držav in dokazati, da je tudi tu natura močnejša, nego zmotna načela, naj nastopajo še s tolikim sijajem in s toliko silo. Način, kako hočemo rešiti svojo nalogo, je tak-le: Najpreje opišemo novodobna gospodarska načela; potem pa dokažemo iz raznih zakonodavstev, kako se drobé s tem, da se med zakone vzprejemljejo določila, ki so v naravnostnem protislovju ž njimi, končno pa narišemo dozdevni cilj, po katerem težé zakonodavstva na temelju zdravih načel, ki so jih že vzprejela za svoja. V treh oddelkih izvršimo potemtakem svojo nalogo.

I. Osi našega gospodarskega življenja.

Kar živi človek na svetu, ima svoje gmotne potrebe, katerim mora skušati ustrezati. V gospodarskem oziru govorimo ravno o teh gmotnih človekovih potrebah, in način, kako ustreza svojim potrebam, imenujemo način njegovega gospodarstva. Jasno je, da je ta način lahko raznolik. Človeški duh preiskuje to raznolikost in posamnim načinom išče temeljev in zadnjih načel, razvrščuje ta načela in jih logično ureja in tako prihaja do ekonomične ali gospodarske znanosti.

Če hočemo torej znanstveno raziskavati gospodarska načela kake dôbe, se moramo najpreje vglobiti v način njenega gospodarstva. Nam se gre v naši razpravi za to, da v glavnih potezah narišemo sedaj veljavna gospodarska načela. Zato nam je treba poiskati značilne znake tistega načina, po katerem v današnjem času človek zadovoljuje svoje gmotne potrebe. A to nam še ne zadostuje. Dejali smo že, da človeški duh lahko preiskuje raznolikost gospodarskih načinov. Te gospodarske načine pa lahko dobiva po svoji skušnji iz življenja ali po tuji iz zgodovine, lahko si jih pa tudi sam duševno sezida s pomočjo svoje domišljije in svojega uma. Iz teh domišljenih tvorov tudi lahko skroji cel sestav, celo vrsto načel. Seveda morejo biti ta načela tudi napačna, in če se iz teorije prestavijo v prakso, se v tem slučaju kmalu pokažejo njihove slabe straní. Dejanjski imamo v zgodovini gospodarske vede, zlasti iž njene prve dobe, mnogo več primerov zadnje, nego prve vrste, t. j. mnogo več takih mož, ki so umstveno sestavili svoje teorije, nego takih, ki so jih zajemali edino-le iz življenja. Vplivali so pa tudi prvi čudovito na gospodarski razvoj. Izvor gospodarskih načel kake dobe spada nujno tudi k znanstvenemu raziskavanju gospodarskega načina. Tega izvora pa ni mogoče najti, če se ne oziraš na gospodarske teoretike in na njihovo zvezo z modroslovskimi sestavi in ne izluščiš iz njihovih teorij korenin, iz katerih so izrastla načela sama.

Mi se hočemo tudi po tem ravnati. Da brez potrebe predolgo ne modrujemo, zapišemo tu kar v dveh stavkih uspehe svojega raziskavanja o gospodarskem načinu naše dobe:

1. V zgodovinskem razvoju nujno utemeljeni znak našega gospodarskega življenja je — pogodba.

2. Od teoretikov v naše gospodarstvo zaneseno načelo je — liberalizem.

V teh dveh stavkih torej trdimo, da je način našega gospodarstva pogojen nekaj v nujnem bistvu naravnega razvoja, nekaj pa v slučajno vanjo zatrošenih načelih. Oglejmo si ju.

1. Pogodba. Človek more le s tem zadostovati svojim potrebam, da dela, t. j., da si pridobiva iz zemlje sebi hasnih pridelkov, jih primerno izpreminja in uporablja. Tako je bilo in bo vedno na svetu. Naše dobe človek se v tem ne loči od prvega svojega pradeda. Vsem je usojeno, da jedó v potu svojega obraza svoj kruh. A druga stvar je, kaj in kako se dela. Izprva je posamnik v svoji rodbini prideloval in izdeloval vse, česar mu je bilo treba. To je bilo čisto naravno ali naturalno gospodarstvo. A kmalu se je v razvoju pokazalo preveč in prerazličnih potreb, da bi se jim moglo po ti poti zadostovati. Delo se je jelo deliti, in pridelki, oziroma izdelki so se jeli menjavati. Do novejšega časa smo pa vendar imeli v kmečkem stanu ohranjeno naturalno gospodarstvo. Kmetič je prideloval zase hrano, obleko je nosil iz svojih pridelkov. Popolnoma čisto naturalno gospodarstvo seveda to ni bilo, ker je vendar v precejšnem obsegu moral kmet menjavati svoje blago pri raznih rokodelcih, pa tudi deloma pri drugih stanovih, naravnost ali pa po denarju, za sebi potrebne ali koristne stvarí, katerih sam ni mogel pridelovati in ne izdelovati.

V našem času je padla zadnja mrva naturalnega gospodarstva. Vsak, kdor kaj prideluje ali izdeluje, méri s tem na svetovni trg. Zase skuša pridobivati le menjalnih sredstev — denarja, da si ž njimi uteši svoje potrebe, in ne misli uporabljati zase svojih pridelkov ali izdelkov. Tudi s kmečkim stanom je že taka. Vedno doslednejše se izvršuje načelo, da kmet prideluje to, kar mu v njegovih razmerah največ nese, ne pa tega, česar mu je za življenje treba. To zadnje si pridobiva na trgu po menjavanju. Odtod vidimo, da je to menjavanje blaga poglavitni znak našega gospodarstva in da so v sedanjih razmerah tisti na vrhu, ki morejo po svojih koristih uravnavati menjavanje, namreč — kapitalisti, ki imajo velika sredstva za to menjavanje, t. j. veliko denarja. Sredstvo za menjavanje — denar — igra dandanes zato toliko ulogo in je postalo v škodo delavskim stanovom zato tako plodovito, ker je delovanje, kateremu ima po svojem bistvu v prvi vrsti služiti, namreč menjavanje blaga, postalo bistveno znamenje vsega gospodarstva. Kapitalizem se kotí v teh razmerah, in orgije, ki jih slaví, imajo v tem, kar smo povedali, svoj izvor. A že takoj na tem mestu moramo omenjati, da nadsila kapitala ne izvira nujno iz navedenih razmer, marveč v tem, ker so poleg opisanega naravnega razvoja, ki so ga rodile nove najdbe in iznajdbe, posegale v gospodarsko življenje napačne ideje in si prikrojile zakone po svojih zmotah. O tem še izpregovorimo kasneje. Za sedaj samó poudarjamo, da je menjavanje glavni znak sedanjega gospodarstva. Ta stavek je trden kot pribit. Menjavanje se pa vrši po pogodbi,

po dogovoru dveh strank. Torej je s tem že dokazano, kar smo trdili, da je znak našega gospodarskega življenja — pogodba. Uspehi posamnega gospodarstva so uspehi pogodb. Čim boljše sklepa kdo pogodbe, tem boljše gospodari.[1])

Pogodb je več vrst. V našem slučaju je jasno, da govorimo o menjalnih pogodbah. Gospodarsko življenje naše dobe se snuje v tem, da se menjavajo 1. stvari s stvarmi, 2. stvari z rabo stvari, med katere štejemo tudi kapital, 3. stvari z deli in službami, 4. dela in službe z deli in službami. To ti dam, da ti meni daš ono; to ti dam, da smem rabiti ono; to ti dam, da mi ono delaš, da mi služiš; to ti naredim, da mi ti narediš ono. Tako slovejo v kratkem oblike, po katerih se snujejo menjalne pogodbe.[2])

Načelo, po katerem se mora to snovanje ravnati, je načelo m e d s e b o j n e (kommutativne) p r a v i č n o s t i. Ta zahteva, da se uprav toliko

---

[1]) Ravno to zatrjuje Steinbach z besedami, ki jih tu doslovno navajamo:
„In der That spielt der Vertrag in der wirtschaftlichen, auf den Zweck des Erwerbes gerichteten Thätigkeit eine überaus bedeutende, ja bei dem heutigen Stande der Wissenschaft, in welcher die Beischaffung der Mittel zur Befriedigung der Bedürfnisse in der Hauptsache nicht mehr auf dem Wege der Selbstproduction, sondern des Tausches im weitesten Sinne des Wortes erfolgt, vielleicht die bedeutendste Rolle. Die wirtschaftliche Thätigkeit massgebender grosser Stände, namentlich des Handelsstandes, besteht in der Hauptsache nur aus dem Abschlusse von Verträgen und der Erfüllung der vertragsmässig vereinbarten Leistungen und auch bei den übrigen grossen Zweigen der wirtschaftlichen Thätigkeit, beim Gewerbe und selbst bei der Urproduction wächst die Häufigkeit und die Bedeutung des Abschlusses von Verträgen beim Bestande der gegenwärtigen Wirtschaftsordnung immer mehr und wird immer ausschlaggebender für den schliesslichen Erfolg der gesammten wirtschaftlichen Thätigkeit des Individuums. Die persönliche Productionsthätigkeit, die eigentliche auf das Object selbst gerichtete producirende Arbeit des einzelnen Subjectes für seine eigene Rechnung, also in seiner eigenen Unternehmung, und die Verwendung eigener, ererbter oder originär, also nicht auf dem Wege des Vertrages erworbener Productionsmittel tritt für den wirthschaftlichen Erfolg des Individuums stets mehr zurück. Das althergebrachte Beispiel Robinson Crusoes wird immer unverwendbarer für die modernen Wirtschaftsverhältnisse und das Schema der Innominatverträge des römischen Rechtes: das do ut des, do ut facias, facio ut des und facio ut facias wird der entscheidende Factor für das Resultat der wirtschaftlichen Bestrebungen des Einzelnen.“ Dr. Emil Steinbach. Erwerb und Beruf. Vortrag, gehalten in der Wiener juristischen Gesellschaft am 11. März 1896. Wien 1896. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Univers.-Buchhandlung. Str. 11., 12.

[2]) Menjalne pogodbe spadajo nujno k s e b i č n i m, p o v r a č i v n i m p o g o d b a m (contractus onerosi). Toda prav istega obsega so zastonjske pogodbe iz prijaznosti. Če kdo komu kaj daruje, mu more darovati le stvar ali rabo stvari ali končno delo in službo. Ihering odgovarja v svojem lepem delu (Der Zweck im Rechte. 2. Aufl. I. Band. S. 100 ff.) na vprašanje, kako daleč se razteza pravni delokrog prijaznosti in ljubezni, tako-le: „ganz so weit, wie der des Egoismus, denn das Schema der unentgeltlichen (liberalen, Gefälligkeits-, Freundschafts-) Verträge enthält ein vollständig congruentes Seitenstück zu dem der entgeltlichen (egoistischen, Geschäfts-) Verträge“. A ravno tam tudi trdi, da prijaznost in ljubezen ne moreta sezidati gospodarskega sestava in da pač nimata za gospodarske namene mnogo praktičnega pomena.

S strogo pravniškega stališča ima Ihering prav; toda gledé na nravno življenje in na edino veljavna krščanska načela o nravnosti moramo pač reči, da mora imeti ljubezen veliko in važno nalogo v vsem, tudi v gospodarskem življenju.

da, kolikor se sprejme. Vrednost tega, kar se daje, mora biti vrednosti tistega, kar se sprejema, jednaka. Tako veleva naturni zakon, tako ukazuje krščanstvo. To načelo je sicer jasno, toda dejanjski ni tako lahko izpeljivo, kot se vidi na prvi pogled. Nravoslovje pozna več vrst cen in le tedaj smatra kako ceno za krivično, kader gre pod najnižjo vrednostno ceno. Katera je pa najnižja cena in kako naj se določa, je pa pač težko razložiti. Tudi po krščanskega nravoslovja zakonih sme pogajavec pri pogajanju iskati svoje koristi; le goljufije, laži, zvijačnosti ne sme rabiti pri tem. Če brez laži in zvijačnosti kak prodajavec dobro proda svoje blago, mu nobeden, tudi krščansko nravoslovje, nič ne more.

V državnem pravu gredó načela, po katerih se presoja pravna stran menjalnih pogodb, pač dalje, nego bi po krščanskem nravoslovju smelo iti. Že Ulpian nam poroča v l. 16, § 4 D. IV, 4: „Idem Pomponius ait in pretio emtionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire. Paulus pa spopolnuje ta nazor v l. 22 § 3 D. XIX, 2 rekoč: Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus et conductionibus juris est.“

Rimsko pravo šteje torej kupne, najemniške in vdinjavne pogodbe v eno vrsto in povsod dovoljuje, da sme pogajavec iskati tudi na škodo svojega sopogajavca lastne koristi. Imenovane pogodbe so uprav tiste, ki smo jih navedli kot vrste menjavnih pogodb. Že rimsko pravo smatra torej vdinjavanje — conductio — za istovrstno s kupovanjem in prodajanjem. Pri vdinjavanju se torej že po rimskem pravu kupuje delo ali služba. Pri teh menjavnih pogodbah je kaznjiv pogajavec še-le, če navlašč tají dejanjske razmere pri blagu, če lažnjivo opisuje svoje blago ali če zvijačno molči. A da se tu ne kaznuje teženje po visjem skupičku, oziroma po nižji ceni, vidimo iz Dioklecijanovega in Maksimijanovega zakona, ki slove: „Dolus emtoris qualitate facti, non quantitate pretii aestimatur (c. 10, C. IV. 44). Ta načela veljajo tudi v našem pravu.

Osebna in stvarna sredstva uporablja vsak pogajavec, kolikor jih le more v to, da ima sam čim največ dobička. Proti temu se naše pravo, ki sloni popolnoma na rimskem, načelno ne upira. Skuša se dobiti čim največ pravic in zanje sprejeti čim najmanj dolžnosti. Pred zakonom ni krivično, če trgovec uporablja pri kupovanju ali prodajanju svojega blaga ugodne zveze ali poročila, ki jih le on sam vé; tudi ni kaznjivo, če tvorničar dobiva delavce po čim najnižji ceni, ali če jih skuša nadomestiti s stroji, kakor tudi ne, če n. pr. kak posebno izvrsten slikar za ogromne cene prodaja svoje slike.

Nravoslovje po načelu medsebojne pravičnosti marsikaj obsoja,[1]) kar je dovoljeno po državnem pravu. Cena mora biti pravična, t. j. v strogem pomenu morajo si stvari oziroma dela, ki se menjavajo, biti po vrednosti

[1]) To trdi tudi Steinbach, govoréč, da stoji „etika s svojo zahtevo ‚justum pretium‘ načelno na drugem stališču“ kot državno pravo. O. c. str. 2.

popolnoma enake. In če se tudi ne dá, kot smo že preje rekli, do pičice ta enakost izračunati, pa človekova nravna zavest izpozna izlahka vsaj meje, preko katerih se ne sme iti.

Pri ti priliki vidimo jasno eno važno točko škodljivega vpliva, ki ga je imela vveditev rimskega prava v naše države. Gospodarsko življenje se je pri nas snovalo po organizovanih stanovih, ki so imeli za svoj temelj krščanska nravna načela. Tu je pa prihrumelo rimsko pravo s svojimi zmotami, med katerimi ni najzadnja opolzla določba o dovoljenem lastnem koristolovju pri pogodbah.

2. Liberalizem. Naše gospodarsko življenje, ki sloní v svojem bistvu na pogodbi, ima uprav vsled ravnokar opisanih pravnih nazorov značaj neomejene dobičkaželjnosti. Vsak hoče uživati čim največ pravic, in le zato, ker se pravice ne dadé drugače doseči, da se vzprejmó tudi dolžnosti, se podvrgava dolžnostim. Pri tem pa skrbi na vse načine, da si dolžnosti zmanjša, da jim uide, kolikor le more. Osnovna, pričetna točka našega gospodarskega življenja so pravice, po njih in njihovem vživanju teži vse.

Po naturno-nravnih in tembolj po krščanskih načelih pa mora biti osnovna točka gospodarskega in vsacega druzega človeškega delovanja dolžnost. Dolžnosti so pred pravicami; te pravice imajo svoj temelj v dolžnostih.

Človek je namreč odvisno, omejeno bitje. Bog je njegov stvarnik, njegov gospodar, njegov namen. Odtod izvirajo najvišje človeške dolžnosti in najplemenitejše pravice, da sme namreč človek te dolžnosti tudi izvrševati. Iz dolžnosti do Boga izvirajo pri človeku tudi dolžnosti do samega sebe. Že to, da sploh govorimo o človekovih dolžnostih do samega sebe, nam to resnico dovolj dokazuje. V tem vidimo namreč, da se človek sodi z dveh strani: 1.) kot nravno odvisno bitje, ki ima nravne znake te odvisnosti, t. j. dolžnosti in 2.) kot bitje, ki ima svobodno voljo, ker je odgovorno za svoje delovanje. Kot samostojno odgovorno bitje more torej človek imeti dolžnosti; mora jih pa imeti v vseh tistih ozirih, v katerih je odvisen; ker je odvisen po svoji osebnosti, jih mora torej tudi imeti do svoje osebnosti, do samega sebe.

Iz dolžnosti do Boga in do samega sebe sledé tudi dolžnosti do bližnjega. Natura človekova sama hoče, da človek živi, se ohranja in izpopolnjuje v družbi; torej ima gotovo razmerje do družbe, svoje dolžnosti do nje in njenih sebi sovrstnih članov.

Iz dolžnosti vseh teh treh vrst pa izvirajo pravice; kar mora človek vsled svoje odvisnosti, to tudi sme. Ker mora, torej sme izvrševati religijske čine, ki jih zahteva njegova odvisnost od Boga, sme ohranjati in spopolnovati svoje gmotno, umstveno in nravno življenje, sme tudi on od drugih ljudi zahtevati, da ga ne ovirajo pri tem izvrševanju svojih dolžnosti, marveč da mu celo pomagajo, sme ustanavljati družbe, oziroma vstopati v že ustanovljene, da more tem ložje izvrševati to, kar mora.

Te nazore izvoru in bistvu človeških pravic je pa prevrgel liberalizem zametajoč bistveni znak človeške nature — odvisnost od Boga. Izvor pravicam je postavil v človeško naturo, kot zadnji temelj. Ta natura je pa pri vseh ljudeh enaka; torej imamo tudi vsi ljudje enake pravice. Iz tega pa sledi, da se posamnik ne potrebuje nič ozirati na druge, marveč le nase in skrbeti, da si tudi dejanjski zagotovi čim največ pravic. Lahko bi nam bilo razviti logiške posledice, ki so nujno v zvezi s tem načelom in ki vodijo preko krvavih revolucij do komuniških nazorov, do anarhizma. A to bi nas privedlo predaleč.

Naša naloga je samo pokazati, kako je liberalizem, kateremu smo ravnokar razkrili temelj, s svojimi trditvami posegel v gospodarsko življenje. Rekli smo že, da gospodarsko življenje meri na to, da človeku pridobiva potrebnih gmotnih stvari. To pridobivanje je ena izmed človekovih dolžnosti. Jasno je, da ne morejo vsi ljudje na enak način izvrševati te dolžnosti. Ljudje so različni po telesu in duhu; razmere, v katerih živé, so različne; različne pa tudi potrebe. Zato je še torej v naturi utemeljenih več načinov izvrševanja imenovane dolžnosti. Vsak tak način se imenuje p o k l i c. P o k l i c je torej obseg tistih človekovih dolžnosti, ki jih ima zlasti v gospodarskem življenju. Tako sodi krščanstvo.

Liberalizem je pa prevrgel p o k l i c, ker taji človekovo odvisnost, in je namesto njega postavil g o n j o p o č i m n a j v e č j e m d o b i č k u. Samo zato mora človek izvrševati raznovrstna dela, samo zato mora vzprejeti dolžnosti, ker sicer ne pride do dobička, do uživanja, do pravic. Težiti pa mora po tem, da kolikor mu je možno, zmanjša svoje dolžnosti in si zveča pravice.

Kako krasen je krščanski nazor o poklicu! V odvisnosti od Boga, svest si dolžnosti do samega sebe in do bližnjega, izvršúj človek svoj poklic, ki mu bodi s v e t a d o l ž n o s t, v katere izvrševanju žrtvuj, če je treba, vse svoje sile, da, tudi svoje življenje!

Liberalizem pa namestu tega vzvišenega načela kriči: Skrbi, da čim najpreje odvališ s sebe breme svojih dolžnosti! Bodi neodvisen! Uživaj! Z grozno logiko je svoja načela tudi dejanjski izvedel.

Pokazali smo že, kako je po nujnem gospodarskem razvoju postala p o g o d b a bistveni znak vsega gospodarskega življenja. Liberalizem je skrbel, da se je ta bistveni znak zasukal po njegovi godbi. V soglasju s svojim temeljem o človekovi neodvisnosti, o prvotnosti pravic pred dolžnostmi. je vrgel med svet dve gesli, ki sta rodili brezbrojno gorjá, namreč geslo o n e o d v i s n e m, s v o b o d n e m t e k m o v a n j u p r i s k l e p a n j u p o g o d b (svobodni konkurenci) in o n e o d v i s n i s v o b o d n i d e l a v s k i p o g o d b i.

Neodvisno svobodno tekmovanje pri sklepanju pogodb sledi nujno iz liberalizmovega načela o človekovi neodvisnosti in o dobičkaželjnosti, katero je postavil namestu poklica. Da se je moglo to svobodno tekmovanje omogočiti, je bilo pa treba prevreči vse vezi, katere je poznal prejšnji gospodarski red. Najprej so se morale razrušiti vse organizacije raznih poklicev

zlasti — obrtna in kmečka, deloma tudi trgovska, ki se je pa že preje dejanjski poliberalila, predno so stopila liberalna načela v veljavo. Boj nasproti tem organizacijam se je pričel s puhlico — svobode.

V njenem imenu so se uničili stari cehi in namestu njih se je proglasila obrtna svoboda. Kmečkemu stanu se je dala svoboda prodajati, razkosavati, zadolževati kmečka posestva. V trgovini se je pridigovala svoboda trgovanja brez carine, brez varstva domačih pridelkov in izdelkov. V zvezi s temi naredbami se je dala vsakomu svoboda preseljevati se, kamor mu drago. Da se je pa tem ložje preslepila množica, se je proglasila svoboda tiska, in upornosti proti Bogu se je pritisnil pečat s svobodo vesti in religije.

Svobodno tekmovanje je pričelo svoj divji ples in kakor klasje pod srpom so jeli padati delavski stanovi, kot rosa v solncu se je jel sušiti sveti vrelec nravne sile — religija in ž njo vse nravno življenje. Iz posvečenega krščanskega zakona je postala državljanska pogodba, iz šole — liberalna past za mlada srca. Revščina je vedno hujše jela dvigati izmed človeštva svoje suho, bledo lice in kapitalizem z židom na vrhu se je pričel režati s brezsrčnim smehom krščanskim narodom.

Svobodno tekmovanje se je slabo izkazalo. Če prebiramo začetnika gospodarskega liberalstva — A. Smitha in Ricarda[1]), kako samosvestno govorita o blaginji, ki je bodo rodila njuna načela, in če jih primerjamo z uspehi, moramo reči, da se nikoli ni igrala z ljudstvom tako ostudna komedija, kakor jo je igralo liberalstvo.

Seveda moramo priznavati, da je brezbožno modroslovje položilo temelj ti komediji in da sta A. Smith in Ricardo samo to prenesla na gospodarsko polje, kar se je v umstvenem in nravnem smislu že dolgo pred njima oznanjalo. Toda ne prezrimo, da je imelo brezbožno modroslovje samo majhen del tako zvanih izobražencev za sabo in da bi bilo nemogoče njihova načela spraviti v veljavo in jih ustaliti v zakonodavstvu, ko bi ne bilo gospodarsko liberalstvo zastrupilo s svojim načelom dobičkaželjnosti ljudskega mozga, ko bi ne bilo razrušilo poklicnih organizmnov in tako z vedno naraščajočo revščino

[1]) Ricardo pojasnjuje n. pr. svobodno tekmovanje tako-le: „Denimo, da bi imelo vse blago svojo naravno ceno. Kapitalisti bi imeli torej pri vsem blagu enak dobiček. Primeri naj se pa, da svileno blago vsled izpremenjene mode dobi več kupcev nego volnéno in da vsled tega cena prvemu poskoči, drugemu pade. Delavci bi imeli torej pri svili več zaslužka in kapitalisti več dobička; pri volni pa narobe. Toda to ne more dolgo trajati. Kapital in delavci bi se brž od volne odmaknili k svili in sicer toliko, da bi se cena zopet izravnala. Temu pristavlja doslovno: „To teženje vsacega kapitalista, iz manj ugodnega stanja svojih kapitalij naložiti jih ugodnejše, torej zabranja, da bi stala tržna cena blaga za dalje časa mnogo ali nad ali pod naravno ceno. Tekmovanje torej ureja menjavno vrednost blaga tako-le: Ko se izplača zaslužek za delo, ki je bilo potrebno pri proizvajanju in ko se poravnajo vsi troški za rabo kapitala, bo ostala menjavna vrednost ali njen preostanek v razmerju z menjavno vrednostjo uporabljenega kapitala.“ David Ricardo's Grundsätze der Volkswirtschaft und Besteuerung. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. Ed. Baumstark. 2. Aufl. Leipzig 1877. W. Engelmann. Str. 64. Prim. Smithovo dokazovanje proti vvoznim carinam. A. Smith. Ueber die Quellen des Volkswohlstandes. Neu bearbeitet v. Dr. C. W. Asher I. Stuttgart 1861. Engelhorn str. 433 nasl.

na eni in z vzpodbadanjem k zložnemu uživanju na drugi strani pripravilo človeških src za brezverstvo in nenravnost. Prokletstvo se drží tistih imen, ki so v zvezi z brezbožnim modroslovjem prošlega veka, a še večje prokletstvo zaslužijo tisti, ki so to modroslovje postavili v službo ostudne dobičkaželjnosti in s tem duševno in gmotno spravili v nesrečo krščansko ljudstvo.

Zviti so bili ti možje. Svobodno tekmovanje samo jim ni zadostovalo. Zahtevali so tudi svobodno delavsko pogodbo. Ni jim zadostovala svoboda pri menjavanju blaga, marveč hoteli so tudi svobodo pri menjavanju človeka samega. Imenovali so delo — blago in delavca stroj, ki se z žitom goni. Delavec naj se kupuje in prodaja po svobodni delavski pogodbi, kot drugo blago. O tem, da je delavec človek, da ima svojo osebnost in ž njo združene dolžnosti in pravice, katerim se niti odreči ne more, niso hoteli imeti nobenega pojma.[1])

Tudi o delavskem varstvu ne zasledimo v Smithu in Ricardu nobene besede. V svobodni delavski pogodbi in v svobodnem tekmovanju se po njunih nazorih vse izravna. Pač beremo pri Ricardu[2]) te-le besede:

„Prijatelji človeške omike morejo le želeti, da dobi v vseh deželah delavski sloj okus za predmete telesne in prijetne zadovoljnosti in za uživanje in se po vseh postavnih sredstvih v svojem prizadevanju še naganja, da si jih pomnoži. Boljšega varstva proti preštevilnemu prebivavstvu ni.“

Na prvi pogled bi se nam zdele te besede delavcem prijazne, toda če si ogledamo namen, ki je izražen v zadnjem stavku, potem se moramo zgroziti nad ostudnostjo imenovanega londonskega žida. Delavci naj se naučé uživanja, telesne in prijetne zadovoljnosti, da se bodo vedeli prav ženiti, da bodo vedeli skrbeti, da ne zapusté preveč otrok za seboj — to so umazanije, ki jih je še v odkritejši obliki naznanjal Malthus in za njim cela vrsta njemu sorodnih zapeljivcev.

Omenjali smo že, da šteje rimsko pravo conductio (vdinjanje) t. j. pogodbo, s katero si kdo najame človeka v delo ali službo — v isto vrsto kot kupovanje in prodajanje, da mu je torej conductio kupna pogodba. Če bi se hotel kdó na to sklicevati, mu odgovarjamo: *a)* Rimska država je

[1]) Ricardo pravi n. pr.: „Delo ima, kot vse druge stvari, ki se kupujejo in prodajajo in katerih množica se lahko zveča ali zmanjša, svojo naravo in svojo tržno ceno. Naravna cena dela je tista, ki je potrebna, da delavcem daje zmožnost živeti in nadaljevati svoj rod, ne da bi se pomnožili ali zmanjšali.“ O. c str. 66. „Živeti in nadaljevati svoj rod“ to je vse. Tak namen imajo tudi konji in krave in psi! O nravnem značaju človekove osebnosti torej ni duha ni sluha! Zato pač umevamo, da liberalstvo noče poznati nedeljskega počitka, skrbi za ženske in otroke v dušnem oziru in vseh drugih zahtev, ki sledé iz krščanskega pojmovanja o človekovem dostojanstvu.

Smith se izraža o delavski pogodbi tako-le: „Svota navadnega zaslužka je povsod, odvisna od pogodbe med dotičniki, ki pa nikakor nimajo istih interesov.“ O. c. str. 62. To se pravi: delodajavec teži sam po sebi, da čim najbolj delavca pritisne. O nravnih dolžnostih, ki jih imata delavec in delodajavec drug do druzega, ne vé Smith ničesar.

[2]) O. c. str. 73.

bila p o g a n s k a in je imela s u ž e n j s t v o; torej nam v pojmovanju človeškega dostojanstva pač ne more biti vzor; *b)* delavstvo je v našem času, ko je veliki obrt tako silno narastel, stalnega pomena in stalne potrebe v mnogo večjem številu, nego je bilo prej. Za posamne slučaje s kupno pogodbo kupiti nekaj človekovega dela, je popolnoma upravičeno; a dandanes se kupuje in prodaja cel človek skoraj brez izjeme za celo življenje. In to je krivično!

Svobodna delavska pogodba se dejanjski tako-le izvršuje. V divji gonji medsebojnega svobodnega tekmovanja se jih povzpne le nekaj kvišku, drugi so poraženi. In potem, ko so že tako poraženi, da nimajo več druzega postaviti v boj na svetovni trg, kot svoje mišice, svoj mozeg, svojo kri, — svojo delavsko moč, potem pričnó še-le sklepati kupno pogodbo, ki se v grdem protislovju potem še imenuje „svobodna“. Revežu, ki ga je potolkel in ujel, se reži s svojega varnega mesta, s kupa svojih milijonov in svojih politiških pravic kapitalist, češ: Blagruj svobodo, s katero sklepaš z menoj kupno pogodbo o samem sebi! Znakov te „svobode“ je več nego dovolj! Stradanje, jok nedolžnih otročičev, ubogih žená označuje to svobodo. In ž njimi se druži proklinjanje, škrtanje z zobmi in dviganje pesti. Tako se izravnava svetovni trg. Taki so „blagri“ svobodnega tekmovanja in svobodne delavske pogodbe! — Sodimo, da smemo reči, da smo dokazali, kar smo hoteli dokazati.

P o g o d b e n i z n a č a j n a š e g a g o s p o d a r s k e g a ž i v l j e n j a j e u t e m e l j e n v n a t u r n e m r a z v o j u. G o r j é, k i s e g a d r ž i, j e p a p o s l e d i c a l i b e r a l n i h n a č e l, k i s o s e v a n j e z a n e s l i.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Slovstvo.

Trojka. Povest. Spisal dr. Fr. D. Založila in na svetlo dala Slovenska Matica. V Ljubljani 1897.

Vedeli smo od nekdaj, da nam je od gosp. pisatelja pričakovati le izbornih spisov, a reči smemo, da je gosp. pisatelj iznenadil občinstvo s to duhovito povestjo. Za vročekrvne novostrujarje je ta povest tako dobrodejna, kakor mrzla kopelj; kdor si želi zabave, čital jo bo z veseljem, in znanstveno izobraženi čitatelj bo z zanimanjem opazoval, kako je gosp. pisatelj poljudno in zabavno v nji rešil težavne modroslovne in etične probleme, tako da bi lahko ta spis imenovali majhno apologijo krščanskega svetovnega naziranja v leposlovni obliki. G. pisatelj preveč ljubi resnico, da bi bil naturalist, pač pa je realist v pravem pomenu besede. Veliki problem, katerega si je stavil, je ta: Pokazati pogubnost liberalnih idej in njim nasproti veličastno vzvišenost krščanstva. Svojo glavo vzdigujeta malo olikano izobraženstvo in koketna podlost, da zmagujeta nekaj časa nad pohlevno, počasno, a solidno

pametjo konservativnega človeka; zvijačnost nad odkritosrčnostjo, fraza zmaguje nad mislijo, svetovna dama nad pošteno krščansko devico — a slednjič se pred bravčevim očesom v jasnem svitu pokaže moč resnice. Ta povest ni narejena po šabloni onih idealistično navdahnjenih povesti, v katerih ob koncu zmagajo zatirani poštenjaki. Pisatelj je preveč realističen, da bi zabredel v to šablono. Ne ljudje, v tej povesti zmagajo le nazori. Pisatelj svoje junake žrtvuje svoji ideji, svoji konsekvenciji, svojemu zdravemu realizmu.

Oglejmo si malo reprezentanta „moderne"! On je glasen narodnjak, mogočen modroslovec, izvrsten plesavec in izprijen dijak. Radivoj sodi o najtežavnejših stvareh s čarobno lahkoto, učil se ni, pač pa čital mnogo časopisov, pozna izvrstno kavarne, smotke, romane in natakarje; za „narod" je delaven s tem, da markerje uči reči: „dober dan", ker po njegovem mnenju: „kar se tiče fine postrežbe, na vrhuncu dovršenosti stojita dunajski natakar in marker". On tudi politikuje, n. pr. „Vržinke so že tudi za nič. Naši deželni in državni mameluki pa še vedno podpirajo vlado." Nevesta mu mora biti bogata, kajti: „denar mora priti v narodne roke". Iz pristnega rodoljubja ne gre k prelekcijam, zakaj „gospoda Gavro Kiparič in Niko Bugarin, pristna Hrvata, najslavnejša karambolista sedanjega veka, se izkušata danes na biljardu. Ta dva morava videti. To sta ti genijalna moža," nataknil si je ščipalnik in pogledal smelo na desno in levo. „Nemci nam ju zavidajo, in neki vražji židovski listič je že pisal, da sta nemška akademika. Ne boš kaše pihal! Pristna Hrvata sta, Jugoslavana z dušo in telesom. Lovro, mi naspredujemo z orjaškimi koraki."

Tak „modernist" je diven človek. „Inteligencije ima več, nego treba, le kapitala premalo." „Moja nevesta je domovina", pravi, a zaradi tega ne sme ženskemu spolu odtegniti svojih zmožnosti, ker mora ženski spol pridobivati za „narodno delo". Za izkušnje se ne briga mnogo, največ ima takih izkušenj, katerih naredil ni. „Doctoribus praefero doctos! Po našem starikavem kontinentu se mnogo preveč upoštevajo izpričevala; zato tudi tepci zasedajo najvažnejša mesta." Tolažbo mu daje modroslovje: „Malce lahkomiselni smo, bi dejal, posledica genijalnosti. Toda tako leni nismo, kakor bratje Hrvatje ali Srbi. Ta ti pa sedi po cele dni v kavarni kakor kukmak v grmovju." Če mu vest še kaj očita, poseže po znanem principu: „Slovenec nima sreče."

Na taki moralni in intelektualni podlagi raste ona mladika, katero v naših dneh imenujemo moderno svetovno naziranje. Pred nekaj desetletji je bilo to „moderno" naziranje liberalno, sedaj je socijalno in socijalnodemokratično. V te finejše razločke se gosp. pisatelj ne spušča, pač pa nam kaže z jasnimi, določnimi slikami to naprednost kot skeptično nespamet. Predaleč bi nas zapeljalo, ako bi analizirali ustroj povesti, pač pa hočemo omeniti iz razgovorov te povesti apologetične točke.

Ženska vzgoja, katere evangelij sta Heine in Saphir (53) je izvrstno dovedena ad absurdum. Materijalistična etika se obdelava z žgočo satiro str. 125 sl. Pisatelj je res modroslovec. Poznavatelj novejših sestavov bo z užitkom opazoval, kako se mimogredé kratko, a jedrnato dotakne gosp. pisatelj

v razgovoru Gallove hipoteze, utilitarizma, hedonizma itd., dasi izrecno ne omenja sestavov. Najglobokejše modroslovne nazore vrže na papir s par besedami v obliki dovtipa. Schopenhauerjev pesimizem je dovtipno ovržen str. 10, tudi str. 174 zvemo, kaki so naši filozofični mladiči — pesimisti. Hinavski ateizem, ki se širi pod imenom svobodomiselnosti, se obdeluje str. 164 sl. Izvrstno je v govoru Radivojevcem pokazal gosp. pisatelj, kako se oni, ki širijo najbolj nevarne nauke, svetohlinsko skrivajo za drugimi in prikrivajo prave misli, dokler niso varni. O narodnem ženstvu in svetovni izobraženosti ima 5. poglavje duhovite misli, modroslovni skepticizem nove dobe se drastično razlaga str. 168 sl. Nerazveznost zakona je našla svojega zagovornika str. 174 sl. Posebno pozornost je obrnil gosp. pisatelj na dvoboj. Njegovo nespametnost in škodljivost kaže ne le v teoriji (str. 198 sl.), ampak zlasti v tragičnem koncu zapeljanega Vladimirja. Mlade naturaliste je prerešetal gosp. pisatelj str. 140 sl. Razmerje med nravnostjo in estetiko se tam določuje, zlasti dobro je pokazano, kako naturalisti zlorabijo izrek: Čistim je vse čisto (143) in pa, kako nasladno načelo v estetiki nasprotuje načelu: umetnost je sama sebi namen (142).

To je nekaj manjših modroslovnih problemov, ki se rešujejo v bolj ali menj doktrinarnih, a vedno duhovitih in kratkočasnih pogovorih. A tudi iz socijalnega življenja srečamo marsikako dobro sliko. Nasprotje med prešerno gospodo in poštenim kmečkim stanom je ostro karakterizovano; učeni študent pri gospodarstvu, izšolani ekonom v praksi, z bolečinami in skrbmi nastopajoči pisatelj začetnik (69), pustolovni baron, ponesrečeni dijak politik, špekulant in mešetar, ki mu lovi kmete — to so podobe iz življenja, katerim nihče ne more odrekati resničnosti. Pravi realist ne more biti brez satire. V tej povesti je je dovolj, a je vedno fina in dostojna ter vedno naperjena proti istinitim pogreškom. Jezikoslovni Schnackschnepperlein najde str. 70 sl. svojo humoristično sličico. Stari konservativec, gospod sodni svetovalec, je modri Nestor, ki nepremišljenim mladeničem razlaga modrost življenja. O slovenskih listih je str. 66 modra opazka. Razmerja med strokovnimi šolami in kmečkim stanom se je pisatelj dotaknil str. 130 sl.[1])

Razloček med „moderno“ in krščansko vzgojo je lepo pokazal pisatelj v ženskih značajih. Irma, koketa, žalostno konča kot žrtva svoje vzgoje, Milica in Helena pa, res dve liliji med trnjem, najdeta srečo in mir v samostanu.

A čemu bi našteval, česar v kratki recenziji izcrpati ne morem? Vidi se, da je ta povest sad dolgoletnega opazovanja in natančnega proučevanja. Leposlovec je v tej povesti postal modroslovec, ne da bi izgubil čut za lepoto, pedagog je stopil s katedra in s šaljivo satiro akademikom kaže njih napake. A iz vse povesti se čuti očetovska ljubezen in skrb za mladi naraščaj naše inteligencije, katera mu je položila v pero str. 168 te lepe iskrene besede:

---

[1]) Učitelj Planinec je plemenit, vzoren mladenič. Dobro bi bilo, ako bi gg. učitelji pregledali „klerikalne“ povesti (n. pr. razne letnike „Dom in svet-a“) in v njih opisane učitelje primerjali s karikaturami tega lepega stanu, ki se dobé pri raznih svobodomiselnih naprednjakih (Tavčar, Govekar itd.)

„Mladi gospodje, ljubi Bog, ki pozna slabost človeškega razuma in se ozira nanjo, ni dal vere za same bistre duhove, za tako zvano razumništvo, ampak za vse svoje otroke; zatorej tudi ni stavil kot pogoj dobrega razuma, ampak dobro voljo. Mir ljudem na zemlji, ki so dobre volje! tako so peli angelji; ne pa, ki so dobrega razuma. Kakor skrbi dober oče za vse svoje otroke, ne samo za nadarjene, tako se ozira ljubi Bog tudi na one, ki nimajo prilike pohajati visokih šol. Največja nasprotnica vsake dobre volje pa je prevzetnost in domišljavost."

Priporočamo to povest v proučevanje in v posnemanje. Lahko se meri z najboljšimi Bolandenovimi romani. **Evgen Lampe.**

Voditelj v bogoslovnih vedah. — Izdajejo profesorji kn. šk. bogoslovja v Mariboru. Urejuje Frančišek Kovačič, profesor bogoslovja Leto I. zvez. 1.

Z najlepšimi nameni in najlepšimi nadejami je izšel meseca aprila prvi zvezek novega slovenskega lista.

„Slovenci, pravi urednik v vvodu, smo zadnjega polstoletja v marsičem lepo napredovali in dosegli na prosvetnem in narodnem polju — razmerno — znatne uspehe. In trezen presojevalec mora priznati, da je slovenska duhovščina bila vselej v prvih vrstah, kjer je šlo za razvoj, čast in srečo slovenskega ljudstva. Zlasti na slovstvenem polju so se odlikovali duhovniki, tako duševno — s pisateljevanjem, kakor gmotno, podpirajoč razne liste in književna društva. Res storili smo doslej veliko, a čaka nas še ogromno dela. Posebno v strogi znanosti še zijajo v našem slovstvu velike praznine. Visokoznanstvena podjetja so pri nas zelo težavna ali celo nemogoča, ker ne najdejo dovolj podpiralcev, kupcev in bralcev. Toda rok ne smemo križem držati; kar se dá, moramo storiti. Ako hočemo veljati kot narod, moramo se tudi v znanstvu kolikor toliko postaviti na svoje noge. Zakaj ne bi sami tega imeli kar sedaj zajemamo iz ptujih virov?"

„In najprej, nadaljuje urednik, se je treba ozreti na vedo vseh ved, na bogoslovje... Pač bi bilo razžaljenje, ko bi kdo trdil, da slovenska duhovščina ne bi mogla vzdrževati kakega znanstvenega podjetja svoje stroke, recimo znanstveno-bogoslovnega lista."

Po pravici poudarja urednik vzvišenost, važnost in potrebo bogoslovne vede. Bogoslovna veda zares povzdiguje duha iz tvari in puste vsakdanjosti; v dvomih mu je svetovavka, v žalosti tolažnica, velikokrat tudi varihinja na polzki poti nravnega življenja. Francoski prostomiselni pisatelj Brunetière je brezbožnemu in protiverskemu svetu zapisal trdo resnico, da je plitvosti in površnosti mnogih dandanašnjih učenjakov krivo pomanjkanje bogoslovne vede, in da je zadnji čas, da svetna veda že enkrat sklene mir s sveto vedo. Zatorej tudi slavno vladajoči papež Leon XIII. ob vsaki priliki živo priporoča duhovščini temeljito izobrazbo, kajpada najprej v bogoslovnih vedah.

Zato se je pod okriljem prevzvišenega, za vse dobro vnetega in gorečega kneza in škofa dr. Mihaela Napotnika ustanovil „Voditelj v bogoslovnih

vedah.“ Namenjen je list izključno bogoslovnim vedam in „se ne bo pečal ne s hrupno politiko, tudi ne z drugimi vprašanji, ki spadajo v obseg drugih ved in niso v tesni zvezi z bogoslovjem ali dušnim pastirstvom, sicer bo pa po zmožnosti obdeloval vse panoge bogoslovne vede.“

Skrbel bo, da bodo njegovi sestavki ustrezali zahtevam današnje vede. O tem pa se bode oziral posebno na domače kraje in razmere in na dejanske potrebe. V slovstvu bo posebno pozornost obračal na slovansko bogoslovno vedo.

Marsikateri duhovnik si iz gmotnih ozirov ne more oskrbeti večjih bogoslovnih listov, drugi jih zaradi premnogih opravil ne more brati. Takim, pravi urednik, naj vsaj za silo „Voditelj“ nadomesti druge liste.

To nekako je program novemu listu. Vsakdo vidi, da ima list prelep smoter. Kaj je lepšega nego li bogoslovna veda? Iz te vede kristjan in učenjak lehko vedno črpa. Ni se mu bati, da bi vrelec kdaj usahnil, niti, da bi se mu zmanjšala svežost in poživljajoča moč. Kdo bi tudi dvomil, da je prijetno piti na svoji zemlji iz svojega studenca? Svoja veda nam mora biti vzor!

Bodi nam dovoljeno, da opomnimo le ene stvari. Kolikor nam je znano, so se tudi štajerski duhovniki marljivo udeleževali celjskega shoda, ko so se snovala pravila za „Leonovo družbo“. „Leonova družba“ pa bi morala imeti tudi bogoslovni odsek. Zato nam je žal, da izdajatelji „Voditelja“ niso stopili v dogovor z „Leonovo družbo“. Saj nas Slovencev je že itak malo, tem manj nam more biti v hasek, če se naše moči vedno bolj cepijo. Zdi se nam, da bi se morali vedno ozirati na Horacijev: „quid ferre recusent, quid valeant humeri.“

Toliko smo hoteli opomniti, toda le mimogredé. Zakaj sedaj je, kar je, in „Voditelj“ je tudi postavil tako nizko ceno gld. 1·20 na leto —, da ima po naših mislih lahko poleg lepega smotra tudi najboljše nade.

Zato, kakor smo že drugje rekli, družabnikom „Leonove družbe“, ki so si izbrali bogoslovno vedo za svojo stroko, kličemo, naj se zberó okrog „Voditelja“, zakaj nepotrebno je poleg njega iskati še druzega glasila za bogoslovni odsek „Leonove družbe“. Imamo „Voditelja“, torej se ga oklenimo edini in zložni!

Vsebina prvega zvezka je prav mnogolična. Naj je le na kratko omenimo!

V prvem članku pod naslovom: „V znamenju sv. križa“ je pričel daljšo razpravo dr. I. Mlakar. Doslej je napisal „o namenu človeka v obče in pa o naravnem namenu človekovem.“

V slovenskem bogoslovnem znanstvu, kar ga sploh že imamo, vrlo znani dr. Fr. Sedej piše „o nekaterih znova najdenih spomenikih, tičočih se sv. pisma“, namreč o odlomku Sirahove knjige v hebrejskem izvirniku, ter dokazuje, kako važna in pomenljiva je ta najdba za svetopisemsko vedo.

V članku: „Katero oblast ima cerkev in katero država v zakonskih stvareh?“ dokazuje dr. M. Matek iz virov cerkvenega prava in drugih pomožnih ved v prvem zvezku tezo, da ima „katoliška cerkev vrojeno in izključno oblast, staviti kristjanom razdiravne in oviravne

zakonske zadržke in sploh odločati o stvareh, ki se tičejo zaroke ali zakonske vezi.“

Dr. Aleš Ušeničnik tolmači dogmo „o edinozveličavni cerkvi“.

„Iz časov vernega razumništva“ nam dr. A. Medved opisuje, kako je bila inteligencija, ki je v novejši dôbi še nižjim slojem vzela vero, v prejšnjih časih najbolj udana katoliški cerkvi. Svojo trditev dokazuje z raznolikimi zgledi od Origena in Boetija iz zlate dôbe krščanskega razumništva do kraljev-svetnikov in kraljev-tretjerednikov iz srednjega veka; z zgledi državnikov in vojvod, zdravnikov, zgodovinarjev in umetnikov. Razprava je zelo zanimiva, a sodila bi bolj v kak list za širše občinstvo.

Dr. I. Križanič govori o novem katekizmu: „zakaj nov katekizem?“, prof. A. Kržič pa podaje „priprave za biblične katekeze“ t. j. primerno gradivo za take katekeze, kakor ga nudijo najboljši komentarji in njega svoja izkušnja. Dr. Jožef Pajek pobija vedni izgovor: „Saj itak nič ne pomaga!“

Za znanstvenimi članki sledé raznoterosti, tičoče se zlasti kazuistike in liturgije.

Posebno lepo urejen je zadnji del: Slovstvo. Tu imajo svoj razdelek dogmatika in modroslovje, biblične vede, cerkveno pravo, krščansko starinoslovje.

Na platnicah pa je še poseben književni razgled, ki so v njem priobčeni naslovi novih bogoslovnih knjig.

Vsak vidi sam, kako raznovrstna je vsebina „Voditeljeva“ in kako umno je urejena.

Sodimo, da ni treba še posebej bodriti slovenskih duhovnikov, naj se marljivo naročajo na ta list.

Naj procvita torej novi slovenski znanstveni bogoslovni list!

„Voditelj“ bo izhajal štirikrat na leto, vselej po štiri pole. Velja na leto 1 gld. 20 kr. Naročnino je pošiljati uredniku dr. Fr. Kovačiču v Mariboru.

A. U.

„Balkan“ je čitateljem „Katoliškega Obzornika“ vsaj po ideji že znan. Lansko leto je prinesel naš list oceno o prvem zvezku II. letnika. Od tedaj je žal da izšel le še en zvezek. Hvala Bogu, odslej bo izhajal „Balkan“ redoviteje po štirikrat na leto.[1])

„Balkan“ se je osnoval na veliki ideji Leona XIII.: ut omnes unum sint. Osvedočen, da je vera Kristusova edini vir napredka in blaginje za vse človeštvo, pozivlje Leon XIII. vse narode v katoliško cerkev, ki je njej izročil Kristus božje razodetje. A najpoprej in z največjo ljubeznijo se obrača k njim, ki so najbližji, k kristjanom iztočnih obredov in še posebno k slovanskim narodom. In pri tem vzvišenem delu „za edinstvo Kristusove cerkve in vere ter na njej osnovanega napredka in zloge ljudi“ želi biti „Balkan“

---

[1]) Naročnina 2 gld. Dosedanji zvezki se še lahko dobé po 60 kr., s poštarino po 70 kr. Naročnino prejema Nakladna tiskara Antuna Scholza v Zagrebu, Gajeva ulica br. [illegible].

sodelavec. Ideja torej, ki je v nje službi „Balkan", je zares velika in zlasti za nas Slovane preznamenita. Posebno za nas je ta v kali verska ideja ob enem eminentno kulturna in narodna. Zato bi se v „Balkanu" moralo družiti zanimanje vseh zavednih Slovanov.

Vsebina dosedanjih štirih zvezkov je povsem primerna osnovni ideji. Takoj v prvem zvezku nam diše iz razprav oni duh, ki edini vodi katoliško cerkev v neutrudnem delu za edinstvo in ki edini daje nadeje, da pride kdaj lepi dan združenja in zloge, namreč duh ljubezni. Ne sebičnost, ampak ljubezen je vodilno čuvstvo katoliške cerkve. Natisnjena je tu prekrasna ljubezna poslanica, ki z njo pozivlje nadbiskup vrhbosenski vse brate po krvi, naj stanujejo v Srbiji in Črni gori, naj stanujejo na Ogerskem, na Hrvatskem, v Slavoniji, Dalmaciji, v Bosni in Hercegovini in po drugih krajih, da se zedinijo z nami v edinstvu vere in ljubezni. Obeta jim, da se katoliška cerkev ne dotakne njih posebnosti, zlasti ne njih liturgije, da jim vse pusti, kar dopušča Kristus sam in ustroj njegove svete cerkve. In da bi se to jamstvo ne zdelo prazno, sledi drugi članek „Iztočni obredi i sveta stolica", v katerem Lector razklada, da so vzhodni obredi potrjeni od sv. stolice in da jih sv. stolica čuva in brani kot bogoslužje polno veličja in dostojanstva, sestavljeno od velikih učiteljev, ki so bili dika vzhodne cerkve, od svetega Jakoba, sv. Baziija V., sv. Janeza Krizostoma, sv. Atanazija in drugih. Leon XIII. je vse cerkvene zakone o vzhodnih obredih iznova potrdil in podkrepil z apostolskim pismom: Orientalium dignitas. S tem pismom ukazuje, da treba čuvati vzhodne obrede neokrnjene in nepopačene; prepoveduje prehod iz enega obreda v drugi; odstavlja od službe vsakega latinskega verovestnika (misijonarja), ki sili kakorkoli, da se vernik vzhodnega obreda poprime latinskega; dà, prepoveduje verovestnikom celo to dovoliti in preti s kaznimi onim, ki bi v tem oziru kaj zagrešili. Dr. Bonaventura (znano je, da se pod tem imenom skriva sedanji knez in škof ljubljanski) v nadaljnem članku „Leo papa XIII. i Antim, patrijarh carigradski" priobčuje apostolski list Leonov o edinstvu cerkva ter odgovor Antimov. Potem razmatra ta odgovor gledé na način pisanja, ki je brez ljubezni, razžaljiv in preziren; gledé na točke in novotarije, ki jih opočita Antim zapadni cerkvi, o izhodu sv. Duha, o obredu sv. krsta, o nekvasnem kruhu, o epiklezi, o sv. obhajilu, o vicah, o brezmadežnem spočetju M. B., o prvenstvu in nezmotljivosti rimskega papeža; ter naposled prosi vzhodne duhovnike, naj bi se vendar ne učili od protestantov mržnje proti katoliški cerkvi, naj bi vsi resno in z dobro voljo razmišljali preporne točke, pomneči velike odgovornosti, ki vseh čaka pred istim Kristusom. Za tem isti dr. Bonaventura razpravlja o „ustrojstvu cerkve Jezusove za prvih dveh vekov", dokazujé, da je cerkev Kristusova hierarhična in monarhična.

Iz drugega zvezka naj omenimo le nekatere razprave. V razpravi „Zar papa nije nasljednik sv. Petra", dr. Bonaventura obširno dokazuje, da je Kristus postavil sv. Petra vrhovnim glavarjem svoje cerkve. V članku „Leon XIII. in sjedinjenje cerkve na istoku" govori Lector o vzhodnih obredih in še enkrat o pravnih načelih okrožnice Orientalium. Za njim sledi

„Bratski razgovor o Grčkome odijeljenju ili poziv na sjedinjenje“, ki v njem Palunko v obliki dialoga govori o vztrpnosti in o premembi vere.

V prvem zvezku II. letnika se nadaljuje razprava „Zar papa nije naslednik sv. Petra?“ Dr. Bonaventura dokazuje s splošnim razlogom in s svedočanstvi iz zgodovine, da je Peter, prvak apostolov, utemeljil rimsko stolico, ter odgovarja na razne ugovore. Dalje dokazuje, da se apostolsko nasledstvo rimskih papežev ni nikdar pretrgalo. Tudi Palunko nadaljuje svojo razpravo ter govori o „filioque“. V tem zvezku je še znamenita razprava o Makariju, moskovskem metropolitu, in pravoslavnem dogmatičnem bogoslovju. Omenimo naj še razpravic o brezmadežnem spočetju v vzhodni cerkvi, o nauku kaldejske cerkve o primatu sv. Petra in o izhodu sv. Duha.

V zadnjem zvezku (II. sv. god. II.), ki je doslej izšel, se še nadaljuje razprava o grškem razkolu in sicer še o „filioque“. Dr. Bonaventura piše o „ustrojstvu cerkve Jezusove v III. veku“, oziraje se posebno na sv. Ciprijana in njegov odpor proti papežu Štefanu. Lector je za ta zvezek priredil temeljito razpravo barnabita Tondini-ja o ustaljenju velike noči na določeno nedeljo. Vprašanje je važno in se ž njim bavi tudi že Rusija. Tondini de Quarenghi, zastopnik akad. znanosti za zedinjenje v meri in času, priporoča zložno z berlinskim profesorjem dr. W. Foersterjem tretjo nedeljo po pomladanskem istonočju. Če se velika noč tako ustali, bode brez razloga tista mržnja, ki se opaža pri nekaterih tudi katoliških državah proti običaju katoliške cerkve, češ da je neredcn, in, kar je za nas poglavitno, po želji nicejskega zbora in kot odmev molitve Zveličarjeve pri zadnji večerji bodo vsi kristjani z enim glasom in isti dan pošiljali proti nebu svoje molitve v sveti dan Vstajenja.

Omenimo še iz tega zvezka razprave o velikem Grku Bessarionu ter članka: „Rastavila nas politika.“ V zadnjem članku dokazuje pisatelj, da grškega razkola ni bila kriva vera, ampak politika. Razkol je nastal zaradi političnih vprašanj, in še le potem so se začela pretresavati tudi verska vprašanja, da bi se razkol obrazložil in opravičil. Zato nas tudi politika mora združiti. Pravoslavne države morajo uvideti in zares že uvidevajo, da bi jim bilo edinstvo le v največjo korist. Upati je, da bodo iste pravoslavne države, ki so doslej zedinjenje smatrale za zlò, začele pospeševati zbližanje in združenje. Dal Bog!

To je skratka vsebina doslej izišlih zvezkov „Balkana“. Želimo, da bi „Balkan“ tudi v bodoče toli marljivo deloval za veliko idejo edinstva. Pričakujemo, da skoraj izide prvi zvezek III. letnika in za njim drugi po vrsti, ki naj bodo vsi glasniki srčne želje Kristusove in njegove cerkve: „Ut omnes unum sint!“ **A. U.**

Drobtinice.

(Savonarola.) Letos 23. maja bo 400 let, kar je umrl na grmadi nesrečni dominikanec Jeronim Savonarola. Rodil se je leta 1452. v Ferrari. Kot dvaindvajsetletni mladenič je zapustil svet in se umaknil v samostan. Toda njegov plameneči duh mu ni dal miru. Videl je, kako je kriv humanizem

povsod zaplodil nenravnost, na dvorih in v meščanskih hišah, v življenju in v umetnosti, kako je oskrunil celo oltarje. Zato je vstal, hodil od mesta do mesta ter propovedoval pokoro. L. 1490. je začel tudi v Florenci svoje apostolstvo. Z neustrašnim pogumom je bičal šopirno razkošnost svetnih in cerkvenih knezov. Oznanjal je, da bo prišla na Italijo sodba božja. Od časa do časa je celo menil, da ga navdihuje božji duh, in privid mu je kazal razne vizije. Vrgel se je tudi v viharno politično življenje. Bil je demokrat in bojeval se je z ognjenim navdušenjem za ljudske svoboščine. L. 1493. je začel zmagovati s svòjimi idejami. Dal je Florenci demokratično ustavo. V ljudski duši je podžgal svet gnev proti nenravnosti. Predpustom, ko se je kazala razuzdanost v vsej nagoti, je uredil velike spokorne sprevode, na mestnem trgu je postavil grmade, ter na njih sežgal nenravne knjige, lascivne podobe, ki jih je trosil pod imenom leposlovja in umetnosti razbrzdani humanizem. S svojimi govori si je nakopal mnogo sovražnikov. Dve stranki sta se vzdignili proti njemu, mogočna medicejska in ne manj mogočna protimedicejska aristokratična stranka. To pa je bila njegova poguba. Tožili so ga v Rimu, češ da ruje proti cerkveni in svestni oblasti, in prosili pomoči. Papež Aleksander VI. je pozval Savonarola v Rim. Savonarola se je razjezil, da ga je papež imenoval v pismu sejavca krivih naukov, ter se ni hotel pokoriti. Tedaj mu je papež prepovedal govore. L. 1496., ko je papež ukaz zopet preklical, je začel Savonarola z novo silo propovedovati. Sem ter tja je že tudi vpletel vmes besede zoper papeža in njegovo oblast. To je bilo sovražnikom le povod, da so ga vedno iznova tožili v Rimu. Ker so se pojavljali nemiri celo v cerkvah, je papež prepovedal Savonaroli sploh vse govore, in ker nesrečni gorečnik ni poslušal, ga je papež Aleksander VI. meseca maja 1497 izobčil. Savonarola je bil že predaleč zašel, menil je v svoji zmoti, da je božji poslanec, zato je ostal nepokoren in se pozival na cerkveni občni zbor. Ko je vedno dalje propovedoval in so homatije v Florenci vse bolj naraščale, je papež zagrozil mestu z interdiktom, če ne zabranijo propovedi. Savonarola je imel še en govor, ki ga je končal z glasnim protestom, potem pa je zaklical vsem prijateljem: z Bogom! Pisal je še krščanskim knezom, naj delujejo na to, da se skoraj skliče občen cerkveni zbor. A Savonarola je bil že izgubljen. Neki frančiškan ga je pozval na „božjo sodbo“. Ko pa je gosposka to prepovedala, so 8. aprila 1498 naskočili nasprotniki samostan sv. Marka, zgrabili Savonarolo in vrgli v ječo. Po dolgih in mučnih preiskavah so ga obsodili v smrt na grmadi. 23. maja so ga sežgali na velikem trgu, njegov prah pa so stresli v reko Arno. Florenca pa se je zopet lahko kopala v razkošju, dokler ni poženščena in pomehkužena padla v oblast Medicejcev.[1])

„Tako“, pravi zgodovinec Pastor,[2]) „je umrl duhoviti, nravno neomadeževani, toda fantastični in pretirani mož, katerega največja napaka je bila, da se je mešal v politične homatije in da je bil nepokoren sv. stolici. Njegovi

[1]) La Scuola Cattolica. Milano. 1898. pag. 223 sqq.: „L' iconoclasta della renascita.“ F. Meda.

[2]) Zur Beurtheilung Savonarolas. Kritische Streifzüge von Ludwig Pastor. Freiburg in Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1898. pag. 3.

nameni so bili vsaj iz početka čisti; pozneje je gnan od strastne čudi in preslepljen od prividov razburjene domišljije prestopil meje, katere sta mu stavila duhovenstvo in redovništvo. Izprevrgel se je v političnega fanatika, ki je javno terjal smrt vsem sovražnikom republike. To ga je moralo pokopati. Katoliški dogmi je ostal v teoriji vsekdar zvest; a praktično se je pozneje ravnal po necerkvenih tendencah, ki bi mogle prouzročiti le razkol. Opravičuje ga, da so bile tedaj v Florenci in v Rimu, da, po celi Italiji prežalostne nravne razmere .... Savonarola je gotovo pošteno in resnično mislil, da je božji poslanec, toda le prezgodaj se je pokazalo, da ga ni gnal božji duh, zakaj kriterij božjega poslanstva je pred vsem ponižna pokorščina nasproti postavni oblasti. Te Savonarola ni imel." „Savonarola", pravi kardinal Newman.[1]) „se je dvignil proti oblasti, ki se proti njej nihče ne more dvigniti, ne da bi sam sebi škodoval. Z nepokorščino se nič ne doseže. Na tak način Savonarola ni mogel biti apostol Florenci in Rimu!"

Letos hočejo na Laškem nekateri katoličani, a tudi nekateri liberalci svečano praznovati štiristoletnico smrti Savonarole. Liberalci sodijo, da je bil Savonarola njihov. Znano je, da so v Wormsu na Lutrovem spomeniku tudi Savonaroli postavili soho, češ da je bil predhodnik Lutrov. Nekateri katoličani zopet menijo, da je bil Savonarola v vsem svet mož.

O tem nam objektivna resnica nudi sledeča načela:

1. Zelo se varajo oni, ki prištevajo Savonarolo med liberalce. Savonarola je bil marveč najhujši bojevnik zoper liberalne zmote. V „zmagoslavju križa" pravi, da Kristusa zapusti, kdor zapusti rimsko cerkev. Njegov boj zoper lažnjivi humanizem je boj zoper liberalizem. Sam pesnik satanove ode Giosuè Carducci je nedavno pisal liberalnemu odboru, da ne more vzprejeti govora o štiristoletnici, zakaj po dolgem študiju je spoznal, da Savonarolo treba pustiti katoličanom.[2])

2. Motijo se pa tudi oni, ki bi radi oprostili Savonarolo vse krivde in vso naložili na Aleksandra VI. Pastor je nepobitno dokazal — in to mu priznavajo prvi zgodovinarji — da je v tem oziru Aleksander VI. brez vsake krivde.[3]) Morda, da je ravnal Savonarola v dobri veri, prav gotovo ni ravnal.[4])

3. Če torej slavimo spomin Savonarole, ga moremo slaviti le v drugem oziru, ne gledé na razmerje Savonarole k sv. stolici, ampak gledé na njegovo razmerje k tedanji dobi, k dobi humanizma in obnovljenega poganstva. Velik je bil Savonarola kot p r v o b o r i t e l j z a n r a v n o s t: za nravnost v zasebnem in javnem življenju; za nravnost v b o g o s l u ž j u, za nravnost v p o l i t i k i, za nravnost v s l o v s t v u, za nravnost v u m e t n o s t i. Če slavimo spomin kakega moža, bi radi obnovili njegovo podobo v drugih. Letos je 400 let, kar je zgorel — žrtev nesrečne zmote — na grmadi Savonarola. Naša doba je precej podobna tedanji dobi. Tudi dandanes dviga ošabno glavo razuzdano poganstvo. Zato je tudi naši dobi treba Savonarole,

[1]) ib. in Weiss: Weltgeschichte IV. 246. — Newman: Vorträge und Reden. Köln. 1860. S. 214.

[2]) Scuola Cattolica. l. c.

[3]) l. c. 5.

[4]) Scuola Cattolica. pag. 229.

a Savonarole brez zmot njegovih. Treba je naši dobi mož, ki bi družili s neustrašnim gnevom Savonarole zoper brezboštvo in nenravnost gorečo plamenečo ljubezen za Kristusa in njegovo rimsko-katoliško cerkev.

Brez te ljubezni tudi dandanes nihče ne bo apostol. A. U.

(**Človek iz — medveda.**) „Eksaktno“ raziskovanje modernih znanstvenikov, ki hočejo ostati na vsak način na „vednostnem“ stališču, ki se mu pravi po domače materijalizem, je začelo poganjati klasje — smešnosti. G. Fornier je uvidel, da navadni darvinizem vendar ne ustreza zahtevam človeškega umovanja, zlasti darvinistični nauk o vzniku človekovem se mu je zdel nedostaten in kriv. Trdno se držeč zdaj edino veljavne metode, vegaste indukcije, ki iz nekaj slučajev sklepa kar na splošno, je dognal Fornier v svojem spisu „Der Kampf mit der Nahrung, ein Beitrag zum Darwinismus“, da človek ne izhaja iz opice, ampak iz medveda. Dokaz za to trditev je pa ta: Učenjak dokazuje najprej, da izpreminja hrana, kamor šteje tudi svetlobo in toploto, rastline in živali. Kolik je vpliv hrane na živali, kaže najbolj dejstvo, da so najnižje živali rastlinojede, najvišje pa vsejede; mesojede so v sredi med najnižjimi in najvišjimi. Človek, ki spada med vsejede najvišje sesavce, ne more izhajati od rastlinojede opice, ampak od kake vsejede vrste. In ta vrsta je medved, in sicer iz sledečih razlogov: Medved hodi lahko po zadnjih končinah, kakor navadno človek; zna plesati (!), plezati in plavati (cel sportsman!), nima repa, v boju rabi medved prednji končini kot roki, zadnji sta krepkejše razviti od prednjih. Fornier oporeka, da bi bila človekova črepinja bolj podobna opičji nego medvedji. Zlasti črepinja fosilnega votlinskega medveda kaže mnogo analogij s človeško črepinjo. Fornier pa ima še več važnejših dokazov za svojo trditev! Človek tako rad liže med kakor medved; naši otroci imajo še vedno grdo navado, da vtikajo prste v usta, zlasti palec in ga sesajo. To navado smo podedovali od naših prednikov — medvedov, ki se na isti način zabavajo in kratkočasijo. — Reci, kar hočeš, kdor zna, pa zna! A. B.

(**† Julius Péan**.) V Parizu je umrl Julius Péan, največji kirurg Francije, kakor je bil Pasteur največji biolog. Umrl je prav kakor Pasteur kot zvest in zaveden katoličan, previden s sv. zakramenti.

(**Brunetière pa misel krščanska**.) V Besanconu je imel slavni francoski mislec Brunetière, ki je nedavno pokazal bankrot novodobne vede gledé na najvišje probleme človečanstva, novo konferenco. Dokazoval je, da ni mogoča trdna in popolna filozofija brez religije, niti vera v nadnaravno brez dogem. „Na tem svetu“, je dejal, „ki je na njem vse izpremenljivo, vse minljivo, je stalna in absolutna samo ideja krščanska, Če nočemo, da bi se vrtele morala, estetika in veda v občnem blodnem krogu, jih moramo opreti na absolutno, na nepremakljivo točko, na religijo.“ In Brunetière upa, da pride skoraj doba, ko bo na Francoskem zopet zmagal krščanski idealizem. Trije pojavi, je dejal, svedočijo to. Brez religije ne moremo živeti, človeštvo žeja po božjem, a vsi vedno bolj uvidevamo, da veda, da mestafizika, da celo morala ni še religija. Potem je tudi že minil čas, ko je bilo brezverstvo za dokaz svobodomiselnosti. Še so starci, polni racijonalistične

oholosti, a ti ne spadajo več v našo dobo, ampak so ostanek druge dobe. Pasteurji so dokazali, da najbolj zvesta, najbolj ponižna vera lahko prijateljsko biva v enih možganih z najbolj razsežno, recimo, najbolj moderno vedo. Kar pa je še poštenih brezvercev, vidimo, da nimajo več napuha libertincev, ampak da dajejo krepostne zglede. Krščanstvo deluje v njih, če tudi se tega še ne zavedajo. To daje veselo upanje, da se Francija vrne premlajena k oživljajočemu krščanstvu! A. U.

(Katolicizem v Nemčiji.) V protestanski Prusiji gine protestantizem rapidno, a raste katolicizem. Po uradni statistiki je palo število evang. bogoslovcev na pruskih vseučiliščih od l. 1885/86 do 1895/96 od 2520 na 1691, število katoliških bogoslovcev pa se je pomnožilo v istem času od 475 na 818. Po drugih, ne pruskih vseučiliščih v Nemčiji, se je znižalo število protestantskih bogoslovcev po kulturnem boju za 40%, do 50%, število katoliških pa je zraslo za 72%. — Kako lepo napreduje katoliška stvar v Nemčiji, nam priča tudi vedno rastoče število katoliških mož na vseučiliščnih stolicah. Izvzemši vse bogoslovne profesorje znaša število vseh svetnih profesorjev v Nemčiji 2178 in med temi je zavednih katoličanov 277, torej približno 13%. Koliko je med drugimi 1901 katoličanov, ki nočejo očitno kazati svojega verskega prepričanja, koliko je vernih protestantov, ki še verjamejo v Boga in nesmrtnost duše — o tem molči statistika. Nemčija postaja katoliška, kaj pa s katoliško Avstrijo? *Po „H. N.“* A. B.

(Kdo je izumil fotografijo?) Anglež M. Brothiers je predložil manchesterski znanstveni in modroslovni družbi dokument, ki dokazuje, da so fotografirali že v šestem stoletju. Našel je namreč rokopis v samostanski knjižnici sv. Dionizija na gori Athos meniha Panzalena (441—521) z naslovom: „Kemični pouk meniha Panzalena iz Pierine v Carjemgradu“. Ta rokopis priča, da je Panzalen izumil camero obscuro in je upodabljal obraze s pomočjo dveh sestavin, katerih imena se ne dajo prestaviti in umeti. Konstantin Simonides trdi, da je Daguerre, ki je veljal za izumitelja fotografije, staknil ta rokopis, ko je bil na gori Athos, in potem vsebino izkoristil, ne da bi povedal, odkod je zajel bistvo svoji izumitvi.[1] A. B.

Glasnik „Leonove družbe“.

Kot ustanovitelja sta se pridružila „Leonovi družbi“ veleč. gosp. Alojzij Puc, župnik v Hrenovicah, in veleč. gosp. Frančišek Kepec, župnijski upravitelj v Češnjicah. Pristopilo je tudi več novih rednih članov, katerih imena objavimo pozneje.

* * *

O prijateljskih večerih „Leonove družbe“ bodemo poročali obširneje o priliki.

---

[1]) Unità cattolica 1865. Nr. 64.

II. III.

Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

II. Nedoslednosti v liberalnem gospodarskem zakonodavstvu.

Najlepši zgled svobodnega tekmovanja imamo v dražbi. Posamniki se tu kosajo med seboj in sicer tako, da vsako omejevanje tega kosanja ruši dražbeno bistvo. Zato pa tudi zakoni smatrajo nično vsako pogodbo, po kateri bi se tekmovanje pri dražbi omejevalo. Dogovori tekmovalcev so v tem oziru pravno neveljavni.

Liberalni gospodarski nazori govoré o gospodarskem življenju kot o kaki dražbi in pravijo, da se ravno s tem, da vsak slobodno v ti javni gospodarski dražbi prodaja oziroma kupuje kapital ali delavsko moč, dosega najpopolnejše gospodarski namen.

Po svojih načelih bi moralo liberalstvo čuvati ta dražbeni značaj gospodarskega življenja kot punčico v očesu in bi se moralo upirati z vsemi silami vsakemu poskusu, ki bi hotel omejevati svobodno gospodarsko tekmovanje. Skušalo je sicer to doseči, toda ni mu bilo mogoče. Naše države sloné vse brez izjeme na liberalstvu. V zgodovini njihovega gospodarskega zakonodavstva pa vidimo, kako se vedno bolj izdirata tečaja, na katerih se suče ves liberalni gospodarski sestav, namreč svobodno tekmovanje in svobodna delavska pogodba. To hočemo dokazati v naslednjih vrstah in sicer s tem, da razkrijemo A.) kako zakoni liberalnih držav ustvarjajo gospodarske organizme, ki so v popolnem nasprotju s svobodnim tekmovanjem in kako se je poleg kupne pogodbe ohranila organizacijska pogodba; B) kako se tudi tam, kjer je načeloma v veljavi svobodna menjalna pogodba, vvajajo znaki organizovanega gospodarstva.

A) Gospodarski organizmi in organizacijska pogodba.

Organizem imenujemo skupino več različnih udov, ki dosegajo s skupnim sodelovanjem skupni namen. Skupno sodelovanje se vrši tako, da vsak ud izvršuje sebi primerno delo in pri tem najprej služi samemu sebi. Zveza med udi je pa tako uravnana, da se delovanje posamnih udov lepo strinja med seboj in vodi v skupni namen. Ta skupni namen ni nikaka svota namenov, ki jih ima vsak zase, marveč je popolnoma nov, samostojen namen.

Gospodarski organizem je potemtakem skupina gospodarskih udov, ki dosegajo s skupnim sodelovanjem skupni gospodarski namen. Gospodarski udje morejo biti le ljudje, ker so samo oni sposobni kot umna nravna bitja staviti si gospodarske namene in vezati se v njih dosego med seboj.

Iz tega pojasnila vidimo, kako nasprotno je liberalno pojmovanje pojmu gospodarskih organizmov. Liberalno gospodarstvo sloni na načelu brezozirnega boja. V tem boju naj se izkaže, kdo je krepkejši in sposobnejši. Tak ostane; drugi naj propadejo in ni jih škoda. Medsebojna borba je gospodarsko življenje; namen ti borbi je zmaga krepkejših in poraz slabejših. Tako pa ne umeva gospodarski organizem — gospodarskega življenja. V organizmu se udje ne bojujejo med seboj, marveč sodelujejo; namen organizmu nista zmaga na eni in poraz na drugi strani, marveč blagor, zmaga vseh udov v dosegi skupnega namena. V organizmu ima vsak organsko zvezani del svoje opravilo t. j. svoje dolžnosti, pa tudi svoje pravice. V gospodarskem boju vlada neomejena svoboda; v organskem gospodarskem življenju pa se vsak ud omejuje uprav zato, da se po tem omejevanju osebne svobode doseza skupni namen.

Razločki med obema načeloma so iz teh stavkov razvidni. Še bolj se pa razvidijo, če primerjamo med seboj pravno obliko, pod katero vodi liberalstvo gospodarski boj in pod katero sodelujejo gospodarski organizmi v skupni namen. Glavni znak našega gospodarskega življenja je pogodba. V gospodarskem boju igra prvo ulogo menjalna pogodba. Menjavajo — kupujejo, prodajajo, najemljejo, vdinjavajo se stvari in dela.

V gospodarskih organizacijah pa stopa na površje druga pogodba, ki ima tak predmet, ki se ne dá prodajati in kupovati, ki se ne peča s stvarmi in deli, marveč z osebami. Organizacijska pogodba ne menjava gospodarskih predmetov, marveč ustvarja gospodarski subjekt. Osebnost s svojim umstvenim in nravnim značajem se tu pojavlja kot vodilna sila. Umstvena in nravna načela stopajo na dan. Če svojemu dokazovanju že sedaj postavimo temeljni zaključek, rečemo brez ovinkov: jedro družabnega vprašanja je boj med golo menjalno in med organizacijsko pogodbo. Dasi se liberalstvo po svojem bistvu upira organizacijskim pogodbam, jih vender ne more ustaviti. V naturi je neizbrisno zapisano organizacijsko načelo, ki spaja vse človeštvo v lepo v skupne namene sodelujočo celoto, ne pa v roparski brlog, v katerem se bijejo na življenje in smrt kruti sebičneži. Organizacijska pogodba ustvarja, kot smo rekli, gospodarski subjekt. V tem zmislu pozna pravo organizacijsko pogodbo v teh-le treh slučajih: *a)* enakopravni člani se združujejo v en gospodarski subjekt z enim gospodarskim namenom; *b)* en gospodarski subjekt se nadomešča z drugimi; *c)* gospodarski subjekt se izpopolnuje s podrejenimi osebami.

a) Gospodarsko združenje samostojnih enakopravnih članov imamo v družbi (societas). Družb je več vrst. Če se spoji določeno število oseb z vsem premoženjem, temu pravimo otvorjena družba. Če se spoji ena ali več oseb z vsem premoženjem, nekaj oseb pa samo z omejenimi svotami, temu pravimo komanditna družba.

Če se združi neomejeno število oseb z omejenimi svotami do neke določene višine, pravimo, da je to akcijska ali delniška družba.

Če se združi neomejeno število oseb z vsem svojim premoženjem ali pa samo z neko določeno svoto, ki pa v svoji celoti ni določena, pravimo temu zadruga.[1])

Če se spoji več proizvajavcev, da ustavijo medsebojno tekmovanje v svojo korist in na škodo kupovavcev-konzumentov in proizvajavcev surovín in proizvajalnih sredstev, pravimo temu kartel ali sindikat.

Po namenu, ki ga imajo navedene družbe, jih imenujemo trgovske, produktivne, konsumne, kreditne in kartelne družbe.

Liberalna znanost in praksa ima med njimi za najvažnejše akcijske družbe. Celo znameniti dr. Lorenc Stein pravi,[2]) ko našteva posamne vrste družabnega gospodarstva: „Nad zadruge se dviga zadnja in najvišja oblika gospodarske osebnosti — akcijska družba.“

Ravno tako sodijo vsi ostali liberalni teoretiki brez izjeme. Mi pa moramo ravno akcijske družbe izvzeti izmed gospodarskih zvez, ki se snujejo po organizacijski pogodbi. Navedli smo jih preje samo zato, da je vrsta vseh družb, ki jih pozna naše pravo, popolna in da moremo tem lažje pokazati, kako malo se ujemajo akcijske družbe z gospodarskimi organizmi.

Poglavitna stvar pri organizovanju gospodarskega subjekta je skupni gospodarski namen. Tega pa družabniki pri akcijski družbi nimajo. Posamniki se ne organizujejo s tem, da bi svojo osebnost izročili v neki namen, marveč znesó le neko svoto denarja edino zato, da bi imeli dobiček od tega. S tem, da je dal kdo svoj denar v akcijsko podjetje, ni vzprejel nobene nravne obveznosti. Sam sme tekmovati z dotičnim podjetjem; sme tudi delati na to, da se vrednost posamnim akcijam zmanjša; sploh sme vse, kar mu kaže.

Akcijska družba je pravi znak liberalnega gospodarstva. Menjalna pogodba ji je vse; nad njo v etiške višine gospodarskih organizacij se ne dviga. V tako družbo se vstopa s kupom in izstopa s prodajo akcij. Vse slabe strani tistega gospodarstva, kjer vlada samo kupna pogodba, so zato v posebni meri združene z akcijskimi družbami. Zato imenujemo mi te družbe najnepopolnejše in najnižje družbe, ki ne ustvarjajo gospodarskega organizma, marveč samo olajšujejo menjavanje. Z malimi vsotami se more v njih posamnik udeleževati kupovanja in prodajanja v velikem. Osebnost stopa v akcijskih družbah popolnoma v ozadje in ž njo nravna načela, ki

---

[1]) Popolnoma v zmislu liberalnih načel govori Stein o zadrugah. „Die wirthschaftliche Einheit ist zur organisirten Persönlichkeit geworden. Die durch diese Einheit gebildete wirthschaftliche Kraft ist noch eine ungelöste Verschmelzung von Werthcapital und persönlicher Leistung, noch fehlt die völlige Capitalsselbständigkeit dieser Form der wirthschaftlichen Persönlichkeit. Daher ist die Aufgabe dieser Einheiten wesentlich auf ihre Mitglieder beschränkt; noch ist das Handelscapital nicht frei von der persönlichen Willkür des Einzelwillens, und der letzte Schritt zur Btldung der vollkommenen selbständigen wirthschaftlichen Persönlichkeit ist noch nicht geschehen. Diese Form nun fassen wir im allgemeinen als die der Genossenschaft zusammen.“

[2]) Die Volkswirthschaftslehre. Zweite Auflage. Wien 1878. Wilh. Braumüller. Str. 281.

so samo z osebnostjo v zvezi. Združuje se le kapital in tega združevanja se ne drži nobena, ni najmanjša nravna drobtina.

Karteli in sindikati so zasebna združevanja, v katera se pravo ne vmešava. Njihov namen je diametralno nasproten liberalnemu gospodarskemu načelu o svobodni konkurenci, samo s tem posebnim znakom, da rušijo svobodo v tekmovanju v korist podjetnikov, ne ozirajo se pa niti na delavce, niti na konsumente, niti na tiste, kateri jim prodajajo surovo blago. Potemtakem se tudi kartel ne more imenovati organizacija gospodarskega subjekta, dasi ima mnogo več sorodnosti ž njo, nego li akcijske družbe.

Ostajajo nam torej kot gospodarske organizacije med družbami: otvorjene, komanditne družbe in zadruge.

b) V nadomestilo enega gospodarskega subjekta se često jemlje drugi največ zato, ker prvi ne more ali ne sme izvrševati svoje naloge. V to vrsto štejemo: pooblastilo (mandatum), s katerim daje ena oseba drugi pravico, da namestu nje izvršuje gospodarski posel, sem spada tudi tako zvana negotiorum gestio, po kateri kdo prostovoljno opravlja tuje gospodarske zadeve; dalje varuštvo nad nedoraslimi, bebci, kaznjenci, zapravljivci, bolniki, otroci, glušci in mutastimi, oskrbovanje premoženja nenavzočih ali neznanih oseb, dedščin, ali premoženja, katerega upravljanje se je siloma vzelo lastniku, in imetja v konkurzu; zastopstvo ženinega premoženja po možu in otroškega po očetu, in končno zastopstvo in upravo imetja, ki pripada pravnim osebam. O vsem tem imamo zakonite določbe. V vseh teh slučajih se po posebni pogodbi, ki ne zadeva menjavanja, marveč osebe, nadomešča gospodarski subjekt.

c) Tretjo vrsto organizacijske pogodbe, ko se gospodarski subjekt izpopolnuje s podrejenimi osebami, najložje imenujemo uradniško, ker je v razmerju, ki ga imajo uradniki do države, oziroma do svojega gospodarja, najlepše izražena. Uradnik ne proda s tem, ko nastopi svoj stan, svoje delavske moči, svojega uma in znanja, marveč izroči se s celo osebnostjo podjetju. Zato ima pa tudi podjetje, kateremu služi, oblast nad njim. Plača, katera se daje uradniku, ni plača njegovega dela, marveč ž njo mu podjetje zato, ker se mu je izročil, zagotovi pomenu, ki ga ima za podjetje, primerno preskrbljenje. Zato je z uradništvom nujno združeno tudi preskrbljenje v starosti in onemoglosti. Če uradnik ne izvršuje svojih dolžnosti, ne prelomi s tem kupne pogodbe, marveč dolžno zvestobo. In v tem zmislu se tudi kaznuje za stvari, ki nikakor ne spadajo v kazenski zakon. Disciplinarne preiskave in disciplinarne kazni, ki so pri uradništvu v navadi, izpričujejo to našo trditev dodobra. Uradniki so organično zvezani s podjetjem, kateremu služijo; v različnih stopinjah kot udje enega telesa izvršujejo svoj posel. Ž njimi zvečuje gospodar takorekoč svojo lastno osebo in jo izpopolnuje. Z gospodarjem tvorijo uradniki en gospodarski subjekt, ki ima vsled tega več raznolikih, seboj organsko zvezanih udov. To organizacijo smo imenovali uradniško. S tem pa nikakor nočemo reči, da je samo uradniška. Po imenu bi kdo sodil, da se gre pri taki organizaciji samo za tiste, ki iz-

vršujejo neko javno oblast in bi se torej čudil, kako pridejo uradniki med gospodarske organizacije.

Najpreje moramo odgovoriti, da ima mnogo zasebnih, deželnih in občinskih, pa tudi državnih uradnikov strogo gospodarske posle; potem pa moramo reči, da uradniška organizacija ni vvedena samo pri uradnikih v strogem zmislu besede, pri častnikih, učiteljih, duhovnikih, marveč že marsikje tudi po zasebnih prometnih in obrtnih podjetjih.

S tem smo si ogledali vse tri vrste gospodarskih organizacij. Treba nam je le še našteti poglavitna in značilna znamenja tiste pogodbe, na kateri slone, in razkriti temeljne razločke, ki ločijo to pogodbo od golega menjavanja.

Vsi ti razločki so utemeljeni v bistvu organizacije same. V organizacijo nastopa oseba s svojimi nravnimi lastnostimi in dolžnostimi, pri navadni menjalni pogodbi pa samo dobičkaželjnost, sebičnost; pri organizaciji se gre za skupni namen, za dobiček celega organizma, pri menjalni pogodbi pa samo za posamnikov dobiček; pri organizacijski pogodbi se upošteva, kolikega pomena je posamni za skupni namen, torej se vračunava posamnikovo delo, pri menjalni pogodbi se pa upošteva le posamnikov dobiček; pri organizacijski pogodbi se zavezuje posamnik s svojo osebnostjo, da bo zvesto in pošteno izvrševal svojo nalogo, pri menjalni pogodbi ni nobene sledí o taki obveznosti. Skratka: pri organizacijski pogodbi se zavezuje posamnik, da hoče delovati po svojih zmožnostih in razmerah čim najboljše v skupni namen, pri menjalni pogodbi pa se ne zavezuje k ničemur, on samo išče kolikor je največ možno svojega dobička.

Tako nam govori bistvo obeh pogodb; tako pa tudi določajo zakoni naših držav. Poglejmo!

1. Tisti, ki se vežejo po organizacijski pogodbi, ne smejo iskati svojega lastnega dobička na škodo svojih sopogojevavcev. Pri kupčiji, prodajanju, najemanju in vdinjavanju je to dovoljeno.

Z ozirom na družbe določajo zakoni, da mora vsak družabnik vse, kar je pridobil za družbo ali iz skupnega premoženja, deliti s svojimi drugovi. To načelo je bolj ali manj popolno izraženo v raznih zakonodavstvih.[1])

Notranjemu bistvu družbe se upira, da bi kak družabnik na škodo svojih sodrugov v družbi iskal svojega dobička.[2])

Ravno to velja tudi za drugo obliko gospodarske organizacije, kadar se namestuje en gospodarski subjekt z drugim.

---

[1]) Prim. čl. 398, 529, 536, 540′ švicarskega zakona. § 713, 667 nemškega državlj. zak.; § 1190 avstr. drž. zak.

[2]) Prim. Steinbach: Rechtsgeschäfte der wirthschaftlichen Organisation. Wien 1897. Str. 19: Die Gesellschaft beruht in ihrem Verhältnisse nach Innen auf Treu und Glauben; wo diese Voraussetzung entfallen ist, da ist die nothwendigste Voraussetzung für den gedeihlichen Fortbestand der Gesellschaft entfallen.

Pri pooblastilu (mandatu) mora pooblaščenec vse, kar pridobi s svojim opravilom, izročiti pooblastitelju.[1])

Avstrijsko državljansko pravo (§ 1013 in § 1004) celo določa, da ne smejo, če ni izrečne ali v stanu pooblaščenca utemeljene pogodbe, pooblaščenci zahtevati nobene plače za svoj trud. Če brez dovoljenja pooblastitelja od koga tretjega prejmejo kako darilo, je morajo izročiti ubožni blagajni.

Ravno take določbe imamo z ozirom na negotiorum gestio. V § 1039 našega drž. zak. stoji, da mora vsak, ki je brez naročila prevzel kak tuj posel, ravno tako kot pooblaščenec napraviti o tem natančen račun.[2])

O varuhih in oskrbnikih tujega premoženja velja tudi samo po sebi, da ne smejo iskati svojega dobička na škodo tistih, katere namestujejo. Varuštvo in oskrbništvo imenuje že rimsko pravo javen urad.[3]) Samo v posebnih slučajih, ki jih zakon posebej določa, imajo pravico do nagrade, ki jo sme le sodnik določiti.[4])

Najjasnejše je pa to načelo izraženo v tretji vrsti gospodarske organizacije. Uradnik ne sme iz svojih uradnih opravil imeti nobenega dobička. Če prestopi to določbo, se često kaznuje celo po kazenskem pravu. Zakoni gredó takó daleč, da prepovedujejo uradniku sprejeti tudi tako darilo, ki se jim ponudi zato, da izvršujejo svojo dolžnost. Splošno je prepovedano uradnikom vzprejemati darila za kako uradno opravilo.[5])

Ravno to velja o vojakih. Podobno načelo imamo tudi v cerkvenem pravu, kjer se prepoveduje simonija.

Povsod vidimo, da je po gospodarski organizacijski pogodbi prepovedano iskati lastnega dobička na škodo sopogojevavcev, da je torej v tem oziru značaj organizacijske pogodbe popolnoma različen od značaja menjalne.

2. Ker posamnik v gospodarski organizaciji ne sme iskati svojega dobička na škodo podjetju, mora podjetje njega čuvati škode in mu povrniti, kar ima svojih stroškov v korist podjetju. To načelo je določno izraženo v zakonih.

Že v rimskem pravu ima pravico vsak član kake gospodarske družbe zahtevati, da se mu povrnejo žrtve, ki jih je storil za družbo, in škodo, ki jo ima pri oskrbljevanju družabnih zadev.[6])

Za varuštvo in oskrbništvo velja ravno to.[7])

---

[1]) Tako določa naravnost § 1009 avstr. drž. zak. Prav tisto pravi čl. 1983 Code civil: „Tout mandataire est tenu de rendre compte de sa gestion et de faire raison au mandant de tout ce qu'il a reçu en vertu de sa procuration, quand même ce qu'il aurait reçu n'eût point été dû au mandant."

[2]) Prim. § 681 nemšk drž. zak. čl. 473, 474 švic. zak., čl. 1372 Code civil.

[3]) Pr. I. 25: „nam et tutelam et curam placuit publicum munus esse."

[4]) Avstr. drž. zak. §§ 187—284.

[5]) Čl. 177 Code penal (13. maja 1863), § 15 nemšk. drž. zak. (31. marca 1873), § 101 avstr. kaz. zak.

[6]) L. 38 § 1. l. 52 § 10. 12. 15. l. 67 pr. D. h. t., l. 2 C. h. t. Škoda se mu mora povrniti z obrestimi vred: l. 67 § 2 D. h. t. Prim. Dr. Bernhard Windscheid: Lehrbuch des Pandektenrechtes II. B. 7. Auflage. Frankfurt a. M. Bütten u. Loening. 1891. Str. 480.

[7]) Prim. §§ 1014, 1037, 1042, 1190, 837, 238 242 avstr. drž. zak., čl. 93 trg. zak., čl. 1852, 1999, 1375, 471 Code civile, §§ 670, 713, 748, 683, 1835, 1915 nemšk. drž. zak.

Tudi pri uradništvu imamo popolnoma slične slučaje, ki nam dokazujejo, da se tudi uradniku povračujejo stroški, ki jih ima pri svojem poslu. Poleg svoje plače imajo uradniki še druge prejemke: pavšalne svote, reprezentacijske in funkcijske doklade in razne dijete. Teh prejemkov ne smemo vštevati med dohodke, marveč smatrati se morajo le kot povračilo dejanskih stroškov.

Vodilna misel tega načela je ta-le: Če kdo uporablja v izpopolnjenje, oziroma nadomestilo samega sebe osebo koga druzega, mora nositi tudi morebitno škodo, ki jo ima dotična oseba pri svojem opravilu. Pri ti priliki opozarjamo na tem mestu, da je veljalo svoj čas to tudi za delavce. Krščanski nazori o delu so smatrali delavsko pogodbo kot organizacijsko, ne pa kot golo menjalno pogodbo in zato so znake gospodarskih organizacij raztezali mnogo dalje, nego se raztezajo sedaj. V starejšem nemškem pravu je bil gospodar zavezan povrniti svojim poslom, kar so izgubili v njegovi službi, gospod kakega lena je moral povrniti v podobnem slučaju škodo svojemu vazalu, mesto je moralo odškodovati uradnika, ki je imel kako škodo v mestni službi.[1])

Popolnoma prav tolmači Steinbach te pojave, rekoč: [2]) „Srednjeveškemu nemškemu pravoslovju je bilo pojmovanje teh zadev, kako se javlja v navedenih pravnih stavkih zato tako blizu, ker se je v nji povsod javljalo teženje po zadružni in gospodarski organizaciji.“

Našemu pravu se je to teženje izgubilo, ker sloni ravno na liberalnem individualizmu. Toda v kolikor so se ohranile oblike gospodarske organizacije, v kolikor živi torej še organizacijska oblika tudi po naših zakonih, se je ohranila tudi določba, da se povračuje škoda, ki jo ima kdo v svojem poslu za organizacijo.

3. Tretji in najvažnejši znak organizacijske pogodbe pa vidimo v tem, da se po nji zahteva zvestoba, pazljivost in pridnost. Nravni značaj te pogodbe se uprav tu najjasnejše kaže. Po organizacijski pogodbi se veže oseba s svojimi nravnimi svojstvi; zato je mogoče tudi pravno zahtevati od nje stvari, ki se pri menjavni pogodbi ne morejo.

V rimskem pravu je zadela kazen slabega slovesa („infamia“) vsacega, kdor ni kot družabnik, varuh, oskrbnik ali pooblaščenec zvesto opravljal svoje naloge. Zakon pravi: [3]) „Infamia notatur, — qui pro socio, tutelae mandati suo nomine, non contrario judicio damnatus erit.“ Ravno to načelo izraža Cicero na dveh mestih:

„Si qua enim sunt privata judicia summae existimationis et paene dicam capitis tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aeque enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam; et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit; et socium fallere, qui se in negotio conjunxit.“ [4])

---

[1]) Stobbe: Handbuch des deutschen Privatrechtes Bd. III. § 183 c.

[2]) Rechtsgeschäfte o. c. str. 46. 47.

[3]) L. s. D. III. 2.

[4]) Pro Roscio Comoedo c. 6.

„In privatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius, eum majores summum admisisse dedecus existimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium, non minus turpe, quam furti: credo propterea quod, quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria, fides amicorum supponitur; quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, et quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia est re magis utilis. Ideirco amicitiae comparantur, ut commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conversurus es? Cur mihi te offero, ac meis commodis, officio simulato, officis et obstas? Recede de medio; per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse; quod minime videtur grave iis, qui minime ipsi leves sunt. Ergo ideirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam et fidem: nam neque mandat quisquam fere nisi amico; neque credit, nisi ei, quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis simul et amicitiam dissolvere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.“ [1])

Cicero opisuje tu pomen in potrebo gospodarske organizacije, po kateri se dosega skupni namen — (commune commodum) s skupnim sodelovanjem — (mutuis officiis) in poudarja nravni temelj te organizacije. Kdor ruši ta nravni temelj, kdor je nezvest, nepošten v ti organizaciji, uničuje ves družabni red (disturbat vitae societatem).

Naše pravo sicer ne pozna kazni „slabega slovesa“ (infamia), pač pa kaznuje s strogimi kaznimi nezvestobo pri družabnikih, varuhih, oskrbnikih in uradnikih.[2])

Poleg zvestobe se zahteva tudi pazljivost in marljivost v izvrševanju dolžnosti, ki jih ima kdo po organizacijski pogodbi. Juristu, ki je vzrastel v novodobni šoli, se zdi čudno, kako je mogoče v zakone spraviti take nravne lastnosti, ki se nikakor ne morejo meriti s strogim merilom

---

[1]) Pro Sexto Roscio Amerino c. 38.

[2]) Starejši zakoni se drže splošno načela, da se mora vsak kaznovati zavoljo nezvestobe, kdor živi v takem razmerju, da je dolžan drugemu zvestobo in udanost in se proti temu pregreši. Prim. čl. 398 bav. kaz. zak. 16. maja 1813, §§ 1329—1376 splošn. prusk. dež. prava. Kesneje se je to splošno načelo izgubilo in določile so se posamne vrste oseb, ki so podvržene kaznim, če niso zveste. Liberalstvo je ubilo zdravi nazor rimskega prava in je vtihotapilo načelo, da zasebnih pogodb ne more varovati država. Pruski kazenski zakon 14. aprila 1851 ni vzprejel zasebnih uradnikov, pomočnikov, poslov med tiste, ki so po zakonu dolžni zvestobo. V odsekovem poročilu 2. komore beremo zato te-le razloge: „Kdor sklepa s kom zasebne pogodbe, ki zahtevajo posebno zaupanje, naj sam skrbi; le tistim osebam, ki delujejo pod javno oblastjo in ki jih država označuje občinstvu v oskrbljevanje gotovih zadev, se skazuje večje zaupanje.“

Sedaj pa zopet prihaja pravo k splošnemu načelu. Ogerski kazenski zakon l. 1880 §§ 361—364 pozna že poneverjenje v širšem smislu. Tako tudi novi avstr. kaz. zak. § 302. Popolnoma splošno se pa izraža švic. zak. načrt l. 1894 v čl. 82, rekoč: „Kdor sebično škoduje premoženju, ki mu je izročeno, na škodo upravičenca, se kaznuje do 10.000 fr. ali z ječo do pet let.“

menjalne pravičnosti, marveč pri katerih se mora presojati osebnost, njene zmožnosti in razmere in po njih soditi, je-li je v posamnem slučaju izvrševala te dolžnosti, ali ne.

Rimsko pravo zahteva pri društveni pogodbi, da mora družabnik s tisto marljivostjo, s katero opravlja svoje posle, opravljati tudi družabne. Sicer se kaznuje.[1])

Ravno to zahteva tudi pri varuštvu in oskrbništvu[2]) in pri pooblastilu, kjer jamči pooblaščenec ne samo zato, da brez zvijačnosti izvrši svojo nalogo, marveč tudi brez nemarnosti[3]) V tem slučaju določa zakon celo, da mora pooblaščenec tako paziti, kot bi pazil njegov pooblastitelj, torej razmerno še bolj, nego pri svojih opravilih. Zadnji navedeni zakon pravi naravnost: In re mandata non pecuniae solum, cuius est certissimum mandati iudicium, verum etiam existimationis periculum est. Nam suae quidem quisque rei moderator atque arbiter non omnia negotia, sed pleraque ex proprio animo facit; aliena vero negotia exacto officio geruntur, nec quicquam in eorum administratione neglectum aut declinatum culpa vacuum est."

Tudi državni in občinski uradniki so bili po rimskem pravu odgovorni za vsako nemarnost pri svojem poslovanju.[4])

Saksonski drž. zak. zahteva tudi pri družabni pogodbi, pri oskrbovanju premoženja in pri varuštvu marljivost, ali kakor se za tó glasí tehniški izraz „diligentia in concreto." [5])

Tudi prusko dež. pravo pripoznava to načelo.[6])

Francoski zakonik zahteva od družabnika in pooblaščenca tisto skrb, ki jo ima dober rodbinski oče.[7])

Po švicarskem zakonu mora družabnik opravljati posle za družbo s tisto marljivostjo in skrbnostjo kot svoje lastne.[8])

Tudi v nemškem drž. zak. imamo podobne določbe.[9])

---

[1]) Socius socio etiam culpae nomine tenetur, id est desidiae vel negligentiae. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet. § 9, I. III. 25.

[2]) L. 1 pr. D. XXVII. 3.

[3]) L. 23 D. 1. 17; c. 11 C. IV. 35.

[4]) Windscheid opisuje značaj uradništva po rimskem pravu:

„Diejenigen, welche kraft Amtes die Angelegenheiten des Staates oder einer juristischen Person verwalten, haften dem Staat und der juristischen Person, wenn nicht aus einem mit denselben abgeschlossenen Betrag, doch jedenfalls aus ihrer Anstellung, wie sie umgekehrt aus derselben einen Anspruch auf Vergütung der von ihnen geleisteten Dienste nach dem Inhalt ihrer Anstellung oder nach der Verfassung der juristischen Person haben. Ihre Verhaftung erstreckt sich auf alle Nachlässigkeit." (o. c. str. 620.)

[5]) Prim. §§ 1371, 336, 1655, 1817, 1949, 1998.

[6]) Prim. I, 13 § 55, § 56, I, 14 § 11, § 109.

[7]) Čl. 1137: L'obligation de veiller à la conservation de la chose, soit que la convention n'ait pour objet que l' utilité de l'une des parties, soit qu'elle ait pour objet leur utilité commune, soumet celui qui en est chargé à y apporter tous les soins d' un bon père de famille.

[8]) Čl. 538.

[9]) Prim. §§ 276, 277, 690, 708, 1359, 1664, 1686.

Izjemno stališče ima v tem oziru avstrijski drž. zak., ki ne pozna odgovornosti za diligentia in concreto. § 1297 pravi samo: „Domneva se, da je vsak, ki ima pamet, zmožen tolike marljivosti in pazljivosti, kakršna se more rabiti pri navadnih zmožnostih. Kdor pri dejanjih, iz katerih nastaja kratenje prava koga druzega, opusti tako marljivost in pazljivost, je kriv pregledka.“

To načelo zvení popolnoma v liberalnem zmislu. Zakon zabranja samo v nekaterih slučajih, da kdo prehudo ne oškoduje druzega v medsebojnem gospodarskem boju in za presojevanje škode se jemlje splošno srednje merilo. V ideji organizovanega gospodarstva se pa upošteva subjektivna stran posamnih oseb, ki so združene v organizmu. Vsaka oseba je dolžna po svojih subjektivnih zmožnostih čim najboljše delovati v skupni namen. Temu odgovarja zahteva, ki jo v tako jasni obliki izraža rimsko pravo zahtevajoč marljivost in paznost z ozirom na subjektivne lastnosti posamnih oseb.

Naše pravo je v tem oziru v protislovju s svojimi določbami o gospodarskih organizacijah, ki jih je vzprejelo iz rimskega prava. Boj med sebičnim, bojaželjnim individualizmom in med nravnim značajem gospodarskih organizmov, med golo menjalno in med organizacijsko pogodbo, med materijalističnimi nazori o pomenu človeške osebnosti in med vzvišenim nazorom, po katerem je človeška osebnost središče vsega vidnega sveta, se nam tu javlja. A vkljub posamnim nedoslednostim, ki jih opažamo v raznih novodobnih zakonih, smemo reči: Pokazali smo, da pozna tudi sedanje pravo organizacijsko pogodbo, ki ima svoj temelj v nravnih lastnostih nesebičnosti, zvestobe, pazljivosti in marljivosti, katere zahteva od posamnih stanic gospodarskega organizma. V tem je najboljši obramba krščanskih načel in s tem je že dokazano, da gospodarsko liberalstvo niti ob času svoje največje moči ni moglo vreči ob tla svojega najhujšega nasprotnika. Sebični materijalisti in individualizem ni mogel premagati nravnih, v dušnih silah utemeljenih organizmov.

Organizacijsko načelo je uporabljalo seveda v najgrjih oblikah liberalstvo celo samo v svojo korist: v obliki dobičkaželjnega združevanja kapitala v akcijskih družbah in v obliki sebičnih kartelov. Nravni značaj pri nadomestovanju gospodarskega subjekta v varuštvu, oskrbništvu in pri pooblaščevanju je moralo nehoté ohraniti in v tem priznavati, da je nemogoče vse gospodarsko življenje snovati samo po menjalnih pogodbah. S tem je pustilo tudi za druge gospodarske organizme odprte duri vzlasti za zadruge in za uradniške organizacije.

Ob času, ko je liberalstvo bilo na vrhuncu svojega gospodarstva, so pač gospodarski organizmi hirali. Kar jih je bilo ohranjenih v kmečkem in obrtnem stanu, so jih liberalni zakoni uničili, a pri tem niso pomislili, da je v načelih, ki so jih ravno ti zakoni še ohranili iz prejšnjih časov, še vedno ohranjen temelj, na katerem se morejo iznova oživiti. In jeli so se oživljati: Zadruge kar kipé na dan in tudi uradniška organizacija se vedno bolj prostira pri zasebnih podjetjih. Življenjsko silo za življenje teh

organizacij je ob času, ko se je zdelo, da je liberalstvo za vedno zagotovljeno svoje vlade, ohranjalo v svojem božje-človeškem, neporušljivem organizmu — krščanstvo t. j. katoliška cerkev. Družabni, gospodarski organizmi imajo svoj vzor v prvotnem, enostavnem rodbinskem organizmu. Rodbina je vzor za vse druge človeške organizacije. Krščanstvo je ustvarilo in ohranilo najpopolnejšo rodbinsko obliko s svojim načelom o zakramentalnem značaju zakonske zveze; ohranilo je pa tudi drugo, za razvoj vsega družabnega življenja neizmerno važno resnico, da je namreč celo človeštvo velik rodbinski organizem, čigar člani morajo v organski zvezi v svojih manjših organizmih sodelovati za skupni namen vsega človeštva.

B) Svobodna menjalna pogodba in liberalstvo.

Svobodna menjalna pogodba je osnovna zahteva našega, na liberalstvu slonečega zakonodavstva in nujna posledica načelo o neomejenem gospodarskem boju, ali kakor se mu drugače pravi, svobodni konkurenci. Dosledno po teh načelih bi moralo pravo čuvati svobodo in samo za to skrbeti, da se pogodbe, ki se sklenejo, tudi držé. Država bi morala nastopiti še-le potem, ko se je kaka pogodba izvršila. Sicer bi ne imela pravice posegati vmes, razven ko bi kdo pri sklepanju pogodbe, pri svojem tekmovanju ali v gospodarskem boju sploh izvršil kako tako dejanje, ki je zavoljo svoje nevarnosti za splošni pravni red prepovedano po kazenskem pravu. V tem slučaju se pa država ne vmešava naravnost v gospodarski boj, marveč samo posredno. Kaznjivo dejanje zasleduje in kaznuje naravnost, le nenaravnost pa se dotika tudi morebitnih pogodb, ki so v zvezi s kaznivim dejanjem in jih proglaša za neveljavne.

Gospodarski boj in gospodarske pogodbe spadajo po liberalnih načelih strogo v zasebno pravo in tu ima država le to dolžnost, da brani posamniku svobodno gibanje v tem oziru in njegove po svobodnih pogodbah pridobljene pravice.

Tako bi moralo biti. Toda dejanjski se je pokazalo, da se ta načela ne dadé vzdrževati. Razmere same so prisilile zakonodavstvo, da si je postalo nedosledno in da je samo jelo rušiti načelo, na katerem sloní. V naslednjih vrstah hočemo dokazati, kako je vkljub temu, da načelno še vedno velja svoboda v gospodarskem boju, že mnogo zakonitih določb, ki zanikavajo to svobodo in kako se v zakonodavstvu vedno bolj pojavljajo organizacijska gospodarska načela.

1. V zmislu liberalnih nazorov določa zak. dné 14. junija 1868, drž. zak. št. 62, da ima veljati popolna svoboda pri posojilnih pogodbah. Obresti, za katere se dogovorí dolžnik z upnikom, so veljavne kakor so se sklenile in se lahko iztožijo. Posledice temu zakonu so razvidne same po sebi. Po Jožefa II. zakonih je bila pri nas obrestna mera omejena; z novim zakonom je lahko obsegala po sto in še več odstotkov; postala je neomejena. Oderuštvo se je čudovito razširjalo in od vseh strani so prihajale zakonodavstvu

prošnje, naj se v tem oziru kaj sklene. Zlasti kmečki oderuhi so imeli zlate dní. Vlada se je naposled zganila. Meseca oktobra 1879 je predložila državnemu zboru načrt zakona proti oderuštvu. V utemeljevanju pravi: „Splošno je znano in komaj bi se kdo temu upiral, da je sicer z imenom oderuštva označeno izkoriščanje dolžnikov po brezvestnih upnikih vedno in pod najrazličnejšimi oblikami živelo, da pa število oseb in družin, ki so po takih dejanjih prišle v nesrečo, ni bilo nikoli toliko in vpliv na splošne gospodarske razmere nikoli tako ogromen, kakor sedaj.“ [1])

Dobro! Toda poglejmo sedaj, kako je vlada preskočila rubikon svobodne pogodbe. V navedenem utemeljevanju pravi, da se često dogajajo slučaji, ko mora sodnik upniku prisoditi po sto ali več odstotkov, „da si je v teh slučajih jasno, da je upnik zlorabljal lahkomiselnost, neizkušenost ali potrebo dolžnikovo in po splošnih pojmih delal nenravno. Tako z nravnega stališča nedovoljeno dejanje potrjevati s sodnijsko razsodbo se upira pravnim pojmom.“ [2])

Vlada se torej skriva za nravnost, a pri tem ne pomisli, da gospodarski boj nravnosti sploh ne upošteva, ker ne upošteva oseb, marveč samo dobiček in izgubo. Ves liberalizem je nenraven in iz nenravnih načel neomejene svobode sledé nujno nenravna dejanja. Nedosledno in nelogično je torej stališče zakonodavstva, ki na eni strani sloni na načelu svobodnih menjalnih pogodb, na drugi pa imenuje nenravne nujne posledice tega načela. Tako se zmota samo sebe ujeda.

Odsek, ki se je posvetoval o vladni predlogi, je predložil dné 6. marca 1880 (poročevalec je bil dr. Rydzowski) državnemu zboru načrt zakona, ki je šel dalje nego vladni. Po tem zakonu se določa najvišja obrestna mera, ki se more iztožiti, na 10%. Poslanska zbornica je v nekoliko izpremenila ta načrt, tudi gospodska zbornica je marsikaj predrugačila in tako smo dobili zakon proti oderuštvu, katerega § 1 se glasi: „Kdor pri podeljevanju ali podaljšanju kredita izkorišča lahkomiselnost, sebi znano potrebo, slaboumnost, neizkušenost ali čuvstveno razdraženost tistega, ki jemlje kredit, s tem, da si dá sebi ali tretjemu obljubiti ali dati dobiček, ki je v stanu s svojo brezmernostjo učiniti ali pospeševati gospodarsko uničenje izposojevalca, je kriv prestopka in se kaznuje s strogim zaporom od enega do treh mesecev in z denarjem od 100 do 500 gld.

S tem zakonom, ki dejanjski ubogo malo pomaga, je načelno razbita svoboda pri kreditnih pogodbah in nujno je samo po sebi, da se bo ta zakon na škodo ti svobodi dalje razvijal. Pravno načelo, ki je v tem zakonu izraženo, je v naravnostnem nasprotju z načeli gospodarskega liberalstva.

---

[1]) 3. pril. k stenogr. zapisn. drž. zbora. 1879—1880. Str. 5.

[2]) Ib. str. 6.

Kakor pri nas, tako je tudi v drugih državah pri kreditnih pogodbah omejena svoboda. Tu naj omenjamo samo nemški [1]) in švicarski zakon.[2])

V teh določbah vidimo, kako se po zakonu vmešavajo nravne zahteve v gospodarski boj, kako se upoštevajo osebe in njihove subjektivne lastnosti, kako se torej načelno uničuje materijalistični nazor gospodarskega liberalstva in — nedosledno sicer, vendar odločno priznava načelo organizovanega gospodarstva.

2. Lastnik ali podjetnik sta odgovorna za škodo, ki jo ima kdo iz njunega lastništva ali podjetja. To načelo je popolnoma v zmislu zasebnega individualističnega gospodarstva. V novejšem času pa vidimo, da se v tem oziru pojavljajo druga načela. Ne samo škoda, ki jo ima kdo vsled posredne ali neposredne krivde kakega lastnika ali podjetnika, se povrača, marveč tudi tista, ki jo povzročijo slučajni dogodki. Bolezen, prerana smrt, onemoglost, starost, poškodba premoženja po toči, povodnji, ognju itd. so taki dogodki. Po liberalnih načelih bi moralo tu veljati staro določilo: Casus nocet domino — in gospodar bi moral nositi vso škodo. Zakonodavstvo pa v teh slučajih vedno bolj sistematično izraža načelo, naj se v tem slučaju škoda razdeli na vse tiste, ki so v enakih razmerah. Pred zakonodavstvom so se tu oglasila zasebna podjetja — zavarovavnice za življenje, proti vremenskim uimam itd., novejši čas stopa zakonodavstvo na dan in v mnogih slučajih zavezuje dotičnike, da morajo po medsebojni razdelitvi povrniti škodo posamniku. To velja pri delavskem zavarovanju za slučaj bolezni, nezgode, starosti in onemoglosti.[3])

Po mnogih državah že velja zakon o obveznem zavarovanju proti ognju, drugod (na pr. pri nas) čaka še ustavne obravnave. Iz vsega tega vidimo, da se načelo, naj se škoda z razdelitvijo povrača, vedno bolj ustavlja. In kaj pomenja druzega to načelo, nego da so dotičniki, med katere se deli škoda, udje enega organizma. Organizacija tudi v tem oziru zmaguje proti liberalnemu individualizmu.[4])

---

[1]) Nemški drž. zak. § 138 odst. 2: Nichtig ist ein Rechtsgeschäft, durch das Jemand unter Ausbeutung der Nothlage, des Leichtsinns oder der Unerfahrenheit eines Anderen sich oder einem dritten für eine Leistung Vermögensvortheile versprechen oder gewähren lässt, welche den Werth der Leistung dergestalt übersteigen, dass den Umständen nach die Vermögensvortheile in auffälligem Missverhältnisse zu der Leistung stehen. Ta določba je še načelnejša, nego navedena naša.

[2]) Čl. 80 odst. 1: „Wer die Nothlage, den Unverstad, die Charakterschwäche, den Leichtsinn oder die Unerfahrenheit einer Person planmässig benützt, um sich übermässige Vortheile von ihr versprechen oder gewähren zu lassen, welche mit seiner Leistung in keinem Verhältnisse stehen, wird mit Geldstrafe bis zu 30.000 Franken oder mit Zuchthaus bestraft. Die Geldstrafe soll mindestens das zehnfache des übermässigen Vortheils betragen.“

[3]) Zavarovanje v tem zmislu je vvedeno na Nemškem. Značilno je, da se ta ideja celo na strogo individualističkem Angleškem od dne do dne bolj širi. Prim. dr. Emil Steinbach: Die Grundsätze des heutigen Rechtes über den Ersatz von Vermögensschäden. Wien 1888. Manz. Str. 69.

[4]) V dokaz, kako je načelo organizmove vzajemnosti v slučaju nesreče živelo v srednjeveških gospodarskih organizmih, navajamo tu besede enega njihovih najznamenitejših poznavavcev — Gierke-ja, ki pravi: „Nicht blos in religiöser und geselliger Be-

3. L. 1859 se je proglasila obrtna svoboda v zmislu liberalnih gospodarskih načel t. j. svobodno tekmovanje v obrtnem oziru. Uspeh te svobode se je kmalu pokazal. Mali obrtniki so jeli propadati. Z večino v njihovih vrstah je pa vzporedno rastla tudi revščina delavskega stanu, ki je po „svobodni delavski pogodbi“ suženj velikega obrta. Za zgled, kaj je rodila obrtna svoboda, bodi to-le:

L. 1879 so plačali mali obrtniki za 13.767 gld. 87 kr. manj davka, nego so ga plačali l. 1858, torej preden se je uvedla obrtna svoboda. Z ozirom na število in na večje davke bi bili morali plačati mali obrtniki l. 1879 več nego dvakrat toliko, kot so plačali 1858. Po vsi pravici moramo torej reči, da se je njihova davčna moč za več nego za polovico poslabšala. Če pa pomislimo, da se davki izterjavajo s silo in da gospodarska moč gotovo hitrejše pada, nego po davčnem vijaku privita davčna moč, smemo trditi, da so bili obrtniki tekom 20 let obrtne svobode gospodarsko uničeni.

Od vseh strani so se čuli klici na pomoč. Vlada je vsled tega predložila načrt obrtnega zakona drž. zboru meseca decembra 1880, v katerem je mnogo osnovnih omejitev obrtne svobode. Saj je uprav namen novega načrta bil naperjen proti ti svobodi. Čudno, da ne rečemo smešno, se torej čuje, če vlada v utemeljevanju prav tega načrta krčevito zagovarja liberalna načela:

„Trgovsko ministerstvo izjavlja brez ovinkov, da stoji na temelju obrtne svobode. To pa ni stališče neomejene obrtne svobode.“[1]) Ravno tam[2]) beremo: „Svobodno tekmovanje je brez dvojbe najprimernejše sredstvo, da se cene prireдé razmeram in trgu primerno.“

Stališče obrtne svobode, ki ni stališče neomejene obrtne svobode umej, kdor more. Nam je sijajen dokaz, kako je vlada, v svesti si svoje nedoslednosti, s praznimi besedami hotela rešiti svojo logiko. Priznavamo sicer, da ima vladni načrt in kesneje od drž. zbora vzprejeti zakon mnogo pomanjkljivosti, toda tega, da v mnogih temeljnih točkah ne uničuje obrtne

---

ziehung sollte die Gilde enge verbunden sein: bei allen Vorkommnissen des Lebens überhaupt sollten die Genossen sich gegenseitig unterstützen. Für den erkrankten, verarmten, oder nothleidenden Bruder hatte daher die Gesammtheit zu sorgen, oft hatte sie sogar ihm eine Beisteuer zu Reisen zu geben. Daraus entstanden bei vielen Gilden genauere Vorschriften über die Art und Weise der Unterstützung und über den Umfang, in welchem dieselbe bei einzelnen besonderen, die Person oder das Eigenthum treffenden Unglücksfällen gewährt werden sollte. So wurde namentlich häufig vereinbart, dass die Gesammtheit einem durch Schiffbruch, Wassernoth, Feuersbrunst, Diebstahl oder Raub beschädigten Genossen einen bestimmten Ersatz zu leisten habe. Hiefür mussten regelmässige Beiträge der Einzelnen in Anspruch genommen werden und da eine genauere Regelung dieses Punktes nöthig erschien, trat oft bei derartigen Vereinen die vermögensrechtliche Seite vornehmlich hervor. Kein privatliche Versicherungsvereine, wie unsere Assecuranzcompagnien, waren indes diese Gilden nie.“ Das deutsche Genossenschaftswesen I. Str. 229.

[1]) 253. pril. k stenogr. zapisn. drž. zb. 1880 – 1881; str. 85.

[2]) Str. 89.

svobode in s tem liberalnega načela o svobodnem tekmovanju, ne more zanikavati nobeden. Določbe, po katerih se mora izkazati rokodelec, da je sposoben za svoj posel, in obvezne zadruge so pač vse kaj druzega, nego svoboda v liberalnem zmislu. Poročilo obrtnega odseka pove naravnost, kam meri novi zakon, ko pravi,[1]) da sta „obrtna svoboda in neumno slepilo, kakor da bi bilo svobodno tekmovanje edino pravi regulator pridobitnega življenja“ poglavitna vzroka obrtnemu propadu.

Da novi obrtni zakon bije ob svobodno tekmovanje, bi se nam ne zdelo vredno dalje dokazovati, ko ne bi pri tem imeli še druzega namena, namreč pokazati, kako zakonodavstvo nehoté tišči na organizovano gospodarstvo. To, da so se ustanovile obvezne obrtne zadruge, nam je en dokaz. Drugi pa podajemo iz razmerja, katero določa novi zakon med delavci in delodajavci.

Po liberalnih načelih spada med menjavno pogodbo tudi delavska pogodba. Delavec prodaja svojo delavsko moč po tistih gospodarskih zakonih, kakor kmetič svojo pšenico, črevljar svoje črevlje. Tako slove liberalni nauk. Svobodno tekmovanje velja tudi za tisto menjalno pogodbo, po kateri zamenja delavec svojo delavsko moč za košček vsakdanjega kruha.

To načelo izraža tudi novi, v zboljšanje zakona l. 1859 izdani obrtni zakon, rekoč (VI. pogl. § 91): „Določitev razmer med samostojnim obrtnikom in njegovimi pomožnimi delavci je med mejami, ki jih določa zakon, predmet svobodne pogodbe.“

V svojem utemeljevanju pravi vlada:

„Die Festsetzung der Verhältnisse zwischen den Gewerbsinhabern und ihren Hilfsarbeitern ist innerhalb der durch die Gesetze gezogenen Grenzen Gegenstand freier Uebereinkunft. — Potem pa pristavlja:

Diese Umgrenzung der Freiheit des Uebereinkommens durch positive Gesetzesbestimmungen in einzelnen Beziehungen ist aber ein Ausfluss des von der Wissenschaft und der Erfahrung anerkannten Satzes, dass der rechtlichen Freiheit der Hilfsarbeiter zum Abschlusse von Verträgen über die Verwerthung ihrer Arbeitskraft nicht ebenso eine thatsächliche Freiheit bei Verabredung der Vertragsbedingungen entspricht, indem der privatrechtlich freie Wille des Hilfsarbeiters häufig unter der Herrschaft des Missverhätlnisses der eigenen Lage gegenüber jener des Arbeitgebers (Unternehmers) steht, und der Hilfsarbeiter in Folge seiner ökonomischen Zwangslage nicht im Stande ist, ihm etwa angebotene harte Arbeitsbedingungen abzulehnen, da dies zumeist einer Verzichtleistung auf den Erwerb gleichkäme, was dem Arbeiter eben nicht möglich ist.“ [2])

Da, svoboda! Delodajavec je vezan na celo vrsto določil, kakšen mora biti prostor, kjer se dela, kakšne varnostne naprave. Omejeno je otroško in žensko delo, določen normalni delavnik. Zaukazani so delavski zapiski,

---

[1]) Pril. 580 l. 1881—1878. str. 4.
[2]) Pril. 253. 1880 1881. Str. 109.

delavski redi, in določa se obrtno nadzorstvo, ki ima nadzirati, da se izvršujejo vsa ta določila. Ali ni s tem razbito načelo obrtne svobode? To velja z ozirom na delodajavca. Z ozirom na delavca je pa nedoslednost še gorja. § 85 zak. dné 8. marca 1885, drž. zak. št. 22, pravi:

„Če zapusti kak pomožni delavec obrtnega podjetnika brez zakonito dopustnega vzroka pred časom, je kriv prestopka obrtnega reda in se mora kaznovati po tega določilih. Vrhu tega je obrtni podjetnik upravičen po gosposki prisiliti pomožnega delavca, da se vrne k delu in zahtevati, da se mu povrne prestana škoda.“ Po § 135 je kazen navadno zapor in sicer po § 131 lit. *c* do treh mesecev.

Neumljivo! Zasebnopravni značaj v zmislu zakona navadne kupne pogodbe se tu naenkrat pojavlja kot javnopraven. Delavec, ki prelomi tako pogodbo, se kaznuje z zaporom.

Kako se je lovila vlada pri utemeljevanju te določbe, je vrlo zanimivo. V utemeljevanju beremo:

„Wenn auch die im Arbeitsvertrage geregelten Verbindlichkeiten zunächst civilrechtlicher Natur sind, so ist doch nicht zu übersehen, dass die Grenze zwischen Civil- und Strafrecht keine unveränderliche, sondern eine von den jeweiligen öffentlichen Verhältnissen abhängige ist. Dass aber in diesem Gegenstande öffentliche Interessen obwalten, wird wohl nicht bestritten werden, wie es auch eine Gefährdung der Industrie und des Gewerbes involvirt, wenn diese dem Contractbruche der Hilfsarbeiter stets ausgesetzt bleiben. — — — Gewerbsinhaber und Hilfsarbeiter müssen eben Hand in Hand gehen, die Wohlfahrt der Einen steht in einer Wechselwirkung mit dem Gedeihen des Anderen, die allzuweit getriebene einseitige Verfolgung der Classeninteressen schädigt den aufrechten Bestand beider Theile.“ [1]) Ravno tam pravi vladno poročilo, da se je kazenska določba za delavce, če prelomijo pogodbo, vzprejela v zakon iz istega vzroka kakor določbe delodajavcem v škodo, namreč „iz ozirov na splošno blaginjo. (aus Rücksichten des öffentlichen Wohles“.)

Toda kaj ima splošni blagor s prelomitvijo zasebne pogodbe? Ali se ne dosega splošni blagor po liberalnih načelih le po svobodnem tekmovanju?

Da, tu je tista nedoslednost, ki je posledica nesoglasja med zdravo pametjo in med zmoto. Razmerje med delavcem in delodajavcem sega v splošni blagor, je javnopravnega pomena. Delavska pogodba ni navadna menjalna pogodba, marveč organizacijska pogodba z zahtevo zvestobe od obeh strani z vzvišenim nravnim značajem. Ali ne zvené ta načela iz navedenih zakonov, katerim moremo pridejati še to, da se tudi posel, ki samovoljno zapusti službo, pri nas kaznuje z zaporom? Podobna določila imajo tudi v drugih državah: na Pruskem, Bavarskem, Saksonskem.[2])

---

[1]) 253. pril. str. 113, 114.

[2]) Stengl, Wörterbuch des deutschen Verwaltungsrechtes Bd. I. Str. 583 nasl. V tistih deželah, ki so pod vplivom francoskega prava, je razmerje med poslom in gospodarjem le zasebnopravno.

Popolnoma umljivo nam je, če spada pod kazenski zakon taka prelomitev delavske pogodbe, ki je lahko splošno škodljiva, na pr. pri osebah, ki so postavljene za varstvo pri železnicah ali pri paroplovbah. Ali kako se more kazensko kaznovati delavec, ki prehitro izstopi iz dela, to je neumevno po liberalnih načelih. Za uradnika ni na pr. nobene take določbe. Ako stori kako dejanje, ki je prepovedano v kazenskem pravu, se kaznuje, kakor vsak drugi. Nobene izjeme ni v kazenskih določilih zanj. Če pa ne izvršuje svoje dolžnosti, se kaznuje v svoji organizaciji disciplinarno in v tem nima kazenski zakon nobenega posla.

Odkod torej kazen za delavca? Skrajno nedosledna je ta določba v liberalni državi. Razložljiva pa je po starem krščanskem nazoru o delu. Obrtno delo se je svoj čas smatralo kot javen urad in obrtni delavec je bil kot člen svojega obrtnega organizma hkrati tudi važen ud celega državnega telesa. Njegov organizem in vsa država mu je morala biti zvesta; on pa obema. Nezvestoba je rušila splošni red in je bila kaznjiva. Čudno je pa, da se je ta sled ohranila pri nas samo za delavca. Delodajavec, tudi če je delavcu nezvest, če ga odžene brez vzroka, ne zapade v kazenski zakon. Zvestoba se zahteva samo za delavca. In to ne more dolgo tako ostati, ker zvestoba se samo za zvestobo prodaja.

To nesorazmerje se nam kaže še v druzih slučajih. Po obrtnem zakonu (§ 99 *a*) se zahteva od vajenca uboglji vost, zvestoba, molčečnost, pridnost, pošteno vedenje. Ali niso to nravne lastnosti? Ali se dadé te kupovati in prodajati? Ali morejo spadati med predmete svobodne pogodbe? Hic Rhodus! Ravno to vprašujemo pri obrtni določbi (§ 76), ki pravi, da je pomožni delavec dolžan svojemu gospodarju zvestobo, ubogljivost, spoštovanje, da mora biti pošten spravljiv.

Samo eno razlago imamo za te zakone in ta je: Liberalna načela so neizvedljiva in v gospodarsko življenje sili sama po sebi nravna moč organizovanega gospodarstva.

4. Po § 76 avstr. obrtnega zakona so dolžni pomočniki, tvorniški delavci, vajenci molčati o razmerah v podjetju. Sicer se lahko takoj odpusté in celo kaznujejo z zaporom do treh mesecev. — Francoski kazenski zakon (dné 13. maja 1863) pravi, da se vsak voditelj, pomočnik ali delavec, ki objavi, ali skuša objaviti kako tvorniško tajnost tujcem ali Francozom v tujini, kaznuje z ječo dveh do pet let in s kaznijo 500 do 20.000 frankov. Če se izda skrivnost Francozom bivajočim na Francoskem, znaša kazen 3 mesece do dveh let in 60 do 200 frankov. — Nemški zakon (dné 27. maja 1896) določa v § 9, da se kaznuje do 3000 mark, ali z zaporom do enega leta, kdor kot uslužbenec, delavec ali vajenec kakega podjetja objavi podjetne tajnosti, dokler traja njegovo službeno razmerje. Odkod so te določbe? Ali se morejo umevati, če ni razmerje med delavcem in delodajavcem organizacijsko razmerje obljubljene in zagotovljene zvestobe? Nemški vladni načrt naravnost pravi: „Die Wahrung des Geheimnisses soll nur jenen Personen obliegen, welche mit der Eingehung des Dienstverhältnisses eine persönliche Treupflicht stillschweigend übernommen haben.“ [1])

[1]) Hirth und Seydel, Annalen, Jahrg. 1895 str. 443.

Ali se pa more govoriti o zvestobi, če velja delavska pogodba samo za kupno pogodbo, če so tudi zanjo veljavna načela svobodnega tekmovanja? Tudi tu vidimo, kako razpada v nič liberalno načelo in kako se — zopet samo od delavcev — zahtevajo nravne dolžnosti.

5. V švicarskem obligat. zak. 536 se prepoveduje družabniku trgovati v svojo korist tako, da se družbi škoduje. § 1013 avstr. drž. zak. smo že prej navedli, ki prepoveduje pooblaščencu brez pooblastiteljevega dovoljenja vzprejeti od koga tretjega kako darilo. § 82 *e* avstr. obrt. zak. prepoveduje trgovskemu pomočniku, da ne sme brez delodajavčevega dovoljenja imeti temu škodljivega postranskega obrta. Čl. 59 nemšk. trg. zak. določa, da ne sme trgovski pomočnik brez gospodarjevega dovoljenja trgovati zase ali za tretjega. Sicer lahko smatra kupčijo kot zase sklenjeno.

V prvih dveh določbah se gre za organizacijske pogodbe; zató sta sicer nedosledni in v protislovju z liberalnimi načeli, toda po organizacijski pogodbi umljivi. V drugih dveh se pa v razmerju, ki je sklenjeno po svobodni delavski pogodbi, po svobodnem tekmovanju, uprav to svobodno tekmovanje prepoveduje. Zopet se zahteva posebna zvestoba od nižjega. Značaj organizacije stopa i tu na dan in dokazuje, da se med ljudmi z mehaniškimi, materijalističnimi puhlicami o svobodnem gospodarskem življenju nikamor ne pride. Človeška osebnost je nravna in kjer nastopa, se ne more otresti svojega nravnega značaja.

Iz navedenih podatkov pa vidimo tudi, kako kapitalisti nujni razvoj našega prava v organizacijskem zmislu otresajo vedno tako, da se zanje ohrani svoboda, da se pa samo delavcem omejuje, da se poštenje in zvestoba zakonito terjata od delavcev, od njih pa ne. Določbe delavskega varstva omejujejo sicer tudi delodajavcem svobodo, a pri tem omejevanju je bilo malo nravnih nagibov. Kapitalisti so se vdali, ker drugače niso mogli.

Najznačilnejše vidimo kapitalistiško nedoslednost v kartelih. Oni, ki živé edino le od načela svobodne konkurence, uničujejo ravno to načelo v svojih kartelih, in država, ki načelno še vedno sloni v gospodarskem oziru na svobodnem tekmovanju, jim kartele dovoljuje. Karteli so ironija svobodne konkurence in ni je večje liberalne nedoslednosti, kor se nam v njih kaže.

To poglavje smo bili pričeli s tem, da smo opozarjali na čisto obliko svobodnega tekmovanja — v dražbi. Sedaj, ko smo završili svojo nalogo, lahko vprašujemo: Ali ima gospodarsko življenje v naših dneh dražbeni značaj? V mnogih ozirih pač; toda dokazali smo opisavši gospodarsko organizacijsko pogodbo in njene oblike in pokazavši nedoslednosti med liberalnimi načeli in mnogimi pravnimi določbami vzlasti z ozirom na delavsko pogodbo, da se liberalstvo samo ubija in da smemo na temelju tega, kar še imamo v zakonodavstvu, zapisati gotovo in popolno smrtno obsodbo grdega, podlega, človeški naturi diametralno nasprotnega liberalstva. Zato pa tudi smemo upati boljše bodočnosti.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

III.

Navdihnjenje sv. knjig je razodeta resnica, kakor učlovečenje Sinu božjega. Ako bi nam Bog ne bil razodel, bi navdihnjenja sv. knjig z gotovostjo ne mogli spoznati po nobeni drugi poti. Ta razodeta resnica o vseh svetih knjigah nasploh in o vsaki posebe hrani se pa, kakor vse druge razodete resnice, edino le v sveti cerkvi. Drugod bi je z gotovostjo ne mogli izvedeti. Tako vede nauk o sv. pismu k sv. cerkvi. Držimo se matere cerkve, bodimo verni otroci, ako hočemo biti narod mlad in jak.

Sv. pismo je božja knjiga. Njena čast je neprecenljiva, njena vrednost brezmejna. V njej je človeštvu zaklad vsega, kar je pravo, dobro in lepo. Ni čuda, da se je od nekdaj zanjo poganjal ves krščanski svet.

Prav radi tega pa, pravijo protestantje, bi morala biti pot do sv. pisma vsem popolnoma odprta. Vsakomur bi moralo biti prosto zajemati in srkati iz njega božjih naukov in resnic. Čemu si prilastuje sv. katoliška cerkev pravico do sv. pisma? Čemu dobivamo sv. pismo po rokah sv. cerkve? Proč tedaj s cerkvijo! Sv. knjige so dane vesoljnemu človeštvu, človeštvo skrbi za nje, ne pa cerkev!

Tako učijo in pišejo protestanje, ki se hvalijo, da so strli ozke spone, v katere veže sv. katoliška cerkev človeški razum. Toda, kakor v vseh drugih prepornih točkah, bijejo protestantje tudi v tej človeškemu razumu v obraz. Nauk sv. katoliške cerkve je v soglasju z zdravim razumom, vsi drugi nauki pa so mu bolj ali manj nasprotni. Dokazali bodemo slovenskemu razumništvu, kako zelo ustreza človeškemu razumu pravica in oblast, katero si prisvaja sv. cerkev glede sv. pisma. Reči smemo, da bi sv. pismo bilo za nas brez vsake koristi in cene, ako bi je ne prejemali iz rok sv. cerkve. Iz te razprave bo tudi razvidno, da je cerkev, kakršno je Kristus ustanovil, steber resnice, ob kateri se v vseh vekih zaganjajo uporni valovi človeških zmot, zahteva zdravega človeškega razuma in da protestantom in liberalcem ne kaže drugega nego vrniti se v sv. cerkev, ako hočejo rešiti vero, nravstvenost, znanost, leposlovje in umetnost.

Protestantje pravijo, da nima sv. cerkev nobene pravice in oblasti glede sv. pisma, katoličani pa učijo, da pritiče sv. cerkvi sodba o sv. pismu. Po katoliškem nauku sodi sv. cerkev nezmotljivo, katere knjige so navdihnjene in katere niso, kateri deli sv. pisma so avtentični in kateri niso, kak pomen imajo posamezni stavki, ali se katera-koli preloga zlaga z izvirnikom ali ne itd. Dokažimo torej, koliko se zlaga katoliški nauk sè zdravim človeškim razumom.

Ako nima sv. cerkev nobene oblasti in pravice gledé sv. pisma, po kateri poti naj izvemo dandanes, kaj je navdihnjeno in božje in kaj ni navdihnjeno in kaj ni božje? Kdo naj nam pove, katera knjiga je navdihnjena?

Dokazali smo sicer v drugem članku, da narekuje že sam človeški razum bivanje navdihnjenih knjig. To velja zlasti za stari zakon, ko ni bilo nezmotljive učeče cerkve. V starem zakonu so bile sv. knjige veliko bolj potrebne nego v novem. Ker ni bilo drugega avtentičnega sredstva za ohrambo božjega razodetja, je bila potreba sv. knjig nujna. Ta nujnost pa ni bila absolutna, ampak relativna. Radi tega je naš razum ne more umeti a priori. Neskončnemu Bogu je na razpolago neskončno število sredstev v ohrambo razodetja. Še manjša nujnost je za knjige novega zakona. Nemogoče je tedaj a priori spoznati bivanje sv. knjig, bodisi starega, bodisi novega zakona. Ako pa ni mogoče a priori spoznati bivanja sv. knjig sploh, je tem manj mogoče spoznati bivanje določnih sv. knjig. Tukaj so vsi dokazi zastonj, kajti slednjič je navdihnjenje sv. knjig, kakor tudi božje razodetje in sploh ves nadnaravni red odvisen od svobodne volje božje. Naš razum je popolnoma nezmožen spoznati z gotovostjo in a priori vse človeštvu izročene sv. knjige.

Kako naj pridemo do gotovega spoznanja vseh sv. knjig?

Protestantje pravijo: Gotova znamenja, ali je knjiga navdihnjena, so v knjigi sami. Gotovo znamenje je lepota sloga, ki se razodeva v priprosti vzvišenosti, so čudeži in prorokovanja, ki se v knjigah resnicoljubno pripovedujejo, so čudežni učinki, ki se pojavljajo pri čitanju sv. knjig itd. Tako protestantje! Toda, kdo ne vidi, da so vsa ta znamenja zelo negotova in slepilna. Kar je tebi vzvišeno, je meni vsakdanje, kar tebi ugaja, meni preseda, kar se tebi zdi resnično, se meni zdi lažnjivo. Dokazali smo tudi že v prvem članku, da je zunanja oblika sv. knjig lehko človeška. Naravnost smešna pa je trditev, da je knjiga navdihnjena, ako se v njej pripovedujejo čudeži in prorokovanja.

Janez David Michaelis [1]) je postavil drugo nič manj nezmiselno podmeno: Knjiga je navdihnjena in sicer gotovo in izključno, ako jo je spisal apostol. To naj bi veljalo za novi zakon!

Ne! Apostoli so bili sicer nezmotljivi, toda s tem še ni rečeno, da so njih knjige navdihnjene! Kaj drugega je nezmotljivost, kaj drugega navdihnjenost! Kar je navdihnjeno, je gotovo ob enem tudi brez pogreška; kar pa je brez pogreška, ni gotovo tudi že navdihnjeno. Apostoli so lehko pisali brez zmote, dasi jih ni Bog navdihoval, ampak samo čuval, da bi zmote ne zapisali. Kaj so pisali, ni bilo odvisno od božje, ampak od njihove volje. Ako pa je knjiga spisana po volji človeški, ne more se nikdar imenovati božja ali navdihnjena.

Protestantje ugovarjajo: Dokazano je, da je Bog msrsikaj apostolom tudi razodeval in navdihoval. Kristus je namreč rekel [2]) svojim učencem:

[1]) Introd. in N. T. t. I. c. 3.

[2]) Mat. X. 18, 19, 20.

„*Kadar vas bodo pa izdali, ne skrbite, kako in kaj bi govorili; zakaj dano vam bo tisto uro, kaj govorite. Niste namreč vi, kateri govorite, ampak Duh vašega Očeta je, kateri v vas govori:* . . . Δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε. οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν, na drugem mestu:[1]) *Kadar pa pride on, Duh resnice, vas bo učil vso resnico:* . . . . ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Iz tega je razvidno, da je sv. Duh apostolom marsikaj razodel in navdihnil.

Odgovor je jasen: Iz sv. pisma se lehko dokaže, da so bili apostoli nezmotljivi, da jim je sv. Duh marsikaj razodeval in jih tudi v govorjenju navdihaval; da jih je pa tudi v *pisanju* navdihaval in sicer navdihaval z ozirom na vse, kar so pisali, se *vsaj* z neomajno gotovostjo ne more dokazati. Mnogo so apostoli *govorili* sami iz sebe, mnogo so lehko tudi *pisali* sami iz sebe, ne da bi jih bil Bog navdihaval. Iz tega bi se kvečemu dalo sklepati, da je v apostolskih knjigah *gotovo nekaj* navdihnjenih mest, da so pa *cele* knjige navdihnjene in božje, se iz tega nikakor ne more dokazati. Pa tudi, da je le nekaj navdihnjenih mest se z neomajno gotovostjo ne morė dokazati, ker se Kristusove obljube ne ozirajo na *pisanje*.

To načelo tedaj ne zadostuje niti glede na knjige, katere so spisali apostoli. Kaj pa glede drugih knjig novega zakona, katerih niso spisali apostoli na pr. evangelij sv. Marka in sv. Luke ter dejanje apostolov? Ali naj jih zavržemo? S kakšno pravico? Ni razum, ni sv. pismo, ni ustno izročilo kaj tacega ne zahteva.

Razvidno je, da se protestantje zastonj trudijo, da bi prišli do trdnega spoznanja vseh sv. knjig. Ni čuda! Po tej poti je nemogoče! Kdor pomisli, kaj je navdihnjenje, spozna hitro, da je navdihnjenje popolnoma notranje, da je v razumu in volji sv. pisatelja. Kaj se pa godí v razumu in volji človeka, ne more nihče vedeti nego ali človek sam ali pa Bog. Samo človek in Bog sta priča notranjega navdihnjenja. Do spoznanja navdihnjene knjige bi ne mogli nikdar priti, ako nam tega ne naznani ali sv. pisatelj sam ali pa Bog.

Toda, kdo bi pisatelju samemu veroval? Notranje navdihnjenje je združeno lehko s prevaro. Kdo more tudi terjati, da se mu veruje, ako svoje trditve ne potrdi s čudeži? Ako pa pisatelj svoje pričanje potrdi z božjimi čudeži, tedaj ni več človeško, ampak božje pričanje. Slednjič ni neobhodno potrebno, da se pisatelj zaveda, da piše po božjem navdihovanju. Bog mu lehko razsvetli pamet in nagne voljo, da niti ne opazi, kako se je zgodilo.[2])

Edina zanesljiva in gotova priča, da je katera-koli knjiga navdihnjena, je torej *Bog*! Da smo gotovi v božjem navdihnjenju, treba božjega pričanja. *Človeški razum* ne more sprejeti v tej stvari drugega pričanja nego božje. Bog sam je moral razodeti, katere knjige so navdihnjene. Navdihnjenje sv. knjig je razodeta resnica, kakor je razodeta resnica včlovečenje Sina Božjega. Kdo bi mogel verovati, da se je Sin Božji včlovečil, ako bi Bog sam ne bil razodel? Kdo bi bil mogel verovati, da je Kristus Sin Božji, da

[1]) Ev. sv. Jan. 16, 13.

[2]) Cornely: Introd. compend. p. 636 ed 1891.

ni Kristus sam povedal in svojo trditev s čudeži dokazal? Čudeži povzdignejo tudi človeško pričanje v božje pričanje!

Božje pričanje o navdihnjenju sv. knjig je tedaj nujno potrebno. Vpraša se pa, po kateri poti z gotovostjo izvemo, o katerih knjigah je Bog pričal, da so navdihnjene. Neobhodno je namreč potrebno, da z gotovostjo izpoznamo božje pričanje ali razodetje o navdihnjenju sv. knjig, ker bi nam drugače sv. knjige nič ne koristile.

Sv. katoliška cerkev si prisvaja nezmotljivo sodbo o sv. pismu. Kot nezmotljiva hraniteljica vseh razodetih resnic, hrani nezmotljivo tudi razodetje o sv. pismu. Sv. cerkev je sodila v vseh časih in sodi še dandanes z nezmotljivo gotovostjo, katere knjige so navdihnjene in katere niso, kateri deli in stavki posameznih sv. knjig so avtentični, in kateri niso, kakšen pomen imajo posamezni odstavki in posamezna mesta, katere preloge so avtentične in katere niso itd. Pravica, katero si prisvaja sv. cerkev gledé na sv. pismo, je zelo obsežna! V vseh vekih je veljalo v sv. katoliški cerkvi, kar je že sv. Avguštin (r. 354) pisal: „Ne mogel bi verovati sv. evangeliju, ako bi me dostojanstvo katoliške cerkve ne sililo... Ako se njeno dostojanstvo omaje, mi je nemogoče več verovati evangeliju: Ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicae Ecclesiae commoveret auctoritas... qua infirmata jam nec Evangelio credere potero.'[1]) Tertulijan (umrl 240) piše[2]): Po naravnem redu bi bilo treba prej to omeniti, o čemer se tukaj izključno vpraša: Kdo je hranitelj sv. vere, komu tičejo sv. knjige...? Kjer se dokaže resnica krščanske nravstvenosti in vere, tam (namreč: v sv. cerkvi) je tudi resnica sv. knjig, njih razlage in vsega krščanskega izročila: Ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: quibus competat fides ipsa cujus sint scripturae...? Ubi enim apparuerit esse veritatem et disciplinae et fidei christianae, illic erit veritas Scripturarum et expositionum et omnium, traditionum christianarum." Sv. Ciril jeruzalemski (umrl l. 386) pravi: Uči se marljivo in sicer v sv. cerkvi, katere knjige so starega zakona, katere novega ... : Studiose idque ab Ecclesia disce, quinam veteris T. libri, qui vero novi ....[3]) Prav tako učijo tudi Origenes (r. 185 po Kr.), sv. Jeronim (r. okolu 340—342), sv. Izidor (600—635) Beda (672—735) in drugi. Sv. očetje zbrani na toletanskem cerkvenem zboru l. 447 so se izrazili: „Kdor bi trdil ali pa veroval, da je treba čislati in spoštovati še druge knjige (t. j. kot božje knjige), katerih katoliška cerkev ni sprejela, bodi izobčen: Si quis dixerit vel crediderit, alias scripturas, praeter quas Ecclesia catholica recipit, in auctoritate habendas vel esse venerandas, A. S.

To je bil nauk sv. katoliške cerkve v prvih stoletjih, ta nauk hrani sv. cerkev nespremenjen do današnjega dne. To oblast in pravico glede

[1]) C. ep. fund. c. 5.
[2]) De praescr. c. 19.
[3]) Kat. 4.

sv. pisma si je prisodila sv. cerkev tudi v zadnjih dveh občnih cerkvenih zborih, tridentinskem (1545—1563) in vatikanskem (1870). Sv. tridentinski občni zbor je natanko naštel vse navdihnjene knjige, katerih ne sme nihče več prezirati ali zametati, je izrekel, da tiče sv. cerkvi nezmotljiva sodba o pomenu sv. pisma, in je proglasil prelogo: Vulgato, avtentično. Sv. vatikanski občni zbor je samo potrdil odlok tridentinski, da je imenoval vse že v tridentinskem občnem zboru naštete knjige, z vsemi njihovimi deli (cum omnibus suis partibus) navdihnjene in božje.

Neovrgljivo je tedaj dejstvo, da si je sv. katoliška cerkev v vseh časih prisojala neomejeno pravico in oblast glede sv. pisma. Kot nezmotljiva hraniteljica vsega krščanskega razodetja, hranila je čisto in neomadežano tudi razodetje o sv. pismu!

Temu pa se odločno upirajo protestantje. Ker so zavrgli dostojanstvo sv. cerkve, stikajo na vse strani, da bi po drugi poti dokazali razodetje božje o sv. pismu. Vsi trezni učenjaki luteranski se namreč dandanes ujemljejo s katoličani v tem, da za sv. pismo mora biti božje razodetje. Navdihnjenje sv. pisma velja zdaj nasploh tudi pri protestantih za razodeto resnico, kakor je razodeta resnica učlovečenje Sina božjega.

Kje se hrani ta resnica po protestantskem nauku in kako jo spoznavamo? V tem se križajo protestantska mnenja. Nekateri pravijo, da se božje razodetje o sv. pismu hrani v sv. pismu samem in, da se iz sv. pisma samega dovolj jasno spoznava. Ti dokazujejo tako-le: Znano je, da so imeli judje ob času Kristusovem in apostolov zbirko raznih knjig, katerim so pripisovali božjo čast in veljavo. Jožef Flavij (r. l. 37 po Krist.) piše: Mi tedaj nimamo brezštevilne množice knjig, ki si med seboj nasprotujejo, ampak samo dveindvajset knjig, ki obsegajo zgodovino vsega preteklega časa, o katerih po pravici verujemo, da so božje ...... Kako globoko pa spoštujemo te knjige, se lehko vidi. Dasi je preteklo že mnogo stoletij, vender se ni še nihče drznil jim kaj pridjati, ali jih v čem premeniti. Vsem judom je že od samega rojstva odkazano in navdano, da jih čislamo kot božje zapovedi (δόγματα), da se jih stanovitno oklepamo in zanje, če je treba, radi tudi umrjemo.[1]) Kakor Jožef Flavij izraža se tudi Philo (r. 20—25 pred Kr.). O tem se jasno čita tudi v judovskem talmudu. Trdno je tedaj dokazano, da so stari judje čislali knjige starega zakona kot božje knjige.

To judovsko vero pa je potrdil Jezus Kristus, pravi Bog, potrdili so jo tudi apostoli, pravi božji poslanci. To božje potrdilo in božje pričanje o sv pismu, katero se nujno zahteva, posnamemo pa lehko iz onih knjig sv. pisma novega zakona, o katerih nihče ne dvomi, da so pristne in zanesljive. Priznan je na pr. na sploh evangelij sv. Matevža! Toda v njem čitamo, da je Kristus skliceval se na sv. pismo starega zakona, kot na božje pismo: „Pisano je“[2]): Γέγραπται! „Tako je pisano po pro-

[1]) C. Ap. 1. 8.

[2]) Mat. 4. 4.

roku"[1]) Οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου. „Kako ga (Izveličarja) tedaj David v duhu imenuje Gospoda"[2]): ἐν πνεύματι. „Kako se bodo tedaj dopolnila pisma, ker se mora tako zgoditi"[3]). To je pričanje samega Sina božjega v obče priznanem evangeliju sv. Matevža! Obče priznan je dalje tudi evangelij sv. Luke. Toda v njem čitamo: Vse se bo dopolnilo, kar je pisano o Sinu človekovem po prerokih"[4]). V dejanju apostolov, katero se obče priznava, čitamo: Dopolniti se mora pismo, katero je prerokoval sv. Duh po Davidovih ustih o Judi"[5]): ... τὴν γραφὴν ἣν προεῖπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ .... „Prav je sv. Duh govoril po Izaiji proroku našim očetom"[6]); ... τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ Ἡσαΐου .... „Bog pa je tako dopolnil, kar je prerokoval po ustih vseh prerokov"[7]): ... ἃ προκατήγγειλεν διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν. Tudi v evangeliju sv. Janeza, katerega pristnost in zanesljivost je obče priznana, imamo nebroj stavkov, v katerih je jasno izraženo Kristusa in apostolov potrdilo o sv. pismu starega zakona. V drugem pismu sv. Pavla do Timoteja 3. 16. čitamo: „Vse pismo od Boga vdihnjeno, je koristno za učenje, za prepričanje itd.": Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγμόν .... S temi besedami se vse knjige, katere so judom veljale svete, imenujejo navdihnjene. V drugem pismu sv. Petra imamo drugo potrdilo za vse proroške knjige: „Vedite, da se nobeno prorokovanje sv. pisma po lastnem razlaganju ne zgodi. Zakaj prorokovanje ni nikdar iz človeške volje prišlo; temveč po sv. Duhu navdihnjeni so govorili sveti možje božji"[8]): ... ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Lahko bi navedli še nebroj izrekov iz sv. pisma novega zakona, katere je ali sam Jezus Kristus, pravi Bog, izgovoril, ali katere so apostoli, božji poslanci, sami zapisali. Kar je Kristus rekel, je božje pričanje! Prav tako so tudi besede sv. apostolov božje pričanje, ker so jih z božjimi čudeži dokazali in potrdili. Iz knjig se tedaj jasno izpoznava božje pričanje o sv. pismu. Brezpotrebno je sklicevati se na sv. cerkev!

Tako protestantje! Odgovarjamo: Res je, da je božje pričanje iz sv. pisma novega zakona očitno. Toda božje pričanje je tukaj splošno. Omenjajo se nasploh vse knjige starega zakona Povejo naj pa protestantje, katere so knjige starega zakona. Pričkajo se med seboj že stoletja in še niso edini. Dandanes se med seboj preganjajo celo o najbolj gotovi knjigi Mojzesovi in jo na vse strani tržejo. Po tej poti je nemogoče priti do trdnega spoznanja vseh božjih knjig starega zakona. Radi priznamo, da se iz zgo-

[1]) Mat. 2. 5.
[2]) Mat. 22, 43.
[3]) Mat. 26. 54.
[4]) Luk. 18. 31.
[5]) Dej. ap. 1. 16.
[6]) Dej. ap. 28. 25.
[7]) Dej. ap. 3. 18.
[8]) II. Petr. 1. 20.

dovine približno lahko dokaže, katere knjige so judje ob času Jezusa Kristusa čislali svete in božje, toda z gotovostjo vsaj vseh knjig ne moremo dokazati. Naš razum pa zahteva sredstvo, po katerem se hrani vedno čisto in trdno pričanje božje o vsaki sv. knjigi po sebe! Sv. knjige bi bile nerabljive in brez cene, ako bi o vsaki po sebe z neomajno gotovostjo ne mogli spoznati božjega pričanja, da je navdihnjena.

Kako naj še le spoznamo božje pričanje o sv. pismu novega zakona? Protestantje se sklicujejo na drugo pismo sv. Petra [1]), kjer se omenjajo pisma sv. Pavla, katera se prištevajo drugim sv. knjigam: v katerih (namreč: pismih sv. Pavla) se nekatere reči težko razumejo, katere neučeni in nestanovitni prevračajo, kakor tudi druga pisma": ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς Po teh besedah bi bila pisma sv. Pavla navdihnjena in božja, kakor drugo sv. pismo. Toda prašamo, katera so pisma sv. Pavla? Prašamo, kdo more biti porok, da je drugo pismo sv. Petra pristno? Kaj pa je z ostalimi knjigami novega zakona? Ostale knjige novega zakona se nikjer nič ne omenjajo!

Iz tega je očitno, da se iz sv. pisma samega ne more z gotovostjo spoznati božje pričanje o vseh naših sv. knjigah, katere tudi protestantje prištevajo svetim in božjim. Treba je iskati drugega sredstva, po katerem se čisto in trdno hrani božje razodetje o sv. pismu!

Protestantski učenjaki uvidevajo, da je po tej poti nemogoče priti do gotovosti. Izbrali so si drugo nič manje neuspešno pot: zgodovinsko raziskavanje! Trudijo se na vse načine dokazati, da je človeštvo v vseh časih čislalo te knjige kot svete in božje! Človeštvo je sredstvo, po katerem se hrani čisto in trdno božje pričanje o vseh svetih knjigah sploh in o vsaki knjigi posebe. Ustno izročilo vesoljnega človeštva hrani tedaj nepokvarjeno Božje razodetje o sv. pismu.

Kaj je odgovoriti na to? Vprašati moramo pred vsem, kaj razumevajo protestantje z besedo: ustno izročilo? Ali je morda njih ustno izročilo nezmotljivo? Ako njih ustno izročilo ni nezmotljivo, kako se morejo nanje sklicevati? Sicer pa naj dokažejo, katere knjige je človeštvo v prvih krščanskih stoletjih sprejelo. Imamo namreč iz prvih stoletij več ko 130 raznoličnih kanonov [2]) svetega pisma. Kdo bi mogel iz teh raznoličnih kanonov spoznati prave knjige, katere so apostoli proglasili za svete in božje? Protestantje sami se dandanes prepirajo o vseh naših knjigah in o vseh njihovih delih, da očividno dokazujejo, kako je zgodovinsko raziskavanje popolnoma nezmožno dovesti nas do trdnega spoznanja vseh navdihnjenih knjig!

Recimo pa, da bi nekateri veliki učenjaki po zgodovinskem raziskavanju res prišli do trdnega spoznanja vseh navdihnjenih knjig, ali bi po tej poti mogli priti tudi drugi? Pravijo: Nevedni bi se dali podučiti po učenih! Toda kdo bi mogel učenjakom, kot učenjakom, trdno verovati? Kdo bi mogel zlasti prepirajočim se učenjakom verovati? Sveto pismo bi v tem slučaju

[1]) 3. 16.
[2]) Hurter: Theol. fund. str. 168.

bilo za človeštvo brez veljave in brez cene. Bilo bi nemogoče sklicevati se nanje kot na božjo besedo!

Ne! Ker so sv. knjige božje knjige, je bilo treba tudi dostojnega sredstva, po katerem vsi kristjani spoznavamo božje pričanje o sv. knjigah nasploh in o vsaki knjigi posebe. Človeški razum sam to zahteva! Ako bi tega ne bilo, bi resnično naš razum čutil nedostatek. Imeli bi božje knjige, pa bi jih ne poznali in bi jih ne spoštovali. Imeli bi božjo besedo, pa bi je ne mogli rabiti.

Vpraša se, kje se hrani božje razodetje o sv. pismu nasploh in o posameznih knjigah in njihovih odstavkih posebe?

Tukaj govorimo le o krščanskem veku. Kako je bilo v starem veku, je razvidno iz drugega članka. Krščanstvo je namenjeno za vse čase in za vse narode. V sveti cerkvi so vsi raznolični narodi celega sveta. Da se sv. vera razširja po vsem svetu in pri vseh narodih, treba je bilo primernega sredstva. Kristus je v ta namen postavil učečo cerkev, kateri je izročil vso resnico in katero je obdaroval z nezmotljivostjo! Po učeči Cerkvi uči sam Jezus Kristus. Vse, karkoli je Jezus Kristus razodel, vse se nezmotljivo hrani v sv. cerkvi. Po učeči cerkvi se ves Kristusov nauk neskaljen razširja in razlaga po vesoljnem svetu in pri vseh narodih. Ta Kristusova naredba je novemu zakonu zelo prikladna in potrebna in edino po tej poti so narodje prišli do sv. krščanske vere.

Ako se pa pri učeči cerkvi hranijo neskaljeno vse razodete resnice, se gotovo hrani tudi razodetje o sv. pismu. Razodetje o sv. pismu je izmed najbolj važnih razodetih resnic. V sv. pismu je božja beseda, po kateri moramo živeti, da se izveličamo. Sv. pisma je treba tedaj iskati le pri sv. katoliški cerkvi. Protestantje, ki so zavrgli dostojanstvo sv. cerkve, nimajo več nobene poti, po kateri bi prišli do gotovega spoznanja božjega razodetja o vseh sv. knjigah. Vse njih zgodovinsko in kritiško raziskavanje je zastonj! To je za-nje tembolj osodepolno, ker jim velja sv. pismo kot edini vir vseh razodetih resnic. Ni je več sv. knjige, ni ga odstavka v sv. pismu, o katerem bi protestantje ne dvomili. Ker je pa sv. pismo, kot edini vir vseh razodetih resnic, negotovo, negotove so dandanes protestantom skoro vse krščanske resnice. O krščanstvu pri protestantih se dandanes lahko reče: Bilo je! Kolikor je protestantskih pastorjev, kolikor je protestantskih pisateljev, vsak oznanuje svoje krščanstvo. Zavrgli so dostojanstvo sv. katoliške cerkve, ker se baje ne zlaga s človeškim razumom, toda njih zmešnjava jasno priča, da je nezmotljiva učeča cerkev, kakor jo je Kristus ustanovil, zdravemu človeškemu razumu zelo po godu. Zgodovina protestantske cerkve jasno dokazuje, kar je že sv. Avguštin pisal: Ne mogel bi verovati evangeliju, ako bi me dostojanstvo sv. katoliške cerkve ne sililo: Ego vero evangelio non crederem, nisi me catholicae ecclesiae commoveret auctoritas: Dostojanstvo sv. katoliške cerkve z ozirom na sveto pismo je veljalo sv. Avguštinu, kakor se vidi iz navedenih besedi, kot zahteva golega človeškega razuma. Po pravici! Zahteva človeškega razuma je, kar edino popolnoma ustreza namenu. Nezmotljiva učeča cerkev,

kot glasnica vsega božjega razodetja, nam more edina povedati, kaj je Bog razodel o sv. pismu nasploh in o vsaki sv. knjigi posebe.

Ugovarjajo: Sv. katoliška cerkev je nezmotljiva učiteljica vseh razodetih resnic. Prav radi tega pa ne potrebuje sv. pisma! Čemu odločuje o sv. pismu? Sv. pismo bodi prosto vsem ljudem! Vsakdo veruj v knjige, katere se njemu zdé navdihnjene!

Prazen ugovor! Dokazali smo, da nas more edino božje razodetje zagotoviti o navdihnjenju sv. knjig. Katere knjige so navdihnjene, bi ne mogli nikdar sami o sebi poizvedeti, ako bi ne bil Bog sam kakorkoli razodel. To priznavajo dandanes tudi protestantje! Vprašanje je le, kdo hrani božje razodetje? Ker je dokazano, da je Kristus postavil učečo cerkev kot nezmotljivo hraniteljico vseh razodetih resnic, je očividno, da se v sv. cerkvi hrani tudi razodetje o sv. pismu.

Čudno in nam neumljivo bi bilo, ako bi se edino ta resnica, ki je največe važnosti, ne hranila v sv. cerkvi. Celo sv. pismo bi bilo brez cene! Nihče bi z gotovostjo ne vedel, katere so božje knjige. O tem nam dovolj pričajo protestantje.

Ne! Zdrava pamet pravi, da je za božje razodetje in za božje knjige treba božjega varuha. Ta je sv. Kristusova cerkev.

Iz tega pa nujno sledi vse drugo, kar učijo še katoličani o sv. pismu. Učijo, da sodi sv. cerkev nezmotljivo celo o vsakem stavku svetega pisma, ali je navdihnjen ali ni. Lehko bi bil katerikoli stavek sv. pismu pozneje dostavljen. Iz tega stavka bi krivoverci izvajali hude posledice, ki bi nasprotovale sv. veri. Sv. cerkev mora imeti moč, da o tem nezmotljivo sodi, ker drugače bi sv. pismo ne bilo v korist, ampak v škodo. Krivoverci bi lehko tudi na ta način vsak njim nasprotujoč stavek iz svetega pisma izbrisali z izgovorom, da ni navdihnjen. Nevarnost bi bila tudi, da bi se božja beseda zamenjevala s človeško.

Utegnil bi kdo misliti, da bi bilo dovolj, ako bi se moč sv. cerkve raztezala v tem oziru le na stavke verskega in nravskega značaja. Toda, ako bi cerkev ne mogla soditi o vseh stavkih sv. pisma, nastala bi strašna zmešnjava in sv. pismo samo bi bilo nerabljivo. Vsak bi si po svoje razlagal posamezne stavke. Kar bi tebi veljalo za versko ali nravsko resnico, bi drugemu bilo nasprotno.

Dalje! Sv. cerkev mora imeti moč nezmotljivo povedati in razložiti pomen slehernega stavka v sv. pismu. Ako bi te moči ne imela, bi sv. pismo bilo krivovercem najhujše orožje, katero bi rabili proti sveti veri. Sam Luther je to resnico spoznal v knjigi proti Zwingliju: „Ako bi svet dolgo časa obstojal, bi bilo zopet potrebno sprejeti zakone cerkvenih zborov ter se k njim zateči, ako bi hoteli ohraniti edinost sv. vere pri teh raznoličnih razlagah sv. pisma.“

Tudi v razlaganju sv. pisma se nezmotljivost sv. cerkve ne more raztezati samo na stavke verskega in nravskega značaja, kajti kdor nezmotljivo razlaga vse stavke svetega pisma, kateri so verskega in nravskega

značaja, mora jih tudi obenem razločevati od drugih. Kako jih bo pa razločeval, ako natanko njih pomena ne ume? To bi se bolj upiralo našemu razumu.

Dalje! Sv. cerkev sodi nezmotljivo tudi, ali je katerakoli preloga prava t. j. avtentična ali ni. Ker se je izvirnik nekaterih sv. knjig izgubil in ker je radi nepoznanja tujih jezikov neraben, se rabijo pri kristjanih večinoma le preloge. Iz prelog se zajemljejo nauki, iz njih se dokazujejo krščanske resnice. Ako bi sv. cerkev ne mogla nezmotljivo potrditi preloge, bi nastala za sv. vero velika nevarnost. Vsakdo bi se skliceval na svojo prelogo. Zmešnjava bi bila velika zlasti pri knjigah, katerim se je izgubil izvirnik. Zdrava pamet sama terja, da ima cerkev to oblast, ker bi se drugače sveta vera ne mogla hraniti čista in neomadežana.

Dalje! Sv. pismo je na več mestih nejasno in težko umljivo. Misli, katere so v sv. pismu, so nadčloveške, božje. Že iz tega sklepamo, da sv. pismo ne more biti za vsakega brez izjeme. Ako bi vsi svobodno čitali sv. pismo, bi marsikdo zabredel v hude verske zmote. Kdor hoče umeti sv. pismo in imeti od njega koristi, mora učiti se. Če zahtevamo celo za posvetne knjige n. pr. klasike izobraženja, tembolj za sv. pismo, ki je božja, nad vse vzvišena knjiga. Sv. Jeronim pravi [1]: ... to sem hotel kratko povedati ... da spoznaš, da ti je nemogoče spuščati se v sv. pismo brez kažipota. O slovničarjih, govornikih, modroslovcih, zemljemercih i. t. d. niti ne govorim, saj še manjši obrtniki na pr. kmetje, zidarji, kovači itd., ki izvršujejo svoje delo bolj z roko nego z umom, ne morejo brez učitelja biti, kar želé. Zdravniki se upajo le v svojih rečeh, kovači v svojih:

„Promittunt medici, [2]) tractant fabrilia fabri.“ [3])

Edino v sv. pismo hočejo spuščati se vsi brez izjeme!

„Scribimus indocti doctique poemata passim.“ [4])Jezična dodja, nori dedec, gostobesedni sofist — vsi brez izjeme se v sv. pismu skušajo, je tržejo in razlagajo, ne da bi se bili prej učili.“ Sv. Avgustin pravi [5]): Ako se nisi učil pesništva, bi se gotovo ne lotil Terencijana Mavra .... in hočeš brez kažipota spuščati se v knjige, katere priznava, naj si bodo že kakoršnekoli, vesoljno človeštvo svete in polne svetih reči? In hočeš o njih soditi?

Očividno je, da sv. pismo ni za vsakega človeka brez izjeme, kakor zahtevajo protestantje. Goli razum človeški pravi, da mora biti dostojanstvo, katero čuva sv. pismo. Ako bi čuvajočega dostojanstva ne bilo, bi sv. pismo bilo brez vsake vrednosti in cene!

---

[1]) V 53. pismu 6. 7.
[2]) Dostavi: quod medicorum est.
[3]) Horatius C. s. ep. 1.
[4]) Ibidem.
[5]) De utilit cred. cc. 6, 7, 14, 17.

Sklicujejo se nekateri na stari zakon in ugovarjajo: V starem zakonu ni bilo nezmotljive učeče cerkve, katera bi čuvala sv. pismo. Sv. pismo je bila skupna last vseh Izraelcev. Vsi so iz njega svobodno zajemali sv. resnic in nihče jim ni uklepal uma v ozke spone cerkvenih zakonov!

Odgovarjamo: Dokazali smo, da so imele sv. knjige v starem zakonu prvo ulogo. Sv. knjige so bile izvoljeno avtentično sredstvo, po katerem je Bog hranil svoje razodetje v starem zakonu. Sv. knjige pa so bile nepopolno sredstvo, kakor je bil nepopoln stari zakon. Zadostovalo je za izraelsko ljudstvo, ne bilo bi pa zadostovalo za vse narode. Recimo, da bi dandanes imeli le sv. knjige in, da bi ne bilo nezmotljive učeče cerkve Kakšna zmešnjava bi nastala! Sv. knjige same bi podrle sv. krščansko vero. To nam dokazuje zgodovina protestantske cerkve. V starem zakonu je veljalo sv. pismo kot avtentično sredstvo v obrambo božjega razodetja le za nekaj časa in za en sam narod. To si lože razlagamo! Poleg tega pa nikakor ni resnično, da je smel vsakdo svobodno razlagati sv. pismo, ker je Bog tudi v starem zakonu postavil učečo, dasi ne nezmotljivo cerkev: sinagogo, kateri je poveril sv. pismo. V peti Mojzesovi knjigi čitamo [1]: „pojdi k duhovnom Levijevega rodu in k sodniku, kateri bo tisti čas, in vprašaj jih in razsodili ti bodo po resnici. In stori, karkoli ti porečejo predstojniki .... in kar te bodo učili po njegovi postavi; in drži se njih razsodbe in ne odstopi ne na desno, ne na levo. Kdor bi pa bil prevzeten in bi ne hotel pokoren biti povelju duhovna .... in razsodbi sodnikovi: ta človek naj umrje itd.“ Kako je Jozafat, kralj judovski (914 do 889 pred Krist.) izpolnoval Mojzesovo postavo, čitamo v drugi kroniški knjigi [2]; „Tudi je postavil Jozafat v Jeruzalemu levite in duhovne in družinske poglavarje iz Izraela, da bi sodbo in pravico Gospodovo sodili njegovim prebivalcem .... Vsako reč, katera pride do vas izmed vaših bratov, ki stanujejo v svojih mestih, med rodovino in rodovino, kjerkoli je vprašanje zastran postave, zastran povelja, zastran šeg, zastran opravičenja, pokažite jim ..... Prorok Malahija piše [3]: .... duhovnove ustnice naj učenost hranijo in postava naj se išče iz njegovih ust; ker angelj je Gospoda vojsknih trum.“ [4]) Tudi ob času Kristusovem je sinagoga čuvala in razlagala sv. pismo. Ako pa je to veljalo za stari zakon, mora tem bolj veljati za novi zakon. V novem zakonu je učeča cerkev izvoljena kot avtentično sredstvo za obrambo božjega razodetja in svobodna raba svetega pisma bi brez dvoma podrla sv. vero samo.

Ko bi pa tudi res bilo, kar pravijo o sv. pismu starega zakona, bi s tem vender prav nič ne dokazali. Ali niso judje kljub sv. pismu začeli

---

[1]) XVII. 9, 10, 11, 12.

[2]) XIX. 8 itd.

[3]) V drugi polovici petega stoletja pred Kr.

[4]) II. 7.

dvomiti že o najbolj priprostih resnicah na pr. o vstajenju mesa, o ljubezni do bližnjega itd.? Ali niso kljub sv. pismu zavrgli Izveličarja, o katerem govori celo sv. pismo starega zakona? To dokazuje očividno, da je sv. pismo nepopolno in za vse veke in narode nezadostno sredstvo v ohrambo božjega razodetja.

Obračajmo kakor hočemo, zdrava pamet sama vede k sv. katoliški cerkvi! Po krivici se bahajo protestantje, da so strli ozke spone, v katere vklepa sv. cerkev človeškega duha. Spone, v katere vklepa sv. katoliška cerkev človeštvo so spone razuma. Protestantje so se torej uprli razumu. Ko bi hoteli biti dosledni, bi bili morali že davno popolnoma zapustiti krščanstvo. Kar jih še drži pri krščanstvu, je nedoslednost. Njih nauki so polni nasprotij.

Dete protestantizma pa je racijonalizem in liberalizem. Jabolko ni palo daleč od drevesa! Tudi liberalizem se baha, da je strl ozke spone, v katere vklepa sv. cerkev človeškega duha. Liberalizem je v naših časih največ pripomogel, da se je pri katoliških narodih potisnilo v vzadje vse, kar se imenuje nadčloveško in božje. Že več desetletij smešijo liberalci neprestano po lažnjivih časopisih sv. cerkev, njene dostojanstvenike, njene naprave, njene nauke itd. Bahajo se s prosvitljenim umom in gledajo s pomilovanjem na mračnjaštvo katoliških naukov. Dosegli so polagoma, da so narodje omrzeli za sv. cerkev. Posvetno razumništvo se dandanes sramuje njenega nauka. Toda kazen ni zaostala! Ker so zavrgli dostojanstvo sv. cerkve, nimajo več nobene prave opore, na katero bi naslanjali svoj nauk. Vse krščanske resnice so v nevarnosti. Poganstvo jim sili skozi vrata in okna. Sv. pismo samo, na koje so se izključno pozivljali, je izgubilo veljavo in je zdaj v njih rokah le človeška knjiga. Ker je pa od večnih krščanskih resnic odvisno duševno življenje narodov, pokazale so se za cele narode osodepolne posledice. Življenje narodov, kateri so zavrgli dostojanstvo sv. cerkve, njih umetelnost, njih slovstvo itd. se je izjalovilo in postaralo. Mladeniške moči, žilavosti in navdušenosti, katero opažamo pri katoliških ljudstvih, ne vidimo več v njih. Postarali so se, ker niso hoteli biti otroci sv. matere cerkve. Zapustili so mater, postavili se na svoje noge in proglasili človeški razum kot edino vodilo — toda kmalu so se izrabili. Izjalovili so se v krivih naukih in krivih idejah, katere jim ne morejo navdihniti navdušenja in moči.

Postarali so se narodi, ki so bili nekdaj polni mladeniškega navdušenja in vzorov! To je resnica, katere ni mogoče utajiti! Krivo temu je, ker so zapustili steber resnice, pravice in vzorov — sv. cerkev. Človeštvo mora vrniti se k resnici, pravici in vzorom po svoji materi sv. cerkvi. Sv. cerkev hrani čisto in neskaljeno besedo božjo, v kateri so naši vzori. Nazaj tedaj k materi cerkvi, nazaj k pravim krščanskim vzorom božje besede in proč s zastarelim protestantskim in liberalnim upornim duhom. Mladostni katoliški duh mora prevladati narode!

Dr. A. Pavlica.

Darvinizem.

Znanstveno-kritična študija.

(Sestavil A. B.)

Sedmi pogovor.

Darvinizem in descendenca.

„Oprosti prijatelj!“ je pričel Vinko nekako pobito na naslednjem sestanku, „oprosti!“ Zadnjič sem izustil v svoji poparjenosti nekaj pikrih besedi, ki niso bile uljudne ne pravične. Ne štej mi jih v zlo, saj veš, kaj vse lahko blekne razdražen človek v svoji nepremišljenosti!“

„Le potolaži se, Vinko!“ je odvrnil Božidar zadovoljno se muzajoč. „Nikar ne misli, da smo mi „nazadnjaki“ res tako občutljivi! Kdor se noče kar tako klanjati zdaj vladajoči struji modernega mišljenja (lucus a non lucendo), mora imeti precej trdo kožo, sicer ne bi mogel mirno prenašati vseh ljubeznivosti, s katerimi ga moderniki obsipljejo. — Toda čemu gubiti čas s praznimi marnjami? Naj rajši kar pričnem.

Druga polovica našega stoletja bi se lahko imenovala doba prevesnega, skoraj splošnega vladanja materijalizma v vseh strokah človeškega delovanja. Materijalistično svetovno naziranje, ki se je vjedlo v človeško družbo in jo tudi že razjedlo do razpada, je nastopilo kot odpor proti panteističnemu idealizmu prejšnje dobe. Modroslovci te struje so si ustvarjali na podlagi namišljenih podstav, napačno opazovanih in krivo tolmačenih dejstev v svoji bujni domišljiji modroslovne sestave, ki so bili vse prej nego plod treznega umovanja. Vsi ti modroslovni sestavi, dasi često med seboj v nasprotju, so se odlikovali po čudni posebnosti, da so njih nauki in izvajanja, zlasti pa logične posledice stale kar vprek izkustvom realnega življenja.

Človek bi mislil, da se povrne skrajno zašlo modroslovje po tolikih pustolovstvih na pravo pot. Toda kakor že tolikrat, tok mišljenja je zavil v nasprotno strugo. Nihalo je zanihalo iz ene skrajnosti v drugo — v vedi je zavladal po idealizmu materijalizem. Bilo je pa takrat mnogo ugodnih okolnosti, ki so pomagale materijalistom strmoglaviti idealiste. Kaj lahko je bilo izpostaviti idealistično modroslovje občemu zasmehu in s tem pripraviti v očeh omikancev in neomikancev vsako modroslovje ob dobro ime in vero. Beseda modroslovec se je tedaj lahko istovetila z besedo sanjač. Velikanski ugled, ki si ga je pridobila fizika in kemija s svojimi zares sijajnimi uspehi v praktičnem življenju, so znali materijalisti kaj spretno uporabiti kot bleščečo vado za svoje zmote. Idealisti so namreč vse pojave, ki jih opažamo na organizmih, razlagali s posebno življensko močjo, katere dejavnost so

tako precenjevali, da je izginil pomen tvarine in nje sil. Seveda je bilo materijalistom kaj lahko dokazati, da deluje tudi organizovana tvarina, v kolikor je sploh tvarina, po zakonih, ki so lastni mrtvi, neorganizovani tvarini; a v zmislu svojih materijalističnih predsodkov so napravili drzen in osodepoln skok še dalje, zvijačen izvod, ki ga pa modroslovnih sanjarij prenasičeno občinstvo ni opazilo, učeč, da obstoji vse življensko dejstvovanje le v delovanju golih fizikaličnih in kemikaličnih sil. Marsikaj se je dalo navidezno razložiti na ta način, a kar se ni dalo ne z natezanjem ne z obsekavanjem spraviti na Prokrustovo posteljo, o tem se je ali molčalo ali pa so tolažili radovedneže z nado, da bodočnost prav gotovo izpolni vse materijalistične obljube. Tako se je materijalizem zanesel tudi v biologične vede, sčasoma tudi na one, ki se pečajo izključno s človekom. Z nezaslišano predrznostjo se je začelo tajiti in zanikati vse, kar je stalo z materijalizmom navskriž; modroslovje, ki je dotlej vodilo vse druge vede, so pahnili materijalisti s prestola in nanj posadili s svojimi zmotami prepleteno prirodoslovje ter izdali v imenu svobodne vede devizo, naj se iztrebi iz vseh vednostnih strok vse, kar se ne da dokazati z eksperimenti, naj se vse stroke uravnajo po temeljnih načelih prirodoslovja, ali boljše, fizike in kemije, zakaj samo ta načela so edino znanstvena, ker so eksperimentalna![1]

Kajpada se ne more vsakdo povzpeti kar tako na to višino modernega naziranja in ne more umeti, kako naj ima ravno prirodoslovje tako nadvlado nad drugimi vedami, kako naj nepristransko, objektivno postopajo oni, ki se spravljajo na preiskovanje s predsodkom, da ne sme in ne more bivati nič, kar presega mrtvi prirodi lastne zakone! Človek s treznim razumom bi se smehljal zdravniku, ki bi smatral ves svet za bolnico, ali muziku, ki bi hotel po zakonih harmonije in kontrapunkta meriti vse svetovne pojave, češ, le čevlje sodi naj kopitar! Prirodoslovni zakoni naj ostanejo v prirodoslovju!

Toda ne ti, ampak drugi pomisleki so ohranili misleče izobražence izvečine hladne proti materijalizmu. Da so rastline in živali umetno sestavljeni mehanizmi — stroji, da je tudi človek zgol mehanizem, stroj brez višjega principa, no, te in podobne nauke bi še marsikdo za silo prebavil zaradi usiljivosti in nadležnosti, s katerima so jih svetu ponujali in prodajali materijalisti, a kako je nastalo toliko umetnih strojev, kdo je tako modro uravnal delovanje teh strojev v celokupno korist, kako je nastal ta veličanski vseobči red, odkod teženje po smotru, ako ni Boga? To ni šlo v glavo ljudem, ki so z jasnim očesom motrili prirodo. Čudoviti red v prirodi in pa smotreno teženje, to sta bili skali, ki sta še jezili silovito narasli tok materijalizma.

Kako naj se odstrani ta ovira? Najlažje bi bilo red in smotreno teženje v prirodi kar utajiti, kakor se je utajilo toliko drugega. Red, ki se kaže v

---

[1]) Pisec te razpravice je dne 26. vinotoka 1897 slišal iz ust vseučiliščnega profesorja Varghe v Gradcu kot vvod v „kriminalno človekoslovje in družboslovje“, da se je treba držati tudi v obdelovanju tega predmeta prirodoslovnih načel, ker ta so izkustvena, edino znanstvena in resnična! Verska, modroslovna in zgodovinska načela je označil učenjak kot smešna.

mrtvi prirodi, v nebesnih telesih, bi se že dal kako zakriti in zabrisati, a red v organičnem svetu in smotreno teženje v organizmih sta bila preveč očividna, in napredujoča veda je prinašala čedalje več dokazov za nju. Ker se torej ti dve vprašanji nista dali odvrniti kar a limine, so jih morali mehanično razložiti.

To nehvaležno nalogo je prevzel Darwin. Njegov nauk, darvinizem, ki hoče razložiti red v prirodi mehanično, je glavna opora materijalizma, ki si je ž njim mahoma pridobil veliko večino znanstvenikov, ki se je tudi po njem razpasel v ljudske sloje in postal mogočna zaslomba družabnih vratolomov. Materijalizem je po svojem sinčku darvinizmu slavil skoraj popolno zmagoslavje po vsem omikanem svetu.

Toda, „der Wahn ist kurz", navdušenje se je brž poleglo, misleci so pričeli natančnejše opazovati svojega malika. Veliki učenjak, berolinski profesor Du Bois-Reymond je kot strokovnjak v biologičnih vedah l. 1848 izpovedal skrajni materijalizem. Kasneje je prišel, kakor pripoveduje sam, tudi zanj „dan pri Damasku" (spreobrnitev Savla v Pavla), luskine so mu pale z oči, spoznal je nedostatnost in pristranost materijalističnega naziranja. Sedem svetovnih zagonetk je, katerih ne more materijalizem nikdar razrešiti. Te so: snov in sila, pričetek gibanja, vznik življenja, smotrena urejenost v prirodi, postanek najpriprostejšega čuta, umno mišljenje pa svoboda volje.[1] Bankrota objestnega in bahatega materijalizma in darvinizma pač ne nič boljše označiti nego Reymond-ov obupni vzklik: Ignoramus et ignorabimus!

Hvaležni smo veleumu na tem velevažnem priznanju, saj ž njim nam je jasno potrdil, da so ugovori proti materijalizmu opravičeni, dà, strogo znanstveni; priznal je, da materijalistično naziranje ne zadošča niti za umevanje mrtve prirode, toliko manj za rešitev zagonetke vegetativnega in senzitivnega življenja, a še manj umstvenega življenja. In tako naziranje, kakor je materijalizem, ki je celó za prirodoslovje pretesno, preenostransko, torej neznanstveno, naj se raztegne na vsa polja človeškega delovanja?! To, kar Du Bois-Reymond, nič več, nič manj niso očitali tudi t. zv. katoliški učenjaki materijalizmu že od početka.

Toda ne samo Dubois, ampak nebroj učenjakov vseh dežela je priznalo plitvost in puhlost materijalističnih vsevednežev, a posledic nočejo izvesti. Podobni se mi vidijo onemu modrecu, zavitemu v plašč ošabnosti, ki ni hotel nič znati, ker ni mogel vsega znati, kar je nadčutno. Polni predsodkov proti Aristotel-Tomaževemu modroslovju si maše oči in ušesa, da bi ne bilo treba priznati umstvenih resnic, ki so temelj pozitivnega krščanstva in zavračajo kar a priori vsako modroslovje, ki se načelno ne omeja samo na predmete čutnega spoznanja z otročje-skromnim: Ignorabimus ali boljše: „Nočemo vedeti!" Dosledno se seveda ne morejo držati svojega načela, ker brez nadčutnih, metafizičnih resnic (na pr. vsak pojav mora imeti svoj razlog

[1]) Du Bois-Reymond: Ueber die Grenzen des Naturerkennens. IV. Aufl., Leipzig 1876 in pa njegov govor v berolinski akademiji dné 8. mal. srpana 1880: „Die sieben Welträthsel."

ali nič ne more hkrati bivati in nebivati) bi morali opustiti vso vedo, ker vse vednostne stroke slone na nadčutnih, metafizičnih resnicah. Meja torej, ki jo stavijo svojemu spoznanju, ni naravna, ampak samovoljna. Kdor količkaj pozna te najmodernejše sestave „zdržnega modroslovja", naj se imenujejo senzualizem, pozitivizem, empirizem, sekularizem ali kakorkoli, prizna nam brezdvomno, da se po materijalizmu ulenjeni duh noče kar tako z lepa vzdigniti nad spoznavanje čutnega sveta.[1])

* * *

Zdelo bi se morda, da sem krenil z določene poti. Toda v istini nisem tudi pri tem ovinku izgubil izpred oči predmeta, ki mi ga je obravnavati. Menim, da sem govoreč o materijalizmu v obče pojasnil marsikatero točko, tičočo se bistveno darvinizma. Tako je lahko umeti, odkod ono nepopisno navdušenje, s katerim je bil vzprejet Darwinov nauk, jasni so nam vzroki njegove brze razširitve in njegove popularnosti. Uvidela sva pa tudi, da se učenjaki dramijo iz omotice in spoznavajo, da jim darvinizem nikakor ni uresničil nad, ki so jih vanj stavili in jih tudi nikdar ne more že po svojem bistvu, ker darvinizem je zavoljo svoje materijalistične podlage skrajno pristran. Vse, kar očitamo mi darvinistom kot neresnično, izmišljeno ali pretirano, vse iste nedostatke jim očitajo tudi njih nekdanji pristaši in občudovatelji.

Darvinisti so hoteli zabrisati kakor druge tako tudi temeljno razliko med mrtvimi in živimi prirodninami in preveriti lahkovernike z izmišljenimi bajkami o čudnih kemikalično-fizikaličnih silah, ki so baje v pradavnih časih same provzročile, da se je mrtva snov prelevila v živ organizem. Materijalisti sami so z nepobitnimi dokazi ovrgli ta prav za prav otročja slepila, napredek v prirodoslovju je darvinistom izpodnesel tudi najmanjše upanje na negotovo bodočnost, ki naj prinese težko pogrešanih dokazov za njih nedokazne trditve. Izprva je veljalo Harvey-evo (modificirano) reklo: omne vivum e vivo, kasneje se je izpopolnilo v Virchow-ovo: omnis cellula e cellula, a zdaj že je znanstveno dokazano Hertwig-ovo: omnis nucleus e nucleo, vsako stanično jedro, nič manj umetno sestavljen stvor nego višje živali v celoti, izvira iz drugega staničnega jedra in ne nastane nikdar po zgostitvi iz prostoplazme same, ki prej ni bila stanično jedro. Življenje izhaja le iz življenja! Na tem stališču stoji tudi moderna veda, a

---

[1]) O ti priliki si ne morem kaj, da ne bi navel stavka iz okrožnice Leva XIII. „Aeterni Patris" z dné 4. vel. srpana 1879, stavka, ki jedrnato poudarja prednost in hvalo Aristotel-Tomaževega modroslovja, slonečega na trdnih tleh prirodoslovja in izkustva, s katerih se dviga na varnih perutih zanesljive logike do spoznavanja nadčutnih resnic. Stavek slove: „Quum scholastici, sanctorum Patrum sententiam secuti, in anthropologia passim tradiderint, humanam intelligentiam nonnisi ex rebus sensibilibus ad noscendas res corpore materiaque carentes evehi, sponte sua intellexerunt, nihil esse philosopho utilius, quam naturae arcana diligenter investigare, et in rerum physicarum studio diu multumque versari."

če jo vprašaš, odkod prvi pojav življenja na našem planetu, skomizgne ti v najboljšem slučaju z ramami in odgovarja s smešno-resnim „ignoramus et ignorabimus!“ Mi smo pa toli neskromni in neznanstveni, da trdimo z vsem prepričanjem: Tudi prvo življenje je moralo vzkliti iz življenja, a to najprvo življenje ni moglo biti priklenjeno na tvar, to prvo življenje je moralo biti — duh.

Red v prirodi biva in je tako očividen, da se ga novodobni materijalizem ni upal utajiti, a Darwinov poskus, razložiti ga z mehaničnimi činitelji, se je moral žalostno izjaloviti, saj vendar vsepovsod opažamo, da biva smotreno teženje po redu v vseh organičnih bitjih. Dà, to smotreno teženje je bistveno svojstvo življenja, javljajočega se v vsakem organizmu. Posebna življenska moč, kakor so hoteli idealistični prirodoslovci in modroslovci prejšnje dobe, moč, ki sama opravlja vsa organizmu potrebna opravila, dočim je organizmovo telo pasivno, taka življenska moč je izmišljotina. Vsak organizem izvršuje s smotrenim upotrebljanjem fizikaličnih in kemikaličnih sil in pripomočkov vsa opravila, nanašajoča se na čutni svet. A če vidimo, da vlada v delovanju vseh v organizmu se nahajajočih sil najlepše soglasje, če vidimo, da se uravna vselej in povsod delovanje organizmovo tako, kakor je i za organizem i za ves organični svet najboljše, če dan za dnevom opažamo, da meri organizmovo delovanje ne na hipno korist, ampak tudi na časovno oddaljen smoter, potemtakem moramo priznati, da je organizem več nego gol mehanizem, da vlada v organizmu poseben princip, čegar bistveni znak je čudovita smotrenost in enovitost delovanja, izvirajočega iz organizma samega, princip, ki se imenuje življenski princip, ker njega delovanje dela telo živo, ki je samo na sebi mrtvo. Organizem je torej mehanizem tesno spojen z življenskim principom. V kakšnem razmerju pa si stojita ti dve sestavini? Sam Edw. pl. Hartmann priznava: „Teleologie und Mechanismus in der Natur verhalten sich also genau wie die Begriffe Zweck und Mittel; jedes ist ohne das andere unmöglich, sie sind reziprok. Soll aber einem der Vorrang zugeschrieben werden, so gebührt er offenbar der Teleologie; denn das Mittel ist um des Zweckes willen da, nicht umgekehrt. Im Grunde sind beide doch nur herausgesetzt, gleichsam verselbstständigte Momente eines logischen Prozesses.“

To razmišljanje samo ob sebi in pa neutajnost smotrenega teženja bi morala Darwina oplašiti od nakane, da se loti neplodnega dokazovanja, saj vendar ne more bivati smoter zaradi sredstva, kar je prav za prav hotel Darwin dokazati. Kakor bi imeli pomisleke že a priori proti nauku, ki bi nas hotel prepričati, da se vrti solnce okoli zemlje, ker za trdno vemo od drugod, da je ravno obratno resnično, istotako je povsem opravičena opreznost in nezaupnost proti darvinizmu, ki sloni na podstavi, da ni smotrenega teženja v prirodi, dasi ga vsi opažamo.

Našo sumnjo o istinitosti darvinizma je povsem potrdilo preiskovanje Darwinovih mehaničnih činiteljev, katerih noben nima onih kakovosti, kakršne jim pripisujejo darvinisti. Večina teh mehaničnih činiteljev ni mehanična, kakor prilagodljivost, soodnosnost organov in podedljivost, te teleo-

logične činitelje je Darwin vtihotapil v svoj mehanični sestav; delovanje edinega mehaničnega činitelja, boja za obstoj, so pa darvinisti pretiravali in mu pripisovali ono dejavnost, kakršno izvršuje v mali meri, pri vzgajanju pitomih živali in rastlin, človek s svojim umom.

Darvinizem se je izkazal kot neznanstvena, skrajno pristranska podmena že zdaj, ko sva v najinih pogovorih skoraj izpustila opazovanje duševne strani živalskega življenja — česar se pa kasneje dotakneva v pogovoru o človeku; — kaj pa, ako bi bila uporabila tudi to silovito orožje proti njemu, ki ne more s svojimi činitelji razložiti niti najpriprostejšega občuta.[1])

Vsako zlo ima nekaj dobrega v sebi, v vsaki zmoti tiči nekaj resnice. Tako tudi v darvinizmu. S svojo navidezno resničnostjo je napravil darvinizem nepregledno vrsto zla, s svojo pristranostjo je zavrl za dolgo časa nepristransko opazovanje prirodnih dejstev in ž njim pravo spoznavanje prirode, v kolikor je sploh in na zdajni kulturni stopinji posebej dostopno človeškemu umu. A nekaj zaslug za znanstvo si je vendar pridobil darvinizem. Toda te zasluge so toliko njegove zasluge kolikor zasluge alkimije za kemijo ali astrologije za astronomijo. Darvinizem je hlastno iščoč dokazov za svoje trditve zares obogatil biologične vede s premnogimi važnimi odkritji, izpodbiti hoteč, smotreno teženje v prirodi je nabral nebroj dokazov za njega istinito bivanje, krčevito se oklepajoč svojega ozkega mehaničnega stališča je razširil meje opazovanja prirodnih pojavov in odkril mnogo novih vidikov, raz katere je moči bolj vsestransko zasledovati prirodna čuda.

Najvažnejša Darwin-ova zasluga pa je ta, da je spravil na dnevni red **vprašanje o descendenci**. Ker je Darwin dokazoval svojo podmeno s pomočjo descendence, sta se ta dva pojma, darvinizem in descendenca, tako nerazdružno spojila v očeh znanstvenikov in lajikov, da ju še dandanes ne morejo ločiti vsaksebi. Kolikim izobražencem pomenja darvinizem še vedno descendenčno teorijo sploh! Zato se ne more nikdar dovolj poudarjati, da sta ta dva pojma različna, zakaj z imenom darvinizem se označuje poskus, s katerim je hotel Darwin materijalistična načela vvesti kot edino veljavna

[1]) Radi celotnosti omenjam prav na kratko še poskus prof. **Roux**-a (Der Kampf der Theile im Organismus, Leipzig 1881), ki je hotel darvinizem usovršiti s tem, da je prenesel boj za obstanek tudi v organizmovo notranjost, med njega posamezne dele, ter tako razložiti smotreno urejenost v organizmovi sestavi z mehaničnim činiteljem. Darwinov boj za obstanek med poedinimi organizmi pač ne more prouzročiti postanka kake nove vrste, ampak samo varuje vrste, da ne propadejo ali degenerirajo, ker boj za obstanek vzdržuje organizme na višini fizijologične sposobnosti, a novih oblikoslovnih znakov ne more stvarjati. Isto velja o boju za obstanek med posameznimi organi, tkaninami in stanicami. Če se vedno ohranjajo najboljše stanice, a slabše izginjajo, ne izpremeni se dotična tkanina prav nič oblikoslovno, ampak ohrani se le na višku fizijologične popolnosti. Ta boj za obstanek ne more proizvesti ne novih tkaninskih elementov, ne novih tkanin, ne novih organov, ampak samo varuje propada oblikovne elemente, ki so že smotreno urejeni, predno more delovati boj za obstanek.

v biologijo in z mehaničnimi činitelji razložiti postanek reda v prirodi; descendenčna teorija pa pomenja naziranje, da organični svet ni bil že iz početka tak, kakršen je dandanes, ampak se je po razvijanju povzpel do zdajne stopinje.

Pogovarjanje o darvinizmu sva prav za prav končala; ker je sam na sebi neresničen, ne bi bilo treba posebej zavračati krivih nazorov, ki so jih darvinisti zanesli tudi v nauk o človekovem postanku. Vendar si hočeva prihodnjič ogledati tudi to, najbolj zanimivo stran darvinizma. Danes pa si poskusiva napraviti kolikor najbolj objektivno sodbo o descendenci. Najvažnejše podatke iz oblikoslovja, paleontologije, spočetkoslovja in primerjalne anatomije že poznava, predočiva si še v najpoglavitnejših potezah dejstva zemljepisne razširjenosti rastlin in živali, morda dobiva pri tem kako uporabno mrvico. Ker si že zadnjič bil pripravljen na ta predmet, Vinko, prosim Te, da ga danes razložiš obkratkem!"

Vinko se ni dolgo pomišljal, malo je prelistal svoj zapisnik [1]) in pričel:

Kdo ne bi spoznal, kdor se le količkaj zanima za živalski in rastlinski zemljepis, da ima vsak zemeljski pas svojo, zase značilno favno in floro. Beli medved, polarna lisica, severni jelen, morski pes, mož, alki i. t. d. so specifični zastopniki živalstva na mrzlem severu, a velike vrste mačje družine, opice, kolibriji bivajo samo v tropih.

Vendar pa ni podnebje edino odločujoči činitelj živalske in rastlinske razdelitve po zemlji. Stari svet je po svojih podnebnih razmerah skoraj enak novemu svetu, vendar kolika razlika v rastlinstvu in živalstvu to- in onstran atlantskega oceana! Ta razlika, povsem neodvisna od podnebja, se jasno kaže zlasti v malajskem arhipelu, ki se delí favnistično v vzhodno in zahodno otoško skupino. Dasi so klimatične razmere na otokih iste skupine precej različne, vendar kaže vsaka skupina celotno samostojen, sebi lasten favnistični značaj, kar je odkril Wallace, Darwinov vrstnik in prijatelj. Mejo med obema skupinama tvori morski preliv med otokoma Bali in Lombok, ki sta si klimatično popolnoma enaka in zemljepisno ne preveč oddaljena. Nenavadna globočina morskega rokava med obema otokoma opravičuje mnenje, da sta bili obe skupini že prej po tem prelivu ločeni, ko je bil Bali zvezan z zahodnim, Lombok z vzhodnim otočjem.

Nekateri organizmi so razširjeni po vsi zemlji, da jim le podnebje ugaja; drugi pa samo v omejenih okrožjih. Meje raznih živalskih in rastlinskih okrožij so seveda različne. Pozemskim živalim tvorijo morski rokavi neprestopne meje njih okrožja, morskim pa celina. Ker je na obeh straneh panamske ožine približno 30 % morskih živalskih vrst enakih, menijo nekateri prirodoslovci, da je bil nekdaj vsaj nekaj časa odprt preliv med Severno in Južno Ameriko. Pozemskim mehkužcem in nekaterim členarjem so že visoki gorski grebeni, zlasti če so s snegom pokriti, in pa široke reke neprestopne. Za rastlinstvo se ne da postaviti toliko neprestopnih mej, ker se njih semenje mnogo lažje prenaša v najbolj oddaljene kraje po vetru, morski

[1]) Ch. Darwin, Die Entstehung der Arten, str. 493—560.
R. Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, III. Aufl. Jena 1895, str. 33 et sequ., 142 et sequ.

in sladki vodi, zlasti pa po ptičih. Koliko semenja preneso ptice selivke samo na svojih krempljih in kljunih, s katerimi brskajo po blatu in prsti, napolnjeni in pomešani z rastlinskim semenjem; koliko v svojih prebavilih, zakaj mnogo semenskih vrst ostane tudi navzlic jedkim prebavnim sokom kaljivih!

Iz povedanega sledi, da je sila težko sestaviti obče veljavno razdelitev naše zemlje z ozirom na živalska in rastlinska okrožja. Sclater in Wallace-ova razdelitev, ki se ozira najbolj na zemljepisno razširjenost pozemskih živali, pred vsem sesavcev, si je pridobila še največ veljave.

Po nji ločimo osem glavnih okrožij. Prvo je palearktično, ki obsega vso Evropo, severno Afriko do Sahare in severno Azijo do Himalaye. Ker se to okrožje dotika več drugih, imamo prav malo posebnih zastopnikov palearktičnega živalstva. Na tem okrožju so se razvile družine jelenov, goveda, ovac in kamel; posebno značilna plemena so pa divje koze, polhi in jazbeci. Etijopsko okrožje obsega vso Afriko južno od Sahare in ima mnogo družin, ki se nikjer drugod ne nahajajo, kakor povodni konj, žirafa in kapski prašič. Enako značilno je tudi za to okrožje popolno nedostajanje medvedov, krtov, jelenov, koz, ovac, pravega goveda in prašičev, v kolikor jih ni človek tja zanesel. Izjemno stališče v tem okrožju zavzema Madagaskar z bližnjimi otoki, ki se odlikuje po raznovrstnosti polopic, nima pa ne opic, ne antilop, ne slonov. Orijentalsko okrožje se razprostira po prednji in zadnji Indiji, južni Kini in zapadni skupini malajskega arhipela. Tarsidi in galeopithecidi iz reda polopic, giboni, orang-utani, mnogo ptičjih družin se nahaja samo na tem okrožju. Nearktično okrožje obsega vso severno Ameriko do mehikanskega zaliva in nima prav posebnega favnističnega značaja, ker se stika z drugimi okrožji. Značilne so nekatere družine vrečarjev in koz, izmed dvoživk sirenidi in amphiumidi, ki prebivajo samo po tem okrožju. K neotropičnemu okrožju se prišteva vsa Amerika južno od mehikanskega zaliva. Edino tu se nahajajo širokonose opice (ozkonose samo na starem svetu), lenivci, mravljinčarji, kolibriji itd. Avstralsko okrožje, ki se razprostira po Avstraliji, po otokih Velikega oceana, in iztočni skupini malajskega arhipela, si je ohranilo najstarši favnistični značaj. Značilni so zlasti tako mnogovrstni vrečarji. Ti so se za časa tercijarne dôbe razprostirali po vsi zemlji, toda povsod izumrli razen na avstralskem okrožju in malenkostnih preostankov v Ameriki. Vrečarji so se na tem okrožju tako razvili, da jih lahko razdelimo v toliko redov, kolikor jih imajo vsi drugi sesavci. Ti redi vretenčarjev so drugim sesavskim redom povsem slični, zverem, žužkojedom, glodavcem, kopitarjem, dvoparkljarjem; dà, celo naš netopir ima med avstralskimi vrečarji podobnega tovariša, ki se zove petaurus sciureus. V arktičnem okrožju ob severnem tečajniku živé alki, beli medvedi, severni jeleni in polarne lisice, v antarktičnem pa, ob južnem tečajniku, zlasti pingvini.

Morsko živalstvo se deli v obrežno, globokomorsko in pelagično. V zadnje spada t. zv. plankton, t. j. vse ono živalstvo, ki prosto plava v morju. Sladkovodno živalstvo se deli v dve skupini; v

prvo spadajo višje organizovane živali, kakor ribe, mehkužci in raki, ki se delé po okrožjih, postavljenih za pozemske živali. V drugo skupino sladkovodnega živalstva pa se prištevajo nižje živali, ki so pa kozmopolitične, razširjene po vsi zemlji.

Rastlinski zemljepis se ne sklada z živalskim. Na rastline vpliva v prvi vrsti podnebje, t. j. toplota, svetloba, vlažnost; potem pa fizikalična in kemična svojstva tal; ti činitelji odločajo zemljepisno razširjenost rastlin, sicer pa ne poznajo druge meje, ker se mnogo lažje razširjajo in prenašajo v najbolj oddaljene kraje nego živali. Učenjaki so razdelili vso zemljo z ozirom na razširjenost rastlin horizontalno od ravnika proti tečajnikoma v devet pasov in vertikalno v ravno toliko višavskih.

Vprašanju, kako si razložiti dejstva živalskega (in v nekoliko tudi rastlinskega) zemljepisa, dá se po mojem mnenju odgovoriti povoljno le s pomočjo descendenčne teorije. Pristaši stalnostne teorije si morejo ta dejstva razložiti na dva načina. Ako priznavajo samo eno stvaritev na enem mestu naše zemlje, potem si morajo misliti, da so se razšle živali iz raja ali z gore Ararata, kjer je neki obtičala Noetova barka, po vsem svetu; vsaka vrsta je ostala tam, kjer so ji ugajali življenski pogoji. Seveda se ne more to naziranje spraviti v soglasje z dejstvi. Zakaj ni ostalo nekaj živali, ki so dandanes specifično ameriške, na starem svetu, ko so življenski pogoji skoraj isti? Ako pa račijo stalnostni teoretiki zavzeti stališče, da je Bog na več mestih stvarjal organizme, ako torej trde več stvariteljnih središč, za vsako favnistično in floristično okrožje posebno središče, se zamotajo v druge težkoče. Stari svet ima svoje, novi svoje opičje družine, ki so si do malega podobne, rekel bi skoraj enake, izvzemši nekaj nebistvenih malenkosti, ki pa vendar zadoščajo za družinske, plemenske in vrstne znake. Zakaj jih ni Bog ustvaril popolnoma enakih na obeh mestih, ker so razmere enake, ali pa popolnoma različnih? Levu in tigru starega sveta stojita na strani puma (amerikanski lev) in jagvar (amerikanski tiger) novega sveta. Kako to, da sta si lev in puma, tiger in jagvar tako zelo podobna, a vender v nekaterih nebistvenih znakih tako različna. Stari svet ima svojega noja, v istih klimatičnih razmerah ameriških živi njemu zelo podoben ptič rhea (amerikanski noj). Kakor sem že omenil, imajo avstralski vrečarji toliko redov in družin, kolikor drugi sesavci, rede, ki domalega posnemajo skoro vse naše sesavske rede.

Kdor bi resno trdil, da je bilo živalstvo že izprva tako urejeno, zadene ga lahko očitanje, s katerim so nasprotniki pitali Cuvier-a, češ, da pripisuje Bogu otroško, nemodro igračkanje s stvaritvijo organizmov. Po načelih descendenčne teorije pa se dajo vsa dejstva življenskega zemljepisa kaj preprosto razložiti. Ni se nam treba zatekati k več stvariteljnim središčem, za vsako večjo organsko skupino treba samo enega središča, od katerega so se zastopniki posameznih podskupin razpršili na vse vetrove in v novih seliščih vsak po svoje razvijali in vsak svojim razmeram prilagodili. Rastlinam, povodnim in letečim živalim niso stale take zapreke v bran, da bi se ne mogle izseljevati; tudi pozemskim živalim je bilo razširjevanje omogočeno

v kraje, kjer so dandanes ločeni od svoje prvotne domovine, saj vemo, koliko otokov je bilo nekdaj zvezanih s celino.

Edino z descendenčno teorijo je mogoče razložiti t. zv. nadomeščajoče vrste nekaterih otokov blizu celin, vrste, katerih pomen je Moriz Wagner s svojo teorijo zemljepisnega osamljenja vsekako pretiraval, katere pa vendar dajo sklepati z veliko gotovostjo na resničnost descendenčnega principa. Edino s tem se da razložiti tudi živalstvo in rastlinstvo nekaterih vulkanskih otokov, t. j. onih, ki so nastali pod vplivom ognjenega jedra naše zemlje, ki imajo v marsičem endemično floro in favno, t. j. tako, ki je samo tam domača in se nikjer drugod ne nahaja. Kako naj si mislimo, da je Bog za vsak tak nestalen otoček posebej stvarjal organizme?

Zdi se mi torej, da govori zemljepisna razširjenost živali in rastlin za descendenco. Kaj praviš Ti?"

Božidar pa je odvrnil: „Zdi se mi, da tudi zemljepisna razširjenost rastlin in živali ne podaja prav nobenega veljavnega dokaza proti stalnostni teoriji. Seveda si ne smemo napravljati tako otročjega, tako antropomorfističnega naziranja o Bogu in stvaritvi, kakor počno nasprotniki stalnostne ali stvariteljne teorije. Bog, čegar bivanje nujno in nepobitno dokazuje opazovanje prirode od katerekoli strani, je začetnik življenja. Njemu je bilo pač vse eno ali oživotvoriti samo neznatno kepico snovi v žive stanice in jo opremiti z zmožnostimi, da se je iž nje izcimil ves organični svet, ali pa poklicati v življenje vse organizme že dovršene po vsem širnem svetu, oboje se je lahko zgodilo hipno na migljaj njegove volje. V okameninah vidijo stalnostni teoretiki ostanke izumrlih vrst, plemen, družin, redov in razredov, ki so bili vzporedni našim še živečim vrstam, plemenom, družinam, redom in razredom, a v nikaki rodoslovni zvezi ž njimi. Da je toliko oblik izumrlo, se jim ne zdi nič čudno, saj je že v zgodovinski dobi izumrlo precej živali in rastlin ne samo vsled človekovega vpliva, ampak tudi vsled izpremenjenih življenskih okolnosti. Vprašanju, čemu je pač Bog ustvaril toliko organizmov, o katerih je lahko vedel, da izginejo z zemeljskega površja, odgovarjajo stalnostni teoretiki kaj lahko z nevržnim dejstvom, da nam je okamenelo rastlinje neprecenljive vrednosti in važnosti, a da je okamenelo živalstvo brez pomena, brez koristi, se tudi ne da trditi. Da so pa vsi živalski rodovi nastopili skoraj istodobno, da so okamenine iste tvorbe praviloma enake in še nekaj podobnih dejstev uporabljajo stalnosti teoretiki za oporo svojemu mnenju. Tudi zazvojeslovje jim ne dela mnogo preglavic. Samo ob sebi umevno se jim zdi, da se vrši spočetni razvoj iz splošnih nastav v posebne oblike, ker drugače si ne moremo niti misliti postanka novega bitja, a da se mladič navadno ravno tako razvija, kakor se je roditelj, zdi se jim tudi dokaz za njih naziranje. Tudi primerjalna anatomija jih ne moti, zdržnost (Continuität) organizmov istega rodu ali razreda si razlagajo z mislijo, da je stvarnik isto zamisel uresničil na vse mogoče načine, kakor je bilo prikladno razmeram. Najbolj važen dokaz za stalnostno teorijo pa se jim zdi oblikoslovje. Pojem vrsta stoji navzlic vsem napadom nepremakljiv, ker se opira na priznana dejstva; prepad, ki zija tudi med najbližnjimi vrstami, se

ne da poravnati, ker je utemeljen in ostro začrtan v prirodi sami. Stalnostni teoretiki se sklicujejo na izkušnjo, kažoč nam, da je od pamtiveka ostal organični svet neizpremenjen. Če se v tako dolgi dobi ni izvršilo nič važnih izpremememb, zakaj naj bi se poprej?

Tako stalnostni teoretiki. Ni jim kaj posebnega očitati, ako brez predsodkov motrimo njih teorijo.

Vendar se učenjaški svet nagiblje k descendenci. Ni težko umeti, zakaj so vsi omikanci, ki nočejo priznati osebnega stvarnika, pristaši descendenčne teorije; tudi teisti, kar jih je descendenčnih teoretikov, umejo kaj spretno zagovarjati svoje naziranje z umstvenimi razlogi. Ali ni vsekako dostojnejše misliti o stvarniku, da je dal po prirodnih činiteljih proizvest stvarstvo in je le tam neposredno posegel vmes, kjer je bilo njegove pomoči neobhodno potreba, kakor za stvaritev prvih življenskih kali in prve človeške dvojice?

Zares, priznati je treba, da je descendenčna teorija a priori mogoča, toda vprašanje je, če jo je možno a posteriori dokazati. Videla sva, da se dajo spraviti v soglasje s stalnostno teorijo vsi rezultati prirodoslovnega razizkovanja, iz tega sledi, da descendenčne teorije ni mogoče za trdno dokazati. Kako neki naj sklepamo z vso gotovostjo na dejanje igrokaza iz samih kulis in dekoracij, ki so ostale na odru? Istotako ne doženemo bržčas nikdar do konca, kako prav za prav je prišlo do zdajnega organičnega sveta, ker nimamo nedvoumnih in zanesljivih prič o njega postanku. Paleontologija je pač lepa knjiga, odičena z brezštevilnimi podobami, a mi je ne umemo, podobe pač gledamo in občudujemo, toda teksta ne moremo razvozljati. Iz spočetkoslovja in primerjalne anatomije se da pač marsikaj razbrati descendenci v prilog, toda le na podlagi nedokazne podmene, da se sme iž njih soditi na preteklost. Morda najmočnejša zaslomba descendence je še zemljepisna razširjenost živali in rastlin.

Descendenčnih teorij je več, a vse niso enako verjetne, zato si jih oglejva, katera bi bila še najbolj sprejetna.

Mirno lahko preideva descendenčno teorijo onih, ki so se poprijeli Platonovega nazora, da so namreč živalske duše nastale po propadu ali degeneracij človeških duš, in trdijo, da se je razvilo vse živalstvo po pravi descendenci, s propadanjem človeka v nižje in najnižje živalske oblike.

Obravnavala sva že descendenčno teorijo Darwinove smeri, po kateri se je vršil razvoj polagoma od najnižjih do najvišjih organizmov. Tudi ta descendenčna teorija ne more biti resnična, ker se ne sklada z očividnimi dejstvi. Nasprotuje ji izkušnja; prehodnih oblik, katerih bi moralo mrgoleti med vrstami, plemeni, družinami, redi, razredi in rodovi, ni kar nič; malenkostne razlike, ki jih opažamo v okviru posameznih vrst, so brezpomemne za postanek novih oblikoslovnih znakov, in se v prosti prirodi poizgube, kakor so nastale. Tudi paleontologija je darvinistični descendenci nasprotna, nedostaje namreč tudi v fosilnem živalstvu in rastlinstvu edino dokaznih prehodnih oblik, poleg tega pa se ne ujema s to teorijo dejstvo, da so nastopili vsi živalski rodovi skoraj istodobno. Razvojeslovje in primerjalna ana-

tomija ji tudi hodi vprek, živalski in rastlinski rodovi namreč ne kažejo nič, iz česar bi se dal sklepati njih skupni izvor. Darwinova descendenčna teorija kaže preočitno svojo revščino in priča, da se je spočela v predsodkov polnih glavah brez posebnega ozira na izkustvo. Potemtakem ni čudno, če se dejstva tudi s silo ne dajo vkleniti v ozke spone samovoljne podmene.

Nekaj privržencev šteje tudi descendenčna teorija na podlagi vrstne stalnosti. Zatrjuje se nam namreč, da je Bog ustvaril toliko semenskih kali, kolikor je vrst na svetu, in te kali so se potem razvile takoj v popolnoma dovršene organizme, prav tako, kakor se razvije jajčece v kratkem času v popolen organizem.

Še najbolj je verjetna descendenčna teorija, ki jo je v bistvu postavil K. E. pl. Baer in si pridobiva čedalje več odličnih pristašev. (Kölliker, Nägeli, Snell, Askenasy, Hamann, Fechner, Albert Lange i. dr.). Ta teorija zastopa mnenje, da se je vršil razvoj skokoma, ne polagoma in se opira v prvi vrsti na vsestranska izkustva iz vseh prirodoslovnih strok, kar ji daje izvestno prednost pred drugimi descendenčnimi teorijami. Razlogi zanjo so pa ti:[1])

Činitelj, ki je provzročil descendenco, je očividen. Darwin popolnoma prezira smotreno teženje, ki preveva vso prirodo in vsak organizem in smatra živali in rastline za gole mehanizme, ki so povsem odvisni od zunajnosti, samo od fizikalnih in kemikalnih vplivov. Vzrok razvoju torej morejo biti po Darwinovem mnenju le mehanični činitelji, med njimi v prvi vrsti boj za obstanek. Baer je objektivnejši. Zunajne okolnosti niso brez vpliva na organizem, toda ves vpliv materijalnih sil na organizem je vendar-le manjšega pomena nego smotreno teženje, izvirajoče iz organizmove notrajnosti, pristni pojav življenskega principa samega. Razmerje med organizmovim življenskim principom in zunajnimi vplivi nam lepo predoča Hertwig-ova prispodoba organizmovega življenja s tekom biljardne krogle, ki je ravna v svojem teku po mehaničnih zakonih, toda nje tek je vendar v prvi vrsti odvisen od kakovosti, podeljenih ji po kejevem sunku. Takisto je z organizmom. Podvržen je brezdvomno vsem fizikaličnim in kemikaličnim zakonom, toda gonilna in vodilna sila je vendar življenski princip, ki teži vselej po onem smotru, ki je za organizem najbolj ugoden. To smotreno teženje, ki je opažamo vsepovsod, ki vodi vsako delovanje v prirodi, se nam kaže posebno lepo v spočetnem razvoju kot pravi in edini oblikujoči princip. Ta princip, ki nam še dandanes pred našimi očmi stvarja toliko novih organizmov, je pač zadosten činitelj, da je mogel voditi tudi rodoslovni razvoj.

Darwinovi činitelji so zelo počasni, treba je 14.000 rodov, predno se vrsta preobrazi v drugo. Baerov činitelj preobražanja deluje mnogo bolj hitro, rekel bi skokoma, isti rod se že predrugači. Prehodnih, za življenje nesposobnih oblik ni treba, ker smotreno teženje deluje vedno v določeni

---

[1]) K. E. v. Baer, Studien aus dem Gebiet der Naturwissenschaften, II. Bd. St. Petersburg 1876.

Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus.

smeri in stvarja hitro povsem nove oblike, polne moči in življenja, ki imajo že vsled svojega postanka v sebi pogoje za obstoj.

Precej pojavov je, ki pričajo, da je tak nagli izpremin oblike v obliko brez prehodnih oblik istinit. Spomniva se metamorfoze žuželk in dvoživk! V kako kratkem času se izvrši koreniti izpremin valjastega, ribici podobnega paglavca v krcljato žabo! V prejšnjem pogovoru sem tudi omenil nekaj zgledov metageneze in heterogonije. Menjava rodov in inorodna ploditev obstojita, kakor kažeta že imeni, bistveno v tem, da ima ena živalska vrsta dva rodova, ki se izdatno razlikujeta i po svojem ustroju i po načinu ploditve. Prvi rod se plodi spolno, iz jajčec nastane brezspolni drugi rod, iz tega se razvije po delitvi, brstitvi ali deviški ploditvi spolno se plodeči prvi rod. Toda večkrat se pripeti, da kar nenadno izpade brezspolni rod tudi pri onih vrstah, ki imajo sicer tipično metagenezo ali heterogonijo; živali se potem plode le spolno.[1])

Za istinitost naglega izpremina govori pa še več drugih dejstev. Izpremenjene okolnosti provzročijo nagle izpremembe v ustroju istega rodu. Ruski prirodoslovec Šmankevič je s poskusi dokazal, da tvorita sladkovodni rak branchipus stagnalis in slanovodna artemia salina prav za prav eno vrsto, dasi sta si oblikoslovno tako različna, da so ju prištevali različnim plemenom. Šmankevič je izpremenil artemijo v branchipa v zelo kratkem času s tem, da je slano vodo zamenil s sladko! Ako pitaš mesojedega ptiča z zrnjem, izpremeni se mehki želodec, kakršen je lasten ujedam, kar naglo v usnjato trd želodec, kakršnega imajo ptiči, ki se redno hranijo s samim zrnjem.

Na dnu ženefskega jezera je odkril Forel ličinke neke muhe, nazvane chironomus. Te ličinke navadno dišejo s trahejami zrak. Zaradi prevelike globočine pa te ličinke niso mogle več na površje, ostale so na dnu, voda jim je napolnila traheje in pričele so dihati v vodi kakor živali s škrgami. Toda ob enem se je izvršila še druga, važnejša izprememba. Ličinke, t. j. še nerazvite živali so spolno zorele in zaplajajo nove organizme, ki ostajajo trajno v ličinkinem stanju. Ta izpremin nam pojasnjuje, kako si treba tolmačiti zakrnjeni ustroj zajedavcev ali parazitov. Živali zaostanejo, ako okolnosti tako nanesejo, da je nadaljni razvoj ali nemogoč ali brezpotreben, v ličinkinem stanju razvijo si samo potrebne organe do popolnosti in se prično kar nenadno tudi v tem stanju ploditi.

Tudi iz rodu vretenčarjev imamo nekaj zgledov za naglo izpremeno. Mehikanski siredon pisciformis (Axolotl) je dvoživka, podoben naši človeški ribici. Živi v vodi, diše s škrgami in se tudi plodi v tem stanju. Kako so se začudili učenjaki, ko je nekoč brez vidnega vzroka zlezlo nekaj teh živalic iz akvarija v parižkem rastlinjaku na kopno, pričelo dihati s pljuči, ploditi se v tem višjem stanju, prav kakor naši močeradi. Koliko važnih izpremememb v tako kratkem času! Žival je takoj dobila še drugo ime za to stanje in se zove amblystoma mexicanum.

[1]) Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus. str. 156 in 158.

Možnost in istinitost naglih in važnih izpremen pod vplivom smotrenega teženja je torej izkazana. Takisto je izvestno, da so še nerazvite oblike mnogo bolj preobrazne nego razvite, prilagodljivost je večji v mladostnem nego v doraslem stanju. Pa tudi med posamnimi vrstami je velika razlika v meri prilagodljivosti. Domisliva se mravljinčarja (myrmecophaga iubata, Ameisenbär), brazilijanskega sesavca, čegar ves ustroj je tako prilagojen njegovim skromnim razmeram, da si ni mogoče misliti kake izpopolnitve v tem oziru. Na nogah ima močne kremplje, ki so kakor nalašč ustvarjeni za razkopavanje mravljišč; brezzobi gobec ne bi mogel vzprejemati druge hrane kakor samo mehke mravlje, ki jih kaj spretno in lahko lovi z dolgim gibkim in lepkim jezikom. Ako bi se izpremenile življenske okolnosti za mravljinčarja, ni verjetno, da bi se mogel drugim novim razmeram prilagoditi.

Druge živali so pa mnogo bolj preobrazne, kakor sva videla, vendar lahko rečemo v obče, da se nahaja priroda splošno v nekakem dozorelem stanju, skoraj vse živalske in rastlinske vrste so se že več ali manj prilagodile svojim razmeram, njih oblike so se že zvečine utrdile.

Tako zdaj! Toda, če opažamo še dandanes, v zreli dobi prirode, da se še vendar posamič, poredkoma seveda, pod vplivom smotrenega teženja tvorijo skokoma nove oblike, je-li neopravičena misel, da je bilo enako naglo preobražanje oblik pogostnejše, dà, morda splošno v mladostni dobi prirode? Te možnosti ni mogoče tajiti, večja preobraznost v prejšnih zemeljskih dobah je, sodeč po zdajnih razmerah, že v prirodi utemeljena. Razlike med istorodnimi in istorazrednimi okameninami višjih plasti tercijarne dobe so majhne, večje so že v nižjih plasteh, še večje so v sekundarni in primarni dobi. Preobraznost torej, ki je bila spočetka velika, se je čedalje bolj manjšala, dokler ni v zdajni dobi izginila do neznatnih preostankov. Ta preobraznost je vzporedna z izpreminjevanjem zemeljskega površja, ki je bilo, kakor nam zatrjujejo novejši geologi, mnogo večje v primarni in sekundarni nego kasneje. Organizmi so imeli na ta način prilike dovolj svojo preobraznost menjajočim se razmeram prikladno uporabljati. Oni organizmi, ki so se takorekoč v stare razmere uživeli, niso mogli novim se prilagoditi in so vsled tega izumrli.

In po katerih stopinjah se je izvršil ta razvoj? Najboljši odgovor bi bil seveda: Ne vemo! Toda nekaj splošnih trditev je pač dovoljeno izreči, nekaj slutenj, v kolikor so opravičene na podlagi raznih prirodoslovnih strok.

Vsak živalski in rastlinski rod je moral nastati zase, ako smemo smatrati paleontologijo, spočetkoslovje in primerjalno anatomijo za priče preteklosti, zakaj nobena vednostna stroka nam ne podaja vezil med posamičnimi rodovi. Te prvotne zastopnike vsakega rodu si mislimo podobne spočetkom v prvih, zelo zgodnjih razvojnih stanjih, ko še kažejo splošne, vsem razredom istega rodu skupne znake. Ti skupni predniki so se prilagojevali različnim razmeram in se tako razcepili v več razredov. Noben vretenčarski razred ni izšel iz drugega, pač pa vsi iz skupnih praoblik, zakaj nobenega razreda vretenčarjev ni moči izvajati iz drugega, ne da bi se pri tem postopalo zelo samovoljno in zanemarjalo mnogo bistvenosti. Kakor so si ribe in dvoživke sorodne, vendar ne gre staviti rib za prednice dvoživk, ker

poleg drugih razlik imajo dvoživke splošno popolnoma drugače ustrojene možgane kakor ribe. Ribe imajo namreč zelo slabo razvite velike možgane, toda močno srednje in male možgane; dvoživke pa ravno obratno, krepko razvite velike možgane, manj srednje, male pa tako neznatno, da se dajo komaj dokazati kot tanka mozgovna pločica. [1]) Ako ni mogoče dvoživk izvajati iz rib, toliko manj druge razrede.

Isto kar za razrede mora veljati tudi za rede in družine. Spočetno razvojeslovje namreč, na katero se v prvi vrsti naslanjajo vsa ta domnevanja, nam očitno kaže, da se ne nahaja spočetek kakega višjega sesavca nikdar v kakem „ribjem stanju", ker v tem stanju se pač kažejo splošne nastave vseh vretenčarjev, a nič specifično ribjega; možgani imajo na pr. že ob tem času višjo organizacijo, ki je samo sesavcem lastna. Sanjarije so tudi, da se nahaja spočetek kdaj v „vrečarskem stanju", zakaj to, kar dela vrečarja res vrečarja, se nikoli ne pojavlja v spočetnem razvoju višjih sesavcev. [2])

Predhodne oblike zdajnega organičnega sveta so bile torej s prva splošne, tekom časa so se pod vplivom smotrenega teženja, prilagujoč se novim razmeram, izpreminjale čedalje bolj v posebne. Ta rodovni razvoj si najlažje predočimo s spočetnim razvojem poedinih živali in rastlin. Ta stavek je na prvi pogled podoben Haeckel-jevemu osnovnemu biogenetičnemu zakonu, ki je, kakor sva se lahko prepričala, do cela izmišljen in neresničen, toda samo navidezno, zakaj oba sta si v resnici tako različna, kakor sploh Darwinova in Baerova descendenčna teorija."

Zdravnik pa je majal z glavo in vprašal: „In, Tvoje mnenje o ti teoriji, Božidar?"

„Moje mnenje je pač brez pomena!" je odvrnil profesor Božidar. „Izmed vseh descendenčnih teorij se mi vidi Baerova še najbolj verjetna, a s tem nikakor ne maram reči, da je resnična. Ker se opira na dejstva in je ž njimi v soglasju, kolikor moremo dozdaj soditi, zato ima ta teorija tudi nekaj vrednosti. V fiziki in kemiji je še vse polno podmen, katerih resničnosti ni mogoče dokazati, a ker so se izkazale kot uporabna sredstva, da se lažje umevajo prirodni pojavi, ostale bodo morda vedno v znanstvu kot nazorni pripomočki. Enako vrednost pripisujem Baerovi descendenčni teoriji. Morda je resnična, morda ne, a kot nazornemu pripomočku ji je zagotovljeno mesto

---

[1]) R. Hertwig, Lehrbuch der Zoologie, str. 497 in 516.
Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus, str. 90.

[2]) Baer, Studien, II. Bd., str. 426: „Die Darwinisten neuerer Zeit behaupten, die Ausbildung eines höheren Organismus durchlaufe in ihrer individuellen Entwicklung rasch die Bildung der früheren Formen, welche die Vorfahren gehabt haben . . . . Dieser Satz scheint mir nicht begründet, weil die Entwicklung eines Individuums nicht die Thierreihe durchläuft, sondern von den allgemeineren Charakteren einer grösseren Gruppe zu den specielleren und speciellsten übergeht . . . . Erst später zeigt sich am Embryo, ob er ein Reptil, ein Vogel oder Säugethier werden soll, und noch später zeugt sich die Ordnung, die Familie, die Sippe und die Art."

Istotako piše Hamann (Entwicklungslehre und Darwinismus pod 8. in 11. zglavjem).

v biologičnih vedah Bog ve kako dolgo. Človeški duh je že toliko omejen, da mnogo lažje umeva velike in zamotane pojave, če si jih razdeli na posamnezne oddelke in razdrobi na koščeke. Takisto je našemu duhu prikladneje misliti si stvaritev, ki je morda trpela le kratek hipec, raztegnjeno na več časa, vršečo se po nam znanih prirodnih činiteljih.

Sicer pa so taka vprašanja bolj postranske važnosti, ako jih primerjamo z vprašanjem, ki naju še čaka in o katerem se pomeniva prihodnjič z vprašanjem, katero mesto zavzema človek med prirodninami".

(Konec prihodnjič.)

O indeksu.

„Indeks!" — Ni je naprave katoliške cerkve, katere ne bi bil potvaril liberalizem ter je z grdo pretvarjenim obrazom pokazal občinstvu, češ, glejte, glejte, kakšna je katoliška cerkev! Tako je potvaril tudi idejo indeksa. Moderna si ne more več misliti indeksa brez temne sovražnosti, tesnosrčnosti, mračnjaštva. Saj vendar poznamo nekoliko Rim, a izpovedati moramo, da nas je zona obhajala, ko smo brali v Zolovem „Rimu" o — indeksu. „Obsodbe indeksa že dolgo časa med duhovniki niso drugega kakor boj z gorjačami v temi . . . indeks gnezdo kovarstva, studenec zlorab . . . krivičen in otročji sovražen in aboten, starikav, onemogel . . . orodje najgrših strasti, kovarstva, sovraštva, maščevalnosti . . . grozovlade . . . ječa misli, zavora bodočnosti, smrt vsega napredka . . ." Ko človek bere take stvari, se nehote zgraža, četudi dobro ve, da niso resnične. Kako se godi še le tistim, ki nikdar ne vidijo katoliške cerkve drugače, kakor v spačenem zrcalu liberalizma! Ni čuda, da jim mrje v srcu ljubezen do one, ki so si jo mislili v zorni mladosti kot dobro mater, učiteljico resnice in pravice! O da, komu ne bi zamrla ljubezen, če mu liberalizem kaže ne matere, ampak — ostudnega polipa? „Dà", je pisal „Slovenski Narod" (1897, št. 129) govoré o indeksu, „klerikalizem je polip z neštevilnimi sesalkami, s katerimi duší in morí povsod na svetu pravo umetnost in vsako svobodomiselnost", in indeks mu je le ena izmed brezštevilnih sesalk. Koga se ne bi lotila mržnja, če duhovniki oznanjajo, da moramo nositi cerkev v srcu, a liberalizem vpije: glejte jo, taka je cerkev! ter kaže grdega polipa! Oj koliko bo dela, preden bodo zopet čisti naši vzori, ki nam jih je oskrunil liberalizem!

Oglejmo si sedaj nekoliko „indeks" v luči resnice!

Dogmatična podlaga indeksu.

Kristus je prišel na svet, da „priča resnico" (Jan. 18, 37.). Zakaj le resnica da človeštvu pravo svobodo. „Resnica vas bo osvobodila", je dejal Kristus (Jan. 8, 32.). To poslanstvo je izročil tudi svoji cerkvi. Ustanovil je katoliško cerkev kot „steber in trdnost resnice" (I. Tim. 3, 15.)

in obljubil ji je „duha resnice“ (Jan. 14, 17.), ki naj bi jo „učil vsega in opomnil vsega“, karkoli je Bog po njem razodel (Jan. 14, 27.). Tudi sam Kristus je s cerkvijo „vse dni do konca sveta“ (Mat. 28, 20.), zatorej je peklenska vrata, moči temè in laži, ne bodo premagala (Mat. 16, 18.).

Cerkev je torej človeštvu poslana učiteljica vere in nravi, t. j. resnice, ki človeka osvobodi ne le umskih zmot mišljenja, ampak tudi praktičnih zmot življenja. Cerkev je postavil Kristus kot lučnjak, ki v njega svitu vidimo, kod in kam. Cerkev nam kaže naš izvor, naše zvanje in naš smoter. Kaže nam vlado in ravnavo božje premisli in zamisli, božjega previda in milosrčja. Kaže nam ljubezno lepoto onega, ki za njim tudi nevede in nehote mrje naše srce. A ne kaže nam le teh resnic, ki so predmet vere, ampak kaže nam tudi pot, ki nam je po njej hoditi; drži nam pravec, ki se nam je po njem ravnati; uči nas nravi, ki nam je po njih živeti. To mislimo, ko pravimo: cerkev je človeštvu učiteljica vere in nravi.

To pa je uprav dogmatična podlaga indeksu.

Če je namreč poslanstvo cerkve pričati človeštvu resnico in vso resnico, kar je je zveličalne, pravo vero in prave nravi, je pač tudi nje poslanstvo braniti človeštvo zmote in vse zmote, kar je je pogubne, zmote proti veri in zmote proti nravim. Zmota pa ne govori le iz ust krivovercev, iz ust sovražnikov resnice in pravice, iz ust zavodnikov in zablodnikov, ampak govori tudi iz pisem in listov, iz bukev in knjig, iz kipov in slik.

Torej ima cerkev pravico in dolžnost prepovedovati tudi knjige, kvarne veri ali nravim.

In zares! Kaj bi pomagalo cerkvi, da priča resnico, ko bi vsak prihajač smel pričati laž? Če cerkev nima pravice zaznamenovati, ožigosati, obsoditi, prokleti zmote in laži, ne more uspešno voditi človeštva k resnici in svobodi.

Treba je le ozreti se na človeka, kakršen je. O, vsi ljudje nimajo sreče, da bi iskali resnice. Resnico jim je treba dati. Ljudje ne utegnejo preučavati vseh sestavov modroslovja, vseh raznolikih vrst svetovnega naziranja. Ne utegnejo in ne morejo. Zato pa tudi ne morejo vedno sami ločiti zmote od resnice, krivice od pravice. Zato tudi niso vedno tako poučeni, da bi dvom v njih srcu ne vzkalil, da bi zmota ne pognala. Bodimo odkritosrčni: mnogi se imenujejo omikance in izobražence, ki pa niso tako omikani in izobraženi v životnih vprašanjih človeštva.

Vsi ljudje tudi nimajo sreče, da bi si bili priborili popolno svobodo. Homines sumus. Malone vsakemu se godi kakor apostolu Pavlu, ki je vzdihoval: „Vem, da v meni, to je v mojem mesu, dobro ne prebiva: hoteti je sicer v meni, storiti pa dobro, tega ne najdem. Dobrega namreč, katero hočem, ne storim; temveč hudo, kar nočem, to delam. Všeč mi je božja postava po notranjem človeku; čutim pa drugo postavo v svojih udih, katera se bojuje zoper postavo mojega duha in me deva v sužnost ... Jaz nesrečni človek! Kdo me bo rešil telesa te smrti?“ Če pa je v krvi moč hudega, ali se res ni bati, da ne bi hudo osvojila si gospostva, ako mu prihité na pomoč še vnanji vplivi slabih knjig?

Potem pa se ozrimo še na knjige! Kje je kaka zmota še toli grda in še toli pogubna, da je ne bi kdo mogel zamisliti in zapisati v knjige? Knjige so dostikrat kloake, ki se po njih preliva brezumno brezverstvo in brezsramna breznravnost. A ne mislimo, da so samo take nevarne! O ne! še bolj nevarne so mnoge druge. Brezumnemu brezverstvu se upre pamet, brezsramni breznravnosti sram. Toda če si nadene laž videz znanstvene resnice in greh videz človeške slabosti, če ne celo „lepe zmote“, tedaj so knjige nevarne. In koliko je takih! Pisatelji so mnogokrat daroviti možje, polni duhovitosti in bistroumja, perečega sarkazma in zbadljive satire; možje, ki so se mnogo učili, a o tem zabili tega, kar je najbolj potrebno, Boga, ki so mnogo pridobili, a izgubili najdražje — vero. Taki možje so nevarni pisatelji. Neredkokdaj jih vrže žaljeno samoljubje v boj zoper krščanstvo in tedaj s slepo strastjo teptajo vse, kar priča resnico krščanstva, a iztikajo le to, kar ni jasno, to, kar ne ugaja ljudskim predsodkom, to, kar je zmožno vzbuditi dvome. Vse to podpirajo z zavitimi, iztrganimi, slabo umevanimi citati iz raznih cerkvenih pisateljev, dà, izkušnja uči, da se ne strašijo celo potvar in laži. Lepe, resnične ideje pretiravajo in krive zmote ozaljšujejo in ozarjajo; kreposti ponižujejo, strasti branijo in opevajo. Z bleščečimi sofizmi pobijajo resnico, a kjer ni dokazov, jim rabita sarkazem in satira, prezir in podsmeh. Računajo tudi s samoljubjem bravcev, saj ni močnejšega zaveznika v človeku nego-li je samoljubje. Če se odpré srce, se ne bo dolgo branila pamet.

„Taki pisatelji“, pravi laški škof Bonomelli v lepi knjigi o slabem berivu,[1]) „pišejo vse in o vsem. Vse pravijo da se sme presojati, tudi Bog, samo ta trditev ni, da se vse sme . . . Zdaj presojajo cerkveno hierarhijo, zdaj oblast škofov in papežev. Določujejo meje cerkveni oblasti, vpijejo o zlorabah. Zdaj dolže cerkev tesnosrčnosti, zdaj širokovestnosti. Zdaj pravijo, da je cerkev prijateljica despotov, da pomežikuje z aristokrati, da klečeplazi pred cesarji; a zdaj, da hujska na revolucijo, da podbuja na krvave vojske... Isto jim je sv. pismo ali koran, Mojzes ali Zoroaster, papež ali tibetski lama. Vse jim je dobro, kar jim služi. Brezsramni so in skromni, drzoviti in hinavski, brezbožni in pobožni, divji in krotki, brezverski in verni, katoličani in bogotaji . . . vse, kakor jim kaže, kakor hoče čas, kraj, namen, oseba. Enega škofa povišujejo, da drugega ponižajo; en red hvalijo, da druge pogrdé. Časi se nam bi zdelo, da so polni nežnosti za katoliško cerkev in vero; rekli bi, da jokajo o stiski cerkvenega poglavarja, o nenravnosti in brezbožnosti sveta; navajajo sv. pismo; govoré o prvih časih krščanstva; pojo slavospeve nekaterim svetnikom ... a le zato, da potem toliko brezskrbneje grdé cerkev in papeža ... V kakem samostanu se dogodi kak žalosten slučaj. Brž razneso dogodek na vse štiri vetrove, a tako povečan in pretiran, da se ljudje zgražajo zoper samostan in njega prebivavce. V samostanu na Poljskem ponori uboga nuna. Takoj zavpije vse, časniki bodo kleli samostan, pisatelji pisali drame o temnem trinoštvu samostanov... Sodišče dokaže nedolžnost. Pisatelji bodo molčali, gledišča pa naprej predstavljala

[1]) Un grande pericolo e un grande dovere. Ala 1884.

brezsramno potvaro ... Skratka: Taki pisatelji mešajo laž in resnica, krepost in greh, dobro in slabo. Hvalijo sv. Vincencija Pavlanskega, a kolnejo sv. Ignacija Lojolskega ...“

O nenravnih knjigah pa nam še govoriti ni treba, saj je itak vsem znana žalostna resnica.

Če si torej ogledamo ljudi, kakoršni so, in če si ogledamo knjige in njih pisatelje, nam bode takoj jasno, da mora biti naravna posledica takega beriva za ljudi brezčutnost, vnemarnost, mrzloba in često breznravnost in brezverstvo.

Lahko je, kakor smo že enkrat dejali, vzbujati dvome. Za to ni treba ne bistroumnosti ne znanja, treba je samo tajiti, samo zanikovati. Norec vrže v vodo kamen, katerega ne more deset modrijanov izvleči! Še lažje pa je vzbujati strasti. Za to ni treba, da je človek omikan, treba je le, da je podel.

Če je torej cerkve res skrb vere in nravi, resnice in pravice, je tudi nje sveta dolžnost, da obrani svoje brezverskih in breznravnih knjig, da take knjige zaznamenuje in obsodi.

To pa je uprav načelo, ki je dalo bitek indeksu. Saj indeks ni drugega, kakor zaznamek prepovedanih knjig.

Dva ugovora: „Cerkev se boji luči.“ — „Cerkev — zavornica svobodne misli.“

Lahko je po tem presoditi, kako brezmiseln je ugovor, češ, da se cerkev boji luči, ker prepoveduje knjige.

Cerkev, ki je prižigalka luči, naj bi se bala luči? Ne, luči se ne boji, boji se le temè, sovraži le temò. Dà, sovraži temò! Zakaj pravzaprav se cerkev tudi temè ne boji, a nam se je bati temè, in le za nas se cerkev boji. Cerkev ima božji obet, da je moči temè ne bodo nikdar premogle. A takega obeta nimamo mi. Nas lahko zblodi, nas lahko zvodi zmota. Zato se cerkev boji za nas. Saj je nje poslanstvo, da nas vodi k resnici in po resnici k svobodi. In ker je resnica in svoboda božjih sinov edino naše zvanje, edina naša sreča, edino naše blaženstvo, zato cerkev tako sovraži nam edino sovražno, edino pogubno, nesrečno temò! Zato in le zato obsoja zmote!

Cerkev dobro ve, kaj je že storila zmota človeštvu. Ne glede na prvo zmoto, ki nam je zaprla zemeljski raj, koliko imen ima cerkev zapisanih že v svoji zgodovini, ki jih je zvodila zmota z jasne poti resnice ter vrgla v strmoglave prepade! Koliko narodov se je solnčilo v zlatem siju resnice, ki sedaj mrjo v hladni senci zmote!

Zmoto pa so zaplodile mnogokrat prav knjige. Manihejsko zmoto so rodile brezbožne knjige. Bardasana [1]) so zavedle knjige, Origena knjige,

[1]) S. Epiphan. adv. haeres. l. II. t. 1. — Cf. Arndt S. J.: De libris prohibitis commentarii: comment. I. c. 5.

Avita[1]) knjige. Eutyches je bil zmagovit pobornik proti nestorijancem, ena manihejska knjiga ga je zblodila, zagazil je v kalužo krivoverstva in zvabil je za seboj velik del iztoka, ki še sedaj tiči v le-tej zmoti. Sam sv. Dionizij priznava, da se je nekoliko omadeževal, ko je prebiral in preučaval krivoverske knjige. Knjige Priscilanistov so pokvarile Špansko in Portugalsko; knjige Wiclefa zvodile Husa in nebroj Čehov; knjige francoskih enciklopedistov zblodile pol Evrope. Knjige so rodile človeštvu že brez mere gorja!

Zato človeštvo nima pravice klevetati cerkev, ampak hvaležno bi ji moralo biti, da je zabranila še več gorja! Kje bi pač bilo sedaj človeštvo, ko bi ne bil sredi viher in temnih noči milo sijal lučnjak sv. cerkve, kažoč k luči, rešitvi in miru!

Cerkev se ne boji luči. Cerkev le hoče več luči! Zato prepoveduje zmotne in lažnive spise, da ne bi laž in zmota temnili jasnega spoznanja resnice. Cerkev hoče, da bi se svobodno širili resnica in pravica. Zato se bojuje zoper zmotne in lažnive spise, da ne bi laž in zmota devali človeštva v sužnost.

„A cerkev je z indeksom zavornica misli svobodne!“ Tako govore, a zlò govore. Kaj pa je vendar tista toliko proslavljana misel svobodna? Ali naj je svoboda misli isto, kar svoboda resnice? Če je to, je ni večje prijateljice in dobrotnice misli svobodne nego li je katoliška cerkev. Saj prav to hoče cerkev: svobodo resnici! Resnica vas bo osvobodila, to kliče cerkev s Kristusom človeštvu, in blagovest resnice je nje poslanstvo.

Toda tisti, ki imajo vedno misel svobodno na jeziku, morda menijo svobodo sploh, svobodo ne le resnice, ampak tudi zmote, tudi laži. Če je tako, seveda ne moremo tajiti, da se cerkev ne ogreva za tako svobodo! Za svobodo resnice pač, za svobodo laži in zmote nikdar! To je živa resnica: če kdo sovraži svobodo laži, jo sovraži katoliška cerkev. Saj drugače tudi ni mogoče. Nje zvanje je, pričati resnico. Če pa je pričevanje resnice nje poslanstvo, kako naj ljubi zmoto in laž? Kako naj ljubi in oznanja misel svobodno, če je misel svobodna svoboda zmote in laži? Ne, take svobode cerkev res da ne uči, ne take svobode dejanj, ne take svobode misli: tatvine ne, prešeštva ne, in tako tudi ne laži! Res je, od prvega početka je klicala cerkev svojim: „Nikar ne vlecite jarma z neverniki! Kakšno družbo ima namreč pravica s krivico? Ali kakšno tovarištvo ima luč s temo? kakšno družbo Kristus z Belialom?“ (II. Kor. 6, 14.)

Toda je li mar svoboda zmote in laži tolika dobrota za človeštvo, da treba kamenati cerkev, ker te svobode ne ljubi? Nam se zdi prav nasprotno. Nam se zdi, da je to cerkve največja hvala. Nam se zdi, da je cerkev prav s tem rešila človeštvo. Ko bi cerkev ne bila neustrašna zagovornica resnice in pravice, nespravna bojevnica zoper zmoto in laž, bi gotovo ne bilo več v narodih božje vere, ne božjih zapovedi. A sedaj povejte, kaj bodete dali narodom namesto vere izgubljene? Stritar ne ve, kakor v svojih spisih svečano zatrjuje, ničesar dati. In kaj bi dali vi? S čim bodete napolnili strašno praznoto, ki bo nastala v ljudski duši? Vzemite ljudstvu katekizem in de-

[1]) S. Hieronym. ep. LIX. — Cf. ib. Arndt.

kalog, pravi po pravici neki pisatelj, in vzamete mu edini pravec mišljenja in življenja! Vse vaše šole, vse vaše knjige, ves vaš napredek, vsa vaša omika ne bo nikdar ljudstvu to, kar sta mu katekizem in dekalog. Vzbujali bodete strasti, laskali se množicam, oznanjali njih pravice, a cerkve ne bodete nadomestili nikdar. Brez nje ne bo nobene brzde, ki bi mogla udržati ljudske strasti. Saj vidimo že sedaj, kjerkoli so zasužnjili cerkveno oblast, tam gine vsaka oblast, tam se zaješda dvom o vsej resnici, dvom o vsej morali, dvom celo o Bogu. Brez vere in nravi pa je človek igrača nagonov in strasti! Z vero in nravimi se porušijo zadnji temelji vsake pravice.

Svet se trese in ječi, premetava se v obupnih dvomih. Revolucija dviga krvavo glavo; anarhija se bliža z grmečimi koraki. Zakaj pa? Zato, ker so oznanjali s stolic in prestolov svobodo laži, cerkev pa, zaščitnico resnice in pravice, so kovali v verige!

Cerkev zavornica misli svobodne? O dà, ni napačna fraza! Kdor jo je izumil, je bil dosti dalekoviden. Zato se je tudi vsi sovražniki krščanstva tako oklepajo. S to frazo namreč — vse smeš. Širiti smeš liberalizem, učiti ateizem, oznanjati materijalizem. Če cerkev tvojo knjigo obsodi, prepove, dene v zaznamek, ti samo imenuj misel svobodno — in svoboden si. Apel na misel svobodno ne pripusti nobenega dvoma. Pornograf si — cerkev obsodi in prepove tvoje grdopisne romane — ti zopet prizovi misel svobodno. Vse bo bralo tvoje spise, in vse bo mrmralo zoper cerkev, sovražnico misli svobodne.

Seveda, ko bi sovražniki cerkve povedali bistro resnico, da je cerkev le zavornica svobode zmote in laži, ne imela bi fraza učinka; narodi bi bili hvaležni cerkvi, a pognali bi črez meje nje, ki v imenu misli svobodne trujejo ljudstvu srce in dušo. Zato ni dvojbe, da bodo sovražniki cerkve še dalje skrbno gojili to frazo.

Cerkev torej ni zavornica misli svobodne, cerkev je le zavornica zmote in laži, in zavora zmote in laži je tudi indeks.

Še en ugovor: „Saj prepoveduje slabe knjige že prirodni zakon, čemu treba še cerkvene prepovedi?"

Cerkev poslanka resnice ne more kaj, da ne bi zaznamenovala zmote in laži. Ce se zmota in laž skriva v slabih knjigah, obsodi cerkev knjige ter jih prepove. To je nje pravica in dolžnost. Kaj za to, če sovražniki klevetajo, da se cerkev boji luči in da sovraži misel svobodno? Kleveta je kleveta, a resnica je resnica. Cerkev se ne boji luči, ne misli svobodne, a sovraži temò in laž. [1])

Todà, utegnil bi reči kdo: čemu pa prepoveduje cerkev slabe knjige, saj jih prepoveduje itak že prirodni zakon?

No, tak ugovor ne poteče iz sovražnih ust. Sovražniki cerkve taje izvečine tudi prirodni zakon. S prijatelji pa se bodemo kaj lahko sporazumeli.

[1]) Lepo pravi Phillips: Kirchenrecht VI. § 325, pag. 620, da to, kar sovražniki cerkve imenujejo svobodo tiska, ni toliko „Pressfreiheit", kakor „Pressfrechheit."

Resnica je, in odkrito povejmo, dosti premalo uvaževana resnica, da že prirodni zakon prepoveduje slabo berivo. Razlogi so očiti. Prirodni zakon prepoveduje vse, kar more zaplesti človeka v pogubne zmote in v nenravnost. Zakaj kakor je človeku prepovedano spuščati se lahkomišljeno v smrtne nevarnosti, tako mu je prepovedano spuščati se v nevarnosti, ki v njih lehko izgubi duševno življenje. Saj je duševno življenje mnogo več vredno nego-li telesno življenje, prav kakor je duh več vreden nego-li materija. Resnici in kreposti pa niso nevarne le slabe družbe, slabi zgledi, slabi pogovori, temveč tudi slabe knjige. Zato že prirodni zakon prepoveduje slabe knjige.

Toda prirodni zakon ni nobena ovira, da ne bi mogla slabih knjig prepovedovati tudi cerkev. Prav narobe! Kakor prirodni zakon nalaga starišem dolžnost, da tudi oni varujejo otroke slabega beriva, tako nalaga tudi družbi dolžnost, da varuje slabega beriva svoje ude. Zakaj stariši imajo dolžnost skrbeti za otroke in odvračati od njih vse, kar nasprotuje njih potrebnemu usovršenju glede na telo, glede na um, glede na voljo. A ničesar ni, kar bi usovršenju in blaginji otrok bolj nasprotovalo nego-li brezverstvo pa nenravnost. Zato je starišev sveta dolžnost iztrgati otrokom iz rok vse knjige, ki trosijo verske zmote in nenravnost. Isto dolžnost pa ima tudi družba glede na svoje. Dolžnost ima zabraniti slabe knjige, ki izpodkopujejo vero in nravi, temelje pravice in blaginje.

To mora priznati vsak razsodni mož. Saj pravi celo Max Stirner, ki ga sicer ni skrb nobene morale, nobene dolžnosti: „Ko bi bilo meni do vaše sreče, bi storil, kar so storile krščanske oblasti, ki so smatrale za svojo sveto dolžnost obvarovati preprosto ljudstvo slabih knjig.“

To naziranje je skupna last človeštva. Že stari Grki so priznavali družbi oblast prepovedovati slabe knjige. Atenčani so javno sežgali dela Protagore, kakor spričujejo Cicero, Lactantius in Minutius Felix. Isto oblast so si prisvajali Rimljani, kakor priča Livius. „Ničesar namreč“, dostavlja Valerius Maximus, „niso hoteli v prejšnji dobi hraniti, kar bi odvračalo ljudska srca od bogočastja.“ Isto svedočita o rimskih cesarjih Suetonius in Tacitus.[1]) Jožef II. je po nasvetu van Swietena v „prosvitljenem veku“ izdal cel zbornik prepovedanih knjig: Catalogi librorum a commissione aulica prohibitorum. Nemška vlada je še l. 1878 začela izdavati zaznamek prepovedanih socijalno-demokratičnih spisov.[2]) Avstrija ima tudi obsežen zaznamek prepovedanih knjig. Melanchton je dejal: Velike važnosti je, kakšne knjige pridejo med ljudi, in oblasti ne more biti vse eno, kakšne knjige se tiskajo, ali so v korist ali v kvar cerkvi in državi.

Če pa ima to dolžnost že družba sploh, koliko bolj cerkev, ki je kraljestvo resnice in pravice! Njej ne daje te pravice in dolžnosti le prirodni zakon, ampak obenem tudi božji osnovni zakon, ki na njem sloni.

Potem je dobro pomniti, da prirodni zakon prepoveduje slabo berivo le vobče. Prirodni zakon ne določuje posameznih knjig, ki so brezbožne in

[1]) Arndt pag. 79.

[2]) Kirchenlexicon 2 Aufl., 6. 653.

nenravne. Zato je prirodni zakon presplošen in potrebuje često določila. Določujejo pa ga uprav cerkveni zakoni. Cerkveni zakoni in ukazi določijo, kadar treba, poedine knjige, da se nihče ne more izgovarjati, češ da ni vedel, da je ta ali ona knjiga tako nevarna. Saj je tako tudi drugod. Prirodni zakon daje pravec, načelo; posledice izvaja in določila daje država. Prirodni zakon zapoveduje vse, brez česar bi se človeška družba ne mogla blagovito razvijati. Kaj pa je potrebno v tej ali oni dobi, v tem ali onem kraju, za blagovit razvoj, to določiti pristoji državni oblasti pod ozirom na prirodni zakon.

Naposled ni nobenega nasprotja v tem, da kako stvar prepoveduje dvojen zakon. Bog lehko prepoveduje slabe knjige po naravi, lehko pa tudi to prepoved obnavlja po svoji cerkvi. Če kdo meni, da ne čuje prirodnega glasu, naj čuje vsaj glas božje poslanke, vesoljne cerkve.

Bistro je torej, da ima cerkev oblast prepovedovati slabe knjige.

Zgodovinski razvoj indeksa.

Cerkov bi ne mogla vršiti visokega poslanstva, ko bi ne imela oblasti braniti človeštva zmot in laži. Ker so pa že od početka duhu temè rabotali tudi pisci s črtalom in peresom, zato je morala cerkev rabiti pomočke tudi zoper pogubne spise in knjige. Seveda, pravi tako lepo Phillips,[1]) ko bi vsi kristjani tako delali, kakor so storili Efežani, ki jim je apostol Pavel prinesel blagovest resnice, bi ne bilo treba cerkvi ne prepovedi ne kazni. Efežani namreč, ki „so bili vraže uganjali, so znesli bukve in so jih sežgali vpričo vseh; in ko so bili preudarili njih ceno, so našli, da so petdeset tisoč denarjev veljale.“ (Dj. ap. 19, 19.) Tako močno je rastla beseda božja in se je utrjevala, pravi sv. pisatelj o tem dogodku.

Toda ni vedno bilo tako. Skoraj so vstali krivoverci, ki so se vzdignili zoper Kristusa in zoper cerkev njegovo. Z usti in s pismom so napadali pravoverne nauke ter širili brezbožne zmote. Tedaj pa je prišel čas, da je morala cerkev uporabiti tudi kaznovalno oblast, katero ji je dal božji ustanovitelj.

Že prej je cerkev prepovedovala nekatere knjige, sam Luter priča, da sega ta navada v apostolske čase, a prvo slovesno obsodbo in prepoved je izrekla še-le l. 325 na prvem vesoljnem cerkvenem zboru v Niceji. Tedaj je svečano obsodila in prepovedala Arijevo knjigo z imenom „Thalia“, ki je v njej tajil Arij božanstvo Kristusovo. Cesar Konstantin se je pridružil cerkveni prepovedi ter je ukazal sežgati vse iztise, kar bi jih kdo obsledil. Ko bi pa kdo knjigo prikrival, je dodal Konstantin v odloku, naj umrje![2])

Ne dolgo potem je Theophilus, škof aleksandrijski, prepovedal Origenove spise, „ker več škodujejo nespametnim nego li koristijo pametnim.“

---

[1]) Kirchenrecht VI. § 324, p. 600.

[2]) Sozom. Histor. eccl. I. 20. — Socrat. Histor. eccl. I. 6. — Cf. Arndt p. 2. — Phillips p. 601.

O prepovedi je poročal papežu Anastaziju, ki jih je tudi prepovedal. Inocencij I. je obsodil in prepovedal pogubne Pelagijeve spise, Leon Veliki vsa manihejska dela.

L. 431. je cerkveni zbor v Efezu prepovedal dela Nestorijeva, pa knjigo „Asceticon". „Kaj je dragocenejе nego duša", je dejal zbor, „kaj je dragocenejе nego vera? Obe pa trpita škodo o takem berivu. Tako berivo zvodi s slepilnim goljufivim opisom pamet, z njo pa spravi vse dušne zmožnosti na napačno pot in v krivo smer."

Ker so se zmote vedno bolj širile, je papež Gelazij l. 496 objavil zaznamek takih knjig, ki naj bi se jih vsi ogibali. Ta zaznamek je obnovil in pomnožil papež Hormisda.

Prav tako je apostolska stolica obsodila okužene knjige monotheletov, in poznejе knjige Abelarda, Marzilija iz Padue, Wiclefa in Husa.[1])

Ko je bil v 15. veku izumljen tisk, ni apostolska stolica samo obsojevala slabih knjig, ampak tudi pazila, da se ne bi izdavale (preventivna cenzura). To pa je terjala, kakor pravi Leon XIII., obramba nravi in občne blaginje, zakaj „mnogi so to sicer predobro in pa hasnovito umetnost, izumljeno, da bi se širila ž njo krščanska prosveta, zlorabili na veliko propast." Že samo o sebi so veliko zlo slabi spisi. To zlo pa je pospešil in pomnožil nagli tisk. Zato sta Aleksander VI. in Leon X. po vsej pravici in dolžnosti izdala primerna določila o izdavanju knjig.

A ker je v oni nesrečni dobi preko mere narasel in razpasel se nebroj slabih knjig, zato je bilo treba boljšega in uspešnejšega sredstva. To sredstvo je uporabil papež Pavel IV. ter je izdal l. 1557 zaznamek prepovedanih knjig z imenom „indeks."

Tudi sveti očetje tridentinskega zbora so razmišljali o tem, kako zabraniti strupne spise. Več nego-li osemnajst mesecev so se bavili s to nalogo. Naposled je zbor ustanovil poseben odbor škofov in bogoslovnih učenjakov, da bi izpolnil in usovršil indeks, t. j. popis prepovedanih knjig, ter sestavil tudi pravila, ki bi se jih bilo odslej držati o izdavanju, čitanju in uporabi knjig. Ta pravila je potrdil papež Pij IV. 24. sušca l. 1564 je izšel v Rimu: „Index librorum prohibitorum cum regulis confectis per Patres a Tridentina synodo delectos auctoritate S. D. N. Pii Pontif. Max. comprobatus." V tem zaznamku so najprej splošna pravila. Po teh pravilih označene knjige so prepovedane, četudi se ne nahajajo imenoma v zaznamku. Tako so po prvem pravilu prepovedane vse knjige, ki so jih obsodili papeži ali vesoljni cerkveni zbori do l. 1515. Po pravilu drugem knjige herezijarhov in druge heretične knjige itd. Tretje in četrto pravilo se ozira na sv. pismo in preloge. Sedmo pravilo prepoveduje lascivne knjige. Deveto prepoveduje vražarske knjige. Peto, šesto in osmo se ozira še na knjige, ki niso povsem slabe. Take so dovoljene, ali sploh, ali pa vsaj, če se potrebne stvari popravijo. Pravilo desete naposled obnavlja cerkvene določbe glede na tisk. Nazadnje so še nekateri dodatki, poleg drugega tudi določba, da naj je vsak,

[1]) Cf. Arndt. l. c. — Leo XIII. Constitutio: Officiorum ac munerum.

kdor bere heretične knjige, izobčen; kdor pa bere kake druge knjige, se omadežuje s smrtnim grehom in škof naj ga ostro kaznuje. Za splošnimi pravili sledi imenik (index) prepovedanih knjig. Naslednji papež Pij V. je odbral še poseben zbor kardinalov, ki naj bi imel pazno skrb za indeks (congregatio indicis). Gregor XIII. pa je to kongregacijo uredil in izpopolnil.

Isto skrb za občno blaginjo, ki so nje posledica bila tridentinska pravila, je bila tudi vzrok, da so se sčasoma pravila v marsičem izpremenila. Posebno Klement VIII., Aleksander VII. in Benedikt XIV. so marsikaj modro popravili, določili in izpopolnili, kakor so terjale časovne razmere.

Vse to, pravi Leon XIII. v rečeni konstituciji „Officiorum ac munerum", dokazuje, kako so bili rimski papeži vsekdar skrbni, da bi zabranili zmote in nenravnost, to dvojno kugo in pogubo, ki se zajeda in razpaša po slabih knjigah v človeški družbi. Njih trud pa so tudi poplačali obilni sadovi, dokler so se države še ozirale na večni zakon, ter je bila svetna oblast zložna s sveto oblastjo. Zadnji čas so se marsikdaj čule želje, naj bi se indeks preosnoval. In take želje, pravi Leon XIII., niso bile neopravičene. Zakaj naša doba je posebna doba. Silno hitro drvimo naprej. Dan za dnevom raste število najpogubnejših knjig. Kar pa je hujše, države ne samo da dopuščajo toliko zlo, ampak mu dajejo še veliko svobodo. Tako se z ene strani mnogi nahajajo v dušni tesnobi, ker ne vedó, kaj smejo čitati, a drugi brez strahu pred kaznijo bero vse, kar se jim ljubi. Zato je sklenil Leon XIII. razbrati zaznamek prepovedanih knjig ter popraviti sem ter tam tudi splošna pravila, da bi tako vsi vedeli, kaj in kako. In res je lansko leto obenem s konstitucijo „Officiorum ac munerum" razglasil nova, poslej edino veljavna pravila.[1]) Indeks pa še popravljajo izbrani učenjaki, ter se bode objavil, ko bode delo dokončano.

To je ob kratkem zgodovina in razvoj indeksa.[2]) Že iz teh črtic vsak lehko razbere, da res indeks ni nič drugega kakor neki pomoček, ki po njem katoliška cerkev izvršuje učečo oblast. Kongregacija za indeks pa je cerkveni organ za to. Kakor ima katoliška cerkev po božjem pravu oblast, učiti vse narode, tako ima tudi pravico in dolžnost, braniti jih zmote in laži in zapeljevanja. Zato jim mora kazati in zaznamenovati krive, lažnive preroke, da se jih vsak ogiblje; zaznamenovati in obsoditi in prepovedati pa mora tudi knjige in spise, ki širijo krive nauke in pogubne nravi brezbožnih ljudi. Ker se pa časi menjajo in ima vsak čas svoje potrebe, zato se tudi indeks menja. Vsak pa ima za svojo dobo obvezno moč. Sveta cerkev bi ne bila „čuvarica in braniteljica čiste vere in prave nravnosti", ko bi ne odvračala ljudi od slabega beriva. Tako je delal sv. Pavel, tako poslej sv. očetje, škofje in cerkveni zbori. Tako je ravnal tudi Leon XIII., ki je dal, ne mené se za vik in krik liberalcev in njih hlapcev, apostolsko konstitucijo o indeksu.

---

[1]) Glej v „Kat. Obzorniku" za tem člankom.

[2]) Obširno razpravlja o tem Arendt l. c.

Ugovori proti indeksu.

So nekateri, ki nikakor ne dvomijo, da ima cerkev pravico prepovedovati knjige — in kateri katoličan bi o tem dvomil? — ki pa vendar niso prijazni indeksu. To in ono jim ni všeč.

Opočitajo z Zolo, da je indeks zastarel in onemogel. Toda odgovor je prav lehak.

Indeks je zastarel? Resnica je, da se ni več vse popolnoma ujemalo z našim časom. Saj tega nihče ne taji. Ali zato se ne more imenovati indeks kar sploh zastarel. Toda zastarel ali ne zastarel, sedaj je že ugovor sam zastarel. Tako je morda lehko kdo ugovarjal pred leti, a odkar je Leon XIII. modro presnoval pravila, je ostal ugovor brez podstave.

Toda onemogel pravijo da je indeks. Kako je to umeti? Da indeks nima več obvezne moči? Nikakor ne. Če je bil o tem še sploh mogoč kak dvom, mu je zaprla sapo konstitucija Leona XIII. Zakaj Leon XIII. izrecno pravi, da naj bodo obnovljena splošna pravila veljavna za vesoljno cerkev in za vse katoličane: „decreta generalia, quibus catholici homines toto orbe religiose pareant ... vsi katoličani naj se vestno in poslušno ravnajo po teh splošnih pravilih.“ Indeks ima torej tisto obvezno moč, katero imajo cerkveni zakoni sploh, obvezno moč, ki poteka naravnost iz cerkvene oblasti, a ima prvotni vir v Kristusu in njegovi neoporečni volji. Morda meni kdo, da je indeks onemogel, ker se svet malo meni zanj. Ali najprej je vendar opomniti, da so taki ugovori le prejalovi. Ali je mar tudi božji zakon zato onemogel, ker jih je mnogo, ki se ubogo malo menijo zanj? Abotno bi bilo to trditi. Zakon ne zasužnji svobodne volje. Svobodno je vsakemu ravnati se po njem ali ne. Zakon je pravec, ki le nravno veže voljo. Kdor hoče biti nraven, čist in neomadeževan, ta se mora ravnati po zakonu. Seveda ima zakon tudi svojo sankcijo, a ni treba, da bi se izvršila takoj. Tudi cerkveni zakon o knjigah veže le nravno. In četudi je res, da ima neko svojo sankcijo, vendar-le je njega najhujša sankcija, sankcija božjega zakona, ki veleva pokorno poslušati cerkev. Počakajmo torej do sodbe božje, ko bode Bog izvêdel sankcijo večnega zakona, tedaj bodemo videli, je-li bil indeks res onemogel. Sicer pa ni res, da bi se katoličani v obče ne menili za cerkveni zakon. Žalostno je, da jih je mnogo zabilo svojih najsvetejših dolžnosti, toda še več jih je, ki so zvesti cerkvi in nje zapovedim.

Onemogel je, pravijo zopet drugi, saj ne more prepovedati in zabraniti vseh knjig. Seveda jih ne more. A prav zato ima indeks tudi splošna določila, ki nam kažejo, katerih knjig se nam je ogibati, četudi niso izrecno prepovedane. Potem cerkev skrbno naroča škofom, naj vsak v svojem kraju pazi na knjige in naj jih tudi sam prepoveduje, bodisi svojemočno, bodisi kot pooblaščenec apostolske stolice. Naposled tja, kamor ne seza cerkveni zakon, še vedno sega prirodni zakon, ki je zapisan vsakemu v srce.

Toda, pravijo zopet, indeks je kriv mnogih zlorab. Ne bodemo oporekali, da bi se nikdar ne bilo nič zagrešilo. Ali od kdaj pa sodimo in ob-

sojamo le po tem človeške naprave? Ali je mar treba zato odpraviti zakonodajalno oblast, ker so jo vladarji mnogokrat zlorabili? Ali naj zatremo sodišča, ker marsikdaj ne sodijo po pravici? Ali se niso uganjale zlorabe z znanostjo in umetnostjo in se še uganjajo? Ali naj zato iztrebimo tudi znanosti in umetnosti? Ali naj porušimo sploh vse, ker se vsega človeškega dela drži nepopolnost?

O zlorabah indeksa navadno vpijejo tisti, ki jim je vsa raba cerkvene oblasti — zloraba. Pustimo Zole, naj vpijejo!

Dobro vemo, kateri ugovor jim je že na jeziku. Kaj pa — Galilei? Ali ni cerkev obsodila Galilejev nauk in je vendar resničen?

Prav ta slučaj nam dobro služi, da si še bolj pojasnimo bistvo indeksa.

Ker je zmota nasprotna resnici, je isto treba reči o oblasti cerkve. obsojati zmoto, kakor o oblasti cerkve učiti resnico. Kadar je cerkev nezmotljiva, če treba učiti resnico, prav tedaj je nezmotljiva, če treba obsoditi zmoto. Znano pa je vsem, kdaj je cerkev nezmotljiva, če uči. Nezmotljiva je, kadar vrši vrhovno učiteljsko službo. Nezmotljivi so torej vesoljni cerkveni zbori, ker so apostolski učiteljski zbor. Nezmotljivi so škofje, če vsi po po širnem svetu uče isti nauk, dasi niso združeni v zboru; zakaj tudi tedaj so apostolski učiteljski zbor. Nezmotljiv je naposled papež, kadar kot prvopastir in prvoučitelj krščanstva govori vsemu krščanskemu svetu; zakaj tedaj govori kot prvak in vrhovni glavar apostolskega učiteljskega zbora.

Jasno je torej tudi, kdaj so obsodbe cerkvene nezmotljive. Nezmotljiva je obsodba, če jo izreče papež kot prvi varih in čuvar prave vere in čiste nravnosti, ali pa, če jo izreče občen cerkveni zbor.

Kongregacija za indeks pa ni apostolski učiteljski zbor, saj ni ne vrhovno glavarstvo sv. cerkve, ne občen cerkveni zbor. Zato kongregacija za indeks ni nezmotljiva. Zgodi se torej lahko, da kongregacija obsodi kak nauk za zmoto, ki v resnici ni zmota. Nekaj takega se je zares primerilo v rečenem slučaju. Kongregacija je sodila, da je Kopernikov in Galilejev nauk v nasprotju s sv. pismom. Ker so nekateri ta nauk širili med ljudstvo ter vzbujali veliko pohujšanje [1]), se je zdelo kongregaciji potrebno, prepovedati knjigo Kopernikovo, dokler se ne popravi.

Uporabimo to na indeks.

Splošna pravila k indeksu je dal za vesoljno cerkev in za vse katoličane sam vrhovni glavar katoliške cerkve, Leon XIII. O njih torej ne more biti nobenega dvoma. Knjige, ki so zaznamenovane v indeksu, so nekatere obsodili cerkveni zbori, druge rimski papeži, nekatere pa kongregacija za indeks ali tudi kongregacija „sacri officii“. Kaj je reči o takih knjigah? Ker kongregacija ni nezmotljiva, zato tudi niso nezmotljive nje obsodbe. Lahko torej pride kdaj v indeks kaka knjiga, ki po resnici ne uči verskih zmot.

---

[1]) Sam Melanchthon je tožil, da je nepošteno in pogubno, če kdo nezmiselno mnenje javno brani. Vse, kar so pisali o zemeljskem gibanju, je imenoval igrače (ludi). Luter je imenoval Kopernika, kar norca. — Cf. Burg: Protestantische Geschichtslügen. 8. Aufl. I. Th. XII. p. 395 ss.

Ali torej indeks ni v vsem in vsekdar obvezen? Tako bi utegnil soditi kdo, a motil bi se. Ker kongregacija ni nezmotljiva, zato nas res ne more obvezati, da bi pozitivno pristali na kak nauk, da bi tak nauk v pravem pomenu verovali. Lahko pa nas obveže, da nasprotni nauk iz srca zavržemo. Morda je kaj resnice v njem, a za to se ne gre. Kongregacija je sodila, da je ta nauk dejansko na kvar veri in nravim, ter ga je prepovedala, in to je dovolj, da smo obvezani in dolžni v srcu zavreči ga. Za to namreč ni treba nezmotljivosti, ampak samo zakonite oblasti. Nezmotljivosti papež kongregaciji ne more dati, a lahko ji da oblast, skrbeti za vero in nravi, in prepovedovati knjige, ki o njih sodi, da so nasprotne veri in nravim. Kongregacija tudi res ima od papeža tako oblast. Dasi torej samo kongregacija prepove kako knjigo, so vendar vsi katoličani dolžni pokorno vsprejeti prepovedi in ravnati se po ukazih kongregacije.

Toda, oglasili se bodo sedaj nasprotniki, indeks je torej le, kakor smo rekli, zavornica ne samo zmote in laži, ampak tudi resnice. Kongregacija dene lahko na indeks kako knjigo, ki ima samo resnico in še novo resnico v sebi. Kopernikova knjiga je imela v sebi veliko novo resnico.

Tudi na to nam ni težko odgovoriti.

Najprej ne smemo misliti, da papež odbere za kongregacijo indeksa može brez glave in duha, brez kreposti in srca. Tako lehko kleveta Zola [1]), a kdor količkaj od bliže pozna Rim, ne bo kaj takega lahkomiselno trdil. Dasi torej ne prisvojamo kongregaciji nezmotljivosti, vendar iz tega še ne sledi, da se kongregacija kar naprosto moti, a filozofje in leposlovci da pišejo in rišejo vedno čisto, neizkaljeno resnico. Treba je samo videti ali prečitati, kako kongregacija vrši svojo nalogo, in ne bodo se ji očitale take stvari.[2])

Potem kongregacija pač ne bo prepovedovala knjig zaradi dokazanih resnic. Prav Galilejev slučaj je najboljši zgled. Galilej ni imel za svoje trditve nobenih pravih dokazov, ampak je le bolj sumnjal. Angelo Secchi, izvestno veščak v tej stvari, pravi: „Dokazi, ki so jih takrat navajali, niso bili nobeni pravi dokazi. Bili so le nalični razlogi (dokazi iz analogije), ki nikakor niso dokazali, da je nasprotno mnenje nemogoče. Vsi naši dokazi za gibanje zemlje, so bili tedaj še neznani.“ Ker je torej nedokazana, dasi sama o sebi resnična trditev bila v veliko spotiko neučenim in učenim, ni brez pravice kongregacija prepovedala učiti tak nauk. Kardinal Belarmin, ki je sam bil ud kongregacije za indeks, je pisal že 12. aprila 1615 karmeličanu Foscarini-ju: „Meni se zdí, da bi Vi in Galilej bolje ravnala, ko bi ne trdila kar absolutno svoje misli, ampak le ex suppositione, kot podmeno. Povsem dobro je, brez nevarnosti in zadostno za matematika, če pravi, da je ložje razložiti pojave, ako se postavi podmena, da se zemlja suče okrog solnca, nego li narobe.“ Iz tega je razvidno, da je kongregacija, dasi v zmoti,

[1]) O tej priliki tudi omenimo, da je naravnost laž, ko piše Zola, da je cerkev kar najprej obsodila in prepovedala sploh vse „erotične knjige, vse romane“. Prepovedala je splošno le knjige, „qui res lascivas, res obscoenas ex professo tractant, narrant aut docent“, torej knjige, ki navsolašč pripovedujejo grde, lascivne stvari.

[2]) Cf. Phillips: Kirchenrecht VI. § 325. p. 615. — Arndt p. 193.

previdno in modro ravnala. V takih stvareh, ki se tičejo, četudi le vsled slabosti ljudi, verskega prepričanja, je treba učenjaku modre previdnosti. Le to sme brezpogojno trditi, kar je nedvomno dokazal. Sicer bo tisto malo resnice, kar je morda odkrije, odkril le na velike troške javne morale. Kaj pa pomaga zrnce zlata, če je moramo izgrebsti z izgubo milijonov! Kaj hasni kapljica medu v kupi strupa?

Naposled opomnimo še to. Resnica še ni nikakor pokopana, ko bi kongregacija po zmoti prepovedala tudi knjigo, ki je v njej kaka troha resnice. Saj ista kongregacija, ki knjigo prepové, da veščakom, če prosijo za to, tudi dovoljuje, da jo smejo vkljub prepovedi brati. Za zgled nam je zopet Galilejev slučaj. Kongregacija je prepovedala Kopernikovo in Foscarinijevo knjigo, ker sta med ljudstvom provzročevali mnogo zlà, a dovolila ji je veščakom, ki so vprašanje nadalje preučevali, dokler se ni končno pokazala in trdno dokazala resnica. Tedaj pa je tudi cerkev dovolila učiti novi sestav.

Vsi taki dvomi potemtakem nimajo stvarne podlage, če si jih pobliže ogledamo v luči resnice.

Sedaj pa že res skoraj ne vemo, kaj bi se dalo opočitati. Pač! Sem ter tam se čita tožba, koliko knjig se je poizgubilo vsled cerkvene prepovedi. Ne bodemo tajili, da je marsikaka knjiga izginila, toda kakšna knjiga? Knjiga, ki je bila oškropljena s krvjo; knjiga, ki je otrovala sto in sto src; knjiga, ki je pogubila sto in sto duš. Ali naj mar cerkev celim rodovom v pogubo samo za to brani knjige, da bode kak jezičar preučeval v njih partikulo καί ali ἄν, ali prešteval et-e in ut-e? Sicer se pa opomnimo, da imamo skoraj za vse stare knjige, kar se nam jih je ohranilo, zahvaliti uprav katoliško cerkev in nje samostane. Tudi je že l. 745. papež Zaharija ukazal, naj se hranijo prepovedane knjige v cerkvenih arhivih in knjižnicah.[1]) Tisti, ki tako radi očitajo cerkvi, kako ravna s heretičnimi knjigami, naj bi šli vendar preučevat zgodovino „prosvitljenih vekov“, n. pr. v Avstriji dobo Jožefa II., v Italiji dobo zedinjene Italije, tedaj bodo videli, kje je barbarstvo, a kje je le samoobramba. Žal, da zgodovinarji o takih stvareh tako radi molče!

Naposled je ostala še tožba nekaterih tudikatoličanov, češ, da je indeks pretežak jarem. Toda tudi ta poslednja tožba ni modra. Ali kdo očita državi, da prepoveduje prodajati strupe? Nihče ne. Ali pa cerkev prepoveduje kaj drugega kakor strupne knjige? Pomisliti je treba, da cerkev ne daje zakonov za-se in za svoje dobro, ampak zaradi nas in za našo blaginjo. Nas varuje, nas brani, za nas skrbi cerkev, ko prepoveduje slabe knjige. Razbrzdana svoboda bi bila morda temu ali onemu po godi, hasniva bi nikomur ne bila, najmanj pa obči blaginji. Zakoni res da vežejo, a brez vezi človeška družba, kakršna je, ne more bivati, kam li napredovati in se usovrševati. Lahko je vpiti: svoboda, svoboda! a težko je živeti, kjer je taka svoboda. Francoska revolucija je krvav dokaz za to. Po pravici je dejal Montesquieu: Svoboda ni v tem, da se sme storiti, kar se hoče!

---

[1]) Wetzer u. Welte: Kirchenlexicon. 2. Aufl. 6. 646.

Ne klevetajmo torej! Ozračje je še polno liberalizma. Kaj rado se zgodi, da človek ponavlja le liberalne fraze, a misli, da izreka svojo sodbo. Večino dvomov in ugovorov proti cerkvi in nje napravam je zaplodil v nas le liberalizem, a ne svoje razmišljanje. Dostikrat smo sužnji, ko mislimo, da smo svobodni!

Posledice.

Če je bil indeks kdaj potreben, je potreben prav dandanašnji. Tudi v prejšnjih časih je satan s svojimi hlapci zlorabil samo o sebi prelepo in prekoristno umetnost tiska, toda tako, kakor dandanes, nikdar ne. Sedaj ni več svoboda, ki vodi pisarje in tiskarje, tako je tožil že l. 1865. pokrajinski cerkveni zbor baltimorski [1]); razbrzdana predrznost se je razlila kakor veletok črez jezove ter preplavila vse. Največje, najostudnejše pohujšanje širijo uprav brezbožne in breznravne knjige. „To je najpogubnejša smrtonosna kuga, pravi četrti kvebeški cerkveni zbor [2]); kuga, ki ne okužuje le enega kraja, ene dobe, ampak se razleza krog in krog in zajeda v mladino in starino ter vse strašno opustošuje. Kdo bi opisal vse gorje, ki se razteka dan za dnevom kakor iz strupnih studencev iz takih knjig, knjižic, spisov in časnikov?“

Zato je vseh katoličanov sveta dolžnost, da so jim vodilo naslednja načela [3]):

I. Verska resnica je, da katoliška cerkev ni prejela od Kristusa le oblasti učiti resnico, ampak tudi obsojati laži-vedo.[4])

II. Katoliški nauk je, da pristoji cerkvi in rimskemu papežu tudi pravica in oblast, prepovedovati knjige, ki so zoper vero ali nravi.[5])

---

[1]) Coll. Lac. tom. III. p. 532.

[2]) Ib. 712.

[3]) Enaka načela navaja tudi že rečeni kvebeški cerkveni zbor. Če je doslej še kdo dvomil kakorkoli o vseobčni veljavi indeksa, tudi to po konstituciji Leona XIII. ni več mogoče.

[4]) „Ecclesia, quae una cum apostolico munere docendi, mandatum accepit fidei depositum custodiendi, ius etiam et officium divinitus habet falsi nominis scientiam proscribendi, ne quis decipiatur per philosophiam et inanem fallaciam.“

(Consil. Vatic. constit. de fide. c. IV.)

In: „Si quis dixerit, disciplinas humanas ea cum libertate tractandas esse, ut earum assertiones, etsi doctrinae revelatae adversantes, tanquam verae retineri, neque ab Ecclesia proscribi possint, anathema sit.“

(Concil. Vatic. constit. de fide can. 2.)

[5]) Jasno je, pravi Gregor XVI. v okrožnici „Mirari vos“, kako lažniv, kako drzovit, kako zločinski zoper apostolsko stolico in kako poguben za krščansko ljudstvo je nauk onih, ki ne zametajo le prepovedi knjig kot nekaj pretežkega in nadležnega, ampak ki so tako zlobni, da odrekajo cerkvi celo oblast obsojati in prepovedati knjige.

III. Odredbe indeksa so občni cerkveni zakoni, ki obvezujejo vse katoličane pod smrtnim grehom.[1])

IV. Tudi prepovedi naukov in knjig, dane od svetih kongregacij, vežejo pod smrtnim grehom.[2])

V. Katoličani so dolžni pokorščino tudi svojim škofom, če prepovedo v svojih škofijah kako knjigo, kak spis ali časnik.[3])

Sploh lehko rečemo, kar je dejal že l. 447 sveti papež Leon Veliki[4]): Ni pravi katoličan, kdor rabi knjige, prepovedane od cerkve!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Konstitucija Leona XIII. o indeksu.

Splošne določbe o prepovedi in presoji knjig.

A.
O prepovedi knjig.

I poglavje.
O prepovedanih knjigah odpadnikov, krivovercev, razkolnikov in drugih pisavcev.

1. Vse knjige, ki so jih obsodili papeži ali občni zbori pred l. 1600 in ki niso imenovane v tem indeksu, naj so poslej takisto prepovedane kakor doslej, razven onih, ki jih dovoljujejo te splošne določbe.

---

[1]) „... Decreta generalia, quibus catholici homines toto orbe religiose pareant. Ea vim legis habere ... volumus ... Nulli ergo hominum liceat hanc paginam Nostrae constitutionis ... infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum.“ (Constitutio Leonis XIII. „Officiorum ac munerum.“)

[2]) „... Ex quo evenit, ut huiusmodi catholici misere decepti et iis saepe consentiant, qui contra huius Apostolicae Sedis ac Nostrarum Congregationum decreta declamant, ac blaterant, ea liberum scientiae progressum impedire ... Cum agatur de illa subiectione, quâ ex conscientia ii omnes catholici obstringuntur, qui in contemplatrices scientias incumbunt, idcirco recognoscere debent, sapientibus catholicis haud satis esse, ut Ecclesiae dogmata recipiant ac venerentur, verum etiam opus esse, ut se subiciant tum decisionibus, quae ad doctrinam pertinentes a Pontificiis Congregationibus proferuntur ...“ (Pius IX. Litt. archiepisc. Monac. 21. dec. 1863.)

[3]) „Ordinariis locorum praecipitur, ut libros omnes noxios in sua dioecesi editos vel diffusos propria auctoritate proscribere et e manibus fidelium evellere studeant.“ (Circul. epist. S. Congreg. Indicis nomine et auctoritate Pii IX. — Mandatum Leonis XII.) — „Ordinarii, etiam tamquam delegati Sedis Apostolicae, libros aliaque scripta noxia in sua dioecesi edita vel diffusa proscribere et e manibus fidelium auferre studeant.“ (Leo XIII. Constit. „Officiorum ac munerum.“)

[4]) „Nec inter catholicos censeatur, quisquis utitur scriptis ab Ecclesia damnatis!“

2. Knjige odpadnikov, krivovercev, razkolnikov in katerihkoli drugih pisavcev, če se bore za krivoverstvo ali razkol, ali če rušijo kakorkoli same temelje religije, so docela prepovedane.

3. Takisto so prepovedane knjige nekatoličanov, ki navsolašč (ex professo) obravnavajo religijo, če ni izvestno, da ni v njih ničesar proti katoliški veri.

4. Knjige pa istih pisavcev, ki ne obravnavajo navsolašč religije, ampak se dotikajo samo mimogrede verskih resnic, po cerkvenem pravu niso prepovedane, če se ne prepovedo s posebno določbo.

II. poglavje.

O izdaji izvirnikov in nedomačih prelog sv. pisma.

5. Izdaje izvirnikov sv. pisma in starih katoliških prelog, tudi vzhodne cerkve, objavljene od katerihkoli nekatoličanov, če tudi se zde natančne in nepokvarjene, so dovoljene le onim, ki se bavijo s teologičnimi ali bibličnimi studijami, samo če se v vvodu ali opomnjah ne napadajo dogme katoliške vere.

6. Takisto in pod istimi pogoji so dovoljene tudi druge preloge sv. pisma, izdane od nekatoličanov na latinskem ali drugem nedomačem jeziku.

III. poglavje.

O domačih prelogah sv. pisma.

7. Ker je po izkušnji očito, da navstane zaradi lahkomišljenosti ljudi več škode nego li koristi, če se prebira sv. pismo sploh brez razbora na domačem jeziku, zato so prepovedane vse preloge na domačem jeziku, tudi od katoliških mož oskrbljene, če jih ni potrdila sv. stolica, ali če niso bile izdane pod nadzorstvom škofov, z opombami, povzetimi iz svetih cerkvenih očetov in iz učenih katoliških pisateljev.

8. Prepovedane naj so vse preloge sv. pisma, na kateremkoli domačem jeziku od katerihkoli nekatoličanov oskrbljene, posebno pa še one, ki jih razširjajo že večkrat od rimskih papežev obsojene biblične družbe, ker se v njih popolnoma prezirajo prepotrebni cerkveni zakoni o izdavanju božjih knjig.

Dovoljene pa so ipak te preloge njim, ki se bavijo s teologičnimi ali bibličnimi studijami, pod pogoji naštetimi zgoraj (pod št. 5.)

IV. poglavje.

O nenravnih knjigah.

9. Knjige, ki navsolašč (ex professo) obravnavajo, pripovedujejo ali poučujejo lascivne ali grde stvari, so docela prepovedane, ker se je treba ozirati ne samo na vero, ampak tudi na nravi, ki jih tako berivo kaj lahko pokvari.

10. Knjige starih ali novejših pisateljev, ki jih imenujejo klasike, če so omadeževane z istim grdim madežem, so zaradi lepega svojskega jezika le

njim dovoljene, ki jih opravičuje učiteljska ali druga dolžnost; nikakor pa ni dovoljeno dajati ali prebirati jih deci ali mladini, razven tedaj, če so z vso skrbjo očiščene.

V. poglavje

O nekaterih posebnih knjigah.

11. Obsojene naj so knjige, ki onečaščujejo Boga ali blaženo Devico Marijo ali katoliško cerkev in nje bogoslužje, ali zakramente ali apostolsko stolico. Takisto naj so obsojena dela, ki se v njih potvarja ali preozko omejuje pojem navdihnjenja sv. pisma. Prepovedujejo se tudi knjige, ki nalašč (datâ operâ) grde cerkveno hierarhijo, duhovski ali redovniški stan.

12. Prepovedano bodi, izdajati, čitati ali hraniti knjige, ki se v njih uči ali priporoča vražarstvo, vedeževanje, čarovništvo, klicanje duhov in drugo tako praznoverje.

13. Knjige ali spisi, ki pripovedujejo nove prikazni, razodetja, vizije, prerokbe, čudeže, ali ki vvajajo nove pobožnosti, četudi s pretvezo, da so zasebne, so prepovedane, če se objavijo brez zakonite dovolitve cerkvenih predstojnikov.

14. Takisto so prepovedane knjige, ki uče, da so dovoljeni dvoboj, samomor, zakonska ločitev; ki govore o masonskih ali drugih takih družbah ter dokazujejo, da so koristne in ne cerkvi in svetni družbi pogubne, in ki branijo zmote, obsojene od apostolske stolice.

VI. poglavje.

O svetih podobah in odpustkih.

15. Povsem prepovedane so podobe, kakorkoli natisnjene, našega Gospoda Jezusa Kristusa, blažene Device Marije, angelov ali svetnikov, ali drugih služabnikov božjih, če se ne skladajo s cerkvenim duhom in cerkvenimi določbami. Nove pa, naj so z molitvami ali brez njih, naj se ne izdajajo brez dovolitve cerkvene oblasti.

16. Vsem je prepovedano nepristne in od sv. apostolske stolice zavržene ali preklicane odpustke kakorkoli objavljati. Tisti pa, ki so že zašli med ljudi, naj se vernikom vzamejo iz rok.

17. Vse knjige odpustkov, zborniki, knjižice, listi itd., ki so v njih dovolitve odpustkov, naj se ne izdajajo brez dovoljenja pristojne oblasti.

VII. poglavje.

O liturgičnih in molitvenih knjigah.

18. V avtentičnih izdajah misala, brevirja, rituala, škofovskega ceremoniala in rimskega pontifikala in drugih obrednih knjig, potrjenih od sv. apostolske stolice, naj se nihče ne drzne kaj izpreminjati; če se kaj takega zgodi, naj so take nove izdaje prepovedane.

19. Nobene litanije, razen najstarejših in navadnih, ki so v brevirju, misalih, pontifikalih in ritualih, in razen litanij Matere božje, ki se pojo v sveti

lavretanski cerkvi, ter litanij presvetega imena Jezusovega že potrjenih od svete stolice, naj se ne izdajajo brez pregleda in potrdila škofovega.

20. Knjig ali knjižic za molitve, pobožnost, za verski, nravni, ascetični, mistični pouk, ali drugih takih, četudi se zdi, da bi vzpodbujale krščansko ljudstvo k pobožnosti, naj nihče ne objavlja brez dovolitve zakonite oblasti, sicer naj so prepovedane.

VIII. poglavje.

O dnevnikih, listih in časnikih.

21. Dnevniki, listi in časniki, ki nalašč (datâ operâ) napadajo vero ali nravi, naj so prepovedani ne samo po prirodnem, ampak tudi po cerkvenem pravu.

Škofje naj pa skrbe, da se, kjer treba, ljudstvo primerno opominja na nevarnosti in kvar takega beriva.

22. Noben katoličan, posebno ne duhovnik, naj ničesar ne priobčuje v takih dnevnikih, listih ali časnikih, če nima za to pravega in pametnega vzroka.

IX. poglavje.

Kdo sme brati in hraniti prepovedane knjige.

23. Knjige, ki so prepovedane s posebnimi ali z le-temi občnimi določili, smejo brati in hraniti samo tisti, ki dobe dotična dovoljenja od apostolske stolice ali od njih, ki so za to pooblaščeni od sv. stolice.

24. Rimski papeži so postavili sveto kongregacijo indeksa, da dovoljuje brati in hraniti prepovedane knjige. Vendar ima isto oblast tudi vrhovna kongregacija svetega oficija, in tudi sveta kongregacija propagande za kraje podrejene nje oblasti. Samo za mesto Rim ta pravica pristoji tudi magistru sv. apostolske palače.

25. Škofje in drugi prelatje, ki imajo kakor škofovsko oblast, smejo dati dovolitev le za posamezne knjige in v sili. Če pa izprosijo od svete stolice oblast, da smejo dovoljevati vernikom brati in hraniti prepovedane knjige, naj ne dajejo take dovolitve kar na izbero in brez pravega ter pametnega vzroka.

26. Vsi, ki so dobili od apostolske stolice pravico brati in hraniti prepovedane knjige, s tem še nimajo pravice brati in hraniti tudi druge knjige ali časnike, prepovedane od škofov, če niso dobili izrecne apostolske dovolitve brati in hraniti knjige od kogarkoli prepovedane. Opomniti je poleg tega, da so tisti, ki so dobili dovoljenje brati in hraniti prepovedane knjige, strogo dolžni tako hraniti knjige, da ne pridejo v druge roke.

X. poglavje

O ovadbi slabih knjig.

27. Četudi je dolžnost vseh katoličanov, posebno onih, ki so bolj učeni, naznaniti slabe knjige škofom ali apostolski stolici, vendar se to še posebe tiče nuncijev, apostolskih delegatov, škofov in ravnateljev slovečih univerz.

28. Dobro je, da se slabim knjigam ne naznani le naslov, ampak, da se razlože, kolikor je mogoče, tudi vzroki, zakaj se zdi knjiga prepovedi vredna. Tisti pa, ki se jim knjiga naznani, imajo sveto dolžnost, molčati o imenih njih, ki so jo naznanili.

29. Škofje naj se prizadevajo tudi kot pooblaščeni apostolske stolice, da prepovedo in iz rok vernikov pobero knjige in druge škodljive spise izdane in razširjene po njih škofiji. Apostolski stolici naj pa naznanijo tista dela ali tiste spise, ki hočejo natančnejše preiskave, ali ki morda pri njih sodba najvišje oblasti jamči za boljši uspeh.

B.

O presoji knjig.

I. poglavje.

Komu gre oblast presojati knjige.

30. Komu gre oblast potrjevati ali dopuščati izdaje in preloge sv. pisma, je jasno po tem, kar je bilo zgoraj rečeno (št. 7.)

31. Knjig, katere je apostolska stolica obsodila, naj se nihče ne drzne zopet izdajati: če se pa zdi, da bi bilo treba v tej stvari iz tehtnega in pametnega vzroka dopustiti kako posamezno izjemo, naj se to zgodi le, če je poprej dovolila sv. kongregacija indeksa, in s pogoji, katere ona določi.

32. Stvari, ki se tičejo kakorkoli beatifikacije in kanonizacije služabnikov božjih, ni smeti objavljati brez dovolitve kongregacije za sv. obrede.

33. Isto velja za zbornike določb poedinih rimskih kongregacij: takih zbornikov ni smeti izdati, če niso dovolili tega predstojniki dotične kongregacije, in le s pogoji, katere oni določijo.

34. Apostolski vikarji in misijonarji naj se o izdajanju knjig zvesto drže določb sv. kongregacije za razširjanje vere.

35. Potrjevanje knjig, katerih presoja s temi določbami ni pridržana apostolski stolici ali rimskim kongregacijam, pristoji škofu tistega kraja, ki se v njem objavijo.

36. Redovniki naj pomnijo, da so dolžni po določbi sv. tridentinskega zbora, če hočejo izdati kake knjige, poleg škofovega dovoljenja dobiti pravico tudi od predstojnika, ki so mu podrejeni. Oboja dovolitev naj se pa natisne v začetku ali na koncu knjige.

37. Če hoče pisatelj, ki biva v Rimu, natisniti knjigo ne v Rimu, ampak kje drugod, mu ni treba poleg potrdila kardinala vikarja in magistra sv. apostolske palače, še drugega potrdila.

II. poglavje.

Kakšno dolžnost imajo oni, ki presojajo knjige, preden se izdajo.

38. Škofov, ki dajejo pravico za natisk knjig, bodi skrb, da izbero za presojo zares pobožne in učene može, ki njih vera in čisti značaj jam-

čita, da ne bodo sodili po sočuvstvu ali mržnji, ampak da bodo brez človeških ozirov imeli pred očmi le večjo čast božjo in korist vernega ljudstva.

39. Presojevavci naj vedo, da jim bo (po ukazu Benedikta XIV.) soditi o raznih mislih in mnenjih brez vseh predsodkov. Zato naj se otresejo predsodkov naroda, družine, šole, zavoda in naj odlože vse strankarstvo. Dogme sv. cerkve in splošni katoliški nauk, ki je obsežen v določbah občnih zborov, odlokih rimskih papežev in v soglasnem nauku cerkvenih učenikov, naj imajo edino pred očmi.

40. Po dovršeni presoji, če ne bode ničesar, kar bi se zdelo, da brani objavo knjige, naj da škof pismeno in popolnoma brezplačno pisatelju dovolitev, ki naj se na začetku ali na koncu knjige natisne.

III. poglavje.

Katere knjige je treba dati poprej v presojo.

41. Vsi verniki so dolžni dati cerkveni oblasti poprej v presojo vsaj tiste knjige, ki se tičejo svetega pisma, svetega bogoslovja, cerkvene zgodovine, cerkvenega prava, prirodnega bogoslovja, nravoslovja ali drugih takih verskih in nravnih strok, in vobče vse spise, v katerih se je treba posebno ozirati na vero in nravnost.

42. Svetni duhovniki naj ne izdajajo niti knjig, ki so jim predmet umetnost in zgolj prirodne vede, ne da bi povprašali poprej škofa, da tako pokažejo zgledno pokorščino nasproti škofom.

Tudi je njim prepovedano brez poprednje škofove dovolitve prevzeti urejevanje dnevnikov ali časnikov.

IV. poglavje.

O tiskarjih in izdajateljih knjig.

43. Nobena knjiga, ki mora imeti cerkveno potrdilo, naj se ne natisne, ne da bi se obenem natisnila na začetku ime in priimek pisatelja in izdajatelja, poleg tega kraj in leto tiska in izdaje. Ko bi se v kakem slučaju zdelo, da bi bilo zbog pametnih razlogov dobro zamolčati ime, more to dovoliti le škof.

44. Tiskarji in izdajatelji naj vedo, da je treba za nove izdaje iste knjige novega potrdila, in da potrdilo dano izvirniku ne velja že obenem tudi za kako prelogo.

45. Knjige, ki jih obsodi apostolska stolica, so vsepovsod prepovedane, v katerikoli jezik naj so preložene.

46. Prodajavci knjig katerikoli, posebno še oni, ki nosijo katoliško ime, naj ne prodajajo, ne priporočajo in ne hranijo knjig, ki navsolašč govore o grdih stvareh; drugih pa naj nimajo v zalogi, če niso dobili za to po škofu dovolitve od svete kongregacije indeksa, in naj jih nikomur ne prodajajo, ki povpraša zanje, če sodijo, da nima pravice za to.

V. poglavje.

Kakšne kazni zadenejo one, ki prekršijo te splošne določbe.

47. Vsi, ki brez dovolitve apostolske stolice vedé bero knjige odpadnikov in krivovercev, braneče krivo vero, ali knjige kateregakoli pisatelja z apostolskim pismom imenoma prepovedane, in ki take knjige hranijo, tiskajo in kakorkoli branijo, zapadejo samoposebi (ipso facto) izobčenju, posebno (speciali modo) pridržanemu rimskemu papežu.

48. Tisti, ki natisnejo ali dajo natisnit brez škofovega dovoljenja sv. pismo ali opombe ali tolmače k sv. pismu, padejo samoposebi v izobčenje nikomur pridržano.

49. Tiste pa, ki bodo prekršili kaj drugega v teh splošnih določbah, naj škof, kakor zaslužijo, ostro posvari, in če bo kazalo, tudi kaznuje s cerkvenimi kaznimi.

Potem papež še določuje, da bodi konstitucija vedno veljavna ter da so dolžni vsi, naj si bodo kateregakoli dostojanstva, po njej se ravnati, in naj se nihče ne drzne nasprotovati ji, če ne, naj ve, da ga bo zadela jeza vsemogočnega Boga in blaženih apostolov Petra in Pavla.

V Rimu, 25. jan. 1896.[1])

---

[1]) Po naše: 1897, ker v takih konstitucijah štejejo leto ne od 1. jan. ampak še-le od dne včlovečenja 25. marca.

Opomba.

Konstitucija Leona XIII. „Officiorum ac munerum“ ima dva dela. V prvem delu je kratko načrtana podlaga, potreba in zgodovina indeksa. Ker smo uporabili ta del že v razpravi o indeksu, zato smo natisnili tukaj samo drugi glavni del, ki obseza splošna odslej za vso cerkev edino veljavna pravila indeksa. A. U.

Tolmač

nekaterih splošnih določb Leonove konstitucije o indeksu.[1])

I. Zakaj je Leon XIII. prenovil indeks?

Zaznamek sam prepovedanih knjig je ukazal pregledati, ker je bil v marsikaterem oziru že potreben popravila. Marsikaj je bilo v njem že res zastarelega, marsikaj je bilo jezično nedostatnega in pomotnega. Splošna pravila pa je nekoliko ublažil, a nekoliko poostril, kakor je sodil, da hoče naša doba. Nekaj jih je ublažil, da bi „nikomur, če le ni zlè volje, ne bilo težko ravnati se po njih". Nekaj pa jih je poostril, ker je zopet tako terjal naš čas. Ublažil je posebno kazni. Poostril pa je zlasti odredbe glede na časnike.[2])

II. Koga veže indeks?

Dejali smo že, da določbe indeksa obvezujejo vse katoličane, kakor je svečano izrekel sam Leon XIII. v prvem delu konstitucije. Opomniti je, da obvezujejo tudi še tedaj, ko se komu kaka knjiga ne zdi nevarna. Zakaj cerkev se ozira na občno blaginjo. Zato nje smoter ni le obvarovati tega ali onega slabih vplivov, ampak sploh, kar je možno, ovreti razširjanje slabih knjig. Ko bi pa vsak smel brati prepovedane knjige, kadar bi se mu ne zdele nevarne, bi se knjige širile, knjigar in pisar bi imela vedno več poguma. Tega nam še omeniti ni treba, da se človek v takih stvareh le prerad vara.

Nihče torej ne sme brati prepovedanih knjig, če ni dobil za to zakonitega dovoljenja (po št. 23., 24., 25., 26.). Izjema bi bila le v slučaju, da kdo zares nujno mora imeti knjigo, a mu ni mogoče začasa izprositi dovolitve.

III. Kakšna je sankcija novega indeksa?

Najprej se smrtno pregreši, kdor prebere brez dovolitve znaten del prepovedanega spisa, ali pa, če ga obdrži delj časa pri sebi. Glede na

[1]) Kdo bi rad imel popoln tolmač, naj si omisli kako samosvoje delo o indeksu. Priporočila vredni tolmači nove konstitucije so:

Dr. Joseph Hollweck: Das kirchliche Bücherverbot. Ein Commentar zur Constitution Leos XIII. „Officiorum ac munerum" vom 24. Januar 1897. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim 1897. (Že druga izdaja; 1. izdaja 75 pf., druga 1 M.)

Arthuri Vermeersch S. I.: De prohibitione et censura librorum post Leonis P. P. XIII. Constit. „Officiorum ac munerum" brevis dissertatio. Deselée, Lefebvre et Soc. Tornaci 1897. (Majhna, a dobra knjižica. Str. 60.)

M. C. G.: Della nuova disciplina sulla proibizione e sulla censura de' libri ovvero la Costituzione „Officiorum". Napoli. Tipografia degli Artigianelli S. Raffaele a Mater-Dei. 1898. (Že druga izdaja. Str. 104.)

G. Peries: L' Index. Commentaire de la Constitution Apostolique „Officiorum". Paris. A. Roger et F. Chernoviz. 1898. (str. XX—264.)

Acta S. Sedis imajo dolg tolmač od avgusta 1897 naprej.

[2]) Cf. Civiltà Cattolica 1144. pag. 455.

časnike je opomniti, da še ni smrten greh sem ter tja pogledati v kak prepovedan časnik, če ni dotičen članek posebno strupen, ali pa — in to je važnejše — posebno breznraven.[1]) Smrten greh pa je navadno prebirati take časnike. — Potem zadene tudi izobčenje posebno pridržano rimskemu papežu njega, ki vedé brez dovolitve bere knjige odpadnikov in krivovercev, braneče krivo vero, ali pa kako knjigo keteregakoli pisatelja, ki je prepovedana imenoma naravnost od papeža (ne od kongregacije) s kaznijo izobčenja (št. 47.). Isto izobčenje pod istimi pogoji zadene tudi njega, ki kako tako knjigo hrani, natisne, ali kakorkoli brani (št. 47.). Opomniti pa je, da so knjige, ki so v indeksu, izvečine prepovedane le od kongregacije. Zatorej se smrtno pregreši, kdor bere take knjige, a izobčen zaradi tega še ni. — Naposled so izobčeni tudi tisti, ki natisnejo ali dajo natisnit brez škofovega dovoljenja sv. pismo ali opombe ali tolmače k sv. pismu (št. 48.). — Drugih kazni Leon XIII. ni obnovil. A naročil je škofom, da tiste, ki se ne ravnajo po določbah indeksa, ostro posvaré, oziroma tudi sami kaznujejo s cerkvenimi kaznimi in torej lahko tudi z izobčenjem (št. 49.).

IV. Katerih spisov torej vesten katoličan ne sme brati?

Katoličan, ki mu je mar Boga in vesti, ne sme brati brez dovolitve najprvo knjig, katere so zaznamenovane v indeksu. Dokler ne izide novi indeks, velja dosedanji imenik prepovedanih knjig, vsaj kolikor se sklada s splošnimi pravili. Prepovedane so torej knjige kakor: Renan: Življenje Jezusovo, Apostoli; David Strauss: Življenje Jezusovo; Dumas (oče in sin): vsi romani v kateremkoli jeziku; Mantegazza: več knjig; Zola: Lurd, Paris, itd. — Prav tako ne sme brati brez dovolitve spisov, ki so prepovedani po splošnih pravilih Leonove konstitucije, četudi niso posebe imenovani v indeksu. — Dalje ne sme brati spisov, katere v škofiji prepové škof, ki je v tem oziru samo po sebi pooblaščen tudi od apostolske stolice, „da ne bi nihče klevetal zoper škofa, češ, da sega črez meje svoje oblasti.“ [2]) — Naposled katoličan ne sme brati spisov, katere prepoveduje že naravni zakon. Naravni zakon pa prepoveduje vsako berivo, ki se ž njim kdo brez pametnega in tehtnega vzroka izpostavi nevarnosti, da izgubi vero ali omadežuje nravi.[3]) Zakaj tedaj, ko nima tehtnega vzroka, ne more pričakovati pomoči božje. Zato smrtno greši, če je nevarnost velika in bližnja. Da, tudi samoobsebi dobra knjiga more biti temu ali onemu močno nevarna in zato zanj po naravnem zakonu prepovedana. Zakaj ni vse za vse. Anatomične knjige, moralke n. pr. niso za otroke.[4]) Dobro pa je pomniti, da cerkvena dovolitev ne prekliče in ne razveljavi naravnega zakona. Kadar torej cerkev komu dovoli, da sme brati prepovedane knjige, mu dovoli le pod pogojem, da mu v slučaju ne prepoveduje beriva naravni zakon. Ko bi torej kdo tudi imel cerkveno dovolitev, bi mu vendar ne bilo dovoljeno brati kake knjige,

[1]) Cf. Vermeersch o. c. nr. 28.
[2]) Pius IX. 24. avg. 1864 lit. S. C. Indicis: „Inter multiplices“.
[3]) Arndt s. c. pag. 88.
[4]) Cf. Arndt ib.

če je zanj nevarnost in nima pametnega vzroka. Zato že cerkvena oblast, ko da dovolitev za prepovedane knjige, navadno dostavi: „exceptis operibus de obscoenis ex professo tractantibus“, ker so take knjige sploh opasne. — Zopet pa nasprotno velja cerkveni zakon tudi še tedaj, ko ne veže naravni zakon, kakor smo dejali že zgoraj pod II.).

V. Kaj nalaga Leonova konstitucija posebe duhovnikom?

Vsi verniki so dolžni dati cerkveni oblasti v poprejšnjo presojo spise, ki imajo poseben ozir na vero in nravi (bogoslovje, nravoslovje, cerkveno pravo, cerkveno zgodovino itd.) (št. 41.). Duhovnikom pa konstitucija še posebe naroča, naj ne izdajajo brez škofove vednosti niti knjig, ki nimajo verske vsebine, kakršne so knjige o umetnosti, o prirodnih vedah itd. (št. 42.). Poleg tega prepoveduje konstitucija duhovnikom, da ne smejo brez škofovega dovoljenja prevzeti uredništva kakega dnevnika ali časnika, ne s svojim imenom, ne s tujim [1]) (št. 42.). — Še posebe nalaga Leonova konstitucija duhovnikom, naj ne pišejo v prepovedane časnike, dà, naj ničesar ne priobčujejo v takih časnikih, če nimajo za to res pametnega in tehtnega vzroka (št. 22.).

VI. Dolžnosti tiskarjev in knjigarjev po Leonovi konstituciji.

Če kaka knjiga potrebuje (po št. 41.) cerkvenega potrdila, je tiskar ne sme natisniti brez takega potrdila. Tudi tedaj pa, ko ima knjiga potrdilo, je ne sme natisniti brez imena in priimka pisatelja in izdajatelja ter brez kraja in letnice natiska in izdaje (št. 43.). Ponatisniti se mora tudi cerkveno potrdilo (št. 40.). — Vsaka nova izdaja potrebuje novega potrdila (št. 44.). — Tudi prelaga v izvirniku že potrjenega dela potrebuje novega potrdila (št. 44.). — Če je kaka knjiga prepovedana od apostolske stolice, je ne sme nihče na novo izdati (št. 31.). — Če pa kdo natisne ali da natisnit brez škofovega potrdila sv. pismo, tolmač ali opomnje k sv. pismu, ga zadene samoposebi tudi cerkveno izobčenje (št. 48.). — Noben knjigar ne sme ne hraniti, ne priporočati, ne prodajati knjig, ki navsolašč obravnavajo breznravne ognusne reči (št. 46.). — Tudi drugih prepovedanih knjig knjigarji ne smejo prodajati, če niso dobili po škofu dovoljenja od kongregacije indeksa. Če pa imajo to dovoljenje, smejo prodajati prepovedane knjige le tistim, o katerih lahko pametno sodijo, da jim je dovoljeno brati take knjige (št. 46.).

VII. Kaj določuje nova konstitucija posebe glede na sv. pismo?

Poleg drugega (cf. št. 5., 6., 7., 8.) je važno posebno to, da je poslej njim, ki se bavijo z bogoslovnimi ali bibličnimi studijami, dovoljeno rabiti izvirnike ali preloge sv. pisma, tudi od nekatoličanov oskrbljene ali izdane od nekatoliških bibličnih družb, če le nimajo vvoda ali opomb, ki bi se v

[1]) Cf. Vermeersch o. c. pag. 50.

njih pobijale dogme katoliške vere. — Njim pa, ki se ne bavijo z bogoslovnimi ali bibličnimi studijami, so prepovedane sploh vse prelogc sv. pisma, ki nimajo potrdila pristojne cerkvene oblasti. Zlasti pa so jim prepovedane preloge sv. pisma, katere razširjajo protestantske biblične družbe (št. 8.). — Če kdo rabi ali hrani brez dovolitve take preloge, n. pr. znano slovensko prelogo novega zakona, ali druge slovanske preloge, kakršne izdaja anglikanska biblična družba, se omadežuje s smrtnim grehom.

VIII. Kaj določuje nova konstitucija glede na klasike?

Doslej je bilo odraslim sploh dovoljeno brati klasike, tudi breznravne, zaradi lepega jezika.[1]) Po novi konstituciji je cerkvena določba nekoliko strožja. Breznravne klasike (če niso imenoma v indeksu) smejo rabiti le oni, ki jih poklic ali učiteljstvo opravičuje (profesorji, literatje). Mladina pa sme brati le skrbno očiščene klasike (št. 10.). Razlog je, ker taki klasiki lahko napravijo z nemoralnim strupom mnogo kvari (št. 9.).

IX. Kaj določuje nova konstitucija glede na časnike?

Jasno je, da so brezbožni in breznravni časniki že po naravnem zakonu prepovedani. Zakaj, kakor pravi Arndt,[2]) glaven smoter takih časnikov je laskati se strastem. Taki časniki so sklenili kakor nekakšno pogodbo z javnimi strastmi. Tisoči jih naročajo, tisoči bero, tisoči srkajo iz njih sladki strup. Dandanašnji vse dela z mrzlično brzino. Kar pa ostane časa, požro ga taki časniki. Zato bravci ne morejo razmišljati, ampak skoraj vsak slepo veruje svojemu časniku. Taki nevarni časniki so posebno liberalni časniki, kateri branijo in širijo zmote obsojene od cerkve in posebno od Pija IX. v „Syllabu“. „A zelo nevarni“, pravi Arndt, „so tudi tisti časniki, ki ne branijo takih zmot, a vendar često zlovoljno govore o odredbah sv. cerkve, klevetajo nje služabnike, lehkoverno vse vzprejemajo, kar se o njih govori, opočitajo gorečim katoličanom lajikom pretiravanje, napadajo duhovnike, češ da se mešajo v politiko. Prepovedani so torej že po naravnem zakonu posebno liberalni, a često tudi tako imenovani zmerni časniki, ker jih navadno ni mogoče brati delj časa brez nevarnosti. Poleg tega je navadno drugim v spotiko in pohujšanje, če kdo bere take časnike, sosebno še, ako je duhovnik. Naposled pospešuje slabo berivo, ker časniki tem ložje izhajajo, čem več imajo bravcev.

Toliko po naravnem zakonu. Sedaj pa je dodal Leon XIII. še pozitiven cerkveni zakon: „Dnevniki, listi in časniki (diaria, folia et libelli periodici), ki nalašč (data opera) napadajo vero ali nravi, naj so prepovedani ne samo po prirodnem, ampak tudi po cerkvenem pravu“ (št. 21.).

Najprej opomnimo, kakšen pomen ima ta določba. Cerkveni zakon doda novo obveznost, ki ostane tudi še tedaj, ko prirodni, naravni zakon

[1]) Cf. M. C. G. o. c. pag. 34.

[2]) Arndt o. c. pag. 91. ssqu.

morda slučajno ne veže. Ta zakon torej obvezuje vse, tudi tiste, ki mislijo, da njim ta ali oni časnik ni nevaren.

Katere časnike pa prepoveduje rečeni cerkveni zakon? Časnike, ki nalašč, namenoma, po vsej svoji smeri, po svoji tendenci, napadajo vero ali nravi. Ni torej dovolj, da ima časnik samo časih mimogrede kaj veri ali nravim nasprotnega, ampak vodilni duh mu mora biti sovražen veri ali nravnosti. Tak duh preveva navadno liberalne časnike. „Časniki", pravi učeni prelat M. C. G.,[1]) „se dandanašnji dele v katoliške in liberalne: katoliški so oni, ki se drže cerkve in rimskega papeža; liberalni pa oni, ki slede ukaze masonstva in revolucije. Jasno je, da so prepovedani časniki druge vrste, zakaj nikomur ni neznano, da bojuje masonstvo boj proti pravi religiji. Prepovedani pa so tudi časniki, ki se skrivajo pod imenom zmernih, zakaj le-ti so le tolikanj bolj nevarni, kolikor bolj se delajo zveste pravim načelom." Sv. Alfonz pravi: „In hac re expedit ordinarie rigidiores opiniones sequi", zakaj gre se za največjo dobrino, za katoliško vero. Zato temeljiti d' Annibale imenuje posebno stariše, ki puščajo otrokom v rokah take časnike, „ubojnike duš in izdajavce svojih dolžnosti."

Da bi pa ta cerkveni zakon ne bil preveč splošen in nedoločen, zato Leon XIII. opominja v konstituciji (št. 29.) škofe, naj tudi sami prepovedó pogubne spise, ki se širijo v škofiji, in jim zato daje apostolsko pooblaščenje.

Poleg tega prepoveduje konstitucija vsem, zlasti pa duhovnikom, pisati v prepovedane časnike (št. 22.). Opravičiti more kaj takega le tehten vzrok. Tako bi bilo n. pr. dovoljeno poslati v tak časnik kak popravek, zlasti kak odgovor v obrambo vere in cerkve. Močno pa se motijo tisti, pravi Arndt[2]), ki pišejo v slabe časnike, češ, da bodo bravci dobili tudi kaj dobrega in koristnega. Zakaj s tem dosežejo le to, da časniki še bolj zaslove in da se tudi dobri čudijo, kako je to, da jih je cerkev prepovedala.

* * *

Toliko bodi dovolj! Zakaj ne dvomimo, da se bode ponudila prilika izpregovoriti o tej ali oni stvari še kaj več. Ponovimo le še to, kar smo že večkrat rekli z Leonom XIII.: „Cerkev, varihinja in braniteljica vere in nravi, dobro vé, da mora rabiti pomočke zoper kugo brezverstva in breznravnosti; zato se, kar je do nje, neprenehoma trudi, da bi obranila ljudi prepogubnega strupa, namreč slabega beriva."[3]) Zato je cerkev obnovila in dala le ta splošna pravila, zato bo prenovila in objavila tudi indeks. „Katoličani vsega sveta pa so dolžni vestno pokorščino!"

Dr. Aleš Ušeničnik.

---

[1]) O. c. pag. 57.

[2]) Arndt o. c. pag. 237. — Vermeersch o. c. pag. 44.

[3]) Constit. „Officiorum ac munerum".

Glasovi o moderni umetnosti.

Materijalist Büchner o „novi struji.“

Koga ne bi zanimalo izvedeti, kako mož, kakršen je Ludovik Büchner, sodi o novi struji? Büchner ni klerikalec. Če kdo sovraži krščanstvo, je sovraži on. Büchner taji Boga, stvarjenje, dušo, posmrtno življenje,[1]) torej temeljne nauke krščanstva. V svojem zadnjem delu „Am Sterbelager des Jahrhunderts“ [2]) je pa izpregovoril tudi o slovstvu. Narava mu je izsilila žalostno izpoved. „Nesrečen naturalizem“, piše Büchner, „ki obnavlja le senčne strani življenja, le to, kar je umazano, grdo, podlo, gospoduje v naši dôbi. Dôba dekadence je, ki zakriva nedostatek duha in značaja s slikanjem ektravagantnih, afektirano patologičnih čuvstev. Po blaznicah se dobé norci, ki pohotno požró, kar je zdravemu človeko najbolj gnusnega, ki imajo pravo pohot za vse grdo in grozno. Taka bolezen, se zdi, da se je polastila tudi naše dôbe. Brez take bolezni ni mogoče umeti uspeha moderne umetnosti in literature. Ljudje deró v gledališča, ki po njih muza žalostno zakriva obličje, a množica ploska, ko se tepta estetični in moralični čut. Tip dekadentov je S u d e r m a n n, a poleg njega so H a u p t m a n n in S t r i n d b e r g, I b s e n in Z o l a, in za njima brezbrojni z o l a i t j e in i b s e n i s t i. Profesor Friedrich je pisal o Sudermanu, kar velja za vse dekadente: Ne tajim, da so taki prizori in značaji, kakor nam jih riše pesnik, mogoči, dà, celo resnični. Toda so-li zato naravni? Ali niso marveč patologični izvržki narave? Ali ne spadajo take b ê t e s h u m a i n e s v bolnišnice, v norišnice, v ječe, a ne na oder. Nam se študijo ti pretirani problemi, to vitje po blatu, tako zaničevanje človeka in posebno žene. Čemu taka literatura? Brez vsakega idealizma je, brez duše je. Korenine ima le v živalskih instinktih človeštva, služi le hlastežnosti po škandalih, in smrdi kakor iz jame in kloake. Zatorej a n a t h e m a s i t! Kar je žalostno, še ni tragično. Življenje nam res kaže toliko žalostnega in groznega, da nam ni treba gledati še na odru, ki bi nas moral ravno dvigati nad vsakdanjost in blato, prav te umazane vsakdanjosti, kako slabotni vetrnjaki, na pol ali docela propale ženske, s hrbtno sušico ali interesantnimi duševnimi anomalijami dedno obremenjeni, s prešuštvom in poneverjenjem obloženi čudaki, lezejo črez deske. Komur so take anomalije in bednosti všeč, naj gre v velika mesta v stanovanja bednikov, v hiše pohoti, v blaznice, v ječe, bordele, bolnišnice. Našel bo grozno resničnost, a take ne, ki bi naravnost spadala v umetnost. Kdor iztika v človeški naravi ali pa v naravi sploh le grde, nepopolne strani, ta ne pozna naloge umetnosti, ki je dvigati človeka nad vsakdanjost in podlost. Pravi umetnik ne išče nepopolnega, brezobraznega, nedostatnega, ampak nasprotno išče tega, kar je popolno,

---

[1]) Kraft und Stoff, 17. Aufl. Leipzig. Theodor Thomas. 1882. str. 393. 19. 305. 414.

[2]) Blicke eines freien Denkers aus der Zeit in die Zeit. Giessen. Emil Rath. 1898. str. 305. itd.

oblikovito, izrazovito. Njemu ni ideal kaj nenaravnega, umetelno pretiranega, temveč uprav narava po nje notranjem bistvu in nje najvišji popolnosti, v nje umetniškem ozarjenju. Izraz „naturalizem“ je le zasmeh one struje, ki vidi v prirodi le izrodke, opazi na podobah le zmazke, sliši v pogovorih le kvante... Ko bi imela umetnost le namen, fotografovati resničnost, bi fotografovanje bilo slikarstvo, pesništvo bi bila veda, in golo posnemanje prirodnih glasov bi bilo muzika. Tem slabše pa, če ugaja modernim umetnikom le to, kar je grdo, slučajno, vsednje, namesto večno resničnega in lepega, kakor se je javilo v umotvorih velikih umetnikov!“

Tako blizu sodi Büchner o novi struji. Za profesorjem dr. Friedrichom ponavlja sodbo o moderni umetnosti: Es fehlt ihr aller Idealismus, es fehlt ihr die Seele. Sie wurzelt in den tierischen Instinkten der Menschheit, sie dient lediglich dem gemeinen Sensationsbedürfnis, und ein Pesthauch geht von ihr aus, wie von Grüften und Kloaken. Darum anathema sit!

„Novo Doba“ o dekadenci.

Tudi „Novo Doba“, list zedinjene hrvatske, srbske in slovenske mladine, ki je o njej trdil Govekar, da je glasilo znanstvenega materijalizma visokošolcev, si ni mogla kaj, da ne bi dala duška misli svobodni o novi struji, v kolikor se razteka že v dekadenco.

„Novo Doba“ namreč piše[1]) o „Mladosti“, smotri za moderno književnost in umetnost: „Sen, opojnost, delirij, to so znaki izvirnih beletrističnih sestavkov („Mladosti“). Dekadenca. — Lepa knjiga mora biti plod narodne duše. V njej se mora zrcaliti značaj naroda, t. j. lepa knjiga mora biti ogledalo narodovega življenja. Le tako more vršiti svoje zvanje. Umetnost mora imeti za seboj živi in bujni vrelec narodnega razvoja. Če tega nima, je književnost omledna, letargična in le vegetira. Umetnost je tista sila, ki se po njej poedini narod v krogu drugih odlikuje s svojim individualnim značajem, ki daje procvelemu narodnemu bistvu izraz in ki narod čuva propasti. To pa more umetnost doseči le tedaj, če je v tesni zvezi z narodnim življenjem... Posnemači dekadence, te zablode evropske kulture, pa mislijo, da bodo pomladili našo literaturo, če zapostavljajo um materiji, če prepuščajo instinktom in živalski plati človeško gospostvo nad značajem in dušno silo, če krepko voljo, ki edina stvarja dela podrejujejo sanjarjenju in mističnim tlapnjam... Dekadenca! S to prisiljeno, nezdravo, protinaravno strujo se naša lepa knjiga še bolj oddaljuje od temelja vsake umetnosti — naroda in narodovega življenja. Dekadentje ubijajo sami v sebi vsako silo in vsak polet, zakaj ako pusté, da jim telo gospoduje nad duhom, strast nad umom, tedaj morajo ubiti v sebi vsako voljo, vsako sposobnost za delo, in končno sami sebe dovesti tako daleč, da ne bodo imeli za nič zmisla, kar ne streže živalski

[1]) Novo Doba god. I. br. 3 i 4. str. 155.

pohoti. Če pa so ti mladi dekadentje novo smer samo vzprejeli, a ne si je tudi prisvojili, če jo samo na videz pod svojim imenom vvajajo v našo knjigo, a ne odkrivajo v njej svoje duše, vvajajo še hujši otrov, ker varajo druge in sebe, ker sebi in drugim vsiljujejo konvencijonalno laž, češ, da se ne bi moglo reči, da v Hrvatih, Srbih in Slovencih ni „modernih". Vsi sloji našega naroda i Hrvatje i Srbi i Slovenci živé v dobi, ko v svojem niso svoji, ko jim se malo po malo jemlje zemlja izpod nog, ko se jim pogoji življenja drug za drugim ubijajo. Kmetski stan, pravo, zdravo jedro naroda, propada materijalno in moralno; šole se iznenarodujejo; vse stroke znanja, ki so vzrasle na naši rodni zemlji, skušajo potajno odtrgati od narodnih tal. V tej dobi, ko bi bilo treba, da si mladina, duševno močna, bogata z znanjem, poletnih misli in čvrstega značaja, poda roke, da priskoči v pomoč domovini, in da kot krepka falanga vstane na obrambo narodnega značaja in narodne individualnosti, v tej dobi vidimo, da nima potrebnejšega dela, nego da plod, ali bolje zablodo evropske hiperkulture sadi v svoje srce in v narodovo dušo!"

Tako sodi „Novo Doba" o dekadenci, ter dostavlja, da „prijatelji okoli ‚Mladosti' pretežnim delom mislijo, da je radikalni lek za našo literaturo — dekadenca".[1])

„Mladost" o novih strujah.

Tudi „Mladost"[2]) je prinesla kratko studijo o dekadenci naše dobe, studijo, ki se sicer javi v njej nemiren, drzen duh, a ki ima vendar tudi dosti resničnih idej. Denimo sem poglavitne misli. „Kaj je to književnik?" vprašuje Hrvat Artur Grado. „Književnik je človek, ki hoče sugerirati svoje misli drugim. Tako naravno pojem književnika involvira v sebi moment despotije. Zakaj naposled vsak pisatelj gre za tem, da svojo idejo vrine drugim. Svoj čas je bil na Nemškem despot Goethe. Ni dolgo, kar je vladal Evropo despot Victor Hugo. Hrvatska nima nobenega vsesilnega despota, a ima despotiče. V Hrvatski je mnogo ljudi, ki hočejo biti književniki. Toda vprašanje je, so-li res književniki, ali samo „snobi". Snob je človek, ki ima velik dar imitacije, veliko posnemljivost. Tako je n. pr. Hermann Bahr snob, ki je pa že blizu književnika. Snob in diletant sta slična pojma. A vsak pritrdi, da je dandanes diletantstvo v cvetju. Kakor smo vsi bolj ali manj nezadovoljni v svoji duši, rekel bi, gotovo tako deprimirani kakor za dobe, ko so ljudje pričakovali obljubljenega Mesijo, iščemo zadovoljstva in miru povsod in tudi tam, kjer ga ni. In tako tavajoči za srečo, kakor da se igramo slepe miši, poskušamo tu, poskušamo tam, in nezadovoljni povsod mislimo naposled, da smo književniki. Zakaj stara je zmota, da se misli, da mora biti književnik ozlovoljen človek, kolikor možno, pesimist. V tej maniji smo prišli tako daleč, da smo pobrkali vse pojme. Težko je že razločevati snoba od književnika, in moderne literature so rodile toliko novih struj,

[1]) „Novo Doba" I. str. 156.

[2]) „Mladost", smotra za modernu književnost i umjetnost, sv. 4. str. 177.: „Mlada Hrvatska".

da jim ni več ni imena. Simbolisti, dekadentje, diaboliki, nietzschejanci, mazohisti, tolstojevci, neohelenisti, budisti, naturisti itd.

Resnica je, da živimo v dekadenci. Bourget pravi, da je dekadenca vsota razmer v ljudskem življenju, ki rode preveč subjektov nesposobnih za navadne posle življenja. V taki dekadenci žive vsi zapadni narodi...

Po vsem kontinentu se je zaosnovalo nekako evropsko kozmopolitično društvo. Ti kozmopolitje so ljudje, ki so se prenaglili v svojem duševnem razvitku, ki so se kakor zaleteli v svojem mišljenju daleč naprej od drugih, a tedaj se naenkrat ustavili kakor pred kako zapreko. Ves pojav kozmopolitizma se zdi kakor veliko brezdno, ki so do njega prileteli od vseh strani, v vseh smereh, najbolj različni ljudje in tam se ustavili, in ker ne morejo dalje, stoje drug o drugem in razmišljajo kako in kaj. Med njimi je največ takih, ki so se naučili nekoliko jezikov, potovali nekaj po svetu, studirali po večjih mestih, dobili kak akademični znak, prebrali mnogo knjig raznih smeri in raznih jezikov in izkušali tudi sami napisati kaj. V glavnem so to ljudje vsednjega talenta, nervozni, občutljivi in pristopni raznim dojmom. Mnogi izmed njih imajo simpatijo za lepe umetnosti in za književnost, pa izkušajo tudi kaj stvoriti po svojem ukusu. In zares so njih dela slična njim. Slog jim je nervozen, ideje tresave, čudne in zelo bizarnih kontur.

Eni gledajo okoli sebe ozlovoljene duše. V vsakem socijalnem pojavu vidijo neko infamno licemerstvo in zločinski instinkt naše dobe. Vse se jim zdi demonsko delo. Vidijo, da dekleta ne cenijo več devištva, da žene kršijo zvestobo, da možje hlepé za grdim sebičnim užitkom, vidijo, da se gazi pravda in zakon, da stradajo siromaki, če tudi so v ogromni večini. In tako ozlovoljeni postanejo mizantropi, izgube vero v vsako boljšo bodočnost, pljujejo na svet, in edino čuvstvo, ki je goje v duši, se zove — prezir. Kritiki zovejo to: diabolizem.

Drugi, ki so zaman iskali idealov v svoji okolini, posegajo v prešlost. Sodobni svet se jim zdi potvara. Mislijo, da je krščanstvo škodovalo človeštvu. Ves srednji vek se jim zdi zločin. Zato se selijo v duhu v boljše helenske čase. A še Sokrat se jim zdi lažihelen, še pri njem nahajajo preveč krščanskih nazorov. Zato otresejo s sebe, kar je sploh še na njih krščanskega in postanejo pogani po duši in telesu. Vsak od teh ljudi ima svojo grško vizijo, kjer žive njegove simpatije iz onega življenja. Kritiki imenujejo to — neohelenizem.

Drugi zopet zdvajajo sploh o ljudski bodočnosti. Toliko tisočletij je bilo treba, da smo prišli na koncu devetnajstega veka do bankrota vere in zadovoljstva. Zato se vračajo na početek. Vračajo se v Indijo, k stari zibki naše civilizacije. Tam je davno davno neki Buda učil vero duševnega samoubojstva „Najbolje je nič ne misliti.“ In čudno se jim zdi, da je že najstarejša filozofija sveta tako grozno pesimistična in da je človek od prvega početka preklinjal vsemir in preziral življenje. Kritiki zovejo to — budizem.

Drugi gledajo mirno okrog sebe. Vsemu zlù, se jim zdi, da je kriva hipokrizija naših družabnih uredb. Zdi se jim, da smo na pragu nove dobe krščanstva. Rešitev, mislijo, da je v pravem umevanju nauka Kristusovega.

Tako daleč smo prišli v nezadovoljstvu, da ne moremo dalje. Da se nam vrne mir duše, se moramo oprijeti Kristusovega nauka: ljubiti bližnjega, ne rabiti sile in ne vračati zlo z zlim. V tem je vsa filozofija sveta. Seveda je dosledno treba opustiti idejo države, ki se snuje na sili, razpustiti vojno, redove, pustiti trgovino, industrijo, veleposest in vse ono, s čimer se baha moderni svet. In tako ti ljudje, če tudi grade svoj nauk na pozitivni temelj evangelija, učé nihilizem. Kritiki zovejo to — tolstoizem.

Drugi zopet se odvračajo popolnoma od realnega življenja, ker jih ne more nič, kar je okrog, zadovoljiti, in selijo se v svet sanj in ondi v mističnih sferah živé v društvu besed in simbolov. Za nje ni tega sveta. Kar gledajo okoli sebe, je le simbol. V ves jezik zanašajo neko globoko mistiko — mistiko rime, mistiko harmonije, mistiko besed in slov. A je črn, e bel, i moder, o rdeč, u rumen. Črne so orglje, bela je harfa, modra violina, rdeče troblja, rumena frula. Orglje značijo monotonijo, sumnjo, enostavnost, harfa jasnoto, violina strast in molitev, troblja slavo in veselje, frula najivnost in smeh. Vsaka beseda in vsaka stvar ima svoj posebni zmisel. Tako je v pesni, tako v prozi, tako tudi v slikarstvu in kiparstvu. Če človek vzame v roke „Jugend“, bi nikdar ne mislil, da ta list izhaja na našem planetu, ampak kje na Veneri ali Martu. Morda da imajo tam ljudje daljši život, rdeče brke, zlate prste. Morda tam leta cvetje po zraku. Morda je tam moda, da otroci nosijo dolge brade. In vse to mislijo resno. Ti simboli, te sanjarije, ta misticizem, ta vera — vse to je potreba njih bolestne duše. Kritiki to imenujejo — dekadentizem.“

Naposled pravi Grado, da se je tudi v mlado-hrvatsko književnost, ki bi vendar morala biti nadobudna, zajedel usodni pesimizem. „A tak je duh časa. Otujeni v družabnem življenju in v cerkvi, nezadovoljni zaradi mnogih razlogov, begamo po svetu za novimi idejami in iščemo upanja. A ker ga ne najdemo, si trujemo sile. Trujemo jih hotoma. Vprašam vas, kaj so kavarne, kakor rendezvousi samoubojnikov. Najprej kava, potem duhan in naposled berivo, ki nam ubija mozeg! In tako je povsod, po vsem svetu. Zato so srečni oni ljudje, ki imajo vsaj eno idejo, da zanjo živé. Vsak človek išče ideje. A kdor je ne najde, ta si sesnuje sanje in v njih živi. Mlada Hrvatska se mi zdi kakor legija mladih ljudi, velikih sanjarjev, ki so se oprijeli v svojem poletu ta tu, oni tam, eni v Švedski, drugi v Rusiji, tretji v Parizu, četrti na iztoku — a vsi enako plačejo za izgubljeno energijo življenja.“

Povzeli smo toliko misli, ker je ta izpoved iz ostroga „Mladosti“ same, glasnice moderne književnosti, in ker kaže tako ostro očrtano ozadje vseh novih struj, namreč dobo odtujeno krščanstvu. Vse nove struje so kapnice, ki si jih koplje sreče žejna „moderna“, a kapnice, ki ne morejo držati vode. „Foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas!“ (Jer. 2. 13.) A. U.

Slovstvo.

Hrvatski listi: Katolički list. — Kršćanska škola. — Vrhbosna. —

Ker smo že zadnjič opozorili Slovence na „Balkan", ne moremo si kaj, da ne bi izpregovorili še o nekaterih drugih hrvatskih listih, ki so vredni vse hvale in podpore. Res je, da imajo Hrvatje še tudi poleg njih lepih listov in nikakor jim s tem nočemo manjšati veljave, a osobito bi danes vendar radi opomnili rečenih, katerih vsak je odličen v svoji stroki.

„Katolički list" [1]) se je zadnja leta ves premladil in oživil. Preveva ga krepak in čvist duh životvornega krščanstva. Neustrašeno se bori za vero in cerkev. Sedaj odkriva pogubno početje zagrebških framasonov; sedaj se bojuje proti nekrščanskim naukom vseučiliščnih profesorjev; drugič zopet objasnjuje, kako so versko-cerkvena vprašanja v ozki zvezi s socijalno-političnimi vprašanji. Znano je, da je sam vzoriti vrhbosanski nadškof, dr. Josip Stadler, javno pohvalil urednika „Katoličkoga Lista", v. g. Stjepana Koreniča, da „svečano in neustrašivo ustaje na obranu" božanstva Kristusovega in božanske knjige sv. pisma, „teh dviju temeljnih istina naše sv. vjere". [2]) Zaradi odločnosti je bilo treba uredniku tega zares katoliškega lista že marsikaj trpeti. Posebno so ga od neke strani napadali, češ, da grdi osebe, ko se je boril zoper masonstvo prof. Brusine, zoper grdo brezboštvo prof. dr. Spevca. Toda po pravici pravi „Katolički list" [3]): Na svetu su nauki, ki se imenujejo po gotovih osebah, darvinizem po Darwinu, pelagijanizem po Pelagiju, nestorijanizem po Nestoriju, kar je najboljši znak, da se načela ne dade deliti od oseb. Ali mar nimamo muhamedancev, luterancev, kalvincev . . . . Ljudje zastopajo načela. Ko mi vstajemo proti prof. Brusini, ne vstajamo zato, ker nosi cviker, kakor ne proti Spevcu zato, ker ima plavolaso brado, vstajamo proti njima zaradi načel, ki jih predstavljata in širita javno v javnem življenju našega naroda . . . Razume se samo o sebi, da je treba razločevati obsodbo osebe radi nje načel od grdenja zaradi nizkih razlogov zasebne narave. A pretresavanje javnega nereda, javne osebe, z ozirom na nje javno delovanje, ni samo dovoljeno, ampak je dolžnost, da se zlo zapreči . . . Mi še nikdar nismo napadli kake osebe radi nje same, tudi nismo nikdar vpletali v razpravo nje privatnega življenja ali iznašali njenih napak, z eno besedo, nismo se pregrešili proti krščanski ljubezni. Mi se dotikamo oseb radi načel, ker pobijaje načela moramo se po logiki in naravi stvari same dotakniti tudi oseb, zakaj te so zavoljo načel, ki jih izpovedajo, pogubne . . . . . Da smo se ozirali o presojevanju oseb zlasti na šolo in cerkveno-politično življenje, to je povsem naravno in doumno, zakaj

[1]) Izhaja vsak četrtek v Zagrebu. Naročnina po pošti za leto 6 gld. Naročuje se pri vsaki pošti, a v Zagrebu pri uredništvu v nadbiskupskem semenišču.

[2]) Vrhbosna god. XII., br. 2, str. 27.

[3]) Tečaj 49, br. 12.

uprav šola in politično življenje nam morejo prinesti največ dobrega, a učiniti tudi največ zlà in otrovati narod. Mi zahtevamo, da nam bodi šola krščanska, a to ne more biti, če niso profesorji, učitelji prepojeni s krščanskim duhom. Mi zahtevamo, da zakonodavstvo snuj zakone na krščanskem temelju, a to ne more biti, ako poslanci nimajo krščanskega duha. Kadar torej o tem pišemo in razpravljamo, kako moremo ločiti osebo od načel? Vsaka stranka na svetu ima svoj program, a ljudje sestavljajo stranko, a ne programi kot taki; ljudje stvarjajo programe, branijo jih, tolmačijo, širijo, izvajajo, dà, nekateri se z njimi istovijo. A sedaj vprašamo: kaj bi koristilo, da govorimo o programu, da ga pobijamo ali odobravamo, ko pa ne bi smeli preiskovati, ali se ta ali oni ravna po programu ali ne, ali smo mi torej zanj ali proti njemu? Po nalogi našega lista bi ne bilo prav, ko bi mi govorili o kaki osebi glede na nje zgolj politični program, a po vesti in po najstrožji dolžnosti delamo, ko presojamo osebo po nje verskih načelih, kako ta načela v javnem življenju izpoveda in izjavlja. Dura lex, sed lex."

Da naši častiti bravci vidijo, kakšno je obzorje „Katoliškega lista", denimo sem nekaj naslovov raznim člankom: „Katolicizem i pravoslavje v Bosni i Hercegovini", „Novi duh v Franceskoj", „Vjersko-cerkveni odnošaji u Ugarskoj", „Unija i Slavenstvo", „Cerkev i moderna Franceska", „Srbsko-pravoslavna avtonomija", „Staroslavjenština i narodni jezik v cerkvi", „Dekret Tridentinski i civilna ženidba", „Smije li se svećenstvo politikom baviti?", „Socijalizem u Hrvatskoj", „Mladost" . . .

„Katolički list" je torej cerkveno-političen list, ki se ozira na raznolike pojave versko-političnega življenja po svetu, po Evropi, a zlasti v hrvatski domovini, v sosedni Ogerski in na Balkanu. List je za Hrvatsko brez dvoma prepotreben, saj vemo, kako pljuska vsebolj pogubno brezverstvo iz Ogerske na Hrvatsko, kako tudi že Hrvatski prete osodapolni cerkveno-politični ogrski zakoni. Zatorej ta list iskreno priporočamo vsem onim Slovencem, ki se zanimajo za cerkveno-politične razmere v bratski zemlji.

„Kršćanska škola" [1]) je drugi hrvatski list, ki danes nanj opozarjamo. To je pedagogično-naučni list, ki je začel izhajati lansko leto v Zagrebu. „Kršćanska škola" ima namen po opominu Kristusovem in njegove cerkve rešiti mladeži najsvetejše in najdragocenejše dobro, namreč pravo vero. Vera žene korenine v narod po vzgoji mladine. Ako vzgojimo mladino doma, v šoli in v cerkvi po veri, očuvamo zanamcem nravnost, poštenje, značajnost, časno in večno blaginjo. Zato se „Kršćanska škola" ozira na šolstvo, tolmači krščanska načela o vzgoji, zasleduje dela in sklepe katoliških skupščin, uglednih škofov in pedagogov, oziraje se pri tem tudi na nasprotna načela. „Kršćanska škola" hoče, da „bi bili studenci, ki iz njih zajema hrvatska mladina znanje in pojme o veri in morali, čisti, neskaljeni z zablodami, stu-

[1]) Izhaja v Zagrebu 10. in 25. v mesecu. Naročnina 2 gld. Sprejema jo urednik, č. g. Matija Seigerschmied (samostan mil. sestara, Zagreb). Dijaki, učiteljski pripravniki in bogoslovci dobivajo list za 1 gld.; a če jih je več skupaj, naj blagovoljno eden za vse oskrbuje list.

denci, ki bi dajali mladini krepkega božanstvenega napoja, zakaj ni nam treba samo ljudi, ampak treba nam je značajnih kristjanov." Prav zato pa „Kršćanska škola" tudi želi, da zedini roditelje, duhovščino in učitelje, da bi zložni in močni, z božjo pomočjo zmagonosno hiteli k istemu smotru, in rešili hrvatskemu narodu najdragocenejše dobro — krščanstvo. Kristusovi veri je treba pustiti širše polje v šoli in doma. Zakaj „tudi na Hrvatskem se je jelo mračiti na vzgojnem polju: skrbi se za vzgojo telesa in uma vsebolj, a srce hrvatske mladine bo ostalo brez plemenitih čuvstev, brez vzvišenih nagibov za značajno in resno krščansko življenje, če ne bodo ohranili idealov krščanske vzgoje oni, ki so poklicani narodu hrvatskemu podati luč k pravi prosveti." Zato smatra „Kršćanska škola" tudi za svojo vzvišeno dolžnost, da podžiga srca hrvatskih vzgojiteljev z vero, ki iz nje edino poteka ljubezen do nesebičnega dela, ljubezen do idealizovanja narodne svesti. To je nekako program „Kršćanske škole." [1])

Oglejmo si še, kako je po tem programu delovala.

Najprej omenimo, da je prinesla celo vrsto člankov raznovrstne pedagogične vsebine. V članku „Pedagogika prama religiji i filozofiji" temeljito filozofično dokazuje, da je pedagogika v notranji bitni zvezi z religijo in da se ne more od nje oddeliti, ako noče izgubiti svoje podlage in svoje vrednosti. To dokazuje nasproti tako zvani moderni naturalistični pedagogiki, ki se proglaša za neodvisno, t. j. za tako, ki se je popolnoma osvobodila, emancipirala religije. Prvo vprašanje v vzgoji je, pravi, kateri je končni smoter vzgoji. Humaniteta, človečnost, odgovarja naturalistična moderna pedagodika. To je po nekoliko res. Samoobsebi umevno je, da treba vzgojiti vse sile in moči človeške vsestransko in harmonično in tako razviti mladeniča v kolikor najbolj usovršenega človeka. Toda še vedno moremo in moramo vprašati: zakaj? Naloga vzgoje je, usovršiti človeka, a ni zadnja naloga in ne najvišja. Najvišjega smotra vzgoji je treba iskati v življenji, zakaj otrok se vzgaja za življenje. Torej smoter življenja mora imeti pedagogika pred očmi. In evo: odgovor na to vprašanje, kaj je končni smoter človekov, ki je tudi končni smoter vzgoje, mora črpati pedagogika iz religije. Tako „Kršćanska škola" še dalje od vseh plati pojasnjuje razmerje med pedagogiko in religijo pa filozofijo. Mi seveda ne moremo, da si bi radi, posneti vse vsebine. Drug članek govori „o staropaganski in novopaganski pedagogiki"; drug o „socijalizmu in naukih vere". Sedaj govori „Kršćanska škola" o „otroških strasteh", drugič o „napakah domače vzgoje"; sedaj vprašuje: „kdo kvari mladino", drugič zopet, „kaj nam slabi vero". Razpravlja o „važnosti mladinske dobe", o „zdravju mladine v veku prosvete", o „domovinski ljubezni", o „molitvi v šoli". Govori sedaj o „katekizmu", sedaj presoja „vzgojna vrednost fizike". Sploh „Kršćanska škola" podaje prelepih člankov o vzgoji. Omeniti moramo še posebej člankov pod naslovom: „Bogumila", ki so izhajali vse leto. V teh člankih nudi „Kršćanska škola" učiteljicam bistrojasno ogledalo, ki naj bi v njem videle, kaj jih diči, a kal jim je madež, ki naj bi v njem gledale prelep vzor, kako treba

[1]) Primeri tečaj I., br. 1 in br. 24.

živeti za toli lepo zvanje učiteljice-vzgojiteljice. V drugem letniku je prinesla „Kršćanska škola“ zopet že celo vrsto lepih člankov. Takoj v prvem zvezku razpravlja o „Leonu XIII. in šoli“, o „odgoji in šibi“, o „vzniku Marijinih družb“. V drugih zopet govori „o plodovih Marijinih družb“, o „vzgojni vrednosti geometrije“, o „učiteljicah in socijalnem vprašanju“, o „naučnem redu Jezusove družbe“, o „vzgojni vrednosti čitank za ljudske šole“, o „disciplini doma in v šoli“. Poleg tega prinaša pedagogične iskrice, beležke o književnosti in druge drobtine, posebno take, ki se tičejo šole.

Že iz tega kratkega posnetka vsakdo razvidi, da je „Kršćanska škola“ zares pedagogično-naučni list. Slovencem, ki so zmožni hrvaščine — in kdo dandanes ne ume hrvatskega jezika? — in ki se jim je baviti z vzgojo, ta list sosebno priporočamo. Priporočamo ga tembolj, ker Slovenci žal nimamo še nobenega pedagogičnega lista, ki bi bil zares zmiseln za krščansko vzgojo.

Še nekaj. Zadnji čas se čujejo glasovi o potrebi novega lista za katehete. Misel je izvestno lepa, vprašanje je le, če jo bode mogoče ostvariti. Ali ne bi kazalo, da bi se mi oprijeli kar „Kršćanske škole?“ Ta list nam brez dvojbe, rad odpre predale, in hrvatsko-slovenski krščansko-pedagogični list bi lažje izhajal, nego-li slovenski ali hrvatski sam za-se. Nam se vidi, da ta misel ni napačna. Slišali smo jo že tudi od drugod, zato smo jo deli sem v premislek.

„Vrhbosna“ [1]) je že v Slovencih tako znana, da ji ni treba nove hvale. Vendar nam bodi dovoljeno, da je vsaj nekoliko omenimo. „Vrhbosna“ že 12. leto kliče bosansko ljudstvo in sploh vse brate „od Soče amo do Drine, od Sinjega hrvatskoga mora tamo do hladnoga Dunava“ h krščanski prosveti. Leto za letom prinaša jedrovite razprave o resnici in lepoti krščanstva, o bojih in zmagah katoliške cerkve, o zmotah in napredkih človeštva. S plamenečimi pesmimi podžiga srca na ljubezen do Boga in cerkve, do naroda in domovine. V vestniku poroča, kako v domovini in pri inih narodih žari ali pojema svetla luč vere svete, kako se krepé ali slabé nravi, kako narodje vzprejemajo blagodejni vpliv krščanstva ali ga moré, kako v njih vstaja krščanska prosveta ali temni.

„Vrhbosni“ je vzvišeni smoter, navduševati za svete ideale krščanstva, braniti katoliško sveto resnico, klicati vse k bratski ljubezni, na procvit in srečo hrvatskega naroda. Nje prapor je prapor kralja vekovečnega, prapor njega, ki je odrešenik in luč sveta.

Denimo sem iz lanskega letnika naslove nekaterih člankov! „Antikrist i antikristi“, „Emil Zola“, „Iztok i zapad“, „Je-li estetična slika neodjevena?“ „Moderni pozitivizem“, „Lacordaire Emanuelu“, „Prirodne znanosti v 19. vijeku i kršćanstvo“, „Apostolska konstitucija Leona XIII. o zabrani i cenzuri knjiga“. Zlasti znamenita je vrsta člankov z naslovom „Nade crkve“ izpod peresa sedanjega kneza in škofa ljubljanskega. V 16. člankih nam

[1]) Izhaja dvakrat na mesec. Urednik: Ivan E. Šarić, kanonik. Naročnina 3 gld. 50 kr. Vzprejema jo: prvostolni kaptol vrhbosanski.

tolmači „Vrhbosna“ najljubše težnje naše dobe: dostojanstvo človeka, neodvisnost razuma, moralno, državljansko, politično in versko svobodo, enakost in bratinstvo ljudi in narodov. Z razlogi in dejstvi dokazuje, da je mogoče najti edino le v cerkvi združene in popolnoma usovršene vse one osnove, ki na njih more človeški rod napredovati in ki za njimi po vsej pravici moderno društvo tako žarovito in vroče teži. Koncem razprave pojasnjuje zakone božje previdnosti, ki so: v vsem in po vsem slava božja, slava Kristusova, slava sv. cerkve. Iz teh zakonov izvaja, da more imeti katoliška cerkev najlepše nade. Zmagala bo gotovo. Dà, reči smemo, zmagala bo kmalu. Zakaj Bog hoče, da cerkev osreči narode. A narodi se že dosti časa upirajo, naposled mora vendar zmagati njih boljša narava. Narodi so se globoko pogreznili v bedo in gorjé, naposled se morajo vendar spametovati, izpregledati in vrniti se na edino pot, ki je še odprta, vrniti se k cerkvi. In naposled, ali ne more dati Bog izrednih milosti za one, ki jih v velikih društvenih krizah pozivlje, da bodo orodje njegovemu milosrčju? V zgodovini so perijode, ki jih samo sv. pismo imenuje sodbe božje; so dobe, ko Bog sodi narode, zakaj v večnosti narodov ne bo več. In zares se zdi, da smo na pragu taki usodni dobi. Tri stoletja že trpi sv. cerkev, kakor morda še nikdar poprej. Prevrat Lutrov, pripravljen sicer že prej, je navalil na cerkev na nje versko polje, taječ ji božji izvor. Pol Evrope je odpadlo od cerkve. V XVII. stoletju se je navalilo nanjo na polju filozofije, ki naj bi podrla razumne temelje božjemu razodetju. Mnogo razumnikov je šlo iz cerkve. Tretji napad se je drznil na polju politike; vzeti je hotel cerkvi ves družabni vpliv in zamoriti v narodih krščansko zavest. In zares, XVIII. vek se je končaval z velikansko upori, ki so v njih padale stare politične uredbe v Evropi. Tudi naš vek je hotel biti deležen silne borbe proti Jezusu in cerkvi njegovi. Ostalo je bilo še pravo poedincev in družin, zanikati je treba torej le to, in storil je tudi to socijalizem in komunizem. Sedaj je treba le še izvesti posledice. Ne ostaje drugega, kakor to, da se reče na polju religije: Bog je zlò; na polju politike: anarhija je delo; na polju filozofije: bitje ni nič; na polju družabnem: posest je tatvina. Sredi tega zanikanja stoji le cerkev in odločno brani svojo pravdo in ž njo pravice razuma, politike in lastništva. Kako se bo kriza rešila? Cerkev bo zmagala! Toda kako? Mordà mirno. Želeli bi, da mirno. Narodi in vladarji naj se zedinijo, da onemogočijo nakane prevratnih sil: vrnejo naj cerkvi moralno premoč, ki jo je prejela od Boga; popravijo naj krivice; obnove naj kraljestvo Kristusovo. So znaki, ki dajejo nekoliko upanja. Narodi so premnogo izkusili, resnica si utira pot — a vendar, koliko je še zablod, predsodkov, mržnje? Z druge strani se kaže grozna in strašna rešitev krize. Tudi ta bi bila cerkvi na proslavo, a Evropa bi se porušila v razvaline. Upajmo, da Bog Evrope ne bo popolnoma zavrgel, saj ima še mnogo dobrega, mnogo dobrih vernih katoličanov. Ne, ne moremo dvomiti: naj tudi zmaga prevrat, naj se okoplje Evropa tudi v potocih krvi, narodi bodo spoznali vsaj tedaj, kako so bili nespametni, da so zapustili cerkev, ki je v njej prestol dobrote božje, in vrnili se bodo in zedinili, in z združenimi

močmi bodo gradili le še bolj sijajno ono božansko zgradbo, ki so jo v svoji slepoti hoteli porušiti!“

Razbrali smo iz rečene razprave nekaj več misli, nego li jih sodi v okvir kratke ocene, to pa le zategadelj, da bi častiti bravci videli, kako lepe ideje tolmači „Vrhbosna“. Zato pa želimo, da si pridobi „Vrhbosna“ vedno več prijateljev „od Soče amo do Drine, od Sinjega hrvatskoga mora amo do hladnoga Dunava!“ Saj razvija „barjak slave Kralju viekova, Spasitelju i Svjetlu svieta!“ A. U.

Balkan. Jedinstvu i bratskoj slogi. God. III. svez. I. (Zagreb. Tisak in naklad Antuna Scholza).

Prejeli smo pravkar I. zvezek Balkana za letošnje leto. Vsebina mu je, kakor doslej vedno, raznolika in primerna smotru: „ut omnes unum sint.“

Palunka nadaljuje bratski razgovor o grčkome odieljenju ili poziv na sjedinjenje“, in sicer v tem zvezku govori o brezmadežnem spočetju D. M. („o neporočnom Marijinom začeću“). Nasproti trditvam razkolnih bratov dokazuje, da nauk o brezmadežnem spočetju ni nobena novotarija rimske cerkve, ne nova dogma, ampak, da je bil ta nauk obsežen od početka v občnem verovanju cerkve. Saj je od početka verovala vsa cerkev, da je bila svetost in čistost presvete Device izredna, preizvrstna; izredna in preizvrstna pravimo, saj je izredna in preizvrstna čistost in svetost, ki po izpovedi vzhodne cerkve same preseza svetost in čistost kerubov in serafov. Potem dokazuje Palunko, kako iz občnega verovanja res nujno in samoosebi sledi katoliški nauk o brezmadežnem spočetju. Protivi se Marijinemu dostojanstvu, da bi bila spočeta v grehu, a še bolj se protivi dostojanstvu Jezusovemu, da bi bila njegova mati kdaj podložna grehu in satanu. Zato je povsem doumno, da je Bog že izpočetka v protoevangeliju ne le obljubil Odrešenika, ki bo premagal peklo in satana, ampak obenem prikazal tudi Marijo ne sužnjo satanovo, ampak gospo, ki s sinom stare peklenski kači glavo. Jasno je tudi potem, zakaj je angel pozdravil Marijo: Zdrava, milosti polna, Gospod s teboj! Lepo dostavlja Palunko, da se je čuditi razkolnikom. Saj so vendar tako proslavljali in veličali Marijo, a sedaj ji trgajo najlepši venec. To je rodila mržnja in sovražnost.

Dr. Bonaventura je napisal razpravo: „Naši zajednički, vaseljenski sabori“. Smoter je pisatelju v tem sestavku isti, kakor v sestavkih prejšnjih zvezkov o ustrojstvu cerkve v prvih treh stoletjih. Zakaj, „ako kje, se mora uprav na občnih cerkvenih zborih pojaviti temeljno ustrojstvo cerkve, izraziti med škofi in patrijarhi, in osobito še odnašaj škofa in patrijarha rimskega z drugim; ker je na občnih zborih zastopana vsa cerkev in se mora zato določneje pojaviti zveza poedinih njenih delov in glava celokupnega telesa.“ Vprašanje, kakšno ustrojstvo Kristusove cerkve se javlja na prvih sedmih občnih cerkvenih zborih, je tem znamenitejše, ker se uprav iztočna cerkev tako rada nazivlje „cerkev starih sedem vesoljnih zborov. Zato je po vsej pravici učeni pisatelj to vprašanje natančneje preiskal.“

O vsakem zboru preiskuje pisatelj poleg drugega, kdo ga je sklical, kdo mu predsedoval in kdo ga potrdil. Denimo sem le posledice, katere izvaja pisatelj iz razprave: Ako premotrimo tečaj zborov in njih sestav, se nam pokaže: 1. da so v cerkvi škofje, metropolitje in patrijarhi, da je torej cerkev povsem urejena in da držé v edinstvu manjše pokrajine škofje, škofe metropolitje, metropolite patrijarhi; 2. da je čelu vsej cerkvi rimski papež: zakaj njega imenujejo na cerkvenih zborih glavo udov, nadškofa vse cerkve; njegovo stolico prvo stolico; on sodi, odstavlja, potrjuje patrijarhe, ter vzprejemlje njih prizive; izdaje verske določbe, ki se jim morajo vsi pokoriti; on dovoljuje zbore, jim predseduje po svojih odposlancih, in potrjuje njih sklepe; in vse to vrši kot naslednik sv. Petra, prvaka apostolov, kakor so priznavali sami cerkveni zbori.

Pisatelj sklepa: Ali niso vesoljni zbori priznavali primata rimskega papeža, svečano priznavali njegove vrhovne oblasti, priznavali z besedo in dejanjem? Katera cerkev je ohranila to vladavino? In če rimsko-katoliška, katera cerkev je torej cerkev starih sedem vesoljnih zborov, katera cerkev po resnici pravoverna in pravoslavna?

Tretjo razpravo je napisal o. Vicko Toman: „Nicejski sabor i svetkovanje Vazma u katoličkoj i istočnoj crkvi“. Nekateri bogoslovci iztočne cerkve očitajo katoliški cerkvi, da ne praznujejo velike noči po ukazih nicejskega zbora in da je tega kriv gregorijanski koledar, „dasi je sicer v astronomičnem oziru pravilnejši od julijanskega.“ O. Toman pa s številkami dokazuje, da ne praznuje velike noči pomotno kotoliška, ampak prav iztočna cerkev, ker se ravna po julijanskem koledarju. „Če želi iztočna cerkev“, prav pisatelj, „ravnati se po ukazih nicejskega cerkvenega zbora, naj opusti že predsodke in z njimi julijanski koledar ter naj se oprime gregorijanskega, ki je dandanašnji najtočnejši na svetu, kakor se ga je tudi že oprijel malone ves svet brez ozira na veroizpovedanje! Iztočna cerkev naj pusti pomotno misel, da je julijanski koledar „ogelni kamen točnega praznovanja velike noči ... Mi smo povsem prepričani, ko bi se danes nicejski očetje prebudili od sna, da bi enodušno obsodili praznovanje velike noči v iztočni cerkvi, kakor so v oni dobi obsodili štirinajstake!

V članku „Protestantizam hara u nesjedinjenoj istočnoj crkvi“ — ra po francoskih beležkah dokazuje, kako se zajeda razkrajajoči protestantizem v iztočne nezedinjene cerkve po Egiptu, Palestini, Siriji, Mali Aziji, Armeniji in Perziji. Razne sekte protestantske so iztok uprav preplavile. Posebno kvarno je, da se je razpasel otrovni protestantizem tudi že v bogoslovje iztočnih cerkva. Kakor trdi de Maistre je že davno prodrla protestantsko svobodno preiskovanje v rusko bogoslovje. Isto se more trditi tudi o grškem bogoslovju. Čuda ni, saj se šola izbrana grška duhovščina na nemških protestantskih univerzah, kjer se naravno prekvaša s protestantskim duhom. Posledica tega pa je indiferentizem.

Pomenljiva je tudi naslednja razprava: Pravnički prigovori iz trećega stoljeća proti svima, koji od crkve katoličke odstupljuju“ (Napisal P.). Trije glavni načini so, ki se po njih lahko

borimo s krivoverci. Prepiramo se lahko o posameznih prepornih točkah. Ta način navadno nima mnogo uspeha. Lahko se bojujemo tudi z drugega stališča. Kristus je ustanovil eno cerkev. Dal ji je znake, ki se po njih loči od vseh drugih družb. Cerkev Kristusova je namreč ena, sveta, katoliška in apostolska. Na tej skupni podstavi dokazujemo, da ta znamenja pripadajo le rimsko-katoliški cerkvi, da je torej rimsko-katoliška cerkev in le ta pravoslavna zveličalna Kristusova cerkev. A je še tretji način, ki ga je rabil že sloveči Tertulijan v zanimivi knjigi „de praescriptionibus“. Tertulijan je oprl svoj dokaz proti vsem krivovercem vseh časov na tri pravne prigovore. Prvi prigovor je prigovor istine. V katoliški cerkvi so zakoniti, nepresledni organi tradicije, torej je v njej resnica Kristusovega nauka. Drugi prigovor je prigovor prvobitnosti. Katoliška cerkev je izvorna, najstarejša, najpoglavitejša cerkev, torej je Kristusova cerkev. Tretji pravni odgovor je prigovor mirne posesti. Katoliška cerkev mirno poseduje zapuščino Krstusovo vse veke, torej je prava Kristusova cerkev. Te pravne prigovore na podlagi Tertulijanove knjige uporablja pisatelj proti iztočni nezedinjeni cerkvi.

And. Frisch je napisal črtice „Sv. Ciril i Metodij te primat sv. Petra“. Sveta brata Ciril in Metod sta priznavala prvenstvo rimskega papeža. Zakaj 1.) šla sta na poziv papežev v Rim, kjer je papež nju knjige in nauke svečano potrdil ter ju posvetil v škofe. 2.) Sv. Ciril je po vsej priliki v svojem evangelistaru prevel Kristusove besede Mat. 16. 18.: „jako ti jesi Peter i na sem petre seziždon crkov mojon“, torej prav tako, kakor tolmači to mesto katoliška cerkov, opiraje nanje dokaz o prvenstvu sv. Petra. 3.) Učeni Rus A. Pavlov je našel v Florenci dva staroslovenska dodatka k 28. kanonu kalcedonskega zbora, ki ju z veliko verjetnostjo pripisuje svetemu Metodiju, prvemu prevodivcu grškega nomokanona v slovenski jezik. V teh dveh dodatkih se trdi, da je hierarhična važnost škofovih stolic povsem neodvisna od politične važnosti mest, v katerih so stolice, prav nasprotno, kakor je sklepal kalcedonski zbor v 28. kanonu, zaradi česar ga Rim tudi ni potrdil. Trdi se tudi, da je carigrajski patrijarh nižji od rimskega papeža; da ima rimski papež duhovno oblast, ki se ne snuje na svetovno veličino Rima, ampak jo je Kristus sam dal sv. Petru in vsem njegovim naslednikom. Ti dokazi učenega Rusa, pravi pisatelj, so za nas tem važnejši, ker prihajajo od strani, kjer še dvomijo o prvenstvu sv. Petra.

Naposled „Balkan“ našteva dela učenega ruskega bogoslovca „Aleksiosa Maltzewa“.

A. U.

Drobtinice.

Voltairejev značaj. Letos je izdal M. Nourrisson velezanimivo delo o Voltaireju,[1]) ki s popolno objektivnostjo opisuje značaj in delovanje te žalostne osebe. Za zgled, kako nesramen lažnivec je bil Voltaire, navajamo

[1]) Voltaire et le Voltairianisme, par M. Nourrisson, de l' Institut: Paris, chez M. Lethielleux.

njegovo pismo, ki je je pisal dné 7. septembra 1764 d' Alembertu. Nekaj prej je izdal Voltaire brez podpisa Dictionnaire philosophique, v katerem je z nepopisno surovostjo napadal krščanstvo. V javnosti se je brž izvedelo, kdo je pisatelj. Voltaire se je pa zbal sodišča in zato je jel legati, kar se je dalo. V imenovanem pismu pravi:

„Bral sem ta hudičevi slovnik; zgrozil sem se nad njim kakor vi, toda vrhunec žalosti je zame to, da je nekaj kristjanov tako nevrednih tega lepega imena, da sumijo mene, češ da sem jaz pisatelj tega tako protikrščanskega dela. Rotim vas, da mi verjamete, da nimam ž njim nobene zveze. Najvišji usluga, ki bi jo mi mogli storiti, je ta, da zatrjujete, tako vam deleža v nebesih, da jaz nimam nobene zveze s tem peklenskim delom. — Milo vas prosim, da me obvestite, da delo prekličem v vseh javnih listih s svojo navadno odkritostjo in nedolžnostjo."

Z ravno tisto predrznostjo se je hlinil Voltaire, kjerkoli mu je kazalo: kralju, Pompadourici, Frideriku II. Bogoskrunsko je prejemal sv. zakramente iz ravno tako podlih namenov. Med prijatelji se je norčeval iz tega, rekoč: „Vprašujete me, zakaj imam jezuita v sebi; jaz bi rad imel dva, in če mi nagaja, grem po dvakrat na dan k obhajilu, ker nočem biti mučenik pri svojih letih. Dragi moji, ko bi imel stotisoč mož, bi že vedel, kaj naj storim, a jih nimam; zato pojdem o veliki noči k obhajilu. Kralj hoče, da se izvršujejo krščanske dolžnosti."

Da bi si pridobil starega škofa v Mirepoix-u — Boyer-a in bil z njegovo pomočjo vzprejet v akademijo, mu je pisal:

„Pred Bogom, ki me sliši, lahko rečem, da sem dober državljan in resničen katoličan in samo zato pravim to, ker sem bil tak vedno v srcu."

Nekemu drugemu akademiku-duhovniku, je dejal: „Kako bi ne ljubil religije, katero sem tolikrat proslavljal? — Od svoje mladosti sem imel vedno mržnjo nad tistimi lahkimi umazanostmi, nad nespodobnostmi okrašenimi z rimami, ki ugajajo zavoljo svojega predmeta nebrzdani mladini." Ko je tako govoril, je Voltaire že 10 let spisoval svoje ostudno umazano pesniško delo — La Pucelle.

Voltaire je bil tudi grd značaj do svoje domovine. Frideriku II. se je sladkal in ga unemal, naj pribori Prusiji Lotaringijo; ta ga je pa hvalil, „ker je tako dober Prus." Oblatil je orleansko Ivano d' Arc in o Francoski se je izjavil: „V resnici na moč sovražim to Francosko." Francozi so mu postavili spomenike v Parizu. Zakaj? Voltaire je sovražil tudi ljudstvo, češ da je ljudstvo „kanalja, ki mora vedno ostati kanalja" (le canaille, qui doit rester toujours canaille."). Treba je, „da so orli in sove, slavci in krastače."

Tak je bil prvoboritelj ‚svobodne misli' na Francoskem. **Dr. K.**

Prepovedan časnik. Dné 30. maja 1898 je prepovedal tridentinski škof Valussi na podlagi Leonove konstitucije o prepovedi knjig tirolski bolzanski dnevnik „Bozner Zeitung". Ta list je često, dà, sistematično napadal verska načela in skrunil z zasmehom verske skrivnosti. Tridentinski škof ga je bil prepovedal že l. 1871. Prepoved je trajala do l. 1883. Tedaj pa je

izdajatelj prosil škofa, naj prekliče prepoved ter je obljubil, da ne bo list nikdar več prinašal grdilnih člankov zoper vero, cerkev in duhovnike. A ni bil zvest obljubi. Kmalu je začel zopet rovati zoper katoliško cerkev. Zato je smatral sedanji škof za sveto dolžnost, iznova prepovedati ga vsem vernikom svoje škofije. Nihče ga ne sme naročati, ne sam brati, ne drugim posojati, ne drugim oskrbovati. Duhovščini pa je škof ukazal, naj prepoved razglasi in razloži.

Stvar je sama po sebi razumevna. Škof ima oblast in časih tudi vestno dolžnost, prepovedati slabe časnike. „Mi se čudimo“, pravi Phillips (Kirchenrecht VI. § 325), „če škofje prepovedó kak časnik; a čemu se čuditi, saj s tem storé samo svojo dolžnost; bodimo jim marveč hvaležni, da zvesto izpolnjujejo dolžnosti!“

Seveda, dandanašnji, ko je liberalizem vse prepojil s strupnimi principi, ko tudi katoličani niso vedno povsem brez liberalnih predsodkov, je težko biti za katoliškega škofa. Treba je res poguma, da stoji mirno in neustrašno na vzvišenem staležu, brez sluha za vik in krik sovražnikov, brez vida za nezadovoljnost zaslepljenih podložnikov, brez čuta za nedorazumevanje prijateljev. Treba je, da ima pred očmi le zvezdo-vodnico, sveto vero; treba je, da vsak dan daruje sam sebe Bogu.

Škof Valussi je pač vedel, kaj čaka tudi njega. Koncem maja je izdal prepoved, začetkom junija je že v državni zbornici besnel zoper njega Wolf. „Ali še živimo v pravni državi“, je tulil divji tribun, „da se drzne ošaben ali ponorel far, ponoreli tridentinski škof, dajati tako brezsramne ukaze!“ Značilno je za „katoliško“ Avstrijo, da se drzne koncem XIX. stoletja v državni zbornici veleizdajski agitator tako govoriti zoper katoliškega škofa, ki ni zagrešil prav nič drugega kakor to, da je izpolnil svojo pastirsko škofovsko dolžnost!

Kajpada vrli Tirolci niso molčé poslušali, da bi jim v državni zbornici grdil škofe človek, ki se baha s tem, da je izobčen. Sklenili so svečano protestovati proti nečuveni drznosti in izraziti svojemu škofu verno zvestobo. Liberalni bolzanski mestni zbor jim je zapahnil duri. Tedaj so sklenili zborovati pod milim nebom. Oj kakšen hrup se je zopet dvignil v liberalnem taboru! „Neue Freie Presse“, večna židinja, se je postavila liberalni tolpi na čelo. S sv. Avguštinom je dokazovala tridentinskemu škofu, da ni storil prav, ko je prepovedal bolzanski časnik. Škof naj bi bil pomočil pero v črnilo, — saj je tudi pero „nebeško orožje“ in piše se lahko ž njim „z božanskim duhom“ — in naj bi bil s peresom premagal nasprotnika. Čemu „interdikt?“ Potem je zopet menila, da bi se dobil lahko tudi kak drug način, kako dati škofu zadoščenje za žalitve Wolfove. Verniki naj bi škofu pošiljali zaupnice. Čemu tak shod? Naposled je pozivala deželnega predsednika, naj zabrani nameravani shod, češ da je pogubnen tirolskim hoteljerom, pijonirjem kulture na tirolski zemlji.

Tudi to je značilno za Avstrijo. Vršé se shodi, ki se njih tendence komaj še dadé ločiti od veleizdajstva, a zdé se popolnoma zakoniti; namerava

se shod, ki je njega tendenca zvestoba veri in domovini, liberalni listi kričé in besné, ter drzno tirajo vlado v boj.

Toda vkljub liberalnemu hrupu so se Tirolci zbrali v Bolzan. Več nego li deset tisoč mož je svečano in slovesno protestovalo proti brezverski gonji izdajskih agitatorjev, ter obljubilo zvestobo veri in domovini. Sosebno še je skupščina soglasno izpovedala, da je tridentinski škof po vsej pravici prepovedal bolzanski časnik „Bozener Zeitung“ in da je vseh katoličanov vestna dolžnost — pokorščina. Katoličani, ki se upirajo škofovski prepovedi, so le katoličani po imenu. Obenem je skupščina pozvala vse zveste Tirolce, da naj se ogibljejo gostiln, ki imajo „Bozner Zeitung“. Slava Tirolcem!

O tej priliki nam sili v spomin drug dogodek. Brali smo zadnji čas, koliko katoliških časnikov je vlada zatrla na Laškem, a tega nismo brali, da bi „svobodomiselni“ liberalci zaradi tega kdo ve kako napadali vlado. Brali smo, da je vojno sodišče v Milanu 23. junija obsodilo urednika milanskega katoliškega dnevnika „L' Osservatore Cattolico“, duhovnika Don Albertario v triletno ječo samo zaradi tega, ker se je neustrašno boril za pravice sv. cerkve, zoper republikance in socijaliste, a tega zopet nismo brali, da bi se „svobodomiselnim“ liberalcem taka obsodba zdela krivična. Če pa katoliški škof svojim vernikom samo prepove, da naj ne naročajo in ne beró tega ali onega brezverskega časnika, oj kakšen hrup, kakšen vik, kakšna gonja zoper škofa! In mi naj verjamemo, da so liberalci res „svobodomiselni?“ A. U.

Kako dramatični pisatelji sodijo o gledališču. Francoski list „Figaro“ je objavil sledeče zanimivo pismo, katero je doposlal Aleksander Dumas, sin, meseca junija l. 1892., neki dami, proseči ga, naj ji pripomore, da pride kot igralka h kakemu gledališču.

Madame! Ko bi prišla k meni dekle iz najnižjih slojev družbe prosit me, naj ji pomagam, da vstopi kot igralka pri kakem gledališču, tedaj bi ji, ako je ljubeznjiva in dobro nadarjena, pomagal, za kar me je prosila; toda mlademu dekletu, ki je dobro vzgojena, poštena in neodvisna, bi vsekdar odsvetoval, vedé, da za deklico v takih razmerah je vse bolje, celo smrt, kakor pa tako pretužno življenje (considerant, que, pour une fille dans ces conditions-la, tout vaut mieux, même la mort, que cette abominable existence). — Dumas je imel prav, da je omenjeni prosilki odsvetoval, toda je li pošteno, da to česar ne želi deklici iz boljših stanov, vendar dovoli deklici revni. Mar poštenje revnega dekleta ni enako vredno, kakor poštenje dekleta iz boljših stanov. A. K.

Glasnik „Leonove družbe“.

Za ustanovitelja je pristopil k Leonovi družbi č. g. Jožef Vrankar' kaplan v Kranjski gori.

II. 11.

Načelo gospodarskega liberalizma v razpadu.

III. Pogled v prihodnost.

V zakonodajstvu naših držav se bije boj med organizacijsko in golo menjalno gospodarsko pogodbo. To smo dokazali v prejšnjih dveh sestavkih. Spričali smo tudi, da zmaguje organizacijska pogodba in da se vedno bolj ruši liberalstvo. Pozabiti pa ne smemo, kar smo že tudi omenjali, da se zakoni v prilog organizovanemu gospodarstvu ne vvajajo sistematično, marveč le bolj slučajno. Posamna žalostna dejstva gospodarskega življenja silijo države, da posegajo vmes in zakoni, ki se tako ustanavljajo, zaslužijo popolnoma imé priložnostnih zakonov. A tudi ti priložnostni zakoni se razvijajo tako daleč, da v raznih slučajih izražajo jasna načela, ne pa samo določb, tičóčih se posamnih pojavov. Pri zakonih proti oderuštvu imamo n. pr. jasno izraženo samo načelo; posamnih določb tu celo popolnoma pogrešamo.

Kaj nam prinese prihodnost? Kako se bo dozdevno dalje razvijalo zakonodajstvo? Na to vprašanje poskusimo v tem zadnjem odstavku svoje razprave podati odgovor. Najpreje omenjamo, da razpravljamo, kakor da bi se razvoj mirno vršil. To seveda še ni dokazano. Sami smo docela prepričani, da bi samo povspešén razvoj mogel ustaviti silne prevrate. Vse gospodarstvo, vzlasti državno, je pa tako zavoženo, da si je težko misliti temeljite, nagle preosnove brez krví. Toda o tem ne razpravljamo. Ali bo tekla človeška kri, ali ne, tega se tu ne dotikamo, marveč samo iz danih pojavov v zakonodajstvu, iz organizacijskih kalí v gospodarskem življenju hočemo izvajati posledice, t. j. preiskati, kakšen bo daljni razvoj. Elipsa, ki je na enem koncu spočetka blizu gorišča, se kesneje vedno bolj oddaljuje od njega; a pri tem doseže le neko gotovo najvišjo točko. Ko ostavi to točko, se zopet polagoma zbližuje gorišču. Elipsi primerjamo lahko vsak človeški razvoj. Posamniki, narodi, države, človeštvo se pomikajo liki elipse dalje. Pravica in resnica sta jim gorišči. V njuni bližini se pričenja razvoj; od njiju se oddaljuje in zopet zbližuje k njima. Popolnoma ju doseči ne more; à popolnoma — v obliki hiperbole, da ostajamo pri geometrični podobi, — se ne more oddaljiti od njiju. Gorišče — pravice in resnice

ostaja, ker ostaja človeška natura stalna v svojem bistvu in svojih svojstvih.

Pomniti pa moramo, da nad tem kroženjem razvojne elipse, nad tem zbliževanjem in oddaljevanjem plove božji Duh, bdí Očetovo oko in po svoji neskončni previdnosti ustavlja posamnikom in narodom tok in ga ustavi ob svojem času tudi človeštvu. Posamniki zginjajo, narodi razpadajo in svoj čas premine tudi človeštvo. Točka, do katere dospevajo, se meri po njeni razdalji od gorišča. V določeni, vezani, omejeni naturi se gibljejo; zato ima njihovo gibanje v tem smislu tudi določen, vezan tek. Svobodna volja jih primika in odmika gorišču; zato so odgovorni za svojo pot, odgovorni za brzino in počasnost, s katero hodijo po nji.

O zakonodajstvu smemo reči, da se zopet približuje gorišču. Liberalno sleme je že za nami. Nravni značaj človeške nature vstaja v svoji nepremagljivi sili vedno krepkeje in ž njim tudi edini pogoj njegovega popolnega vstajenja — religija. Smisel za religijsko življenje raste in s tem seveda smisel za pravo religijo — za krščanstvo, in smisel za organizem, v katerem živi krščanstvo — za katoliško cerkev.

Večkrat smo že poudarjali v svoji razpravi, da je liberalstvo — materijalistično. Materijalizem v političnem in gospodarskem oziru: tako slove kratka opredelba liberalstva. Značilno je pri tem, da se je materijalizem z ozirom na človeka prej razglašal v modroslovju, v politiki in narodno-gospodarski vedi, nego v naravoslovju. Angleški bogotajci pričetkom minolega veka, francoski enciklopedisti in njihovi učenci, liberalni narodnogospodarski prvaki Smith, Malthus, Ricardo so prej oznanjali in oživljali materijalistična načela v proizvajanju in kroženju blaga, nego je prišel Darwin s svojim naravoslovskim utemeljevanjem materijalizma in za njim Büchner s celo vrsto svojih sodrugov.[1]) Materijalizem v modroslovju, v politiki, v gospodarstvu je napojil s svojim duhom ves svet, zlasti izobražene stanove. In stoprav pod vplivom tega duha se je rodila materijalistična naravoslovna veda, ki sicer vedno trdi, da nepristrano motré samo dejstva izvaja nujne zakone, ki je pa dejanjski brez pridržkov vzprejela materijalistična, modroslovna, politična in gospodarska načela za svoj temelj in tako s skaljenim očesom, navidez nepristranski, v resnici pa v službi materijalističnih načel, pričela v nelogičnem kolobarju dokazovati ravno to, kar je že v svojem temelju brez dokazov kot neovržno vzprejela.

Da je ta medsebojna zveza materijalističnega modroslovja, politike in gospodarstva z materijalističnim naravoslovjem resnična, vidimo jasno v naših dneh. Čim pada vsled sile razmer, vsled zdrave moči človeške nature liberalstvo, se tudi razgublja materijalistično naravoslovje. V zakonih se vedno bolj izraža, da človek ni samo skupina atomov, ki se giblje po neizpremenljivih naravnih postavah in razvija, oziroma propada, v boju za obstoj, da njegov duh ni samo moč njegovih možganov in živcev, marveč da je človek zveza nematerijalne duše z materijalnim telesom, da je nravna oseb-

[1]) Prim. „Socijalni pomenki.“ „Dom in Svet“ 1897. št. I., platnice.

nost, ki je smotreni vzrok vsemu drugemu stvarstvu. In vzporedno s tem se drobí vedno bolj tudi materijalistično naravoslovsko naziranje o človeku.

Zakon svobodnega tekmovanja, svobodne delavske pogodbe ni pač druzega, nego praktično izraženo darvinino načelo boja za obstoj in plemenskega razbora, po katerem — tako kakor po liberalstvu — krepkejši ostajajo, slabejši poginjajo. Saj imajo po teh načelih le krepkejši pravico do obstoja, za slabejše ni rešitve, ni pomoči. Na teh temeljih je osnoval tudi Marks svoj sestav, samo da je v svojem končnem sklepu prišel do druzih zaključkov nego liberalstvo. To ni opazilo, da pojma krepkejši in slabejši ne veljata samo o posamnikih, marveč tudi o skupinah. Po liberalnih načelih zmagujejo najkrepkejši posamniki v gospodarskem boju; po Marksu pa — najkrepkejša skupina, najkrepkejši sloj. In tak postane sčasoma po sedanjih razmerah — delavski sloj. Srednji stanovi — kmetje, obrtniki, manjši trgovci — propadajo nujno v gospodarskem boju in postanejo nemaniči — proletarci. S tem se pa proletarska četa tako okrepi, da gotovo izlahka premaga maloštevilne kapitaliste in uredi javno življenje tako, kot ji edino ugaja, namreč komunistično.[1]) Tako modruje Marks. Če uči liberalstvo, kakor se izraža Malthus, da je natura pogrnila samo za neko število oseb svojo mizo in da tisti, ki ne dobé v boju za mesto pri mizi nobenega prostora, nimajo pravice do obstoja, trdi Marks, da se jih bo zbralo takih, ki niso dobili nobenega mesta, toliko, da bodo pognali od mize tiste, ki sedé ob nji.

Zakoni v nasprotju z liberalstvom in socijalno demokracijo pa vedno jasnejše izražajo načelo, da imajo vsi pravico do obstoja — krepkejši in slabejši, ker ne odločuje te pravice moč v gospodarskem boju, marveč človekova osebnost. Krepkejši se ne sme s slabejšimi bojevati, marveč mora ž njimi sodelovati v skupni blagor, in kdor je tako slab, da sploh ne more sodelovati — bolnik, norec, pohabljenec — zanj morajo vsi skrbeti. Med skupni namen spada tudi ta skrb. Pri ti priliki naj omenjamo, da po vzvišenih krščanskih načelih ni sodelovanje samo tako, kakor je navadno pojmujemo v gospodarskem življenju, namreč delo z fizično močjo in z umom, ki vodi fizično moč, marveč krščanstvo pozna tudi dve drugi plemeniti obliki sode-

[1]) Skladnost socijalno-demokraških, — Marksovih načel z liberalnimi priznavata med drugimi Jos. Biederlack S. J.: „Die sociale Frage. Ein Beitrag zur Orientierung über ihr Wesen und ihre Lösung.“ Zweite Auflage, Innsbruck. Fel. Rauch. 1898 — str. 61, 62, in H. Pesch S. J.: „Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung.“ Herder, str. 26. To dokazujeta iz teh-le vzrokov: 1.) Socijalstvo in materijalizem poudarjata oba materijalno omiko in časovni napredek človeštva; 2.) oba zagovarjata pravno enakost vseh ljudi, samo da gre socijalizem dalje zahtevajoč tudi enakost v premoženju; 3.) Marksova vrednostna teorija je samo obširnejše utemeljenje liberalnega načela, da je človeško delo izvor vse menjalne vrednosti. Pesch pravi (l. c.): „Zwischen Liberalismus und Sozialismus besteht also im Grunde genommen kein wesentlicher, principieller Unterschied. Der ganze Gegensatz zwischen beiden führt sich auf die Verschiedenheit der praktischen Schlussfolgerungen zurück.“ Kar pravita ta dva socijologa, je resnično, a zdi se nam, da smo s svojo razlago točnejše zadeli ob jedro, v katerem se stika socijalna demokracija z liberalstvom.

lovanja, katerih se tudi najslabejši lahko vdeležujejo, namreč molitev in požrtvovalno zatajevanje. O tem dvojnem sodelovanju nimajo naši zakoni nobenega pojma, ni najmanjše sledí. A čim se krepi krščanski duh, se poraja tudi usposobljenost presojati plemeniti, božanstveni pomen teh dveh vrst sodelovanja v skupni blagor.

Krščanski duh se krepi. V boju, ki vedno zmagovitejše prodira proti liberalstvu, plapola mnogim še tajno, mnogim nevidno krščanska zastava. Marsikdo jo pa vendar opazi in na strunah njegovega srca se mu oglasi dotlé pozabljena, lepa davna pesem o človekovem namenu, o Odrešeniku, o svetih krščanskih resnicah.

Organizacijske pogodbe blagodejna načela se vedno bolj širijo. S tem pa nehoté stopa na dan pomen edinega organizma, ki je kljuboval neštevilnim sovragom in ostal nepremenjen v liberalnih časa viharjih, namreč pomen — katoliške cerkve. In s tem raste pomen katoliškega svečenstva, pred vsem pa pomen vidnega očeta krščanstva. Leon XIII. je sedaj spoštovan od vsega sveta; duhovni sijaj njegov je višji, nego je bil Inocenca III. Tako trdi ves svet, celo židovsko časopisje. Mi pa pravimo: ne Leon XIII., marveč božja moč, ki vlada cerkveni organizem in ki se javlja v papežih, se upošteva in spoštuje. Ne Leona XIII., marveč papeža čisla vedno bolj ves svet, ker vedno bolj čuti, da ga potrebuje. Liberalstvu ni treba papeža, ker sploh ne pošteva z nravnimi silami in z družabnimi organizmi, marveč samo z gospodarsko močjo. Na bolje gre, toda dokler se popolnoma ne razdere liberalno naziranje med ljudmi in v državnih zakonih, toliko časa je nemogoče pričakovati, da bi se cerkvi priznavalo tisto stališče, ki ji pripada. Ker se pa to vedno bolj priznava, je to gotovo znamenje, da se liberalstvo že razdira. Ni še dolgo, kar so se po raznih državah z vso silo vrgli zakonodajavci nad katoliško cerkev in ji jemali njene svete pravice. Sedaj čas ni več temu ugoden, razven v posamnih tacih državah, ki so v svojem razvoju zaostale in kjer še žid in mason stojita na vrhu, n. pr. na Ogrskem.

Najložje spričamo svojo trditev o zvezi cerkvenega pomena s pomenom gospodarskih organizmov z ozledom zanimivega razvoja, ki se kaže v Avstriji z ozirom na razmerje med državo in cerkvijo. Do prošlega veka je imela cerkev pri nas tisto stališče, ki je določeno v njenem cerkvenem pravu. Cerkvena oblast se je priznavala po zakonih v vsem njenem obsegu, cerkvene pravice so se spoštovale. Tedaj so se pa tudi spoštovale pravice posamnih posvetnih družabnih organizmov — cehov, fevdov, trgovskih gild. Država je branila samostojnost vseh družabnih organizmov, v svesti si, da s tem le krepi in podpira svojo lastno moč. Za časa Marije Terezije, deloma še za Karola VI. je država izpremenila svoje stališče. Vedno bolj je prodiralo načelo, da ima država pravico se v vse vtikati, vse urejati, vse voditi. Pojem take policijske države je bujno dozorel ob času Jožefa II. Zato pa vidimo, da se v tej dobi vedno bolj omejujejo pravice družabnim organizmom: vedno bolj se kruši samostojnost obrtnih cehov, vzporedno s tem pa tudi država vedno bolj sega v notranje cerkveno življenje. Vladar si je jel prisvajati pravico s cerkvijo delati kot z državno ustanovo in jo naravnost

uporabljati v politične namene. Jus circa sacra se je imenovala ta pravica, po kateri je postala cerkev del državne policije. — V kaj se je država vse vtikala po tem načelu, je znano. Opozarjamo pa, da je Jožef II. na vso moč podpiral nastajajoče tvornice in da ga je samo smrt prehitela, da ni popolnoma razrušil obrtnih cehov. A dasi so po imenu še ostali, se jim je vendar že indirektno ob tem času zadal smrtni udarec, ker je izlahka dobil vsakdo obrtno pravico, ne da bi bil vzprejet v kak ceh in je potemtakem po ovinkih že veljala obrtna svoboda. Državni absolutizem je v tem oziru prav tako pripomogel kapitalizmu k njegovi kruti vladi, kot liberalstvo. Saj sta oba — absolutizem in liberalstvo — individualistična in oba vvajata gospodarski boj v gospodarsko življenje.

Jožefa II. načela so veljala do leta 1848. Tedaj se je pri nas rodilo liberalstvo. Po liberalnih načelih ima država dolžnost varovati svobodo svojih državljanov in jo samo toliko omejevati, v kolikor to v splošno varnost zahteva kazenski zakon. Nobena organizacija nima po liberalstvu javnega značaja v državi: zaseben je religijski organizem — cerkev, zasebni pa tudi vsi gospodarski organizmi. In ker so vsi ti zasebni, so tudi svobodni v svojem gibanju. Svobodni so pa za to, ker je svoboden vsak posamnik. Vsakdo sklepa lahko pogodbe, kakor mu drago, če tudi v svojo škodo, samo da ne prestopi pri tem kazenskega zakona. Država varuje to svobodo. Potem, ko je sklenjena kaka pogodba, pa varuje in upošteva po nji nastale pravice in obveznosti kot zasebno, civilno-pravno zadevo.

V tem smislu določa n. pr. ustava dné 25. aprila 1848 „versko in vestno svobodo“, svobodno izvrševanje božje službe za vse krščanske veroizpovedi in za izraelitsko bogočastje, „odstranjenje še obstoječih državljanskih in političkih pravic posamnih verskih družb“. V marcevi ustavi istega leta se je v soglasju s tem izreklo, da ima vsaka priznana verska služba pravico skupne očitne božje službe, da ureja in upravlja svoje zadeve samostojno in da ima in uživa svoje premoženje, da je pa kakor vsaka družba podvržena državnim zakonom.

To so bili zakoni, ki so se nujno izvajali iz liberalnih načel. In priznavati moramo, da so cerkvi v marsičem koristili. Izvila se je izpod trdega državnega ižesa in v svoji svobodi je kmalu pokazala svojo moč. Država jo je morala vedno bolj upoštevati. Škofje so s sveto vnemo terjali njene svete pravice, poslužujé se priznane svobode. Tako vidimo, da se je uprav z liberalnim temeljem ustanovila podlaga, na kateri se je sklenil konkordat. Če velja svoboda za versko prepričanje in če se mora ta svoboda varovati v državi — tako je sklepala avstrijska vlada — potem se mora upoštevati tudi značaj verskega prepričanja. Katoliško versko prepričanje pa pravi, da je Bog ustanovil cerkev in ji dal njene pravice; torej bi vsak, kdor bi segal v cerkveno ustavo, rušil tudi svobodo verskega prepričanja.[1])

---

[1]) Utemeljevanje, s katerim je predložila vlada dné 23. aprila 1850 neko cerkveno-politično naredbo cesarju v potrjenje, se glasi: „Die Regierung ist von dem Grundsatze ausgegangen, dass die Ueberzeugungen, welche den Menschen mit einer höheren Welt

To je bilo res plemenito liberalstvo — zmotno sicer v svojih načelih, a dosledno in logično in vsaj za cerkev brez škode.

Tako je naša država v uprav tem plemenitem liberalnem duhu sklenila s katoliško cerkvijo konkordat dné 18. avgusta 1855. Cerkveni organizem se je torej v pravi liberalni dobi okrepil, ne tako pa — gospodarski organizmi. Par let (1859) po tem, ko sta bili cerkev in država kot samostojni ravnopravni činiteljici sklenili konkordatno pogodbo, se je dosledno z liberalnimi načeli proglasila — obrtna svoboda in s tem se je uničil ves pomen cehnih organizmov. Razrušile so se v isti dôbi tudi vse organizacijske vezi kmetskega stanú. Obrtniki in kmetje so se s tem vrgli brez orožja, brez stanovskega značaja, kot posamni drobci v divji gospodarski boj — seveda v svojo pogubo.

Liberalstvo si je pa malo časa ostalo dosledno. Katoliška cerkev je bodla njegove dobičkaželjne prvoboritelje in njihove kratkovidne pristaše. Ni jih zaviralo načelo svobode; z ozirom na katoliško cerkev so hoteli imeti izjemo.

V vladnem utemeljevanju zakona dné 7. maja 1874, drž. zak. štev. 50, beremo naslednji zviti in licemerski popis tega podlo-liberalnega, nedoslednega kovarstva proti katoliški cerkvi: „Auf dem seit 1848 preisgegebenen Gebiete praktischer Politik wurde manche Erfahrung gewonnen, durch welche die früher auf theoretischem Wege gebildeten Ansichten widerlegt erschienen. Man erkannte endlich, dass derselbe politische Satz, auf verschiedene Verhältnisse angewendet, verschiedene Resultate ergebe. Man erfuhr insbesondere, dass dieselbe Anforderung freier individueller Entwicklung bei einer so umfassenden und wohlorganisierten (!) religiösen Gemeinschaft, wie die katholische Kirche, ganz andere Ergebnisse herbeiführe, als bei einer gewöhnlichen Privatgesellschaft, und dass daher die Gleichstellung dieser Kirche mit „anderen Gesellschaften" zur Wahrung der staatlichen Prärogative nicht genüge. Eben weil die Kirche ein wesentlich anderer Organismus ist als eine Privatgesellschaft, konnte dasselbe Mass freier Selbstbestimmung, welches bei der letzteren ganz unbedenklich blieb, bei der ersteren zur vollständigen Beseitigung des staatlichen Einflusses führen." [1]) — Tu se torej naravnost omenja kot namen — boj proti cerkvenemu organizmu uprav zaradi njegove organizacije.

Liberalna, v protiverskem duhu rojena nedoslednost je rodila sklenjeni konkordatni pogodbi nasprotne zakone že v državnih temeljnih zakonih dné

---

verknüpfen, dem heiligsten Bereiche der Freiheit angehören. Die katholische Kirche ruht auf dem festen Grunde der Ueberzeugung, dass sie nicht nur ihre Glaubens- und Sittenlehre, sondern auch die Grundzüge ihrer Verfassung durch göttliche Offenbarung empfangen habe, sie kann daher nicht, wie andere Gesellschaften, ihre eigenen Gesetze willkürlich ändern. Jede Staatsgewalt, die eine Verständigung über ihre Beziehungen zur katholischen Kirche wünscht, muss demnach jene Gesetze anerkennen, und die Regierung hat diese Nothwendigkeit nie verkannt."

[1]) Dr. Burckhardt: „Gesetze und Verordnungen in Cultussachen." 3. Auflage. Wien 1895. Manz. str. 9.

21. decembra 1867, zlasti v članku 14. in dné 25. maja 1868, drž. zak. štev. 47—49. Po tej poti je šla naša država tako daleč, da je célo pogodbo s svoje strani proglasila za neveljavno dné 30. julija 1870. A s čudovito nedoslednostjo je vendar vse tiste predpravice in ugodnosti, katere je cerkev v konkordatu dala državi, oziroma vladarju, pridržala sebi. V zakonu dné 7. maja 1874 se cerkvi v mnogih ozirih omejuje svoboda. Tistega leta dovršeno cerkveno-politično zakonodajstvo naše je zmedena mešanica državnih, jožefinskih, absolutističnih in liberalnih načel. Vlada se v svojem utemeljevanju tega zakona naravnost upira, da bi veljalo liberalno načelo tudi za cerkev, rekoč:[1])

„In der vorliegenden Gesetzgebung ist jenes vielbesprochene System, welches der Kirche nur die Stellung einer Privat-Corporation anweist, nicht acceptiert worden. Bekanntlich ist dieses System zu einem Schlagworte des politischen Liberalismus geworden. — — — Nichtsdestoweniger konnte die Regierung keinen Augenblick darüber im Zweifel sein, dass die gegenwärtige Gesetzgebung anderen Gesichtspunkten zu folgen habe.“ — Svoja načela pojasnuje tako-le:[2])

„In unseren Tagen drängt, insbesondere seit den Beschlüssen des Vaticanums, Alles nicht nach einer Verminderung, sondern nach einer Vermehrung des staatlichen Einflusses auf die kirchlichen Verhältnisse. Es soll zwar der Josephinismus nicht wieder aufgerichtet, aber ein beträchtlicher Theil jenes Einflusses zurückgewonnen werden, welchen die liberalisierenden Bestrebungen der letzten Jahrzehnte in gänzlicher Verkennung des grossen Unterschiedes zwischen mächtigen Kirchen und kleinen Privatgesellschaften leichtfertig aufgegeben haben.“

Med vzroki, zakaj ne more država dati cerkvi take svobode in takih pravic kot zasebnim družbam, navaja vlada zlasti, da bi morala potem premoženje verskega zaklada cerkvi vrniti! Za tem grmom tiči torej zajec!

Cerkev je potemtakem v naši državi iz krivičnih državnih namenov ohranila svoj javno-pravni značaj, a s to nedoslednostjo je država dosegla ravno nasprotne uspehe, kakor jih je nameravala. Državni dejanjski vpliv na cerkev se vedno zmanjšuje. Proticerkveni zakoni se ne morejo več izvrševati v celem obsegu in vse naše cerkveno-politično zakonodajstvo teži po dosledni preosnovi, ki — po sedanjih znamenjih sodé — ne more biti cerkvi na škodo. Ideja verske šole je vedno močnejša in zahteva vedno silnejše svojega uresničenja. Svoboda cerkve se vedno krepkeje poudarja v javnosti. Daní se.

V ozki zvezi z liberalno nedoslednostjo v cerkveno-političnem oziru je pa tudi nedoslednost v gospodarskem zakonodajstvu, ki smo jo raztolmačili v drugem delu te razprave. S tem, da je država priznala javno-pravni značaj cerkvenemu organizmu, se je teženje po javno-pravnem značaju pojavilo tudi v gospodarskem življenju in v marsičem se je že uveljavilo načelo, ki

[1]) Dr. Burckhardt o. c. str. 19.
[2]) Dr. Burckhardt o. c. str. 21,

kaže, da gospodarsko življenje nima v državi samo zasebno-pravnih znakov, da ima država višjo dolžnost, nego samo čuvati svobodno tekmovanje in svobodno delavsko pogodbo in še-le po završenem boju braniti vsakomur njegove v boju pridobljene pravice. Iz našega opisa, kako se je razvijalo razmerje med cerkvijo in našo državo, je jasno, da je cerkveni organizem paladij vsem drugim družabnim organizmom, kakor je religija temelj tistih načel, po katerih se zabranja materijalizem v gospodarskem življenju.

Po vsem tem, kar smo si dosedaj ogledali, smemo postaviti sledeči proračun za bodočnost:

Država bo vedno bolj posegala s svojimi zakoni v gospodarsko življenje. Zametkom, ki jih je v sebi spočela, ne bo mogla ubraniti daljnega razvoja. V smislu organizacijske pogodbe bo napredovalo gospodarsko zakonodajstvo.

Predno posežemo v posamnosti, naj izluščimo še tisto nravno jedro, ki je temelj temu razvoju, in ki se vedno bolj očituje, dasi se ga sedanja država jasno še ne zaveda.

Vsak organizem mora, da se ohrani, od svojih udov dobivati po določenih zakonih, kar mu gre. Zato pa mora tudi udom dajati, kar jim gre. Udje niso in ne morejo biti enaki med seboj; to, kar dobiva en ud od organizma, ne pripada in tudi ne prija drugemu; vsak ud mora dobivati le to, kar njemu pripada po njegovi naturi z ozirom na pomen, ki ga ima za celi organizem.

Kar smo tu rekli o organizmu sploh, velja v polni meri tudi za družabni organizem. Razloček je le ta, da fizične organizme vladajo fizični zakoni, ki urejajo delovanje posamnih udov za blagor celega organizma in skrb organizma za to, da dobivajo posamni udje od organizma, kar jim pripada; pri družabnih organizmih, v katerih so udje zvezani med seboj z nravnimi silami, pa morajo vladati nravni zakoni. Nravni zakoni morajo določati razmerje med člani in skupino. Ti nravni zakoni se imenujejo s skupnim imenom — pravičnost, ki zahteva, da se dá vsakemu svoje. Kar potrebuje družabni organizem od svojih udov, se določa po povelju, določbi ali zakonu. Udje so dolžni ta povelja, določbe ali zakone izpolnovati. To je zahteva pravičnosti, ki se imenuje zakonita (legalna) pravičnost.

Družabni organizem pa mora dajati posamnim udom, kar jim gre. Skrbeti mora, da vsak ud razmerno svojemu pomenu za skupnost uživa skupno blaginjo. To zahteva pravičnost, ki se imenuje delilna (distributivna) pravičnost.

Ta delilna pravičnost je tisti nravni temelj, ki je podlaga obstoju in razvoju vsake družbe in v tem seveda in sicer v prvi vrsti tudi — države. Po ti pravičnosti ima namreč celota dolžnosti z ozirom na svoje dele.[1]) Dejanja, katera ureja delilna pravičnost, so obsežena pod imenom delitve. V tem oziru obsoja vsako osebno strankarstvo. Merilo, po katerem se meri, ni matematična enakost, kakor jo zahteva medsebojna (komutativna) pravičnost, marveč sorazmernost (proporcijonalnost). Veliki Akvinec

[1]) S. th. II. II. q. LXI. a. 1.

pravi o nji: „Est distributiva communium secundum proportionalitatem“ — splošne stvari deli po sorazmernosti. Zato ne zahteva stvarne enakosti med stvarjo, ki se prejme in ki se dá, marveč se ozira na pomen in zasluge oseb, med katere se delitev vrši. Kakor so osebe gledé na svoj pomen za celoto in na svoje zasluge za njo neenake med seboj, tako so neenake tudi tiste dobrine, ki jih dobivajo od celote.[1])

Po medsebojni pravičnosti, ki velja med posamnimi družbenimi člani, se zahteva stroga matematična enakost. Kar se dá, se mora tudi prejeti. A (dano) = B (prejeto.) Pri delilni pravičnosti se pa zahteva pravo razmerje med danim in prejetim. Vsako socijalno telo mora imeti delilno pravičnost. Delé sicer družabna dobra le tisti, ki imajo oblast, zato se morajo prav za prav ti v prvi vrsti ravnati po delilni pravičnosti; a v koliko morajo biti podložniki zadovoljni s pravično delitvijo, se tiče ta pravičnost tudi njih.[2]) Kdor si pohlepno in sebično skuša druge podjarmiti, jih spraviti sebi v korist v revščino ali sužnost, dela proti delilni pravičnosti. Vsi tisti družbeni udje, ki imajo kaj vpliva na javno življenje — in v demokraški, pa tudi v ustavni državi je takih mnogo — so vezani po nji. Socijalnih krivic so tudi oni sokrivi; ravno tako pa so tudi deležni zaslug pravične delitve.

Delilne pravičnosti dolžnosti so prav za prav po ideji prvotnejše, nego so družbe. Denimo, da bi bila izprva le dva človeka na zemlji. Tudi v tem slučaju bi se ne smel eden sam polastiti cele zemlje in drugemu onemogočiti, da bi ne prišel do kakega deleža. Branila bi mu dolžnost delilne pravičnosti.

Kar ima zemlja dobrega, je v nekem oziru po naturi vsem ljudem lastno. „Človek ima naturno gospodarstvo nad zunanjimi stvarmi, ker jih more po razumu in volji rabiti, in se jih posluževati v svojo korist, saj so zanj narejene.“[3]) To gospostvo je Stvarnikova dota človeški naturi, ki javlja i njeno d o s t o j a n s t v o i njene s l a b o s t i: Dostojanstvo zato, ker je človek umstveno bitje in m o r e vsled tega gospodovati stvarem, ki nimajo uma; slabosti zato, ker si m o r a iskati človek zunanjih stvari iz potrebe. Lastniška pravica izvira odtod: vzrok ji je dostojanstvo in potrebe človeške nature, zraven pa tudi natura stvari, ki se imenujejo zemeljsko dobro. Ta pravica pripada vsakemu človeku, ki lahko rabi svoje umstvene zmožnosti in ima svoje telesne potrebe. in razteza se na vse zemeljsko dobro.

Mi torej zatrjamo prvotno skupnost vseh stvari za vse ljudi, à s tem nikakor ne odobravamo komunskega nauka, saj zagovarjamo isto tako svetost zasebne lasti. Toda to pa pravimo, da ima vsak človek po naturnem pravu pravico do nekega deleža pozemeljskih stvari. Lastninska pravica ni absolutna, ni neomejena, ni naturno-pravna; marveč se opira le na naturno pravo in izvira iz njega kot posledica, ki jo je odkril človeški

---

[1]) S. th. ib. a. 2.

[2]) S. th. ib. a. 3.: „Actus distributionis est etiam in subditis, in quantum sunt contenti iusta distributione.“

[3]) S. th. II. II. q. LXVI. a. 1 in corp.

um.[1]) Naturnejši, prvotnejši je pravica, ki jo ima vsak človek do pozemeljskih stvari vsled dostojanstva in potreb svoje nature. Zato so v tem oziru vsi ljudje vezani že s početka, da z izvrševanjem lastninske pravice ne smejo drugim onemogočevati priti do primernega deleža. Ko se pa ustanovi družba, je družbina dolžnost, da pazi na to, da se pozemeljska dobra ne delé samo nekaterim. To zahteva delilna pravičnost vsled naturnega dostojanstva in potreb vsacega človeka. Dostojanstvo človekovo, vzvišenost njegove osebnosti je toraj prva stvar, na katero se mora ozirati družba in njena dolžnost je, v zakonih postaviti prave meje in strogo določiti, da se pri delitvi zemskih dober ne delajo krivice. To je dolžna po delivni pravičnosti.[2])

Jasno je, da je človekovo dostojanstvo umstveno-nravne vsebine in da iz materijalizma ne izviješ nikoli tega pojma. Čim se toraj drobi materijalistični nazor o svetu in življenju, tem bolj stopa na dan človekov pomen, zraven pa tudi dolžnost družabnih organizmov skrbeti za to, da se ta pomen ne uničuje. Liberalno gospodarsko načelo ne pozna človekovega dostojanstva in zato tudi ne ve o kakih iz tega izvirajočih državnih dolžnostih z ozirom na delilno pravičnost. Zato veleva državi gledé na gospodarski boj: laissez faire, laissez passer — ne vtikaj se vmes! Lei lossen! Gospodarski boj se bij med udeleženci po svobodnem tekmovanju. Le pravice in obveznosti menjalnih pogodb, ki so se sklenile v tem boju, naj varuje država!

Delilna pravičnost, katero je dolžna družba izvrševati, pa ne izvira samo iz človekovega dostojanstva, ki je v vsaki naturi enako, marveč tudi iz zaslug, ki jih ima kak človek do družbe. Socijalni pomen človekov je drugi vzrok delilni pravičnosti. V kolikor je kdo koristen za družabno telo, v toliko je tudi upravičen, da se telo nanj ozira. Potemtakem zahteva delilna pravičnost, da družba daje onemu več, ki je zanjo važnejši, da podpira onega bolj, ki je zanjo koristnejši. Ker pa posamnik koristi družbi s svojim delovanjem, ker se delovanja v veliki družbi — državi ločijo po stanovih, zato moramo reči, da se mora država vsled delilne pravičnosti ozirati na pomen posamnih stanov. In da takoj posežemo dalje, vprašujemo: kdo pa ima največji pomen za državo? — Odgovor se glasi:

---

[1]) II. II. q. LVII. a. 3.

[2]) „Le droit de possession qui suít de la sort, et de la nature humaine, et de la nature des choses appelées biens de la terre, appartient donc nécessairement à tout homme dans lequel se retrouve la nature humaine dans son intégrité, avec l'usage de ses facultés et avec ses besoins, et il s'étend à tous les biens de la terre.

A ce titre tous les biens sont primitivement communs, non point, il est vrai, comme l' entendent les communistes doctrinaires pour qui la propriété c'est le vol, d'une communanté positive, impérative, obligatoire, mais d' une communanté négative, provisoire, de cette communanté, qui précède la division. Et, en vertu de cette communanté primitive, et de la loi naturelle, chaque homme a, dans la distribution subséquente, le droit de percevoir une certaine portion de biens communs disposés par le Créateur pour servir aux besoins de l'humanité. Ce droit lie d'abord les autres compartageants; puis, quand la sociéte est régulièrement constituée, c'est à elle qu'il incombe de le faire respecter, et d'un assurer, autant qu'il est nécessaire, à tous et à chacun la paisibible jouissance.“ Fr. Alex· Mercier: „Théorie du juste salaire“ v „Revue Thomiste“, Questions du temps présent. Paris 1896. 5. zv., str. 549.

Za tistimi, ki neposredno vladajo državo, imajo prvi pomen proizvajajoči — delavski stanovi, ki proizvajajo pozemsko blago. In med njimi je najvažnejši kmečki stan, ker neposredno iz zemlje prideluje stvari, ki se nekaj takoj používajo, nekaj pa po drugih stanovih pretvarjajo in izpreminjajo. Ker imajo pa vse stvari svoj izvor v zemlji, ki jo neposredno obdeluje kmet, zato je kmečki stan temelj vsem drugim proizvajajočim stanovom, najvažnejši med njimi, kakor smo rekli.

Nravni temelj, na katerem se mora snovati razvoj vsake družbe, zlasti države, je torej delilna pravičnost, ki se mora ozirati na človeka 1. v kolikor je ud velike človeške rodbine, h kateri pripada po dostojanstvu, pa tudi po potrebah svoje nature in 2. v kolikor je koristen ud državnega socijalnega organizma. To smo dokazali.

Sedaj si pa oglejmo države, ki se držé liberalnih gospodarskih načel! Po teh načelih še medsebojne (komutativne) pravičnosti ni. Saj sme pri pogodbah, kot smo dokazali v prvem delu svoje razprave, vsak pogojevavec iskati svoje koristi na škodo svojemu sopogojevavcu. Gospodarski boj ne pozna enakosti med danim in prejetim, marveč teži samo po tem, da se čim najmanj dá in zato čim največ prejme. Država, ki stoji na liberalnem gospodarskem temelju, torej niti medsebojne pravičnosti ne sme braniti. Lassalle dobro primerja tako državo ponočnemu stražniku, ki ima skrbeti samo za to, da se po ulicah ne godé kake nerednosti, ki se pa ne briga, če se za zaprtimi durmi ljudje tudi bijejo in koljejo med seboj.

Da ne more država po takih načelih na noben način izvrševati delilne pravičnosti, je vsakemu razvidno. Saj nima po teoriji gospodarskega boja niti pravice, še manj pa kake dolžnosti za to. O človekovem dostojanstvu ni niti sledú v teh načelih in o visokem pomenu proizvajajočih stanov za državo ne more biti niti govora. V gospodarskem boju igra menjalna pogodba prvo ulogo. Vsled tega je proizvajanje podrejeno menjavanju. Pogoji za menjavanje so torej poglavitni v taki državi. V tem oziru stojé torej tisti, ki se neposredno pečajo z menjavanjem, namreč trgovci, v svojem pomenu za liberalne države, daleč nad proizvajavci. Premoč trgovskega stanú nad delavskimi stanovi v gospodarskem in vsled tega tudi v političnem oziru je nujna posledica liberalnih gospodarskih načel. Nad trgovskim stanom pa stojé tisti, ki imajo v svoji oblasti denar. Prav za prav so tudi ti trgovci, ki trgujejo z denarjem. Zato smemo reči: Proizvajavni stanovi so v rokah trgovcev z blagom; ti so pa v rokah denarnih trgovcev. Vse proizvajanje in vse trgovanje se vrši tako, da kapitalistom denar čim več nese. Zaresno torej v liberalni državi niti gospodarskega boja nimamo, ker so že spočetka vsi drugi, razven denarnih mogotcev, poraženi. Ti z židi na čelu so nujni zmagovalci in če se jim tudi premaganci časih skušajo ustaviti, zmage jim ne morejo izviti iz rok. Zmagovavci imajo pa tudi vso politično moč v rokah in da ne more biti v takih razmerah delilna pravičnost prvo vodilo, je jasno samo po sebi. Zato pa vidimo, da liberalne države ne samo ne upoštevajo človeškega dostojanstva

in dejanjskega organskega pomena pri svojih podložnikih, marveč da ravno tiste, — namreč delavske stanove — ki bi jih morale po pravici najbolj braniti, najbolj zatirajo, nakladajé jim v direktnih, indirektnih in krvnih davkih ogromna bremena, ki niso v nobeni primeri z ugodnostmi, ki jih imajo od države in so zato ne samo po delilni, marveč tudi po medsebojni pravičnosti krivična.

Če se hoče država zopet vrniti k nravnemu temelju, mora prej ustvariti predpogoje za to. Prvi predpogoj pa je organizacija. Namestu gole menjalne pogodbe mora stopiti v prvo vrsto organizacijska pogodba. Liberalstvo je, kakor smo pokazali v drugem poglavju, vso državo razorganizovalo, individualizovalo, atomizovalo s tem, da je vzelo vsem dotedanjim gospodarskim organizmom javno-pravni značaj. Prav za prav bi bilo moralo tudi zasebno pravne organizacijske pogodbe prepovedati, toda v svoji nedoslednosti tega ni storilo, kakor smo videli, marveč je celo polagoma vzprejemalo v svoje zakonodajstvo določbe, ki naravnost pospešujejo gospodarske organizacije. V svojem uradništvu je pa ohranilo najlepši zgled organizovanega gospodarstva. Dejali smo, da so se s tem razrušili družabni organizmi, ker se jim je vzel javno-pravni značaj — vsem, razven v nekaterih državah, n. pr. pri nas, cerkvenemu organizmu, kateremu se je iz sebične nedoslednosti pustil javno pravni značaj. Ta stavek moramo ob kratkem pojasniti.

Država po načelih nravnega modroslovja ne sestaje neposredno iz posamnikov, marveč iz organizmov: družin, narodov in stanov. Ti organizmi imajo svoje prvotne pravice, katerih država niti dati, niti vzeti ne more, marveč jih mora samo braniti. V nekem smislu so torej višji nego država, zato ker niso oni zavoljo države, marveč država je zavoljo njih. Ti organizmi niso poljubni, marveč nujni in sledé naravnost iz človeške nature. Vsak človek pripada neki družini, nekemu narodu in tudi neki posebni vrsti delovanja, nekemu stanu. Značaj teh organizmov je torej javno- in ne zasebno-praven. Na to je merila krščanska doba, ko je govorila o delu kot o „uradu“.

Gierke pravi z ozirom na cehe, da je država smatrala, da imajo posamni cehi izvrševanje svojega dela kot sveto pravico in dolžnost, in nadaljuje [1]):

„Dieses Gesammtrecht aber hatte ursprünglich keinen privatrechtlichen, sondern einen öffentlich-rechtlichen Charakter. Es war und hiess ein öffentliches Amt. Die Genossenschaft selbst wurde nach diesem Amt ein Amt oder ammet officium, ein Handwerk oder Gewerk opus, auch, weil man an eine leihweise Ueberlassung dachte, ein Lehen genannt. Dieses Amt, welches den Begriff der Pflicht vor dem des Rechts in sich enthielt, war zur Zeit der Städtefreiheit ein Dienst des gemeinen Wesens, ein städtisches Amt öffentlicher Natur; hiedurch unterscheidet es sich von dem patrimonialen Dienstamt des Hofhandwerkers ebensosehr, wie von dem späteren privatrechtlichen Gewerbemonopol.“

---

[1]) Das deutsche Genossenschaftsrecht. Berlin 1864. Bd. I. str. 360.

Opisujoč organizacijo pomočnikov in vajencev pravi:[1])

„Sie (pomočniki in vajenci) waren anfänglich überall Mitglieder des Hauswesens ihres Meisters und mittelbare Genossen, — Schutzgenossen der Zunft.“ — Že vajence so „vzprejemali v službo — Amt“ in po prestani učni dobi so dobili gotovo pravico vstopiti med pomočnike. Pomočniki pa so imeli pravico do mojsterstva. Med temi tremi panogami je vsled organizacijske zveze vladalo lepo sodelovanje. Gierke pravi [2]) v tem smislu:

„Aus diesem Allem geht schon hervor, dass die Gesellen in der Blütezeit des Zunftwesens nichts als werdende Meister waren. Es gab keinen besonderen Stand der Gesellen, keinen unselbständigen Arbeiterstand neben einem Stand selbständiger Unternehmer, sondern es gab nur eine Lehr- und Dienstzeit als Vorschule und Vorstufe für eigene Ausübung des Amtes. Die Unterschiede von Meister und Gesellen waren wesentlich nur erst Unterschiede des Alters und der Ausbildung.“

Last not least — ti cehi so bili postavljeni na strogo verska tla, mnogokje prave cerkvene bratovščine.

Liberalstvo je vse to prevrglo, ker se po njegovih načelih upoštevajo le posamniki. Javno-pravni značaj družine se je izgubil. Država se je jela vtikati v najsvetejše rodbinske stvarí, v sklepanje zakonske zveze — s civilno poroko, v vzgojo otrok — s prisilno brezversko ali medversko šolo. Narodom so se jele kratiti pravice javno-pravnega organizma. O tem vedó manjši narodi nebrojno žalostnih povesti, ki trajajo do danes. Stanovi so se pa prav tako dejanjski poražali. Če preneha organska vez, ki spaja posamnike enega posla v skupni razpol „stanu“, potem beseda sama nima nič pomena. Stanov prav za prav ni in ne more biti v liberalni državi. Najbolj drastično vidimo propalost liberalne države v tem-le dejstvu. Krščanska država je siloma zabranjala monopole in jih strogo kaznovala. Organizacij v splošno škodljive monopolske namene ni priznavala. Liberalna država pa tišči ob tla gospodarske organizme, zraven pa dovoljuje, da se v kartelih, sindikatih, ringih ustvarjajo najkrivičnejši monopoli konsumentom, še bolj pa delavcem v nepopisno škodo.

Reči pa smemo, da gre na boljše med državljani in v zakonih. Na temelju organizacijske pogodbe, ki jo je pustila in celo nekako pospeševala liberalna država v svoji nedoslednosti, so se jeli spajati posamniki v zasebnopravne zveze. Te so prvi začetek nadaljni organizaciji. Stanovska zavest se je jela krepiti. Nastale so in še nastajajo razne produktivne, posojilne in konsumne zadruge, in njihova moč raste od dne do dne. Smešno je, če nekateri pri nas to gibanje motré edino s stranskega političnega stališča. Ne gre se tu za politiko, tudi ne samo za kruh, marveč za to, da se iznova postavijo nravni temelji družabnega življenja. Blagor tistim, ki pomagajo ljudstvu, da se mu oživlja duh skupnega gospodarskega sodelovanja. To je

[1]) O. c. str. 402 nasl.
[2]) ib.

sicer prvo, a gotovo je tudi, da pride za povrnjeno gospodarsko tudi politična moč med ljudstvo; saj je pa tudi zadnji čas za to v vseh ozirih.[1])

Država v svojih zakonih vedno bolj priznava javno-pravni značaj proizvajalnih delavskih organizmov. Mali obrtni stan ima že svoje obrtne zadruge v naši državi — nepopolne sicer, a led je vendar prebít. Obetajo se nam tudi kmečke zadruge. Obojne označuje javno-pravni značaj in v svojem daljnem razvoju se bodo v tem smislu brezdvojbeno vedno bolj izpopolnovale.

Kaj pa je z delavskim stanom? Do zadnjega časa se mu je omejevalo svobodno združevanje. Iz l. 1731. imamo državni zakon, ki žuga s smrtno kaznijo pomočnikom, ki bi prirejali shode, stavke in „anderes dergleichen rebellisches Wesen". Celó liberalno zakonodajstvo je pri nas zabranjalo vsak skupen poskus delavcev zboljšati si z združenimi močmi svoje stanje. Še-le l. 1870. je padla ta določba.[2])

Delo se je v krščanski dobi čislalo in spoštovalo zavoljo človekovega dostojanstva in zavoljo pomena, ki ga ima delo za javnost. Cerkev je vedno branila delu čast. Iz Janssena[3]) navajamo par vzgledov:

„Arbeiten heisst Gott dienen nach seinem Gebott", sagt, Eyn christlich ermanung. — „Durch das Zeugnis der heiligen Schrift belehrt", schreibt der Carthäuser Werner Rolewinck, „wissen wir, dass Gott und die Arbeiter die wahren Herren alles dessen sind, was zum Gebrauche der Menschen dient". „Das kirchliche Recht war der Schutz der Arbeit, ihrer Weihe und Würde, ihrer volkserziehenden Kraft". — „Taglöhner, Knechte und Mägde befanden sich beim Ausgange des Mittelalters verhältnismässig in gleich günstiger äusserlicher Lage wie die Bauern selbst. Sie erhielten nach den fast aus allen deutschen Ländern vorliegenden Nachrichten einen in Vergleich zu

---

[1]) Nekateri se v kranjski deželi posebno jezé nad konsumnimi društvi na kmetih. Priporočamo jim svojo razpravo v blagohoten premislek. Če bodo iz nje povzeli, da je tudi organizacija kmečkega stanu neobhodno potrebna, naj upoštevajo še, da je konkretno nemogoče tudi najmanjše kmetiče spraviti v kako gospodarsko organizacijo, če se jim brž ne ponudijo vidne ugodnosti pod lahkimi pogoji. To pa je mogoče le po konsumni organizaciji. Upati smemo, da čim se lotijo tako pričete organizacije večjih in važnejših del — skupnega proizvajanja, zboljševanja zemlje, prodajanja svojih pridelkov, ustanavljanja rentnih domov, vsakovrstnega zavarovanja, potem drobnarije same po sebi prepusté posamnikom. Tolikrat se poudarja, da je kmet steber državi, da se mu mora pomagati. Če se pa prične to delo tako, kakor je v splošno pomoč edino mogoče, potem pa se brž zažene hrum in šum. Puhle očitke, da je snovanje takih zadrug le klerikalno-politično orožje, pobijajo dejanjske razmere same, ker so se doslej osnovale po veliki večini v tacih krajih, kjer liberalizem ni imel nobenih tal. Nam se zdi po resnih modroslovskih, zgodovinskih, pravnih in ekonomskih študijah razvoj zadružnega življenja neizmerno višjega etičnega, socijalno preosnavljajočega in narodnega pomena, nego kaka morebitna politična zmaga pri kakih volitvah, ki imajo v sedanjih razmerah za nas itak ubogo malo pomena, naj se izidejo tako ali drugače. Naše ljudstvo ne sme zaostati in mora umevati splošno gospodarsko teženje, sicer nas čaka gotova gospodarska in narodna pogibel.

[2]) Prim. našo razpravo: Zgodovina delavskega varstva in zavarovanją v Avstriji. Kat. Obz. 1898. št. 1.

[3]) Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. I. Band. 16 Aufl., Freiburg. Herder. 1892. str. 434 nasl.

anderen Zeiten so erstaunlich hohen Arbeitslohn, dass man behaupten darf: Die zahlreiche Classe der landwirthschaftlichen Lohnarbeiter, die ohne eigenes Besitzthum von ihrer täglichen Arbeit leben muss, war niemals, weder früher noch später, materiell so günstig gestellt, als vom Ende des vierzehnten bis in die ersten Jahrzehnte des sechzehnten Jahrhunderts." — Potem našteva Janssen, koliko so dobivali posli plače ob tistem času; n. pr. na Saksonskem v gradu Dohna hlapec na leto poleg stanovanja in hrane 9 gld. (pitan vol je stal tedaj 3—4 gld.) — Dninar v Baireuthu je zaslužil krog l. 1464. po 18 vinarjev na dan (funt najboljše govedine je stal tedaj po 2 vinarja), v Klosterneuburškem samostanu v l. 1485—1509 po 14 denarjev (funt volovskega mesa je pa stal tedaj po 2 denarja).

V Holsteinu si je mogel prislužiti dninar v jednem dnevu $^1/_2$ merice (Scheffel) rži, $^3/_4$ merice ovsa ali merico repe, v 22 dnéh pitano kravo.

Primerjaj te podatke in potem moraš priznavati, da so tedaj dninarji in posli iz lahka živili sebe in svoje rodbine in si še precej prihranili. [1])

Sveti Oče pravijo v svoji okrožnici o delavskem vprašanju [2]):

„K dobro urejeni družbi je treba tudi bogate zaloge telesnih in zunanjih rabnih stvari. — Za pridobivanje teh stvari je pa najuspešnejše in najpotrebnejše delo proletarcev, naj si bo, da delajo s svojo spretnostjo in s svojimi močmi na polju ali v tvornicah. Zares, njihova moč v tem oziru je tolika, da je preres, da bogastvo držav ne nastaja od drugod nego iz delavskega dela."

Liberalizem je pa postavil delo med navadno blago, ki se kupuje in prodaja kot vsako drugo. Conductio in locatio (najemanje in vdinjevanje) sta postala kot v poganski rimski državi zopet del gole menjalne pogodbe, pri kateri sme vsak vsled svobodne konkurence iskati svoje koristi.

Kaj je torej preostajalo druzega delavcem, nego organizovanje. In res! Delavci se vedno bolj organizujejo. Na Angleškem so že ob času, ko se jim je najstrožje prepovedovalo vsako združevanje, ustvarili svoje delavske zveze Trades Unions in ž njimi so dosegli velikanske uspehe. Na Francoskem, Nemškem, pri nas in sploh po vseh državah, kjer je kaj velikega obrta, so po zgledu angleških zvez — žalibog večinoma pod socijalnodemokraško tvrdko — nastale delavske strokovne organizacije „Gewerkschaften" — „strokovna društva" itd. Te organizacije so sila mnogo storile za prospeh delavskega stanu. Nekaj s prošnjami, nekaj z grožnjami, nekaj z mirnim pogajanjem, nekaj s stavkami so nagibali v mnogih ozirih podjetnike v svojo korist.

V polni meri vpoštevamo vpliv in delovanje teh zvez, toda če jih presojamo z ozirom na predmet, o katerem se pečamo, moramo reči, da te zveze bistveno ne izpreminjajo splošnega položaja, ki ga je ustvarilo liberalno gospodarstvo.

---

[1]) O. c. str. 338 – 345.

[2]) dne 15. maja 1891.

Vkljub tem zvezam se bije gospodarski boj dalje. Prav za prav se je le boj še krepkejše razvil po njih. Prej je po svobodnem tekmovanju ložje premagal delodajavec delavca, sedaj je boj med njima hujši, ker stopa delavec v organizovanih četah na bojišče. Samo način in pogoji gospodarskega boja so se spremenili, a o kaki gospodarski organizaciji, ki bi vse člane, kar jih je treba pri kakem gospodarskem podjetju, vezala v eno lepo skupino, ni ne duha ne sluha pri delavskih zvezah. Saj tudi ne more biti, ker delavci s svojimi zvezami pač ne morejo meriti na kaj druzega, nego da razmeram primerno za-se pridobé čim največ.

To stališče tudi zastopajo in ne more se trditi, da bi imeli oni — kot najnižji, dosedaj zatirani stan, kako drugo nalogo. Gre se samo za to, kako se organizujejo, je-li na popolno materijalističnem ali na verskem temelju. Reči smemo, da je njihova organizacija ne samo zanje, marveč splošno koristna. Čim trdnejši bo njihova organizacija, tem krajši bo doba socijalnega prevrata in mirnejši bo prekucija, ki bo uničila sedanji nered. Brez ovinkov trdimo, da celo socijalna demokracija nehoté s svojimi organizovanimi delavskimi četami zabranja mnogo zla. Razorganizovani delavci bi bili mnogo obupnejši, mnogo nepreviduejši v svojih nastopih in zato splošno mnogo nevarnejši. Prav pravi dr. Rudolf Meyer [1]):

„Ich wage das paradoxe Wort, die sociale Revolution, welche doch wohl kaum durch Reformen unnöthig gemacht werden dürfte, von denen man wenig sieht und deren Vertreter die Machthaber missachtet haben, werde dort am wenigsten zerstören, also am wenigsten fürchterlich auftreten, wo am meisten organisirte Arbeiter vorhanden sein werden, das heisst Socialdemokraten und in socialen Vereinen organisirte Katholiken. War in der Barbarenzeit die katholische Kirche der einzige gesellschaftliche Organismus, der den alten Staat überdauerte, so wird sie in der bevorstehenden Umwälzung noch einen zweiten Organismus neben sich haben, der in vielen Gegenden sogar stärker sein wird, als der ihrige, die Socialdemokratie.“

A kakor smo že rekli, delavske organizacije niso gospodarski organizmi, marveč samo zato združene čete, da se ložje bojujejo v gospodarskem boju. Delodajavec - kapitalist in delavec si stojita nasproti. Prvega podpira država, drugi je brez pomoči. Vodi ga v boj skrb za lastni obstoj in čim dlje stoji v boju, tem bolj spoznava, da nimata z delodajavcem nič skupnega, prav kakor je to že izdavna označil oče gospodarskega liberalstva Adam Smith [2]).

Z golo kupno pogodbo sta priklopljena delavec in delodajavec drug ob druzega. To ločuje njune interese, ki so različni kakor kupčevi od prodajavčevih. Videli smo pa v drugem delu svoje razprave, da se gola kupna pogodba vedno bolj drobí v našem zakonodajstvu. Zakoni ustanavljajo že mnogo določb, iz katerih se vidi, da se poleg materijalnega ali intelektuvalnega dela zahteva z delavsko pogodbo — nekaj, kar nikakor ne more biti predmet kupčiji — namreč zvestoba in paznost. Delavec mora varovati taj-

[1]) Der Capitalismus fin de siècle. Wien-Leipzig. „Austria.“ 1894. Str. 447.

[2]) Kat. Obz. l. II. 1898. str. 172 naše razprave.

nosti podjetja, kjer dela; — ne sme tekmovati z delodajavcem; zvesto mora služiti pomočnik mojstru; ne sme ga ostaviti pred časom, sicer se kaznuje z zaporom. Vse to nam priča, da se upošteva pri delavski pogodbi, kakršno sedaj pozna zakon, človekova nravna osebnost. Cela oseba stopa po delavski pogodbi v delo in kakor se delodajavec ozira na to dejstvo z ozirom na svojo korist, tako se mora ozirati tudi delavec gledé nase. Tudi delodajavec je oseba in zato mora delavec tudi pri njem zahtevati poštenja in zvestobe. Zakoni se ne bodo mogli temu ogniti in vedno bolj se bo morala delavska pogodba bližati organizacijskemu značaju. Po liberalni delavski pogodbi sta delavec in delodajavec mehaniški združena; čim pa nastopajo nravni činitelji in se upoštevajo nravne sile, se že kaže življenje — nastavlja se družabni organizem.

Ideja, po kateri se bo dozdevno razvijalo razmerje med delavcem in delodajavcem, je dozdaj uresničena v uradniški organizaciji. Pri tem ne delamo razločka med zasebnimi in med javnimi uradniškimi organizmi. Vsi imajo to-le bistvo: Delodajavec ne zmore sam s svojimi silami svojega posla; potrebuje še drugih ljudi. Zato organiški poveča svojo osebo, v podjetništvo sprejme novih moči, vsako seveda na svoje mesto, a vse v službo tistega namena, ki ga ima sam. Vsak tako sprejeti ud podjetniškega organizma dobiva od njega, kar mu je z ozirom na njegov pomen potrebno in sicer zase in za svojo rodbino ob času ko dela in tudi tedaj, ko obnemore. Takih podjetniških organizmov imamo vedno več. Prometne družbe so večinoma tako uravnane, ali da rabimo znano besedo: vedno več zasebnih uradniških organizmov imamo.

Po naši sodbi je tudi z ozirom na delavstvo taka organizacija edina zmožna rešiti delavsko vprašanje, edina ugodna zdravemu obrtnemu napredku in edina pravična. Pri tem seveda ne tajimo, da bi se za posamne slučaje ne smela sklepati tudi kupna pogodba za človeško delo, samo da nikdar in nikjer ne sme prezirati človeškega naturnega dostojanstva. Dninarji, postreščki i. t. d. gotovo niso in ne bodo sklepali organizacijskih pogodb v našem smislu; za posamne slučaje bodo prodajali svojo delavsko moč. Toda za obrtne in kmečke delavce splošno pa zahtevamo organizacijsko pogodbo. Po nji teži tudi naše zakonodajstvo. Obrti so stalne in kmetijstvo tudi; torej morejo tudi delavci imeti neko stalnost. Ravno to, da sedaj nimajo nobene, je največja nevarnost; to jih dela internacijonalne, a s tem že tudi revolucijonarne. Celo rimska država s svojim individuvalizmom je uvidevala to potrebo. Ni ustvarjala sicer organizacij, kakor jih zahtevamo mi, pač pa je imela sužnje. Tem ni priznavala nobenih pravic, a dejanjski se je razmerno sužnjem boljše godilo, nego našim delavcem in brez dvojbe so tudi podjetja dobro napredovala. Zakon sicer ni imel za sužnja nobenega varstva, a če je bil gospodar pošten, je samo po sebi nastopilo med njim in med sužnji razmerje medsebojne zvestobe, skrbnosti, često tudi ljubezni. Ne po pravu, pač pa dejanjski se je tako često razvil organizem iz človeka nevrednega mehaniškega, silovitega sklopljenja sužnjev in gospodarjev. To nam potrja mnogo zgledov.

Krščanstvo je vrglo suženjstvo ob tla, osvobodilo je ves človeški rod, ustanovilo pravo ravnopravnost. Kako bujno so cveteli po njegovi skrbi družabni organizmi! Liberalstvo pa je osmodilo to lepo cvetje in opustošilo človeško družbo.

Treba je pomoči! Kakor smo že dejali: mi je ne vidimo drugod, nego v organizacijah. Rekli smo že prej, da ima država po delilni pravičnosti dolžnost skrbeti, da se delavskim stanovom, ki so za vladajočim najvažnejši, dá, kar jim gre. Tu pa pravimo: država ne more izvrševati te svoje dolžnosti, če se ne ustvarijo namestu mehaniških tolp v proizvajanju, podjetniški organizmi. Po medsebojni pravičnosti je dolžan vsak podjetnik dati tistim, ki mu pomagajo, da izvršuje svoj namen toliko, da so zase in za svoje rodbine, ob delu, pa tudi v bolezni in starosti preskrbljeni svojemu stanu primerno. Po delilni pravičnosti pa mora država skrbeti, da se to tudi izvršuje.

Ali je mogoče, da se kmalu vsestranski izvrši ta ideja? Sodimo, da je mogoče. A pre j se mora splošno uveljaviti tista temeljna resnica, iz katere vzrašča vsa organizacija, resnica namreč, da je vse človeštvo — en organizem. Pod silo te resnice se mora po vseh državah organizovati veliki obrt in kmečki stan in ž njim in v njem delavci. Po vseh državah — sicer ne bo nič! Kako naj se to zgodi? Odgovor nato zahteva nove razprave! Tu zadoščaj, kar smo rekli.

Ob kratkem smo tu razvili uspehe svojega raziskavanja. Zavoljo večje jasnosti navajamo par drugih socijologov, ki so nekoliko različnega menenja.

Dr. Ratzinger pravi [1]) v ti zadevi:

„Dokler se določuje razmerje med delodajavcem in delavcem po trgu, po kupovanju in prodajanju, si stojita oba sovražno nasproti. Vsak si hoče priboriti dobička, kar ga je mogoče, eden s tem, da daje čim najnižjo plačo, drugi s tem, da doseže čim najvišjo plačo. Nič skupnega ju ne veže, njune koristi si nasprotujejo in s tem se dvigne nasprotje med stanovi, tako imenovano socijalno vprašanje, ker ustanovi sedanje kapitalistične produkcije. Vse drugače bi se pojavilo razmerje, če bi se delodajavec in delavec zbližala s tem, da bi se delavcu ne zagotovila samo plača, marveč tudi dobiček iz podjetja in bi tako delavec videl svoje koristi v podjetju. Delež na dobičku bi delavca ne dvignil samo gmotno, marveč tudi duševno, bi v njem vzbudil čustvo lastne odgovornosti, duha varčnosti in skrbnosti, in bi vodil zavest skupnih vzajemnih zadev med delodajavcem in delavcem. Če delavec ne dela več samo prisiljen po grenki revščini, za tuj dobiček, marveč vidi svojo lastno korist, bo mnogo krepkejše delal, bo mnogo skrbneje ravnal s stroji in z orodjem, mnogo varčneje z blagom, ki ga obdeluje. Z deležem na čistem dobičku bi bil storjen prvi korak, da se povzdigne delavec do solastnika. — Stopra v sedaj razumevajo delavci, v čem je njihovo umstveno in še več nravno delovanje, ki tvori podjetnika. Prej sta bili delavčeva in podjetnikova duša dva med seboj neenakovrstna in sovražna svetova. Sedaj je prodrta

[1]) Die Volkswirtschaft in ihren sittlichen Grundlagen. 2. Aufl. 1896. Herder. Str. 399.

pot; dve sebi tako rekoč sovražni plemeni se pričenjata razumevati med seboj.“

Ratzinger razkriva tu isto rano, katero smo tudi mi v svoji razpravi čestokrat opisavali. V svojem bistvu teži ravno po tem, kar mi stavljamo kot končni cilj v delavskem vprašanju. Toda vidi se mu, da mu ni jasna vsa zadeva, ker ne pozna drugega sredstva, nego delež pri dobičku.

V naši teoriji je delež pri dobičku tudi vmes, a ne kot vodilna moč, marveč kot posledica. Ko se organizuje proizvajanje, oziroma promet in kmetijstvo, je samo po sebi umevno, da se stalni delavec more imenovati solastnik, ker je soproizvajavec, ker je organsko zvezan s podjetnikom, ker je, kot smo že rekli, del njegove povečane gospodarske osebnosti. Zato smemo tudi reči, da ima delež na dobičku, toda ne pod tem imenom, marveč pod imenom delavnega člana v gospodarskem organizmu z ozirom na pomen, ki ga ima za ta organizem. Ratzinger in ž njim cela vrsta krščansko mislečih ekonomičnih pisateljev pojmuje razmerje med delavcem in delodajavcem preveč materijalno, ker upošteva kot prvo stvar — plačo, mené, da bi pod obliko dobičkovega deleža zvišana plača izpremenila tudi v nravnem oziru sedanje razmerje med imenovanima in tako rekoč organizovala oba v eni skupini. A to je zmota in ne moremo si kaj, da ne bi tù konštatovali vpliva splošnih materijalističnih idej, ki se često kaže tudi pri krščansko mislečih možeh. Preosnova se mora pričeti pri duševni strani; nravna osebnost delavčeva mora dobiti tisto mesto, ki ji pripada; potem bo tudi gmotna stran njegove osebe dobila to, kar ji gre. Socijalno vprašanje je v prvi vrsti nravno, ne pa vprašanje plače, kamor je nehoté ponižuje Ratzinger. Zato imajo pa nasprotniki lahek posel. Če se gre le za višjo plačo, — in to je vendar bistvo zahteve dobičkovega deleža —, potem je vse eno, na kakšen način se višja plača doseže, ali s tem, da ima delavec zakonito pravo na svoj delež pri dobičku, ali s tem, da ima sploh pravo do neke določene, zanj zadostne svote. Avg. Lehmkuhl pobija[1]) Ratzingerja uprav s tega stališča, rekoč:

„Če se plača dejanjski zviša, je na to stran delavcu pomagano. Na kakšnem teoretičnem temelju se to utegne zgoditi, mu je z ozirom na uspeh enako. — Seveda ni proti pravu, ki ga ima država, delati v delavsko varstvo proti krivičnemu izkoriščanju na to, da se delavnik določi, da se pa tudi plača, če je treba, po gosposki uredi; to se pa prav lahko vvede, ne da bi se ustanovilo deljenje dobička.“

A Lehmkuhl v svojem navedenem delu temeljito pobija zahtevo, da bi morala biti delavska pogodba družabnega značaja, dasi zahteva za delavce obsežnega varstva, zagotovila poštene plače, nravne skrbi. Toda pravnega značaja delavske pogodbe ne opisuje prav. Iz njegovih besedi se vidi, da ne pozna drugega načina delavske pogodbe, nego družabni in menjalni način. To je naravnost pomanjkljivo. V svojem prvem poglavju smo pokazali v vrsti organizacijskih pogodb tudi neko posebno vrsto, ki smo jo imenovali uradniško. Te Lehmkuhl ne pozna in tako prihaja do nedoslednosti, da zahteva

[1]) Arbeitsvertrag und Strike. 3. Aufl. Herder. 1895. Str. 3 nasl.

za delavce to, kar se jim more dati le po organizacijski pogodbi, da pa vkljub temu zagovarja opravičenost sedanjega menjalnega značaja delavske pogodbe.[1])

Lehmkuhl misli tu, da se gre samo za to pri terjatvi družabnega razmerja med delavcem in delodajavcem, da imata oba enake pravice, da torej delavec ni podložen delodajavcu, ni nikakor odvisen od njega. In to pobija po pravici, a vkljub temu vendar ne ostaja drugega, nego da se mora „bistvo razmerja med delodajavcem in delavcem temeljno preobrniti“, ker se mora namestu kupne delavske pogodbe vvesti organizacijska pogodba v tako zvani uradniški obliki. Tisti, ki zagovarjajo dobičkov delež kot glavno sredstvo v rešitvi delavskega vprašanja, se držé temeljnega stavka, da mora biti delavska pogodba v svojem bistvu družabna zveza samostojnih, enakopravnih oseb v skupen gospodarski namen.

Naša teorija ne trdi tega, marveč uči, da je delavska pogodba pač organizacijska, toda po nji se vežejo neenaki udje z zavezo medsebojne zvestobe v en gospodarski organizem, ali da rabimo besede, katerim pomen smo že razložili v drugem poglavju: Delavska pogodba je — uradniška. Tako se torej ne zlagamo niti z dr. Ratzingerjem, niti z Lehmkuhlom. Prvi trdi preveč, drugi premalo. Zlagamo se pa z načeli naravne etike in prava, zlagamo z nauki katoliške cerkve, z izreki svetih očetov in cerkvenih učenikov, ki vsi pojmujejo razmerje med delavcem in delodajavcem kot nravno razmerje z nravnimi dolžnostmi od obeh strani in tako priznavajo organizmov značaj tega razmerja.

Ko govoré o plači, ki mora biti pravična, se ozirajo na delavčevo osebo in obsojajo tako plačo, ki ne daje delavcu zadostnega živeža, stanovanja, obleke, primerne njegovemu stanu[2]) in vse drugače govoré o vdinjavanju in najemanju delavcev, nego o navadni kupni pogodbi. Pristaviti pa moramo, da katoliški moralisti opredelujejo vdinjavanje in najemanje kot pogodbo, po kateri delavec za nekaj časa prepusti drugemu svoje delo za določeno plačo in da torej veljajo njihova načela v tem oziru bolj za dninarje, nego za delavce, ki bi po svojem bistvu morali biti stalni.

Pa čemu naj bi dokazovali krščanske nazore v ti zadevi. Saj je cerkev prav za prav oživíla na razvalinah rimskega individuvalizma družabne organizme zlasti za delavske stanove njim in državi v nepopisno korist.

Leon XIII. piše[3]) popolnoma v tem smislu:

„V prešlem času so delovali krepki delavski organizmi, ki niso sijajno koristili samo udom, marveč so tudi dvigali in izpopolnovali

---

[1]) Prim. n. pr. o. c. str. 15: „Wie beim Kauf und Verkauf der Ware durch übermässiges Hinaufschrauben des Preises Verletzung der Gerechtigkeit vorkommen kann, so kann auch durch übermässiges Herabdrücken des Lohnes eine Ungerechtigkeit, und zwar eine himmelschreiende Ungerechtigkeit, begangen werden. Allein das Wesen des Verhältnisses zwischen Arbeitgeber und Arbeitnehmer braucht man deshalb noch nicht von Grund aus umzustossen.“

[2]) Prim. Sv. Alf. Theol. moral. Str. 657—664.

[3]) Okrožnica „Rerum novarum“ dné 15. maja 1891.

obrt, kakor spričuje premnogo spomenikov. V našem času, z večjo omiko, z novimi običaji, s pomnoženjem stvari, ki jih zahteva vsakdanje življenje, je treba te *družbe prilagoditi sedanjim potrebam*. Veselo je, da se snujejo take družbe, naj si bodo samo iz delavcev, ali iz delavcev in delodajavcev; želeti je le, da po *številu in po delovanju rastejo*."

Sveti Oče opisuje potem nravno in pravno opravičenost tacih zvez. Država jih nima pravice prepovedovati, marveč jih mora podpirati. Potem pa opisuje namen, ki ga morajo imeti pred očmi tisti katoliški možje, ki delujejo na socijalnem polju:

„*Pohvaliti moramo mnoge izmed naših mož, ki so natančno spoznali, kaj zahteva čas od njih, in ki skušajo in proučavajo, kako bi nižjim stanovom po postavnem potu pomagali do boljših razmer. Potegujejo se zanje in skušajo povzdigniti njihovim rodbinam in posamnikom blagostanje; po pravičnosti urediti razmere med delavci in delodajavci; ohranjati in potrjevati v obeh zavest dolžnosti in evangeljskih načel. Ta načela zabranjajo nezmernost in branijo vzajemnost oseb in stvari v državi med najrazličnejšimi stanovi. Zato vidimo, da se blagi možje često shajajo, se med seboj posvetujejo, skupno združujejo in sklepajo, kaj je najbolj koristno. Drugi snujejo raznolika delavska društva in jim pomagajo s svetom in dejanjem in skrbé za to, da je delavcem zagotovljeno pošteno in plodovito delo.*"

Iz teh besedi je pač jasno, da vidi sv. Oče rešitev delavskega vprašanja v vzajemni zvezi delavcev in delodajavcev, v organizovanem delu, katero mora prešinjati krščanski duh.

Prvi začetek uresničevanja te ideje imamo poleg že navedenih stvari *v obrtnih sodiščih, v delavskih odborih, v delavskem obrtnem sonadzorstvu, v delavskih razsodiščih*, ki so se nekaj že uveljavila po raznih državah, nekaj se pa pripravljajo v zakonodajstvu. Vse imenovane socijalne ustanove so zametki, ki merijo na to, da se končno vrže ob tla liberalno načelo svobodnega tekmovanja in svobodne konkurence. V delavskem vprašanju se bo vedno živejše razvijalo tudi vprašanje „o najmanjši plači" in države se bodo morale, vršé dolžnosti delilne pravičnosti, lotiti njegove rešitve.

Prav tako sili zametek zakonov proti oderuštvu k svojemu razvoju. Načelo je vzprejeto; treba je le še posledic, pred vsem, da se zakonito določi najvišja dopustna obrestna mera. Z napredovanjem gospodarskih organizacij bo tudi načelo, da škoda posamnega uda zadeva celi organizem in da se mora skupno popraviti, vedno bolj stopalo v veljavo. Raznovrstno zavarovanje — proti vremenskim nezgodam, za živino, za starost in onemoglost — se bo širilo vedno bolj, ne kot špekulacijski predmet zasebnih družb, marveč kot lastna zadeva gospodarskih organizmov.

Organizacijska pogodba bo gotovo na vsi črti vzela menjalni pogodbi prvo mesto. Če tudi morda vmes posežejo krvavi prevrati, organizacijskega zasnutka ne bodo uničili, ker ga brani natura sama. Clovek bo tako zopet postal dejanjsko središče gospodarskemu življenju, namen ustvarjenemu stvarstvu. To zmago si bo priborila natura po načelih, ki živé v nji sami in ki jih iz nje posnema in najjasnejše izraža krščanstvo. Hic Rhodus! Kdor uči krščanske resnice in jih ohranja v sebi in druzih, kdor brani pravice cerkvenega organizma in se vtaplja v njegovo življenje, je najboljši sobojevnik za to zmago. To delo je prvo in najnujnejše socijalno delo. Le v zvezi s tem delom dobiva pomen drugo socijalno delo v ožjem smislu: organizovanje delavcev, ustanavljanje zadrug, politično delo i. t. d. Kdor ne umeje sodelovati v organizmu božjega telesa [1]) kot božji sodelavec, bo tudi slabo sodeloval v človeških organizmih. Božji sodelavci smo pa vsi, [2]) pred vsem mašniki. Čim bolj pojmujemo to idejo, prej pade liberalizem in se onemogoči materijalični socijalizem; tem bolj se približa zmaga človeštvenega in človekovega dostojanstva, ki ji v družabnem oziru porečemo — zmaga krščanskega socijalizma.

Dr. Jan. Ev. Krek.

Nekaj člankov v obrambo sv. pisma.

IV.

Kanon sv. pisma starega in novega zakona. Protestantje in judje našega časa zametajo po krivici devterokanonične knjige. Vera prvih pet stoletij glede sv. pisma se zlaga z naukom sv. tridentinskega zbora. Okrožnica rimskega papeža Leona XIII. Providentissimus Deus. Septuaginta v slovenskem jeziku.

Svete knjige so studenci, ki imajo izvirek v nebesih. Razlivajo se po širnem svetu, da iz njih vsi zajemljejo žive vode. O tej vodi je rekel Jezus Kristus: „Slehern, kateri pije od te vode ... ne bo žejen vekomaj, ampak voda ... bo v njem studenec vode izvirajoče v večno življenje.“ [3])

Važnost, natanko poznati božje studence, v katerih je živa voda, to je poznati sv. knjige, ter razločevati jih od drugih, je brezmejno velika za človeški rod. Že od prvega stoletja po Kristusu krožijo razen sv. knjig,

[1]) Prim.: „Eno telo in en duh, en Bog in oče vseh, kateri je čez vse; in po vsem v vseh“ (Ef. 4, 4. 6.) „On je postavil ene — — — pastirje in učenike — v razširjanje telesa Kristusovega“ (ib. v. 12.). — „Delajmo pa resnico v ljubezni in rastimo v vsem v njem, ki je glava, Kristus, po katerem je vse telo stakneno in sklenjeno in po sleherni zvezi pomoči, poleg opravila, vsakemu udu odmenjenega, telo raste in se utrjuje v ljubezni“ (ib. v. 16). Glej vzor organizma!

[2]) Prim. 1. Kor. 4. 1. — 2. Kor. 5. 20.

[3]) Jan. IV. 10, 11.

katere prišteva sv. cerkev svetim, tudi še druge knjige, katerim so v raznih časih pripisali božjo čast in veljavo. Po drugi strani odrekala se je pa tudi mnogim knjigam, katere prišteva sv. cerkev svetim, božja čast in veljava.

Sv. tridentinski zbor (1545—1564) je končno rešil vse prepire. Izrekel je namreč z nezmotljivostjo, katera je dana sv. cerkvi po Jezusu Kristusu[1]): „Knjige starega zakona pa so: Petere Mojzesove, namreč: Genesis (1), Exodus (2), Leviticus (3), Numeri (4) in Deuteronomium (5); Jozue (6), knjiga sodnikov (7), Rut (8), četvere knjige kraljev (12), dvoje kroniških knjig (14), Ezdrina prva knjiga (15) in druga, kateri pravijo Nehemija (16), Tobija (17), Judita (18), Estera (19), Job (20), Davidov psalterij s stopetdesetimi psalmi (21), Pregovori (22), Eklezijast (Pridigar 23), Visoka pesem (24), Modrost (25), Eklezijastik (Sirahova knjiga 26), Izaija (27), Jeremija (28) z Baruhom (29), Ecehijel (30), Danijel (31), dvanajst malih prerokov, namreč: Ozea (32), Joel (33), Amos (34), Abdija (35), Jona (36), Mihea (37), Nahum (38), Habakuk (39), Sofonija (40), Hagej (41), Caharija (42), Malahija (43), dvoje Makabejskih knjig, prva (44), in druga *(45)*. Knjige novega zakona so: Štirje evangelji: po sv. Mateju (1), Marku (2), Luki (3) in Janezu (4), Dejanje apostolov, katero je spisal sv. Luka (5), štirinajst pisem sv. Pavla apostola: do Rimljanov (6), dve do Korinčanov (8), do Galačanov (9), do Efežanov (10), do Filipljanov (11), do Kološanov (12), dve do Tesaloničanov (14), dve do Timoteja (16), do Tita (17), do Filemona (18) in do Hebrejcev (19), dve pismi sv. Petra apostola (21), tri sv. Janeza apostola (24), eno sv. Jakoba apostola (25), eno sv. Jude apostola (26) in Skrivno razodenje sv. Janeza apostola *(27)*. Ako bi pa kdo teh knjig v celoti in z vsemi njihovimi deli, kakor jih čita sv. katoliška cerkev in kakor so v stari latinski vulgati, ne hotel priznati kot svete in kanonične — bodi izobčen“ .....

Tako sveti očetje v tridentinskem cerkvenem občnem zboru! O večini imenovanih knjig je bilo vesoljno krščanstvo od prvega stoletja po Kristusu do današnjega dne popolnoma prepričano. O njih ni nobenega dvoma. Z neomajano gotovostjo je dokazano, da je večina imenovanih knjig bila v prvem in drugem stoletju po Kristusu poznana in priznana. Vprašanje se suče le o knjigah, katere se od šestnajstega stoletja imenujejo devterokanonične. Na to razliko je prvi opozoril Sikst. Sen. v 16. stoletju. Kanonične so mu bile knjige, katere je vesoljna cerkev od prvega začetka soglasno priznavala, devterokanonične pa, katere so bile le v nekaterih cerkvah poznane in priznane in katere je vesoljna cerkev še-le v teku časa spoznala in priznala. Mnogo sv. spisov je bilo pisanih posameznim cerkvam v poduk in opomin. Naravno je bilo tedaj, da so bili ti spisi bolj poznani v teh cerkvah in da je moralo minuti nekaj časa, da so te spise vse krščanske cerkve sprejele. Naravno je tudi, da so bili veliki prepiri in boji, predno so se te knjige povsod priznale.

Devterokanonične knjige, katere dandanes zametajo judje in protestantje so: 1. Tobija, 2. Judita, 3. Modrost, 4. Eklezijastik, 5. Baruh s pismom

[1]) Sessio IV.

Jeremijevim, 6., 7. Dvoje Makabejskih knjig, 8. Odlomki knjig: Estera in sicer od poglavja 10., stiha 4. do pogl. 16., stiha 24. (t. j. zgodbe o Mardoheju in Amanu), 9. Odlomki Danijelove knjige in sicer od poglavja 3. stiha 24. do stiha 90. in od poglavja 13. stiha 1. do poglavja 14. stiha 42. (t. j. zgodbe o treh mladeničih v razbeljeni peči, o Suzani, o Belu, o Danijelovi ječi v levnjaku in njega rešitvi), 10. Pismo do Hebrejcev, 11. Pismo apostola Jakoba, 12. Drugo pismo sv. Petra, 13., 14. Drugo in tretje pismo sv. Janeza, 15. Pismo sv. apostola Jude, 16. Skrivno Razodenje, 17. Odlomek evangelija po sv. Marku in sicer od poglavja 16., stiha 9. do stiha 20. (t. j. zaključek sv. evangelija), 18. Odlomek evangelija po sv. Luki in sicer poglavje 22., stiha 43. in 44. (to je o prikazanju angelja v vrtu Getsemani in o krvavem potu), 19. Odlomek evangelija po sv. Janezu in sicer od poglavja 7., stiha 53. do poglavja 8., stiha 11. (t. j. o prešestnici, katero so pripeljali pismarji pred Jezusa).

Vpraša se, kaj je s temi knjigami, oziroma odlomki? Sv. cerkev je odvrgla mnogo knjig, katere so kristjani tu pa tam spoštovali kot svete in božje, toda teh knjig ni odvrgla, ampak jih na podlagi temeljitih preiskovanj z močjo svoje nezmotljivosti proglasila svete in božje. Kakor iztrebijo ljuljko od pšenice, iztrebil je sv. tridentinski zbor nepristne knjige od pristnih, človeške od božjih. Kot pristne t. j. svete in božje je sprejela vse devterokanonične knjige. Vse te knjige je vesoljna cerkev čislala v šestnajstem stoletju kot svete in božje in ni delala v spoštovanju nobenega razločka med kanoničnimi in devterokanoničnimi knjigami. Protestantje so prvi začeli prezirati in zametati devterokanonične knjige. Priznati sicer moramo, da so se do takrat več ali manj čislale in spoštovale tudi druge knjige, katerih sv. tridentinski zbor ni priznal, toda pravega spoštovanja niso nikdar splošno in soglasno uživale.

Tukaj hočemo pokazati slovenskemu razumništvu, kako po pravici je sv. tridentinski zbor potrdil devterokanonične knjige. Ne bomo sicer spuščali se v natančno raziskavanje, povedati hočemo samo uspehe, katere si je pridobila svetopisemska veda do dandanes gledé devterokanoničnih knjig. O kanoničnih knjigah ni nobenega dvoma in jih tudi ne bomo omenjali.

Kako je bilo neposredno pred Kristusom in ob času Kristusovem gledé devterokanoničnih knjig starega zakona?

Dandanes priznavajo celo protestantje in racijonalisti[1]), da je treba v tem času razločevati kanon palestinski od kanona aleksandrijskega. Da niso bili judje, živeči v Palestini, v prav strogi edinosti z judi, živečimi v Aleksandriji in sploh v Egiptu, dokazuje tempelj v Helijopoliju, kateri so sezidali[2]) Egipčani kljub ostri prepovedi v knjigi Mojzesovi. Tako so se razločevali tudi v naštevanju sv. knjig. Aleksandrijski judje ali helenisti[3]) so

[1]) Bleck: Einl. Ed. 2. 1865, p. 676, de Wette-Schrader, Einl. p. 31 etc., Davidson: „The Canon of the Bible“, p. 69, Westcott itd.

[2]) Leta 150 pred Kristusom. Sezidal ga je Onija, judovski veliki duhovnik, ki je živel v Egiptu v pregnanstvu.

[3]) Imenujemo jih heleniste, ker so govorili in pisali grški jezik, ki je bil domač v Aleksandriji

imeli v svojem kanonu vse devterokanonične knjige. Te knjige so sicer poznali tudi palestinski judje, pa jim vendar niso dajali prave časti, kakor drugim ter jih niso uvrščevali med nje. Aleksandrijski judje so imeli devterokanonične knjige vvrščene med kanonične, kar jasno priča, da so v oboje enako verovali. Od aleksandrijskik judov, t. j. helenistov, jih je dobila sv. krščanska cerkev. Sv. krščanska cerkev jih je hitro od začetka sprejela s spoštovanjem, kakršno so imeli do njih helenistiški judje, t. j. sprejela jih je kot svete in božje knjige.

Izrecnega dokaza, da so helenisti imeli vse devterokanonične knjige v svojem kanonu in da so jih spoštovali kot božje, nimamo nobenega. Da so jim bile znane, dokažemo lahko z gotovostjo, da so jim pa veljale kot svete in božje, ne moremo trdno dokazati. V predgovoru eklezijastika pravi unuk Jezusa, sinu Sirahovega: „Pa ne samo te bukve, ampak tudi celo postava (petere Mojzesove knjige) in preroki in druge bukve se ne ločijo malo, ako se z drugimi primerjajo.“ Eklezijastik se tukaj očividno primerja drugemu sv. pismu, n. pr. Mojzesovim knjigam, kar dokazuje, da je veljal kot sveta in božja knjiga, dasi ga dandanes prištevajo med devterokanonične knjige. Za druge devterokanonične knjige nimamo dokazov nego ta, da jih je krščanstvo sprejelo v svoj kanon od helenistov. Helenisti so jih torej morali tudi prištevati med svete in božje knjige.

Vpraša se zdaj, ali so bile devterokanonične knjige judom, živečim v Palestini neznane in če so jim bile znane, ali so jih zametali? Videti hočemo, da so bile tudi v Palestini naše knjige znane in zelo v čislih.

Eklezijastik je devterokanonična knjiga in vendar se v Talmudu prišteva kanoničnim knjigam.[1]) Tega si drugače ne moremo razlagati nego, da so jo Palestinci že iz davnih časov ne samo poznali, ampak tudi čislali kot sveto, dasi jej niso morda z neomajano gotovostjo pripisovali časti, kakor drugim.

Baruh je tudi devterokanonična knjiga in vendar je bila ob času Origena (r. 180 po Kr.) v nekaterih hebrejskih zbirkah vvrščena med kanonične knjige in sicer združena s knjigo Jeremijevo.[2]) Še v četrtem stoletju so jo čitali po judovskih sinagogah, kakor je razvidno iz Constitutiones Apostolicae.[3]) Morala se je tedaj gotovo od nekdaj čislati kot sveta in božja.

Tobija in Judita sta devterokanonični knjigi in vendar so jih rabini v svojih razlaganjih (Midrašim) prištevali svetim, dasi jim niso pripisovali take veljave, kakor kanoničnim. Po njih mnenju navdihnila ji je bat kol, to

---

[1]) Zunz: „Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden“ (Berlin 1832, p. 100), kjer pravi celo: . . . „das Buch wird sogar noch im Anfang des 4. saeculum zu den Kethubim gezählt.“ Kethubim je po judovski razdelitvi tretji del sv. pisma. Prvi del je Thora (petere Mojzesove knjige), drugi Nebiim (preroki) in tretji del Kethubim (ostalo sv. pismo).

[2]) Origenes in Psalmum, 1.

[3]) Const. Apost. V. 20.

je hči glasu (odmev) in ne sv. Duh. Imamo tudi dve stari hebrejski prelogi Tobijeve knjige, kar priča, kako pridno so prebirali judje to knjigo.

Odlomki Danijelove knjige so morali biti gotovo v hebrejskem kanonu ob času Akvile, Simaha in Teodotija t. j. v drugem stoletju, ker so jih iz hebrejskega kanona preložili na grški jezik. Odlomke Esterine knjige navajajo Jožef Flavij[1]) in pa rabini kot svete.[2])

Prvo Makabejsko knjigo je rabil Jožef Flavij.[3]) Dogodbo, katero pripoveduje druga Makabejska knjiga[4]), o Eleazarju in sedmerih bratih, proslavljajo judje še dandanes.

Jožef Flavij izraža se o svoji dobi glede sv. pisma na sploh: „Mi tedaj nimamo brezštevilne množice knjig, ki si med seboj nasprotujejo, ampak samo dveindvajset knjig, ki obsegajo zgodovino vsega preteklega časa, o katerih po pravici verujemo, da so božje. Izmed teh so petere Mojzesove knjige, ki obsegajo zakone in zgodbe od stvarjenja človeškega rodu do njegove smrti .... Po smrti Mojzesovi do kralja Artakserksa[5]), ki je kraljeval med Perzijani po Kserksu[6]), so njegovi nasledniki, preroki, popisali v trinajstih knjigah vse dogodke svoje dobe; štiri druge knjige obsegajo pesni v slavo božjo in zapovedi za življenje prekoristne. Sicer je tudi od kralja Artakserksa do naših dni vse zapisano, pa nima take veljave, kakor prejšne knjige, ***ker ni gotove zveze prerokov.*** Kako globoko pa spoštujemo te knjige, se lehko vidi. Dasi je preteklo že mnogo stoletij, vendar se ni še nihče drznil jim kaj pridjati ali jih v čem premeniti. Vsem judom je že od samega rojstva odkazano in navdano, da jih čislamo kot božje zapovedi (δόγματα), da se jih stanovitno oklepamo in zanje, če je treba, radi tudi umrjemo.“ [7]) Iz teh besedi sklepamo, da so judje ob času Jožefa Flavija razločevali dve vrsti knjig: Knjige spisane do kralja Artakserksa, in knjige spisane po Artakserksu. Knjigam, spisanim do kralja Artakserksa, kateri je dovolil Ezri in Nehemiji, da smejo zidati tempelj in mesto Jeruzalem, so pripisovali večo veljavo nego knjigam pisanim pozneje. Zakaj? Bilo je pri judih ob času Jezusa Kristusa in še dandanes mnenje, da sta Ezra in Nehemija končno uredila in določila kanon svetega pisma starega zakona. Zadnji prerok da je bil Malahija ob času Nehemijevem in po njem da ni več nobene navdihnjene knjige. To mnenje pa je brez vsake podlage. Na noben način ni mo-

---

[1]) Fl. Joseph. Antiqu. XI. 66.
[2]) Cornely: Introd. in Script. S. ed. 1885, str. 54.
[3]) Fl. Joseph. Antiqu. XII. 51.
[4]) 6. Mach. 6.
[5]) Od 465 do 425 pred Kristusom.
[6]) Od 485 do 465 pred Kristusom.
[7]) C. Ap. 1. 8.

goče dokazati, da sta Ezra in Nehemija prav vse knjige zbrala. Prav tako je neutemeljena trditev, da ni po preroku Malahiji nobene navdihnjene knjige več. Besede Jožefa Flavija dokazujejo očividno, da so judje v resnici cenili in spoštovali tudi še druge knjige. Razlog, zakaj jih niso prištevali kanoničnim knjigam je bil, ker niso poznali z gotovostjo zveze prerokov. Ne torej radi tega, ker sploh ni več navdihnjenih knjig po Ezri in Nehemiji, ampak radi negotovosti, ali so navdihnjene ali niso, odrekali so jim judje čast in spoštovanje, katero so imeli do kanoničnih knjig.

Iz vsega je razvidno, da so judje pred Kristusom in o Kristusu v Egiptu in v Palestini dobro poznali devterokanonične knjige. Aleksandrijski judje so jih prav gotovo tudi vvrščevali med kanonične knjige, ker od njih jih je sprejela sv. krščanska cerkev. V časti pa so jih imeli tudi palestinski judje.

Kako so sodili apostoli o devterokanoničnih knjigah starega zakona, ne moremo drugače izvedeti nego iz sv. pisma novega zakona. V sv. pismu novega zakona imamo okolu 350 mest iz starega zakona. Od teh se jih zlaga z grško prelogo Septuaginta več ko 300. Apostoli so morali imeti grško prelogo pred seboj. Grška aleksandrijska preloga pa je obsegala prav gotovo tudi devterokanonične knjige. Apostoli so se torej posluževali grške preloge, v kateri so bile kanonične in devterokanonične knjige. Ako bi bilo v tej kaj nenavdihnjenih knjig, bi bili apostoli gotovo izrečno opozorili. Tega pa niso storili niti pismeno, niti, kakor hočemo kmalu videti, ustmeno. Apostoli, in dosledno pred njimi Kristus sam, pripoznali so torej indirektno devterokanonične knjige kot svete in božje.

Kaj je Kristus učil in kaj so za njim učili apostoli, nam more povedati edino sv. cerkev, katero so sami ustanovili in kateri so izročili ves nauk. Ogledati si moramo, kaj je sv. cerkev učila v prvih stoletjih.

Izmed pisateljev rimske cerkve v prvih treh stoletjih po Kristusu omenjamo sv. Klementa (umrl 100 po Kr.), svetega Herme (v začetku 2. stoletja) in sv. Hipolita (v prvi polovici tretjega stoletja). Ti trije so poznali in rabili izmed devterokanoničnih knjig: 1. Tobijo, 2. Judito[1]), 3. Modrost, 4. Eklezijastika, 5. Baruha, 6. obe Makabejski knjigi, 7. Odlomke Danijelove knjige (zgodbe o Suzani). Ako odvzamemo Jeremijevo pismo (6. pogl. Baruha) in odlomke Esterine knjige, bile so jim vse druge devterokanonične knjige znane. Esterina knjiga se sicer imenuje, toda devterokanonični odlomki se posebe ne imenujejo.

V galikanski cerkvi imamo sv. Ireneja, (r. 132—140 po Kristusu), kateri pripoznava v spisu: Detectio et eversio falso cognominatae gnosis, ali: Libri contra haereses izmed devterokanoničnih knjig: Baruha, Modrost in odlomke Danijelove knjige. Na te knjige se sklicuje kot na svete in Božje.[2])

[1]) V prvem pismu do Korinčanov 55. pravi sv. Klement: „Blažena Judita je ob obleganju mesta prosila starašine, da bi smela podati se v sovražni tabor. Šla je z ljubezni do domovine in stiskanega naroda v nevarnost in Bog je izročil v ženske roke Holoferna. Prav tako tudi v veri stanovitna Estera itd.

[2]) S. Iren. c. haer. IV. 20, 4. V. 35, 1. IV. 5, 2; 26, 3. IV. 38, 3. V. 2, 3, Eusebius: H. G. V. 26. Glej Cornely: Cursus Scriptura Sacrae: Introductio ed. 1885 str. 71.

V afrikanski cerkvi imamo v dokaz latinsko prelogo, kateri pravimo Itala. Itala je bila v drugem stoletju popolnoma končana in je obsegala vse devterokanonične knjige. M. Avrelij Kasijodor (roj. 470) pravi o stari Itali: Scriptura sancta secundum antiquam translationem in Testamenta duo ita dividitur i. e. in Vetus et Novum: in Genes. Exod. Levit. Num. Deuter. Jesu, Nave, Iudic. Ruth. Reg. ll. quatuor, Paralip. ll. duos, Psalter. l. unum, Salamonis libros quinque i. e. Prov., Sapientiam, Ecclesiasticum. Eccle., Cant. cant., Prophetas i. e. Isaiam, Ierem., Ezech., Dan., Os., Am., Mich., Ioel, Abd., Ion., Nah., Habac, Sophon, Agg., Zach., Malachiam, qui et Angelus, Iob, Tobiam, Esther, Iudith, Esdrae duos, Machabaeorum duos [1]): Po stari prelogi delimo sv. pismo v dva zakona t. j. v stari in novi zakon: Genesis, Exodus itd. Iz stare Itale so še izmed devterokanoničnih knjig še dandanes ohranjene; Baruh, Modrost, Eklezijastik, Makabejski knjigi ter Danijelovi in Esterini odlomki. [2]) Sv. Ciprijan [3]) (umrl l. 258 po Kr.) je v svojih spisih rabil vse devterokanonične knjige kot božje knjige, izvzeti moramo le knjigo: Iudito. Tertulijan imenuje pismo Jeremije preroka (Baruh VI.), rabi pogosto: Judito, Eklezijastika, Modrost, Danijelove odlomke ter Makabejski knjigi in sicer kot božje knjige. [4])

V izhodni cerkvi: Sv. Justin (rojen okolu 100 po Kr.) pravi v spisu: Dialogus cum Tryphone Iudaeo, očitno, da je treba razločevati judovski manjši kanon od večega kanona krščanskega. Sv. Polikarp (umrl 168 po Kr.) omenja v pismu do Filipljanov (pogl. 10.) knjigo: Tobija (pogl. 4., vrsta 10). V pismu: ἐπιστολὴ καθολική, ki se pripisuje svetemu Barnabi, katero je bilo gotovo spisano proti koncu prvega stoletja po Kristusu, se omenja Eklezijastik. Sv. Atenagora (v drugi polovici drugega stoletja) sklicuje se v knjigi: Legatio pro christianis na Baruha. V knjigi: Constitutiones Apostolorum, ki je bila v obsegu prvih šestih knjig gotovo spisana okolu srede tretjega stoletja po Kristusu, omenjajo se vse devterokanonične knjige razen Makabejskih. Sv. Klement aleksandrijski (umrl 217 po Kr.) priznava vse devterokanonične knjige kot svete in božje ter se nanje brez pomisleka sklicuje. [5]) Le o drugi Makabejski knjigi ne vemo, ali jo je priznaval kot božjo ali je ni. Origenes (rojen 185 po Kr.) priznava očitno, da je treba poleg knjig, katere spoštujejo judje z neomajno gotovostjo kot svete in božje, priznavati tudi še druge, namreč vse naše devterokanonične knjige. V knjigi: Liber de Oratione omenja: Modrost, Tobijo, Iudito,

[1]) Baruha ne imenuje, ker je bila njegova knjiga vedno združena s prerokovanjem Jeremijevim.

[2]) Zschokke: Historia Sacra ed. 1884, str. 433.

[3]) S. Cypr.: Ep. ad Fortun., de exhortatione martyris Testimoniorum libri tres adversus Iudaeos. Glej Cornely-a l. c. str. 72.

[4]) Tertull.: Scorpiace contra Gnosticos 8. (Baruh VI. 3—5); adversus Marcionem I. 7, de Monogamia 17 (Iudita); de Praescriptionibus haereticorum 7, contra Marcionem I. 16, de Monogamia 14 (Modrost 1, 1.) Eklezijastik 11, 14, 15, 18; De idololatria 18, de jejuniis 8, de corona militis 4 (Dan. 13, 14); adversus Iudaeos 4 (2. Mak. knjig.) Glej Cornely-a l. c. str. 71.

[5]) Clemens Alex.: Tres libri paedagogi in Stromata.

drugo Makabejsko knjigo in Esterine odlomke. V knjigi: Contra Celsum omenja: Modrost in Eklezijastika. V spisu: Sermo exhortatorius ad martyrium razlaga zgodbo o starem Eleazarju in sedmerih bratih Makabejskih (2. Mak. knjig. poglavje VI + VII). Origenovo delo: Stromata se je izgubilo, toda sv. Jeronim pravi, da je bila v njem zgodba o Suzani (Danijelova knjiga) in da se je v njem omenjala knjiga: Iudita. V svojih komentarjih se Origenes brez razločka sklicuje na kanonične in devterokanonične knjige. O razliki med judovskim in krščanskim kanonom izraža se Origenes: Trudimo se, da bi ne bili nevedni v judovskem sv. pismu. Prepiraje se z Judi ne smemo sklicevati se na mesta, katerih nimajo v svojih knjigah, ampak moramo z njimi posluževati se le onih mest, katere priznavajo, dasi bi v našem kanonu ne bile.“[1]) Sv. Dionizij Aleksandrijski (umrl 264 po Kr.) pozna v svojih spisih izmed devterokanoničnih knjig: Eklezijastika[2]), Sv. Arhelaj, škof v Mezopotamiji, po narodnosti Sirec, trdi, da so Sirci v tretjem stoletju prištevali med sv. pismo tudi devterokanonične knjige. Sv. Metod, škof v Tiru, navaja v svojem spisu: Convivium decem virginum sive de castimonia: Eklezijastika, Modrost, Baruha in pripoveduje zgodbo o Suzani (Danijelova knjiga poglavje XIII.)

Iz vsega je razvidno, da so bile vse devterokanonične knjige v prvih treh stoletjih po Kr. znane in da so jih večinoma vsi spoštovali kot svete in božje. Sveta cerkev uči dandanes, kar je učila v prvem, drugem in tretjem stoletju. Sami protestantje priznavajo, da govoré prva tri stoletja odločno za sv. katoliško cerkev.[3]) Biblična veda je do danes iztaknila brez števila dokazov že iz samih prvih treh stoletij, da se sme po pravici reči, da je s tem pravda s protestanti končana.

V četrtem in petem stoletju po Kr. ni nobenega dvoma o devterokanoničnih knjigah starega zakona. Sv. Efrem (umrl okolu 380 po Kr.) imenuje izrecno Baruha ter se poslužuje v svojih spisih Danijelovih devterokanoničnih odlomkov, Judite v obojih Makabejskih knjigah.[4]) Sv. Avguštin (r. 354 po Kr.) je izdal v spisu: De doctrina christiana II. 8. popoln kanon, kakor ga je izdal sveti tridentinski zbor: „Totus autem canon Scripturarum . . . his libris continetur: quinque libris Moysis itd. Sunt aliae . . . sicut est Job et Tobias et Esther et Judith et Machabaeorum libri duo . . . deinde Prophetae, in quibus David unus liber Psalmorum itd. . . . illi duo libri, qui Sapientia et alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur . . . qui tamen, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt..

[1]) Orig. ad Afric. 5.

[2]) De Natur. fragm. 3, 5 etc. Migne 10, 1257, 1268.

[3]) Münscher Handbuch d. Dogmengesch 1793. I. str. 251: die neue katholische Kirche hat nicht Unrecht, wenn sie bei ihrem Urtheil über den Kanon d. A. T. sich auf ihre Uebereinstimmung mit der älteren christlichen Kirche beruft.

[4]) Glej Compendium introductionis in S. Script, Cornely ed. 1891, str. 4.

Ves kanon sv. pisma obsega te-le knjige: Petero Mojzesovih knjig itd.... Druge... kakor Job in Tobija in Estera in Judita in dvoje Makabejskih knjig ... Dalje preroki, med njimi knjiga Davidovih psalmov itd.... oni dve drugi knjigi, ki se imenujeti Modrost in Eklezijastik, pripisujeta se radi sličnosti Salomonu, kateri pa je treba, ker sta se sprejeli med svete knjige, prištevati prerokom.“ Sveti Krizostom (rojen 347 po Kr.) našteva v spisu: Sinopsis S. Script. svete knjige: Estera, Tobija, Judita, Job, Modrost, Pregovori, Eklezijastik, Izajija itd. Sv. Atanazij (rojen okolu 296 po Kr.) pozna sicer vse devterokanonične knjige, z gotovostjo pa prišteva med božje samo Baruha. O drugih je v dvomu, dasi se jih v svojih spisih poslužuje kot božjih knjig. Sv. Ciril Jeruzalemski (umrl 386 po Kr.), sv. Epifanij (rojen 316 po Kr.) in sveti Gregorij Naz. (rojen 326 po Kr.) poznajo vse devterokanonične knjige in jih tudi priznavajo kot svete in božje.

Sv. Jeronim trdi, da je sv. nicejski občni zbor l. 325 po Kr. prištel knjigo: Judito svetim knjigam: hunc librum synodus Nicaena legitur in numero sacrarum Scripturarum computasse.“ [1]) Cerkveni zbor v Hiponu l. 393 se sklicuje na nicejski zbor in našteva v poglavju 36. vse kanonične in devterokanonične knjige. Prav tako našteva tudi kartaginski zbor l. 397 in leta 419 vse knjige brez izjeme. V pismu do sv. Eksuperija Toloz. našteva sv. Inocencij I. (402—417) vse kanonične in devterokanonične knjige brez vsake razlike.

Naši najstarejši codices sv. pisma, namreč: codex Vaticanus [2]) in Sinaiticus, katera sta iz 4. stoletja, dalje codex Alexandrinus in Ephraem rescriptus ne delajo nobene razlike med kanoničnimi in devterokanoničnimi knjigami.

Etijopska preloga sv. pisma, ki je iz 4. stoletja in armenska, ki je iz 5. stoletja po Kr. obsegata vse kanonične in devterokanonične knjige.

Iz prvih petih stoletij imamo na raznih grobeh, spominikih na cerkvenih posodah itd. slike predstavljajoče zgodbe iz devterokanoničnih knjig, n. pr.: Mladi Tobija, prerok Danijel v levnjaku, kateremu prinaša Habakuk jedi trije mladeniči v ognjeni peči, zmaj, katerega je umoril Danijel. Na cerkvi, katero je dal sezidati sv. Pavlin, je bila slika Juditina in pa starega Tobije. V čast bratov Makabejcev in njihove matere je bilo na vzhodu sezidanih več cerkvâ.

Edini sv. Jeronim (rojen okolu 340—342) izraža se o devterokanoničnih knjigah dvoumno, da je videti, kakor bi zametal vse knjige, katerih niso imeli judje v svojem kanonu. Spisi, v katerih je videti, da zameta sv. Jeronim devterokanonične knjige, so: Prologus galeatus (l. 391), Praefatio in Esdr. (l. 394), Praefatio in II. Salom. (l. 398), Praefatio ad l. Esth. (l. 405), Epistola ad Laetam (l. 403), Praefatio in Daniel, Praefatio in Jeremiam itd. Tem trditvam

[1]) Praef. ad l. Judith.

[2]) C. Vaticanus se hrani v Rimu, c. Sin. v Petrogradu, c. Alex. v Londonu in c. Eph. rescript. v Parizu.

sv. Jeronima pa nasprotujejo brezštevilna mesta njegovih spisov, v katerih se sklicuje na devterokanonične knjige kot na svete in božje knjige. Ni je devterokanonične knjige, katere bi sv. Jeronim ob raznih prilikah ne imenoval božje ter prišteval sv. pismu. Kako naj si to razlagamo? Reči moramo, da je sv. Jeronim sicer poznal vse devterokanonične knjige, da je tudi vedel, da jih sv. cerkev katoliška spoštuje kot svete in božje, pa jih v prepiru z judi ni hotel imenovati božje in ni hotel prištevati sv. pismu. Ko je imel opraviti s katoličani, skliceval se je brez razlike tudi na devterokanonične knjige. Skoraj gotovo pa je, da je sv. Jeronim o njih v resnici dvomil, ker jih ni našel v hebrejskem tekstu v kanonu. Na eni strani je videl, kako jih v sv. cerkvi spoštujejo in se je radi tega na nje skliceval, na drugi strani pa je videl, da jih ni v hebrejskem tekstu, da jih judje ne priznavajo in radi tega jih včasih tudi sam ni hotel priznati. Odtod nasprotje v spisih svetega Jeronima.

Vsi dvomi pa popolnoma izginejo v naslednjih stoletjih. Ni nam treba navajati dokazov, ker ga ni pisatelja katoliškega, kateri bi v naslednjih stoletjih ne priznaval devterokanoničnih knjig. Grška cerkev jih je slovesno sprejela v trulanskem zboru leta 692. Tudi heretiki: Nestorijani (odpali od sv. cerkve v petem stoletju), monofiziti (odpali v petem stoletju), in sicer sirci, etijopci, armenci in kopti priznavajo vse devterokanonične knjige, katerih bi po odpadu gotovo ne bili več sprejeli od katoliške cerkve.

Veda zgodovinska sama torej dokazuje, da so v prvih petih stoletjih verovali kristijani v vse knjige, kakor jih je končno naštel sveti tridentinski zbor. Ta je znanstven uspeh gledé svetih knjig starega zakona do danes.

Kaj pa z devterokanoničnimi knjigami novega zakona? Povedati hočemo samo zgodovinske uspehe, katere si je pridobila svetopisemska veda do danes. Govorimo le o devterokanoničnih knjigah, ker o drugih ni nobenega dvoma.

Sv. Klement rimski (umrl 100 po Kr.) sklicuje se v prvem pismu do Korinčanov 10, 17, 31, 38 in v prvem pismu do devic 3, 8, 11, na devterokanonično pismo sv. Jakoba.[1]) Sv. Irenej (rojen okolu 133—140 po Kr.) pravi v spisu: Libri contra haereses[2]), da sta sv. Polikarp (umrl okolu 168 po Kr.) in Papia prištevala Skrivno Razodenje med sv. pismo. Pismo svetega Pavla do Hebrejcev je bilo na sploh znano vsem sv. očetom iz druge polovice prvega stoletja in iz prve polovice drugega stoletja.

Razun drugega pisma sv. Petra, drugega in tretjega pisma sv. Janeza in pisma sv. Jude so bile torej vse druge devterokanonične knjige prvim naslednikom sv. apostolov znane kot svete in božje knjige.

V drugem stoletju po Kr. je rimska cerkev prištevala med sv. pismo vse devterokanonične knjige razun pisma do Hebrejcev in 2. pisma sv. Petra.[3]) Temu priča je „fragmentum muratorianum“ in

[1]) Jac. 2, 21. 3, 13. 1, 26. 4, 6. 3, 1. 2.

[2]) L. contra haer. V. 30.

[3]) Rimska cerkev je v tem času tudi spoštovala „Skrivno Razodenje sv. Petra.“

„Pastor Hermae".[1]) Da so o tem času v afrikanski cerkvi bile poznane kot svete knjige vse devterokanonične knjige razun pisma apostola Jakoba in 2. pisma sv. Petra pričata nam Tertulijan in sv. Ciprijan. V galikanski cerkvi niso poznali, kolikor moremo soditi iz spisov sv. Ireneja, pisma do Hebrejcev, pisma sv. Jakoba, sv. Jude in 2. pisma sv. Petra, poznali pa so in priznavali kot sveto knjigo „Pastor Hermae".

Ako primerjamo vse kanone zahodnih cerkvâ iz drugega stoletja, vidimo, da je bilo edino 2. pismo sv. Petra nepoznano.

Proti koncu drugega stoletja so sveto pismo preložili na sirski jezik. Preloga se imenuje: Pešite. Iz te stare preloge so se do danes ohranile izmed devterokanoničnih knjig 1) pismo do Hebrejcev, 2) pismo apostola Jakoba in vsi devterokanonični odlomki sv. evangelijev. V tej stari prelogi pa so prvotno morale biti vse devterokanonične knjige, kajti sveti Efrem,[2]) kateri ni umel grškega jezika, poslužuje se v svojih spisih vseh devterokanoničnih knjig. Moral jih je tedaj imeti pred seboj v sirski prelogi.

Za tretje stoletje po Kr. imamo za priče sv. Klementa aleksandrijskega in Origena. Oba poznata vse devterokanonične knjige in jih prištevata božjim.

Kaj so učili v četrtem stoletju sv. očetje o devterokanoničnih knjigah, izvemo iz zgodovine Evzebija cezarejskega.[3]) Ko je naštel vse protokanonične knjige,[4]) o katerih ni nobenega dvoma, dostavlja: „Tem knjigam bomo dodali, ako se nam bo zdelo potrebno, tudi še Skrivno Razodenje sv. Janeza. Kako je soditi o tej knjigi, videli bomo kasneje. Vse te knjige pa so na sploh priznane ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις). Knjige pa, o katerih se še prepirajo, katere pa večinoma priznavajo kot pristne (τῶν δ' ἀντιλεγομένων, γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς) so: pismo sv. Jakoba, sv. Jude, drugo pismo sv. Petra, drugo in tretje pismo sv. Janeza, bodisi da ju je spisal sv. Janez evangelist ali kdo drug, ki je imel ime Janez. Med nepristne knjige prištevamo Dejanje sv. Pavla, knjigo, kateri je ime Pastor, Skrivno Razodenje sv. Petra, pismo sv. Barnabe in Nauk sv. apostolov (τῶν ἀποστόλων διδαχαί) in pa, ako se komu zdi, Skrivno Razodenje sv. Janeza, katero nekateri, kakor sem že rekel, zametajo (ἀθετοῦσιν) drugi pa med obče priznane knjige prištevajo. Iz teh besedi je razvidno, da je četrto stoletje razločevalo 1) obče priznane knjige, t. j. štiri evangelije, Dejanje apostolov, štirinajst pisem sv. Pavla (med njimi tudi pismo do Hebrejcev), prvo pismo sv. Petra in sv. Janeza in pa Skrivno Razodenje sv. Janeza, 2) knjige večinoma priznane, to je pismo sv. Jakoba, sv. Jude, drugo pismo sv. Petra ter drugo in tretje pismo sv. Janeza, 3) nepristne knjige, n. pr. Dejanje sv. Pavla, Pastor itd.

---

[1]) Oba spisa sta brez dvojbe iz 2. stoletja po Kr.

[2]) Umrl l. 379.

[3]) Historia Eccl. III. 25.

[4]) Med te prišteva očividno tudi pismo do Hebrejcev.

Za peto stoletje po Kr. imamo kot priče sv. Jeronima, Rufina, sv. Filastrija, sv. Avguština, sv. Inocencija I. itd. Cerkveni zbor v Hiponu l. 393 in kartaginski zbor l. 419 naštevata vse knjige kakor sv. tridentinski občni zbor.

Od petega stoletja dalje se je kanon, kakor ga je določil sveti tridentinski občni zbor, vedno bolj utrjeval, da so ga vse cerkve na zahodu in vzhodu v šestem stoletju končno sprejele. Grška cerkev ga je slovesno priznala v trulanskem zboru l. 692.

Najstarejši codex latinske vulgate, ki nam je ohranjen, namreč codex Fuldensis, spisan l. 595, obsega vse devterokanonične knjige.[1])

To so jasni dokazi, da je sv. cerkev in občni zbor tridentinski potrdil, kar je verovala sv. cerkev od apostolskih časov in kar je bilo v prvih petih stoletjih že popolnoma dognano. Protestantje so se sklicevali na zgodovino, da so zavrgli vse devterokanonične knjige. Ko so pa jeli preiskovati zgodovino, so našli, da govori proti njim v prilog svetega tridentinskega zbora.[2]) Zgodovina meče svitle žarke na nauk sv. katoliške cerkve. Trdnjava, katero so zidali protestantje proti katoličanom, je prešla v roke katoličanov. Protestantje so brez vsake moči. Pulijo se med seboj ne samo za devterokanonične knjige, ampak tudi za najbolj priznane kanonične knjige. Česar iščejo, gotovo v zgodovini ne najdejo.

Vse knjige, kanonične in devterokanonične je bil sicer določil že papež Evgenij IV. sto let prej na florentinskem občnem cerkvenem zboru 1438. Ta določba je veljala krivovercem jakobitom, kateri so poslali poslance v Florencijo s prošnjo, da jih zopet sprejmejo v naročje sv. matere cerkve. Mej drugim jim je naštel papež tudi sv. knjige, v katere morajo verovati, ako hočejo biti katoličani. Ta določba pa ni bila slovesna, zato je sveti tridentinski zbor še enkrat slovesno določil, katere knjige so navdihnjene in božje. Od takrat se je mnogo pisalo in govorilo o sv. knjigah, toda določba sv. tridentinskega zbora vedno bolj zmaguje, da je protestantom zdaj na izbiro samo dvoje, ali sprejeti tudi devterokanonične knjige in vrniti se v naročje sv. cerkve, ali pa zavreči vse knjige ter popolnoma zapustiti krščanstvo.

Lehko bi naveli v podporo katoliške resnice dokaze ne samo iz prvih pet stoletij, ampak po vrsti iz vseh devetnajst stoletij. Toda glavno vprašanje se suče okrog prvih stoletij. Prva stoletja so podlaga zgodovinskega razvoja sv. katoliške cerkve. Sv. krščanska katoliška cerkev ne sme in ne more dandanes druzega učiti in druzega verovati, nego kar je učil Jezus Kristus, kar so učili sv. apostoli in kar je učila in verovala po njih ustanovljena sv. cerkev v prvih stoletjih. Kdor bi dokazal, da je sv. cerkev v prvih stoletjih učila in verovala kaj druzega nego veruje in uči sedanja cerkev, dokazal bi s tem, da sedanja cerkev ni prava cerkev.

---

[1]) V tem kodeksu pa se prišteva božjim knjigam tudi še sv. Pavla pismo do Lavdičanov, katerega ni sprejel sveti tridentinski zbor.

[2]) Glej: Münscher: Handbuch der Dogmengeschichte 1793. I. p. 251 in Diestel: Geschichte des A. T. in der christl. Kirche, Jena 1869, str. 22.

Protestantska zmota glede sv, pisma je zelo pogubno vplivala na narode. Narodi so polagoma popolnoma izgubili vero v sv. pismo. Sv. pismo je njim zdaj le človeška knjiga. Tudi pri katoličanih je omrzelo veselje in spoštovanje do sv. knjig. Nihče ne praša več po svetem pismu, ne učenjak, ne leposlovec, ne umetnik in vendar je sv. pismo zaklad vsega, kar je dobro, pravo, lepo in vzvišeno. V sv. pismu so pravi uzori. Sv. pismo, ki je sama božja beseda, ima v sebi moč, da preobrazi in premeni cel svet, ako dobi pri narodih veljavo, katera mu pristoja. Ničesar bolj ne pogrešamo dandanes v življenju narodov nego božjo besedo. Božja beseda bi narodom pomagala vsestranski. Rimski papež Leo XIII. pravi v okrožnici: „Providentissimus Deus", v kateri govori o sv. pismu: „Cuius (scilicet: s. Scripturae) in disciplinam semel admissa mens, atque inde illustrata et roborata, mire valebit, ut etiam humanae scientiae quae sunt fraudes dignoscat et vitet, qui sunt solidi fructus percipiat et ad aeterna referat: inde potissime exardescens animus, ad emolumenta virtutis et divini amoris spiritù vehementiore contendet: Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.[1]) Ako se duh uglobi v sv. pismo, dobi luč in čudovito moč, da spozna vse zmote človeških znanosti in se jih ogiblje zbirajoč si le dobrih sadov za večno življenje. Tukaj, v sv. pismu se duša ogreje, da z večo navdušenostjo hrepeni po sv. čednostih in božji ljubezni. Blagor njim, kateri preiskujejo Njegova spričevanja." Zato priporoča rimski papež, da gojimo sv. pismo z večjo pridnostjo in želi, da je branimo vsak po svojih močeh in je ljudstvu razlagamo: „Optamus nimirum et cupimus, ut plures patrocinium divinarum Literarum suscipiant teneantque constanter: Želimo namreč prav iskreno, da bi mnogo mož prevzelo obrambo sv. knjig ter jih tudi stanovitno branilo. Temu namenu so posvečeni tudi pričujoči skromni članki. V njih smo hoteli podati slovenskemu razumništvu glavna načela o svetem pismu. Slovensko razumništvo ne pozna sv. pisma. Ni čuda! Saj smo se vsi učili po tujih brezbožnih nemških knjigah. Naše domače slovstvo, naša domača umetnost, naše narodno gibanje je brez božje besede.

Vrnimo se k sv. pismu, k božji besedi! Pridobimo si pred vsem prepričanje, da je sv. pismo res božje pismo, da mu je resnično Bog početnik. To prepričanje moramo tudi v drugih buditi in utrjevati. To prepričanje mora prešinjati naše mišljenje in naše delovanje. Misli in uzore iz sv. pisma zanašati moramo v življenje, v slovstvo in v umetelnost. Te misli in ti uzor morajo prešiniti državno vlado, šole, časopisje in sploh vse življenje narodno. Kam nas je zapeljala slepota upornega protestantskega duha? Iz življenja narodov je izginilo vse, kar se imenuje božje. Vse se je pogreznilo v golo vsakdanjost. Človeštvo je izgubilo prave uzore. Dvigniti je moramo zopet kvišku na stališče vzvišene božje besede.

Kvišku moramo dvigniti tudi slovenski narod, kateri je po tujem vplivu zagazil v blato verske malomarnosti. Krive misli, krivi uzori vladajo po

[1]) Psalm CXVIII, 2.

našem slovstvu in po naši umetelnosti. Snovi za svoje umotvore iščejo slovenski razumniki po nemških, angleških in francoskih knjigah. Sv. pismo pa, ki je zaklad vsega, kar je dobro, pravo, lepo in vzvišeno, je nepoznano in pozabljeno.

Rimski papež Leo XIII. pravi v že omenjeni okrožnici: utque illi potissime, quos divina gratia in sacrum ordinem vocavit majorem in dies diligentiam industrianque iisdem legendis, meditandis. explanandis, quod aequissimum est, impendant: da bi ti posebno, katere je božja milost poklicala v sv. duhovski stan, vedno z večjo pridnostjo in marljivostjo, kakor se spodobi, čitali, premišljevali in razlagali sv. knjige. Reči moramo, da je glavna krivda, zakaj je sv. pismo pri nas nepoznano in pozabljeno, ker nimamo še prave preloge. Kako okorna, včasih smešna je preloga, katero čitamo ljudstvu ob nedeljah in praznikih. Duhovnik sam nima niti veselja sklicevati se na sv. pismo. Bilo bi neprecenljive važnosti, da bi v tej stvari napredovali. Ta napredek zahteva rimski papež Leo XIII. od njih, quos divina gratia in sacrnm ordinem vocavit.

Aristej[1]), Filo[2]), Jožef Flavij[3]) in sv. Justin[4]) pripovedujejo zelo zanimivo dogodbo o početku grške preloge, kateri pravimo Septuaginta, ἡ τῶν ἑβδομήκοντα γραφή. Egiptovski kralj Ptolomej II. (286—247 pred Kr.) je napravil v Aleksandriji veliko knjižnico. V njej je hotel imeti tudi judovsko sv. pismo. Pisal je tedaj višjemu judovskemu duhovniku Eleazarju, naj mu pošlje svete knjige, pa tudi sposobnih mož, kateri bi hebrejske knjige točno preložili na grški jezik. Eleazar mu drage volje usliši prošnjo ter mu pošlje knjige in dvainsedemdeset sposobnih mož. Kralj Ptolomej jih sprejme s častjo ter jim odkaže dvainsedemdeset celic, v katerih naj bi vsak za se prelagal svete knjige. Odkaže jim služabnike, kateri naj jim zvesto strežejo pa strogo pazijo, da ne bodo med prelaganjem drug z drugim občevali. Na ta način je hotel zabraniti, da bi morda kaj namenoma drugače ne preložili. Ko so delo v dvainsedemdesetih dneh dovršili, začne kralj preloge primerjati. Kako se začudi, ko vidi, da se preloge ne samo po mislih, ampak tudi po besedah ujemljejo. Spoznal je, da se je prelaganje godilo po božjem navdihovanju in da so možje resnično božji možje in vse časti vredni. Čitali so prelogo pred duhovniki, poglavarji in pred judovskim ljudstvom in vsi so enoglasno pritrdili, da se popolnoma ujema z hebrejskim izvirnikom.

To je bil početek grške preloge po pripovedki, katera ima gotovo mnogo zgodovinskega v sebi. Bog sam je obudil in navdihoval može, da so točno in dostojno prelagali. O naj bi nebo poslalo tudi Slovencem sposobnih mož, kateri bi že obstoječo slovensko prelogo pregledali, jo po božjem navdihovanju popravili ter izdali kot Septuaginto v slovenskem jeziku! Ž njo bi se začela nova doba.

Dr. A. Pavlica.

---

[1]) Aristeas: Epistola ad Philocraten.
[2]) Philo: De vita Moysis, II. 5. (Ed. Lips. IV. 191.)
[3]) Fl. Joseph: Antqu. Prooem. 4. XII. 2.
[4]) Apol. I. 31. Cohort. ad Graec. 13.

„Človek-opica“, pa „človek-rojen zločinec“.[1]

„Človek je nastal iz živali, in sicer iz najbolj razvite vrste živalij, namreč iz opic.“ To je temeljni nauk darvinistične antropologije, katerega skušajo njegovi učenci utemeljevati z mnogo večjo pridnostjo, nego znanstveno previdnostjo. Že leta in leta se trudijo, da bi dobili vmesne razvojne oblike med opico in med človekom. Najboljš ebi bilo seveda, če bi mogli darvinisti najti tako medvrsto ter nam jo pokazati. Tak dokaz bi bil seveda trden in neoporekljiv. Poglejmo, kako se jim je obnesel.

a) Geološke domišljije.

Ker se je baje po darvinističnem nauku razvijala vrsta iz vrste, bi bila morala v predzgodovinskem času živeti ona vrsta, katera naj izpolni veliki presledek, kateri je med opico in med človekom. Pač bi morala priti pametnemu preiskovavcu ta misel: „Ako živé opice, ako živi toliko število „manj razvitih vrst“, zakaj pa so se neki izgubile „medvrste?“ Ako jih sedaj ni, in če ne moremo najti vzroka, zakaj neki da so izumrle le-te „medvrste“, ki živé neko idealno življenje le v domišljiji nekaterih učenjakov, ali se ne bi dalo že iz tega sklepati, da o razvoju vrst ne moremo govoriti?“ Vendar tak pomislek ne more ustaviti darvinista, kateri že naprej določi rezultat in potem išče količkaj verjetnih podatkov, da bi dokazal resničnost svojega predsodka. Iskali so po zemlji; kjerkoli so našli kako kost, o kateri niso mogli brž določiti, čigava da je, rekli so, da je ostanek kake medvrste. Taki poskusi so se pa vsi izjalovili ter so zelo osmešili to „eksaktno znanost“. Naj omenim kratko le zadnji poskus, ki je vzbudil več zanimanja. V septembru leta 1891. so našli na Javi na levem bregu reke Bengavan zob, katerega je pripisoval zdravnik Evgen Dubois nekemu „sorodniku“ šimpanzovemu. Oktobra meseca istega leta so našli 1 meter daleč od tistega kraja kos čepinje, in avgusta meseca leta 1892. so našli 15 metrov dalje levo stegno.[2]) Darvinistu Duboisu so zadostovali ti podatki, da je na njih osnoval bujno podméno. Te kosti so gotovo ostanki enega eksemplara, moral je biti gotovo kak človek-opica oni, ki jih je zapustil v preiskavo ukaželjnemu 19. stoletju! „Anthropopithecus erectus“ ga je takoj krstil Dubois. Sicer bolj človeku podoben, naj bi se štel še med opice! A to ime je bilo premalo častno zanj, in Dubois se je odločil kmalu za to, da ga imenuje „po koncu hodečega opiškega človeka“, „Pithecanthropus erectus“.

---

[1]) Ker je pisatelju A. B. snov o „Darvinizmu gledé na človeka“ preveč narasla, ne moremo razprave o človeku priobčiti v tej številki, ker bi morali enorodno tvarino trgati, temveč smo je prihranili za tretji letnik. V to številko pa smo deli črtice o človeku, ki nam jih je poslal g. E. Lampe. — ***Op. ured.***

[2]) Zeitschrift d. Niederländischen königl. geographischen Gesellschaft. D. X. p. 310 sl.

Koliko slavo za evolucijsko teorijo je pomenila ta najdba! Saj je bil pred mnogo leti apostol te teorije, dr. Ernst Haeckel, prerokoval, da bodo našli takega „opiškega človeka!" V svoji knjigi „Natürliche Schöpfungsgeschichte" je rekel Haeckel, da je „Pithecanthropus erectus" postulat znanosti in je v preroškem duhu že popisal njegove lastnosti. In sedaj so ga res našli! Dubois mu je dal le ime, katero mu je bilo od Haeckla že davno namenjeno! Časopisi so se takoj polastili tega „napredka" ter ga v popularni obliki popisali in razširili med lahkovernim občinstvom. „Petit Journal" ga je popisal pod naslovom „Un oncle de la mode de Sumatra". Sicer je bil najden na Javi, in Dubois je trdil, da je ta „oncle" v resnici ženskega spola, torej teta, vendar darvinisti so bili tako veseli svojega opiškega strica, da jih take majhne pomote niso motile.

Temeljiti antropologi pa so imeli proti takemu „napredku" v znanosti mnogo pomislekov. Spominjali so se še, kako so se opekli naravoslovci z vrsto „Dryopythecus Fontani". Izkopali so bili namreč v Pirenejah okostje, katero so takoj imenovali „človeško opico", a boljši poznavalci so kmalu spoznali, da je le čisto navadna s človekom prav nič sorodna — opica. Kaj, ko bi bilo s to najdbo tako?

Ranke in Virchow sta oporekala takoj od začetka, in kmalu je evolucijonist dr. Martin sam pokopal tega „opiškega človeka" ter dokazal: 1. da je Dubois pisal brez kritike in lahkomišljeno; 2. da je čisto neutemeljeno, tako daleč narazen najdene kosti pripisovati jednemu telesu; 3. kos lobanje je čisto človeški; 4. zob je tak, kakor zobje drugih ljudij; 5. tudi posestnik onega stegna je bil „homo sapiens", ter se ne da najti nobena razlika, iz katere bi se dalo sklepati na kako medvrsto.[1])

V darvinističnem časopisju seveda ni manjkalo žalostink, ko se je tako slovesno pokopaval „opiški človek" v morje pozabljenosti. Socijalnodemokratiška „Neue Zeit" je tožila: „Velika razdalja loči celo najvišje živali, celo antropoidne opice, od človeka; in najnižje pasme ljudij so še preveč človeške (kako škoda!), da bi jih mogli brez ugovora imenovati medvrste med človekom in med opicami." Iz tega bi pač sledil za socijalne demokrate nauk, da se naj odpovedó svoji neznanstveni in nespametni podmeni, a dr. Jacobi, ki je pisal oni članek, trdi nasprotno: „Če doslej v veselje vseh svetopisemskih vernikov, vkljub pridnemu iskanju, nismo našli one glasovite prehodnje vrste, vendar to naravoslovsko izobraženega možá ne moti, ampak se mu zdi z njegovega stališča čisto brezpomembno." [2])

Torej brezpomembno je, če empiriška znanost sama pobija one, ki se bahajo, da so najdoslednejši empiristi? Ali naj verjamemo darvinistom, da stojé na stališču eksaktne znanosti? Nam se zdi, da so njim in socijalnim demokratom naravoslovni poskusi le sredstvo, da ž njimi utrjujejo svoje predsodke.

---

[1]) Natančneje: „Stimmen aus Maria-Laach". XLIX. 1. str. 116 sl.

[2]) Gl. „Stimmen aus Maria-Laach". XLIX. 2. str. 224.

b) Bebci in maloglavci (kretini in mikrokefali).

Iz zemlje se torej ne dajo izkopati ostanki opiškega človeka; ali pa se ne najdejo med nami? Na to pot je napeljal darvinistično preiskovanje nauk o atavizmu.

Atavizem stoji na podlagi darvinizma. Vrsta iz vrste se razvija ter se po „boju za obstanek“ in po „spolovnem izbiranju“ izpopolnuje. Zgodi se pa mnogokrat, da se rodi od razvitih roditeljev potomec, kateri je na las podoben kakemu pradedu (atavus) iz starih časov. Torej poiščimo takih otrok, in videli bomo pred seboj pravega praveatega pradeda človeškega rodu — človeško opico!

Ta predrzna misel je kmalu dala darvinistom povoda in tvarine za velika raziskovanja. Kdor išče, kmalu najde. Koliko skljućenih, pohabljenih, nerazvitih, bolnih otrok se rodi na svet! Med njimi so iskali atavistično podobo pračloveka ter so jo — po načelih „eksaktne znanosti“ — seveda tudi našli.

Najprej so se oklenili onih rojenih bebcev, katere imenuje znanost kretine. Ti kretini so si toliko podobni, da jih vsakdo lahko spozna izmed navadnih ljudi. So tudi kraji, zlasti v planinskih deželah, kjer se rodé v večjem številu. Telo je čudno, bolestno razvito, med udi je često čudno nerazmerje. Našli so kretina, ki je bil dolg 84 *cm*, a imel je glavo z obsegom 52·5 *cm*, nogo dolgo 17 *cm* in laket 14·5 *cm*. Mnogokrat nosi čisto otročje telo veliko starikavo glavo, kar dela te revčke ostudno grde.

Posebno nenormalno je razvita koža. Okostje je slabotno in šibko, koža pa silno debela in ohlapna ter dela zlasti na obrazu debele, premakljive gube. Virchow je našel na kretinoznem otroku ude prekratke in silno debele; a ta debelost je izvirala le od neprimerno razvite kože. Nos je ob korenini stisnjen, kakor zmečkan, konec mu je ploščnat. Nagubane trepalnice skoro popolnoma zakrivajo oči; usta so odprta, predolgi in predebeli jezik jih čisto napolnjuje, ustnice so debele. Ti revčki so čisto nesposobni za človeško občevanje. Govoriti ne morejo, ne razumejo, kar se jim pravi. Še jesti sami ne morejo. Hrana, s katero jih pitajo, jim često neprežvečena uhaja iz ust. Koža je skoro neobčutljiva. Celo rane skoro ne čutijo; valjajoč se v nesnagi nimajo nobenega neprijetnega občutka. Jedino kričanje kaže, da imajo nekaj dušnega delovanja. To je najnižja vrsta kretinov, ki se imenujejo na Angleškem „goich“. So pa tudi manj bebasti kretini, ki naznanjajo svoje občutke z neartikulovanimi glasovi, na Angleškem imenovani „čegeta“. Pri nekaterih se dobé celo sledi najnavadnejših pojmov, čutenje in slabo hotenje.[1])

Med temi najrevnejšimi udi človeškega rodu torej so iskali darvinisti onega ideala, kateri jim naj predočuje — pračloveka. „Kretini so atavistički izrodki, v katerih narava reproducira po svojih zakonih oblike pradavnih generacij“, to je njih nazor.

Resna znanost pa govori drugače. Mi sicer nimamo vzroka, da bi se ogrevali za brezverca Virchowa, vendar to mu moramo priznati,

[1]) Dr. Johannes Ranke: „Der Mensch.“ III. str. 380 sl.

da je mnogo takih bajk s trdnimi dokazi ovrgel. Vzrok kretinizmu je po njegovih preiskavah bolezen razvijajočega se sadu v maternem telesu, navadno hiperemija in vnetje možganov in njih kožic, mnogokrat notranji hydrokephalus, vodenica v glavi. Vodeni ekssudat jemlje prostor možganom, in dasi je glava neprimerno velika, se vendar možgani ne morejo razviti. Bolezen se začenja v prvih mesecih po spočetju s prenaglim strjenjem lobanje. Šev na vrhu glave se prezgodaj strdi, otročja glava se torej ne more več redno razvijati. Dno lobanje se nenavadno skrči ter dá bebčevemu obrazu tako čuden, nečlovešk izraz. Ker je bolno živčevje z možgani, je nemogoč normalen razvoj ostalega telesa.[1])

Kretin ne more živeti samega sebe, skrbeti morajo drugi zanj, celo pitati ga kakor dete. Za rojenje otrok so nesposobni. Največja neumnost je torej trditi, da so bili naši pradedje kretini. Tak zarod bi bil takoj izumrl.[2])

Kar se pri debeloglavih kretinih ni posrečilo darvinistom, to je izpodletelo tudi pri drobnoglavcih — mikrokefalih Svet je postal pozoren na te revčke, ko je Karol Vogt nabral jako obširno gradivo, s katerim je dokazoval, da drobnoglavci niso samo podobni opicam, ampak da so res prave „človeške opice“, najnižja oblika človeških pasem; v njih se baje ponavlja stanje, katero je človeški rod v darvinističnem razvoju že davno premagal.

Najslavnejše drobnoglavce je svetu darovala rodbina Becker; na njej so znanstveno to vprašanje proučevali Virchow, Ranke i. dr. Prvi otrok, deklica, je bila maloglavna, drugi in tretji otrok sta bila zdrava. Potem so sledili trije maloglavci, četrti otrok, Marjeta maloglavna, potem deček in deklica, ki sta kmalu umrla; zadnji, sedmi otrok, je bil zdrav. Zgodilo se je že večkrat, da je bilo v jedni rodbini več maloglavcev.

Virchow sodi o teh „opičnih ljudeh“ tako-le: „Nikakor ne moremo tako človeško stanje imenovati atavistično, v katerem se človek ne more ohraniti sam. Ne moremo pa trditi, da bi človeštvo bilo kdaj tako, da bi bilo podobno drobnoglavcem, zakaj inače bi bilo človeštvo izumrlo, predno je stopilo v zgodovino. To se razume samo ob sebi. Noben maloglavec si ne more sam pridobiti sredstev za življenje; podobni so opicam samo v tem, da pridobé one nagone in dušne zmožnosti, katere ima tudi najnižja opica. Zato si ne moremo misliti, da bi bile v takem stanju kdaj živele in se plodile živočine, ki niso bile niti zmožne, da si pridobe najpotrebnejših pogojev za življenje.“

Ker je Vogt trdil, da se spolovno razvijajo maloglavci, in da bi vendar morda bil možen tak zarod, odgovoril je Virchov: „Die Möglichkeit steht frei, Allah ist gross, und man kann vielerlei als Möglichkeit hinstellen .. Nikakor si ne moremo misliti, da bi bila družba maloglavcev obojega spola zmožna

[1]) Ranke. O. c. II. 382

[2]) Ranke. 383.

sebe in svoj zarod ohraniti za prihodnost. Prepričan sem, da bi bila brezdvomno poginila."

Vzrok tej nenormalnosti je našel Virchow tudi v bolestnem razvoju možganov. Ahlmann trdi, da se ta bolezen začenja že v četrtem mesecu po spočetju. Šev vrh glave se prezgodaj strdi, glava se torej ne more razvijati. Sorazmerno ž njo mora pešati tudi telo in duševne zmožnosti.

Da preskočim dolge popise drobnoglavcev, primerjanje njihovih udov in zmožnosti z opiškimi, naj navedem le sklepno sodbo Virchowo: „Vse pozitivno, kar vemo o razvoju opic, manjka drobnoglavcem; podobni so opicam le zato, ker njih človeške zmožnosti niso dalje razvite. Odkar smo imeli zadnja leta v Berolinu priložnost, vse anthropoidne opice: gibbona, orang-utana, šimpanza in gorilo, dalj časa opazovati v izbornih eksemplarih, smo v bijologičnem oziru tega vprašanja bolje izvežbani, nego katerikoli naravoslovec. Učili smo se prav ceniti prednosti opic, a učili smo se tudi zavreči ono pretiravanje, katero so pripovedke nekaterih enthuzijastov vpeljale pri večini naravoslovcev. Zlasti pa moramo naravnost trditi, da je instinktivno duševno delovanje, katero drobnoglavcem skoro popolnoma manjka, pri anthropoidih, kakor pri drugih živalih, posebno razvito." [1])

Tu je izrekel Virchow, stoječ na stališču izključnega izkustva, tako resnico, da jo lahko podpiše vsak učenec svetega Tomaža Akvinskega. Mikrokefali, drobnoglavci, so ljudje, kateri so zaradi bolezni v možganih že v maternem telesu zaostali v razvoju. Tudi oni imajo dušo, pravo, človeško, nesmrtno razumno dušo, a ta duša ne more delovati, ker nima organov, kateri so ji zato potrebni. Njene zmožnosti spé, ker zunanji svet nima pravilnega pristopa do nje. Čutila ji ne morejo dovesti tvarine za pravilno mišljenje in sklepanje; zato se ne kaže v svojem delovanju. Drugačna je žival. Ona za mišljenje ni ustvarjena, ampak ima namesto razuma nagone in ono čutno razločujočo zmožnost — vis aestimativa — katera ji je potrebna za obstanek. Teh nagonov drobnoglavec nima, ker je človek. Ker pa tudi razuma nima zaradi bolezni, manjka mu pogojev za obstanek. Drugi morajo zanj misliti in delati.

Tako so ravno ti revčki dokaz, da je človek popolnoma različen od živali.

Bodi dovolj! Ko je Ranke navedel več vzgledov, končuje: „S tem sklenimo vrsto svojega raziskovanja, katerega rezultat je ta-le: Sedaj v vsem nam znanem človeštvu ni niti pasem, niti narodov, niti

---

[1]) „Wir haben dabei gelernt, die Vorzüge dieser Affen zu würdigen, aber auch von der Ueberschätzung zurückzukommen, welche durch die Erzählungen einzelner Enthusiasten auch bei der Mehrzahl der Naturforscher eingeführt worden war. Namentlich dürfen wir wohl keinen Anstand nehmen zu behaupten, dass die instinktive Seite der psychischen Thätigkeiten, welche den Mikrokephalen fast ganz abgeht, bei den Anthropoiden, wie bei den übrigen Thieren im Vordergrunde steht." Ranke: „Der Mensch". II. str. 391 sl.

rodov ali rodbin, niti posameznikov, katere bi mogli zoologi postaviti kot prehodno vrsto med človeka in opico.“ [1])

c) *Materijalizem pred sodiščem.*

Najbolj spoznamo škodljivost materijalizma, če opazujemo, kaj je storil na etičnem polju. Dosledno mora tajiti materijalist svobodo človeške volje. S tem je uničena vsa morala; pedagogika in pravo se postavita na čisto drug temelj. Greha in zasluženja ni več v tem smislu, v katerem rabi krščanstvo ta izraza. Človek ni več oseba; družba ni organizem, ampak agregat atomov. Človek ne odločuje svojih dejanj samostojno, nima zmožnosti, izbirati po razumu, ampak je po fizičnih zakonih določen za mehanično, enakomerno, nesvobodno delovanje.

Ne manjka nam poskusov, tudi izven socijalne demokracije, kateri teže po tem, da se naši družbi usili življenje in naziranje po materijalističnih nazorih.

V pravu in v pedagogiki skuša Lombrosova šola udejstviti materijalistični zistem. Njihov nazor je kratko tale: Pravi zločinci so po svojem telesu že odločeni za zločinstvo; njihovi organi so taki, da ne morejo biti nič drugega, nego zločinci — neka posebna antropologično različna vrsta človeškega rodu. Tako nujno je po svojih anatomičnih in fizijoloških posebnostih zločinec odločen za nenravno ali silovito delovanje, da ga niti socijalno stanje, niti drugi zunanji notranji vplivi ne morejo odvrniti. Kratko: tak človek je rojen zločinec — delinquente nato, kakor pravi Lombroso.

Pač sta že davno Gall s svojo frenologijo in Lavater s fizijognomiko trdila isto — prvi je iskal v obliki lobanje, drugi v obrazu nezmotljivih znakov, kateri naj bi človeško delovanje določevali — vendar do veljave je prišla ta teorija šele po Lombrosu, kateri jo je združeno z atavizmom, dokazovano po ogromnem statistiškem gradivu, razpredel v znanost, katera naj bi bila v moderni družbi tako podlaga vsemu svetovnemu naziranju in delovanju družbe, kakor je morala v krščanski družbi duša vsemu življenju. Teh nazorov se je polastilo romanopisje in pesništvo, katero tendencijozno popisuje nenravnost kot nujno udejstvovanje prirodnih sil, pedagogika skuša prestrojiti svoje uke po teh načelih, dasi pri tem nima sreče; najbolj pa se je ugnezdilo to naziranje v pravoslovje.

Ali torej res biva i rojen zločinec?

Dr. Kirn[2]) je dokazal, da so statistični podatki Lombrosove šole preveč pomanjkljivi, površni in protislovni, da bi se dal iz njih sestaviti stalen in gotov „typus“ zločincev. Priznava, da ima mnogo zločincev nenormalno

---

[1]) Es existieren in der Gegenwart in der gesammten bekannten Menschheit weder Rassen, Völker, Stämme oder Familien noch einzelne Individuen, welche zoologisch als Zwischenstufen zwischen Mensch und Affe bezeichnet werden könnten.“ Ranke. O. c. II. 382.

[2]) Geistesstörung und Verbrechen. Heidelberg 1892.

razvito glavo, a take nenormalnosti se opazujejo tudi pri poštenih ljudeh. Nenormalni znaki pri zločincih nimajo nobene pravilnosti, nobenega posebnega, stalnega značaja, ampak so tako različni, da ni mogoče zaslediti nobenega zakona. Pač se najde pri njih marsikatera psihična slabost, nikdar pa ne značilna znamenja, ki bi zaslužila ime posebne vrste „moralne bolezni". Ker torej ni enotnosti, ne more se trditi, da bi anatomične posebnosti bile uzrok moralnemu stanju.

Dr. Näcke pa v članku „Zur Methodologie einer wissenschaftlichen Anthropologie" ocenjuje Lombrosove dokaze ter pravi, da so samovoljni, pretirani, neutemeljeni, neznanstveni.[1])

Praktični jurist dr. Gross trdi naravnost, da je materijalistična Lombrosova teorija pred sodiščem nerabna. V drugo izdajo svoje knjige: „Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w." je sprejel tudi razpravo o Lombrosovi šoli, iz katere zajemam pričujoče podatke.

Lombroso je statistične podatke dobil v kaznilnicah, a je le v nekaterih slučajih našel veliko odstotkov anatomičnih izjem.

Mnogokrat je število nenormalnosti tako majhno, da se ne da sklepati iz njih nič, ampak se ravno tako lahko reče, da so slučajne.

Lombroso ni mogel primerjati zločincev z nezločinci. Dokazati bi bil moral, da se nenormalnosti zločinških lobanj pri poštenjakih ne najdejo.

Vsi zločinci niso v ječah. Marsikdo bi bil tat, a velja za poštenjaka, ker ima slučajno sam dovolj premoženja. Marsikateri pride v ječo zaradi zločinstva, katero nikakor ni njegova prirojena strast. In vendar mora Lombroso smatrati prvega za poštenjaka, drugega za rojenega zločinca!

Edino le popolna indukcija bi mogla tu podati nekaj gotovosti, a ta je nemogoča. Ker so male nenormalnosti v anatomičnem oziru pri posameznikih tako različne, se lahko odvrne Lombrosu: Iz primeroma majhnega števila preiskanih ljudij se nikakor ne da sklepati, da je ogromna množina ostalega človeštva ravno taka. Ako preišče kak Lombrosov učenec v vojašnici, v šoli, v bolnišnici nekaj stotin lobanj, in če še tu ne more najti za posamezne pregrehe gotovega, jasno izraženega znaka, ali sme reči, da se milijoni ostalega človeštva strinjajo z njegovim računom?

„Kako slabi so sklepi, katere izvaja Lombroso iz statističnih podatkov, se vidi pa zlasti v tem, da je teoretično številke čisto napačno uporabil. Ko bi mogel reči Lombroso: V vseh kaznilnicah sveta imajo kaznjenci nenormalnost *A* z *x*% — nenormalnost *B* z *y*% — nenormalnost *C* z *z*% itd. — torej imajo vsi zločinci celega sveta naštete nenormalnosti v navedenih odstotkih — bi bil ta sklep napačen. Ta sklep bi veljal le v tem slučaju, ko bi bilo mogoče vse človeštvo razdeliti v dva tabora: v zločince in nezločince; ko bi mogli potem vse ljudi preiskati ter določiti odstotke nepravilnosti in jih primerjati obestransko; — ko bi bilo to mogoče, bi bil tudi

[1]) Pravi namreč, da Lombrosovi spisi „mit ihren Willkürlichkeiten, Uebertreibungen und voreiligen Schlüssen keineswegs den Ansprüchen nachkommen, die wir an ein wissenschaftliches Buch zu stellen haben." Centralblatt für Nervenheilkunde und Psychiatrie. Oktober 1893.

sklep pravilen. Sedaj pa statistična tvarina ni le nezanesljiva, ampak je celo napačna. Ako namreč Lombroso preiskuje zločince v ječah, mu majkajo vsi oni, ki so že bili kaznovani, vsi oni, ki še le bodo kaznovani, vsi oni, ki delajo zločinstva, a uhajajo kazni, in slednjič vsi oni, kateri bi bili postali zločinci iz navade, a so jih njihove, slučajno ugodne razmere tega varovale.[1])

Pojasnimo to z vzgledom: Lombroso preišče tatu v ječi, potem gre v vojašnico ali v šolo ali v bolnišnico ter preiskuje človeka, ki ni tat. Kdo mu pa jamči, da ne bo ta še hujši zločinec? Ali se more gotovost te preiskave imenovati znanstvena? Če primerja telesne posebnosti kake nenravne ženske *A* s podatki, ki jih je dobil pri ženski dobrega imena *B*, bi ta primera veljala samo v tem slučaju, ko bi vedel: 1. Da je *A* nenravna zaradi telesne posebnosti in bo taka ostala v vsakem stanju. 2. Da *B* ni skrivna grešnica, ali če je poštena, da taka ostane vedno. 3. Če bi *A* bila tako srečno omožena, kakor *B*, ali ne bi bila morda še mnogo poštenejša? 4. Kaj pa, če si čez vrsto let *A* pridobi dobro ime, *B* pa propade? Anatomična posebnost je ista, in vendar je vse razmerje postalo obratno.

Ker bi natančnejši podatki zahtevali posebno razpravo, sklenem s sodbo izkušenega, praktičnega jurista, ki pravi:

„Trditi smemo, da so one številke, na katere Lombrosova pozitivna šola zida svoje predrzne sklepe, čisto slučajne, reči smemo, da so odstotki, kateri jim dokazujejo, izračunani iz slučajno nabranih številk, katerih razmerje do celokupnega človeštva je čisto neznano in se nikdar spoznati ne bo moglo ... Nimamo vzroka, da bi kriminalist odstopil in prepustil svoje delovanje samo zdravniku.“[2])

E. Lampe.

„Machiavellizem“ — zlò naše dobe.

„Srečno si mesto florentinsko, ti čast in ponos svojega naroda! Ne, ker nad teboj se spenja sinje nebo italijansko in ker tvoje holme in planjave ogreva žarko južno solnce; ne ker v svojem obzidju hraniš nebrojne umotvore vseh dob, temveč ker te diči slavna preteklost, ker si rodilo odlične može, ki so v odljudni dobi človečanstvu postali učitelji in vodniki iz duševne tmine. Dante in Giotto, Petrarca in Boccacio, Brunelleschi in Leonardo

[1]) Dr. Hanns Gross: Handbuch für Untersuchungsrichter, Polizeibeamte, Gendarmen u. s. w. 2. Auflage. Graz. 1894. str. 106.

[2]) „Wir können also in der That sagen, dass die Zahlen, welche uns die positive Schule Lombrosos bietet und auf welche sie ihre bedenklich weitgehenden Schlussfolgerungen baut, ganz zufällige sind, wir können sagen, dass die Percentsätze, welche beweisen sollen, aus zufälligen Ziffern gezogen wurden, deren Verhältnis zur Gesammtheit der Menschen vollkommen unbekannt ist und nie bekannt werden kann ... Wir haben keinen Grund dafür, dass der Criminalist seine Thätigkeit einstellen und das Feld lediglich dem Detentionsarzte räumen sollte.“ Gross. O. c. 107.

da Vinci, Michel-Angelo in Benvenuto Cellini, Villani in Guicciardini, v istini dolga vrsta velikanskih duhov — in vsi so florentinski sinovi! Če se pa napotiš, prijatelj, v Florencijo v cerkev S. Croce, stal bodeš pred grobnim kamenom, kateri spominja slavnega državnika in zgodovinopisca, blagega človeka in gorečega domoljuba, Niccola Machiavellija!"

S tem slavospevom je začel Šuklje l. 1878 v „Dunajskem Zvonu" razpravo o Machiavelliju. Zakaj pa naj je srečna Florenca, da je poleg velikih sinov rodila tudi Machiavellija, to je Šuklje še enkrat povzel koncem razprave.

„Um Machiavellijev", tako je pisal Šuklje, „je prešinil stoletja; živeč v začetku XVI. veka, mislil je vendar tako žarno in bistro, da je s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično celoto.... Dandanes je to dognana stvar in „zedinjena Italija" je postala zgodovinska istina. Od silnih Alp sneženih vrhov do jadranskega in tirenskega morja in do blagoslovljenih krajev, obdajajočih strmine stare Etne biva pod priborjene svobode varnem zavetji (!) prost narod, kateremu je poleg mnogokatere stare rane lepa prihodnjost vendar-le zagotovljena. Če pa ta narod, ponosen na sedanjost, v žalostno preteklost zadnjih stoletij se ozira, če se spominja svojih boriteljev in mučenikov, ne najde ne zvestejšega sina, ne sijajnejšega zastopnika, nego je bil Niccolo Machiavelli!"

Danes, ko je minulo dvajset let, bi Šuklje pač ne pisal več tako. Obetanih sadov toli poveličane svobode ni nikjer. Mračna usoda se zgrinja nad Italijo. Ni še dolgo, ko je pisal italijanski list: „Bolje bi bilo človeku, da je rojen Samojed, nego da mora gledati kot Italijan onečaščenje in sramoto lastnega, nekdaj tako slavnega naroda. V zadnjih štirih letih je bilo uničeno življenje štirih plemenitih ljudi z italijanskim bodalom. Nič več ne smemo govoriti, da anarhisti nimajo domovine. Uklonimo se usodi. Prelita kri pada na nas. Priznati moramo, da so Caserio, Angiolitto, Luccheni produkt našega etičnega propada, ki se komaj da še popraviti. Torej ni krivično, če pada sramota njih zlobnosti na nas in vtiska na naša čela že od daleč vidni sramotilni znak. Ne obrekujemo svoje domovine; le resnično je, da se udaja narod v trdem, obupnem boju za obstanek vsem hudobnim instinktom, ki jih je sploh zmožna človeška narava. Naši rojaki potujejo leto za letom v tujino, stradajo, duševno oslepljeni, nenavajeni in nezmožni, da bi zaupali na svojo moč in jo pošteno porabili. Med njimi dobiva anarhija lahko in gotovo zavratna orodja. Včeraj sta žalovali Francija in Španija, danes žaluje zavoljo nas naša zaveznica Avstrija. Kdaj bodemo dovolj čutili odgovornost za toliko hudodelstvo? Kdaj se bodemo slednjič prepričali, da se ne smemo potegovati za nobeno drugo prednost, kakor za prednost bodala, če ne bomo zastavili vseh sil, da rešimo narod iz popolne nevednosti in nravne propalosti?"

Če je bil Machiavelli, kakor sodi Šuklje, prvoboritelj zedinjene Italije, če je njegov duh navdajal može, ki so uničili papeževo svetno oblast in

ustanovili novo Italijo, današnjo toli nesrečno Italijo, bi morali vsklikniti vsi Italijani: Nesrečno mesto florentinsko, ki si rodilo — Niccola Machiavellija. In zares, tako morajo klicati ne le Italijani, ampak vsi krščanski narodi!

I. Kdo pa je bil Niccolo Machiavelli?

Machiavelli se je porodil 3. majnika 1469 v Florenci. Za mladih dni je zrl vso veličino Italije. Letopisi Francije in Anglije, pravi Macaulay,[1]) imajo iz tistih dni zapisano samo uboštvo, surovost in nevednost, v Italiji pa so cvetele blaginja, veda in umetnost; drugod barbarstvo, na Laškem bogate in omikane državice; velika bliščeča mesta s pristanišči, arzenali, vilami, muzeji in knjižnicami; blagonosna tržišča, delavne tvornice; Apenin obdelan do najvišjih vrhov; Pad obložen z žitonosnimi ladjami. Toda bližal se je že čas, pravi Macaulay,[2]) ko se je imela razliti čez te prelepe kraje vseh sedem apokaliptičnih kup; čas umorov, gladu, uboštva, sramote, hlapčevstva, obupa. Umrl je Lorenc Medici in o njegovi smrti, toži sam Machiavelli v zgodovini Florence, je začelo kaliti in vzhajati zlosrečno seme, poguba za Italijo, ker ni bilo nikogar, ki bi je bil porval.

Zgodnja propast, sodi rečeni angleški zgodovinar, je bila kazen za prezgodnji cvet in sad. Če pa se spomnimo, da je l. 1498. umrl na gromadi Savonarola, da je torej mladinska doba Machiavellija bila uprav doba, ki je v njej vstal gorečnik Savonarola, bomo našli še druge vzroke za propast. Savonarola nas spominja tiste strašne nravne propalosti, tiste lascivne razuzdanosti, tistega razbrzdanega humanizma, ki je preplavil za Medicejcev vso deželo. Savonarola je že gledal v duhu apokoliptične angelje s sedmerimi kupami nadlog in prerokoval, da bodo izlili kupe na Italijo, ker se je Italija odtujila krščanstvu in udala poganskemu humanizmu.

V taki dobi se je torej porodil Niccolo Machiavelli. Mladostna leta je preživel pod vlado Kozima in Lorenca medicejskega. Ko mu je bilo šestnajst let, je izgubil očeta. Njegova mati je bila navdušena za klasično omiko, za vedo in poezijo, in zato je izročila mladeniča znanemu humanistu Vergiliju v odgojo. Tako se je Machiavelli že izmlada napil tedanjega humanizma.

Machiavelli je bil res darovit, njegov um je bil bister in oster; tudi njegova pridnost je bila velika. Mlad še je stopil v državno službo. Umrl je namreč Lorenc medecijski, njegovega nezmožnega sina pa so Florentinci pregnali. Machiavelli se je oklenil republikanske stranke, ki je rada vzprejela v službo nadarjenega mladega moža. Že l. 1498. je postal njegov učitelj Vergilij kancelar, Machiavelli pa državni tajnik. Kot tajnik je lahko pokazal svoje darove, zato ga je republika skoraj porabila še za vplivnejše službe. Triindvajsetkrat je zastopal Machiavelli kot poslanec Florenco, in to tedaj ni bila lahka stvar. Tak poslanec, pravi Macaulay,[3]) se je moral vreči v vse

---

[1]) „Macaulay's kritische und historische Aufsätze.“ Reclam. pg. 15.

[2]) O. c. 16.

[3]) O. c. 39.

spletke tujega dvora; izvohati je moral vsako slabost knezovo in se ji laskati, vsako slabost ljubimca, ki je vplival na kneza, vsako slabost sluge, ki je vplival na ljubimca .... Uspavati je moral vsako sumnjo, zaznamenovati si vsak migljaj. Skratka, biti je moral vse v vsem, vse je moral opazovati, vse prenesti. Zapiski Machiavellijevi o raznih državah in narodih, o raznih dvorih in vladarjih, so uprav mojsterski in dokazujejo, da je imel mož ostropazno oko, čujno uho in tenkosoden razum.

Leta 1512. so se povrnili Medicejci v Florenco. Machiavelli je izgubil službo. Kmalu potem so ga obdolžili, da se je udeležil zarote svojih prijateljev zoper nove medicejske vladarje. Vrgli so ga v ječo in izpustili še-le, ko je bil medicejski kardinal postal papež Leon X. Ko je prišel iz ječe, se je umaknil na svoje majhno posestvo „Strada“. Živel je borno in nečastno, poleg tega se je bavil s klasiki, a nikdar ni mogel pozabiti prejšnje vplivne službe. Ko je slišal, da bi se Julijan medicejski rad pridobil novo kneževino, je napisal glasovito knjigo „Il Principe“. Upal je, kakor je razvidno iz njegovih pisem, da ga bodo Medicejci zopet poklicali v službo. „Jaz ne morem več tako ostati“, piše v nekem pismu, „če ne, me bodo zaničevali zavoljo mojega uboštva. Ko bi me le gospodje Medicejci nastavili, in če mi tudi naložé, da naj valim kamenje.“[1]) Ko je Julijan umrl, je posvetil knjigo z istim namenom Lorencu mlajšemu. „Če obrne kdaj Vaše Veličanstvo“, tako piše v posvetilnem vvodu, „oči z vrha Svoje visokosti v te nižave, bo spoznalo, kako po krivem prenašam vedno nesrečno usodo.“[2]) Toda tudi Lorenc se ni mnogo menil ne za knjigo, ne za bivšega državnega tajnika, Machiavelli se je „vdal počutnim nasladam, pisal je verze, ki so prepojeni z mrzlim, podsmešljivim cinizmom in zasnoval je lascivne komedije.“[3]) Napisal je tudi satiro na ženske, ker je bil baje nesrečno oženjen.[4]) Poleg tega se je še vedno bavil s politiko. Več manjših političnih spisov je bilo sad njegovih studij. Za knjigo „Il Principe“ je najznamenitejše delo njegovo „Discorsi sopra la prima deca di T. Livio“, spisana takisto v dobi prognanstva.

Zdi se, da so ga Medicejci sem ter tja ipak porabili za neznatnejše posle. Celo Leon X. se je o priliki posvetoval ž njim, kako bi bilo mogoče pomiriti Florenco. A zadovoljen Machiavelli ni bil. Jel se je družiti s prijatelji in se ž njimi dogovarjal, kako bi s silo preosnovali florentinsko ustavo. Leta 1523. so poskusili izvesti načrt, a poskus se je ponesrečil. Medicejci so zopet odkrili zaroto, nekaj zarotnikov pomorili, nekaj pregnali, Machiavelli pa je ušel. Medicejci so se bali upornih duhov, zato niso dalje zasledovali zarote. Machiavelli se jim je zopet začel bližati.[5]) Leta 1527. so Medicejce zopet pregnali in proglasili svobodo. Machiavelli je takoj prihitel domov. Prijatelji bi ga bili radi spravili v zbor desetih mož, ki mu je bila

---

[1]) Bruder: „Staatslexicon.“ III. 1165.
[2]) „Il Principe.“ Firenze. 1896.
[3]) „Staatslexicon.“ ib.
[4]) Weiss: „Weltgeschichte.“ 3. Aufl. VIII. 670.
[5]) Dr. Oberbreyer: „Machiavelli's Buch vom Fürsten.“ Leipzig. Reclam. Einleitung pag. 13.

izročena skrb za javne stvari. A ljudstvo mu ni zaupalo, ker je bil svetovavec Medicejcev ter pisatelj knjige „Il Principe“. Zaman je skušal potlačiti osodepolno knjigo.[1]) Ljudstvo ni maralo zanj. To je moža popolnoma potrlo in umrl je že 22. junija 1527, in kar je tolažilno, prejšnji zasmehovavec — skesano spovedan.[2])

To je ob kratkem življenje Machiavellijevo. V tem življenju ne najdemo ničesar, kar bi bilo vredno hvale, ki mu jo poje Šuklje. Edino, kar mu moramo priznati, je to, da je imel bister, hladen razum. Seveda moderni upoštevajo le razum, a mnogo premalo srce, kakor pravi po pravici češki sicer ateistični filozof Masaryk. Toda razum je le ena plat človeške duše, in človek brez plemenitega srca ni cel človek. Machiavelli pa ni imel takega srca. Za nobeno nravnost se ni menil; „virtu“, kreposti v moralnem zmislu ni poznal.[3]) Machiavelli, pravi zgodovinar Weiss,[4]) je bil starorimska enostranska narava. Njegova duša je bila vsa prepojena z nazori starih Rimljanov, a za krščanstvo ni imel srca. Mojster je bil, ko je bilo treba razvrstiti raznolike dogodke pod en zakon, a najvišjih in najnežnejših utripov narodove duše ni umel. Kot zgodovinar je bil velik, pravijo, da je bil florentinski Thukydides, a kot človek je bil majhen. V privatnem življenju, pravijo njegovi politični prijatelji, da je bil celo slab človek.[5]) Posebno čuda tudi ni. Mati njegova je bila humanistovka, vzgojitelj zopet humanist. Humanizem tiste dobe pa je bil skoraj istoveten s poganstvom. Humanisti so se po pravici navduševali za staroklasično umetnost, a navduševali so se brez razbora, in tako so z umetnostjo vzprejeli tudi poganstvo. Zato je bil tudi Machiavelli že izmlada bolj poganski, nego krščanski.

Če si ogledamo njegovo politično delovanje, se moramo čuditi njegovi premetenosti in ostroumnosti, izvedenosti in spretnosti, a kake krepostnosti tudi tukaj iščemo zaman. Vidimo ga, kako računa in meri in sodi, a ne vidimo, da bi tudi plemenito čutil, nravno ljubil, krepostno deloval. Machiavelli ni bil nikak Timoleon ali Junius Brutus ali Viljem Tell; bil je le prebrisan, lokav politični mešetar, prijatelj sijenskega tirana, oboževalec „kralja vseh hudičev tiste dobe“, Cezarja Borgia.[6]) Ni težko razbrati iz njegovega političnega delovanja načela: Finis sanctificat media. Morda je res, kar pravi Macaulay,[7]) da je bil Machiavelli največji florentinski državnik, a izvestno je, da moramo tedaj besedo državnik rabiti tako, kakor jo rabi Macaulay sam, ko piše o laških državnikih:[8]) „Značaj laškega državnika na prvi pogled druži v sebi sama protislovja; zdi se tvorba možgan, domišljije, tako

[1]) Dr. Oberbreyer: „Macchiavelli's Buch von Fürsten.“ Leipzig. Reclam. Einleitung. pag. 14, 27.
[2]) Weiss: o. c. VIII. 677.
[3]) Dr. Oberbreyer: o. c. 22.
[4]) o. c. 673.
[5]) Dr. Oberbreyer: o. c. 28.
[6]) id. o. c. 26.
[7]) o. c. 61.
[8]) o. c. 27.

grozan, kakor Miltonova čuvajka pekla: pol boginja, pol kača; zgornji del lep, veličanski, spodnji grd in zoprn. Laški državnik je mož, ki pri njem misli in besede nimajo nobene zveze; ki brž priseže, če more s prisego kaj doseči; ki nič ne pomišlja, če treba koga izdati. Njegove krutosti niso posledice vroče krvi, ampak sadovi hladnega premiselka. Sovraštvo in maščevanje mu pôlje po srcu, a iz vsakega pogleda se mu smeji prijaznost, iz vsakega migljaja prikupljivost. Njegov namen se pokaže še-le tedaj, ko je dosežen. Najpoštenejši pomočki so mu tisti, ki najvarneje, najhitreje in najskrivneje vedo do smotra."

Macaulay opravičuje Machiavellija, češ da je bil tedaj čas, ko je bil ves „moralni kodeks" Italijanov tak, kakršen se kaže v življenju in mišljenju Machiavellija. Morda je to nekoliko res, toda po pravici mu odgovarja sicer liberalni laški pisatelj Zambelli[1]), da bi bil potemtakem Machiavelli vendar še slabši, nego li vsa njegova doba, saj je slabši ne le živeti po slabih načelih, ampak taka načela tudi javno in metodično braniti in učiti. To pa je storil Machiavelli s svojimi spisi.

Če si mislimo Machiavellija, kakor smo ga opisali, nam je umevno, kar je pisal o njegovi smrti vrstnik Florentinec Varchi:[2]) „Machiavellija so hudo sovražili vsi meščani. Tega je bilo krivo, ker je bil Machiavelli tako razuzdan v besedah in pogovorih, ker je bilo njegovo življenje tako razbrzdano in nemoralno; posebno pa še, ker je napisal knjigo „Il Principe", ter jo posvetil Lorencu medicejskemu, da bi se ta polastil neomejene oblasti v Florenci. V tej grdi knjigi, ki ne zasluži le graje, ampak je vredna ognja, zdi se, da namerava učiti, kako treba vzeti bogatim denar, ubogim časti, obojim pa svobodo. O Machiavellijevi smrti so se veselili — kar se morda ne bo zgodilo nikdar več — dobri in slabi; dobri, ker so ga imeli za brezbožnega človeka, slabi pa, ker so videli, da ni le slabejši, ampak ob enem tudi bolj prebrisan in premeten nego li oni. Sicer pa je bil prijeten družabnik, najboljši ljudje so ga radi imeli; skratka: vreden bi bil, da bi mu bila dala narava ali manj darov, ali pa boljših nazorov."

Machiavelli je torej imel mnogo čudovitih darov, a slabe nazore. To potrjujejo tudi resnicoljubni moderni. Laški državnik, svobodomiselni Cesare Balbo pravi o njem, da je bil mojster v politiki, a da ni imel absolutno nobenega čuta za to, kar je lepo, veliko in pravično, da je cenil le uspeh, le storjeno dejanje, bodi si storjeno s katerimkolim pomočkom, najbolj kovarskim, najbolj brezvestnim, in da ga je zato prištevati najgršim zgodovinarjem vseh časov.[3])

Oporekal bode kdo, da je Machiavelli žarko ljubil domovino, a tak mož, da ne more biti slab. Morda jo je res žarko ljubil, a prav je ni ljubil. Nekateri celo o žarki ljubezni močno dvomijo. Dr. Oberbreyer naravnost sodi, da je bilo Machiavelliju le do tega, da uteši nagon po nemirnem

[1]) Il Principe. Firenze. Le Monnier. 1896. Sul libro del Principe considerazioni. XIV.
[2]) Cf. Weiss o. c. 677.
[3]) Cf. „Memorie per la storia de' nostri tempi." Torino. 1863.

delovanju.[1]) Toda bodi kakorkoli, to je izvestno, da njegova ljubezen ni bila krepostna ljubezen, ker ni imela nobenega pravca nravnosti, in ljubezen brez kreposti ni vredna imena ljubezen. Ljubezen brez kreposti je razuzdan instinkt, ki je rodil človeštvu že brezmejno gorja.

Pogumno, a resnično sklepa Cesare Balbo, da je bil Machiavelli „poganska duša, vržena po naključju v sredo krščanskih vekov — un' anima pagana gettata per caso attraverso i secoli christiani!“

II. Zloglasna knjiga „Il Principe“ — kodeks „machiavellizma“.

Že davno bi bil pozabljen Machiavelli, da ne živi v svojih spisih. Posebno je knjiga o „knezu“ (Il Principe) ovečila njegovo ime in ožarila je z dvoumno slavo. Napisal jo je, kakor smo že dejali, po razpadu republikanske vlade ter jo posvetil Lorencu medicejskemu z namenom, da bi se „Lorenzo il Magnifico“ milostno ozrl nanj in na njega usodo. Ko so prišli na površje republikanci, bi jo bil rad utajil, a ni bilo več mogoče. Vendar se zdi, da je bila prvič natiskana še-le po smrti njegovi, l. 1532., z dovolitvijo Klementa VII., Medicejca in bližnjega sorodnika Lorencovega.[2]) Skoraj pa jo je zadela zaslužena obsodba. Kardinal Pole jo je ožigosal v spisu „o edinstvu cerkve“ kot delo satanovo, Pavel IV. jo je l. 1559. dal na indeks, in tridentinski zbor je potrdil in obnovil obsodbo. Od tedaj pa do danes rimski indeks ima zabeležene med prepovedanimi spisi tudi spise Niccola Machiavellija.

Knjiga „Il Principe“ razklada tako jasno nemoralne nazore, da tega nikakor ni moči utajiti. „Nikdo ne bo tajil,“ prizna celo Šuklje,[3]) „da Machiavellijev „Il Principe“ poleg mnogih prav koristnih naukov mnogokateri nauk hrani, ki popolnoma nasprotuje vekovitim moralnim zakonom, veljajočim ne le za posamezne osebe, temveč tudi za države in velike narode“ ... „V vsej zgodovini,“ pravi Šuklje dalje, „skoro ne nahajamo bolj popačenega, pregrešnega zločinca, nego Cezarja Borgija — in vendar ga Machiavelli, ki ga je tako rekoč študiral, „novim“ vladarjem v vzgled stavi! Njegova hudodelstva, n. pr. grozno klanje sinigalsko (l. 1502) in nečloveško ravnanje z namestnikom Ramirom d' Orco omenjevaje nikakor ne graja teh krutosti, temveč jih celo hvali ter z nekakim dopadajenjem pripoveduje! Ves svet ostro obsoja hinavstvo in licemerstvo — in vendar svetuje Machiavelli svojemu „knezu“, naj se dela dobrotnega in zvestega tudi takrat, ko so dejanja njegova nečloveška in perfidna! Podloga vsemu družtvenemu življenju, pravi pogoj človeškega obstanka je zvestoba. Machiavellijev nauk za kneza pa se glasi: bodi zvest in ostani mož-beseda, dokler ti zvestoba koristi!“

[1]) o. c. 22.

[2]) Dr. Oberbreyer o. c. 30.

[3]) „Dunajski Zvon“ 1877. 73.

Ne bomo tega posamič dokazovali, Šuklje je v tej stvari izvestno veroven svedok. Oglejmo si le najbolj zanimivo XVIII. poglavje iz knjige „Il Principe“.

Knjiga ima le 26 kratkih poglavij. Machiavelli preiskuje o njej, kako se more nov vladar ustanoviti, utrditi in ohraniti pridobljeno državo. Najprej našteva razne vladavine (c. 1.); kratko omenja dedno vladavino (c. 2.), potem pa začne razpravljati o mešanih (c. 3, 4, 5). V 6. poglavju razpravlja o vladstvu, ki si je kdo pridobi s svojim orožjem in svojo močjo; v 7. o vladstvu, ki si je pridobi po sreči ali s pomočjo druzih; v 8. o vladstvu, ki se je pridobi s kruto silo in zločini. V 12., 13. in 14. poglavju govori o vojni. V 15. poglavju pa začne preiskavati, kakšen mora biti knez nasproti podložnikom. Svet je izprijen, pravi, in hudoben, in človek, ki bi hotel biti v vsakem oziru dober, bi moral poginiti med toliko slabimi ljudmi. Zato je potrebno, če se hoče vladar obdržati, da ravna tudi hudobno, kakor ravno nanese potreba. Lepo bi bilo, pravi dalje, ko bi imel knez vse lepe čednosti, a ker jih ne more imeti, mora biti razborit. Varuje naj se tistih grehot, ki bi mu vzele vladstvo; drugih pa, če je mogoče, a ni taka sila. Nikar pa naj se ne boji zagaziti v grehote, ki bi brez njih težko ohranil vladstvo. Zakaj marsikaj se zdi krepostno, kar bi ga pogubilo; kaj drugega pa se zdi pregrešno in ga vendar ohrani.

S tem poglavjem je v tesni zvezi zloglasno 18. poglavje, ki ima naslov: „Kako naj je vladar mož-beseda?“

„Vsak ve,“ pravi Machiavelli, „da je vse hvale vredno, če je knez mož-beseda in če pošteno živi, a ne zvijačno. Vendar nas uči izkušnja sedanjih dni, da so prav oni vladarji veliko dosegli, ki so se malo menili za dano besedo in ki so znali z zvijačnostjo zmešati drugim možgane, in naposled so premagali tiste, ki so se opirali na poštenje. Vedeti nam je torej, da sta dva načina bojevanja: eden z zakoni, drugi s silo; prvi način je svojski ljudem, drugi živalim; a ker prvi dostikrat ne zadoščuje, se je treba oprijeti drugega. Vladar mora zatorej ravnati sedaj kot človek, sedaj kot žival. Tega so že stari pisatelji prikrito učili vladarje, ko so pripovedovali, kako je Ahileja in mnogo drugih knezov vzgojil centaver Chiron; imeti namreč za vzgojitelja pol-človeka in pol-žival, znači prav to, da mora znati vladar rabiti obe naravi, sedaj človeško, sedaj živalsko, in da ena brez druge ne vzdrži. Ker mora torej knez znati rabiti tudi žival, mora izbrati lisico in leva; zakaj lev se ne zna ubraniti zadrg, lisica ne volkov. Vladar mora potemtakem biti lisica, da spozna zanke, in lev, da prestraši volkove. Tisti, ki so samo levi, ne umejo stvari. Razborit knez torej ne more in ne sme biti mož-beseda, ko bi mu ta bila v škodo in če ni več tistih vzrokov, ki so ga prisilili, da je dal besedo. Ko bi vsi ljudje bili dobri, bi seveda ta nauk ne bil dober; a ker so zlobni in tudi sami ne izpolnjujejo dane besede, ne smeš je izpolnovati tudi ti. Knez tudi vedno lahko najde kako pretvezo, da mu ni treba izpolniti besede. Za to bi lahko navedel nešteto novejših zgledov, kako so knezi prelomili mirovne pogodbe in obljube, in čim bolj je bil kdo lisica, tem bolj mu je uspelo. A treba je, da kdo zna to prikriti in da se zna mojstersko

hliniti. Ljudje so namreč tako preprosti in tako vdani trenutnim potrebam, da tisti, ki hoče goljufati, vedno najde tudi takih, ki se dajo goljufati .... Vladarju torej ni treba, da bi imel vse mogoče kreposti, a treba je, da se zdi, kakor da jih ima. Dà, drznem se reči, da so, če jih ima in se vedno po njih ravna, pogubne; a če se dela, kakor da jih ima, so koristne; koristno je, če imaš videz, da si pobožen, zvest, priljuden, veren, pošten, a moraš biti takega duha, da boš, če treba, lahko tudi prav nasprotno. Opomniti je treba, da vladar in posebno še nov vladar ne more vedno delati po tem, vsled česar imajo navadno ljudi za dobre, ampak mora mnogokrat, da ohrani državo, delati proti zvestobi, proti ljubezni, proti človečnosti, proti religiji. Zato pa mora imeti tako čud, da se obrne, kamor vetrovi potegnejo in kakor zahteva izpremenljiva sreča, in kakor sem že rekel, dobrega naj ne opusti, če more, a kadar mora biti, mora znati storiti tudi zlò. Knez mora torej paziti, da mu nikdar ne uide iz ust beseda, katera ne bi imela rečenih svojstev; če ga kdo vidi ali sliši, si mora misliti, da ga je sama pobožnost, sama zvestoba, sama poštenost, sama človečnost, sama religija. Posebno videz zadnjega svojstva mora vsekako imeti. Knez naj torej izkuša ohraniti sam sebe in državo; sredstva bodo imeli vedno za poštena, zakaj ljudje sodijo vedno po videzu in po uspehu ...“

To je 18. poglavje iz knjige „o knezu“. Da bi ne bilo nobenega dvoma, čemu in komu je napisal Machiavelli taka navodila, pozivlje v zadnjem 26. poglavju Medicejce, naj bi oni bili tisti „novi knezi“, ki je za nje napisal knjigo in naj bi oni bili — rešitelji Italije“!

Ta drzka odkritost, ki ž njo razklada Machiavelli tako očito nemoralne nazore, je bila in je še nekaterim prava uganka, vsem onim namreč, ki si ne morejo misliti Machiavellija brez sija vzornega moža in čistega rodoljuba.

Nekateri so mislili, da je knjiga le satira na tirane. Machiavelli se dela, kakor da daje svete knezom, a v resnici le ljudstvu odkriva njih zlobo in brezvestnost. Tako je sodil angleški filozof Bacon. Toda s to mislijo se ne strinja resnica. Machiavelli razklada iste nazore v vseh spisih in tudi v prijateljskih zasebnih pismih.[1]) „V vseh spisih“, pravi tudi Macaulay,[2]) „naj si jih je sam objavil ali naj so jih iztaknili preiskovalci v treh stoletjih; v komedijah, ki jih je spisal za zabavo množice; v tolmaču Livijevih del, ki ga je napisal za najbolj navdušene rodoljube florentinske; v zgodovini, katero je posvetil najljubeznivejšemu, prečislanemu izmed vseh papežev; v poslanskih poročilih in zasebnih zapiskih, v vseh je bolj ali manj ista moralna dvoumnost, kakor v knjigi „Il Principe“.

Drugi so ugibali, da je hotel s to knjigo ogrditi in omrziti Medicejce. Dajal je zlobne svete Lorencu, da bi ga zavedel k nasilju in bi se republikanci tolikanj prej lahko maščevali. A tudi ta razlaga je nemogoča, zakaj

[1]) Zambelli. o. c. VII.

[2]) O. c. 5.

kakor po pravici omenja Zambelli,[1]) v vseh zasebnih pismih je izražena želja, da bi ga Medicejci zopet uporabili in da bi ž njih pomočjo zopet postal vpliven mož („un uom del potere“).

Macaulay, kakor smo že omenili, tolmači knjigo kot sad naziranja tedanje dobe. Toda ko bi to bilo tudi povsem resnično, knjige in nje pisatelja ne opravičuje, ampak samo pojasnjuje, kako je tako delo sploh moglo priti med ljudi, ne da bi je bila sveta jeza vseh dobromislečih takoj zatrla. „V istini“, da porabimo besede Šukljejeve, „če vsak poštenjak onega zaničuje, kateri se po svojem življenju kaže grozovitneža in licemerca — kako ostro sodbo bode moral izreči nad onim, ki enake hudobije javno uči, ter jih zlasti onim priporoča, katere je usoda postavila na višine človeštva, da s svetlih prestolov gospodujejo klanjajočim se rodovom.“

Zambelli na široko pobija Macaulaya ter sodi, da so privedle Machiavellija k taki politiki le razmere. Samoobramba, pravi liberalni pisatelj, je prvi družabni zakon. Če ni mogoče drugače ohraniti družbe, je dovoljeno braniti jo z zvijačo in prevaro. Svete so pogodbe in sveta je dana beseda, a če pride vladar v zagato, sme jo prelomiti. Zlo je to, a krivo ga je drugo zlo. To, sodi Zambelli, je bistvo Machiavellijeve politike.[2]) Za svoje mnenje navaja razne filozofe, kakor so Stellini, Montaigne, Romagnosi. Tako na priliko piše Montaigne: „Če kdaj sila ali državna potreba zavede kneza, da se izneveri dani besedi ali prekrši kako drugo dolžnost, mora to deti na rovaš šibe božje. To ni greh, ker je knez s tem le podvrgel svoje dobro višjemu dobru. Seveda zavoljo zasebne koristi se ne sme delati taka sila vesti, pač pa zavoljo občne blaginje.“ Stellini pravi: „Če kdo izkuša doseči to, kar mu gre po vsej pravici in kar ovira zloba drugih, sme, kakor sodijo juristi in najbolj strogi filozofi, za ta namen rabiti tudi laž.“ „Državnik,“ pravi Martens, „se mora ravnati po drugih: če so drugi pošteni in odkriti, naj bo tak tudi on; če pa so kovarni in zvijačni, sme po vsej pravici biti zvijačen tudi on.“ Toda dovolj! Kdo ne vidi, da to ni nič drugega kakor tisto načelo: Finis sanctificat media! Opomnimo naj le to za Jakoba Dimnika, da ti možje, ki smo jih navedli, niso bili — jezuitje!

Tudi mnenje Zambellijevo ne more opravičiti Machiavellija. Če ves liberalni svet kolne jezuite, češ da jim rabi načelo: finis sanctificat media, ne more menda hvaliti Machiavellija zbog prav istega načela.

Šuklje hvali Machiavellija, da je bil na vso moč „pošten, značajen in blag mož“. Priznava pa, da so v „knezu“ grdi, nemoralni nazori. Kako je rešiti to uganko? „Da rešimo to uganko“, modruje Šuklje, „da razumemo nauke in načela tega izrednega moža, treba, da se oziramo na njegove politične nazore in na zgodovinske razmere tedanje Italije.“ Italija, pravi, je bila v prežalostnem stanju. In „prav z namenom, da pripomore k zedinjenju svojega naroda, da pove, kako bi se to dalo doseči — sestavi on še-le sedaj razumljeno knjigo „o knezu.“

---

[1]) O. c. VIII.
[2]) O. c. XLIV.

Dobro! A kakšne pomočke je nasvetoval Machiavelli? Klasično je, kako ga sedaj brani Šuklje. „Machiavelli,“ pravi Šuklje, „stoji dosledno na stališču starih narodov .... Ker je tedaj državno blagostanje neprimerno nadvladalo osebne težnje in želje, žrtvovali so Grki in Rimljani brezobzirno posamezne interese, da bi koristili vsej državi. Ni se gledalo na to, ali je kako pospešilo povsem opravičeno ali ne, temveč le na to, ali pospešuje moč in slavo države. Edino merilo javne moralnosti bila je takrat domovinska korist.“ Na takem stališču, pravi Šuklje, je stal Machiavelli, taki so bili tudi njegovi politični nazori. „Če je država v nevarnosti, za rešitelja Italije ne veljajo moralna načela, marveč edino geslo: salus reipublicae — suprema lex .... Povdarjaje blagi namen priporoča svojemu narodu celo nevarne in odurne pripomočke...“

Toda nam ne gre na um, da bi bil Šuklje s tem opravičil Machiavellija in rešil uganko! Denimo, da je starim poganom edino merilo javne moralnosti bila domovinska korist. Kaj sledi iz tega? Da je bil Machiavelli na vso moč „pošten, značajen in blag mož“, ker je sredi krščanskih vekov učil in branil ista načela? Nam se vidi, da sledi vse kaj drugega. Če so rečena načela, kakor priznava Šuklje, popolnoma nemoralna, sledi le to, da je imel Machiavelli nemoralne politične nazore. In če so rečena načela vsem krščanstvu tuja in jih je najti le pri poganskih starih narodih, sledi zopet le to, da se je Machiavelli sredi krščanskih vekov dosledno in brezobzirno oklepal starih poganskih nemoralnih političnih nazorov!

In tako je zares! Ne hvalimo Machiavellija, ne poveličujmo njegove politike, ne slikajmo ga kot nekega vzornika — in knjiga „Il Principe“ nam ne bo nobena uganka!

Res je, da razberemo iz vsega to, kar je resničnega, res je, da je bila doba, ki je v njej živel Machiavelli, nemoralna doba. Nemoralni humanizem je bil zaplodil vsepovsod po laških dvorih pogansko čuvstvovanje in poganske nazore. Državniki so se malo še menili za krščanska načela. Machiavelli pa je bil toli drz, da je položil tudi teoretično v svoje spise in še posebno v knjigo „o knezu“ tiste nazore, ki so jih dejanski izvrševali tudi drugi, a se vendar še sramóvali javno jih izpovedati.

Če nam je to na umu, ni knjiga „Il Principe“ sploh nobena uganka. Že Schlegel je dejal: „Machiavelli je pisal kakor kak starec iz poganske davnine; tako je tudi mislil in sicer odločno in strogo tako. Kakor je slonela moč starega Rima le na sili in prevari, vsa pravičnost pa je bila le precej nepotreben dodatek, vnanji nakit in nekaj postranskega, tako so tudi moč in razum pravi vzvodi Machiavellijeve politike, o pravici pa ni nobenega govora. To tudi ni čuda. Machiavelli ni samo proglasil načela, da namen posvečuje sredstva, ampak je postavil politiko take vsebine in takega duha, kakor bi krščanstva ali Boga ali božje pravičnosti sploh ne bilo.“[1])

Ako Šuklje oporeka, da je bil Machiavelli na vso moč „pošten, značajen in blag mož“, recimo mu, da je bil toliko pošten, značajen in blag,

[1]) Weiss, o. c. VIII. 679.

kolikor „politični pagan“ biti more. Natura človeška ima dobre kali, katerih tudi paganstvo popolnoma ne zatre. Tudi pri paganih najdemo posamezne družabne čednosti. „Anima naturaliter christiana!“, to pove vse. Potem pa je še nekaj opomniti. Politika brez Boga in krščanstva računa le s silami. Taka sila pa mu je tudi religija, tudi krepost, zato vpošteva tudi religijo in kreposti. Izrazito pravi Nemec Leo:[1]) „Machiavelli računa le s silami, ki delujejo politično-mehanično, kakor so denar, vojna moč, strah pred čutno nesrečo, želja po čutni sreči ... Tudi vera, tudi pravica in ljubezen so mu sile, in sicer sile, ki so precej istovredne z brezverstvom in krivico in sovraštvom, ki se zato med njimi človek svobodno giblje, kakor se mu ljubi.

Machiavelli je torej poznal le politiko sile in snovi, politiko materijalizma: dobro je, kar je koristno; namen posvečuje sredstva; uspeh je vse; uspeh, fait accompli — to je vrhovni pravec vse morale in vsega prava; dovršeno dejanje je pravo; karkoli se zgodi, je prav, ne gledé na to, kako se je zgodilo![2])

Odtod se taka politika sploh imenuje — machiavellizem, in knjiga „Il Principe“ je kodeks machiavellizma.

III. Machiavellizem v službi liberalizma.

Kar je Machiavelli učil o politiki knezovi, to so skoraj uporabili državniki na politiko sploh. Saj se je žal med državniki vse bolj širil materijalizem in iz materijalističnega naziranja z nujno silo poteka machiavellizem. Materijalizem priznava le snov in fizične sile, zato je pa njemu tudi politika le boj teh sil. Materijalizem ne priznava Boga ne božjih zakonov, zato je tudi njegova politika brez ozira na Boga in božje zakone. Materijalizem uči, da sta religija in morala le produkt materijalnega razvoja, kakor znanost in umetnost, kakor gorkota in elektrika, zato ju dosledno upošteva le toliko kakor druge mehanične sile, t. j. toliko kolikor služita materijalnemu uspehu.

Liberalizem, ta prečudni polutan, zdaj angel, zdaj hudič, pol kristjana, pol pogana, se je z največjim veseljem oklenil machiavellizma. Tak hlapec mu je prišel navsolašč. Posebno zoper katoliško cerkev si ni mogel izmisliti liberalizem boljšega orožja.

Seveda ne smemo misliti, da je liberalizem kar očitno in javno začel izpovedati Machiavellijeve satanske nauke. Toliko poguma, toliko moštva liberalizem ni imel in ga še nima. Liberalizem sloni na hinavščini in laži, ali evfemistično rečeno — na frazi. Liberalizem se tudi ni upal uporabiti machiavellizma na vse življenje. Vedel je, da bi mu ljudje s studom obrnili hrbet. Zato je navstala fraza o državni koristi in višjih ozirih. V zasebnem življenju morajo biti vladarji in državniki pač pokorni morali, a v javnem življenju, v politiki jim morajo biti pred očmi najprej „višji oziri“ in „državna korist“.

---

[1]) Ib. 678. 683.

[2]) Cf. „Rimski Katolik“, VII. 417 itd. in I. 578 itd.

Ni lepo, če kdo ni zvest, če kdo izdaja tajnosti, zlorabi zaupanje, prelamlja besedo, krši pogodbe. Vse to liberalizem priznava, dà, ko bi šla liberalizmu vera, bi morali reči, da ni moralnejšega naziranja nego li je liberalizem. Fraze: svoboda, enakost in bratstvo so vrhunec morale; namreč svoboda greha, enakost pred večnim zakonom, bratstvo v Kristusu. Toda vse drugače govori in ravna liberalizem, ko gre za javno življenje in politiko. Tedaj liberalizem tepta zvestoba, izdaja zaupanje, krši pogodbe — v imenu državne koristi. Kajpada tega ne kaže javno. Saj ga je poučil že Machiavelli: „Državne koristi — tako je posnel iz knjige „o knezu“ naš Šuklje, večkrat vidijo kneza, da se ne more držati svoje besede. Naj ostane torej pri dobrem, dokler mogoče; naj pa brez pomisleka rabi slabe pomočke, če jih državno stanje zahteva. Vendar tega ne sme javno kazati; zlasti ne sme nič govoriti, kar se ne bi strinjalo z milostjo, odkritosrčnostjo, zvestobo, uljudnostjo in pobožnostjo.“ To pa zopet iz višjih ozirov. „Ljudje namreč“, nadaljuje Šuklje, „sodijo le po videzu; takih je malo, ki te poznajo v istini in neprimerna ta manjšina mora se vedno vdati velikanski večini. Knez naj gleda le na to, da ohrani državo; svet, ki vedno le po uspehu sodi, bode ga vsekdar hvalil in slavil, „kajti druhal gleda le na vnanjost, in na svetu sploh ni drugega nego — druhal!“

Ni lepo, če kdo ne pomaga bližnjemu, kadar je v potrebi. Tudi to priznava liberalizem. Saj zopet ni sestava, ki bi več govoril o človekoljubju, o ljudomilosti, o dobrodelnosti, nego liberalizem. A zopet vse drugače ravna liberalizem v politiki. Načelo „neposrejevanja“, de non interventu, je pljuska v obraz vsej „humaniteti“, in vendar je liberalizem z glasnim vpitjem proglasil to načelo, ko so to zahtevale „državne koristi“. Narod ni smel priskočiti na pomoč drugemu narodu, ko ga je napadel sovražnik s kruto silo in zlobno prevaro.

Zločin je, če kdo ubije brata. Liberalizem kolne mračni srednji vek, ki je časi vrgel rovarskega krivoverca, pogubnega človeški družbi, na gromado. Tu in tam je liberalizem že sploh odpravil smrtno kazen. A ne boji se krvi, če to zahtevajo „državne koristi“. Tedaj pod lažnivo pretvezo začne krivično, vnebovpijočo krvavo vojsko, ki z ognjem in mečem konča tisoč in tisoč možem mlado življenje.

Nemoralno je, odobravati roparstvo. Liberalizem je v politiki marsikdaj odobruje iz „višjih ozirov“ in imenuje to „politiko dovršenega dejanja“.

Zakoni morajo biti nravni. Liberalizem potisne vladarju pero v roko, da podpiše tudi nemoralne zakone, če tako terjajo „državne koristi“ in „višji oziri“.

Zveza resnice z lažjo, pravica s krivico je nemoralna. Liberalizem izkuša v politiki doseči tudi to, če kaže.

Liberalizem pravi na isto vprašanje „da“ ali „ne“, prav kakor kaže. Uspeh mu je vse, pomočke meri le po uspehu brez ozira na Boga, religijo in moralo.

Ali naj te trditve poedinoma dokažemo? Sodimo, da vsak pozna dejstva, ki so nam bila na umu, ko smo zapisali rečene trditve.

Najboljši in najkrajši dokaz je huronski vik in hrik, ki je navstal v liberalnem taborju, ko je Pij IX. l. 1864. v „Syllabu“ obsodil poleg drugih zmot tudi machiavellizem. Tedaj se je pokazalo, kako globoko tičé „katoliške“ države v machiavellizmu. Zdelo se jim je, da se porušijo temelji držav, če se odrekó naukom knjige „Il Principe“.

Machiavellizem, kakor smo rekli, se je zdel liberalizmu sosebno orožje zoper katoliško cerkev. Šuklje sam pravi, da je Machiavelli „s preroškim glasom svojim rojakom naznanjal pogoje njihovega obstoja, smoter njih teženj: uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično enoto“, in da je prav s tem namenom sestavil „še le sedaj razumljeno knjigo o knezu“.

In živa resnica je, da združena Italija sloni vsa na machiavellizmu.

Pravi machiavellisti so bili Cavour, Viktor Emanuel in Napoleon III., ki so uničili svetno oblast papeževo. Že l. 1856. na pariškem kongresu je Cavour začel rovati zoper papeža. Podal je noto „sullo stato pontificio“. Kakor je trdil Cavour sam, je bila Anglija zelo zadovoljna. Zadovoljen je bil tudi Napoleon III., samo to je pripomnil kot pristen machiavellist, da treba imeti „ozire“, zakaj papež ni le svetna glava v državi treh milijonov, marveč tudi duhovna glava 33 milijonov Francozov. Začela se je po Laškem divja agitacija. Delovali so na vse načine; s pesnimi, povestimi, brošurami; z navduševalnimi manifesti, s pamfleti, s časniki; delovali so po vsej Italiji skrivaj in, kolikor moči, očitno. Burno so zahtevali od papeža — reform, a reform, kakor pravi svobodomiselni privrženec nove Italije, Montanelli, ki so o njih dobro vedeli, da jih papež ne bo dal, ker jih ne more: reform, ki so v popolnem nasprotju s katoliško cerkvijo. Papež jim je dal svoboščin, kolikor jih je mogel, a rovarji so upili „evviva“ in zahtevali vedno novih. Ko jim papež ni več mogel ustreči, so začeli revolucijo.

Prav tako se je začelo po vsej Italiji gibanje zoper „tujce“. Da bi druge evropske države ne prišle na pomoč zakonitim vladarjem, so vrgli machiavellisti v svet načelo „de non — interventu“.

Cavour, duša vsega gibanja, se je previjal kakor kača. Bodril in podžigal je vstajo, a če se kdaj ni posrečilo, je takoj nastopil z glasnim protestom. Bil je mojster politike uspeha „del fatto compiuto“.

Ko so rovarji po vseh pokrajinah podkurili revulucijo, se je začelo famozno glasovanje. V hipu so bile narejene volilne listine; volitve so se izvršile soglasno, v malo minutah, brez krika, brez ugovora, brez pritožb; le v Toskani so ovrgli eno volitev, ker je en mož prejel dvakrat več glasov, nego je bilo volivcev.

Napoleon III. je pridno mešetaril. Najprej je delal obljube. Dejal je, da je za svobodo Italije pod predsedstvom papeževim. Za tem je prišla doba svetov. Svetoval je Italijanom, da opuste prevelike težnje po enoti; svetoval Pijemontu, da omeji želje po pridobitvah; svetoval papežu, naj dá več svoboščin. 31. decembra 1859 pa je pisal papežu, da jamči za to, kar mu je ostalo, če preda vstaške pokrajine.

18. marca 1860 je izročil cav. Farini v Turinu kralju Viktorju Emanuelu dokumente ljudske volje, „del suffragio universale“. Kralj je vzprejel ljudsko „željo“ in pridružil svoji državi: Parmo, Modeno, in Romanjo. 101 grom iz topov je naznanil združenje. Viktor Emanuel pa je slovesno zatrdil, da goji še vedno v srcu „živo in neomajano spoštovanje do častitljivega poglavarja sv. cerkve.“ „Kot katoliški vladar in kot laški vladar, je dejal, sem vedno pripravljen braniti sveti stolici potrebno neodvisnost in spoštovati nje vrhovnost (prestare omaggio all' alta sua sovranità).

Tako je zmagoval machiavellizem, dokler mu ni padel kot rop v oblast tudi — Rim.

Da je naša sodba stvarna in resnična, zato imamo najboljšega svedoka, ki si ga moremo misliti. Mazzini sam imenuje politiko Cavourjevo izrecno — machiavellizem. Mazzini sam je tudi pisal Cavourju: „Oj vi oportunisti, vi nimate nobene pravice sklicevati se na načela. Vi molivci dovršenega dejanja, vi nimate pravice odevati se z odelom morale! Oj vi materijalisti, ki tako radi izgovarjate ime božje, vi, v srcu sovražniki papeževi, ki mu z besedami skazujete spoštovanje! Med vami in menoj je le ta razlika, da jaz pravim: sveta je vsaka vojska proti tujcu, in spoštujem vsakega, ki gre v to vojsko, če tudi omaga! vi pa pravite: sveta je vojska, ki se v njej zmaga, in zasmehujete one, ki padejo. Znano je tudi, da je Cavour, ko mu je bilo izvesti največja podjetja, navadno dejal: „Non parliamo di morale! Ne govorimo o morali!“

Res je torej, da je machiavellizem uničil svetno oblast papeževo.

Tudi Avstrija je po machiavellizmu uravnavala razmerje do katoliške cerkve. Prav po načelih machiavellizma je porušila konkordat z Rimom; po načelih machiavellizma je zasnovala nove zakone, in po istih načelih je diplomatično odobrila božjeropno osvojitev Rima.

Lahko rečemo: vsa politika modernih liberalnih držav je — machiavellizem. A prišel bo dan, ko bo te države zadela tudi usoda Machiavellija. Machiavelli bi bil končno rad utajil knjigo „Il Principe“, a je ni mogel, in padel je nanj ves ljudski gnev. Tudi liberalnim državam bo prišel dan, — ko bodo tajile machiavellizem, a bo prepozno. „Evropa, je pisal že „Rimski Katolik“ [1]), se je izneverila evangeliju ter uklonila se materijalistični dogmi o svetosti dovršenega dejanja. Po tem principu je nekdaj papežki Rim postal nedotakljiva prestolnica nove kraljevske Italije, „Roma intangibile“. Zato pa ne uide kazni tistega Boga, kateri čuva svoja in svoje cerkve prava! Dà, prst vsemogočnega Boga se bo dotaknil tudi tega, kar diplomati razglašajo za — intangibile.“

IV. Machiavellizem v službi anarhizma.

Časih so imeli državniki že priliko spoznati, da je machiavellizem nevarna politika. Napoleon III. je ravnal po naukih machiavellizma nasproti papežu, a po istih načelih je ravnal Bizmark nasproti njemu. Avstrija je

[1]) R. K. VIII 422.

ravnala po načelih machiavellizma s katoliško cerkvijo, a po istih načelih je ravnala Nemčija z Avstrijo. Bizmark, ves Machiavelli, je bil šiba božja za machiavellistično Francijo in Avstrijo.

Toda državniki se niso zmodrili. Machiavellizem jim je še vedno evangelij.

Ko so zatirani sloji uvideli, da se višji sloji ne menijo ne za Boga, ne za moralo, so sodili, da se jim takisto ni treba meniti ne za Boga, ne za moralo. Ko so uvideli, da višje sloje vodi le machiavellizem, so sodili, da bi bil tudi zanje najboljše orožje machiavellizem.

Machiavellizem je jako preprost, zato se ga množice hitro osvajajo. Niso toliko učene, da bi brale knjigo „Il Principe", kakor so jo brali državniki, toda toliko premetene so, da razbirajo nauke Machiavellijeve iz politike samih državnikov.

Žalostna resnica sicer, a resnica je le, da so se tudi nezadovoljne množice oprijele machiavellizma. Anarhija, ki vedno mogočneje dviga krvavo glavo, deluje po istih načelih, ki po njih delujejo državniki. Finis sanctificat media, namen posvečuje sredstva, to je prava modrost Machiavellijeva, in te modrosti so se naučile od liberalnih državnikov tudi množice. In naša sodba je taka: Če je dovoljeno državnikom ravnati se po takih načelih, ne vemo, zakaj ne bi bilo dovoljeno tudi množicam.

Državniki imajo pred očmi le takozvane „državne koristi". Država je moloh, ki mu žrtvujejo vse, religijo in moralo, zvestobo in poštenje. Država jim je prvi smoter, vse drugo merijo le po tem smotru. Kar vodi k temu smotru, je dobro; kar ne, ne.

Kako je po teh načelih mogoče zavrniti nje, ki si postavijo za prvi smoter — a n a r h i j o? Ni mogoče! Če je tebi dovoljeno imeti po tvoji glavi in tvojem srcu državo za prvi smoter, bo dovoljeno pač tudi meni imeti po moji glavi in mojem srcu za prvi smoter anarhijo. Res ne vemo, kako je brez višje religije in morale mogoče odtegniti se tej dokaznosti! A če ni mogoče, evo, je opravičen — a n a r h i z e m. Po prvem smotru se mora ravnati vse. Kar vodi k temu smotru, je dobro; kar ne, ne. Če vodi torej k anarhiji caromor, je tudi c a r o m o r — d o b e r!

Oj vi materijalisti in machiavellisti, vi liberalni državniki, ki ste plakali, čuvši grozno vest o nasilni smrti venčane cesarice Elizabete, vaše solze vas obsojajo! Če so vam pritekle z neodoljivo močjo iz oči, so dokaz, da je machiavellizem, ki se njega posledicam upira natura sama, protinaraven, zlodejski sestav. Ce pa izpovedate machiavellizem in veste, kaj izpovedate, so bile vaše solze hinavske in iztok hinavščine! Tedaj je L u c c h e n i vaš zaplodek, in ne kolnite ga!

Kdor rabi in odobrava knjigo „Il Principe", ta mora reči: Luccheni je dobro ravnal! Če je država v nevarnosti, tako opravičuje Šuklje Machiavellija, za rešitelja n e v e l j a j o m o r a l n a n a č e l a, marveč edino geslo: salus reipublicae suprema lex. Zakaj pa ne bi kdo smel sklepati tako: Če je blaginja ljudstva v nevarnosti, za rešitelja ne veljajo moralna načela, marveč edino načelo: salus populi — suprema lex? Luccheni je sklepal tako. Luccheni, kakor

liberalni državniki, brez Boga, religije in morale, je sodil, da reši človeštvo, kdor ga reši venčanih glav. Caromor je le pomoček, in če je smoter — rešitev človeštva — dober, je po principih machiavellizma dober tudi caromor! Zato je Luccheni okopal bodalo v carski krvi.

Vi se zgražate? Zgražajte se, a logika se ne zgraža! Machiavellizem vodi dosledno do takih posledic, in če liberalizem teh posledic ni izvedel, ne gre hvala njegovi krepostnosti, ampak njegovemu polutanstvu. A liberalizem, ki je splošno vvedel v politiko machiavellizem, je kriv, da se ga je polastil tudi anarhizem in sicer polastil s krvavo doslednostjo in logiko.

* * *

Zlò je naši dobi, to vé vsak. Zedinjena Italija je velika njiva, ki na njej od dne do dne bohotneje poganja seme anarhizma; Francija je moralno propala; Nemčija je intelektualno razdjana; Avstrija, naša Avstrija se bliža popolni propasti. In od kod to zlò? Kriv ga je machiavellizem, ali recimo, materijalizem, saj machiavellizem je le ena plat materijalizma. Državniki so vrgli Boga, religijo in moralo iz politike, „druhal“ je vrgla religijo in moralo iz vsega življenja. Državniki so uganjali machiavellizem nasproti cerkvi in narodom, druhal ga uganja nasproti državi in družbi. V eni stvari se je ujedla teorija Machiavellizeva. „Knez naj gleda le na to, je dejal, da ohrani državo; svet, ki vedno le po uspehu sodi, bode ga vsekdar hvalil in slavil, kajti druhal gleda le na vnanjost in na svetu sploh ni drugega nego druhal!“ V tem, pravimo, se je teorija Machiavellijeva ujedla. „Druhal“ je spoznala tudi notranjščino „knezov“, in vrača sedaj nemilo za nedrago!

En pomoček je proti anarhizmu, seveda bo v živo zadel tudi liberalizem, in ta pomoček je — krščansko načelo!

Povrat h krščanstvu, povrat k Bogu je edina rešitev Evrope. Vera mora zopet prešiniti vladarje in narode; morala bodi zopet pravec ne le v zasebnem življenju, ampak tudi v politiki; Bog imej zopet priznano gospostvo ne le nad poedinci, ampak nad državami in narodi; in s krščanstvom se bode vrnila božja moč. „Uspeh ne izostane; krščansko načelo je božje načelo, je božja moč; ono zmaga, počasi sicer, a gotovo, kakor je gotov Bog, njegov izvor!“ [1])

Če pa bo Machiavellijev duh, duh paganstva, duh materijalizma še dalje navdajal državnike, bo zlosrečno seme vse bolj hitelo v klasje, in možje, ki so veter sejali, bodo želi vihar.

Ko je umiral Machiavelli, se je bližala solnčni Italiji temna doba, ko so imele razliti nanjo apokaliptične kupe vse gorje, kakor smo že dejali z Macaulayom, doba umorov, gladu, uboštva, sramote, suženjstva, obupa. Taka usodna pogubonosna doba se zopet bliža ne le Italiji, ampak vsej Evropi. Bog daj, da bi uvideli državniki še za časa — če ni že morda prepozno, — kam je zavedel države zli dèmon, materijalistični machiavellizem!

Dr. Aleš Ušeničnik.

[1]) „Rimski Katolik“ VII. 430.

O umetninah po Slovenskem.[1]

Pred sedmimi leti sva s prijateljem ogledovala ne posebno veliko, a zeló zanimivo cerkev v večnem mestu. Prijatelj je dejal: Glej, tu je več umetnin v eni cerkvi nego pri nas doma na vsem Slovenskem skupaj! Resnica! Cerkev sama za-se umetnina, altarji umetni, slike biseri. In pri nas domá? Redkokje naletimo na umetno stavbo, redkeje na lep kip in dovršeno sliko.

In vendar nismo zadnji! Samo poznati je treba posamezne umetnine naših dežel in njih očete umetnike, in mileje bomo sodili umetnostno vprašanje naše drage domovine. Malo nam je znana naša domovina sploh, tem manj njene umetnine. Pisalo se je res že večkrat o tej stvari, toda večinoma v tujem jeziku. Kaj čuda torej, če ljudem niso znane domače umetnine?

Prvi, ki se je zanimal za domačo umetnost, je bil nesmrtni Hren, ki nam je ohranil v svojih koledarjih marsikako dragoceno beležko. Mnogo se je trudil Valvasor, ki je marsikaj zapisal, pa še več storil, podpiral je umetnike, sam jih je gostil na svojem gradu Wagensberg-u, da bi dostojno proslavil domovino. Žal, da je prišla njegova zbirka medorezov v tuje roke. Krivično bi bilo, ko bi pozabil možá, ki šteje med največje naše domoljube, ki bodi v krščanskem življenju in marljivem delovanju zgled še poznim rodovom, menim: Janeza Gregorija Dolničarja. V svoji rokopisni knjigi: Annales Urbis Labacensis (1660—1717) navaja slike in slikarje ljubljanskih cerkvâ, in kolike vrednosti je njegova „Historia ecclesiae cathedralis“ vé vsakdo, kdor jo je prečital. Za njim je napisal nekaj črtic Erberg v dodatku rokopisa Versuch einer Literaturgeschichte für Krain. 1825. Najnatančnejši popis naših umetnikov in umetnin pa ima „Kukuljevičev slovnik umetnikah jugoslavenskih“. Zagreb 1856—1860. Temu se pridružuje zanimivi članek Radičev v Letopisu M. Sl. 1880: Umeteljnost in umeteljna obrtnost Slovencev, Strahl-ova knjižica: Kunstzustände Krains, Slovanstvo i. dr. Manjše spise so prinašali listi, kakor Mittheilungen d. h. Vereins f. Krain, Blätter aus Krain, in novejši čas slovenski listi, njim na čelu Dom in Svet, ki si je posebne zasluge pridobil z ilustracijami.

Govoreč o obraznih umetnostih moramo priznati, da je pri nas še najbolj znano stavbarstvo, manj slikarstvo in najmanj kiparstvo.

V prvem oziru ima velike zasluge prelepa knjiga: Stavbinski slogi, ki je učna knjiga v semenišču. Ta se ozira vedno na domačo zemljo in z veseljem našteva in popisuje domače zgradbe.

Manj znano je slikarstvo, zlasti prejšnjih vekov. Celó največji slovenski slikarji so nam premalo znani. Pred leti je bilo ime Frančiška Jelovška, našega najboljšega slikarja na presno, malone neznano. In vendar je toliko slikal in včasih tako lepo, da se mu moraš čuditi. Njegove freske pa so zamenjavali pogostoma z Quaglijinimi. Ta je namreč poslikal prezbiterij in

[1]) Poročilo č. g. V. Steska na letošnjem občnem zboru „Leonove družbe“.

strop v ljubljanski stolnici 1703—1706. Temu so pripisovali vsi razen Erberga slike v cerkvi sv. Petra v Ljubljani. Sam za-se sem celó mnenja, da so slike v semeniški knjižni dvorani Jelovškovo delo, dasi se vseskozi brez izjeme pripisujejo Quagliji. Isto mislim o krasni kapeli Codellijevi v Turnu pod Ljubljano, o slikah v cerkvi sv. Štefana, v Skaručini in v Grobljah, mimo onih, ki so znane kot njegovo delo.

Istočasno je svetila druga luč. Valentin Mencinger, ki je obogatil s svojimi oljnatimi slikami mnogo cerkvâ po Kranjskem, Štajerskem in Hrvatskem, zlasti cerkev sv. Petra v Ljubljani, kateri je naslikal vse altarne slike razen ene, ki je Jelovškova. Življenje obeh pa je primeroma premalo znano, in treba še korenitih preiskav, da se bo moglo natančneje popisati.

Poleg teh so znani slikarji Andrej Herrlein, F. Bergant, Potočnik, brata Layerja, Langus, Stroj, Wolf, Künl in dr. Med tujci je znan poleg Quaglije še Kremser-Schmidt, ki je zaslovel pri nas po krasnih velesovskih slikah, še Almanak, nizozemski slikar, ki je slikal portrete in freske.

Preidimo h kiparjem.

Grška, domovina onega idealnega rodu, ki je v umetnosti še vedno učitelj svetu, je imela v najlepši dobi trojico znamenitih kiparjev: Myrona, Polykteta in Fidijo, v poznejši dobi pa zopet tri velikane: Skopo, Praksitela in Lysipa. Nekako prvo dobo smo doživeli tudi mi, kdo zna, ali nam posije tej enaka druga doba.

Navajeni smo soditi, da je bila prva polovica prejšnjega veka nekako zaspana. Kdor pa pazno premotruje našo zgodovino, ta se kmalu prepriča, da ni tako. Res, da Slovenci tedaj slovstveno niso mnogo storili, zlasti ne v slovenskem jeziku, a v umetnosti so več storili, kakor preje ali pozneje celo stoletje, zlasti Ljubljana se še dandanes ponaša z deli tiste dobe.

Kussa, Mislej in Robba zastopajo kiparstvo. O prvem nam je malo znanega. Iz zgodovinskih podatkov smemo sklepati, da je delal v nekdanji frančiškanski cerkvi. Torej bi bili kiparski ostanki te cerkve njemu pripisovati. Altar v Hrenovicah, prižnica pri sv. Petru v Ljubljani, utegneta biti njegovo delo. Bolje poznajo tega umetnika Hrvatje, kjer je njegovo delo prižnica zagrebške prestolnice, in najbrže altar v Karlovcu, dva stranska v Zagrebu in veliki v Remetah.

Zanimivo je, da so vsi trije omenjeni kiparji stanovali zvrstoma v isti hiši, namreč v Ljubljani poleg Virantovega vrta. Marijin medaljon iz marmorja spominja teh kiparjev.

Mislej in Robba sta bolj znana; vendar Robba visoko nadkraljuje Misleja. Že prva Robbova dela pričajo o njegovi nadarjenosti in spretnosti, število del pa o neumorni delavnosti. Trideset let je delal Robba v Ljubljani. Leta 1752. pa izgine. Kam je odšel, ali domov, ali drugam dela iskat, ne morem povedati. Veščaki splošno trdijo, da so njegovi kipi umetnine prve vrste. Poglej relief pod kipom sv. Janeza Nepomuka pri sv. Florijanu (1727), ali tabernakel pri sv. Jakobu, kip sv. Felicite pri frančiškanih, sv. Ano in Katarino, in simbole vere, upanja in ljubezni pri uršulinkah, sv. R. Telesa altar v stolnici, vodnjak pred mestno hišo i. t. d., vse uči, da je to delo velikega duha in spretne roke.

Še dveh velikih mojstrov ne smem pozabiti. Padovanca Jakoba Contieri-ja, ki je napravil prekrasne kipe v Frančiškovi kapeli pri sv. Jakobu, in Angela de Putis, tudi Padovanca, katerega štirje kipi krasé v stolnici prostor pod kupolo.

Novejših omenjati ne spada več v obseg mojega poročila.

Ni veliko število naših umetnin, a izmed teh so nekatere pravi biseri. Glejmo torej,

1. da stare umetnine ohranimo, in da se o priliki popišejo, zlasti v farnih zgodovinah;

2. da bodo novi izdelki vedno ustrezali umetnostnemu čutu; bolje, da se dražje plača, nego da se naroča malovredno blago. Ker posameznik ne more vsemu kos biti, naj dotičniki poprašajo za svet društvo za krščansko umetnost v Ljubljani.

3. Isto naj velja, kedar se kaj popravlja.

4. Ostanki umetnin in sploh, kar se več ne rabi, naj se shrani v škofijskem muzeju, ki naj se v ta namen ustanovi. Tu naj se hranijo tudi načrti, obrisi, fotografijski snimki cerkvâ, altarjev, slik in kipov. Tu naj bo društvena knjižnica, prostor za odborove seje, za shode umetnikov in naročnikov umetnih del.

Če se to uresniči, bomo spoznali natančneje svojo domovino, umetniki se bodo lažje zglašali, delo lažje oddajalo primernim veščakom, lepša doba mora nastopiti.

Slovencev nas je malo, da pesnik užaljen poje:

Mala ti si domovina,
Napoznano je ime ti,
Čul imena nisem tebi,
Oj, nikjer, nikjer na sveti.

A potem bo treba i nas vpoštevati. In dasi ne dosežemo grške slave, smemo vendar-le upati, da pridejo časi, ko bodo tudi nam milejše zvezde kakor zdaj sijale. **V. Steska.**

O slovenski socijalni in kulturni zgodovini.[1)]

Naročilo se mi je, naj govorim o kulturni in socijalni zgodovini slovenski.

A kaj naj povem? Saj je znano, da se je že toli in tolikrat trdilo, in se od neke strani še zatrjuje, da Slovenci niti nimamo svoje kulture, temveč da je vse, kar imamo, importirano, da so vsi naši duševni plodovi le pridelek na tujem zelniku.

Kako naj govorim o zgodovini slovenske kulture, o slovenskem kulturnem razvoju in delovanju, ko moramo mi sami priznati, da je komaj

[1)] Poročilo č. g. J. Benkoviča na letošnjem občnem zboru „Leonove družbe“, nekoliko izpopolnjeno.

sto let preteklo, odkar se Slovenci zavedamo, da sploh živimo, in še-le komaj pol stoletja, odkar nekoliko prosteje dihamo in se gibljemo, kakor vemo in znamo, ponižno prepričani, da smemo tudi mi poleg drugih narodov pohlevno živeti in včasih tudi katero vmes reči.

O zgodovini naše slovenske kulture naj govorim, in vendar vemo, da so slovenske ljudske šole še-le od včeraj do danes, da slovenskih srednjih šol še dosedaj nimamo niti ene, da je tudi slovenska univerza celo v sedanji dobi absolutne narodnosti le nekak „pium“, ali bolje „piissimum desiderium“. Uradovanje naših uradov je po večini še vse nemško, in kdaj se vsaj nekoliko posloveni, je tako veliko vprašanje, da na-nje niti približnega odgovora ne vemo.

Poglejmo v drugo stran našega kulturnega razvoja! Naši denarni zavodi: hranilnice, posojilnice, zadruge itd., naša izobraževalna, poučna, zabavna društva, vse to je pri nas še-le „in fieri“, zasnovalo se je v zadnjih petih ali desetih letih.

Svoje domače industrije, obrtnije, umetnosti in drugih strok, s katerimi se mora ponašati narod, ako hoče vsaj nekoliko imponirati pred svetom, mi še sedaj nimamo niti toliko, da bi v vsem vsaj za naše domače nujne potrebe zadostovalo.

A kaj bi razkazoval siromaštvo našega naroda in se ž njim ponašal, ko je beraški ponos izmed vseh vrst te nečednosti najbolj nečeden!

Dà, ako smo tako kratkovidni, da pregledujemo in premišljujemo samo sedanjost našo in kvečemu tudi to, kar se je zgodilo včeraj in predvčerajnim, se moramo Slovenci res sami sebi zdeti duševni siromaki. Toda če pa gledamo jasno daleč nazaj, uvidimo kmalu, da Slovenci niti v kulturnem pogledu nismo tako ubožni, kakor se nam zdi.

Če je slovenski narod do današnjega dne ohranil svojo individualnost vkljub tolikim in tako silnim vnanjim vplivom, potem mu moramo vendar-le prisojati neko stopinjo lastne kulture, ki ga je držala po koncu, misliti si moramo, da je vsaj stržen slovenske lipe že od svojega izvora sèm domač. In uprav to je interesantno zasledovati in preiskovati, kako si je slovenski narod tuj kulturni vpliv prisvajal ter ga, recimo: ne kar „v oblicah“, temveč po svojih potrebah in razmerah modro in previdno na-se obračal, recimo: ga podomačil, „ponašil“. Ravno ta modri razvoj slovenskega naroda nam je najboljši dokaz, da je naš narod že od nekdaj znal in hotel stati na svojih nogah in ni potreboval na zunaj niti nemških niti laških bergel, temveč, kar je praktičnega od njih vzel, to je použil in v sebi dobro prekuhal, sebi asimiral, brez škode lastnemu telesu. Tu smem nanj obrniti besede svete knjige: „Non quod intrat in os, coinquinat hominem.“ (Mat. 15. 11.) Kadarkoli pa se mu je kaka dušna paša vsilila, katera mu ni prijala, je začutil vselej v svojem drobovju bolečine, ki so dotlej izpodkopavale njegovo sicer čvrsto zdravje, da je nezdravo hrano iz sebe vrgel: Quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

Taka našemu narodu vsiljena nezdrava piča je bil svoj čas luteranizem in je v naših dneh liberalizem in socijalni demokratizem.

Uprav ta neomahljivost in trdoživost slovenskega naroda v vseh dobah in njegova nekako prirojena mu ljubezen do samostalnosti nam je torej najboljši dokaz, da je imel svojo kulturo, čeprav le v malem, že — od nekdaj. Ko bi nič ne imel svojega, kar hočejo nekateri trditi, bi moral že davno zginiti v žrelu nemškega moloha.

Žal, da kulturo svojega naroda tako malo poznamo! Temu je krivo največ to, da se zaradi prevelike skromnosti slovenske, ali pa tudi zaradi preširnosti njegovih sosedov in gospodarjev njega kulturna sila v javnosti skoro nikoli ni dovolj očitno pokazala. In ker se ni pokazala, je niti mi sami ne opazimo, ker, žalibog, gledamo le preveč na zunanjost njegovo, premalo pa na notranjost. In to je bistvena hiba, da svoj narod preveč sodimo po zunanjem njegovem nastopu, premalo pa po notranjosti, ter zato vidimo le siromaštvo, ki se na zunaj kaže, a dušnih vrlin, ki se znotraj skrivajo, ne spoznamo. In vendar moramo priznati, da je edina dobra posledica skromnosti slovenskega naroda, da se je tembolj razvijal in jačil v svoji duši, čimbolj se je zapuščal v svojem zunanjem nastopu. In zato je še sedaj v jedru nepristopen tujemu, nezdravemu vplivu.

Poglejmo torej v njegovo dušo in uvideli bomo kmalu, da slovenski narod nikakor ni duševni siromak, temveč ima v posesti marsikak lep zaklad, za katerega pa morda sam ne ve.

Naj mi bo dovoljeno rabiti neko primero. Slovenci smo živeli do 19. stoletja v siromašni leseni bajti. V tekočem stoletju, ki se bliža h koncu, živimo v priprosti, zidani kmečki hiši „par terre“, kakoršnih je sedaj večina slovenskih hiš. Da bi pa hišo vzdignili vsaj za eno nadstropje in zidali, se nam zdi, da „ni d'narja, ni blaga!“

A meni se zdi, da smo vsi vkupe premalosrčni, še zmerom preskromni. Jaz si upam smelo trditi, da v vseh štirih voglih te preproste zidane slovenske hiše „par terre“ so skriti zakladi, lonci, polni zlatih cekinov in srebrnih ranjšev, katere so naši pradedje privarčevali, skupaj znosili in nam potomcem zapustili. Mi pa smo preleni, da bi jih izkopali in porabili. Le malo truda si moramo vzeti in pripraviti se, da pri razkopavanju malo prahu použijemo, potem pa bomo v roke dobili toliko zakladov, da si bomo lahko sezidali na močnem temelju krasno poslopje v domačem slovenskem slogu v dva, tri, če bo treba, celo v štiri nadstropja, morda še stolp na vrhu! Ako pride tujec mimo te palače, bo nehote postal in čudé se na-njo pogledal ter vprašal: „Kaj je to?“ In mi bomo ponosno smeli odgovoriti: „To je slovenski kulturni dom!“ In morda še zraven dostaviti: „Pa védite, gospod, to je popolnoma naše domače delo!“

Kot tako veličastno palačo si mislim jaz vsestransko temeljito kulturno zgodovino slovensko! In taka književna palača nam je krvavo potrebna, to vsi dobro čutimo, najbolj pa naši politiki, časnikarji in ljudski govorniki.

Le potem bomo mogli prav presojati sedanjost slovenskega naroda, ako bomo njega preteklost kar najbolj poznali. Kadar bomo jasno gledali daleč nazaj, bomo lahko gledali z veliko zanesljivostjo tudi daleč naprej. In potem ne bomo zopet in zopet delali hib, da bi komarje precéjali, kamele pa prezirali, ter se po abderitski borili za oslovo senco, kar se je žal našim prvakom v pretekli dobi marsikdaj pripetilo in se morda še sedaj komu pripeti. Škodo pa trpi pri teh zmotah le narod sam. Če sploh komu, velja torej nam Slovencem znani izrek: „Historia est magistra vitae!“ Kadar bomo vsi Slovenci stanovali v svojem domačem kulturnem domu, tedaj še-le zvemo, pri čem da smo, in kaj smo. Zdaj tega gotovo še dobro ne vemo, temveč se nam le nekaj zdi, da smo. Potem, ko dobimo tako knjižno delo, ne bo treba za vsako nameravano kulturno podjetje med nami, morda vsake kvatre enkrat, letati od Anasa do Kajfeža ter po časnikih in drugod moledovati ter v potu obraza še-le skupaj znašati, da se ta slučajno zveržena zmes porabi kot osnovno gradivo, kakor se je to nedavno pripetilo, ko se je nameravala sestaviti peticija za ustanovo slovenske univerze. Ako dobimo temeljito kulturno zgodovino slovensko, potem bo slovenski dom dovršen in vse shrambe v njem se bodo polagoma napolnile, kolikor ne bodo še polne.

Slovenci pa smo se doslej, žal, še jako malo bavili z domačo zgodovino. To malenkost, kar vendar že imamo, so nam spisali največ tujci, ki so ljubili pač kranjsko, oziroma štajersko, koroško, primorsko zemljo, nikakor pa ne slovenskega naroda, ki na njej prebiva. Njega so mrzéli in v tem smislu tudi o njem pisali; kjerkoli so le mogli, odščipnili so mu kako zaslugo in mu podvrgli kako slabost.

Sicer imamo Slovenci že nekaj večjih del, ki pa po svoje opisujejo našo kulturno zgodovino; n. pr. Ankershofen in Hanžič o Koroškem, Muchar, Gebler, Weiss, Krones o Štajerskem, Czörnig in Kandler o Primorskem, Valvasor in Dimitz o Kranjskem. Po svoje, pravim, so pisali o Slovencih ti možje. Naš narod so hoté ali nehoté prezirali in poniževali s svojim peresom; nemški živelj med Slovenci pa preveč slavili. Valvasorjevo delo se mi zdi kakor kak srednjeveški viteški grad na slovenskih tleh, kakoršen bi v sedanjih naših razmerah nobenemu rojaku ne ugajal zaradi starih, strahotnih hodnikov in zaduhlih soban. Dimitz pa je na naših tleh, ob naših troških, s slovenskim gradivom postavil neko palačo v nemškem, bolj protestantovskem nego katoliškem slogu. Take kulturne palače ne moremo, nočemo in tudi ne smemo razglasiti kot svoje, ker v nji po slovenskem le malo diši. To delo je črvivo slovensko jedro v nemški lupini.

Domači slovenski zgodovinarji, katerih doslej nismo še veliko imeli, so bili v svojih znanstvenih študijah preveč površni; zajemali so le malo iz prvotnih starih virov, največ pa iz nezanesljivih tujih zgodovinskih del. Ako očitamo, da veje v nemških knjigah, pišočih o Slovencih, nam neprijazen duh, moramo trditi, žal, o večini naših slovenskih zgodovinarjev, da naštevajo le gola dejstva, ki marsikdaj niso posebno tehtna, a prave zveze in duha jim manjka. Zato so njih dela jako suhoparna in primeroma jako malo čitana.

Zgodovino pisati se pravi, ne le posamna fakta in osebe naštevati, ter vse važno in nevažno gradivo, katero pride slučajno pred oči, skupaj zverižiti, temveč treba je, kolikor se dá, posegati v prvotne vire in s treznim kritičnim duhom modro in previdno ločiti tehtnejše stvari od manj tehtnih ter potem na podlagi zgodovinskih činov podati jasno, popolno in resnično sliko dotične dobe in sicer tako, da je vsako dejstvo jasno in utemeljeno v svojem viru ter tudi v posledicah, da se torej ena stvar iz druge razvija in druga drugo pojasnuje.

Kulturne zgodovine našega naroda ne more nobeden prav in nepristransko soditi in pisati, kdor se popolno ne vglobi v duh njegov. In ta duh je duh globokega verstva! Ljubezen do katoliške vere in cerkve je bila glavni motiv mnogim in največjim činom tudi v Slovencih. Kdor tega ne vpošteva ali vsaj zadostno ne izrablja, ta sodi in opisuje našo zgodovino — strankarsko. In uprav zaradi tega premnogi spisi o naši preteklosti niso zanesljivi, pač pa dolgočasni, ker so brez pristnega narodnega duha.

V domačih zgodovinskih knjigah čitamo pač o krvavih bojih, o naših junakih, o slavnih učenjakih itd., a o razvoju našega družinskega življenja nam je še malokdo kaj temeljitega povedal. In vendar je nam Slovencem zlasti to potrebno, ker smo bili v vseh časih skromen, miroljuben kmetski narod, kateremu je vse prej ugajalo nego bridki meč in svetni hrup.

Vse naše socijalno in kulturno življenje se je razvilo na strogo verski podlagi, na kateri dejansko še sedaj stoji. Ako bi katoliška cerkev s svojimi starimi, a večno mladimi, oživljajočimi in neusahljivimi idejami ne služila kot temelj našemu narodu in ga ž njimi ne dojila, ne pokazalo bi se v Slovencih nobeno duševno življenje; narod bi se osušil, kakor se osuši nežna rastlina na peščeni zemlji.

Ko so se Slovenci pokristijanili, postavili so si v vseh večjih selih svoje cerkve. To so bila poslej središča in ognjišča slovenskemu socijalnemu, pa tudi kulturnemu gibanju. Pri cerkvah so nastale bratovščine pod zavetništvom M. B. ali kakega svetnika. Prve bratovščine zasledimo na Kranjskem v 13. stoletju. V 14. in 15. stoletju se je njih število že zelo namnožilo, zlasti bratovščine v čast M. B. in presv. R. T. V luteranski dobi so se po nekod pozabile, a pozneje zopet oživile. Te strogo cerkvene bratovščine so bile najmočnejša vez, ki jih je vezala duševno in tudi gmotno v skupine. Drug drugemu so pomagali po bratovsko. Čeprav pred svetom nepoznani, so živeli duševno krepki sicer skromno, a vendar zadovoljno, prijetno življenje, katero so motili le zunanji kvarni vplivi, zlasti vojske in kruti tuji plemiči.

Med kmetskim ljudstvom se je s številom prebivalstva množilo tudi število obrtnikov, rokodelcev, ki so izvrševali vsak svoje ročno delo za

razne telesne potrebe, n. pr. krojači, čevljarji, tesarji itd. Ker je v raznih mestih in večjih selih njih število le preveč naraslo, zato se je bilo bati, da ročno delo ne bo moglo vseh preživeti. Mesto, ki se je smatralo kot velika družina, kjer imajo vsi enake pravice in dolžnosti, je skrbelo za to, da so dobili tudi vsi rokodelci in obrtniki dovolj dela. Rokodelci iste vrste so se združili v skupine, da bi imeli enako dela in delu primerno enako dobička. Ta organizirana zveza se je jela nazivati „zadruga“, „srenja“, navadno pa „ceh“.[1])

Ceh je torej zveza ali skupina obrtnikov iste vrste na enem kraju v varstvo posamnih članov-obrtnikov, v varstvo cele skupine ali zadruge ter v varstvo vsega občinstva.

Cehi so bili podložni mestni občini in so morali od nje biti potrjeni. Mesto je imelo nad njimi neko sodno oblast. Notranje zadeve pa je upravljalo vodstvo cehov samo; le v skrajni sili je javna oblast vmes posegla.

Krščanska ljubezen z ene strani in skrb za vsakdanji kruh z druge strani sta oživili in vodili cehe. Zato jim je bila cerkev najboljša pokroviteljica, najmočnejša vez, ki jih je družila skupaj. In uprav zato so cehi skoro povsod več sto let izvrstno prospevali. Vsaka zadruga je imela kakega svetnika kot svojega patrona, n. pr. tesarji sv. Jožefa, kovači, zlatarji in sedljarji sv. Eligija, krznarji sv. Simona, usnjarji sv. Jerneja, zidarji sv. Štefana, krojači sv. Janeza Krstnika, drvarji sv. Volbenka, klobučarji sv. Jakoba star. itd. V župni cerkvi je imela vsaka zadruga svoj altar, svojo zastavo, marsikje celo svojega lastnega duhovnika-beneficijata; n. pr. v Ljubljani, Novem mestu, v Kamniku, v Kranju itd. Nekateri cehi so bili jako veliki in imoviti. V Kamniku na Malem gradu je imel ok. l. 1500 kovaški ceh kapelo svojega patrona sv. Eligija, h kateri je pripadalo tudi vse zemljišče na istem holmu.[2]) V Kranju so imeli svoje altarje v župnijski cerkvi: krojaški ceh altar sv. Štefana, krznarski ceh altar sv. Nikolaja, kovaški ceh altar sv. Eligija, tkalski in vrvarski ceh altar presv. Trojice itd. V tej cerkvi je bilo l. 1631. šest beneficijev.

Na Nemškem nahajamo prve sledove zadružnega življenja v 12. stoletju. V 13. stoletju jih je bilo že zelo veliko. Na Štajerskem zasledimo prvo zadrugo koncem 14. stoletja (l. 1381. tesarski ceh v Judenburgu). V najlepšem cvetu so stali cehi v 15. stoletju do začetka luteranskih bojev, ki so domalega vse pokončali. V istem času je bilo tudi na Kranjskem in sploh na Slovenskem zadružno življenje v cehih zelo razvito. Po luteranskih homatijah, ki so našemu socijalnemu in kulturnemu življenju zadale skoro smrtni udarec, so se cehi zopet kmalu oživili in opomogli. V 18. stoletju so bile obrtne zadruge v Ljubljani, v Kamniku, v Kranju, v Loki, v Tržiču, na Jesenicah, v Novem mestu, v Krškem, v Kostanjevici, v Ribnici, v Postojni, v Logatcu, v Cerknici itd. Jožefinski duh pa je vse uničil.

---

[1]) Nemci so rabili v to besede: Gesellschaft, Bruderschaft, Einung, Innung, Gilde, Zeche, Zunft. — V vseh slovanskih jezikih in tudi v slovenščini pa se je za vse te izraze vdomačila in navadno rabila beseda „ceh“.

[2]) Na kovaški ceh še sedaj spominjajo slike sv. Eligija v kapeli in dragocen zlat kelih iz l. 1526., čegar napis spričuje, da ga je podaril kovaški ceh.

Najboljše spričevalo, da je bilo že v srednjem veku kulturno življenje pri nas lepo razvito, so razne stavbarske družbe, t. j. društva mojstrov in pomočnikov zidarske in kamenarske obrti. Postavili so od 12. do začetka 16. stoletja krasne cerkve na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem, katerih, žal, deloma več ni, deloma pa so bile v poznejših letih zelo pokvarjene. Krasno gotsko cerkev v Kamniku v 13. stoletju omenja celo Janssen v svoji zgodovini nemškega naroda; ena najlepših gotskih stavb na Slovenskem je bila kartuzijanska cerkev v Pletarjah pri Št. Jerneju, zidana l. 1407. Stoji še sedaj, a že nad sto let služi kot skladišče. Omenjam še gotske cerkve pri sv. Primožu nad Kamnikom (l. 1452.), v Kranju (l. 1491.), v Crngrobu pri Loki (l. 1520.) itd. Velikanska cerkev kartuzijanov v Bistri je bila v letih 1597—1621 krasno popravljena. Dobila je dragocene mramornate oltarje, mramornat tlak, a po izgonu menihov je bila l. 1808. do tal porušena. V 18. stoletju sta Robba in Mislej zapustila v marsikaki cerkvi na Kranjskem sled svoje mojsterske roke v nedosežnih kipih (n. pr. v frančiškanski, jezuitski in avguštinski cerkvi v Ljubljani), Mencinger, Potočnik, Kremser-Schmidt itd. pa v krasnih slikah; a jožefinski barbarizem je domalega vse uničil ali vsaj razpršil na vse strani, in nam so ostali le ostanki! Zanimivo bi bilo zbrati in presoditi vsa stara stavbarska znamenja (Steinmetzzeichen) na Kranjskem, katerih je še precej veliko, ker iz njih bi izvedeli kaj več o nekdanjih stavbarskih družbah.

Tudi za izobrazbo slovenskega naroda si je stekla katoliška cerkev največ zaslug. Že v 13. stoletju nahajamo šolo pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, v 14. stoletju v Kamniku, kmalu potem v Novem mestu, v Idriji in Kranju. V Rušah na Štajerskem najdemo šolo v župnišču že l. 1187.

Največ so storili za razvoj in prospeh kulturnega življenja na Slovenskem sploh samostani. Kultivirali so zemljo, ustanovljali naselbine, zidali najlepše cerkve, vodili šole, gojili umetnosti in znanosti, pospeševali obrt in trgovino in se odlikovali zlasti v karitativnem pogledu. Imenovati nam je zlasti benediktince na Osojah in v Podkloštru na Koroškem, cistercijane v Stičini, Kostanjevici in v Vetrinju, avguštince v Ljubljani, v Doberlivasi in v Velikovcu, kartuzijane v Bistri in Pletarjah na Kranjskem, v Zajckloštru in Jurkloštru na Štajerskem in premonstrate v Grebinju na Koroškem.

Benediktinci na Osojah so imeli že v 9. in 10. stoletju v samostanu slovensko šolo, kjer so odgajali slovenske sinove v dušne pastirje in jih razpošiljali po domovini. Šolo je imel vsak večji samostan; zato se je v srednjem veku le v samostanih gojila veda in umetnost. Kartuzijani sicer niso imeli šol za zunanje učence, a so z največjo marnostjo in spretnostjo prepisavali knjige. Imeli so izvrstne umetnike slikarje, kiparje, mehanike itd. Njih ogromne knjižnice so bili neprecenljivi zakladi. V Zajckloštru so pisali kroniko od l. 1160. dalje. Stiški samostan je hranil velikansko knjižnico, bogat arhiv, lepo zbirko slik in mnoga umetna glasbena dela domačih menihov. Vse kar so marljivi možje tekom stoletij z mnogim trudom skupaj nanosili in ohranili, je uničil „prosvetljeni“ jožefinski barbarizem v par letih. Malenkosti, ki so nam še ostale po tem vandalskem vesoljnem književnem potopu,

nam pričajo o teh zgubljenih zakladih. Ko bi mi še imeli iste dragocene knjižnice, bi zvedeli, da se je v slovenskem jeziku pisalo že v srednjem veku, davno pred Trubarjem. Tiskalo pa se ni, ker tedaj tiska sploh še bilo ni. Trubar je imel le to srečo, da je bila njegova knjiga prva — tiskana. Je-li to tudi velika zasluga, zelo dvomim. S tem zelo zatemni in pade apoteoza naših „književnih kolumbov.“ Stiški upravitelj je že v 15. stoletju vodil zapisnik deloma v slovenskem jeziku. V admontskem samostanu pa so slovenske podložnike že v 12. in 13. stoletju slovensko zapisavali. Frančiškani na Kranjskem pa so najbrže že v 14. in 15. stoletju dajali slovenske koledarje med ljudstvo. Koliko lepih sledov slovenskega jezika in njega veljave že v srednjem veku! S tem, da so se zatrli samostani na Slovenskem, se je pogreznila in pokopala tudi vsa slava slovenskega naroda menda za vselej! In ta čin slovenski „omikanci“ proslavljajo kot uspeh prosvetljenosti in napredka!!

Posebne zasluge ima katoliška cerkev tudi zaradi svojega karitativnega delovanja med Slovenci. V začetku 13. stoletja je ustanovil oglejski patrijarh bolnišnico v tuhinjski dolini, kjer stoji sedaj Špitalič; oskrbovali so jo najbrže menihi sv. Antona ali antoniti. V Kamniku je bila lepo urejena bolnišnica od 13. do 19. stoletja; razven tega je stala zunaj mesta hiša za okužene bolnike. V Kranju so imeli bolnišnico že l. 1415. Nahajamo jih tudi v Ljubljani, v Novem mestu itd. Imovitejši samostani so imeli blizu svoje cerkve azile ali zavetišča za bolnike, za onemogle reveže in za sirote, katere so poučevali v koristnih in potrebnih predmetih. Zlasti se je odlikoval v tem Vetrinj in Osoje. Razven tega so imeli samostani domače lekarne, v katerih so ljudje brezplačno prejemali zdravila.

Navedel sem nekaj stvari iz naše socijalne in kulturne zgodovine, da se uvidi, kako so navidezno malenkostne reči v svoji skupini in celotni zvezi vendar velikega pomena za naš kulturni napredek. Čim bolj to preiskujemo in proučujemo, temveč lepih in modrih naukov in navodil lahko zajemamo iz preteklosti za prihodnjost.

Naši zgodovinarji so doslej vse to versko gibanje in cerkveno vplivanje menda nalašč prezirali ali je vsaj ne zadostno cenili. Odtod prihaja, da je vsa naša zgodovina doslej bila osnovana in opisana tako, da nam nje čitanje vzbuja le malosrčnost in nezaupnost v svojo lastno moč ter ustreza nekoliko le radovednosti. A preteklost slovenska je tolika in taka, da nas more in mora učiti, krepiti in osrčevati za bodočnost.

Pri vsem tem pa, da tako malo vemo o svoji zgodovini, se nam celo to, kar nam je nekoliko znano, potvarja in krivo tolmači. V tem pogledu so si zadnji čas nekateri tudi v Slovencih že mnogo prizadeli, da bi pobili neljubo jim zgodovinsko resnico. Kdor prebira naše liberalne časnike, zlasti pa tako imenovane „zgodovinske“ romane, novele in povesti, prepričal se je lahko že opetovano, koliko se je v njih domača zgodovina namenoma strankarsko zavijala in zlorabila. Največja neverjetnost postane verjetna, ako

se dan za dnevom, teden za tednom ponavlja in premleva sedaj v tej, sedaj v drugi obliki.

Zgodovinar mora zgodovinsko resnico iskati, in ko jo najde, brez ovinkov zapisati. Kdor pa išče „resnice“ v kak drug namen, ta zgodovinska dejstva v isti namen po svoje prikroji, marsikaj bistvenega zamolči ali iztrga iz prave zveze, ali obreže in obtéše, ali pa po svoje pobarva. To je ponarejena zgodovina, ki je duševnemu življenju človekovemu tako škodljiva, kakor je ponarejena jed telesnemu. To ni prava in cela zgodovinska resnica, to je le potvor resnice (Geschichtsmache, Geschichtsfälschung).

Kratko omenimo le nekaj takih slovenskih zgodovinskih neresnic.

Luteranski slovenski pisatelji nikakor ne zaslužijo tiste slave, ki se jim daje. Pisalo se je slovenski brez dvoma že pred njimi, le tiskalo se ni, ker tisk se je razvil še le malo pred Lutrovo dobo. In pisalo se je poprej le v ta smoter, da bi se narod učil in napredoval; luteranskim pisateljem pa je bilo pisateljevanje le sredstvo za poluteranjenje Slovencev. O kakem narodnem prepričanju ali celo navdušenju pri njih niti govoriti ne moremo, ker vsi od prvega do zadnjega bi ne bili nikoli prijeli peresa v roko, ako bi brez njega upali svoj namen doseči, in vsi bi brez dvoma radi zatajili in žrtvovali svojo narodnost nemštvu, ako bi mogli s tem Slovence odtrgati od katoliške cerkve.

Kakor se pa Trubar in tovariši po krivici poveličujejo, tako se škof Hren in drugi protireformatorji po krivici črnijo in blatijo. Očita se jim, da so izgnali iz domovine luteranske duhovnike-pisatelje ter da so sežgali skoro vse njih slovenske knjige. Da so bili reformatorji, čeprav slovenski pisatelji, izgnani, je bila za Slovence največja sreča, ker sicer bi se le-ti kmalu poluteranili in prav gotovo tudi ponemčili. Isto prepričanje je izrazil l. 1897. znani nemški zgodovinar in sovražnik Slovanov, prof. Mommsen, v pismu do prof. Jagića, ko je prvi povodom državnozborskih škandalov objavil neko Slovane žalečo izjavo.[1]) — Tudi zloglasni „autodafé“ slovenskih knjig, ki se devlje na rovaš „fanatičnih“ protireformatorjev, škofa Hrena in jezuitov, Slovencem ni bil v kvar, temveč v korist prav iz sličnih vzrokov. Vse te obsojene knjige so bile v nekaterih izvodih shranjene v katoliških knjižnicah; in to bi bilo dovolj za znanstveno rabo. — Nepregledno večja škoda pa se je zgodila slovenskemu narodu, ko je jožefinski duh pod krinko prosvetljenosti uničil in razpršil toliko dragocenih knjižnic in znamenitih umetniških del, ki bi nam bili sedaj najboljši vir za proučevanje naše zgodovine, a brez katerih je ne bomo nikoli imeli tolike in take, kakoršno bi sicer mogli imeti.

Druga taka zgodovinska neresnica je trditev, da je duševno stagnacijo po luteranski dobi provzročila katoliška protireformacija, in da „zaspana

[1]) Mommsen je pisal: „Dass eine Germanisierung Oesterreichs möglich gewesen wäre, wenn die Habsburger zur Zeit der Gegenreformation einen entgegengesetzten Weg eingeschlagen hätten, ist ebenso gewiss, wie dass sie schon damals endgiltig aufgegeben ward. Jetzt gibt es wohl bei uns keinen so chauvinistischen Germanen, dass er an solche Utopien denkt.“

katoliška duhovščina“ v tej dobi tje do Vodnika ni nič storila za duševno izobrazbo ljudstva.

Duševno otrplost v 17. stoletju je provzročil le luteranizem v svojih žalostnih posledicah, ker je slovenski narod do skrajnosti strudil, njega duševne vodnike, duhovnike, pa tako zredčil, da vkljub velikanskim telesnim in dušnim naporom niso mogli biti kos niti najnujnejšim svojim stanovskim opravilom. Število delavcev se je zelo zmanjšalo, a delo je po tako viharni, žalostni dobi silno naraslo. Iz tega tudi uvidimo, zakaj niso skoro nič pisali za narod. Edini vzrok je: ker niso utegnili! V tej dobi najdemo v vrstah slovenskih pisateljev skoro le menihe (kapucine in jezuite), odlične priletne duhovnike in upokojene dušne pastirje, a niti enega mladega duhovnika, ker le-ti niso utegnili, oni pa so vsaj včasih prijeli za pero. Sploh pa doba od Hrena do Vodnika ni bila tako silno zapuščena in žalostna, kakor se je doslej slikala. Socijalno in kulturno življenje je bilo tedaj tako lepo razvito, kakor še nikoli preje. Priča temu so mnoge zadruge v 18. stoletju, znanstvena „Academia Operosorum“, ki je ustvarjala krasna stavbarska dela in učene knjige, čeprav ne v slovenščini, ter filharmonično društvo. Namnožile so se tudi šole po deželi in sicer v župniščih. Župnik in pisatelj Paglavec v Tuhinju je imel v svoji hiši nekako gimnazijo ali preparandijo, kjer je vzgojil mnogo duhovnikov in učiteljev. Nekaj sličnega nahajamo v Rušah pri Mariboru, kjer so duhovniki, zlasti upokojeni, zasebno poučevali dijake.

Vse to lepo blagostanje pa je ukončal mrzli jožefinski duh, oni duh, o katerem se je doslej trdilo. da je v pesniku Vodniku zanetil narodno zavest. Tudi to ni res. Narodno zavest mu je vzbudil in gojil nobeden drugi nego toliko zaničevani in zasmehovani P. Marko Pohlin, ki je v svoji preveliki narodni navdušenosti hotel povsod videti slovenske sledove, kar pričuje zlasti vvod njegove slovnice. Ta menih nam je vzbudil in dal prvega pesnika. Jožefinski duh bi mu to vznesenost in ljubezen do naroda le zamoril, ako bi jo mogel. To se je očitno pokazalo po odhodu Francozov, ko so Vodniku priložili za „slovenske“ zasluge — klofuto.

Da je po Vodniku nekaj časa zopet vse zastalo na narodnem polju, je bila kriva vlada. V takozvanem generalseminarju v Gradcu in pozneje v škofijskem seminarju v Ljubljani je slovenskim bogoslovcem dala siloma vtepati v glavo jožefinskega in janzenistiškega duha, kateri jih je ustrojil v odurne, kozmopolitične „duhovske uradnike“, ne pa v prave, res katoliške dušne pastirje. Bilo jih je par, ki so se ohranili na pravem tiru, n. pr. Veriti, Zalokar, Baraga i. dr., a ti so morali zato marsikaj neljubega prenesti, in blagi Baraga se je zato raje odtegnil v Ameriko. Škodljiv vpliv te nevesele dobe pa smo čutili do zadnjih let vsaj v posledicah. — —

Iz vsega tega vsakdo lahko uvidi, da še zelo premalo poznamo Slovenci svojo zgodovino, in to, kar nam je znano, je deloma že potvarjeno, popačeno, z neresnico pomešano.

Da se vsemu temu pride v okom, potrebujemo temeljite socijalne in kulturne zgodovine svojega naroda. In kdo naj se loti tega velikega, a hva-

ležnega dela? Prevzame naj je Leonova družba! To naj bo ena njenih glavnih skrbi, ker to se z njenim smotrom kar najbolje zlaga. To bo častna knjiga slovenskega naroda, častna knjiga tudi za Leonovo družbo. Ohranila bo trajno svojo veljavo za vse čase, in bo ne le v prijetno in tečno zabavo, temveč tudi zanesljiva učna knjiga in vodnik za nove načrte v napredek Slovencev.

Knjiga o slovenski socijalni in kulturni zgodovini bo najboljša apologija katoliške cerkve na Slovenskem. Sloveči luteranski zgodovinar Friderik Böhmer piše: „Wer die Geschichte Deutschlands schreiben will, muss die die Geschichte seiner Klöster schreiben.“ Jaz pa pravim v pogledu na naš narod: Kdor hoče pisati socijalno in kulturno zgodovino Slovencev, mora pisati slovensko cerkveno zgodovino!“ To misel je že izrazil slavni Slomšek, ko je trdil, da je bila katoliška cerkev dojnica slovenskega naroda.

Leonova družba namerava dajati na svetlo brošurice, s katerimi bo narod poučevala, varovala zmot ter kakor iz puške streljala v sovražne vrste in preganjala iznad slovenske zemlje nevarne, škodljive oblake. A knjiga, katero sem tu nasvetoval, bo ne samo puška, temveč kanon, ki bo delal hude vrzeli v nasprotnih vrstah in preganjal grozeče oblake.

Za tako književno kulturno palačo, kakoršno sem v začetku slikal in v načrtu predložil, treba veliko gradiva. Ker Leonova družba doslej še nima zadostnih gmotnih sredstev, da bi to delo dovršila, naj zbira vsaj tvarino s pomočjo — tlačanov. Duhovniki smo že mnogokrat tlačanili; tlačanimo tudi v tej zadevi Leonovi družbi s tem, da nabiramo potrebno gradivo. Tudi najmanjši podatki bodo dobro došli, ker je marsikdaj kaka navidezna malenkost več vredna nego dolgi zapiski. Tu mora veljati v polni meri izrek: „Kamen do kamena palača!“ Ko bo Leonova družba imela dovolj materijala in gradiva nabranega, bo polagoma lahko zidala in kmalu srečno dozidala. Ako pa gradiva ne bomo imeli, tudi zidati ne bomo mogli, čeprav bomo sedeli na kupih denarja.

Le še ena opomba! Kadar bo gradiva dovolj zbranega, naj se zidanje književne kulturne palače izroči pravemu možu, da delo dovrši v pravem slogu. Zakaj nazadnje je vse le na mojstru ležeče. Iz istega mrtvega gradiva, iz katerega bi naredil eden krasno slovensko palačo vsem rojakom v veselje in ponos, naredil bi lahko drugi mož kak moderni hotel, vsem dobrim rojakom v žalost in izpodtiko.

Bog daj srečo k temu težavnemu, a lepemu in hvaležnemu delu!

Predlogi bi morali biti veliki, ker so načrti veliki, a za sedaj predlagam le prav malo:

1. Leonova družba naj posredovanjem prečastitega knezoškofijstva vpliva, da se preiščejo in izcrpijo vsi farni arhivi na Kranjskem, in nabrano gradivo naj se objavi ali pa hrani v rokopisu za poznejšo porabo.

2. Posredovanjem Leonove družbe naj se preiščejo vsi mestni in drugi arhivi v naši deželi, kolikor je mogoče tudi arhivi izven kranjske dežele.

3. Leonova družba naj posredovanjem gg. bogoslovcev in duhovnikov prevzame nabiranje krajevnih in domačih hišnih imen, ter nabrano gradivo poveri komu, da je uredi.

Jos. Benkovič.

Po shodu slovenskih visokošolcev.

Že dolgo ni bilo dogodka, ki bi bil tako osvetlil mišljenje in čuvstvovanje nekih slojev našega naroda, kakor letošnji shod slovenskih visokošolcev.

Izjava mladega medicinca: „O krščanski podlagi nočemo nič slišati, čemú treba filozofičnih razmotrivanj?", ta izjava je padla kakor bomba med akademično mladino, in ustrašili so se je prijatelji in nasprotniki, ustrašil se je je naposled tudi mladenič sam.

Mi ne bomo na to izjavo samo o sebi opirali nobenih izvodov, da ne bo kdo klevetal, češ, na nagle besede iz mladeniških ust stavijo svoje teoreme. Pisalo se je potem še marsikaj in v raznih listih o tem shodu, zato nam je sedaj mogoče razbrati iz vsega stvarno jedro.

Krščanska ideja — druživka in ločivka.

Poleg izjave za slovensko vseučilišče je bil glavni smoter slovenskih visokošolcev, zbranih na shodu, organizacija vsega dijaštva. Vsa dijaška društva naj bi stopila v eno tesno zvezo. Namen te organizacije naj bi bil trojen: strokovna izobrazba, gojenje narodnega čuvstva, delovanje za narod in njega probud.

Vsi dijaki brez izjeme so veselo pozdravili lepo idejo. A kako jo ostvariti?

Izvrstno je bistvo organizacije označil med. Brecelj: Prvi znak organizma je enovitost delovanja. Takisto mora tudi organizacija, ki hoče zares uspešno delovati, imeti za podlago enovitost delovanja. A zopet pri umnih svobodnih bitjih ni enovitosti delovanja brez enovitosti naziranja. Kaj pomaga vsaka organizacija, ako so nje udje različnega mnenja o nje namenu, ako nje udje ne samo različno, ampak celo nasprotno delujejo, da drugi namenoma in načeloma to pobija, to podira, kar prvi s trudom gradi. Mi hočemo delovati za narod. Toda glejte! Jaz sem popolnoma prepričan, da je katoliška vera našemu narodu v največjo srečo; drugi vidijo v osvoboditvi našega naroda od duhovniškega vpliva, v odtujitvi našega ljudstva od katoliške vere njega največji prospeh. Meni se zdi, da je vsaka trditev, naši veri nasprotna, našemu ljudstvu naravnost kvarna, drugi trosijo veri in cerkvi sovražne ideje v imenu prosvete in napredka med narod. Meni se zdi, da tako zvano moderno leposlovje kuži naš narod in mu črpa moralno moč, katera edina ga more rešiti, drugi pa se navdušujejo za tako leposlovje in je širijo z vso vnemo med narod. Kako je o tako različnem naziranju mogoče hasnovito zložno delo za narod? Brez edinstva v verski ideji je zložno socijalno delo nemogoče! Tega edinstva pa v dijaštvu ni več. Dijaštvo, kakor je prav tako jedrno izvajal stud. iur. Šinkovec, je principijelno razdeljeno v dva nasprotna tabora.

Vsak vek ima svoje boje med duhovi. Ti boji so v bistvu vedno isti, menja se le en bojevnik. Krščanstvo, ali izrazimo se točneje, katoličanstvo je oni duh, ki je vedno isti neizpremenjen, včasih bolj tih, vendar v bistvu neizpremenjen. Njemu nasproten pa je duh antikatoličanstva, ki se menja. Sedaj nastopa kot buren revolucijonarec, sedaj kot tih lizunski duh, ki si nadeva ime reformatorja ali pa navduševavca za svobodo. Zarodil se je burno, svoje pogubno, uničevalno delo pa je nadaljeval tiho in polagoma, kakor voda, ki izpodjeda breg. Uničil je vse, kar je sezidala cerkev v socijalnem življenju, razjedel vse niti, ki so vezale človeka na človeka in človeka na Boga.

Žalostno je, toda neizogibno je prišel ta duh tudi med Slovence. Seveda je bil prvi apostol njegov ne ljudstvo, temveč cvet, ki je prišel iz ljudstva — naša inteligenca. Iz inteligence je zašel strupeni duh tudi med — dijaštvo. Šola, vzgoja in svet so vzrok, da se je vtihotapil ta duh tudi med slovensko dijaštvo. V istem hipu pa, ko je dejal prvi slovenski dijak: liberalec sem, v istem hipu je bil razpor v slovenskem dijaštvu spočet. Razvijal se je liberalizem, skoraj je bila nevarnost, da obvlada vse posvetno dijaštvo, ko so vstali možje, ki so uvideli z bistrim očesom, kam rine slovensko dijaštvo in kolika nevarnost preti o tem ljudstvu, in so se odločili neustrašeno za katoliško idejo.

Dijaštvo je razdeljeno v dva nasprotna tabora, v liberalni in katoliški. Razpor je torej načelen, in nemogoča organizacija, dokler se ne strneta tabora v en tabor.

Nekateri so ugovarjali: opustimo to, kar nas loči, in vzprejmimo, kar nas druži! Toda dobro je opomnil mladi jurist, da je to tako površna in plitka misel, da jo mora vsak, ki količkaj globlje misli, opustiti. In zares, dejal je, kaj pa nas druži vse slovenske dijake? To nas druži, da smo vsi Slovenci. Torej narodnostna ideja. A ta sama v sebi ne daje našemu delovanju enotne podlage. Vsi hočemo delovati za slovenski narod, toda način delovanja nas še vedno razdružuje. Drugače si misli srečo liberalec, drugače katoličan; drugače jo izkuša doseči liberalec, drugače katoličan. Če pa niti smoter niti pomočki niso enotni, je povsem nemogoča enotna organizacija.

Ker je torej, kakor je dosledno povzel med. Brecelj, naš narod neutajno po ogromni večini veren narod, in mu je vera in sicer katoliška vera merilo in pravec vsega delovanja; ker je ves narod sam lani v sijajni manifestaciji vseslovenskega in istrsko-hrvatskega shoda jasno in glasno brez najmanjšega ugovora izpovedal, da pričakuje rešitve od krščanstva; in ker je naposled ves narod vzprejel odločno krščanski program ne samo v politiki, ampak za vse stroke javnega narodnega delovanja: stoj tudi dijaška organizacija, če naj je za narod, na krščanski podlagi! Saj se celo zaupni shod narodne napredne stranke l. 1894. ni mogel ubraniti sili te resnice, ter je priznal, da „treba na podlagi katoliške vere uravnati vse delovanje za narod!“ In to je tudi edina naša zahteva glede na temelj naše bodoče skupne organizacije. Stoji naj izrecno na krščansko-katoliški podlagi!

Zahteva „Daničarjev“ je bila, kakor vsak vidi, tako jasna in tako dobro utemeljena, da pametni zborovavci ne bi mogli iti preko nje na dnevni red. Torej tudi ne slovenski visokošolci. Če so torej s hrupom in zasmehom zavrgli predlog, naj se osnuje dijaška organizacija na krščanski podlagi, smo prisiljeni sklepati, da so zavrgli — krščansko idejo!

Krščanska ideja — pa slovenski visokošolci.

Brez ozira na vzklik medicinca Ferlana: „O krščanski podlagi nočemo ničesar slišati!“ moramo torej sklepati, da en del visokošolcev res z mržnjo sliši le besedo „krščanstvo“. Ali le en del? Temu vprašanju je težje odgovoriti. Ko bi smeli sklepati kar iz vedenja visokošolcev na rečenem shodu, bi bilo treba sklepati, da se je odtujil krščanstvu pretežni del visokošolcev. Saj je župan Hribar sam krščansko-misleče dijake „Daničarje“ imenoval le „strančico“, ter se rogal nje „silni osamljenosti“. Vendar se zdi, da tako ne smemo sklepati. V „Edinosti“ se je eden močno trudil z dokazom, da visokošolci niso zavrgli krščanske podlage. Med. Ferlan je zopet v „Slov. Narodu“ tajil svoj vzklik. Drugi je zopet dokazoval v istem „Narodu“, da je vse dijaštvo krščansko. Četudi treba reči, da vsi ti zagovori „post festum“ imajo le druge postranske namene, vendar utegne biti naša sodba točnejša, če jo omejimo tako-le:

Brez dvoma je med visokošolci mnogo takih, ki jim je otemnela krščanska ideja. Prevaralo jih je moderno naziranje; velikomestno življenje jim je iztrgalo vero iz srca; moderna vzgoja jim je pustila v srcu le praznoto, pa mržnjo do krščanstva. O tem, pravimo, ni dvoma. Drugače ni mogoče razložiti dogodkov na shodu slovenskih visokošolcev.

O vseh tega seveda ne smemo reči. Ne moremo namreč verjeti, da bi bile razmere že tako žalostne. Seveda čuda bi naposled ne bilo. Kdaj je že „Rimski Katolik“ opozarjal na resna znamenja v slovenskem dijaškem gibanju. Že l. 1893. je tožil: „Poglavitna pregreha današnjih katoličanov je, da lehkomiselno in brezskrbno roke križem drže, ne da bi se zmenili, kaj okoli njih počenjajo sovražniki cerkve in Boga. Mi se navadno ne zganemo, dokler ne vidimo — dovršenih dejanj. Potem še le začnemo se čuditi, kako da je svet tako hudoben, da se nahaja tako malo vere, potem se rotimo, potem molimo — ko je prekasno!“ Na to je pisal dalje: „Dvojen znak dela dijaško gibanje nenavadno. Prvič: ono izhaja ne od dijaštva samega, niti celo od Slovencev, ampak od drugod — od zunaj Slovenije. Kolikor se spominjamo, dalo se je neko vplivanje na slovensko dijaštvo od zunaj prvikrat zapaziti pred desetimi leti ... Drugič: to gibanje vrši se po enotnem načrtu na isti končni smoter; ono žuga v kratkem zaseči vse slovensko dijaštvo, višje in srednje, dijaštvo obojega spola.“ In potem je dokazoval, da slovensko dijaško gibanje izvira iz mladočeškega husitskega gibanja; da je njega smoter materijalizem in revolucijonarni demokratizem. Naposled je dejal: „Mi nikomur ne vsiljujemo svojega mnenja, imej nas, ako komu ljubo, za črnoglede, naj vpije na nas ves svet; mi sklepamo svojo sodbo o sedanjem dijaškem gibanju:

današnje gibanje med avstrijskimi slovenskimi in slovanskimi dijaki se označuje po svojem početku in končnemu smotru kot delo revolucijonarne panslavistične stranke, katera bi rada avstrijsko slovansko mladino, odtujivši jo cerkvi in krščanstvu, dovzetno naredila za svoje ideje, da jo porabi za svoje svrhe ob prvi vseobčni politični in socijalni revoluciji, kateri gre nasproti Avstrija in Evropa!... Vi pa, ki ste postavljeni mladini v varuhe in odgojitelje, odprite oči in zabranite preteče zlò, da ne pride ura, ko se bo reklo: Prekasno je!" [1])

Čuda bi torej ne bilo, ko bi bili v petnajstih letih zvodili tuji vplivi večino mladine v nasprotni tabor. Vse seveda ne. Posamezniki se rešijo tudi iz splošne korupcije. Tiste ugovore po listih bi bilo lahko raztolmačiti. V „Edinosti" eden trdi, da niso bili proti krščanski podlagi. Morda on res ni bil, morda ta ali oni ni bil. Mi govorimo o večini. Med. Ferlan je tajil svoj vzklik. No, morda mu je ušel iz ust. Morda pa mladenič tedaj ni bil pretehtal posledic. Drugi dokazuje, da je vse dijaštvo krščansko. Tako dokazovanje pa že a priori ni prida. Qui nimis probat, nihil probat. Sicer pa mimogrede poglejmo, kako to dokazuje. „Kaka je krščanska podlaga preogromne večine slovenskega dijaštva in slovenske inteligence v obče?" tako vprašuje v članku „Po shodu slovenskih visokošolcev" „Sl. Narod".[2]) „Slovensko dijaštvo je na krščanski podlagi, kakor vsa naša inteligencija. Vzraslo je iz izključno krščanskih tal in temelji s svojim čuvstvovanjem in mišljenjem v svoji dobi, ki je še vedno krščanska, dasi se pojavljajo v novejšem času tu in tam hude in opasne krize... Kar je krščanski dobi trajno vrednostnega, kar krščanstvo uči in zahteva večno lepega, dobrega, svetega, človečanskega, odmeva v prsih vsakega v resnici izobraženega človeka. Ti sveti nauki, ki se v svojem bistvu nikdar ne izpreminjajo, tvorijo v srcu vsakega plemenitega moža krščansko podlago, če že hočete rabiti ta izraz... Krščanska podlaga akademično izobraženega moža pa se ne sme in ne more istovetiti z zapovedjo, da si mora gotove stvari tako predstavljati in o gotovih vprašanjih tako misliti, kakor njegova dobra mamica v gorski vasi in nič drugače. Mislimo, da nas vsakdo razume, kdor nas sploh razumeti hoče! Ker se torej naša krščanska podlaga pametno ne more istovetiti s tako kurijozno zapovedjo, rodi se naravno to, kar imenujejo nekateri — slovenski liberalizem... Će je v vprašanjih, ki pridejo tukaj v poštev, med našim in med naziranjem naše pobožne roditeljice tudi velika razlika, vendar se ne more reči, da smo se s tem „odtujili" svojemu narodu... V tem smislu smo in ostanemo liberalci, — pa naj bo na gotovih palačah razobešena kdaj kaka zastava ali nobena!" Vsakdo vidi, da je to malodobrn dokaz. Tako krščanstvo lahko podpiše vsak materijalist in ateist. Ali mar ni res, da se ogrevajo tudi materijalisti za večno lepe, dobre in človečanske resnice krščanstva? Ali ni res, da si tudi ateisti le gotove stvari drugače predstavljajo nego li dobra mamica, in da le v gotovih

[1]) R. K. V. 356. ss.

[2]) Sl. N. 1898. št. 204.

vprašanjih drugače mislijo? Kajpada je res! Vprašanje je le, katere so tiste gotove stvari in katera so tista gotova vprašanja? Žal, da tega visokošolec v „Sl. N.“ ni raztolmačil! Mnogo govori in piše, a prav tega, kar je bistveno, se ni dotaknil. Le tisti ve, kaj je slovenski liberalizem, ki ve, v čem je velika razlika med naziranjem slovenskih „liberalcev“ in med naziranjem „dobre mamice“ in sploh onih, „ki so“, kakor pravi „Sl. Narod“, „ostali, kar so bili kot otroci, ker so v prilog svoji osebni sreči, svojemu dušnemu miru hoteli tako ostati in radi tega o kočljivih vprašanjih sploh niso globlje razmišljevali, držeč se krčevito starih tradicij“. A prav o tem „Sl. N.“ molči kakor grob.

Po vsem tem torej bi še vedno lahko sklepali, da je res velika večina slovenskih visokošolcev prijadrala že v tabor protikrščanski. Dà, reči treba, da „Sl. N.“ sam tako sodi. Nikogar ni več tajno, da sta „svoboda in napredek“ v ustih „Slovenskega Naroda“ dva protikrščanska pojma. In glejte, „Sl. N.“ [1]) je po shodu tako-le pisal: „Izmed 200 visokošolcev jih je bilo samo 13, ki so se uprli skupni organizaciji, vsi drugi so bili edini in solidarni, a ta ogromna večina je za vse svobodomiselne rodoljube jamstvo, da bo slovenska inteligenca tudi v prihodnji generaciji zaščita in zaslomba svobode in napredka, ter jamstvo, da gotova drevesa tudi v prihodnji generaciji ne vzrastejo nebu pod oblake!... Večina slovenskih visokošolcev je z odklonitvijo organizacije na katoliški podlagi postopala popolnoma korektno in pravilno in posvedočila, da je v resnici zrela za akademiško svobodo. Ako bi bilo dijaštvo pred katoliškimi dijaki kapituliralo (to se pravi, ako bi bilo vzprejelo za svojo organizacijo tisto podlago, ki od nje pričakuje ves naš narod rešitve), ako bi si bilo vezalo roke (to je, ako bi bilo priznalo krščanstvo in s tem seveda tudi krščansko moralo), bi vsakdo in po vsi pravici sklepal, da nima smisla za akademiško svobodo in da ne ve, da je svobodno študiranje, svobodno razmišljevanje, sploh svobodno gibanje (t. j. gibanje neodvisno od vsake religije in morale) jedro in bistvo akademične svobode. Visokošolci, kateri se dajo pri iskanju resnice delati ovire, kateri si dajo ukazovati po kakih principih, bodo uravnavali vse svoje delovanje in nehanje, tisti akademične svobode niti vredni niso.“

Iz tega poteka, da je po „Narodovi“ sodbi že ogromna večina slovenskih visokošolcev vrgla od sebe vse krščanstvo.

Ali recimo, da ni tako. Denimo, da je ta in oni, da je še mnogo slovenskih visokošolcev ohranilo krščanstvo v srcu. To bi ne bilo tako silno žalostno, a žalostno bi le še bilo. Dejstvo je, da je ogromna večina visokošolcev vrgla krščanstvo iz svojega programa, nekateri kričé, drugi molčé. Če torej priznamo nekemu delu tiste večine krščanstvo, mu moramo odreči zavest, značajnost in moštvo. Niso imeli toliko zavesti, značajnosti in moštva, toliko ljubezni do krščanstva, da bi se bili uprli tistim, ki so s hrupom in zasmehom vzprejeli nasvet o krščanski podlagi. Kje je idealnost

[1]) Sl. N. 1898. št. 191.

akademične mladeži, ako za najvišji in prvi ideal nima svetega navdušenja? Kje je nje moštvo, če se ne upa svojih idealov javno in neustrašno izpovedati? Kje je nje značajnost, če svoje ideale sramotno zataji? A kaj je akademična omladina brez idealnosti, brez moštva, brez značajnosti? „Slovenski Narod“ sodi, da ni vreden akademične svobode, kdor si dá resnico od kogarkoli „diktirati“. Če ni vreden akademične svobode tisti, ki si dá diktirati resnico, koliko manj so je vredni tisti, ki si dajo diktirati breznačelen, neznačajen, nemoški molk, ko jim smešé najlepše in najvišje ideale. Taka mladina ne bo nikdar dala narodu mož, trdih in neizprosnih, kadar bo braniti narodovo pravdo, ampak dala mu bo le breznačelnih kimavcev, nemoških kruhoborcev, brezznačajnih vetrogoncev!

Ko bi tudi naša doba ne jemala mladini vere, dosti je, da ji jemlje moštvo! Brez moštva nima narod nobene moralne sile in moralna sila je narodom življenjska prvina, vitalni princip! — A sedaj — posledice!

Če hočemo, da bo naš narod narod, a ne hirava množica brez nadeje in brez smotra, mu moramo dati krščansko inteligenco. A inteligenca se zbira iz šol. Torej — krščanske šole morajo biti naš vedni in prvi postulat! Kakor pa država črpa moč iz narodov, tako tudi mora vračati narodom životno moč. Država je torej dolžna dati narodom krščanskih šol!

Seveda moderna država je mačeha in krščanski narodi so prave pastorke in kakor pravi prislovica: kolikor mačeh dobrih, toliko vran belih. Če si narodi sami ne pomorejo, država jim gotovo še dolgo, dolgo ne bo pomogla. Zato je drugi postulat, da si sami osnujemo krščanskih šol. Krščanska univerza, katoliška gimnazija bodite naši ideali!

Ideali! Dà, doslej le nedosežni ideali. Naš narod je majhen, ubog narod brez kapitala, mecenatov pa ni. Zato nam preostaje doslej tretji postulat — krščanska vzgojevališča. Alojzijevišče daje dobrega duhovskega naraščaja, a je premajhno. Žalost stiska človeku srce, ko sliši, da je toliko darovitih in pridnih dečkov prosilo vzprejema, a vodstvo jim ni moglo izpolniti želje, ker so prostori premajhni. Tu bi bilo nujno treba pomoči. Snuje se tudi vzgojevališče za pripravnike. Tudi to bi bilo velikega pomena, da bi se le moglo krepko zasnovati. A treba nam je misliti še na nekaj. Alojzijevišče je zavod za gimnazijsko mladino, ki bo kdaj stopila v duhovsko službo. A je še toliko mladeničev, ki nimajo tega zvanja, ampak ki jih kliče Bog, da namnožé našemu narodu svetno razumništvo. Tem ni nič manj treba dobre vzgoje. In kaj smo že storili zanje? Prednamci so jim zapustili mnogo štipendij, a denar sam slabo vzgaja. Zakaj ne pomagamo svetovnoznanemu vzgojevalnemu redu, da nam osnuje vsaj konvikt za mladeniče, ki ne mislijo iti v semenišče? Res je, da tak konvikt še ni vse, a je gotovo stopinja v boljšo bodočnost. Zdi se nam, da je večjega pomena konvikt s sedanjo gimnazijo, nego li katoliška gimnazija brez konvikta! Toda o tem morda porečemo o priliki kaj več. Zadnji postulat pa je — zadnji z ozirom na druge, a za sedaj prvi in najbližji — da podpiramo in vzgajamo mladino vsak po svoji moči! Kdo ni vesel „Danice“? „Daničarji“ so pokazali posebno na zadnjem shodu, da so možje, in izsilili

so tudi pametnim nasprotnikom spoštovanje. Zato pa bi mi morali za „Danico“ in nje naraščaj mnogo več storiti nego li storimo!

V obče mnogo podpiramo dijake. Toda ne naklanjamo jim dovolj moralne podpore. Koliko se trudijo nekateri nasprotniki, da pridobé dijake za-se! Mi pa smo mnogokrat nekako vnemarni. Če damo svoj prispevek za dijaško mizo, pa menimo, da smo storili dovolj. Ne moremo si kaj, da ne bi deli sem toli resničnih besed, ki jih je zapisal dr. Mahnič že l. 1893 [1]): „Da bi le mogli malo otresti se osornosti, ki mlade dijake tolikokrat odvrača, da se ne bližajo zaupno duhovniku in si celo nasnujejo čudne pojme o naši nevljudnosti. Ena sama prijazna beseda, eno vabilo na dom utegne kar naenkrat razgnati predsodke, katerih so dijaki neredkokrat polni proti nam. Zatajiti se moramo, žrtvovati, ublažiti moramo besede in omiliti vedenje, ko nam je občevati z dijaki, dasi bi jih morda našli v krivih nazorih in vdane raznim napakam, zakaj mladina ne greši navadno iz hudobije, ampak bolj iz nevednosti ali lehkomišljenosti. Kako lehko je duhovnemu pastirju, ki ljubi mladino, dijake iz bližnje okolice kdaj zbrati pri sebi, napraviti z njimi kak izlet ali iznenaditi jih s kako prijetno zabavo! Ljubezen je iznajdljiva. Poznam nekatere župnike, katerih hiša je dijakom vedno odprta, kateri so že pri marsikaterem dijaku s prijaznim obličjem, s prigovarjanjem, z opominjanjem, pa tudi, ako je bilo treba s kako gmotno žrtvo obudili spoštovanje do služabnikov božjih, napolnili jih z zaupanjem, z ljubeznijo ne le do sebe, ampak tudi do sv. cerkve in v odločilnem trenutku od slabe poti odvrnili jih na pravo! Imejmo gorko srce, ljubeče srce do dijakov, in bodimo prepričani, ako jih mi sveto, odkrito ljubimo, bomo tudi sami našli ljubezni pri njih, in pridobivši jih za-se, jih bomo pridobili tudi za sveto stvar!“

Krščanska ideja — pa „narodno razumništvo“.

Tudi mišljenje nekega dela narodnega razumništva — ne vemo prav, kako ime bi mu nadeli — se je pokazalo v svetli luči, v svetlejši nego li je bilo tem razumnikom samim ljubo. Župan Hribar, tisti, ki je v Slovencih kakor morda nobeden drugi za Šukljejem mojster v machiavellizmu, je pozdravil dijake in jim laskavo dejal, da so ne samo dijaki lahko zadovoljni z uspehom svojega shoda, ampak tudi vse narodno razumništvo je ponosno nanj. „Koristi je bilo dovolj za obe strani. Ogromna večina dijaštva je sijajno pokazala svojo solidarnost v reševanju velevažnega vprašanja o občedijaški organizaciji in svojo resno voljo na podlagi te organizacije za narod. Dobili pa so pošteno lekcijo tudi oni, katerim je bratski boj geslo, ki živé le o narodnem prepiru, zakaj priznati je morala ona strančica svojo sitno osamljenost. Čuditi se moramo tem ljudem, da nastopajo s svojimi pretiranostimi zdaj o tem času, ko imamo med sabo apostolskega vladiko, kneza miru in sprave, v katerega stavimo toliko lepih nadej in o komur upamo, da nam

[1]) R. K. V. 366.

jih uresniči... Krščanstvo je med nami klic na boj! Obžalujem le, da smo še vedno premalo krščanski, zakaj preveč je še med nami katoličanstva in premalo krščanstva!" S temi besedami, kakor je poročal „Slovenec" (št. 189), je napil župan Hribar „svobodomiselnemu dijaštvu". „Slov. Narod" (št. 189) pa je Hribarjev govor kratko posnel tako-le: „Župan Hribar je izrazil svoje veselje, da se je organizacija slovenskega dijaštva posrečila. Posrečila se je, če so tudi nekateri dijaki odšli od zborovanja, ker niso prodrli s svojo zahtevo. Dotičniki so spoznali na shodu, da so silno osamljena stranka. Govornik je rekel, da bi se on ne bil protivil, ako bi se poudarjala krščanska ideja, ker tej nihče ne nasprotuje, krščanska ideja se v nas morda celo premalo poudarja, dočim se poudarja katoliška še preveč. Vsaj v dobi, dokler ni prišel apostol miru in sprave, je bilo v naše dežele javnem življenju preveč katoličanstva in malo krščanstva!"

Nekateri so se čudili besedam Hribarjevim. Čemú se čuditi! Ali mar temu, da je ločil katoličanstvo in krščanstvo? Tako ločijo vsi tisti, ki so v srcu odpadli od katoliške cerkve, a se iz raznih „ozirov" bojé javno izpovedati svojo apostazijo! Sam Masaryk, ki taji božanstvo Kristusovo, ki imenuje papeževo nezmotljivost najdrznejši in najnespametnejši protest proti vedi, ki uči determinizem, rad vzprejme „krščanstvo Hribarjevo"! Ali naj se čudimo temu, da je uprav Hribar tako govoril? Mi se ne čudimo temu, mi se le čudimo, kako se more kdo čuditi! Saj je Hribar še vedno tako govoril! Prijatelj masona Jana Lega in Podlipnega je še vedno tako govoril, da bi ga lahko hvaležno poljubila kristjan in ateist! Da ne bi bil užaljen ateist, loči Hribar krščanstvo od katoličanstva, a da ne bi bil žaljen kristjan, obžaluje, da je med nami premalo krščanstva. Da bi razveselil kristjana, hvali „apostola miru in sprave", a da ne bi dvomil o njem ateist, brzo doda, da je bilo v dobi, dokler ni prišel apostol miru in sprave, med nami vse preveč katoličanstva. Tako je govoril župan Hribar pri banketu, ki mu ga je dalo učiteljstvo, ko je zažupanil, tako je govoril v novem letu, ko se je spominjal papežaLeona XIII., tako je govoril tudi sedaj. „Rimski Katolik" je že davno povedal svojo misel o Hribarju. Prav iz tega, da je Hribar že tedaj pospeševal dijaško gibanje, je sklepal „R. K.," da mora biti v tem gibanju nekaj nevarnega, nekaj moderno-husitskega.

A nekaj drugega je premiselka vredno.

Če celo v dobi, ko je med nami „apostol miru in sprave", „v katerega stavi župan Hribar toliko lepih nadej in o komur upa, da jih uresniči", če celo sedaj, pravimo, župan Hribar ni mogel zatajiti svoje mržnje proti katoličanstvu, to dejstvo jasno osvetljuje njegovo mišljenje. Ko bi dejal župan Hribar, da je mason, bi mu mi takoj verjeli. Če pa misli, da verjamemo njegovemu krščanstvu, se močno moti. Tisti časi so minili, ko smo po Slovenskem verjeli — frazam!

Ker pa je župan Hribar nazdravljal dijakom v imenu „narodnega razumništva", nam je obenem tudi odkril in osvetlil mišljenje nekega dela „narodnega razumništva". Značilno je tudi, da je prav tisti čas, ko so se

dvignili glasovi zoper župana Hribarja, stopil zopet „Slovenski Narod“ iz „rezerve“. Od tiste dobe, „ko je prišel knez miru in sprave“, je „Sl. Narod“ tako potajno sopel, da skoraj nismo vedeli, kje tiči „stari pogan“. Dogodki po shodu slovenskih visokošolcev so ga malce razdražili in ni se mogel več udržati. Nekaj časa težko pritajevano sovraštvo do vsega, kar je krščanskega, je hipoma bruhnilo na dan, močneje nego li kdaj prej. In tudi to je dobro! Čim bolj se spoznamo, tem bolje za našo pravdo!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Slovstvo.

Fürstbischof Martin Brenner. Ein Charakterbild aus der steirischen Reformations-Geschichte von Dr. Leopold Schuster, Fürstbischof von Seckau. Mit dem Porträte Brenners und einer Karte von Steiermark. Graz & Leipzig. Verlag von Ulrich Mosers Buchhandlung. 1898. Cena 8 gld. Str. XVI + 910 (z dost. 16 strani).

Zgodovina reformacije 16. veka se navadno jako obširno obravnava v zgodovinskih knjigah in v šolah. Pomniti je treba imena neštetih „reformatorjev“, njih nauke in vsakovrstne versko-politične spletkarije, dočim se prvoboritelji stare, katoliške vere omenjajo kvečjemu po imenu, prepogostoma pa še z blatom ometavajo. Saj so celo katoličanom bolj znane razne ločine na Nemškem, kakor pa delovanje velikih domačih mož. Zatorej je hvalevredno, da cerkveni zgodovinarji začenjajo obračati pozornost tudi na prave katoliške reformatorje in jih predstavljati v pravi luči.

Tudi zgoraj omenjena knjiga nam predstavlja odličnega moža, ki je imel važno ulogo v verskem in političnem oziru na Notranjem Avstrijskem in je bil tudi v ozki zvezi s slovenskim narodom. Prav zato nam bodi dovoljeno, da izpregovorimo nekoliko o tej knjigi. Njen pisatelj, sekovski knez in škof, je učenemu svetu že znan kot zgodovinar; tudi najnovejše delo mu dela vso čast. Knjiga je sestavljena v velikem historičnem slogu in njena vsebina presega daleč naslov: „Ein Charakterbild ....“ Pisatelj je bil pač prisiljen večkrat prestopiti meje navadnega življenjepisa, ker M. Brenner je bil sicer važna oseba v rekatolizaciji notranjeavstrijskih dežel, vendar glavni voditelj ni bil on, marveč lavatinski škof Jurij Stobaeus in pa nadvojvoda Ferdinand II. V mnogih važnih in odločilnih momentih stopa Brenner celo v ozadje; sploh je bil bolj izvršujoč organ.

Rodil se je ta mož l. 1548. v Dietenheimu v današnji kraljevini würtemberški. Ukaželjni in marljivi mladenič je dovršil svoje filozofične in teologične nauke v Ulmu, Dillingenu, Ingolstadtu in na raznih italijanskih vseučiliščih. Že kot dijak se je seznanil z mnogimi odličnimi osebami. Oborožen z vsem znanjem onega časa se je l. 1581. z dvojnim doktorskim klobukom vrnil v domovino in se izprva hotel posvetiti profesorski službi. A na povabilo solnograškega nadškofa odide že l. 1582. v Solnograd, kjer je še kot lajik

postal nadškofijski svetovalec in rektor bogoslovnega semenišča. Sprejemši svete rede je postal mestni župnik in kanonik brizinški. Že l. 1585. mu je nadškof izročil sekovsko škofijo. Eden in isti dan sta bila posvečena oba velika moža, Jurij Stobaeus za lavantinsko in M. Brenner za sekovsko škofijo. — Težavna naloga je čakala mladega škofa na Štajerskem. Luteranstvo je raztegnilo svoje mreže čez celo deželo, staroslavne cerkve so stale puste ali so pa v njih gospodovali predikantje in s strupenimi govori podžigali množice. Pokvarjenost se je globoko zajedla med ljudstvom, duhovščino in celo v cerkvenih redovih. Toda škof se je energično poprijel dela. Koj prvo leto je prehodil celo škofijo, in ko ga je pozneje solnograški nadškof imenoval za generalnega vikarja za Štajersko, je raztegnil svoje delovanje čez vso deželo na levi strani Drave. Kmalu so prišli jezuitje v Gradec, ki so ustanovili šolo, iz katere je pozneje vzraslo vseučilišče (1586). To je bila sedaj drevesnica za nov, boljši naraščaj, posvetni in duhovni, obenem pa močna trdnjava proti napadom luteranskih teologov.

Nadvojvoda Karol II. je velikodušno podpiral vsako katoliško podjetje, dasi je vsled težavnih političnih razmer moral večkrat popustiti predrznim luteranskim stanovom. L. 1595. je prevzel vlado notranjeavstrijskih dežel Karolov sin Ferdinand II. Ž njim se začenja nova doba za katoliško cerkev v naših deželah. Mladi nadvojvoda se je posvetoval z mnogimi odličnimi osebami, predno se je lotil odločilnega in nevarnega dela. Zlasti Jurij Stobaeus mu je izdelal praktičen, moder in odločen načrt za rekatolizacijo. Nadvojvoda ga je imenoval za svojega namestnika v notranjeavstrijskih deželah. Tudi mati Ferdinandova, izvrstna nadvojvodinja Marija, je močno vplivala na svojega sina.

Kakor grom iz neba je prišel dné 15. septembra 1598 odlok iz nadvojvodskega dvorca, da v 14 dneh morajo vsi predikantje zapustiti mesta in trge v deželah nadvojvodovih. Razmere so bile že skrajno napete in nekaj se je moralo zgoditi. Predikantje so naravnost ščuvali ljudstvo zoper samega nadvojvodo; tu in tam je prišlo že do pravega upora. Eno je moralo pasti: ali avtoriteta deželnega kneza ali pa predikantje.

Dvorni ukaz je strašno razburil luteranske stanove. Zlepa in shuda so skušali pregovoriti nadvojvodo, a zaman.

Ferdinand je ponovil svoj odlok in podaljšal obrok, a ko je videl, da se stanovi obotavljajo izvršiti njegov ukaz, je izdal dné 28. septembra strogo povelje, da predikantje še isti dan pred solnčnim zahodom pod smrtno kaznijo morajo zapustiti Gradec in v osmih dneh celo deželo. To je pomagalo; sedaj so se izpolnile besede Jurija Stobaeja: „Es liegt nicht in der Natur des Praedikanten sich der Religion wegen Gefahren auszusetzen: des Bauches wegen sind sie gekommen, des Bauches wegen werden sie auch wieder abziehen.“ Nadvojvoda je kmalu potem imenoval posebno komisijo, ki je šla po celi deželi in ljudstvo zopet spravila v katoliško cerkev. Zaradi varnosti ji je dal tudi vojaško pomoč, vendar brez kaplje krvi je v kratkem času cela dežela postala zopet katoliška.

Škof Martin je imel pri teh komisijah ogromno delo: po cele mesece je bil na potu, dan na dan je od ranega jutra do večera poučeval, pridigo-

val in izpraševal. Njegovi v srce segajoči opomini in nagovori so imeli navadno velikanski uspeh. Sploh je škof prevzel bolj idealno stran rekatolizacije, dobro vedé, da nič ne pomaga z ukazi in silo goniti ljudi v cerkev, ako se njih srce ne pridobi. Prizadeval si je pred vsem utrditi versko prepričanje in pravo krščansko življenje med ljudstvom in duhovščino. V tem oziru mu v resnici pristoja časten naslov „apostol Štajerske“. Vendar razmere so bile take, da se brez vladne pomoči ne bi bilo dalo lahko kaj storiti. Zatorej si je Ferdinand II. stekel neumrljivih zaslug za katoliško stvar na Notranjem Avstrijskem. Kajpada zaradi tega njega in njegove sodelovalce hudo oštevajo mnogi zgodovinarji in nezgodovinarji.

Toda delo Ferdinandovo se mora presojati s stališča onega časa, ne pa s stališča modernega indiferentizma. Prvič taki ljudje ne morejo Ferdinandu nič očitati, ker se je ravnal po načelu cuius regio, illius religio, katero so si protestantje sami izmislili in se po njem ravnali. Ako so tedaj luteranski knezi in kralji večkrat z največjo krutostjo vsiljevali novo vero svojim podanikom, zakaj bi Ferdinand ne smel braniti vere svojih očetov? Dočim so drugi kri prelivali (n. pr. Henrik VIII. in Elizabeta na Angleškem), je Ferdinand brez kaplje krvi obnovil katolicizem v svojih deželah.

Dalje treba pomisliti, da je katol. cerkev v naših deželah imela vsaj toliko pravice do obstanka, kakor luteranstvo. Ta pravica je pa bila le mogoča, ako se preženó predikantje in uničijo njih knjige, polne bogokletja, nesramnosti, praznoverja, grdih psovk; pripovesti o hudičih pa so bile njih najljubši predmet. Dovoliti luteranstvu enakopravnost s katolicizmom, je v takratnih razmerah bilo isto, kakor pokopati katolicizem, ker kakor hitro se je luteranom kaj popustilo, že so z najsilovitejšimi sredstvi delali za „čisti evangelij“ ter zatirali katoliške naprave in podanike.

Tudi politične razmere so terjale radikalno sredstvo. Pred vratmi je stal Turek, v deželi pa so predikantje sejali razdor, sovraštvo, nenravnost; celo ugled vladarjev so potegnili v blato. Bila je torej domoljubna dolžnost deželnega kneza napraviti red in mir, to pa ni bilo drugače mogoče, kakor da se preženó luteranski rogovileži in hujskači, ki so se večinoma pritepli iz Nemčije. — Marsikateri dogodek onega časa je kakor jajce jajcu sličen dogodkom, ki se vršé na Avstrijskem sedaj pred našimi očmi!

M. Brenner je kot vladni komisar deloval tudi v onem delu Štajerske, ki je spadal v cerkvenem oziru pod oglejskega patrijarha; istotako na Koroškem.

Manj sreče je imel kot politik v deželnem zboru štajerskem. Nadvojvoda se ga je večkrat posluževal tudi v raznih diplomatičnih rečeh in Martin je vselej uspešno rešil svojo nalogo.

Vsled prevelikih naporov so mu telesne moči opešale pred časom. L. 1615. se je odrekel škofiji, ker ni mogel več izvrševati svojih težavnih dolžnosti. Za naslednika je priporočil in tudi dobil svojega nečaka dr. Jakoba Eberleina. Svojega počitka pa ni dolgo užival na tem svetu. Umrl je 14. vinotoka 1616. Bil je v resnici apostolski mož, neumorno delaven, goreč, neustrašen, vzornega duhovskega življenja in tudi vrl pospeševatelj znanosti.

Celo delo je pisatelj razdelil v štiri oddelke. Na razpolago so mu bili mnogoteri tiskani in netiskani viri, žal, da ni porabil nekaterih virov, ki se posebno tičejo slovenskega Štajerja. Slovenski spisi (kolikor jih sploh je) so mu seveda nepristopni zaradi neznanja jezika, a bolj čudno je, da so mu popolnoma neznani n. pr. spisi Ign. Orožna, ki so vendar nemški. Nepoznavanju spodnještajerskih krajev je menda pripisovati, da pisatelj nekaterikrat stavlja sv. Križ na Murskem polju v Slovenske gorice in Sv. Jurija na Ščavnici zamenjuje s sv. Jurijem v Slov. goricah, kjer še takrat sploh ni bilo župnije. — O Mat. Gobcu tudi govori (str. 130), kakor bi bil štajerski kmet.

Kakor večina nemških zgodovinarjev, tako tudi pisatelj te knjige govori o turških bojih, kakor bi vse storili le Nemci, dasi mora i sam priznati trdosrčnost nemških knezov (str. 722). Hrvaška zgodovina je pač za Nemce zapečatena knjiga.

Sodba Brennerjeva, kakor pisateljeva, o verski ločini „skakalcev“ (Springer), ki je bila razširjena tu in tam po Goriškem in Kranjskem, najbolj pa v Slov. goricah in po Dravskem polju, je jako ostra (str. 515 i. d.). V nekem poročilu na papeževega nuncija (str. 618.) imenuje Brenner slovensko ljudstvo kar naprosto praznoverno. V resnici pa senca pade bolj na njegove voditelje. Nemška gospoda je ljudstvo tlačila, domače, jezikazmožne in goreče duhovščine je bilo bore malo; po gradovih so je pitali s svojimi neslanostmi predikantje, katerim je bil vedno hudič na jeziku. — Sicer pa formalno niso izstopili iz katoliške cerkve, bili so, kratko rečeno, praznoverni in zapeljani verski sanjarji. Slične prikazni pa nahajamo v srednjem in novem veku tudi po Laškem, Francoskem in Nemškem. O rekatolizaciji na Kranjskem govori pisatelj le kratko (str. 495—497), ker tje ni segal delokrog M. Brennerja, zatorej željno pričakujemo sličnega dela tudi o „apostolu Kranjske“ T. Hrenu (Crön). Istotako še čaka svojega preiskovalca lavantinski škof Jurij Stobaeus, ki je bil moralni vodja notranje-avstrijske protireformacije.

Dr. Fr. Kovačič.

Drobtinice.

(„Splošna fakulteta.“) „Novoje Vremja“ priporoča, da se naj na ruskih univerzah vpelje „splošna fakulteta“, katera naj bi dala slušateljem splošno izobrazbo. Ta predlog utemeljuje ta list tako: Posamezne znanosti se sedaj tako specijalizujejo, da en človek že ne more več obvladati vseh oddelkov ene znanosti. Za drugo stroko se pa še zanimati več ne more. Uspeh tega je, da znanosti sicer silno napredujejo, da pa splošna omika ljudstva pada. Temu bi pomogla taka splošna fakulteta, ki bi podajala širšim slojem občno izobrazbo in oskrbela, da napredek znanosti ne ostane privileg nekaj izvoljencev, ampak skupna last ljudstva. — Ta nasvet ima mnogo dobrega. Misel je vredna uvaževanja. Nam se zdi sledeče vredno preudarka: 1. Univerze

vzgajajo danes večinoma za kak določen stan, torej — za kruh. Poslušalci te univerze bi bili nesposobni za sedanje potrebe raznih stanov, torej bi se mogli nanjo vpisati samo ljudje, katerih namen je edino le izobrazba, ne pa služba. 2. Ta namen imajo dandanes gimnazije, ki naj pošiljajo med svet take splošno izobražene, a zrele može, kakor se naglaša pri zrelostnem izpitu. Istina je pa, da mladeniči z zrelostnim spričevalom v žepu še nikakor niso zreli. To priznavajo dandanes najveljavnejši — tudi državni — pedagogi in stavijo najrazličnejše nasvete, v katerih zahtevajo, da se naj na gimnazijah odpravi nepotrebni balast, katerega se zlasti v jezikoslovju, deloma tudi v matematiki in prirodoznanstvu preveč podaje, in obrne pozornost na tvarine, ki se rabijo v vsakdanjem življenju. 3. Je na sedanjih visokih šolah nemogoče osnovati iz raznih znanosti eno skupno fakulteto. Podlaga vsem znanostim je modroslovje, in ta fakulteta, če bi sploh hotela imeti znanstveni značaj, bi morala sprejeti tak metafizičen temelj. Tu bi pa prišla grozna zmeda na dan. Če se predava modroslovje panteistično, zoologija darvinistično, ekonomija liberalno, metafizika tomistično, naravno pravo krščansko, pozitivno pravo po načelih državne vsemogočnosti itd. — kako je mogoče tu najti skupni temelj? Saj mnogokrat dva profesorja, ki predavata isti predmet, v temeljnih vprašanjih drug drugega pobijata. „Prosta znanost“ je postala tako prosta, da nima nobene enotne vezi, nobenega skupnega temelja več. — Najboljša „splošna fakulteta“ po naših mislih bi bila gimnazija, katera bi učila dobro, temeljito metafiziko, vzgajala za pošteno krščansko življenje, iz raznih znanosti ne podajala preveč težavnih, mladeničem pretežkih podrobnosti, ampak jih seznanjala z najpotrebnejšimi rezultati znanosti in njih praktično uporabo. To je tudi temeljna misel, na kateri se snujejo dandanes katoliške gimnazije. E. L.

Glasnik „Leonove družbe“.

Dné 5. septembra l. l. je bil v knjižni dvorani semeniški v Ljubljani II. občni zbor „Leonove družbe“. Prisoten je bil premil. knez in škof. Udeležilo se ga je nad 90 udov, med njimi mil. opat celjski Fr. Ogradi, kanonik Mlakar, prof. Kovačič, J. M. Kržišnik kot zastopniki Štajerske; prof. dr. A. Pavlica, prof. Žigon, stolni vikar dr. A. Pavlica kot zastopniki Primorske. Navzoči so tudi bili dr. Mantuani, amanuensis v dvorni knjižnici na Dunaju, in „Daničarji“.

Ob 10. uri je otvoril predsednik prelat dr. Kulavic zborovanje. Omenjal je v lepem govoru začetka „Leonove družbe“, težav, s katerimi se ji je bilo boriti, uspehov in nadej. Z vznesenimi besedami je na to opisoval pomen in delovanje onega, po katerem ima družba ime in v čigar duhu hoče vedno delovati, bisernika po mašništvu in srcu, Leona XIII. Spominjal se je tudi drugega letošnjega slavljenca presvitlega cesarja Franca Jožefa, ki stoji tako trden in neustrašen v velikih bridkostih življenja. Obema je zaklical navdušeni: Slava! ki so mu burno pritrdili vsi navzoči.

Tajnik dr. A. Ušeničnik je poročal o delovanju družbe izza prvega občnega zbora. Družba ima 28 ustanovnih, 106 rednih in 89 podpornih članov. Družabniki so delovali v raznih strokah. Posebno v ozki zvezi je bila družba s „Katoliškim Obzornikom“ in z „Voditeljem v bogoslovnih vedah“. V oba lista, ki delujeta — prvi tudi z nje gmotno podporo — vsak na svojem polju po namenih „Leonove družbe“, so pisali malone sami udje te družbe. V „Katoliškem domu“ je prirejala po zimi „Leonova družba“ prijateljske večere, ki so se na njih obravnavala razna pereča vprašanja itd.

Dné 26. januvarja 1898 je bil razgovor o konsumnih društvih; 9. februvarija o apologetiki; 16. febr. o brošurah; 2. marca o naših umetninah; 9. marca o modernem leposlovju; 16. marca o slovenski socijalni in kulturni zgodovini; 24. aprila o načelni politiki; 11. maja o Zolovem romanu Paris. Dalje je bilo več razgovorov o organizaciji slovenskega časništva itd.

Blagajnik dr. J. Debevec je poročal o gmotnem stanju družbe. Za blagajnikovim poročilom se je razvila jako poučna in zanimiva razprava o posameznih nasvetih.

I. Dr. Krek je poročal o izdaji apologetike. Dokazoval je potrebo take knjige, ki bi poljudno zavračala vse napade na katoliško vero. Ljudska duša se je zadnji čas močno izpremenila. V narod se je razlezel skepticizem. Krivi so največ časopisi. Ne le tisti, ki naravnost napadajo cerkev, so tega krivi, ampak tudi časniki brez barve, polovičarji. Apologetika je gotovo potrebna. A podjetje je tudi izpeljivo. Moči je dovolj, treba jih je le združiti. Odbor družbe sv. Mohorja pa je že obljubil, da izda tako knjigo.

Zato je poročevalec nasvetoval:

1. da se zbor načeloma izreče za izdanje apologetike;

2. da odboru naroči, naj hitro stori, kar je za to potrebno.

II. Viktor Steska je poročal o starih umetninah po Slovenskem. Iznimek iz prezanimivega poročila smo priobčili v „Katoliškem Obzorniku“.

III. J. Benkovič je poročal o socijalni in kulturni zgodovini slovenski. Tudi to važno poročilo smo priobčili v „Katoliškem Obzorniku“.

IV. Prof. dr. J. Janežič je poročal o izdaji poljudnih brošur. Družba je sicer v prvi vrsti namenjena gojiti vedo na višji stopinji, vendar je potrebno tudi to, da se sadovi znanstvenih del ljudstvu prijavijo, ker bi inače nastala prevelika vrzel med razumništvom in narodom in bi ljudstvo zaostalo v omiki, in ker časniki obravnavajo take predmete le bolj površno in mimogrede. Zato je poročevalec stavil nasvet, naj izdaje „L. družba“ brošurice, v katerih se važna vprašanja vede poljudno razlagajo Slovencem.

V. J. M. Kržišnik je priporočal ustanovitev dopisovnice (Correspondenzbureau) in popravljalnice v Ljubljani, ki naj skrbi za pravo informacijo časopisov, naj opozarja posameznike na napade v listih na njihovo osebo, ter naj popravlja razna obrekovanja po listih.

VI. J. Kalan je priporočal, naj se sestavi zapisnik vseh dobrih knjig, katere se lahko dajo brez škode ljudstvu v roke, da bo ložje snovati ljudske knjižnice.

Končno je premil. knez in škof dr. Jeglič izrazil svoje veselje, da se je zasnovala tako koristna družba. Vzpodbujal je vse na vztrajno delo, ter obljubil družbi svojo podporo in pomoč.

Zaključujé zborovanje je prebral predsednik prelat dr. Kulavic še brzojavko premil. škofa dr. Mahniča:

„Pozdravljam vse zborovalce, posebno govornike. „Leonova družba“ bodi vodilna zvezda slovenskemu razumništvu! Bog blagoslovi!“

* * *

Popoludne istega dne je oskrbela „Leonova družba“ v „Katoliškem domu“ znanstveno predavanje. Kot predsednik je bil navzoč prelat Kulavic.

Najprej je govoril bogoslovni prof. dr. Josip Pavlica o kapitalizmu. S korenito razpravo je kritično pojasnjeval, kaj značita kapital in kapitalizem liberalni šoli, kaj Marksu in socijalni demokraciji. Naposled je obrazložil svojo misel, da ni kapitalizem nič več in nič manj nego li oderuštvo. Zlù, ki tiči v kapitalizmu, je korenina obrestovanje. Zato se je cerkev osemsto let neprenehoma vojskovala zoper oderuštvo in zakonov zoper obrestovanje še doslej ni preklicala.

Državni poslanec bogoslovni prof. dr. Krek je izbral vprašanje, kako se drobé Marksova načela. Razložil je logično ves Marksov sestav, njega podstave, načela in posledice. Potem pa je dokazoval, kako socijalna demokracija v praksi in teoriji, v življenju in mišljenju zapušča Marksa. Že prihaja čas, ko Marksova knjiga o kapitalu socijalni demokraciji ne bo več, kar je bila, evangelij, ampak ko ji bo Marks le še — učen socijolog. — Obe razpravi bo objavil „Katoliški Obzornik“.

* * *

Tako se je zvršil II. občni zbor „Leonove družbe“. — „Če hočemo Slovenci vzdržati sebe,“ tako je pisal „Slovenec“ dné 19. avgusta l. l., „bi morali biti uprav vsled svojega malega števila boljši od drugih. In zato je ena sama pomoč: več znanstvenega dela, več smisla za znanstveno življenje!“ Ker si je torej uprav „Leonova družba“ postavila za smoter, da bode gojila znanstvo ter vzpodbujala vse na znanstveno delovanje, zato — vabimo v „Leonovo družbo“ vse rodoljube. „Strnimo tu, kar je načelno edinih, zraven pa za znanstveno delo sposobnih mož.“

Leta 1898. so pristopili k „Leonovi družbi“:

I. Ustanovitelji:

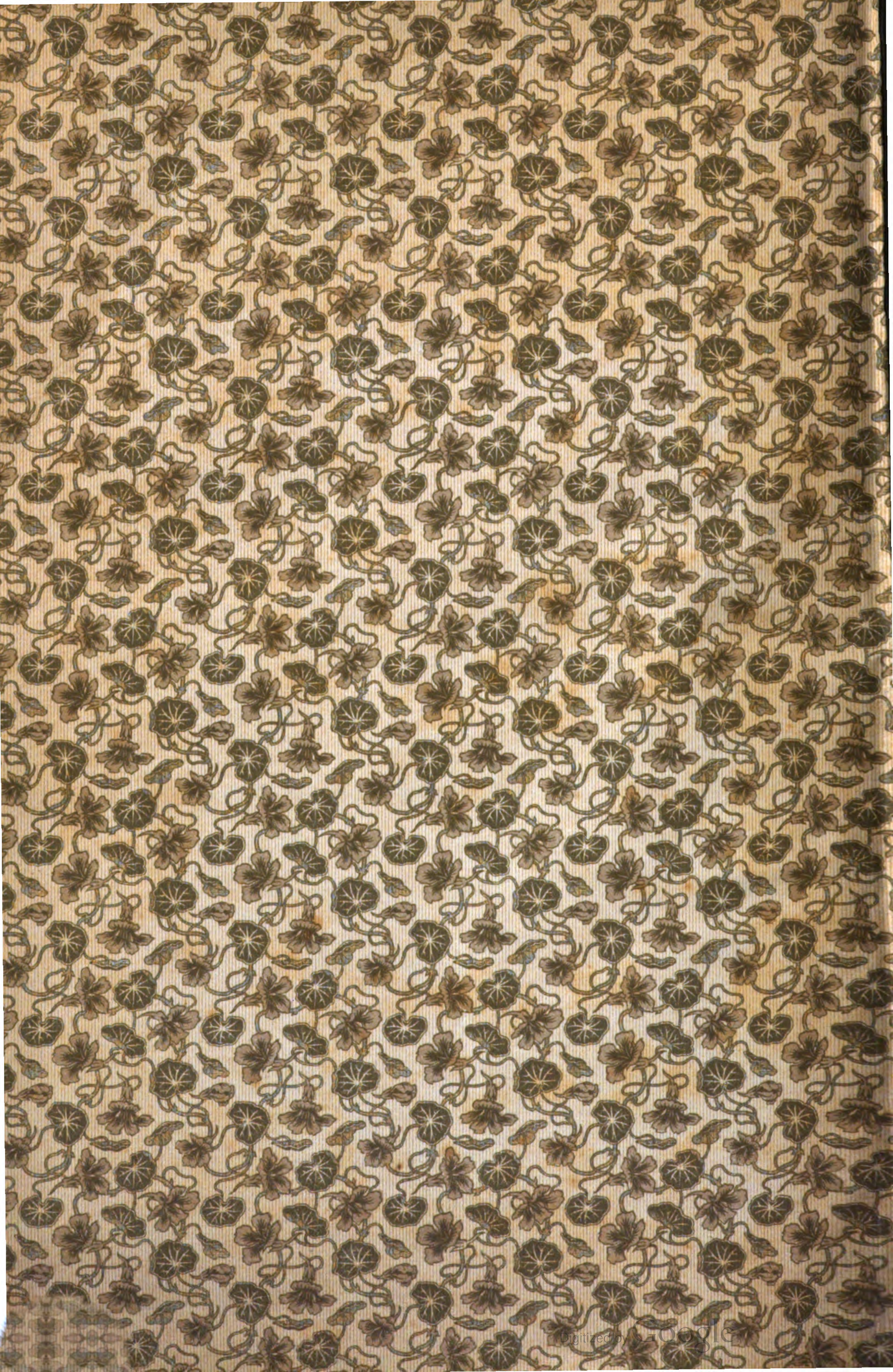
23. Prevzv. milostl. gospod **Dr. Anton Bonaventura Jeglič**, knezoškof Ljubljanski.
24. Milostl. veleč. gosp. *Dr. Andrej Čebašek,* prelat, stolni dekan v Ljubljani.
25. Milostljivi velečastiti gosp. *Frančišek Ogradi,* opat v Celju.
26. P. n. gospod *Alojzij Puc,* župnik v Hrenovicah.
27. P. n. gospod *Frančišek Kepec,* župni upravitelj v Češnjicah pri Kamniku.
28. P. n. gospod *Josip Vrankar,* kapelan v Kranjski Gori. (Lani je bil redni član.)

II. Redni člani:

92. P. n. gosp. *Dr. Gregor Pečijak,* kapelan pri sv. Jakopu v Ljubljani.
93. P. n. gospod *Anton Mešnarec,* dekan v Kranju (lani je bil podporni član).
94. P. n. gospod *Janez Gerčar,* župnik v Dobu.
95. P. n. gospod *Josip Kosec,* župnik v Kamenjah na Vipavskem.
96. P. n. gospod *Stanko Peharc,* kapelan v Stariloki pri Škofji Loki.
97. P. n. gospod *Anton Stenovec,* župnik na Selih pri Kamniku (lani je bil podporni član).
98. P. n. gospod *Matej Slekovec,* knezoškofijski duhov. svetovalec, župnik pri Sv. Marku nižje Ptuja.
99. P. n. milostljivi gospod *Dr. Jožef Pajek,* stolni kanonik v Mariboru.
100. P. n. gospod *Janez Pristov,* kapelan pri Sv. Križu pri Litiji (lani je bil podporni član).
101. P. n. gospod *Jurij Trunk,* kapelan v Šmihelu nad Pliberkom.
102. P. n. gosp. *Ivan Koršič,* kapelan v Gorici (lani je bil podporni član).
103. P. n. gospod *Luka Smolnikar,* stolni vikar v Ljubljani (lani je bil podporni član).
104. P. n. gospod *Mihael Bulovec,* podvodja in ekonom semeniški v Ljubljani.
105. P. n. gospod *Lovro Gantar,* dekan na Vrhniki (lani je bil podporni član).
106. P. n. gospod *Franc Povše,* vodja, državni poslanec v Ljubljani.

III. Podporni člani:

68. P. n. gospod *Valentin Klobus,* duhovnik na Slapu, Vipava.
69. P. n. gosp. *Frančišek Finžigar,* kapelan v Idriji.
70. P. n. gospod *Peter Bohinjec,* župnik v Horjulu.
71. P. n. gospod *Martin Kerin,* kapelan v Šmarjeti.
72. P. n. gospod *Frančišek Kregar,* župnik v Javorjah nad Škofjo Loko.
73. P. n. gdspod *Anton Dolinar,* župnik v Lučinah.
74. P. n. gospod *Jernej Voh,* nadžupnik in dekan v Konjicah.
75. P. n. gospod *Karol Preskar,* kapelan v Mojšbergu pri Ptuju.
76. P. n. gospod *Janez Globelnik,* župnik v Polšniku.
77. P. n. gospod *Frančišek Gornik,* dekan v Postojni.
78. P. n. milostljivi gosp. *Lovrencij Herg,* stolni dekan v Mariboru.
79. P. n. gospod *Andrej Zaman,* župnik v Šmarjeti.
80. P. n. gospod *Josip Regen,* župnik na Vojskem.
81. P. n. gospod *Martin Poč,* župnik v Komendi.
82. P. n. gospod *Janez Berlič,* župnik v Mošnjah.
83. P. n. gospod *Frančišek Pančur,* profesor na c. kr. učiteljišču v Kopru.
84. P. n. gospod *Frančišek Marešič,* župnik v Lipoglavu.
85. P. n. gospod *Frideriik Volčič,* duhovnik lavantinske škofije.
86. P. n. gospod *Frančišek Dolinar,* dekan v Ribnici.
87. P. n. gospod *Frančišek Mekinec,* duhovnik v pokoju v Ljubljani.
88. P. n. gospod *Konrad Texter,* župnik na Colu.
89. P. n. gospod *Franc Sal. Gomilšek,* kapelan v Jarenini.

Stanford University Libraries
3 6105 012 825 217

